

Barabás Miklos rajz. *Tyróler I. m. mecz. Pesten*

József Nádor Ignácz

Kiadta a' M. Tud. Társaság 1846.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG ÉVKÖNYVEI.

HETEDIK KÖTET.

BUDÁN.
A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.
1846

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÉVKÖNYVEI.

HETEDIK KÖTET.

BUDÁN.
A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.
1846.

Karacs metsz.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

ÉVKÖNYVEI.

HETEDIK KÖTET.

1842—1844.

Két arczképpel.

BUDÁN,
A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.

1846.

SCHEDEL FERENCZ' ÜGYELÉSE ALATT.

AUSZTRIAI CSÁSZÁRI

MAGYAR ÉS CSEHORSZÁGI KIRÁLYI

ÖRÖKÖS HERCZEG

AUSZTRIAI FŐHERCZEG

J Ó Z S E F

ARANYGYAPJAS, SZENT ISTVÁN APOSTOLI MAGYAR KIRÁLY' RENDE', ÚGY A' POROSZ KIR. FEKETE SAS, ÉS BRAZILIAI CSÁSZÁRI DÉLI KERESZT RENDEK' NAGYKERESZTESE, A' POLGÁRI NAGY ÉRDEMKERESZT' TULAJDONOSA, MAGYARORSZÁG' NÁDORA, KIRÁLYI HELYTARTÓJA ÉS FŐKAPITÁNYA, A' JÁSZOK ÉS KÚNOK' GRÓFJA ÉS BIRÁJA, CSÁSZÁRI KIRÁLYI TÁBORNAGY, KÉT MAGYAR HUSZÁREZRED' TULAJDONOSA, PEST PILIS, ÉS ZSOLT TÖRVÉNYESEN EGYESÜLT VÁRMEGYÉK' ÖRÖKÖS ÉS VALÓSÁGOS FŐISPÁNJA, A' MAGYAR KIRÁLYI HELYTARTÓ TANÁCS ÉS A' HÉTSZEMÉLYES FŐTÖRVÉNYSZÉK' ELNÖKE, A' MAGYAR NEMZETI MUSEUM', A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG 'S A' MAGYAR NEMZETI HADI ACADEMIA' TÖRVÉNYES PÁRTFOGÓJA

Ő FENSÉGÉHEZ.

FENSÉGES CSÁSZÁRI KIRÁLYI HERCZEG!

MAGYARORSZÁG' NÁDORA!

Lelkesedett örömmel üdvözli a' magyar azon nap' visszatértét, mellyen apái ötven év előtt köz értelemmel FENSÉGEDET hívák meg a' legmagasb polczra, mire bizodalma' teljességéből nemzetünk hazafit emelhet.

'S FENSÉGED e' bizodalmat félszázados kormánya alatt igazlotta. E' hosszu időszakban,

mellyhez kiállott veszélyek 's egyszersmind megujulási emelkedés' tekintetében hasonlót ezer éves történetünk nem mutat, FENSÉGED e' nemzettel szenvedett és munkált, a' harcznak úgy mint a' törvényhozás', a' közigazgatásnak úgy mint a' jogszolgáltatás' mezején: 's mindenütt forró honszeretettel, önfeláldozó fáradalommal.

És így e' fél század' emlékezeteibe FENSÉGED' neve kiirthatlanul be van szőve. Ezeket a' történetek' Musája fogja egykor részrehajlatlan szeretettel örök tábláira bevésni. De ben-

nünket e' mai nap szent ösztön hajt kibeszélni: mint segítette FENSÉGED intézetünket keletkezésében, mint nem szünt meg azt pártolni haladásiban, mint volt kegyes közbenjáró Felséges Urunknál folyamodásainkkor; 's miképen hatott FENSÉGED, magos tetszése' és helybenhagyása' gyakori kegyes nyilvánitásával, emelőleg és élesztőleg e' testületre, mellynek a' buzdítás olly jól esik.

Saját keblünk' parancsoló szükségeinek teszünk tehát eleget, CSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐHERCZEG! midőn e' napon, mellynek fájdal-

mas aggodalmak után ismét szerencsés felderülte kettős kezesség a' magyarnak szebb jövendője iránt, mély tiszteletünk', hő szeretetünk' 's örök hálánk' bármi csekély jeléül munkálatink' e' kötetét FENSÉGEDNEK benyújtjuk. Legyen ez azon jótétek' örömkész elismerésének tanúja, melly e' testületből kihalni soha nem fog.

Pesten, november 12. 1846.

A' MAGYAR NEMZETI ACADEMIA.

TARTALOM.

ELSŐ OSZTÁLY.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' TÖRTÉNETEI.

I. Beszéd, mellyel a' 12-d. köz ülést megnyitotta *G. Teleki József* . . . 3
II. Jelentés a' m. t. t. munkálkodásairól 1843-ban. *Schedel Ferencz* . . . 9
Választás 13
Igazgató tanács' gyülése 13
Tizenkettődik köz ülés' tárgyai 15
III. Emlékbeszéd Nyiry István r. tag felett. *Balogh Pál* 19
IV. Emlékbeszéd Körösi Csoma Sándor lev. tag felett. *B. Eötvös József* . 32
V. Beszéd, mellyel a' 13-d. köz ülést megnyitotta *G. Széchenyi István* . 52
VI. Jelentés a' m. t. t. munkálkodásairól 1844-ben. *Schedel Ferencz* . . . 60
Igazgató tanács' gyülése 69
Tizenharmadik köz ülés' tárgyai 69
VII. Emlékbeszéd Magda Pál lev. tag felett. *Székács József* 73
VIII. Emlékbeszéd Angyalffy Mátyás lev. tag felett. *Balásházy János* . . . 78
IX. Az academiai könyvtár' rövid története 's mibenléte. *Schedel Ferencz* . 86
X. A' Telekiek' tudományos hatása. *Bajza József* 92
XI. Gyászbeszéd b. Mészáros Joanna özv. gr. Teleki Lászlóné felett. *Schedel Ferencz* 130
XII. Emlékbeszéd gr. Dessewffy József igazg. tag felett. *B. Eötvös József* . . 131
XIII. Emlékbeszéd Vass László tt. felett. *Bitnicz Lajos* 149

Életrajzi toldalék a' m. t. t. elhunyt tagjairól. *Schedel Ferencz* 156
Kolossváry Sándor ig. és tiszt. tag 156
Gr. Dessewffy József ig. és tiszt. tag 156
B. Lakos János tiszt. tag 157
Hegedűs Sámuel lev. tag 158
B. Mednyánszky Alajos igazg. és tiszt. tag 158
Tessedik Ferencz lev. tag 159
Gegő Elek lev. tag 160
Kisfaludy Sándor tiszt. tag 160
Filinger Leopold lev. tag 161
A' m. t. t. *személyes állapotja* 1844-ben az új választások előtt 162

MÁSODIK OSZTÁLY.

ÉRTEKEZÉSEK.

1842—1844.

I. A' magyar álladalmi szabadság' jogi szemléje. *Sztrokay Antal* . . . 3
II. A' társadalmi élet' szépsége, az egyezménytan' világánál földerítve. *Hetényi János* 18
III. Az isteneszme' eredetéről. *Horváth Cyrill*. 40
IV. Küzdelem és tájékozás a' philosophiában. *Szilasy János*. 66
V. A' tufnai csontbarlangok. *Balogh Pál* 83
VI. A' mongol hadvezér' levele IV. Béla magyar királyhoz. *Jerney János* . 117
VII. Az 1764-ki országgyülés' története. *Horváth Mihály* 126
VIII. Gubecz Máté, tótországi parasztok' Dózsája. *Péczely József* 164
IX. Törvényeink' története a' vegyes házakbeli királyok alatt. *Szlemenics Pál*. 171

Venczel, Otto és Robert Károly királyokról. 1301-d. évi augustustól, 1342-d. julius' 16-ig. 171

I. Lajosról, 1342-d. julius' 16-d., 1382-d. september' 11-d. 198
I. Az 1351. évi szabadságlevélről 's decretumról 199
II. Erdélyt érdeklő három érdekes közrendelményeiről. 207
III. Törvénytudományunkra nézve említést érdemlő egyéb adatokról. 210

I. Mária, II. Károly, és Zsigmond király, 1382-d. évi september' 12-d., 1437-d. évi december' 8-d. 230
I. Mária Királynéról különösen 230
II. Károlyról különösen 235
III. Zsigmond királyról különösen 235
IV. Zsigmond királynak törvénykönyvünkben létező decretumairól. 236
V. Zsigmond királynak törvénykönyvünkben nem létező decretumairól. . . . 255
VI. Törvénytudományunkra nézve említést érdemlő egyéb adatokról. 260

Erzsébet királynéról és Albert királyról, 1437-d. december' 9-d., 1442-d. évi december' 24-d. 275

I. Ulászlóról, 1440-d. évi julius' 17-kétől, 1444-d. évi november' 10-ig. 284
I. Törvényleveleiről 285
II. Egyéb említést igénylőkről. 292

V. László királyról, 1444-ki november' 10-től, 1457-ki november' 23-kaig 295
I. Az e' korbeli törvénylevelekről 297
II. Egyéb említést igénylőkről. 314

Korvín Mátyásról, 1458-ki januarius' 21-kétől, 1490-diki aprilis' 4-keig 319
I. A' törvénykönyvünkben létező e' korbeli decretumokról 322

II. A' törvénykönyvünkben nem létező e' korbeli decretumokról 366
III. Egyéb említést igénylőkről. 388
II. Ulászlóról, 1490. julius' 15-kétől, 1516. martius' 13-kaig 393
I. Törvénykönyvünkben létező e' királyunk alatti törvény- és más oklevelekről 397
II. Verbőczy Istvánnak hármas törvénykönyvéről 448
Első rész 451
Második rész 473
Harmadik rész 492
III. Egyéb említést érdemlőkről 502
II. Lajosról 1516-tól 1526-ig 511
I. Az e' korbeli törvénylevelekről 513
II. Egyéb említést érdemlőkről 536

ELSŐ OSZTÁLY.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

TÖRTÉNETEI.

1842—1844.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

TÖRTÉNETEI.

TIZENHARMADIK ÉS TIZENNEGYEDIK ÉV.

1842—1844.

I.

BESZÉD,

MELLYEL

A' M. ACADEMIA' XII-DIK KÖZ ÜLÉSÉT, OCT. 8. 1843.

MEGNYITOTTA

AZ ELNÖK, GRÓF TELEKI JÓZSEF.

Tisztelt gyülekezet! Ime tizenharmadik éve foly, mióta tudományos társaságunk áll, az alaprajz által kiszabott körben munkálkodik, az elébe tüzött irányban előhaladni törekszik; szorgalmatosságának különböző eredményei számos kötetekben forognak az olvasó közönség' kezein, fáradozásainak gyümölcseit — szerénytelenség' vádja nélkül elmondhatom — a' haza már több évektől fogva élvezheti, sőt valósággal élvezi is; — és mégis, ránk nézve elég elszomorítólag, annak valóságos czélja felett sokan nincsenek tisztában, ez iránt időről időre új vélemények terjesztetnek, új kétségek támasztatnak. Már pedig helyesen jegyzé meg e' helyen egy kedvelt szónok: „hogy csak rosz sőt veszély burjánozhatik olly intézetekből, mellyek irányaikból esnek és czéljaikat vesztik.“ Nem lesz tehát érdektelen, nem felesleges egyszer e' kér-

dést minden oldalról komoly és szigorú vizsgálat alá vetni, még pedig itt e' helyen, hogy esztendei munkálkodásainkról számot adva, a' résztvevő közönség láthassa és megitélhesse, mennyiben felelünk meg rendeltetésünknek.

Hogy honi nyelvünk' szent ügye van kezelésünkre bízva, kétséget nem szenved; hogy ennek terjesztése hazánk' különböző ajakú lakosai közt nem közvetetlen feladatunk, épen olly bizonyos: mi magunk jól éreztük, és a' mult évben csakugyan e' helyen bőven kifejtetett; és igy csak arról lehet és van kérdés, hogy csupa philologiai intézet-e academiánk, mint azt többen vitatják, vagy pedig egyszersmind tudományos is, és ha igen, mennyiben?

Minden nyelv gondolataink, fogalmaink és eszméink' kölcsönös közlésének csak eszköze; ezeknek tehát amazt meg kell előzniök, mint bizonyítja ezt nemcsak a' dolog' természete, hanem a' nemzetek' történeteiből merített tapasztalás is. Ebből nyilván következik, hogy valamint egyfelül minden nemzetnek csak annyi szavakra, fordulatokra van szüksége, mennyi gondolatai, eszméi 's fogalmai vagynak, ugy másfelül a' nyelv csak a' használat által gyarapodhatván, ez a' nemzet' míveltségének legbiztosabb mérlege. Innen pedig megint természetesen foly az, hogy a' nemzet' míveltségét kell mindenek előtt emelni, hogy így azután ahhoz simuljon a' nyelv.

Már most alkalmaztassuk ezen csalhatatlan elveket nemzetünk' míveltségének akkori állapotjára, midőn némelly, honi nyelvöket és nemzetiségöket forróan átölelő, hazafiak' buzgósága és ennek következtében maga a' törvényhozás intézetünknek lételt adtak. — Minden félreértés' elkerülésére kénytelen vagyok azonban előre megjegyezni, hogy itt nem egyes férfiakról van szó, kik vas szorgalmok és idegen nyelvek' segitségével a' tudományok' mélyébe hatva, fényes csillagokként ragyogtak hazánk' egén, de nemzetünk' míveltségét vagy nem tekintve, vagy arra hatni csak idegen nyelv' segitségével akarva, minden hazafiságok, minden magyar érzéseik mellett is idegenek maradtak a' magyar földön; minden dicséretes ügyekezetök, minden nagy fáradalmaik eredménytelenűl hangzottak el, mint azon kertészé, ki nem a' hazai növények' nemesitésén, nem az idegenek' meghonositásán törekszik, hanem minden erejét, minden mesterségét égmérsékletünkhez nem alkalmaz-

tathatók, épen olly nehéz mint hálátlan megtartására fordítja, hogy ne mondjam, pazarolja. Illy egyes hazafiak és tudósokkal minden időszakban dicsekedhetett szegény hazánk, de ezek minden tisztelet, minden becsület mellett, mellyel emlékezetöknek tartozunk, honi míveltségünkre csekély vagy talán semmi behatást sem gyakoroltak. Csak az verhet a' nemzetben mély gyökeret, csak az emeli azt egészében, csak az szünik meg mulékony lenni, mi annak önállását biztosítja, mi annak nemzetiségét gyarapítja, mi annak nyelvével vérébe megy által. Önállás, nemzetiség, és nemzeti nyelv nélkül még nemzet nem vergődhetett nagyobb fényre.

Ezeket tehát és az ezek által terjesztett idegen, ingadékony alapú és még e' felett a' nemzetnek igen kis részére ható ál míveltséget egészen mellőzve, látszik már most, miként állott ez előtt mintegy másfél évtizeddel a' magyar míveltség, következőleg a' honi nyelv. Erőteljesen, ifju tüzzel, keleti bájjal, de még nem illő szabatossággal, tisztasággal hangzott az már több évtizedek óta az országgyülés és megyék' tanácskozó teremeiben; némelly dicső költőink a' sziv' titkosabb érzelmeinek kifejezésére, elővarázslására nagy szerencsével használák azt; némelly, a' tudományok' titkaiba hatott, és inkább a' nemzeti irodalom' előteremtésének ohajtása, mint a' dicsvágy és anyagi hasznok által vezérlett, honfiak majd több, majd kisebb szerencsével megkisérték a' honi még darabos hangoknak az idegen földről kölcsönözött eszméik, gondolataik, és fogalmaik' kifejezésére; a' hős eldődeiktől öröklött nyelvöket hőn szerető, a' hazát nemzeti míveltség által önállóvá tenni, ezt pedig az elhanyagolt nyelv' emelése, mint legbiztosabb eszköz által elérni szándékozó buzgó hazafiak' napról napra nevekedő tömege több évtized óta törekedett és minden elgördített akadályok' daczára nem minden siker nélkül törekedett szent czélja' elérésében. De nemzeti míveltség nem létezett, nemzeti irodalomról szó nem lehetett, és ennek következtében a' nyelv is, nyers gyémántként csak magába rejté tündöklő tulajdonait. A' felső körökből számüzve, a' tudományokra, művészetre nem alkalmazva, és főként a' pórnép' száján forogva, sajátságos kincsei fejtetlen maradának; a' társalgási és tudományos míveltség idegen vala hazánkban. E' mellett a' szépnem, a' míveltebb osztályokban legalább, elkorcsosodva, nemzetétől elvála 's

idegenhez csatlakozék. Mi csoda tehát, hogy a' magasb állású magyar ifjak, hazánk' jövendő boldogságának fő reményei, inkább divatból mint nemzetiség-parancsolta szükségből dajkáiktól megtanulának ugyan anynyit magyarúl, mennyit a' gyermekszoba' korlátozott szükségei megkivánnak; de családi körökben mindig csak idegen hangzatokat hallva, iskoláinkban megint idegen holt nyelvet tanulva, és ebben drága idejök' legszebb részét elvesztegetve, a' tudományok' előcsarnokaiba ennek segitségével vezettetve, további kimíveltetésöket csak idegen nyelvű társalgás és irodalom által eszközölhetve, hazánk' kellő közepén, magyarok közt, igen kevés és alig számítható kivétellel vagy egészen idegen míveltséget nyertek, vagy bárdolatlanságban maradtak. A' szerencsésebb jövendő, mint reménylenünk szabad, a' társalgási míveltségbe is nemzetiséget oltva, és egy szép önállású nemzeti irodalommal birva, ezen csak némelly közönséges vonatokban oda vetett képtől visszarettenend, és annak hitelességét vonandja kétségbe; de a' mostani emberi nyom, a' magyar földet elárasztó idegen míveltség' nyomorából még egészen fel nem üdülve, 's hazánknak nemzetiség' tekintetében még most sem igen kedvező állásán siránkozva, festvényünket tulságosnak épen nem tekintendi és csak a' szebb jövendő' kétes reményeivel vigasztalandja magát.

Hazánk' míveltségének ez állásában egy csupán nyelvmívelő, egy csupán philologiai társaságtól mit lehetett volna várni? — Valóban minden ügyekezetei hálátlanok, munkásságának legszebb eredményei meddők maradtak volna. Új találmányai, fölfedezései, öszvehasonlításai, fejtegetései, öszveillesztései, következtetései, megállapitásai szotárára, nyelvtanára és száraz értekezéseire szorítva, minden belső becsök mellett, az életbe nem vágtak és mint egy elásott kincs használat nélkül maradtak volna mind addig, míg azokat egy későbbi kor, más egyes tudósok, vagy tudományos társulatok' ügyekezetei által a' nyelvbe gyakorlatilag nem viszi be, vagy épen ekkor hiányosságaikat fölfedezve, mint haszonvehetetleneket nem veti el és helyeiket másokkal nem pótolja ki.

Igen jól érzék ezt intézetünk' első alkotói, meggyőződtek e' felől az országosan öszvegyült karok és rendek, midőn azt pártfogásokra méltatták; meg dicsően elhunyt királyunk, I. Ferencz, midőn annak

felállitását legkegyelmesebben megengedé. Jól tudák, hogy a' nyelvnek csak a' használat ad életet; hogy a' nyelvet csak a' gyakorlat mívelheti sikeresen és annak a' nemzet' míveltségéhez, különösen tudományos kiképzéséhez kell alkalmaztatnia. Azért tüzték ki ezen intézet' czéljaúl a' nyelvmívelést ugy, hogy az kiterjedjen egyszersmind a' tudományok' minden ágazataira, kivevén a' hittant és mellőzvén a' politikai vitatkozásokat, mellyek a' tagok közt könnyen kedvetlen vitatkozásokra nyujthatnának alkalmat; — azért adtak a' nyelvtani osztály mellé még öt más, egyenként ugyanannyi tagokkal ellátott tudományos osztályokat, mellyeknek kötelességök a' tudományokat honi nyelven terjeszteni, és igy a' nemzeti tudományos míveltséget előmozditani; azért tüzetnek ki a' tudományok' különböző osztályaiból évenként bizonyos sorozat szerint jutalomkérdések megfejtésűl, hogy az academia' körén kivül is készíttessenek tudós férfiaink, kik a' tudományokat a' nemzeti nyelv' segitségével meghonosítani képesek legyenek; azért adatik a' nagy jutalom minden évben a' magyar irodalom' egész körében kijött legjobb munkának minden legkisebb tekintet nélkül a' tudományra, mellyről az szól, hogy a' hazafiak a' tudományoknak magyar nyelveni mívelésére hathatósan buzdíttassanak.

Nem lehet tehát mondani, hogy tudományos intézetünk' köre egyedül a' nyelvmívelésre volna szorítva, hogy abból minden más tudományok száműzve volnának. A' nyelv' philologiai kiképzése nem egyedüli, de nem is fő czélja társaságunknak; szép és nagy rendeltetése annak a' tudományokat terjeszteni hazánkban honi nyelvünk' segitségével és igy ezt alkalmaztatni a' tudományok' különböző nemeire; egy nemzeti míveltséget megállapitani, melly az egész országra kiterjesztetvén, hazánknak e' részben is önállást, fényt és díszes helyet adjon a' több mívelt nemzetek' sorában. A' nyelv, nemzetiség és a' tudományok kitüzött czél gyanánt karöltve lebegnek előttünk, ezen három elénkbe szabott tárgynak szerencsés öszvesitése dicső feladatunk. Ezen szép eszmével meg kell barátkozni annak, ki fényes rendeltetésünkről magának tiszta fogalmat akar szerezni.

Az alapszabályok által elénkbe szabott ez irányban kivánt munkalkodásaiban haladni társaságunk felállitásától fogva, mint bizonyítják minden lépéseink, törekvéseinknek eredményei. Mennyiben felelénk

meg magas hivatásunknak, nem idevaló; de arról mi nem is itélhetünk, itélje meg ezt a' közönség, itélje meg a' maradék; elég az hogy figyelmünk kiterjedett a' honi nyelv mellett a' tudományok' minden részeire, e' kettőt szorosan öszvekötve, csekély tehetségeink' egész erejéből kivántuk részünkről is nemzetiségünk' kifejtését, szilárditását előmozdítani. Ezen szempontból indultunk ki ügyekezeteinkben a' múlt év alatt is, mint az ki fog tetszeni mai ülésünk' további folyamatából, mellyre hallgatóink' szíves figyelmét kikérjük.

II.

TITOKNOKI JELENTÉS A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' MUNKÁLKODÁSAIRÓL M. DCCC. XLIII-BAN.

ELŐADTA

A' XII-DIK KÖZ ÜLÉSBEN

SCHEDEL FERENCZ, TITOKNOK.

Az academia most rekeszti be éltének tizenharmadik évét. Valamint az előtt, úgy most is, egyforma gonddal forgolódott mind nyelvünk' vizsgálata, mind a' tudományok' mívelése körűl.

I. A' nyelvbeli munkálatokat illetőleg, a' *nagy szótár'* dolgozása folyt; különösen a' nyelvtudományi osztályban Czuczor és Fábián, a' philosophiaiban Horváth Cyrill, a' történetirásiban Horváth Mihály, a' törvénytudományiban Szlemenics, 's a' természettudományiban Gebhardt és Tarczy áldozták munkásságok' egy részét ez ügynek. E' mellett egy magyar és német *kézi szótár* is előkészíttetik; mellyhez Péczely és Edvi Illés Pál szolgáltak adalékaikkal, a' hírlapok által felszólított külső nyelvbarátok közől pedig Fabó András, Kulifay Zsigmond, Nagyidai Ferencz, Paraszkay Lőrincz és Pathkó János érdemlették közléseik által köszönetünket. A' *nyelvhasonlító* munkálatokhoz egy névtelen hazafi járult a' török 's tatár nyelvekkel rokon magyar szók' összeállitásával. A' *bányászati* műszótár' készületeihez felette becses küldeményt vettünk felszólításunkra g. Nádasdi Ferencz erdélyi kincstári alelnök' útján, melly az erdélyi bányákban divatozó műnyelvet foglalja magában. Végre a' *tájszó*-gyűjteményhez Horváth J. rt. járult, 's külsők közől Andrássy Antal székely tájkifejezések' gyűjtésével.

Elfoglalta a' társaságot kis gyüléseiben a' *szókötés*' főbb szabályait előterjesztő osztályi munkálat is, melly átvizsgáltatván, sajtó alá ment 's kevés nap múlva megjelenik. A' készülőben levő *ékes szókötéshez* Czuczor és Nagy J. adák be jutványaikat. Végre ugyanaz osztály egy *nyelvtan*' kidolgozásával bízatott meg, melly végből a' szükséges előkészületek meg is tétettek. A' *nyelvrégiségek*' keresése 's másoltatásának a' pénztár' szűk állapotja miatt egyéb ügyekkel együtt függőben kellett maradni; de nem hagyhatni, bár átmenőleg is, említés nélkül egy az academiával becses kéz által a' Vatican' levéltárából másolva közlött magyar levelet, melly nyelvünk' történetére nézve annyiban érdekes, hogy annak a' XVI. században Temesvárt is divatoztát bizonyítja.

II. A' tudományos munkálatokat illetőleg, a' társaság' kebelében *Henszlmann Imre* a' hellen dráma' jellemeiről, 's ugyanaz Shakspeare' III. Richardjáról értekezett; *Jerney* másodszor is az abrudbányai fa könyvekről; — *Győry* a' népnevelésről, 's korunk' míveltségi állapotjairól; *Bugát* az iskolai fegyelemről; *Lukács* a' socialismus és communismus' rendszereiről; *Horváth Cyrill* az isteneszme' eredetéről; *Hetényi* a' társadalmi élet' szépségéről az egyezménytan' világánál felderítve; *Kállay* az öngyilkosságról; — ugyanez a' finn-lapp népfajok' statisticáját 's ethnographiáját terjesztette elő; 's mind *ő*, mind *Jerney*, a' szláv népek' tót nevéről értekeztek; *Tasner* egy a' britt museumban levő, Magyarország' állapotját a' XVId. század' végén tárgyazó, egykoru angol kéziratot közlött forditásban; *Jászay* és *Luczenbacher* folyvást régi oklevelek' kikutatásában fáradoztak, 's ollyakat a' társaság' folyóiratában is adtak; az *utóbbi* a' szerb zsupánok, királyok és czárok' pénzeit; *Kiss Ferencz* hazánkban találtatott némelly állitólag hún régiségeket ismertetett; — *Győry* a' statuserő' elemeit fejtegette, 's más ízben különösen a' pénz és kereskedésről szólott; *Zsoldos* a' fogházakról; *Sztrokay* a' hitbizományokról; *ugyanez* a' magyar állodalmi szabadság' fejléséről értekezett; *Bertha* az árpádi királyok' végzeményei' magyaritásában fáradott. *Balogh*, *b. Eötvös*, *Lukács* és *Schedel* emlék- 's gyászbeszédekkel tisztelték meg az elhúnyt társakat. Történnek lépések Magyarország' geologiai emlékei' összegyüjtésére is, mik hazánk' földtani történetei 's viszonyai' nagyobb felvilágosítására szolgálandanak. — Végre *Nagy Károly* astronomiai naplót készített 1843-ra.

III. Nyomtatásinknak a' köz részvétlenség 's pénztár' szüke-okozta felakadása természetesen hatott a' kéziratok' beküldetésére is úgy, hogy ez évben a' multról függőben maradtakhoz csak négy járúlna, mik közől három mellőztetett, 's kettő fogadtatott el, u. m. Károly főhg. Strategiája' II. 's Chelius' Sebészsége' IVd. kötetének forditása.

A' *Tudománytárban* kiadatás végett 14 dolgozat folyt be: philosophiai 's rokon 3, történeti 's rokon 6, törvény- 's országtani 4, műtani 1, mellyek közől tíz nyert elfogadtatást; mik közt az academiai tagok' már idézett értekezéseiken kivül említendő *Briedl Fidél* ltagé: Néptanítóink' sikeres kiképzésére egy új javaslat.

Utolsó köz ülésünk óta *elkészültek*, vagy e' napokban készülnek el az academia' költségein:

1) *Tudománytár*, 12 füzet.

2) *M. helyesirás és szóragasztás' főbb szabályai*, hatodik kiadás.

3) *M. szókötés' főbb szabályai.*

4) *Törvénytudományi műszótár.*

5) *Német-magyar zsebszótár*, második nyomtatás.

6) *Eredeti játékszin*, XI. kötet.

7) *M. t. t. névkönyv* astronomiai naplóval 's kalendáriommal 1843-ra.

IV. A' színügyet illetőleg, miután az academia azt tiz év óta folytonos pártolással ápolta, 's nemcsak jutalomkérdés által helyesb eligazodást eszközlött e' tárgyban, nemcsak évenkénti száz arany jutalommal folyvást buzdítja az elméket színművek' irására, hanem Eredeti 's Külföldi Játékszín czímű gyűjteményeiben is számos jó művel gazdagította az irodalmat 's a' magyar repertoriumot; egy külön választmány' gondjai alatt több mint másfélszáz fordított művel is nevelte: mi által mind a' darabok' választására, mind egy jobb szini nyelv' előhozására elhatározólag hatott; az utóbbi, nagy áldozatokkal járó, munkálkodást annál is inkább megszüntethette, mivel az ügy oda fejlett ki, hol magában is megállhat.

V. A' nagy jutalom, valamint az osztálybeli 's a' rendkivüli jutalmak' mibenléte külön jelentésekben lesz a' közönség elébe terjesztve.

VI. A' tudományos utazások' rovata alatt ez úttal örömmel mondhatom el a' nyelv- és történettudomány' barátinak, hogy *Re-*

guly Antal lev. társunk az academia' segedelmével épen most hagyja el Sz. Pétervárát, hogy az Ural körül, a' vogulok közt, hely' szinén kezdje meg rég ohajtott vizsgálódásait, mellyekből az academia nyelvünk' természete 's rokonságai' kérdésére annyi fontos eredményt vár.

VII. Külföldi viszonyainkat illetőleg, ez évben ismét a' bajor, cseh, skót, porosz és portugal kir. academiák és tudós társaságok, 's az éjszakamerikai Egyesült-Országok' nemzeti intézete küldék meg legújabb munkáikat.

— 'S ezekből áll az, mit ez évi munkálataink 's viszonyaink' tárgyában előadhattam; mellyek, ha magokban véve rendkivüliekűl nem tünnek is fel, mindazáltal a' társaság elébe tűzött czélhoz ismét néhány lépéssel közelebb vivének.

— Még egykét *elhúnytunk*' sírjára kell néhány levelkéit hintenem a' hű emlékezetnek. Tiszteleti tagjainkból három szólíttatott ki közőlünk: a' jámbor és munkás *Kolossvári Sándor*, az egyház' férfiainak egyik gyöngye, 's harmadik közőlök, ki alaptőkénket nevelte, 's nemcsak pénzzel nevelte, hanem munkálkodásával szellemi tőkénket is; a' másik báró *Lakos János* generál, hadtudományi alosztályunk' erős támasza, 's e' mellett a' szépirodalomban is tapsot érdemelt író. Végre gróf *Dessewffy József*. Kell-e hogy az elfelejthetetlenről egyebet mondjak, mint nevét: nem idéztem-e fel e' puszta név' kimondásával egy férfiu' képét, ki, főkép elhanyatlott kora előtt, társas szeretetreméltóságával elbájolta, lelkesedésével íhlette, bensőségével melegítette mind azokat, kik hozzá közelítettek; mindenek felett pedig valamennyi emberi 's polgári erények' összeségével tisztelet 's bizodalom' köz tárgya volt. Kell-e e' név' kimondásánál több, hogy fájdalmasan felvidúljunk, előidézvén őt emlékezetünkben, midőn ugyan ezen szószékben hajdani társaink 's társai, a' lelkes Berzeviczy 's az utolsó Illésházy, felett korának-saját terjedelmességgel ugyan, de derítő szeszélylyel festette az élet' kis gyöngéit és szenvedéseit, festett kort és embereket, mellyeknek önmaga utolsó szemtanúi közé tartozott. Igen is, minden a' mit róla tudunk, egy szép lélek' emlékezetét híja vissza, mellyre bizonyos vagyok hogy általános rokonszenv' igenlése közt mondom ki a' vég bucsúszókat: áldott legyen!

VÁLASZTÁSOK.

1843.

Az october' 7. volt nagy gyülési ülésben tiszteleti tagokúl választattak: b. *Jósika Miklós* lt, *Kubínyi Ágoston* m. nemzeti museumi igazgató, és *Lonovics József* csanádi püspök; levelezőkűl pedig *Bacsányi János*, *Gorove István*, gr. *Dessewffy Emíl*, b. *Kemény Zsigmond*, *Kuthy Lajos*, *Reguly Antal*, *Török József* és *Vachott Sándor*.

IGAZGATÓ TANÁCS' GYŰLÉSE,

KÉT ÜLÉSSEL, POZSONYBAN, SEPT. 28. ÉS 29. 1843.

Ebben

I. Olvastatott a' fens. főherczeg-nádor-pártfogó' k. levele a' két elnöknek 1843-ra lett királyi megerősíttetéséről.

II. Olvastatott a' múlt évben kinevezett *igazgatósági választmány'* [1]) m. évi dec. 12. tartott ülésének jegyzőkönyve, melly szerint 1) az előleges költségvetés 1844-re bizton remélhetőleg csak 21,293 ft. 36ra menvén, a' bizonyos kiadások pedig 20,950 ftra rúgván, szükségesnek találtatott mind az 1843-ra engedelmezett *színügyi segedelmezés'*, mind a' *régi iratok' másoltatásának* egyelőre elhalasztása; a' *Reguly Antal*nak adandó uti költségnek a' kamattartozékok' szerencsésb befolyásától felfüggesztése; úgy a' *hivatalos nyomtatások*nak minél gazdaságosabban eszközöltetése. — 2) A' könyvkiadási vagyis *mellékpénztár'* költségvetése tetemes hiányt mutatván, a) az *Évkönyvek'* V. és *Nyelvemlékek'* III. köteteinek, mint a' mellyek egy pár ív' hián már készek, befejezése elrendeltetett ugyan, de sajtó alatt levő, illetőleg VI. és IV. kötetek' nyomatása felfüggesztetett; b) a' *Tudománytár*, mint egyetlen tudományos m. folyóirat, még egy évig folytattassék; de ha a' közönség' részvétlensége folyvást tartana, megszüntetése javasoltassék az Igazgatóságnak. c) A' *Szókötés*, melly a' közönségtől várva váratik, 's azért a' költségnek hamar megfordultát igéri; úgy és hasonló okból a' *Törvénytudományi Műszótár*, a' *Német-magyar Zsebszótár*, Edvi Illés Pál' *Kézikönyve*, 's az

---

[1]) L. az Évkönyvek' VI. köt. I. oszt. 98. lapját, XI. sz. alatt.

Eredeti Játékszín nyomassanak; ellenben d) a' többi *Pályamunkák*, a' *Strategia* 's a' *Hellen Classicusok* szerencsésb időkig elmaradnak. — Ezen intézkedések helyben hagyattak a' jövőre nézve illy külön határozatok mellett: 1) a' *színügynek*, mint a' melly az utóbbi időkben elegendő élettehetségre vergődött, további pártolása megszüntettetik; 2) a' *régi iratok' másolása* olly esetekre engedtetett folytattatni, mellyekben az elhalasztás vesztéssel járna; 3) *Reguly Antal*nak, miután az urali út' megkezdése már csak a' segedelem' megérkeztétől függene, a' taval határozott öszveg mielőbb kiküldetik, mire a' m. másod Elnök úr felkéretett. 4) Az *Érkönyvek*, mint a' társaság' életének legsajátabb nyilatkozása, lassan folytattatni rendeltettek; 5) a' *Tudománytár*' emelése' módjai iránt a' nagy gyülés' véleménye kivántatott.

III. A' pénztár' állapotjánál fogva e' szerint számos hasznos munkáknak határozatlan időkre nyomatlanúl maradásától kellvén tartani: az elnökség felhatalmaztatott, hogy illy munkákat, a' minél elébbi megjelenhetés' tekintetéből, magán vállalkozóknak engedhet által, ezeknek minden más terhe nélkül: a' díjak az academiai pénztárból levén fizetendők.

IV. Az 1842. évről szóló pénztári számadások' végképi megvizsgálására bizottmány (gr. Károlyi György és Vághy Ferencz) neveztetett.

V. A' *tőke' neveléséhez* járultaknak jelentettek be: 1) *Csekonics János* tbiró úr, ki 48 pftos holtig-ajánlatát 1000 pftos alapítványnyá változtatta által; 2) *Pák Dénes* gazdatiszt, ki „Vadászattudomány“ czímű munkájából 50 példányt ajándékozott (bolti ára 2 ft); 3) *Fekete János*, ki „Gyors Számitójából“ 50 példányt (ára 30 kr.); 4) *Végh István* esztergami áld. pap, ki munkájából: „Jegyzemények sz. Máté' evangeliomára“ szinte 50 példányt hagyott (ára 2 ft); 5) *Bauer Márkfi Herman* a' szegedi izraelita község' jegyzője, ki „Ünnepélyes beszéd“ czímű iratából 48 példányt küldött.

VI. Az octoberre hirdetett nagy gyülés által elitélendő *jutalmak'* kirendelésére az elnökség előre felhatalmaztatott.

VII. Az egyetemi könyvtár' irnokainak, az academiai tagoknak tett kész szolgálatok' tekintetéből, ismét négy arany ujévi díj rendeltetett.

VIII. A' nagy gyülés egy bővebb *Kézi Szótár'* tervének készitésére szólittatott fel.

IX. Országgyülése állván, az elnökség kéretett, készíttetne a' Rendszabások' értelmében egy, a' társaság' munkálkodásait 's egyéb állapotjait 1839 septemberétől 1843 octoberéig előterjesztő Jelentést a' titoknok által, 's mutatná be azt az országos KK. és RRnek.

X. Letévén az elnökség, a' Rendszabások' kivánatához képest, hivatalát, mind a' két elnök 1844-re is egyértelmüleg el lőn újra választva; a' kir. megerősítés' kieszközlésére pedig a' Pártfogó' Fensége rendeltetett megkéretni.

TIZENKETTŐDIK KÖZ ÜLÉS' TÁRGYAI.

OCTOB. 8. 1843.

1. *Elnök'* megnyitó beszéde (l. felj. I. sz. alatt).

2. *Titoknok'* jelentése a' társaság' 184²⁄₃-ki munkálatairól (l. felj. II. sz. alatt).

3. Emlékbeszéd Nyíry István felett *Balogh Pál* rttól (l. alább III. sz. alatt).

4. Értekezés a' társadalmi élet' szépségéről az egyezményes philosophia' világánál felderítve, *Hetényi János* rttól (l. a' II. osztályban, II. sz. alatt).

5. Emlékbeszéd Körösi Csoma Sándor felett b. *Eötvös József* tiszt. ttól (l. alább IV. sz. alatt).

6—10. Olvastattak a' következő hivatalos jelentések:

Jelentés az 1842-*ki nagy jutalomra érdemesített 's egyéb dicséretre méltatott munkákról.*

Irodalmunk' 1842-ki jelenetei között több különösebb figyelemre méltó 's az osztálybeli tagok által nagy jutalomra ajánlott mind tudományos mind szépirodalmi munka találtatott, mellyek közől a' társaság szavazatok' többségével a' következőnek szánta a' 200 arany jutalmat:

A' szolgabirói hivatal, irta Zsoldos Ignácz. 2 *kötet. Pápa*, 1842.

Mint a' melly ezen fontos hivatal' hatáskörét 's eljárásit, sőt utasitását kimerítőleg adja elő, alapos tudománynyal, tökéletes tárgyismerettel és szabatos nyelven iratott, a' műszók' helyes választása által magát különösen kitünteti, több

évi fáradozás' közhasznu gyümölcse 's a' maga' nemében minden igazságos kivánatot kielégít.

Dicséret által különösen kiemeltetni határoztattak a' szinte nagy jutalomra ajánlott, de többséget nem nyert következő munkák:

Berzsenyi Dániel' összes művei, kiadta Döbrentei Gábor.

B. Eötvös Józseftől: A' Carthausi, 2 *kötet.*

B. Eötvös József és Lukács Móricztól: Fogházjavitás.

Fényes Elektől: Magyarország' statisticája. 1. *kötet.*

Vállas Antaltól: Felsőbb egyenletek egy ismeretlennel. 1-*ső füzet.*

Költ Pesten, a' m. t. társaság' XIV. nagy gyülése' 5. *üléséből, oct.* 6. 1843.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

Jelentés az 1843-*ra kitüzött történettudományi jutalomkérdésre érkezett pályamunkákról.*

Az 1843-ra kitüzött ezen törvénytudományi kérdésre: „*Beköltöző őseink micsoda népségeket találtak hazánkban; megtelepedésök után III. András' haláláig kik szállották meg az országot; 's mellyik nép mi befolyással volt nemzetünk' életére?*" a' határnapig három pályamunka érkezett, mellyek három osztálybeli rendes tagnak adatván ki vizsgálat végett, ezek egyértelműleg a' „*Dii fortioribus adsunt*" jelmondatút vallották elsőnek pályatársai között, mint ollyat, melly a' kitűzött kérdést legtöbb oldalról fejtegeti 's legtöbb kútfőket használt mind a' beköltözött egyes családok, csapatok, és gyarmatokra nézve, mind ezeknek befolyását illetőleg nemzetünk' életére; minek következtében a' száz arany jutalom ennek kiadatni, de a' névtelen pályázó' előszava szerint rövid idő alatt készülni kellett munka' kidolgozási hiányai miatt jelen alakjában nyomatlanul hagyatni határoztatott.

Az illető jeligés levél' felbontásakor kitetszett, hogy a' jutalmazott munka' szerzője: *D. Lányi Károly*, a' nagyszombati lyceumban a' világ- és hazánk' történeteinek professora.

Egyébiránt kinyilatkoztatván szerző, hogy munkáját kész a' vizsgálók' jelenteseikben foglalt észrevételek' nyomán átdolgozni, ez ajánlkozása elfogadtatott, 's ekkép a' pályairat a' maga' idejében újra vizsgálat alá terjesztetvén, a' megbizott birálók' javaló véleményére a' történettudományi pályamunkák' sorában meg fog jelenni.

Költ Pesten, a' m. t. társaság' XIV. nagygyülése' 2. *üléséből, oct.* 3. 1843.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

Jelentés a' mathematicai osztálynak 1841-*ben kitett jutalomkérdésére érkezett pályamunkákról.*

Az 1841-iki nagy gyülés által a' jelen évre kitűzött ezen mathematicai feladásra: „*Adassanak elő a' szükséges rajzokkal felvilágosítva valamelly hegyháton átszállító, 's vizét egy közös válópontnál nyerő, hajózási zsilipes csatorna' tervezésének alapelvei*" a' határnapig négy munka érkezett be: ezek közől a' birálásokkal megbizott három osztálybeli rendes tag' egyező véleményeire az illy jeligéű: „*Csak minden oldalu vizsgálat által lelhetni fel az igazságot*" méltattatott a' száz arany jutalomra és kinyomtatásra: mint melly a' kitüzött kérdésre legalaposabban 's legrendszeresebben felelt, 's e' mellett a' munka' tárgyát tiszta, correct, nagy gonddal 's szorgalommal készült rajzokkal is világosítja fel. Az illy jeligéjű: „*Illi robur et aes triplex, circa pectus erat, qui fragilem truci Commisit pelago ratem*" dicsérettel említtetni határoztatván.

Felbontatván a' jutalmat nyert munka' szerzőjének nevét rejtő pecsétes levelke, kitünt hogy szerzője: *Fest Vilmos.*

Költ Pesten, a' m. t. társaság' XIV. nagy gyülése' 1. *üléséből, oct.* 2. 1843.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

Jelentés az 1843-*diki drámai jutalomra érkezett szomorújátékokról.*

Az évenkénti drámai jutalomra a' határnapig tizenhárom szomorújáték érkezvén, ezek' megvizsgálásában egy tiszteleti és négy rendes tagból álló bizottság járt el, mellynek jelentése' folytában a' „*Főúr és pór*" czíműnek, mellynek jelmondata: „*Művem nem épen nyerni jő, magasról bukni is dicső*" itéltetett oda a' 100 arany jutalom: mint mellyben a' jellemek valók 's az élet' mélyéből merítvék, az indulatok és szenvedélyek' festése, mi komoly drámában fő tekintetet érdemel, kitünőleg jeles, a' szerkezet elég jó, sok érdekes sőt megkapó jelenésekkel biró, 's a' dialog erőteljes. Másod rendünek itéltetett a' „*Gerő*" czímű 's „*Memento mori*" jelmondatu szomorújáték, melly az elsőnél indulatfestésre jóval gyengébb ugyan 's nem olly tartalmas, mindazonáltal jól szerkesztett 's jól írt darab, nem érdektelen jellemek, helyzetek 's könnyű dialoggal; 's ezeknél fogva színköltészetünk' jelen állapotja mellett köszönettel fogadandó, melly is ívétől 4 arany tiszteletdíj mellett kiadatni határoztatott. Dicséretet arattak még: Zrínyi, szomoruját. 5 felv. — Csák' végnapjai, dráma 5 felv., és Zsidó fiu, dráma 5 felv.

Felbontatván az első és második ranguaknak itélt művekhez tartozó pecsétes levelkék, a' koszorúzott dráma' szerzőjének *Obernyik Károly*, a' másod ranguénak pedig *Szigligeti Edvárd* találtattak.

Költ Pesten, a' m. t. társaság' XIV. nagy gyülése' 4. *üléséből, oct.* 5. 1843.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

Jelentés a' Gorove-jutalomra méltatott munkáról.

A' Gorove László, Lajos és Károly testvérek' jutalomalapítványa szerint, négy négy évi időkörökben hol a' legjobb erkölcsjavító munka, és csak illyennek nem létében más, bizonyos, az alapító levél által meghatározott, szakbeli legjobb munka —, hol szinte bizonyos szakokból kitüzendő kérdésre legszerencsésben vívó felelet nyer kétszáz pengő ft jutalmat. Eltelvén ez idén az első évkör, mindenek előtt az erkölcsök' kiképzésére ható, azon évkörben megjelent munkákra függeszté figyelmét az academia, 's ezek közől, a' Gorove-jutalmat annak találta oda itélendőnek, mellynek czíme:

Bánya. Az ifjuság' képzésére kiadja D. Peregriny Elek. Buda, 1840—1. *két kötet.*

mint a' melly az erkölcsiségre, hazafiúi érzésre 's egyszersmind hasznos ismeretek' megkedvelése és elsajátitására, egyéb hason czélu dolgozatok felett alkalmatos, 's a' fiatal olvasó' foghatóságához 's lelkületéhez előadási előnyeinél fogva is legjobban szól.

Költ Pesten, a' XIV. nagy gyülés' 7. üléséből, oct. 7. 1843.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

---

11. Az új jutalomtételek' kihirdetése.

Nyelvtudományi: Készittessék magyar ékes szókötés, azaz adassanak elő bizonyos rendszerben a' magyar nyelv' eredeti, tiszta, sajátságos és választékos kifejezései, mellyek kiváltképen a' régi nyelvmaradványok, példabeszédek, közmondások, szójárások, és jeles irók' nyomain feltalálhatók; jeleltessenek ki a' beszéd' részeinek ritkább vonzatai, és a' mondatok' ékes kötésének, viszonyának, rendének szabályai, különös tekintettel a' kihagyásokra, körmondatokra és a' költői nyelv' sajátságaira: valamint végre a' nyelvünk' tisztaságával, eredetiségével, sajátságaival ellenkező hibás, idegenszerű és aljas szavakra és szólásmódokra.

Philosophiai: Fejtessenek ki a' szabadság és társadalmi rend' elméletei, állíttassanak fel elvek, mik szerint azokat öszhangzatba hozhatni, és adassanak elő e' tárgyról a' nevezetesebb bölcselők' nézetei.

Mindegyik' jutalma száz arany; beküldés' határnapja mart. 23. 1845.

III.

EMLÉKBESZÉD

NYIRY ISTVÁN RT. FELETT.

MONDOTTA

AZ ACADEMIA' XII-DIK KÖZ ÜLÉSÉBEN, OCTOB. 8. 1843.

ALMÁSI BALOGH PÁL RT.

Ha van valami, mi az emberi élet' vég határáróli gondolatot keserűvé teheti, 's mi bennünket az értelmi kifejlődés' magas czéljáhozi törekvésünkben elcsüggeszthet; ugy azon elmélet az, hogy az élet' utolsó szikrájának kialvásával, megsemmisűlnek egyszersmind azon soknemű ismeretek is, mellyeket életpályánkon annyi fáradalmas küzdések közt szereztünk; hogy midőn értelmi tehetségeink a' hosszú gyakorlat, gazdag tapasztalás 's a' tudomány' széles mezején gyüjtött hasznos ismeretek által, a' kifejlődés' azon fokára jutottak, mellyről biztosb reménynyel közelghetnénk buzgó vágyaink' eléréséhez, 's végre hogy midőn ember és világ' 's önvalónk' ismerete által megért életphilosophiánk, bennünket az okos és boldog élet' ösvényére vezetett: a' sír' sötét keble nyilik fel előttünk, hogy bennünket drágán szerzett ismereteinkkel, tapasztalásinkkal 's lelkünk' minden gazdagságával együtt örökre eltemessen.

És mégis mind ezen leverő, mind ezen bús elméletek' daczára mi az, mi a' magasb ihletésű lelket tisztább, mennyeibb gyönyörrel tölti el, mint a' tudományos ismeretekkel foglalkozás, melly az egész életpályán, midőn annak örömei egymás után mulnak el, mint gazdag virágmezőn Flora' bájos gyermekei, szakadatlan élvezetet nyujt 's új

vágyakat gerjeszt a' kebelben; 's mi az, mi a' tudnivágyás' ösztönét olly hatalmas erővel táplálja lelkünkben, a' tapasztalás' azon visszarettentő tanítmánya ellen is, hogy minél tovább haladunk a' tudomány' ösvényén, annál nagyobb távolságra vonúl sovárgó vágyaink' 's fáradozásink' vég czélja?

Oh igen! e' szakadatlan ismeretvágy 's fáradhatlan előretörekvés' forrása, lelkünk' titokteljes valójában rejtezik 's eredete mennyei. Rokon ez azon titkos vágygyal, melly egész lényünket áthatja 's mellynek jóltevő világa minden tetteinknek vezércsillagúl szolgál, azon édes vágygyal, túlélni minmagunkat a' síron túl, nem halni meg egészen, hanem élni még akkor is, mikor nemesb részünk' romlandó hüvelye porrá hamvadott. Mert nem ezen vágy serkent-e bennünket tettek, szavak 's irás által hatni kortársainkra 's a' jövő nemzedékre; életpályánk' eredményeit közleni azokkal, kik bennünket az élet' játékszinén felváltandnak, 's alapot szolgáltatni igy más, újabb, szerencsésb, termékenyebb eszközeire a' haladásnak, erkölcs, tudomány, anyagi jólét 's polgári szerkezet' mezején? 'S ezen lelkünket elevenítő vágy, létalapos vonása társasági életünknek, melly nélkül polgári társaságunk, a' kifejlés' azon fokára, mellyen most áll, soha sem juthatott volna 's melly nélkül magasb tökélyt az idők' sorában nem igényelhetne.

'S vajjon nem szép, nem dicső dolog-e e' nagy, e' nemes munkában részt venni? lehet-e az emberi szívnek magasb vágya, mint a' genius' tündöklő fáklyájánál világot hinthetni szét az emberiség' nagyobb részét fedező sötétségben, ezerek' tanitója, vezérlője, utmutatója lehetni, eszmék' tisztitására, vélemények' igazitására, tévelygések' felvilágositására, erkölcsök' javitására valamit tehetni; polgártársaink' emelkedését, jólétét, nemzetünk' kifejlését, virágzását előmozdíthatni, 's igy nem halni meg, hanem élni a' maradék' erkölcsi, értelmi és anyagi haladásaiban?

Oh ezek valóban elegendő okok arra, hogy a' bennünk lakó értelmi adomány' kimívelésén fáradhatlanúl ügyekezzünk; hogy keblünk' azon nemes ösztönének, nevelni ismereteinket, 's ez által lelkünket gazdagítani, szívünket pedig nemesíteni, szabad folyamot engedjünk, 's feledjük azt, hogy életpályánk' határa olly szűk, 's hogy olly hamar eljár az óra, mellyben le kell arról lépnünk.

Ezen elméletekkel kivántam fölelevenìteni, tisztelt gyülekezet! egy férfiúnak emlékezetét, ki míg élt, a' tudományoknak csüggedhetlen kedvelője és mívelője volt; ki életpályájának minden örömeit, minden élvezeteit a' tudományokban kereste és találta 's ki mint fáradhatlan tanító és jeles iró a' honra is jóltevőleg hatott. Ezen férfiú Nyiry István, míg élt, a' sáros-pataki főiskola' egyik érdemteljes tanitója 's academiánknak is munkás tagja és dísze volt. Illy veszteség méltán bús érzettel töltheti el keblünket. Mert fölébred az elmultak' bús emlékezete, feltünnek képei tudományos egünk' elhunyt hőseinek, kik még nem rég körünket ékesíték 's academiánkra annyi fényt árasztának, 's kik közt Nyiry is a' ritka elmebeli tehetségekkel felruházott férfiú méltó dicsekvésünk' tárgya vala.

Nyiry István Sáros-Patak' növendéke volt, azon iskolának, melly sok tökéletlenségei mellett is, a' hazának több jeles férfiút adott. Academiai tanulmányit azon korban kezdé, midőn a' pataki iskolában Wolf' száraz és élet nélküli dogmatismusa uralkodott; midőn az emberi ész' legszentebb jogai, a' gondolat' szabadsága 's a' szellem' teremtő ereje, az üres formalismus' mereven bilincsei közt elnyomva valának, midőn eszmék' életteljes kifejtéséről a' mathematicai módszer' feszes alakja 's az aristotelesi logica' mozdulatlan formulái mellett szó alig lehetett. Idejárult az, hogy a' pataki zárdai rendszerű iskolábani hosszu 's csaknem az egész ifjúi megbecsülhetetlen kort könyörületlenűl fölemésztett tanulói pálya' akkori fő czélja, a' theologia volt, 's a' philosophia, melly az emberi nem' boldogitására szálla mennyből földre, csak alárendelt tanitmányúl tekintetett, 's így a' gondolat' mennyei országa zárva vala a' tanulók' legnagyobb része előtt.

Nyirynek szerencséje vala, hogy ezen hosszú iskolai pálya' szellemgyilkoló hatása elől jókor elvonúlt. Mert az ifjúi kor' ragyogó éveit vajmi hamar váltja fel a' nem várt komoly életkor, az elmetehetségek' minden magasbnemű eszmék iránti fogékonyságát tompa közönbösség váltja fel, a' testi és szellemi életet lelkesítő 's elevenitő phantasia homályba borúl, 's ha e' korba csak a' hasztalanúl elpazarlott erők' 's az eredvény nélkül lefolyt szép évek' kínos emlékezetével lépsz, nem gazdagítva az igaznak, szépnek és jónak alapeszméivel, akkor rád nézve eltüntek örökre a' szellemi magasbrendü élvezetek, sőt kiapadtak a' szív'

nemesb érzelmeinek forrásai is. 'S hány talentomdús fő tünt igy le honunk' csillagszegény egéről, mellyre még mai napig sem árasztja áldásmalaszttal teljes sugárait egy a' kor' kivánatinak megfelelő iskolai rendszer! Hány vala kénytelen vérző szívvel nyomni el lelke' magasb kivánatait 's szíve' nemesb vágyait, mert ez álmaiban vesztegló hon nem nyujtott módot azok' kielégitésére!

Nyiry keble' geniusát követé 's azon pálya helyett, melly ifjúi éveit elnyeléssel fenyegeté, a' szép tudományokhoz simúlt. Hogy ezen korban phantasiája eleven és termékeny volt, bizonyítják irásban maradt versei, mellyek' szerzésében görög 's romai classicusok valának példányai. De az nem vala hívatásában, hogy magát a' szép literaturának szentelje. Keblét más komolyabb irány lelkesíté. Már a' fiatal kor' első éveiben kitünő vonzalommal viselteték a' mathematicai tudományokhoz, mellyek még akkor nem valának az academiai pálya' tárgyai Patakon. Más részt a' rajzolás és festés iránti kitünő hajlam foglalatoskodtaták a' fáradhatlan ifjút, 's nem levén módja lelkes műértő által avattatni be ezen szép művészet' elemeibe, önmagából ügyekezék azokat kifejteni. Illy szűk korlátok közt igen jóltevőleg hatott Nyirynk' kifejlésére egy férfiúvali megismerkedés, ki a' bécsi cs. kir. művészacademiánál a' festészetben kitünő előmenetellel töltvén több éveket, az akkor ritka festői tulajdon 's több figyelmet gerjesztett munkái által, magának az egész tájékon hirt nevet szerzett. Ezen férfiú Szathmáry Király Pál volt, ki falusi jószágán, Hangácson, Borsod vármegyében, a' festést szenvedélyes kedvvel gyakorolta, 's azokat, kikben némi talentom mutatkozék a' művészet iránt, nemcsak maga' körébe vonni 's a' művészet iránti kedvökben megerősítni ügyekezék, hanem velök nyájas közlékenységgel osztá meg saját ismereteit. Ezen általa magyar szivességgel fogadottak' egyike volt Nyiry is, ki neki a' művészet' ezen ágábani előmeneteleért sokkal tartozott.

1796-ban, a' sáros-pataki iskola' akkori nagyhírű kormányzója, kir. tanácsos és septemvir Vay József, ad addig uralkodott iskolai rendszerben némi változást hozván be, 's meg levén többek közt a' felől győződve, hogy a' rajzolás az iskolai míveltség' egyik nagyhasznu eszköze, rajztanitói széket allított fel, 's ennek betöltésére Nyiry, kinek a' rajzolásban tett nagy előmenetelei, köz figyelmet gerjesztettek, szó-

líttatott fel. Hogy ebbeli ismereteinek rendszeres irányt adjon 's különösen, hogy az architecturai rajzolásban a' tökély' magasb fokára emelkedhessék, de hogy a' mathematicai tudományok iránti olthatatlan vágyát is kielégithesse, Nyiry egy évet a' kassai academiánál tölte el. Visszatérvén onnan rendeltetése' helyére, 's a' rajziskolát, mennyire a' pénzalap' csekélysége engedé, czélszerűleg elintézvén, Patak' növendékei közt a' lelki élvezet' egy eddig ismeretlen forrását nyitá fel 1797-ben. 'S valának nem kevesen, kik a' felnyitott új ismeretpályán alapos ismereteket szerzettek, sőt figyelemre méltó fokra is emelkedének Nyiry' útmutatásai szerint, de fájdalom kitünő eredmény nélkül, mivel az ekként szerzett ismeretek a' kis város' körében táplálatot nem nyervén, az iskola' szűk 's terméketlen rendszerében nagy részt gyümölcs nélkül tüntek el.

Egy év alig folyt le 's Nyiry, midőn még csak huszonkét éves volna, a' rajzmesterség mellett egy komoly tudomány' előadására is felszólíttatott az igazgatóság által. Patak' falai közt, a' gyakorlati tudományok' alapja, a' mathesis, még nem vala az academiai tanulmányok' sorában. 1798-ban rendkivüli tanitóvá neveztetett hát ki Nyiry ezen tudományban, melly szakadatlan studiumainak tárgya volt 's mellynek kimívelésére rendkivüli szorgalommal szentelé minden idejét. Az új hivatás Nyiryben új lelkesedést ébresztett fel a' komolyabb tanulmányok iránt 's minél tovább haladt azok' ösvényén, minél dúsabb élvezetet nyujtának azok lelkének, annál kielégíthetlenebbek lőnek vágyai. A' mathematicai tudományok' minden ágai saját fáradhatlan studiuma által, egymás után tárák fel fogékony lelke 's éles elméje előtt kincseiket. Az alkalmazott mathesis' gazdagon jutalmazó eredményeit, önszorgalma által fejté ki, a' nélkül hogy azokra rendszeres academiai studiumok által előre készülhetett volna. 'S igy a' mathesis minden tanulmányinak legkedveltebbike lőn 's minden későbbi irányai felett tudományos ügyekezeteinek, kitünőleg mathematicai szellem leng.

Ennyi szorgalom 's tudományos míveltség méltó figyelmet gerjesztének 's méltatást igénylének. 1806-ban rendes oktatójává neveztetett ki a' mathesisnek, melly ennélfogva most a' pataki iskolai rendszer' egyik mulhatlan ágává lőn. Nyiry tulajdon rendszer szerint dol-

gozá ki 's adá elő a' tiszta és alkalmazott mathesis' minden részét. A' mathematicai tudományok iránti szeretetet, az alkalmazott rész' hasznainak 's szépségeinek kitüntetése által ügyekezék fölébreszteni 's fentartani. Igy astronomiai előadásait gyakran jeles szerzőkbőli közlésekkel 's többek közt Herder' szellemdús „Ideen"-jeiből vett nagy érdekű töredékekkel eleveníté 's midőn tiszta fényben tündöklöttek az ég' boltjain elszórt világok, ezen lélekemelő tárgyai legtitkosb vágyaink és sejtelmeinknek, ő mély ismerettel avatgatá be tanitványit e' dicső tanulmány' elveibe.

1810-ben az eszmék' egy új oldala derűlt fel a' pataki iskolában 's ennek egyik lelkes eszközlője Nyiry volt. Mint hazánk' minden iskolái, ugy Sáros-Patak is a' deák nyelv' ón súlyu járma alatt nyögött. Nem szükség fejtegetnem, mi minden fekszik e' szavak alatt. — Mi, kiknek fejéről lehulltak az ifjuság' rózsái, kik elől eltüntek a' reménynyel, élvezettel 's erővel dús napok, hogy többé fel ne keljenek; kik előtt nem nyílik fel többé pálya, mellyen a' hon' javára kincseket gyüjthessünk, 's kik csak a' jövendő' magasztos reményében élvezzük azon dicső korszakot, leghőbb vágyaink' vég czélját, mellyben ez elmaradt, de a' haladás' pályáján olly lelkesen törekvő nemzet, a' polgárisodás' magas eredményeit 's a' társasági tökéletesb viszonyok' nemesb gyümölcseit élvezendi, fájdalmasan pillantunk vissza a' lefolyt napok' 's évek' hosszú sorára, mellyekben az aranybecsű órákat, 's tudományos ismeretek után sovárgó lelkünk' erejét, élvezhetlen 's használhatlan tanulmányokra valánk kénytelenek pazarlani; mellyekben a' felkelő nap' sugári deák könyvre hullának kezeinkben 's mellyekben a' lenyugvó nap' bucsúsugári ismét deák könyvet találának azokban; mellyekben Virgil' szent musája szajkói csevegtetések' tárgya, de nem költői lelkesedések' eszköze volt; mellyekben Horácz' lélekemelő költeményei, ezen örökbecsü életphilosophia' tolmácsai, nem a' lélek' gazdagitására 's sziv' nemesitésére használtattak, hanem itélettel nem párosított emlékező-tehetség' mérlegeűl szolgáltak; mellyekben végre a' nagy természet' fenséges temploma, a' legnagyszerűbb 's hasznosb ismeretek' ezen gazdag tárháza, ránk nézve csak rejtvények' öszvesége vala, 's azon szegénység, mi belőle közöltetett, idegen nyelven hangzott le füleinkbe.

Igenis, nemzeti életünk' e' sötét korszaka, a' veszteglés és nemtelen részvétlenség' dúsan tenyésző magvainak elhintője, a' százados hátramaradás' megalapitója 's a' nemzetiség' meggyilkolója Patakon is tartósan uralkodék. Hiában lövellé sugárit a' szomszéd Széphalomról a' nemzeti nyelv' emelkedő napja; azok elhalványodva sülyedének a' Patakot környező iskolai slendrián' homályába; 's itt hol a' Musák holt nyelven hangoztaták a' magyar nevendékek' fülébe az élettelen és szellemszegény tanulmányokat, nem ügyelve a' század' óriási haladásira; hol a' megavult és szellemszolgai ösvényen járdaló theologia volt a' szent vasmacska, a' tanulók' legnagyobb részét vezetendő az élet' szélvészes ösvényén; hol a' philosophia nem mert fölemelkedni a' földről az ész' magas megyéibe, 's hol végre nem volt critica, nem volt ellensúly, melly az empirismus és dogmatismus' tömkelegében tévedezőket felriaszsza, 's az értelem' magasb kivánatira figyelmeztesse, itt mondom mulhatlan szükség volt egy új elemre, melly az ifjúi lelkekben magasb eszméket fejtsen 's nemesb irányokat tüntessen ki.

'S a' kor' geniusa az ifjúság' lelkében vágyakat gerjesztett, irányokat fejtett ki, kielégitést igénylőket. Midőn a' szellemdús Sipos Pál, a' természettudomány' oktatója, kit Patak, fájdalom! csak rövid ideig bírt, 's ki innen Tordasra ment, hogy ott a' hon előtt ismeretlen pályán tünjék le, nagybecsű emlékbeszédeiben, Fichtének, az erkölcsi egoismus' rendszere' teremtőjének szellemében fejtegeté nagyszerű eszméit, az ifjúság mély figyelemmel hallgatá az új, eddig nem hallott hangokat; az új eszmék rokon keblekre találtak, 's egy új szellemi világ' szelíd szürkülete kezdett terjengeni a' fogékony lelkek felett.

Sipos Pál Erdélylyel cserélvén fel Magyarországot, tanitószéke' ideiglenes betöltésére Nyiry szólíttatott fel, kinek lelke' további kifejlése figyelmet érdemel. Nyiry' keblét kiolthatlan tudásvágy melegíté, 's noha szűk körülményei nem engedék, hogy azt, a' Lőcsén 's Kassán töltött két évet kivéve, Patak' falain kivül kielégíthesse, magának mégis a' tudományok' egyetemes körében bámulásra méltó ismereteket szerzett. De ez is volt egyetlen élvezete egész életpályáján. Rá nézve nem vala öröm, ifjusága' első éveitől fogva, csak az, mellyet a' tudományok nyujtottak. Midőn másokat édes álom ringatott ölében, midőn az éj' ha-

lálos csendében csak az ég' fényvilágai virrasztottak, Nyiry a' szellemi világ' élvezeteiben keresé 's talála gyönyörét, 's ablakát késő éjjel is világitva találá, ki történetesen laka mellett ment el. 'S ezen fáradhatlan szorgalom őt mind végig kiséré. A' mathematicai tanulmányokon kivül, különös vonzalmat érzett a' philosophiához, 's őt lelke' iránya az empirismuson, melly magának Patakon állandó lakot láttatott ütni, felülemelé. 'S ezen irányt egész valója tolmácsolá. Azon spinozai lélekcsend, melly arczvonásin elömlött, visztűkre volt azon folytonos és nyugodt lelki foglalkozásnak, melly őt a' külvilág' éldeletei iránt közönbössé tevé. Az idealis világ' magvai, némelly lelkekben mélyen rejteznek, 's ezek túlemelkedve a' földieken a' szellemi élet' kincseivel táplálják magokat. Ezen szellemi irány, melly bennünket az örökkévalóval öszveköt, 's melly bennünket keskeny határok közé szorított lényünkön túlragadván, halhatatlanság' reményével édesíti földi életünk' szenvedéseit, legnemesb sugárzata a' léleknek. 'S ezen éggel rokon érzelmek lelkesíték Nyiry' keblét is. Ő az idealis világ' megyéiben szeretett mulatni, 's nem ügyelvén a' külvilág' önző érdekeire, benső élete' kincseiben találá boldogságát. Voltak kik ezt benne kárhoztaták. Mert hányan vannak, kik a' philosophiát csak abban tartják 's keresik, mi érzékeiket illeti, 's mi az anyagi érdekek' körébe tartozik, 's lelkök' szegénységében nem képesek méltatni azon kapcsolatot, melly van a' menny' sugára 's a' föld' göröngye között; hogy amaz már természeténél fogva, túl kíván emelkedni az anyagi korlátokon, hogy annak legnemesb iránya 's legméltányosb foglalkozása, azon fenséges dolgok, mellyek ha ránk nézve, földi pályánkon áthathatatlan homálylyal fedvék is, de azért nem kevésbbé méltó tárgyai lelki életünk' legmegszorítottabb törekvéseinek.

Németország, mit hálával kell megismernünk, ránk nézve eleitől fogva a' tudományok' forrása vala. Kinek a' körülmények kedvezének, ide sietett lelke' bővebb kiképzésére. Fájlalni csak azt lehet, hogy a' kiutazók' vég czélja nagyrészt mindig theologia volt, más tudományok' elhanyaglásával. Csak a' philosophia' sugári hatottak be bővebb sikerrel honunkba, 's találának kedvező fogadtatást. Nyirynek azt sem engedé meg a' sors, hogy ezen honfiainkra nézve utolsó eszközében részesülhessen a' lelki kiképződésnek. Ő önmagára 's ön lelki tehetsé-

geire vala szorítva. Vágyva vágyott ő a' philosophia' új korszakának hőseivel közelebbről megismerkedni, 's itt először is a' halhatatlan Kant Immanuel igénylé megszorított figyelmét. Philosophiai illő készület 's útmutató nélkül nem csekély feladat vala, a' tiszta ész' criticájának mélységeibe ereszkedni 's azokból józan eredményeket fejteni ki; de mint maga mondogatá, órákig ülve feszült figyelemmel egyes lapok felett, szerencsés vala a' nagy philosophus' eszméinek felfogásában.

A' critica philosophia' teremtőjének nagy befolyása volt Nyiry' egész életére, eszméinek későbbi kifejlésére 's philosophiájára, mint munkái is bizonyítják. Ha szinte a' königsbergi bölcs az újabb nézelődő iskola' tanai által, valóban le volna is, mint mondatik, győzve, de criticai fejtegetései, mellyek által az emberi ész' magasságát kivítta, 's a' szabad hit' minden speculatiótól független fenségét, az erény' minden anyagi érdekeken túlemelkedő általános becsét, az emberi rendeltetés' lényegét 's magas jellemét megmutatta, minden magasb ihletésű lelket nemes kevélységgel képesek eltölteni, 's mennyet idézni elő a' kebelben, melly mellett a' mulékony világ' minden édeskeserű élvezetei háttérbe vonulnak. 'S ezen tanok, rokon öszhangzásban azon vallási elemmel, melly Nyiry' jellemvonásához tartozik, alapját veték meg azon benső dús életnek, melly őt életpályáján a' bölcseség' örömeiben olly gazdagon részelteté.

Fichte' nagyszerű de egyoldalú eszméinek, mellyekben a' mindenség az öntudat alá vettetik, 's mellyek szerint a' külső érzéki világ csak az emberben levő idealis szabadság' viszfénye, 's mint illyen, ennek határzó erejétől függ, ugy látszik, Nyiry nem igen hódolt; de annál nagyobb 's bensőbb vonzalmat érzett, folytatott tanulmányi által Schelling iránt, ki a' megelőző philosophiai rendszereken túlemelkedve, az eddig egymástól elválasztott szellemit és anyagit (idealét és realét) az általányban egyesíté, 's a' mindenség' öszves életét, egészségében fogta fel. Ezen fenséges tan, melly szerint az igazság nem Kant' dualismusában, nem Fichte' idealismusában, hanem az erő és anyag', a' tárgy és alany' ugyanazonságában rejlik; melly szerint az egész előttünk kifejlett világ, az ideale és reale' örök szövetségéből, az általányból ered, 's az, mi érzékeink alá esik, csak egyik oldala a' lételnek, csak kinyomása az erőnek, a' létel' idealis oldalának; melly szerint erő és

anyag, csak egymás' teljes áthatása által nyilváníthatnak életet, 's egyik a' másik nélkül nem létezhetik; ezen tan, mondom, forrása a' legfenségesb fogalmaknak, villany gyanánt hatott a' tudományok' egész öszveségére, de mindenek felett a' természeti tudományokra, mellyek abban erősb álláspontot, és szigorúbb törvényszerüséget nyerének. Mert ezen magas szempontból tekintve, az egész természet, rejtett és nyilt életének kimeríthetetlen kincseivel, csak külső, ezernyi ezer alakokban mutatkozó viszképe a' mindenséget átható világszellemnek, 's minden életnyilatkozás a' legalsóbbtól fogva a' legmagasabbig, az istenség' egyes sugárzatának előnkbe-tünése, 's az egész világtörténet physicai és erkölcsi tekintetben, ugy a' mint az előttünk lefolyt 's mint még ezután kifejlendik az évezredek' folyamában, nem egyéb, mint a' magát mind teljesben kifejtő általány, vagyis magának az istenségnek kinyilatkozása.

Az élet' illy általános felfogásának, melly a' lelket mindenben egy magas isteni ősképre utalta, a' magasb jellemű elmére, megragadó erővel kelle hatnia. 'S így lőn ez Nyirynkkel is, ki előtt Schelling' tanai által új világ nyílt fel az eszmék' országában. Midőn, mint fönebb mondám, Sipos Pál' tanitószékének ideiglenes betöltésére az igazgatóság által felszólíttatott, a' természettudományt Schelling' szellemében adá elő (1811—1813). 'S mi ezen előadás' érdekét fölötte nevelé, magyar nyelven, mi akkor szokatlan tünemény vala Patakon, hol a' szorosan vett theologián kívül minden deák nyelven adatott elő. Ezen előadásoknak ennélfogva kettős haszna volt a' tanúló ifjuságra nézve, melly ezen egészen új szellemű 's a' többi tanulmányok' láthatárából kiemelkedő tant, ifjúi lelkesedéssel fogadá. Ha Nyiry lelkének buzgó vallásos irányánál fogva ezen speculativus fejtegetésekben ollykor tulságokba esett is, mi értelmi tehetségeink' korlátoltságánál fogva, másként nem is lehet, de mint tanitó jóltevő hatással volt, hallgatóira nézve, kiket az empirismus' megyéjéből kiragadva magasb szellemi élvezetekkel ismertetett meg. 'S mi szép a' tanítói pálya, ha az az ifjú fogékony lelkek előtt több utait nyitja fel az értelmi kifejlésnek, mellyeken ha távol homályban is, új eszmék' és eredményék' elérhetése tünik fel; mellyek ha gyakran bolygófényként enyésznek is el az emberi ész' láthatáráról, de fölemelik a' lelket, melly olly hajlandó a' földi érdekek' csábitó csillámképein mulatni, 's nemesítik a' szívet, melly olly gyarló

a' szenvedelmek' mámorába temetni nemesb érzelmeit. 'S Nyiry nemcsak tanítási által ébresztett magasb czélokra törekvést, de élete által is, melly mustrája vala az erényeknek. Mély és széles ismeretei mellett is rendkívüli szerénység bélyegzé egész valóját, 's módjának vonzó szelídsége és egyszerüsége, egyesülve a' szép külsővel, nevelék azon hatást, melly tanitásiból eredt 's azon tiszteletet, mellyet tudománya gerjesztett.

Nyiry egyébiránt tanulmányinak eredményeit részint kéziratban levő, részint nyomtatott dolgozatiban közlé, 's ezek nemcsak azt tanusítjak, hogy ő magának a' tudományokban mély ismereteket szerzett, hanem azt is, hogy azokat criticai szemmel vizsgálván át, új fejtegetések által ügyekezett tovább haladni. Tudományos míveltségének eredeti alapja a' mathesis levén, azáltal vélé a' philosophiát rendíthetlen alapra épithetőnek, ha mathematicai okfőkből indul ki. 'S ezt tette egészen eredeti utat követve első ezen tárgyu munkájában*), de a' mellynek második alkalmazott, 's utolsó kínos betegsége alatt bevégzett része, kéziratban maradt. 1824-ben egy más munkában philosophiai hitvallását tevé közre, mellyben előadván az eddigi nagy philosophok' tévedéseit, az utolsó általányt, az istent, a' materialismus' és pantheismus' kikerülésére, a' világtól megkülönbözteté, 's így az istenség' valóságos ideáját a' philosophiába visszahelyezteté. Egy harmadik elmés munkában a' Kant által világosságra hozott de tökéletesen ki nem fejtett categoriák szerint fejtegeté a' nyelvtudományt, különösen a' deák grammaticát. Csak az kár hogy nem bízván a' nemzet' tudományos szellemében, ezen fontos munkákat nem honi hanem deák nyelven adá.

Ennyi buzgó tudományos ügyekezet 's ennyi jogszerű igény a' méltánylásra, nem valának képesek a' köz tiszteletre igenis méltó férfiút megmenteni, az érdemeket méltatni nem tudó kényuraság' szeszélyeitől. 1822-ben kedvelt tanulmányának a' mathesisnek tanitószékéből leszólíttatott 's földleirás és statistica, nevelés- és műtan' tanitására szoríttatott. De e' keserű méltatlanság nemcsak le nem veré az erős lelkü férfiút, hanem inkább új munkásságra ébreszté, ezen tudományoknak, mellyek eddigi studiumának tárgyai nem valának, teljes ügyekezettel.

---

*) Prima Elementa Matheseos Intensorum. Cassoviae, 1821.

megtanulására. A' műtan 's földleirásban mathematicai ismeretei nagy segedelmet nyujtának. Mennyire törekedett az elébe szabott új kötelességnek megfelelni, bizonyítják az általa kidolgozott, de kéziratban maradt Europa' statisticája, 's egy egészen új 's psychologiai elvek szerint kidolgozott neveléstan.

Két év folyt le e' kedv elleni helyzetben, midőn Rozgonyi, az empirismus' széles tudományu 's éles elméü védnöke és tanítója' elhunytával, a' philosophia' rendes tanítószéke megürűlt 's ennek betöltésére Nyiry neveztetett ki, érdemének teljes elismerésével, hogy ezen új pályán az általa szenvedélyesen kedvelt 's mívelt tudományból oszszon tanitásokat, mit ő kitünő sikerrel teve ifjúi lélekereje' teljes érzetében, egész haláláig. Ezen pályán határozá el magát egy nagyszerű 's egyes ember' erejét csaknem túlhaladó munkának, egy egészen maga által készítendő magyar encyclopaediának kidolgozására, de a' mellyből csak három darabot vala szerencsés nyomtatásban látni.

A' jelen eredménydús század' mult évtizede nemzetiségünkre új korszakot derített fel, a' magyar tudós társaság' alapítása által. Kiknek lelkét a' tudomány' világsugári fölébreszték, kik megfogni tanulák, hogy valamelly nemzet csak a' keblében kifejtett értelmesség által nyerhet jelentőséget és álláspontot, a' civilisatio' pályáján olly nagy lépésekkel haladó nemzetek' sorában; kik vérkönyek közt láták, hogy e' nemzet mint felejthetlen Kölcseink, egy évtized előtt e' helyt olly szívhatólag panaszlá, részvétlenűl engedi küzdeni, tudományoknak élő fiait az élet' szükségeivel, 's kik végre szívepedve ohajtának egy központot, melly a' hon' különböző részein elszéledt tudósokat egyesítse: örömnapot ünneplének, midőn valahára megnyilt e' szép jövendőü intézet, mellynek évkönyveiben Széchenyink' neve örök fénynyel ragyog. 'S a' társaság Nyiryt is keblébe fogadá, először mint levelező, de már a' következett évben mint rendes tagot. Hányféle irányban kivánt ő megfelelni új rendeltetésének, mutatják több kinyomtatott dolgozatai.

Még egy öröm várá Nyiryt életpályája' végén: a' pataki főiskola' kiemelkedése az addigi homályos helyzetből és szembeszökő előléptei a' haladás' ösvényén. 'S ezen csodálkozhatol-e olly intézetnél, melylyen gróf Teleki József' őrködő szemei nyugosznak?

A' naponként magasb kifejlést nyerő nemzeti szellem, a' fogékony keblű pataki ifjúságban fölébreszté a' honi nyelv iránti lángoló ragaszkodást, 's 1832-ben némelly lelkesebb ifjak magyar literatúrai egyesűletet alapítának, mellynek elnökségét meleg részvéttel fogadá el Nyiry, 's örömteljes kebellel jelent meg annak üléseiben.

De az idő lejárt, mellyet a' sors nekie kitűzött, 's élete' hatvankettődik évében, itt kelle hagyni a' kedvelt pályát, minden örömeivel, minden kivívott szép eredményeivel; itt a' hív nőt 's a' jó barátokat; itt az imádott hont, melly keblében ifjúi erőt érezve, kezd ébredezni hosszu álmából; 's itt végre a' dús reményeket, mellyek e' nemzet felett terjesztik szét szívet 's lelket emelő sugáraikat, 's ezt egy olly korban, midőn még testi erő, lélekvidámság 's életkedv, hosszabb életpályát igényelhetének.

Dicső férfiú! tanitóm egykor, tagtársam 's barátom, kinek lelkét a' tudományok iránti lángoló szerelem, szivét a' legtisztább honszeretet laká, te eltüntél, 's poraidat egyszerű sírhalom fedi, mint nem messze tőled Kazinczyét; de emléked áldott leend azoknál, kikre tanításid 's magas példád által jóltevőleg hatál; 's majd ha egykor ez árva honra is felvirradandnak a' nemzeti dicsőség' napjai; ha egykor e' jelen nemzedéket, vészkóros beljével 's haldokló gyöngeségeivel, egy egészségesb, erőteljesb 's erkölcsösb nemzedék váltandja fel; ha az elvetett reménydús magvak egykor kifejlendnek 's virágokat hozandanak; ha e' gazdagon megáldott föld' hegyei a' polgári szabadság' és szerencsés lét' örömhangjait hangoztatandják vissza virágzó völgyeinken, 's ha végre honi nyelv, tudomány és művészség, mint a' nemzetiség' fő elemei dúsan virágzandnak: akkor a' hálás maradék szent buzgalommal fogja föleleveníteni azok' emlékezetét, kik e' hon' boldogságát és szellemi kifejlését előmozdították, hogy neveik örök díszben ragyogjanak évkönyveiben, 's ezen szent nevek közt tiéd is ragyogand, tartósan 's kiolthatatlanúl.

IV.

EMLÉKBESZÉD

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR LT. FELEET.

ELMONDÁ

AZ ACADEMIA' XII. KÖZ ÜLÉSÉBEN, OCT. 8. 1843.

B. EÖTVÖS JÓZSEF TTAG.

Szép, dicső egy látvány olly férfiú' képe, ki anyagi önösségtől szabadon, egy magas czélnak áldozá életét, legyen az haza, legyen becsület, legyen vallásos meggyőződés, miért vérét ontá; lelkünk emelkedik a' bátor' emlékénél, ki azon számtalan lánczokat 's gyöngéd kötelékeket, mellyekkel az élet sziveinket magához fonja, erős kezekkel szét birá szakítani, 's lelkét istenére, nevét a' jövőre bizva, a' halállal szembe szállt, hogy példáján zsarnok 's elnyomott tanulják: miként valami van e' világon, mit lánczokba verni nem lehet: a' bátor, erős meggyőződéstől áthatott férfi kebel.

De van valami e' világon, mi a' mint ennél nehezebb, úgy szebb 's fenségesebb is: azon tántoríthatlan állhatatosság ez, azon rendíthetlen kitűrés, mellyel a' férfiú áthatva magas gondolatától ez egy' kivitelének szenteli egész életét, 's ha a' sokaság, melly csak az iránt, mi zajjal történik, viseltetik érdekkel, egyedűl a' sükernek nyujtja koszorúit; ha csak a' bajnoknak, ki valamelly ügynek végre diadalát vivá ki; csak a' gondolkozónak, ki valamelly igazságot már kimondott, tartja föl tiszteletét: méltó, hogy mi, kiknek a' tudomány' tiszta szolgálata jutott feladatúl e' hazában, meg ne feledkezzünk a' fáradhatlan munkásról,

Élet után rajz. Schöfft.
Ny. Walzel A. F Pesten.

ki czélját, épen mert az ember' erejénél magasabb vala, el nem érheté ugyan; ki az igazságot, mellyet kerese, föl nem találhatá egészen, — de ki éltének egész erejét egy czélra irányozva, dicső példája azon férfiúi állhatatosságnak, 's kitürésnek, mellynek a' tudomány minden haladását köszönheti, 's melly abban, kiben azt találjuk, több lelki erőnek 's erősebb meggyőződésnek tanúsága, mint bármilly fényes süker.

Illy férfiú vala Körösi Csoma Sándorunk — méltó, ha valaki, hogy neve tisztelettel említtessék, hogy emléke példaként fölállíttassék a' serdülő ivadéknak, mellyen tanúlja: mikint férfiúi kitürés a' látszólag legreménytelenebb pályán is mindig magasra vezet.

Körösinek hazája Erdély. — Ha az országok' politicai elosztását, ha földleirási kézikönyvet tekintünk, ő nem hontársunk, 's fájdalommal költené lelkünket a' gondolat, hogy nagy embereink' sorából azon nevet, melly az ujabb korban előttünk legtisztább fényben tündökölt, ki kellene törölnünk 's egy más hazától irígyelnünk azt, kit magunkénak olly szivesen vallanánk: ha nem épen Körösi' emléke volna legszebb, legdicsőbb bizonyságunk, hogy azon elkülönzés, melly a' két haza közt létezik, csak épen politikai viszonyainkban fekszik; hogy azon határokat, mellyeket Erdély 's Magyarország közt a' történetek' kifejlődése vont, szivünk nem ismeri; hogy mig iskoláinkban két testvér országról tanúlunk, honszeretetünk csak egy magyar nemzetet ismer.

Körösi' hazája Erdély; de midőn a' gyermekszív eldődei' emlékénél először földobogott, midőn az ifjú az ősök' ismeretlen honát keresve útnak indult: nem a' mi eldődeink' nyomdokát kereste-e akkor ő? Mi vala az, mi lelkét föltartá annyi sanyarúságok, mi őt csüggedni nem hagyá veszély 's szenvedések között? nem azon remény-e, hogy majdan évek után Ázsia' határain a' gobi pusztán, vagy ott, hol a' Himmalaya' csucsai ég felé nyúlnak: egy népet fog találni, melly nyelvén, melly a' mi nyelvünkön szól; mellyben vérét, a' mi vérünket ismerheti; mellynek fiait kebléhez szorítva másfél ezerednyi távollét után ismét magyar magyarral ölelkezik! — 'S Körösi nem volna a' miénk? *hazája nem volna a' mi hazánk? Azon népek, mellyeket egy ezred összeláncczolt, mellyeknek dicsősége és szenvedései közösek, mellyeket a' multban emlékei, a' jelenben szeretet, a' jövőben minden remény egybefon, örökre el lennének válva? Oh nem! Körösi' emléke biztos jel, hogy ez nem lehet így; azon*

férfiúnak nevénél, ki óriási honszeretetében nem jelent 's jövőt, hanem nemzetének egész multját átfogta lelkével, azon édes meggyőződés tölti lelkünket, hogy ama' határvonal, melly Erdélyt honunktól elválasztja, sziveinkben nem létezett soha, 's bátran mondhatjuk: Körösinek hazája Magyarország' azon része, mellyet Erdélynek neveznek.

Csak igen kevés az, mit első éveiről tudunk; azon ritka egyediségek közé tartozik ő, kik inkább azon, hogy valami emlékezetre méltót tegyenek, mint hogy tetteiknek emléke föltartassék — iparkodnak; 's ha kiveszem azt, hogy Egerpatakon, Sepsi székben székely katona szüléktől származott, 's első neveltetését az enyedi ref. collegiumban nyeré, nincs mit e' férfiú' első ifjuságáról mondhatnék. Kétségen kivül érdekes volna azon első benyomásokat ismerni, mellyek Körösi' gondolatainak ezen irányt adák; tudni a' körülményeket, mellyeknek befolyása alatt már az ifjú olly erősen akarni tanult; érdekes, forrásaig követhetni azon életet, melly olly dicsően folyt, olly tisztán végződött előttünk; de az idő, mellyben az erre szükséges adatok megszereztethetének, elmúlt, 's ha vannak is, kik Körösit zsenge gyermekkora óta ismerik, — ki az, ki midőn a' szegény székely fiú 1799-ben az enyedi collegiumba jött, 's kenyerét mint iskolai szolga keresvén, első tanulmányait végezé, annak szép jövőjét sejdítette, 's fejlődésére a' szükséges figyelmet fordította volna?

Hisz' ő nem tartozott azon szerencsések közé, kiknek egy család, százados érdem vagy szerencse által megkészíti magas alapját, hogy legkisebb érdemeik észrevétessenek, vagy hogy a' környékező fény előtt az oda állított egyediségnek még törpeségét is elfelejtsük. — Ő becsületes, de szegény szűléktől származott, egészen önerejére bízott ifjú vala, a' nép' azon osztályához tartozó, melly a' legnagyobb erények' példáit adá a' világnak, honnan emberi nemünknek majdnem minden valóságos jóltevői származnak, de mellynek nagy férfiai — hogy a' romainak Metellus' hiréről használt hasonlatosságával éljek — mint a' fa, észrevétlenűl nőnek évek' leforgása alatt. — Minden mit Körösi' gyermek éveiről Hegedüs Sámuel úr' egyszerű, de ép ez által olly szivhez szóló necrologjából tudunk, abban áll: hogy Körösi már ezen korában szorgalom 's jó magaviselete miatt nevelői 's iskolatársai által kedvelt gyermek vala, kitünőbb nemes érzemény mint nagy szenvedélyek, tudomá-

nyos iparkodásaiban mutatott állhatatos szorgalom, mint kitünő elmebeli tehetségek által.

Egykori hivattatása még titok vala a' világ 's önmaga előtt, 's habár kelet felé tekintve, honnan a' nap emelkedik, 's mint hallá, ősei jöttek, a' gyermekkebel kimondhatlan vágygyal telt is el, 's habár eldődeinek tetteiről hallva — mellyeknek emléke a' székely nemzet között elevenebben fenmaradott — szive hatalmasabban dobogott, 's néha egy titkos sejdítés, melly őt nehéz jövőjére inté, a' gyermeket rövid gondokba meríté: vágyainak nem vala biztos tárgya, sejdítéseinek hiányzott iránya még, 's korának játékai vagy kis foglalatosságai, miknek hiv teljesítése már a' gyermeket jellemzé, hamar szétoszlaták a' gyönge felleget, melly szelíd derültségü arczát egy pillanatra elkomorítá.

De a' boldog gyermekkor nem tarthat soká annál, kinek nagy feladás jutott; a' sziv, melly egykor magas czélokért fog dobogni, nem maradhat soká nyugodtan, 's az ösvény, mellyet követni hivattatása, már jókor elválik a' mindennapi élet' tág útjaitól, ott hol azok könnyűek 's virágozók még. Igy Körösink is még félig gyermekkorában érzé hivatását. Csakugyan Herepei Ádám' a' történet-tudományokban adott jeles oktatásának, melly akkor az enyedi ifjúságot e' tudományra lelkesíté, kell-e tulajdonítani az ifjú' kora ébredését — mint azt idősb barátja Hegedüs hiszi — véletlen esetnek, vagy egy szónak talán, melly akkor látszólag következés nélkül hangzott el, de melly a' gyermek' szivébe termékeny magként esve erős gyökereket vert: ki tudhatná ezt? — A' gyenge szálakat, mellyekből a' végzet éltünk' változhatlan fonalát szövi, nem ismeri senki; elég tudnunk, hogy az óriási terv már tizennyolcz éves korában támadott Körösink' szivében, 's hogy a' lelkesült ifjú már akkor két iskolatársával együtt igéretet tőn keresztűlutazva Ázsiát, felkeresni egykor népünk' elhagyott maradványait.

Kik Körösit élte' ezen korában ismerék, még most is szeretettel emlékeznek a' szelíd ifjúra, ki részt véve minden nemes érzelmeikben, meleg barátsággal ragaszkodva társaihoz, állt ott közöttök. — Magas terveit, mellyekről később annyival kevesebbet szólt, mennyivel erősebb föltétellé váltak kebelében, csak kevesen ismerék. Mint

a' folyó annál nyugodtabb felszinnel fut czélja felé, minél mélyebbre ásta ágyát: úgy arczának szelíd kifejezése alatt nem kereste senki a' nagyszerű gondolatot, mellyel lelke' mélyében küzdött; 's mert kevesen tudják, hogy az, mi valóban nagy, mindig egyszerű is, hogy magas föltételek' kivitelére jobb előkészület nincs mint egészen betölteni azon kört, hová végzetünk által állíttatánk, — még azok is, kik Körösi' terveit előbbi időkből ismerék, midőn őt olly nyugodtan, olly hiven teljesítve hivatalának mindennapi kötelességeit, láták: csak inkább nagyszerű gondolatnak, mint olly valaminek vevék e' terveket, miknek később teljesűlniök kelle. 1815-től fogva azonban, midőn Körösi a' göttingai egyetembe lépett, 's tudva hogy szándoka' kivihetésére mindenek előtt a' keleti nyelvek' ismerete szükséges, magát egész szorgalmával Eichhorn' vezérlete alatt e' nyelvek' tanulására veté — föltétele valamint szivében megerősbödött, úgy azok előtt, kik őt közelebbről ismerék, tovább titokban nem maradhata.

Azon rövid időszak, mellyet a' göttingai egyetemben tölte — mindöszve harmadfél év — 's híres tanitójának tanácsai üdvös 's állandó befolyást gyakoroltak Körösi' egész életére; nemcsak mert a' keleti nyelvek' ismerete nélkül föltételei soha sem valósulhattak volna, de főkép mert Eichhorntól hallva, miként a' középkori arab irókban a' magyarok' ázsiai történeteik 's vándorlásaikról sok található — már akkor elhatárzá magában hogy, mielőtt nehéz feladásához hozzá fogna, Konstantinápolyban minden arab irókat átkutatva, könyveikben keresendi útmutatóit, — 's csak ebben fekszik annak magyarázata, miért indult ki utasunk kelet-dél felé, 's nem inkább éjszak-nyugatnak, azon uton, mellyen történetiróink szerint apáink jöttek, 's mellyen, ugy látszik, könnyebben akadhatunk nyomdokaikra? Hogy Körösi mind azon okokat, mellyek utjának kelet-éjszak felé való folytatását tanácsolák, szintolly jól ismeré mint bárki más, sőt hogy konstantinápolyi útját csak előkészületnek tekintve, épen ezen irány' követése fekvék szándékában: világos nemcsak azokból, miket Hegedüs, kivel ő 1819-ben már határozattá vált föltételét közlé, necrologjában akkori terveiről mond, hanem világos még inkább abból, hogy dicső utazónk, tudva mikép ezen irányban útja nagy szláv tartományokon vezetendi át — honlétének végső évében, egészen a' szláv nyelvek' tanulására adta

magát, 's e' végett 1819-ben tavasz' kezdetétől őszig hét vagy nyolcz hónapot töltött Zágrábban.

Ezen útjában dicső társunkat Kenderesy Mihály kormányszéki tanácsnok segíté, ki neki nemcsak ez alkalommal száz forintot ajándékozott, hanem egyszersmind, mig útja tart, évenkénti száz ft segedelem' adására kötelezé magát; — 's bár milly csekélynek látszassék az magában, mi csak Körösink' takarékossága által válhatott fontossá: a' haza' köszönetét érdemli azon férfiú, ki társunknak nehéz pályáján első nyujtá segéd kezét; ki az ifjút akkor midőn nagyszerű föltételei csak ábrándoknak tartattak, midőn neve e' hazában ismeretlen vala 's pártolása senkinek dicsőséget nem szerezhete, el nem hagyá küzdései közt; ki a' dicső vándornak első üdvözlé szándékát, első gerjeszté benne azon meggyőződést, melly a' gyöngébbnek feltartására szükséges, de a' szilárd 's elhatározott kebelnek is vajmi jól esik azon meggyőződés, hogy valaki van, ki szándékaink' józanságát 's kivihetőségét átlátja, 's ha czélunkat el nem érfük is, azon részvéttel fogja hallani bukásunkat, mellyel az emberek dicső csatában elveszett bajnok' sírját áztatják, 's mellyet senki inkább nem érdemel, mint az, kit nemes törekvések között, mielőtt sikerét élvezheté, ért el nehéz végzete.

Zágrábból tél' kezdetén gyalog — mint az utolsó időkben gyakorlat végett utazni szokott — szülőföldjére viszszatérve az egész telet majd Enyeden, majd Szászvároson 's Kolosváratt tölté barátjai közt, még egyszer — utolszor élve néhány hónapig azon hazában, mellynek emlékdús terei fölött a' gyermek' keble honának lángoló szeretetében dobogott, mellynek magas csúcsai hótakart méltóságukban a' székely' szivében annyi kedves emlékeket ébresztének. — Mind azon részvét 's érdek azonban, mellyet személye honában gerjeszte, jóakaróinak tanácsa, 's barátjainak kérései lelkének szándékát nem változtathaták meg, 's bármi jól ismerheté is azon nyugott boldogságot, mellyet elvonva a' világ' zajától a' tudományok' mívelésében 's egy családi kör' csöndes tűzhelye körül élvezhetünk, bár mi tisztán itéle is a' már harmincz évet túl élt férfiú — ki több mint tiz évi tudományos előkészületek után, az ábrándozó gyermek' optimismusán rég túl vala — mind azon veszélyekről 's nehézségekről, mellyek őt czéljának kiviteténél várák: erős szivét semmi nem tántorithatá meg föltételében, mellyhez őt nem önösség, vagy hiúság ha-

nem lelkének benső érzete vezette, mellyet élte' föladatának gondolt, 's melly után fáradva önmagáról rég megtanult feledkezni.

1820-ban tavasz' kezdetén még egyszer elment Enyedre, — e' helyen, hol ifjuságának nagy részét tölté, az időben egykori tanitója Hegedüs Sámuel lakott, 's ő bucsút jöve venni éltének egyik legjobb barátjától. — Könnyen öltözve kis pálczával kezében mintha épen csak ki a' mezőre készülne, lépett barátja' szobájába az utazó, 's elmondá: hogy holnap indulni fog. — Körösi nyugott vala, arczán azon derültség mutatkozott, mellyet csak magával tisztába jött kebel élvezhet, 's mellyet czéljához közelítve érezni csak erős kebelnek adatott — nyájas beszélgetések közt folyt le a' nap — az utolsó, mellyet a' barátok e' földön együtt tölthetének. — Jövő reggel a' vándor utnak indult; barátja, ki őt a' mezőre kiséré, a' Maros' partjáig követte szemeivel a' távozót. — Körösi megkezdé nehéz pályáját, 's a' haza nem látta hű gyermekét többé.

Ne várja tőlem a' tisztelt gyülekezet, hogy Körösi' Ázsiában tett utjának részleteibe, hogy tudományos működése' 's érdemei' megitélésébe ereszkedjem; arra hiányoznak adataim, erre nem érzek magamban képességet. Csak rövid vázlatát fogom adni dicső hontársunk' életének, mellynek eredményeit érdemök szerint méltányolni egyedűl azok képesek, kik vele a' tudományok' ugyan azon mezején fáradoznak, de mellynek emléke — mint a' bércz ha magasságát nem ismerjük is, bámulással tölti lelkünket.

Egy levélből, mellyet Körösi Teheránból dec. 21. 1820. az enyedi collegium' patronusaihoz irt, tudjuk, hogy megváltoztatva előbbi utazási tervét, a' Balkanon keresztűl Syrián áthaladva, utazása' első évét Persiában végzé.

Érdekes e' levél, mert a' férfiú' jellemét festve tisztán kimondja azon czélt, melly után kiindult. „Én hogy mind tulajdon vágyódásomnak eleget tegyek — így szól Körösi — mind pedig nemzetemhez való háladatosságomat 's szeretetem' megmutassam, számba nem vévén a' fáradságot, távolságot 's megtörténhető veszedelmet, azon fáklyánál fogva, mellyet Németországban gyújtottam meg — elindultam nemzetem' eredete' fölkeresésére; az ég megáldá lépéseimet 's ha valami nagy szerencsétlenség nem ér, rövid idő alatt megbizonyíthatom, hogy nem

helytelen fundamentumon épűlt az én meggyőződésem!!" Utjának részleteiről e' levélben nem foglaltatik semmi — hihetőkép mert még közelnek vélve czélját, egy év' leforgása után a' mint irá „mindazoknak, valakik nemzetünket becsülik, a' legszélesb kiterjedésben örvendetes relatiót tenni reménylt."

Teheránból, hol Körösi az ott lakó angoloktól 's főkép a' nagy érdemű Willoktól mindenkép segítve egy ideig tartózkodott, a' fáradhatlan utas nem is várva meg a' segedelmet, mellyet hazájából kért, 's melly neki az angol követség' utján küldetett, Tibet felé indult, hova őt némelly tibeti szavak' magyar hangzása 's mint gondolá, nyelvünkkeli rokonsága hivá; de hol azon egy levélből, mellyet ottani tartózkodása alatt hazájába irt, csak ismét azt tudjuk meg, hogy a' tibeti nyelv' tanulásával foglalkozik.

Homályos fátyol takarja mind eddig azon időt, mellyet Körösi Tibetben töltött. Tudjuk, hogy Kis-Bocharián keresztül a' gobi puszta felé vándorolt; hogy részint Moorcrafttal, részint maga a' Himmalaya' völgyein 's Tibetben körüljárt. Ez utak' története 's eredményei azonban előttünk ismeretlenek; az egy, mit bizonyosan mondhatunk, az: hogy idejének legnagyobb részét, melly Teheránbóli elindulása, 's Calcuttába érkezte közt fekszik, Kaman és Zsimkaz buddha kolostorokban tölté. Elkülönözve a' világtól kilencz négyszög lábnyi szobában, hol a' hévmérő négy hónapig mindig 15 fokkal 0 alatt állt, 's ő fa nélkül, reggtől estig dolgozott, — ez a' helyzet, mellyben hontársunk hosszú éveket töltött, 's többet 40,000 tibeti szónál összveírva azon nyelvnek ismeretét megszerzé, mellynek irodalma, mint gondolá, őt nemzetünk' eredetének föltalálhatására segítheti; 's a' tibeti nyelvnek első grammaticája és szótára, mellyet ő készitett, egyik dicső eredménye azon hoszszú tudományos martyrságnak, mellyre hontársunkon kivül talán senki lelkében elég erőt nem találť volna.

Elkészítve ezen munkákat, hogy azokat a' világgal közölje, és hogy más tudósokkal értekezzék, Csoma végre elhagyá szomorú lakását, mellyben annyi éveken át dolgozott; és Simla és Subhatu felé Calcuttának indult. Ez azon időpont, mellytől kezdve társunkról, magamnak valamivel részletesb ismereteket szerezheték; gyérek ezek is, de teljes hitelességökért a' hires utazó b. Hügel Károly úr' neve kezeskedik, ki Indiában

tartózkodva hontársunkkal közelebb ismeretségben állt, 's azokat velem közölni szives volt; 's e' kevés részletek is elégségesek hontársunk' nemes jellemét velünk megismertetni.

Azon időben, mikor Körösi Subhatuba jött, félve orosz emissasariusok' befolyásától, az angol-ind kormány minden éjszak felől tartományiba jövő utast föltartóztata; 's habár az angol residens, ki Csomának a' kamani kolostorban tartózkodásáról 's életmódjáról rég hirt vett, őt gyanu nélkül fogadá, 's az idegent, ki a' Himmalaya' szegényebb néposztályainak ruházatában érkezett, tisztelő barátsággal üdvözlé: nem álla szabadságában őt utjának folytatására fölhatalmazni, mielőtt arra az 1400 angol mérföldnyi távol főkormányszéktől engedelem nem adatnék. Tudtára adá Körösinek e' kénytelenséget 's fölszólitá őt, mondaná meg, mulasztott idejének kárpótlásaért mit kiván? Mire azonban Körösi kinyilatkoztatva, hogy e' mulasztás által jelenleg kárt nem szenved, végre csak azt fogadá el: hogy Subhatuban való tartózkodása alatt költségei, mellyek hónaponkint öt rupiánál többet nem tevének, az ind-angol kormány által födöztessenek. Bámulá a' kormányzó e' férfiú' nagylelküségét 's midőn számára ötszáz rupiát tudta nélkül félre tett, önházába fogadá az idegent, ki azalatt kérésére ázsiai öltözetét letéve magyar nadrágban, mellényben 's kék frakkban — mikint hon, 's a' forró indiai égalj' ellenére halálaig járni szokott — jelene meg Subhatuban.

A' várt engedelem végre megjött, 's a' residens, ki utazónkról már előbb a' legkedvezőbb jelentést tevé, bucsút véve több hónapos vendégétől Prinsep Jakab hires calcuttai tudósnak ajánlá őt, kinek Körösi' számára már előbb azon ötszáz rupiát átküldötte volt, mellyeket hontársunk mulasztott idejének kárpótlásaúl a' kormánytól elfogadni nem akart.

Calcuttában, hol őt hire megelőzte, szives fogadás várta Körösit; a' tudósok, kik előtt Tibetben tett tudományos buvárkodásai ismeretesek valának, 's a' közönség, mellyet rendkivüli életmódja 's főkép Subhatuban mutatott önzetlensége érdekelt, egyenlő kiváncsisággal fogadák az idegent, 's az ázsiai társaságnak tagjává nevezve, a' méltánylat, mellyet itt talált, némikép kipótolá azon nehéz áldozatokat, mellyekkel azt megérdemlé. Egy nagy fájdalom vára azonban Körösire ez új körében,

's mint később sokszor mondá: „éltének legkeserűbb pillanatai azok, mellyeket ez neki okozott."

Körösit Tibetbe való utazásra 's e' nehéz nyelv' megtanulására némelly tibeti 's magyar szavak közt gyanított rokonság bírta, 's habár későbben észrevévc a' különbséget, melly a' két nyelv közt létezik és csak azon reménységben folytatá studiumát, hogy a' tibeti irodalomban nemzetünk' eredetére nézve fölvilágositásokat találhat: mégis azon meggyőződésben fordíta annyi szorgalmat e' tanulásra, hogy gyökérnyelvet tanul, mellynek ismeretéhez más könnyebb úton jutnia nem lehete. Midőn most Calcuttában fáradságának eredményeit más tudósokkal közlé 's tőlök hallá hogy e' nyelv, mellynek megtanulására ő férfi erejének legjobb részét szentelé, csak a' sanskritnak romlott dialectusa; midőn meggyőződött, hogy azt, miért ő annyit szenvedett, sokkal könnyebben érhette volna el: szivét leirhatlan fájdalom tölté 's az erős férfiú, ki annyi szenvedéseket nyugodtan 's panasz nélkűl elbírt, kórágyra vettetett e' meggyőződés által.

De Körösi nem tartozott azok közé, kiket fájdalom földre sujt, 's habár annyi hasztalan fáradozás' emléke élte' végeig keserűséggel tölté lelkét, megismertetve működése' eredményeit a' tudományos világgal, miután tibeti grammaticáját és szókönyvét az ázsiai társaság' pártfogása alatt kiadta volna, újabb erővel fordult a' sanskrit nyelv' megtanulásához.

Azon idő alatt, mellyben munkái' kiadásával foglalkozott, az ázsiai társaságtól felszólítva egyszersmind e' társaságnak 1100 kötetből álló tibeti kéziratgyűjteményét rendezé a' nagy orientalista, 's ezen óriási munka, mellyet tizennyolcz hó alatt olly pontosan végze el, hogy minden kötet' első lapján czímét 's foglalatjának rövid kivonatát diákúl följegyzé, új alkalmat ada neki bebizonyítni azon önzetlenséget, melly őt jellemzé. Princep' ajánlatára — ki őt hiv barátsággal követve a' mindennapi életben tapasztalatlant, minden viszonyok közt segíté — a' társaság, mig e' munkát bevégzendi, havonként 200 rupiával akará megjutalmazni fáradozásit, mellyeket azonban Körösi minden szegénysége mellett sem fogadott el, — kimondván: mennyire helytelen volna jutalmat elfogadni olly valamiért, mi neki magának annyira kedves és

mihez hogy engedelmet nyerjen, ha tehetné, kész volna önmaga havonként annyit fizetni.

Ekkor érkezett Calcuttába azon segedelempénz is, melly Körösi' számára az 1830-iki országgyülés alatt a' hazában gyüjtetett, 's mint érdemeinek hazája általi elismerése, örömmel tölté szivét; a' pénzt magát átadva Princep barátjának azon időre tevé el, mikor majd honába visszatérend, hogy rajta ind könyveket 's kéziratokat vásárolva a' hazának tudományos kincseket hozzon azon segedelemért, melly szemében csak, mert arra inté, hogy neve honában felejtve nincs, nyeré becsét.

Körösinek nem vala szüksége segedelemre; az ázsiai társaság' épületében lakván az egyszerű férfiú, ki rizs 's theával élt és szalma zsákon aludt 's dolgozott, nappal csak ritkán hagyva el szobáját, — anyagi szükségeken felülállt; 's azon nemes büszkeség, melly őt' egész életén át föltartá, függetlensége' érzetében pótlékot talált a' számos nélkülözésekért, mellyeket szenvedett. De mennyivel közönyösebb vala hontársunk minden anyagi szenvedésekre nézve, annyival érzékenyebben fogadá, annyival nehezebben türé mind azt, mi büszkeségét csak távolról is sértheté — kevesebbé bántva ha érdemei nem méltányoltatnak, mintha jótétemények által magát önszemei előtt lealázva gondolá.

Egy példája jelleme' ez oldalának következő: Princep, kire a' hazájából nyert segedelempénzt bizá, jobbnak találván ha az kamatozik, félig Körösi' engedelmével, félig nélküle, barátjának rá bizott tőkéjét egy calcuttai bankra bizá, melly rövid idővel ezután a' többi indiai bankok' nagy részével együtt megbukott. 'S miután ez alkalommal Körösi' pénze is elveszett, Princep' ajánlatára az indiai társaság hontársunk' egész veszteségét kipótolá. Az egész dolog hirlapok' utján közöltetett, 's mindenki által jóvá hagyatott. Csak őmaga, ki ezen adomány által magát sértve érzé, nem nyugodhaték meg ez eljárásban, és sokáig tartott, mig barátjának megbocsátá: hogy indítványozója volt olly valaminek, mi által becsületét sértve gondolá.

Tisztelet 's méltánylat fogá körül dicső társunkat az angol-ind kormány' fővárosában, 's mind az ázsiai társaság' tudós tagjai, mind a' kormány teljes mértékben elismerék a' rendkivüli férfiú' érdemeit. Őmaga elkülönözve azonban a' társaságtól, csak a' tudományoknak élt. Magába zárkozottan, mintha nagy titkot rejtene, mellyet senkivel közölni

nem akar, idegen az idegenek közt, csak ritkán, 's kevesekkel lépe közeli érintkezésbe. Princep' holta után talán nem vala senki, ki őt barátjának nevezheté. Lelke előtt mindig távol hazája állott; előtte azon czél, melly után hosszu vándorlására kiindúlt, 's mellyet elérni, éltének egy végső reménye vala.

Igy folytak évek, nem szünő munkásság között, 's Körösi teljesen bírva már a' sanskrit nyelvet, átkutatva az arab, sanskrit 's tibeti irodalmakat, elkészülve érzé magát 's újra utnak indúlt. Meggyőződése szerint a' dzsugur nép, melly Lassától kelet 's éjszak felé Cham tartományban China' nyugati határain lakik, vala az, mellyet egész éltén át keresett 's mellyben végre eldődeink' ivadékait föltalálandja, — 's e' vélemény, melly nyelvrokonságon 's azon meggyőződésen alapult: hogy a' húnok elhagyva hazájokat, Közép-Ázsiától távol kelet felé keresendők — új reményekkel tölté lelkét 's Lassa vala a' czél, melly után a már ötven éven túl élt férfiú ifjuságának egész lelkesedésével zarándoklott. Igy ért ő 1841-ben mart. 24-én Dardschilingbe Sikken tartományába, hol az angol ügyviselő Campbell úr által szivesen fogadva, egy ideig, mig a' lassai lamától tovább utazásra engedelmet nyerend, tartózkodni akart.

Körösi derűlt vala e' napokban, czéljához közel érezvén magát; remény 's bizodalommal tekinte a' jövőbe — 's úgy látszott, mintha elzárkozó kedélye, mellyel czéljait máskor titkolá, megváltozott volna.

Elmondá Campbellnek egész életét; a' czélt, melly után utra indult; a' nehéz szenvedéseket, mellyeken tudományos vizsgálatai közben keresztűlment; ismereteit, mellyeket olly drága áron szerze, 's mellyekért most végre elnyerendi jutalmát. Hisz' ő czéljához közelgett, miért titkolni tovább terveit, mellyeknek létesitésében őt senki többé meg nem előzheti; miért nem vallani meg, mennyire vágyódik ő is az emberek' méltánylata után — midőn a' ponton áll, hol hivatását betöltve a' dicsőség fáradozásiért nem hiányozhat; 's ő nem csalódott: a' fáradt vándor czéljánál állt.

Aprilis' 6-án Campbell út Csomát betegen találá; — a' Himmalaya' völgyeiben uralkodó veszélyes láz megragadta hontársunkat, 's az orvosi segedelem, mellyet eleinte elfogadni nem akart, elgyöngült testét nem tartható fel többé. April' 11-én 5 órakor reggel, körülfogva Camp-

bell, Griffin doctor, 's néhány dardschilingi angoltól hunyt el fájdalmatlanúl dicső társunk, 's kinek szive csak honáért dobogott, ki nemzete' feldicsőitésének szentelé napjait, annak idegen nyelven mondá el dicséretét egy angol — távol sírja fölött.

De midőn nagy hontársunk' halálára emlékezve szivünk fájdalommal telik el; midőn a' gondolat hogy e' hazának leghivebb gyermeke olly távol tőlünk hamvad el, ott hol sírja felett emléket nem emelhetünk, hova e' hon' gyermekei nem zarándokolhatnak, hol talán évekig egy magyar' könyei sem fogják áztatni nyughelyét: ne felejtsük el azokat, kik társunknak pártolói, barátjai valának mig élt; kik ha hazáját nem pótolhaták is ki, legalább enyhíték a' vándor' szenvedéseit; ne felejtsük azon dicső népet, mellynél Körösi' neve hanem is szeretetben mint nálunk, legalább tiszteletben fog maradni.

Dicsőn 's fenségesen áll a' britt, Europa' népei között; a' világ' öt része ismeri hatalmát 's lobogója uralkodva lebeg a' nagy tenger fölött; 's mégis nem ez az, mi Albionnak legszebb dicsőségét teszi, mi minden gondolkozót neve' emlitésénél önkénytelen tiszteletre bír. Az állhatatosság, mellyel szellemi czélokért küzd; a' diadalok, mellyeket az emberiség 's tudomány' mezején kivitt; a' rokonérzet, mellyet minden nagy gondolat 's érzemény; a' méltánylat, mellyet minden való érdem, mint Körösié — népénél föltalált: ez az, mi létét a' polgárosodás, mi fönállását minden nagy- 's nemesnek fönállásával ugyanazonosítja, mi nevét nagygyá 's dicsővé teszi a' világ' népei között. — Az angol nép az, mellynek isten után a' dicsőséget, melly Körösi' érdemeiből ránk háramol, köszönhetjük. Teheranban Willok, Tibetben Moorcraft, Calcuttában Princep, Dardschilingben Campbell — angolok valának azok mindig 's mindenütt, kik hontársunkat tanácscsal 's jótettekkel segiték; kik elismerve érdemeit, azt mit e' haza dicső gyermekeért nem tehete, vagy tenni elmulaszta, hiven kipótolták, 's habár a' tibeti grammatica és szókönyv által lerótta tartozását 's pirulás nélkűl fogadhatá el az idegen' jótéteményit: szent kötelességet teljesítek, midőn társaságunk, midőn Körösi' minden tisztelői', midőn egész hazám' nevében nyilván köszönetet mondok e' föld' legdicsőbb népének azon pártolásért, segedelmekért, mellyeket hontársunk mind egyes polgárainál, mind kormányánál talált.

'S most sírjától tekintsünk vissza még egyszer Körösi' életére. Midőn ő félig gyermekkorában élte' czélját megválasztá: ki hitte volna akkor hogy a' határozat, mellynek nagyszerűségétől csak a' tapasztalatlan ifjúkor nem ijedne vissza, soha változni, vagy gyöngűlni többé nem fog. „Gyermek' merész álmai!" gondolák azok, kiknek az ifjú föltételét, nagyszerüsége miatt piruló arczokkal elbeszélé; — „ha majd az élet' tapasztalásai megismertetik vele a' világot 's öngyöngeségét: szemei előtt e' fenséges álom önként eloszlik." — 'S ők nem hibáztak, kik akkor így gondolkozának, mikint a' felkelő nap csak a' táj' legmagasabb csúcsaira veti első sugarait, úgy ifjú képzetünk előtt létünk' legemeltebb magasságai tünnek föl először, 's valamint ritka, ki Körösi' akkori korában egy elérhetlen czélt nem tűzött volna ki magának, úgy nincs mit a' tizennyolcz éves ifjú' föltételeiben bámulhatnánk — egy gyermek' merész álma vala mi akkor lelkét tölté. De midőn látjuk, hogy a' gyermekálom nem oszlott el az élet' hideg érintése alatt, hogy a' férfi a' gyermek' ábrándjáról le nem mond, hanem egyenként legyőzve akadályait, szembeszállva minden veszélylyel küzd, mig czélját eléri vagy a' tusában elvesz: nem telik-e lelkünk bámulással; nem érezzük-e hogy azon hatalmasok' egyike előtt állunk, kiknek nem a' világ, hanem önszivök jelöli ki irányukat; kiknek a' süker, mellyet szerencse ad, 's a' diadal' fénye nem szükséges hogy ragyogjanak? — Nem kell-e megvallanunk, hogy Körösi azon kevesek közé tartozik, kiknél mint zászlón ha ellenkező szél redőit szétbontá, czimere és szinei egészen látszanak meg — úgy csak vészek közt tűnik föl előttünk nagy lelköknek egész szépsége; 's ha van ki honáért többet tett, nincs senki, kinek állhatatosságban példáját követni dicsőbb volna.

„'S vajjon nem szomorú tévedés-e ez, melly Körösit egész életén át vezette", igy gondolkozott talán akkor sok e' hazában, midőn Körösi' távozásának hirét vevé; — „nem kell-e fájlalnunk, igy elmélkednek talán sokan maiglan, hogy ennyi tehetség, ennyi lelkesülés, egy elérhetlen, sőt elérve is olly csekély hasznú czélra fordíttatott? Nincs-e a' magyarnak elég tennivalója hazájában is, a' tudomány' 's művészet' még kopáron fekvő mezején, a' köz élet', polgárosítás' nehéz de dicső ösvényein? 'S ha Körösi óriási honszeretetétől áthatott lelkesedésével ide fordul, ha azon legyőzhetlen akarattal, mellyet mint vasat csapások, annyi in-

ség 's viszontagság csak keményebbé aczéloztak, e' termékenyebb térek' egyikén működik: őt magát mennyivel szebb dicsőség, a' hazát mennyivel több üdv várta volna működései után!" 'S ők talán nem csalódnak, kik így okoskodnak. Ki dicséret után vágyódik, az a' mindennapiság' járt ösvényéről ne térjen el; maradjon ott a' poros úton, hol vele ezerek haladnak, 's ha a' czélhoz, melly után ezeren fáradnak, sebesebb léptekkel közelíthet, a' körülte lihegő csoport bámulni fogja a' hatalmas járót, ki által megelőztetett 's kit ha utólérnie nem, legalább követnie lehet. — Az ember isteneiben is csak önképe' mását imádja, 's esztelennek vagy szörnyetegnek hirdeti azt, kivel magát összehasonlítnia nem lehet. — Kinek haszon kell, ki élvezni vagy legalább látni akarja a' gyümölcsöket, mellyeknek magvait elhinté: szűkebb körökre szorítsa vágyait; csak ha kis czélokra irányozá, várhatja teljes süker az ember' munkásságát. Az út, mellyen Körösi haladt, nem az, melly népszerűséghez, vagy haszon- 's élvezethez vezet. — De vajjon csak a' pillanatnyi méltánylat, csak a' haszon mellyet forinton- 's garasonként számolhatunk, mérlege tetteinknek? Ha úgy, akkor Leonidas' dicső halála balgaság; akkor mindazok, kik nagy igazságokért koruktól nem méltányolva, sőt a' tömeg' gúnya közt vérzettek el — hasztalanúl onták véröket. — Amaz midőn körülfogva a' persa hatalomtól nemes vérét ontá, az ellent nem tartható vissza hazájától 's látszólag hasznosabban cselekszik, ha annyi bajnokkart a' hon' más csatáinak tart föl; ezek korunk' eszméit vagy tévedésit védve, azon lelki erővel, melly nekik csak üldözést szerze, tapsot 's dicsőséget víhatnak ki, 's mégis ki kétkedik érdemeiken? Ki merné mondani, hogy ők nem jól cselekedtek?

Valamint a' hegypatak, melly szikláról sziklára omolva magas vizesésekben a' völgybe száll, sebes árjaival a' hajót, melly rá bizatik, széttöri, 's rohanásának óriási erejével malmokat nem hajt, midőn hatalmas szavával a' teremtés' fönséges csodáit hirdeti, nem hasztalanúl zúgott le magas tetejéről: úgy vannak emberek kiknek hivatásuk, hogy midőn nehéz pályájokon átfutnak — emberi természetünk' egész nagyszerüségét tüntessék föl. 'S nekik szép hivatás jutott ez életben, nem csak tettekre, mellyeknek nagyszerű következéseit mindenki észreveszi, — az emberi nemnek szüksége van nagyszerű példákra is, hogy

a' serdülő ivadék, maga előtt látva a' férfiút, kinek követésére magát gyöngének érzi, fölfelé tekinteni, nemes czélokért lelkesedni, értök fáradni, nekik áldozni tanúljon, 's kinek élte e' czélnak megfelelt, annak nem hasztalan folytak le napjai.

'S vajjon nem nagyszerű példaként áll-e előttünk Körösi? Példája azon állhatatos kitürésnek, mellynek irányát a' halál félbe szakaszthatja ugyan, de földi erő meg nem változtathatja; példája hogy nehézség nincs, mellyet erős akarat legyőzni képes ne volna; példája mindenekelőtt azon lángoló honszeretetnek, melly valamint emberi tetteinknek legtisztább, úgy minden valóban nagy- 's nemesnek egyedűli kútforrása.

Igen, Körösi szerette hazáját, lángolón mint kevesen, önösség nélkül, mint tán senki e' világon. Olly korban születve 's olly viszonyok közt, hol az ifjú, tért nem látott maga előtt nagy cselekvésre, körültekintve honában 's halálhoz hasonló álomban látván népét, mellyre nem felleg, de nehéz ködként borúla az ég, vész 's fény nélkűli napot igérve jövőjének, az erős ifjú lélek tettek 's áldozatok után vágyódva, elfordult a' jelentől hol szive szeretetének czélt nem talált, 's népe' multjában keresé lelkesülése' tárgyait. — Honszeretet vala az, mi szivét tölté; de nem a' jelen, melly nyomorún álla előtte; nem a' jövő, melly olly keveset igért: népének multja vala az, mi szivét földobogtatá. — Az erős magyar faj, melly Ázsia' közepéből egy ezred előtt küzködve e' földre jött, 's erős karjával egy nagy hazát szerze gyermekeinek, nem veszhetett el egészen. — Elgyöngűlve itt a' hosszú küzdelmek után, tespedve béke közt, elfajúlva annyira, hogy már nemzetiségét felejtni indult; ki tudja, a' törzsök, mellynek vésztől elkapott magvaiból egy ezred alatt itt erdő lett, ott Ázsia közepett feltartá magát régi erejében — szebben zöldelve ősi földjén, hová isten által teremtetett, mint itt az idegen égalj alatt. — 'S ha ifjú lelkében egy rejtélyes nem ismert érzelem támada e' gondolatoknál, honvágyhoz hasonló, 's mégis melly őt hazájában nyugodni nem hagyá, melly őt messze ismeretlen tájak felé inté; és midőn a' szegény székely diák, lelkének sugallatát követve végre útnak indul, midőn ő a' magános, vagyontalan, senki által nem segített ifjú, csak félig bírva még azon előkészületeket is, mellyek nehéz földadatának sükeres bevégzésére megki-

vántatnak, felköti úti saruit, hogy a' világ' más részében eldődeinknek egy ezre! év előtt elhagyott lakhelyét fölkeresse, hogy honmaradt testvéreinknek köszöntést hozzon egy ezred előtt kivándorolt véreitől, kik messze nyugaton nagyszámú, ha nem is nagy nemzetté nőttek; hogy ha netalán szenvedés a' magyar' rendeltetése mindenütt, 's eldődeink' ivadékát elnyomva más népek által, szerencse 's dicsőség nélkül találná, a' régi magyar törzsöknek ágait elhozza magával, vagy letelepedjék ott 's míveltség, jólét 's vallás' apostola legyen köztök: nem a' legtisztább, legóriásibb honszeretet vala-e az, mi őt e' czélra határozá? 'S mi volt, mi őt annyi sorhegyeken, vizeken, tengereken 's míveletlen nemzetek' országain átvezette, mi őt Kaman és Zsimkaz kolostorokban annyi évekig elkülönözve a' világtól feltartá, mi az ötven évet túlélt férfiút arra birá, hogy Calcuttát elhagyva utnak induljon, ismét az egy, soha szem elől nem vesztett czél felé; mi ada erőt a' férfiúnak, kérdem, ha nem honszeretet? Tán dicsőség utáni vágy? — Igen, Körösi vágyott dicsőség után, érezve hogy éltét egy nagy czélnak szenteli; tudva mennyit szenvedett ennek eléréseért: a' tisztelet, mellyben neve az indiai tudósok közt állt; az érdek, mellyet emléke honában gerjeszte, jól esett a' férfiúnak nehéz fáradalmi közt; nem áll senki olly magasan vagy olly alant hogy magát embertársaitól egészen függetlennek nevezhetné. Az erénynek kiváltsága, hogy mást nem kiván, mint mit tőle megtagadni nem lehet — tiszteletet; 's bizonyosan az emberek' méltánylata nem vala közönyös dicső társunk' szivének sem. De vajjon a' dicsvágy maga, melly pillanatnyi elhatározású tetteknél csodákat mível, adhat-e erőt ennyi kitürésre; a' hiuság birhat-e valakit arra, hogy lemondva a' közelebb fekvő dicsőségről, olly czél után fáradjon, mellynek kivivása olly valószinűtlen? A' dicsőség utáni vágy, maga azon ellenállhatlan szenvedély, mellyet a' tudományok mívelőik' szivében ébresztenek, illy tettek' magyarázatára elégtelen; ennyi erőt csak szeretet ad, ennyi áldozatra csak szeretet képes a' világon, 's ha azon érzeményt mellyel hona iránt viseltetett, elveszed, Körösi' élete örök rejtély fog maradni; 's ez az, mi emlékét örökké kedvessé teendi e' hazában, miért neve azon kevesek közé fog soroztatni mindig, kiknek emlitésénél minden honfi sziv földobog; mi által a' hazára nézve, látszó haszon nélkül lefolyt éltéből, a' legdicsőbb példáknak egyike vá-

lik; ez az mire gondolva, midőn dicső társunk' távol sírjára emlékezünk, a' kebel magas reményekkel telik el; mert eszünkbe jut, hogy a' hazának, mellyet ekkép szeretni, a' nemzetiségnek, mellyért ennyit áldozni lehet, ha nagy multja nem legalább jövője van.

'S e' gondolat emelje lelkeinket dicső társunk' emlékénél!

A' múlt homályban fekszik előttünk, 's nem jutott talán senkinek fölemelni a' fátyolt, melly nemzetünk' eredetét takarja. Ki tudja? — Körösi talán elérte czélját. — Hazája dicső eldődeinknek, a' hely, hol mind az, mi fajunkból Ázsiában megmaradt, együtt van; a' szent föld, melly után egész éltén át zarándokolt: ott terjede talán a' vándor' szemei előtt. — Egy völgy a' nagy Himmalaya' áthághatlan havasaitól körülfogva, mellynek földje egy ezred óta nem mívelve emberi kezektől, szabadságának egész erejével hajtja növényeit; hol csak a' sas, ha sziklán rakott fészkét körüllebegi; csak egy távol vizesésnek vagy a' nyári vésznek szava szakítják félbe a' nagyszerű csendet: ez talán bölcsője nemzetünknek; — vagy Ázsia' véghetlen pusztáinak egyikén, hol most a' karaván szomorúan folytatja útját a' nagy hallgatás között, hol az embernek nyoma eltűnt 's csak ittott egy halom, melly után a' vándor útját irányozza, 's mellyet a' karaván' vezetője sírhalomnak mond, emlékeztet a' természet' urára: talán ott fekszik nemzetünknek régi hazája. De midőn Körösi e' tájakon áthaladt, 's leülve a' sziklák' egyikére, mellyek eltűnt ivadék által, hőseinek emlékűl emelve fekszenek a' völgyben, az utas, szivét sebesebben dobogni érezé; midőn a' zöld kun halmok' egyikére hágva, 's a' nagy, körülte terjedő pusztaságon körültekintve, keblét magyarázhatlan érzet tölté, melly őt nemzetére, elhagyott 's elérhetlen hazájára inté és szemeiből könyeket facsart: ki mondá neki, hogy lábai eldődeinek szent porát topossák, hogy a' czél, melly után szive olly hatalmasan vágyott, csak egy sír vala! 'S az utas újra felköté saruit, újra elindúlt nehéz vándorlására, éltének nagy czélja felé, mellynek elérését tőle talán csak azért tagadá meg végzete, hogy példáján eszünkbe jusson, miként munkásságunk' tére nem a' múltban, hanem a' jövőben fekszik; miként nem eldődeink' nagy neve, nem vérünk' nemessége, hanem tettek emelhetik a' magyart azon nagy népek' sorába, mellyeknek neve e' földet dicsőséggel tölti el.

Népünk' eredete örök fátyolban fekszik előttünk. Mit nemzetünk' múltjából ismerünk, habár egyes nagy erényeknek példáit, habár szenvedéseket, mellyeknek sebhelyeit hordani dicső: olly tetteket, mellyekre hivatkozva mondhatnók, hogy fajunk nagy hivattatást tölte be, nem tüntet föl előttünk. — Tekintsünk körül e' hazában 's ha sorsunk úgy akarná, 's mint eldődeink régi lakhelyeikről, úgy mi e' földről hatalmas ellenek által elüzetve, más éghajlat alatt keresnénk hazát; ha egy ezrednek lefolyta után, unokáink' egyike mint Körösi eldődeinek lakhelyét keresve jőne vissza e' földre: fel fogná-e találni nyomdokainkat? Hol e' hazának terjedt határain a' nagy nemzeti emlék, melly még romjaiban nevünket föltartaná? Hol az eszme, mellyel az emberi nem gondolatkincstárát mi gazdagítottuk? Mellyik a' nagy felejthetlen eredmény, mellyet küzködve mi vittunk ki? — Annyi századot töltének e' földön 's utódunk áthaladva határain, csak egy nagy pusztaságot, vagy más népek' teremtéseit fogná találni utánunk!

A' múlt, szomorúan fény nélkül fekszik mögöttünk; forduljunk azért kettős lelkesedéssel a' jövő felé 's fáradalmaink között adjon lelkünknek erőt azon meggyőződés, hogy a' magyar dicsőségének korát túl nem élte még! Szép, nagy ősök' emlékére visszatekinthetni, szép, olly fajból származni, mellynek neve a' világot dicsőséggel tölté el; de megelőzni eldődeit, nagy tettekkel nemesíteni azoknak emlékét, kiktől származánk: ez szebb, dicsőbb hivatás, 's mi nem panaszolkodhatunk, hogy végzetünktől ez jutott ivadékunknak.

De midőn lelkünk a' szebb napok után sóvárog, mellyekben a' magyar dicsősége' fénypontjára hág; midőn forró imával fordulunk istenünkhöz, hogy végre, annyi szenvedés után megáldja népünket: ne feledjük soha hogy a' hon' virágzása csak tettek' jutalmaúl adatik; ne feledjük mindenekelőtt, hogy nagy czélok' elérésére nemcsak lelkesedés, de kitürés 's állhatatosság kell; — kitürés, millyennek példáját Körösi' életében látjuk, 's millyen őt ha nem is azon czélhoz, melly után kiindúlt, 's mellynek elérése talán lehetlen vala, legalább azok' sorába vezette, kiknek a' jövő megadja koszorúit.

Messze tőlünk a' világ' egy más részében, ott hol a' nagy Himmalaya emeli hótakart bérczeit, pihen most a' zarándok, hosszú vándorlása után. — A' szív, melly olly hőn, olly erősen dobogott honá-

ért, idegen földben hamvad el 's maga a' fű, melly pora fölött nő, idegen külsejű; de Körösi' emléke itt él közöttünk, 's míg e' határok közt szív lesz, melly hazája' nevénél feldobog; míg a' magyar, nemzetiségeért lelkesülni tud: dicső emléke felejtve nem lesz. Adja az ég, hogy élte' példája állhatatosságra 's férfiúi kitürésre serkentve e' hon' gyermekeit; hogy neve, melly nemzetünk' emlékkönyvének egyik legszebb lapján áll, mennyivel többeket intsen arra: hogy csak ahhoz hű 's állandó a' jövőkor tiszteletében, ki hiven 's állandóan meg tuda maradni azon ösvényen, mellyet munkásságának választott.

V.

BESZÉD,

MELLYEL

A' M. ACADEMIA' XIII-DIK KÖZ ÜLÉSÉT, DEC. 26. 1844.

MEGNYITOTTA

A' MÁSOD ELNÖK, GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

Tisztelt gyülekezet! Miután szeretett elnökünket, kit tisztje és gondjai testvér Erdélyhonunkban tartanak, itt ez alkalommal tisztelhetni nincs szerencsénk, ismét nekem jutott azon becsület, a' mai gyülés' elnökletét viselnem. Üdvözlöm ennélfogva a' tisztelt egybegyülteket! 'S legyenek meggyőződve, hogy valamint mindenkor, úgy ez úttal sincs forróbb és őszintébb vágyam, mint nemzeti ujjá alakulásunk' nagy művéhez, bármilly távulról 's milly kis körben, ha csak egy mákszemnyit is hordanom hű kebellel.

Leélt gyásznapok' unalmai után, midőn legszentebb kincsünk, drága anyanyelvünk, alig vala méltatva már, és „Járt számkivetetten az árva fiú", elvégre szebb hajnal látszik nemzetünk fölött bíborodni.

Kimondhatlan türelem, csüggedni nem tudó lelkület, és az újabb kornak nemzetiesb fölébredése kivívták ugyanis valahára — és közelebbről bevégzett országgyülésünknek ez tán legbecsesb gyümölcse — anyanyelvünk' végképi diadalát, úgy hogy ezentúl nyelvkülönbség legalább, és ebből több vagy kevesebb, de szükségkép minden esetre eredő, bábeli baj nem fogják többé megzavarni azon kormány és nemzet közti egybehangzást, melly nélkül nem lehet hazánkra nézve valódi üdv; és

mellynek hiát nemzeti évrajzunk' nem egy lapja bizonyítja olly gyászosan.

Késön, felette késön lépünk ugyan szent 's elidegeníthetlen jogainkba vissza, 's okvetlen lesz idő, mikor még kérdés: min fognak az akkor élők inkább bámulni; azon-e, hogy volt nemzet, melly tévedéseiben még anyanyelvének használatától is elpártolt, vagy hogy vala kormány, melly olly kicsinybe vette, 's olly kevessé méltatta azon nemzetiséget, mellynek czélszerű kifejtése, nemes és megtörhetlen zománczánál fogva kétség kivül csodaszerűleg hatott volna a' köz birodalom' tekintélyes állásanak öregbitésére? — — — — Ámde húzzunk a' múltakra fátyolt, és a' helyett, mikép egyedűl keserüséget szülő viszonti szemrehányásokra és meddő recriminatiókra fakadnánk, használjuk a' leélt események' tanulságát inkább arra, hogy jövendőben féltékenyebb gonddal ápoljuk honi nyelvünket, azon kincset, mellynek szorgos dajkálása nélkül, bármikép erőlködjünk is egyébiránt, soha nem fogunk az emberiségre díszt háritó nemzetek' sorába fölemelkedhetni.

Ne nézzünk ennélfogva annyira hátra, mint inkább előre, 's mindenekelőtt adjunk, a' jelent élvezve, az egek' urának hálát, hogy életre fordúltunk ismét, és a' honi hang, melly csak kevéssel ezelőtt alig hallatszott a' társas életben, immár nemcsak nincs számüzve abból többé, de ki csak magyarnak vallja magát, bírja is az anyai nyelvet, 's ha nem bírja, legalább pirul ezen hiányán, 's ügyekezik azt helyre ütni; midőn azon szerencsétlen, ki e' gyalázatán még csak pirúlni sem tud, bizonyosan köz megvetés' tárgya.

Különösnek látszik ugyan, és más nemzetbeli, ki saját vérének önfertőztetési bűnsúlyától ment, nem fogja érteni, miként lehessen azon örvendeni, azt élvezni, minek birtokától a' legügyefogyottabb koldust sem lehet, nem szabad megfosztani! És ezért ha annyi 's olly hosszas küzdések utáni vég diadala nyelvünknek épen nem, vagy csak alig gerjesztett köz lelkesedést, mint ezt csak kevéssel ezelőtt tapasztaltuk: ezen ne csodálkozzunk; mert mindennek e' világon csak kellő időben van általános becse, melly pillanat ha elsurran, még Croesus' kincse is veszti értékét; mi újabb tanusága azon rég elismert igazságnak, hogy az ki szaporán ad, kétszer ad, 's hogy ekkép akkor bölcs az engedvény,

mikor köszönetet szül: midőn az elkésett adomány rendszerint meghidegült kebelre talál.

Ámde mind ezek' ellenére, mégis, tudom, velem együtt nem egynek keble melegűlt eddigelé nem ismert kéjérzetre, midőn legközelebbi alkalommal törvény ismét természeti állásába hozá végkép azt, mit onnan példátlanúl, részint nemzeti gyávaság engedett kilöketni, részint rövid látás tartott vissza. 'S hogy' ne; mert ugyan nem egy szebb reggelnek hajnala virad-e ránk azon időkhöz képest, mellyeket mi régiebbek éltünk, és mellyekről a' mostani nemzedéknek képzete sem lehet; mikor saját elkorcsultával nem átallott még pajzánkodni is vérünk' tehetósb része; mikor az asszony nemcsak nem értette, de szégyenlette a' magyar szót; mikor azon kevesek, kik ennyi gyalázat közt őrjei voltak nemzetiségünk' e' fő zálogának, meleg részvét 's köszönet helyett hideg visszavonulással, gúnynyal, sőt még üldözettel is találkoztanak; mikor ezen undorodást okozó kórállapot nem lelt orvost, nem lelt ápolót, de e' helyett — oh irgalmas isten! lehetne-e hinni — vérünk' tökéletes megsemmisítését czélzó terv folytattatott nyilván, folytattatott alattomosan, de lankadásra nem térő következetességgel épen ott, hova szent bizodalommal tevé le fajtánk nemzeti sorsát? Oh kötelesség-felejtett tévedés, oh megbocsáthatlan rövidlátás, melly után nemcsak vérünk bünhödik, de bünhödnek mindazon nemzetségek is, mellyekkel szorosb összeköttetésbe jutott a' magyar! Mert ugyan mi most hazánk, 's mi a' köz birodalom ahhoz képest, mi roppant kincsforrásinál fogva olly könnyen lehetett vala, ha újjhuzás és egymás fölibe növési vágy helyett, viszonti méltánylat és e' rövidke törvény „suum cuique“ adott volna kölcsönös kifejtésünkben irányt? Egészségtől pezsgő állapotban fénylenék a' közállomány: midőn most, ha csakugyan nem akarunk mesterkélt külszínt és pangó állapotot élettel és valódi belső jóléttel egybezavarni, nem egyéb a' feladat mint „helyre ütni, mennyire lehet, az elkövetett bűnöket, és a' vesztett időt.“ 'S ím hogy végre eljutottunk ezen pontra, mellyen mind a' kormány elismeri, hogy tenni 's ránk nézve magyar és alkotványos szellemben kell tenni, mind mi általánosan meg vagyunk arról győződve már, hogy szégyenteli hátramaradásink közt többé nem vesztegelhetünk; ím hogy valahára eljutottunk ezen elismerési pontra, ez hoz sebeinkre enyhítő

írt, ez tünteti jővendőnket mosolygóbb színben fel, ez melegíti annyi fagynapok után kebleinket elvégre olly kéjjel, melly után mi régiebbek sokáig és szakadatlan sóvárogtunk ugyan, mellyről azonban a' legközelebbi időkig mindig el valánk tiltva.

Ne foszszuk meg tehát, miután elérkezett valahára a' fordulási időszak, saját magunkat azon örömtől, mellyet olly sokáig valánk nélkülözni kénytelenek, és élvezzük — hiszen élvezeti körünk úgy sem nagy — fényesb napok' reményében addig is nemzetiségünk' mindinkábbi fölébredését; tapsoljuk azon magyart, ki hazánkért leghasznosbat tesz; hordozzuk vállainkon ama' hölgyet, ki vérünkhez leghűbb; áldjuk azon kormányembert, ki ujjá alakulási küzdelminkben legőszintébben segít elő; keressük fel a' veszélyt, ha illyes környezné a' trónt, és áldozzunk — vérünkkel, életünkkel bár — olly fejedelmért, ki hűségünkben bízik, és sorsát sorsunkkal köti össze; azon láthatatlan égi hatalmak előtt pedig borúljunk le, mellyek kimeríthetlen béketüréssel óvtak 's meg nem szünő viszálkodásaink' daczára élni engedtek. Ámde ez okból — minthogy az égi lakosok egyedül vállvető és kezet fogó nemzetek elébe szoktak mosolyogni, mellyek nem fogyasztják egymás elleni nemtelen versenygésben erejöket — olvadozzunk valahára egymás iránti őszinte engesztelődésre is, 's habár nézet és meggyőződés pártokra szakaszt, 's nem mindnyájan járulunk is ugyanazon egy úton nemzeti felüdülésünk' vég czéljához: legyen a' magyar név és fajtánkhozi hűség — hiszen ugy is olly kevesen vagyunk — azon általános egyesítő, melly egy megtörhetlen phalanxba szorítsa a' magyart egybe.

Már pedig hogy épen ez alkalmat, és academiai köz ülésünk' tartására átengedett épen e' helyet választom a' mondottak' elősorolására, mit sejtőleg nem egy fog különösnek, sőt helykivülinek tartani, azért tán még sem hibázok; mert hiszen habár academiánknak soha nem volt is politicai igénye, 's most sincs illyes, azért annak eszméje bizony még sem foganszott más okból, és még sem lépett tulajdonkép életbe egyebért, mint azon czélból, mihezképest nemzeti nyelvünknek és ezzel olly szorosan egybekötött nemzeti létünknek egy révpartjával, egy őrjével többje legyen, melly iránynál, bárki mit mondjon is, nincs ránk nézve nagyobb fontosságu politicai szempont; mert míg nyelvünk él 's virúl, mind addig nemzeti létünk, ha csorbúl is, azért bilincsek közé sülyed-

ni tán még sem fog: holott kivételes helyzetünkhez képest nyelvünk' hervadása, enyészete okvetlen nemzeti állásunk' vég óráját vonná maga után. Miszerint, mint érintém — és ezt soha ne engedjük emlékezetünkből kiesni — nem is volt és még ma sincs, habár a' tennivalóknak egy tengere áll is előttünk, ránk nézve fontosabb és sürgetőbb ügy, mint nemzeti nyelvünknek minden módoni ápolása és annak mind szilárdabb meggyökereztetése.

Sokan, sőt mondhatni tán legtöbben, e' nézetet azonban nem osztják, és már most, miután egy idő óta nagyobb tüzre lobbant a' magyarság és azt törvény is kellőleg óvja, minden veszélyt multnak vélnek. 'S bár volna igazok és jóslanának helyesül! Én máskép látom a' dolgot, és megvallom, minél több megnyugvást tapasztalok a' közönségben ezen ügyünk fölött, mintha az ezentúl már úgy maga magától minden dajkálás nélkül fogna üdűlni, annál nagyobb gond tölti el keblemet; 's pedig azon igen egyszerű és mindenben tapasztalt oknál fogva, mellyhez képest nincs veszélyesb állapot, mint a' félig nyert csata, minthogy ilylyes lankadást szül, a' biztosnak vélt sáncz mögött pedig nem ritkán még a' lelkesb is elszúnyad, kit síkon soha nem érne álom.

És most kérdem: ugyan hol azon nagy kezesség, mellynek paizsa alatt minden további gond és szorgalom nélkül ezentúl már szabad volna nemzeti nyelvünknek 's ekkép nemzeti létünknek a' mainál virágzóbb felüdűlését remélnünk? Ugyan hol létezik ezen kezesség? Tán azon lelkesedésben, meg azon divatban, melly egy idő óta a' magyarságért ví és mellette áll? Oh nem! Mert a' lelkesedés, és kivált a' magyar lelkesedés — ismerjük el hibánkat, mivel csak így javíthatjuk — olly könynyen hűl mint támad, és ekkép inkább csak ollyféle diadalra hasznos, mellyet pillanat dönt; még egy egész, és még mindig olly nyavalygó nemzetnek egészségi helyreállítását, mint a' magyar — 's pedig nincs kevesebbről szó — egyedűl szenvedély nélküli felfogás, idő és tűrelem eszközölheti; a' divat pedig nem szilárdabb mint tengerár, mellynek dagályát okvetlen követi apály. Hol létezik tehát az annyira biztos kezesség? Tán azon törvényekben, mellyek természeti vágásába hozák elvégre a' honi szót? Valóban, bármilly különösnek és az itt eddigelé felhozottakkal ellenkezőnek látszassék is ezen állításom, még ezen törvényekben sem; 's pedig, mert a' puszta törvény nem egyéb mint betű,

melly legfeljebb diplomaticai életet biztosít; midőn arra, hogy a' társas életbe felvétessék valamelly nyelv, 's az a' nemzetnek úgy szólván nedv- és vérébe menjen át, törvény még korántsem elég: de ehhez még valami magasb, valami szellemibb is kivántatik. Igy például azért, hogy latán törvény alatt állottunk, 's pedig olly hosszu időkig, latánokká még épen nem váltunk, sőt az élet nélküli nyelv mindinkább el lőn szigetelve a' nemzeti élettől: szintolly kevessé fog ezentúl megint a' magyar törvények által bárki is valódilag válni magyarrá, hahogy nyelvünk a' diplomaticai szózat' korlátolt köréből kiemelkedve, nem ver gyökeret és nem virágzik a' hon' általános életmezején.

Éltető erő ennélfogva az, mi jövendő nemzeti létünket biztosíthatja egyedűl. Ámde éltető erő, habár illyesnek irányt adhat is czélszerű törvény, sehol nem létezik egyebütt, mint azon vér- és nemzethezi hűségben, melly sokak' keblében lakik, melly soha nem hűl el, soha nem ernyed, de sötét napokban valamint fényesekben, a' legkisebb körben mint a' legtágabban, egyenlő gonddal és buzgósággal működik a' honnak felvirágzási szent ügyén, 's mellyet ehhezképest nem lehet, nem szabad egybekeverni azon kitörő, korlátok közé nem szorítható, lánggal, 's nyughatatlan, semmit bevárni nem tudó viszketeggel, melly nem egy hazánkfiának tüzeli fel kedélyét: minthogy az első soha nem ront, de mindig épít, midőn a' másik csak ritkán használ, legtöbb esetben pedig felriasztván a' visszahatás' elemeit, még a' már kész munkát is rommá sujtja.

'S ím ezen éltető erő, ha azt nemzeti hűség táplálja, és minden egyes polgár saját keblében szentűl megőrizni buzgókodik, azon valami, mint érintém, mi még minden törvénynél is magasb és szellemibb, mert mindig teremt, soha nem pusztít; míg az irott törvény, ha nem ad annak életet a' köznemzeti élet, vagy írott malasztként tesped örökleg, vagy zsarnok parancscsá válik vajmi könnyen.

És e' szerint ha igaz, hogy hű hazafiság' súlya legjobb törvényt pótol, 's nem viszont; ha továbbá igaz, hogy kifejtett nemzetiség nagyobb kincs mint alkotvány, mert az sok évnek gyümölcse és kebelben él, míg ez csak papiroson áll, 's egyedűl tehetség' szülöttje, valamint egyedűl tehetség' védencze; 's végre ha igaz, hogy csak azon nemzet él

valódilag 's emelkedik magasbra, mellynek lehető legtöbb fiai élnek hű kedélyileg a' honért: akkor, valamint mindenütt és mindenkor, úgy ez alkalommal, midőn részint tiszt, részint barátságos hajlam hozott bennünket itt olly szép számmal egybe, és mindenek fölött nemzeti létünk' legerősb záloga forog kérdésben, akkor ez alkalommal annál inkább hiszem kötelességemben járónak anyanyelvünk mellett buzogni, és annak ápolását, mívelését minden honfinak kötni szivére.

Egy idő óta a' cselekvés' újabb mezejére törekedik emelkedni hazánkfiainak nagy része; és ez helyes, mert a' nemtevés meg a' szó messzire nem vezet; mihez képest valójában ideje is már, hogy a' régi pangás és bő beszéd' helyébe elvégre tett lépjen; csak hogy, jóllehet, mint mondám, igen dicséretes ezen irány, más részről nem tagadhatni, háttérbe szorítja mind azon intézeteket, mellyek már fenállanak; és kivált azokat, mellyeknek köre inkább csak szellemi.

Igy például academiánk is már jó formán kiesett a' divatból, és ekkép a' nagy közönség' kegyéből, pedig korántsem mintha hibásan állíttatott volna fel, mert hiszen mi egy résznek nem tetszik, az azért még nem hibás, 's egyébiránt mi az, mi nem volna javítható; hanem azért nincs divatban többé, mert részint más térre voná a' tennivalók' aggasztó sora számosb hazafiak' figyelmét, részint valljuk meg: mert kisdedekként mint játszó szert, mellyel egy időig bíbelődheték, már megúnta azt sok magyar, és e' szerint most valami más után eseng.

Mind ezen azonban épen nincs miért busúlnunk; mert hiszen academiánk — és ezt nem kellene felejtenünk — tulajdonkép nem czél, de inkább előmeneteli eszközeinknek csak egyike, melly ha el nem tompúl, el nem ferdűl, szinte egy egy lépcsővel magasabbra segítheti ügyünket azon czél felé, melly nem kevésb mint nemzeti virágzás, — és így azon inkább örvendenünk kell, ha a' mostani nemzedék olly térre ügyekszik állni, mellyen tán még szaporábban és biztosabban fog üdűlni vérünk, és adja erre áldását az egek' ura! midőn reméleni akarjuk, hogy azon gyermek hazafiak' száma, kik minden fenállót megúnván, mindent csak kezdeni, de végezni semmit sem tudnak, napról napra kevesedni fog.

'S így, midőn a' gyakorlati élet' cselekvésmezejére lépett hazafiak' sorát üdvözlöm — 's bár ne szüljön gyönyörű lelkületök hátralökő

visszahatást — nincs ez alkalommal egyéb mondanivalóm, mint újra meg újra ismétlenem azon kérést:

A' haza' szent nevében! ápoljuk és dajkáljuk anyanyelvünket ernyedetlen hűséggel, 's nemcsak academiánk és a' nyilvános élet' tágabb határai közt, de a' társas és családi viszonyok' szűkebb köreiben is, hol tűzhelyeink égnek, hol szívrokonink laknak; azon okból pedig, mert a' haladás' mezején száz utakon kötelességünk közelítni nemzeti üdűlésünk' fő czéljához, és újabb intézetek tán hathatósabban fogják előmozdítni lépteinket, azért academiánktól se vonjuk meg sympathiánkat, segéd kezünket; de midőn új lelkesedéssel hevűlünk újakra, mindazon fenállók iránt se hidegűljünk el, mellyek előmenetelünknek szinte tényzői.

Abban végre, hogy midőn most nyelvünk' új diadala miatt nemzeti ünnepet hiszek méltán üllendőnek, egy úttal e' kincsünket a' magyar közönségnek kettőztetett gondjaiba vagyok ajánlani bátor: ebben, azt hiszem, nemcsak nem vagyok következetlen, de lehető legkövetkezetesb; mert valamint az, ki elvesztett szemvilágát visszanyeré, nagyobb óvatossággal őrzi e' boldogságát, mint az, kit soha nem környezett sötétség: úgy fogja minden hű és öntudatos magyar, nemzeti becsületünk' e' visszanyert zálogát is lankadásra nem térő buzgósággal ápolni élte' fogytáig.

'S most, tisztelt gyülekezet! hadd vegye ülésünk rendes folyamát.

VI.

TITOKNOKI JELENTÉS A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' MUNKÁLKODÁSAIRÓL M. DCCC. XLIV-BEN.

ELÓADTA

A' XIII-DIK KÖZ ÜLÉSBEN

SCHEDEL FERENCZ, TITOKNOK.

Egy év' leforgása után ismét fellépvén e' helyre számot adni intézetünk' munkálatairól: előadásomat szokott módon a' nyelv, aztán a' tudomány körűl tettekre osztom fel; ezeket követni fogja személyzetünknek részint halálozás, részint választások által történt változásainak elősorolása.

I. Nyelv körűli munkálatok. Örömmel tapasztalta a' társaság, miszerint azon kisded munkálata, mellyet, a' helyesirás és szóragozás' főbb szabályaira szorítkozva, ez előtt tizenkét évvel tagjai' számára készített és kiadott, hogy legalább az academiai munkálatok mutassanak nyelv' dolgában egységet, 's egyszersmind ez úton az akkor még vég nélküli különbözések' kiegyenlitésére hasson: a' vártnál szerencsésb sikerrel koronáztatott. Ugyanis azóta nemcsak a' nagy számmal megjelent nagyobb kisebb nyelvtanokban jobbára elfogadva látjuk az academia által vallott elveket, hanem követve, eszmélve 's eszméletlenűl, az iróktól is úgy, hogy, ha a' helyesirásban keletkezett némelly részintes eltéréseket mellőzünk, irás és ragozásban meglehetős egység és határozottság bélyegzik jelenkori irodalmunkat. Az irósereg' ezen kézfogása által, melly, miután az academia tan' dolgában eleitől fogva közbirálat alá veté irásait 's e' jeligéjéhez: „Győzzön a' mi jobb!" minden-

kor hű maradt, tiszta meggyőződés' kifolyásának tekinthető: mintegy felszólítva érzi magát ez úton tovább menni, 's miután a' múlt évben „Szókötés"-ét is közitélet alá terjesztette, osztályát a' nyelvtani elvek' és szabályok' részletesb kidolgozásával bizta meg. 'S e' munkálatokban eljártak a' megbizottak: t. i. Czuczor, Fábián, Nagy Jáaos és Vörösmarty r. tagok, ez évben; 's már most nincs egyéb hátra, mint hogy azok osztályi megvitatás után az összes academia' átnézésén keresztülmenjenek, mi megtörténvén, e' munkálat azonnal sajtó alá menend.

Nyelvünk' természete bővebb 's alaposabb megismerésének legnevezetesb forrásai a' régi nyelvemlékek, 's a' *nyelvjárások* (dialectusok). Számos formáit nyelvünknek csak ezekből fejthetni meg, számos rag és gyökér' elemei csak itt találtatnak még eredetiségökben letéve. Elsejét e' forrásoknak már tizenkét év előtt nyitotta meg a' társaság, 's az abból merítést folyton folytatja. Ez évben a' marosvásárhelyi Teleki-codex' másolata készült el, 's egy másnak, melly gr. Dessewffy Virginia' eszközléséből a' tiszalöki plebániából kerülvén hozzánk, Virginia-codex néven lesz ezentúl általunk nevezve, leiratása már elrendeltetett. Mind kettő nagyobb részt szentek' életeit foglal, 's részint nyilvános évkitétel, részint betűjellem után a' XVI. század első harmincz éveibe tartozik. Ezeken kivül köszönettel említem *Lugossy József* l. társunk' buzgóságát, ki egyebeken kivül a' felsőbányai, szinte a' XVI-dik századból való jegyzőkönyvből több rendbeli, a' bányászkodást illető darabokat hű másolatban közlött. Midőn e' szerint a' legérdekesb magyar régiségek' gyűjteményét szerencsésen szaporodni látjuk, fájdalommal kell jelentenem, hogy a' Nyelvemlékeknek pártolás' hiányából már két év óta felfüggesztett nyomtatása szükségkép függőben marad még határozatlan időig, 's nehogy ezért a' IV-d. kötetnek régen kész első szakasza, melly a' nagynevezetességü Guary-codexet foglalja magában, még tovább használatlanúl várja a' kijövetelt, az egyelőre kiadatni rendeltetett. — A' *nyelvjárások*' megismerésére is függesztette a' társaság figyelmét, 's e' tárgyat most már annál elsőbbnek tartja, mert a' tapasztalás' bizonysága szerint az irodalom', és általa különösen az egyházi szószék' 's a' népnevelés' útján mind inkább a' néphez is leható könyvnyelv' terjedésével, a' nép' nyelve, melly annyi kincseit őrzötte meg az eredeti magyarságnak, napról napra veszt sajátságaiból, úgy hogy, mint másutt, nálunk is e' régi

typusok mind inkább eltörlődnek. E' végre az eddig összehordott anyagok' nyomán készítendő részletes utasítás mellett mind a' tagok fel fognak szólíttatni, mind a' nem tagok' részvéte kikéretni az e' részben létező sajátságok' feljegyzése 's közlése végett: melly közleményekből egy magyar nyelvjárástan fog szerkesztetni.

Mi a' szótári munkálatokat illeti: a' philosophiai és mathematicai *Műszótáraknak*, ez utolsó tiz év' gyarapodásaival bővitendő második kiadásaihoz történtek készületek; eddig a' philosophiaihoz különösen Péterfi, Vecsei és Warga ll. tt. 's Vandrák András úr, a' mathematicaihoz Győry, Vállas és szinte Warga rr. és l. tagok jártak el a' nekik jutott osztályrész' elkészitésében. — *Bányászi* műszók' magyaritásában, a' hivatalos küldemények' használata mellett, egy bizottság járt el, miután a' társaság e' végre az országgyülési bányatörvényi választmány által volt felszólítva. — *Tájszógyűjteményhez* Horváth József rt. járult ismét vegyesek' beküldésével; 's a' *Magyar Tájszótár*' hat év előtti megjelenése óta a' tájszavak tetemes mennyiségre gyűlvén tagok' nem tagok' ebbeli küldeményeiből, ezeknek szerkesztése 's második kötetkép kiadatása elhatároztatott. — A' *Zsebszótár*' bővitéséhez Kiss Károly rt. a' hadtudományi szók' kidolgozásával járult. — Végre a' *Nagy szótárhoz* Nagyvendéghy Elek úr küldött ritka szók' lajstromát; e' mellett az értelmező rész' dolgozása is folyt, névszerint a' nyelvtudományi osztályból Fábián, a' philosophiaiból Kállay, Szilasy és Hetényi, a' történetiből Horváth Mihály, a' mathematicaiból Győry és Bitnicz, a' törvénytudományiból Szlemenics és Stettner, 's a' természettudományiból Gebhardt, Bugát, Horváth József és Tarczy rr. tt. készíték el jutványaik' egy részét, vagy befejezék azokat. Jó része meglevén e' szerint a' nyelvtani és értelmező kidolgozásnak, annak szerkesztetése határoztatott el. Az értelemmagyarázó rész folyvást az osztályok' befolyásával készülend, a' nyelvtani a' nyelvtudományi osztályé alatt, melly az öszves academia által megalapított elvekhez fog e' részben ragaszkodni; a' közvetlen szerkesztéssel pedig Czuczor Gergely rtag, az ellenőrző vizsgálattal Fogarasi János rtag bizattak meg, titkos szavazás' utján, de egy értelemmel. 'S így reményli az academia, hogy kevés év múlva egy a' nyelv' egész életbeli és tudományi szókincsét magában foglaló, 's a' fogalmakat szorosan

meghatározó *Magyar Szótárt* adhatand a' közönség' kezébe. — 'S ennyit a' nyelv' dolgában.

II. Tudományos munkálatok. A' *nyelvtudomány'* osztályához tartozólag, *Döbrentei Gábor* nyelv- 's irodalom-történeti értekezésben Verbőczy' magyar forditásai' hasonlító birálatát terjesztette elő, 's kimutatván, mint szövődött be nemzeti életünkbe a' latin fonal, 's mint lőn hogy a' magyar szónok Verbőczy deákul rendszerezte a' magyar törvényt: a' fordíttatás' fő okául a' magyar nyelvnek Erdélyben 1556-ban törvény' nyelvévé lettét állítá; 's mint részletes vizsgálata' eredményét Veres Balázs' elsőségét tünteté ki fordító utódjai felett.

A' *philosophiai* osztály' köréhez tartozólag *Győry Sándor* a' népnevelésről értekezvén, ennek egyik leghathatósb eszközeűl a' tudományok' terjesztését és alkalmazását mutogatá. Nem az iskolák' szaporítása, hanem jó tanítók' készitése, nem a' tudományok' népszerűsitése, melly mindig a' tudományok' elaljasítására vezet, hanem először is az irodalom' kifejtése, majd a' tudományok' alkalmazása, 's a' közlekedés' könnyítése fő eszközei a' való kimívelődés' terjedésének, tehát az igazi népnevelésnek. — *Beely Fidél* az élet és iskola' egymást gyakran eltörlő, majd ismét kiegészítő határait fejtegette, 's a' kettőnek miképeni kiegyenlítését tárgyalta. — Más alkalommal ugyan *Győry Sándor*, az emberiség' eszményi kifejlődéséről értekezvén, a' critica 's az általános philosophiát vette birálat alá. — *Szilasy János* a' philosophiában folyton tartó közdelmet festé, 's abban tájékozást kisértett meg.

A' *történetiben*: *Kállay Ferencz* a' finn-magyar kérdést vevé vizsgálat alá, tekintettel De Gérando' legujabb munkájára, 's kimutatá: mennyire nincsenek még az acták befejezve, hogy itéletet lehessen hozni: az eddigi adatok után azonban a' finn rokonság felé hajlik. — *Jerney János* a' magyarországi izmaëlitákról, a' források' nyomain, bőven értekezvén, azokat a' volgai bulgarok' utódainak 's magyar nyelvű népnek ügyekezett bemutatni. — *Ugyanő* a' mongol hadvezérnek IV. Béla királyunkhoz irt levelét közlötte 's abból a' külföld' azon megrögzött hitét czáfolgatta, mintha a' kúnok' nyelve nem magyar, hanem *tatárféle* 's már kiholt nyelv volna. — B. *Hammer-Purgstall József* a' pécsi székesegyház' török és arab felirásait magyarázván, azokból egy török főtanodának ama' korban Pécsett léteztét vélé következtethetni. — *Ugyanő*

a' magyarországi törökök' érdemeit adta elő a' török irodalom körül; melly szerint nemcsak tudományok' pártfogói, hanem jeles irók is voltak, kik közt mint kitünő történetiró Pecsevi (Pécsi) Ibrahim nevezhető. — *Péczely József* Gubecz Máté' tótországi pórtámadását írta le. — *Horváth Mihály* az 1764-ki nevezetes országgyülés' történetét kisértette meg, 's az akkori köz szellemet és erkölcsöket a' naplók 's hivatalos irományokból jellemzette. — *Bajza József* a' Telekiek' tudományos hatását egy élet- 's irodalmi rajzban adá elő, mellyből némelly töredékek ez ülés' folytában lesznek felolvasva.

A' *törvénytudományi* osztályban *Sztrokay Antal* Magyarországban a' soltészségek' eredete 's minősége 's a' soltészségi jogokról értekezett, az utóbbiakat némelly soltészi szerződések' közlésével felvilágosítván. — *Szlemenics Pál* a' magyar törvények' történetét vegyes házakbeli királyaink alatt terjedelmesen kidolgozta.

A' *természettudományi* osztályban *Balogh Pál* a' tufnai csontbarlangokról értekezett, 's azok' eredetére nézve azon véleményt állította fel, miszerint azok' képzésében nem víz, hanem tűz volt a' legfőbb tényező. Ezen előadás' főbb része is lesz ismételve ma 's némelly a' barlangokban találtatott csontmaradványok bemutatva.

Gyász- és emlékbeszédeket elhunyt tagok felett Balásházy, Bitnicz, b. Eötvös, Schedel, Székács és Szilasy készítettek.

Része e' dolgozatoknak a' Tudománytárban és Értesítőben jelent meg, része az Évkönyvekben fog, mellyeknek VI. kötete sajtó alatt van.

III. Külön nyomtatás végett két kézirat küldetett be, mellyeknek sorsa még függőben van. A' *Tudománytár*' részére beérkeztek közől 1 mellőztetett, 12 elfogadtatott. —

E' lefolyt évben academiai költségen *megjelentek:*

1. *Tudománytár*, XII füzet.
2. *M. Academiai Értesítő*, IV. év, 4 szám.
3. *Természettudományi Pályamunkák*, III-d. kötet.
4. *Mathematicai Pályamunkák*, I. kötet.
5. *Névkönyv* 1844-re.

Az academia által díjazva, tehát teher nélkül, átadattak az academiai könyvárusnak kiadás végett, 's meg is jelentek:

6. *Első oktatásra szolgáló kézikönyv*, Edvi Illés Páltól. II. III. kötet, harmadik kiadás.

Ebből külön nyomtatva:

7. *Népszerű Számvetéstan.*
8. *Népszerű Gazdaságtan.*
9. *Népszerű Természet- és Egészségtan.*
10. *Népszerű Földleirás.*
11. *Népszerű Nyelvtan.*

Továbbá:

12. *Törvénytudományi Pályamunkák*, II. kötet.
13—15. *Eredeti játékszín:* XI. harmadik kiadás, XII. XIII. kötet.
16. *Verbőczi hármas törvénykönyve.*
17. *Philosophiai Pályamunkák*, II. kötet.
18. *Sebészség*, *Cheliustól*, IV. kötet.

E' helyt jelentenem kell, hogy miután a' megcsökkent könyvkelet már 1842-ben az igazgatóságot a' Tudománytár' kivételével minden nyomtatásaink' felfüggesztésére, múlt évben pedig egy párt kivéve, mellyeknek nyomtatása bevégeztetni rendeltetett, magános kiadónak átadására bírta: ez évben egyedűl az Évkönyvek 's az Értesítő hagyattak folyamatban: 's a' *Tudománytár* is, minthogy olvasói' csekély számánál fogva megfelelő szellemi hatást sem gyakorolhat, miután az academia rajta több mint tizenhárom ezer pengő ftot vesztett, e' folyó évvel berekesztetik.

IV. Igyekezett az academia, rendszabásai' értelmében, jutalmak által is éleszteni az irói szorgalmat és lelkességet. A' részletek külön jelentésekben fognak előterjesztetni.

Egyébiránt a' jutalmak' dolgában jövőre a' következő módosítás találtatott hasznosnak. Az osztályi kérdések ezentul valamivel szűkebb körűek lesznek, évenként négy fog kitüzetni, 's mindegyik' jutalma ötven aranyban állíttatott meg. A' rendkivűli dramai jutalom, melly a' színpad' megerősültével jelentékességét szintúgy mint szükséges létét elvesztette, meg lőn szüntetve.

V. Az utazások' czíme alatt említenem kell *Taubner Károly* lt. és bécsi prof. *Wenzel Gusztáv*' úr' buzgó igyekezeteiket, kik Olasz-

és Dalmátországokban utazván, az academia' megbiztából az ottani könyv- és levéltárakat, hazánk' történetei' tekintetéből, gondosan megszemlélgették, és nem sikertelen fáradozásaikról tudósitást is tettek, mik a' régi adriai tartományokbani magyar felsőségnek historiájára szolgálnak.

Továbbá *Reguly Antal* Sz. Péter' Várából múlt évi novemberben indúlt ki a' társaság' segedelmével, mellyhez pártfogó Ő Fensége' közbenjárása által legjobb Királyunk is ezer pengő frttal járult: a' miért itt hálával említem a' Felség' nevét! Reguly Moszkón és Kazánon keresztűl egyenesen az Uralnak tartott, hol név szerint Blagodaczban tavali dec. 15. megérkezvén, a' telet a' vogul nép és nyelv, valamint geographiai elterjedésök, hely- és személyneveik', vallások' és erkölcseik' tanulásával töltötte, minthogy e' faj az, melly eddig legrokonabbnak tartatott a' magyarokkal, és az iránt csakugyan meggyőződést szerze magának, hogy e' föld, hol ők jelenleg laknak, nem eredeti honuk, hanem hogy délnyugatról, és pedig a' baskírok' földéről vándoroltak fel, melly fajjal egykor, mielőtt t. i. ez eltatárosodott, egy népet tett. Fáradozásainak eredményei lettek egy ötezer vogul szóból álló szótár, harmincz ív népdal, három abrosz a' vogul földekről, mellyeken nemcsak minden vogul falu sőt kunyhó, hanem még szent halmaik is bejegyezvék, miknél áldozni szoktak, fejminták, miket élőkről vett a' physiologiai jellem' kitanulására stb. Feltétele volt minden, a' kérdés' felvilágosíthatására szolgáló anyagokat összegyűjteni, 's aztán feldolgozni azokat. Ezért ő leveleiben is még nem állít, hanem folyvást keres, gyűjt és hasonlít. Az utolsó híreket derék társunktól juliusban vettük: ő akkor dél felé folytatta vándorlását. A' magyarok' istene védje távol rideg útain!

Más irányban ment ki *Jerney János* r. tag azon academiai alapítvány' költségén, mellyet több évek előtt maga tett. Ő Moldván és Beszszarábián által először is Odesszának tartott. Az említett két tartományban ő nemzetünk' régi nyomait, a' derék csángó népen kivűl, helynevekben és kúnhalmokban találta fel. Az odesszai museumban látta az első kőszobrot, millyek a' fekete tenger' éjszaki partjain levő számos sírdombokon találtattak, 's mellyet ő rögtön magyarnak ismert. Összejárta tehát a' Dneper és Don közötti földeket, miket ő Constantinus

Porph. Lebediásának tart, mind a' számos, e' névhez szító helynevek, mind a' folyók után, mik közt a' Sinhul, szerinte, világosan a' Constantinus Chyngulusát tűkrözteti vissza. A' puszták' kőszobraira nézve, miután számtalanokat látott, megerősödött abban, hogy azokat typusok és viseletök után, őseinktől elmaradt emlékeknek kell tartani. Két illy szoborfőt küldött is, mik itt a' régiségek' barátjai' kedveért, néhány rajzaival együtt, láthatók: egyikének elülső része derekasan állott ellen talán ezer évig, vagy azontul, az idők' viszontagságainak, a' másik nem, de becses ez is, mert némelly formák rajta mégis kivehetők 's egyezvén a' másikkal, bizonyítani látszanak, hogy e' két fő legalább valamelly, a' kaukazi fajhoz tartozó népé lehetett, ámbár a' külföldi utazóknál már mintegy szokássá vált, azokat mongol fajnak tulajdonítani. Pallas hajlandó azokat hún emlékeknek tartani, de, mint tudjuk, ő Schlözer után a' húnokat is mongol fajnak állítja. Az academiai küldöttség, melly Jerney' tudósitásai' véleményzésére volt megbízva, támaszkodva azon egyetlenegy régi 's egykoru tudósításra, mellyet Rubruquis XIII. századi utazó hagyott ránk, kún maradványoknak nyilatkoztatta, millyek a' XIII. század' elejéig készültek, de természetesen az ős előkorra visszaszolgálnak. Egyébiránt az academia nem kivánja e' véleményt végkép magáévá tenni, míg Jerney Jánosnak e' tárgyróli értekezéséből indítóokainak egész öszvegét nem látja. Annyi azonban most is bizonyosnak látszik, hogy e' sírszobrok, vagy kőbábok, mint azon földek' mostani népei hivják, magyar népségtől származnak, 's kérdés támad: vajjon sziklák, 's nem inkább illy kőbábok értetnek-e a' *lapides* szó alatt, mellyek előtt a' pogány magyarok még sz. László királyunk' idejében is áldoztak, de mellyek az erőszakos térítők által feldúlattak. Reguly szerint legalább a' vogulok is mind maig illy halmaik körűl teszik áldozataikat. Örömmel mulathatunk e' bár durva, de semmi idegen befolyást nem mutató faragványok előtt, mik gyarlóságok mellett is tanuságot látszanak tenni egy régi miveltségről, melly ez országnak nem annyira megvétele-, mint megtartásában mutatta hatalmát, 's mellynek egy, kétségbe vehetetlen élő emléke maga a' magyar nyelv. 'S így e' részben örvendhetünk utazó társunk' sikereinek, míg Reguly által — ha őt isten csakugyan megtartotta (mert fél éve hogy tőle semmi hír) — a' magas előkorban éjszak felé tolatott, any-

nyi századokon át elváltozott, de rokonságok' nyomait nyelveikben még fentartott rokonaink' kérdésére az ohajtott felvilágositást méltán várhatjuk.

VI. Külső viszonyainkról említhetem, hogy ez idén a' bajor, cseh és porosz kir. academiák és társaságoktól vettük a' barátságos megemlékezés' újabb jeleit.

VII. A' *személyzetet* illetőleg, a' társaság ez évben érzékeny veszteségeket szenvedett, levén halottai közt, kik előkelő díszére szolgáltak, mások kiktől folyton közre munkálást várhatott. Névszerint tiszteleti tagjai közől *Kisfaludy Sándort* és b. *Mednyánszky Alajost* gyászolja, kiknek elseje a' magyar lyrai költészet' hőse, emez a' m. történetek' fáradatlan buvára; lev. tagjai' sorából *Hegedűs Sámuelt*, *Tessedik Ferenczet*, *Gegő Eleket* és *Filinger Leopoldot.*

Választások által a' következő hazafiakat vonta be az academia vagy előmozdítás által csatlotta szorosban magához:

Tiszteletiekké: gr. *Kemény József* eddig lev. tagot, ki magyar történeti források' csüggedhetlen kutatása, gyüjtése és kiadása által historiai irodalmunkban nevezetessé lett; — *Pyrker László* egri érseket, ki legújabb országos ajánlata által kötelezte le a' hazafiakat; — gr. *Teleki László* eddig lev. tagot, ki a' drámában fényes reményeket gerjesztett.

Levelező tagokká *Csécsi Imre* debreczeni professort, a' természettudományokban bizonyított jártasságaért; *Fest Vilmos* épitő kormányi mérnököt, egy másod, 's egy koszorúzott mathematicai pályamunkájában bizonyított jeles ismereteiért; *Horváth Lázárt*, egy magyar folyóirat' kiadóját; *Korponay János* főhadnagyot, egy hadi földirat' szerzőjét, a' hadtudományi szak' részére; *Mészáros Lázár* alezredest, mint a' magyar ügy' erélyes pártfogóját Lombardországban; *Nagy Márton* tatai gymnasium-igazgatót, több ifjusági iratnak szerzőjét; és végre *Purgstaller József* váczi lyceumi tanítót, legujabban egy jeles philosophiai kézikönyv' dicséretet nyert iróját.

VIII. Végül örömmel és hálával nevezem Károly cs. k. főherczeget, ki a' magyar tudós társaság' részére tízezer pengő frtot alapítván, annak kamatait f. évi martiustól megindíttatni rendelte.

IGAZGATÓ TÁNACS' GYÜLÉSE

elegendő tagok' meg nem jelente miatt ezen academiai évben nem tartathatván, a' legsürgetősb utalványozásokat, az eddigi határozatok' szellemében, a' második elnök tette meg.

TIZENHARMADIK KÖZ ÜLÉS' TÁRGYAI.

DECEMB. 26. 1844.

1. *Második Elnök'* megnyitó beszéde (l. felj. V. sz. alatt).

2. *Titoknok'* jelentése a' társaság' 184¾-ki munkálatairól (l. felj. VI. sz. alatt).

3. Értekezés a' tufnai csontbarlangokról *Balogh Pál* rttól (l a' II. osztályban V. sz. alatt).

4. Emlékbeszéd egyik academiai alapító báró Mészáros Johanna özvegy gróf Teleki Lászlóné felett *Schedel Ferencz* titoknoktól (l. alább XI. sz. alatt).

5. A' Telekiek' tudományos hatásáról *Bajza József* rttól (l. alább a' X. sz. alatt).

6. Emlékbeszéd gróf Dessewffy József igazg. és tiszt. tag felett b. *Eötvös József* tiszt. tagtól (l. alább a' XII. sz. alatt).

7—9. Olvastattak a' következő hivatalos jelentések:

Jelentés az 1843-ki nagy jutalomra 's a' több dicséretre érdemesített magyar munkák felől.

A' múlt 1843. évi irodalom olly örvendetes haladást mutatott, hogy minden osztály találna néhány kitűnő, többen pedig jutalmat is érdemlő munkát: mi által a' nehézség: olly különnemű munkák közöl, mellyek' mindenike kitüntetést igényel, a' mindnyáját felülhaladót kiemelni, máskornál súlyosabban állt elő. A' jutalom' felosztásához volt tehát kénytelen az academia folyamodni, 's abban kettőt t. i. egy tudományos és egy szépművet koszorúzni meg. Igy nyere többséget a' következő két becses munka:

Fényes Elek: Magyarország' Statisticája. Három kötet. Pest, 1843.

Garay János' Versei. Pest, 1843.

Mint a' mellyek' elseje, noha azon nehézségeket, mikkel a' magyar államismének folyvást küzdenie kell, a' szerző sem győzhette le, és minden hibák és

hiányoktól ment nem maradhatott, a' miért azt szerényen maga is csak kisérletnek vallja; noha az osztály azt ezenkivül kimerítőbbnek is ohajtotta: mégis név szerint rendkivűli gondot árul el minél több és hitelesb adatok' szerzésében, azokat az államismei tudomány' jelen elvei szerint nagyobb részt helyesen feldolgozza, és így a' haza' beható ismeretét valósággal előmozditja, az irodalomnak pedig egy érzékeny hiányát, sőt szükségét pótolni nem csak igyekszik, de bizonyos pontig valósággal pótol is. — Második pedig egy kitünő lyrai költőnk' ebbeli dolgozásainak öszves gyűjteménye, melly nem csak dalaival, miket az érzelem' bensősége, helyenként az indulat' ereje 's a' helyes szerkezet ajánlanak, szép rangot foglal el újabb költői irodalmunkban, hanem balládái és románczaival legjelesbjeinkkel szerencsésen mérkőzik.

Midőn ekkép mindenik említett munka száz száz aranynyal 's egy egy emlékbilikommal tiszteltetnék meg: az academia az egyes osztályokban feltünt egyéb legjelesb műveket is legalább dicséretes megemlítéssel kivánta kitüntetni: mellyek is a' következők:

A' szépművek közől: Fáy András' Összes Szépirodalmi Művei' I. II. kötetei: és: Zrínyi a' költő, regény négy kötetben b. *Jósika Miklóstól.*

A' philosophiai osztályból: Erdélyi János: Nemzeti Iparunk; és *Purgstaller Józseftől:* A' bölcsészet' elemei.

A' történettud. osztályból: Luczenbacher János: A' szerb zsupánok' pénzeiről.

A' mathematicai osztályból: Taubner Károly' Mértana, 2 köt.

A' törvénytud. osztályból: Csacsko Imre' Büntetőjogi Elmélete, 2 köt.; *Császár Ferencz'* Váltójoga 2 köt., és *Udvardy Ignácz'* Egyházi Jogtana.

Végre a' *természettud. osztályból: Bugát Pál'* Természettudományi Szóhalmaza.

Költ Pesten, a' m. t. társaság' XV. nagy gyülésébő1, dec. 21. 1844.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

Jelentés a' törvénytudományi osztálynak 1842-*ben kitett jutalma' mibenlétéről.*

Az 1842-ki köz ülésben kihirdetett ezen törvénytudományi jutalomtételre: „Fejtessék meg jogelméletileg, 's mind a' honi, mind a' külföldi társas állapotok' figyelembe vételével történetileg is: milly befolyással vannak az öröködési törvények a' polgári társaságra, 's ennek anyagi és szellemi jó- vagy roszlétére" — a' határnapig egy pályamunka érkezett illy jelmondat alatt: „Aequum mî animum ipse parabo"; melly, az osztálybeli megbizott három rendestag' egyértelmű jelentése' nyomán — mellőzvén azt, hogy a' másfél ívnyi értekezésnek csak három lapja szól az olly fontos, és bő fejtegetésekre alkalmat szolgáltató kérdéshez, 's hogy nyelvezete a' botrányig magyartalan — már azért sem jöhetett tekintetbe, minthogy, a'

szerző' saját utóirata szerint, a' történeti rész' kidolgozására ideje nem lévén, ez végkép elmaradt: minél fogva az academia ez uttal a' kitüzött jutalom' ki nem adatását volt kénytelen határozni.

Költ Pesten, a' m. t. társaság' XV. nagy gyüléséből, dec. 19. 1844.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

Jelentés az 1843-*diki drámai jutalomra bejött nyolcz vígjáték közt száz aranyra érdemesített munkáról.*

A' folyó évi drámai jutalomtételre a' határnapig nyolcz vígjáték érkezett. Közöttök nem találtatott egy is, melly belbecs és tartalmasságra nézve a' múlt években kitüntetettekkel mérkőzhessék, azonban (egyet kivéve) valamennyi örvendetes bizonyságát adja annak, hogy ióink a' színműirásban napról napra nagyobb ügyességet nyernek, műveik színszerüebbek mint azelőtt, a' cselekvény inkább előlép, a' jellemzés élesebb, a' dialog takarékosabb, 's a' szódagály mind inkább enyészik a' több öntudattal dolgozók' keze alatt. Egyébiránt találtatott e' vígjátékok közt egy, melly versenytársai között az elsőséget igen is kivívta: czíme:

Vándor szinészek, vígj. 3 felv.

Benne a' szinészi, szinbirálói és igazgatói fondorkodások' képe ábrázoltatik, érdekes helyzetekkel és drámai élettel teli; dialogja élénk, szabatos, gúny- és czélzatokban gazdag; a' jellemzés vázolatos inkább, mint kivitt, de következetes, 's ha nem mély is a' darab, olvasva és előadva, hatást igér.

E' mellett a' *Tárcza*, vígj. 5 felv. jó szerkezet, biztos jellemfestés és tartalmasság által ajánlkozik; de jelleménél fogva nem annyira a' víg, mint inkább az érzékeny-játékok közé levén sorozandó, négy arany tiszteletdíj mellett határoztatott kiadatni.

Feltöretvén az első rangúnak itéltetett mű' jeligés levele, kitűnt, hogy szerzője *Szigligeti Edvárd* lt. A' Tárcza czíműnek levelében egy második boríték a' szerző' azon kérését tartalmazván, hogy ha a' darab másod jutalomra itéltetnék, égettetnék el a' névrejtő levél, miután szerző arról lemond: a' társaság méltányosság és gyöngédség' tekintetéből a' szerző' kivánságának engedett, 's így e' darab a' rejtekben maradt szerző' birtokába visszabocsáttatott.

Költ Pesten, a' m. t. társaság' XV. nagy gyüléséből, dec. 21. 1844.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

---

10. Az új jutalomtételek' kihirdetése.

I. *Nyelvtudományi.* Adassék elő nyelvünk' kifejlődésének története, azaz: a' fenlévő nyelvemlékek' nyomain indulva, mutattassanak ki azon változások, mely-

lyeken nyelvünk, szóalkotási, bővitési, kölcsönzési, ragozási és szókötési tekintetben, időről időre, általment.

II. *Történeti.* Készíttessék bármelly, még eddig külön le nem írt, magyar-birodalmi vármegye', vagy terjedelmesebb vidék, vagy nevezetesebb város' történeti, földirati és statisticai leirása; oklevelek 's egyéb eredeti és hiteles kútfők szerint.

III. *Mathematicai.* Mik a' képzetes mennyiségek' tulajdonságai, 's mind analyticai, mind mértani értelmök?

IV. *Törvénytudományi.* Fejtessenek ki a' polgári törvénykezési eljárások' czéljai, fajai és kellékei, adassanak elő a' hazánkban divatozott és divatozó eljárások, tökélyeik és hibáikkal együtt, figyelemmel a' művelt nemzetek törvénykezéseire is.

Mindegyik' jutalma ötven arany; az I. III. IV. számuaknál a' beküldés' határnapja martius' 21. 1846., a' II. számura nézve martius' 20. 1847.

VII.

EMLÉKBESZÉD

MAGDA PÁL LT. FELEET.

MONDOTTA

AZ ACADEMIA' NAGY GYÜLÉSÉBEN, DEC. 19. 1844.

SZÉKÁCS JÓZSEF LTAG.

Tekintetes társaság! Ha valaki azt kérdené, mi annak oka, hogy a' világ némelly emberekkel és viszont némelly ember a' világgal boldogulni nem tud, és kérdésére életből merített választ ohajtana nyerni, azt javaslanám neki: olvassa meg Magda Pál' életét 's abban föltalálja mind azt, mit keres.

Magda Pál született Rozsnyón jun. 29. 1770. polgári szülőktől, kik őt jó korán papnak szánták volt, noha a' végzet máskép határozott. Kiképzését a' hazában a' dobsinai, rozsnyai, késmárki és pozsonyi iskolák, külföldön pedig a' jénai egyetem eszközölték. A' honi iskolák' végeztével, előbb hogysem Jénába ment volna, Iglón töltött egy évet, mint nevelő. Ezt azért szükség megjegyeznünk, minthogy a' balsorstól olly nagy mértékben hányatott férfinak életében ezen egy év volt a' legboldogabb. „Itt éltem, ugymond önmaga ezen évről, reményeim' legszebb virágkorát; itt festé a' tapasztalás által még nem okúlt ifjú phantasiám a' legszebb, legelevenebb szinekkel a' világot, 's rózsákkal hinté be éltem' utait, mellyeken egykor az eszesek és nemesektől megértve, tisztelve és szeretve, a' gyengéktől félre értve, a' gonoszok és alávalóktól gyülölve, rágalmazva, üldözve, kínok és tövisek közt — itt-ott ke-

vés rózsával vegyítve — járandó 's az emberek és az emberi élet felől szomorú tapasztalatokat gyüjtendő valék. Itt élveztem a' reményben azt, mit a' valóságban föl nem találtam.“ Jénából 1794-ben tért vissza, hol, saját állitása szerint, fő tudománya a' philosophia, vagyis általán az ember 's ennek viszonyai társaihoz és így az emberi és társas élet volt. Miután egy ideig nevelősködött, és a' kassai papságot azon okból, mivel inkább az ifjúságnak volt szentelendő életét, el nem fogadta volna, 1797-ben megkezdé oktatói pályáját, mellyhez hű maradt mind halálig. Ez évben Csetneken látjuk őt, mint közoktatót. Két évvel későbben a' gömöri esp. gymnasiumban találkozunk vele, mint igazgató-oktatóval. 1809-ben Lőcsén tanít philosophiát és magyar nyelvet. Másfél év mulva már Beszterczebányán van, hol mint oktató két latín programmot adván ki 's benne kiméletlenűl ostorozván hibákat és személyeket, számtalan ellenséget szercz magának. 1814-ben Sopronba költözik, honnan, mint életrajzában megjegyzi, a' szörnyű drágaság miatt kénytelen volt Karlóczra, Tótországba menni. De Karlóczon sem maradhatott: „mivel itt — a' mint ismét maga vallja — a' Magyarországról írt német kéziratomért, a' bécsi udvari haditanács által üldöztettem.“ És ismét tovább vándorolt, névszerint Sárospatakra, hol a' természethistoriát, mezei gazdaságot, a' romai és német irodalmat tizedfél esztendeig tanította. De zarándokságának még itt sem volt vége, mert késóbben a' szarvasi gymnasiumnak lett igazgató-oktatójavá, hol halála előtt két évvel csekély fizetés mellett nyugalomra lépett. Ugyanitt érte el azon nyugalom, mellyet az életben hiába keresett: a' sír' nyugalma, jul. 23. 1841. Oktatósága' végső évében még ezeket írta: „Nem kis fáradsággal tanítottam nyolcz iskolában, több mint negyven évig és még sem tétettem nyugalomra, 's nem is jutalmaztattam meg hosszas munkálódásomért.“

Ezekből kitűnik, hogy Magda, az egy Iglót kivéve, hol egy rövid évet töltött, megelégedve sehol sem volt az emberekkel 's világgal; és viszont ha egy helyről másikra költözött, néhány nemesebb lelkűeken kivűl utána nem sokaknak folytak könyei. Hol rejlik oka ezen kölcsönös elégületlenségnek? Ezt én azon adatokból, mellyeket Gamauf följegyzett felőle, úgy fejtem meg, hogy Magda többet követelt a' világtól maga' részére, mintsem ez, már vagy hiuság, vagy hálátlanság vagy igaztalanságánál fogva adhatott; minek aztán következése az lett, hogy

Magda a' világnak háborút üzent. És ismét a' világ nem szenvedheté azon keserű igazságokat, azon erkölcsi szigorú követeléseket, azon gyöngeségeit fölfedező szemeknek, észnek és nyelvnek élét, mellyel ő a' világ' bűneit — gyarló létére — ostorozni szokta; minek aztán következése az lett, hogy Magdának a' világ üzent háborút. És a' kölcsönös üldözés közben az ürömpoharat Magdának kellett kiürítnie. Ő feledé, hogy annak, ki korát javítani, hibáit rovogatni, tisztére emlékeztetni bátor, vagy szentnek kellene lennie, vagy — minthogy szent az istenen kivűl senki sincs — olly jellemmel bírnia, melly a' világtól sem tart, sem remél, melly üldözéseit vagy istenítéseit öntudatának árnyéka alatt megmosolyogni vagy nélkűlözni tudja. Nem mondhatnók, hogy e' jellem hiányzott volna benne; de egy körülményt nem szabad elfelednünk t. i. azt, hogy rá mint oktatóra a' kölcsönös háború közte 's a' világ között, a' mindennapi kenyeret is csökkentőleg hatott. Pedig annak a' világgal nehéz daczolnia, kinek a' világ' kedvezéseitől függ kenyere.

'S különös hogy Magda' letündöklőbb érdemének szülő oka ezen boldogulhatlanság, ezen elégületlenség volt a' világgal. Ez t. i. hazánknak harmincz megyéjén kergeté őt keresztűl 's mindenütt kényszeríté az emberektől, kik annyi bajt szereztek neki 's kiknek annyi bajt szerzett, elfordulva, a' természettel és az elvont emberrel társalkodnia. Így született az 1819-ben Pesten megjelent: *Magyarországnak és a' határőrző katonaság' vidékének legujabb statisticai és geographiai leirása*, melly a' maga' nemében épen olly epochalis munka, millyen volt előtte Schwartneré, utána Fényesé. Ki ezen munkát jól átolvasta, 's hogy Magda' modorát kövessem, ki a' latín classicus mondatokat annyira szereté, in succum ac sangvinem convertálta; ki ezt akkor tevé, midőn a' munka megjelent 's azt emlékezetébe bevésve élte át az azóta lefolyt éveit a' nyilvános életnek e' hazában: az előtt valahányszor népnevelés, kereskedés és ipar' emelése, nemzetiség, alkotmány, börtönrendszer, a' pórnép' fölsegélése, az anyagi és szellemi jólét' kifejtése körül tekintélyes szózatok, értekezések emelkedtek sőt egész könyvek jelentek meg közöttünk, gyakran úgy rémlett, mintha mind ezek már valahol meg voltak volna pendítve; mintha ezek csak refrainjei vagy bővebb kifejtései volnának egy valahol valaki által mintegy oda vetve, de sajátságosan kimondott eszmének, 's ha jól törte fejét, utoljára rájött, hogy ezen

polgári és társas életünket jótékonyan megrázkodtató újabb harcznak egyik megindítója Magda Pál' statisticája volt, mellyben ő bámulatos nyiltsággal támadja meg hazánk' hiányait 's polgári újjá születésünk' idejét egy pár hatalmas lépéssel hozta közelebb hozzánk. Ugyanezen munkája későbben 1834-ben Lipcsében német nyelven is megjelent. Egy évvel előbb jelent meg tőle Sárospatakon: *A' mezei gazdaság' philosophiájának szabásai szerint okoskodó és munkálkodó gazda.* Egyéb dolgozatai a' Felső-Magyarországi Minervában egyes programmokból 's értekezésekből áll. De mind ezeknek koronája az ő statisticája.

Azt mondják, kik őt közelebbről ismerék, hogy a' mit statisticájában tesz, azaz: megmondja kinek kinek az igazat vagy egyenesen szemébe vagy pedig olly mellékvágással, mellyet aztán elhibázhatlanúl megérez, a' kit illet: ugyanazt tette életében is, a' kivel a' szűk uton találkozott 's akarhol, akarmelly alkalommal 's akarkivel szem közt találta a' hibást, ferdét, gonoszt: lehetetlen volt, ha mindjárt csak hunyorítással is, meg nem feddenie azt. Ez szerzett annyi ellenséget neki a' magán valamint nyilvános életben; de egyszersmind azon sujtó modor okozta azt, hogy sebeinkhez kapánk 's gyógyitása felől gondoskodni kezdénk. Később többen követték e' modort 's az éles fegyverek' minden nemével addig csiklandozták a' nemzetet, míg ez csakugyan mozogni, szökdelni, iramlani kezdett, már a' mint egyedeinek véralkata hozta magával.

Az eredmény tehát a' nemzetre nézve ugyanaz lett, de nem a' hályoggyógyítókra nézve. Magdát megfosztották hivatalától, kergették városról városra, megyéből megyébe inséges családja' kiséretében, 's rá süték a' gyanús és veszedelmes ember' bélyegét homlokára, míg valahol aztán kenyeret kapott. 'S millyen kenyeret? A' könyörületét. Ő Magda Pál, ki ha tán túlbecsülte is magát, többre volt érdemes mint a' könyörület' kenyerére. Nem így bántak a' többi collegákkal, azaz: így bántak volna bíz' ők ezekkel is, de szerencsére ezek nem szorultak másnak kenyerére, mert magoknak is elég van; nem mások' fűtött szobájára, mert egész erdőséggel bírnak; 's aztán hiába, a' becsület is nehezebben elragadható, ha egész faluk védik, mintha egyedűl ingünk alá kénytelen szorulni; végre pedig a' vérben fekszik az ok. Ha Magdát

bolondnak nevezte a' világ: boszankodott érte, sérelem, megbántás, hálátlanságról panaszkodott; míg későbbi collegái a' bolond nevet eltürték a' haza' javáért, sőt még kegyelték is e' nevet mint legszebb czímet. Fiesco bolonddá lett hogy Genuát megmentse. Ők tehát — ha egyébiránt lemente előtt szabadna dicsérni a' napot — a' bántalmakat kölcsön' fejében veszik 's élnek, mert van miből, habár néha rosz izűen is, 's daczolhatnak is, mert apjok és maguk gondoskodtak értök; de a' szegény Magda a' hályogbökést gyakran megsiratta. Egy öröme lehetett hanyatló napjaiban a' boldogultnak, ha negyven évi viszontagságaira visszapillantott, az hogy a' miért ő olly keservesen meglakolt, viszhangra talált 's hatalmasabbak által pártoltatott; hogy a' visszaélések, mellyeket ostorozott, nagy részben szünő félben, a' javítások, mellyeket ajánlott, indulóban vannak. És ez nem épen hiú dicsőség, mert ha szenvedéseink által a' köz nyer, örömest feledjük fájdalmainkat. — Ő megtette mostoha körűlmények közt is a' magáét. Többet senkitől sem várhatunk. Ha a' haza, az irodalom ezt megismeri — pedig nincs okunk ezt tőle megtagadni — Magdának kibékülnek hamvai 's a' nemzet' emlékezetében mint a' tudomány 's az igazság' kedvelője, a' polgári erénynek barátja 's mint becsületes hazafi fog élni.

— —

VIII.

EMLÉKBESZÉD

ANGYALFFY MÁTYÁS LEV. TAG FELETT.

TARTOTTA

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' NAGY GYÜLÉSÉBEN, DEC. 21. 1844.

BALÁSHÁZY JÁNOS RT.

Enyészetbe költözni át, sorsa minden világi lénynek 's így az embernek is; 's midőn a' lelketlen tárgyak' elenyészte a' hasonneműk' részvéte nélkűl történik: a' teremtésnek legnemesbike, az ember, megütődik még ismeretlen embertársa' kimultán is, 's a' végrendelet' hatalmának üdvözletét 's a' majdan rá következő utolsó óra' bús jövendőjét egy sohajtással nyilvánátja. Annyival inkább érdekel bennünket olly ismerősünk 's barátaink' elhunyta, kik nemcsak irántunk viseltettek szívességgel; de a' közjó' gyarapításaért is buzogtak. Kettőztetett részvétet igényelnek pedig azok, kiknek éltökbeli működéséből az tetszik ki, hogy minden iparuk egyedül a' közjó 's értelmiség' elősegélésére vala szentelve, 's olly hévvel 's elragadtatással mívelték azt, hogy több nemű szenvedések, és sanyarú szükségek által ostromlott lét sem volt képes őket buzgalmukban lankasztani, sem a' közönségnek, mellynek javáért égtek, hidegsége és mostoha részvétlensége. — Ezen kitünő vonás díszesíti elhúnyt Angyalffy Mátyás' jellemét, 's annyival inkább megérdemli, hogy emlékezetére egy rövid elmélkedést szenteljünk.

Az elhúnytnak érintett érdemét bebizonyítani akarva, czélszerűbb módot nem találok a' gazdasági literatura' történetének előadásá-

nál, melly tudományos szakban működött főleg Angyalffy is, 's mellynek volt virágzó 's hanyatló kora, és viszont felvirúló. Bajos ugyan emlékbeszédben illy fontos tárgyról mindenben kielégítő előadást tenni; de mégis történhető az összeszorítva, 's így ha némellyeket nem említenék, mik ezen tudományos szak' történetihez sorolhatók, bocsánatot érdemlek, mert az ünnepély' körülményei igénylik, hogy beszédem' lehető tömöttsége rövidséggel párosuljon. Emlékbeszédem' világosabb voltára, 's az elhúnyt' érdemeinek kitüntetésére czélszerűnek véltem, a' gazdasági literatura' általános előadása után érinteni azt, hogy milly állapotban volt az különösebben honunkban, végre miként működött Angyalffy ezen tudományos szakban, 's mi lett jutalma fáradozásainak.

A' hajdankor' egyik kitűnőbb irója T. Varro' gazdasági munkájából sejthető, hogy a' legrégibb gazdasági munka előtt, mellyet birunk, t. i. Hesiodusé előtt, melly Krisztus' születése előtt szinte ezer évvel készült, már volt illy tárgyu elmemű, t. i. Diecharchoé, ki a' pásztori gazdálkodásról írt, 's így a' gazdasági literatura a' legrégibb hajdankorban kezdődött a' görögöknél, 's mennyire virágzott ez nálok, bizonyítja ismét Varro' munkája, ki állítja, hogy elmeművének tökéletesbitésére ötvennél több görög gazdasági iró' munkáit használta. Plinius' munkájából látható, hogy ezen tudományos szakban koronás fők is működtek, 's magas álláspontját bizonyítják a' még máig is meglevő görög nagy emberek' elmeművei, u. m. Xenophoné, ki nemcsak nagy literatornak tekinthető több classicus munkái miatt; de egyike volt ő a' világ' legnagyobb hadvezéreinek is. Xenophon' nagy becsü munkájából tudjuk azt is, hogy a' gazdasági szorgalom nagy becsben tartatott a' persáknál is, állítván tudniillik azt, hogy egykor lacedaemonbeli Lisander követségben levén a' hatalmas Cyrusnál, ez kedveskedésből Sardisban levő kertjét Lisandernek megmutatá, 's midőn bámulná a' görög annak szép míveletét, a' mesterileg ültetett 's nevelt fákat, és dicsérné azoknak intézőjét: Cyrus örömmel hallgatta 's mondá, hogy nemcsak az ültetvények' sorait rendezte maga; de több fákat maga' kezével ültetett, 's midőn pompás öltözetére tekintve Cyrusnak, kétel-

kedését nyilvánitá Lisander, Cyrus esküvel erősíté, hogy ha egészséges, nem vacsorál addig, mig valemelly mezei munkában vagy katonai gyakorlatban meg nem izzad. Említendőnek vélem továbbá Aristotelest, ki nemcsak azért érdemel nagy figyelmet, hogy tömérdek munkáit legnagyobb itélő-tehetségi mélység jellemzi; de azért is, mert ő nagy szerepet játszott a' nevelői pályán is, ő volt t. i. nagy Sándor császárnak oktatója 's így olly karban helyhezett, ki ha csekélységnek tartotta volna a' gazdaságtant, érintetlenűl hagyni, elég oka 's tehetsége volt volna, 's épen azért, mert ezt ő is olly sarkalatos tudománynak tekinté, melylyen nyugszik az emberi nemzet' anyagi jóléte: tárgyalás alá vevé, 's noha gazdasági munkáinak csak egy kis töredékét birjuk, mégis nagy becsű az, mint egyik diszlő emlékjele a' hajdankori gazdasági literaturának.

A' gazdasági literatura' virágzása áthatott a' romaikra is; 's melly kitűnő figyelemben tartatott, bizonyítják számos elmeművek, kitűnő jellemű 's polgári állású férfiak által dolgozottak. Illyeneknek tekinthetők: Cato censor, kinek töredék munkáiban számos alapelvek foglaltatnak, mellyek mig csak gyakorlati gazdaság létezendik, maradandó becsűek lesznek; továbbá Varro', Virgil, Columella, Vegetius' munkái. Ezekben nagyszámu romai gazdasági irók' könyveire tétetik hivatkozás, mellyek jelenleg már nem léteznek. Végre a' gazdasági literaturának fénypontoni állását bizonyítja IV. Constantin császárnak gazdasági munkája, melly következő czím alatt mint nagy ritkaság található: *Constantini caesaris selectarum praeceptionum de agricultura libri viginti.* Eredetileg görögűl szerkeszté azt a' fenirt uralkodó, 's diákra Cornarius orvos fordítá. Ezen több jeles munkákat dolgozó császár' gazdasági könyve nemcsak azért nevezetes, hogy hatalmas trónon ülőnek fejéből vette eredetét; de azért is, mert alig van lap ezen könyvben, mellyen új meg új, előttünk ismeretlen hajdankori gazdasági irók' munkáira ne tétetnék hivatkozás; miből következtethető, hogy hajdankorban a' gazdasági literatura olly virágzásban volt, millyenre a' jelenkor derűltebb szakában is alig juthatott. Majd minden takarmány növényekről, melylyeket ma is mívelünk, 's a' földmívelés' legtökéletesebb módjáról, a' faültetvényesekről, millyen Olaszországban dívik, a' hajdankoriak' munkáiban körülményes útasitások találhatók, 's azon mívelési mód, Görög-

országban, 's a' romaiaknál Krisztus' születése előtt sok századokkal divatos vala.

A' romai birodalomnak lassú hervadása áthatott a' virágzó gazdasági literaturára is, 's amannak felbomlásával, mondhatni, egészen megszünt, 's a' jelen évezrednek elmúlt századáig kitünő gazdasági munkát kevésbbé találunk, 's ezen nagy idő alatt csupán a' hajdankoriak' munkáinak különféle europai mívelt nyelvekre lett átfordításával folytattatott némileg ezen tudományos szak, 's ha keletkezett is egyik másik nemzetnél némi figyelmet érdemlő munka: kitünő eredetisége 's hatása hiányzott 's úgy tekinthetjük, mint a' hajdankoriak' munkáinak tartalmából összeférczelt műveket; hova számítható Olivier de Serresnek munkája is, melly 1600-ban jelent meg, 's tizenhárom kiadásával sem volt képes Francziaországban a' gazdasági szorgalmat a' többi europai tartományokban divatozónál magasbra emelni.

A' magas míveltségű gazdaság' folyvásti üzése 's tökéletesítése azonban Olaszországban maradandó volt, 's még a' romaiak által kezdett vizárasztási öntöző intézetek is tündérileg tökéletesíttettek. A' XII. században II. Rogert siciliai király által megindított selyemtermesztéssel új korszakra derűlt a' különben is virágzó gazdasági szorgalom Olaszországban, 's ezeket tárgyazó elmeművek időnként készültek, mellyeknek sorából gr. Dondalo' munkáit méltán emeljük ki. De az olaszországi jó példáknak sikere a' többi europai tartományokban csak a' jelen században kezd itt-ott mutatkozni.

Milly lábon állott a' gazdasági literatura 's gyakorlati gazdaság Brittanniában, sejthető abból, hogy jelenleg a' hasznos ismereteket terjesztő, minden kitünő angolt magába keblező társaság által kidolgozott nagy 's derék gazdaságtan bizonysága szerint, melly angolúl *The British Husbandry* *) czím alatt jelent meg, 1710-ben Hollandiából behozott szórógépek ellen, a' presbiterianus lelkészek a' templomokban papoltak, olly bünös dolognak hive azt, miszerint az ember isten' rendelésibe avatkozik, 's az ő akaratja ellen szelet törekszik eszközleni. Az érintett jeles munka' bevezetésében látható, hol az angol gazdászati ipar'

*) Németre fordítá Schweizer következő czím alatt: „*Die Landwirthschaft Grossbrittanniens*, stb.

története adatik elő, hogy a' múlt század' elejéig létező ismereteket a' papságnak köszönhetni, kik birtokában levén a' classicus nyelveknek, a' hajdankoriak' munkáit olvashatták, 's majorjaikban azoknak utasításait némileg tettlegesen üzették. Bizonyítja a' többször tisztelt munka azt is, hogy a' máig is divatos haszonbéri rendszer, 's az elkülönözve mívelt tagos birtok romai hagyomány, azon időkből, midőn az immár elsülyedt nagy nemzetet uralták a' brittek. A' mult XVIII. század' első negyedében Anglia' gazdasági iparában új korszakot kezdett egy Tull nevű földmíves, ki a' növényeknek sorba vetését 's kapáló ekékkeli mívelését fedezé föl 's hozá gyakorlatba. Eleinte gúnyoltatott a' dicső fölfedezés; de egy-két évtized után követőkre talált, 's most a' méltán elhiresedett angol gazdászat' egyik fő emeltyűjének tekinthető. Tull kezdette meg a' tartalomdusabb irásbeli értekezéseket is, mellyeket később 1770 körül, ama' nevezetes 's példátlan kitürésű és szorgalmú Yung Arthur maradandó sikerrel folytatott. 1790 táján az angol kormány pártfogásába vette a' gazdasági literaturát, 's erőteljesen mozdítá elő magának a' gazdasági iparnak kifejlését is, 's ez idő óta számtalan szilárd tartalmú munkák jöttek létre.

Milly szegény állapotban volt a' német gazdasági literatura még a' mult XVIII. század' utolsó évtizedéig, bizonyítja Thaer Albertnek az angol gazdaságról irt munkájábani nyilvánítása; miszerint Bergen' házi állatok' javitásáról irt könyvein, 's a' meklenburgi és holsteini legelős gazdálkodásról készült elmeműveken kivül, az egész literaturai kincstár, részint felületes, részint haszontalan theoriai elmeszövevényekből állott. Thaer kezdé meg tehát a' szilárdabb német gazdasági irodalmat, 's Németország' uralkodói által mindenütt pártoltatva ezen iparág, együtt gyarapodott ezzel a' literatura is.

Világos az előadottakból, hogy a' míveltebb külföldön is a' gazdasági literatura' felvirúlása a' mult XVIII. század' első negyedében kezdett bimbózni, 's teljes felvirulásának korszaka, a' múlt századnak utolsó 's a' jelennek első évtizede volt, 's most olly karban van, hogy annak haladását, gyarapodását csak örömmel szemlélhetjük, 's nem mondok sokat, ha azt állítom: hogy ki azt tökéletes láttatban (evidentia) kivánná tartani, rá kellene szánni egész életét és figyelmét; mert alig van nap, mellynek viradtát, a' gazdasági literaturának újabb meg újabb ter-

mékei ne üdvözlének, 's mellyek ezen iparág' tökéletesbitésére irányzott számtalan társulatok és egyletek, 's az egész olvasó közönség által ápoltatnak.

A' kitüzött rend azt hozza magával, hogy szóljak immár honi gazdászati literaturánkról is. Láttuk fentebb, hogy a' külföldi míveltebb nemzeteknél csupán a' mult század' elején kezdett ezen tudományos szak serkedezni, 's végén vált izmosabbá, 's midőn ez történt kün, honunkban akkor kezdette észrevehetőbb életét, elhallgatva több, figyelmet alig érdemlő kis, munkákat, az elhunyt nagy érdemű Nagyváthynak 1791-ben kiadott Mezei Gazdaságról irt két kötetű munkájában; ezt követék Pankelnek, Mitterpachernek diák nyelven irt munkái; 1805-ben adá ki Pethe Ferencz *Pallérozott Mezei Gazdaságról* irt munkáját, 's 1814-ben több gazdászati tárgyu elmeműveit. Azonban milly részvétlenséggel fogadtattak ezek, bizonyítják azon többszöri panaszos felszólalások, mellyeket Pethe, munkáinak keletlensége miatt tett hirlapok' utján nyilvánosakká. Nagyváthy 1820-ban *Practicus termesztő* — tenyésztő, *Gazdatiszt* és *Magyar Házi Gazdasszony* czimű munkáival gyarapítá a' gazdasági literaturát, mellyek kissé több figyelemre méltattak; mit következtethetni nagyobb kelendőségökből. Mi belső érdemöket illeti az előszámlált munkáknak, meg kell ismerni, hogy azon korhoz képest, mellyben készíttettek, sok hasznos útasításokat foglaltak magokban, 's így terjesztették is azokat; mindazonáltal egy fölötte nagy fogyatkozásuk volt, t. i. a' váltó-gazdaságróli ismeretek, mellyek a' külföldi literaturában már szinte egészen kifejlett állapotjukban tárgyaltattak, vagy hiányosan vagy fonák felfogással, javaslatokkal adattak elő.

Angyalffy ez említett korszak után kezdett, mint gazdasági iró működni; de látva a' csekély pártfogást, mellyel nemzetünk ezen tudományszak iránt viseltetik, első munkáját a' juhtenyésztésről 1813-ban német nyelven közlé, következő czim alatt: *Grundsätze der Schaf-Kultur.* 1818-tól fogva 1823-ig ismét két munkáját bocsátá közre, egyiket: *Oeconomie der Landwirthschaft*, másikat: *Grundsätze der Feldkultur* czim alatt. Részint szemrehányások, részint nemzetiségünkhözi vonzalma Angyalffyban fölébreszték a' vágyat, ezen tudományszakban honi nyelven szólalni fel, 's tudományával 's hivataloskodásával szerzett értékével Pestre jött 1823-ban a' magyar gazdasági literatura' előmozdítá-

sára szánva magát, 's *Mezei Gazdaság' Barátja* czím alatt hetenkint megjelenő folyóiratot kezdett. Nem folyóiratának tartalmatlansága, hanem a' gazdaközönségnek részvétlensége miatt kényteleníttetett vállalatát két évi működése után félbe szakasztani. 1829-ben ismét lángra gyúladt az aggastyán a' nemzeti ügy iránt, 's a' *Mezei Gazdák' Barátját* ismét megkezdé: de nem jobb sikerrel, mint azelőtt; mert 1830-ban a' közönség' részvétlensége miatt kénytelen vala azt félbe hagyni. Maradék vagyonkájából összevonúltan a' mértékletesség' legszigorúbb korlátai közt élve, 's ápolva a' tudományokat, 's maga oktatva gyermekeit tölte egy pár évet Angyalffy, 's azalatt nagyobbik fiát, Andrást, külföldi utazásra küldé, 's 1832-ben ismét havonkinti kötetekben megjelenő folyóiratot kezde: *Mezei Gazda* czim alatt, 's mondhatni, hogy ezen vállalata, belső becsére nézve, talán legérdekesebb volt; gyarapítván azt a' gazdasági szorgalom' virágzó fokán álló Felső-Austriában utazó fiának nyomos tudósitásai, 's fölötte aggasztó, hogy épen ezen vállalata iránt viseltetett a' közönség legnagyobb részvétlenséggel; mert egy évig sem vala képes, költség hiány miatt folytatni. Az érintett folyóiratokon kivül még két gazdaságtani művét bocsátá közre az aggott öreg, *Juhászkáté* és *Közönséges Baromorvosi Könyv* czím alatt 1834-ben. Angyalffy' munkáinak fő érdeme az, hogy azon fontos tárgyról, mit váltógazdaságnak nevezünk, 's miről a' már érintett irók hiányosan vagy fonakúl értesítették a' közönséget, ő a' külföldi literatura' segélyével nyomos felvilágosításokat nyujtott.

Tizenöt év óta több munkák 's folyóiratok jelentek meg a' tudomány' szakában, mellyeket itt elősorolni annyival inkább szükségtelennek tartom, mivel azoknak czíme 's érdeme mindenki' emlékezetében van, 's ha áll azon állításom, miszerint valamelly tudományszaknak derűltebb kora csak akkor jő létre, ha azon szakhoz tartozó folyóiratok mind tartalmas értekezésekkel 's tudósításokkal tápláltatnak, mind az illető közönség által pártoltatnak, úgy honi gazdasági literaturánk' felvirulása azon korszakban kezdődik, mellyben a' középponti Gazdasági Egyesület' folyóirata először *Gazdasági Tudósítások*, 's később *Magyar Gazda* czím alatt megindíttatott, 's mind az irók, mind az előfizetők által folytonos részvéttel pártoltatik, és így 1835-ben. — 1839-ben már

gazdasági munka tiszteltetett a' tudós társaság által is nagy jutalommal, 's ezen téren több jó elmeművek jőnek folyvást létre.

Az előadottakból, ha nem csalatkozom, világos, hogy mindamellett is, bár dicső emlékezetű gróf Festetics György még e' század' elején alapítá a' keszthelyi gazdasági intézetet 's később üdvezült Albert k. herczeg az ó-várit a' gazdaságtan 's míveltebb gyakorlati gazdaság' elősegélésére, a' literatura szinte a' jelen évtizedig derűlt állapotban nem volt, 's hogy Angyalffy Mátyás egyike volt azon buzgó honfiaknak, kik önjólétök' föláldozásával is törekedtek azon tudományszakot mívelni, melylyet a' nemzeti haladás' nézetéből czélúl tüztek. — Most legyen szabad élte' pályájáról befejezésűl 's más érdemeiről szólani, 's fájdalom! nagy hiányossággal, mert szorgalmas utána járásommal sem valék képes körülményesebb tudomáshoz jutni.

Angyalffy Mátyás született febr. 7. 1776. Naszályon Komárom vármegyében. 1818-ban a' nagy Festetics György Georgiconába professornak nevezé ki, 's folytatta azt öt évig; ezután mint már fönebb láttuk, a' gazdasági literatura' mezején működött, 's dolgozó társ vala a' közhasznú *Esmeretek' Tárában* is. Érdemeit a' külföld is méltányolta, 's több gazdasági társaságok okleveleikkel tisztelék. A' magyar academia 1832-ben iktatá sorába mint levelező tagot. A' munkásságához képest jobb sorsra érdemes férfi nagy szegénységben halt el Pozsonyban, martius' 17. 1839. Angyalffy Mátyás' tudományosságát díszesíté az érintetteken túl, minden mívelt nyelvekbeni jártassága; a' zsidó, görög, latín nyelveken kivűl értette az angol, franczia, német, spanyol, portugall nyelveket, milly ismerettel alig dicsekedhetik valaki honi tudósaink között. Adja isten! hogy Hunnia' fiai közt, míg álland, számosan találtassanak a' tudományok' mívelését 's a' hazai jólétet olly elszántsággal 's kitűréssel pártolók, mint Angyalffy volt; segítse isten Hunnia' fiait, hogy a' javokért égő 's fáradó tudósokat több részvéttel és adománynyal gyámolítsák, mint a' szükségek' ezerféle ostromai közt elhunyt Angyalffyt.

IX.

AZ ACADEMIAI KÖNYVTÁR' RÖVID TÖRTÉNETE 'S MIBENLÉTE.

E' KÖNYVTÁR' ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSAKOR DEC. 23. 1844.

ELŐADTA

SCHEDEL FERENCZ, TITOKNOK.

Megértük valahára azon napot, Tekintetes Társaság, mellyen e' teremekben összegyűlhettünk, szemléletére azon tudománykincseknek, mik nagylelkü hazafiak' áldozatából, epedő lelkeink' szomját némileg legalább csillapítni, munkálatainkban ápolni, támogatni fognak. Elvesztením magamat örömemben, midőn az ó- és középkor, 's a' közelebb múlt idő' jelesbjeinek szellemi emlékei által látom magunkat körülvéve; elmondanám milly sovárral vártuk e' napot, 's melly gazdagon van jutalmazva e' hosszu várakozás: ha a' Tek. Társaság más kötelességet nem szab vala elémbe, mellynek annál inkább kell sietnem eleget tenni, mert óráink' szűk volta int, 's e' széket még egy más szónoknak kell átengednem. Tárgyamhoz térek tehát, könyvtárunk' eddigi története' 's jelen állapotja' vázolásához.

Mint a' legrövidebb életben, úgy e' tizennégy éves academiai könyvtárnak történetében is veszünk észre külön időszakokat, mellyek az áttekintést könnyítik. Az első a' társaság' keletkeztétől 1838 végeig t. i. a' Batthyány-könyvtárak' bekeblezéseig terjed, a' második 1844-nek nyaráig, u. m. a' Teleki-könyvtár' átvételéig, a' harmadikat most éljük.

Az első időszak martius' 7-dikével kezdődik, 1831-ben, melly napon iktattuk szekrényeinkbe az első néhány könyvet. Köszönettel jegyzem be a' legelső ajándékozót intézetünk' évlapjaiba: az a' korán elhúnyt derék Schams Ferencz volt, 's ajándéka öt darab saját munkája. E' naptól fogva részint magánosak és intézetek' küldeményei, részint munkálatainkhoz kellett munkák' vétele, részint tudományos folyóiratok által, miket a' gróf Teleki-család' bőkezüségének köszönünk, folyvást nevekedett könyveink' száma. Az első külföldi intézetek, melylyek kiadásaikkal megörvendeztettek, a' philadelphiai természettudományi társulat 's a' berlini kir. academia voltak, mellyeket a' cseh kir. tud. társaság, a' müncheni kir. academia, majd az edinburghi kir. társaság 's a' florenci academia követének, időközben a' britt admiralitas 's a' Record-Commission vagyis a' britt országos levéltári bizottmány, nagy becsű roppant köziratgyűjteményével. Magánosak' becsesb ajándékaihoz Bowring Jánosét kell sorolnunk, ki Benthamnek huszonhét darab munkájával, és Czuczorét, ki tizenkilencz magyar nyomtatványnyal kedveskedett a' XVI. századból, ritkával mind, 's néhánynyal addig ismeretlennel. De a' legtetemesb növekedéseket e' nyolcz éves időszakban könyvtárunk gr. Teleki József és Marczibányi Livius uraktól vette. Az első, 1834-ben Kresznerics Ferencz néhai tiszteleti társunk' gyűjteményét vásárlotta meg, melly 1060 kötetből álla, mikhez 76 darab kézirat, 's kétszáznál több nyomdai zsenge (mint az incunabulumokat nevezni lehetne) járult. Ez adomány annál becsesb volt, mert többnyire jó munkákból, 's főleg a' magyar irodalomhoz tartozókból, állott. Számra kisebb, de becsre jeles volt Marczibányi Livius úr' ajándéka is. Állott az 460 kötetből, melly a' legújabb történetekre 's politicára való, nagyobb részt mégis festői utazások 's képzőművészeti munkák, colossalis rétekben 's a' leggyönyörűbb rézmetszetekkel diszítve. Még a' kézirattárnak azon érdekes növekedtét kell ez időszakból említenem, mellyet az Petrovics Friderik' szorgalma által vőn, ki számára Németország' jelesb könyvtáraiban, név szerint a' wolffenbütteliben, 's a' párisi kir. könyvtárban hazánk' történeteit felvilágosító számos iratokat nagy részt saját kezeivel lemásolt, mellyet a' Tek. Társaság a' korán elhúnyt társ' emlékezetére „Petrovics-gyűjtemény“ czíme alatt öt kötetben iktatott kézirattárába.

Illy alkotó részekből, 's mintegy 2200 darabból, állt könyvtárunk, Czuczor szorgalmatos segédjegyzőnk által lajstromozva, 1838-ban őszszel, midőn elnökünk gr. Batthyány Gusztáv úrtól azon meglepő kellemes hírt vevé, hogy mintegy 30,000 darabból álló könyvtárát academiánknak ajánlja fel; melly nemes példát testvére gr. Batthyány Kázmér úr a' maga' kisebb, de válogatott tára' felajánlásával rögtön követett. Én voltam szerencsés az átvétellel megbízatni. Lelki örömmel léptem 1839. aprilis' 7. a' rohonczi vár' termeibe, mellyekben, már akkor sajátunk, felállítva volt. Batthyány Lajos a' nádor veté meg annak alapját egy századdal elébb, mint lajstroma bizonyítja, 's Tivador gróf, ki a' természeti és műtudományok' akkor nálunk még ritka szeretetéről, sőt némelly saját találmányairól, 's 1790-ben az irodalom' utján is a' m. alkotmány' érdekében bátran felszólaltáról nevezetes lett, bővítette azt harmincz év' lefolyása alatt, nagy költséggel, olly számra, millyenben az gr. Gusztávra szállott. Szakjai a' hittudomány, philosophia és nevelés, mathematicai és hadi tudományok, bővebb a' törvénytudomány, legnagyobb részt még a' nádor' szerzeménye, 's így főleg csak irodalom-történeti tekintetben érdekes, a' politicai, történeti és földirati szakok leginkább a' múlt századot tárgyalják, 's arra nézve gazdagok; de előkelő szeretettel a' mű- és természeti tudományok kegyeltettek, szinte a' múlt századot tükrözvén vissza. A' kéziratok közt találtuk Trauttmansdorf Zsigmond fő hadi vezér' eredeti naplóit a' XVII. század' végéről, Kéza Simon' kronikonja és Forgách' Commentárjainak hihetőleg az eszterházi codexekből vett másait, mik tehát, mióta ezek elvesztek, helyöket pótolják; továbbá számos kiadatlan országgyülési 's bizottmányi naplókat, egykor Batthyány nádor' tulajdonait, 's így más példányok felett hiteleseket, az azóta ismeretessé lett ugynevezett rohonczi codexet, 's némelly német és deák középkori codexeket. A' kisbéri könyvtárt egy hónappal utóbb vettem által. Ez öszvesen 2660 kötet, nagyobb részt Batthyány Józsefé, a' bíbornoké, volt, 's különösen gazdag a' classica és franczia literaturában, a' historiában, utazásokban, 's encyclopaediában. Többnyire sok kötetű 's jól fentartott munkák. Kéziratai Magyarország' történeteire, jogtudományára és államisméjére becsesek: egy primás szerezte azokat. Végre szinte egykorúlag érkezett Pestre, Döbrentei Gábor társunk által szállíttatva, Horvát Endre' hagyománya, 677 kötetben, jobbá-

ra classicusok és magyar literatura, nagy részt becses járulék. E' három rendbeli szaporodással könyvtárunkat 1839-ben új időszakba látjuk lépni, 's nem csak szám, de használhatóság szerint is, kivált a' philologia' és historia' embereire nézve; mert a' gazdasági, természeti és műtudományok' szakának elavultságát megvallani kénytelen vagyok. 'S örvendetes volt látnom hogy ezen, egészen különböző jellemű gyűjtemények szépen kiegészíték egymást, és csak felette kevés kettős példányt adott, 's mellyeket ada (a' magyar historiában t. i.), könyvtárunknak nem terhére, hanem a' gyakori használtatás' tekintetéből valóságos javára szolgál. Ez időszakban is atyáskodott szeretett elnökünk az intézet körűl. Nem csak több becses nyomtatvány, nyomdai zsenge és képes munka, hanem jeles kéziratok, egy Justinián a' XIV. századból, egy Seneca philosophus szinte, 's mellyeket legelül kell vala neveznem, két corvinianus codex: egy Leo pápa, 's Carbo Lajos' eddig kiadatlan dialogusa de laudibus R. Matthiae, nevelék ez óta, és gróf Teleki József' ajándékából, könyvtárunk' becsét. A' folyóirások is folytak, a' család' költségén. Ezeken kivül, először ugyan kir. intézvény, majd országos törvény' erejénél fogva, minden a' haza' határai közt megjelenő nyomtatványok kezdék gyűjteményünket bővíteni.

A' Batthyány- és Horvát-könyvtárak' átvétele előtt, saját könyvtárunk az ülési terem melletti szobában, három nagy szekrényben szorongott. Rohonczról én nem csak könyveket, hanem a' gróf' felhatalmazottjai' engedelméből csinos állásokat is hoztam, mellyeknek egy része az említett, terem melletti, szobában felállíttatván, kisebb tárunk azokban lőn elhelyeztetve, tanácsosnak látszván azt mind addig elkülönözve tartani a' nagytól, míg ez összeírva, és rendezve leend. Az év' derekán külön írnok rendeltetett a' könyvtár mellé, kinek segedelmével a' válogatást és rendezést megkezdtem, egyszersmind pedig az iroda' minden megtakarítható erőit az összeirásra használtam, melly utasitásom 's felvigyázásom alatt folyt. Nem maradozok azon hihetetlen akadályok' elbeszélésénél, mikkel a' zavar, 's a' hely' szűke, mert akkor még csak két szoba volt butorozva, béketürésemet próbálgaták. Elég az, hogy a' könyvtár' keresettebb osztályai még azon évben 's a' rá következettben használhatók voltak, sőt az egész is, a' mennyiben akkor három szobába fére, 1842-ben fel volt állítva, a' csonkák és nél-

külözhető kettősek, millyekben a' rohonczi gyűjtemény gazdag volt, elválasztva, 's a' kis könyvtár' helyébe leszállítva, ez pedig felhozva 's a' maga' helyeire beosztva, az összeirás befejezve, minden darab a' társaság' bélyegével megjegyezve, 's e' mellett a' könyvtár folyton használtatva. Végre szerencsém volt a' lajstromot is betürend szerint sorozva, 's kilencz kötetbe kötve, a' Tek. Társaságnak, mint ideiglenes fő lajstromot, bemutatni.

'S ránk derűlt valahára az a' nap is, mellyen sovár vágyunk: a' gr. Teleki-család által ez academiának szentelt könyvkincset is átvehetni, beteljesűlhetett. Juniusban vevém által a' magyar részt, a' többit, miután a' butorkészítő hétről hétre 's napról napra csalfán biztatott, végre septemberben. Csak a' legnagyobb erőlködésnek sikerűlhetett e' közel huszonegyezer kötetet azon rendben felállítni, mellyben azt bemutatnom szerencsém van. A' hely újra szűk volt, egy résznek ki kelle e' szobasorból szorúlni: a' régi törvény-, természet- és orvostudományi szakokat érte a' sors, de ez által a' régi rend úgy megváltozott, hogy a' fél könyvtárnak ismét ki kelle helyéből mozdíttatni. Egy mellék szoba fogadta fel a' kiszorúltakat.

Könyvtárunk' ezen része nem a' szaporább, de a' hasonlíthatlanul becsesb. A' nyomtatott kötetek' száma 19,376; külön a' válogatott incunabulumoké és princeps editióké 356, az atlaszok és tárczáké 480, 's a' kéziratköteteké kereken 600; együtt tehát 20,812 db. Kiterjed pedig az itt már felállított tár az emberi tudás' majd minden ágaira, főleg mindazáltal a' philologia, ide értvén a' classica literaturát, a' historia 's a' magyar irodalom vannak gazdagon kiállítva. A' szakismerő lelki örömmel fog e' polczok előtt múlatni. Gazdag az encyclopaediai 's az academiai iratok' szaka is. Megbecsülhetetlen pedig a' kézirattár, mellynek részét a' Cornides' oklevélgyüjteménye és saját dolgozatai és jegyzései teszik.

Még egy része a' Teleki-tárnak, a' hittudományi, van hátra, de mellynek nem adhatunk szállást, míg a' nélkülözhető munkák kiválasztva 's eladva nem lesznek; hátra a' Sándor István' bécsi könyvtára, melly a' végintéző' akaratához képest ideiglen a' nemzeti museumban van letéve; hátra ugyan annak Lukán maradt könyvei, 1105 kö-

tet, miket az idő' kinyíltával fogok, a' másod elnök úr' rendeletéből, Nyitrából hozzánk szállítani.

'S ezekkel együtt köteteink' száma 50 és 60 ezer közt áll.

E' száraz adatok' elősorolása után hadd mondjak köszönetet mindnyájunk' képében azon nemeseknek, kik e' kincseket az academia' kezei közé tették. Eszköz nélkül a' legszebb elme sem tehet nagyot. Fel, társaim, a' nemes versenyre: háláljuk meg a' jótevők' javalását, 's érdemeljük a' nemzet' bizodalmát!

X.

A' TELEKIEK' TUDOMÁNYOS HATÁSA.

IRTA

'S AZ ACADEMIAI KÖNYVTÁR' MEGNYITÁSA' ALKALMÁVAL DEC. 23. 1844.

ELŐADTA

BAJZA JÓZSEF RT.

Sok család virágzik a' két magyar hazában, mellynek eredetét messze a' régi korba vihetni fel, melly tagjai' sorában hadi és polgári koszorúkkal ékes fejeket mutat; de nem nagy azok' száma, mellyek a' szellemi viradásra közvetve, még kevesebb, mellyek közvetlen hatottak. Mert azalatt, mig más népek, roppant számmal, rokon ivadékoktól környezve, békés évtizedek, néha félszázadok' élvezetében világokat derítének mind hazájok, mind az emberiség' ismeretkörére: addig az idegen földre település magyar, egy messze hagyott honnak testvértelen raja, csaknem ezer éves életen át saját lételeért küzde, és küzd mai napiglan ellenséges nemzetiségek' elsodrani készülő özönében. Illy nehéz körülmények között, midőn hosszú időfolyamokon át, folytonos fegyverzaj viszhangzik bérczen és síkon, a' haza' kebelében és határaihoz közel, midőn az érdekkülönbségek' ezre miatt minden figyelmet csak a' jelen perczenetek' vas szüksége köt le, a' tudományos buvárkodásnak semmi mozgalmi tér nem nyílik; a' szellem sem magasra, sem mélyre nem szállhatván parányi körben tesped. És e' nyomasztó viszonyok jutának osztályrészűl apáinknak, ezek nekünk, későbbi unokáknak; ezért maradánk olly messze a' nemesebb népfajok mögött, ez oka, hogy a' fegyverzaj' megszünte után is, annyi idegen elem' egy-

más közti harczában, tudományos ébredezésünk olly nehéz, olly szertelen lassú.

Kétszeres dicsőség jut e' szerint azon keveseknek, kik a' gátló körülmények daczára, magukat tudományszeretet 's ápolás által tették kitűnőkké e' hazában. Az ő érdemök elfogyhatlan fényű és nem csekélyebb mint azoké, kik hadi pályán áldoztak, vagy vért vagy életet. Ők is a' haza' virágzásaért fáradozának, küzdő bajnokai voltak a' lételeért csatázó nemzetnek, elszánt, nehéz harczokat vítak a' butaság, balitélet, babonás hit, vak buzgalom, szóval a' szellemi sötétség' óriásai ellen; homlokveríték között egyengetvén az ösvényt a' felvilágosulás és nemzetiség' mennyei nemtője előtt. Azért neveik oda tartoznak a' hadhősek' nevei mellé, kiket, ha a' magyarnak csakugyan van jövendője, a' hazának egykor keletkezendő nagy történetirói igazságosban méltatván, e' nemzet' áldásaiba fognak ajánlani. A' lantverő Zrínyi' érdeme nem kisebb, mint az eszéki hidat elromboló Zrínyié, 's a' velős beszédű Telegdi és Pázmán, az ékes verselő Gyöngyösi, és a' kedves dalnok Faludi, hősek valának a' maguk' pályáján, szinte úgy mint Szondi vagy Dobó, Losonczi vagy a' kenyérmezei győzők 's a' magyar beszéd' törvényhozója Révai, és a' nyelvművész Kazinczy, hosszú időkre kiható győzelmek' vezérei voltak a' szellem' birodalmában. A' csata' bajnokainak köszönhetjük hogy még fenn áll e' haza; a' tudományok' bajnokainak, hogy virágzik, hogy e' nemzet összetörvén az idegen hangok' nyolczszázados jármát, nemzeti nyelven gondolkodik, és szól; hogy rá az értelmiség' világa mindig erősebb és boldogítóbb fényben dereng 's férfiasan kezdi emelni fejét a' szabad nemzetek' sorába. Azért tisztelet a' tudomány' férfiainak, kik népünk' számára hódításokat tettek, tartományokat foglaltak a' szellem' országából. Ha ők nem fáradnak, gyakran üldöztetés, többször félreismerés néha még megvetés között is, elszántan és csüggedetlenűl, csaknem minden jutalom nélkűl az egy öntudatén kivűl; ha a' nemzet' legnagyobb kincsét, a' nyelvet, melly iskolából, tanácsteremből, szónokszékről, a' társalgás' csillogó csarnokaiból száműzve, megvetve, elfeledve, paraszt kunyhókba menekűlt, ott nemsokára elvadulandó, keblök' szent érzelmeivel nem erősítik, lelkök' gondolatával nem táplálják, edzik, gazdagítják, izlésökkel nem nemesítik: ma le kell vala mondanunk a' nemzeti szellemben gondolt és akart fejlő-

désről. Mi vált volna a' honszerző apák' nyelvéből, közepette annyi mívelelt népnek, közel ezer éven át az irodalom' bajnokainak fáradalma nélkűl? Ki mert volna arra gondolni, hogy az elhanyagolt, szószegény, durva beszéd iskola és törvényhozás' nyelve legyen? 'S mit II. József elvből, de hazafiútlan tanácsosok' szavára is, tőn, a' későbbi fejdelmek szükségből tették volna, elmaradva látván a' nyelvet a' haladó század' eszméitől; 's a' magyar nemzet' egyik legemlékezetesebb királya, V. Ferdinand, nem tehetné le 1844-ben nemzetiségünk' egy új időszakának alapkövét, nem adhatná fejdelmi szavát, a' legvérbehatóbb szót, mit a' magyar nemzet háromszáz év óta fejdelmi ajkakról hallott, hogy országgyüléseinkhez ezentúl a' nemzet' nyelvén akar szólani. Nyomról nyomra kelle e' téren minden talpalatnyi földért megküzdeni, meddig a' nagy győzelem kivívatott; magas fokra kellett emelkednie a' nyelv' fejlődésének, hogy illy nagy lépés a' lehetetlenségek' sorából kimozdúljon. 'S a' küzdők' seregében ott állnak, mint előcsatázók a' magyar irodalom' bajnokai és ott általában mind azok, kiket tudományok' pártolóinak nevezhetünk, mert tudomány nélkűl nyelvmívelés nem gondolható. És e' részben nincs mit szemrehánynia egyik szak' emberének a' másik ellen. E' jelen percz' nagy eseményének mind előkészítői voltak, munkálkodtak legyen komoly tudománynemben, vagy a' virágosabb költői pályán. Bölcselőre szinte úgy szükség vala, mint regényiróra, dalköltőre mint történet- vagy természettudósra, mindnyájan sugárokat adtak a' nemzeti nagy felviradáshoz.

Isten támaszokat állíta e' nemzetnek egyes fiakban, egész családokban, kik szívökben hordozván ügyét, megmenték a' vég enyészettől 's fáradván szent buzgalommal hadi, polgári és tudományos pályákon, teremtői levének a' mai sokat igérő kornak és nagyokra ébredt nemzedéknek. Ezen támaszok közé sorozandó, mellyről ez alkalommal szólni akarok, a' Telekiek' fényes háza is, ez a' nemes sarjadékokat nevelt régi törzs, melly hadi és polgári viszonyokban egyképen kitűnő, különösen pedig tudományszeretet és pártolás által tevé magát olly emlékezetessé, hogy e' részben kevés családot mutathat fel a' két haza hozzá hasonlót.

Eredetét veszi e' családvér a' *Mecsenicsi Garázdáktól*, kiknek egyik ága *Szilágyinak* nevezte magát. Horogszegi Szilágyi László 's

Garázda Miklós és Dénes már a' XV. század' elején terjedelmes birtokok' urai valának Boszniában. Nekik köszönhette Zsigmond király, hogy a' pártütő Hervoja János, spalatrói herczeg, megaláztaték 's a' zworniki vár a' király' hűségében megmaradt[1]. Ezen Szilágyi Laszlótól származik Horogszegi Szilágyi Mihály[2], a' vajda 's Magyarország' választott kormányzója, a' bátor hadvezér és szilárd férfiú, kinek vas akaratát korona' igéretével sem lehete meghajtani[3], a' tudomány-kedvelő és maga is tanult ember[4]; ettől Szilágyi Erzsébet, Hunyadi János' hitvese, ama' két nevezetes magzat' anyja, kiknek egyikére századok után is gyászszal, másikára kevély örömmel emlékezik a' magyar, anyja a' vérpadon elesett Lászlónak és anyja Mátyásnak, kinek halálakor magát az igazságot megholtnak vélte a' nép, 's igy a' Telekiekre a' haza' legnagyobb korának dicsősége is visszafénylik, mert Hunyadi Mátyásban is Garázdák' vére forrott.

A' Garázda-ivadék 1414 körűl költözött a' török által feldúlt Dalmátországból e' hazába 's Bihar, Arad, Békés, Zaránd megyékben települt meg. Megszerezvén itt Zágorhid, Szék és Telek helységeket, egyike *Zágorhídi*, másika *Széki*, harmadika *Teleki*-Garázdáknak nevezték el magokat. A' Széki-Garázda ág utóbb egy leánycsemetében maradt fenn, 's azt egy Teleki-Garázda vette nőűl. Igy egyesűlve a' két ág' sarjadékai *Széki Telekieknek* nevezték magokat 's nevezik mai napiglan[5]. Ősapja minden későbbi Telekieknek Mihály lőn, ezen néven második, Apafi Mihály' fejdelem' ministere, ország' főtábornagya, Huszt, és Kővár' várainak, Csík, Gyergyó, Kászon, Sepsi, Kezdi, Orbai székeknek főkapitánya, minden királyi tizedek és harminczadok' fő haszonbérlője 's Apafi' halála után 1690. apr. 15. Erdélynek választott fő kormányzója

---

[1] Jos. Benkő, Transsilvania Tom. II. 412. 's köv. lap. — Kazinczy Ferencz' eredeti munkái. II. köt. 373. 's köv. lap.

[2] Szilágyi Mihály egy adománylevelében, mellyet a' Telekiek ma is birnak, a' Szilágyi-Garázdákat, consangvineusoknak mondja. Erre mutat a' Szilágyi-, Garázda-, Teleki-házzal közös czímer is: a' vadkecske. Kazinczy' munk. II. 374.

[3] „Pars magna procerum Michaelem ipsum optandum Regem esse praedicabant, quod ille nepotis gratia obnixe recusavit." Bonfin Dec. III. libr. 9.

[4] Czvittinger, Spec. Hung. Lit. a' Szilágyi czikkben 373. 's köv. lap.

[5] Benkő, Kazinczy a' fönebb idézett helyeken.

's a' családban első gróf; sokképen magasztalt és gáncsolt 's még a' történetirás által eléggé alaposan meg nem birált ember, de kétségtelenűl nagy elméjű, 's békében és hadban egyképen nevezetes tünemény. Neje Köröstarcsai Vér Judit volt 's e' házasságból hat fiú és hét leánygyermek sarjadt fel. Ezektől ágaza el a' magas virágzatú 's maiglan tündöklő család, és rokonságba jöve a' két haza' majdnem minden fényes házaival, mert egybeszövődve látjuk azt a' Bethlen, Barcsai, Bánfy, Kemény, Wesselényi, Kendeffy, Kornis, Toroczkay, Mikes, Vér, Szerencsi, Zejk stb fejdelmi, grófi, és nemesi törzsekkel.

A' Telekiek közől számosan viseltek a' két hazában első rendű hivatalokat. A' nagynak nevezett Mihálynak fenebb láttuk czímeit; egy Sámuel magyarországi al- és erdélyi főcancellár volt; két József a' szent korona' őre, többen belső titkos tanácsosok, főispánok és ezek' helytartói, referendariusok, királyi-táblai bárók, hétszemélynökök, egyházi gondnokok; egyik a' pécsi iskolai kerület' igazgatója; tudományos testületek' elnökei, tagjai, és néhányan magasabb hadi hivatalokban. Díszes czímek, de a' mellyek gyakran érdemetlent is fényköddel vonnak körűl, 's én nem említném őket, ha a' Telekiek' érdemét e' czímektől kellene mérnem, de ők többnyire magok adtak a' hivatalnak fényt, nem az nekik, melly különböztetés a' mai hivatalsovárgók' nagy táborában nem lesz szükségtelen, hogy a' magasra vergődött üres lelkek a' legnagyobb fény közepett is kénytelenek legyenek érzeni a' maguk' semmiségét.

Nem tevém feladatomúl a' Teleki-ház' történeteit megírni, azért elég legyen e' futólogos vázlat annak eredete 's régisége' első nyomai iránt. Ki többet kiván felőlök tudni, forgassa át a' magyar és erdélyi történetek' legutóbbi két századát, 's lapjain nem egyszer fog találkozni a' teleki-névvel: én czélomhoz képest a' Telekiek' tudományos hatását kisértendem meg, mennyire az adatok' szűke és erőm' kicsinsége engedi, vázolni.

A' gyula-, most károlyfejérvári nagy templom' falán [1]) fekete márványba vésve még a' múlt század' elején ezen sírverseket lehete olvasni:

---

[1]) Lásd: Halotti tanítások, mellyek gr. Sz. Teleki László és Teleki Eszter' el-

Quem non livor edax alienaque gloria torquet,
Perlegat haec latiis carmina caesa notis.
Tres fuimus clari cognato e sanguine vates,
Pannoniam Dravus qua rigat altus humum.
Unus erat Janus, patrias qui primus ad oras
Duxit laurigeras ex Helicone deas:
Alter erat Petrus, genitus de stirpe Garazda,
Qui tulit Aoniae plectra sonora lyrae;
Ultimus hos ego sum, cognata e gente secutus,
Tertia doctarum gloria Pieridum.
Strigonia Petrus requiescit in arce, Joannem
Ipsa suum sedes pontificalis habet;
Hic mea, si dederit sors, ossa recondite: si non
Nil nostra, jaceant quolibet illa loco.

Vivens scripsi a. d. 1507. vixi annis XXXVII.

Ezekből világos, hogy egy Garázda Péter költő volt, 's hogy ezen mívelt beszédű sírirat' szerzője is garázda-rokon 's végre, hogy a' nagy hirű Cesinge János, vagy mint maga szerette volt magát nevezni, Janus Pannonius is garázda-ivadék vala. Ama' két elsőről nem tudunk többet, mint az idéztem versek mondanak, mert olly időkben éltek, mellyben a' tudomány-gyarapítóknak nevökkel 's irataikkal együtt könnyű volt az emberek' emlékezetéből kivesszniök; Janus felől azonban, mint Telekiek' rokonáról, helyén lesz kissé többet mondanunk.

Született a' XV. század' ezen ünnepelt költője 1434-ben aug. 9. Slavoniában, azon tájon, hol a' Dráva a' Dunába szakad. A' versek, honnan ez adat vétetett, a' helyet nem jelelik meg névszerint. Magasabb neveltetését az olasz ég alatt, Pavia és Ferrarában nyerte, hová őt anyabátyja, Vitéz János, váradi püspök, saját költségén küldötte volt. Kevés idő alatt olly nagy előmenetelt tőn, hogy tizenhatodik évében Italia' legtanultabb embereinek figyelmét vonta magára 's a' modenai püspök, János Antal és Estei Lionell, ferrarai herczeg' szeretetével dicsekednék. Ez időben már néhány költeményt írt. Epigrammákat, tudniillik, a' nevezett Estei Lionellre és ennek 1450-ben történt halálakor sírirást, úgy szinte a' jubilaeumi bucsújárásokról és egy nagyobbat III.

---

takaríttatások' alkalmatosságával elmondattak. Kolosv. 1779. — Kazinczy' ered. munk. II. 375. — Néhai gr. Sz. Teleki József úr' sírhalma. Pest, 1819. 7. lap.

Fridrik császárhoz: „De pacanda Italia.“ Alkalmat erre a' császár' Olaszországba jötte adott, mikor a' nevezetesebb városok őt nagy fénynyel fogadván, püspökök, tanácsbeliek, tudósok ékes beszédekkel üdvözlék 's a' háborgások' eloltására és békeszerzésre kérték, buzdíták. Általadatott-e a' vers a' császárnak, vagy elmondotta-e azt Janus előtte, nem tudni; de az utóbbit ifjú kora' daczára is föltehetni, mert Aeneas Sylvius III. Fridrik' történetében említi, hogy még gyermekek is üdvözlötték a' császárt, nevezetesen Sforza herczeg' kilencz éves fia. Janus a' görög és romai nyelvben olly előmenetelt tett Olaszországban mulatása alatt, hogy tanítója Guarino' mondata szerint, midőn Latium' nyelvén szólott, romainak, midőn görögűl, athenaei születésűnek gondoltatnék. Itt és ez időben írt epigrammáin 's egyéb rövid versezetein kivűl, mellyek közt több elegia van, egy költeménye is készűlt a' szelek' versengéséről (Eranemos) 's hihetőleg azt is, melly Gonzaga Lajos, mantuai herczeghez van czímezve, akkor irá. Ugyanez időben fordíthatta a' maga' jóltevőjének, Jakab Antal Marcellnek, olasz nyelvű elegiáit latínra. E' munkája azonban elveszett, hacsak Velenczében valahol elrejtve nem lappong. Fordította továbbá Plutarch' némelly munkáit prosában. Végre a' Guarino és Marcell' dicséreteit írta, legnevezetesebb műveit, de ezeken a' végsimítást haza érkezte után tette meg. E' két költemény nemcsak terjedelmes tudományát 's régiségbeni jártasságát tanúsitja, hanem szeretete 's hálája' szép érzelmeit is tanítói 's jóltevői iránt. Epigrammáiban pedig sok élénkség és tűz van, 's a' legtöbbekből azt látjuk, hogy a' heves és (Strozza Vespasian' bizonyítása szerint) igen szép ifjú az olasz nap által még nagyobb lángolásba hozatva, határtalan tisztelője volt a' szép nemnek. A' nálunk is ismeretes Galeotto, ki Janusnak még Olaszországban ismerőse, barátja 's a' verselésben oktatója volt, bizonyítja, hogy haza térvén Cesinge, nagybátyjával, Vitéz Jánossal, együtt a' király' udvarában élt, miből gondolhatni, hogy alkalma volt a' budai academia' felállításában a' király' szándékát segélni.

Lajos király, Pécsett és Zsigmond Budán állítottak ugyan felsőbb iskolákat; de azok lehanyatlának, legalább nem terjeszkedtek ki minden tudományra. Dénes érsek és Janus arra buzdíták a' királyt, hogy egy iskolai egyetemet alkosson, rá szokás szerint pápai engedelmet

kérvén. II. Pál pápa megadá azt, levelet írván iránta Dénesnek és Janusnak: mellyben meghagyja nekik, hogy a' bolognai főtanoda' példájára „studium generale" állittassék. Nem tudni hol állott az Budán 's meddig állott. — A' király egy bizománylevelében, mellyel Janust és Rozgonyi Jánost a' pápához küldé segélykérelem miatt a' háború' folytatására, így nevezi őket: „Capita consilii nostri primaria." Martiusban elindultak 's a' velenczei birtokokban mindenhol kitüntetéssel fogadtatának. Janus Romában két szép beszédet tarta. Ezek mind annak bizonyítványai, hogy a' tanult férfinak itthon és külföldön tekintélye és hire volt. Meghalt mint pécsi püspök 39 éves korában. Minthogy 1471-ben a' Mátyás király elleni öszveesküvésben, mellyért Vitéz János is börtönnel lakolt, neki is része vala, a' király' haragját rettegvén, nem merték fényesen temetni, hanem tetemeit beszurkolt koporsóban egy kápolnába rejték el hívei. Mátyás sok idő után Pécsre jövén, megszidá az alacson félelmet és a' tetemek' fényes temettetését parancsolá. Síriratát maga készíté:

Quin etiam tacita jaceam ne ignotus in urna,
    Signari hoc cineres carmine mando meos.
Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Istrum
    Duxit laurigeras ex Helicone deas.
Hunc saltem titulum, livor, permitte sepulto;
    Invidiae non est in monumenta locus.

Verseit legelébb egy erdélyi Hadrianus Volfart, utóbb Zsámboki és mások adták ki; de csonkán, hibásan 's ollyakkal vegyest, mellyek nem övéi. Gróf Teleki Sámuel cancellárnak jutott a' szerencse ez egyik ősrokona' elmeműveit összeszedni. Kiadta ő azokat Utrectben, két kötetben 1784-ben egykorú kéziratból és tizenhárom más kiadás után szerkesztve. Ugyanő azóta is fedezett föl némelly kiadásokat, mellyek m. vásárhelyi könyvtárában őriztetnek. Decius Barovius Telegdi Jánoshoz írt levelében említi, hogy Janus magyar nyelvtant is írt legyen, de azt már ő is elveszettnek jelenti 's fel sem is fedeztetett maiglan[1]). Zsámboki mondja, hogy magyar történetet is írt versekben, mellyet ő Bécsben látott és olvasott. Megvannak-e még ezek, és hol

[1]) Bod Péter, M. Athenás.

vannak, felőle tudomást nem szerezhettem. Ennyit a' garázda-vérből eredt Janus Pannonius felől [1]).

A' magyar irodalom' barátjának akarata ellen is azon gondolata fog ébredni, vajha e' tanult ember és koszorús költő magyar nyelven írta volna köz tetszéssel fogadott míveit. Hol állhatna most irodalmunk; hol nyelvünk, ha azok' mívelésében illy elme gyújt vala első világot és lángeszű követőkre talál. Ma talán nyelvünket gazdag irodalmunkért külföldi tudományos emberek tanulnák, miként mi a' külföldi nyelveket. De mi vala az ő korában a' magyar nyelv! 's mi volt maga a' franczia, angol és német is! mind a' romainak szolgái. Ezek ugyan a' következő századokban lerázták annak nehéz bilincseit, de mi, sorsverte nép, épen ekkor hajtók meg nyakunkat a' török' százötven éves igájába. A' magyar költészet csak egy századdal később kezde ébredezni Balassa és Rimai' szűk körben zengő lantjaik által.

Elmondám, mit a' garázda-ivadékokkal rokon férfiak tudományos foglalkodása felől tudunk, álljon itt most a' Teleki nevű Garázdák' tudomány körűli hatásának vázolata.

Egy egész kis sereget képeznek azon Telekiek, kik a' tudományok' ügyét saját irataikkal előmozdíták, mellyek között vannak munkák, miket irodalmunk' nyereségének lehet nézni.

Már a' nagy Teleki Mihálynak egyik fia, Mihály — ezen néven harmadik — a' kővári kerület' főkapitánya iró volt 's a' mi több, magyar iró. Ő Weber Ádám János' latín munkáját magyarra fordította, melly illy czím alatt nyomatott ki: „Fejdelmi lélek, avvagy a' jó fejdelemnek szükséges ajándéki, mellyeket rövid szakaszokban foglalván, históriákkal és politiai elmélkedésekkel világosítván deák nyelven adott ki Weber Ádám János sz. Ágoston' regularis canonokja stb. Kolosvárott nyomtatta Némethy Mihály 1689." 4-rétben 138 lap. Ajánlva van a' könyv. „A' Méltóságos iffjabbik Apafi Mihálynac, isten' kegyelméből Erdélországának választott fejedelménec nekem kegjelmes uramnak ő nagjságának." Az ajánló levélből kitetszik, hogy ezen Mihály is sokat forgott Apafi fejdelem körűl. A' könyv tanításokat foglal magában a'

---

[1]) Hormayr és Mednyánszky: Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Erster Jahrgang 1820. 109—124. l.

fejdelmek' számára, mint kelljen magukat viselniök köz és magánviszonyaikban. Az iró korához képest jól tudja magát kifejezni, gyakran szabatos és szép rövidséggel 's mind a' mellett, hogy latinból fordít, szorgalmasan kerűli a' latin szavakat 's úgy tekinthetni őt mint a' tiszta magyarságbani úttörők' egyikét. Nevezetes e' könyvben az igék' úgy nevezett ikes faja' szabályainak szoros megtartása annyira, hogy a' 138 negyedrétű lapon sehol sem vettem észre ez elleni vétségét.

Nem lesz érdektelen a' szerző' magyarságának bizonyítványaúl egykét helyet közleni. Mindjárt a' könyv' első lapján ez áll: „Az embernek természeti ha jó, az embert igazgatni, ha rosz, az embertől igazgattatni kell, kiváltképen attúl, az ki másoknak igazgatására elől-tétetett. Nem jó Királyok azok, az kik csak az ő alatta valóknak Királyi, és nem magoké. Az első, az ki magát az királynak alája veti, maga légyen az Király: tanúllya meg annakokáért a' maga igazgatását, minekelőtte gyakorlaná az alatta valóknak igazgatását. Mert az maga igazgatása' fundamentuma az alatta valóknak igazgatásának. Az maga igazgatása az a' közönséges óra, mellyhez kellessék az alatta-valóknak igazgatását szabni." A' negyedik lapon: „A' Király az Királyi nevezetre valóságossan akkor méltó, mikor az ő Királyi-székiben ül az állhatatosság, és selyem köntösében gerjedez az Jóság, Királyi koronájában fénylik az Bölcsesség, az szivében él az Kegyelmesség, fegyverében öltözik-fel az erősség, az kezében az adakozás nyílik, ki, az szemében az Emberség virágzik, győzedelmében penig az Istennec ditsősségе győzedelmeskedik." Vannak a' könyvben sok velős rövidséggel adott mondatok, például: „Az ditsősségre legegyenesebb út, ha ollyan lészesz a' mineműnek kévánsz, hogy tartassál. — A' kinek több szabad mintsem illik, több tetszik mintsem szabad. — A' tanácsban tekenős béka a' véghez vitelben sas légy. — Az tudomány a' közönséges emberben ezüst, a' nemesekben arany, a' fejedelmekben drága gyöngy. — Az ország hajó, mellynek kormánya a' kenyér. — A' ki a' víznek fenekét, nem láttya, ne mennyen azon által. — A' kinek tehetsége nincs úgy a' mint akarja úgy akarjon, a' mint tehetsége vagyon; szabja lábához a' lépést. — Gyalázatos a' fejedelemnek a' sok halálos büntetés, mint szintén gyalázatos az orvosnak a' sok halott. — Nem jó az, a' ki még a' gonosznak is nem rosz. — A' ki jelenlétedben tülled fél, távol léted-

ben árt. — Rosz dolog az, mikor ollyan fejedelem vagyon, a' ki alatt senkinek semmi nem szabad, de roszabb dolog, mikor ollyan fejedelem vagyon, a' ki alatt mindennek minden szabad."

Ugyanezen Mihálynak Mihály fia, e' néven negyedik, mint kolosvári tanuló illy czímű értekezést adott ki: „Exercitatio theologica, de bonorum operum necessitate." Kolosvárt 1718. [1]).

Említendők még az írók' seregéből *Ádám*, dobokai főispán 's kormányszéki tanácsos, Kolos, Torda, és Közép-Szolnok' főisp. helytartója. Irt verseket nejének, Wesselényi Máriának, halálára és fordította Corneille Cid-jét [2]). Tiszta magyarságú, könnyű folyamú verselő. Fordítása' előszavában korholja azokat, kiknek „hibás és közönséges szokása, hogy a' maga nyelvét nem tudja, vagy ha tudja is, semmit szépnek jónak ne állítson, valami magyartól vagy magyarúl készíttetett 's így idegen 's kölcsönzött tollakkal büszkélkedvén a' magáét elhúllassa. Érezzük, úgy mond, az idegen nyelveken írott könyveknek szépségét, de a' magunkét olvasni ne resteljük, tanuljunk 's tudjunk más nyelveket, de a' magunkét el ne felejtsük, sőt azon ügyekezzünk, hogy a' magyar könyveknek becse légyen köztünk." E' szavak félszázad előtt írattak és az intés, fájdalom! még ma sem felesleges. Ezen Teleki Ádám II. József alatt a' kolosvári kerületben királyi biztos volt. Mikor e' hivatalát letette, a' rendek' gyülésében szabadságot adott mindenkinek, hogy ha ellene panasza van, adja elő, hogy hibáját jóvá tehesse, vagy a'

---

[1]) Benkő, Transs. II. 417. — Teleki Sámuel' Bibliothecájában e' könyvnek más címe van: „Teleki (Mich. S. R. I. Com.) Dissertatio philosophica de unione mentis cum corpore. 4. Claudiopoli 1718." Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék, Pars II. 259—260.

[2]) Emlékeztető oszlop, mellyet néhai igen kedves és ritka virtusokkal fénylett kedves élete párjának L. Baronissa Hadadi Wesselényi Máriának áldott emlékezetére megkeseredett szívvel emelt R. Sz. birodalombeli gróf Széki Teleki Ádám, a' cs. és apost. királyi felségnek arany kolcsos komornyikja, valóságos titkos tanácsosa, a' kolosvári circulus' királyi commissariusa, nemes Belső Szolnok vármegye' munkálkodó főispánja, Kolos, Torda és Közép Szolnok vármegyéknek administratora Kolosvárt 1786. — Czid, szomorújáték, mellyet hajdan Korneille Péter franczia nyelven készített, mostan pedig magyar versekbe foglalt gróf Teleki Ádám stb ns Kővár vidéke' fő kapitánya. Kolosvár, 1773.

netalán okozott kárt megtéríthesse. Olly tett, mit csak tiszta öntudattal merhetni. Szül. 1740. megh. 1792. — *Domokos* a' tordai főispán, ki saját életét írta meg egy jókora kötetnyi kettős alexandrinekben [1]). E' versek költői tekintetben ugyan nem birnak becscsel, 's bennök mind nyelv, mind verselés darabos, de tartalmuk nem érdektelen, mert néhány jellemző vonást adnak a' múlt századi erdélyi fő házak' szokásiból. Vajha csak illy keveset is birna a' történetbuvár nemzetünk' korábbi századaiból! Vannak e' kötetben egyéb alkalmi versek is. Ezen Domokos m. vásárhelyi házára e' maga által készített föliratot véseté: „Non aurum pro vendita patria acceptum, vel servo detractam mercedem, non obolum egeno denegatum, nec numum pro re miseri detorta dono datum aut aes alienum, in damnum familiae conflatum, his inesse putes lapidibus" a' mi jellemzi e' férfiú' tiszta lelkét. — *Domokos*, a' cancellár' fia, a' köz szeretetben álló sokat igért fiatal férfi, ki huszonöt éves korában halt meg közönséges szánattól kisérve. Több munkák' szerzője, mellyek részint kiadvák, részint kéziratban maradtak, a' m. vásárhelyi könyvtárban letéve. Köztök legnevezetesebb Utjának, mellyet Magyar és Erdélyországban, a' kapcsolt részekben és a' tengerparti vidéken 1797-ben tett volt, leirása [2]). Benne sok józan nézetek közölvék, mellyek a' fiatal utazó' helyes itéletét és sokoldalú ismereteit tanúsítják. Lipcsében a' gazdasági, Jenában a' természetvizsgáló társulat tagjai' sorába vette föl, a' jenai mineralogiai társulat pedig a' még alig huszonöt éves ifjút elnökévé választá. Az erdélyi nyelvmívelő társaságnak is buzgó és munkás dolgozó társa volt, 's iránta sok vagyonos és tanult férfiakban gerjeszte részvétet. Szül. 1773. megh. 1798. sept. 16. — Sovány, vékony alak volt 's gyenge teste nem birta el szelleme' súlyát; innen kora halála. Benne irodalom és haza egyképen sokat veszítének. *Ferencz*, Domokos' öcscse, a' cancellár' fia, ki e' mun-

---

[1]) Az emberi sorsnak változandósága, mellyeket versekbe foglalt stb Széki grof Teleki Domokos, nem. Torda vármegye' főispánja. Kolosvár 1815.

[2]) Egynéhány hazai utazások leirása Tót és Horvátországoknak rövid esmertetésevel. Bécsb. 1796. részmetsz. és földképekkel. — E' munka németre is fordíttatott Németh László győri evang. tanító által (Reisen durch Ungern und einige angränzende Länder. Pesth, 1805.), hol a' szerző' életirása is közöltetik.

kát irá: „Die Spiegelscheibe, ein neu erfundenes catoptrisches Instrument. Wien 1817.“ — *Ferencz*, a' megholt, a' paszmosi költő, kitől Döbrentei egy kötet verset adott ki, mellyek közt egy pár becses költemény van[1]. — *Ferencz* az élő, a' referendarius, Zrínyi' német fordítója 's több becses czikkek' irója Hormayr és Mednyánszky' történeti zsebkönyvében, és a' Tud. Gyüjteményben. Ide sorozandók még a' gazdasági tudományokban jártas *Sámuel*, a' m. academiai elnök' testvére, ki a' Tud. Gyüjteményben a' m. képirókról értekezett[2]. *Domokos*, az academiai levelező tag, több hirlapi czikkek' 's egypár tartalmas versezet' szerzője 's végre a' lelkes *László*, a' szilárd jellemű és erélyes szónok, a' Kegyencz nevű színmű' sokat igérő szerzője. Három van még az elhúnyt Telekiek' sorában, kikről legelőbb kell vala szólnom 's csak azért nem szólottam, mert nekik külön szakaszokat kell szánnom, ha czélomnak méltólag meg akarok felelni: Sámuel az erdélyi cancellár, József, az ugocsai főispán és László Somogy megyének főispáni helytartója.

A' cancellár *Sámuel*, a' nagy Mihálynak Sándor fiától és Petki Nagy Zsuzsannától származott unokája, született 1739-ben novemb. 17. és tizenkét éves koráig Czelnán neveltetett[3]. Neveltetésére azonban kevés gond vala, 's a' mivé lőn, leginkább saját ügyekezetének köszönhette. Tizenkilencz éves korában Józsefnek, a' későbbi ugocsai főispánnak, és Ádámnak társaságában utazni mert külföldre, hol, mint Bibliothecája' előszavában maga vallja[4], könyvek' gyüjtését tüzé fő czéljaúl. Mária Terézia alatt királyi kamarás leve, aztán küküllői főispán és erdélyi kormányszéki tanácsos. II. József alatt belső titkos tanácsos, 1784—1790-ig királyi biztos, a' II. József alatt alkotott nagyváradi kerületben. Szabolcs, Arad, Békés, Csanád, Csongrád megye' főispáni helytartója, a' hajdukerületekben főkapitányi helyettes, Bihar' főispán-

---

[1]) Gróf Teleki Ferencz' versei 's néhány leveléből töredékek. Kiadta Döbrentei Gábor. Budán 1834.

[2]) Tud. Gyüjtemény 1828. IV.

[3]) Bod Péter, Magyar Athenás. 290. l.

[4]) Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars I. pag. XXVIII. 's következ.

ja, két év mulva magyar alcancellár és marmarosi főispán. Leopold alatt erdélyi főcancellár és ismét bihari főispán, szent István' rende' nagy keresztese, a' göttingi, varsói, jenai tudományos academiák' tiszteleti tagja. Meghalt Bécsben aug. 7. 1822. nyolczvanhárom éves korában. Ő vala a' m. vásárhelyi gazdag mintegy 40,000 kötetből álló könyvtár' alapítója. „Tizenkilencz éves koromban — így szól magáról Bibliothecája' I. kötetének előszavában — a' dicső M. Therézia' engedelmével külföldre utaztam, a' schweitzi, belga és franczia tudós férfiak és tudományokkal virágzó academiákra. Itt felgyuladván bennem a' tudományok iránti szeretet, csodálatos vágyat érzettem magamban jeles könyveknek bármi fáradság és költséggeli szerzésére, és azoknak a' messze fekvő hazába szállítására. . . . . A' közhivatalok' komoly gondjai közt is, mellyekkel fejdelmeim' bizodalma megtisztelt, soha semmi helyet, semmi alkalmat el nem mulaszték, hogy könyveim' gyüjteményét Europa' minden zugaiból szaporítsam. Sem életem' gondjai, sem az országok' nagy távolsága 's egyéb roppant akadályok el nem birtak csüggeszteni, hogy annak nevelése és díszítésére minden szorgalmamat csaknem erőm 's vagyonbeli tehetségeimen felűl is ne áldozzam. Ezen fáradságot, ezen költségeket azon szándékkal szentelém, hogy a' könyvek' szükségében sinlő haza' hasznára munkáljak 's magamat ez által hasznos honpolgárrá tevén, valahányszor hivatalos gondjaim engedendik, a' minden idők' bölcsei' mívelt elméjének emlékeivel gyönyörködtessem lelkemet. Mások, kikre a' szerencse nyájasabb arczczal mosolygott, vagyonaikból vagy családi javaikat nevelik, vagy épen fényüzést hajhásznak és nagyravágyásukat emelik, én a' magam' elég csekély birtokából emez az ismeretek' minden ágaira nézve válogatott könyvek' gyüjteményét szerzettem, azt örököseimre hitbizományképen átruházván, hogy némi föltételek mellett a' honi tudomány-mívelők is használhassák. Legyen e' cselekedetem bár némellyeknek balgaság, nekem nem látszik legalább oktalan balgaságnak.“ E' szavak eléggé festik a' nem mindennapi férfiú' lelkét 's mutatják a' roppant szorgalmú munkást, a' tudománybarátot, hazafit és fölemelkedett gondolkodású embert. Még igen ifjú korában lobban fel lelkében a' szikra, hazáját a' tudomány' kincseivel gyarapítani és az soha ki nem alszik lelkéből, nem csüggeszti el őt a' nehézségek' ezre, nem a' számos nagy hivatalok' roppant gondjai, nem

az évek' hosszú száma, hatvannégy esztendőn keresztűl él e' szent láng kebelében 's csak élte' világával alszik el. Könyvtára' lajstromát három nyolczad rétű vastag kötetben dolgozta ki 's világ elébe bocsátá, illy czím alatt: „Bibliothecae Samuelis S. R. I. Comitis Teleki de Szék Pars I. II. III. Viennae 1796., 1800, et 1811. Az első kötet előtt egy sok olvasottsággal, tudomány 's itélettel készült előbeszéd áll, mellyben a' tudományok' becse tárgyaltatik, rövid tudósítás adatik némelly könyvtárakról, különösen a' Mátyáséról Budán és Bethlen Gáboréról Gyulafeférvárt, mellyeket török kezek pusztitának el; továbbá adatok közöltetnek, mint a' fenebb kiirt hely is mutatja, a' m. vásárhelyi könyvtárrá leendett nagy gyüjtemény' történetéhez. A' lajstrom tudományos tárgyak szerint van felosztva és osztályozásai, valamint nagy szorgalommal készült indexe, főleg pedig az irók felőli tudósítások, bizonyítványai a' fáradhatlan szakértő' ügyességének. A' tudományokkal foglalkodó ember érti az illy gonddal készült lajstromok' nagy becsét, és egyedűl ő tudja méltányolni készitőinek érdemét, míg a' felületesség' gyarló fia szánakozva mosolyogja meg a' sok éves fáradalmak' eléggé soha meg nem hálálható gyümölcsét. Nálunk semmi sincs a' Széchenyi-könyvlajstromon kivűl, mi Teleki Sámuel' Bibliothecájával becsben mérközhessék 's általában nem sok könyvlajstromot tudunk ehhez hasonlót. Nevezetes különösen a' hazai történetekre vonatkozó rész, mert e' tekintetben a' m. vásárhelyi könyvtár egyike a' leggazdagabbaknak. Teleki Sámuelt igen jelemzi azon valódi atyai féltékeny gond, és kegyelet könyvei iránt, melly a' romai törvényhozás' parancsoló stylusában írt szabályaiból szól, miket könyvtára' olvasói' számára készített. „Quisquis bibliotheca hac uti frui volens, eam velut musarum sacrarium reverenter ingressus, praefectum custodem salutato, modeste interpellato, in area bibliothecae subsistito, ne cursitato, pluteos ne excutito, libros et collectiones rerum naturalium attrectare caveto; codicum commodatorum folia et tegumenta ne notis figuris lineolisve conscribillato, ne caesim punctimve laedito, ne attramento, oleo, aqua conspergito ne oris saliva, malaque pituita nasi foedato, ne complicato, ne in rugas cogito, ne lacerato, neve manibus illotis vel digitis illitis terito, libro aperto ne incumbito, consultos perlectosque codices illaesos sartos tectosque reddito, in bibliotheca et museo ne fumigato, ne-ve aliis

molestus esto, a rixis et disputationibus abstineto.“ [1]). A' m. vásárhelyi könyvtár több kéziratát őrzi.

Könyvtára' némi ismertetéseűl álljanak itt Kazinczy' szavai, ki felőle mint szemtanú beszél: „Estve volt midőn Vásárhelyre beérénk. Cancellarius gróf Teleki Sámuelnek háza egy távol fekvő szőlős domb' oldalából tündökle felénk a' város' déli részén, Bibliothecája annak keleti szárnyát foglalá el, elválasztva szomszédjától egy keskeny kert által. A' rajzolat elmés 's érdemli, hogy fessem. Bemenetel ide az alsó sor' folyosójáról esik. Ajtaja felett e' szerény felirás: „Musis patriis gratisque posteris d. d. Samuel s. r. i. Comes Teleki“ az év' megjegyzése nélkűl. Itt egy előszoba 's e' mellett egy cabinet az őr' szükségeire a' kert felé. Az előszobából a' bibliotheca' hajójába van a' bemenetel. Azt alól felűl kar veszi körűl, mind a' négy oldala felé 's a' felső karba bal felé viszen a' grádics az ajtónál. A' hajó egészen üres; azt egyedűl képek ékesítik. Az ablakok' irányában pilaszter és pilaszter közt, vas rostély könyöklők hagyattak 's így a' hajó elég világot kap. A' könyvek sárga réz drótból font ajtók megett állanak a' karokban, hogy a' könyvek' czímeit látni lehessen 's a' szép tolvajság megelőztessék. Által ellenben az ajtóval áll a' nagy alkotó' képe, a' sz. István' nagy kereszteseinek innepi öltözetében, Tusch Jánostól. Alatta ennek az első két pilaszter előtt áll szemben egymással, a' cancellarius' mellszobra érczből és a' cancellariusnéé szül. Iktari gróf Bethlen Zsuzsanáé, fekete márvány polczozaton. Rajtok a' művész' neve: F. Thaller Tyrolens. Vindobon. 1805. A' cancellarius el van találva, a' grófné nincs, mert büsztje halála után készűlt egy régibb festés után. A' jobb soron függenek, féltestben, ismét a' cancellarius academiai atyja alatt: gróf Festetics György, a' Georgicon' alkotója; gróf Széchenyi Ferencz, a' nagy, a' nemes; gubernator báró Bruckenthal Sámuel; a' bal soron a' cancellariusné, Mátyás a' király, Bethlen Gábor a' fejdelem, Eugenius a' sabaudiai herczeg, — a' tudományok' pártfogása által megszentelt nevek. A' püspök Batthyány Ignáczé, ha az a' lacktestszín meg nem csal, Bergmanntól, 's nem eléggé híven 's hidegen, 's a' koronaőr gróf Teleki Jó-

---

[1]) Bibliothecae Pars II. pag. XI—XII.

zsefé, kezek nélkűl a' felsőbb karban tartatnak. Az előszobában függ Teleki Mihály, a' nádor Wesselényi Ferencz, kinek szép lelke el van öntve szép arczán; nyirt fővel, borzas üstökkel, zöld bársony bő újjú dolmányban és mások. Bibliothecarius Szabó András úr kevéssel előbb házi tanítója Wesselényi Miklósnak Zsibón, nagy készséggel sőt örömmel rakta előnkbe a' bibliotheca' kincseit. Azok után én akarám gyönyörködtetni szemeimet a' classicusoknak vagy legrégibb, vagy királyi pompájú kiadásaikkal. Itt találám a' Bodóni Virgiljét, Horatzát, a' Don Gabriel' spanyolra fordított Sallustját, a' Piranesi Rómáját, a' Museum' Pro-Clementinumot a' herculanumi régiségeket, mellyek, ha ismerjük is már, mindig érdemlik, hogy lássuk, a' hol láthatjuk. Az utas ne feledje előmutattatni magának Tacitust 's Catullust és Propertiust a' Mátyás' budai bibliothecájából. Servetusnak restitutio Christianismi 1533. czímű munkáját a' cancellarius II. Józsefnek ajándékozta az udv. bibliotheca' számára; magának Vitéz József cancellistája, később udv. agens által iratta le. Murr tudta, hogy a' könyv itt megvagyon 's lopva mását vetette, újabban kiadta. Midőn menni akaránk még egyszer kivánám látni a' cancellarius' képét, még egyszer illetni a' bronsz büsztöt. ‚Honc oinom plurimei consentiont duonorum optimom fvisse virom' mondám azon szavakkal, mellyeket a' 493. esztendőbeli consul Scipios' sírkövére barátjai metszetének 's ez vala hálám azon kegyeiért, mellyekkel irántam harmincz esztendőnél régebben viseltetett [1])."

Őseiről semmi könyvek nem maradtak rá. Maga kezde gyüjteni 1759-ben. Milly szerencsével, tudja M. Vásárhely, 's tudhatja, ki Bibliothecája' három vastag kötetét átforgatandja.

Teleki Sámuel szálas, vékony testű, barna hajú és szemű ember volt. Igen hű arczképe van a' m. vásárhelyi könyvtárban [2]). A' Cetter által metszett 's Bibliothecája előtt kiadatott, Kazinczy' itélete szerint, nem hű. E' kép alá e' szavakat maga vésette: Incorrupta fide secundis temporibus dubiisque rectus — mellyek senkié alá jobban nem illenek.

---

[1]) Kazinczy ered. munk. II. köt. 202. 's követk.

[2]) Kazinczy, F. M. Minerva 1830. IV. 94.

Pecsétjére pedig Seneca után ezt: Recte factorum merces est fecisse. „Ki ismerte — így szól a' harmincz évi kegyeivel dicsekvő Kazinczy — ki ismerte a' valóban tiszta 's nagy embert, a' ki utána nem esküszi, hogy igazán esküdött? Szíve' nemessége mutatá őt társalkodásaiban. Az emberiség és a' haza nem fogja soha tudni mi jót teve, egyikének és másikának ez a' jó ember és hív polgár [1]."

József az ugocsai főispán, a' magyar academia' elnökének nagyatyja, szül. Husztón Marmarosban dec. 21. 1738. Ő Lászlónak a' nagy Mihály' unokájának, kit Sándor és Bethlen Julia nemzének, volt fia. Anyja Rháday Eszter, az utolsó Rákóczy' forradalmi időszakában elhíresűlt cancellár Rháday Pálnak leánya. A' gyermek hét éves koráig szülei' szeme előtt nevekedett, ezentúl Losonczon a' jeles idősb Kármán András' [2]) vezérlete alatt járta az alsó iskolákat. Erdélybe költözvén három év mulva apja, magával vitte őt, 's ott házi oktatók ügyelének lépteire tizenöt éves koráig. Ez öt év' leforgása alatt Magdeburg altábornoktól vett a' többek közt oktatásokat, olly sikerrel, hogy felőle későbbi időkben önmaga is hálával emlékeznék, mint kinek fölötte sokat köszönhet. Tőle tanúlt német nyelvet, történeti 's mathematicai tudományokat, melly utóbbiak egész életén át kedvenczei maradtak. Mint tizenhat éves ifjú Igenbe küldetett, az ismeretes tanúlt férfiú Bod Péterhez az „Athenás" irójához. Itt három évet tölte theologia, hazai történet 's philosophia' tanulásában. Tizenkilencz éves korában Bécsbe rándulván apjával, itt azon öntudatra eszmélt, miképen külföldön új, általa eddig még nem is sejtett, forrásai vannak a' képződésnek. Felgyúlada benne a' vágy eddigi honi mívelődését külföldi által tökéletesíteni. A' leginkább Bernoulli miatt elhíresűlt baseli egyetem volt az, hová mindenek előtt tudománykémlő szemeit fordította. Az ekkor

---

[1]) Kazinczy ered. munk. II. 206.

[2]) Nagyatyja volt ez az író Kármán Józsefnek, kinek munkáit Schedel Ferencz a' „Nemzeti könyvtárban" adá ki. II. Leopold nemességgel ajándékozá meg az iró Józsefnek József nevű atyját 's a' nemes levélben emlékezet van ezen Andrásról, mint ki „penes rem literariam in professoratu singulari cum zelo, et industria semet exhibuit bonumque publici promovere studuit." Lásd a' Nemz. könyvt. Kármán József' irásai XI. l.

uralkodó Terézia engedelmét kikérve 's megnyerve 1759. külföldre utazott. A' baseli egyetemben a' jeles mathematicus Bernoulli és Iselin' leczkéi nyíltak meg előtte; Leydenben pedig Muschenbroeckéi. Megutazta Schweizot, Hollandot, Franczia- és Németországot, társalkodott a' tudomány' férfiaival, szemlélt könyvtárokat, régiségeket, művészet' termékeit, építészeti munkákat, vizsgálta a' népszokásokat 's politicai intézvényeket 's mint megrakodott méh tért honába, a' kincsek' legbecsesbikével, a' tudománynyal. Másod ízben 1768-ban Olaszországot járta meg, Teleki Lajos rokonának, 's az ünnepelt történetbuvár Cornides Dánielnek társaságában. Jelen volt Velenczében az Adria' eljegyzése' ünnepén, járt Milan, Mantua, Modena és Pármában; Romáig az idő' szűke nem engedte őt menni. 1791-ben, mint boldog családatya már, harmad ízben tett utazást és most ismét a' német földön. Tizenkét német egyetemet látogatott meg, 's II. Leopold' császárrá kenetése' ünnepén is jelen volt. Göttingában legtovább mulatott. Értelmes társalgása által személyesen is megkedvelteté magát a' németekkel, kik híréből már ismerték volt. Számos külföldi nevezetes emberek' hozzá írt levelei bizonyítják, milly figyelem és tisztelet' tárgya volt ő. Kedvelte a' két Bernoulli; a' Lothringenben lakó Lescinszky Szaniszló lengyel királynak különösen kegyeiben álla; Párisban az udvar, annak nagyai, ország' tisztviselői, tudósai megkülönböztették.

1767-ben erdélyi királyi tábla' birájává, 1782-ik martius hónapjában békési főispáni helytartóvá 's ugyanez év' octoberében ugocsai főispánná; 1787-ben a' pécsi iskolai kerület' főigazgatójává, 1792-ben benső titkos tanácsossá, végre 1795-ben a' magyar sz. koronának őrévé lett. Meghalt sept. 1. 1796. élete' 58-dik évében sajnálat, 's míg élt mind végig köztisztelet' tárgya. Tetemei Nógrádban a' sziráki-családsírboltban nyugszanak. Négy fejdelem' uralkodása alatt futá fényes pályáját, mind a' négy 's a' négynek legnagyobbika, II. József által legkitünőbben, méltányoltatva nem középszerű tehetségei. Hivatalviseléseiben pontos és rendkedvelő, biró igazságos 's mit ennek hitt, a' mellett eltéríthetlenűl szilárd, semmi által meg nem hajtható. Sokáig emlékeztek felőle érzékenyen, kik mint biróval valaha érintkezésbe jöttek. Hivatalokat viselt, de nem keresett. Kamarássá egyenesen a' királynő' kegyelméből neveztetett, az erdélyi királyi táblához is saját folyamodá-

sa nélkűl tétetett. Megkináltatott néhány ízben erdélyi főispáni 's kormányszéki tanácsosi hivatallal, de ő nem fogadta el, emezt, mert egészsége nem birta meg a' folytonosan ülő életet, azt, mert általában hivatalvágy nem izgatta. Mi hű fia volt a' honnak, mi szigorúan ragaszkodott annak törvényeihez, szép bizonysága a' II. József alatti idő. Mikor a' császár, a' tévedéseiben is mindig nagy, Magyarországot kerületekre osztván, Teleki Józsefet is egyik kerület' biztosává akarná tenni, ő semmikép nem volt az alkotmányellenes hivatal' elfogadására birható. Mind a' két protestans vallás-felekezetűeknek nagy bizodalma levén esze és jelleme iránt, nem egyszer álla a' trón előtt vallási ügyek miatt, nem egyszer volt alkalma szólni és szívrehatólag festeni a' protestansok' üldöztetését, mert fájdalom a' tűrelem' nagy emberének kora még csak azután hajnallott 's Terézia' uralkodását e' részben nagy sötétség borítá; még emberek igénylették magoknak ama' nagy, emberi észszel soha el nem dönthető kérdés' eldöntését, mellyik hit legyen üdvözűletre, mellyik kárhozatra vezérlő. Illyenkor elkapta őt nemes heve 's nem rettegve fejdelemnője' sokszor tapasztalt nagy kegyeit is koczkáztatni, élesen festé a' hatóságok' emberietlen bánását az elnyomott vallás' hívei iránt. De Mária Terézia meg tudá különböztetni a' szót, melly tiszta meggyőződés és a' legnemesebb akarat' szava volt, a' kérkedő dacztól 's nemcsak nem vett semmit balúl, hanem megszerette a' szép hevű embert; nem tartózkodék magasztalva emlékezni jelleme és hasonlíthatlan jó szíve felől 's nem egyszer nevezte őt nyilván „a' becsületes" Telekinek. Mennyit költött, fárada vallásügyekben, mennyit egyesekében, kik mellett szinte gyakran volt szószóló a' trón' zsámolyánál, azt csak egykorúi tudnák méltó szavakba önteni; de menynyitt vitt is ki valósággal mind vallási mind honi ügyekben, bizonyítják a' két protestans felekezet' levéltárai 's a' két haza' országgyülési naplói. II. József a' maga által teremtett türelmi nagy korszakot gyakorlatilag vele kezdette meg, őt protestans létére békési főispáni helytartóvá, ugocsai főispánná és a' pécsi catholikai iskola-kerület' igazgatójává nevezvén. Előtte egy egész századig nem volt illyesmire példa. Mind ezen kegyelmek mellett azon időben, mikor II. József a' magyar alkotmányos intézeteket halomba döntögeté, többször álla Teleki fejdelmével szemközt mint hazája' szószólója 's egyike volt azon kevesek-

nek, kik ki merték mondani és megjóslani a' törvény ellenes lépések' bal következményeit 's pár ízben sikerült neki a' jót akaró, de eszközeiben tévedt fejdelem' szándékainak más irányt adni. Bocsánat e' kis kitérésért, melly nem tartozott szorosan tárgyamhoz, de a' férfiút, kiről szólnom alkalom van, mint a' haza' múlt századának egyik nagy fiát festi közügyekrei hatásában, mit most már kevesen tudnak ugyan; de reménylem, nem lesznek kevesen kiket az érdekelni fog.

Teleki József sok tapasztalás, életokosság és tudománynyal felkészült ember és kitünő jellem volt. Jártas a' honi történet és jogtudományban, mathesisban, otthonias a' statisticai, földirati és theologiai ismeretekben 's még a' költői és szónoki müvészetben is szerencsés. Tudományszomja és szeretetének nagy mértékbeni bizonyítványa három rendbeli utazása, mellyeknek fő czélja nem kéjelgés, hanem ismeretek' gyüjtése és jeles férfiakkali ismerkedés volt. A' mathesisban annyira kitűnt, hogy La Caille Párisban igen kedvező bizonyítványokkal bocsátotta el, a' franczia király pedig arany emlékkel tisztelte meg. Gyermeksége óta nagy szorgalmú ember; már tizenhét éves korában, mikor ifjoncz társai, vagy álom' karjain nyugodtak vagy kéjek közt élvezék a' fiatalság' örömkorát, ő egész éjeket tölte könyvei mellett. Könyvek voltak a' mulattatók 's fájdalom-enyhítők, mikor egykor kilencz hosszú hónapon át nyomá a' betegség ágyba. Örök foglalkodásban élt 's pihenése nem a' megszünésben, hanem a' munkanem' változtatásában állott. Halálos betegsége' vég napjaiban is tollba mondott egy kényes tárgyú levelet 's maga javított ki egy fontos ügybeni folyamodást, melly nevében volt a' felséghez benyujtandó. Baselben mulatása alatt egy értekezést írt franczia nyelven: „Az erős lelkek' gyöngeségeiről“, mellyben a' vallást védi ostromlói ellen. Két ízben adatott az ki, egyszer Párisban, egyszer Leydenben 's a' külföld előtt nagy tetszést nyert[1]). Mária Terézia maga nagy javalással fogadta 's a' szerzőt annak bővebb kidolgozására buzdítá, a' világhírű Rousseau pedig egy új kiadását szándékozta saját felügyelése alatt, mit köz-

---

[1]) Essai sur la Foiblesse des Esprits-Forts. Par J. T. de Sz. C. d. S. E. R. A Leyde 1760.

be jött betegsége gátolt. Ezen kivűl öt beszéde jelent meg nyomtatásban, három latín, kettő magyar nyelven. A' latínok' egyike azon alkalommal mondatott, mikor békési főispáni helytartóvá [1]), másika mikor pécsi iskolai kerület' igazgatójává iktattatnék [2]), a' harmadik pedig mikor koronaőrré lőn [3]). Életbölcseség, classicusok' ismerete, és való tudomány tűnik ki e' beszédekből. A' pécsi kivált tanúsítja, hogy érti és felfogta egész nagy fontosságában, mi rá bizaték, az oktatást, 's e' beszéd után nem csodálhatni, ha e' hivatalát köz tetszéssel folytatta volt. Latín nyelve egyszerű, classicai bélyegű, hibátlan és nemes mint lelke; eszme' lánczolata következetes és egymásból bonyolodó, okoskodása világos és erős, és midőn önmagára tekint, szavai kedves szerénységbe vannak leplezve. A' két magyar beszédet Ugocsa' rendei hallák. Egyikét, midőn tábornok báró Orczy Lőrincz főispán, a' magyar író, által főispáni székébe iktattatnék [4]), másikat 1790-ben, midőn nemzetünk az erőszakteli évtizedet átélvén, II. Leopold alatt egy szebb jövendő' reményein merengett. Mind a' két beszéd alkalmasint legjelesebb példányai közé tartozik az ötven év előtti magyar szónoklatnak. Kivált a' 90-iki igen jellemzetes beszédből nem lesz érdektelen egy helyet itt kiemelnem.

„Mentől nagyobb okaink vannak, hogy hazánk' közönséges, és olly méltó örömében részt vegyünk — így szól mint Ugocsa' visszahelyezett főispánja II. Leopold' kormánya' kezdetén — annál több okom van

---

[1]) Orationes occasione inaugurationis illustr. d. comitis Josephi Teleki in supremi comitis off. administratorem Inclyt. comit. Békesiensis ad SS. et OO. habitae. Pestini 1782.

[2]) Dictio Alex. Széchen, dum Excell. ac Illustr. domin. Com. Joseph. Teleki in munus Regni Coronae conservatoris introduceret. Pestini 1795.

[3]) Oratio, quam Illust. Dom. Jos. C. Teleki dum Supr. Regii Studiorum directoris munus per introductionem Academiae Quinqueecclesiensis auspicaretur in publ. eiusd. acad. auditorio dixit. Anno 1785. Pestini.

[4]) Mélt. L. B. Orczi Lőrincz úrnak mint királyi commissariusnak Nagy Szőlősön mindszent havának 15. napj. 1782. esztendőben Mélt. Sz. Teleki József úrnak N. Ugocsa vármegye' főispáni hivatalába lett beiktattatása' alkalmatosságával elmondott beszéde a' gr. Teleki József úr arra tett feleletével együtt. Pesten, nyomtatt. Eitzenberger Annánál. (Év nélkűl).

énnekem hogy a' nemes vármegyének egy romai versiró ama' szép intését:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem non secus in bonis
Ab insolenti temperatam laetitia.....

eszébe juttassam és mindenre valami szent 's minthogy szentebbet semmit sem találok, a' haza' szeretetétére kérjem, hogy magunkat az öröm között olly mértékkel viseljük hogy annak okát, úgy mint hazánk' boldogságát meg ne sértsük. Viseljük e' végre magunkat törvényesen, illendően, okosan és csendes bátorsággal. Először is azt mondom törvényesen, mert kinek illik magát inkább a' törvény szerint viselni, mint annak a' ki a' törvénytelenség ellen panaszol? Kétféle pedig a' törvény egyik a' természeti, másik a' polgári, az első minden polgári törvényeknél régibb, szentebb és változhatatlanabb, mellynek az egész emberi nemzettől megismert törvénye az, hogy a' ki nekünk nem vétett azt megsérteni ne kivánjuk. Tartsuk azért legszentebb kötelességünknek, hogy ez a' mi nekünk nem vétett, sőt hogy soha véteni sem kiván olly szentűl igérő és igéretének hitelére előbbeni kicsin országának egész Europa előtt tudva levő boldogításával kényszerítő szelíd fejdelmünket a' kinek egy hizelkedni nem szokott 's nem is tudó nagy ember olly méltán adta nem régen a' philosophus király nevet, semmi cselekedetünkkel meg ne sértsük. Sőt viseltessünk inkább ő hozzá azzal a' háladatos tisztelettel, a' mellyet addig hozzánk való magaviselete bizonynyal megérdemel. Melly intésemmel korán sem arra czélozok, hogy a' legméltóbb és legszebb reménység mellett is elaludjunk, mert megtanúltam én azt Platótól és még inkább a' tapasztalásból, hogy a' reménység az ébrenlevőknek álma. Nem is arra czélozok, hogy a' háladatosságot annyira terjeszszem, hogy annak kedvkeresésből szabadságainknak akár melly részét is feláldozzuk. Mert tudom, hogy az ilylyen helytelen kedvezés által nem ártanánk kevesebbet a' fejedelemnek (mint a' kinek valóságos haszna és kára elválhatatlan a' miénktől) mint magunknak és maradékainknak. Nem az, mondom, a' czélom, hanem csak az, hogy a' hol semmi sérelem nincs, mint a' kisértettől félő ember ne képzeljünk magunknak sérelmet és ezért a' képzelt sérelemért ne illessük valóságos sérelemmel a' mi nekünk nem vétett fejedelmet.

Ezt kivánja tőlünk a' természet' törvénye. De tartsuk meg szentűl hazánk' törvényeit is. Látjuk ugyan is azokban a' nemes vármegyéknek országunk' felállásával egy idejű törvényes hatalmát és míg az újabb törvények által meg nem változik, ne kivánjunk annak határán túl lépni és a' magunk különös czéljai' elérésének indulatjából ne alacsonodjunk el annyira, hogy törvényeinknél erősebbek lenni kivánjunk.

„Szükség továbbá, hogy minden cselekedeteinkben, illendő állhatatossággal ugyan, de csendesen és egymás alá való áskálódás, erőszak 's lárma nélkűl viseljük magunkat. Egy szóval, az illendőség' törvényére szorosan vigyázzunk eszünkbe jutván, hogy nekünk nemesi rendnek kevesebb szabad e' tekintetben a' köznépnél.

„A' clasomeniusok régen a' spartai ephorusok' thronusát korommal való bemázolással megcsúfolni nem átalván, ezen igen illetlen cselekedetekért elégnek tartották a' spartabeliek azzal büntetni őket, hogy közönségesen kihirdettették, hogy szabad legyen a' clasomeniusoknak magokat illetlenűl viselni. Szomorú privilegium, a' mellyel valamint kétségkivűl ők szégyenlettek élni, úgy mi is arra soha se vágyódjunk.

„Legyünk továbbá okosak, azaz mind a' czélt mind az arra vivő eszközöket igyekezzünk minden hazánkra intézett cselekedeteinkben másszor is ugyan, de kivált most ebben az annak jó vagy balszerencséjével viselős időben jól megválasztani és hogy mindnyájan azon egy czélra és egyesűlt erővel siethessünk igyekezzük az egyességet minden magunkra való tekintetnek feláldozásával magunkévá tenni, meggondolván hogy ezzel minden jóra mehetünk, e' nélkűl semmire sem. Bizony ha valaha most vagyon ama' sok tekintetben nagy gyülésben szükségünk az okosságra és az egyesűlt akaratra. Mert úgy vagyon az erkölcsi világban az indulatoknak, mint a' természeti világban a' mozgásban levő testeknek a' dolga, hogy tudniillik mentől inkább egymásba ütköznek, annál inkább elrontják egymás' erejét és kevesebbel siethetnek a' feltett czélra. A' haza örökös átkát érdemlő ember azért az, sőt a' hazának örökös átka, a' ki másszor is ugyan, de kivált most a' szeretetlenséget, gyűlölséget egymás alá való áskálódást bosszú állást űzni nem irtózik.

„Utóljára azt mondám, hogy legyünk bátrak, és vissza se mondom, de úgy hogy a' valóságos bátorságot az azt majmozó delczegségtől, a' tiszta aranyat az aranyfüsttől meg tudjuk jól különböztetni. Legyünk bátrak, de csak ott a' hol annak helye, oka és szüksége van. Egyebütt bátorságot mutatni csak félénkségünk titkolása és hiábavaló magunk vetése. És már ugyan ezért nem tagadhatom én hogy valamint egy felől a' midőn egy jó hazafit a' nyomoruságok' idején a' hazája mellett minden veszedelmekkel küzködni, és maga nemes megtagadásával magát minden szerencsétlenségnek kitenni látok, nem állhatom meg, hogy illyen viaskodásnak tekintetére fel ne kiáltsak Senecával: ‚Ecce spectaculum dignum ad quod respiciat intentus operi suo deus! ecce par deo dignum! Vir bonus cum mala fortuna compositus;' úgy más felől a' midőn azokat a' veszedelmek' idején motszanni sem merő féltekben elájult embereket, a' veszedelmek' elmulásával egyszersmind neki vitézűlni és meg annyi világgyőző nagy Sándorokká válni 's mindennel a' mit elől utól kapnak, és ha egyebet nem találnak a' levegőéggel is nagy merészen vagdalkozni látom ha nem akarnám is lehetetlen, hogy a' nagy hegynek kínos nyögése és fájdalmai után lett apró szüleménye eszembe ne jusson. Legyünk azért bátrak, de ne hevesek, legyünk bátrak, de úgy, hogy bátorságunknak zsinórmértéke legyen az okosság a' törvény és azzal megegyező király 's hazához való szoros kötelességünk. Ekkor pedig már ollyan bátrak tudjunk lenni, hogy kötelességünk' elmulasztásától inkább féljünk, mint a' ránk öszveomló világnak töredékeitől. Igy leszen aztán hogy a' hazafiúi kötelességünkben jó lelkiösmerettel, okosan, és bátran eljárunk mostani örömünknek késő maradékainkra is általmenő állandóságát remélhetjük. Melly kedves reménység ki nem mondhatom mennyire nevelje mostani örömemnek érzését is. A' melly hogy egészen és minden kifogás nélkűl tökéletes lehessen, csak az a' hija vagyon, hogy valamint most főispáni székembe visszatétettem úgy azt a' nemes vármegye' tekintetes rendei hozzám mutatott szeretetét is, mellyel ezelőtt dicsekedni méltó okom volt, ezen székkel együtt visszanyerhessem. Melly szeretetet valamint minden vallás és személyválogatás nélkűl egyedűl ezen nemes vármegyének boldogságára a' törvények' zsinórmértéke szerint intézendő igazgatásommal megérdemleni igyekezem, úgy azon szeretetbe magamat,

a' magaménak szíves és bizonynyal teljesítendő igérete mellett állandóképen ajánlom" [1]).

Mind ez mind ama' másik magyar beszéde keresetlen egyszerű és nemes nyelve által a' régibb magyar irodalom' kitünő elmetermékeihez sorozandók. Jellemzik ezek az életbölcs és körülményekbe mélyebben pillantó kormányférfit, a' világos tiszta gondolkodású fejet és meleg keblű honfit. Ezeken kivűl maradt fenn egy költeménye is apjának és Eszter nevű testvér hugának, kit rendkivűl szeretett, halálára, mellyben mint fiú, testvér és férj, szóval a' maga' érzelme és szenvedélyei közepett ábrázolta magát. Ez elegia 1778-ban 's így ezelőtt 66 évvel iratott, és még ma is, nyelvünk és költészetünk roppant haladása mellett, nagy érdekkel bír 's gyönyörűséggel fog olvastatni azok által, kiknek izlése nem félszegen van mívelve. Mennyi érzés, mennyi gondolat, életbölcseség és magasabb szemlélet ez egyszerű beszédben 's mi könnyű verselés, mi kerekded numerosus szólás. „Te élsz, így szól a' kesergett testvérhez:

Te élsz, én holtam meg, te örvendsz, én sírok
'S mint az igaz megholt, magammal sem birok,
Mert neked a' halál élet' ajtaja volt,
De bennem azóta az élet is megholt,
'S a' melly sírba neked csak testedet tettem
Abba elevenen magam eltemettem.

Gyönyörűen festi testvére' szépségét, eszét, erényességét:

A' test ész erkölcsök' egyező szépsége,
Egy személynek ritka tökélletessége,
De ő benne méltán mindenki csudálta,
Hogy ezt mind a' hármat együtt feltalálta.
Igaz, hogy okozta sok terhes insége,
Hogy ideje előtt hervadott szépsége,
De ha tavaszára nézek életének
Ritkán találhatni párját szépségének.
Termetének vala kedves az állása
Sem nem igen magas, sem törpe szabása,
Nem volt igen sovány, nem is igen kövér
A' ki szépségre vágy illyen termetet kér.

---

[1]) Orpheus. II. köt. 16. 's köv. l.

Kellemetes vala egész ábrázatja,
Rajta magát minden virtus mulatgatja.
'S kivált ama' tiszta szép szemérmetesség,
Mellyet talám tőlünk vissza vett már az ég,
Kedves pirosságát ez adta szinének,
Nem mint ma a' festék sok orczák bőrének.
Szemei, míg isten épségben tartotta,
Kedves világától míg meg nem fosztotta,
Ragyogtak hódító szelíd édességgel,
'S ártatlanúl ártó szép elevenséggel.
Nyájassággal vala ajaki mozgása
'S Grátziákkal teljes minden mosolygása,
Diszt adott ezeknek hogy nem volt bolondja,
A' szépségnek 's az volt a' legkisebb gondja.....
Benne az elmésség a' józan itélet,
Ritka szövetséggel egy mértékűvé lett
Bámult mind a' kettőn, valaki ismerte
Ha igaz mértékkel mind a' kettőt mérte
Mert akar tréfára nyilt vala meg szája
Ártatlan sóval volt elegy a' tréfája,
Só volt ott nem méreg csipősség nem fulánk
Mellyen oh mennyiszer mindnyájan bámulánk
Sok eszekkel büszke asszonyok' módjára
Még sem néz megvetve a' háza' dolgára,
Sőt abban is mutat megért okosságot
Hogy tudja folytatni a' gazdasszonyságot
Mint a' legjobb óra, ollyan az egész ház,
Csak nem csudát lát itt a' ki jól rá vigyáz.
Pirongatásra is ámbátor ritkán lép,
Szavát általhágni mégis fél a' háznép,
Illyen jónak többet ér szelíd intése,
Mint a' dúlók fúlók lármás büntetése.
Mit mondjak aranynál tisztább virtusáról,
A' jó észnek ama' díszt adó társáról?
Mert a' legjobb ész is virtus nélkűl mit ér?
Átok a' legjobb fő, ha hozzá rosz szív fér;
Az én Eszterámnál az ész az akarat
Egymás hűségében mindig jól megmaradt;
A' jót a' hol látta, inkább nagy kincsétől
Vált volna meg mintsem annak ösvényétől.
Ez áldott léleknek a' legfőbb törvénye
A' meglátott jó volt, nem a' maga kénye.

Nem ok nélkűl volt hát a' nagy Terézának,
Ama' sok nemzetek' kedves bálványának,
A' ki minden virtust a' maga szivében
Tanult megesmerni olly nagy kegyelmében.....

Végre így zárja be:

Azért én is őtet örökre szeretem
'S a' míg én én leszek, el nem felejthetem,
'S majd midőn megváltóm porom' felibe áll
Ki előtt szégyennel búvik el a' halál,
'S poromat még érte könnyezve találja,
'S abból halhatatlan szivemet formálja,
Mihelyt ez az új szív érezni lesz készen,
Annak is Eszterkám a' közepén lészen [1]).

László fia, ki német nyelven német folyóirat' számára irá meg életét, mondja, hogy több becses munkája is maradt kéziratban.

Teleki József közép termetű sovány ember volt; többnyire gyenge egészségű minden nagy mértékletessége mellett. Ábrázata kellemes, vonásaiban erő fejezte ki magát; arczszíne barna volt, szemöldei magasak 's feketék, valamint szemei is. Azon élénkséget és tűzzel teli játékot, melly ezekben volt, ritkán találni. Alakja, viselete kedves 's egyszersmind méltóságteli. Tiszteletet tuda gerjeszteni maga iránt, de bizodalmat is. Járását komoly méltóság bélyegzé. Feje, midőn korosabb lett, kissé hajlott 's egyik válla nem hibás növéstől, hanem szoktatás által, mint sokat iró embereknél, kiálló. „Kreutzinger által olajban igen szépen és híven festett arczképét — így szól Kazinczy — Ádám rézmetsző adá ez aláirással: Non est mortale quod opto.“ Társalgása vonzó volt, minden osztálybeli emberek közt otthonias tuda lenni 's velök saját nyelvökön szólni. A' sziveket azonnal meg tudta nyerni maga iránt. Még hölgyekkeli bánása is igen finom 's gyengéd vala 's felette óvatos kényes oldalakat érinteni. Maga sok önérzettel birt és nemes nagyravágyással, mit másokban is, kiket barátságára méltatott, keresett és be-

[1]) Atyafiúi barátságnak oszlopa, mellyet 1778. pünkösd hava' 26. kimult néhai gr. Széki Teleki Eszter asszonynak, Mélt. gr. Toroczkay Zsigmond úr kedv. élete' párjának emelni kivánt tőle elválásán holtig kesergő testvér bátyja gr. Széki Teleki József. Kolosvár 1779.

csült. Az érzelmek' minden nemei nagyok és erősek voltak benne, 's azért néha igen szenvedélyes de szenvedélyeit eszével mérsékleni tudó. Istenfélő meggyőződésből, teljes hitből, de ment minden türelmetlenségtől. Válogatás nélkűl szeretett mindenkit, mint embert és polgártársat, ki azt érdemlé. Jótéteményeit titkon árasztá a' megszorúltakra 's azok' jutalmát csak önérzetében kereste, ügyesen kikerűlve minden azt követhető hálaszót. Irásból mondott beszédei mindig jelesek, de rögtönzései várakozáson alúliak, annak bizonyságáúl hogy szólni és írni két különböző adománya embernek. Mindeneket egybefogva, e' Teleki volt a' nagy család' egyik legragyogóbb oszlopa 's érdemlené, hogy még körűlményesb életrajzát bírnók, mint a' mit László fia ada[1]), mert a' nagy előképek erényiskolái az unokáknak 's hol a' szó még csak indít, a' példa varázserővel vonz[2]).

Teleki László, az iménti József' fia, a' magyar academiai elnök' édes apja, 1764-ben született Szirákon. Négy éves koráig nagyapja és anyja' (Királyfalvi Róth Tamás és Vattay Borbára) gondviselése alatt volt, azon túl apja nevelte. Tizenhárom éves korában a' maros- vásárhelyi collegiumban tanúlt a' sok koszorúzott iratairól ismeretes Fogarassy Pap József oktató' vezérlete alatt, kit később is hálaszavakkal emlegetett, mint beavatóját a' tudományokba. A' jogtudományokra maga édes apja, ellent nem állván súlyos hivatalos és családi gondjai, oktatta őt. Ez ösztönzé olvasásra is; és tudományos tárgyak' dolgozására szorítván őt, iratait kérlelhetlenűl birálta. Magyarországra költözvén apja, a' felserdült László a' tudós Cornides Dániel' ügyelése alá adatott. Az ügyvédi vizsgálatot mindenek' megelégedésére, 's még szigorú követelésű apjának is örömére tette le. Illy gondos nevelési pályáról két fontos tulajdonságot szerze magának 's víve át az életre: megtanúlt minden tárgyról önfejűleg gondolkodni 's gondolatit írva vagy beszédben kellő rendben előadni. 1785-ben István nevű ifjabb testvérének és Cornidesnek társaságában külföldre utazott. Göttingában másfél évet

---

[1]) Siebenbürgische Quartalschrift VII. Jahrgang. 110—146.

[2]) Hasonlítsd e' jegyzeteket Kazinczy ered. munk. II. köt. 388—390. és Drágalátos részekből öszveállíttatott Dicsőség' koronája, mellyet néhai Nagymélt. gr. Teleki József úrnak megdicsőűlt fejére feltett Rozgonyi József. Pest, 1797.

tölte, és hallgatta Gatterert és Schlözert, Heynét és Spittlert, ünnepelt hőseit a' német tudományos irodalomnak, 's egyéb nagy nevű tanítókat. 1787. év' végén tért vissza, megjárva Német-, Angol-, Francziaországot, Hollandiát és Schweizot. 1789-ben az erdélyi kormányszéknél tiszteleti titkár, 1791-ben kamarás, 1792-ben erdélyi kir. táblai biró; időközben Marmaros' követe az 1790-ki nevezetes országgyülésen és a' kolosvári reform. collegium' curatora. 1799-ben Magyarországba tevén át lakását, 1802-ben a' dunamelléki kerület' reformatusai világi főcurátorrá választák, a' fejedelem pedig 1803-ban nov. 5. királyi tábla' bárójává, 1811-ben Somogy megyei főispáni helytartóvá, 1819-ben végre hétszemélynökké nevezte. A' nádor is, ismervén tudományokhozi hajlamát és készületeit, a' marczibáni-féle jutalomosztó bizottság' elnökségével tisztelte meg. Meghult mart. 24. 1821-ben[1]).

Sok iratai maradtak nyomtatva és kéziratban, prosában és versben, mellyek mind megannyi bizonyítványai tudományos készültségének, munkásságának és minden szépért, nagyért hevülő tiszta hazafiságának. „Minthogy a' természet nagyobb részint megtagadta tőlem a' nyilvános szónok' tehetségeit, hatáskörömnek más pályát kelle választanom 's így az országgyülés' tárgyait magányomban egyenként kidolgozám 's a' véleményeket, mellyek károsak voltak, ügyekezém hathatósan megczáfolni, ha hasznosak, látszólagos ellenvetésektől védeni," így nyilatkozik önmaga felől[2]). Nevezetesb nyomtatott munkái az „Esdeklések"[3]) 's egy magyar tudós társaság' felállítása iránti véleménye. Ez utóbbiban kifejtett nézeteinek egy része használtatott a' magyar academia' alkatásakor. Kiemelendő ebből, hogy Teleki László a' magyar t. társaság' iratait ki akarta venni a' királyi könyvvizsgálat alól, legjobb vizsgálónak tartván magát a' társaságot 's annak tagjait. Esdekléseiben a' magyar nyelv' eredetét, történetét, természetét, gram-

---

[1]) Gr. Széki Teleki László' életirása Thaisz Andrástól. Tudom. Gyüjt. 1823. I. köt. 87—106. l.

[2]) Über die Einrichtung einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn. Unmassgebliche Meinung des Gr. Ladislaus Teleki. Pest, 1810. V—VI.

[3]) A' magyar nyelv' elémozdításáról buzgó esdeklései gr. Teleki Lászlónak. Pest, 1806.

maticai és syntacticai alkatát, míveltsége' fokát, a' magyar irodalom' akadályait, előmozdítása' eszközeit tárgyazza 's itt is egy tudós társaságot vázol. E' munkában annyi tudomány, tárgy- és körülmény-ismeret, annyi gyakorlati itélet van elhintve, hogy azt még előbbre haladott napjainkban is kevés olvasó fogja tanulság nélkűl letenni kezeiből. Általában Teleki László' iratainak mindenike tanúsítja a' tudománybarátot. Ő a' tanult embereket és irókat becsűlte, háza nyitva volt előttök, velök örömest társalkodott. Tervezett tudós társasága' tagjainak mindennemű kitüntetéseket, még rendjeleket is, jó fizetést és kéjelmet javasol adatni, jól tudván a' gyakorlati ember, hogy a' kit nehéz földi szükségek nyomnak, az nem igen fog magasan szárnyalni egek felé. Neki a' tudós társaság kedvencz eszméje volt; érette sokat buzgott, fárada. Vajha a' sors csak tíz évvel tovább engedi nyúlni munkás és becses élte' fonalát, hogy megérhesse 1830-ban a' gróf Széchenyi István által indítványozott academia' tényleges megalapítását, némi részben szent esdekléseinek is eredményét, megérhesse azon napokat, midőn e' tudományos testület az ő termeiben nyitá meg legelső gyüléseit. E' nem csekély becsű könyvtár is, Tekintetes Társaság! mellynek nagy kincseket rejtő szekrényei közt e' tudományos ünnepet üljük, nagy részben az ő gyüjtői szorgalmának gyümölcse. Legyen érte áldott emlékezete 's adja az ég, hogy valahányszor a' tudománybuvár e' könyvtárba lépend, mindig kegyelettel nyúljon e' tudományos kincsekhez, mellyeket közjóért lángoló férfiak' keze szentelt meg, 's mindig hálával emlékezzék meg a' hő keblű tudomány-barátra, a' hazafiúi buzgalmú Teleki Lászlóra. — Teleki László megkisérté erejét a' versirásban is, nem ugyan olly sikerrel, mint apja, de nem is olly kevéssel, mint tordai főispán rokona [1]. Jelszava volt: isten, haza és tudomány! melly három szóban élete van vázolva, mert e' háromnak volt az szentelve. Ő hű fiú, testvér és férj vala. Özvegyen maradt anyjának tiszteletteli gonddal vitte ügyeit, segíté azt nálánál ifjabb testvére' nevelésében. Szeretettel csüggött gyermekein, és két angyal lelkű nején, kiknek egyikét, a' minap meggyászolt báró Mészáros Johannát, nincs senki e' körben, ki nem ismerte és becsűlte.

---

[1]) Több versei jelentek meg nyomtatásban

Még egy Teleki van, szinte egyike a' nagy fényű ház' díszeinek, kiről mind eddig nem szólottam 's most is csak keveset szólni erős föltételem. Ez *Teleki József*, academiánk' elnöke, Erdélynek jelenleg főkormányzója. Szül. ő 1790-ben Pesten. Első tanulmányait Kolosvárt végezte 's utóbb a' pesti egyetemre ment át. Iskoláiból kikerülvén, Pest megyében aljegyző lőn. 1810-ben tiszteleti fogalmazó a' helytartó tanácsnál. 1812-ben külföldre utazott 's két évet töltvén Göttingában, bejárta Német-, Angol-, Francziaországot, Hollandiát, Schweizot, éjszaki Olaszországot 's visszatért 1815-ben hivatala' folytatására. 1818. tiszteleti titkár a' helytartó tanácsnál, 1824-ben kir. tábla' bárója, 1827-ben csanádi, 1830-ban szabolcsi főispán, 1832-ben az udv. magyar cancellaria' referendariusa, végre koronaőr és legújabban Erdély' kormányzója. Hitsorsosai 1818-ban a' pesti kerületben algondnokká, 1824-ben a' tiszai kerület és sáros-pataki főiskola' gondnokává választották. Teleki Józsefnek számos értekezése 's birálata van a' Tudományos Gyűjteményben, mellynek, Fejér György' lelépése után, szerkesztésében is tettleges részt vőn. 1816-ban és 1817-ben a' Marczibányi-jutalmat itélő birák két pályairatát koszorúzták meg, egyiknek czíme: „A' magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólás-módok által, másiknak: Egy tökéletes magyar szótár' elrendeltetése, készítése módja.“ Az elsőbbik munka' egyik része nyelvünk' történetének vázlatát foglalja 's eldöntő szózat a' nyelvújitási kérdésekben. A' másik pályairatot a' magyar academia nagyszótára' készítésének alapjául fogadta el. Ezen nyelvészeti és részint széptani munkálatok után Teleki József történeti tárgyú czikkeket közlött Kisfaludy Károly' Auroráiban, mellyek átmeneti pontot képeznek a' szerző' történettudományi pályájára, mire újabb időben kizárólag szentelé hivataltól meggazdálkodott minden perczeit. Mindenek előtt a' Hunyadiak alatti magyar állodalmi 's népélet' gazdag tartalmú és fényes időszaka vonzotta őt 's ennek kidolgozására tökélte magát. Rendkívüli fáradsággal és költséggel mindent egybegyüjte, mi e' korra vonatkozik, és 1825-ik év óta számos foglalatosságai közt nem csüggedő buzgalommal dolgozik e' több kötetnyi nagy munkán. Czélja az akkori magyar élet' teljes képét ábrázolni, minden belső és külső, világi, polgári, hadi, vallási, kereskedési, értelmi, és társadalmi mozgalmakat és viszonyokat festeni. A' magyar academia' első alakító gyűlé-

seinek ő volt a' nádor által kinevezett vezetője, valamint a' megalakítottnak tizenhárom év óta koronkénti választások által elnöke. Rövid száraz adatok mind, mit e' férfiú felől közlök 's tartóztatom magam minden szótól a' mi annál egyéb volna. Mert a' magyar academia' tagjai' körében felesleges volna Teleki József' tudományos érdemeit ismertetni, és jól tudom, hogy magasztalván őt, még én is, ki meggyőződésem elleni szót soha nem írtam le, ki többször adám jeleit, mennyire nem vagyok az üres tömjénzésnek barátja, viszonyomnál fogva ki nem kerűlném a' hízelgés' gyanúját, olly mostoha időket élvén, melylyekre Tacitus' ércz szavai illenek: „Saeva et infesta virtutibus tempora," mikor az érdek miatti bókok olly közdivatuakká levének élet 's irodalamban, hogy a' legalaposabb és tisztább meggyőződés' javaló szózatát is nyom nélkül sodorja el a' mindennapiság' árja[1]).

Elősoroltam a' Telekieket, kik irásaik által lettek tudománygyarapítókká; de nem szóltam azon áldozatokról, mellyeket e' család' tagjai a' tudományok' ápolására tettek és szakadatlanúl tesznek. Mindent előszámlálni, mi e' tekintetben az ő érdemök, annyit tenne mint visszaélni hallgatóim' türödelmével. Legyen elég csak a' nevezetesebbeket kiemelnem. Már a' nagynak nevezett Teleki Mihályról följegyezé Bod Péter, hogy becsűlte a' tanúlt embereket 's örömestebb társalgott ezekkel, mint magokkal a' fejdelmekkel. A' külföld' tudósait, kiktől tudomány áradt honunkra is, megkülönböztette. Levsden Jánost, utrechti academiai tanítót, kinek leczkéiből sok magyar ifjú okúlt, drágán aranyozott ezüst kehelylyel tisztelte meg; Erdélyből 18 év' lefolyása alatt folyvást tanulókat küldött Belgiumba 's Angliába, mire öszvesen 18,000 forintot áldozott. A' nagy Bethlen Gáboron kivűl egész Erdélyben senki nem mutathat ehhez hasonló példát [2]). Mikor 1704-ben a' nagy-enyedi iskola lángok' martalékává lőn, Teleki Sándor, Mihálynak fia, saját levelével kért engedelmet a' királytól, őt egy drága török karddal tisztelvén meg, hogy fölépítésére Angliában hitsorsosai-

---

[1]) Oestreich. National-Encyclopaedie. V. Bd. 301—303. lapon Schedel Ferencztől van egy életirási vázlata Teleki Józsefnek.

[2]) Bod Péter Athenása' ajánló levelében.

nál segedelmeket gyüjthessen, és gyüjtött is[1]). Ugyanezen Sándor inségteli időkben, mikor a' tanuló ifjak nem kaphattak a' hazából segedelmet, miből magokat külföldi academiákon táplálhassák, egybeszedvén háza' ezüstjét, pénzverő műhelybe küldé és a' belőle vert pénzen gyamolítá őket, hogy a' hazának tanúlt emberek képeztessenek[2]). Teleki Sámuel, a' cancellár, 800,000 forintnál többet költött tudományos czélokra[3]). Válogatott könyvtárát megnyitá a' m. vásárhelyi közönség' használatára 's egy ott vásárlott nagy ház' jövedelmét alapítványúl hagyta, hogy a' könyvek maradékinak terhe nélkül mindig szaporíttathassanak, 's őrjök fizettethessék. Az ásmánygyüjteményt, melly szinte Maros-Vásárhelyt őriztetik, korán elholt Domokos fia szerzé[4]). József, az ugocsai, megvásárlá Cornides Dánielnek magyar történetekre vonatkozó munkákban gazdag gyüjteményét ezer aranyon 's könyvtárt gyüjte ezen felűl, melly 30,000 forint értékű vala. Volt szép gyüjteménye kitömött ritka állatfajok- 's mathematicai és physicai műszerekből[5]). László gyüjtője volt az előttünk álló könyvtárnak, mellyet a' jeles férj' jeles özvegye és fiai a' magyar academiának ajándékoztak 's egyszersmind alapítványt tevének egy őr' fizetésére 's folyvást költekeznek annak gyarapítására. József, a' magyar academia' elnöke, 1834-ben megvásárolván a' Kresznerics' könyveit, incunabuláit, kéziratait, régi pénzeit (körülbelűl 8000 darabot) a' magyar academiának ajándékozá, alapítványt tevén annak gyarapítására. Ugyanő az Erdélyben alapítandó museumra is áldozott. Több tagjai éltek e' családnak, kik, nem irók, igen tanúlt emberek voltak; ezek közt kitünőleg említendő Teleki Pál, kinek arczképe, mint jeles tudományos emberé, egykor a' frankfurti academiában függesztetett föl[6]). Mások iskolákat gazdagítának, tudományos jutalmakat tűztek ki, tanítókat segéltek és irókat buzdítának tudományos foglalkodásaikban, szóval és pénzzel. Bod Pé-

---

[1]) Bod Péter Athenása' ajánló levelében.
[2]) Bod Péter u. o.
[3]) Kazinczy' Eredeti munkái II. köt. 588. l.
[4]) Kazinczy u. o. II. köt. 206. l.
[5]) Siebenbürg. Quartalschrift VII. Jahrg. 146. l.
[6]) Bod Péter Athenása' ajánló levelében.

ter, Cornides, Benkő, Kazinczy, Petrovics 's mások dicsekvének a' Teleki-ház' kegyeivel, és alig van e' nagy kiterjedésű családnak tagja, ki egy vagy más úton nem adta volna jeleit tudományszeretetének és a' fiak' e' nemes szenvedélyében még a' nők is osztozának. Bethlen Katalin Teleki Józsefné (szül. 1701. megh. 1759.) írt egy imakönyvet magyar nyelven, melly nyomtatásban is megjelent. Simoni, Kölcséri és Borosnyai, magok' korában híres orvosok, által annyira beavattatá magát a' gyógytudományokba, hogy sok sikerűlt gyógyításokat teve. Igen szép magyar könyvtárt gyüjte magának, mellyet még életében a' nagy-enyedi collegiumnak ajándékozott[1]). B. Wesselényi Mária Teleki Ádám', dobokai főispán' neje magyar nyelvre fordítá Sarasa Alfons' 430 lapnyi latín munkáját 's kiadta illy czím alatt: Szüntelen való örvendezésnek mestersége. (Kolosvárt 1784.) Szinte magyarra fordította Hervey' sírhalmait, mi kéziratban maradt[2]). Iktari Bethlen Zsuzsána, a' cancellár Teleki' neje, valamint férje, maga is könyvgyüjtő volt. Számos magyar könyvekből álló gyüjteményét utóbb közhasználatra férje' m. vásárhelyi könyvtárához kapcsolta[3]). A' lelkes és jótékony Mészáros Johannáról, ki egyik eszközlője volt, hogy e' könyvtár az academia' birtokává lőn, fönebb is emlékeztem már és itt áldást mondok hamvaira.

A' Teleki-ivadékok egy fényes kis tábort képeznek, hol csaknem minden bajnok' mellén függ valamelly díszjel, sokakén pedig egész csoportja az erénynyel szerzett érdem-kereszteknek: de egy tulajdonnal birnak főleg, mit legnagyobb erényűl jegyzek itt fel. Mind a' régi időkben, mind nemzeti elkorcsulásunk' bűnös korszakában, midőn nagyaink annyira elfeledék hazájok' nyelvét, hogy némellyike saját nevét sem képes többé kimondani, a' Teleki-ház azon felette kevés nagyúri magyar házak közé tartozik, melly magát mind végig megőrzötte

[1]) Anzeigen, V. Jahrgang. III. Stück, Wien 1775. 4r. 23. lap.

[2]) Emlekeztető oszlop néhai L. Baronissa Hadadi Wesselényi Máriának emlékezetére, gróf Teleki Ádámtól. Kolosvár 1786. hol ezen vers áll:

„Sarasát eleve ki is nyomtattatta
Hervey' sirhalomját csak irásban hagyta."

[3]) Kazinczy' ered. munk. II. 206. l.

e' mételytől. E' ház egyik védbárkája volt az elnemzetlenülés' nagy özönéből menekülő magyar nyelvnek; e' ház' derék fiai szívben és szóban örökké magyarok voltak, a' régi idők óta maig, újjá születésünk' nagy napjáig, mikor a' magyar nyelv, e' saját honában sok századig szolga, úrrá lőn és azon fejdelmi trónra lépett, mellyhez fiai szívvérökkel szerzettek neki jogot. Legyen a' Teleki-háznak ezen érdeme elfelejthetetlen közöttünk, 's mondjuk el róla magunknak, mondjuk az annyi viharon át küzdött nemzetiség és nyelv' története' egykori irójának, ki nagy tárgyát méltó szavakban fogja jegyzeni, mit Claudianus olly szépen monda:

Per fasces numerantur avi, semperque renata
Nobilitate virent et prolem fata sequuntur
Continuum simili servantia lege tenorem.

XI.

GYÁSZBESZÉD,

B. MÉSZÁROS JOHANNA ÖZV. G. TELEKI LÁSZLÓNÉ FELETT.

MONDOTTA

AZ ACADEMIA' XIII-DIK KÖZ ÜLÉSÉBEN, DEC. 26. 1844.

SCHEDEL FERENCZ, TITOKNOK.

Szokatlan dolgot teszek, nagy tekintetű gyülekezet! midőn e' széken gyászszót hangoztatok gróf Teleki László' özvegye felett. De nem volt-e szokatlan minden, a' mit róla tudunk; nem rendkivüli-e egész megjelenése, akár lelke' míveltségét, akár szíve' nemességét, akár hazafiságát 's e' nemzeti intézethezi viszonyát, mint alapítóét — mert ő egy maga volt hazánk' asszonyai közt, ki a' magyar tudós társaság' felállításához járult — tekintjük. Igen, már mint egyetlen nő alapítóját társaságunknak merném őt egy gyászünnep' tárgyává tenni, ha egyéb lánczokkal nem volna is hozzánk kötözve, erősekkel, Tekintetes Társaság, felbonthatlanokkal: a' tiszteletével, mellyel emberi magas becsének hódoltunk, 's a' szeretetével, melly hozzá csatolt bennünket mint nevelő anyjához 's élte' barátnéjához azon férfiúnak, kit mí elnöki székünkben nem csak ünneplünk, nem csak tisztelünk, de szeretünk is. Azért, de hódolva társaim' parancsának is, az academia' értelmének hivatalos kifejezőjeként e' szószékben üllöm, bár rövid beszéddel, az elhúnyt' emlékezetét.

De hol kezdjem, melly oldalról fogjam meg a' gombolyagot, hogy e' nemes élet' fonalát teljesen és megszakadás nélkűl lefejtsem? Zavar-

ban vagyok nem a' tárgy' szegénysége, hanem ellenkezőleg annak gazdagsága miatt. Igen is gazdag az, de nem *tarka*, mert lelkének *egy* iránya volt csak: a' jótét, eszének egy gondolatja: a' jótét, életének egy tette: a' jótét, vagy helyesben: az ő élte *egy* nagy jótétemény volt, minden alakokban, barátinak, védenczeinek, a' szegényeknek. Ha óróla mondatik, hogy az éhezőket táplálta, a' mezteleneket megruházta: nem közhely, nem bevett beszédmód az, melly annyi gazdag és hatalmasnak koporsója felett hangzik; óróla e' szók hívek a' betűig. Ő fölkereste és fölkerestette a' szemérmes szűkölködést rejtett lakjában, föl az árvát pólyáiban, föl a' beteget és tehetetlen aggot szalmáján; annak keresetet, ennek dajkát, ismét ennek orvost és gyógyszert, amannak oktatást szerzett, mindnyájoknak vígasztalást.

Tudjátok, mennyi könyűjét törlötte le a' szenvedő emberiségnek a' fertály századon túl munkáló pesti nőegyesület! Gróf Teleki Lászlóné annak egyik alkotója, tizenhat évig vezére, szelleme volt, ez, mondám, tudva van; de a' mit ő titkon, névtelenűl, sőt rejtekezve a' köz hála és köz hálátlanság elől, tett; miképen ő, nehogy *egy* segíttetésre érdemes segedelem nélkűl maradjon, mindenütt toldott, pótlott, kiegészített a' magáéból: arról a' jótékony egyesület' évtáblái, mellyeknek ő töltötte be rovatait, hallgatnak. De itt van szomorú ideje most, hogy e' hallgatásnak véget vessünk *mí*, 's nagylelküségét általadjuk maradékainknak!

Forgassátok vigyázva ez évenkénti kimutatásokat. A' bevételek' sorában egy tétel áll, a' figyelmet, nem öszvegénél hanem czíménél fogva, könnyen elkerülő, 's ez így hangzik: „előlegezés a' dolgozóház és az iskola' költségeihez"; ez előfordul évről évre, ezrekre, *százezerekre* halmozódva; a' nélkül hogy e' roppant öszvegek akár a' kiadások' lajstromaiban leróva, akár az egyesület' könyveibe tartozékúl bejegyezve találtatnának. Ez öszvegek mintha az égből hullottak volna alá, mellyekről nincs ki számot kérjen! Igen az égből, gróf Teleki Lászlóné' szíve' egéből hullottak azok alá. Ha minden, ki többel bir, mint a' mire szorúl, nem illy arányban, hanem csak századrészig áldoznék a' szenvedő emberiségnek, melly türhetők lennének a' szegénység' kínjai e' földön! — És e' nő' jótékonyságának az egyesület' kormánya' letételével nem szüntek meg áldozatai, azok csak halálával szüntek meg: és *ezen* újabb „elő-

legezéseket" semmi számadás nem rovatozta, azokat csak a' hálás szegények írták be szívök' könyvébe. *Egy* erőlködését mindazáltal, egyikét a' végsőknek, mellynek sorsa neki annyi fájdalmat szerzett, nem lehet, nem szabad sírján túl elhallgatnunk. Ő a' nőegyesület által alapított intézetek, és különösen az ápoló-intézet, a' szabad dolgozóház, a' szegények' iskolája, 's a' senyvedők' háza' jövendőjét és szebb virágzását úgy vélte teljesen biztosíthatónak, ha azok egy, saját, arra alkalmas épületben, közös felügyelés alatt összesíttetnének. E' végre az elhúnyt ezen, most már térekben annyira megfogyatkozott városnak egy ismeretes gyárépületét szemelte ki, melly terjedelmével, erős építkezésével, fekvésével, miszerint három oldalról szabad, 's téres előudvarral 's tágas kerttel bír, leginkább ajánlkozott; a' megvétel' eszközlésére pedig legalkalmasb percznek látta azt, midőn a' nádor' egészsége' visszatértével minden oldalról öröm' jelei mutatkoztak. Közlötte a' nemes hölgy gondolatát más szerencsés helyzetű nőkkel, kiktől szinte biztatást nyervén, elhatározá a' 138 ezer pengő ft öszveghez ötvenezer pengővel járulni, 's addig is, míg a' többi beszereztethetnék, az épületet saját veszedelmére megvenni. 'S megvette a' nemes buzgóságában magát mindig elfeledő asszony a' terhes vételt, és most, halála után már, kezemben tartottam sajátkezü ajándoklevelét, mellyben ez ismeretes nagy épületet a'Pest városának már elébb átadott nőegyesületi intézetek' közös hajlékáúl, Josephinum néven, Pest városa' polgárságának általadja. — De hihetetlent mondok, nagy tekintetű gyülekezet! az ajándék nem fogadtatott el, 's a' vétel, egész terhével, a' nemes indítványozóra nehezült vissza.

Nem válhatom meg e' képétől a' ritka emberbaráti szeretetnek, a' nélkűl hogy azt némelly kevés, de való vonással kiegészítsem. Gróf Teleki Lászlóné példánya volt a' női erénynek; hű feleség, szerető, gondos nevelője 's valóságos édes anyja gyermekeinek, kiket szűlt, 's gyermekeinek, kiket szent hagyományként fogadott szivébe: mind ezek mind azok szeretetének hason jogu gyermekei lettek. Csoda-e, ha e' gyermekek az emberiség és haza' díszeiűl és az anya' büszke örömére nevelkedtek fel, kik illy ritka anyának lettek gyermekei? Mert az ő szelleme' és szíve' napjától nem lehetett nem szebben fejlődni, nem másoknak fölötte nemesedni! Csoda-e, ha e' gyermekek' kebelében a' nem-

zetiség' szerelme vallássá vált, melly minden tetteiknek lelket és színt ad, miután ez anya' imádságába is be volt a' nemzet' felvirulása foglalva mindenkor! Csoda-e, ha ők barátjai a' tudománynak, 's részint űzői, miután ez anya olly magasra becsűlte azokat? 'S ki társalkodott ez aszszonynyal, 's nem csodálta miveltségét, e' világos főt, a' metsző itéletet, melly férfiakat, tudósokat is képes volt volna gyakran háttérbe szorítani; de melly, a' legszebb asszonyisággal párosulva, távol vala minden követeléstől 's minden tudós színtől, melly a' gyengébb nemet olly kellemetlenűl ruházza; 's melly nem nyomott senkit, hanem vonzott és elfoglalt?

Igy ismertük őt mind, kik hozzá közel állottunk, de nem egészen azok, kik csak hírből ismerték; mert ha lelkének szép fénye nem maradhatott is elrejtve, ha szíve' jósága példabeszéddé lőn is: de tettei' nagy része rejtve maradt. Hadd legyenek tehát azok kimondva itt általunk, 's kiragadva a' feledékből, melly a' legjobb, de nem ragyogó tetteket hálátlan fátyolával annyiszor eltakarja!

Sokan szólaltattak meg országokat magukról, 's elboríták a' történet' lapjait nevök' fényével, mellytől az emberiség' nemtője elfordul; azon nő felett, kinek ma vég tiszteletet teszünk, a' szenvedők' könyei némán hullanak, mert nem ezek írják a' történetet. De mí, kik ismertük őt, beirjuk hazánk' évlapjaira, hogy ő az erény' és munkás emberszeretet' hőse volt, a' legszebb koszorúra méltó; 's vallásos hiedelemmel hiszem, hogy szavunk meg fogja őrizni neve' emlékezetét, 's ahhoz a' jók' áldása minden időkben csatlakozni.

XII.

EMLÉKBESZÉD

G. DESSEWFFY JÓZSEF IG. ÉS TISZT. T. FELETT.

MONDOTTA

AZ ACADEMIA' XIII-D. KÖZ ÜLÉSÉBEN, DEC. 26. 1844.

B. EÖTVÖS JÓZSEF TT.

Mély fájdalommal lépek e' helyre ma. — A' férfiú, kiről szólani föladásom, 's kiben társaságunk egyik legszeretetre méltóbb tagjától, a' haza azon ritka férfiak' egyikétől fosztatott meg, kik nemzetiségünk' ébresztéseért legtöbbet 's legállandóbban fáradtak, azon keveseknek vala egyike, kik, midőn a' hazai irodalom' mezejére léptem, erőmet bátorító szavakkal 's tanácsokkal pótolák, kik első gyönge kisérleteim után elcsüggedni nem engedének. Vesztettem benne, ha a' nagy érdemű' irányában e' szóval élni szabad, egy barátot, 's midőn e' férfiú' tetteinek méltánylata kivántatik tőlem, kinek nevénél könnyeket inkább mint szavakat találhatnék: kétszerte érzem föladatom' nehézségét.

De ne féljenek azért tisztelt hallgatóim, hogy érzelmeim által elragadtatva, a' kép, mellyet társunkról adandok, inkább barátságom-, mint azon férfiúnak válandik emlékévé, ki iránt azt érezém. Nem hogy elhúnyt társaink egy által magasztaltassanak, hanem hogy emlékök minden hallgatóban visszahívassék, czélja e' társaság' emlékbeszédeinek. 'S Dessewffy nem tartozik azok közé, kiket magas alapra állítani szükséges hogy tiszteltessenek; minél közelebb áll hozzánk, minél inkább láthatjuk kedves vonásait: annál inkább érezzük veszteségünket, 's csak

igazság az, mivel neki mint minden jobb férfiaknak az utókor tartozik. Boldog, kinek sírja fölött, mint itt, e' kötelesség a' barátnak is olly könynyüvé válik.

De mielőtt életének rövid leirásába ereszkedem, legyen szabad egy tekintetet vetnem azon korra, mellyben elhúnyt társunk az életbe lépett 's melly egész munkásságának irányt ada. A' jövő, a' mint mondják, igazságos; de csak azon föltét alatt: ha valamint a' múltnak küzdelmein kivűl áll, úgy midőn egy eltünt időnek férfiairól itél, kedvencz öneszméi és szenvedélyei által magát elragadtatni nem engedi, szemmel tartva mindig: hogy nem azok, kik az utókor' eszméiért, de kik azon tárgyak iránt lelkesedtek, mellyek mellett korukban a' legnemesebb érzelem szólalt föl, érdemlik tiszteletét; úgy is ha van kor, mellyre visszatekinteni e' hazában jó 's örvendeztető, azon időszak az, mellyben hazánkban új élet' kezdetét látjuk, melly századunknak Dessewffyt 's majdnem mindazon férfiakat hagyá, kikre olly méltó büszkeséggel tekinthetünk.

Ki nem ismeri a' XVIII. század' roppant hatását? E' század, majdnem utolsó tizedéig olly szegény nagy emberekben, ha a' tett' mezejére, 's olly gazdag ha a' gondolat' birodalmába tekintünk, melly a' múlt' mohos maradványait minden külformáiban olly féltékenyen őrzé meg, 's melly előtt mégis a' formákon kivűl semmi olly magasan, olly szentűl nem állt, hogy rá vizsgáló szemeit nem vetné; mellynek kezdetén XIV. Lajos-, végén a' franczia forradalommal találkozunk: nagy, kitünő hatásu vala hazánkra is. Csakhogy e' hatásnak szükségkép egészen másnak kelle lenni itt, mint mellyet Europa' más országaiban látunk. A' nemzetiség' érzete, melly a' XVIII. században Europa' más népeinél az állomány' fogalmaiban elmerűlt, rendkivűli körülmények által föltartva még elevenen tölté a' magyar' szivét. — Az alkotmányos formák, melylyekkel a' középkor alatt földrészünk' majdnem minden nemzetei birtak, nálunk föltartották magokat, 's habár a' nemesség' szük körére szoritva, legalább attól őrizték meg e' hazát, hogy benne senki XIV. Lajossal elbizottan nem mondhatá: *„a' közállomány én vagyok"*; sőt maga a' vallás — melly, mióta a' westphaliai békekötéssel a' reformatio' nagy műve bevégeztetett, más népek' közállományi életére befolytást többé nem gyakorolt, 's mert minden eszme csak addig erős, mig fönállása

vagy felsőbbségeért küzd, — az egyes felekezeteknél, mióta küzdelmeik megszüntek, mindig inkább közönösséggé alakúlt: nálunk még alkotmányos létünk' egyik fő tényezőjeként áll előttünk. Nálunk, hol több vallási felekezetek között sem olly erős, hogy másokat elnyomhasson, sem olly gyönge hogy legalább tökéletes egyenlőséget ne követeljen, nem vala, a' vallási surlódások a' vallásos érzelmet közönösséggé válni nem engedék, 's a' kor' fölvilágosodása, legfölebb azon gyülölést szüntetheté meg, mellyel a' felekezetek egykor egymás ellen küzködtek. Ha ezekhez hozzáveszszük, hogy azon különbség, melly míveltségre nézve minden nép' felső 's alsó osztályai között létezik, hazánkban, mellynek felső osztályai a' külföldtől vevék nevelésöket, még nagyobb mértékben találtatott; 's hogy az úgy nevezett harmadik rend, melly míveltségben a' felsőbbek', jogállapotában az alsók' rokona, a' kettőnek máshol közvetítésére szolgálhatott, nálunk hiányzott: nem fogja senki bámulni, ha szabadság utáni vágy helyett, melly a' múlt század' vége felé Europa' minden nemzeteinél olly hatalmasan föllép, hazánkban csak nemzetiség iránti buzgalmat, ha vallási közönösség helyett, melly az egész civilisált világban általánossá vált, a' legélénkebb vallási mozgalmakat találjuk; 's maga a' jogegyenlőség utáni vágy, melly Francziaországot vérrel áztatá, itt a' nép' legmíveltebb osztályainak szük körén nem hatott tovább, 's nem mint anyagi jólét' föltétele, hanem csak azon szelídséggel követeltetett, mellyel emberek egy távol fekvő szép eszme' létesítése után vágyódnak.

De ha ezen belső okok Magyarország' helyzetét a' XVIII. század' vége felé megmagyarázzák, az, mi e' létező elemeket cselekvésre hivá, 's a' század' utó éveiben hazai mozgalmainknak különös jellemet ada, József' nagyszerű munkásságában kereshető. Azon általános ujitási vágy, melly a' század' közepe felé, Portugaltól fogva Dániáig, Europa' majdnem minden tartományait megragadá 's mozgalmakat idézett elő, mellyek tisztán az absolutismus' érdekében kezdve azon elveket terjeszték el, mellyeknek későbbi győzelmök az absolutismus' ellenére vivatott ki, József' nagy lelkét nem hagyhatá érintetlenűl; 's ha azon században, hol minden kormányok korlátlanság után vágyódva a' nemesi 's egyházi rend' kiváltságai ellen föllépték, mert nem jutott eszökbe hogy azt, minek határai nincsenek, védelmezni nem lehet, mert nem gyaníták

hogy a' legyőzött szabadságok' romjai fölött a' *szabadság* fog phoenixként föltámadni, ő is azon egy alkotmány ellen, mellyet birodalmában talált, föllépett; ha a' korban, midőn a' nemzetiségek fejedelmek 's philosophok által egyaránt ostromoltattak; azoktól mert bennök hatalmuk', ezektől mert általános eszméik' akadályait láták, József is azon nemzetiségnek, melly hazánkat többi tartományaitól elkülönzé, hadat izent: az igazságos jövő ebben csak a' nagy császár' helyzetének természetes következményit láthatja. — — — — Nemzetiségünk rég nem mutatta életének jeleit; a' magyar nyelv a' nép' körébe vonúlva, magyarok által minden országos dolgok' vitelére alkalmatlannak nyilváníttatott, ő az idegen faju, miként tisztelheté azt, mit magyarok elhagyának? Az alkotmány, korában óriási zsarnoksággá vált, mellyet néhány százezer kétszer annyi millió fölött gyakorolt; miért ragaszkodnék ahhoz, mi nemes czéljának utában álla, 's a' nemzetnek úgy is csak a' szabadság' nevét tartotta fel? — De hála a' mindenhatónak! midőn nemzetiségünket a' nagy császár halottnak gondolá: csalódott, csalódott, midőn azt hivé hogy ott, hol századokig alkotmányos élet létezett 's a' szabadság' neve a' nép' szájában forog, az alkotmány' változása a' korlátlan hatalom' érdekében történhetik, 's műve oriási, de egészen ellenkező eredményeket hozott elő, mint mellyeket czélzott. A' diák nyelv' ledöntött hatalma előtt föltámadt a' magyar, 's melly a' halottnak nyugodtan türé birodalmát, az eleven német előtt először érzé egész életerejét; az egyenlőség' tanai, mellyek a' trónról hirdettettek, viszhangra találtak millió kebelben, csakhogy az egyenlőség utáni vágygyal százezereknél a' szabadság' emléke vegyűlt, 's hogy sokan nem láthaták át: a' nagy császár' műve miként veszthetne nagyságából, ha az egyes fejedelem helyett egy egész nemzetnek állíttatik óvalma alá. Valamint a' szándék nemes, valamint a' tettek merészek valának, mellyekkel a' császár a' magyar alkotmány 's nemzetiség ellen föllépett: úgy nemes vala az ellenszenv, férfias az elhatározás, mellyel a' nemzet tulajdona mellett fölszólala, 's midőn a' császár sírjába szállt: szúnyadók helyett egy éber nemzet álla a' határok között.

Illy viszonyok között foglalá el II. Leopold a' magyar királyi széket, illy viszonyok alatt nyittatott meg az 1790-ki országgyülés, fényes,

majdnem bizonyosságokká vált reményekkel, mellyeknél soha szebbekkel e' nemzet a' jövő' elébe nem nézhetett. A' királyi széken a' századnak egyik legkitünőbb 's bizonyára legemberiebb fejedelme, a' hazában nemzet, melly ismét nemzetiségeért lángola, melly büszkén emlékezett egykori nagyságára 's a' szabadság' áldását annyival inkább érezé, mert alkotmányos formáiban megtámadtatott; egy nemzet, szóval melly között talán ritka látá a' czélt tisztán, melly után fáradnia kell: de alig vala egy, ki a' haladásnak szükségét nem érezé, kinek keble nemes lelkesedésben ne emelkedett volna. E' fontos, hazánknak annyit igérő pillanatban lépe Dessewffy József először az életbe. Hosszasabb valék a' tárgy körül, mint azt azok, kik itt csak egy férfiú' életleirását várják, talán szükségesnek tartják; de a' férfiú' életét, ki egész munkásságát hazájának szentelé, hazája' kifejlődésének történetétől elválasztani nem lehet, 's valamint aggkoráig minden, mi e' hazában történt, Dessewffy' fogékony lelkét mozgásba hozá: úgy minden kérdésen kivűl az 1790-ki időszak vala az, mi egész életének irányt adott. Egy régi családnak ivadéka, olly házban nevelve, hol nyolcz éves koráig idegen nyelv nem hangzott ajkairól, később Kopy által azon classicus tanúlmányokra oktatva, mellyek még agg napjaiban élte' fő gyönyöreit tevék, 's mellyek által a' gyermek' nemes hajlamai jókor irányoztattak azon polgári erények felé, mellyeknek a' régieknél annyi példáját látjuk, Dessewffy a' tizenkilencz éves ifjú miként maradhata érintetlenűl? Mi, kik őt élete' későbbi korában láttuk, kik a' meleg részvétnek, mellyel az agg e' haza' kifejlődését vég napjáig követte, annyiszor örültünk, kik ismertük benne azon optimismust, mellynek forrása a' szív, 's mellyet ősz hajakkal megtartani, csak a' legnemesebb természeteknek jutott, képzelhetjük-e a' lelkesedést, melly e' költői keblet akkor ragadta meg, midőn körülötte e' hazában minden szív erősebben dobogott, minden kebelben nemes lelkesedés szólalt föl? midőn a' miről az ifjú álmodott, egy nép' reménye vala, 's a' férfiú egy egész életnek tapasztalásaival alig bírt kétkedni. Ő ki már gyermekéveiben családi emlékei között a' hon' eltünt dicsőségéről álmodozott, ki, mint 1827-ben írt rövid életrajzából látjuk, még iskola-évei alatt észrevevé a' különbséget, melly az elvek közt, mellyeket tanúl 's honában alkalmazva lát, létezik, 's ki most egyszerre csak nemzetiség iránti buzgalmat, csak az emberi jogok' hirdetését

hallá maga körűl, 's önámitás nélkűl hiheté: hogy a' nagy győzelem' kivivásánál — mellyért akkor minden nemes kebel küzdött — ő is a' bajnokok' egyike leend; hogy e' hazában neki is dicső napszám jutott: miként ne nézett volna dobogó szívvel a' jövő elébe? miként ne merűlt volna egész lelkével a' mozgalomba, melly akkor a' hazai életnek' minden ágait megragadta?

Az alkotmányos élet, a' nemzeti nyelv, az irodalom, maga nemzeti öltözetünk nem volt semmi, miben a' magyar magát az utolsó kormány alatt megtámadva ne látta volna, 's minek óvalmánál most nemes lelkesedésre nem gerjedhete; nem volt mező, mellyen magát a' hazafi cselekvésre fölhíva ne érzette, mellyen olly ifjú mint Dessewffy akkor, nemes foglalatosságot ne talált volna magának.

De a' lelkesedés' időszakai nem tarthattak sokáig, 's kik hazájokat ismerve mozgalmait nyugodtan tekinték, jókor sejdíteni kezdék: hogy a' kor nem fogja megtartani igéretét, 's hogy még hosszú küzdésre, sok csöndes munkálkodásra van szükség, mielőtt hazánk az akkor olly közelnek látszott czélt elérheti.

Midőn hazánkra József' absolutismusa nehezedett: a' szabadság tüzetett ki zászlóúl, 's kik e' körűl csoportoztak, akár mert alkotmányos kiváltságaik, 's nemzetiségök' sértését fájlalák, akár mert azon eszmékért lángoltak, mellyek akkor Francziaországban uralkodókká váltak, egymagában öszvetartó pártnak látszottak. De a' párt, melly közös megtámadás ellen öszvetarthatott, mihelyt ez megszűnt 's mindenki kivánatainak értelmezésére kényszeríttetett, nem járhata többé egy ösvényen; az egy szó, mellyet lelkesedéssel horda zászlaján, nem takarhatá el az óriási vélemény-különbséget. Illy viszonyok között az 1790-ki időszak az alkotmányos élet' terén miként szülhetett volna nagy eredményeket? Néhány törvény, mellyben minden párt föltartva elveit, a' kérdéseket inkább elhalasztá, mint eldönté; néhány kiküldött országos választmány — ez minden, mit az olly lelkesedéssel föllépett korszakból megtartánk. A' hazai nyelv kevesektől ismerve ismét elhagyatott, az irodalom iránti buzgóság megszűnt, a' magyar köntös ismét letétetett, 's a' lelkesedés után csak azon lankadtság maradt látszólág vissza, mellyet a' beteg, crisis után, ha őt meg nem gyógyítá, megtartani szokott.

'S Dessewffy először életében érzé a' csalódás' keserűségét, melly nélkűl senki, ki politicai pályára lépett, sírjába nem szállt még. 'S e' szomorú napokban hány nem monda le büszke reményeiről? hány nem csüggedett el hazája' jövőjén örökre? Csak véghetlen szeretet tarthatja föl hitünket illy viszonyok között, 's az ritkának adatott!

Voltak, kik ezt nem tevék, kik hinni nem akarák: hogy, miért keblök olly melegen tud érezni, a' magyar nép csak egy nagy halott; kik az olly nyugodtan pihenő haza előtt bátran hirdeték: hogy csak alszik, 's föltámadásáról szóltak kortársaik' kaczagása közt. 'S hogy az 1790-ki korszak az, melly őket a' hazának növelte, ez az, mit neki köszönünk; mert ha e' haza eléri azon czélt, melly után annyi kebel sóvárog: valóban azoké a' dicsőség, kik mint Dessewffy, elég erősek valának föntartani hitöket a' kétkedők között; kiknek reménye, midőn azt mások elveszték, csak erős föltétellé vált, hogy mit a' sors kedvező hatalmától várniok nem lehet, azt önerőjökkel küzdjék ki; a' dicsőség azoké, kik nem estek kétségbe hazájok fölött.

A' napok, hol hazánknak politicai ujjászületését reményleni lehete, az 1790-ki országgyülés után megszüntek. Az egyenlőség utáni vágy, melly e' hazában a' nép' míveltebb osztályainál tovább még nem terjedt, mióta a' franczia forradalom e' föllengző tanokat olly szörnyen kezdé valósítni, elveszté pártorlóit; kik alkotmányunk' hiányait átlátva, javítása után sóvárogtak azon erős meggyőződésben, hogy a' magyarnak még erősbűlni, nemzetiségének szilárdúlni kell, 's mielőtt politicai ujjászületése megtörténhetik, a' jövőre bizák reményeik' teljesűltét, és a' hazai nyelv' mívelése lőn a' czél, mellyet e' buzgó polgárok maguknak a' jelenben kitüztek; az irodalom azon kör, mellyre egész munkásságukat forditák. E' térre a' politicai vélemények' különbsége ki nem terjedhete, e' pályán a' fordulat, mellyet a' franczia forradalom későbben vett, senkit el nem ijeszthete; itt mindazok, kik nemzetiségök' nyomorúlt állását érzeni képesek valának, együtt járhattak, 's ha nemzetiségünk napjainkban szilárdabban áll, ha a' magyarra még jövő vár e' határok között: azon férfiak' állandó munkásságának köszönhetjük azt, kik taps 's méltánylat nélkül, majd nem észrevétlenűl egy új nyelvet teremtének nemzetünk' új életének.

Ezen férfiak' egyike Dessewffy József. A' tudományos míveltség, mellyet Kopy' nevelésének köszönt, az élvezet, mellyet még gyermekkorában a' régiek' nagy művein talált, jókor érezteték vele irói hivatását, 's midőn az 1790-ki lelkesülés e' hazában ismét elhallgatott, ő, kinek nemes lelke e' hon' jövőjén kétkedni nem tudott, honi irodalmunkat jelölé ki azon pályáúl, mellyen haladni fog, 's mellyen Cicero' *vénségről* írt könyvei' fordítása által már első kisérleteit tevé.

Nem a' rideg politicai pálya vala az, mire isten e' nemes szívet alkotá; tudományosabb 's mélyebb belátású mint hogy itéleteiben egy oldalú lehetne, igazságosabb minthogy az érdemet, ha ellene harczban áll, el ne ismerné, szenvedélylyel ragadva meg mindent, mi szép után vágyódó lelkének élvezetet nyujthatott, ragaszkodva a' múlthoz nagyszerű emlékeiért, tisztelve a' jelenben mindent, mi nagynak látszott, vágyódva a' jövőben a' század' fönséges eszméi' létesitése után, a' költő, kinek az ég minden szép 's nemes' megértésére olly gyöngéd érzékeket adott, 's ki magasabb szempontból tekintve körűl könnyen megérté a' nemes indulatot, melly ellenét tettre buzdithatá, 's azért könnyen megbocsátott, politicai pártoknak vezetője vagy eszközeként nem szolgálhatott; gyöngébb minthogy akaratát minden eszközzel kivinni tudja, erősebb 's férfiasabb minthogy meggyőződését pártjának alája rendelné, nem eléggé hiú hogy dicsvágyának érzelmeit föláldozza, 's büszkébb minthogy önbecsülését mások' magasztalásaért fölcserélné, ő a' poros arenára, hol nemzetek' sorsa vívatik ki, való nem vala. A' tulajdonokból, mik a' politicai életben embert nagygyá tesznek, Dessewffy csak a' szeretetet birá, melly honának mindent föláldoz; a' gyülölés' hatalma hiányzott e' kebelben, neki jobb vala a' tudományok 's művészet' csöndes körébe vonúlni, 's ez azon kör, hol a' gyöngeségig nyájas 's fogékony férfiú ifjúságától fogva élte' vég napjaig tántorithatlan szilárdsággal működött; hol szépnek érzetével teremtett lelke lerakta kincseit, mellyen ha a' nagy érdeműnek neve elfeledtetnék is — mert ki biztos arról hogy a' mozgékony életben felejtetni nem fog? — legalább munkásságának hatása mig nyelvünk él, fön fogja magát tartani. Habár azonban Dessewffy' munkásságának ezen oldala az, mi e' társaságot leginkább érdekli, ne várják t. hallgatóim, hogy egyről egyre elmondjam dicső tár-

sunk' munkáinak hosszú sorát, 's azon befolyást, mellyet azok egyenként nemzeti irodalmunkra gyakoroltak. — Nem egyes munka, munkásságának egész befolyása az, miben érdeme fekszik, 's csak ki ezt tartja szemei előtt, itélhet igazságosan. Vannak korszakok, mellyek ellen a' legóriásibb tehetség hasztalanúl küzködik; 's illyen vala az, mellyben Dessewffy az irodalom' pályájára lépett. A' kor, hol míveletlen nyelvünkben a' költőnek még szavakat kelle teremteni, hogy érzelmeit kimondhassa; mellyben nem vala egy általános, mindenkit egyenlőn megragadó érzelem vagy gondolat, melly a' költőt dalra lelkesítheté; mellyben ha a' kor' nyomorúltsága fölött elkeseredve mégis lanthoz nyúlt, szivek hiányzottak dalára földobogók, nem vala az, mellyben irodalmunkban egyes nagy műveket kereshetünk. Nyelvünk ujjá-teremtése, lerakása azon alapoknak, mellyeken idővel nemzeti irodalmunk fölépülhessen; ez azon nehéz föladat, melly e' kor' férfiainak jutott; 's ki irodalmunk' történetét ismeri, nem fogja tagadni: hogy a' nemes izlés, 's művészileg szép utáni törekvés, melly Dessewffy' minden műveit jellemzi, irodalmunkra olly hatást gyakorolt, minőt Kazinczynk' munkásságán kivűl talán senki hazai iróink között.

De magasabban életműzött egyediségeknek vágyait, millyen Dessewffy vala, tisztán irodalmi munkásság ki nem elégitheté; a' szív kör után vágyódik, hol embertársainak jót tehessen, 's nem bámulhatjuk, ha Dessewffyt ez érzelmektől vezetve köz szolgálatba lépni látjuk. A' köz szolgálat azonban őt, ki mint rövid életrajzában mondja: „*Hamar átlátá: mennyiszer öli meg köz igazgatásunknál a' forma a' dolgok' lényegét, mennyiszer kerestetik több fontosság az irományok' terhében mint a' dolgok' végrehajtásában*“, nem elégitheté ki sokáig 's habár későbben munkásságának tágabb 's mint vélé, hasznosabb kört találandó, Fiuméból, hol először lépett hivatalba, a' magyar cancellariához való áttételeért folyamodott: midőn e' kivánata nem teljesíttetett, fájdalom nélkűl látjuk őt kilépni a' hivatalból, mellyre nem nagyravágyás hívá, 's melly, mihelyt arról meggyőződött: hogy munkássága hontársainak nem szükséges, elveszté előtte minden csábjait, és az évek, mellyeket köz szolgálatból való kilépte után munkás nyugalomban testvére' falusi lakában töltött, önvallomása szerint: a' legboldogabbak valának, mellyek életének jutottak. De ha senki a' házi élet' csöndes boldogságát tisztábban nem él-

vezheté, ha senki tudományok' mívelésében több kielégítést nem találhata mint Dessewffy: ő nem tartozott azok közé, kik visszavonúlva önösségök' szük körébe részvét nélkűl tekintik a' világot, 's ha a' vész önvetéseiket nem bántá: megelégedett nyugalommal nézhetik tüzhelyökről mások' szenvedéseit. E' szív nem vala önösségre teremtve, 's midőn 1795-ben a' hazát ellenség fenyegetvén, nemesi fölkelés rendeltetett, az ifjú tudóst Szabolcs' nemes seregének választott vezérei között látjuk azon eldődök' példáját követni készen, kikből a' mohácsi vésznapon huszonhat, Mária Teréz alatt csak egy háborúban tizenkilencz vérzett el a' haza' zászlói alatt. A' nem sokára bekövetkezett béke nem engedé, hogy társunk e' mezőn babérokat arasson, 's miután családja 's barátai' kérésére újra köz hivatalra ajánlkozván szolgálata nem kivántatott, újra falusi magányában látjuk őt, mellynek csöndes örömeit apjától rá maradt házi gondok növelék ugyan; de a' nélkűl hogy irodalmi munkásságát akadályoztatnák.

Kit azonban egykor gond nélkűl élvezett örömök vissza nem tartoztatának, hogy a' haza' első szavára fegyvert ne ragadjon, azt házi gondok, azt ősi vagyonának helyre-állítása nem tartható vissza a' mezőtől, mellyen honának szolgálatára szüksége vala; 's 1802-től fogva 1830-ig az élet' változó körűlményei közt látjuk őt azon kevesek közt, kik törvényhozásunkban nemzetünk' jogai, hazánk' függetlensége mellett küzködtek, kiknek köszönhetjük, hogy az ősöktől ránk maradt szabadság föntartatott, hogy nemzetiségünk annyi megtámadás után szebb jövőnek nő elébe. Házi boldogsága által, mellyet 1806 óta páratlan szeretetű nejének karjai között élvezett, csak arra buzdítva hogy a' a' hazának, mellyben annyi örömeket talált, javaért inkább fáradjon, négy gyermekének látása által arra intve hogy szive' kincseinek dús vagyon helyett azt hagyja inkább örökségűl, mit a' sors' csapásai elrabolni nem képesek: szép nevét 's élete' példáját. A' férfiú élete' teljes erejében 's az agg, ki őszülő fürtökkel közelg sírjához, egyenlőn küzd az egy czélért, ellankadva testében, de nem a' lelkesedésben, melly őt e' mezőre hítta. Nem helye ez, hol törvényhozásunk' utolsó történetein átfutva röviden elsorolhatnám a' lépéseket, mellyekkel hazánk alkotmányos kifejlődése felé haladott; hol elmondhatnám a' veszélyeket, mellyek szabadságunkat fenyegeték; a' küzdelmeket, mellyeknek fönma-

maradásunkat köszönhetjük. De kik e' század' kezdetét ismerik, mondják: van-e azok között, kik akkor honunk' érdeke mellett fölszólaltak, egy, ki lelkesedésében vagy állhatatosságában Dessewffyt meghaladta? ki ön- 's családja' érdekeit hazájának több örömmel áldozta volna fel? ki nemzetiségünkért inkább lelkesedett, 's arra hogy végre győzelme kivívassék, többet tett volna mint ő? Van-e egy, ki ha azon szomorú korra, mellyben hontársainknak nagy része nemzetiségünk iránt közönös vala, visszatekintünk, inkább érdemlené hogy hála 's dicsőség helyett csak közönösséget vagy épen gúnyt találva kortársinál, a' jövő leróvja iránta a' múlt' tartozásait? 'S ha a' férfiú, ki egész életén át két eszmének életbe léptetéseért fáradott, midőn 1825-ben ősi alkotmányunkat, 1830-ban nemzetiségünket biztosítva látá 's e' nemzet' ifjabbjai munkásságuknak új czélokat tüztek ki, küzdéseikben azon részt, mellyet kivántunk, nem akará többé venni; ha alkotmányunk' változatlan föltartásában keresve nemzetiségünk' biztosítását, őt ki szivünkhöz közel állt, politicai elleneink között láttuk: e' tapasztalás nem növelheté-e inkább a' tiszteletet, mellyel iránta viselteténk, mert benne csak annak biztos tanúságát látjuk: hogy társunk azon ritka egyediségek közé tartozott, kik inkább eszmék- mint pártoknak hivei, 's kik meggyőződésöknek a' hatalom' kegyét 's a' nép' tapsát egyenlően föláldozni tudják. Hogy korának haladását követni nem tudva pártjától elmaradt, abban sorsa közös majdnem mindazokkal, kik átalakulási korszakunkban köz dolgokban részt vevének; mi neki tulajdona, az hogy meggyőződését védve soha nemtelen eszközökhöz nem nyúlt; hogy midőn a' munkás élet' szinhelyéről visszavonúlt, keserűség nélkül látá, hogy helye mások által töltetett be; hogy vég napjaig örűlni tudott minden lépésen, mellyet hazája előbbre tőn, habár azok kik őt e' pályán követék, eltipornák is a' nyomokat, mellyeket e' haza' térein maga után hagyott.

De az nem méltányolhatja Dessewffy' érdemeit igazán, ki őt csak a' politica- vagy irodalomból ismeri; e' nemes lélek' kincsei csak házi körében tüntek ki, 's ki őt itt látá, nem fogja soha feledni a' jótékony befolyást, mellyet Dessewffy' személyessége rá gyakorlott? Hány van közöttünk irók közt, kik példája, kik bátorító szavai által buzdíttattunk: hogy a' nehéz pályára lépjünk, vagy rajta, hol méltánylat helyett föllépésünknél csak megtámadást találtunk, megmaradjunk? Hány tisztelé

benne mesterét, kinek példájából kerűlni tanúlta azt, mi a' művészetet elöli, minden aljasságot? Hány van, ki ha munkásságával köz méltánylatot szerze, nem emlékeznék hogy az első, ki őt e' pályán bátorító szavakkal fogadta, Dessewffy vala, a' szeretetre méltó férfiú, kinek szíve irígységet nem ismert, ki csak a' küzdés között 's nem midőn jutalom osztatott, érzé versenyzésre fölhíva magát.

Ki nem emlékezik a' nyájas férfiúra, ki nem nélkülözi e' szelíd arczot, melly nem muló ifjúságban mosolygott ősz fürtei alatt? Ki felejtheti szavának szelid hangjait, mellyekben a' múltnak emlékei, vagy a' jövő' reménye, néha egy baráti tanács vagy vigasztalás, ha szenvedél, vagy meleg részvét örömeid között, de soha egy keserű szó, soha semmi, mi érzelmeidet sérté, nem hangzott feléd; ha vendégi házához jövél, hol meleg kézszoritása 's azon szívesség fogadott, mellyet mert kebelből jő utánozni nem lehet — 's a' gazda veled kertébe ment 's a' fák' árnyéka alatt, mellyeket maga ültetett, éltének múltjáról szólt, annyi nemes föltételről, mellyel a' világba lépett; melly ha nem teljesedett is, legalább lelkét tartá föl hogy ne sülyedjen a' mindennapi élet' terhe alatt; annyi szeretetről, mellyet életében talált; annyi reményről, melly minden csalódások mellett mégis teljesedett?

Vagy ha a' faluba vezetett, melly házától távolabb állt, de nem annyira hogy lakói minden bajaikban jóltevőjöket tanács 's vigasztalásért föl ne keresnék, 's az agg, ki háza előtt ülve a' nap' meleg sugárit élvezé, levéve kalapját áldást mondott; a' gyermekek játékaikat elhagyva kezei körűl tolongtak, 's mindenütt minden szóból, minden mozdulatból látád: hogy a' kötelék, melly e' férfit jobbágyaihoz füzi, nem a' törvényben, hanem a' szivekben keresi alapját; vagy ha végre kimentetek a' mezőre, hol egyfelűl a' szabolcsi róna, csak egyes kún halmoktól félbe szakasztva, határtalanúl terűl el körűlöttetek, másfelűl a' tokaji 's borsodi hegyek korítik be láthatárodat, 's vezetőd a' zöld síkon jártatva tekintetét az időkről szólt, hol a' térek virágozók lesznek, hol e' haza' néma pusztáit egy, munkájában gazdag, szabadságában büszke, nép fogja elborítani lakásaival, 's az öröm, melly távol jövőjében honára vár, Dessewffy' arczait lángba boritá: nem érzéd-e ellent állhatlanúl a' férfiúhoz vonszódva magad'? ki életének magas czélokat tűzve ki, azt mi

után szive vágyódott, soha a' föld' porában nem kereste; kivel a' szeretet, mellyet talált, elfelejteté csalódásait; ki mint kertjében úgy az életben a' felnőtt fák' árnyéka alatt elfelejtheté, mennyi csemetét ültetett, mellyeknek reményzölden kihajtott levelei nem tarták meg igéretöket; nem érzéd-e jobbnak, nemesebbnek magadat társaságában, nem érzéd-e fölhiva hogy te is önösséged' körén kivűl fekvő czélokat tűzve ki éltednek, ha majd alkonyodnál állsz, jövőt láss magad előtt, mellyet reményeid által elfoglalál?

Engedelmet, t. hallgatóim, ha a' férfiúról szólva, kit a' politica 's irodalom' mezején tett szolgálatok a' hazának kettősen érdemessé tevének, el nem hallgathatom az emlékeket, mellyeket neve keblemben föltámaszt; ha országos érdemei előtt felejteni nem tudom személyes veszteségemet; ha el nem hallgathatom a' szeretetet, mellyet iránta érzék; a' köszönet' terhét, mellyel részvevő barátságaért mint ember, segitő tanácsiért mint iró tartozom. A' szeretet is, mellyet emberek' keblében magunk után hagyunk, egy neme az emléknek, 's én csak ezt állithatom föl a' dicső elhúnytnak.

Igen, szeretet vala az, mit Dessewffy mind azokban, kik őt közelebbről ismerék, gerjesztett; tiszteltük érdemeit, örvendénk nyájas beszélgetéseinek, bámultuk, irígyelhettük az optimismust, mellyel még az agg férfiú az életet 's embereket tekinté; de ha tőle távozánk, szeretet vala az, mi mind ezen érzésekből hátramaradt, 's a' szívnek jól esett, hogy kit olly jónak tapasztalt, azt boldogan láthatá.

'S ő az vala, egy nőnek szeretetét birva, kinek neménél erősebb lelket ada a' természet, de csak hogy a' szeretet, mellyel övéit körűlfogá, állandóbb legyen, hogy férjének 's gyermekeinek erősebb támaszává válhasson, körűlvéve reményteli gyermekekkel 's unokákkal, tisztelve hazájától, 's nyugodtan tekintve vissza munkás életére, melly hogy a' hazára nézve nem volt hasztalan, még a' szerény férfiú sem kételkedheték fellengző vágyak nélkül, mi hiányzott az aggnak, hogy magát boldognak érezhesse, neki ki a' tudományok rejtett kincseit ismerni tanulta, kit a' szépnek érzetével áldott meg a' természet, melly a' fűszáltól a' csillagos ég' boltjáig élvezetet talál mindenen, mi kerűlötte történik.

'S miért nem halhata ő meg akkor éltének minden örömei között? miért nem szállhata sírjába egy évvel előbb, mielőtt élte' legszebb re-

ményétől fosztatott meg? miért kelle kiürítenie élete' kelyhét a' végső csöppig, mikor az olly keserű vala? — A' sors' változhatatlan rendelése máskép akarta, 's kit boldognak hivénk, ki önmaga olly nyugott bizalommal tekinte a' jövő elé, még egyszer érezé emberi kínaink' legnehezebbikét, mintha a' végzet az aggott sírja' küszöbén még egyszer inteni akarná: hogy ez életen, hol legfőbb boldogságunk olly bizonytalan, nincs mit veszítenünk. Fia Aurél meghalt, 's vele agg napjainak egyik büszkesége, reményeinek fele. Nem fogok Aurélről szólni, kinek e' szónoki széken egy más társunk' meleg szavai már visszahivák emlékét 's kiről itélni, akár azon barátságot tekintsem, melly haláláig vele öszvefűzött, akár azt, hogy a' politicai pályán ellenei között álltam, felhiva magamat nem érezhetem. De hogy azon egyediségeknek egyikét vesztettük benne, kiknek csak kör 's alkalom szükséges hogy nagyokká váljanak; hogy keblében szív dobogott, melly a' leggyöngédebb 's legnagyobb érzelmekre képes vala; hogy elméje' munkásságában nem ismert nehézségeket 's ha önösség volt tetteiben, az legalább csak azon legnemesebb vala, melly dicsőség után vágyódik: azt, ki Dessewffy Aurélt ismeré, tagadni nem fogja; 's az apának, ki illy gyermeket veszte, az, hogy fájdalmában hazájának egy része osztozik, nem enyhítheté bánatát. — Egy van, miben illy pillanatok alatt vigasztalást találhatunk, 's ez tartá fel Dessewffy' lelkét is a' nehéz napokban: a' vallás.

Kétkedő századnak gyermeke, fölnevelve olly időszakban hol az, mit az emberi nem egykor szentnek tartott, gúny' tárgyának jelöltetett ki, Dessewffy' keblében a' türelem, mellyel minden hitet tisztele, el nem gyöngíté a' meggyőződést, mellyel önvallásához ragaszkodott, 's az olly nehezen sértett férfi vigasztalást, reményeket talált azon oltár' küszöbén, melly annyi szenvedésnek biztos támaszt nyujt.

Ő érzeni kezdé, hogy napszáma bevégeztetett. A' czélok, mellyekért ifjú korában a' pályára lépett, nagy részint elérettek; hazája' független alkotmányaért küzdött, 's az annyiszor kétségbe vett el vala ismerve; nemzetiségünk' terjesztéseért fáradott, 's nyelvünk, mellyet porig alázva talált, nem Dessewffy' érdeme nélkűl a' törvényhozás' csarnokában hangzott; a' szerelem' örömeit ő élvezte, a' gyönyört, mellyet magas eszmékért küzködve érzett, a' művészet' csöndes élvezeteit, a' szerencsét, mellyet kortársaink' tisztelete nyujthat. Ő ismeré mind 's lelke

nyugalom után vágyódott, nem mint ki ezer csalódásra emlékezve keserűséggel fordúl el életétől, de mint az, ki érzi hogy a' mag, mellyet elhintett, csirázni 's zöldellni fog, ha ő nem munkálhatja is többé; mint az, ki egy szerető tekintetet vetve maga körűl, kedveseitől elválva nem végbucsú-, hanem szebb viszonlátásról gondolkozik. — 'S így szállt le sírjába, derűlt arczokkal mint a' nyári nap, melly midőn a' hegyek mögött lealkonyodik, melegen veti arany sugárait a' messze tájakra. Boldog, kinek hitét az élet' tapasztalásai nem gyöngíték; ki reményeinek szebb részét magával viszi sírjába, kinek szeretete nem veszti boldogító hatalmát élete' végnapjáig; boldog, ki, mint ő, lelke' ifjúságát megtartá a' sírig.

XIII.

EMLÉKBESZÉD,

VASS LÁSZLÓ TT. FELETT.

BITNICZ LAJOS RTTÓL.

Egy elhúnyt igen tisztelt társunk' emlékezetét indulok megujítani, egy férfiúét, ki nagy tisztének feláldozta minden erejét, feláldozta egész életét, ki roppant tudománya, éles itélete, önálló és józanúl szabad szelleme által olly jóltevőleg, olly buzdítólag hatott az ifjúságra. Vass László, tudományos egyetemünk' egyik jeles tanítója, azon egyházi megyének, melly őt nevelé, szinte mint annak, melly utóbb keblébe fogadá, öröme és büszkesége; a' férfiú, kinek hamvai felett gyászszót emelek, pedig a' legforróbb hálaérzettel emelek, mert ő egykor szeretve tisztelt tanítóm 's utóbb, midőn hivatalt kelle választanom, buzdítóm és ösztönzőm volt a' pályára, mellyen az ifjúság' sokat igérő napjaitól fogva szinte mostanig, midőn már hanyatláshoz közelget életem, a' haza' reményei köröl annyi örömet és boldogságot élveztem.

Két hosszú év vonúlt el az elhúnytnak sírja felett 's én hallgaték, hallgaték, hogy e' nemzeti örömünnepen, e' fényes körben, őt, a' jeles tanítót és derék irót, tiszta nyugalomban állíthassam elő, szelídűlt bánattal koszorút füzvén érdemeinek, koszorút, melly bennünket intsen: miképép elhúnyt társunk' emlékezetét nem tehetetlen bánattal, hanem tettel és példája által nemes lángra gyúlt kebellel illik és kell tisztelnünk. Azonban nem fogok fentebb hangú magasztalást hallatni, szépítő 's azért

nem természethű képet adni, hanem a' visszaemlékezés' szelíd óhajtásával csak egyszerűen és tisztán érintem a' kialudt élet' fő pontjait 's az irányt, mellyben az haladott; mert ki előtt szent volt mindenkor az igazságszeretet, úgy tartom, legméltóbban tiszteltetik, ha igaz a' szózat, melly tiszta érdemeit fontolja.

Honunk' nyugati határánál, ott, hol bajnokköltőnk nagyatyjának, a' szigetvári hősnek nagy tettét hihetőleg éneklé, hol későbben a' szerelem' hő dalai fakadoztak, az annyi hősvértől ázott 's a' hazának annyi nagy fiat adott lelkes Zalában született elhunyt társunk, ott élte gondtalan gyermekéveit 's onnan költözött a' tudományok' csarnokába — Szombathelyre. Néhány, az ottani egyházi megye' tagjai közől vállalkozott, jeles tanító foglalkozott ekkor azon kisded városban neveléssel és oktatással; ekkor taníta ott a' régi irók' ismeretében jártas Molnár, a' mély gondolkozású Kresznerics, a' széles tudományú Czuppon — a' két utolsó az irodalomban is tiszteletes név. Ezek' szavaitól tanúlt Vass, ezek' alapos oktatása és ügyes vezérlete alatt szokott lelke az önhittséget és lepkeséget idején korlátozó fenyítékhez, a' tudományokbani folytonossághoz 's egyenlő haladáshoz, ezektől tanulta, — mit az ifjúság rendszerint későn 's azért nem önkára nélkűl szokott megtanulni — ismerni az élet' becsét; azért az iskolai foglalkozástól szabad idejét nem enyelgé el, hanem részint nyelveknek, főkép a' hellenek' bájos nyelvének gyökeresb megtanulására fordítá*), részint izléssel írt hasznos elmeművek' olvasgatásában tölté, 's így gondosan ápolá azon reménydús bimbókat, mellyekből utóbb olly szép virágok fejlődtek, olly nemes gyümölcsök tenyésztek.

Az iskolából kilépett jeles ifjú papot egy évi segédlelkészség 's egyházi megyéje' kormánya mellett viselt ugyan egy évi titoknokság után az egyházi történet' tanításával bizák meg elűljárói a' szombathelyi papnevelő-intézetben, honnan őt tiz év' lefolyta után udvari kinevezés ugyanazon tanszékre szólítá tudományos egyetemünkben, 's ezzel a' nyilvános tanítás lőn a' pálya, mellyen elhúnyt társunk szinte haláláig

*) Tentamen Publicum ex studio privato lingvae Graecae, quod in Episcop. Seminario Sabariens. subiverunt mense Julio 1799. RR. DD. Emericus Róka in II. ann. Theol., Joannes Németh in I. ann. Theol. Ladislaus Vass in II. an. Philos. Dioec. Sabar. Alumni. Sabariae, Typis Josephi Ant. Siess.

a' közjónak áldozott, mellyen szerencséje' minden fordultával egyenlő tűzzel, egyenlő szorgalommal járdalt, sőt mellyen még teste' elhanyatlásakor is egész szerelemmel függött.

A' felső iskolai tanító, ha méltán akarja bírni e' nevet, ne anynyira ismeretekkel áraszsza el hallgatóinak értelmét, hanem inkább hajlamot gerjeszszen bennök a' tudomány iránt, azt folyvást ápolja 's kiolthatatlan szeretetté nevelje; hanem inkább elveket nyujtson nekik, mellyekben a' hasznos ismeretek' egész serege szendereg, mint a' kicsiny magban szendereg az aratás vagy a' csemetében az erdő; elveket, melylyek azokat öngoldolkozásra ébreszszék 's felköltvén bennök a' tudományos szellemet, a' kimutatott uton előbbre haladni sürgessék. E' végre tudományát úgy, mint eddigelé ki vagyon fejtve, ép 's ifjú erővel megáldott hallgatói előtt önlelkében mintegy megszemélyesítve kell mutatnia; azt, mi sok hosszú évek' lefolyta alatt 's csak lassanként tenyészett, olly élénken felfognia és előadnia, hogy hallgatóit úgy érdekelhesse, mintha a' tudomány csak most és egyszerre keletkezett volna lelkében, mert így a' tudományos gondolkozás' eredetét és folyamatát közvetlenűl mutatván, hallgatóiban felkelti 's munkásságra ingerli a' rokon lelki erőt, mi által azok nem csak ismereteket gyűjtenek magoknak, hanem élénken utánozni is törekesznek azt, minek élénk eredete lelkök' elébe varázsoltatott. A' való tanító tehát tudományát hallgatói előtt erős és szorgalmat igénylő feladatnak festi 's e' feladat' megfejtésének legkisebb megközelítését is igyekezetök' méltó czéljáúl tüzvén ki, azokat fáradhatatlan nyomozásra készti; ő oktatás közben nem szabja magát jelesebb tehetségű hallgatóihoz, magokra hagyván a' többieket, hogy lássák, mit és mennyit foghatnak fel az adott oktatásból: de azokhoz sem, kik akar csekély tehetségök, akar aljas jellemök miatt képtelenek az élénkebb oktatást követni 's kiket a' tudományok' teremeiből inkább el kellene utasitani, hogy tehetségökhöz mért életnemet válaszszanak; hanem igen — a' számosb középrendűekhez, tehát azokhoz, kik hathatósb ösztönzésre gyakran szorúlnak, de az iránt fogékonyok is, és kiknek czélszerű vezetése ezért olly fontos és üdvös. Ezekről szorgoskodik főképen a' való tanító, ezeket törekszik oda vezetni, hogy a' tudomány' lényegét egész egybefüggésében helyesen felfogják, fő pontjait világosan meg tudják választani, mostani állását általjában ismerjék és

kútfejeinek szinte mint segédeszközeinek ismeretén kivűl a' helyes velebánás' elveit is oktatásából és példájából sajátjaikká tegyék; szóval: ezekkel közli a' legjobbat, mit adhat, nem feledkezvén meg a' való népszerüségről, melly által hozzájok leereszkedik, hogy magához emelje őket. Ez kötelessége, és ebben áll dicsősége.

Ezek voltak az elvek, mellyek elhúnytunkat oktatás közben vezérlék. Mélyen felfogá ő hivatala' egész nagyságát 's igen tudá, hogy annak, ki valamelly, főkép nagy és nemes czélt akar elérni, az arra segítő eszközökhöz is nyúlnia kell, 's hogy a' tanítói pályán legfőbb 's legszükségesb eszköz az értelmes, szakadatlan és csüggedni nem tudó munkásság. Azért felkészülvén a' sikeres oktatásra megkivánt elő- és segédismeretekkel, egész figyelmét hivatása' tárgyára az egyházi történetre 's a' vele sokféle viszonyban álló polgárira fordítá, 's így nem csak gazdag történeti ismereteket gyűjte magának, hanem jelleme' és gondolkozásmódja' azon nemesítésére is szert tőn, mellyet a' történetirás szokott nyújtani buzgó mívelőinek. Szorgalma még inkább nevekedett, miután tudományos egyetemünk' tagjává lőn, mert e' kitüntetést nem jutalomnak hanem nagyobb tettekre kötelezésnek tekinté; mert tudá, hogy ez által az egész magyar egyház' válogatott nevendékeinek képzésére van felhíva, kik az itt nyert tudományos világot az egészre szétárasztják; mert tudá, hogy így olly férfiak' társaságába jöve, kiket roppant tudomány és csüggedetlen szorgalom tőn tisztelet' tárgyaivá 's kik után, legszentebb tartozása' sértése nélkűl, hátra nem maradhat; azért valamint folyvást gyarapuló ismeretei új meg új mezőt nyitának előtte, új meg új kivánatokat, új meg új szükségeket keltének tökélyre vágyó lelkében: úgy ő is nevekedő buzgósággal jára meg azokat 's egész elszánással törekedék kielégíteni ezeket, hogy kinyomozott igazságait azután napfényre hozza 's hallgatóival bőkezűen közölje.

Oktatást, bár mennyire tudta is tárgyát, soha sem adott előkészület nélkűl. Szorgosan átgondolta mind tárgyát mind az ennek előadására választandó kifejezést, folyvást oda irányozván minden erejét, hogy ismételt elmélkedés szinte, mint arra figyelés által, mi önbelátását világosabbá és szilárdabbá teheté, azt tanítványai' javára bővebben kifejtse, ennek nagyobb határozottságot és tökéletességet szerezzen. Világosság,

rend és szabatosság, egyesűlve a' folyvást ifjúi hévtől lángoló, ékes, szabad és a' közben fel-felvillanó gondolatokat soha nem mellőző sőt ügyesen alkalmaztató előadással voltak oktatásainak jelességei. Ezen jelességek 's azon rendíthetetlen bizalom, mellyet a' tanitó múlhatatlanúl gerjeszt hellgatóiban, ha látják, hogy az magát teljesen önerejére bízhatja, és hogy a' mit mond, az mind önelméjének változatlan sajátja, hódíták oktatásaihoz tanítványait, ezek, főkép pedig oktatásainak tartalma 's annak észrevétele, hogy nem puszta tudósításokat és elszaggatott egyes tényeket, hanem történetet, az elmélkedés' éltető szellemétől áthatott 's a' való életre tanítást adó történetet nyújt, tarták azokat szakadatlan figyelemben. Öröm volt oktatásain jelen lenni és látni: mint függtek ékesen szóló ajakain tanítványai; öröm volt hallani, kivált midőn az egyház' nevezetesebb történeteiről szóltában, mintegy szent tűztől ihletve, vagy azt rajzolta: mint ölelte által e' világ' öt részét 's mint egyesítette azokat a' hit', remény' és szeretet' titokteljes kötelékei által egy nagy családdá a' kereszténység' üdvezítő tanítása; vagy a' csalhatatlan történetek' nyomán mutogatá: mikép ezen isteni tanítás a' míveltség' minden józan törekvésével megbarátkozott, minden változásait felűlélte, 's mikép a' polgári életben minden állandó és valóban áldást tenyésztő csak a' szeretetnek a' joggal, az egyháznak az álladalommal szövetkezésén alapúl; vagy szivrázó ecsettel azt festé: mint diadalmaskodott az üldözéseken, mellyeket vagy az önerejét túlbecsülő felfuvalkodott észtől vagy az eszközeivel botorúl viszszaélő hatalomtól szenvednie kellett, jelesen mint állott rendíthetetlenűl nem régen egy nagy nemzetnél ama' legrémítőbb csapás alatt, melly valamelly hitet és egyházat valaha csak ért és mint emelkedett ott ismét új fényre épen azok által, kik előbb, ha hatalmukban áll, teljesen kiirtják vala. De nem szólók erről többet, hiszen eléggé hirdetik mind azok, kik egykor lábainál ültek 's a' két hazában elszéledve különbféle egyházi hivatalban serénykednek, mint meg annyi élő tanúi elhunyt tanítójok' dicsőségének.

Elhúnyt társunk' legfőbb 's legkedvesb műköre a' tanítói terem volt ugyan, de az irói pályán is törekedett érdemet gyűjteni, jól tudván, hogy az irónak nyomozgatása, ámbár más a' feladat, melly az irónak, más ismét, melly a' tanítónak egész erejét igényli, sikerdúsan hat a' ta-

nító' foglalkozására mind azért, mert a' tudományos nyomozgatás többnyire elősegéli, mi által a' tanítás egyedűl sikerűlhet, a' tudományos gondolkozás' élénkségét, mind azért, mert a' tanítvány örömestebb hajlik tanítójához 's készebb oktatásának felfogására, ha annak nevét az irói pályán fény környezi. Különbféle kisebb műveket irt, 's a' mit akar Roma' fenséges nyelvén, akar azon, mellyet már édes anyjától tanult, a' honin irt, azt elmésen, tárgyhoz szabva, csínnal és izléssel irta. Ügyesen vitte egy ideig a' Tudományos Gyűjteménynek, ezen sok jót tenyésztett folyóiratnak szerkesztését. Versezeteiben és beszédeiben élénk, beható 's a' régiek' tanulása által mívelt lélek mutatkozik. Vizsgáló és vetekedő iratait helyes itélet, rendíthetlen igazságszeretet és nemeslelkűség, történeti értekezéseit rövid de mellette világos, kielegítő és ékes előadás díszesíti. Azonban ezek részint csak mellékes foglalkozásainak gyümölcsei, részint nagy művének, mellyet adni akara, előkészűletei valának. Szeretett tudományát, harminczhat és fél évig tartott nyilvános oktatásainak tárgyát, a' kereszt. anyaszentegyház' történetét szándékozék kiadni, a' kor' kivánatait szemmel tartva úgy kiadni, hogy művében a' nyomozás' alapossága szépen egyesűljön az előadás' csínosságával. Ez volt a' czél, mellynek élte' örömeit szinte mint vagyonát és nyugalmát feláldozá, mert hány kútfőt, hány történetirást nem olvasott, nem hasonlított össze csüggedetlen szorgalommal? hány utazást nem tett azon kútfők' megvizsgálhatása végett, mellyekhez itthon nem juthatott? hány éjjel nem virasztott tudományával 's annak leghelyesb előadásaival foglalkodva, hogy művének azon tökélyt megadhassa, melly egész fenségében lelke előtt lebegett? Hazám' reményei! kiket a' természettől nyert szép tehetségek az irói pályára vezetnek, győződjetek meg ebből, hogy a' természet' legnagyobb ajándékai is sikeretlenek, ha szorgalom nem nemesíti azokat, és alapos tudományosság nem ad nekik becset és érdeket, hogy az irodalomban egyedűl azon uton, mellyen elhúnytunk járdalt, virúl a' borostyán.

Kiadá az egyház' történetének első, az előismereteket, egyházi birálatot, kortant és földleirást magában foglaló kötetét. Derék dolgozat, bár nyelven, az édes honin volna irva; de elhunytunk akkor, midőn irta, tekintve környülállásinkat, csak latinúl irni látta leginkább czélszerűnek. Milly szellemben akará az egyház' történetét előterjeszteni,

e' műve' vég czikkéből kitetszik, hol a' történet' azon rendszeres kidolgozásának tulajdonít elsőséget, mellyben az iró csak tényeket kölcsönöz a' kutfőkből 's azokat önszelleme-nyújtotta szinezetben terjeszti elő. Mit is használna az egybegyűjtött tényck' holt tömege, mellyek magokban semmik, ha az alkotó szellem' éltető leheletétől nincsenek áthatva? A' tények magokban végetlenűl keveset nyomnak az emberi tudomány' mérlegében, és csak az alak, mellyet az iró' alkotó szellemétől nyernek, ad nekik értéket és érdeket, mert művész' kezében a' legdurvább tárgy is lelkes szépséggé alakúl, holott a' kontárnak érzéketlen újjai közt a' legengedékenyebb is lelketlen tömeggé válik. De a' mit ő akart és mi óhajtva vártunk, nem teljesűlhetett. Tulajdona a' jeles elmének, hogy czélt nem ismer, magának soha sem tesz eleget, virasztásainak és tudományos foglalkozásának eredménye soha sem felel meg várakozásának. Dolgozata rendszerint csak addig szerez neki örömet, míg iránta át vagyon melegűlve, általa el vagyon foglalva. Mihelyt bevégezte munkáját, ennek hiányai és darabosságai élénkebben feltünnek előtte 's volt örömét elkeserítik. Nem csekély önmeggyőzés kell hozzá, hogy a' tökéletlen mű iránt hajlamunkat megtartsuk, és saját erő, hogy arra magunkat ismét rá szánjuk. Elhunytunk többször átdolgozá művét, és első kötete' kijötte után is folyvást simítgatván, mindegyre halasztgatá közrebocsátását, míg egy szerencsétlen gutaütés testét, a' különben is gyengét ellankasztá és életét négy évi bajlódás után végképen eloltá.

Elköltözött ő tehát és kibontakozva az erőtlen test' kötelékeiből ott, a' boldogabb hazában, homály nélkűl látja az örök igazságot 's mondhatatlan örömet élvez, örömet, melly minden megvalósúlt véleményből, minden legyőzött kétségből, 's minden elenyészett hibából elébe sugárzik. Elköltözött, de itt hagyta csüggedést nem ismerő 's tudományban a' legfőbb tökélyre vágyó szorgalmának, hivatala' buzgó és lelkiismeretes teljesítésének példáját, hogy mi is, mint ő, tűrni és fáradni tanúljunk; hogy mi is, mint ő, hivatalunk' pontos teljesítése által hazafiui kötelességünknek eleget tenni serénykedjünk, mert csak ki a' szent erényhez híven, egészen betölti a' helyet, hová őt a' gondviselés rendelé: az rója le hazája iránti tartozását, az a' való hazafi; testét azután akár egyenruha vagy nemzeti köntös, akár hoszszú fekete öltöny fedezze.

ÉLETRAJZI TOLDALÉK

A' MAGYAR T. T. ELHÚNYT TAGJAIRÓL.

KOLOSSVÁRY SÁNDOR,

ig. és tiszt. tag.

Született 1775. mart. 20. Homok-Bödögén Veszprém vmegyében, honnan nemes szülői gyermekeik' könnyebb nevelése végett utóbb Pápára mentek át lakni. Sándor az elemi iskolákat itt, a' gymnasiumiakat Sopronban és Veszprémben folytatta, 1790. a' veszprémi egyházi megye' növendék-papjai közé vétetett fel, 's a' pozsonyi seminariumban a' philosophiai és theologiai tudományokat jeles előmenetellel végezte. 1797. al-, majd feldékán, káptalan' káplánja, predikátor a' székes-egyházban, végre 1798. martiusban misés pap, 's a' veszprémi seminariumban az erkölcsi és lelkipásztori tudományok' rendes tanítója; 1804. nagykapornaki plebános és alesperes Zalában, 's e' vmegye' tbirája; 1808. sept. 1. veszprémi kanonok, 1809. veszprémi főplebános, 1812. Veszprém vmegyei tbiró, 1814. vásárhelyi sz. Lámpért' apátja, 1822. següsdi, 1823. pápai főesperes. 1825-ben mint káptalani követ jelen volt az országgyülésen; 1829-ben megválván a' veszprémi plebánosságtól, káptalani dékán, 1832. óta káptalani olvasó kanonok. A' m. tudós társaság' alapítói őt köz bizodalommal az academia' igazgató tagja-, maga a' társaság pedig mindjárt 1831-ben tartott első nagy gyülésében, febr. 15. tiszteleti tagjává választotta; melly viszonyában ő mind a' nagy szótár' előkészületeiben vett munkás részt, mind egyéb szolgálatokkal mozdította elő a' társaság' érdekeit. Az academiai alaptőke' neveléséhez még 1832-ben 400 pfttal járúlt. *Egyházi beszédeit* feles számmal Szalay Imre adta ki gyűjteménye' V. VI. 's az új folyam' I. II. köteteiben, 's többek még kéziratban vannak. A' halál f. évi dec. 7. vetett véget a' köz tiszteletű férfiú' munkás és jótevő életének.

GR. DESSEWFFY JÓZSEF,

igazgató és tiszteleti tag.

Született 1771. febr. 13. Kreviánban, Sáros vmegyében. Első oktatását Kassán vette, majd Koppi Károly' nevelősége alatt Kolosvárra, onnan Pestre vándorolt,

hol a' gymnasiumi osztályokat végezte, Zimányi' vezérlete alatt a' classica literaturát már akkor megkedvelvén, és a' philosophiát, melly karban akkor Dugonics, Mitterpacher, Cornides, Schönwiesner és nevelője Koppi jeleskedtek. Törvényt ismét Kassán hallgatott, 's ennek végeztével gróf Sztáray Mihály szabolcsi főispánt az 1790-ki budai országgyülésre kisérte, mellyel gyakorlati élete kezdődött. Eleinte hivatalkodásra szánván magát, Fiumében tiszt. fogalmazóképen szolgált is, de nem találván fel magát e' körben, azt elhagyta, Olaszországot beutazta; 1795-ben a' szabolcsi felkelő seregnél mint kapitány szolgált, 1802. Sáros, 1805 és 1807. Zemplény, 1811 és 1825. Szabolcs vmegyéket képviselte az ország' gyülésein; politicai pályája mellett is folyvást barátkozván a' tudományokkal és tudósokkal, kik közől leginkább Kazinczyval és Döbrenteivel volt összefűzve. Midőn a' m. tudós társaság' alapítói 1830-ban igazgatóságot neveztek, őt abba felvették, az academia pedig, mindjárt első nagy gyülésében, 1831. febr. 15. választotta tiszt. tagúl, melly állásában folyvást nagy részt vett annak gyüléseiben. Számos, sok folyóiratban elszórt versein, tudományos és politicai czikkelyein 's az acad. Évkönyvekben megjelent beszédein kivül, birjuk tőle ezeket: 1. *Bártfai Levelek.* S. Patak, 1818. 2. *Hitel czímü munka' taglaltja.* Kassa, 1830. 3. *Hazánk' egyik igen jeles főispánjának nyilván tett politikai hitvallása*, gr. D. J. jegyzékeivel bővítve kiadta Fekete István. Buda, 1843. A' *Felső-Magyarországi Minerva'* alapitásában fő része neki volt. A' halál fájdalmas betegség után ragadta őt ki közőlünk, majus' 1. 1843.

B. LAKOS JÁNOS,

tiszteleti tag.

Született 1776. aprilisben, Ajkán, Veszprém vármegyében, hol atyja Ádám evang. predikátor és Zala megyei esperes volt. Iskoláit születése' helyén kezdte, a' pozsonyi és sopronyi evang. gymnasiumokban folytatta; honnan 1793-ban mint cadet lépett az akkori Jellachich nevű gyalog ezredbe, honnan áttétetvén tisztté, 1809. a' főtábornoki karhoz kapitánynyá neveztetett, 's ez idő óta hadi tudománya, és vitézsége' számos és fényes tetteiért nem csak rendekkel 's magyar bárósággal lőn kitüntetve, hanem a' hadi kar' főbb fokain át egész a' generálságig fölemelkedett. Lakos, ifjúságában a' soproni magyar társaság' tagja, Kis' és Kazinczy' barátja, nem szünt meg Olasz- és Francziaországban, a' hadi zajtól nem üres óráiban is néha magyarúl dolgozgatni; *Versei'* 's *Nápolyi Levelei'* egy részök csakugyan ott készült. Német nyelven írt hadtörténeti, 's magyar folyóirásokban elszórt czikkelyein kivűl tőle van: *Vándor' szűnórái*, első kötet. Pest, 1839., mellynek második kötete kéziratban maradt. A' m. t. társaság 1832. mart. 10. óta számította tiszt. tagjai közé: 's e' viszonyában főleg a' hadtudományi munkálatok körül hű részt vett. Munkás életét, mint eszéki várparancsnok 1843. junius' 23. rekesztette be.

HEGEDŰS SÁMUEL,

levelező tag.

Született 1781. aug. 26. Új-Tordán, Erdélyben, hol atyja György kir. ügyvéd volt, kitől vette első neveltetését. Nem sokára azonban Szász-Régenbe tétetvén által atyja, H. az újtordai iskolára szorúlt. Tiz éves korában az enyedi collegiumba menvén által, itt különösen Herepei Ádám, Benke Mihály' és Benkő Ferencz' tanításaiknak köszönte a' tudományokba bevezettetését. Húsz eszt. korában elvesztvén atyját, nevelőséget kelle vállalnia, melly annál fogva is hasznos volt rá nézve, mert nevendékének, utóbb tordai főispán Ugron Istvánnak atyjafia b. Szentkereszti András tábornokban Hegedűsünk második atyát talált, ki mindennemű kifejlődésére elhatározólag hatott. 1805-ben, szinte az enyedi főiskolában a' költészeti osztályban közöns. tanitó lett. 1806' elején enyedi második ref. pappá választatván, 1807. a' göttingai egyetemre küldetett, hol a' legjelesb tanítókat hallgatván, közőlök némellyekkel szorosb ismeretségbe is fonódott, sőt Gaussal, Mayer Tóbiással, az öreg Heynével hazajötte után is levelezett. 1809. új eszt. másodszor köszöntött be Enyedre, de már 1810-ben Kolosvárra tétetett át papnak a' főconsistorium által, két évvel utóbb Herepei János' helyébe hittud. prof. lett ugyanott, 's ismét két év múlva Herepei Ádám' halála után Enyeden romai irodalom, széptan, történetek, országtudomány és országisme' tanitója, e' mellett az alsóbb osztályok' nevelése is rá volt bízva. Bele fáradván a' köz bizodalommal viselt, de terhes hivatalba, miután azt tizenöt évig folytatta, 1829-ben Kolosvárra ment vissza hittani székébe de már 1830-ban Tordasra papnak, hat évvel utóbb pedig Szászvárosra első predikátornak, hol, miután időközben az 1837-ki szebeni országgyülésen hitszónoki tisztet viselt, élte' végeig megmaradt. Halála 1844. apr. 29. következett be. Az ő hosszas iparkodásainak köszöni Enyed, hogy nyomdával bir, mellynek felállítása 1827-ben, rectorsága alatt, történt. Első nyomtatványai e' műhelynek, H. eszközléséből 's felvigyázása alatt, *Eutropius* és *Cornelius Nepos* voltak az alsó osztályok' számára. Mintegy *húsz halotti beszédén* kivül, nyomtatva vannak *Poetai Próbái* (2 kötet. Kolosv. 1837. 16r.). Egyéb munkái, kiadó' nem léte miatt részint kéziratban maradtak, részint be sem fejeztettek; illyek 1) *Mathematicai tudományok' elvei.* I. osztály: *Arithmetica és Algebra*, hat könyvben, mellyhez járúl a' közöns. logarithmusok' táblája 10,000-ig. 2) *Erdély' történetei, a' legrégibb időktől fogva.*

B. MEDNYÁNSZKY ALAJOS,

igazg. és tiszt. tag.

Született Prikopán, Turócz vmegyében, april' 20. 1784. Oktatását a' trencsényi gymnasiumban, a' bécsi Theresianumban, 's végre a' pozsonyi academiában vette, 's ennek végeztével a' m. kir. udv. tanácsnál kezdett szolgálni, melly helyzetét azonban csakhamar odahagyta, úgy hozván magokkal családi körnvülményei, hogy inkább nyitrai jószágán gazdaságot folytasson. Az 1825—7-diki országgyülésen mint

a' főtábla' ellenzéki tagja tűntette ki magát. Az állapotok' változtával, 1830-ban ismét köz hivatalba lépvén helytartósági tanácsos, 1834. udv. tanácsos és előadó, majd Trencsény vmegye' főispáni helytartója, 1837. nyitrai főispán, valós. belső titkos tan. és a' m. kir. udv. kamara' alelnöke, 1839-ben egyszersmind az ujon alkotott tanulmányi biztosság és azzal kapcsolt könyvvizsgáló szék' elnöke, végre 1842-ben m. kir. főkincstárnok. Az irodalmi pályára M. 1810-ben lépett fel, mint többféle tudományos folyóirat' dolgozója, német nyelven ugyan, de mindig a' haza', 's kivált a' hazai történet' érdekében. E' tekintetből látjuk őt 1820-ban báró Hormayrral egyesűlve az ismeretes történeti zsebkönyv' (Taschenbuch für vaterl. Geschichte, Wien 1820—9.) kiadására; időközben jelent meg vági utja (Malerische Reise auf dem Waagflusse. Pest, 1826. 4r., újra Pest, 1843. n8r.) 's magyar beszélyei is (Erzählungen, Sagen, und Legenden aus Ungarn's Vorzeit. Pest, 1829. magyarúl két kötetben u. ott 1832. —). Azonban a' Tudományos Gyűjtemény' keletkezte óta munkás pártolója volt ő e' folyóiratnak, melly számos érdekes történeti czikkelyt hoza tőle. Az academia őt 1831. februarban tartott első nagy gyűlésében egyhangulag választá tiszt. tagúl, miután ez intézet' alapítói őt az igazgatóságba még 1830. vevék fel. Épen midőn a' jeles férfiú egy magyar történeti társulat' állítását forgatná elmejében, 1844. junius' 17. rövid betegség után meghalálozott.

TESSEDIK FERENCZ,

levelező tag.

Született Szarvason, Békés vármegyében, febr. 22. 1800., hol atyja Sámuel evang. pred. 's az általa állított kir. földmivelő intézet' igazgatója volt. Tanulmányait Mező-Berényben, Selmeczen, Pozsonyban és Patakon végezvén, 1822-ben Pesten ügyvéddé esküdött, majd gr. Apponyi Antal' urodalmi igazgatóságánál, 's utóbb a' gróf mellett Párizsban magán titoknok lett. Miután 1827. Francziaország' déli részeit és Guipuscoát, 1828. Angliát, Németalföldet és Németországot bejárá, haza jött, 's a' m. kir. udv. kamaránál lépett a' közhivatali pályára, 1835. pedig Bécsben a' cs. köz. udv. kamaránál tiszteletbeli titoknokká lett. Már 1818 és 1819., mint a' pozsonyi ev. magyar társaság' tagja, megkisérlette ereit a' szépliteraturában; 1826. jelent meg tőle: *Magyarországot illető kéziratok a' párizsi kir. könyvtárban* (Tud. Gy. XII. k.); következtek: 2) *Magyar Diogenes Párisban* (U. ott 1827. XI. k.); 3) *Külföldön levő némelly kéziratok és könyvek, mellyek Magyarországot néminéműképen érdeklik* (U. ott, 1829. XI. k.); 4) *Versek* Aurorában 1827 és 1830.; 5) *A' bal eset jól esett* (Aur. 1830.); 6) *Néparczok* (Szemere' Aur. 1834.); 7) Tessedik Ferencz' *Utazása Francziaország' déli részében.* (Pest, 1831. 8r.); 8) *Az ócsai és demsusi régi egyházakrol* (M. t. t. Évk. II. köt.). Idegen nyelven 1) három párizsi levél a' bécsi Zeitschrift für Kunst, Liter.-ban 1826. 2) Burg Appony, Hormayr és Mednyánszky' hist. zsebkönyvökben 1827. 3) Sur quelques antiquités philologiques hongraises, és Sur les écoles publiques en Hongrie a' Férussac' Bulletinjében 1827. — A' párizsi földirati társaság'

ugyanezen évben tisztelte meg tagsággal, a' m. academia 1832-ben választotta el lev. tagúl, 's mint illyen halálozott meg Bécsben, juniusb. 1844.

GEGŐ ELEK,

levelező tag.

Született Csik-Taploczán, Erdélyben, mart. 25. 1805.; nevelkedett Csik-Somlyón, Maros-Vásárhelyt, Kolozsvárt, 's a' ferenczi barátok' szerzetébe lépvén, Malaczkán (Pozsony vm.), Sz. Fejérvárt, N. Szombatban és Pozsonyban. Végzett tanulmányai után egyházi szónoki hivatalát Pozsonyban 1831. kezdte, folytatta Pesten, Szombathelyt 's ennek vidékén; 1844-ben szerzetesi kötélyei alól feloldatván, gr. Zichy.... udvari káplánja lett, kinél csakhamar, u. m. oct. 9. érte el kora halála. Nevezetessé tette magát mind moldvai utja által, mellyet 1839-ban az academia' megbizásából tőn, melly őt még sept. 1835. választá lev. tagúl. Irásai a' következők: 1) *A' kereszt. vallás* boldogitója az egyes embernek, 's a' köztársaságnak. Pozsony, 1832. 2) *Magyarország' rövid földleirása.* Albach után. Pest, 1834. 3) *Egyházi beszédek.* Pest, 1836. 4) *A' napkeleti epemirígy' dúlásakor* égbeliek' oltalma alá folyamodó keresztények rövid ajtatossága. Csik-Somlyó, 1836. 5) *A' moldavi magyar telepekről.* A' m. tud. academia elébe terjesztve. Buda, 1838. 6) *Az egyeneslelkü hivatalviselő.* Kőszeg, 1838. 7) *Vasmegyei régi várak és várromok.* (Társalk. 1838. 8) *Valami a' költészet' ügyében.* 9) *A' szombathelyi emberszerető egyesület.* 10) *Leánynevelő intézet Rohonczon*, 11) *Rhodusi vitézek és Szoliman*, 12) *Szabó Imre kanonok és apát' emlékezetének*, 13) *A' csepregi pünkösti királyságról*, 14) *Polgártörténeti kalászok* Szombathhely' városa' levéltárából, 15) *Új és ó levelek*, élő és holt könyvekből, 16) *Pillanatom keletre*, 17) *A' kegyetlen-kegyes török császár* (Mind a' Társalk. 1840-ki folyamában, Eő, G. E. F. G. Ignácz, Lekei, Gg jegyekkel). 18) *A' sz. Ferencz rendű bosnyák szerzetesekről* (Ttár, új folyam, V. köt.), 19) *Bosnyákország' története* (Ttár, új folyam, XIII. k.) stb apróságok külön folyóiratokban, 's holmi, kéziratban is.

KISFALUDY SÁNDOR,

tiszteleti tag.

Született Sümegen, Zala vmegyében, sept. 27. 1772., iskoláit Győrött és Pozsonyban végezte, 's húsz éves korában huszár cadét lett, 1793. mint hadnagy a' m. kir. testőr-sereghez, innen Esterházy Antal hg' halála után ismét garnison-ezredbe tétetett által, 1796. Olaszországban a' francziák ellen küzdött, Milano mellett fogságba esett, mellyből 1797. kiszabadúlván, Wallis Olivér' gyalog sorezredébe lépett, hol majdan főhadnagy, 1799-ben a' rajnai hadtesttel számos ütközetekben vett részt.

1800. elhagyván a' katonaságot, haza jött, megházosodott, 's megkezdődött 1801-ki felléptével egyike a' magyar irodalom' legragyogóbb pályáinak, mellyet egész haláláig, — ez october 28-kán 1844-ben ragadta el — kevés szünetekkel folytatott, miután időközben, t. i. 1809-ben Zala' részéről, a' felkelő nemesség' soraiban mint alezredes 's a' Nádor-Főkapitán mellett segédképen, még egyszer katonáskodott. Munkái: 1) *Himfy' Szerelmei*, I. II. Buda, 1801—7. 2) *Regék a' magyar előidőből.* Buda, 1808. másodszor u. ott 1818. 3) *Hazafiúi szózat a' m. nemességhez.* 1809. 4) *Hunyadi János.* Buda, 1816. 5) *Eredeti magyar játékszín*, 2 köt. u. ott 1825—6. 6) *Gyula' szerelme*, u. ott, 1825. 7) *Regék 's apróbb versek* az Aurora, Árvízkönyv, Aradi Vészlapok' 'stb köteteiben 1822—1844-ig. 8) Kisfaludy Sándor' *Minden Munkái.* 8. kötet. Pest, 1833—8. Kisfaludy S. tagja volt azon biztosságnak, melly 1828-ban Pesten a' m. academia' alaprajzát dolgozta ki, 1830. nov. 17. rendes tagjáúl neveztetett ki a' nyelvtudományi osztálynak, 1835. tiszteleti tag, 1842-ben a' Kisfaludy-Társaság' tagjává választatott. Kéziratai közt az 1809-ki nemesi fölkelés' története is feltaláltatik.

FILINGER LEOPOLD,

levelező tag.

Született Győrött, 1787., hol mint serdűlt ifjú az egyházi rendbe lépvén, a' hittudományi tanárkoszorút elnyerte, utóbb theol. tanítója, 1833-tól fogva pedig a' m. kir. egyetemben a' görög nyelv', hermeneutica 's az új testamentom' exegesisének professora volt. Terjedelmes nyelvtudománya, különösen pedig a' bibliai nyelvekben volt ritka jártassága birta reá a' m. academiát, hogy őt 1834. nov. tartott nagy gyülésében levelező tagjáúl választaná. Meghalt hosszasb betegeskedés' következésében, miután 184¾-ben az egyetem' kormányát mint rector vivé, azon évi december' 6. Egyéb közhasznu alapítványain kivűl, nagy becsű könyvtára' jobb részét az egyetem' könyvtárának hagyta.

D. SCHEDEL FERENCZ.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

1844. DECEMBERBEN, AZ ÚJ VÁLASZTÁSOK ELŐTT.

PÁRTFOGÓ.

Ő CS. KIR. FENSÉGE AZ ORSZÁG' NÁDORA.

ELŰLÜLŐSÉG.

Gr. Teleki József, elűlülő.
Gr. Széchenyi István, másod elűlülő.

IGAZGATÓ TANÁCS.

Gr. Andrásy György.
Bartal György.
Hg. Battháný Fülöp.
Gr. Csáky Károly.
Gr. Cziráky Antal.
B. Jósika Miklós.
Gr. Károlyi György.
Gr. Keglevich Gábor.
Majláth György.
Gr. Nádasdy Ferencz.
Nagy Pál.
B. Perényi Zsigmond.
B. Prónay Albert.
Gr. Reviczky Ádám.
Somsich Pongrácz.
Szegedi Ferencz.
Gr. Széchenyi István.
Gr. Teleki József.
Vághy Ferencz.
Gr. Vay Ábrahám.
B. Vay Miklós.
B. Wesselényi Miklós.
Három hely üres.

TITOKNOK.

Schedel Ferencz.

TISZTELETBELI TAGOK.

Gr. Andrásy György.
Bene Ferencz.
Deák Ferencz.
Döme Károly.
B. Eötvös József.
Fáy András.
Jankovich Miklós.
B. Jósika Miklós.
Gr. Károlyi György.
Hg. Kopácsy József.

Kubínyi Ágoston.
Lonovics József.
Pulszky Ferencz.
Ragályi Tamás.
Schedius Lajos.
Stáhly Ignácz.
Szalay Imre.
Gr. Széchenyi István.
Gr. Teleki József.
B. Wesselényi Miklós.
Három hely üres.

RENDES TAGOK.

HELYBELIEK.	VIDÉKIEK.
1. Nyelvtudományi osztály.	
Vörösmarty Mihály.	Fábián Gábor.
Szemere Pál.	Czuczor Gergely.
Balogh Pál.	Nagy János.
	Jászay Pál.
2. Philosophiai osztály.	
Döbrentei Gábor.	Horváth Cyrill.
Kállay Ferencz.	Szontagh Gusztáv.
Szilasy János.	Hetényi János.
	Egy hely üres.
3. Történetirási osztály.	
Bajza József.	Kis János.
Luczenbacher János.	Péczely József.
Jerney János.	Horváth Mihály.
Czech János.	
4. Mathematicai osztály.	
Győry Sándor.	Bitnicz Lajos.
Vásárhelyi Pál.	Nagy Károly.
Vállas Antal.	*Két hely üres.*
Kiss Károly *a' hadtudományban.*	
5. Törvénytudományi osztály.	
Sztrokay Antal.	Szlemenics Pál.
Szalay László.	Stettner György.
Fogarasi János.	Szász Károly.
	Zsoldos Ignácz.
6. Természettudományi osztály.	
Gebhardt Ferencz.	Horváth József.
Bugát Pál.	Balásházy János.
Frivaldszky Imre.	Tarczy Lajos.
	Egy hely üres.

LEVELEZŐ TAGOK.

I. Honiak.

Antal Mihály.
Árvay Gergely.
Bacsányi János.
Balla Károly.
Barabás Miklós.
Bárány Ágoston.
Bártfay László.
Béely Fidél.
Gr. Benyovszky Zsigmond.
Bertha Sándor.
Beszédes József.
Bloch Móricz.
Bolyai Farkas.
Brassay Sámuel.
Bresztyenszky Albert.
Csapó József.
Császár Ferencz.
Csatskó Imre.
Csorba József.
Deáky Zsigmond.
Gr. Dessewffy Emil.
Dóhovics Vazul.
Egyed Antal.
Erdélyi János.
Fabriczy Sámuel.
Fényes Elek.
Ferenczy István.
Flór Ferencz.
Fülepp József.
Fülöp Sámuel.
Gaal József.
Garay János.
Gáty István.
Gévay Antal.
Gorove István.
Gyurikovics György.
Henszlmann Imre.
Herepei Károly.
Hoblik Márton.
Horváth Zsigmond.
Hunfalvi Pál.
Illés Pál.
Jakab István.
Kacskovics Lajos.
Karácsony Mihály.
Gr. Kemény József.
B. Kemény Zsigmond.
Kerekes Ferencz.
Kis Bálint.
Kis Ferencz.
Klauzál Imre.
Kovács Mihály.
Kovács Pál.
Krajner Imre.
Kriza János.
Kubínyi Ferencz.
Kuthy Lajos.
Lassu István.
Lugossy József.
Lukács Móricz.
Markó Károly.
Mátray Gábor.
Méhes Sámuel.
Nagy Ignácz.
Peregriny Elek.
Péterfi Károly.
Podhradczky József.
Pólya József.
Reguly Antal.
Sárváry Pál.
Schoepf Auguszt.
Somossy János.
Szabó István.
Széchy Ágoston.
Székács József.
Szemere Bertalan.
Szenczy Imre.
Szenvey József.
Szigligeti Edvárd.
Szilágyi Ferencz.

Tasner Antal.
Taubner Károly.
Gr. Teleki Domokos.
Gr. Teleki László.
Tóth Lőrincz.
Török János.
Török József.
Trefort Ágoston.
Udvardy Cherna János.
Vachott Sándor.
Vajda Péter.
Vecsei József.
Viola József.
Waltherr László.
Warga János.
Wargha István.
Zsivora György.

II. Külföldiek.

Babbage Károly.
Beudant F. S.
Bowring János.
Bright Richard.
B. Hammer-Purgstall József.
Kriebel János.
Mezzofanti József.
Palacky Ferencz.
Pertz Henrik Fridrik.
Du Ponceau Péter.
Schelling Fridrik.

TISZTVISELŐK.

Segédjegyző és *levéltárnok:* Szalay László.
Pénz- és *régiséggyűjtemény' őre:* Luczenbacher János.
Pénztárnok: Helmeczy Mihály.
Ellenőr: Bártfay László.
Tiszti ügyész: Bertha Sándor.
Irnokok: Makai László, egyszersmind javítnok, Varga Sámuel, Terebesi Sámuel, Lauka Gusztáv.
Megbizott könyvárusok: Eggenberger József és fia.

MÁSODIK OSZTÁLY.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

ÉRTEKEZÉSEI.

1842—1844.

I.

A' MAGYAR ÁLLADALMI SZABADSÁG' JOGI SZEMLÉJE.

OLVASTA

A' KIS GYÜLÉSBEN DEC. 10. 1843.

SZTROKAY ANTAL RT.

Sokan abban a' véleményben vagynak, hogy a' köztársasági kormányalaknál nincsen boldogítóbb, azt tartván, hogy legörömestebb engedelmeskedik az ember olly törvényeknek, mellyek önbefolyásával létesítetnek 's kiki nagyobb készséggel viszen áldozatot a' haza' oltárára, ha maga látta, 's kivánta hogy áldozat történjék 's meg van arról győződve, hogy annak téte 's hatása az ő jóllétére is visszaháramlik. A' szabadság' ízlete, és az egyenlőség' tudata nemes, szilárd 's készséggel teljes szellemet fejt ki, hajlamot táplál, 's cselekvőséget eszközöl a' közjó iránt; minek következése az leszen, hogy erős alap vettetik a' köztársaság' felvirágoztatására.

Hogy mindazáltal ezen tarka képzetekben több csalóka reménynyel teljes ábrándozás mint sem valóság rejtezik, a' görög 's római köztársaságoknak viszonyai' menetele, és enyészete tanusítja. Édes kecsegtetésekben ringatózva, szabadságukra tulságosan féltékenyek, legjelesebb embereik iránt háladatlanok egymást öldöklötték, vagy fő hatalomra törekvés miatt polgár társaikon egyedűli gyanúból éktelenűl kegyetlenkedtek[1]) mind addig, mig vagy magok közől kerekedett hatalmas egyén,

---

[1]) Lucanus' 2. és 7-dik könyve. Val. Max. 9-dik könyve' 2-dik fejezete. Plin. 7-dik k. 43. fejezete. John. 2. köt. Cicero de Finibus.

vagy más nemzet által legyőzetvén, szabadságukat, mit tulságosan őrizték, mindnyájan elvesztenék, 's mint Lucanus énekelte:

Már nem azon nép volt, a' mellyen béke segítne,
'S régi szabadságát okosan használnia tudná,
Fő dicsnek tartó, haza ellen emelni hatalmát
'S így az igazságnak mértéke erőre nyomult le.

A' görög nemzet Roma' rabigájába konyult, Roma pedig a' köztársaság-ápolta hatalmasai' gögjének, 's utóbb önkényű fejedelmei' zsarnokságának hódolni kénytelenítetvén, vad népek' martalékául esett 's a' föld' nemzetei' sorából eltünt.

Az egyedkormányú országokra vetvén figyelmünket, hol t. i. a' dolgok' intézése egynek parancsától függ, szinte néha ottan is fonákul folynak a' dolgok, mivel az alattvalóknak jogai gyéren vagy épen nem lévén törvény által biztosítva, 's a' fejedelem iránt vak engedelmességgel kellettvén viseltetniök, belőlök minden nemesi szellem, dicsvágy 's nagyra törekvés' szikrája kienyészik. A' korlátlan fejedelem gyakran személyöket, 's vagyonaikat feláldozza szenvedélyeinek. A' fösvény uralkodó népeit fölösleg terheli, a' kevély megveti, a' henye javokat elhanyagolja, a' kegyetlen meggyilkolja, a' tékozló az országot megbuktatja és magános kényeit követvén, változékony kedélyeit törvény gyanánt ismerteti. Az egyed kormányu ország' lakosai csak úgy lehetnek boldogok, ha fejedelmöket szelidség, emberszeretet, igazság, boldogitási vágy, dicső tényekből eredő örömérzet 's más több ezekhez hasonló erények vezérlik.

Ezen kétféle kormányalak' vegyéből egy harmadik származik, t. i. a' mérsékleti, millyen mostan a' magyar nemzeté. Ez ismét kétféle, vagy szabad választásu, vagy örökös. Lássuk a' kettő közől, mellyik boldogítóbb; a' magyar nemzet mindkettőt tapasztalván, iránta határozattan nyilatkozhatik. A' szabad választásu korszakban valahány kormányköz létezett, annyi belháboru rongálta Magyarországot, melly azt mutatta hogy a' szabad választásu ország sem boldog sem állandó nem lehet. —

Jó gondolat volt tehát elődeinktől, hogy a' szabad választásu országlást az örökösödésivel felváltották, 's ezt az alaptörvények, mint szabadságaik' védbástyai közé szorították 's az uralkodó' önkényének

többféle de igazságos korlátokat vetettek, tudván azt, hogy a' mindennel közös emberi gyarlóság a' korlátlan egyéneket a' méltánylás' utjából kitántorithatja, 's a' szabadságot, melly az emberi méltóságnak őrangyala, 's az egész természetnek szava és lehelete 's az embernek egyetlen egy veleszületett joga, botorul veszélyeztetheti.

A' korlátozott kormányalak nálunk a' szabad választásu korszakban is divatozott, de különösen az utolsó választás' alkalmával jeles törvények által örök időkre biztosítatott.

Az utolsó választás Magyarországot új időszakba varázslá által. A' dolgok' menetele e' következő.

II. Lajos a' mohácsi ütközetben elesvén, Zápolya János erdélyországi vajda 's koronaőr 1526-dik esztendőben magyar királylyá koronáztatott. Báthori István nádor azonban az országot hatalmasb kézre bizatni kivánván, azon volt, hogy ausztriai Ferdinánd választatnék magyar királylyá, mi nékie sikerült is. Ekkor lőn e' nemzetnél az utolsó választás. Ezen fejedelem vetélytársát, Zápolyát, meggyőzvén, az örökösödés' talpkövét megvetette, de korlátlan kormányra sem nem vágyott, sem nem jutott. Mert királynak hirdettetvén, a' nemzet' kivánságához képest megesküdött: hogy az ország' minden rendü lakosait, az ő mentességeikben, szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban, szabadalmaikban, ősi jó 's helyes szokásaikban megtartandja, András királynak törvényeiben kijelentett elvek szerint fog uralkodni, kinek kinek igazságot szolgáltat, az ország' határait 's mi csak az országhoz akármi jog és czím alatt tartozik, el nem idegeníti, 's meg nem csorbitja, hanem tehetsége szerint öregbíti 's kiterjesztendi 's mind azokat teendi, miket minden karoknak, 's egész Magyarországnak közjavára, becsületére 's növekedésére nézve igazságosan tehetni képes leend [1]).

Ezen föltételek 's eskü által szentesitett fogadások és biztositások alatt koronáztatott meg Székes-Fejérvárott 1527-dik esztendőben.

Mind az előbbi századok alatt szakadatlanul gyakorlott, mind pedig az utolsó szabad választás által nyilvánított tulajdoni jog azt mutat-

---

[1]) Lásd az 1527. évi budai országos végzemények előtti eskü' szavait és illeszd össze II. András' 31. t. cz. 2. irszakával.

ja, hogy király' nem létében ezen ország egyedűl és másokat kizárólag a' választóké volt; miből természetesen következik, hogy a' választott király ez országra nézve magának több 's terjedelmesebb jogot nem követelhetett, mint a' mennyit a' választók nékie adni akartak.

Ezen tétel' valósága onnét is bizonyos, mivel mind az előbbi mind ezen utolsó választás' alkalmával a' honi alaptörvények és eskü által szentesített biztositások, 's szerződés' természetével biró kötlevelek bizonyos nemzetjogi szabályok 's törvények által korlátozott egyezkedési viszonyokra mutatnak, mellyek szerint a' magyar királyságra jutott fejedelmek magokat leközelezték.

A' hajdankori dolgok' menetelét 's ezen értekezés' körén tulvágó körülményeket mellőzve, 's csak az utolsó választás utáni gyakorlatot tekintve, kiki előtt világos, hogy I. Ferdinánd király' uralkodása alatt hozott a' magyarországi gyülés, mint a' nemzet' képviselője, magát a' fejedelmet is szenvedőleg közelező törvényeket; p. o. az 1545. 33. törvényczikkben nyilván ki vagyon mondva: hogy a' király vagy helytartója által kiadatott ollyatén leveleknek 's parancsolatoknak, mellyek az országos köz intézkedésekkel ellenkeznek, a' kapitányok, fő- vagy alispányok, ne engedelmeskedjenek [1]). Továbbá intézkedett a' nemzet a' hadi sereg' alakitása, alkalmazása és tartása iránt [2]). Óvást tett, hogy a' király az ország és az ahhoz kapcsolt részeknek tudta 's megegyezése nélkül se hadat ne kezdjen, se békét ne kössön, hanem mind ezekre, sőt a' fegyverszünésre nézve is a' magyar tanácsosok' meghallgatása után intézkedjék. Bizonyitják ezen állitásomat az 1536-ki 1. és az 1537-ki 48. törvényczikkelyek 's jelesen ezen utóbb érintett törvénynek második írszaka. Az 1547-dik évi második törvényczikk' tartalma szerint bejelentvén I. Ferdinánd király az országgyülésnek, minő föltételek alatt kötött békét a' török császárral, annak negyedik írszakát a' karok és rendek helyben nem hagyván, megmásitását kivánták. Azon negyedik írszak szól a' szökevények' kölcsönös be nem fogadhatásáról. Ezt az ország' rendei a' keresztényi könyörűletesség' szellemével meg nem egyezhetőnek látván, nem helyeselték; sőt olly egyént, ki magát a' marczona ellenség' kezeiből szabadítja, be nem fogadni, vagy visszaadni, zordon-

---

[1]) 1542. 32. — [2]) 1552. 13.

ságnak bélyegezték. Az 1545-dik évi czikkekre tett feleletében Ferdinánd király az országgyülésnek a' hozott okos törvényekért roppant köszönetet mond[1]; utóbbi törvényekben is folytattatik az ország és király közti törvényhozási jogegyenlőség[2]. A' nemzet a' hadisereg' tartása 's fizetése iránt intézkedik, — várakat lerontatni határoz, — harminczadokat eltöröltet[3]. A' királyi jövedelmeket a' határszélek' erősitésére fordítatni rendeli 's azokat az országból kivitetni tiltja, — kezelésöket magyar tisztviselőkre bizza[4]. A' királyi adományozások' mivoltát 's átirások' minőségét vizsgálat alá véteti[5]. Az ezüst és arany pénz' értékét szabályozza. A' hazáhozi hűtlenséget számüzéssel, 's jószágelkoboztatással bünteti; de javulás' esetére meg is kegyelmez. Bizonyitják mindezeket a' már felhordottakon kivűl az 1542. 44. és az 1545. 47-dik törvényczikkek. Mind ezek czáfolhatlanul ekképen lévén, ki kételkedhetnék azon, hogy a' melly nemzet, béke 's háboru iránt intézkedik, adót, vámot, harminczadot szabályoz, a' katonák' fizetését megállapítja, a' magyar hadi sereghez magyar tiszteket rendel, bűntettekért elmarasztaltattaknak megkegyelmez — a' magyar törvényekkel 's álladalmi szabadsággal meg nem egyező honalkat elleni parancsolatokat 's rendelményeket érvényteleneknek tekintet — az királyával együtt felségi jogokat gyakorol, 's avval egyetértőleg törvényhozói hatalommal bírván, felségi jogánál fogva kormányoztatása iránt 's mellett őrködhetik 's intézhet is. Nemde az illy nemzetnek királya egy szabad nemzeten uralkodó fejedelem ugyan, de korlátolt uralkodó, elannyira hogy az 1548-ki 51. törvényczikk által még a' kegyelemadásban is korlátolva vagyon. A' magyar király, a' nemzettel illy szoros jogi viszonyokban állván, valamint ez néha királyának ártatlan kedvezésekkel tetszeni vágyott, úgy királya is az illy kedvezéseket viszonozni kivánta. Innét lehet p. o. megmagyarázni, hogy Albert király' rendelményének 20-dik czikkje szerint, a' király magát arra kötelezte hogy leányait a' magyar nemzet' egyetértésével 's helybenhagyása után adandja férjhez; Ferdinánd király pedig szinte hasonló

---

[1]) Responsum ad art. 1545. §. 2. his verbis: „Pro quibus sua majestas sacra nonnisi ingentes fidelibus suis subditis habet gratias."

[2]) 1542. 50. — [3]) 1545. 54., 1542. 45., 1546. 28. 42. 26. — [4]) 1545. art. 42. — [5]) 1542. art. 26.

kedvezésből az 1548-dik évi 55. törvényczikk által a' magyar nemességnek azt a' kiváltsági jogot adja [1]), minél fogva a' maga szükségére akármit minden harminczad és vámfizetés nélkül a' szomszéd tartományokba, tehát Bécsbe is bevitethet 's onnét kihozathat. Ezen kedvezést III. Károly királyunk is az 1723-ki 14-dik törvényczikk által mint Ausztria' fejedelme 's egyszersmind ezen néven VI. római császár megerősitette.

Figyelmet gerjesztő törvények a' következők is; — az 1550. évi 14. törvényczikk' tartalma szerint Ferdinánd király' uralkodásakor a' végre küldettek a' pápához követek, hogy nála a' püspököknek ingyeni megerősitését eszközöljék, — miután, mint a' törvény mondja, a' püspöki jövedelmek az ellenség-okozta sanyar idők miatt annyira leszállottak, hogy azok a' határszéleki váraknak fentartására alig elegendők. A' 18-ki törvényczikk továbbá azt rendeli, hogy a' püspökségek 's főpapi hivatalok 's azok közől kivált az esztergami, érdemes honfiaknak ne pedig külföldi egyéneknek adományoztassanak. A' 19-ki törvényczikk azt határozza: hogy az elhagyatott egyházak-, káptalanok- és szerzetes gyülekezeteknek jószágai, jövedelmei iskolák' felállitására 's tudós férfiak' tartására fordítassanak. A' 48. törv. czikk a' pénzverés' módját 's jellemzetét, a' 77-dik törvényczikk 's utóbb az 1575-dik 18. törv. czikk pedig az idegenek' hazafiuitása' módját ismételve szabályozza. Szinte az 1550. 51. czikkelye parancsolja, hogy a' perek régi voltok rende szerint adassanak elő, soroztassanak 's itéltessenek meg, 's a' sorozat szígorúan megtartassék. Ezen törvények' rendeletét ismétli az 1807-dik évi 10. törvényczikkely is. Mi az oka, hogy ezen birói önkényt 's bűnös visszaéléseket hathatósan korlátozó ezen törvényeknek egyike sem ment foganatba mái napig is? Az elsőnek költétől fogva az érintett utóbbinak hozataláig számlálva harmadfél század tanusitja hazánkban a' némelylyeknek magános érdekek miatt nem tetsző törvények iránti tiszteletlenséget, és azon szomorú helyezetet, miszerint a' birói felelőség nálunk hiányozván, a' biráknak tulságos 's majdnem korlátlan hatalma az ország- 's király-hozta törvényeken felűl emelkedett, azokat tetszése szerint magyarázta, 's ha kedve 's kénye úgy hozta magával, foganatba sem

[1]) 1550. art. 66.

vette. Az illy tiszteletlenség, ezen szabad honalkatú honnak, mindeddig orvaslást igénylő sérelmet 's hátramaradást okozott. Az 1553-ik évi 24. törv.-czikkely igen éber figyelmet érdemlő. Abban a' király előterjeszti hogy, miután némelly hibás tanokat terjesztő könyvek jelennek meg nyomtatásban, azoknak akadályozása végett az országgyülés intézkedjék; melly királyi előadásra a' karok és rendek azt végezték, hogy miután ollyatén könyveknek létezése előttök mindeddig tudva nincsen, iránta ez uttal nem intézkedhetnek. Hogy tehát könyvvizsgálat, 's kiadás 's nyomtatás iránti tárgyalás az ország' kétségtelen jogaihoz tartozik, I. Ferdinánd király az érintett törvény által világosan megismerte.

Az 1537. 15., 1553. 15-ik törvények által az országgyülés a' papi tized iránt intézkedik és azt a' várak' erősitésére és így köz szükségre fordítatja. Kitetszik ebből, hogy a' tized a' földesúrnak adatni szokott kilenczedtől minden időben különbözött; mert ugyanis a' papi jószágok alapítványok levén, és nemesi jószágok' természetével nem bírván, 's az igazi tulajdonság' eszméje reájok nézve hiányozván, azokat az álladalom szükség' esetében, az alapítványok iránt divatozó elv szerint köz czélokra is fordíthatja.

Az 1556. 24-ik törv.-cz. tanusítja, hogy hajdan a' hívtelenség és felségsértésbe esteket az országgyülés itélte. Világosan kimondatik ottan, hogy miután Bebek Ferenczet és ennek György fiát az országgyülés mint pártütőket és hívteleneket törvényes büntetésben marasztalta, azoknak czimboráit és szolgáit is, ha csak az itélet' kihirdetésétől fogva számítandó negyven nap alatt uraiktól elszakadván, engedelmességre nem térnek, hasonló büntetés érje.

Az 1559. 38-ik törv.-cz. 11. §-a nyomul hagyta, hogy hajdan az országgyülés a' köz törvényszékre négy, a' király által fizetendő birót nevezett. Más törvények is tanusitják ugyan azt, de ezen idézett törvény a' választott birákat meg is nevezi, 's egyszersmind kijelenti, hogy a' király vagy ennek helytartója, csak valamellyiknek országgyülésen kivűl történendő halála' esetére nevezhet a' megholt helyett más birót.

Mindezek I. Ferdinánd alatti törvényeinkből nyilván kitetszenek [1]).

Az ország' rendei mind I. Ferdinándot mind utóbbi fejdelmeiket eskü, kötlevél és okiratok által korlátozták 's álladalmi szabadságaik' épen tartása iránt magokat biztosították, úgy mindazonáltal hogy valamint önjogaikat csorbítatni nem engedték, a' királyi jogokat is szinte tiszteletben tartották. Ha néha emberi kény, 's hatalom a' törvények' korlátján áttörvén visszaélés, bonyolitás és félremagyarázgatás által szabadságaikat meg is sértette, a' sérelmet orvosolni 's a' hiányt helyre hozni el nem mulasztották, 's valamint I. Ferdinánd alatt úgy utóbb is ország' gyülésén, kitünő jogokat gyakoroltak, a' királyi jószágokat t. i. adó alá vetették, a' királyi jövedelmek' kezelésének módját meghatározták. A' király' felszólitására idegeneket hazafiusitottak, a' megítélteknek kegyelmeket osztogattak, had és béke iránt rendelkeztek 's jogaikat fentartották, a' királyok által kiadott szabadalmi leveleket, a' közjó úgy hozván magával, semmisítették [2]). Mire mutatnak mind ezek? bizonyosan nem másra, hanem arra, hogy Magyarország korlátozott kormányú birodalom lévén, az őtet illető jogokat szakadatlanul gyakorolta, 's jelenleg is méltán gyakorolhatja. Szinte ezen állitásomat igazolja Benczúr József is azon munkájában, mellynek czíme: *Ungaria semper sua*, 's melly Bécsben 1764-ik évben kinyomatott, és kivivja azt, hogy Magyarország elejétől fogva szabad álladalmu birodalom lévén, ha néha kicsapongó hatalom által csonkíttattak is felséges jogai, azokat mindazáltal szilárd cselekvőséggel újolag helyre állította.

Hogy I. Leopold az ausztriai ház' örökösödési jogát szilárdítsa, 1687-ik évben az első szülötteket a' magyarok által örökösülő királyoknak ismertette, mit annál inkább kivihetett, mivel a' törökök' kiüzetése' alkalmával a' szüntelenül viselt háborúk által meggyengűlt az ország, 's reá olly törvényeket tolhatott, millyeket akart. Hozzá járult az is, hogy még akkor gőzölgött az úgynevezett Eperjesi mészárlószék 's meg sem is szüntettetett mind addig, miglen a' kivánt örökösűlés tetszése szerint meg nem ismertetett.

---

[1]) Lásd az 1527. évtől egész 1563. évig; úgy szinte — [2]) az 1563. évtől az 1595. évekig hozott törvényeket.

Ezen megismerésnek I. Ferdinánd' uralkodása utáni ismétlését Leopold azért tartotta szükségesnek, mivel Ferdinánd' idejében az ország' nagyainak 's lakosainak nagy része Zápolyához szítván, egyetértőleg az örökösödés meg nem ismertetett. Közakaratot kivánt tehát országgyülésileg öszpontosítani, hogy soha senkinek utóbbi időkben iránta kifogása ne lehessen.

De ezen ismételt megismertetés által sem hagyták a' magyarok magokat ősi jogaikból kivetköztetni, mi az örökséget követelő I. József király' esküjéből nyilván kitetszik, ki is tudniillik szinte arra tette le hitét, hogy az országnak minden karait és rendeit ősi jogaikban, szokásaikban, 's álladalmi szabadságaikban megtartandja; András királynak rendelményei szerint fog uralkodni, azokat az ellentállhatási záradék' kivételével méltányolja, 's méltányoltatja; az ország' határait nem kisebbíti hanem kiterjeszteni igyekszik 's mindazokat teendi, mellyek Magyarország' közjavára, becsületére, 's öregbitésére szolgálnak[1]).

Az ország' rendei ekkor is szabad álladalmú birodalomhoz illő törvényeket hoztak, sőt a' királyi hatalmat, még a' felségi jogok' gyakorlatára nézve is törvények által szabályozták, miket a' király aláirván, megtartásokat mind magára mind utódaira nézve biztosította 's alattvalóival is megtartatni fogadta. III. Károly király 1715-ik esztendőben országlani kezdvén, régi törvényes szabadságaink ekkor is eskü által megerősített kötlevél által biztosítattak [2]). Biztosítva lettek tudniillik a' magyar karok és rendek, hogy a' magyar hon soha nem fog a' többi tartományok' módja szerint kormányoztatni; — hogy országgyülés minden harmadik évben, sőt a' környülállások úgy hozván magokkal, még hamarébb is fog tartatni; mindezeken felűl az ország' rendei közálladalmat, honalkatot, vallást, hadat, békét tárgyazó törvényeket ekkor is hoztak. A' királyi biztosságokat eltörölték 's az úri jogokat sértő szabadalmakat 's kiváltságokat semmisítették. Efféle törvényekben 's intézkedésekben a' király megnyugodván, aláirása által beléjek egyezvén, mind magát mind utódait azoknak szentűl leendő megtartásukra ünnepélyesen lekötelezte.

---

[1]) 1547. 5., 1687. 26.

[2]) 1715. 2. 3., 1723. 2., 1741. 2.

Az örökösödés 1723-ik évben a' némberekre is kiterjesztetvén, a' fennálló törvények 's jogok semmi változást nem szenvedtek, mint ezt az akkori országos rendelkezések bizonyítják [1].

Ezen örökösödés' kiterjesztése' következtében Mária Teréz királyi székébe ülvén, az ország' minden rendü lakosainak előbbeni szabadságaik 's jogaik általa is megerősítettek [2]; szinte ennek uralkodása alatt is, valamint az előidőkben fegyvergyakorlás, had, béke, vallás iránt országos végzemények hozattak. Valamint a' kormány úgy törvényhatóságok, alatta valók 's minden rendü hazafiak közti viszonyok 's illetőségek törvény által kijelelvék. Mutatják mind ezen tények Magyarország' kormányoztatásának szabatos jellemét; — mutatják továbbá, 's kétség nélkülivé teszik azt, hogy Magyarország valamint hajdan, úgy a' némberi örökösödés' behozatalával sem vált korlátlan egyedkormányuvá, sőt a' törvényhozás 's jogi gyakorlat ország 's király között továbbá is kölcsönös maradván, mind a' kettő' helybenhagyásával alkotott törvényeket egyik úgy mint a' másik megtartani köteles; miszerint a' magyar király honalkotmányos fejedelem lévén, egyedül csak a' törvények' szigorú megtartása 's megtartatása által uralkodhatik, következésképen a' magyar király azért magyar király, mivel a' törvény is magyar törvény.

Ezen állitás és tétel annál is inkább alapos, minthogy az örökösödést egyedül csak a' törvény adja a' királynak; mert valamint minden társaságok egyezkedés által alapulnak, 's az egyezkedéstőli kölcsönös elállás után szétbomlanak, 's valamint minden egyezkedések az egyezkedőket egyformán kötelezik, úgy törvényeink' világos tartalma szerint, miután a' magyar nemzet választott királyával az egyezkedést bevégezte: azt mind kettőjöknek törvény gyanánt kell tekinteniök 's minden föltételeit elfogadniok. Az utolsó választáskor az ország egyedül az egyezkedő magyar nemzeté lévén, volt joga a' fő hatalmat vagy egészen magának megtartani, vagy másnak, a' kinek akarta, 's miképen akarta, általadni 's engedni, az ünnepélyes átengedés után pedig az engedményt elfogadó fő hatalmú engedményesnek, vagyis a' birodalom' vá-

---

[1]) 1723. 2. — [2]) 1741. 2.

lasztott fejedelmének, eskü által szentesített kötelessége az általvett birodalmat az egyezkedés' tartalma szerint igazgatni; — annyival is inkább minthogy senkinek nem szükségesebb az esküt megtartani, 's az a' mellett felvállalt kötelességeket hiven teljesíteni, mint épen annak, a' kinek legfőbb érdekében áll, hogy az eskük kiki által szentűl és szígorúan megtartassanak.

A' magyar nemzet sem fegyver által meghóditva, sem adás-vevés által idegen kézre juttatva soha nem lőn, sőt országa' alapulása óta szabad lévén, 's e' hazát a' fegyverjognál fogva magáévá tevén, ez országnak korlátlan tulajdonos urává lett, 's ezen uraságból soha senki által semmi módon ki nem üttetvén, mind az Árpád-, mind a' vegyes, mind pedig a' felséges ausztriai házbóli fejdelmeinek az ország' kormányzására nézve — mint szabad nemzet — egyezkedés utján olly föltételeket szabhatott — 's mint fentebb törvényekre hivatkozólag bebizonyítottuk, valóban szabott is, mellyeket magára nézve boldogitóknak vélt.

Hogy Árpádnak vagy más akárkinek korlátlan kormány adatott volna által valaha, mint ezt legelsőbben Verinus Eusebius illy czímű munkájában: *Eusebii Verini commentatio juridica Critica, de haereditario jure Serenissimae Domus Austriacae in apostolicum Regnum Hungariae, et de jure eligendi Regem etc.* Viennae et Lipsiae 1771. alkalmasint álnevű iró messziről csigázott okoskodása által megmutatni igyekezett, utóbb pedig a' magyar álladalom' szabadságaira kajánkodó több hasonló tudákos alaptalanul feszegetni bátorkodott, azt sem ő sem pedig más soha be nem bizonyítja, 's törekvésök inkább a' fondorkodás közé sorozandó.

Mi szükség lett volna állitásuk' igaz volta' esetére 1222-ik esztendőben II. András királyt törvény által arra bírni, hogy a' nemzet' álladalmi szabadságait, 's eldődeitől öröklött jogait, tovább csorbítani ne engedje, hanem mint alkotmányos király, azokat helyre állitsa és fentartsa. Országos végzeménye' bevezetésének 2-ik írszakában a' többek közt e' következők mondatnak: „Mivel az ország' nemeseinek 's egyebeknek sz. István király által alakitott szabadságaikon némelly királyok' hatalma által, kik részint önkény, haragos indulat 's ingerültség, részint pedig önnön hasznokat vadászó gonosz emberek' csalfa tanácsadása miatt sok oldalról rövidség ejtetett, — mind nékiek, mind

az ország' egyéb lakosainak sz. István király-adta szabadságaikat oda engedjük.“ Mind I. Lajos mind II. Károly ezen szabadalmi okiratot megerősítették. Sz. István király' első könyve' előbeszédének 3—5-ik írszakai, úgy ezen könyvének 4-ik fejezete, hol fiát a' törvények 's parancsok' megtartására, békés magaviseletre, szelid uralkodásra, az ország' nagyait és főnökeit becsülésre inti, 's ha ellenkezőleg cselekednék, a királyi méltóság' megtompulásával, és az országnak más kezekre bizatásával ovatosan fenyegeti, szinte azon álladalmi szabadság' nyomait, mellyekre András király hivatkozik, tűntetik előnkbe.

De föltévén, azonban meg nem engedvén azt, hogy az elsőbbi éveken át a' magyarországi király korlátozatlan fejedelem lett volna is, mégis tagadhatlan hogy utóbbi időkben az egyedkormány korlátozott alakuvá vált. Tanusitja ezt törvénykönyvünk, tanusítják okirataink, mellyek mint ország és király' tényei, minden gyanusítgatásoknál, és az aláváló hizelgőknek áskálódásainál fentebb állanak 's többet nyomnak.

Isten királyokat nem teremt, hanem intéz, 's a' nép nem a' királyért, hanem mint rész az egészért, úgy ő vagyon a' nemzetért.

Társaságba alakuló népnek személyi 's vagyoni bátorsága megkivánta, hogy király létezzék, kiben öszpontosuljon az egészet kormányozó hatalom. Szent a' királyoknak hivatások, miszerint a' nép' boldogságát magános kényelmeknek, hasznoknak 's érdekeknek elébe tenni, 's mint sz. István oktatta fiát, szelíden kormányozni, az érdemeket jutalmazni, a' kitünő erényeket kegyekkel megörvendeztetni, 's köz jólétet 's megelégedést eszközleni tartoznak. Mert régi bölcs mondás és eszme, hogy a' birodalmak jutalom és fenyiték által tartatnak fen. — Minden munka és veszélyeztetés oda intéztetik, honnét haszon és becsület váratik. A' türelmetlenek, kegyetlenek, indulatosak 's a' nép' javával ellenkezőt cselekvők, a' nép' szabadságát elnyomók, sz. István király' első könyve' 5-ik fejezetének 4-ik írszaka szerint zsarnokoknak neveztetnek, kikről Aristoteles kormánytana' 5-ik könyvében azt irja: „A' zsarnok ne engedje meg, hogy alattvalói nagylelküségre 's erényességre emelkedjenek, az őszinte 's jeles embereket távolítsa el magától, tiltsa meg a' köz összejöveteleket, 's vendégeskedéseket, mindenütt kémeket tartson, fők 's alantiak közt viszavonásokat és pártosságot esz-

közöljön, a' népet szegénységbe döntse, 's szüntelen foglalatoskodtassa, ne nyerhessen az időt maga állapotja felől eszmélkedni, új meg új adó alá vesse azt, a' szabadon gondolkozókat ne szenvedje országában, idegeneket inkább mint honfiakat alkalmazzon hivatalokra." Igy jellemzi Aristoteles a' zsarnokot. —

Hogy őseink álladalmi szabadságokhoz ragaszkodva, illyetén elveknek minden időben ellene dolgoztak, a' fenebb idézett törvényekből világos. Jól tudták ők, hogy a' nemzetnek fő boldogsága önnön hozzájárulásával alkotott törvények szerint kormányoztatnia; honnét következik hogy a' létező törvényeket alkotmányos nemzet' akarata 's megegyezése nélkül, még jobbakkal sem tanácsos fölcserélni.

A' magyar nemzet álladalmi szabadságát örök időkre biztosítandó, a' király választási jogot, az örökösödésivel e' következő föltételek alatt cserélte fel, t. i.

1. Hogy valahányszor koronázás' alkalma álland be, a' király ünnepélyes okirat által biztosítsa a' nemzetet álladalmi szabadságai iránt.

2. Hogy a' végre az esküt azon módon tegye le, mellyben a' hajdani királyok letették.

3. Hogy a' koronázás ország' gyülésén, és Magyarországban történjék [1]).

Őseink e' föltételeket szükségeseknek vélték, 's mi is azokhoz méltán ragaszkodunk, mert léteztek 's léteznek minden időben emberek, kik a' szabad nemzetek' jogait kaján szemekkel nézvén, a' fejedelmeket rosz tanácsadásaikkal eltántorítani 's a' nemzeti szabadságon csorbát ejteni igyekeznek [2]).

A' cselekvés' kivitelére szolgáló szerencse rendszerint a' hatalom felé fordul, hova aztán az emberek' hajlama is szegődik. Igy könnyű volt gyakran a' korlátolt kormányokat korlátlanokká, sőt önkényüekké kényszeritőleg alakítani. Így támadtak a' zsarnokok; így vetköztettek ki a' szabad nemzetek jogaikból, mi magyarok pedig figyelmete-

[1]) 1687. 2. — [2]) Franc. Forgách Episcopi: Comm. rer. hung. 1558. act. 11. Nic. Istvánffy: Libr. 25. Eccles. Cap. 10.

tesekké tétetünk a' történetek által. Álladalmi szabadságainkat királyaink' hatalma' ellenében föltételek által biztosítottuk, mert tagadhatlan az általunk már fennebb kimondott azon elv, hogy a' föltételek' meg nem tartása' esetében felbomlanak a' szerződések, azoknak hív megtartása pedig a' legszentebb kötelesség 's a' legnagyobb hűség' kapcsolatait szilárdítja [1]).

II. András arany szabadság' levele a' föltételeket a' királyra nézve kötelezésekkel 's kötelességek' teljesitésével, az ország' lakosaira nézve pedig az álladalmi szabadságot a' hüséggel köti elmulhatlanul össze. Rendelménye' 31-ik czikkelyében ezek foglaltatnak: „És hogy ez a' mi engedményünk, és rendelésünk mind most mind pedig utódaink' idejében örök erejű légyen, ezt hét hason másban irattuk le" stb; továbbá ugyanott az 1-ső irszakban ezek mondatnak: „A' nádornál, ki időnként leend, tartassék egy, hogy azon irás szemei előtt lévén, se maga a' mondottak' akármellyikére nézve ki ne tévedjen, se a' királyt, nemeseket vagy másokat kitévedni ne engedjen, hogy mindenek önnön szabadságaiknak örvendjenek 's azokért nekünk 's utódainknak mindig hívek legyenek, 's a' királyi korona iránti engedelmességet meg ne tagadják." Ezek az arany szabadság-levél' szavai.

A' magyar nemzet álladalmi szabadsága' föltételeit tudva, 's szeme előtt tartva, valamint királyai iránti hívségben magát minden időben kitűntette, úgy szabadság mellett őrködni 's annak elnyomóit viszszatorlani kész volt 's leend.

A' szabadság, mint fennebb emlitők, az embernek egyedűli vele született joga lévén, szükséges a' fejdelmeknek mindig figyelembe venni, hogy dicsőbb, szabad népen mint rabszolgákon uralkodni. Nem állhat az sokáig, ki másokat állni nem enged. Nem nyughatik az bátran, ki másokat nyugodni nem hagy. Nem nagy dicsőség fejdelemkedni 's nem használni. A' fejdelem' boldogságának legjobb őrje a' nemzet' szeretete. Már pedig csak az a' nép szeret, melly szabadságának örvendhet 's melly szerettetik; a' megsértett gyülöl, a' gyülölő mindent elkövet hogy ártson. — Ki maga életét elszánja, az a' más' éle-

[1]) Levitic. cap. 26. v. 23—25.

tének sokszor ura lehet. Hazát szeretni, fejedelmet szeretve tisztelni 's hozzá hív lenni, egy kötelesség. Ki ezt külön választja, mind a' kettőt megsérti. — Szent a' magyar nemzet előtt azon állodalmi kapcsolat, melly őtet szabadságaira büszkét, a' királylyal öszveköti; határtalan azon bizodalom, mellyel a' szentesített föltételek' megtartásáért királya iránt viseltetik. A' most leirtuk állodalmi szabadságért küzdöttek elődeink 's nekünk jólétet szerezni törekedvén, annak fentartásáért, valahányszor azt veszély fenyegette, vitézül ontották véröket, és így

E' nemzet jogáért a' melly vércseppeket húllata, felszedték angyalok ezeket;

És tövére önték legszebb élő fának,
Mellyből lett országló széke királyának;
Tartós, mint a' gyémánt főnöki pálczája,
'S égi csillagokból van szent koronája,
Mellyet ha a' kaján hiteszegően mer
Bántni, kiírtja őt apostoli fegyver.

II.

A' TÁRSADALMI ÉLET' SZÉPSÉGE, AZ EGYEZMÉNYTAN' VILÁGÁNÁL FÖLDERÍTVE.

HETÉNYI JÁNOS RT. ÁLTAL.

Mélyen tisztelt társaság! Ezen nagyszerű világegyetem' életforrásából számtalan, és csoda változatosságú élet-alakok csergedeznek. Legfölségesebb ezek közt az emberélet, ha az úgy kifejtőzhetik, mint a' benne rejlő szellemi, és anyagi erők igénylik. Valóban sok isteni tökély' csirája lappang bennünk, melly annyival fölebb emel bennünket az állatvilág, minél fölebb áll ez a' növényélet fölött. Nemünk bizonynyal az élő lényck' saját fensőbb osztályát teszi, és bár rejlenek bennünk az állati, és növényi élet' elemei is, de azért épen nem tartozunk a' földön élő egyéb állatok' sorába.

Ezen elsőbbségek és kiváltságok' öntudata, valamint fölemeli egyfelűl az életbölcs' szivét emberi méltóságának érzésére, és méltánylására: úgy másfelűl leverő látvány rá nézve az, hogy az embereknek sem egyéni sem társadalmi, sem egyetemes életét, úgy mint most van, szépnek épen nem lehet nevezni. Hálásan el kell ugyan ismernünk, hogy ezek a' századok', és ezredek' hosszú során sokat szépűltek, és ma nem olly dísztelenek, mint voltak az ököljog', a' babona', a' zsarnokság', és örök háborúk' korában; ámde mégis fájdalmas kebellel érzi azt minden hő keblű emberbarát, hogy ezekben nincs az a' hervadatlan szépség, és változatlan nagyszerűség, melly pár nélkülivé teszi a' világegyetem' nagy életét; de a' melly, ha a' pantheismus' ingatag tanainak hódolni nem akarunk, mégis csak alárendelt, és így gépi élet.

Nem szép tehát elsőben az emberi egyének' élete; mert ha néhány csöndes, és valóban szép életű bölcseket kiveszünk a' nagy tömegből, óh! milly kevesen tudják még csak azt is, mi az életeszmény, mellyre kell törekedni; óh milly kevésnek van akaratja, ereje, és tehetsége, ezen életideal' valósitásához! Ha az Europán kivüli népeket és nemzeteket megtekintjük: ezek jobbadán a' közállomány' védkarjait nélkülözve a' tudatlanság, és érzéki gyönyör' hálóiba keveredve, nélkülözik a' fensőbb emberélet' boldogságait, és azon nemes éleményt, mit az igaznak, jónak, és szépnek ismerete, és az önmérséklet nyújtanak. Sőt magát az emberiség' nagy életét sem lehet szépnek nevezni, ennek akár a' gyermeki, akár ifjúi, akár jelenkori életszakaszait vizsgáljuk. Csecsemői boldogsága csak ollyan volt, minőnek örűl a' még fejletlen kisdednek bölcsői élete, mellynek jólétköre szűk, és a' mellynek nyugpontjai ezek: kivánság, élvezet, nyugalom, és újra föléledt kivánat. Illyen életszépség még korán sem kivánatos, mert embernek magának kell teremteni életszépséget; mi abban áll, hogy az ösztönszerűleg működő hajlamok' gyámsága alól kiszabadúlva, ismeretre, öntudatra, és szabad cselekvésre emelkedjünk, és magunk legyünk szerzői saját boldogságunknak. Kivergődött a' gyermekemberiség is ezen gyámság alól, és megszűnt az ápoló természet' öncselekvéstelen növendéke lenni; ámde ekkor meg előállott a' szükségnek óriási tábora: az éhség, meztelenség, fegyvertelenség, fenevadakkali küzdés, legott eddig nem ismert bajokkal boríták el őtet, miket a' társadalomba állás által leküzdött ugyan némileg; de úgy hogy már most a' polgári társaság' másnemű bajait kénytelenítetnék hordozni.

Vállalkoztak ugyan, tagadni nem lehet, minden időben olly nagy nevű hősbölcsek, kik a' társadalmi élet' rútságait hő kebellel kevesítették. *Triptolemus*, az eleusisi király' fia, elszoktatá nemünket a' makkevésről, *Amphion* várost épitett, *Homerus* az eszményi világ' szépségeit föltárta, *Thales* rendszeres philosophiát tanított, *Socrates* életbölcseséget, *Solon* bölcs törvényhozás' elemeit; kiknek méltó utódai közelebbi századainkban: *Thomasius*, ki a' bűvösséget, mint bebizonyíthatlant, a' vétkek' sorából kitörlötte; *Beccaria*, ki a' halál-büntetést gyérítette; *Montesquieu*, ki méltányosabbá tevé a' törvényhozást; *Wilberforce*, ki a' rabszolgaság' embertelen voltára tőn bennünket figyelmesekké.

Sokat, igen sokat tűnek ugyan az emberiség' hősei a' társadalmi élet' szépitésére: ámde még sem dughaták be az emberi nyomorok' leggazdagabb forrását; mert még ma is iszonyú aránytalanságot látunk a' nép osztályok' míveltsége és jóléte között; és mintha Schillernek ama' fontos kis mondata valósítatnék, még a' míveltnek állított állodalmaink' szinpadán is: „A' végitélet, úgy mond, a' világfolyamban látható;“ — valóban egyfelűl állanak az állati, sőt gépi életre sülyedt embertársaink, kik úntalan legelső, és mindennapi szükségeik' kielégítésével foglalkozva, és e' miatt lelköket, és szívöket illőleg nem mívelhetve, az emberileg szép életnek még csak reményétől, sőt fogalmától is elzárattak; más felűl a' sors' kegyenczei, a' kik' nagyobb részének azonban fényüző érzékisége maga magát fölemészti: egyik félnek a' fonnyasztó gond, és a' fínom érzelmeket megölő munka, másiknak a' gyakran csömört okozó folytoni élvezet jutottak osztályrészül.

Illy színezete levén az emberiség' életének, nem csoda, ha a' társadalmi élet' szépitésének eszméje jókor megvillant a' philosophusok' elméjiben; mert ez valóban a' bölcselésnek legméltóbb, és legemberibb tárgya, ugyan azért majd olly régi, mint maga az élettudomány, és nincs bizonyosb, mint az, hogy a' socialismus' kérdéseinek megfejtésével a' philosophia már Pythagoras' korában foglalkozott, és foglalkozik ma is, mint ezt nem csak a' St. Simonismus', és communismus' ismert bajnokai, hanem a' derék *Gutzkow*', *Herwegh*', *Follenius*', és mások' munkái is bizonyítják. Honunkban is bizony korszerűnek lehet nevezni, a' társadalmi életszépség' philosophiáját; mert bár nem örömest nyílnak meg ajakaink a' panaszra; de ha meggondoljuk, minő szerepet játszunk mi magyarok, tudományosságunkkal és nemzeti gazdaságunkkal a' világ' piaczán, és milly honos nálunk az anyagi, és szellemi szegénység; milly rendezetlenek falvaink, városaink, megyéink; milly surlódásokban bővelkedik házi, polgári, és egyházi életünk, ez ipardús, szellemi, és anyagi jólétre már jobbadán felvergődött Europánkban, ha ezeket elgondoljuk: füleinknek lehetlen elfordúlni a' józan socialismus' tanaitól, mellyeknek nagy tömegétől most elménket elfordítva, lássuk csak azt, *elsőben*: a' társadalmi élet' szépitését minő ösvényen kisértették meg, az ó, és új kornak némelly bölcsei, és minő sikerrel? *másodszor*: miként remél, említett társadalmi bajokon se-

githetni a' harmonismus, vagy egyezményes élettudomány, melly az egyéni, és társas élet' szépitését tartja a' philosophia' fő feladatának lenni és magát szép élettudománynak is nevezi.

I.

Az őskori bölcsek' életszépitési kisérleteiket illetőleg, fölötte sokat várunk első tekintettel, a' szépet szenvedelmesen szerető *görögök'* bölcseitől, kiknek meg kell adnunk, hogy gyönyörű élettudományukkal, emberileg széppé ügyekeztek tenni az egyéni életet; mi megtetszik abból, hogy a' legdicsőbb egyéniségek, és erkölcsi jellemek tünedeztek föl közöttök, kik elsők vergődtek föl a' polgár', és ember' eszméjére; mellyek kelet' népeinél még ma is nem olly ismeretes fogalmak, mint ezt az igaz socialismus kivánná. Azonban bár nem örömest kicsinyítünk egy dicsően elhúnyt ősrégi nemzetet, mellynek köszönhetjük nagy részben még ma is életünk' sok szépségeit; de mégis az igazságnak kénytelenek vagyunk e' szomorú áldozatot nyújtani, hogy a' görögök' korában még a' társadalmi eszmék homályba borongva, a' társas viszonyok kifejlődve nem levén, bölcseiktől is tiszta, és durvaságtól ment socialismust épen nem várhatunk, bár e' nép magát, épen úgy mint a' zsidók, és egyiptusiak, magas míveltségű népnek tartá, és a' nemgörög népeket barbár czímmel tisztelé meg. Mert — csak gondoljuk meg voltakép — a' melly népnél a' honfiaknak csupán egyhatod része élhete polgárjoggal, öthatoda pedig, mint *Kolb* állítja, ezeket nem élvezheté; olly népnél, mellynél közép néposztály nem létezett, melly gyakorlatilag fölállitá ezen rémelvet, hogy győzőnek van joga, a' polgárok' életét, 's javait elvenni, nejöket, 's gyermekeiket rabigába hajtani; melly a' föld- és kézműipart rabszolgáihoz illőnek tekinté, az irás' és olvasás' tanulását, mint jelesen a' spartaiak, csak az előkelőknek engedé meg; a' született kisdedek' fölnevelését, vagy elsikkasztását, a' szülők' önkényére bízta: valóban az illy nép még kevessé látszik ismerni a' társas viszonyokat, aligha tudja a' társadalom' irányát, és nem érti e' nagy igazságot, hogy nem az ember van a' társaságért; hanem ez van az emberért. Előre mondhatjuk tehát, hogy *Lycur-*

gus', *Pythagoras'*, és *Plato'* socialismusa, jelenkorunk' magas kivánatainak eleget nem tesz, és fő érdemök az említett nagy nevű bölcseknek csak az, hogy a' társas élet' szépitése' eszméjét ők pendíték meg legelőször.

Általában az őskori társadalomtan' sajátja az, hogy az élő egésznek, vagy testületnek létesitésére, és szorosb egyesitésére, szükségesnek látta a' közös bírtokot, és a' bírtoksaját' kirekesztését, egyetlen családot, és háznépet akarván tenni a' több családból álló társaságból: ezt pedig azért, mert a' családi elszigeteltségben, melly mindenkor divatozott, és ma is divatozik, a' társadalom' részekre szaggatásának és a' köz erő' megoszlásának elemeit tekintette; és mivel ezen elszigeteltség, a' nemi, és szülői viszonyok miatt a' természet' művének lenni látszik, — melly mellesleg említve, erősb minden társas viszonyoknál; — voltak az őskori socialisták közt ollyanok is, jelesen *Plató*, kik a' nők' közös birtokát ajánlották, és a' közös nevelést sürgették, és ekkép el akarták tépni azon erős kötelet, melly van, és kell lenni, az egymást szerető házasok között; el azon gyöngéd, de mégis erős vonzalmat, melly létezik a' szülők, és szeretett gyermekek között, kiknek fölnevelését saját szülőiknek nem engedék meg, állítva, hogy ezeknek erősb, és szilárdabb nevelést kell adni, mint a' minőnek nyujtására képesek az ezeket elkényeztető szülők; jelesen, ezeket állodalomőrző katonáknak kell nevelni, előbb őket borfürdőbe ültetve, mit ha gyöngeségök miatt ki nem állanak, a' Taygetus-hegy' nyilásába vetendők. Mert így szólának: „A' közállomány' fő és egyetlen czélja a' közbátorság, mellynek minden egyéni érdeket alája kell rendelni.“ Igy gondolkoztak *Lycurgus*, és *Plato*[1]) a' nemi, és szülői viszonyokról; de nem így a' krotoni bölcs *Pythagoras*, és az *essaeusok*, kik között első a' bírtoksajátot eltörlötte ugyan, de a' nemi viszonyokat sértetlen hagyta; az essaeusok pedig, hogy ezek sértetlen maradjanak, a' nőnemet általában kizárták a' társadalomból, tökéletes nőtlenséget alapítván meg; azért mondá aztán rólok *Plinius*: „Ez egyetlen csoda nemzet létezik még e' világon, melly a' pálmafák' társaságában élve, hölgyek, szerelem, és pénz nélkül a' na-

---

[1]) *Plutarchus* in Lycurgo, — és *Plato:* De republic. lib. V

ponként hozzá sereglők által újjá születik, ollyan életúntakból, kiket a' sors' hullámai hajtanak hozzájok. Így tehát sok évezred óta olly nép ez, mellynek kebelében senki sem születik [1])."

Illyen elvekre akarák építni a' társadalmi élet' szépségét, az ős görög socialisták, kiknek tanai, hogy most már itéletünket rólok kimondjuk, homlokegyenest ellenkeztek a' harmonismus' elveivel, és ezzel együtt a' lélektan, és emberi természet' ismeretével; nem csoda tehát, hogy ezeket a' későbbi századok el nem fogadák. Egyezménynek kell ugyanis lenni, a' társadalmi és egyéni élet között, mert mind kettő személy, csakhogy első erkölcsi, másik természeti; tisztelni kell mindeniknek a' másik' természetét, hajlamait, törvényeit, és sajátjait. Már minthogy az emberegyén' alapvágyai közé tartozik a' birtoksaját, a' kizárólagos szerelem, a' szabadság, a' jogegyenlőség utáni tartós vágy, — mivel ezekben áll emberiségünk, a' barmokban ezen vágyak alig létezvén — látni való, hogy olly socialismus, melly az említett erős, és soha ki nem írtható hajlamokat, 's vágyakat kitéphetőknek véli, ellenkezetbe tevén magát az emberi természettel: a' harmonismus' mérlegét, és próbáját ki nem állhatja, és így bármilly nagy nevű bölcsek által léptetett rövid ideig tartott életbe, az idealis álmok' tarka seregébe igazítandó.

A' népvándorlás által előidézett, és sajátjellemű középkort ha megtekintjük, ebben még inkább nem lehete a' társas élet' szépitéséről gondolkozni. Mert bár *nagy Károly* és *Alfréd* királyok fölülemelkedve népök' barbarságán, és ezeknek kiképeztetésében nem tekintvén saját hatalmuk' gátjait, és fékjeit, szabadelmű intézeteik által, tudományosan és erkölcsileg fejlettebbekké akarák tenni népeiket: ámde ezen socialis irány, melly más körülmények között egyedűl biztosítja a' nemzetek' életét, és erejét, nem lehete sikerrel megáldott olly korban, mellyben minden országot úgy lehete tekinteni, mint álló tábort; minden szomszéd népet, mint ellenséget, minden néposztályt mint ellenfelet; mi aztán azt okozá, hogy jogkiszolgáltatás helyett erőszak, törvényes eljárás helyett önsegély használtaték.

---

[1]) Hist. Natur. L. V. c. 15.

A' polgári, és egyházi surlódások miatt Europából számüzeték a' socialismus, még az *újkor*' két századában is; és a' társadalmi életszépités' eszméje, bár a' gyakorlatban szép haladást tőn; de elméletileg a' szép lelkű görögök' kísérletei után, — ha *Comenius*' jó szívből eredett álmait [1]) philosophiai elméleteknek nem tekintjük, — több mint kétezer év' elforgása után a' frank forradalom' alkalmával élede föl: akkor tudniillik, mikor a' zendűlés hallatlan merészséggel, feloldozván az addigi társas viszonyok' köteleit, tág tért nyitott a' társadalom' átalakítására, és egészen új eszmék' életbe léptetésire; mit az is különösen segített, hogy említett honban igen nagy aránytalanság vala szemlélhető, a' polgári társaság' dolgozó, és földbírtokos néposztályai között, melly a' társas egyezményt rútul fölbontotta, és a' polgári élet' szépségeit szinte meg semmítette. Voltak tehát itt a' zendűlés' emberei között ollyanok, kik 1793-ban a' birtokegyén' iszonyú eszméjet' megpendítették; de a' nemzeti gyülés' bajnokai visszanyomták ezen rémelvet, halált kiáltván annak fejére, ki illyesmiről szót tenni bátorkodnék.

Hanem későbben *Enfantin* atya és társai, mégis megbarátkoztak ezen eszmével; sőt olly nagyot öleltek, hogy új vallás' állitásáról, új hierarchia' behozásáról, új polgári alkat, nemzeti gazdaság' létesitéséről, új nemi, és szülői viszonyok' életbe léptetéséről álmodoztak; mik természetesen szemet szúrtak azért is, mert hamis eszméken, és elveken alapúltak; és ha életbe lépnek, képesek valának a' társadalmi egyezményt gyökerestől felforgatni, és a' társaságot olly visszás helyzetbe sodorni, mellynél *Rousseau*' gúnynézetei szerint sokkal kívánatosb az erdőbeli barmok' élete.

Az újabb socialismust is a' harmonismus' világánál megtekintve, úgy látszik, ennek gyöktévedése is abban áll, mellynél fogva hiszi, hogy a' társadalom ellenkezetben lehet az emberi természet' erős vágyaival, az anyatéjjel beszívott vallási, és más eszmékkel, valamint azon gyöngéd viszonyokkal is, mik életünk' legnagyobb szépitői; ámde ezen elméletet igazán kineveti a' gyakorlat: hiszen így a' társas élet meggyilkolná az egyénit, mellynek szépitésére előállott, így felforgattatnék

---

[1]) A. Comenii Panegersia, de rerum humanarum emendatione. Halae, 1702.

azon fölséges harmonia, és rend, mellynek fentartása fölött maga a' világalkató főlény hatalmasan őrködik. Mi a' főlényt, személyesített és élő egyezménynek, világát összes harmoniának, a' jól kiképzett emberészt, isten' lényéből pattant szikrának, és így öszhangnak lenni hiszszük és valljuk; mit sem kételkedünk tehát abban, hogy a' társadalmak az eredeti szépség' örök forrásából folyván ki, de sok nemű ellenkezetekbe bonyolódván, elérik azon életszépséget, mellynek eszményét lényökben hordozzák, és korán sem osztjuk Platonak, és Hegelnek azon borús nézeteit, miknél fogva első, testünket börtönnek nevezé: „Mellytől csak a' síron túli kívánatos lét szabadíthat meg;" — a' berlini bölcs pedig a' jelent olly keresztnek mondá: „Mellyen csak az ész' rózsái teremnek." Armida-kerti álmokba mi sem hagyjuk magunkat könnyen ringattatni, de csakugyan socialismusunk életvidorabb eszméken, és reményeken alapszik, és hiszszük, hogy végtelenül szépíthető a' társas élet, és bizonynyal szebbülendő is; csakhogy ezen philosophia' mívelői a' fölebb érintett ábrándoktól ovakodjanak, és a' felhősdi nézeteket kerűlve, a' valódi élet' sikjára lépjenek ki, földerítvén elsőben a' társadalom' természetét, ennek törvényeit kifejtvén, és ezeket a' közállomány' törvényeinek irányelvekül ajánlván.

II.

És itt már szabad legyen a' tisztelt közönségnek becses figyelmét saját csekélységünkre is fordítani. Mi a' derék magyar nemzet' jellemét, észalakját és egyéniségeit, hogy úgy szóljunk, tanúlmányunkká téve, és átlátva, hogy ezen még most is ázsiai szellemű életdús nép, minden eddig külföldön keletkezett philosophiai rendszert, mint saját nemzeti jelleméhöz nem illőt, és őt ki nem elégitőt visszalökött, nem azért, mintha nem tudná, mi az élettudomány, vagy ezzel soha sem kívánna szerelembe esni; mert halhatlan költőink — különösen Kazinczy', és Berzsenyi' irataiból, hogy az élőket most elhallgassam — és országgyűlési derék szónokaink' nyilatkozataiból olly fölséges világ- és életnézet tündöklik ki, melly legbiztosabb záloga lehet annak, hogy a' mívelt magyar szintolly philosophusi szellemmel bíró lehet, mint más nemzetbeli; hanem az említett rendszereket visszalökte azért, mert azokat saját

észjellemével, és hogy úgy szóljak, vérével egybehangzóknak nem találta. Illy okoktól vezéreltetve, kisérletet tettünk, az ázsiai életirányú, tartalmas, jobbadán gyakorlati elmélettel, eszmékkel, és mindig csak eszmékkel nem ábrándozó, de más oldalról csak valljuk meg, kissé töredékes, rendszertelen, bizarr philosophiának, az europai tudományos, szilárd, és szabatos mély értelmű, és irányú, de itt is valljuk meg, nagyon rendszerkóros, és iskolaiságokkal dús philosophiávali viszonegyesítésére: úgy találva, hogy e' két testvér közől mindegyiknek saját hibái, túlságai, és ingatagságai vannak ugyan, de vannak félreismerhetlen jelességei is; melly ellenkezetek, 's túlságok között fölemelkedve, a' nélkül hogy Plotin' díjára jussunk, lehet ezeket mégis egyesítni, az áldott harmonismus' segélyével. Továbbá, azt is tapasztalva, hogy magyarjaink, mint keleti nép, az általános, egyetemes, előleges és tiszta eszmékre mit sem adnak; nem is hagyják magokat egykönnyen a' műszavak', rendszer', és iskolai tudományosság' kalitkáiba záratni, mik nélkül azonban alaposan philosophálni alig lehet; nem hagyják tehát magokat az életgyakorlattól elüttetni, a' mi keleti, és igen jó elem bennök; minket még egy másik eszme is ragadott meg, melly nem más, mint a' cosmopoliticai elemnek a' nemzetiségi elemmel párosítása; jelesen az egyetemes vagy világphilosophiának a' magyar nemzetiségbe beoltása: melly gondolat képtelennek látszott, és látszhatik is sokak előtt, kik kivált a' német philosophia' tiszta eszményiségébe elmerűltek; de hogy minekünk fontos okaink voltak, és vannak ezt cselekedni, kitetszik e' következőkből. Mi ezen fő elvből indúlva ki, hogy a' philosophia' fő és örök iránya, az egyéni és társas élet' szépitése, csodálva szemléltük azon sikerhiányt, melly sok nagy nevű bölcsek' szíves munkája után mutatkozék, elannyira hogy némelly értetlenektől, maga az élettudomány fölöslegesnek, nélkülezhetőnek, és a' positív vallások által kipótolhatónak állíttatnék, sőt némellyektől még e' fölött károsnak is itéltetnék. Utóbb a' philosophiák' sikeretlenségének legfőbb okát abban találtuk rejleni, hogy a' philosophok' nagy része épen olly hibába esett, mint azok, kik egyetemes nyelv' föltalálásán idejöket elpazarolva, és erejöket megtörve, saját nemzeti nyelvök' mívelésére mi gondot sem fordítottak; holott tudjuk, hogy az úgy nevezett *philosophusi* nyelv, ha föltaláltatnék is, soha a' nemzeti nyelvek' hiányát nagy általánossága

miatt ki nem pótolhatná, azért mert nemzeti nyelv, úgy illik a' nemzeti jellemhöz, mint emberbőr az emberi testhez. Épen illyen viszony van az egyetemes, és nemzeti philosophiák között. Mert bár philosophiai eszméknek, elveknek tisztádon tisztáknak kell lenniök, és mint tiszta víznek semmi helyi, és kori színt nem szabad magukon viselniök, felhőtlennek kell lenni a' bölcselő' egének, és a' gőzkörön jóval fölülemelkedettnek, ez igaz; de az is igaz ám, hogy a' melly bölcselő ezen eszmék', és elvek' tisztaságával harmoniába nem bírja hozni a' nemzeti, sőt egyéni élet' érdekeit, a' ki csak a' felhőket érő kopár sziklák' tetején járdal szüntelen: annak bölcseletei épen nem lehetnek kielégítők. Mert jól tudjuk, hogy az élettudomány nem csak a' hideg észnek, hanem szól a' szívnek, az érzelemnek is; föladata ennek nem csak az elmélet, hanem a' jellemképzés, és az elvek' kijavítása által előidézendő gyakorlati életszépítés. Ámde ezek annyifélék, a' mennyi a' nemzet, és így azért kell a' philosophiának a' nemzeti sajátságok — alkatok — életformákhoz is simúlni, hogy eszméivel, és elveivel épen ott, és úgy gazdagítsa azokat, kiket tanítni akar, mint ezeknek szüksége, és képessége kívánja. Ha tehát a' bölcselő sikeresen akar munkálni: öszhangban kell lenni philosophiájának nemzete' jellemével, és szükségeivel; másképp bátrak vagyunk kérdeni: mikép számolhat sikerre a' nemzetiséggel bajlódni nem akaró philosophia? mikép elégíti ki például, a' keleti fajta, gyakorlati irányú, mély érzelmű, egyszerű, nyílt keblű *magyart* akár az elméleti irányú, kissé érzelgő műszavak' póláiba rejlő *német*, akár a' mindenen udvariasan elsikamló fölűletes, de életvidor *frank* philosophia? Saját és nemzeti philosophiát tehát a' magyarnak ollyat, mellynek eszméi, és fő elvei az egyetemes vagy világphilosophia' magas és tiszta forrásából keletkezzenek ugyan; de öntözzék folyamai a' nemzetiség' irányait is alkalmazás által már viselve a' kor' typusat, és a' hely' szinezetét. Valóban nem mondunk sokat, ha állítjuk, miként a' *nemzeti elem* fő kelléke a' philosophiának; és igaz nemzeti philosophia nélkül nincs mívelt nemzetiség, és nemzeti míveltség; mert ez ad a' nemzetnek meghatározott állandó bélyeget, a' nemzeti nyelvvel együtt, ez ad erőt és akaratot a' nagy tettekre, ez teszi szilárddá a' nemzeti jellemet, melly aztán fölmenti azt az elkorcsosodástól, és a' végelenyészés' veszélyeitől:

miket eszközöl a' többek közt a' fellegekben járó, általányba merűlt, és a' nemzetiséghöz simúlni nem akaró philosophia.

Íme illyen okoktól vezéreltetve, bár elsőben fölötte idegenek voltunk új rendszerzéstől, mégis egy új élet-, 's világnézetet állítottunk fel, és erre épitett rendszerünket *egyezményes*nek neveztük, részint azért, mert ennek sarkelve az egyezmény, vagy harmonia; részint, mert ez viszonegyesítni törekszik a' keleti, és nyugati testvér philosophiákat, egyesítni a' cosmopolitai és nemzetiségi elemet. Kiindúl tehát ez, nem az isten', nem az általány', nem e' világ', nem a' tiszta lét' eszméjéből, hanem azon hatalmas elvből, melly a' világ' ős elve, és a' melly teszi az istenség' lényét is. És ez a' harmonia, mellynél nem ismerünk magasb eszmét, mivel magának a' fő lénynek, e' világnak, az észnek, az általánynak, a' létnek eszméje is ez alá tartozik. Proteusi alakban mutatkozik ez minden igazban, minden jóban, és minden szépben; és mind az, mit rendnek, aránynak, tökélynek, erénynek, egyesűletnek, öszhangnak, idomnak nevezünk: az ő munkája.

Illy nagy szerepet játszva ezen világelv, e' nagy egyetemben, a' keleti ősbölcseség jókor figyelmessé kezdett lenni erre, és Égyiptusban ugyan *Horus* név alatt tisztelteték; a' vele örök háborúban levő ellenkezet pedig, mellyet szintolly színváltónak hittek, *Typhon*' jelképe alatt; és ez a' háborgó tenger, az emberevő krokodil, és a' fákat kitépő forgószélben rejtezni gondoltaték. A' zoroaszteri bölcseség is a' harmoniát, a' különféle színeket egyesítő *világosság*', az ellenkezetet pedig a' színeket elnyelő *sötétség*' jelképe alatt imádtatta. Sőt még az ősgörögök is hitték, hogy a' *Harmonia* olly uranida, kire bízta az ég' istene e' nagy világ' alkotását, és rendezését, kinek helyét későbben *Themis* foglalá el; kinek Hessiodusnál három leányai említetnek: *Dike*, *Eunomia* és *Irene*: kik az úgy nevezett *Horák* és a' kik, mint nevök mutatja, képviselői a' physicai, erkölcsi, és társadalmi egyezménynek. Még az egy istent imádó keleti vallásokból sem rekedett ki az egyezmény, és ellenkezet, és első ugyan a' béke' követeiben, az *angyalok*ban, másik a' *sátán*ban tűnik elő; melly szó ellenkezetet jelent. Mi több, az *ármány* szó megvan nyelvünkben is, melly az ellenkezet' daemona, és hajdan jelképe volt minden hamisnak, rútnak, rosznak, zavarnak, beteg-

ségnek, és háborúnak. Tagadja már most valaki az ázsiai philosophia' megszemélyesített harmoniáit, és ellenkezeteit, az angyalokat, és ördögöket; valóban az europai életbölcs is, követve a' keleti gnomás modort, joggal elmondhatja: mint sok alakjai álnak az *egyezmény*nek előttünk, úgy az ellenkezet is sok képben tűnik elénkbe.

Most már ha kérdjük: van-e szilárd alapja ezen keleti világnézetnek, és lehet-e erre építni philosophiai rendszert? Feleljük: igen nagy, és élettudománynak ugyan, minőnek mi lenni hiszszük, és valljuk az igaz philosophiát, csupán, és egyedül erre lehet építni; mert maga az emberileg szép élet nem más, és nem lehet egyéb mint egyezmény; ebből kell tehát kiindulnunk az *életeszmény'* meghatározásában, melly nélkül a' ki bölcsel, azt teszi, a' mit már *Persius* mondott:

— — Passim sequitur corvos; testaque lutoque:
Securus, quo pes ferat, atque ex tempore vivit.
Sat. III.

Az egyezményes philosophia tehát e' világ' ős elvét teszi alapjául, és innen indúl ki, mint fő elvből, mert ha ki a' physicai világot megtekinti, itt mindjárt két ellenkező gyök-erőt vesz észre; egyik *vonzó*, vagy nehezkedő, másik *taszító*, vagy gyors erő; és ezen két erőt a' harmonia egyenlíti ki, melly örök forgásban tartja az égi testeket, és a' melly nélkül ezek vagy a' központi napba ragadtatnának, vagy a' végtelen tér' széleire sodortatnának. Ha testünket megtekintjük, ennek életműszerét is, a' két ellenkező, *gépi* és *életerőt* kiegyenlítő harmonia tartja fenn, épen úgy mint óra' járását a' függentyű, melly a' gyors és nehéz erőt kiegyenlíti. Ha a' társadalmi életet veszszük gondolóra, itt is két ellenkező gyök-erő mutatkozik, u. m. *központosító*, és *decentralisaló* erő, miket aztán a' társadalmi egyezménynek kell kiegyenlítni, ha a' társas élet' szépségét a' zavar' daemona által elrontatni nem akarjuk.

Mi most, hogy hosszasak ne legyünk, említett két gyök-erőnek, ezek' antagonismusának, és kiegyenlítésének anyagi, és szellemi világban egyiránt, és mindenütt föltünedező nyilatkozatait mellőzzük :csupán arra teszszük tisztelt hallgatóinkat figyelmesekké, miként nem helyesen tevék az europai bölcselők, hogy ezen keleti őselemét elhagyák a' philosophiának, mellyet már Pythagoras átültetni akart Europába; mert így philosophiájokat az egyoldalúság' veszélyének tevék ki az ál-

tal, hogy mindig a' decentralisaló, az általányra, eszményire, tisztára, egyetemire siető elemet tartván szemeik előtt, és a' centralisaló, vonzó, rendező elemet mívelni feledvén, ez által olly hézag esett a' philosophiában, mellyet Plato, és Aristoteles óta sajnosan tapasztal mindenki, és a' mellyet csekély véleményünk szerint csupán a' harmonismus leend képes betölteni; melly az egyetemi, az eszményi, az általános, és viszont a' részletes, a' valódi, a' tapasztalati és nemzeti között állítván fel szállását, fő gondját a' bölcs egyensuly', arány', szóval az egyezmény' kitanulására fordítja, mint ezt a' socialismus' elveinek kikeresése, a' társadalom' természete és fölvilágitása által is tanusítni, és teljesítni is bátorkodik, közép ösvényt tartván az egyoldalú universalismus, és particularismus, az égen is nagyot ölelő cosmopolitismus, és az igen is szűk keblű patriotismus között.

Nézetünk szerint a' socialismus' legfőbb kérdése és föladata: a' társas élet' eszményének lehető megközelítése, vagy világosabban, a' társadalmi életszépség. Szépségről van itt szó; és pedig nem eszményiről, elméletiről, hanem életbe léptetendőről, és valósítandóról. Az illynemű szépségnek, melly nem akar ábránd, és idealis álom lenni, két tényezője van: *élet* és *egyezmény*; első azért, mert a' mi holt, a' mi merevény, szabad fejlődést, szabad átalakúlást nem enged: az szép soha sem lehet; az illyen rothadt elemet az ép életművezet kitaszítja magából, sőt a' folyam is partjára sodorja. Az élet' eszméje továbbá nem tűri azt is, a' mit már nem lehet ugyan mozdulatlannak mondani, mint a' gépet, de a' mellynek mozgató elve kivüle fekszik, és nem magában; az illyen gépi tökély sem érdemli az életnevet, és így nem szép, mert a' legerősb gőzgépnél is többre becsülendő aestheticai tekintetben egy igénytelen virágnövény, melly átalakúlásnak, és így szabad fejlésnek helyt ad, és nem untatja a' nézőt örök egyforma mozgalmával.

Mire valók, kérdik itt nyájas hallgatóim, az élet' természetéből folyó ezen szépségeknek emlegetése? feleljük: arra, hogy a' társadalom' életének egyezményben kell lenni az élet' természetével, mellynek fő jelleme a' szabad fejlődés; ennek meggátlása pedig még a' növényeket is elferdíti, és szabad nedvkeringésöktől megfosztván, elsatnyítja. Az élet tehát számtalan typusaiban, és alakjaiban képviselője a' szabadságnak, ez pedig föltéte a' társadalmi élet' szépségének. Úgy de, mit kell

itt érteni a' *szabadság'* neve alatt, mellyről helyesen jegyzi meg egy lelkes német író, *Rotteck:* „Hogy ez rémíge a' zsarnoknak, érthetetlen szó a' rabszolgának, szívidealja az emberi mívelt kebelnek, vészthozó fegyver a' vakbuzgalom' kezében?" Mi itt szabadság' neve alatt nem mást értünk, mint függetlenséget az egyéni, és társas életet legjobban elrútitó, anyagi, szellemi és erkölcsi *szegénységtől*. Mert csak vessünk egy két futó tekintetet ezen daemonra. Valljon nem a' testi szegénység-e az, melly az egyént eszméktől üres állattá sorozván le, és emberi méltóságához illő önállásától megfosztván, mások' dolgozó gépevé silányítja le, a' társadalmi életet pedig úgy éktelenĺti, hogy az utczák éhes koldusokkal, a' börtönök az éhezés miatt elvetemedett ragadozókkal telvék, kik veszélyeztetik a' közbátorságot, és nemhogy együtt emelnék a' társaság' közterheit, hanem terhére válnak a' vagyonosaknak. Sőt nem csak a' koldulók' sokasága disztelenĺti a' társadalmakat, és ezek közt honunkat is, hanem ezt magát is rettegteti a' köz elszegényedés' örvényébe sodortatás' felelme; és midőn a' szellemdús népek le bírják fegyverzeni ezen paizsos férfiút, ugyan akkor a' socialismus' elveivel ismeretlen népek a' jólét' számtalan elemei között is csak sorvadnak, mert nekik ipar, és más hiány miatt hitelök nincs, és minden vállalataiknál kénytelenek érezni, hogy a' pénz és a' vagyon, a' társadalmak' anyagi életereje.

A' *szellemi* és *erkölcsi szegénység* is, szintolly egyéni, és társadalmi életet rútító dolog. Mert elsőben, a' szellemileg szegény, örök kis korúságra van kárhoztatva. Ő még ha a' vagyonosak' néposztályához tartozik is, rabja az előitéleteknek, szellemi sötét börtönben ül, és úgy szólván fényes koldús, ki nem élvezi az új eszmék', elmeszüleményeк', és fölfedezések' gyönyöreit; más' eszéré szorúl tehát mindenben, és mint vak, más' szemeivel látni kénytelen. Épen illyen rút a' szellemileg szegény társadalom' élete is. Itt az említett szegénység miatt míveletlen, és szegény marad a' nyelv, hajószegények a' folyamok, néptelenek a' puszták, falvak izléshiányt, városok szegénységet mutatnak; a' földnép' öltönye disztelen, arcza örömtelen, hangulata életunt és vidortalan. Ezek nagy bajok, de van még ezeknél nagyobb is, ez az *erkölcsi* szegénység, melly az egyéni és társas életet legjobban rútitja. Milly rút alakot ölt az erkölcsileg szegény társadalom! mellyben semmi polgárerény, semmi igaz, csak álarczos honfiság, semmi közszellem nincs, igen

is nincs; mivel ezen pompavirágok csak az anyagi, és szellemi jólét' földében díszlenek; olly honban pedig, melly említett kincsekkel nem dicsekhetik, dühöng a' fejetlenség, önzés, és törvényrontás, mik a' bizonyos feloszlás' előjelei.

Szabad, és meg nem kötött fejlődést tehát az anyagi, szellemi egyesűleti erőknek, szabad ösvényt a' békes átalakúlásnak, legyen szabad föld, ezzel együtt szabad föld- és kézmíves; ezt kiáltja a' bölcs socialismus, mert a' társadalom élőkből áll; ennek törvényeinek tehát harmoniában kell lenni az élet' törvényeivel, mellyek gépiséget, mereványséget, rothadást és halált nem tűrnek; sőt ennek elemeit még a' növényi életműszerzetből is rögtön kitakarítják. Ne szenvedje meg tehát a' társadalom is magában azt, a' mi merevény, holt, és örökké gépi akar lenni, és semmi javításnak helyt nem enged, mivel ez csak a' rothasztó elemet szaporítja, és a' társadalom' szépségeit hervasztja. Ha a' társaság a' szabad fejlődés' elvét, mint életelvet érvényessé bírja tenni magában, ebből virúl aztán fel az a' fölséges gyümölcsfa, a' *honszeretet;* melly legdicsőbb ékszere a' társaság' kéjkertjének, fő tényezője a' társadalmi egyezménynek, és kútforrása majd minden polgárerénynek. Gyökere ennek épen nem a' föld- és tájszeretet, hanem azon érzet, hogy minden boldogság' alapja a' társaság, mellyben élünk, ennek kell tehát feláldoznunk erőnket, javainkat, sőt ha szükség, életünket is. Ámde a' gépileg csikorgó, rothadás' elemeit magában bőven rejtő, szellemileg és erkölcsileg szegény társadalom, képes-e illy drága növény' termesztésére? korán sem; mivel ez olly társadalomban diszlik, melly alkata' áldásait mindenkire egyaránt kiterjeszti, melly a' honérdeket ügyesen összeforrasztja az egyének' érdekével, a' nagy halmazt mint ép test a' congestiokat épen nem tűri, ott maradván meg legtovább az erkölcsi tisztaságot igénylő honszeretet a' maga épségében, hol a' honbirtok minél több kézben van, és a' servilismusnak tág kapu nem nyílhatik. Úgy van: minden *szerelem* viszonszerelemből származik; a' hon, ha akar szerettetni, neki is viszonszeretni kell minden gyermekeit; és bizonynyal a' honban van ott a' hiba, hol elhalt minden honfiság, mert ezen természettel belénk oltott hajlam nagy ok nélkül ki nem hal szivünkből, és csak úgy, ha a' hon által meggyilkoltatik, és valamint hálátlan honért nem hamar hal meg az ember, — minthogy a' zsarnok ál-

lodalmakban egyetlen hőst sem lehet mutatni — épen úgy *Leonidas*, és hőstársai Thermopylénél, *Logodi*, és bajnoktársai Szabácsnál, csak a' szabad honért halhattak meg.

III.

Azonban meg ne csaljuk magunkat; az életnek két polusa van: szabadság, és rend, és az egyezmény is mint láttuk, két ellenkező gyökerőnek kiegyenlítése, 's kibékitése. Nem csak decentralisaló erő szükséges tehát az életre, hanem központosító is, bizonyos mértékben; és az az életerő, melly a' vértömeget mind a' szívre tolúlni nem engedi, tiltja azt is, hogy ez eloszolva a' vércsatornákban, külön congestiokat létesítsen, és a' szív' hatalmát meggyöngítve, sokféle fattyú életet hozzon elő. A' központosító erőnek tehát fő szerepet kell játszani a' társas életben, mert az élet nem egyéb, mint a' szabad fejlődés és a' rend közötti egyezmény, és olly zene, mellyben egy kar-igazgató van; olly sereg, mellyben csak egy a' fő parancsnok. Valamint tehát fölebb óvást tettünk az iránt, hogy gépi merevény, nehezkes, zsarnoki alakot ne öltsön a' társadalmi élet: úgy most már áttérve az emberileg szép élet' második fő tényezőjére, a' központosító elvre vagy a' rendre, úgy óvást teszünk az iránt, hogy a' társas életnek nem szabad *polypusi alakot* ölteni, melly abban áll, hogy egy nagy sziget csupa élő habarniczákból alakúlt, és mégis nincs köz élete azért, mert minden kisded habarnicza egy élő és független életet élni akaró egész. Társadalomnak illyenné válni nem szabad, hanem a' rend' eszméjének, 's elvének kell hódolnia. Úgy de mi a' *rend?* kérdik nyájas hallgatóim. Ez egyezménye, és öszhangja az egy köz, és üdvös irányra önkényt munkáló minden tagoknak, kiket egy lélek, egy alapeszme lelkesít; a' kik tehát köz meggyőződés, érvényes okok által segítetve, egy fő irányra dolgoznak, úgy hogy a' köz érdeket semmi mellékes érdek meg nem gyöngítheti, a' törvénytiszteletet bennök semmi ellenséges erő meg nem törheti. Elveiket, erejöket lehetőleg központosítják, és ebben a' nagy természet', a' világ' ős elvét, a' harmoniát követik, melly mint láttuk, szabad fejlést tűntet ugyan elő mindenütt, de más részről olly pontos rendet követ, hogy

mint nagy tapasztalású orvosok, jelesen *Consbruch*[1]) állítják, még az életművezetben kitörő rendetlenségek és betegségek is, folyamukban, stadiumaikban és typusaikban bizonyos, és változhatlan rendet és törvényt követnek. Azt pedig a' természetvizsgálók allítják, jelesen *Lichtenberg* után *Schelling*[2]), miként: „Olly egyezmény uralkodik, vagy rapport, a' világegyetem' külön részeiben, hogy például: történjék a' napban valamelly villanyvihar, ez nyolcz percz alatt földünkön megéreztetik; mit valószínűvé tesz az is, hogy az ellenkező égsark alatt törjön ki valamelly volkán, vagy kerekedjék éjszaki fény, a' másik égsark alatt legott rázkódásba jön a' delejtő, vagy magnes, megérezve hogy a' rend és az egyensúly megzavartatott a' földön."

A' társadalmi életnek ebben is harmonisálni kell az egyetemes élettel, hogy rendet kövessen, melly nélkül nincsen élet. Azonban jól megjegyezzük, a' rend is kétféle; lehet ez *emberi*, és állati, vagy *gépi;* elsőt szabad önhatárzás létesit, másikat a' vak engedély, és illyet ohajt a' sultanismus; de ez a' társadalom' fölebb előadott eszméjével viszhangban van, mellyet mi élő, és így szabad egészletnek lenni nyilvanítottunk, nem gépnek; és valóban nincs is szebb látvány, mint látni egy szabad lényekből álló testületet, kiket egy lélek, egy alap-irány lelkesít, és ezen fő iránytól sem magán érdek, sem szabadság' álarcza alatt rejlő féktelenség el nem tántorít!

Vannak ugyan ollyan álbölcsek, kik ezen eszmét kivihetetlennek tartják, hogy szabad emberek közt a' rend honos legyen, és municipalis alkattal bíró honban jól kormányozni lehessen; de valóban lehető ez, ha a' népnevelést — de a' mellyre sok, igen sok kívántatik — úgy intézzük, hogy az anyagi és szellemi erő, aránylag legyen szétoszolva, a' társadalom' minden egyéneiben, nem pedig csak egy két nép-osztályban: minden egyén tudja tehát a' társadalom' czéljait, és ennek akadályait; de anyagi erejével is képes legyen azt előmozdítni; mert ha ők anyagilag, és szellemileg szegények: vagy a' rend bomlik meg, vagy gépileg munkálkodnak, és ekkor nem levén tisztában sem az emberiség',

---

[1]) Patholog. Taschenbuch. Leipzig, 1813. 43. l.

[2]) System der Naturphilosophie. Jéna, 1799. 305. l.

sem a' társaság' czéljaira nézve, veszély' idején nem támadhat bennök lelkesedés, és a' közjóért, mit nem élveznek, nem bírnak áldozatot nyújtani.

Hogy tehát a' társadalmi élet a' rend által szépítethessék, ennek irányának, és czéljának harmoniában kell lenni az emberiség' czéljaival, és így jónak; önzés nélküli legyen az, és általánosan üdvös, nem pedig ollyan, minő sok állodalmaké, mellyeknek czélja nem társadalmi, hanem csak kaszti, és néposztályi, sőt a' rabló statusoké épen vétkes, és kárhozatos; azért kell pedig illyennek lenni, mert csupán az illyen fölséges, és tiszta emberiséggel harmoniazó irány, czél' és köz érdek' elérésére függesztett állhatatos akarat képes rendet létesítni, és előidézni azt a' nemtőt, melly *közszellem*nek neveztetik. Ezen legfelsőbb polgárerény, melly legnagyobb bíztosítéka a' társadalmi boldogságnak, mellynek hiányát sem a' félelem, sem a' vak engedély soha ki nem pótolja, éltetője a' törvényeknek, és a' törvényes rendnek; nem úgy, mint ott, hol a' törvények hibásan hajtatnak végre. Ott hol közszellem léledz, mindenki önként készen enged a' törvénynek, mert érti, és érzi irányukat, közjóra czélzó szellemöket. Ámde hogy ezt létesíthessük, erre megint mívelt ész, és mívelt kebel kívántatik; első annyiban, hogy az egyének föl bírjanak emelkedni egyetemes álláspontra, és innen tekinteni a' társadalom' érdekeit, nem pedig önző, alacsony, és testűleti szempontból. Kebelt ihletőleg, résztvevő szemmel kíséri itt mindenki a' társadalom' akármelly tagján esett méltatlanságot, és ezért szót emel ott, hol lehet 's kell segítni, mert tökélyes társaságban a' melly veszély egyik tagot éri, azt mindenki érzi, mikép ha egy ideg sértetik, rokonszenvvel illettetik az egész idegrendszer.

És mivel a' társadalmi legfőbb rendőrség a' kormányban központosúl, alkotmányos országoknak az uralkodók iránti hűségben kell fénylő példát mutatni; mert a' történetírás tanítja, mikép absolut monarchák is részesűltek alattvalóiknak szíves szeretetében, minők II. József, II. Fridrik, és II. Katalin; annál visszásabb tehát az, midőn alkotmányos országban, alkotmányos királynak ollyan panaszra kell fakadni, minót az 1548. 14. olvasunk, mert valóban ha van nemzet e' világon, mellynek a' törvényszerességre, polgárerényre, a' kormánytiszteletre, és ez

által a' legszigorúbb rendszeretetre van hatalmas indító oka, valóban mi vagyunk azok, kiknél a' központosítás' örvénye még nem nyelt el minden nyilvános életet; kiknél helye van a' nyilvános erénynek, melly a' honszeretet, és közszellem' egyedüli alapja; csak népnevelés szükséges, melly társadalmunk' megbecsülhetlen javait ismerni tanítsa, és a' kormány' emberitől emberi tökélyt haladó tökélyt ne követeljen, mert a' legjobb kormányalakban is számolni kell a' szenvedelmekre épen úgy, mint valamelly gép' forgásában az azt lankasztó, vagy megzavaró erőkre.

IV.

Előadtuk híven, minő eszmékkel, és elvekkel járul a' harmonismus a' társadalmi élet' szépitéséhez. Kitetszik ezekből, miként nem szorúl a' józan bölcselkedés olly rém-eszközökre, mellyekkel a' régi és újabb socialismus és communismus idegeníté el magától a' társas viszonyok' tiszteletben tartóit. Most már higye valaki, hogy a' társadalmi szépség' előhozására szükség előbb megdönteni a' keresztyén tiszta theismust, és ennek helyébe tolni a' régi pantheismust, elavítni a' szinte ezer éves polgári alkotmányokat, letörőlni a' nemzetiséget, kiküszöbölni az eddigi politicai, nevelési, és fegyelmi elveket, megsemmítni a' bírtoksajátot, és a' gyermekek, 's rokonok' örökösödését, könnyen feloldozhatóvá tenni a' házasság' szent köteleit. Valóban illy rémösvényen a' társadalmi egyezmény, mellyet irányozunk, soha nem születik, a' gazdagok 's szegények közötti iszonyú mélység ki nem egyenlítetik, a' köz elszegényedés nem száműzetik, általános életvidorság elő nem idéztetik, sőt minden a' legnagyobb hangviszályba hozatik. Említett eszményt előbb életbe lépteti a' józanabb socialismus, melly a' lélektan' és harmonismus' világánál fölvilágítja a' társadalom' természetét, fő elveit, és törvényeit; de ezeket nem rózsa színű szemüvegen tekinteti, hanem olly természeti, és komoly színben, melly ábrándokra, túlcsigázott reményekre soha sem ragadhat.

Hosszas, és unalmas elméletemet szabad legyen berekesztenem, azon magyar academiai társaságnak, mellynek kebelében lenni szerencsém van, élete' szépitésére irányzott nézeteimmel, és igénytelen észrevételeimmel. A' legmagasztosb érzelmekre kell egyfelűl dagadni szivünk-

nek, ha elgondoljuk, milly megbecsűlhetlen nemzeti kincsnek szent ügye bízatott az által némileg mi reánk, t. i. a' magyar nyelv' mívelése, ennek a' tudományok' minden ágaira alkalmazása, ezek által a' még eddig, fájdalom! a' tudományoktól elfordúlt nemzettel a' Muzák' megkedveltetése, melly képes leend őt saját, és társas élete' szépitésére vezetni. Mi legalább illy magas czélokat kötünk össze a' m. academia' eszméivel, úgymint nyelvünk' ügyét, ennek megkedveltetésével a' magyarodás' terjesztését, ez által pedig a' tiszta hazafiságnak, és nemzeti egységnek eszközlését.

Ámde ha ezen szép remények' tőfáját, a' legdicsőbb lelkesedés által ültetett és valóban eleinte hőkeblűleg apoltatott termőfát megtekintjük, előbbi magasztos érzelmeink' lángjainak lohadni kell, látván, milly lealacsonyító alakban állítják ezt némelly hazánkfiai a' külföldnek elébe; sőt honunkban is némellyek ennek nem soká kiszáradását, 's haldoklását jövendőlik. Szólnak sokan ennek terméketlenségéről, tagjainak hanyagságáról, ennek szegénységéről és mit tudom én, még miről; melly észrevételek bár jobbadán alaptalanok, 's czáfolatot sem érdemlenek, nekünk mindazáltal, kik ezen nemzet által, és nemzet' érdekében alkotott academia' tagjai vagyunk, társulatunkkal együtt a' nemzet' emlőin függünk, és jövendőnk is a' nemzet' kedvezésétől, vagy elkedvetlenedésétől függ, e' híreket, és véleményeket ignoralnunk nem lehet, nem szabad, azért, mert mint mondám, mi *nemzeti academia*' tagjai vagyunk; és tudományos társaságunkat épen nem lehet egy osztályba tenni az ollyan külföldi academiákkal, miket, mint fényűzési czikkeket a' divatnak mindenható ereje idézett elő, vagy valamelly fejdelemnek örök hirt szomjazó dicsvágya. Ah nem! a' medicisi, és XIV. Lajosi idők lejártak. Ma nem az élelmezett, és megajándékozott költészek, és történetírók ítélnek a' királyokról, hanem a' hatalmas közvélemény, melly bírószéket tart a' zsoldos történetírók fölött is; illyesmikért ma academiát alkotni egy józan fejdelemnek, annál inkább egy nemzetnek sem juthat eszébe.

Honunk' hős keblű fiai midőn academiát alkottak, ezt nemzeti, és tudományos életünk' szépitése végett alkották; ezen fölséges irányból kell tehát annak jelen életét, becsét, és állását megitélni. Milly szívrázó, és kebelzúzó lenne azon hírnek megvalósulása, hogy academiánk

haldokol! mert a' társadalmak' kora elhalása mindig gyalázattal jár együtt, nem úgy mint az egyéneké. Elhal ugyanis a' társaság vagy azon erők' megöldököltetése miatt, mik annak lételt, és életet adtak, vagy a' tagok' lelketlensége, léhasága miatt, vagy végre a' társaságnak átalakítást nem tűrő merevénysége miatt. Elsőt illetőleg úgy véljük, lehetlen, hogy azon okok, mik honunkat academia' létesitésére bírták, ma is ne álljanak; mert azon üdvös czél, mellyről fölebb dagadó kebellel szóltam, még elérve nincs úgy, hogy ezen ok, academiánk' létezését szükségtelenné, és fölöslegessé tenné. Sőt az a' bajunk, hogy csigaménéssel vádoltatunk; és a' magyarnak kissé heves vére, a' melly évben vetett, ugyan abban mindjárt az aratást is szeretné megtenni. A' két utolsó okban fekszik tehát a' vád' sulya, a' tagok közötti összefogó erőnek hianyzásában, és a' társaságnak átalakítást mellőző merevénységében; mellyre azonban már egy lelkes megye' rendei által föl is szólíttatott.

Elsőt illetőleg, nincs bizonyosb, hogy a' szabad társulatok' halálát mindig az egyenlőségi elv' kizárása idézi elő; mert a' nem szabad, és erőszakolt társulatokban kipótolja ezt, a' tőlök külön vált kormány' ereje, vagy valamelly hatalmas osztály' túlnyomata; de már szabad társaságban az erkölcsi, a' méltányossági erők tartják fenn a' harmoniát: itt nem szabad közfalnak, előjognak, senioratusnak, kiváltságnak, és egyéb feudalis rozsdának lenni, hanem jogi, és kötelességi egyenlőségnek, és ebből keletkező szilárd rendnek, közszellemnek, és a' dicső czélra törekvő lelkesedésnek. Harmoniában kell tehát lenni academiánknak is a' legújabb socialis elvekkel, ha maga magát megsemmítni, és épen nem dicső halálát siettetni nem akarja. Űzettessék ki ebből az aránytalanság', hanyagság', és önzés' daemona, és ne legyünk olly gépek, mik nem forognak, ha csak olajjal meg nem kenetnek. Istenért! életet mutassunk, és közjóért hevűlő lelkesedést! Milly nagyok most társulatunk' teendői! a' hon, mellynek *legyen* szavára keletkezett szép társulatunk, összekúcsolt kezekkel esdeklik, tegyük bélyegévé a' magyar nemzetiségnek a' tudományosságot, ízlést, és tiszta erkölcsöt, és illyen szellemi túlnyomat által terjeszszük a' nemzetiséget. Lepjük meg koronként a' nemzetet neki kedves újdonságokkal, és ezek által szerezzünk nagyobb népszerűséget.

Társadalmunk' átalakúlását mi nézi, ezt a' kor szükségessé teszi; mert illyen szerkezet mellett naponta jobban jobban hervadozand életünk' szépsége. Milly régen sohajtozott a' mívelt magyar, academia után; most elértük e' boldogságot, és most már kérdjük: azok, kik ennek életet adtak, nem bírnák ennek alkathibáit kijavítni? mik épen nem a' decentralisatioban fekszenek, mint sokan már megpendítették; mert academiai alkatunk ebben harmonisál polgári alkatunkkal, és nem engedi, hogy akarmilly fővárosi ton felsőbbséget gyakoroljon egy szabad társulat fölött, mert nálunk épen nem központosúl majd minden tudományosság fővárosunkban, úgy mint Párisban, Londonban, Berlinben, és Pétervárott; és tudjuk azt is, hogy az ős görög, és német tudományosság nem a' központosúlásnak köszönheti létét; hanem az ellenkezőnek. Vannak más, itt nem említendő alkathibáink, sok egyéb szerkezeti apróbb bajaink; mik ha minél előbb ki nem javítatnak, kora elszáradását idézendik elő magyar nemzetiségünk' ezen legszebb, legdicsőbb termőfájának, melly ellenben a' nemzeti nap' melege, és fénye által ápoltatva, magyar édenünk' legszebb tudatfájává alakúlhat.

Adja az örök szépség', egyezmény, vagy harmonia' istene hogy magyarjaink elfordulva az újabb' socialismus' rémnézeteitől, társadalmi életök' szépitését *a' szabadság', rend' harmoniájá*ban keressék, és találják fel.

III.

AZ ISTENESZME' EREDETÉRŐL.

HORVÁTH CYRILL RENDES TAGTÓL.

A' philosophia' határain belűl mindenkor nagy befolyást gyakorolt és jelenleg is gyakorol bizonyos igény, melly illető birák által számtalanszor fel volt már világosítva. Mellőzhetlen kötelessége mindenik bölcselőnek, hogy e' mindig szem előtt tartandó igény iránt önmagával kellőleg tisztába jőjön; találkoznak mindamellett, kik azt részint balúl történt fölfogás miatt kétségbe hozzák, részint mellékes czéloktól izgatva nyilván és alattomban is üldözik. Pedig az érintett igény koránsem tartozik azok' sorához, mik a' philosophia' határai közé, mint idegenszerű elemek, kivülről szoktak beerőszakoltatni.

És mellyik azon nagy befolyást gyakorlott és jelenleg is gyakorló igény? kérdezheti ezek után a' nyájas olvasó. Mi pedig egész nyiltsággal felelendjük: hogy a' szóba hozott igény alatt egyedül azt értjük, mellynek következtében a' saját rendeltetését és méltóságát becsülő ember irányadó igazságul semmi ollyast nem köteles elfogadni, mi előbb az ész' tisztitó tüzén szigoru pontossággal keresztül nem bocsátatott.

Hogy ezen igénynek a' philosophia' határain belűl mindenütt és mindenkor nagy befolyást kell gyakorolnia, a' dolog' természete kivánja. Tétova nélkül lehet mégis állítanunk, hogy alig léphet föl valahol nagyobb tekintélylyel, mint olly értekezésben, hol az *isteneszme*' eredete tudományosan tárgyaltatik. És nem ok nélkül. A' helyes irányt ohajtó mindenkép azon legyen, hogy alapos eligazodhatásra képesüljön.

Az isteneszmében rejlő ellentétek' kiegyenlitése pedig mindenkor sikerülten hat a' másutt megoldandó eszmecsomók' irányaira. Miből világosan következik, hogy az említett föladatbani eligazodás vezérfonal bármilly egyébütt kiviendő eligazodás' ügyében. Mert vajjon lehet-e akár terjedék-, akar tartalomra nézve gazdagabb és jelentékenyebb eszmére találni mint az isteneszme? Teljességgel nem. Különbféle szempontból vizsgálva úgy tünendik ez föl mint gyök, mellytől életnedvet kölcsönöz a' philosophia' egész alkotmánya; mint támaszpont, mellynek okszerű megállapitása után biztos csillapot várhat bárminő ingadás; mint iránytű, melly a' bölcselőt mind az elméleti mind a' gyakorlati élet' tengerén valamennyi kételyörvény és tévzátony' daczára bátorságos révparthoz fogja vezérleni.

E' tárgy tartalmas mivoltánál fogva már régóta érdekes mozgásban tartja a' német irodalom' legjelesebb elméit. Alig van tudományos folyóirat, alig nevezetes munka a' philosophia és theologia' körén, mellyben czélszerü kifejtésére különös gond nem fordítatnék. Hogy a' sok jó között sok fonákul fölfogott- 's még fonákabban idomítottra is akadhatni, nagyon természetes. Szerencsétlensége az a' philosophiának, hogy az ő pályaterén mindenik, ha még olly avatatlan is, felötlőleg hatékony vitézszerepet akar játszani. Nálunk az irodalom' e' mezeje szomorún parlag. Az itt-ott előadottban csak böngére találunk, mi a' szomszéd irodalom' e' szakban is eredetileg gazdag terményeit hagyja velünk ohajtatni. Pedig, ha nemzeti sajátságunkhoz illőt kivánunk a' philosophia' terén is megeszközleni, elkerülhetlenül szükséges: hogy az isteneszme' minden oldalróli átfürkészése iránt minél előbb tiszta részvéttel viseltessünk. Meghasonlást fog kétség kivül nálunk is a' dolog szülni. Azonban illy fontos tárgyat illető vitatkozásoknál egyebet csak szükkeblüség várhat. Meghasonlás a' philosophiában kikerülhetlen tünemény. Nehogy azonban a' bekövetkezendő meghasonlás, melly csak eszköz, saját hivatásáról megfeledkezvén önmagát egyedüli czélnak tekinthesse, kivánatos, előismékről gondoskodni, mik a' bonyodalmak közötti józan eligazodhatást korszerüleg megkönnyítsék. És épen illy előismékhez ohajtanók mi a' jelen értekezést is sorolni, mellynek czélja az isteneszme' eredetét tudományosan megvizsgálni.

Könnyebb megérthetés' okáért járuljunk egy kissé közelebb a' föladat' mivoltához. Tárgyunk az isteneszme. Meg kell azonban jól jegyezni, hogy itt sem az ezen eszme' tartalmát tevő igenlények, sem az ezen igenlények között levő viszonyok, sem azon belső dialecticai folyamat nem fog vizsgaczélul kitüzetni, melly által az említett igenlények egymást kölcsönösen előzsendítik, 's miután egymást kölcsönösen kiegésziték, tökélyes egységbe olvadnak össze. Mind ez itt csak mellesleg érintendő. Határozottan véve tehát szándokunk: az isteneszme' kutfejeit, azok' egymáshozi állását és ama' fokszövedéket előadni, mellyen az isteneszme' eredése az emberi tudamban keresztül ment.

Ki a' philosophiában nem járatlan, hivatásához tartozónak ismerendi megmutatni: 1) hogy az emberi szellem már eredetileg birtokában van az igazságnak; 2) hogy a' szellem, midőn annak tudományos ismeretére törekszik, csupán azt fejti ki önmagából, a' mi már benne diányilag megvolt. Miből továbbá önként foly a' következmény: hogy a' philosophia sem egyéb, mint tudományosan összerü megismerése annak, a' mi van. Tárgya tehát a' valóság, mellyről azonban különbözők a' vélemények. Mivel pedig értekezésünk olly föladattal foglalkozik, mi a' philosophia' lényeges oldalára vonatkozó, világos: miképen itt kezdetpontul ollyast kell fölhoznunk, mi az emberi tudamban, mint kétségbe hozhatlan tény, előfordul. És ez maga az isteneszme, minek tudamunkbani lételéről csak az kételkedhetik, ki önmagával ellenmondásba bonyolult. Ez által mindamellett nem kivánjuk mondani, hogy az iménti eszme mindenütt ugyanazon fokán tünik föl a' fejlettségnek; mert az e' körüli sokféleség ismét olly tény, mit kétségbe hozni vagy épen tagadni okatlanság.

Áll tehát eddig a' mondat: hogy az isteneszme az emberi tudamban valóságos tény. Ennek elfogadása után botlás nélkül lehet tovább haladnunk. Tehát az isteneszme tény. Ámde mi általában a' tény? Okozat, melly okra hivatkozik. És mi ez az ok? Dolog, melly bizonyos föltételeket szükségel. 'S ha ez általában igy van, igy van az isteneszmére nézve is. Mellyik hát azon ok, melly tudamunkban az isteneszmét előhozta? És mellyek ama' föltétek, mik nélkül az okozat' ok általi megeszközlése lehetetlen volt? Hogy ezekre azonnal válaszolhassunk, ügyeljünk a' kérdés alatti eszme' álladékira. Ismereti tárgy benne az

isten; ismereti öny — subjectum — az ember; a' kettő pedig együtt megeszközli az eszmét. Ez tehát okozat, mellynek okai: az isten, az ember vagy mind a' kettő együtt. Ugyde hogy az illető okok okozatot eszköszlőleg munkálhassanak, egymáshoz határozott viszonyban kell állaniok. Mihez képest 1) az isten viszonyban áll az emberhez; 2) az ember viszonyban áll az istenhez; 3) mind a' ketten viszonyban állanak egymáshoz. Elmellőzvén most azon majd másutt kiegyenlitendő ellenmondást, melly az érintett viszonyokban rejleni látszik, figyelembe kell különösen ajánlanunk a' tagokra eső nyomatékot; mert annak segedelmével lesznek meghatározhatók a' szempontok, mikből az isteneszme' eredete tárgyaltatik.

A' fenebbiekben tudnillik azt állitók: 1) hogy az isten viszonyban áll az emberhez. E' viszony' tartalmában a' nyomaték az istenre esik. Mi föladatunkhoz alkalmazva jelenti, hogy az isteneszme' tudambani eredete az isten' munkája. És ezt vitatja a' *supernaturalismus*. 2) Állítók, hogy az ember viszonyban áll az istenhez. E' viszony' tartalmában a' nyomaték az emberre esik. Mi föladatunkhoz alkalmazva jelenti, hogy az isteneszme' tudambani eredete az ember' munkája. És ezt vitatja a' *rationalismus*. Végre 3) állítók, hogy az isten szintugy viszonyban áll az emberhez, a' hogyan az ember viszonyban áll az istenhez. Ezen összerű viszony' tartalmában a' nyomaték az isten és ember közötti közösségre esik. Mi föladatunkhoz alkalmazva jelenti, hogy az isteneszme' tudambani eredete úgy az isten mint ember', úgy az ember mint isten' munkája. És ezt vitatja a' *concretismus*.

A' kijelelt három czikkben elő van egyszersmind mutatva a' rend, mellyet értekezésünk követend. Szólandunk ugyanis 1) a' *supernaturalismus-*, 2) *rationalismus-*, 3) a' *concretismusról*.

I. Supernaturslismus. A' mindennapi tapasztalás bizonyitja, hogy a' bölcselők azonnal felekeznek, mihelyt supernaturalismusról van szó. Ennek okát főleg ama' különb szempontokban lehet föltalálni, mikből a' vizsgálatok megindítatnak. A' szempontok' sokasága pedig mindenkor tanusítja, hogy a' supernaturalismus a' tudományok' országában fölötte fontos tárgy. Mi legalább róla annál határozottabban tartozunk nyilatkozni, mivel itt nem egész köre, hanem csupán egy oldalróli érvénye

fog nyomoztatni. Az ő elemei a' philosophia' valamennyi részében előtünnek. Az ő akár tagadó akár igenlő megfontolása nélkül alig történhetik valamelly rendszerben lépés, melly hiánya miatt ujabb, kiegészitést eszközlendő vizsgára nem sürgetne. Vegyük például az észt 's az abból folyó 's abban érvényülő ismereti és cselekedeti törvényeket, lehet-e vajjon ezek iránt kellőleg tisztába jőni a' supernaturalismusi álláspont' alkalmazása nélkül? Sőt lehet-e végkép eldönteni, mi az igazság, ha szigorun át nem vizsgáltatik az emberi tudam? 'S ez ismét fog-e előttünk föltárulni, ha az iménti álláspont kikerűltetik? Teljességgel nem. Hiába hozatnék föl ellenünk, hogy van bölcseleti rendszer, mellyben az érintetteket illető vizsgáknál e' szó: *supernaturalismus*, elő sem fordul; mert itt nem puszta névről, hanem a' supernaturalismusi álláspont' lényegéről van szó.

Föladatunk' körében a' supernaturalismus az isteneszme' eredetének első fokozotát fejezi ki. Az e' fokozatnak alapul szolgáló gondolat pedig e' mondatban öszpontosul: az isten viszonyban áll az emberhez. E' viszony' munkálója az isten, ki azt az emberi tudamban gerjesztett eszme által teszi megismerhetővé. Láthatni ezekből, miképen e' fokozat szerint az isten megeszközlője ugyan a' kérdéses eszmének, de azt mégis az ember nélkül, kinek tudamában a' megeszközlés véghezmegy, nem teheti. Más oldalról az ember sem képes azt megtudamlani az isten nélkül. Előhozó az isten, elfogadó az ember, a' tudam meg azon tér, hol a' kettő' egyesülése az eszmét folyományozza. Ugyde valamint mindenütt nem más a' közös okozat mint a' közösen munkáló okok' sajátságainak tükre: hasonlólag itt sem lehet az eszme más mint a' két tényező' sajátságait előtükröző okozmány. Mi hogy annál czélszerűbben megértethessék, előre kell küldenünk e' kérdéseket: mi az isten, és mi az ember?

A' supernaturalismus az istent előre fölteszi és annak munkáltából származtatja a' tudambani eszmét. Szerinte kétségen tuliak e' mondatok: az isten van; az isten isten; minden, a' mi nem őmaga, kivüle van; önmagátóli örök lény, teremtője, fentartója és igazgatója mindennek, a' mi kivüle van; ő van a' világ nélkül is, de a' világ nincs őnélküle. A' világ az isten' örök eszméinek tér- és időbeni valósítmánya. Tehát valódilag tekintve nem lehet benne más mint az, mi az isten által

öröktől fogva gondoltatott. Mindazáltal az istenbeni világeszme és azon eszme közt, mellyben az isten önmagát örökké megtudamolja, különbség van. Az isteni öntudamban teljesen azonos az öny és tárgy; mert az isten maga az általányos igazság. Végetlen az öny, végetlen a' tárgy, tehát mindenkép végetlen az eszme is. Ellenben az istentől gondolt világeszme a' gondoló önyre avagy istenre nézve végetlen, de tárgyra nézve véges. Mikből világosan láthatni, hogy a' supernaturalismus által kiemelt isteni igenlények közt legszembeötlőbb a' végetlenség.

Mi legyen továbbá szerinte az ember? az eddigiek után nem nehéz meghatározni. Teremtmény tudniillik, melly egyéb tulajdonokon kivül önállás- és öntudammal bir. Mint önálló, különb nemcsak minden más teremtménytől, hanem az istentől is. Mint öntudamos, tudammal bir önmagáról és teremtménytársairól. Következőleg teremtmény, mellynek munkasága természete' határain tul nem terjed. Isméket szerez, de azok' tárgyai mind végesek, t. i. őmaga és azon dolgok, mik kifejlése' lehetségét föltétezik. Eszméket alakit, de azok is csak az ő véges sajátságait tükrözik vissza. Czélok után törekszik, mellyek ismét csak az ő szükségeire vonatkoznak. Tehát lény, mellynek legszembeötlőbb jelleme a' végesség.

És igy az isten végetlen, az ember pedig véges lény. Az isten mint teremtő, fentartó és igazgató tökélyesen ismeri az ember' természetét rendeltetésével és azon módokkal együtt, mik őt végczéljáhozi eljuthatásában elősegítik. Az ember pedig, mint fenebb látók, saját végessége' határain tul teljességgel nem terjedhet. Ámde öntudamárai viszoltában ugyanannak csalhatlan tanusága által bizonyossá lesz mégis arról, hogy a' véges világén kivül a' végetlen istenről is bir eszmével. Honnan saját végessége mellett a' végetlenrőli eszme? A' természet, mint tudamunk' kifejlődhetésének egyik föltéte, kutfejül nem tekinthető; mert az is csak véges lények' össze. Az emberi szellem hasonlólag nem; mert az saját öntudamát határozottan meg tudja különböztetni az isteneszmétől. Tehát sem a' véges természet sem a' véges szellem nem képes az emberben az isteneszmét fölzsenditeni. Mivel pedig nincs okozat ok nélkül, nem marad egyéb hátra mint az, hogy tudamunkban az isteneszme az isten' munkája. Ő az, ki velünk viszonyba bocsátkozván

végetlen kegyelmének boldogitó hatalmánál fogva reánk munkál és ez által nekünk önmagát kijelenti.

Tehát önmagát kijelentve zsenditi föl az isten saját eszméjét az ember' tudamában. Itt mindamellett ujolag illy kérdés támad: mit foglal magában a' kijelentés? Hogy általa az isten határozza el magát föltünésre, az világos, valamint az is, hogy a' feltünés, mint meghatározott, az elhatározótól különbözik. Meg kell tehát itt jól választani az istent mint kijelentőt és a' kijelentést mint cselekvést, ebben meg a' tartalmat, melly kijelentetik, és a' módot, melly által a' kijelentés történik.

Mi a' tartalmat illeti, ez itt az isteneszme, a' mód pedig az istennek azon emberrei hatása, melly által ennek tudamában önmagáról eszmét fakaszt. Helyesen mondatik némellyektől, hogy a' kijelentés úgy tartalom- mint alakra nézve a' kijelentő' tükre, vagyis olly elemek' nyilvánitása, mik az embertől saját tehetségei által soha elő nem hozathattak volna. Vagy röviden: a' kijelentés mindenkép természet fölötti.

Az előadottak' helyszerű megemlitése után fenakadás nélkül lehet már most kérdezni: mikép eredtetik tudamunkban az isteneszme? Hogy e' *mikép* a' kijelentés' módját illeti, szükségtelen ujra említenünk. E' mód egyfelül az istenre, másfelül az emberre, végül mind a' kettőre vonatkozik. Istenre, mert ő az, ki a' kijentést megeszközli; emberre, mert ennek tudamában központosul; mind a' kettőre, mert mind a' kettő tényezője az eszmének mint ténynek. És e' vonatkozások' következtében a' supernaturalismusnak is három fokozata szülemlik, ugymint: a) a' közvetlen b) a' közvetett és c) az összerü supernaturalismns.

A) *Közvetlen supernaturalismus.* A' közvetlen, vagy mások szerint idő előtti kijelentés teremtés által történt. Helyesen mondatik közvetlennek, mert általa az isten minden más lény' közbejötte nélkül nyilatkozott meg; helyesen idő előttinek, mert általa lett minden, tehát az idő is. Alakja a' teremtés, mert általa valósitatván meg az örök világeszme, általa nyilatkozott meg közvetlenül az isten is. „Die Schöpfung ist die Verwirklichung des unendlich individualisirten Gedankens Gottes, oder der eine Urgedanke, der doch unendlich gegliederter wie geordne-

ter, absolutes System ist." J. H. Fichte: Grundz. z. Syst. d. Phil. Erst. Abth. 312. l.

Tehát Fichte H. szerint az istenbeni világeszme egy olly mindenkép megtagozott egész, mellyben mindenik tageszme eredetileg meghatározott és megegyedített levén a' többitől mivoltilag különbözik és mégis, mint ugyanazon egész' tagja, a' többivel szükségképen összefügg. Mi pedig az előképről áll, állania kell az utóképre nézve is; mert a' végetlen hatalmu és tökélyü isten' műve. A' végetlen bölcseség csak tökélyes művet alkothatott. E' mű a' világ. Nincs tehát benne lény, melly eredetileg föl nem volna készitve erőkkel, mik által, és viszonyokkal, mik között végirányának meg nem felelhetne. Az illykép fölkészitett teremtményék' össze teszi a' világ' eredeti állapotát, mellyben és melly által az isten önmagát közvetlenül kijelenti. Következőleg az illykép előhozott világegészben mindenik teremtvény 1) viszonyban áll önmagához, mert saját önállását csupán eredetileg meghatározott tehetségeinek igenlése által képes fentartani; 2) viszonyban áll az egészhez, mert ennek eredeti miségéhez mérvék a' föltétek, mik nélkül az egyediség' kifejlése lehetetlen; 3) viszonyban áll a' teremtőhöz, mert ennek mindent átlehelő bölcsesége az, mi az egészet nem különben mint az egyedeket élteti. És így mindenik teremtményben egység önmagával, egység az egészszel és egység a' teremtővel. Általányosan összehangzó egység tehát azon jellem, melly a' világ' eredeti állapotát bélyegzi.

Vessünk ezek után nyomozóbb pillantást az illy állapotban élő emberre. Mint teremtmény 1) viszonyban áll a' természethez, 2) önmagához, 3) az istenhez. Természethezi viszonyának tükre a' természettudam; önmagáhozi viszonyának tükre az öntudam; istenhezi viszonyának tükre az istentudam. Továbbá mint eredeti állapotban élő kifejti: a) a' természettudamot 's ez által mindinkább megvalósítja a' természeteszmét; b) kifejti az öntudamot 's ez által mindinkább megvalósitja az öneszmét; c) kifejti az istentudamot 's ez által mindinkább megvalósitja az isteneszmét. Azon tér pedig, hol az illy megvalósitás történik, az emberi szellem. Ámde mivel az ember' eredeti állapotát is általányosan összehangzó egység jellemzi, látni való: hogy ezen eredeti állapot' folyamatában sem a' természeteszme tul nem emelkedik az ön- és isteneszmén, sem az öneszme tul nem emelkedik a' természet- és istenesz-

mén; de az isteneszme annyiból csakugyan tul emelkedik az ön- és természeteszmén, mivel az isteneszme tartalom, melly magát az utóbbiakban kijelenti; tengely, melly körül minden forog; középpont, mellyből minden igazságsugár elömlik és mellybe azok, miután mindenütt kellő világosságot ébresztettek, ismét visszasietnek. Szóval, öszpont, mellyre nehézkedik minden életnyilatkozás. Ezen eredeti állapotban az emberi szellem tár, hol az isteneszme egyetemiség, mellyben él, mozog és van minden egyedies lételmód 's mellyeli egységében teljes boldogságnak örvend.

Miknél fogva a' kijelentés' e' fokán az isten az ember' tudamában csak önmagát igenli, az ember pedig eredeti fogamához (Anlage) irányosan a' kijelentést elfogadja. Az isten egyedül igenlő, az ember pedig elfogadó és igenlő is egyszersmind. Elfogadó, mert benne az isteneszmét egyedül az isten képes fölzsenditeni; igenlő, mert azon felül hogy magát a' kijelentés' elfogadására késznek mutatja, arra is törekszik: hogy a' kijelentés' tartalmát, jelenleg az isteneszmét, mind a' természetben mind önmagában föltalálja 's ez által úgy saját mint a' természet' eszméjét mindinkább kifejtvén az isteni kijelentésen alapuló általányos egység' további megeszközlésére segélyül legyen. Tulajdon egyediségét minden oldalról föláldozza az egyeteminek. Mi által az alak teljesen összehangzóvá válván a' tartalommal, az egyedi sajátságok is tiszta tükrei lesznek az isten' tökélyeinek. Nem tudand semmit, csak a' mi isteni; nem értend semmit, csak a' mi isteni; nem akarand semmit, csak a' mi isteni.

Az illy ember: 1) tárgyilag tekintve belé merülend a' természet' roppant tárházába és szemlélendi az egyedek' sokoldalu határozottságát, a' sokféle változatosságot, a' mulandó tüneteket, a' végesség' ellentétekbe bonyolult küzdelmeit; ámde a' sokoldalu határozottságban is csak az egyetemit, a' sokféleben is csak az egyet, a' mulandóban is csak az állandót, a' végesben is csak a' végetlent, az ellentétek' küzdéseiben is csak az önmagával összehangzót, vagy hogy röviden mindent kifejezzünk, mindenik teremtményben csak a' teremtőt fogja föltalálni és imádni. Ez szüli meg azután tudamában a' valódi boldogság' érzetét, mellynek további fentarthatása és megismerhetése végett öntuda-

mába száll, hogy annak belsejében is rátaláljon boldog élete' végső alapjára. Innen ered

2) az önyies irányzat, mellynek következtében észreveendi, hogy tehetségekkel bir, miket ő magának saját működése által nem szerzett; hogy törvények szerint munkálkodik, mik nem az ő szüleményei; hogy lelkismeretében bizonyos ige szól, mi nem az ő igéje; hogy szünetlenül érez magában egy titokteljes vonzalmat a' láthatlan felé, melly vonzalom nem az ő művelménye. Ezek' tudatára boldognak érzendi magát, mert tehetségeit olly lénytől jötteknek hiendi, ki maga a' végetlen jóság; törvényeit olly lénytől hozandja le, ki maga a' végetlen bölcseség; lelkismerete' szavát olly lény' akaratának tisztelendi, ki maga a' végetlen szentség; végre keble' titkos vonzalmát olly eszme' fejlésének hiendi, mellyet tudamába önmagát általa kijelentőleg maga a' végetlen isten oltott. Mik' eleven hitbeni elfogadása után buzgó szeretet- és reménynyel hódol az isteni gondviselésnek, melly neki csalhatlan jelekkel nyilatkozik meg a' természeti és erkölcsi világrendben.

3) És épen ezen világrend az, mellyel az ember hitleniIeg egyesülvén miután nem csak tárgyias, hanem önyies irányzatát is boldogitottan kielégitettnek érzendi, mindenben csak az istent és csak őt szemléli: „Wir behaupten eine ausserzeitliche Offenbarung Gottes in dem Geiste der Menschheit, die ihm das Gesetz des Erkennens, Gefühls und Willens sein sollte, und durch welche er auf unverkennbare Weise der Gottheit verbunden ist. Der Mensch in seinem ursprünglichen Zustande hatte das Bewusstsein dieser Offenbarung, und in demselben war ihm die Einheit mit Gott vermittelt. Von dieser Einheit fiel der Mensch ab und damit veränderte sich nicht nur seine Beziehung zu Gott, sondern auch das innere Verhältniss aller Elemente, Kräfte und Beziehungen seines Wesens und Lebens in der Erkenntniss, im Gefühl und Willen.“ H. C. W. Sigwart. Die Propädeutik d. Gesch. d. Phil. 28. l.

Sigwart mondottainkkal egyezőleg megismeri, hogy az ember eleinte egységben állott az istenhez; de azonnal hozzá teszi: hogy ezen egységtől elesett. Csodálatos állitás! Az ember, az istentől mindenkép függő teremtmény, elesett az istenneli egységtől, elesett attól, kiben minden van, él és mozog; kinek mindenható és mindenütti hatalma az egész mindenséget, következőleg az embert is, fentartólag átöleli. Meg-

foghatlan állitás, melly, ha igaz, még inkább megfoghatlan titkot foglal magában! És nincs különben. Az istentőli elesésen alapul mindazon rosz, mi a' legbölcsebb és legtökélyesb isten' teremtményeit szünetlenül boldogtalanítja. És minthogy a' rosz kétségbe hozhatlan tény, meg kellett az ember' istentőli elesésének történnie.

Sem a' hely sem czélunk nem engedi, hogy e' titokteljes tény' föladatunkat nem illető oldalainál időzzünk; de azt követeli, hogy annyiban rá is legyen ügyelés, mennyi az isteneszme' eredetének kiemelésére mellőzhetlenül megkivántatik.

Ha a' közvetlen supernaturalismus' eddig előadott sajátságaira figyelmezünk, úgy fogjuk találni: hogy az előfejlett isteneszme koránsem nyomja ki egész teljében a' viszonyt, melly az isten és ember között van. Az ember eredeti állapotánál fogva általányosan összehangzó egységben lenni mondatik az istennel. Állítaték továbbá: hogy ezen egység' öszpontositó helye az emberi tudam. Ennek hivatása mindazt, mi köréhez tartozik, teljes határozottság- és világossággal megismerni. És történt-e az e' fokon? Épen nem. Mint láttuk, itt az isten igenli önmagát az emberben és az ember igenli az istent önmagában. De igenli-e önmagát is az istenben? Látszólag igen, de valódilag nem. Pedig a' tudamban központosuló egység a' nélkül nem lehet általányosan öszszehangzó. Az ember mind létét és lényegét mind lételmódját tekintve az istentől van, tehát mindeddig csupán alak, mellyben az isten a' belé oltott eszme' közbevetésével önmagát jelenté ki. Önkényt tolja itt elő magát e' kérdés: az ember' tudamában kinek jelenti ki magát az isten? Önmagának nem; mert ez a' supernaturalismus' elvével ellenkezik. De az embernek sem; mert ez az isteneszmének, ugymint a' kijelentés' valódi tartalmának ismeretére még el nem juthatott. Az ember ugyanis véges tudamu levén, a' lényeghez csupán a' tünemény' fölfogása és megismerése által képes fölemelkedni. Ámde az isteneszme az emberi tudamban egyedül a' természeteszme és öneszme' segélyével munkálhat kijelentőleg, ezekről pedig még szó sem volt, mivel azokat, mint alakul használtakat, az isteneszme szinte elnyomta. Ha az isteneszme amazok által akar az emberben megismertetni, szükséges: hogy azok is külön megismertessenek. Hogy tehát az önmagát amazok' segedelmével kifejtő isteneszme teljesen kielégitő legyen, vagy-

is olly hatást gyakoroljon, minőt a' fenebb említett általányos egység szükségel, kivántatik: hogy a' végesség' eszméje is külön kifejlődést nyerjen. Nem is lehet máskép; az emberi tudam azon tér, hol az isteni kijelentés czélszerüleg véghezmegy. Ezeken alapszik a' tudambani meghasonlás. A' végesség' eszméje a' végetlenéhez hasonló jogot követel. —

Az embernek a' természetről és önmagáról szerzett eddigi tudása a' tünetek' ingatag határait föl nem mulhatá; mert csupán istent tükröző alakok gyanánt tekintettek. Mindazáltal a' természethez kötött életfolyás csakhamar észrevéteti vele, hogy a' természettől sokban függ. A' függés' érzete 's az abból fejlődő majd kellemes majd kellemetlen állapotok, meg az ezeket részint követő részint megelőző vágyak nem sokára ingerré váltak, mi őt a' természethezi közelebb csatlakozásra szünetlenül izgatta. Végre megszülemlett a' kérdés: mi a' természet önmagában tekintve? Szükségtelen mutogatnunk, mert önmagától világos: hogy az illy álláspont' következtében a' természeteszme középponti hatalmat gyakorolván, az öneszmét és isteneszmét maga alá hóditja és azoknak kifejlési szinezetet a' magáéból kölcsönöz.

Ugyde ki tevé és teheté az előbbi kérdést? Az ember. És ki ada vagy adhata rá feleletet? Ismét az ember, ki miután ez által a' természeteszmét elméletileg meghaladá, következőleg önállásától megfosztván saját önállása alá hóditá, szükségképen fejlett tudamában elő illy kérdés: mi vagyok én? Itt is szükségtelen tovább mutogatnunk, mert önmagától világos, hogy az így megragadt álláspont' kellékeinél fogva az öneszme gyakorland középponti hatalmat, a' természeteszme és isteneszme pedig kifejlési szinezetet tőle fognak kölcsönözni.

Elméletileg tehát fölülemelkedett az ember úgy a' természet-, mint az isteneszmén; de megtörtént-e ez gyakorlatilag is? Nincs percz életében, melly őt érzékiségénél fogva a' természettől függőnek nem hirdetné. Az illy függési érintkezések őt most a' gyönyör vagy undor' érzetével, majd a' hasznos vagy káros' képzeletével fogják letartóztatni. Keresendi a' gyönyört és hasznost, ellenben utálandja az undort és károst. Élvezet lesz életének fő iránya. Élvezetnél a' fő nyomaték az egyedekre esik. Belé merülend a' természetbe, oda engedendi magát egészen a' külső behatásoknak, mik őt utoljára eredeti egységéből

teljesen kiforgatnák, ha kebelében bizonyos sugalom koronként elő nem villanna, melly őt a' megzavaró sokaságoknak közepette is egység után sovárogtatja.

Majd önmagába száll, hogy ezen egység' kutfejét és közitőjét saját kebelében föllelhesse. Hiába. A' külső egyedektől bitorolt kedély magából is csak egyediest fordithat a' bitorlók ellen, mi által a' tudambani meghasonlás egészen rögzötté válik. Titkos kiirthatlan szózat fogja őt egyfelül az elvesztett eredeti egység, a' rendeltetésének megfelelő boldogság után sovárogtatni, másfelűl a' rögzött szokás, az élvezet' minden szellemi emelődést gátoló ingerei az egyediség' szakadozottságába vonandják őt vissza.

Ki képes aztán illy rendellenes viszonyok közt rajta segiteni? Ki helyezendi őt vissza az eredeti viszonyok' öszhangzásába? A' természet talán? Nem, mert avval meghasonlott. Vagy talán őmaga? Ismét nem, mert önmagával is meghasonlott. Vagy talán végetlen isten? De hisz avval is meghasonlott. Igenis, meghasonlott az ember istenével is, de az isten nem hasonlott meg ővele. Ő az, ki végetlen bölcseségénél fogva meg nem engedhetvén hogy az emberiség rendeltetésétól végképen elessék, választ és rendel módokat, mik által eredeti egységéhez mindinkább visszavezettessék. És ezen alapszik

B) a' *közvetett supernaturalismus.* Láttuk imént, hogy az ember istentőli elesése által általányos meghasonlásba bonyolult. Meghasonlott a' természettel, mert eszméjében a' sokféleség mindenkép elölte az egységet; meghasonlott önmagával, mert egyedies oldala az egyetemihezi fölemelkedést mindenkép meggátolta; meghasonlott végre az istennel, mert azt a' végességnek mindenkép föláldozta. De az állapot, mellyben az ember istenével meghasonlott, sem ennek akaratával sem amannak rendeltetésével meg nem egyezhet. Miért is mindenik oldalról kivánatos, hogy megszünjék. Közremunkálás nélkül azonban meg nem történhetik. Igaz, hogy az istenneli meghasonlás egyedül az ember' munkája; látható mindamellett, hogy a' kibékülésre közösen kell befolyniok. Az isten végetlen kegyelménél fogva megkezdi és be is végzi; az ember pedig a' kegyelmet szabadon elfogadja. Hogy a' teremtmények termeszeti rend szerint munkálva a' kérdéses meghason-

lást ki nem egyenlíthetik, már fenebb mondatott. Eszközlője tehát az isten, ki ennek következtében a' szokott természeti világrenden fölül még egy magasabb 's tökélyesbet fog előhozni. A' rend tényeket szükségel, mikben az értelem a' valóságon kivül még azon viszonyokat is megismerhesse, mellyek tanusitandják, hogy csakugyan magasabb világrendhez tartozók. Igazlatául ennek az isten hatalmat mutatand, melly fölötte van a' természetének, és értelmet bizonyítand, mellyhez képest az emberi nagyon alárendelt.

Önkényt foly ezekből: hogy a' közvetett kijelentésben a' tartalom szintugy isteni mint az alak. Mert ha a' tartalmat előtüntető alak nem isteni, azonfölül hogy a' kijelentőnek meg nem felel, jellemben is szükölködik, melly által őt, az emberitől meg lehessen választani. A' tartalom maga adja magának az alakot, miért is a' belső és külső, lényeges viszonyban állanak egymáshoz. A' ki tehát itt az alaktól az isteni jellemet megtagadja, megtagadja a' tartalomtól is.

A' supernaturalismus' már meghaladt fokozatában a' kijelentés teremtés által történt. Ez mindenkép isteni cselekedet. Ugyanilly kívántatik a' jelen fokozaton is. A' mi az isteni hatásnak meg nem felel, az kijelentési alakká nem lehet. Továbbá a' tartalom határozott, ollyan legyen tehát az alak is. Mert czélszerütlen és saját mivoltával ellenkező lenne a' kijelentés, mellyet határozatlanság bélyegez.

Emlitve volt még fenebb az is, hogy az ember a' kijelentendőt elfogadja, mert számára történik a' kijelentés. Az elfogadás emberi tett levén föltételeit az ember' létegei teszik, mellyek külsők- és belsőkre osztatnak. Minek okáért a' közvetett kijelentés érzékeinkre hatva fog munkálkodni. Még pedig külsőre a' csoda, belsőre az ihle, mind a' kettőre a' jövendőlés' megeszközlése által. Mikben előadvák egyszersmind a' közvetett supernaturalismus' fokai is.

1) *Csoda.* Általában csodának olly tény mondatik, melly rendkivüli és természet fölötti, azaz melly a' természeti erők- és törvényekből meg nem magyarázható. Benne mindenkor valami titkos rejtezik. Közte meg az idő és körülmények között, mellyekben véghezmegy, bizonyos aránytalanság van. Innen az isteni és természeti között feltünő ellentét, mit külsőleg kiegyenlíteni nem lehet.

Tehát a' csoda az istennek bizonyos tér- és időbeni megnyilatkozása. Előhozója az isten; eredménye pedig annak hivése: hogy az isten, mint általányos hatalom és bölcseség az egész világban munkálkodik. Vagyis hogy ő az, ki a' természeti sokféleségbe tökélyes egységet hoz. Minek elfogadása az embert a' természetben munkáló istennel lassanként kibékíti. Csoda által t. i. kettő esik az ember' tudtára: a) hogy a' látható világrenden tul még egy hatalom 's erőre nézve sokkal magasabb 's tökélyesb is létezik; b) hogy a' látható a' tökélyesbnek meghódol. Mihez képest midőn csoda által az alsóbb rend a' magasabb alá hódítatik, világos lesz: hogy eredetileg tekintve a' természeti erők és törvények is szellemi erők és törvények.

De mi köze mind ennek az isteneszme' eredetéhez? E' kérdést lehetne itt előnkbe gördíteni. Pillantsunk egy kissé vissza a' már meghaladt fokozatra. Ott az embert általányos meghasonlás bélyegezte. Meghódolván a' végességnek, istenéről csaknem egészen megfeledkezett. Innen boldogtalansága, mellyről csak az isten tehetett, ki végetlen hatalmánál fogva épen azon természeti erők' meghóditásával akará saját eszméjét az ember' tudamában föléleszteni, mellyek ezt fogva tartották. Ez pedig csoda által történt meg. Czél volt: az isteneszmét tudamában föléleszteni 's az így fölélesztett múltat a' jelennek ellenébe állitani, hogy ez által egy újabb rend alapja legyen megvetve. De sikerült-e vagy sikerülhetett-e vajjon ez mindenkép? Koránsem.

Ugyanis a' belsőleg meghasonlott de jelennen csoda által meghatott ember sovárgásától izgatva örömest ragadja meg a' tudamban fölélesztett eszmét, mert benne sejti egykori boldogságának alapját. Mindazáltal a' csoda' szüntével csakhamar megujul az élvezet' kora, mi őt szokott csábjaival mindinkább elvonandja a' mult' homályai fölött borongó sejtésektől. Továbbá a' csoda két oldalból áll; külső- és belsőből. A' külső, érzékek által fölfogott hüvely, melly alatt a' kijelentőt fogja, mint belsőleg munkálót, az értelem fürkészni. Sovárgása' irányában szivesen találja föl benne az általányos egység' létalapját; ámde a' csoda' körülményeit vizsgálván miután észrevette, hogy valamennyien a' természethez tartozók: eleinte kétkedendik a' csoda' okában; majd titkos, még eddig nem ismert erőket sejtend a' természetben. Végre a' tudamban fölélesztett eszmét elfogadja ugyan, de

azt amaz erőknek tulajdonítandja, mik' titkos munkálkodásából a' csodát eredettnek itéli. Honnan világos: hogy a' csoda, külsősége miatt, egy más módját szükségli a' kijelentésnek, ollyant tudnillik, meliy az ember' belsejéhez belsőleg szóljon. És ez

2) az *ihle*, melly azon, érzékileg meg nem magyarázható, hatás, miszerint istentól az emberben gondolatok, érzelmek és ismeretek fakasztatnak, mik által az isten önmagát kijelenti. Ha pedig úgy tekintetik mint emberi állapot, akkor az embernek azon isten általi meghatottságát jellemzi, mellyel szokott állapotán fölülemelkedik, 's mellyben az jelenti ki magát, ki fölötte van minden léti és gondolati végességnek. Sokan az ihlét azonegynek veszik az istentudammal. De hibásan. Az istentudam mindenkiben megvan; az ihle ellenben csak olly választottak' adománya, kik az isteni akarat és örök igazságok' hirdetőivé avatvák. Mindazáltal az e' végből megihletett nem puszta gép, hogy a' megihletőhöz csak szenvedőleg viseltessék, mert ez az e' fokon elötünt egyediséggel meg nem fér. A' megihletett megtartja sajátságát és egész lelkületét; de többé nem akadály hanem segéd az eszmefejlés' ügyében. Az emberben levő isteni a' fölötte levő istenitől áthatva munkáland, 's mivel az istenit önmagánál ugyan magasabbnak, de mégis némileg rokonnak ismerendi, önkényt hódol meg neki mint tökélyesb igazságnak. —

Megtartja tehát az emberi szellem saját egyéniségét, de az istentőli áthatottság miatt egészen új és különb irányt veend a' szokottnál. Annyira bensőül tudnillik az istennel, hogy egyedül csak ennek és ebben él. Minek következtében az általa előhozott és másokkal közlöttek is alakjaivá válnak az isteni kijelentésnek.

Mi pedig az ihle' müködését illeti, ez részint tagadó részint igenlő. Tagadó, a' mennyiben erkölcsi rosztól és tévelyektől óv; igenlő, a' mennyiben igazságot és törvényeket érvényitve új életirányzatot alapit. 'S mivel a' tudam' eredeti tehetségeit le nem rontja hanem fölmagasitottan nemesíti, látni való: hogy az eredetileg belénk oltott igazságok, törvények és életviszonyok az isteni meghatás által nagyobb világosságot, bővebb tartalmat és észszerübb irányokat nyernek a' mindennapinál. Szóval, ihle' segedelmével képesül az ember arra: hogy

tudamában az istenit és emberit határozottan megválaszthassa, mit a' csoda még nem eszközölhetett.

Ez tudnillik az istent inkább tárgyias mint önyies tartásban emelte ki, olly végetlen hatalomnak jelentvén, melly az egész természeten uralkodik; ellenben az ihle szellemnek lenni tanusítja, mert szellemhez szellemileg csak szellem szólhat. Az ember a' szellemi közlést, mint vele rokont, elfogadja, a' közleményt pedig, miután azt a' világeszmével összetartotta, ollyannak ismerendi, mi a' világeszme fölött egyetemiségben határoz. Vagyis ihle által a' már tudamban levő, de most nagyobb világosságra hozott isteneszme teljes becsű törvénynyé fog magasítatni. Tehát az isteni akarat törvény, melly szerint az általányos egység megvalósul; tudamunkban pedig az isteneszme törvény, melly szerint élnünk kell.

Kiviláglik ezekből, hogy az általányos egység utáni sovárgás az ihle' következtében, támaszpontot nyer, mellyre bizton nehézkedhetik. Azonban a' törvény még nem elért czél, hanem csak föltét, mellyre az idővel megvalósitandó istenneli kibékülést alapítani kell. És erre iránylik

3) a' *jövendőlés*, melly a' jövőnek isten általi megtudása. Hogy itt a' jövő az embernek istenneli kibékülése legyen, az említettek után nem szükséges ismétlenünk. Ez még nincs, a' jövendőlés azonban biztosít arról, hogy lassankénti kifejlésben megvalósítandó lesz, ha az ihlével fölvilágositott isteneszme' tartalmában foglalt törvények szentül teljesítetnek.

De képes-e az önmagára hagyott ember az illető törvényeket úgy teljesíteni, a' hogyan azt a' megvalósitandó czél kivánja? Kereken állíthatni, hogy nem. A' csoda ugyan is csak megalapitá, az ihle csak fölvilágosítá, a' jövendőlés pedig csak buzditá a' sovárgás' ügyét, mellynek, ha valósulni akar, küzdenie kell. A' meghasonlási állapot sokkal mélyebb gyökeret vert már, hogysem egyszerre ki lehetne irtani. Annyi bizonyos, hogy az istenit meg lehet az emberitől választani; de a' megválasztás nem elég még arra, hogy a' meghasonlott elemek teljesen összehangzó állapotra jussanak. Az isteninek tehát, mint egyeteminek, küzdenie kell az emberivel, mint egyedivel, és saját törvényei szerint úgy kell meghóditania, hogy általa mindenkép áthatott és vele

mindenben megegyező legyen. Ámde illy viszonyban az emberi nem csak nem gyám az isteni' kifejlésére nézve hanem gát. Miből kiviláglik, hogy az isteninek tudamunkbani kifejtését csupán az isteni képes létre hozni. Ez a' kifejtés nevelés által történik. Tehát a' belénk oltott isteninek nevelés általi kifejtését 's az emberi fölött mindinkábbi tulterjesztését egyedűl az azt belénk oltó isten tudja végrehajtani. Ki ennél fogva a' közvetlen kijelentéssel tudamunkban fölzsendített, a' közvetettel pedig tartalmas világosságra emelt isteneszmét szellemi nevelés által ismét azon középponti hatalomba iktatandja, mellytől az eredeti állapot' általányosan összehanzgó egysége föltétezteték. Ez iránya

C) az *összerű supernaturalismus*nak, mellyben a' közvetlen és közvetett' elemei újolag előkerülnek, de már nem mint különvált, hanem mint egymást tartalmazólag átható izemek. A' közvetlen kijelentés' alakja a' teremtés volt, a' közvetetté a' közítés, ezé pedig a' nevelés, melly amazokat szinte magában foglalja, mert nevelni annyit tesz, mint a' fogamilag vagy diányilag adottat közíteni, melly közítés a' nevelésben kifejtésnek mondatik, miért is a' nevelés a' fogamilag vagy diányilag adottak' kifejtése.

Hogy e' czélra legalább két öny szükséges, nevelő t. i. és nevelendő, magától értetik. Tárgyunkat illetőleg nevelő az isten, nevelendő az emberiség. Czélja az emberiség' istenneli egysége, melly az istentől elesett emberiség' rendkivülileg megeszközlendő mindinkább fölemelése által fog előhozatni. Kezdve volt ezen elesés, midőn a' végesség' eszméje tulnyomóságra kapott a' végetlenségé fölött; vagy más szempontból: midőn az emberi tudamban az egyetemiség helyett az egyediség ragadta magához a' középponti hatalmat. Ez által egy részt a' természet az isten és ember fölé, más részt az ember, mint egyed, az isten fölé emelkedvén, megzavartatott az öszhang, mellyben eredetileg az emberi tehetségek működtek. Ezen eredeti öszhang' visszaszerzése teszi közvetlen czélját a' kérdés alatti nevelésnek.

A' mindennapi tapasztaláson kivül a' dolog' természete is mutatja, hogy a' nevelés' foganatos teljesítése csak ollyantól várható, ki már maga nevelt, vagyis kiben már azon tehetségek bizonyos fokáig értek a' fejlettségnek, miket másban fejleszteni akar. Továbbá az sem szenved kétséget, hogy a' nemzetektől követett nevelés ugyanazon

nemzetek' történetelvévé válik 's hogy a' nemzet' története lényegileg tekintve története egyszersmind az egyednek is. Nem is birhat valaki nemzete' hasznára önmagában valamelly anyagot földolgozni, ha előbb arra nemzetileg képesítve nem volt. An önhatóság itt sem munkálhat foganás nélkül. Nevelés nélkül nincs valódi élet, tehát valódi történet sincs. Az elvontan vett egyednek nincs története; de van, ha viszonyban áll a' nemzethez, mellynek tagja. És mind ez nevelésen alapszik. Minek fontossága mellett nem tagadhatni, hogy a' közvetlen supernaturalismus' azon alapelve, miszerint a' tudambani isteneszme magától az istentől zsendítetett föl, mindenkép igaz. Mert ha az öntudamnak közítésre van szüksége, még inkább van az istentudamnak.

Ezek így levén, ismét nincs ok vitatni: hogy az ember, istentőli eszméjét tekintve, teljességgel nem szorult nevelésre, melly az istentől származik. Az isten nemcsak teremtője hanem fentartója és igazgatója is egyszersmind a' világnak. Vele olly viszonyban áll, mellyet őmaga szabadon tesz, 's minél fogva a' fentartásban csak a' teremtést folytatja és általa önmagát folytonosan kijelenti. Mint személyes igazgató különbözik a' világtól, de azért még tőle mindenkép elkülönözve nincs. Van tehát a' természetnek, valamint a' történetnek is, isteni oldala, melly által a' kellény — d. Sollen — létté, a' kijelentésben föltünő tények pedig az isten' örök eszméinek nyilatkozmányaivá lesznek.

Mindenik kor másmás oldalát jelenti ki az isteni létnek. A' kijelentések között mindenik általányos, vagyis az isteni igenlények egymás után általányos módon jelentetnek ki. És így a' történetek' végső létalapja, az általány, az isteni örök egységtől származik, sőt ezen egység maga a' létalap. A' törtények sem eseties műveletek, hanem az érintett isteni elvnél fogva örök jellemmel birók 's ez által fölvétetvék a' dolgok' örök rendébe. Annak okáért mindent, mi kijelentés által hozzánk jut, örök jellem diszesít. És e' nélkül csakugyan hiányoznék az általányos viszony, pedig ez itt fő dolog. Ezen általányos viszony úgy tünik föl mint egyetemiség. És ez az eszme' egyetemisége, mellyel magát a' kijelentés szellemünkben érvényitvén, az életet valamennyi oldalával saját körébe vonja. Nem is birhatnak a' tüneményeк valódi érvénynyel, hanem ha az örök eszmék' jelképei gyanánt tekintetnek.

Neveli tehát az isten az embert, hogy az illykép nevelt, isten' segítségével maga is nevelője legyen a' nemzedékeknek. Az életképzés' isteni elvének hatalma pedig abban áll, hogy az emberi szellemet közvetlenűl megszállja, saját tartalmával áthatja és annak valamennyi tehetségére munkálván, élve gerjeszti föl benne az életet. Miből világos, hogy a' nevelés életen alapszik, és hogy a' jelen élet és annak szelleme képző mozzanyát teszi a' jelen nevelés' ügyének. De hogy a' képző elv előleg alakítóvá legyen, oda kell irányoznia, hogy minden közítendőt összefüggésbe hozzon saját életével. Saját élete a' nevelendőébe folyjon által, és mindazt vele közölje, mi a' czélirányos élethez kellék. Kivántatik tehát, hogy az isten' életviszonya az emberhez úgy alakítassék, hogy élete az emberével frigyesüljön, hogy minden közítendő e' frigyesült tényezőkből folyjon és hogy valódi érvénynyel csak ezen összefüggésben birjon.

A' legjobb, legtökélyesb, tehát legérvényesb élet' mivolta az istenneli egységben áll. Ezt az isteni kijelentés mindjárt a' teremtéskor teszi, és az emberrel megtudamoltatja. Azonban az isten ezt, mint kellényt, nemcsak teszi, hanem az embernek tőlei eleste után közíti is. És ezen nyugszik a' kijelentés' folytonossága. Az isten' élete frigyesül az emberével 's a' történetekben időnként előhozott tények által czélszerűleg megnyilatkozik. E' frigyviszony eredményezi azután, hogy az isteni szellem által, melly az emberi életben igazság és törvény' igényével fog kitetszeni, a' meghasonlott szellemi tehetségek lassanként összehangzásba hozassanak.

Az isten által illykép megalapított élet olly közítményekben tünendik azután föl, mellyek fenmaradók. A' fenmaradás azonban ismét csak új isteni közítéssel vitethetik véghez. A' későbbi kijelentés' tartalma egyesűl az előbbiével. Az előbbi az utóbbinak mindenkor előkészítője. Innen a' kettő közötti szoros összefüggés. Mi alapját veti meg

1) *a' hagyomány*nak, melly épen úgy munkáland a' későbbi nemzedékre, a' hogyan munkált az első emberre a' közvetlen kijelentés. Hibázna, ki a' hagyományt csupán emlékezetbeli halt anyagnak tartaná. A' hagyomány maga az önmagát tovább fejtő élet, azaz olly élet, melly önmagát és azt is világosan megtudamolja, a' mi vele összefüggésbe jő. A' hagyomány tehát életet fakasztva olly igazságokat

terjeszt, mik az embernek istenneli egységét mindinkább előmozdítják. 'S mivel ez tudamban történik, kétségen kivül van, hogy a' hagyomány az isteneszme' tökélyesb kifejlésére is nagy hatást gyakorol.

Ámde a' hagyomány csak kevesek' birtoka, kik azt azután csak közlés által képesek mások' tulajdonává tenni. Természetében fekszik az a' közlésnek, hogy sikerrel csak ott munkálhat, hol a' kedély részére nyilatkozik; ellenkező esetben életet annál kevesebbé fakaszt, minél idegenszerűbb tartalma. A' hagyomány' hatástere az emberi tudam; az pedig, a' mi ezt iránta kedvező elfogadásra hangolja,

2) a' *religio*, melly egy tudós' mondása szerint az emberre nézve az, a' mi az isten a' világra nézve. Az emberre nézve az isten a' religióban van, ha tehát az ember religióban él, istenben él. A' melly kebelből hiányzik a' religio, hiányzik onnan az élő isten is. E' nélkül pedig az ember valódi ember nem lehet. Készebb is magának, ha még az igazzal meg nem ismerkedék, hamis istent csinálni, mint isten nélkül örök bizonytalanságban hányódni.

Továbbá valamint az emberiség' valódi története a' hittel kezdődött 's ennek gyarapodtával amaz is gyarapodott: úgy lehetetlen az emberiséget a' hitén kivül más szempontból kielégitőleg megérteni. Hit nélkül az emberiség örök rejtemény. Miért is a' hitbeli tudam nemcsak tudam az istenről, hanem isten általi tudam. Lényegét tekintve, a' hit az embernek istenneli megtudamolt eleven közösségében áll. Közvetlenűl pedig megnyilatkozik az ember' istentőli függésének érzetében. Erre épül azután a' vallási élet, melly csak ott van, hol eleven közösség diszlik az istennel. Minek következtében a' vallási élet a' közösségtől, a' közösség pedig a' vallási élettől van föltétezve.

Az istentőli függés' alapja a' teremtés, a' közösség' kifejléseé pedig a' közités. Ámde mivel az isten minden külső és belső kénytől független[ül], tehát teljes szabadsággal határozta el magát a' teremtésre, és az emlitett közitésre, világos: hogy végső alapjokat az isteni szeretetben kell föltalálni. Innen az isteni szeretet' mélysége és egyetemisége. Ez azon általányos világtörvény, mellyen végsőleg nyugszik

3) az *isten' országa*, mellyben, mint az összerű supernaturalismus' harmadik fokában, a' hagyomány a' hittel teljesen összehangzó életté olvad össze. Isteni szeretetre épül minden, mi a' hagyományban isteni, ugyanarra épül végsőleg az istenneli közösség is, mi a' hit' lényege. Azért helyesen is mondatik némellyektől, hogy az isten maga a' legtisztább szeretet. Ez kapcsolja az embert össze az istennel. Ámde az ember teremtmény létére a' világon minden más teremtményhez viszonyban állván, nyomosabb gondolkodás után átlátja, hogy az általa megtudamolt istentőli függés az egész világegyetem' tulajdona. Ennek tudása őt szellemileg fölülemeli mind saját egyediségén mind akármilly más egyediségen. Tehát fölül a' végesség' eszméjén is. 'S minthogy végest végetlen és viszonyost általányos nélkül nem gondolhat, az isteneszmének is fölülemeltséget enged tudamában az ön- és természeteszmén, és így önyileg is helyre áll az eredeti egység' létalapja. Kétségtelen tehát, hogy az isteni szeretet az, melly az egész mindenségen átömölvén, mindenben a' magát kijelentett, kijelentő és kijelentendő istent fogja az emberrel gondoltatni. Mi által az ember az isten' országának valódi tagjává avattatik föl.

Ezen ország' feje maga az isten. Tőle függ itt minden, és tőle kölcsönöz érvényt minden. Az egyének' sok akarata csak az egy isteni akaratnak hódol, melly őket azonegy czél felé vezérli. Mindenütt végetlen bölcseség és végetlen szeretet. Teljes egység belűl, teljes egység kivűl. Tehát mindenütt, mindenkor és mindenben általányos egység. És ez bélyege az isten' országának.

Ennek megeszközölhetése végett zsendíti föl saját eszméjét a' már teremtett ember' tudamában az isten. Szándoka: hogy általa gondolja az ő gondolatait, akarja az ő akaratát és szeretvén az ő szeretetét, részt vegyen az általányos egység' örök üdvében. Az ember az isten' hasonképe!

Eddig a' supernaturalismus, melly szerint a' tudambani isteneszme az isten' munkája. Vessünk most birálati tekintetet az egész szerkezetre. Végső alapja, mint láttuk, az isten' ember iránti szeretetét-

ben áll. Az ember saját érdeme és tettleges hozzájárulta nélkül jut az isteneszméhez. Az isteni szeretet kegyelmi alakban hat az emberre 's ez által önmagát kijelentvén, oka lesz az eszmének, mellyhez az emberi tudam saját erejűleg soha föl nem emelődhetett volna. Szóval, az isteneszme kivülről hozatik az ember' tudamába kijelentés által.

Láthatni ezekből, hogy a' kijelentés, mellyről itt szó van, két személyt igényel: 1) kijelentőt, és 2) a' kijelentést elfogadót. Minél fogva a' kijelentés két személy közötti viszony, még pedig külső viszony. Kijelentő a' végetlen isten, elfogadó a' véges ember. Mindenik kivül van a' másikon és csak kivülről jőnek egymással viszonyba. Az isten teszi a' viszonyt az ember' minden érdeme nélkül, tehát kegyelemből, mellynek lényege a' végetlen szeretet.

A' külső viszonyt, akárhol tünjék föl, végesség jellemzi. A' lény, melly magát egy másikhoz külső viszonyba állitja, épen az által jelenti ki, hogy véges lény. Ugyanollyan az is, mellyhez viszonyban áll. De gondolható-e, hogy a' végetlen isten illy módon jelentse ki magát? Hisz a' végetlen, mellyen kivül semmi sincs, teljességgel nem jöhet viszonyba egy tőle különválttal. Tehát e' két fogalom: isten és kijelentés, egymásnak ellenmondó fogalmak. Minek következtében a' supernaturalismus, midőn az istent külső viszonyban lenni állítja az emberhez, épen azon igenlénytől fosztja meg, mellyre egész szerkezetét alapította tudnillik a' végetlenségtől.

Továbbá, ha szemesebb vizsgálat alá vettetnek a' kijelentés' fokai, úgy találjuk, hogy azokban is rejtezik egy hiányos oldal. Mi szembetünőleg mutatja, hogy a' supernaturalismus koránsem azon álláspont, melly az isteneszme' eredetét teljesen megmagyarázhatná. Sőt miután e' hiányos oldal kiemeltetik, világos lesz: hogy a' supernaturalismus' meghaladtával szükségképen kell egy más állásponthoz attérni, melly a' kérdés alatti' hiányát kiegészitse.

Ugyanis a' közvetlen supernaturalismusban az isteneszme kivülről hozatik az ember' tudamába. Ámde a' szellem csak azt fogadhatja el, mire már eredetileg fogammal bir. Itt tehát szükségképen származik illy kérdés: van-e a' szellemben eredetileg illy fogam vagy nincs? Ha van, fölösleges a' kivülről behozás, mert a' szellem saját erejűleg önélete' fejlésfolyamában képes az isteneszmét előhozni; ha nincs,

képtelen azt elfogadni és természetével elhasonítani; mert a' hason csak hason által ismertethetik meg.

A' követett supernaturalismus nem kevésbbé fogyatkozott. Mi különösen a' csudát illeti, ez iránt többféle kétségek támadnak. A' csoda természet fölötti erőtől hozatik le. De ismerjük-e a' természet' valamennyi erejét? Nem munkálhatnak-e a' roppant természetben erők, mik eddig figyelmünket kikerülték? Sőt ki van-e már pontiglan számolva a' fok, mellyen túl a' természet' eddig ellesett működései nem emelődhetnek? Továbbá a' szemtanúk gyarló emberek levén, fölfogáskor könnyen hibázhatnak. Egyetemes törvényekkel, mik a' csoda' fölfogását 's megitélését illetik, keveset használhatni; mert az egyetemes törvények' alkalmazása ismét csak egyes gyarló egyének' dolga, kik saját egyediségökhöz mérten fogják azt véghezvinni. Hasonlót kell a' fültanúkról is állítani.

Hát azok' hitelességéről vajjon ki állhat jót, kik magukat megihletetteknek mondogatják? Bennök az isteni annyira el van vegyitve az emberivel, hogy azokat egymástól önmaguk sem képesek megválasztani. Ide járul az illy emberek' fölmagasztalt állapota, mi őket higgadtan megfontolt birálkodáshoz jutni nem engedi. Hol tehát a' próbakő, mellynek segedelmével az igazán megihletetteket a' csalóktól biztosan meg lehessen különböztetni?

A' jövendőlés körül is hasonlókat idézhetni föl. Lehetnek csupán emberi okoskodás' szüleményei is. Számtalan példa van rá, hogy sok ember rendkivüli összehasonlító tehetséggel birván, mint hallgatott jósló jeleskedik. Mire épüljön tehát a' hit, melly a' jövendőlés iránt észszerü fogékonyságot gerjeszszen? A' sovárgás egy jobb lét után bizonytalan, mert többnyire egyedies gyarlóságok' folyadéka. A' természet e' pontnál tekintetbe sem jöhet. Az isten hasonlólag nem, mert épen ehhez akarunk fölemelkedni, de biztos és nem kerengő segélyek által.

Mi pedig az összerű supernaturalismust illeti, ez az előbbi fokozatok' egysége. Teljes biztossággal ő sem dicsekedhetik. Hogy a' hagyomány számtalan elferdítések és visszaélèseknek van kitéve, a' tapasztalás bizonyítja. A' vallásnak több foka és alakja van, mellyek közt a' kevésbbé észszerűleg gondolkodó könnyen eltévedhet. Mellyik

igaz? mellyik nem? E' kérdéseket kikerülni lehetetlen. Eredetét mindenik az istenig szereti fölvinni. Ezt azonban sok csak azért sem hiszi, mivel a' vallás-felekezetek egymással ellenkező tartalmat és irányzatokat nyilvanítgatnak. Az isten' országáról mondottak pedig az embert természetéből kiforgatják. Itt az ember csupa alakká és isteni nyilatkozmánynyá zsuroltatik. Az ember tehát vagy nem önálló és öntudammal biró szabad személy hanem csak alak, mellyben és melly által az isten önmagát tudamolja meg; vagy pedig önálló és öntudammal biró szabad személy, 's az isten többé nem végetlen. Kikerülhetlen eredmények, mik azonban a' supernaturalismus' alapelvével homlokegyenest ellenkeznek.

Ezek után világos, hogy a' supernaturalismus az isteneszme' eredetét azon fölül hogy kielégitőleg meg nem magyarázza, tetemes zavarokba is dönti. Fő nyomatékot a' végetlenség' eszméjébe helyezett. Ezt azonban teljesen érvényessé nem csak nem teszi, hanem álláspontja egyoldalusága miatt megvégesítvén, utoljára egészen lerontja, 's ezzel az általa kevéssé méltolt végesség' eszméjének nyujtja a' kezdetponti hatalmat.

Továbbá az isteneszme tudambani tény, melly a' supernaturalismus szerint kijelentés által külsőleg volt benne fölzsendítve. Ugyde épen ezen emberi tudam az, mi saját természetétől szükségképen ösztönöztetett arra, hogy a' kijelentés és annak alakjai ellen kétségeket támaszszon. Hogy ez az emberi szellemnek némi tulnyomóságára mutat a' kijelentés és annak alakjai fölött, magától értetik. 'S e' kétségeket mi fogja eloszlatni? Ha semmi, akkor a' supernaturalismus' ügye megbukott. Ha valami, úgy lépjen föl, hogy az eloszlatás teljes legyen. A' kijelentés ezt teljesen nem teheti; mert a' kétségek épen hiányos oldala' fölfogásából fejtettek ki az emberi tudamtól. De ha tenné, vagy alakja vagy tartalma által tehetné azt. Alakja által nem; mert az ellen támasztatnak épen a' kétségek. Tartalma által szinte nem; mert a' tartalom tudamunkban igazán érvényült csak akkor lehet, ha a' szellemnek birtokává válik. Illynemü birtokká pedig csak az válhatik, mit a' szellem öntudama saját természetével összetart, 's ha vele rokonnak találja, elfogad és elhasonít. De ez által az emberi szellem kétségbe hozhatlanul bebizonyítja, hogy öntudamával fölötte

áll minden tartalomnak, tehát a' supernaturalismusénak is. Ha pedig ez így van, akkor az isteneszme' eredetének kezdetpontja nem az isten, hanem az ember. Következőleg nem az isten áll viszonyban az emberhez, hanem az ember áll viszonyban az istenhez. Hogy ezen alapgondolat' megvitatása a' rationalismus' föladata, már fennebb határozottan kijelentetett.

IV.

KÜZDELEM ÉS TÁJÉKOZÁS A' PHILOSOPHIÁBAN.

OLVASTA

A' M. T. T. KIS GYÜLÉSÉBEN FEBR. XXVI. M. DCCC. XLIV.

SZILASY JÁNOS RT.

Minden érett eszű ember a' benne és körüle lévő tárgyakról gondolkozni szokott; és pedig gyakran vagy talán jobbára helyesen is gondolkozik. Mégis ezért mindenkit philosophusnak szinte úgy nem mondhatunk; valamint a' köz embert csupán azért csillagásznak vagy mathematicusnak nem szoktuk nevezni, mert ő is tudja, hogy a' napot éj követi, és hogy erszényében bizonyos számú garasok vagynak. Igen, a' philosophusnak is tanulnia, és pedig sokat kell tanulnia; igen, őneki a' philosophia', és pedig a' sajátképen úgy nevezett philosophia' tanulására is sok és hosszú időt kell fordítania. Azokra nézve, kik ellenkezőt tartanak és vallanak, helyesen jegyzi meg Hegel: Phaenomenologie des Geistes. S. 53. „Minden tudomány-, müvészet-, ügyesség- és mesterségre nézve bizonyosnak tartatik, hogy azoknak birása végett fáradalmas tanulás és gyakorlat szükséges. Ellenben a' philosophiát tekintve most azon balvélemény látszik uralkodni, hogy, noha mindenkinek szeme 's keze van, 's noha bőr és eszköz adatik kezébe, nem mindjárt képes sarukat késziteni: philosophálni mégis közvetlen tud, és a' philosophiát megbirálni mégis birja, minthogy a' józan ész bizonyos sinórmértékűl szolgál neki, mintha bizony a' láb a' sarura nézve hasonlólag nem tartathatnék mértéknek.“ Így Hegel. A' philosophia' gondos tanulása te-

hát a' philosophusnak szinte úgy szükséges, mint akármelly más tudósnak a' saját tudománya körüli fáradozás. De talán e' feleselés e' helyen szükségtelen is; hiszen a' philosophiát, legalább Wolf' rendszere után, kiki közőlünk, egyikünk talán Makoból, másikunk talán Baumeisterből, vagy más ujabb philosophusból ugy is tanulá. Pedig Wolf, ámbár egy jeles iró azt állitja felőle, hogy Leibnitz' rendszerét könyvek' zavarába és szavak' özönébe fulasztá, vagyis: „Il a noyé le système de Leibnitz dans un fatras de livres et dans un déluge de paroles." Corr. famil. de Fred. II. T. 1. p. 9., igen, mégis Wolf vala az, kinek könyveit nagy Fridrik nemcsak szorgosan olvasá, hanem gondosan tanulá is. Wolf vala az, ki veszedelmeseknek látszó elvei miatt 1723. nov. 15-kén Halléből sőt egész Poroszországból kiparancsoltatott, vagyis: „Wolf wurde seiner Stelle entsetzt, und unter Androhung harter Strafe (des Stranges) wurde ihm anbefohlen, Halle in 24 Stunden und in 2 Tagen die preussischen Staaten zu verlassen." Convers. Lex. Így tehát közőlünk még az is, ki a' philosophiát Wolf szerint tanulá, nem valami homályos fejű, obscurans vezér' nyomait követé; hanem ollyanéit, ki képes vala a' dolog' elevenére hatni. Itt azonban azt is ki kell mondanom, hogy fogalmam szerint még az sem philosophus, ki az észnek munkálkodás közben követendő törvényeit és szabályait valamelly kézikönyv, compendium szerint tanulá; mert valamint a' körülünk lévő mindenséget általában 's köz lakhelyünket, a' földet, különösen egy két kisebbszerű könyv' olvasása által ki nem tanulhatni: úgy a' magunk és azok körül, mik voltak, vagynak, lesznek, igen, az ezek körül foglalkozó ész' munkálását, 's munkálásának okát, rendét, módját egy két kisebbszerű könyvből meg nem ismerhetni. Meggyőződésem tehát, mint már előbb kijelentém, az: hogy a' philosophusnak saját körében, tulajdon tudománya körül sokat kell fáradoznia. Meg nem állhatom, hogy Fichte' szavait itt föl ne hozzam: „A' tudósnak — főleg tehát a' philosophusnak — kell a' többi osztályok' haladására ügyelni, azt előmozdítani; és ő maga ne haladjon-e? Az ő haladásától függnek minden haladások az emberi míveltség' minden neméhen; — és őmaga hátra maradjon-e? — Nem mondom, hogy mindenik előbbre vigye tudományát; mert hát ha ezt nem teheti? Csak azt mondom, hogy a' tudomány' előbb vitelén törekednie kell; hogy ne

nyugodjék, hogy ne higye, mintha kötelességének eleget tett volna, mielőtt azt előbb vitte. — Feledje, a' mit tett, mihelyt az meg van téve; szüntelen csak arra függeszsze gondolatát, mit még tennie kell. Az még nem messze haladt, ki előtt pályája minden lépésnél, mellyet tesz, tágasbra nem nyilik." Ezt mondja Fichte, Bestimmung des Gelehrten. S. 86—87. Valamint ezek is az ő szavai: „Erősítő, lélekemelő a' tudósnál — főleg tehát a' philosophusnál — ezen gondolat: reám is van bizva időkorom' 's az utóvilág' mívelése; az én munkáimból is fog a' jövő nemzedékek' menetele, a' népnek története fejlődni. Az hivatásom, hogy az igazságról bizonyságot tegyek; életem és sorsom semmi jelentésüek, de életem' hatása kimérhetetlen. Papja vagyok az igazságnak; az ő zsoldjában állok; kötelezém magamat, hogy érte mindent teszek. Ha érte üldöztetném, vagy gyülölségbe esném; ha szolgálatában meg kellene is halnom, mi különöst tennék, mit egyebet, mint a' mit általában tennem kelle?" Ezeket is Fichte mondja ugyanott — S. 200—201. Tagadhatatlan tehát, hogy a' philosophus' vállain sok és nagy tere fekszik.

A' dolog igen természetes: ugyanis valamint annak, ki az ékesszólásban jelesen ki akarja magát tüntetni, még a' hajdankor' nevezetesb szónokainak műveivel is meg kell ismerkednie: úgy a' haladni óhajtó philosophusnak legalább Thalesig, ki Krisztus' születése előtt a' VII. században élt vala, legalább tehát ezen Krisztus előtti hetedik századig föl kell mennie, 's ettől kezdve mostanig ki kell kutatnia: a' jelesebb bölcselők koronként mikép bölcselkedének? Mert, úgy látszik, teljes igazságot mond Hegel, így szólván: „Az idő szerint utólsó philosophia eredménye minden előbbi philosophiának, és azért mindenik' elveit magában kell foglalnia; ez okra nézve ő, ha igazán philosophia, legkifejlettebb, leggazdagabb és legösszitettebb. Az is történhető, illy értelemben szól tovább, hogy mit egyvalaki általános értékű philosophiának mond, azt egy másik csak külön gondolkozásmódnak tartja, 's ezért ugyanazt visszaveti. Illyesmi a' köz élet' más ügyeiben kellemetlen 's helytelen volna; így péld. nevetséges lenne, ha valaki gyümölcsöt kivánván, a' cseresnyét, körtvélyt, szőlőt az okra nézve visszavetné, mivel mind ez csak cseresnye, körtvély, szőlő és nem gyümölcs. De a' philosophiát tekintve az illyetén visszavetés menthető, minthogy minden philosophia csak egy bizonyos neme a' philosophiának, és nem maga a'

philosophia. Ez okra nézve megtörténik, hogy olly philosophia, mellynek elvei általánosak, ollyatén philosophia mellé állítatik, mellynek elvei különösek; sőt még olly tanitmány is szövetkezhetik hozzá, melly azt vitatja, hogy nincs philosophia. Igen, a' philosophiában mind ezeknek olly értelemben helye vagyon, hogy a' dolgot más és más szempontból tekinthetni, mintha valaki körülbelűl azt mondaná, hogy a' világosság és sötétség nem más, mint a' világosság' különböző fokozata." Így beszél Hegel: Encyclop. I. B. S. 21—22. Mind ezekből legalább annyi bizonyos, hogy a' philosophusnak sokat kell olvasni, tapasztalni, elmélkedni, combinálni, egyeztetni, elrendezni; sokat kell önmagával 's másokkal küzdeni.

Ebben nehéz ugyan de követésre méltó példát ada Kant, ki nagy elméjének egész roppant tehetségét az őt megelőző philosophusok' rendszereinek kifürkészésére 's átbuvárlására forditá; és csak lassanként, mintegy önmagával 's másokkal tisztába jőve, fejté ki azon jellemtisztaságot és hatalmas gondolkozást, melly neki a' königsbergi bölcs, vagy biráló és szétzuzó philosophus (der königsbergische Weltweise, oder der critische und zermalmende Philosoph) nevet adá. Magyarázhatlan észerőt tanusíta ő a' gyönge alapu philosophusi rendszerek' megrázában. A' tunya dogmaticismust szinte mint az örökké ingadozó scepticismust kérlelhetlenűl ostromlá. És így számtalan ferdeséget kiküszöbőle a' philosophiából. Nagy hatásu munkálataiban az volt legkivánatosb: vajha épen olly szerencsés vala az igazság' templomának épitésében, milly bátorsággal bira a' balvélemények' bálványának lerontásában! Csak ugyan a' kanti rendszernek ez fő hiánya: rontott de nem épitett; sokat elvett, de keveset adott. E' részről támadák meg őt igen sokan. Ez tevé őt gyanussá számtalanok előtt. Ez mondatá már 1797-ben Reinharddal: hogy a' critica philosophiát föloldhatlan nehezségek terhelik; és hogy az, olly eredményeket szüle, mellyek az előrelátó és részrehajlatlan vizsgálót menthetik, ha benne meg nem nyugszik. — System der kristl. Mor. I. B. S. XII. — Még Krug is, ki egyébiránt, szabadkozása' ellenére is, sok dologban mélyen hódol Kantnak, egyenesen kimondja, hogy Kant

csupán critica által philosophiai rendszert nem épithete. — Allgem. Handwörterbuch. II. B. S. 576. — Azt azonban Kantnak még nyilvános ellenségese sem tagadhatja, hogy ő sok ujat és valót állita; a' mi későbben másoknak nem csak alkalmat és ösztönt ada, hanem utat 's módot is nyujta a' mélyebb philosophiai vizsgálkodásokra. Sőt rendszere 's tanitmánya hazánkban is nemcsak ismeretes, hanem, legalább résznyire, már honos is. „Quatuor sunt de motu doctrinae particulares," így szól iskolai könyvében egy magyarhoni iró, „quae simul sumtae scientiam illam novam constituunt, quam Kantius primus sub nomine Scientiae naturae seu Physicae purae mundo philosophico exhibuit, et quam nunc novis laboribus prosequitur Schellingius sub titulo Philosophiae naturalis. Id, quod ad scopum nostrum ex his doctrinis immediate confert, in usum vocabimus, cetera Physico relinquentes." Metaphys., quam scripsit Jos. Verner p. 25. — Egyik nagyon sokak által használt theologiai könyvben egyebek közt ez mondatik: „Supremum honestatis et officiorum omnium principium hac formula potest exprimi: naturam rationalem per se aestimato." Ethic. Christ. Reyberger. T. I. p. 168. Hogy pedig e' szavakban Kant' elve rejlik, az kétségbe hozhatlan. A' dolog közönségesen a' philosophiai rendszerekkel is úgy áll mint egyebekkel. Ez előtt körülbelűl negyven évvel Fulton, éjszakamerikai gépész föltalálván és sikeresíteni akarván a' gőzösök' theoriáját, London 's Parisban épen nem talált pártolókra; Amerikában és így saját honában pedig olly fukaron gyámoltatott, hogy 1815. febr. 24-kén meghalálozván, vigasztalatlan családját 100,000 dollárnál nagyobb adósság' terhe alatt hagyá. Mind e' mellett fölséges találmánya már annyira növekedett, hogy valamint a' Dunán uszkáló gőzösök csak gondos vigyázat által tartathatnak vissza a' Tiszára szárnyalástól; úgy a' Badenből Ujhely vagy Gloggnitz felé röpülők majd nem akaratunk ellen Sopronba 's Győré ragadnak bennünket. Igen, a' külföldi eszmék 's rendszerek hozzánk is átszivárognak, 's gyümölcsöznek. És így Kant' rendszere sem maradhata nálunk egészen ismeretlen, nem lehete egészen hatástalan. Mai napig számosan hódolnak elveinek, fejtegetik rendszerét, alkalmazzák eszméit. De, mint mondám, az ő rendszerének is vagynak hiányai. Mások között Hegel is észrevette ezeket.

Őt, úgy látszik, leginkább sérté Kantnak ama' határozott kijelentése: az észnek is vagynak korlátai, én ezeket föltaláltam, itt az ész' non plus ultrája. Ha talán igaz volna, mit a' mesék Hercules felől körülhordnak: hogy tudniillik ő az európai Calpe és africai Abyla nevű 's egymásra néző oszlopoknak látszó hegyekre e' szavakat irá: non plus ultra, jelenteni akarván, hogy, magyarosan szólva, ott a' világ' vége; és ha talán Columbus esetileg a' Középtengeren Spanyolország' eme' végpontjához jutván, elhiszi és bizonyosnak tartja azt, mit emez említettem ősrege, nem kétlem, hajdan sokakkal elhitete: valljon megindul-e, elér-e, kiköt-e Amerikában? Ez oknál fogva épen nem csudálhatni, hogy több másokon kivül Hegel is neheztele Kant' non plus ultrájára. Épen nem csudálhatni, hogy ő 1818. oct. 22-kén Berlinben először lépvén a' philosophiai tanszékre, egyebek közt így szóla (Hegel's Werke. VI. B. S. XXXIX. u. f.): „A' vallási és erkölcsi könnyelműség, azután pedig a' tudás' szegénysége, melly magát fölvilágosodásnak nevezte, nyilván megvallá tehetetlenségét, és szinte büszkélkedék a' főbb érdekek' alapos elfeledésében; és elvégre a' critica philosophia az örökkévalónak és isteninek ezen nemtudását jó lelkiismerettel viselhetőnek mondá, azt bebizonyitott dolognak állitván, hogy az örökkévalóról és isteniről semmit sem tudhatni. Ezen balvélemény még philosophiának is meré magát nevezni; és a' tudatlan szinte mint jellemtelen embereknek semmi nem vala olly kedves, semmi nem vala olly kivánatos, mint a' nemtudásnak eme' tanitmánya, melly szerint az ismeretek' gyöngeségének belátása minden értelmi törekvésnek czélja 's eredménye. A' valónak nemismerése, és csak az eseti tüneményeknek, csak a' hiú dolgoknak tudása az, miben ezen philosophia kevélykedett, és a' mi időnkben is kevélykedik 's fönnen dicsekedik. Mondhatni: mióta a' philosophia Németországban fejét fölemelé, itt ezen tudomány soha olly rosz lábon nem állott, hogy illy nézet, az észszerű ismereteknek illy megvetése ennyire ment, ennyire terjedett volna; olly nézet ez, melly még az előbbi időszakból jöve hozzánk, 's melly a' tisztább érzéssel, az új önvalóju szellemmel olly annyira ellenkezik. A' tisztább szellem' ezen hajnalát köszöntöm én, ő hozzá folyamodom, egyedűl vele vagyon dolgom, azt állitván, hogy a' philosophiának tartalmának kell lenni, 's azt igérvén, hogy a' philosophia' ezen tartalmát fogom én kifejteni. Álta-

lában pedig ez ügyben az ifjuság' szellemét hívom segédűl; minthogy az életnek ez azon szép kora, melly ment még a' szükség' korlátozott czéljainak rendszerétől, és melly képes még a' tudományokkal haszonlesés nélkül szabadon foglalkozni. Hasonlólag ment ő még a' csupa tünemények' és hiú dolgok' tagadólagos szellemétől, és a' csupán criticai törekvésnek tartalmatlanságától. Az ép és egészséges sziv bir még bátorsággal az igazság' keresésére; és ime az igazság' országa az, hol a' philosophia honol, itt épit ő lakot, mellybe törekvésünk, fáradozásunk által mi is bebocsátatunk. Minden, mi az életben való, nagy és isteni, eszme által születik: a' philosophia' czélja az eszmét valódi alakjában és általánoságában fölfogni. A' természet kerítve vagyon korlátokkal; a' szellem pedig szabadon országol. Minden, mi az emberi életet tartja; minden minek böcse vagyon; minden, mi felől valamit tartunk, szellemi természetű; és a' szellem' ezen országa egyedűl az igazság' és valóság' tudatában, egyedűl az eszmék' helyes fölfogásában alapszik 's létezik. A' philosophus bizzék tudományában, higyen eszének; bizzék önmagában, higyen önerejének. Az igazság' bátor keresése és a' szellem' hatalmábani bizakodás első föltétele a' philosophiai studiumnak; az ember becsülje magát nagyra, 's tegye magát méltóvá a' legnagyobbakra. A' szellem' nagysága- 's hatalmáról nem gondolhat ő eléggé nagyot. A' mindenség' elzárt valójának nincs olly ereje, melly a' vizsgálkodó ész' bátorságának ellentállhatna. Mindennek föl kell előtte nyilni. A' mindenség gazdagságát 's mélységét föltárja az ész előtt, 's egész valóját neki adja élvezetűl.“ Így szólt, még egyszer mondom, Hegel 1818. oct. 22-kén Berlinben. A' miből látható, hogy ő Kant' egész táborának fönszóval hadat izent. Erre a' tusa elkezdetett, mellyben Hegel 1831-kig — ekkor hala meg cholerában — személy szerint vezérkedett. Nemcsak szóval tanított, hanem írt is, pedig sokat, igen sokat írt. Irásmódja nehézkes, hanyag, rendetlen, visszataszító, és sok helyen nehéz értelmű; és azért csak nagy béketüréssel és fáradsággal juthatni ahoz, mi jó benne. A' minek fő oka az, hogy őneki saját, és a' köz szokástól elütő kifejezései vagynak. Különben is, úgy látszik, ő inkább figyelt a' tárgyra, mint a' tárgy' előadására. E' körülmény szolgáltata arra alkalmat, hogy, főkép ellenfelei, ezt mondogatnák felőle: a' ki világosan nem gondolkodik, nem képes gondolatit ér-

telmesen előterjeszteni. Mire barátai 's tanitványai ellenben így szoktak válaszolni: a' drága kövek hidegek, kemények és nehezek. Krug, ki szinte nem vala barátja, ezt említi felőle, hogy tudniillik kevéssel halála előtt ezeket mondá: „Igen aggódom philosophiám' állapota iránt halálom után, minthogy hallgatóim közől csak egy értette tanitmányomat, de még ezen egy is félre értett." Ezek után Krug még oda veti: „Ki lehet ezen egyetlen egy? És ugyan Hegel értette-e önmagát?" Allgem. Handwörterbuch, II. B S. 377—378. — Részemről nem bánom, itéljen Hegel felől kiki, a' hogyan neki tetszik; de azt mint bizonyosat állitom: hogy Hegel és iskolája, mellőzvén a' logica-, metaphysica-, psychologia 's más efélékre való befolyást, különösen hatott a' philosophián alapuló nagyobb tudományokra, millyenek a' theologia, politica, historia, physica és az aesthetica. A' mit bővebben kifejteni ez uttal nem szándékom. Valamint azt is elhallgatom most, mi okozá Schellingnek Münchenből Berlinbe a' végett hivatását, hogy itt philosophiai értekezéseket tartson.

Schelling mikép fogadtatott Berlinben, különösen Hegel' elvrokonai által: világosan kitünik Micheletnek 1841. dec. 18-kán irt következő szavaiból: „Ha talán Schelling azt gondolná, hogy hivatása, missiója abból áll: nekem kell a' philosophiát azon valólag bajos állapotból, mellyben most senyved, kisegítenem; nekem kell őt a' gyalázatos hajótöréstől és minden nagy meggyőződések' lerontásától megmentenem, hogy így a' philosophiának téjjel 's mézzel folyó országába valósággal bemehessünk: soha ne reménylje, soha ne várja, hogy, saját philosophálása' tagadhatatlan gyermekeinek tudományos megczáfolása nélkül, a' philosophiának ama' sceptrumát, mellyet régen kiragadának kezéből, ismét visszanyerje. A' philosophia' történetének azon levelét, mellynek egyik lapját Schelling negyven év előtt beirá, Hegel régen megfordítá és egészen beirá: az eredmény előttünk vagyon, életbe hatott. A' philosophia' története még azért épen nem hallgatott, mert Schellingnek beszélni nem tetszett. A' philosophia még azért, hogy Schellingnek az

új módszer nem kedves, nem szükölködik aggódatlan, szabad, 's minden oldalról akadálytalan mozgalom nélkül. Ha talán ő a' német philosophiának ezen anyavárosában; ha itt, hol minden esetre azon philosophia' sorsának el kell döntetnie, ő ismét csak negyven éves igéreteit ismételi; ha ismét csak azt mondja, hogy őt senki nem érti, hogy ő először csak elemeit adá philosophiájának, hogy ő másodszor már jobban kijelelé rendszerét: ezen esetre, akármint ügyekezzék is bennünket az ellenkezőről meggyőzni, bizonyosan fölhagyott ő a' tudományos philosophálásnak igaz szabadságával, és azon óriásnak — Hegelt érti — azon oriásnak árnyékánál, kit ő fölül akara mulni, le fog rogyni 's össze fog roskadni. Minden esetre elvárjuk mi őt, itt azon csatatéren, hol az ujabb német philosophia' hősalakai még mindegyre körüljárnak. Távol vagyunk mi attól, hogy ő nekünk alkalmatlan legyen, vagy hogy mi őt be nem fogadjuk: sőt hajlandók vagyunk azon esetet, ha talán az isteni kinyilatkoztatás' philosophiájába visszaesnék, olly kiméletesen magyarázni: hogy őneki már lehetetlen azon szédelgős magasságon megállani, mellyről ifjú korban olly dicséretesen szemlélődött." — Hegel's Werke, VII. B. 1. Abth. S. XXIV—XXVI. Így fogadta Schellinget Berlinben Hegel' barátja 's hajdani tanítványa Michelet. Schelling Poroszországba érkezvén, mindjárt székfoglaló beszédében kimondá, hogy ő olly philosophiának vagyon birtokában, melly régen várt, ohajtva ohajtott, nagyhatásu fejtegetéseket foglal magában, és melly az emberi tudatot mostani határain jóval túlviszi; ezen fölül ujolag megigéré, hogy az általa alapított philosophiához valamelly olly tudományt kapcsoland, melly a' maga' nemében egészen új, 's mellynek lehetősége felől mind eddig kételkedének. Illy helyezetben, mellyet egy részről a' fenyegetéssel kapcsolt gyanuskodás, más részről a' pompás igéretek környeznek, Schellingnek minden szavára kelle vigyáznia. Épen azok lettek legszigorúbb ellenőrei, kiket harczolva, vitázva le kellene győznie. A' tusa még most is tart a' nélkül, hogy akár az egyik, akár a' másik részt diadalmasnak mondhatnók. Még a' nyolczvan évet haladott Paulus is a' harczosok között áll. Rosenkranz pedig még megmérgezett fegyverekhez is nyul. Vagynak ollyanok, kik azt hirdetik, hogy Schelling' tanitmánya proteus-alaku, melly majd a' philosophia' álorczája alá buvik,

majd a' hit' felhőibe rejtezkedik, majd így majd úgy változik. Annyit minden esetre bizonyosnak mondanak, hogy Schellingnek úgy nevezett új és eddigelé csak alig sejtett tanitmánya semmi nem egyéb, mint régibb irásaiból kiemelt állitásoknak újszerű fejtegetése, hangos, titokteljes szavakba öltöztetve; historiai, philologiai és bibliai tudományossággal fűszerezve; a' keresztény hitágazatokkal szorosabb kapcsolatba hozva. Die deutsche Philosopie von Biedermann, II. B. S. 664—665., azután S. 688—689. — Küzd tehát a' philosophia; 's küzdünk mi is, kik azzal foglalkoznak.

De valljon minő sikere 's millyen eredménye vagyon e' küzdelemnek? Megvallom: ezen eredményt egy két szóba foglalni 's mintegy in nuce adni nem vagyok képes. Annyit mindazáltal bátran elmondok: miszerint a' legkényesebb 's legmélyebb tárgyak körüli elmélkedés és vitatkozás elannyira kiélesíte az elméket, hogy az egész mindenségben alig van tárgy, melly vagy közvetlen vagy közvetve szóba ne jött volna; és hogy eme' vérig és lélekik ható fürkészetek a' hajdankor' legalaposabb intézetit és az emberi nem' legszentebb érdekeit kimeletlenűl bonczolgaták. Azonban ezen állitás csak általános és nincs eléggé határozottan kifejezve: ez okra nézve talán nem leszen minden érdek nélkül a' különböző véleményeket rendre fölhozni, 's azoknak tarka vegyületét legalább röviden szem elejbe állítani. Krug mintegy fájlalva emliti, hogy a' critica philosophia ama' szerencsétlen korszakban születék, midőn a' politicai viharok és a' religioi czivódások leghevesebben folytanak. Azokat, kik a' historiára támaszkodtak, és a' positív intézeteket föntartani ügyekeztek, az új philosophia' merész állításai fölrezzenték. Voltak, kik ugyanazt a' jó rend' fölbontó- 's lerontójának álliták. Mondák, hogy az, a' franczia forradalom' vad szüleménye; mondák mások, ámbár helytelenűl, hogy a' franczia forradalmat is a' critica philosophia szülte. Ezeket említi Krug, Allgem. Handwörterbuch. II. B. S. 577. — Hegel pedig dicsekszik és szinte fő dicsőségét helyezi abban: hogy a' philosophiai hosszú küzdelmek után ezen

isteni tudomány a' németek között épite lakhelyet, és ezek között tartja fön diszteljes életét. Reánk bizatott, így szól tovább, ezen mennyei szikrának gondos őrzése; a' mi kötelességünk ugyanazt föntartani, taplálni 's arról gondoskodni, hogy az, mi az ember előtt legszentebb, tudniillik önvalójának helyes ismerete, soha köztünk ki ne alugyék. Hegel's Werke, VI. B. S. XXXVIII. Biedermann csupán mint történetet adja elő, hogy a' „das junge Deutschland" nevű igen gyanus, sőt, sokak szerint, leggonoszabb-irányu társulat' ezen elvét „csak az jó, helyes és észszerű, mi természetes", melly elvből ezen társulat' veszélyteljes egész tanítmánya származék, Hegel' ez elvével „was wirklich ist, ist vernünftig" igen könnyű kapcsolatba hozni. Valamint abban is egyezének az ifjú német literatura' hősei Hegellel, hogy ők szinte mint ez legnagyobb erővel rohanának a' religioi és politicai tekintélyek ellen. És így következetesen mind az, mi az úgy nevezett ifjú literaturában veszélyes és kárhozatos vala, a' philsophiának, névszerint pedig Hegel' philosophiájának tulajdoníttaték. Menzel nyilván kimondá: „Hegel' philosophiája immoralis, teljes atheismussal, az individuumot és ennek állati ösztöneit teszi istenné." Biedermann, die d. Phil. II. B. S. 464—465. Ha még tovább is Biedermannál akarunk maradni, ki nagy gonddal és studiummal keresgeté a' philosophiai küzdelmek és törekvések' eredményét, szerinte bizonyos: miként az új philosophia, Kanttól fogva mostanig, szüntelen azon ügyekezett, hogy az ész mind a' gondolkozásra mind a' cselekvényre nézve kielégittessék, és mintegy czélra vezettessék, vagyis hogy, a' philosphusok' nyelvén szólva, az általány, az absolutum, mellynél tovább nem mehetni, föltaláltassék. Kant, Fichte és Schelling, ámbár tekervényes utakon, végre oda jövének, hogy a' mindenség' egész kapcsolatát, főleg pedig a' szabad akaraton épült, vagyis moralis törekvések' vég czélját valamelly legfelsőbb lény, vagyis isten' létezése nélkül ki nem fejthetni; így tehát ők a' keresett absolutumot, mellynél tovább nem mehetni, hosszabb körüljárás után is isten' léte nélkül föl nem állithaták. Hegel pedig, mint tanitványainak egyik része magyarázza, úgy vélekedik: hogy a' természeti tárgyak lassanként magoktól kifejlenek; a' moralis cselekvények pedig, úgymint az egyes ember' tette, a' nemzetek' működése, 's az

egész emberi nem' hatása mindig tökéletesb 's tökéletesb lesz: ehez képest a' világ maga magát kifejti, és így a' keresett absolutum, mellynél tovább nem mehetni, a' világ' mindenségében 's valamelly belső erejében rejlik.

De tovább nem lesz minden haszon nélkül röviden szemügyre venni: az eddig említett sokféle philosophálásnak minő befolyása volt az életbe vágó tudományokra, 's magára a' gyakorlati életre? Tekintvén a' természeti tudományokat, ha egy részről bizonyos, hogy épen azon nemzetek, mellyek az elméleti philosophiával nem sokat foglalkoztak, illyenek péld. az angolok és francziák, igenis ha egy részről bizonyos, hogy épen ezen nemzetek a' különféle kisérletek és a' gyakorlati alkalmazás által csudálatos előmenetelt tevének a' természet' bővebb ismeretében; úgy más részről tagadhatatlan, hogy az elmélkedő német philosophusok a' természettani ismeretek' alapját merész de éles combinatiók' segedelmével kifürkészvén, a' természettudomány' minden ágát helyesen elrendezni segiték. A' historiára nézve Hegel úgy vélekedik, hogy a' világ' terén minden nemzetnek bizonyos missiója és szerepe vagyon, és hogy az egyes nemzetek minden körülményeik- 's tetteikkel mint szükséges és előlegesen meghatározható részek jelennek meg a' világ' történetében; még a' philosophia' historiáját is úgy terjeszti elő, hogy a' különféle rendszerek szinte szükségképen követik egymást. A' practica philosophiában Kant' föltétlen parancsa, vagyis categoricus imperativusa; Fichte' általános önhatározata, vagyis absolute Selbstbestimmungja eléggé ismeretes. Hegel azt állítja, hogy csak az által leszünk erényesek, ha viszonyainkhoz, péld. családunkhoz, társulatunkhoz, nemzetünkhez és más efféléknez illően alkalmazzuk magunkat. Szó levén a' theologiáról, kétség kivül igaz, hogy Kant 's utána Schelling és Hegel a' positiva religiót eredeti tekintélyétől megfosztani, és egészen az ész' hatalma alá hajtani ügyekeztek. Mind ezekből tehát látható, hogy az ujabb philosophia küzdései által minden életbe vágó tudományt érintett, változtatott, és kitüzött czélokra alkalmazott. A' mi nem maradhat siker nélkül a' gyakorlati életben: a' természet-buvárok csendesen de szakadatlanul folytatják kutatásaikat. A' történetirók fejtegetik: hogyan fejlék mintegy önmagában, 's hogyan jöve jelen állapotjára az emberi nem. A' köz és politicai életben

minden szabadabban mozog, 's minden szabadulni akar a' régibb korlátoktól. A' religio' dolgában folynak a' viták és surlódások. Illyeket hord föl az előbb is idéztem Biedermann, die deutsche Philos. II. B. S. 692—738. Egyébiránt a' köz tapasztalás is azt tanitja, hogy a' mozgalom és küzdelem folyton foly, főkép a' politicát és religiót tekintve. Philosophusaink' főnökei között Kant' politicai elveit a' franczia forradalom érlelé; Fichte hosszabb időt töltött Schweitzban, és, úgy látszik, e' miatt Kantnál is szabadabb gondolkozásu lőn a' politicában; Schelling a' hajdani görög szép respublica' szerkezetébe szeretett; Hegel' ifjabb iskolája az 1789-ki lázadás' elveihez tér vissza, csupán az észt és szabadságot akarván thronra ültetni. Mi a' religiót illeti; már maga Hegel fölhozza, hogy Lalande kimondá: én istent az egész égen kerestem, és sehol nem találtam. Emlitést tesz azon csillagászról is, ki Napoleon' e' kérdésére: mit tart isten felől? így válaszola: „Je n'ai pas besoin de cette hypothèse.“ Hegel's Werke XV. B. S. 551—552. Richter pedig, Hegel' tanítványa, ennek halála után egy pár év mulva egyenesen kimondá: „Dass die Schule Hegel's, wenn sie ehrlich sein und nicht ihre eigenen und die Grundsätze ihres Meisters verleugnen wolle, nothwendig die Unsterblichkeit der Seele und die Persönlichkeit Gottes leugnen müsse.“ Biedermann, die d. Phil. II. B. S. 463. Ezek között, csaknem azt mondhatni, azok még igen szerények, kik csupán Móses' hitelét hozzák gyanuba, vagy Jézus' tekintélyét egészen lealacsonyitják. Van tehát küzdelem a' philosophiában; küzdelem van itt, igazán szólván, életre 's halálra.

De hát van e' helye a' tájékozásnak? Egyenesen kimondom: hogy egész életembeni tudományos pályámon — isten' kegyelméből most töltöm korom' 50-dik évét — nem találtam olly kérdésre, mellynek megfejtése több fáradozásomba, elmélkedésembe, ész- és szívnyugtalanságba került volna, mint a' most említettem tájékozási kérdés, vagy is magam' orientatiója a' philosophiában. Sokszor történt, hogy épen ott találtam új nehézségekre, hol fölvilágitást kerestem. Elmémet sokszor a' szédülésig megfeszitettem, hogy testemet lelkemmel, eszemet

szivemmel, a' világ' töménytelen rendszereit a' föld' legparányibb férgével, istent magammal és a' világgal, mennyet a' földdel, multat a' jelennel, jelent a' jövendővel; igen, sokat elmélkedtem, hogy magamat önmagammal 's a' külvilággal, a' mindenséggel; respublicát a' monarchiával, consult a' tyrannussal, mythologiát a' theologiával, Jupitert a' magyarok' istenével, Mahomedet Krisztussal, paganismust a' christianismussal, polytheismust a' monotheismussal, atheismust a' pantheismussal 's mind effélét mindennel harmoniába hozhassam, egyesíthessem. Végre gondolám, valamelly philosophiai rendszerhez állok, melly teljesen megnyugtat. Azonban úgy nevezett dogmaticus nem tudtam lenni; mert minden ismeretemet még hitemet is nyomós okokra szeretem épiteni. Scepticus semmi esetre nem akartam lenni; mert meggyőződéssel birok némelly igazságok iránt, mellyeket a' világ' minden kincseért nem hagyok eszemtől elvenni, kezemből kicsikarni. Wolf-féle philosophus nem akartam maradni; mert hamar átlátám, hogy Wolf' rendszerében legérdekesebbeknek látszó állítások, mellyeknek tiszta igazságoknak kellene lenniök, nagyon ingadozó alapokon épülnek. Hegelhez szegődni nem bátorkodtam; mert mind a' mellett, hogy a' vele foglalkozás szép eszmékre szolgáltatott alkalmat, rendszere előttem még annyira homályos és beburkolt, iskolája részint olly ingatag és habozó: részint olly rontó 's bontó, hogy vele társaságba lépni nem tartom tanácsosnak. Egy időben gondolám: légy ecclecticus. Igen, de illő-e az igazság' országában bizonyos elv nélkül járdalni? Szabad-e valólag életkérdéseket majd így majd úgy fejtegetni? nem kárhozatos-e jelenedet szinte mint jövendődet külön-nemű alapokra épiteni? Légy, mondám, utóljára önállásu, önvalóju gondolkodó, ki átgondolván a' világ' eddigi bölcsészeteit, 's legalább futólag átmenvén mindenen, mivel eddig az emberi nem foglalkozott, ügyekezzék önmagával 's a' külvilággal kibékülni; ügyekezzék a' szellemit az anyagival, a' multat a' jelennel és jövendővel egyeztetni. E' szerint, nem bánom, nevezzenek criticusnak; de, mindenkit kérek, a' critica philosophia' hibáit nyakamba ne akaszsza; se arra ne kényszerítsen, hogy kimondjam: ennél tovább az ész positive nem mehet.

Mi különösen a' politicát illeti: az ész mellett a' saját tapasztalás és történet megtanitá a' nemzeteket, hogyan kell az egyesek' érdekeit a' statuséival egyeztetni; 's hogyan kell a' különböző nemzetek' jogait az éghajlatra, vidékre, míveltségre 's több effélére nézve kiegyenlíteni. A' politicában egyedűl az észt venni vezérűl; egyedűl az ész szerint a' priori határozni meg, mi szükséges és hasznos valamelly nemzet-, vagy több nemzet-, vagy épen az egész emberi nemre nézve nem egyéb, mint kicsinynek nagynak, gyermeknek fölnőttnek, az aequatoron 's polus felé lakónak ugyanazon kelméből ugyanazon szabásu 's ugyanazon mértékű köntöst adni. E' tárgyban Hegel' egyik barátja Gans így szól: „A' természettörvény' eddigi tanitóji elfeledkeztek, hogy e' törvény valamint az alanyi szellem' terén keletkezik, épen azon módon a' világ' történetének hullámira is átszáll.“ Hegel's Werke. VIII. B. S. IX. — Tekintvén pedig az annyira sürgetett politicai szabadságot: ki előtt ismeretlen, a' mi már annyiszor elmondatott? hogy tudniillik a' történet' tanusitása szerint a' korlátlan, vagy csak az illőleg nem korlátozott szabadság is igen könnyen szabadossággá, ez pedig még könnyebben féktelenséggé válik. Egyébiránt ez ügyet annál kevesbbé félthetni, mivel a' nemzetek' tulajdon érdeke, mintegy égből földre szállott nemtő őrködik, hogy a' magát helyesen constituált nemzet, polgári jóllétét minden szélre 's szóra megzavarni ne engedje.

Nagyobb veszély fenyegeti a' religiót; minthogy ennek bensője, 's úgy szólván, veleje érzékünket haladja; és minthogy a' vélemények e' tárgy körűl annyira megoszolvák, hogy midőn némellyek mindent isteníteuek, mások még az egy isten' létét is tagadják. Jahn 1797. oct. 16-kán a' bécsi tudományos egyetem előtt tartott beszédében egyebek közt ezt mondja: „A' régiséggel foglalkozók előtt tudva vagyon, hogy a' hajdankor' philosophusai részint atheisták, vagy legalább rendszerök atheistai vala; részint pantheisták, vagy legalább rendszerök pantheistai volt.“ Einl. in die göttl. Bücher. II. B. S. XV. Szóról szóra ezt mondhatni jelenkorunk' több philosophusairól. Ez mindnzáltal engem philosophiámban meg nem zavar. A' fölebb idézett Lalande' el-

lenébe teszem Newtont, kinek sírkövére Pope ezt irta: „Isaacus Newton, quem immortalem testantur tempus, natura, coelum; mortalem hoc marmor fatetur.“ E' nagy férfiu mindig kalapot emele az isten' nevének említésére. Ellenébe teszem Lalandenak még Hellt is, ki 1769. jun. 3-kán Wardoehusban derék Sajnovicsunkkal világhirű ismeretes csillagászi észrevetelt teve, 's ki felől egykor Sajnovics kérdeztetvén: nemde kegyeddel volt Hell Wardoehusban? Nem, felele Sajnovics, nem Hell volt énvelem, hanem én voltam Hellel. Ezen Hell legbuzgóbb imádságot ira, mellyel istent naponként tisztelé. Minden istentagadónak ellenébe teszem Pascalt, kinek emlékén többi közt ezen szavak vagynak: „Blasius Pascalis hic iacet. Pietas si non moritur, aeternum vivet vir coniugii nescius, religione sanctus, virtute clarus, doctrina celebris, ingenio acutus, sangvine et animo pariter illustris, doctus non doctor, aequitatis amator, veritatis defensor. Hunc rhetores amant facundum, hunc scriptores norunt elegantem, hunc mathematici stupent profundum, hunc philosophi quaerunt sapientem, hunc doctores laudant theologum, hunc pii venerantur austerum.“ Minden vallástalan érzelgőnek ellenébe teszem Petrarchát, kit noha imádott Laurájának csak egy kegyes mosolya is majdnem egészen leglágyabb érzelemmé olvasztá, ő mégis kijózanodván maga-alkotta majdnem seraphi hangon magasztalá istenét. A' religiótlan természet-buvárnak ellenébe teszem Mitterpachert, ki ámbár nyolczvan évre terjedett egész életkorát a' természet' titkainak vizsgálásában tölté, mégis a' latin költő ezeket mondja felőle: „Quando iterum Lodoice tibi bona proferet aetas — Moribus, ingenio, religione parem?“ Különösen pedig, midőn azt hallom, hogy az ujabb természettani theoriákat Móses' genesisével meg nem egyeztethetni: eszembe jut, mit dr. Schafhäutl a' mult évi augustusban a' müncheni tudományos academia' köz gyülése előtt, Bajorország' szinének, a' ministereknek és az egész diplomatiai karnak jelenlétében olvasott; eszembe jut, hogy ő minden eddig kigondolt theoriát a' föld' eredetére 's kifejlésére nézve fölhordott, 's végre úgy zárá be köz tetszéssel fogadott értekezését, hogy azon theoria legvalószinűbb, melly Móses' iratival megegyez. Sok vigasztalót lelek Schranknak 1826-ban és 1827-ben szinte a' müncheni academia' köz gyülése előtt fölolvasott e' czimű értekezéseiben is: Die Natur predigt Gott

és: Rede über die Urkunden der Vorwelt. Befejezésül nyiltan megvallom: nagyhatásuak voltak mind elmémre mind szivemre Zschokke' e' szavai: „Ganz ohne Religion sind nur der Wahnsinnige und der Zweifler. Dieser ist ein Gemüthskranker, wie es jener ist.“ Stunden der Andacht. Aarau, 1831. I. B. S. 590. Ez tájékozásom a' philosophiában.

V.

KIRÁNDULÁS A' TUFNAI CSONTBARLANGOKBA.

OLVASTA

A' M. ACADEMIA' XIII. KÖZ ÜLÉSÉBEN

D. BALOGH PÁL RT.

A' magyar orvosok' és természetvizsgálók' harmadik nagy gyülésének gyöngy napja a' hermaneczvölgyi kirándulás vala[1]). Az előre tett rendelkezésnél fogva, a' város' piacza volt az öszvejövetel' helye, honnan a' lelkes alelnök, Radvánszky Antal ur' vezérlete alatt indult ki nagy számu kocsikon a' tudós sereg a' hermaneczi völgybe. A' leggyönyörűbb nap, kedvesen mosolygott alá a' kirándulókra.

A' várost a' Thuróczba vivő uton alig hátra hagyva, nyájas tekintetű erdőkkel fedett hegyek tünnek fel, 's ezek közt nyílik azon keskeny de gyönyörű völgy, mellynek alján hosszan nyúlik el Hermanecz faluja. Jobbra marad az Urak' völgyébe (Herrengrund) 's Óhegyre (Altgebirg) vezető regényes ut. Balra a' réz- 's majd a' dróthámor, később pedig a' nagyszerű papirosgyár, — mellyben épen akkor foglalkozának az Aachenben készült 's igen sokat igérő papirosgépely' felállitásával, egy angolnak, John Knightnak felügyelése alatt, — vonják a' figyelmet magokra. A' csinos épületű papirosgyár' fekvése ezen regényes tájékon, a' völgy' itt gömbölydeden kitáguló részén meglepő. De sokkal meglepőbb mindenkire nézve, ki nyitott érzékekkel

---

[1]) Ezen gyülés Beszterczebányán tartatott augustus' 4—8d. napján, 1842.

bir a' természet' szépségei iránt, maga a' völgy, melly szakadatlan élvezetet nyujt, nemcsak a' képzelődésnek, hanem az elmélkedő észnek is. A' keskeny völgyet képző, változatos alaku hegyeket, buja lombozatu fák fedik, mellyek közől majd minden fordulaton, meredek mészkősziklák emelkednek ki 's egyenetlen falaikból kisebb nagyobb üregek tátonganak le feléd. A' növényzetben dél és éjszak látatnak vetélkedni egymással. Bikk, hárs, jegenye, juhar, szil, cser, tölgy és egyéb fák közől, többnemű fenyőfa csoportozatokat 's itt-ott tiszafákat látsz kiemelkedni. Több helyt az ég' kékje merengő fejér sziklafalakat, mellyek' homlokát zsibongó sárfecskecsoportok (hirundo urbica) csapkodák szárnyaikkal, magas fenyők' pártája ékesíti. Oldalt az egész völgyön fel, egy kristály tisztaságu patak zuhong tajtékzó hullámival lejtősen le a' köveken, mellyek alatt pisztrángok tanyáznak. Ezen patakba minden oldal-völgyből egy egy patakcsa ömlik a' fausztató csatornákon, 's az így megnövekedett patak bő vízzel látja el a' papirosgyárt, a' drót-, réz- és egyéb hámorokat.

Ott hol a' Thuróczba vivő utról, miután a' többnyire keskeny 's köves uton egy pár óráig utazál, az erdővel fedett tufnai völgy nyilik jobbra be, leszállt a' társaság a' kocsikról, 's mindenki gyalog indult neki, egy egy bottal ellátva, mellyel a' készen álló tót legények mindenkinek szolgáltak, a' fölfelé emelkedő völgynek, mellyen fel egész a' barlangokig a' nyájasan gondoskodó város utat egyengettetett, mi által tetemesen könnyült az egyébként fáradságos ut. Ha a' hermaneczi völgy nagyszerű szépségeivel szakadatlan gyönyört nyujtott, a' tufnai, elragadtatásig emelte azt. Magas és életdús fák' árnyékában, a' hosszu évek' folytában lehullt 's elmállott falevelek' puha ágyában csinált lejtős uton, roppant fák' végig nyult 's elkorhadt törzsökein keresztül, mellyeket egykor borzasztó szélvész szaggatott ki erős állóhelyökből, érdekes és buja erdei flórától környezve, jobbról mindig a' kisebb nagyobb vizomlásokat képző patak' zuhogási által kisérve, emelkedél itt minden lépéssel feljebb a' pompás hegyoldalon, 's elmerülve a' fák 's tarka vegyűletü cserjék' sűrü lombjai közt sötétlő barlangok, a' hegyoldalból kikitünő magas sziklák', 's a' mohval fedett nagy kövek közt csattogó erdei kristály patak' nézésében, 's felejtve a' háladatlan élet' szívgyötrő 's lélekroncsoló gondjait, azt ohajthatád vala

e' lélekemelő látványok közti andalgásodban, bár ne lenne soha vége e' tiszta gyönyörteljes utnak 's bár tartana örökké e' mennyei élvezet! 'S mennyire növekedett ma mind ennek érdeke! E' pompás völgyet, mellyben az esztendő' legnagyobb részében szélvészek dühöngnek, a' sudar erdei fák' levelei között, melly csak néha zengi vissza tavaszszal a' málnázó leány' víg dalát, mellyben egyébkor halálos csend uralkodik, mellyet csak az erdei patak' zugása 's egy két erdei madár' csevegése szakaszt félbe; hol nincs máskor ut, melly a' vándor' lépteit vezesse, most százhatvanöt tudós' vidám serge uj élettel töltötte el. Messze fel a' völgyön hallatszott a' hosszan elnyúló karaván' vig lármája. —

Az első barlanghoz fel szigszeges ut vala készítve a' meredek hegy' oldalán, az erdő' buja és sűrü csepölczéi között. Az előtt négykézláb is bajos volt ezen barlang' torkolotához felverekedni. Mikor ezen hegycsúcs' aljához érénk, már akkor nagy csapat fent vala a' barlang' szájánál, honnan a' meredek ut' alján pihenők' elébe meglepőleg zengett 's hangzott vissza a' völgyben egy többek által énekelt alkalmi dal. 'S midőn a' fáradságos uton haladva, mindig elevenebben hallva a' már czélt-értek' víg lármáját, végre a' magas sziklafalba sülyedő, és sötét lombu fenyők által környezett előcsarnokába léptél a' nevezetes barlangnak, vígan köszöntének a' már kipihentek, kiknek egy része, tiszteletre méltó Nesztorunk, Bene kir. tanácsnok' társaságában egy hosszu asztal mellett ült, mellyen a' barlangból hozott ősvilági csontok hevertek, más része egy fölemelkedett helyen folytatá dalait, harmadika apró csapatonként járta be a' hüs barlangot. Érdekes látvány, ezen távol erdők' mélyébe rejtett 's eddig csak egy két tudnivágyó egyén által látogatott barlang' szája előtt!

Ezen kellemtele 's tudományos tekintetben nagy nevezetességű ut' fáradalmiban velünk több asszonyság osztozék, ezek közt Radvánszky Piroska, bányásztanácsnok Koch Antal ur' hitvese 's Wilczek Malvina grofnő. Hihetőleg első nők valának ők honunkban, kik tudományos ujságkivánásból illy terhes utat tevének; de hinnünk engedi honunk' szebb jövendőjének reménye, hogy lelkesb nőink egykor általjában elevenebb érdekkel viseltetendnek — mennyire magas hivatásuk engedi — a' tudományok iránt, mellyek az emberi élet' legfenségesb

's jótevőbb javai. Midőn a' hires *Buch Leopold* 1815-ben majus' 5d. a' jeles, de nem sokkal azután a' congoi expeditio alatt életét vesztett norvegiai füvészszel *Smith Keresztely*lyel Madeira' szigetét meglátogatá, 's a' ragyogó cactuscserjék, oriási levelű bananák' 's csudás alaku sárkányfák' pompás csoportozati által, bámulásra ragadtatva haladának felfelé a' Teneriffán, 's nagy nehezségek és fáradságok után a' felhőkön túl emelkedő Pikre jutának, egyszerre előttök toppant Mistress *Hammond*, skot asszony, első nő ki a' Pikre felment 's ki az egész krátert körüljárta, 's nem hagyá magát eltartóztatni, noha az éles obsidiánok czipőjét 's lábait szétszaggaták, hogy a' természetes jégbarlangot is meg ne tekintse. 'S illy szenvedelmes barátnéi a' dicső természetnek 's különösen a' földtannak, számosan vannak a' mívelt angolnők közt, kiknek mint *Buckland* egyik hires munkájában (Reliquiae diluvianae) mondja, sokszor igen szép gyüjteményeik 's ritka darabjaik vannak. 'S az mi e' szerint Angliában olly mindennapi, miért ne történhetnék meg egykor nálunk is, ha majd a' nőnevelés' elvei nagyobb kifejlést nyerendnek, 's ha majd magasb míveltséget igénylő nőink átlátandják azt, hogy a' pipere 's mulattató olvasmányoknál maradandóbb 's nemesb élvezetet nyujtanak a' tudományos ismeretek.

És ez árva honban, hol a' zongoraművész királyi dicsőitésben részesül, hol a' bájteljes tánczosnő az elragadtatás' örömhangjai 's a' tetszés' viharos tapsai közt istenesítve, a' természet' legbájosb gyermekeiből fűzött koszorúk' tengerével halmoztatik el; de a' hol, fájdalom! a' mennyei eredetű Musa' komoly, de lélekemelő 's szívnemesitő hangjai alig találnak viszhangra, mi szép pálya kinálkozik lelkesb nőinknek is, a' hon' emelkedésére olly lényeges szükségű értelmi míveltség' előmozditásában, meleg részvét 's buzgó pártolás' nyilatkoztatása, a' míveltség' 's észfenség' minden más tulajdonok feletti kitüntetése 's méltatása által! Egy buzdító szó hódító ajkaikról sok kebelben gyulasztaná lángra a' tudományos haladás' lankadni kezdő szikráját, 's a' keletkező nemzedék, reménye ez elmaradt honnak, méltatni tanulná a' menny' legnemesb ajándokának, az értelmi tehetségeknek becsét, ha azok' kimívelésére lelkes anyák' buzditó szavai által serkentetnének.

A' tulajdonképi 's most Benénkről elnevezett szük menetelű barlang, mellyet némelly hermaneczvölgyi lakosok' utmutatása után *Rokosz*

István kisdedóvó intézeti tanító 's jeles természetvizsgáló Besztercze-bányán, 's *Grineus János*, k. 'kamarai pénzhivatalnok, elsők látogattak 's vizsgálták meg 1838-ban, több ölnyi mélységre hat be, csaknem viziranyos és egyenes vonalban. A' barlang' szélessége csak egy vagy két öl, 's olly alacsony és szűk, hogy benne csak egymás után 's meggörbedve járhatának a' vendégek. A' barlang' alja az öszve-vissza túrt föld miatt nagyrészt igen darabos. Boltja, mint többnyire szokott lenni az illy mészkő barlangokban, csepkő csapokkal rakott, de a' mellyeket hasonlítni sem lehet szépség 's nagyszerüségre nézve, a' Baradla' csudás tömkelegébeniekhez. A' barlangot egy kissé tágasb gömbölyded üreg zárja be, de a' mellyet csak négykézláb vizsgálhatsz meg. A' barlang' közepén körülbelül 's a' bemenő' jobbján két kis csipkés szélü medencze van, tele igen kellemetlen ízű, a' falakról leszivárgó meszes vízzel. Legnagyobb nevezetességét teszik ezen barlangnak, a' benne találtató ásványcsontok, az ősvilág' ezen érdekteljes tanúi.

Miután e' barlangot mindenki megtekinté, innen ismét le 's majd ismét fel, egy még sokkal messzebb tartó meredek hegyoldalon vitt az ép olly kellemetes mint élvezetteljes ut, a' másik még magasabban fekvő tulajdonképi tufnai csontbarlanghoz, valami kétszáz ölnyi távolságra az elébbitől, mellyet még 1777-ben fedezett fel, egy tán még most is élő beszterczei polgár, Palkovics ur. Ezen barlang' cserjék 's magas fenyőfák által környezett előcsarnoka 's torkolata sokkal tágasabb 's nagyszerűbb mint az elsőjé. A' barlang' torkolatában meredek földdomb fekszik, melly részint szakadás' részint hányás' eredménye. Ha ezt megmásztad, előtted fekszik egy tágas öblű barlang, mellynek magas boltja nem csapokat, hanem soknemű gömbölyded vagy hosszukás, nagyrészt lágy alakzatokat mutat, mellyek a' fáklyák' világánál halotti lepelbe öltözvéknek látszatának. Ezen barlang' falai tudniillik földes és porhanyu szövetű, másod rendű mészkőből (Calcaire crayeux) állanak, a' helyett hogy az első barlang tömött 's vagtag rétegű mészkőből (Calcaire compacte) van alkotva. A' barlang' alja itt még inkább össze-vissza van dúlva mint amazé. Közepén egy hosszu félig mállott létra van a' bolthoz támasztva, melly egykor nem az ősvilág' maradványinak, hanem mint mondják, kincsnek keresésére használtatott. Ezen magas boltu barlangból valami öt ölnyi keskeny nyilás, mellyen csak

négykézláb bujhatsz át, vezet egy hat öl hosszu 's nyolcz öl széles üregbe, mellynek közepén szinte magas földrakás van. A' barlang' fejér falai nedvesek és sárosak, ugy hogy ujjaiddal könnyen mészsárgolyókat csinálhatsz. És így a' tufnai két barlang' öszvehasonlítása kivívja azt, hogy a' csepköves (stalactiticus) alakzatok' előállására nem elég az esővíz' beszivárgása, vagy általában a' nedvesség, mint azt bonni professor *Nöggerath* állitni látatik[1]), hanem hogy erre valami saját chemiai folyamat' működése is szükséges.

A' tufnai mind két barlang' alja nedves és sáros, 's ezen lágy földben fekszenek az őskori állat-koponyák, fogak, oldalcsontok, csigolyák, lábszárak stb. Most csak ezen utóbbi nemei találtatnak itt a' csontoknak; koponyák ritka tünemények, de több szép példány ékesíti prof. Zipser' gyüjteményét, mellyekből néhány a' megyeháznál is ki vala téve. Midőn Palkovics a' nagy tufnai barlangot fölfedezé, akkor a' középső üregben olly sok csont vala egy rakáson, hogy vele meg lehetett volna rakni egy szekeret. 'S még akkor, mi igen nevezetes, ezen csontok mind épek, egészek 's rétegekbe rakvák valának. Talált ezek közt Palkovics — mint mondja — egy kitünő nagyságu, valami egy láb hosszu erős fogat és egy roppant nagyságu koponyát, mellyeket azonban, fájdalom! a' hegyekre kivitt 's ott hagyott. Midőn több mint fél század mulva 1835-ben ezen barlangot a' fent dicsért Rokosz János, városi főügyész Drechsler, és aranyműves Libay, ujságkívánásból ismét fölkeresék, a' csontokat mind elszórva és széttördelve találák, 's egész csontvázra minden keresés' daczára sem találának. Tudósitás szerint egyébiránt az eddig kiásott csontok' száma igen nagy; de kár hogy azok' legnagyobb része olly kezekbe jutott, mellyek azokat illőleg méltatni képesek nem valának, legszebb darabjai pedig hihetőleg külföldi museumokat ékesítenek. Mi sok szép eredmény keletkezhetett vala, ha ezen barlangokat mindjárt fölfedezésök után dologhozértők vizsgálták volna meg; ha az ásások nem úgy, mint nagyrészt most is, tu-

---

[1]) Die Umwälzungen der Erdrinde, in naturwissenschaftlicher und geschichtlicher Beziehung, von Baron G. *Cuvier*, übersetzt von Dr. J. *Nöggerath*. 2. Bd. Bonn 1830. 363 lap.

dományos tekintet nélkül, hanem gondos vigyázattal tétettek 's így az állatcsontok' fekvése, 's ebből hihető következtetéssel az is kitűnt volna, valljon ezen csontok öszvevissza sepertettek-e be ezen barlangokba az elemek által, vagy magok a' még elő állatok hullottak itt el. Mert hogy illy, nemünk' életét túlhaladó, kor' eseményeiről némi valószinüséggel itélhessünk, szükség a' legcsekélyebbnek látszó körülményt is a' legszigorúbb tekintet alá venni. 'S mi felette nagy érdekű volna, ha minden itt találtatott ásványcsont „*tufnai muzeum*" czím alatt volna valahol felállitva! — Gondoskodott egyébiránt a' városi tanács arról, hogy ezen barlangokat fáklyák' segedelmével kényelmesen megtekinthessék a' tudósok.

Mielőtt e' barlangokat elhagynók, prof. *Zipser* Beszterczebánya' érdemteljes ásványtudósa, egy rövid beszédet tartott német nyelven, ezen nevezetes barlangokról. Szónokszékűl egy nagy kő szolgált egy fa' tövében 's hallgató-tereműl a' barlang' elócsarnoka, mellynek boltjairól évezredek néztek le a' tudnivágyó seregre.

És most ezen érdekteljes kirándulás' legnevezetesb tárgyai, az ásványcsontok, igénylik komoly figyelmünket. A' tárgy' magas érdeke 's kitünő fontossága, reménylem, menthetővé teszik azt, ha annak szorosb vizsgálatára bővebben kiereszkedem.

A' csontbarlangok nem ritkaságok 's az újabb időkben, mióta a' figyelem irántok fölgerjesztetett, számosan fedeztettek fel, kivált Angol-, Franczia- és Németországban, különbféle hegynemekben, de legtöbbnyire mészkőben. A' harmadrendű tengeri mészben, Francziaország, Sicilia és Olaszország' déli tengerpartjain, mindig uj meg uj csontbarlang fedeztetik fel. A' német csontbarlangok közt nevezetesek a' herczíniai erdőben a' már régóta hires Baumann' barlangja (Baumann's Höhle) 's a' schwarzfelsi vagy az Egyszarvu-barlangja (Einhorns-Höhle); a' muggendorfi és gailenreuthi a' franconiai Jurában, hol a' Wiesent' völgyében, nem messze egymáshoz huszonnégy barlang találtatik; az úgy nevezett Tehenlyuk (Kuhloch); az altersteini nem messze Glücksbrunnhoz, egykor kobaltműhely most gyapjufonalgyárhoz; Westphaliában, Isarlohe mellett a' sundwigi 's Rosenbeck mellett a' hohlersteini; a' sváb Jurában, hol több mint harmincz barlang találtatik, a' Károly-barlang Erpfingen mellett; Carinthiában az adelsbergi; Hollandiában

Maestricht mellett a' szentpéterhegyi; Angliában a' banwelli, chudleighi (Pixy's Hole), kenti (Kent's Hole), különösen pedig a' kirkdalei. Francziaországban *Marcel de Serres*, montpellieri professor, jeles munkájában a' csontbarlangokról [1]) az angol, belga és német barlangokon kivül, huszonhárom franczia csontbarlangot ír le, mellyek közől a' Lunelvieli, igen nevezetes csontbarlangról, két tiszttársával öszvefogva, egy külön munkát adott ki [2]). Dr. *Lund* dán tudós Brasilia' belsejében valami 200 csontbarlangot vizsgált meg, mellyekben többek közt 115 nemét találta az emlős állatoknak, holott most azon tájékokon csak 88 nem él. Éjszak-Amerika is több csontbarlangot mutathat fel. Felső-Canadában a' Lanark tartományban a' Missisippi' partján, Perth falujától 23 mérföldnyire, fedezdetett fel 1824. egy barlang, mellyet *John Bigsby* irt le [3]), 's mellynek hosszasága 25, szélessége 15, magassága 5 lábnyi. Az itt talált nagy állatcsontok Montrealban őriztetnek. Kentucky' déli részében nem rég egy nagy mammutbarlang fedeztetett fel, két folyóval, mellyből eddig mintegy 14 angol mérföldnyi vizsgáltatott meg [4]). China' hegyeiben nagyszámu barlangok 's mély repedékek találtatnak, mellyekben egy chinai földleiró szerint sokszor kővévált állat- és embercsontok találtatnak [5]). Uj-Hollandiában nevezetesek a' wellingtonvölgyi csontbarlangok. Honunk eddig fölfedezett csontbarlangjait, külföldiek mind eddig jobban ismerék nálunknál. *Cuvier György* már 1806. és 1807-ben, a' párisi természethistoriai museum' évkönyveiben a' német- és magyarhoni barlangokban találtató ásványcsontokról két értekezést írt [6]). Később egy amerikai folyóirásban fordul elő egy értekezés a' Honth vármegyében talált mammut és elefánt-

---

[1]) Essai sur les Cavernes à ossements et sur les causes qui les y ont accumulées; par *Marcel de Serres* Prof. de Mineral. et Geol. à la Faculté de sc. de Montpellier. Troisième edit. revue etc. Paris, Lyon, Montpellier. 1838. 8r.

[2]) Recherches sur les ossemens humatiles des Cavernes de Lunel-Viel; par MM. *Marcel de Serres; Dubreuil*, Prof. d' Anat. à la Fac. de Med. et *Jeanjean*, Conserv. et Prepar. de Zool. et d' Anat. Montpellier, 1839. 4-edr. 21 kőrajzzal.

[3]) Silliman's American Journal of Science. Juin 1825. 354. l.

[4]) Echo du monde savant. 1842.

[5]) Journal asiatique. Oct. 1840. 282—288. l.

[6]) Sur les ossements du genre de l' Ours, qui se trouvent en grande quantité dans

csontokról[1]). A' legelső tudósitást azonban a' magyarhoni csontbarlangokról *Paterson-Hayn*-nak köszönjük [2]). Később *Brückmann*, wolfenbütteli orvos bővebben leirta azokat[3]). Azon barlangokat irák ezen tudósok le, mellyek Liptó vármegyében a' Karpatok' déli lejtőjében Magyar- és Lengyelország' határain találtatnak, 's mellyeket az odavaló nép *Sárkánybarlangok*-nak nevez, mivel az azokban találtató roppant nagyságu csontokat sárkányoknak tulajdonítja. Reménylhető egyébiránt, hogy természetvizsgálóink e' fontos tárgy iránt élénkebb figyelemmel viseltetvén, több csontbarlangokat fedezendnek még fel honunkban, mire gazdag találhelyül ajánlkoznak honunk' több részein, nevezetesen Liptó, Trencsin, Árva, Nyitra, Zólyom, Gömör, Szepes, Torna 's más megyékben fekvő tömött mészkőhegyek, mellyek' keblében, hihetőleg számos barlangok rejteznek.

A' csontbarlangok' alja rendszerint agyag- és iszapból áll, sokszor gömbölyded kavicsokkal vagy mészkődarabokkal vegyítve. Néha a' kavics egész rétegeket képez. Ezen özönvízi rakodmányt (depôt diluvien) a' legtöbb esetekben, kisebb nagyobb vastagságu csepkőhéj (stalagmites) fedi, mint jég a' vizet, vagy tejföl a' tejet. Ezen csepkőhéjképzet a' felülről leszivárgó meszes víznél fogva folyvást tart. Sokszor ezen héjon felül, még egy más barnás agyag vízári rakodmány (depôt d' alluvion) fekszik, mellyben leginkább növényi maradványok találtatnak. Ezen rakodmány újkori 's benne gömbölyű kavicsok soha sincsenek. Ezen csepkőhéj alatti agyagban fekszenek már az állatcsontok és sokszor mélyen. A' chudleighi barlangban 3—4 lábnyi mélységre találta *Buckland* a' héj alatt, az özönvíz előtti állatmaradványokat, többek közt hiéna-, dámvad- és medvecsontokat. Néha van két csepkőhéj is, mint

---

certaines cavernes d' Allemagne et de Hongrie. Annales du Museum d' hist. nat. T. VII. 1806. 301. l.

— Sur les espèces des animaux carnassiers, dont on trouve les ossements mêlés à ceux d' ours dans les carrières d' Allemagne et de Hongrie. U. o. T. IX. 1837. 428. l.

[1]) American Journal of Science. No 2. mai. 1823. 386. l.

[2]) Ephemerid. naturae curios. 1672, obs. CXXXIX. és CXCIV.

[3]) Epistola itineraria 77, és Breslauer Sammlung, 1725, 1-tes Quart. 628. l.

a' kirkdalei barlangban, 's a' csontok a' két héj közt 's az alsó alatt vannak. Azonban ez igen ritka eset 's a' csepkőhéj rendszerint később fedé be az állatmaradványokkal teljes vízári rakodmányt. Érdekes volna tudni, micsoda állapotban találtatott eredetileg a' tufnai barlangok' alja, 's micsoda arányban voltak iszap, kövek és csepkőhéj? Igen hihető, sőt csaknem bizonyos, hogy a' Benebarlang' alját egykor csepkőhéj fedé; de nem a' másikat, mellynek falai csepkövet nem képeznek, noha boltjain 's falain szüntelen szivárog a' nedvesség, 's nem is olly mulhatlan föltételnek látszik a' csepkőhéj a' csontok' épségben maradására, mint *Huot* állitja, ki azt mondja, hogy a' hol csepkőhéj nincs, ott az állatcsontok is hiányzanak. A' Lunel-vieli gazdag csontbarlang' alját nem fedi csepkőhéj 's vannak több más barlangok is, hol ez hiányzik. A' csepkő' jelenléte valamelly barlangban, *Buckland* szerint, úgyis csak történetes és épen nem fontos körülmény, mert csepkő csak ott képződik, hol a' bolt vagy falak' hasadékain átszivároghat a' viz. Hol ez nem történik, ott a' csontok az özönvízi agyagban vagy kavicsrétegben vannak. De másrészt a' csepkőhéj alatt sem találtatnak mindig ásványcsontok. A' wellingtonvölgyi barlangban, Uj-Hollandiában, professor *Jameson* szerint ott, hol az alj csepkőhéjjal van fedve, épen semmi csont sem találtatott. Azonban ezen viszonynak kikutatása 's lehető meghatározása, minden esetre érdekes. Vajha a' honunkban ezután fölfedezendő vagy megvizsgálandó csontbarlangok, a' tudomány' kivánatival megegyezőleg ismertetnének meg! —

Az ásványcsontok' teljes és pontos meghatározása, nem olly könnyű mint az sokak előtt lenni látszik, mert gyakran megtörtént, hogy még a' hasonlitó-anatomiában jártas tudós is megcsalatkozott annak meghatározásában, micsoda állaté volt ez vagy amaz ásványcsont, 's micsoda saját tulajdonságokkal birt azon állat; és ez nem csuda, ha meggondoljuk, hogy ugyan azon rendű állatok, sokszor nagy különbféleségű csontvázzal birnak. Így, hogy egyet említsek, az emlős-állatok' nyakcsigolyáinak száma közönségesen hét, akár több lábnyi hosszu legyen a' test' azon része, mint a' girafánál, akár néhány vonalnyi mint a' czethalféléknél; de a' kis lajhárnak [1]) kilencz csigolyája van.

[1]) Bradypus tridactylus. Brasiliában Marcgrave szerint Aïnak nevezik.

Ezen kivételt a' közönséges szabályból *Bell Tamás*, vizsgálatinak azon eredménye által igyekezék elháritani, hogy az aïnál azon számfeletti csigolyák nem nyak-, hanem valósággal hátcsigolyák, 's hogy oldalnyujtványaikhoz bordák ragadnak, mint a' többi hátcsigolyákhoz, csakhogy ezen bordák, nem egyebek mint apró csontkezdemények, mellyek a' húsban elvesznek [1]. Azonban, fájdalom! midőn ekként kivívja egy részt az érdemes természetvizsgáló egyik törvény' közönséges voltát, más részt egy más törvény' közönséges voltát csonkítja meg 's ekként empiricus törvényeink' ingatagságát bizonyítja be. Eddig ugyanis az első bordák, minden emlős állatoknál a' mellcsontba ízesültek; Bell' tapasztalatinál fogva pedig ezen szabály nem lenne általános, mivel ezek szerint az aï' mellcsontja nem izesül az első bordák' csontkezdményeivel sőt azokkal semmi viszonyban nincs. Akár egyik akár másik nézet álljon, minden esetre nehéz a' tökéletlen csontváz után kitalálni, hogy e' vagy ama' kiholt állatnak, hét nyakcsigolyája volt-e vagy több. Innen sokszor csaknem lehetetlen teljes bizonyossággal meghatározni, micsoda különösségekkel bir azon állatcsontváz, mellyből csak néhány darabot birunk 's illy tökéletlen adatok után ép olly nagy csalatkozás volna, az egész állat' egykori képét nyujtani, mintha valaki egy emberi csontvázat rajzolt volna le, azon roppant nagyságu teknősbéka' néhány év előtt fölfedezett csontjai után, mellyeket mivel fürészes szélei voltak, mint az emberi koponya' varrányai, eleinte emberi koponya' darabjainak tartottak, 's már sokan azt képzelék, hogy egykor olly emberi faj létezett a' föld' szinén, mellynek feje 3—4 lábnyi átmérőjü volt [2]. Vannak ásvány-állatok kivált a' régibb képletekben, mellyek minden vele legnagyobb rokonságban levő nemekkel, szembeszökő ellentétben állanak, 's mellyeket ennélfogva a' tudomány kitalálni nem képes. És az illy esetek nem épen ritkák. Szükség hát a' leg-

---

[1]) Transactions of the Zoological society of London. Vol. I. Part. II. London. 1835.

[2]) A' tizenhetedik század' vége felé, bizonyos *Mazurier* nevű beaurepairei sebész, csontokat mutogatott Párisban, mellyekről azt mondá, hogy azok Teutobochus király' csontjai. Ezen csontok — hires tárgyai a' *Habicot* és *Riolan* közti hoszszu vitatkozásoknak — most a' párizsi muzeumban vannak. Nem elefántcsontok azok, mint Riolan hivé, hanem mastodoncsontok.

nagyobb vigyázattal lenni, a' palaeontologiai meghatárzásokban, nehogy a' valóság' utjáról a' mesék' országába tántorodjunk.

Ügyes és az összehasonlító-anatomiában jártas természetvizsgáló egyébiránt gyakran egy ásvány csontdarabból is képes meghatározni, micsoda állaté volt egykor ez vagy amaz állatcsont. Fényes bizonyságát adá ennek egykor *Cuvier* a' halhatatlan franczia természetvizsgáló. A' megholt *Jefferson*, éjszakamerikai elnök Cuvier-nek egy magánosan talált körömcsontdarabot külde. Jefferson maga a' csont' nagysága 's alakjából itélve, valami óriási nagyságu húsevő állat' csontjának tartá azt. De Cuvier a' boncztan' törvényeinek mély ismeretéből indulva, az ízlapok' bizonyos jellemeiből megmutatta, hogy azon állat a' lajhárral vagy Bradypussal rokon volt. 'S ezt ő akkor mondá, mikor még az óriási ásványlajhár nem ismertetett. Csak később fedeztettek fel egy virginiai barlangban, ezen szörnyű állatnak (Megalonix, nagykörmű) többi csontjai, mellyek Cuvier' határzatának pontosságát tökéletesen bebizonyitják [1]).

Miként lehet biztosan menni az ásvány-csontok' meghatározásában, 's így az állatok' ujraöszverakásában (restoration of animals, mint az angolok mondják); miként lehet jelesen meghatározni, micsoda sereghez, vagy családhoz tartozott azon állat, mellynek csontja, bármilly töredék legyen is az, előttünk van; végre micsoda nemhez tartozott, 's ha azon nem különbözött-e és miben a' most élő nemtől, azt *Cuvier* a' hasonlitó-anatomia' világánál kivívta. Ezen nagy érdekű és fontos tudomány, mellyre Cuvier' kezei alatt uj évszak nyílt fel, nyujtá az elvet, az elveszett állatnemek' ujraöszverakására, 's ezen elv, az ***alakok' kölcsönös viszonya*** (corrélation des formes), melly által valamelly állat' minden részét ki lehet találni, akármelly más rész által. Egy olly mesterséges gépelyben mint az állati test, világos hogy minden

---

[1]) Sur le Mégalonix, animal de la famille des paresseux, mais de la taille du Boeuf, dont les ossements ont été découverts en Virginie, en 1796. Annales du Museum d' hist. nat. Tome V. p. 358.

— Description of the fossil Bones of the Megalonix in Dr. *Harlans* Medical and Physical Rechearches.

rész, egymással szükségesképeni viszonyban van, egyik rész a' másiknak felel meg, hogy így a' részek' öszhangzása által, egy lény, egy rendszer álljon elő. Ezen részek' egyikének alakja sem változhatik hát, a' nélkül hogy a' többiek is szükségesképen ne változzanak. Innen egy rész' alakjáról minden egyéb rész' alakjára következést lehet huzni. Vegyünk fel egy húsevő-állatot, ennek szükségképen az érzékek' 's a' mozgás' olly életműveivel, olly lábujjakkal 's fogakkal, olly gyomorral 's belekkel kell birnia, mellyeknél fogva prédáját észrevehesse, elérhesse, megfoghassa, széttéphesse és megemészthesse. És ezen föltételeknek szigorú lánczolatban kell egymással lenniök, mert ha közőlök csak egy hiányzik is, a' többiek siker és eredmény nélküliek lesznek 's az állat nem létezhetik. Vegyünk fel egy fűevő-állatot 's mind ezen föltételek megváltoznak. A' fogaknak, lábujjaknak, gyomornak, beleknek, az érzékek' 's mozgás' életműveinek uj alakkal kell bírniok 's ezen uj alakok mindig bizonyos arányban 's viszonyban leendenek egymással. Innen ezen részek' csak egyikének, p. o. a' fogaknak magoknak alakjából, következtetni, és pedig bizonyossággal lehet következtetni, millyen alakkal bírtak a' lábak, az állkapcza, a' gyomor, a' belek. Minden rész, minden életmű, egymásból foly hát le, 's olly kitünő ezen lehozás' csalhatatlansága és szigorusága, hogy *Cuvier* gyakran egyetlenegy csontból, egyetlenegy csontlapocskából, megismeré ez állatot; hogy egy két csonttöredékből, illyen vagy amollyan csontokból különbség nélkül, ismeretlen fajokat, nemeket határozott meg; hogy így egyetlenegy részből az egész állatot visszaállitá 's mintegy önkényesen visszaszületteté.

A' *Cuvier* által megalapított törvények' helyességét, hogy egyetlenegy csont' studiuma által, meg lehet határozni, micsoda nemhez vagy fajhoz tartozott azon állat, mellyé az volt, bizonyitja többek közt az is, hogy midőn 1839-ben a' párizsi új városház végett ásások tétettek, tizenhét lábnyi mélységre, a' kavicscsal vegyített sárga homokban, egy ép, 's roppant felkarcsont találtatott, mellyet *Arago* úr dec. 3-d. 1838. mutatott be a' franczia academiának, 's mellyet *Valenciennes* úr megvizsgálván 's más rhinocerus-csontokkal összehasonlítván, úgy találta, hogy az a' Cuvier által válaszfalasorru rhinocerusnak (Rhinoceros

tichorhinus) nevezett kiveszett faj' csontja, mellynek az afrikai kétszarvu rhinocerussal legtöbb hasonlatossága volt [1]).

Ezen bámulatos eredményekre vezető pontos és szigorú módszert, az egymással öszvezavart csontok' megkülönböztetésére 's így valamelly állatnak néhány darab csont utáni öszverakására, még nagyobb tökélyre emelé prof. *Blainville*, nagy becsü de drága munkájában, mellyből már több füzet jelent meg [2]), 's mellyben ő még sokkal jobb módszert követ, mint *Cuvier*, *Parkinson*, *Pander* és *D' Alton* hasonló tartalmu munkáikban követtek. Ezen munka' elsőségét neveli az ásvány fogaknak folytonos és különös tekintetbe vétele, mi még eddig nem történt. A' fogak, mellyeket Blainville egy különös csontsereghez sorol, mellyet ő *Phaneros*-nak nevez, fontos szerepet játszanak az ősvilági állatok' meghatározásában, mit már Cuvier is kiemelt, de nem eléggé méltatott. Azonban Blainville mind azon nehézségeket elősorolja, melylyek sokszor csaknem lehetetlenné teszik annak teljes bizonyossággali meghatározását, micsoda különösségekkel birt azon állatcsontváz, melyből csak néhány darabot birunk. Innen méltán kétkedni lehet, sok meghatározások' helyességén, az állatok' ugynevezett ujraöszverakásában, mellyek az utóbbi években sokszor olly gondatlan készséggel történtek.

A' tufnai barlangokból kiásott csontok, sokszor bámulásraméltó épségüek, úgy hogy sokan kétkedének a' jelen vendégek közűl, sőt némellyek hinni sem akarák, hogy azok olly nagy régiségek. Azonban ez nem ritkaság. Breingues-ben Francziaországban, 1816-ben fedeztetett fel, tizennyolcz méternyi mélységre a' föld alatt, egy három ágozatu barlang, tömve részint ismeretlen, részint Europában nem találtató állatok' csodálatos mennyiségü csontjaival. Ezen csontok' legnagyobb része olly ép volt, mintha csak épen akkor fosztattak volna

---

[1]) Mémorial encyclopédique des sciences. Févr. 1839.

[2]) Ostéographie, ou description iconographique comparée du squelette dentaire, des cinq classes d' animaux vertebrés recents et fossiles, pour servir de base à la Zoologie et à la Géologie. Par M. *Ducrotay de Blainville*, Membre de l' Institut. Prof. d' anat. comparée au Museum d' hist. nat. Avec des planches par M. Werner in fol. Paris, 1839.

meg a' hustól; de mihelyt kitétettek a' külső levegőnek, azonnal cserepesek, fehérlők levének[1]). A' csontok' frisesége 's épségénél fogva hát, egy perczig sem lehet kétkedni azok' régiségéről, mihelyt tekintetbe veszszük a' csontok' azon valóban különös tulajdonságát, hogy kedvező körülmények közt évezredeken át épségben megmaradnak. 'S ezen tulajdonság onnan ered, mivel a' csontok, földi és állati, egymással benső öszveköttetésben levő, anyagból állanak, mellyek' öszvefüggésének a' nedves föld különösen kedvez. Ezen életműves és életműtelen elemek' aránya, az állatok' különböző seregeiben, sőt ugyanazon állat' különféle csontjaiban is felette különbözik. A' porczogós halakban az életműves anyag' mennyisége nagyobb; de a' hátgerinczes állatok' magasb rendeinél a' halantékcsont' sziklás részében, melly a' hallás' finom életművét tartja 's őrzi magában, a' földi anyag felette nagy mennyiségü. Az elefánt' halantékcsontja olly tömött mint a' márvány.

Az emlős állatok' csontrendszere, nagyon különbözik Blainville szerint a' hátgerinczesek' más seregeinek csontrendszerétől, mivel benne az életműtelen anyag aránylag igen sokkal több, mint az életműves, melly utolsó csaknem kocsonyanemű 's benső öszveköttetése a' földi vagy életműtelen anyaggal képessé teszi arra, hogy bizonyos körülmények közt a' szétbomlásnak ellene álljon, csaknem határozatlan ideig a' halál után. Valóban a' montmartrei kőbányákból kiásott csontok megfeketűltek, midőn azokat *Vauquelin* a' tüz' hatásának tevé ki. Némelly kiholt állatok' csontvázában, olly rendkivüli mennyiségü állati anyag van hogy, mint mondják, a' Toxodon' csontjai egy szeszlámpa' lángja által fölmelegíttetvén, nemcsak igen erős állati szag fejlett ki, hanem a' csontok gyenge lánggal is égtek. Cuvier egy ásvány elefántfogat vízzel feleresztett hydrochloricus savanyba tévén, a' porczogós vagyis állati rész olly tökéletesen visszaállott, mintha a' fog eleven elefánté lett volna. Ha tudniillik fris csontot fölereszett savanyban áztatunk, a' földi részek felolvadnak, 's az állati rész, a' csont' egész alakjában fenmarad, szilárdságától teljesen megfosztva. A' meleg' munkálatja által ellenben az állati rész lesz semmivé, 's a' földi részek maradnak külön fen. Egy Elephas primigenius' fogtömegéből porczogó-

---

[1]) Bulletin des sciences naturelles et de géologie. Tome VII. Paris 1825. 322. l.

állományt dr. *Winter* is előállított, miután az alapphosphorsavanyu mészt, salétromsavanyban felolvasztotta[1]). Érdekes hogy ezen állomány évezredeken át olly épségben megmaradt. Legközelebb zwickaui gyógyszerész *Bischoff*, az ölsnitzi gazdag csontbarlangbóli többféle ásványcsontokkal tett kisérletei által kivívta, hogy ezen állomány kisebb nagyobb mértékben még mindig jelen van, a' környező csontföld által megóvatván az atmosphaera' befolyásától[2]).

Azonban nem minden csont marad meg egyenlő épségben, mit némileg a' megelőzött külső befolyások 's körülmények látatnak elhatározni. Némelly csontok kemény, mások porhanyu állapotban találtatnak. Olly csontok, mellyek sokáig valának kitétetve a' levegőnek, mielőtt a' vizár által valamelly barlangba sodortattak volna, megfosztatván az állati enyvtől, elpurhásodnak, 's könnyen széttöredeznek. Legfrisebb állapotban maradnak meg a' fogak, mellyeket bizonyos hüvely (Crusta petrosa) von be. Ezen hüvely a' fogak' minden domborodásait 's mélyedéseit követi, 's a' kereszttörésen, kristályos-rostos alkatot mutat, melly hasonlít a' fogak' mázához. Az ebfogak azonban nagyobb felületöknél fogva kevésbbé állhatnak ellent a' hosszú idők 's külső erőszak' befolyásinak, honnan zománczhüvelyök többnyire megrepedezve 's lepattogva találtatik.

A' csontbarlangokban többféle állatok' maradványi találtatnak, mind a' ragadozók' mind a' fűevők' seregéből, amazokból hiénák, oroszlánok, medvék, farkasok, rókák stb, ezekből elefántok, rhinocerusok, szarvasok, dámvadak, ökrök stb. eff. Legnagyobb része azonban a' barlangokban talált csontoknak medvék 's hiénáktól származik. Általában

---

[1]) Jahrbuch für practische Pharmacie 1840. 222. l.

[2]) Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geognosie, Geologie und Petrefactenkunde. Herausg. von den Professoren *Leonhard* u. *Bronn*. Stuttgard, 1842. 145. l. *Bischoff* ur' érdekes kisérleteiből az is kiviláglik, hogy mennél régibb valamelly ásványcsont, annál rövidebb idő alatt olvad fel sósavanyban; a' nem-ásvány 's fris csontok, csak 10—12 óra alatt olvadnak fel, mi által ezeket amazoktól valószinüleg megkülönböztethetni. Minden ásványcsont' olvadéka erősen festett volt, a' benne lévő sok vastól, ellenben a' nem-ásvány csont' olvadekában csaknem semmi vasat sem lehetett fölfedezni.

a' húsevők' (ferae) családja igen számos volt az őskorban. Az europai csontbarlangok' nevezetes részében, nagyszámu hiénacsontok találtatnak. Leghíresebb e' tekintetben a' kirkdalei barlang Angliában, melly 1821-ben találtatott fel egy tó' partján 's mellyben *William Buckland* 1822-ben két- vagy háromszáz hiénát tanusitó fogakat talált, több más állatok, mint tigrisek', medvék', farkasok', rókák', elefántok', szarvorrúk, nilusi lovak', tapirok', ökrök', szarvasok', menyétek', tengeri nyúlak' és madarak' nagyszámu 's öszvemarczongolt csontjaival [1]). De legnagyobb részében a' csontbarlangoknak, medvecsontok találtatnak kitünő mennyiségben, és pedig gyakran minden más állatcsontok' kizárásával [2]).

A' tufnai barlangokban eddig talált csontok is legnagyobb részt barlangmedvék' (Ursus spelaeus) csontjai. Azonban még korán sem vagyunk tisztában ezen csontok' némelly részére nézve. Mert hogy a' határozat pontos legyen, a' hasonlító-anatomia' segedelmére van szükségünk, 's hol jutsz ehez a' magyar földön, hol ezen felette nagy érdekű tudományt — mint, fájdalom! sok más egyebet — még mind eddig csak könyvekből ismerjük; hol a' tanitó székekből csak historiai emlegetést hallottunk 's hallunk mind e' mai napig? Hol van a' hasonlitó-anatomiai museum, mellyben ismeretlen csontokat, ismeretes állatok' csontjaival lehetne öszvehasonlítani? A' kirkdalei barlangban talált csontokat rögtön öszve lehetett hasonlítani *Brooks* ur' nagy állatcsontgyüjteményével 's a' sebészi collegium' museumábaniakkal Londonban; a' réztáblákat pedig *Cuvier* vizsgálta meg 's hagyá helyben. Nálunk határozatlanul kell heverni a' honunk' földén talált ősvilági csontoknak, mellyeknek pontos meghatározása, hasonlitó-anatomiai museum nélkül majdnem lehetetlen. De magok az olly nagyérdekű csontbarlangok is, még mind eddig várják a' tudományos vizsgálatot honunkban. A' funáczai

---

[1]) Account of an assemblage of fossil Teeth and Bones of Elefant, Rhinoceros, Hippopotamus, Bear, Tyger and Hyaena, and sixteen other animals discovered in a cave at Kirkdale, Yorkshire in the Year 1821. etc. (Philosophical Transactions for 1822. P. I. p. 171. with plates).

[2]) A' legelső barlangi medvecsontok, hazánkban találtattak 1622., a' benilorai és oknói v. gyis az ugynevezett Sárkánybarlangokban Liptó vármegyében. (Archiv der Urwelt. II. Bd. 1. Heft, S. 3.) Később Németország' több barlangjaiban nagy számu illy csontok fedeztettek fel.

és pesterei, vagy mint mások nevezik, esküllői, csepkövek 's ősvilági csontokkal gazdag barlangok a' Sebes-Körös és Berettyó közt; a' szemiluki csontbarlang Tata mellett; a' poracsvölgyi Szepesben, a' lipovai Hroneczen, hogy többet ne emlitsek, részvétlenségünk és hanyagságunk' eleven tolmácsai. Mi nagy figyelemmel van a' mívelt külföld illynemü fölfedezések iránt, mellyek a' tudományra nézve roppant fontosságuak, bizonyitja többek közt az is, hogy midőn a' lunel-vieili barlang 1824-ben fölfedeztetett, 's azt *Marcel de Serres*, montpellieri professor a' kormánynak bejelentette, ez azonnal mindennemű segedelmet nyujtott az abban talált nevezetes csontok' czélszerű kiásására 's megnyerésére. És ha ezen számtalanszor tanusított meleg és komoly részvét a' tudományok iránt, tiszteletet gerjeszt egyrészt bennünk, egy olly nemzet iránt, melly politicai forrongásinak minden viharai közt sem felejtkezett el a' tudományok' igényeiről, mint az értelmi haladás és innen eredő nemzeti szerencséslét' létalapos eszközeiről, 's melly kivált az utolsó évtizedek alatt olly nagyszerü áldozatokat tőn a' természet-ember és világismeret' gazdagitására; másrészt bús érzet tölti el a' haladás' szent érzelmeitől dagadó hazafiui keblet, azon gondolatra, hogy e' hon még mind eddig majdnem semmit sem tőn a' tudományokért, hogy azok a' Magyarföldön még mind eddig idegen virágok; hogy nemzetünk még mind eddig sem juta el azon világtörténeti tan' teljes méltatására, hogy a' polgárisodás' pályájáni sikeres haladásnak egyedüli alapja az értelmi míveltség; hogy fényes családnév 's ragyogó czímek, mint hiú 's csillám bábjátékok eltünnek az ész' mennyei sugári előtt, 's hogy végre a' nemzeti nagyság' magasztos virági csak ott fejlhetnek ki, hol tudományos míveltségen alapuló értelmi és erkölcsi fenség lelkesíti a' nemzet' jobbjait.

Mint már feljebb mondatott, a' csontbarlangok' legnagyobb részében de különösen azokban, mellyek nagy hegyek' közelségében vannak, medvecsontok találtatnak kitünő mennyiségben. Cuvier szerint az ősvilági medvéknek három faja létezett: *Ursus spelaeus*, *arctoideus* és *priscus*[1]). Ezekhez számlálták Marcel de Serres, az *Ursus Pitorrii* és *metoposcainus;* Schmerling az *Ursus giganteus* és *leodien-*

---

[1]) Recherches sur les ossemens fossiles. Tome VI. p. 351—356. és 357.

sis 's Croiset az *Ursus nescherensis* fajokat, az ujabb időkben fölfedezett csontbarlangok által nyujtott adatoknál fogva. Cuvier a' hasonlitó-anatomia' világánál kivívta, hogy noha a' barlangokban talált medvecsontok, a' közönséges medve' (Ursus arctos) csontjaival rokonságban vannak, birnak mindazáltal olly elhatárzó sajátságokkal, mellyekből bizvást lehet állítani, hogy azon ősvilági fajok, a' most élőktől jellemzőleg különböztek. Ezen állitást, mellyet a' legjelesb természetvizsgálók alaposnak ismertek 's közönségesen elfogadtak, jelennen a' híres párizsi professor *Blainville*, megczáfolni igyekezik, fenn említett nagy munkájának nyolczadik füzetében. „Öszvehasonlitván — így szól ő — mit mi nagy számu segédeszközeinknél fogva tehetének, a' gyüjteményeinkben találtató élő medvék' csontjait, Europa' minden részeiből származó barlangi medvék' csontjaival, úgy hiszszük, hogy ezek mind egy fajtól származnak, ugyan attól melly még ma is él Európában; de csaknem óriási nagyságot érve el, azon fajhoz képest, melly az Alpesek' és Pyrenaeusok' legtávolabb részeiben megszünik létezni, 's igen keveset különbözve, az Éjszaknyugati-Amerikában élő medvétől (Ursus ferox). Az első nagyságu változatban a' kan képezi az Ursus giganteus, spelaeus major, Pitorrii és nescherensis fajokat; a' nőstény az Ursus arctoideust és leodiensist; míg a' másod nagyságu változatban az Ursus spelaeus minor a' kant, az Ursus priscus a' nőstényt képviseli.“ Blainville szerint ennélfogva a' medvefajt illetőleg nem lett volna szükség sem közönséges özönvízre, sem a' föld' létele' jelen viszonyaibani változásra, hanem csak az emberfaj' kiterjedésébeni folytonos haladásra, mi által a' föld' régibb állatlakóinak, el kellett veszniök. Egy olly kitünő férfiunak mint Blainville, illy minden eddigi tapasztalatokkal ellenkező állítmánya, méltán meglepte a' palaeontologiával foglalkozó tudósokat. Ezek közt müncheni professor *Wagner*, ki az ősvilági állatcsontok' vizsgálatában az erlangi egyetem' gazdag gyüjteménye által segíttetve, érdemeket szerzett, Blainville' új tanitmányát szoros vizsgálat alá vevé.

Cuvier 's más természetvizsgálók szerint három jel által különbözik a' barlangi medve kitünőleg a' közönséges medvétől; 1) túlnyomó nagysága által; 2) a' homloknak az orrcsontoktóli lépcsőzetes elválása által, rendkivül kidomborodó homlokdombokkal, mellyek közt széles

és mély völgyelet áll elő; 3) az ebfogak melletti apró pótlékfogak csak ritkán találtatnak az alsó állkapczában, a' fensőben pedig mindig hiányzanak, 's hiányzik a' tulajdonképi zápfogak melletti fog is. A' barlangi medve, a' legnagyobb most élő medvénél $\frac{1}{5}$ sőt $\frac{1}{4}$ részszel is hoszszabb volt, 's találtattak 16 's több hüvelyknyi hosszu koponyák is.

Blainville ezen jellemző vonásokat minden nyomatékosságuktól meg akará fosztani. Prof. *Wagner* ennélfogva, uj criticai vizsgálat alá vevé a' szóban levő medvefajokat, mellyből ellenmondhatlan bizonyossággal kijő, hogy a' magas homlokú barlangi medve (Ursus spelaeus Blumenb., fossilis fornicatus Cuv.) 's az ennél sokkal ritkább laposfejű medve (Ursus arctoideus Blumenb., Ursus fossilis planus Cuv.) valóban minden élő fajoktól különböző fajok voltak, 's hihetőleg legszélsőbb határpontokat képzének, mellyek közt ugyan azon faj' typusa sokféle változatokban játszott; hogy továbbá ezen fajok' kiírtása nem az emberektől származott — mint *Blainville* állitja — hanem erőszakos catastrophe által történt [1]).

Érdekes kérdés már, miként jutottak a' barlangokba ezen állatcsontok? Prof. *Zipser*, fenn említett beszéde szerint ingadozónak találván a' fölemelkedés- és jégtheoriát, özönvíz' eredményének tartja ezen állatok' ideszorulását. Egy más értekezésemben előadtam, miként *Hunter*, *Rosenmüller*, *Cuvier* 's különösen *Buckland*, a' kirkdalei barlangról itélve azt hiszik, hogy azon állatok, mellyeknek csontjai a' barlangokban találtatnak, sok nemzedékeken keresztül ott laktak, 's haltak el. Prof. *Wagner* 's ő előtte *Esper* és *Goldfusz* ellenben azt vélik, hogy ezen állatcsontokat a' víz sodrotta be ezen barlangokba. Prof. *Wagner* különösen a' gailenreuthi barlangról itélve, véleményét következendő védokokkal támogatja: 1) a' gailenreuthi barlangbóli csontok nincsenek se megrágdalva, se széthasgatva; 2) a' barlang' azon részeibe, hol a' legtöbb csontok vannak, csak létrák 's veszélyes mászások által lehet jutni; 3) a' csontok nemcsak a' földön 's oldalfalakon, hanem —

---

[1]) Gelehrte Anzeigen der königl. Bayerischen Akademie. 1842. Nro 130—132, és Archiv für Naturgeschichte, herausg. von Prof. W. F. *Erichson*. Neunter Jahrg. 1. Heft. Berlin. 1843. 42. l.

mi igen nevezetes — a' barlang' boltjain is találtatnak. Illy körülmények közt semmi más véleményt — így szól — elfogadni nem lehet, mint azt, hogy azon nagy állatokat valami hatalmas vízár megfulasztotta 's holttestöket a' gailenreuthi 's más szomszéd barlangokba sodrotta, és pedig amabban olly mennyiségben, hogy vele az egész barlang megtölt[1]). Heidelbergai professor *Bronn*, legújabb igen becses munkájában, oda nyilatkozott, hogy mind azon barlangokról, mellyeknek tekintete nem azt mutatja, mintha eredetileg vízár által besodort állatcsontok által töltek volna meg, joggal fel lehet tenni, hogy azok egykor részint hiénáknak, részint medvéknek szolgáltak laktanyául, 's illyen volt, véleménye szerint, a' gailenreuthi barlang is, mellynek' üregeiben századokon keresztül éltenek és haltanak meg nagy számu medvék' nemzedékei[2]).

Mi illeti a' tufnai csontbarlangokat, e' tekintetben a' fenntebbi véleményekre vonatkozólag, különösen a' földünket egykor elborított vízözönök vonják magokra figyelmünket. *Cuvier*, az ősvilág' maradványinak nagynevű felújitója, örök becsű munkájában: „Discours sur les revolutions du globe et sur les changements qu' elles ont produit dans le régne animal“, [3]) mellynek egy pár évvel ez előtt jelent meg nyolczadik kiadása, azt állitja, hogy a' föld' jelen korszakát, három egymástól különböző állatnép előzte meg. Az első korszakban, midőn a' föld' legnagyobb részét víz fedé és szárazföld csak itt-ott emelkedett szigetenként ki belőle, a' földgolyó' első népességét nagyszámu és soknemű kétlakuak, hidegvérű tojó négylábuak, krokodilok, teknős békák, a' roppant szalamandra, 's az óriási és bizarr gyíknemüek (sauriens) tevék. — A' földélet' második korához tartoznak az ásvány vastagbőrüek (pachydermes fossiles), mellyeket *Cuvier* csaknem mind feltalált a' párisi gipszbányákban. Ezen középkori állatnépség, mint Cuvier nevezi, a' palaeotheriumok, lophiodonok, anoplotheriumok, anthracotheriumok,

---

[1]) Über die fossilen Säugthier-Überreste der Muggendorfer-Höhlen, mit besonderer Berücksichtigung der geognostischen Verhältnisse ihrer Lagerstätten. In den Münchner Gelehrten Anzeigen. Bd. IX. München 1839. S. 988. u. f.

[2]) Handbuch einer Geschichte der Natur. 2-ter Bd. Stuttgart 1843. 456. l.

[3]) Előttem fekszik a' hatodik kiadás. Paris, 1830. L. a' 112. 's köv. lapokat.

chaeropotamusok, adapisok, mellyekkel egy korban húsevők, rágók, madarak, teknősbékák, halak 's egyéb állatok éltek — a' föld' szinéről mind kiveszett. — A' harmadik korban, a' földélet' utolsó előtti korszakában, a' szárazföldet fedő homokos és iszapos fekvetekben, vagyis diluviumban, mint *Buckland* nevezi, új állatnépség tünik fel: elefántok vagy mammuthok, rhinocerusok, mastodonok, hippopotamusok, megatheriumok, lovak, ökrök, szarvasok stb.

Ezen három korszak 's állatnépség' mindenike közt, a' tenger nagy rohammal borítá be a' földet 's húzamosb mulatásának világos jeleit hagyá hátra. A' földgolyó' utolsó catastrophéjának iszonyú romja, azon földhomok 's iszaphalmaz, melly mindenütt befedi lapályainkat, betölti barlangjainkat, bedugja szikláink' repedéseit, bizonyosan nem igen régi, mivel mint feljebb is látók, a' föld' újabb fekveteiben található ásvány állatmaradványok, sokszor meglepő épségben találtatnak; nem igen régi, mondom, mert ezer év a' föld' életében annyi mint egy nap az emberében.

Ha már egyrészt hihetőnek látszik is, hogy a' tenger' árja egykor Hermanecz' környékein uralkodott, 's ez kergette az állatokat a' tufnai barlangokba, másrészt kétségessé teszi ezen állitást az, hogy ezen völgyekben, az itt mulatott tengerárnak semmi szembeszökő jelenségei nincsenek. Az Apenninusok' mindkét lejtős oldalán, egész Olaszországon keresztül, homokdombok' hosszu sora nyúlik el, mellyekben még gyöngyfényök 's szineikkel biró 's ép csigákat találsz nagy mennyiségben 's gyakran elefántok, rhinocerusok, vízilovak, czethalak, fizéterek, delphinek' csontjaival vegyülve. Ezen nagy fontosságu jelenetből, csaknem teljes bizonyossággal lehet következtetni, hogy a' tengernek az előtt sokkal magasabb állása volt mint most, 's hihetőleg olly magas, mint ezen homokdombok mutatják. A' szárazföldi állatok' csontjai, legnagyobb részt bizonyosan ezen nagy tengerár előtti időszakból erednek. Ha már az utolsó catastrophe előtti tengerár, ezen tájon olly magasan állott volna, mint a' tufnai barlangok, 's ha itt a' csavargó völgyek közt tovább mulatott volna, bizonyosan itt mulatásának több jelei volnának.

Hogy egyébiránt ezen tájakon egykor nagy vízözönök lehettek, bizonyítja azon homok és agyag domblánczˌ melly az Ipoly' bal partján találtatik Nógrád vármegyében, világos maradványival az egykor ott mulatott tengernek [1]). Már 1767-ben számlálhatlan sokaságu kővé vált csiga- és kagylóhéjat találtak Nógrád vármegye' több helyén, különösen Varbónál és Salygónál [2]). Ecsegen, egy más nógrádmegyei völgyben, a' pinczék' falai, nyolcz kilencz ölnyi mélységben, csaknem merő tengeri csigahéjakból, nevezetesen a' Cerithium pictum' héjaiból állanak. Nem lehetetlen, hogy azon óriási nagyságu kövesült fát is, mellyet jeles tagtársunk *Kubinyi Ferencz* fedezett fel Tarnócz helység' határában, egy mély medenczében 's mellyet én *Lithoxylon giganteum Kubinyii*-nek ohajtottam volna nevezni, a' nagy erővel berohanó vízözön hajtotta 's tette le ide [3]). 'S e' rendkívüli nagyságu fa távol földről jöhetett ide; mert ha igaz is hogy egykor földgolyónk' felületén a' növényi erő sokkal nagyobb 's egyenlőbben eloszlott volt, de ennek itt idegen földön létét, bizonyítni látszik magános volta. 'S hogy a' földhéj' rendkívüli változási hasonló tüneményeket idéztek egykor elő, mutatja többek közt az, hogy Clare szigetén, Irland' nyugati partjánál, hatszáz lábnyi magasságon fekvő granitkődarabok alatt, nagy ásvány fatörzsökök 's gyökerek

---

1) L. Kubinyi Ferencz' értekezését a' magyar orvosok' és természetvizsgálók' második nagy gyülésének munkálatiban. Pest, 1842. 67. l.

2) Sammlung merkwürdigster Naturseltenheiten des Königreichs Ungarn, von M. *Klein*. Pressb. u. Leipz. 1778. 118. l.

3) Ezen nagy érdekű kövesült fának eddig fölfedezett hossza 132 lábat vagyis 22 ölet, átmerője 3½—4 lábat tesz. Igen ohajtandó lett volna egyébiránt annak mennél körülményesb leirása, a' lehető hempergés általi lekopások' jelcinek előadása, specificus nehezségének 's terimejének kitanulása, a' körülte levő szenes darabok 's levelnyomatok' pontos leirása 's rajzolása, végre a' hátralevő daraboknak gondos kiásása, mellyek igen fontos következtetésekre nyujthattak volna alkalmat. Dr. *Wagner*, chemiai tekintetben vizsgálá azt meg 's ugy találá, hogy annak $^{8}/_{103}$ része gyantás szénből áll, honnan azt gyantás fának gondolja lenni. Egyébiránt én is öszvekötöm ohajtásomat Kubinyi Ferencz uréval, bár ezen nevezetes darab, hazánk' ritkaságinak gyüjteményét ékesítené nemzeti muzeumunkban.

találtatnak, holott egyébként a' szigeten, semminemű épitőfa nem találtatik[1]**.**

---

[1]) Kubinyi Ferencz ur, a' tarnóczi kövesült fát, méltán nevezi óriásinak 's maga' nemében ritkának, mivel hozzá hasonlót alig ismerünk. Ez előtt valami 36 évvel Pondicherytől tizenöt mérföldnyire Treevikera mellett talált *John Warren* kapitány, több nevezetes fakövűleteket, mellyek a' tarnóczival nem mérközhetnek, mellyeket ő mégis csodás nagyságuaknak mondott. Warren' érdekes közlésének kivonatja egyébiránt, reménylem, nem lesz itt helyén kívül. Ezen egykor nagy terjedelmü helység' maradványitól nem messze — igy szól — egy különféle nagyságu, 40—50 lábnyi magasságu, 10—12 halomból álló láncz nyúlik el. Ezen halmok lágy agyag 's veres földvegyületből állanak. Ezen halmok' lejtőjén egy kővé vált fa tünik ki, meztelen gyökerének két harmadával vizirányos fekvésben. Ezen fából, mellyet a' kővágok három darabba vágtak, még 22 lábnyi van meg, gyökere' átmérője hét, dereka alúl három, középen kettő, felül 1¼ láb. Egy más kövesült fa, közel a' halom' tetejéhez fekszik majdnem egészen betemetve a' rétegbe. Némelly része ezen fának olly kemény mint a' kova, másika az ujjak közt elmálló. Egy másik fa nem messze 40 láb hosszu. Mind ezen fák vízirányosan fekszenek, 's ágaik' legkisebb részét sem lehet fölfedezni. Ezek bizonyosan a' kövesülés' folyama alatt száradtak öszve 's mállottak szét. — Ezen szerteszét fekvő kövűletek' száma, valami 15—20. Ezek közt különösen magokra vonták szerző' figyelmét egy kővé vált fa' darabjai. Ezen fák t. i. 3—4 lábnyi közökben mind keresztül vannak törve, — épen mintha egy hosszu kőoszlopot oldalt ejtenének, — honnan következik, hogy ha illy egyes darabok, elvesztik támaszokat, helyökből kimozdulnak, elhemperegnek, 's gyakran a' kővágó' kezeibe esnek. Az említett kövűlet' középrésze, vízfolyam' hatása által, a' két vég résztől elvált, 's darabjai leljebb de párhuzamban fekszenek. — Onnan, hol a' fa' teteje a' földréteg alól kitünik, megmérvén egész a' gyökér' aljáig, 60 láb hosszuságu, — és így több mint felényivel kisebb a' tarnóczinál — átmérője felül két láb, a' közepső kihult darabé három láb, a' derék alján négy és fél láb 's a' gyökér a' legvastagabb részen 8 és 9 láb, „a prodigious size — így szól szerző — if these fragments really once did belong to thesame tree.“ Egy más különös tünemény egy körülbelül 30 láb hosszaságu fa, melly egyik halom' tetején csapinósan fekszik keresztül, úgy hogy a' vég részek a' földhalom' mind két oldalán láthatók. Illy kővé vált fák nemcsak ezen halmok' oldalában, hanem a' lapályon is itt-ott találtathatók 's hihető — mond a' szerző — hogy igen sok kővé vált fa találtatik föld alá rejtve. A' föld alá rejtett kövűletek egyébiránt épebbek, mint a' levegőnek kitett részek. A' kővé vált gyökér sok helyen olly kemény, mint a' kovakő, könnyen szikrát ad 's töredékeny, ha hirtelen rá üt az ember; könnyen pallérozható 's gyakran tar-

Azonban kérdés, micsoda magassága lehetett itt egykor a' vizeknek? Igen hihető, hogy azon korszakban, mikor még az Atlanticum 's Középtenger nem függöttek öszve Gibraltarnál, midőn még Egyiptom 's a' lombardiai lapály' nagy részét tenger fedé, mellynek akkori magasságát az Apenninusok' lejtőjén levő homokhalmok jelelték, honunknak is egy nagy részét 's különösen lapályait tenger fedé, mi még most is úgy volna, ha az áttörés Gibraltarnál meg nem történt volna. Azon őskorban más részt, midőn az Aral-, a' Caspium és a' Fekete-tengerek csupán egy tengert képeztek, ezen tenger egész Magyarország' szivébe nyomult 's valóban a' Duna' völgye, melly Moldván és Oláhországon keresztül Magyarországba felhuzódik, nem magasabb mint a' bessarábiai sivatagok, sőt Magyarország' közepe, a' Duna és Tisza közt csak száz 's nyolczvan egynéhány lábnyira emelkedik, a' tenger' színe felett; honnan bizonyos, hogy a' nagy tenger, melly Ázsia' szivébe egyrészt, másrészt pedig Europa' közepébe terjeszkedett ki, itt egy nagy öblöt csinált, melly Nógrád' 's Zólyom' völgyeibe is feltolta vizeit. 'S ezen nagy tenger, melylyen a' hajók egyrészt az Oxuson és Jaxartesen, Ó-India' közelségébe, a' Volgán fel az éjszaki tájakra 's a' Dunán Németország' közepébe szállonghattak, mind addig tartott, mig konstantinápolyi gátját a' Bosphoruson át nem töré. 'S hogy ezen kor alatt, ezen nagy tenger' tükre legalább is kétszáz lábbal magasabban állt mint most, sok jelekből világos. *Pallas* szerint a' régi tenger' partjai legalább negyven mérföldnyi távolságra a' mostanitól, 234 lábnyi magasságra emelkednek fel, a' sivatag

---

ka ereinél fogva hasonlit az agáthoz, honnan belőlök a' drágakő-árusok nyaklánczokat 's karkötőket készitenek. Szerző azt hiszi a' szomszéd fákkali öszvehasonlitásból, mellyek közt legnagyobbak a' tamarindus és banianfa, hogy itt egykor pompás és messzeterjedő tamarindus-erdő volt. — (An account of the petrification near the village of Treevikera, in the Carnatic By Captain *John Warren.* In the Asiatic Researches or Transactions of the Society instituted in Bengal etc. Vol. XI. London 1812. 4-o 1 és köv. l.) Nagy figyelmet érdemlő kövesült fadarab fekszik, Budától egy orányira, Török-Balinton, Festetics Gusztáv ő mlga' kertjében. Ezen fa a' közel lévő erdőben találtatott, honnan tizenkét ökör vonta a' kastélyba. Magassága ezen faközületnek 4 l. 7½ h., átmérője 2 l. 7½ h. vastagsága 1 l. 2—3 h. — A' fának t. i. nincs meg egész körülete, hanem csak középfele, 's mivel külső felülete jó formán le van tördelve, eredetileg igen vastag lehetett.

felett, melly azonban a' tenger' színénél sokkal magasabb. *Toll*, *Clarke* 's mások feljegyezték, hogy Délkeleti-Krimea' sziklafalain, mellyek a' mostani tenger' színe felett, néhány száz lábnyira fölemelkednek, nagy vas karikák vannak megerősitve, mellyekhez a' régi tudósitások szerint hajókat kötöttek. Még érdekesebb tudósitás az újabb korból az, mit báró *Stürmer* mond, Bécsből konstantinápolyi utleirásában, hogy midőn ő a' Haemus' éjszaki lejtőjén, azon regényes völgybe ereszkedett, mellynek alján *Paravadi* nyúlik el, fent a' függőleges sziklafalon, nagy vas karikákat látott vízirányos helyzetben, mellyek egykor, midőn ezen hegynyilás tengerszoros volt, mint a' Bosphorus, egyébre, mint a' lakosok vélik, nem használtathattak mint hajók' megkötésére [1]). A' tengerek' ezen magasra nevekedéséből eredt özönvizeket az éles elméjü prof. *Link* Amerika' kiemelkedésének tulajdonitja [2]), mellyet új föld gyanánt lehet tekinteni, minek vizsgálatába azonban itt nem ereszkedhetünk.

Hogy Zólyom vármegye' némelly mélyebb helyeit is egykor igen hihetőleg víz fedé, azt különösen a' Tót-Lipcsén túli Na-peniaska nevű homok halmokon véghetlen mennyiségben találtató nummuliták — mellyek Ehrenberg szerint csalánféregnemü állatok' hátlemezei — 's a' Pecten és Serpula nemekhez tartozni látszó kagyló héjtöredékek bizonyítják, 's a' honunk' nagy részét mineralogiai 's geologiai tekintetben beutazott jeles párizsi academicus *Beudant* szerint, ezen vízmedenczék, mellyek Liptó' völgyének több hasonnemű rakodmányival körülbelül egy vonalban vannak, hihetőleg azon korbóliak, midőn Magyarország' csigás üledékkel fedett lapályait tenger boritá, 's mellyek ennélfogva a' párizsi durva mészkő 's az Apenninusok alatti halmok' képződésével rokonságban vannak [3]).

Ha már ezekből tagadhatatlan, hogy hazánk' egész lapályát 's hegyes tájékainak is egy részét egykor tenger fedé, minek világos ma-

---

[1]) Skizzen einer Reise nach Konstantinopel. Pest, 1817. S. 160.

[2]) Die Urwelt und das Alterthum, erläutert durch die Naturkunde. Berlin, 1822. I. Bd. S. 82.

[3]) Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818. Par F. S. *Beudant* etc. Paris, 1822. 4-o Tome I. p. 448.

radványira mindenütt találhat a' földtanbúvár; más részt alig hihető, hogy Beszterczebánya' környékén a' vizek nagy szerepet játszottak volna. Ellenben annál nagyobb lehetett itt a' vulcanicus erők' működése. A' nem messze lévő Kriván, az éjszakon fölemelkedő 's hosszirányban fekvő Alpesek, mellyek sokszor több mint 6500 lábnyi magasságuak, 's a' legrégibb granithegyekhez tartoznak, a' 4572 láb magasságu Polana, melly egy a' legmagasb trachyt képletek közől hazánkban; a' Zólyom, Liptó és Gömör' határait jelelő hegyek, mellyek az év' legnagyobb részében hóval fedvék, kétségkivül mind vulcanicus eredetűek. Azon nagy terjedelmű trachyt csoportozatok 's roppant tördelékek, mely-lyek Zólyom megyében, többnyire mészkőre és szürke inglára (Grauwacke) támaszkodva, találtatnak; a' szomszéd Nógrád megyében kitünőleg uralkodó trachyt képlet, a' nem messze levő Mátra, melly nem egyéb mint trachyt hegyek' csoportja, a' föld alatti tüzek' hatalmas munkálatit tanusítják, miután ki van víva, hogy a' trachytok vulcanicus kitörések' eredményei. A' Zólyom 's különösen Nógrád megyében található pompás basaltképletek, a' több helyeken előforduló porfirsziklák, 's végre a' Mátra' alján elterülő hatalmas kőszén-fekvetek, mind meg annyi erős bizonysági annak, hogy ezen tájakon a' földhéj' jelen alakba öntésének fő mestere vulcan volt.

A' hermaneczi völgy, mellynek ég felé meredező sziklafalai egykor igen hihetőleg öszvefüggésben voltak, 's magok a' tufnai barlangok is a' föld' számos megrázkódásinak 's gyakori fölemelkedéseinek szüleményei, mellyek által az eleinte víziranyas mészkőfekvetek helyzetöket megváltoztaták 's barlangokká alakultak. A' hermaneczi völgy párhuzamosan fut az Alpesekkel, honnan világos, hogy az azt képző hegyek is a' földhéj' hosszrepedéseiből emelkedtek fel 's már ezen szerkezetök mutatja, hogy itt nem víz, hanem tűz volt a' fő tényező. Már ha minden eddigi tapasztalatok ellen van, hogy a' vizek valaha a' tufnai barlangok' magasságaig emelkedtek, más részt még kétségesebbé teszi ezen állitást azon körülmény, hogy ezen barlangok 's azok' környéke, az egykor itt hullámzott viznek semmi jelét sem mutaják 's még kevesbbé nyujtanak tengeri termékeket. Ha e' mellett a' víz ezen barlangokat elérte volna, bizonyosan sokkal tágasbakká vájta volna azokat, a' helyett hogy ezek' egyike tulajdonkép egy hosszu lyuk,

másika szinte keskeny menetű üreggel bir, mellyen, mint feljebb mondatott, csak hason mászhatsz által. Egy olly nagy erejű elem, mint a' víz, melly roppant kőszálakat nagy távolságokra seper, miután azokat erős öszvefüggésökből kifejté; melly borzasztó mélységeket s' roppant öblöket vájni, sziklatördelékek' megmérhetlen halmazát öszvetorlasztani, egész szigeteket helyökből kimozdítani 's megszakgatni és bevagdalni, egész tájakat idegen anyagokkal eltemetni képes, ezen barlangokban is más világosb, kézzel fogható jeleit hagyta volna hatalmának.

Ha szinte meg lehet is egyébiránt engedni, hogy a' föld' vulcanicus kora alatti vizek, többek közt csontokat, csontdarabokat, soknemű állatokat, gyakran nagy mennyiségben temettek homok és porond közé, mindennemű kavics és kőtöredék' halmazai alá; másokat iszap 's agyaggal keverve sodrottak be a' barlangokba 's sziklarepedésekbe; ha szinte igaz is, hogy az ősvilág' növényi és állati maradványinak épségben maradása nagy részt a' vizeknek köszönhető; de más részt ha meggondoljuk, hogy ezen barlangok' nem mindenikében vannak ásványcsontok, 's hogy sok barlangokban csak egynemű, többnyire ragadozó, de néha fűevő állatok' csontjai is találtattak, méltán következtethetni, hogy némelly barlangok tartózkodó helyül szolgáltak némelly ragadozó állatoknak, másokba pedig a' felháborodott elemek által szoríttattak be.

Igaz hogy állati maradványok sokszor a' legmagasb helyeken találtatnak, mint például Quito' és Mexico' magas térein, mastodon és elefántcsontok, holott az első 7800 lábnyira van a' tenger' szine felett. Ennél még nevezetesb az, hogy a' Himalaya hegyekben is találtattak ásványcsontok, mellyek most Londonban vannak, a' sebészi kir. collegium' museumában, 's mellyeket *Webb* kapitány dabai chinai tatároktól szerzett meg, kik őt bizonyossá tevék, hogy azokat a' Kylas' hófedte élén, az éjszaki lapon találták, a' szélesség' 32d. fokánál, melly helyet *Webb* 16,000 lábnyi magasságra számitott. Ezen csontok ló-, dámvad- és medvefajokhoz tartoztak 's a' benszülöttek szerint a' felhőkből hullott geniusok' csontjai. Az Asiatic Society' egyik ülésében, majus 5d. 1831, *Gérard* utazó' naplójából olvastattak kivonatok, mellyek szerint ő Tibet' hóhegyeiben 17,000 lábnyi magasságon, talált egyes szikladarabokat kagylónyomatokkal, mellyeknek a' még sokkal magasb sziklacsúcsokról kellett leválniok. Egyremásra azonban az ezen kagylókkal együtt képelt

hegyalakzatok, 16,000 lábnyi magasságra fekszenek, 's egy kőszál (cliff) a' legközelebbi lapály felett, egy angol mérföldnyire emelkedett függőlegesen fel. „Épen midőn a' lussaci határon átléptem Bussalier felé — így szól — rendkivül megörültem, egy rakás osztriga' látásán, mellyek úgy ültek a' sziklán, mintha élnének [1].“ *Buckland*, az egyetemes özönvíz' egykori szellemdús védnöke, még husz év előtt azt állitá, hogy ezen csontoknak az örökös hó' megyéjében találása olly szörnyű magasságon, csak abból magyaráztathatik meg, hogy ezen állatok' csontvázait a' vízözön' hullámi vitték ezen helyre 's meritették a' homokba [2]. A' ferneyi patriarcha ellenben nem hitte az özönvizet. „Il aima mieux admettre, que des coquillages et des poissons petrifiés trouvés à des grandes distances de la mer, avaient été porté là par des voyageurs.“ — Így szól egy élet-irója.

Legújabban egy igen tudós franczia iró *Adhemar*, ismét mint az özönvizek' hőse lépett fel, érdekes munkájában: „Révolutions de la mer,“ (Paris, Mathias 1842. Németül: Leipzig, Peter. 1843.) mellyben annak tudományos megmutatását tűzte ki magának, hogy földünket különböző időkben, több mint 10,000 lábnyi magasságu tenger fedé. Ezen nagy tünemény' teljesen kielégitő magyarázatát igényli Adhemar, azon állitása által, hogy a' föld' súlypontja, a' földi létel' különböző időszakaiban, majd az éjszaki majd a' déli félgolyóba vándorlott, mi által szükségeskép a' föld' felületén nagy változásoknak, különösen pedig nagy özönvizeknek kellett előállani. Ezen hypothesis szerint, minthogy a' földpálya' nagy tengelye minden 10465 esztendőben egészen ellenkező helyzetet kap, 's ennélfogva a' súlypont, egyik félgolyóból a' másikba megy; tehát minden 10465 esztendőben borzasztó catastrophenak kell előállani a' föld' felületén, de mindenkor az elébbivel ellenkező irányban. Így 11094 évvel ez előtt a' mi félgolyónk jégtömeggel volt fedve, 's akkor egész Europa, Ázsia és Amerika tengermedrek valának. Ellenben a' déli félgolyó száraz volt 's az azon élt emberfaj, az utolsó nagy

---

[1] *Froriep*'s Notizen aus dem Gebiete der Natur- und Heilkunde. 33-r Bd. Erfurt, 1832. S. 266.

[2] Reliquiae diluvianae, or Observations on the Organic Remains etc. London, 1823. p. 222.

özönvíz által, melly éjszakról délre terjedett, veszett el. Az ezt megelőzött özönvíz, ez előtt 14500 esztendővel, délről éjszakra, seprette 's részint hajtotta, a' déli éghajlatok' óriási állatait, a' mammuthokat, elefántokat, rhinocerusokat az éjszaki tartományokba, hol azok igen nagy mennyiségben találtatnak. *Eschholz* és *Chamisso*, Éjszak-Amerika' partjain a' Kotzebue-Sund körül, 66¼° éjszaki szélesség alatt, a' tenger' színe felett 80 lábnyi magasságon fekvő erős jégben, számtalan csontjait találák az elefántoknak, szarvasoknak, lovaknak, bölényeknek 's egy még ismeretlen állatnak. A' csontok *Beechey* kapitány szerint a' megfagyott homok 's iszapban fekvének. Sibiriának majdnem minden kerületében lehet elefántcsontokat találni, de *Cuvier* szerint legtöbbet a' Jégtenger' szigetein. Az utolsó catastrophe *Adhemar* szerint ez előtt mintegy négyezer esztendővel történhetett, a' súlypontnak a' föld' középpontjához közelgése vagyis a' hidegnek az éjszaki félgolyóni megfogyása által, honnan *éjszaki özönvíz*nek neveztetik, 's ez sodrotta le véleménye szerint Svédország' 's Norvegia' hegyeiből az u. n. vándorköveket Német-, Orosz-, Lengyel- és Olaszországba. 1248 óta új időszak kezdődött földünk' életében 's azóta az éjórák' száma fogy a' déli, 's nő az éjszaki földsarknál. Ennek következésében a' déli félgolyó melegebb, az éjszaki ellenben hidegebb kezd lenni, 's így a' jégtömegek amott megfogyván, itt pedig megnövekedvén, a' föld' súlypontja, melly most a' déli félgolyóban fekszik, ismét a' föld' középpontjához közelg, honnan valami 6400 év mulva, ismét nagy jégmenet leend, 's a' déli földsarki tenger' hullámai éjszaknak rohanván, az általunk lakott földet tenger fedendi el, 's újra az éjszaki földsark melletti tartományok tünendnek fel a' vízből.

Azonban a' fenn említett nagy és nevezetes tünemények' kimagyarázására, nem szükség Adhemar' elmés és tudós fejtegetéseihez folyamodnunk ott, hol sokkal világosb 's bizonyosb nézet ajánlkozik. *Hutton*' theoriája, melly szerint minden rétegtelen hegynemek tüz eredetűek 's különböző korszakokban emelkedtek fel alulról — melly eszme már a' régiség' több jeles figyelői által kimondatott — az újabb időkben tudományos kimíveltetését nyervén, maga *Hutton*, Werner' hires tanitványa, *Buch Leopold* 's legközelebb *Elie de Beaumont* által, teljes bizonyosságu 's világos nézetté vált az is, hogy a' föld' különböző ré-

szein történt nagy változások, nevezetesen az oceánnak, kisebb nagyobb erejű betörései a' szárazföldre, a' földön levő roppant hegyláncok' kiemelkedéseinek eredményei, mellyek teljesen kielégitő magyarázatát nyujtják annak is, miként jutottak az őskori állatmaradványok sokszor olly rendkívüli magasságra.

Werner és *Cuvier*' véleményök szerint, a' szárazföld mindig állandó magasságu volt, de időszakonként kicsapott a' tenger, szörnyü magasságra emelkedett és ismét visszavonult, 's majd itt majd amott borított el hullámival egy darab földet 's majd innen 's majd amonnan huzta vissza azokat. Azonban azonkívül, hogy ezen véleménynek, a' hegyek' szerkezete ellene mond, ha ebből akarjuk a' hegyek' képzését kimagyarázni, hijában keresed nálok, ezen tengerbetörések' okát, mellyet azonban a' föld' belsejében munkálkodó tűz, olly kielégitőleg kimagyaráz. Ezen két nagy erő a' természetben, tűz és víz, képesek egyedül, a' föld' szinén történt erőszakos változásokat kimagyarázni, 's valóban mindenütt is találhatni azoknak tagadhatatlan jeleire. Amaz a' föld' mélyéből fel, ez a' föld' felülegén munkálkodának planetánk' kiképzésén.

Ha ezen most mindig erősb alapot nyerő földképződési theoriát figyelembe veszszük, hogy a' földön minden magasságok, kivévén a' rétegeseket, alulróli 's nagyrészt lassankénti fölemelkedés által álltak elő, kétséget sem szenved hogy egykor a' hermaneczi völgy körűli hegyek is lassanként emelkedének mostani magasságukra, 's hogy a' tufnai barlangok, mielőtt illy magasra emelteténck, sokkal tágasabbak valának; mit a' Bene-barlang' mostani alakja is tanusítni láttatik, mivel most az egész olly szűk, 's többhelyt olly alacsony, hogy benne két nagy állat egymás mellett csak alig, és sok helyt épen nem férhetne meg, melly tehát annyi állatok' tartózkodó vagy menedékhelyéül, így mint most van, nem szolgálhatott. Ugyan ezt lehet mondani több más csontbarlangokról is, mellyeknek bemenetele gyakran olly igen szűk, az üregek' öszvefüggése olly sok nehézségekkel 's veszélyekkel páros, hogy azokat vadállatok' egykori állandó laktanyájának tartani, alapos okokkal alig lehet.

Sokkal hihetőbbnek látszik hát nekem, hogy midőn Pluto és Neptun' működéseik által ezen tájak erőszakos megrázkódásba jövé-

nek, midőn föld alatti dörgések' kiséretében itt hegyek emelkedének fel, amott sziklák repedének szét, ezen állatok, háborítatlan urai akkor a' végetlen erdőknek, ijedtökben menekűlének ezen barlangokba, melylyekben elébb vagy utóbb sírjokat lelék. 'S hogy ez más helyt is történhetett, igen hihető, mert hogy nevezetesen a' kirkdalei barlangban hiénák' emésztetei (coprolithek) is találtatnak, nem kétségkivüli bizonysága annak, hogy ez sok ideig hiénák' természetes laktanyája volt.

'S még egy más igen nevezetes nézet igényli itt berekesztésül figyelmünket, 's ez a' jégtheoria, melly a' geologiai vizsgálkodásokban korszakot képzend, ha az teljesen kivíva leend. *Venetz* és *Charpentier*, 's később *Schimper* és *Agassiz*, megmutaták azt, hogy azon nagy catastrophét, melly a' föld' nagy részét megrázkódtatá, 's melly többek közt Svajcz' Alpeseinek is nagy részét kiemelé, szükségesképen 's elkerülhetlenül a' clima' nagy megváltozása követé, mellynek eredménye amazok szerint az éjszaki félgolyónak, emezek szerint az egész föld' felületének jégbe-borulása volt. Miként történt ez, annak bővebb fejtegetése ezen értekezés' határait tulhaladja; elég hogy ezen jégidőszaknak, nemcsak Svajczban, hanem legközelebb Angliában is tagadhatatlan jelei találtattak; de legszembeszökőbben vívják ki ezen lettdolog' valóságát, az u. n. *vándorkövek* (blocs erratiques, Fundlinge).

A' vándorkövek, mellyek Európa' csaknem minden részében, de Ázsia és Amerika' éjszaki részében is találtatnak, miként jutottak oda, hol jelennen vannak, soknemü hypothesisek által magyaráztatott, mit azonban legkielégitőbben megfejtett a' jeles *Charpentier*, nem rég megjelent érdekes munkájában. Azt mondja ő abban, hogy nem mint *Agassiz* mondá, a' Société helvétique' üléseit megnyitó beszédében julius' 24d. 1837, az utolsó catastrophe előtt, melly a' most élő lények' megjelenését 's az Alpesek' kiemelkedését megelőzte, hanem az éjszaki hemisphaeriumot nagy terjedelemben illetett 's az Alpesek' fő lánczolatának mostani képét adott korszakban, következett azon hideg 's esős évek' hosszú sora, melly az özönvizi jéghegyek' (glaciers diluviens) képzését 's azok' szörnyü kifejlését eszközlötte[1]). Ezen korszakban tör-

---

[1]) Essai sur les glaciers et sur le terrain èrratique du bassin du rhône, par *Jean Charpentier*, Directeur des mines etc. Lausanne, 1841. 311. l.

tént a' vándorkövek' széthordása is, nem víz által mint *Adhemar* véli, 's mint már őelőtte *Hausmann* és *Sefström* svéd geolog állíták, hanem a' jéghegyek által, mit már a' német költők' királya *Goethe* is gyanította[1]), még pedig akkor, midőn még arról nem szólott sem *Charpentier*, sem *Schimper* sem *Agassiz*, sem *Hugi*, sem más hőse a' jégkornak, de a' mi most több jeles geologok által is megerősíttetett. Igy *Esmark*, christianiai professor, már néhány évvel ez előtt tanította, a' földgolyó' geologiai történetében, hogy egykor Norvégiát jég fedé, 's hogy a' granitdarabok, mellyekkel ezen tartomány hintve van, jéghegyek által hordatott szélyel[2]). Jégtalpon csusztak ezen tapasztalatok szerint, ezen roppant kődarabok, mellyek sokszor 100—150,000 köblábnyi teriméjüek, sokszor hihetetlen, 2—3000 lábnyi messzeségre. Bizonyítja ezt *Humboldt'* azon tapasztalása is, hogy az egyenlítői Andesek' keleti oldalán levő lapályokon, a' vándor töredékeknek (débris erratiques) hire sincs[3]), min nem lehet csodálkozni, miután a' tropicusok közti tájékok a' jéghegyeknek nem kedveznek, valamint az aequatorialis Andesek 's a' legmagasb hegycsúcsok' tarajai sem. Ki tudja: e' szerint nem utazott-e a' lithoxylon giganteum is valami jégtutajon a' tarnóczi völgybe? Elég hogy a' dolgot többé kétségbe hozni nem lehet. *Charpentier* hajlandó a' clima' ezen nagy változásának tulajdonítni legnagyobb részt, a' földön addig élt állatok' kiveszését[4]). 'S nem lehetetlen a' szerint, hogy ezen jégidőszak' beérkezése késztette sok helyt, az állatokat arra, hogy magokat barlangokban huzzák meg, kivált hegyes tájakon, hol a' jégkifejlés leghamarabb kezdődött.

És íme ezen elméletek fejlettek ki elménkben a' tufnai ősvilági csontok' látására, mellyek honunk' nevezetességei közt, méltán kitünő helyet foglalnak el. 'S ezen gondolatok' szárnyain pillantva be a' mult és jövő' végetlen homályába, némi szorongó érzéssel hagyók el e' barlangokat, mellyekben a' föld' gazdag levéltárának egy lapja tünt

---

[1]) Wilhelm Meister's Wanderjahre. Stuttgart und Tübingen 1829. 2r Bd. 2s Kap.
[2]) Edinburgh new Philosophical Journal. Edinburgh 1827. VI. vol. p. 107.
[3]) Rélation de Voyage etc. Vol. IX. p. 88.
[4]) Lásd f. i. munkájában a' 320d. lapot.

fel szemünk' elébe; mellyekben az ősvilág' szent hieroglyphái évezredek' titkos homályát segitének eloszlatni 's előnkbe varázsolni azon kort, mellyben még nem vala úr az ember a' földön; mellyben hegy és völgy nem hangoztaták vissza parancsszavának dörgését, mellyben föld és levegő, tűz és víz nem hódolának elméje' hatalmának 's nem tárák ki kincseiket az ő szolgálatára; azon kort, mellyben állatok lakták a' föld' szűz erdeit, mellyeknek most csak csontjait ismerjük, mellyben elefántok és mammuthok sétáltak honunk' térein 's mellyben még csak készülőben vala azon hely, mellyen évezredek' elhunyt lényeinek sírhalmain volt fölemelendő lakát az ember.

Majd mindenki hozott valamit magával e' szép kirándulásból. Legtöbben kezökben 's kalapjok mellett, az itteni gyönyörű erdei flora' egyegy csomó példányával, hónok alatt egy két ősvilági csontot tartva siettek lefelé a' völgyön. A' hermaneczi keskeny völgy' egy bájos szépszégü táján, hol egy oldalt az erdei patak, kipihenve mintegy a' hegy' sziklaromjai közti omlásaiból, lassu morajjal kigyózva csergedez előre a' völgy' oldalairól lehullt szikladarabok közt; más oldalt buja 's változatos szinekkel játszó facsoportozatok fedék a' magasra nyúló meredek oldalt, mellynek ormait a' lefelé siető nap' arany sugári lángözönben füröszttötték, hosszu asztal vala terítve a' vendégszerető város' részéről, melly mellett a' tudós sereg, víg vendégséggel rekeszté be ezen szép nap' gyönyöreit.

VI.

A' MONGOL HADVEZÉR' LEVELE IV. BÉLA MAGYAR KIRÁLYHOZ.

A' M. ACADEMIA ELÉBE

TERJESZTETTE

JERNEI JÁNOS RT.

Háromszor százév vonúlt el a' magyar nemzet' egén ez édes honban megtelepedése óta és pedig többnyire szerencsés, europai műveltségének kifejlesztését, hatalmának világhirűvé fölvirágoztatását bőkezüleg eszközlő, körülmények között; a' negyediknek élvezé már majd kellőközepét, midőn IV. Béla országolt a' népes városok és bokros falvakkal büszke hazán: azon Béla, ki 1240-dik és régibb évi levelekben Dalmát-, Horvát-, Ráma-, Szerb-, Gács-, Lodomér- és Kúnországok' királyaúl czimeztetvén, nemcsak a' példabeszédként, de valódilag *hét országra szóló* parancsokat osztogata, az anyahon' határin túl kötelezőket. Az erős férfi' karaival illy állandó hatalomra vergődött nemzet fölött, mely-lyet nyugat' ármánya meggyengítni többször kisértett hóditással lealázni képes nem vala, egyszerre gyászos felhő kerekedik, tüzes nyilaival sujtó, Árpád' ivadékát vég enyészettel fenyegető. A' messzi keletről beözönlött, Ázsia és Europa' nemzeteit sorban tipró vad csoport, a' tatár népekkel egyesülten hódító mongol tábor, kiírtani indul e' szinte keleti népfajt; dúl és öldököl, 's már első véres megrohanás után, Sajónál, annyira megrázkodtatik a' birodalom' oszlopa, hogy eljöttnek jósoltatnék az idő, mellyben függetlenségét rablánczokkal váltja föl, 's e' hódító hordák' jármai alatt nyögő, nemzetiségöket örök enyészetbe

süllyedni engedő népek' szomorú sorsára jutand. — De, hála a' sors' osztójának! a' magyarok élten élnek nyelvökben 's nemzetiségökben, és most is szabadok, mig a' mongol birodalom örökre eltünt a' föld' szinéről. — A' borút csakhamar derű váltá föl; nem is több, mint két évig tartott a' siralmas pusztitás, mi a' nemzet' életében egy átfutó rövid percznek tekinthető; azonban, mégis érzékeny sebeket, századokra sőt talán jelenre is ható következményeket maga után huzó vala.

Nemzetünk' életében korszakot emelt e' szomorú idővel kellően megismerkedni, a' haza' akkori sanyaruságának minden részleteit előzményeivel együtt kitudni: mellyik magyar nem tartaná érdekesnek ugy, mint vonzónak? Pedig ép ezen korból hiányoznak leginkább a' hon' állapotát világositó adatok, hiteles irományok; mert ollyanok aligha készíttettek, vagy ha létre jövének is, nyomban a' roppant viszontagság közepett enyésztek el. A' köz veszélyt hirdető néhány, azok is külföldön fenmaradt levelezésekből, mik merő általánosságban tüntetik elő vázolataikat, és a' nagyváradi kanonoknak hibásan vélt, de a' gyászos esetben résztvevő olasz Rogernak „Miserabile Carmen" czimű rövid iratából (*Schwandtner: Scriptores Rerum Hungaricarum*, *Lipsiae*, 1746. *fol. Tom. I.*) tanuljuk egyedül közelebbről ismerni az akkori viszonyokat 's körülményeket. Ez utóbbi azonban, ámbár érdekes részleteket rajzol, a' későbbi becsusztatások és hibás hozzáadások által vetközteték ki tiszta eredetiségéből; tehát hitelességét vesztetten juta hozzánk. Kadán mongol vezér' nagy érdekü parancslevelét (*Tudománytár*. 1842. *XII.*) ide sorolni, mig érvénye fölött a' criticusok bővebb nyilatkozatu, várva várt itéleteikkel a' köz hiedelemnek irányt adandnak, jogunk alig lehetvén. — Nem lehet ennélfogva nem örvendetes a' honi történet' barátinak bármilly részletekre vonatkozó adat' ezen időszakból föltünése. Illyszerű iratnak tartom azon levelet, melly a' mongol had' valamellyik főnöke, valószinükép Batu khán által IV. Béla királyhoz küldeték még e' honba rohanás előtt.

Hiteles emlékek tőnek arról bizonyságot, mikép a' magyar király többszöri követségek és levelek által kisérteték hódolatra. Említés van arról többek között II. Fridrik német császárnak az angol királyhoz 1241-dik évi julius' 3-kán költ levelében, hol ez áll: „*Quorum* (Hungarorum) *rex — per Tartarorum nuncios et* litteras requisitus,

ut, si suam vitam cuperet et suorum, per suam et regni sui deditionem, eorum gratiam festinius praeveniret." (Matthaei Paris: Historia Major. Parisiis, 1645. fol. pag. 496.) Narbonai Ivo, Girald burdegali érsekhez 1242-dik év' vége táján küldött levelében pedig azon számüzött angolfi-, és mongolok' tolmácsáról, ki bécsi Ujhelynél elfogaték, beszéli: „*Hic ex parte Regis nequissimi Tartarorum bis venerat ad Regem Hungariae Nuncius et Interpres, et mala, quae postmodum contigerunt, satis manifeste praemonendo, comminatus est, nisi se, et regnum suum Tartareae dederet servituti.*" (U. o. pag. 412) De hol létezik, 's milly tartalmu vala egyik vagy másik levél? azt nem tudá, nem tudhatá senki, sőt olylyannak valahai előkerülte iránt még csak remény sem tápláltathaték. Azonban, öröm a' történet' buvárinak! fölmerült a' mohos régiségből azon levelek' egyike, nem ugyan eredetiben, de latin, 's mondhatni, hiteles forditásban. És vélnők-e, ki tartá fön a' késő maradék' számára? A' hazai történetiróktól gyakran emlegetett Julianus nevü predikátori vagy domokosi magyar szerzetes férfiunak, azon Julianusnak köszönhetjük ezt, ki IV. Béla alatt az ázsiai magyarok' fölkeresésére küldetvén, vészteljes fáradozása' sikeréről költ, 's vaticanumi példányból Desericzki Incze által legelőször közzétett emlékirat' nyomán (*De initiis ac majoribus Hungarorum Commentaria. Budae*, 1748. *fol. Tom. I. pag.* 170. *seq.*) minden tanult magyartól ismertetik. Ezen, örök emlékezetünket kivívta buzgó egyén a' mongol had' kikémlelésével is megbizatván, éjszakkeletről visszajöttével a' romai szék' követéhez egy külön tudósitást nyujta, a' mongolok' eredete és hadviselése' módjáról szólót, melly tudósitás aztán IV. Bélától Berthold aquileai patriarchával közölteték, ki azt Albrecht tiroli gróf-, és Egno brixeni püspöknek küldé meg. E' becses irományt századok rejtekeiből napfényre hozva, egész terjedelmében köztudomásra juttatá báró Hormayr-Hortenburg József illy czimü könyvben: *Die goldene Chronik von Hohenschwangau der Burg der Welfen, der Hohenstauffen und der Scheyren. München*, 1842. 4-*o. II. Th. S.* 68—69. A' tudósitás' episodját alkotja a' Béla királyhoz irott kháni levél, melly szóról szóra így hangzik:

„*Ego Chayn nuncius regis celesti cui dedit potentiam super terram subicientes mihi se exaltare et deprimere adversantes. Miror de te Hungarorum regule, quod, cum ad te miserim tricesima vice legatos, qua-*

re ad me nullum remittitis ex eisdem, sed nec nuntios tuos nec literas mihi mittis. Scio quod rex es dives et potens, et multos habes sub te milites solusque gubernas magnum regnum. Ideoque te mihi difficulter subicis sponte tua. Melius tamen tibi esset et salubrius, si te subiceres mihi sponte. Intellexi insuper quod Cumanos servos nostros sub tua protectione suscepisti, unde mando tibi, quod eos de cetero apud te non teneas et me adversarium non habeas propter ipsos. Facilius enim est Cumanis evadere quam tibi, quia illi sine domibus cum tentoriis ambulantes possunt forsitan evadere. Tu autem in domibus habitans habes castra et civitates, quomodo effugies manus meas?"

Azaz:

„Én a' khán, a' menyei király' küldöttje, kinek hatalmat ada földön a' magukat alámvetők' fölmagasztalására és az ellenzők' elnyomására. Csodálkozom rajtad magyarok' királyocskája, hogy miután harminczad izben küldék hozzád követeket, miért nem küldetek senkit vissza hozzám azokból, de sem követeid' sem leveled' nem küldöd. Tudom hogy gazdag és hatalmas király vagy és sok katonáid vannak 's magad kormányzasz nagy országot, ugyanazért nehezen veted önkénynyel magadat alám. Azonban jobb és üdvösebb lenne, ha magadat önkénytesen alám vetnéd. Értém azonfölül, hogy a' kúnokat, a' mi szolgáinkat pártfogásod alá vevéd, azért parancsolom neked, hogy azokat továbbá magadnál ne tartsd, és ővégettök engem ellenkeződdé ne tégy. Mert könnyebb megmenekülni a' kúnoknak mint neked, mivel azok házak nélkül sátorokkal járkálván, talán megmenekülhetnek. Te pedig házakban lakván, váraid és városaid vannak, miként kerűlöd el kezeimet?"

A' levélküldőt jellemző dagályos tatár hangúlatnál egyéb mi rejlik ez iratban fontos és honunk' állapotát földeritő? mondani fogja a' tisztelendő régiségeket szánakozó, ne mondjam, gúnymosolylyal tekintni szokta belletricus és publicista. Van-e egyéb tanulságos benne, mint a' honba fogadott kúnok' mongol-tatár szövetségrőli vádoltatásának alaptalanná bizonyulta, mit e' nélkül is jól tudánk? — Van, igenis, uraim! Elmondom röviden, miből áll főleg momentosus volta.

Előre bocsátja és hiven előadja a' tudósitást készitette Julianus, miként a' mongol vezér' levelét követség hozván, Noe szuszdali her-

czeghez, ki azt neki általadá, és a' magyar királynak ő vivé meg; hozzáadván egyszersmind, hogy a' levél pogány betükkel és tatár nyelven vala irva. Továbbá állitja, miszerint Béla kir. sokakra talált ugyan a' levelet olvasni tudókra, de értőre egyre sem; ő azonban a' kún birodalmon (Moldva és Beszarabián) által haza jöttekor valamelly pogányra akadt, ki azt neki megmagyarázá. Ezek Julianus' szavai: „*Misit ergo legatos ad regem Hungariorum, qui venientes per terras ducis de Sudal et literas regi Hungariorum missas dux ille recepit ab eis et legatos ipsos cum sociis mihi deputatis etiam vidi. Predictas literas a Noe duce de Sudal mihi datas ad regem Hungariorum deportavi. Litere autem scripte sunt literis paganis et* l i n g v a t a r t a r i c a. *Unde rex qui eas possint legere multos invenit, sed intelligentes non invenit. Nos autem cum transivimus per Cumaniam paganum quemdam invenimus qui nobis eas est interpretatus. Hec sunt autem que litere continent.*"

Hogy az érintett pogány betüjellem nem egyéb, mint azon *uigur* irásmód legyen, mellyet a' mongolok hiteles és egykoru irók' bizonyitása szerint az uiguroktól, Belső-Ázsia' némi általok meghóditott, és a' mai ozman törökökkel rokon nyelvet beszélő népségétől befogadtak, 's később a' tatárok között is elterjeszténck, és minővel a' krimi tatár khánok a' genuaiakkali szerződéseiket irák, mellynek minőségéről egyébiránt Klaproth, Abel-Remusat, Schmidt 's egyebek a' tudós világot eléggé értesiték: kételkedni sem lehet; a' levél' tatár nyelvüsége azonban egészen világos, és határozott kitétellel mondatik.

Kérdjük már: minő eredményre vezet azon körülmény' vizsgálata, miszerint a' tatár nyelven irott levél' értőére nem talált birodalmában a' király?

Több izben roszalva kijelentők már e' helyen is a' külföldi iróscreg' és azoknak a' magyar történetek' dolgában elhintett éretlenségeit drágakő gyanánt mohón fölszedegető, saját szemeikkel látni, fejökkel gondolkozni nem elég erős majom tudósok' megrögzött abbeli hiedelmét: minélfogva a' kúnok' nyelvét egykor török-tatárhoz hasonlitottnak, de már kiholt, és egyedül a' kúnszentmiklósi kún (tatár) miatyánkban fönmaradottnak hirdetik (*Tudománytár*, 1842. *IV*. 216. *'s kör. l.*). — És ime! Julianus is a' levél' nyelvéről előadott tanutételében a' kún nyelv' tatár voltát megczáfolja; megczáfolja pedig, ámbár mást beszélve, erősen,

ellenmondhatlanúl. — Ugyan nem magyarázhatták volna-e meg a' tatár nyelvü levél' értelmét a' már akkor honunkba fogadott, és a' levélben visszabocsáttatni parancsolt 40,000 családu kúnok, ha tatár nyelvet beszéltek, vagycsak némikép tudták volna is azt? Feleljenek meg erre Kollár, Desericzki, Cornides, Thunmann, Suhm, Schlözer, Eichhorn, Adelung, Klaproth, Engel, Alter, Fraehn, Hammer' 's egyebek' hű tanitványai, kérem, és ezennel ünnepélyesen fölszólitom. Álljon küzdhelyre az illy balvéleményt tápláló polyhistorunk is famosus rögtönostromaival e' tágas és a' merőben gyomorterhelő etymologizálásnál díszesebb téren. — Valóban, tekintetes társaság! történettudományunkban roppant fontosságu a' régi kún nyelv' minő voltának kérdése; 's vajmi jó szolgálatot tenne hazánknak az, ki a' magyar irók által e' tárgyról kifejtett világositó okok- és nézeteket a' külföld', legalább Némethon' tudósainak értésére adván, az elfogult hiedelmet, uralkodó alaptalan véleményt valahára kiirtaná! Nemzetünk' multja ugy, mint jelene, egyaránt igényli a' tiszta ismeretet: ez a' politicai, amaz a' történeti világban; mindkettőnek párosított hű fölfogása nélkül a' nemzet' életrajza örökké hiányos és tökéletlen marad.

A' kúnok' sátoros életmódukról mi e' levélben foglaltatik: helyesen egybevág azon időkori okleveleink' bizonyításaival. Kún László kir. a' romai szék' követével Budán 1279-ben kötött kétrendbeli alkatu szerződésénél fogva szentűl igéri a' kúnok' sátor-, és cserénytanyáinak házakkal leendő fölcseréltetését ekképen: „*Quod descendent et recedent a tabernaculis suis, et domibus filtrinis, et habitare et morari in villis Christiano more in aedificiis, et domibus solo fixis, expressius assumserunt.*“ (Horváth Pet. Commentatio de initiis, ac majoribus Jazygum et Cumanorum. Pestini, 1801. 8-o pag. 69—74).

Befejezném már fejtegetésemet, ha a' levél' költének idő és hely' tekintetébeni meghatározását mellőzhetném. Amarra, úgy hiszem, ujjal mutat maga a' tartalom. Szerinte ugyanis a' mongol khánnak értésére juta a' kúnok' Magyarországba menekülte; tehát nemsokára e' beköltözés után kellett iratnia, hihetőleg a' meghódított orosz tartományok' részeinél. A' kúnok' Kötöny (Kuthenus) vezér alatti ide költözése kronikásaink által a' mongol berohanás előtt két évre, vagyis 1239-dikre tétetik: következéskép a' levélküldés' kora is azon évre tüzhető; miből

Julianus' Volga melléki Nagymagyarországban utaztának éve is, mellyet eddigelé 1236-ban történtnek hivének a' tudósok, némi igazitást nyer; mert miután ő hozá azt magával Susdaliából, nem érkezhetett előbb vissza a' kúnok' beköltözése- vagyis 1239-nél: hacsak ezt egy másik, későbbi utazásának nem veszszük, mit azonban tudósitása' következő bevezetésében megczáfol: „*Cum secundum mihi iniunctam obedienciam ire deberem ad magnam Ungariam cum fratribus mihi adiunctis, iniunctum nobis iter perficere cupientes, cum ad ultimos fines Bruscie devenissemus rei subscripte veritatem didicimus.*“ Való ugyan, miként Béla király predikátor és minorita szerzetbeli, ugy szinte több más egyéneket küldözgete a' mongol had' kikémlelésére; de azok utokban hihetőleg megöletvén, vissza nem jövének, mint is némelly magyar püspöknek a' párizsi püspökhöz 1241 körül irott leveléből érthető.

Még egy kis észrevétel. Akként fejezé ki magát a' khán: mintha már harminczad ízben küldött volna követeket Bélához. Ez előttem hihetlennek látszik; nem is más, mint sokszor vagy több izbeni értelemben veendőnek vélem a' 30 számot, épen úgy, mint honosinknál a' száz szám divatos a' *sok*' értelmezésére. Mondatik széltiben: *százszorta nagyobb* — e' helyett: többször'te nagyobb; *egy szó mint száz* — e' helyett: a' sok beszédet mellőzve stb. 'S valóban, az orientalisták tanítják, jelesen Klaproth állítja kaukazusi útleirásában, miként a' tatárok a' *kirk*, azaz *negyven* számot a' *sok*' értelmezésére is használják. Bizonyára a' harminczszori kitétel, rokon értelmű szolgálatot tőn levelünkben.

E' levél' közlése' alkalmával méltónak itélem Julianus' tudósításából azon fontos sorokat is ide iktatni, miket a' nagymagyarországi magyarokról följegyzett, annál is inkább, minthogy ebbeli előadásának egyik része t. i. a' mongol had ellen tizennégy évig szegülésök a' vaticani — hihetőleg a' predikátori szerzet' magyarországi főnöke által Romába küldött — másik tudosításban nem foglaltatik. Így ir ő Gurguthának nevezett mongol-tatár vezérről szóltában: „*Unde ad terram Cumanorum accedens, ipsos Cumanos superavit terram sibi subiugans eorum. Inde reversi ad magnam Ungariam, de qua nostri Ungari originem habuerunt, et expugnaverunt eos* quatuordecim annis, *et in quintodecimo anno obtinuerunt eos, sicut ipsi pagani Ungari viva voce retule-*

runt.“ Mi tartalomdús sorok a' volgai rokonok' azidétti állapota' megismerésére, ujabb és ujabb combinatio-tételre? [1])

Észrevehetjük vagy csak ebből, tek. academia! mennyi becses irományok rejlenek még a' régi levéltárakban, nemzetünk' hajdani dolgaira fénysugárt áraszthatók: miknek kikutatása, világ elébe hozása nélkül hiányos és kiszakított levelű könyvhöz hasonló marad historiánk. — Komolyan int bennünket az idő, miként már valahára historiai társaság' előteremtéséről gondoskodnánk. Számtalanok az egyesületek honunkban, és mégis a' történettudományt egyedül előmozdító kutfők' gyüjtése iránt, itt, a' nagyszerű események' hazájában, tett-e valaki foganatos lépést? — A' történetirást, hitem, de a' tan' postulatuma szerint is nem az ismeretes meddő kronikák' rövid sorainak tejbőségű dagályos modorba-öltöztetése, hanem a' történt dolgok' hiteles adatokon alapuló, okok és okozatok' összefüggesztésével a' nemzet' életére ható rajzolata képviseli, millyennek kidolgozására hiteles kutfők, adatok és régi emlékek kivántatnak. A' nélkülözhetlen kellékek' anyagszerét alkató ténybizonyitványokra szükség tehát mindenekelőtt figyelmünket irányozni; azokat kinyomozás, rendbeszedés, meg élvezhetővé tétel által előteremteni. Bizony annyi van még homályban, miket nemzetünk' történeteinek fölvilágositásaúl napfényre hozni lehet és kell, hogy azok' eddigi hiányában, hanemha a': *Quae bella gessit Stephanus?* régi iskolai modorú kérdések' megfejtését bő historiai tudománynak vallani nem átalljuk, történetkönyveinket kevés kivétellel, méltán egymásból kiirott hibás vélemények' tárának nevezhetnők. — Ismétlem azért: kutfők és hiteles emlékek' gyüjtése-, szorgalmas tanulásából keletkezhetik csak nemzetünk' pragmatica historiája. Az orosz hatalom előbb összegyüjteté minden történeti emlékeit, aztán jött világra nemcsak köz várakozás- és pártfogói igényeknek megfelelőleg, hanem az egész éjszaki szláv népség' büszkeségére a' zsoldos de egyszersmind fölkent Karamsin' munkája. Hasonlitásunk nem legkedvesb benyomásu lehet ugyan; de valljuk meg végül őszintén, hogy e' minden ismeretek' fejleményeivel előre haladó korban majd ezer éves szabad nemzetnek pragmatica historiával nem birnia, kevés öröm és dicsőség; habár e' czélra soha

[1]) Lásd alább a' 125-dik lapon.

nem intézkedett volna is valóban nagy lelkű áldozatot hozó nemzet, mint is az 1836-diki országgyülés csalhatatlanúl bizonyitja. — Mondhatja ugyan valaki: hisz' itt van az illy munkálkodásokra rendeltetésénél fogva fölhivott történetirási osztályunk. Igaz! de kérdem viszont: vallion társaságunktól, mint az összes nemzet' pártfogásán kivüli, ezer szükségekkel lankadásig tengve lengve küzdő intézettől sikeres működést e' részben is joggal és méltánynyal várhat-e a' haza?

Jegyzet. A' vaticanumi emlékiratban következők foglaltatnak a' nagy-magyarországi vagyis baskurd magyarokról: „És föltalálá (Julianus) őket (a' magyarokat) a' Volga nagy folyóviz mellett. Kik látván őt, és hogy magyar lenne megértvén, nem keveset örvendeztek odajötténék: körülfogván őt a' házakban és falukban, és az ő keresztyén feleiknek királyuk- meg országukról gondosan tudakozódván. És a' mit csak ugy a' hitről mint más egyébekről nekik előadni akara, a' legszorgalmatosban hallgaták, mert valóban magyar nyelvök vala, és érték őt, és ő is őket. Pogányok, az istenről nem levén semmi ismeretök. De bálványokat sem imádnak, hanem barmokként élnek. Földeket nem mívelnek: ló-, farkas- és hasonnemű husokat esznek; lótejet és vért isznak [1]). Lovakban és fegyverekben bővelkednek: és legerősbek a' hadakban. A' régiek' hagyományából tudják azt is, hogy ezen (europai) magyarok őtőlök származának; de hol lennének, nem tudák. A' tatár nemzet közeldökben van; de azon tatárok megütközvén velök, nem győzheték le őket a' hadban; sőt inkább az első csatában meggyőzettek ált lok. Azért is őket barátaik- és társaiknak választák. Ugyancsak egyesülve XV országot pusztítottak el." — Világos ezekből, minő erős és hadakozó vala a' Volga' mellékin elmaradott magyar népség. Nem hihetlen ennélfogva Julianusnak fönnebb érintett azon tanutétele, miszerint tizennégy évig ellenszegülének a' mongol hóditó seregnek. Egybevág ezekkel az arab iróseregnek a' nagymagyarországi — basgurd — népségről szóló bizonyitása. Ibn Foszlan 921-ben följegyzé rólok, hogy a' törökfaju népség' leggonoszb- és leghatalmasbika, és hogy az öldöklésekben legbátrabbak. *(Fraehn: De Chazaris Excerpta ex Scriptoribus Arabicis. Petropoli,* 1822. 4-*o. De Baschkiris, pag.* 6.*)*. Edrisi irá 1154-ben szinte felőlök, miként kétezernyi katonát állítnak talpra, 's az erdőkbe menekülnek, hol nehéz őket beérni; és hogy olly vitézek mint vállalkozók. *(Géographie d' Edrisi traduite de l' Arabée en Français par P. Amédée Jaubert. Paris,* 1840. 4-*o. Tom. II. p.* 406.*)*

---

[1]) A' Codex Diplomaticus Hungariae' irója *(Tom. IV. vol. I. pag.* 55.*)* borivókká is teszi őket; de ennek a' vaticani kéziratban semmi nyoma. Honnan is vették volna azt?!

VII.

AZ M. DCC. LXIV-KI ORSZÁGGYÜLÉS' TÖRTÉNETE.

HORVÁTH MIHÁLY RTTÓL.

Nemzetünk' történetének nincs érdekesb, nincs tanulságosb részlete, mint országgyüléseink' története. Az országgyülések a' nemzeti élet' üterei, a' nemzet' míveltségének, szellemi 's erkölcsi életének tűkrei, anyagi 's társadalmi viszonyainak óramutatói. Azon férfiak, kiket a' helyhatóságok kebelökből a' törvényalkotás' életfontosságú munkájára kiküldenek, magokkal hozzák e' gyülésekbe az eszméket és elveket, mellyek az összes polgári 's társas viszonyokra nézve az ország' külön részeiben uralkodnak; magokkal hozzák a' szellemet, a' kisebb 's nagyobb értelmi súlyt, a' forróbb 's lanyhább honszerelmet, melly a' helyhatóságokat átlengi; magokkal a' buzgalmat, mellyel ezek a' közügy iránt viseltetnek; a' nemzeti érzetet, melly az ország' külön vidékeinek lakóit, külön nép-elemeit lelkesíti. Szőnyegre hozatnak e' gyüléseken a' nemzet' összes közügyei, megvitattatnak polgári, alkotmányos intézetei, társadalmi viszonyai, erkölcsi 's anyagi állapota; kifejtetnek valamint az egész haza, ugy az egyes vidékek' mindennemű szükségei. A' vitatások kulcsúl szolgálnak az újabb intézmények' indító okainak ismeretére, a' törvények' igazi értelmére, az átalakulás' irányának 's a' legtöbb beleseményck' megfejtésére. Szóval, az országgyülések a' nemzet' összes életének leghívebb tükrei, történetének legdúsabb, leghitelesebb forrásai.

Mind ezek felett különös fontosságot nyernek még országgyüléseink azon viszonyok által, mellyek hazánk és szomszédai 's kormá-

nyunk között léteznek. Olly népektől környeztetünk, mellyek noha velünk együtt ugyanazon fejedelemnek hódolnak; nyelvre, nemzetiségre, polgári intézményekre 's erkölcsi állapotra nézve tőlünk mégis egészen különböznek, és olly kormány' szárnyai alatt vagyunk, melly több más tartományokra is kiterjed, 's míg nálunk a' hármas hatalomban a' nemzettel osztozik 's csak alkotmányos formák közt működhetik: egyéb tartományaiban mind a' három országlati hatalmat önkénye szerint kezeli, és egyeduralmi hatalomgyakorlatának lelkiismeretességén 's igazságérzetén kivül semmi más korláta nincsen. E' viszonyokból több nemű körülmények fejlettek ki, mellyek a' hon 's testvérszomszédai, a' nemzet 's kormány' érdekeinek sokban 's különféleképen elágazó, nem ritkán ellenkező irányt nyitottak. És ezen érdekharcz' mezeje kiváltképen az országgyülés; itt kell az elágazó érdekeknek kiegyenlíttetniök 's ezek' egymással összeütköző eszközeinek egyensulyba hozatniok.

Illy érdekes, illy fontos részét alkotván történetünknek az országgyülések, lehetetlen az e' részben még elég parlag történetünk' érdekében forrón nem óhajtanunk: vajha a' levéltárak, mellyek az országgyülési irományokat rejtik, valahára fölnyílnának; 's vajha akadna férfiú, ki a' nemzeti életnek ezen ereklyéit összeszedné 's okszerűleg kidolgozva nemzetének átnyujtaná! Ha valaki, ez bizonyára nagy hasznu munkát vállalna fel; mert abban apáink' nyilvános életét, nemzetünk' polgári 's erkölcsi állapotát a' jelen- 's utókornak tanulságára híven ábrázolván, a' legdrágább kincset tenné a' haza' oltárára. Én, kinek illy kedvező viszonyok osztályrészűl nem jutottak, szerencsésnek vallom magam, ha jelen munkácskám által, mellyben az 1764-ki országgyülés' történeti vázolatát kisértem meg, más hivatottabb' lelkében kedvet gerjeszthetek a' roppant munkára.

Mióta az 1715-ki törvénykönyv' 8-dik czikkelye által az állandó katonaság 's ennek tartására szükséges évenkénti adó megállapíttatott, a' nemesség' fegyverszolgálata pedig, bár törvényileg fennmaradt, de csak rendkivüli esetekre szoríttatott, 's honvédelem' terhe majdnem egészen

a' kiváltságtalan nép' vállaira tétetett: azóta oda irányzott kormányunk' minden törekvése, hogy az állandó hadseregre szükséges költségekben a' nemesség is részt vegyen; mindenekelőtt pedig legalább az adó' alapja állandólag meghatároztassék.

A' lefolyt lázadások, mellyeknek egyik nem legkisebb oka a' nemesség' törvénytelen adóztatása volt, eléggé meggyőzhették a' kormányt, hogy a' köz teherviselés leggyöngébb oldala a' kiváltságaihoz nem kevesbbé mint életéhez ragaszkodó magyar nemességnek, 's hogy az egyenes adózást szóba sem lehet hozni lázongó mozgalmak' támasztása nélkül. Halkan 's mintegy észrevétlenűl akart tehát a' kormány haladni czélja felé a' kényes tárgyban, 's első lépésűl azt tűzte ki, hogy az adó' alapja országúl kimutattassék 's törvény által akként határoztassék meg, hogy abból a' kiváltságos osztály ezután a' közjó' kárára, a' kincstár' kisebbségére vagy az adózók' szerfeletti terhelésére, semmit el ne vonhasson. Az eddigi adót a' jobbágyosztály mind személyétől mind telkétől fizetvén, mi volt természetesb mint, hogy, miután a' személyadó sem állandó nem lehet, sem az adózók' szegényebb részének túlterhelése nélkül igen magasra nem emeltethetik, a' jobbágyok' telkeit kivánta kitűzetni az adó' alapjául, ez levén a' dolog' természeténél fogva is legigazságosabb elv az adó' részletes felosztására. Az adóügyet illy szándékkal az 1723-ki országgyülésen hozta először szőnyegre a' kormány; a' tárgy azonban eléggé felvilágosítva még nem levén, a' törvényhozás az újdon alkotott helytartótanácsot bízta meg annak kidolgozásával, mellynek munkálata aztán a' következő országgyülésnek irányúl, az alkotandó törvénynek anyagúl szolgálna. Az országgyülés 1728-ban tartatott meg; 's a' kormány' abbeli kivánságát, hogy az adó' állandó alapjául a' jobbágytelek tüzessék ki, mind az ország' rendeihez leküldött királyi előadásokban, mind a' törvényhozásnak eleibe terjesztett helytartótanácsi munkálatban határozottan kijelentette. De az igazság és méltányosság' szelleme nem hathatott keresztűl az önérdektől körülbástyázott kebleken, 's a' kormány' inditványa véltnél nagyobb ellenkezésre talált.

A' nemesség ugy tekinté a' jobbágytelket, mint sajátját, mellyet a' jobbágy csak haszonvételben tart, 's gyakorlotta is e' tulajdoni jogát, kénye szerint foglalván el a' telkeket, 's üzvén el azokról, ha

tetszett, a' jobbágyokat. Nem tartozik ide, megmutatni, mennyire volt e' jog igaz birtoka a' nemesi osztálynak, 's nem volt-e hasonló azon több másokhoz, mellyek ama' korból vették származásukat, midőn egyedül a' kar' ereje szabott az önérdeknek korlátokat 's a' kard' éle határozta meg az „*enyém és tied*“ viszonyait. Csak azt kérdem itt, nem volt volna-e az igazság 's méltányosság' kivánata hogy, miután a' honvédelem rendes kötelessége — ezen különben elidegeníthetlen kötelesség, melly minden polgárnak olly arányban követeli mind személyes mind vagyonbeli hozzájárulását, millyenben a' köz haza' jótéteményeiben részesül, — nem a' legszentebb igazság' kivánata volt volna-e, mondom, hogy miután e' legterhesebb kötelesség' rendes viselete a' kiváltságos osztály' vállairól levétetett 's a' semmi joggal meg nem áldott parasztokéra tétetett: a' nemesség legalább abban egyezett volna meg, hogy mi azon korban adó alá vetett jobbágytelek volt, az mindig ollyan maradjon, vagy, ha úri kézre jő is, az adózástól fel ne mentethessék? De az igazság' nemtője még nem illette meg annyira a' nemesség' lelkét, hogy azon, különben is igen kétes alapú, joggyakorlatát, miszerint a' jobbágytelket majorsággá tehette, hazája' védelmének, mellytől egyébiránt ugy is majdnem egészen fölmentetett, áldozatul hozza. A' rendek azon való félelmökben, ha netalán vagy megszaporodott családjaiknak a' jobbágytelekre szüksége lenne, vagy kedve jőne a' jobbágyot elűzni telkéről, evvel együtt szűz vállaira adózás háramlandik, a' királyi előadásokat heves ellenmondással fogadták. Esterházy József és Zichy Ádám' vezérszónoklata alatt választmány ment a' királyhoz, melly őt meggyőzné, hogy az „*onus non inhaeret fundo*“ alkotmányos elv, 's az ellene tett inditvány a' haza' alkotmányát gyökerestűl felforgatja. A' fő rendek közől számosan még a' gyülést is odahagyták alkotmány-védelmi buzgalmokban. De a' kormány sem hagyott fel mindjárt az inditvány' sürgetésével, 's miután az adó' alapjának meghatározását mégis csak szükségesnek látta, országos választmányt neveztetett ki a' tárgy' elintézésére. A' nemesség azonban kiváltságától elállani nem akarván, sükerre ez sem vezetett. A' kormány nem szándékozott az ügyet élére állítani, 's végre megelégedett avval, hogy a' rendek a' következő országgyülésig, az adóalap' kimutatása nélkül két' millióötszázezer forintot ajánlottak az állandó katonaság' tartására. Ország-

gyülést azonban, noha még tizenkét évig uralkodott, Károly többé nem tartott.

A' vitatkozásokban, mellyek az országgyülésen e' tárgy iránt folytak, alig tudott a' birtoknál egyebet felhozni a' kiváltságos osztály kétes alapu, homályos származásu jogának védelmére; 's lehetetlen volt át nem látnia, milly gyönge e' joga, milly bizonytalan jövendőü e' birtoka, mellyet a' kormány, az egész kiváltságtalan osztály, 's e' fölött még az örök igazság is szünetlen ostromállapotban tart, és ezóta aggodalmasan kezdett gondoskodni, hogy megtámadott jogát újabb oklevelekkel körülbástyázza. 1741-ben erre a' legkedvezőbb, rég várt alkalom kinálkozott. Károly király 1740-ben az élők közől kiköltözvén, koronáit egy gyöngéd nő, a' magas lelkű, de még tapasztalatlan Mária Teréz öröklötte. A' leányági öröködést sokszoros szerződések, az ugy nevezett *pragmatica sanctio* biztosították; de mivel Károly nem fogadta tanácsát a' már régebben elhunyt, valamint a' harczok ugy a' politica' mezején is mély belátásu hős Eugen herczegnek, — ki helyesen állitá, hogy kétszázezer szurony 's telt pénztár leend legjobb biztositéka leánya' örökségének: — alig takaríttattak el Károly' meghült tetemei, örökösének a' csak irott malasztokkal, csak papiroson álló szerződvényekkel biztosított trónja már is ingadozni kezdett. Hat ellenség támadta meg az ősi örökséget, 's Párisban tervek készíttettek a' birodalom' felosztása iránt. Az állandó hadsereg, mellynek a' hat részről megtámadt birodalmat védenie kell vala, olly rosz lábon állott, hogy egynek is alig felelhetett meg; a' pénztár pedig, mellyből e' hiányt pótolni kellett volna, kiürülve szállott az új kormányra.

Illy körülményeк közt nyitotta meg Mária Teréz, 1741-ben, junius' 21-dikén a' koronázó országgyülést. A' kiváltságos osztály ennél valóban nem lelhetett volna kedvezőbb alkalmat arra, hogy az 1728-ban fenyegetett jogát új királyi oklevéllel biztosítsa. „A' megszorúlt királyné, ugy mondának, kénytelen lesz megadni kivánságunkat, ha segedelmünkre számot akar tartani." A' felavatási oklevelek, mellyeket a' királyok koronáztatásuk előtt esküvel szoktak megpecsételni, régtől fogva legnagyobb biztosítékúl szolgáltak a' nemesség' kiváltságainak. Ebbe akarták tehát most az orszag' rendei beszúrni az „*onus fundo non inhaeret*" elvét. De az éles eszű, ritka bátorságú nő, határo-

zottan kijelentette, miszerint a' felavatási oklevélben semmi újitást nem enged tétetni. Mivel azonban világosan látta, hogy az országos rendek' ezen kivánatának meg- vagy nemadásától függend a' tőlök várt segedelem, körülményeitől kényszerítve megegyezett, hogy az említett elv a' törvényczikkelyekbe fölvétessék.

Az adó' alapja az alkotott törvényczikkely szerint még a' törvényhozás' tárgya is megszűnvén lenni, Mária Teréz azt az utóbbi országgyüléseken többé szóba sem hozatta, 's csak az adónak tettleges nagyobbítására fordította e' tárgybani gondoskodását. 1751-ben sikerült is neki, noha nem kevés bajjal, hosszu, heves szóharcz után, az 1728-tól folyó adót hétszázezer forinttal fölemelni 's hárommillió kétszázezer forintban megállapítani. Azonban Europának megváltozott politicai rendszere, a' körmönfont porosz Fridrik' szomszédsága, 's az öröködési és hét éves háború alatt meggyűlt statusadósságok' következtében a' felemelt adó sem volt elegendő, 's a' kimerített kincstár újabb pótlékot kivánt. És ennek megszerzése volt az 1764-diki junius' 17-kére kibirdetett országgyülés' czélja.

A' királyi előadásokban, mellyek jul. 5-kén olvastattak fel, kijelenté Mária Teréz, hogy uralkodása' kezdetétől fogva egyéb kormánygondjai közt leginkább Magyarország' dicsőségének, kül bátorságának 's beljólétének gyarapitása feküdt anyai szivén, ez legyen czélja a' jelen országgyülésnek is, mellyet, bár miként kivánta elébb megtarthatását, a' súlyos hét éves háború miatt mind eddig kénytelen volt elhalasztani. Tudják az ország' rendei, mennyi költséget nyelt el az öröködési háború, a' hadsereg' tartásának terhe pedig, mellyet Europa' megváltozott politicai rendszere lerázhatlanná tesz, a' hét éves háború által annyira súlyosodott, hogy ő felsége újabban számos milliónyi adósságokkal kényteleníttetett terhelni pénztárát, minek következtében hitelének fentartása végett nemcsak a' kamrai jószágokat, hanem még a' köz adónak egy részét is előre le kelle kötnie. Reménylette ugyan ő felsége, hogy helyreállván az áldott béke, mind kincstárát felszabadíthatja e' bilincsekből, mind kedves Magyarországát annyival nagyobb gonddal ápolhatja, mennyivel több készséget talált annak rendeiben őt a' háború' szorongattatásaiban segedelmökkel gyámolítani. De a' háború' viszontagságai 's kimenete isten' kezében vannak; 's e' kimenet olly ke-

véssé felelt meg reményeinek, hogy nemcsak azt, mit magában Magyarországra nézve elhatározott, anyai szivének gyöngédsége szerint nem teljesítheti, hanem újabban is terhelni kénytelen az országot. Mert ámbár a' béke helyreállott, de tartományainak biztosítása folyton roppant sereget kiván tartatni, mi által kényteleníttve érzi magát a' rendeket felszólítani, hogy Magyarország' adóját is egymillió forinttal szaporítsák. Mivel továbbá megtörténhetik, hogy a' birodalom egyszerre több felől megtámadtatik, midőn aztán a' rendes had egy megtámadt rész' védelmére küldetvén, a' többi részek védetlenül maradnának; nehogy tehát illy esetekben pótolhatlan károk 's pusztaság álljon be, eleve szükség gondoskodni. Magyarország védelmére fenáll ugyan a' nemesi fölkelés' intézete; de ez mind a' készületi lassuságot, mind a' hadviselés' megváltozott módszerét tekintve, nem adhat már olly védelmet, melly az ország' szükségeinek 's a' rendek' buzgalmának megfelelhetne. Minél fogva kivánja ő felsége, hogy a' nemesi fölkelés is akként szabályoztassék, miszerint az ország abban szükség' idején biztos védelmét találhassa.

Julius' 9-dikén, az 5-dik ülésben kezdettek meg a' tárgyalások. A' rendek tábláján báró Koller Ferencz, kir. személynök' beszédére, mellyel a' királyi előadások mellett felszólalt, a' képviselők közől számosan válaszoltak; megismerték ugyan, hogy a' kir. előadások a' közjóra czéloznak, azokat mindazáltal igen súlyosaknak állították, mellyekhez lehetetlen volna a' rendeknek kimeritőleg szólniok, mig az ország' állapotát 's fizetési tehetségét meg nem ismerik, mi végre elébb a' sérelmeket 's kivánatokat szükség tárgyalniok; mi aztán a' tábla' végzéséül is kimondatott.

De alig történt meg ebben az egyesség, midőn váratlanul egy idegenszerű, magában véve igen érdekes tárgy hozatott szőnyegre. Kollár Ádám, a' császári könyvtár' őre, nem rég egy munkát adott volt ki a' királyok' rendelkezési hatalmáról az egyházi ügyekben. Czéljául szerző a' királyi hatalomteljesség' öregbitését 's a' köznép' érdekeit tűzte ki munkájában. Nem tagadhatni ugyan, hogy Kollár az egyeduralom' elvét egynémiben túl is űzte, a' törvényalkotásban a' királyoknak általában nagyobb hatalmat tulajdonítván, mint mennyi alkotmányos országban a' nemzet' befolyásának megsemmitése nélkül megáll-

hat; de egyszersmind olly tanokat is hirdet, mellyek korának eszméit, legalább Magyarországban, messze túlhaladva, a' közjó' kárára fenálló némelly kiváltságokat 's ezekkel összeforrt előitéleteket az igazság' verőfényében szégyanpadra állítják. Éles tollal állítja elő többek közt azon kiáltó aránytalanságot, melly szerint az előnyök 's köz terhek a' külön néposztályokban felosztvák, 's melly szerint míg a' köz hazából kifolyó minden előnyöket 's jótéteményeket kizárólag a' gazdag nemesség éldeli, azalatt minden köz terheket azon szegény néposztály hord, melly sem személy- sem birtokjogban nem részesül. Határozottan állítja máshol, hogy a' magyar korona tulajdoni és szabad rendelkezési jogát a' papi jószágokra nézve mindigre fentartotta; valamint tovább azt is, hogy a' királyoknak teljes hatalmok van, az egyház' külviszonyait elintézni stb.

Ezen 's hasonló elvek Magyarországban az időben még teljesen ismeretlenek voltak, 's ugy járt velök Kollár, azokat közzé tévén, mint az, ki sokáig sötétben levőnek szemei elébe rögtön nagy világot állít; a' meg nem szokott fény fájdalmasan hat a' szemre, 's a' szenvedő szitkokra fakad a' fényt derítő ellen. Igy tőnek a' rendek is Kollárral. Feljajdúlt az egész képviselő testület; pap és világi egyaránt sértve érzé magát az igazság' meztelen szózata által. És lőnek keserű kifakadások a' szerző ellen, ki, mint mondatott „istentelen, gonosz, rágalmazással, kárhoztatott hibákkal teljes" munkája által a' dicső magyar nemzetet Europa' színe előtt ekként meggyalázta, ki „épen akkor, midőn az ország' rendei a' királyi fölség által a' köz boldogság' előmozdítása végett összegyüjtettek, a' törvényeket gonosz értelmezés által az egyház és nemesi rend' kiváltságainak sérelmére elcsavarja, 's a' király és nemzet közt konkolyt hint, gyűlölséget gerjeszt. Ő felsége ugyan számos fényes bizonyítványokkal tanusította a' magyar nemzetnek mind honn a' tanácsban, mind künn bajnoki munkákban véghezvitt dicső tetteit; de mivel e' könyv messze földekre elterjed, hihetetlen, hogy a' magyar törvényeket 's a' magyar nemzet' kiváltságait nem ismerő nemzeteknél a' magyarokról rosz véleményt ne támaszszon." Kérték aztán a' királyi személynököt, munkálna velök ő is közre, hogy a' nemzetnek hányt ezen cselek megsemmíttessenek, 's a' gyalázat' bélyege lemosassék a' nemzetről. És hasztalan veté ellen a' személynök, hogy az

országgyülés' méltóságával meg nem férhet egyes irókkal bíbelődni, kiknek állitásai, akár kedvezők akár gáncsolók, különben is csak ugy találnak hitelre, ha kiállják az ész' próbáját; miszerint annál inkább megvetendő volna e' magányos ember, minthogy a' mit írt, ő felsége' tudta nélkül írta. De a' rendek, ugy látszik, azon, noha világosan ki nem mondott véleményben voltak, hogy, mint valóban történt, Kollár e' munkát a' kormány' tudta 's megegyeztével bocsátotta közre; és keserűen ismételvén fájdalmokat, az ügyet a' felségtől kérendő orvoslás végett ugyanazon küldöttség által üzenték meg a' főrendeknek, melly hozzájok a' sérelmek' előleges tárgyalása iránt keletkezett végzést megvitte.

A' főrendeknél Kollárnak, mint mondák, istentelen munkája szintolly benyomást tőn, mint a' rendeknél, 's a' királyhoz intézendő föliratban egész készséggel megegyeztek. Más nap azután (a' 6-dik ülésben) hosszu, keserű kifakadásokkal dús viták után azt végezték a' rendek: adassék elő a' föliratban ő felségének, milly veszedelmesek a' szerző' cselei, milly súlyos az ország' gyalázata és sérelme 's milly nagy a' zavar, melly e' munkából a' közügyre háramlik; 's kéressék meg a' királyné, miszerint ezen botrányos könyvet tiltsa el, 's égettesse porrá, a' szerzőt pedig, mint a' haza' ellenségét, kárhoztassa számüzésre, mi aztán törvényczikkelybe is foglaltassék. Utóbb, a' főrendek' javaslatára országos választmány neveztetett, melly, a' szerző' bűnét egész nagyságában kimutatandó, minden törvénybe ütköző 's a' kiváltságokat gáncsoló állításait a' felirathoz való kapcsolás végett összeszedné. És csak miután ezen, a' kedélyeket lázas ingerűltségbe hajtó tárgyban ekként intézkedtek, fogtak ismét a' rendek az országos ügyek' tárgyalásába.

Meglevén a' két tábla közt az iránt az egyesség, hogy a' sérelmek és kivánatok a' kir. előadások előtt vétessenek munka alá, julius' 14-kéről, a' 9-dik ülésből következő tartalmú feliratban válaszoltak a' kir. előadásokra: „Mennyire ügyekszik fölséged az ország' közjavának előmozditásán, számtalan a' bizonyítvány. Most is alig végezte be a' hosszu, súlyos háborút, már is tanácskozni hívta meg a' rendeket a' közjólét' gyarapitására; miért örök hálával adóznak. A' kegyelmes kir. előadásokat, élénk emlékezetben tartják az ország' rendei, hogy azon-

ban azokra fontosságukhoz képest válaszolhassanak, előbb a' velök kapcsolatban levő sérelmeket 's kivánatokat szükség meghányniok. Azon lesznek mindazáltal, hogy ő felsége' várakozásának mennél előbb megfelelhessenek."

Valamint az országos rendek előlegesen tárgyalták Kollár' munkájának ügyét, ugy a' választmány is gyors volt annak megvizsgálásában: tudósitását már jul. 16-kán (a' 10-dik ülésben) beadta mind a' két táblához. Érdekes ugyan ezen egész tudósitás, mert hű tükreül szolgál azon kor' elfogultságának, ferde eszméinek 's tudatlanságának: rövidség' okáért mindazáltal csak néhány vádpontot fogunk említeni. Büntetésre méltó vakmerőségről vádolják Kollárt, midőn állítja, hogy sz. István' első könyve nem tartozik törvénykönyveink közé, nem egyéb levén, mint Bazil görög császárnak fiához, Leóhoz intézett tanácsainak másolata. Lázitónak jellemzik továbbá a' szerző' azon tételét, mellyben mondja, hogy oktalanúl 's eszélytelenűl cselekszik, a' ki a' régi törvényes szokásokat csodálja, 's a' hazának ártalmára van, a' ki a' régi szokásokhoz konokúl ragaszkodik; és a' legtűrhetlenebb rágalomnak 's bujtogatásnak nevezik azon allitását, miszerint számos szokás van nálunk, mellyek a' féktelenség 's erőszak' korában keletkeztek, 's mind meg annyi makacs kóranyagként a' haza' boldogságát, sőt magát annak fenállását is többször a' legnagyobb veszélybe ejtették. Igen rosz néven veszik, hogy Verbőczyt egynémiben tudatlanságról vádolja, és szemtelen rágalmazónak nevezik őt, mivel Verbőczy' Hármaskönyvét korának előitéleteivel elárasztottnak mondja. De mindenek felett azon két állitás volt a' botránkozás' legnagyobb köve, mellyek' egyikében azt vitatja Kollár, hogy a' magyar szent korona birtokjogát 's uraságát az egyházi javakra fentartotta; 's a' királyt, hogy több módja legyen az országot boldogítani, azoknak elfoglalására ösztönzi; másikában pedig igy szól: „A' gazdagabbak a' szükséges adózási terheket viselni nem akarják, 's a' régi kiváltságok' hiú czíme alatt a' szerencsétlen jobbágyot, kinek nyomorú életén kivül semmi tulajdona, sokféle adozásra kényszerítik; 's ez az oka, miérthogy a' nemtelenek akár hol inkább laknak mint hazájokban; mert ki laknék örömmel, ki nemzene gyermekeket szívesen olly hazában, hol a' köz terhek mindenkitól igazsá-

gosan nem viseltetnek, hol az előnyöket 's kiváltságokat a' gazdagok mind magokhoz ragadják."

A' rendek igen meg valának elégedve a' választmány' munkálatával, 's noha a' főrendek azt óhajtották, hogy ezen gyalázó tévtanok rendszerbe állíttassanak, ők mindazáltal abban állapodtak meg, hogy e' kiszemelt állitások ugy mint vannak, kapcsoltassanak a' felirathoz. — Mig ezután a' rendek kerületileg 's választmányilag dolgoztak az ország' serelmeinek 's kivánatinak összeszedésében, augusztus' közepéig csak néhány ülés tartatott azoknak felolvasására. A' királyné időközben megértvén, milly nagy ingerűltséget szült az ország' rendeiben Kollár' munkája, nehogy ezen lázas kedélyállapotnak a' kir. kivánatok' megajánlására is káros hatása legyen, sőt inkább e' körülményből is hasznot huzzon, megelőzve a rendek' föliratát, Kollár' könyvét egy, velök is közlött, udvari parancs által árultatni 's újra nyomatni megtiltotta, a' már előadottak' beszedését pedig megrendelte. A' RR. ezért aug. 16-dikán tartott ülésökben hálafeliratot szavaztak a' kegyes királynénak; hogy azonban ő felsége mind Kollárnak még súlyosabb megbüntetésére indíttassék, mind más iróknak hasonló vakmerőségre vetemedése örökre meggátoltassék, a' Kollár' munkájából kiszedett tételeket a' felirathoz kivánták kapcsoltatni. És az olly nagy ingerűltséget, annyi keserű kifakadásokat okozott tárgy evvel be is fejeztetett.

Illy előzmények után a' kerületileg már meghányt sérelmek aug. 22-dikén, a' 17-dik ülésben végre olvastatni 's következőleg tárgyaltatni is kezdettek. Az összesen 228 pontra terjedő roppant tömegből 22 pontot, mellyek az adózó nép' sanyarú állapotát, a' kereskedés' akadályait 's pangását 's általában az adót közelebbről illették, különválasztottak, hogy azokkal a' kir. előadásokra adandó válaszukat támogassák. September' 3-dikáig végre keresztűlhaladtak a' táblák a' sérelmek' halmazán, 's a' főrendek felszólították a' képviselőket, hogy miután az országgyülés' tartására törvényesen kiszabott két hónap már eltelt, 's a' királyné is nem sokára visszajövend, de azon okból is, nehogy az országgyülés' költségeivel a' nép igen terheltessék, vennék már elő a' kir. előadásokat. A' RR. azonban az adóval kapcsolatban levő 22 sérelmi pontot mintegy bevezetésül még egyszer 's a' többi sérelmektől külön kivánták tárgyalni, hogy azoknak öszpontosított fölterjesztése ál-

tal a' kormánynyal is világosan láttassák az adó' alapjának gyöngeségét, az adózó nép' nyomorúlt állapotát.

Ezek meghaladtatván, a' sept. 4-kén tartott 27-dik ülésben végre a' kir. előadások felett kezdének a' RR. értekezni. *Bacskády*, Nyitra megye' alispánya 's követe emelt először szót. Megismeré, hogy nagy a' kincstár' szüksége; de az adózók' sorsát is sanyarúnak állitá, miszerint őket újabban terhelni teljes lehetetlenség; sőt ha rajtok nem könnyíttetik, még az előbbi teher alatt is leroskadnak; minél fogva küldői' nevében az adó' leszállítására szavaz. *Takács*, Pozsony megyei alispán és követ, ezt annál sürgetőbbnek állitotta, minthogy 1751 óta, midőn az adó fél millió fttal fölemeltetett, nemcsak nem javult az adózók állapota, minél fogva újabb teher' elviselésére képesekké váltak volna, hanem a' hét éves háború alatt annyira meggyöngültek inkább, hogy az eddigi adót sem fizethetik, 's bár számtalanok biróilag is elmarasztaltattak, a' be nem hajtható adótartozás mégis évről évre a' végtelenségig szaporodik. És ekként még számosan nyilatkoztak a' RR. közől. Az elnök azonban ellenveté, hogy e' nagy fontosságu ügyet nagyobb gonddal kell megfontolni. Történhetik, mert alaposan várható ő felsége' kegyelmétől, hogy a' sérelmekre adandó válasza által az ország' anyagi állapotát egynémiben jobb karba állitandja: leszállíthatja például a' vámokat, könnyítheti a' kereskedést, elősegítheti a' gyárak' felállitását, az ország' kivánata szerint benn készíttetheti a' katonaság' ruházatát. Ezek mind meg annyi újabb források lesznek az adózók' állapotának gyarapodására; miknek fejében aztán az ország is ajánlhat valamit a' felségnek. — De *Okolicsányi*, liptói alispán és követ a' még csak remélhetőért semmit sem vél igérhetni, 's csak a' jelent gondolja szem előtt tartandónak. *Balogh*, nógrádi követ 's alispán pedig, megismeri ugyan, hogy az elnök által elszámlált előnyök a' nép' fizetési tehetségét növesztendik annyira, hogy régi terheit viselhesse, de annyira nem, hogy újabbak' viselésére is képes legyen. Egyébiránt a' kereskedés' könynyitését már sokszor kérte az ország, sokszor igérte a' kormány, de mindig süker nélkül; abban tehát bízni most sem lehet. A' gyárak végre csak lassan, huzamosb idő után gyarapíthatnák a' népet. Bárhova tekint is tehát, nem látja módját, miként lehetne megfelelni a' királyi kivánatnak.

E' nyilatkozatot valamennyien magokévá tevén, átmentek a' kir. előadások' második pontjára, a' nemesi fölkelés' szabályozására. De ebben is egyezőleg oda ment ki a' RR. véleménye hogy, miután a' fölkelést már számos törvények szabályozzák, szükségtelen volna alkotni újabb törvényeket. Hasztalan veté ellen az elnök, hogy más volt a' régi, más az újabb hadakozás' módja, mi kivált azon esetre, ha a' rendes had' távullétében váratlanul törne be az ellen, szükségessé teszi a' szabályozást. Ugy látszik, a' kormánynak e' tárgyban az volt kivánsága hogy, miután a' rendes honvédelem' terhét egészen a' jobbágyság viseli, a' nemesség pedig, ámbár az állandó had' megalapitása' következtében a' honvédelem' súlyos kötelességétől majdnem egészen fölmentetett, az állandó had' költségeiben mégis csak annyiban sem akart részesűlni, hogy az adó' alapjául a' jobbágyi telkek mindigre 's változatlanul kitüzessenek; sőt azon elvet, hogy az adó nem fekszik a' jobbágytelken, 1741-ben a' kormány szorúlt körülményei közt törvényben is kimondotta: most tehát a' nemesség, hadakozási terhének illy tetemes megkönnyitéseért némi kárpotlást adna, vagy a' fölkelést egészen megváltaná. Ezt azonban, nehogy az adónak kivánt fölemelésében még nagyobb nehézségekbe ütközzék, sem a' kir. előadásokban, sem emberei által élő szóval világosan ki nem mondatta a' kormány; 's azért az elnök is csak oda irányozott beszédében, hogy megmutassa, miképen a' nemesi fölkelés a' régi mód szerint már elégtelen az ország' biztosítására. De a' rendek, valószinűleg átlátván a' kormány' czélzatit, a' tárgyba mélyebben nem akartak beereszkedni. *Bácskády* azt válaszolta az elnök' beszédének ama' részére, mellyben a' hazát érhető veszedelmeket erintette, hogy az irgalmas isten, ki az országot eddig annyi viszontagságok közt fentartotta, ezen veszélyeket is elfordítandja, 's adand kegyelmesen időt, hogy a' törvények által kijelelt esetekben mindig felülhessen a' nemesség. Mások rosz néven vették az elnöknek, hogy a' felülést az eddigi mód szerint már kevés hasznúnak állitotta a' jelen körülmények között, 's a' nemzet és haza ellen vétkezni mondák azt, ki a' nemesség' dicső tetteit nem méltányolja. Ezután küldöttség által tudatták a' felső táblával abbeli végzésöket, miszerint az előadásokra teendő feliratban az adónak leszállítása kéressék, a' nemesi fölkelés' szabályozása pedig szükségtelennek jelentessék.

A' főrendek erre akként válaszoltak a' következő napi ülésökből, hogy magok is átlátják ugyan a' nép' szegénységét, figyelmeztetik mindazáltal a' rendeket, valljon illik-e tagadó választ adni a' közöttök olly sokáig mulató fölségnek? Óhajtják tehát, hányják meg az ügyet bővebben a' RR., hogy ő felségének kielégítő választ adhassanak. A' nemesi fölkelést illetőleg, ők sem akarnak a' régi törvények 's kiváltságok' sérelmére újítani, 's csak ezt kivánják bővebben megvítattatni, valljon nem lehetne-e a' fölkelés' módján könnyíteni? Ne ijedjenek meg a' RR a' fölkelés' szabályozásának eszméjétől; a' felső tábla biztosítja őket, hogy ebben a' régi elvek 's kiváltságok megsértetni nem fognak, 's a' szabályozást magok is csak annyira óhajtják, mennyiben a' régi elvek 's jogok engedik. Tanácskozzanak tehát a' RR., 's az ellenkező véleményeket is türelemmel hallgassák meg.

A' főrendi küldöttség' eltávozta után az elnök más utat kisérte meg, osztályonként akart szavaztatni, 's legelőbb is a' papságot szólítá fel véleménye' nyilvánítására. *Kis Pál* veszprémi prépost és kanonok tehát osztálya' nevében kijelenté, miképen a' megyei követek hivataluknál fogva is legjobban ismerhetik a' nép' állapotát; saját tapasztalásukból szólva, mellyet jószágaikon merítettek, a' káptalanok is azt kénytelenek vallani, hogy a' jobbágyság valóban annyira elszegényedett 's eladósodott légyen, miszerint uri munkáit is alig róhatja le; mondani pedig nem lehetne, hogy a' földes uraktól nyomatnék. Ennél fogva tehát a' papság valamint az adó ugy a' fölkelés iránt is egyezőleg szavaz a' nemesi renddel. — A' megyei követek közől azután többen ismételték előbbi nyilatkozatukat, és valamennyi közől csak egyetlen szózat emelkedett a' királyi kivánatok mellett. *Jeszenák János*, özvegy Zichy Miklosné' képviselője, azt állitá, hogy az előbbi országgyülésen is sokáig azt vítatták légyen a' RR., miképen az adót fölemelni teljességgel lehetetlen, 's végtére mégis fél milliót ajánlottak. A' sérelmekből az adó' fölemelésének csak nehézsége, nem pedig lehetetlensége tünik ki. A' nemesi fölkelésre nézve önmaga, mint az akkori nádor mellett hivataloskodó, tapasztalta, mennyi számtalan bajba 's nehézségbe, pénz- és időveszteségbe kerűl annak létreállitása; mi tehát javitást igényel. — De a' RR. az adóra nézve ezután is csak az előbbi okokat ismételték; a' fölkelés' kérdésébe

pedig még csak beléereszkedni sem akartak, attól félvén, nehogy olly valami végeztessék, mi a' kiváltságokat megsértené.

Az adóra nézve csekély ellenvetések után a' fő RR. is megegyeztek az alsó táblával; de a' fölkelés' szabályozását még azután is sürgették; mit azonban a' rendek állhatatosan ellenzettek, egyebek közt azt hozván fel okul, hogy a' fölkelés a' törvények szerint csak rendkivüli esetekben történhetik, miért azt szabályozni ama' törvények' sérelme nélkül nem is lehetne; a' mi pedig azt nézi, hogy a' fölkelő nemesség' száma nincs meghatározva., azon fölül, hogy ezt tenni nem is lehet, még olly üdvös titoknak is mondották azt, mellytől az ország' fenmaradása függene; mert ha ez nyilvánossá tétetik, az ellenség, hadait megszaporítván, könnyen felforgathatja az országot. Ha az értetnék a' szabályozás alatt, hogy a' nemesség fegyverben gyakoroltassék, ugy ez minden más osztálynál boldogtalanabb lenne, egész életében hadi gyakorlatokra kényszeríttetvén. Ezek után a' főrendek is hozzájárultak az alsó tábla' végzéséhez, 's a' felirat megkészülvén, a' sérelmek' egész tömegével együtt benyujtatott a' pár nap előtt Pozsonyba érkezett királynénak.

A' fölirat' tartalma következő: „Az országgyülés' elejétől fogva minden ügyekezettel azon voltak az ország' rendei., hogy ő felsége' várakozásának megfeleljenek; de mennél többet tanácskoztak, minél szigorúbban vizsgálták lelkiismeretöket, annál nagyobb nehézségekre akadtak az adó' tárgyában; mert bár miként érzik is magokat sürgettetni a' birodalom' szükségei 's az anyai indulatú királyné iránt való gyöngéd szeretetök által kivánatainak teljesítésére, azt mindazáltal az adózó nép' insége teljességgel lehetetlenné teszi. A' múlt országgyülésen is egyedül az ő felsége iránt való szolgálati készségből, 's csak a' három év múlva tartandó gyülésig emelték fel az adót fél millióval, remélvén, hogy a' nyomorú állapotban sanyargó nép attól, mi őt már is erején fölül terhelte, három év múlva megszabadúl. Azonban már tizenhárom év óta viselik azt nyilvános romlásukra, a' mint ezt az adónak behajthatlansága 's a' nép' eladósodott állapota, mellybe a' behajtás' szigorúsága által vettetett, eléggé bizonyítja. Ehez járultak 1751 óta a' számos természeti csapások, mellyek a' nép' fizetési tehetségét annyira megcsökkentették, miszerint az nemcsak hogy nagyobb adót el nem bir, de az eddigi öszveget sem fizetheti. Meggyőződhetik erről ő felsége, ha ke-

gyesen meggondolja, milly 's mennyi újabb terhek háramlottak a' hét éves háborúból is a' szegény adózó népre, melly a' felett, hogy a' szükség-kivánta szállitások 's e' körűli veszteségek alatt majdnem leroskadott, még azon ötvenkétezer munkás lakossal is megkevesbedett, kik ő felsége' zászlói alá újonczokúl állíttattak. Ha még ezeken kivül figyelemre méltatja ő felsége, kogy a' kereskedés több magyar termesztményekkel mód felett meg van nehezítve; a' marha' kihajtása Buccari kikötőben, a' bor' kivitele a' német tartományokba egészen meggátoltatik, a' vámok pedig általában olly magasra emeltettek, hogy még a' többi örökös tartományok' adójának terhét is nagy részben Magyarország viseli: nem fogja rosz néven venni ő felsége, ha az ország' rendei kijelentik, miképen lelkiismeretök által az adónak nemcsak fölemelésétől eltiltatnak, hanem arra is kényszeríttetnek, hogy azon fél millióval, mellyel az 1751-ben megszaporíttatott, leszállításaért könyörögjenek." A' fölkelés' szabályozása iránt adott tagadó válaszukat pedig a' már fönebb említett okokkal támogatták.

A' királyné már öt nap múlva, sept. 19-kén 's azon elhatározott hangon, melly leiratait általában jellemzi, válaszolt az ország' feliratára, kijelentvén, hogy mind az adó' fölemelését, mind a' nemesi fölkelés' szabályozását egyedül az ország' biztossága 's dicsősége végett kivánta, 's kellett is azt tiszte szerint cselekednie. Megértette a' feliratból a' nép' nyomorú állapotát; 's maga is inkább könnyíteni óhajtaná azt, mint újabban terhelni, ha a' köz szükség 's a' meggyűlt statusadósságok ellenkezőt nem parancsolnának. Midőn azonban ennélfogva az adóra nézve előbbi kivánatánál tovább is megmaradni kénytelen, igéri egyszersmind, hogy más részről semmit sem fog elmulasztani, mi által az adózók' állapotát javíthatja; 's ha részökről a' RR. is megteszik a' lehetőt, akként van meggyőződve, hogy a' nép az eddiginél kissé nagyobb adót is elbirhat. A' fölkelést illetőleg, tudja ugyan, hogy az iránt már számos törvény intézkedik, de ebből még korán sem lehet következtetni minden újabb intézkedés' fölöslegességét. Az állandó had rendes esetekben védheti ugyan az országot, de minden körülményekben elegedendő ez már nem lehet, 's történhetnék, hogy annak távullétében a' fölkelés' mostani lassusága mellett az ország' egy része elpusztíttassék; minél fogva szükségesnek látja a' fölkelést gyorsítani 's

módját általában könnyíteni. A' sérelmeket ő felsége megvizsgálandja, 's mit az ország' javára válandónak talál, örömmel megteendi.

Ugyan ezen alkalommal egy másik leirat is érkezett az ország' rendeihez. Ezek t. i. a' múlt országgyülésen az igazság' szolgáltatásának könnyitése iránt is kezdének tanácskozni, de a' kiküldött választmánytól e' tárgyban készített munkálatot az idő' rövidsége miatt akkor megvizsgálniok nem lehetett. A' kormány azt időközben a' királyi tábla által újabban kidolgoztatta, 's most azon czélból küldötte a' rendekhez, hogy országosan meghányatván, törvénynyé emeltessék.

Felolvastatván a' királyi leiratok, azt, melly az adót és fölkelést nézi, sept. 27-kén, a' 36-dik ülésben fogták ismét a' RR. tárgyalás alá, ha mégis nyilatkozataik tárgyalásnak nevezhetők. Szóltak számosan, de valamennyien csak azon értelemben hogy, miután az adó' tárgyában kelt előbbi feliratukra a' nép' állapota 's lelkiismeretök által kényszeríttettek, az ország' viszonyai pedig azóta nem változtak, most is csak előbbi véleményöket kénytelenek ismételniök. A' nemesi fölkelés' szabályozását hasonlókép most sem látják szükségesnek. Az egész táblán az elnökén kivül csak két szózat hallatott a' kir. kivánatok mellett. Az egyik *Nagy Pál*, nádori itélőmesteré, ki szinte megismerte ugyan az ország' szegénységét, de még nagyobbnak, sürgetőbbnek állitotta a' kincstár' szükségét, miután a' hét éves háború' kezdetétől fogva kétszázmilliónál többre szaporodtak a' statusadósságok. E' szerint, bár maga is szinte birtokos és hű fia hazájának, mégis ugy vélekedik, hogy a' kir. kivánatot az adóra nézve legalább némi részben kell teljesítniök. Hasonlókép a' felkelést is lehet szabályozni a' nélkül hogy, mitől a' RR. félnek, a' nemesség' sarkalatos kiváltságai legkevesebbé is megsértetnének. A' másik szót ismét *Jeszenák* emelte, mondván, hogy valamint 1751-ben a' sok, lehetetlenséget állitó, beszéd után végre mégis lehetségessé vált az adófölemelés, ugy nem lehetetlen az most sem. A' fölkelésre nézve pedig állitotta, hogy szükség' idején megajánlják ugyan a' RR. a' fölkelést, de annak sem elveit, sem szerkezetét, mint hajdan volt, nem ismerik, miért erről szükség volna határozottan intézkedni. — A' RR. azonban mind a' két tárgyban előbbi véleményöknél maradtak. *Darvas*, nógrádi követ, a' fölkelésre nézve még azt is mondá, hogy annak szabályozása már csak azért is veszedelmes volna, mert

félhető, hogy az istennek, ki a' népét megszámító Dávidot mirígyhalállal büntette, a' RR. sem tennének kedves szolgálatot.

Küldöttség neveztetett tehát *Bajzáth* esztergami kanonok 's káptalani követ' vezérlete alatt, melly a' RR. végzését a' felső táblának megvigye. Bajzáth még megbizatásán túl is fejtegette az okokat, mely-lyek a' RRt a' fölkelés' szabályozásától elrettentik; mert, u. m. akár kész pénzzel váltassék meg a' fölkelés, akár állandó katonaság tartassék helyette, az adót, mellytől a' nemesség ment, mégis csak a' nemeseknek kellene viselniök. Eleink minden erejökkel meggátolni ügyekeztek, hogy az adó' terhe ne feküdjék a' telken — ne onus inhaereat fundo. De ha a' fölkelés szabályoztatnék, az adó mind a' személyt mind a' telket terhelné. Bajzáth szokás szerint a' RR. előtt is elmondotta a' felső táblánál tartott előadását, mit azok annyira lelkökből szakadtnak érzettek, hogy neki hangos éljenek közt köszönetet szavaznának; egy rögtönző pedig a' következő verspárban fejezte ki a' RR. kivánatit:

„Orator Patriae, mytram tibi Patria vovet,
Vox tua, vox populi, vox sacra, voxque Dei est."

A' főrendek három órai tanácskozás után válaszoltak a' rendeknek, kijelentvén, hogy lelkiismeretöket az adóra nézve azon általános nyilatkozattal: ‚nem lehet' — bővebb megfontolás után már meg nem nyugtathatják, 's annál szükségesebbnek látják a' részletekre való lépést, minthogy az adóról törvény szerint is országgyülésről országgyülésre kell egyezkedniök a' királylyal; e' törvényt pedig a' lehetetlenség' puszta emlitgetése által nem teljesítik; ezenkivül némelly részletekről, például, a' testőrségről, mellynek díjazása csak a' jelen országgyülésig folyt a' közadóból, múlhatatlanúl kell is határozni ez országgyülésen. És nem is látják azt a' teljes lehetetlenséget, mellyről a' RR. szólanak. Hogy ők is megegyeztek a' RR. ezen nyilatkozatában, 's a' fölségnek közös akarattal e' szerint válaszoltak, azt csak azon régi szokásból tették, miszerint az ország a' király' kivánataira nem szokott mindjárt kedvező választ adni. A' fölkelésre nézve a' főrendek sem hagyják legkevésbbé is megsértetni a' kiváltságokat, 's azért soha eszökben sem volt azon gondolat, hogy a' fölkelés pénzen váltassék meg, vagy rendes haddal

pótoltassék; hiszik mindazáltal, hogy e' tárgyban is lehet az előjogok' minden sérelme nélkül, sőt kell is intézkedniök.

Más nap, sept. 28-kán, a' királyné Holicsba utazván, a' nádor a' RRket bucsútisztelkedésre a' várba rendelte. A' királyné azonban a' kivánataira adott tagadó válasz miatti kedvetlenségét kijelentendő, minden szó nélkül távozott a' RR. közől; kik aztán gyülésteremökbe viszszatérvén, az elnök' sürgetéseire ujonnan szőnyegre állították a' kir. kivánatokat. 'S most már az előbbiekhez hasonló, esküvel is erősitett tagadó' nyilatkozatok közt mégis hallatott néhány szó mind a' papság, mind a' világiak' köréből, miszerint a' kivánt egymilliónak némi részét mégis csak meg lehetne, meg kellene ajánlani. Különösen *Csiba*, Mosony megyei követ, állitá, hogy tüstént meg fog szűnni az annyiszor ismételt fizetési lehetetlenség, mihelyt a' RR. a' királyné' valóban anyai intése szerint a' nép' nyomorú állapotán az urbér' méltányosabb szabályozása által könnyitenek. De az igazság és méltányosság' szent igéi hatástalanul hangzottak el a' RR. között, kik a' népet a' kormány' ellenében a' nagyobb terheléstől olly hajthatlanul ügyekeztek megóvni, arról azonban önzésteljes elfogultságukban hallani sem akartak, hogy az urbéri terhek alatt még inkább roskadozó népnek magok' részéről valahára már igazságot szolgáltassanak, 's azon nagy különféleségnek, melly az urbéri munkák 's adózások' tárgyában az ország' külön vidékein létezett, azon korlátlan önkénynek, és zsarnokságnak, mellyel számos földes úr egész a' kétségbeesésig zaklatta jobbágyait, valahára véget vessenek, és e' néposztályt, melly noha sem személyes sem birtoki joggal a' hazától megáldva nem volt, mégis az összes közigazgatási és honvédelmi terheket viselte, ha jogokkal fel nem ruházzák is, legalább egyes kiváltságosak' kegyetlen bánásmódjától megótalmazzák. Valóban, ugy látszik, mintha azért nem akart volna a' nemesség nagyobb hadi adót vetni a' nép' vállaira, hogy azt is önmagának zsarolhassa ki tőle, mit ez az adó' fölemelése' esetében a' köz szükségekre fizetendett; erre mutatott legalább az, hogy midőn a' mosonyi követ az urbér' szabályozását megemlítette, arról a' többiek még csak hallani sem akartak; hanem tovább is az adófölemelés' lehetetlenségét ismételve, előbbi végzésöket újra megerősitettek, 's azt némi, az 1741-ki törvénykönyvnek a' nemesi

fölkelést illető 8-dik czikkének értelme fölött támadt viták után a' felső táblának változatlanúl átküldötték.

A' főrendek ezután, hogy az ügyön fordítsanak, részint a' tárgyalás' könnyitése 's gyorsitása, részint a' végett is, hogy ha talán a' fölkelés iránti kir. kivánat ezen országgyülésen nem létesűlne, vele együtt az adó is el ne maradjon, a' két tárgyat egymástól elválasztani óhajtották; és emerre nézve sürgették is a' rendeket, hogy meggondolván, mennyire ügyekszik a' királyné előmozdítani az ország' javát, 's mennyire becsüli a' magyarokat, feleljenek meg ők is azon kivánatának, mellyel egyedül az ország' javát 's biztosságát czélozza. Az ország' békéje 's boldogsága Károly király óta kezdődik, mióta t. i. rendes katonaság van; nehogy pedig ezt a' kormány az ország' veszélyeztetésével megkevesbíteni kényteleníttessék, szükséges fölemelni a' már elégtelen adót.

Az oct. 1-ső napján tartott 39-dik ülésben avval kezdé meg aztán az elnök e' fordulat után tárgyalni az adót 's rábeszélni a' RRket annak elfogadására, hogy az ország' anyagi állapotának javítására nincs semmi hasznosabb, mint gyárak' felállitása. Most, ugymond, évenként egymillió forint foly ki az országból idegen gyártmányokra. Ezen kivül a' katonaság' ruhájának itt benn 's honi anyagból készitése által is nyerne az ország évenként egymilliót, melly két öszveg aztán tetemesen gyarapítaná az országot. Igaz, hogy a' gyárak rögtön nem árasztják el ugyan pénzzel az országot; de ezeket valahára mégis csak meg kell már kezdeni; már pedig ugy ezek' felállitása, mint a' katonaság' ruhájának készitése' ügyében leginkább ő felségének kegyelme szükséges; 's nem is fogja azt megtagadni az anyai indulatu királyné, ha látni fogja, hogy az adózók' illy sanyarú állapotában is kész az ország teljesíteni kivánatit.

Bezerédy, Győr megyei követ, erre olly értelemben válaszolt, hogy igaz ugyan, miszerint a' kereskedelmi 's gyáripar más országoknak lelke 's leggazdagabb kincsforrása, 's az Magyarországnak is kétségkivül nem csekély hasznára fogna lenni; de annak haladása igen lassu, gyümölcse későn érik ugy annyira, hogy e' remény' fejében megajánlani most semmit sem lehet. — *Bacskády*, nyitrai követ pedig elő-

adá, hogy érzik a' RR., milly nehezen eshetik, elnök ő kegyelmének, hogy a' RR. tőle ekként különböznek véleményben; de nekik is nehezen esik, hogy annyi felszólításaira sem hajolhatnak. Az irgalmas istent kell kérniök, javítsa meg az ország' állapotát, miszerint aztán idővel többet adózhassanak a' közjóra; de jelenleg kétségkivül megbántanák az istent, ha lelkiismeretök ellen cselekednének, már pedig megkötötték a' RR. lelkiismeretöket, midőn hittel mondták, hogy még az eddigi adót is lehetetlen megadniok. „És hogy nem lehet megadni — folytatá *Szüllő*, Pozsony megyei követ — a' tábla lelkiismerete alatt kimondotta; 's evvel vége van." Mihez *Luby*, liptói követ, még azt vetette hozzá: „a' mi lehetetlen, azt végtére is csak lehetetlen akár megajánlani akár megadni."

Midőn ezután, elhangozván e' bölcs nyilatkozatok, a' papság' köréből szó emelkedett volna a' királyi kivánat mellett, *Darvas*, nógrádi követ, azt mondotta, ha valakinek, bizonyára a' papságnak kell gondoskodnia a' nép' sorsának javitásáról, mert sok helyt már olly szegény az, hogy ruha' híjában templomba sem járhat. Valóban szomorú dolog, hogy a' rendek igy ismervén 's elismervén a' nép' állapotának nyomorúságát, mégis, sem arról, mi azon leginkább segíthetett volna, az urbér' szabályozásáról, gondoskodni, sem az ipar 's kereskedés' előmozdításáról, mi az ország' virágzatának alapját megvethette volna, tanácskozni nem akartak. A' kereskedelem 's gyárak' ügyének emelése még többször is szóba hozatott ez ülés alatt néhányaktól; egyebek közt, a' már többször említett *Jeszenák* könyörögve kérte a' rendeket, gondolkodnának már mégis komolyabban az ország' állapotának emeléséről 's rendelnének egy országos választmányt, melly a' kereskedelem 's gyárak' ügyét 's a' jobblétnek egyéb hasonló tárgyait megvizsgálná. De a' rendek' egy része ezen indítványt, mint haszontalant, elvetette; a' többség pedig aztán abban nyugodott meg, hogy a' kir. helytartótanácsnak 1741-ben a' 116-dik t.-czikk által már ugy is meghagyatott, miszerint az ipar 's kereskedelem' ügyében munkálatot készítsen, felszólítandó volna tehát a' kormánytanács, adja be, ha mégis készített, munkálatát, az országgyülésnek. És evvel a' mondhatlan fontosságu életkérdés végkép mellőztetett.

Ezután küldöttség vitte meg a' felső táblához a' RR. abbeli végzését, miszerint 1-ször a' kir. előadások' két pontjának egymástól külön tárgyalásában megnyugszanak ugyan, de csak azon feltétel alatt, hogy felirat mind a' kettőről egyszerre tétessék. 2. Hogy a' kir. testőrsereg' tartása a' közadóból csak a' jelen országgyülésig levén megajánlva, arról még külön kell végezniök. 3. Hogy lelkiismeretöket abban már megkötötték, miszerint az 1751-ben ajánlott fél milliónyi adópótlék' elengedéseért ő felségének tovább is könyörögjenek, mert hogy a' nép azon terhet nem viselheti, hittel erősítik.

A' fő-RR. azonban visszaüzenték, hogy nagy szomorúsággal és szívfájdalommal veszik a' rendeknek irántok való bizalmatlanságát, 's olly zavarba jöttek, hallván azoknak előbbi véleményöknél maradásokat, miszerint készek volnának tőlök külön válni, ha irva nem volna, hogy „minden magában meghasonlott ország elpusztul." Esküvel bizonyítják mindazáltal, hogy lelkiismeretök a' RR. határozatában meg nem nyughatik. Az ország' elleneinek száma növekedett, erejök gyarapodott: szaporítani szükség tehát az adót is, mellyről már az 1715-ki 8-dik t.-czikkben meg van írva, miképen az az ország' védelmének legjobb, sőt mulhatatlanul szükséges eszköze. Nem látják tehát, miképen lehet annak még leszállításáról beszélni; 's határozottan kijelentik, hogy ezt ezután szóba hozatni sem engedik. Ők azonban ebben még nem nyughatnak meg, 's a' királyné' szükségeit megfontolván, 's nem is látván a' fizetésre olly nagy lehetetlenséget, mint a' RR. állitják, felszólítják őket, tanácskozzanak arról, mi módon lehetne pótolni a' kincstár' szükségeit? Gondoskodjanak továbbá a' testőrsereg' tartásáról, mi a' közadóból csak ezen országgyülésig folyt. Végre még egyszer figyelmökbe ajánlják a' rendeknek, mi veszélyes következései lehetnének annak, ha tőlök a' felső tábla elszakadni kényteleníttetnék.

De a' RR. ezután is csak lelkiismeretökkel állottak elő, 's egyebek közt *Szüllő*, pozsonyi követ, igy nyilatkozott: „A' nemes RR. már hittel bizonyították, hogy a' kir. kivánatot megadni nem lehet; istenért! mi egyebet kivánnak még tőlök?" Ezen 's több hasonló, minden alkudozást kizáró nyilatkozatok után, a' következő napon (octob. 2-kán) és ülésben (40-dik) a' kir. tábla' tagjai szólaltak fel az adófölemelés mellett, egyebek közt azzal biztatván a' RRket, hogy majd ő felsége is

bebizonyítandja kegyelmét a' sérelmekre adandó válaszában, ha tapasztalni fogja a' RR. készségét. De erre többen azt felelték: miként lehetne valami jót várniok a' leiratban, miután még most, e' gyülés alatt is újabb sérelmek történnek; nem rég fölemeltetett a' dohány' váma, 's a' kisebb ezüst pénz' becse kárpótlás nélkül leszállíttatott. Attól pedig nem kell félniök hogy, miként néhányan állították, a' királynét határozatuk által megsértik, mert hiszen az ország' állapota 's java kényszeríti őket a' tagadó végzésre. — Mind e' mellett is azonban már mind többen nyilatkoztak eltérőleg a' tábla' előbbi végzésétől; különösen Borsod, Heves, Esztergam, Csanád és Arad megyék' követei is elállottak az adó' leszállításától; mit a' nagyobb ellenzék észrevevén, felkiáltának, hogy ők előbbi határzatuknál állhatatosan megmaradnak.

Miután az elnök a' lehetetlenséget hangoztató konok véleményt több királyi táblai tag 's öt vármegye' ellennyilatkozata által némileg megingatva látá, a' papságot is felszólítá véleménye' nyilvánitására; de egykettőt kivéve még a' káptalani követek is a' megyék' többségével szavaztak. Hosszas szóváltások 's feleselések után tehát dél utáni négy órakor küldöttség ment a' főrendekhez megvinni az alsó táblának ismét tagadó hatarzatát 's megkérdezni őket, melly oknál fogva látják lehetőnek megváltoztatni előbbi véleményöket? A' főrendek őszintén megvallották válaszüzenetökben, hogy újabb okokat felhozni nem tudnak ugyan, de meg vannak győződve lelkiismeretökben, hogy nem olly teljességgel lehetetlen megfelelni a' királyné' kivánatának, mint a' RR. állitják. A' nádor 's az esztergami érsek holnap Bécsbe mennek; de minő arczczal jelenjenek meg ő felsége előtt? — A' RRket azonban ez sem indította, 's utasításaikra támaszkodván, maradtak előbbi végzésöknél; mit a' főrendekkel újonnan tudatván, kérették egyszersmind a' nádort, lenne közbejárójok ő felsége előtt. — A' főrendek azonban az utasításokról akként vélekedtek, hogy azok föltételetlenül senkit sem kötnek: a' RR. nemcsak követei, hanem felhatalmazottjai is a' vármegyéknek, minél fogva alkalmazhatják magokat a' körülményekhez. A' közbejárást pedig a' nádor és érsek el nem vállalhatják, ha a' RR. el nem állnak végzésöktől. — De a' fő-RR. ezen csele sem sikerűlt; a' RR. visszaüzenték, hogy az érsek már a' kir. előadások' átvételénél kijelentette légyen a' királynénak, ne akarat, hanem erő' hiányának

tulajdonítaná, ha várakozásának az ország meg nem felelne. A' nádornak pedig épen a' súlyosabb ügyekben teszik a' közbejárást tisztévé a' törvények.

A' közbejárást a' nádor, ámbár elutazta előtt a' RR. ismételt kérelmére is azt felelte, hogy elvállalni nem meri, mindazáltal mégis elvállalta, 's a' királynénak a' RR. véleményét mind az adó mind a' nemesi fölkelés iránt híven előadta. Visszatérte után pedig magához hívatá a' RRet 's közlötte velök a' királyné' válaszát. Igen kár, hogy az előttem fekvő napló ezt, mint a' teremen kivül történtet 's ugy is tudva levőt, közleni elmulasztotta. De hogy az szintugy, mint a' nádor' rábeszélése is, megtette a' maga hatását, kitűnt a' következő, octob. 10-kén tartott 41-dik gyülésben. A' megyei követek közől néhányan ismét csak a' régi húrokat kezdték ugyan pengetni; a' papság mindazáltal megváltoztatta véleményét, 's *Bajzáth*, esztergami káptalani követ a' többiek' nevében hosszu beszédben előadta, hogy már a' RR. is nyugott lelkiismerettel közeledhetnek a' kir. kivánatokhoz, miután ő felsége 's a' főrendek, bár szinte ismerik 's meg is vallják az ország' szegénységét, a' szükségtől kényszerítve mégis lelkiismeretök szerint lehetőnek, sőt mellőzhetlennek látják az adó' fölemelését. Aggodalmát fejezte ki aztán a' felett, nehogy ő felsége, megsértve a' RR. hajthatatlansága által, egészen elfordítsa szivét a' nemzettől; a' testőrséget ime, már is elmozdította szolgálatától; mi a' nemzetnek nem válhatik dicsőségére. Ha ellenben a' RR. a' királyné' várakozásának, bárcsak némileg is megfelelnek, remélhető, hogy ő felsége, látván az ország' állapotát, kegyelmes választ adand az ország' sérelmei 's kivánataira. Mind ezek felett végre már az is indíthatja a' RRet, hogy már nemcsak a' felső táblával, de magok között is meghasonlottak, miből, lehetetlen jó következéseket várni az országra. — Végezvén Bajzáth e' beszédet, az egész papság felkiáltott, miszerint mindnyájan osztoznak a' szónok' véleményében; mi nem különben, mint a' szónok' nyomos beszéde, megtette hatását. A' RR. rögtön felhagytak az adó' leszállításának sürgetésével, 's már csak a' fölemelés' lehetetlensége iránt nyilatlatkoztak. *Tersztyánszky*, Esztergam megyei követ azonban fél milliót megadhatónak állított.

Minekutána tehát már az egész papság, kilencz megye — név szerint: Borsod, Heves, Esztergam, Csanád, Arad, Tolna, Baranya, Szerém és Verőcze — a' városok közől Pozsony és Esztergam, és számos távollevők' küldöttei nemcsak a' leszállitástól elállottak, hanem a' fölemeléshez is hozzájárultak: a' többség' határozata szerint a' leszállitás' kérdése letétetett. De a' fölemelés ellen ezután annál nagyobb hévvel kezdének vívni számos megyei követek, mennél kevesebb reményök volt már a' győzedelemhez. Ezek' nyilatkozatai közől legérdekesb *Márjásy* szepesi követé, ki isten előtt esküvel bizonyítá, hogy lelkének kárhozata nélkül nem járulhat az adó' fölemeléséhez, 's hiszi, hogy ő felsége csak még sem kivánja lelke' kárhozatát. — Küldöttség ment tehát megvinni a' főrendekhez, hogy a' többség elállott ugyan a' leszállitástól, de a' fölemeléshez nem járulhat.

A' főrendek azonban válaszolták, hogy annyi üzenetek után, mellyekben ő felsége' szükségei 's a' tagadó válasz' veszélyei annyira kifejtettek, más végzést vártak volna a' RRtől. A' leszállitástól való elállással a' RR. még semmit sem tettek, mi ő felsége' várakozásának megfelelhetne. Vegyék tehát a' RR fontolára, miképen a' királyi kincstár' szükségei olly sürgetők, adósságai olly roppantak hogy, ha a' RR. a' kir. kivánatra nem hajlanak, ő felsége vagy hitelét veszti, vagy, az ország' veszedelmére a' hadsereget megcsökkenteni, a' kormánytanácsosok 's egyéb tisztviselők' díjait leszállítani 's más hasonló végsőségekre lépni kényteleníttetik. De ezeknél még nagyobb veszély is történhetik: ha a' RR. ő felsége' kivánatára konokúl tagadó választ adnak, valljon nem félhetni-e, hogy a' kormány, a' mellőzhetlen szükséget fedezni kellvén, a' nemesi rend' jogainak 's kiváltságainak sérelmével gondoskodjék nagyobb adóalapról? Vagy nem vetemedik-e elkeseredésében arra a' királyné, hogy biztosokat küldjön az országgyülésre? mi aztán milly súlyossá tenné az ország' állapotát, tudhatják a' RR. az 1723-diki példából, midőn az ország hasztalan mondott ellen a' biztosok' nem kivánatainak, hanem követelő parancsaiknak. Reméllik tehát, hogy ezen okoktól meggyőzetve, az adó' fölemeléséhez valahára mégis csak hozzájárulnak. — A' papság 's világi rendek közől is számosan csakugyan még ez ülésen hajlottak a' főrendekhez, egyességre azonban a' tábla e' napon még nem léphetett.

A' következő napon és ülésben az elnök' rábeszélése után több ellenzéki tag nyilatkozott a' szokott modorban. Különösen *Bacskády* mondá, hogy már a' negyedik hónapra terjedő annyi viták és szorongattatások között gyakran említtetik a' lelkiismeret' sugallata; a' papság ugyan fölmenté őket tegnapi nyilatkozatában a' bűnsúlytól; de neki csak egy a' lelke, 's azt meg akarja menteni; lássák, mit mívelnek azok, kik a' lelkiismeret' szavát elfojtani törekednek. És a' megyék, városok 's távollevők' követeinek többsége e' szóra javallólag kiáltott fel. Majd az alnádor szólalt fel, 's hogy a' RRet e' kopár mezőről eltérítse, indítványt tőn, egészítenék ki az adóöszveget negyedfélmillióra, bele értvén a' testőrsereg' tartását is. Nevezetes volt utóbb néhány ellenző nyilatkozatok után *Pető* Esztergam városi követnek felszólalása, melly által kivált a' fizetés' könnyitésére akarta fordítani a' RR. figyelmét. „*Alapi* követ úr, ugymond egyebek közt, tegnap az urbér' szabályozását inditványozta, és valóban, ha arról országúl nem végezünk, a' tisztviselők soha sem fognak eléggé intézkedhetni; a' tisztújításoknál pedig ezeknek leginkább az vettetik szemökre, holott mégis nemcsak törvénytudónak és bölcsésznek, hanem még theologusnak is kellene lennie, hogy mindennek eleget tehessen." Ez után példákkal mutogatta, milly iszonyú zaklatásoknak van néhol kitéve a' szegény paraszt, miknél fogva az lelkén kivül semmit sem mondhat tulajdonának. „Ha e' részről mind a' királyi kegyelem, mind a' RR. igazságszeretete orvoslatot szerez, az adó' fölemelését lehetségesnek véli." Néhány szózat után, mellyet a' királyi kivánat mellett a' kir. tábla' tagjai emeltek, *Ordódy*, szintazon törvényszék' ülnöke ekként egészité ki a' Petőtől ábrázolt képet: „Igaz, hogy az adózók' állapota nyomorú és gyors orvoslatot igényel; de ki fogja azt adni, a' vármegyék? Hiszen ezek még a' kivetés' szabályozása 's a' népösszeirás által sem szerzik meg soha a' kivánt orvoslatot, sőt öregbítik a' bajt. Vagy talán a' földes urak? hiszen közönséges dolog, hogy a' helység' egyik végén a' katonai kar jóformán még el sem végezte az „executiót", a' másik végén a' földes úr azt már is megkezdi; 's e' fölött még aztán a' lelkész és iskolamester is terheli a' népet követeléseivel." Hozzá adta még ehez *Szlávy* itélőmester, egyebek között: „Óvakodjanak a' RR., nehogy megátalkodott ellenszegülésök olly következéseket szűljön, miknél fogva a' szegény

nép azt kényteleníttessék mondani: az uraknak mellettünk való buzgalma rontott meg bennünket; óvakodjanak, nehogy ártsanak, hol mégis használni akarnak." — Az urbéri terheknek szóba hozott szabályozása azonban most sem talált viszhangra a' RR. között, 's a' sürgető szükséget előadó néhány szózat ismét hatástalanul hangzott el a' teremben. De az alnádor' inditványa, az adónak negyedfélmillióra fölemelése iránt, mind több pártolókra lelt, 's a' tábla' tagjainak többsége már mellette nyilatkozott, 's még csak a' semmi alkuba bocsátkozni nem akaró megyék ellenzették. Ezek ugyan többséget alkottak a' megyék között; de nagy volt már ezekben is a' meghasonlás; történt, hogy még egy megyének követei is ellenkezőleg nyilatkoztak, mi aztán vitatkozást idézett föl az utasitásokról, mellyben egyebek közt mondatott az is, hogy az utasitás nem köt, hanem csak utat, irányt mutat.

E' viták közben az elnök egyességre intette a' RRet, 's néhány megyei követet e' latin szóval: „morosi" érdeklett; mire a' megyei követek nagy zajt ütöttek, 's *Márjásy* felkiáltott: „becsületesebben bánjék ő kegyelme a' rendekkel!" Az elnök aztán szóhoz jutván, avval csilapítá le a' kedélyek' ingerűltségét, hogy az említett szó alatt csak az egyességben való késedelmességet értette. Utána több ellenkező nyilatkozatok közt *Ráday*, Pest megyei követ azzal ügyekezett az ellenzéket engedékenységre hajtani, hogy az ügyet különben szavazatra kell bocsátani, 's ezen esetben ő utasitása szerint kérdést teend: mennyibe kell venni a' vármegyék' szavazatát? „Szavatra nézve, folytatá *Dobay* kir. táblai ülnök, meggyőzetnek az ellenzéki rendek; de javasolja, szavazatra az ügyet ne bocsássák; ez nemcsak szokás ellen, hanem veszedelmes is fogna lenni, kivált ha talán majd valamikor a' nemesi rend' kiváltságai kerűlnének szőnyegre." — Az ellenzékiek nem tagadták ugyan, hogy a' szavazatok' számát tekintve kevesebbségben maradnának; de, ugy mondának, közűlök már csak hat megye is harmad részét viseli az adónak, minél fogva a' szavazatoknak netalán kevesebbsége miatt olly könnyen nem mellőzhetők. A' viták közben kineveztetett már a' küldöttség is, melly a' főrendekkel tudassa a' tábla' végzését; de egyességre ez iránt nem jöhetvén, a' tárgy elhalasztatott.

A' más napi, szám szerint 43-dik ülésben az alnádor' ismételt felszólalására az előbb vonakodó megyei követek közől is, leginkább a' szavazástól való félelem miatt, többen hozzájárultak az adónak negyedfélmillióig fölemeléséhez, 's már csak az iránt nyilatkoztatták aggodalmokat 's ovásukat, hogy ezen öszveget elfogadván, a' fő-RR. még többet ne kivánjanak. Voltak azonban még többen, kik azon okból, mivel a' fő-RR. ezen csekély ajánlattal ugy sem fognak megelégedni, a' fölemelés ellen általában még ezután is sokáig vitáztak. De a' többiek erre már nem igen ügyeltek, 's a' nádori itélőmester olvasni kezdé a' föltételeket, mellyek alatt az ajánlat teendő volna; mi közben újabb vitákra adott okot ama' kérdés: szükséges-e új összeirás és arányosabb kivetés? mi aztán el is fogadtatott. Végre az üzenetben is megegyezett valahára az ellenzék, de csak ugy, hogy a' küldöttség akként nyilatkozzék, miszerint a' RRnek csak többsége, nem összesége fogadta legyen el az adónak három 's félmillióig való kiegészitését, 's az is csak olly föltételek alatt, hogy ezen fölemelt adó csak a' következő, három év múlva bizonyosan megtartandó, országgyülésig folyjon; a' behajtásért a' RR. jót nem állanak, 's a' sérelmekre ő felsége is kegyelmes választ adjon.

Válaszokban a' főrendek örömüket nyilvánították ugyan a' valahára megtörtént egyesülésen; kijelentették mindazáltal, hogy az ajánlat olly csekély, miszerint az sem az illendőségnek, sem a' fejedelem' szükségeinek meg nem felelvén, a' felső tábla kénytelen a' RRet többnek ajánlására felszólitani. Ez üzenet' hallására hosszu 's mély csönd lepte meg a' rendek' tábláját, mellyből csak az elnök' ismételt felszólítására ébredtek föl. *Nagy*, nádori itélőmester, a' néma hallgatást végre azon inditványával szakasztá meg, ajánljanak a' RR. a' testőrsereg' tartására meg százezer forintot. Megnyilván erre a' lekötött nyelvek, újra megkezdettek a' lehetetlenségről szóló nyilatkozatok; 's nem sokára olly üzenet küldetett a' főrendekhez, miszerint számos megye még a' negyedfélmillióban sem egyezett meg; elégednének meg tehát evvel a' főrendek. De ezek a' más napon adott válaszukban előbbi nyilatkozatuknál maradtak; mire *Nagy* itélőmester újonnan ösztönzé a' RRet indítványa' elfogadására, annál sürgetőbb szükségnek állitván kitűzni a'

testőrsereg' tartására bizonyos öszveget, minthogy már nem levén alap, miből díjaztassék, ő felsége ezt egészen elmozdította szolgálatától. A' rendeket azonban sem ez, sem az utóbb felhordott okok nem indították, 's hosszu vitatkozás után ismét a' mult napi üzenetnél való maradásukat küldötték át végzésképen a' felső táblához.

Illy ellentállásra találván a' fő-RR., ismét cselhez nyúltak, mi nem is maradt hatás nélkül. Visszaüzentek t. i. a' RRnek, hogy már csak azért is lehetetlen véleményökhöz járúlniok mivel, midőn minap a' nádor ő felsége előtt közbejárólag megjelenvén, ugyanazt igérte volna, hogy a' negyedfélmilliót majd csak megajánlják a' RR.; ő felsége erre azt válaszolta légyen hogy, ha a' RR. illy csekélységet ajánlanak, ugy üdvözlő küldöttségöket sem akarja elfogadni közelgető neve' napján. — A' fő-RR. ezen üzenete többeket lefegyverzett az ellenzék' soraiban, 's miután az elnök is ünnepélyes igéretet tőn hogy, ha a' RR. még a' százezer forintot elfogadják, ő is minden erejet ráfordítandja, hogy a' sérelmi följratra az ország kedvező választ nyerjen: a' többség az inditványt végre elfogadta; miben aztán a' fő-RR. is megnyugodtak.

Meglevén a' két tábla közt az egyesség, a' 45-dik ülésben, melly a' királynénak közbejött névnapi ünnepe miatt octob. 19-kére halasztatott, a' kir. előadások' második pontja, a' nemesi fölkelés' szabályozása, vétetett tanácskozás alá. Ebben mindazáltal most is annál szilárddabban ragaszkodott előbbeni tagadó végzéséhez az alsó tábla, minthogy azt a' fő-RR. sem sürgették erélyesebben, 's némi ellenvetések után magok is hozzájárultak a' RR. véleményéhez. A' 48-dik ülésből tehát, octob. 23-kán, mind a' két tárgyban felirat küldetett az udvarhoz. Különösen ki volt ebben emelve az, hogy mit előbbi feliratukban a' nép' nagyobb terhelésének lehetetlenségéről hittel állitottak, 's mellynél fogva az adó' leszállitásaért könyörögtek, azt most is kénytelenek ismételni, 's csak ő felsége iránt való határtalan buzgalmok 's azon biztos remény által indíttattak legyen az adónak újabb háromszázezer forinttal, 's igy összesen hárommillió 's hatszázezer forintig való fölemelésére, hogy ő felsége is mind az ország' sérelmei 's kivánataira adandó válaszában, mind egyéb kormányintézkedéseiben kegyelmesen javítani fogja a' nép' állapotát, gyarapítani fizetési tehetségét. Kivánják azonban,

hogy a' testőrsereg' tartására az összes adóból kivonandó százezer forint ne a' hadi tanács, hanem a' m. udv. Cancellaria által kezeltessék. A' nemesi fölkelés' szabályozását végre, mint előbb, ugy most is, fölöslegnek látván, mellőzni kivánják.

Tizennyolcz nap múlva, — mellyek alatt a' honositandók 's más egyesek' kérelmei 's az országos pénztár' számadásai' megvizsgálására, továbbá az ország' határainak szabályozására 's az igazságszolgáltatás' gyorsabbitására kiküldött választmányok' munkálatai 's tudósitásai olvastattak, — octob. 10-kére, az 53-dik ülésbe érkezett meg a' kir. válasz az adó és nemesi fölkelés' tárgyában. Hogy az adó iránt a' RRket engedékenyebbekké tegye a' királyné, a' nemesi fölkelés' szabályozását tovább sürgetni nem akarta, 's kijelenté leiratában, hogy az ország' rendeinek azon nyilatkozatában, miszerint valamint eddig, ugy ezután is készek véröket 's életöket a' szükségben feláldozni, megnyugodott. Az újonnan ajánlott háromszáztizezer forintot azonban a' mellőzhetlen szükségekhez képest igen aránytalannak nyilatkoztatván, el nem fogadhatja. Elismeri ugyan maga is, az adózó népnek nyomorú állapotát, de mivel a' rendkivüli szükség rendkivüli erőfeszitést kiván, kénytelen felszólítani az ország' RRit, mérjék ajánlatukat a' szükséghez. Különben hiszi ő felsége, hogy valamint őmaga semmit el nem mulasztand, mi a' nép' állapotának javitására szolgálhat, ugy az ország' rendei is azon lesznek, hogy a' népet terhei' elviselésére képesebbé tegyék 's az 1723-diki 18-dik t.-czikk' értelmében minden elnyomások és zsarlások ellen védelmezzék; e' mellett pedig még ha a' kapuk' újabb szabályozása által az adókivetés is arányosabbá tétetik, mire az ország' rendeit fel is szólítja, nem leend ok, melly az adónak szükséges fölemelését tiltaná. A' testőrségre nézve, az egyedüli czélja, hogy személyét a' magyarok' hűségére bizván, a' nemzet iránti kegyes indulatát világosabban bebizonyítsa, 's a' magyar nemes ifjaknak előmenetelre alkalmat adjon; 's azért hiszi, hogy a' RR. ezt hálásan fogadván, annak tartása végett a' köz szükségekre is alig telő adót megcsökkenteni nem fogják 's más forrást nyitandnak fel annak díjazására.

Mielőtt a' kir. válasz 's az adó' ügye ismét országos ülésbe vitetnék, a' nádor 's az esztergami érsek magán körökben mindent elkö-

vettek, hogy a' RRket az ajánlat' nagyobbítására hajlandókká tegyék 's a' minapi hosszu 's heves viták' ismétlését megakadályozzák. E' végre egyebek közt novemb. 16-kán tanácskozmányt tartottak az alsó tábla' tagjaival; mi nem is maradt sükeretlen; a' következő napi 54-dik ülésben a' tárgy nagy ellenzésre többé nem talált; 's miután az elnök fölmelegítvén a' nádornak a' tegnapi tanácskozmányban felhordott okait, egyebek közt kijelentette, hogy ámbár a' kir. előadásokban egymillió forint kéretik, meg van mindazáltal győződve hogy, ha a' RR. az eddigi ajánlott háromszázezerhez közadóul még kétszázezret, a' testőrsereg' tartására pedig százezert hozzáadnak, ő felsége a' RR. ajánlatát kegyesen elfogadja: a' káptalanok' követei az elnök' inditványához egész készséggel hozzájárultak, 's magok is intették a' RRket hogy, miután ő felsége a' nép' szegénységét szinte ismeri 's kész is azon kitelhetőleg segíteni, bízva a' királyi szó' szentségében, ők is feleljenek meg a' királyné' kivánatának. Hasonlókép nyilatkoztak azután Heves, Békés, Arad, Tolna, Esztergam és Nógrád vármegyék, több távollevők és kir. városok' követei, és ámbár a' többi vármegyék' követei mint előbb, úgy most is ellenkeztek; mindazáltal egy pár kir. táblai tag' újabb sürgetéseire, 's az elnök' olly értelmű nyilatkozatára, miszerint a' főrendek' készségét ő felsége jól ismeri, 's e' szerint a' tagadó válasz' következményeinek egész súlya a' RRre nehezednék, — az ellenzék végre elhallgatott, 's az elnök' indítványa végzésképen a' főrendekhez vitetett, mit ezek aztán örömnyilatkozatok közt el is fogadának.

A' kir. leiratból, ki látni akart, világosan megérthette, hogy a' királyné valamint azon módok alatt, mellyekkel a' népet a' zsarlástól megóvatni kivánta, az urbéri terhek' szabályozására czélozott, ugy a' testőrsereg iránt is az volt kivánata, hogy miután testőrökké kizárólag nemes ifjak vétetnek föl, azoknak tartására a' nemesség saját erszényéből áldozzon. De a' nemesség ekkor már nem emlékezett meg az adózó népnek nyomorú állapotáról, 's most a' magok' fiainak tartását is azoknak vállaira tolták, kikről előbb, midőn a' köz szükség forgott fen, esküvel is erősitették, hogy többet fizetniök lehetetlen. A' királyné' ez iránt kifejezett óhajtása a' rendeknél szóba sem hozatott; 's a' kizárólag nemes ifjakból szerkesztett testőrséget mind máig a' szegény adózó nép tartja!

Miután az adó iránt a' két tábla megegyezett 's a' felirat, mellyben összesen hárommillió és kilenczszázezer forint ajánltatott, gróf Batthyányi József, kalocsai érsek, és Nádasdy Ferencz, horvátországi bán által novemb. 23-kán, az 56-dik ülésből felküldetett, a' királyné által sürgetett kapuszabályozás vétetett tárgyalásba. Felolvastatott 's meghányatott mindenekelőtt az 1751-diki országgyülésnek e' tárgyban készült munkálata, melly szerint aztán utasitás készíttetvén, a' szabályozásra kinevezett 's fölesketett országos választmány a' mult idők' példájára teljes hatalommal ruháztatott fel úgy, hogy mit az végzend, minden változtatás nélkül érvényes legyen.

És e' tárgygyal megszünik minden érdekessége ezen országgyülésnek. A' RR. belefáradva az eddigi vitákba, a' tél is közeledvén, haza kivánkoztak; 's a' kormánytól még a' gyülés' elején átküldött törvénykezési munkálatból is, mellynek átdolgozása több hónapra terjedt volna, csak néhány, a' törvényszékek előtt gyakrabban előforduló pontot fogtak tanácskozás alá, mellyek aztán két rövid ülés alatt be is fejeztettek. Ez után mintegy husz napig csak a' választmányok munkálkodtak, 's csak decemb. 17-kén ült össze országosan mind a' két tábla, meghallgatni az adó' tárgyában leérkezett királyi választ. Kegyesen fogadván a' királyné az ország' ajánlatát, inté a' RRet hogy, mennél élénkebb szinekkel ábrázolták feliratikban az adózó nép' nyomorúságteljes állapotát, annál nagyobb buzgalommal gondoskodjanak is, hogy e' nép a' rá rakott terhek' viselésére képes legyen, 's minden elnyomások és zsarlásoktól úgy megovassék, hogy mind maga a' nép érezzen könnyebbséget, mind ő felsége megnyugtathassa lelkiismeretét. Evvel a' királyné kétségkivül ismét a' földesurak 's jobbágyok közti urbéri viszonyok' szabályozására czélzott, 's talán csak azért nem fejezte ki szándékát világosabban, mivel egy részről nem sokat várt az ország' rendeinek nagylelküségétől, másról pedig, mivel az urbér' szabályozását országgyülésen kivül királyi rendelet által könnyebben hitte létesíthetőnek.

És valóban is, mihelyt az ország' rendei értesűltek, hogy adóajánlatuk a' királyné által elfogadtatott, egy szóval sem említették többé sem az adózó nép' szegénységét, sem a' módokat, mellyek által azon segíteni lehetett 's kellett volna. Nagyobb gondjok volt ennél arra, hogy

a' nemes ifjakból alkotott, de a' szegény néptől fizetett testőrsereg' kapitánya az ország' zászlósai közé felvétessék; mit aztán a' királynétól meg is nyertek. — Az adót illető leirattal egy időben érkezett meg a' királyné' válasza a' sérelmek és kivánatok iránt. Untató volna itt, valamint a' sérelmek' roppant tömegét, úgy az azokra adott választ is részletesben előadni. Mint szokás szerint egyébkor, ugy most is leginkább a' nemesi kiváltságok' sérelmeit illetik azok, 's a' 228 pont között alig van néhány, melly az ország' valódi javát érdeklené. Legfontosabb kétségkivül a' kereskedelem' akadályainak elmozditását néző kérelem. Ebben is mindazáltal nagy tudatlanságot árultak el az ország' rendei, midőn némelly kényelmi 's fényüzési czikkelyeknek, mikre védelműl a' külföld' ellenében nagyobb vámok voltak vetve, jutányosabb behozatása iránt könyörögtek. Különben a' kereskedelmet, kivált a' vámokat illető kérelmekre azt felelte a' kormány hogy, szándéka levén az egész birodalomra nézve új vámrendszert alkotni, abban Magyarország' javát is kellő figyelembe fogja venni. A' RR. azonban a' sérelmekre adott kir. válaszszal egyáltalában nem voltak megelégedve, 's azok iránt 1765-ki január' 4-kén újabb felirattal járultak a' felség elébe, mire aztán ugyanazon hónap 16-kán némelly pontok iránt kielégítőbb választ nyertek.

Ez után még a' kapuk' számának 's adókivetésnek arányositása, a' kir. ügyigazgatótól a' korona' birtokjogai iránt az ország elébe terjesztett néhány pontok' meghányása, 's a' magán kérelmek 's honositások iránti vitatkozások egész martius' közepeig foglalták el az ország' rendeit, mikor aztán mindenek bevégeztetvén, 's a' 47 törvényczikkely a' királyné által is megerősittetvén, az országgyülésnek mart. 19-kén vége szakadt.

És ez, hű története az 176⅘-ki országgyülésnek, melly annyi millióknak sovár reményei közt nyittatott meg, mellyhez annyi fohászok emelkedtek az országos és urbéri terhek alatt roskadozó néposztályból. És mennyire megcsalattak mind ezen remények, milly foganatlanul lebbentek el mind ezen jámbor fohászok! Valóban, ha az ország' rendei, ha a' kiváltságos osztály önzetlen lélekkel tekintett ezen országgyülés' végzéseire, lehetetlen volt meg nem ismerniök, meg nem vallaniok, hogy mégis igaza volt az általok számüzéssel fenyegetett Kollár

Ádámnak, midőn a' legkiáltóbb igazságtalanságnak állította, hogy minden köztehcr a' már jobbágyi viszonyainál fogva is eléggé nyomott, jog- és birtoktalan néposztályra tolatik, a' gazdag kiváltságosak pedig tőle fölmentetnek; minél fogva a' nemetlent semmi rokonszenv, semmi szeretet nem csatolhatja a' hazához, hol a' közterhek elavult, 's nagy részben az erőszak' vas korában igazságtalanul szerzett, kiváltságok' ürügye alatt illy aránytalanul vannak felosztva.

De a' megváltás' ideje még nem derűlt fel az utána sovárgó nemetlen osztályra. A' mély tudatlanság, melly a' lelkekben borongott, 's az alacsony önzés, melly a' kedélyeket érzéketlen kéreggel borította, az igazság' nemtőjének még nem adott tanyát e' hazában, mellynek kiváltságos osztálya minden jogot, minden birtokot kizárólag magának tulajdonított, 's a' milliókat maga alatt aljasabb anyagból gyúrt rabszolgáknak tekintette; a' kormány' ellenében mindig igazságot követelt, de maga a' nép iránt igazságos lenni nem akart, nem tudott. Az önzéssel párosult tudatlanság 's mind a' kettőből eredt aggodalmas féltékenység a' kiváltságok iránt, szóba hozatni sem engedte azt, mi a' kiváltságokat a' közjó' tekintetéből, nem mondom, összébb szorítani, hanem csak szabályozni képes volt volna. A' javitás' szükségét valamenynyien érezték ugyan, mert a' nagy szegénységbe sülyedett jobbágyosztályban már nem találtak olly bő jövedelemforrást, minőt önzésök óhajtott; de tudatlanságokban nem láttak módot a' dolgon segíteni; 's bár végtelen panaszokra fakadtak is a' nép' szomorú állapota iránt a' kormány' kivánatinak ellenében, annak javitására magok mégis semmit sem indítottak; azt pedig, mit a' jobb belátás és igazságérzet felőlről pendített meg, bizalmatlanságok és szűkkeblűségökben meg sem vizsgálva vetették el magoktól.

És a' leirt országgyülés' ezen eredménytelenségének az ország' rendeitől akkor nem is álmodott, messze kiható következményei lettek a' jövőben. Ez volt oka, hogy Mária Teréz, látván, milly kevés haszon ered az országgyülésekből az országra, kormányának hátralevő 15 esztendeiben országgyülést, bár arra különben több körülmények 's egyebek közt a' nádori tiszt' megürülése által is felhívatott, többé nem tartott. Mivel azonban lehetetlen volt nem látnia, milly sok a' teendő, a' javitandó ezen országban, mellynek a' fenmaradásaért szint-

ugy mint nemzetisége 's alkotmányáért vívott százados harczok alatt minden intézménye elavult, anyagi, szellemi és társas állapota egyaránt fejletlen maradt, mellőzve az országgyülést, mellyet, mint az előitéleteihez 's öröklött kiváltságaihoz konokul ragaszkodó nemesség' gyülését az ország' állapotának átalakítására alkalmatlan eszköznek tapasztalt, azontul kormány-parancsok által ügyekezett tenni, mit jónak látott 's tehetett.

Különösen szivére hatott a' gyöngéd lelkiismeretű királynénak azon szomorú kép, mellyben az ország' rendei az adó' fölemelése ellen intézett feliratail által az adózó nép' szánandó állapotát ábrázolták; mert, hogy az nem volt tulzott, tapasztalta maga is az országban tett utazásaiban; hiszen egyebek közt ép' ezen országgyülés alatt is, Pozsonyból Halicsba utazván, tanúja volt egy faluban afféle jelenésnek, miként hajtja be az adót katonai kar' alkalmazása által a' megyei adószedő. Eljutott ezen kivül trónja' zsámolyához azon zsarlások' híre is, mellyekkel számtalan földes úr a' terheitől különben is súlyosan nyomott, nagy részben még a' középkori, erőszak-szűlte viszonyokban, félig meddig rabszolgaságban létező jobbágyait sanyargatta. És midőn a' remények, mellyeket e' néposztály' állapotának javitása iránt ez országgyülés előtt lelkében ápolt vala, meghiúsultak; midőn látta volna, hogy a' magyar kiváltságos osztály a' míveltségnek azon lépcsőjére még fel nem jutott, hogy a' jobbágyosztály iránt igazságos tudna lenni: emberszerető lelkében azon halhatatlan érdemű eltökélés támadt, hogy mit a' törvényhozás ismételt felszólitásra tenni elmulasztott, azt ő egyenesen 's egyedül királyi hatalma által hozza létre. Raab tanácsosnak, ki az előtt már a' német tartományok' földnépének viszonyait is jobb rendbe állitotta, mindjárt az országgyülés után meghagyta, dolgozzon ki a' magyar tartományok' számára is igazságosb urbéri rendszert, mellyet aztán az e' végre kinevezett biztosok által mindjárt a' következő évben életbe is léptetett. És ámbár szent czélját az úr és jobbágy közti viszonyok' méltányosb megalapitásában ugy mint óhajtotta, egészen nem érte el a' jó akaratu királyné; ámbár az előitélet sokkal több, az önzés nagyobb, az ember- és honszeretet hidegebb, az igazságérzet tompább volt is a' kiváltságos osztályban és azokban, kikre e' szabályozás' végrehajtása bízatott, mintsem hogy kegyes czéljai sok-

félekép ki ne játszattak volna; ámbár még magoknak e' biztosoknak egyike is ekként nyilatkozott egy bizodalmas körben: „Lusimus Mariam Theresiam:“ — mind e' mellett is az emberszerető királynénak ezen kegyes intézkedése, melly első lépés volt a' magyar jobbágyosztálynak egykori teljes kiszabadulására a' zsarnoki erőszak-szűlte, rabszolgasággal határos, nyomasztó viszonyaiból — ezen intézkedés, mondám, egyik legragyogóbb gyöngye a' dicső királyné' fényes érdemkoszorújának.

De volt még egy más tárgy is szőnyegen ez országgyülés alatt, mellyen szinte reményteljesen függött és hasonlókép meghiúsult az anyai indulatu Máriának várakozása. A' törvénykezésben mind addig Verbőczynek harmadfélszázados, zavart, hiányos, a' kor' szükségeinek meg nem felelő Hármaskönyve szolgált szabályúl. Idő' folytában pótolni ügyekezett ugyan egynémi tárgyban a' törvényhozás e' hiányokat; de milly tökéletlenek voltak ezen újabb törvények is, eléggé mutatja az hogy, miután e' szabályok a' már több oldalúvá lett élet' szükségeit ki nem elégíthették, a' vármegyei hatóságok belátásuk szerint különkülön szokásokat és szabályokat vittek a' törvénykezésbe, mik által aztán az ország' egysége az igazságszolgáltatásban is annyira megzavartatott, hogy a' külön megyei törvényszékek ugyanazon ügyben gyakran egészen ellenkező itéletet mondottak; azon felül pedig a' birói önkénynek és zsarnokságnak is korlátlan tér nyittatott. Mária, e' hiányt is pótolni ügyekezvén, a' királyi táblának e' tárgyban készült munkálatát olly meghagyással küldé le az ország' rendeihez, hogy azt újabb vizsgálat alá vevén, szerinte az igazságszolgáltatás' ügyét szabályozzák. De miként lehetett volna e' részben is korszerű javitást várni azon törvényhozó testülettől, melly elfogultságában Kollár Ádámot a' haza és törvényck' szentsége ellen való bűnről vádolta, számüzéssel fenyegette, mivel Verbőczy' Hármaskönyvét hiányosnak, elégtelennek állítani merészkedett? 'S valóban egy két, csekélyebb fontosságu pontot kivéve, tanácskozás alá sem vették a' rendek a' nagy munkát. Mária tehát ezen kiáltó szükséget is fedezendő, 1769-ben gróf Niczky Kristóf, Vörös Antal és Kelcz József itélőmesterek által a' főtörvényszékek' itéleteit öszszegyüjtetvén, 's külön szakjaikra osztatván, olly szabályokat dolgoztatott ki a' törvényszékek' számára, mellyek a' törvények által eléggé

meg nem határozott mind polgári mind bűnvádi keresetekben vezérelvekűl szolgálnának.

Érintenünk kell még itt Mária' kormányának egy nagy fontosságu, az egész nemzeti életbe ható eredményét is, mellynek előhozására több más okok is összefolytak ugyan, egynémi rész mindazáltal a' lefolyt országgyüléseknek is tulajdonítandó. Mária részint hálából a' veszély' idején nagylelkűleg nyujtott segítségért, részint azon tervből, miszerint a' nemzeti szokásokhoz 's intézményekhez olly féltékeny szeretettel ragaszkodó, magától minden idegent büszkén ellökő magyar' népiségét a' németéhez közelebb állítsa, mennyire lehet, összeolvaszsza 's az uralkodó házzal erkölcsi tekintetben is szorosabban összekösse, a' fő nemességet mindenféle kedvezésekkel, udvari kegyek 's kitüntetésekkel mindjárt kormánya' elejétől fogva elhalmozta. Ezen országgyülések után pedig, midőn azok várakozásának meg nem feleltek, 's kormányparancsok által látta szükségesnek létrehozni az ország' elhanyagolt közigazgatásában tervezett javitásokat, annál nagyobb buzgalommal folytatta a' fő nemesség' irányában a' megkezdett, czélját tekintve valóban igen ügyes tapintatu kormánypoliticát hogy, ha netalán kormányparancsai némi ellenhatást szűlnének a' régihez olly szenvedelemmel ragaszkodó nemességben, ellensúlyt és támaszt a' magához édesgetett fő nemességben e' részről is bizton találhasson. Tudjuk pedig, mennyire sikerűlt Máriának e' kormányfogás, milly rövid idő alatt 's önkényt bekövetkezett az, mit elődei kényszerítő eszközökkel századok' folytán nem létesíthettek: a' kényelem és kéj' élveiért, mellyekkel a' bécsi lakás kinálkozott, a' fény és kegyek, rang és kitüntetésekért, miket az udvar osztogatott, a' fő nemesség' nagy része nemzeti erkölcseit és szokásait, nemzeti nyelvét 's öltözetét, nemzeti érzetét 's hazafiságát vitte áldozatúl.

Ez országgyülés' idején József koronaörökös még nem nagy befolyással birt ugyan a' kormány' ügyeiben; de nagyratörő lelke már élénk figyelemmel 's részvéttel kisérte a' közügyek' folyamatát. És a' tapasztalások, mellyeket ő a' magyar nemesség' újitási iszonyát illetőleg merített e' gyülésből, vezették őt is részben sajátságos kormánymodorára; a' nemesség' viselete ezen országgyülésen kétségkivül kulcsúl szolgálhat József' belpoliticájának inditó okaihoz. Ő ezen országgyülés

után nem sokára megkezdte utazásait Magyarországban; és itt elég alkalma volt önszemeivel látni a' nyomorúságot, melly a' rosz vagy hiányos intézményekből a' különben szép és gazdag tenyészetű ország' virányain eláradott; alkalma volt öntapasztalatából meggyőződnie, milly igazak voltak a' rendek' panaszai az adózó nép' sanyarú állapota iránt. Midőn pedig ezt látván, visszaemlékezett azon önzés-szülte idegenkedésre, mellyel az ország' rendeinek többsége a' nép' sorsának javitása iránt viseltetett; visszaemlékezett azon kiáltó igazságtalanságra, melly szerint a' jogokkal és javakkal gazdagon felruházott nemesség nemcsak a' köz terhekben részesülni 's a' haza' állandó védelmére, melly különben őt illette kiváltképen, bármi keveset is áldozni vonakodott, hanem még egyedül a' nemesség' diszére váló, egyedül a' nemes ifjakból alkotott testőrseregben szolgáló fiaik' tartását is a' szegény népnek különben is túlterhelt vállaira vetették: akkor villant meg igazságszerető lelkében azon, idővel mindinkább meggyőződéssé ért, gondolat, hogy az eddigitől egészen eltérő módon kell 's lehet csak segíteni ezen, az aristocratia' szűkkeblű önzése 's visszaélései miatt sorvadozó, virágzatra egyébiránt olly képes, olly méltó országnak századosbajain.

VIII.

GUBECZ MÁTÉ, A' TÓTORSZÁGI PARASZTOK' DÓZSÁJA.

PÉCZELY JÓZSEF RTTÓL.

Vor dem Sklaven, wenn er die Kette bricht,
Vor dem freyen Menschen erzittert nicht.

Schiller.

Még alig mult fél századja, hogy Dózsa' parasztjai vérbe, lángba boriták a' hont; még sokan éltek, kik láták a' bőszült had' dulongásait, láták 's talán érzették csapásait, mellyek alatt annyi ezer élet aludt ki, annyi virágzó család jutott inségre, pusztulásra, 's most is, ötvennyolcz esztendő' elteltével, valahányszor visszagondoltak a' duló fergetegként keresztűlvonúlt vészre, hideg borzadás futotta át kebleiket, majd forró hála istenök, a' köz romlásban irgalmas megtartójok iránt: 's ime ujonnan lángra lobbant a' hamu alá roszul takart tűz, hogy martalékjává tegye, mit megkimélt az első nagy égés. Ez uttal Tótország lett szinpada a' kevésbbé tartós, de nem kevésbbé irtózatos paraszt lázadásnak, 's ennek vezére, lelke — egy második Dózsa György — *Gubecz Máté.* A' történet következő:

Tahi Ferencz, stettenbergi báró, főlovászmester, mint katona, és mint kormányférfi, mocsok nélkül való, de kemény természetü, ollykor még királyával is újjat húzni mert férfiu, darab idő óta villongásban volt szomszédvári parasztjaival, nem tudni világosan, mi okon. Vannak, kik Tahi' törvénytelen huzavonáit, mások ismét, kik Tahi' megesküdt ellensége', Gregoriáncz Ambrus', felebbi években tótországi albán' titkon izgatását irják az ingerűltség' okának. Az elégületlenek

végre, az 1573d. esztendő' első, vagy, mi hihetőbb, még az előbbinek utolsó napjaiban a' király' II. Maximilián elébe adják panaszaikat.

A' mint családatya, 's mint uralkodó, egy formán szeretetre méltó, népei' javát, csendességét szivén hordó, 's hol csak lehetett — magas állásához illőleg — békéltetőkép föllépni szerető fejedelem nem késik azonnal a' dolognak a' hely' szinén megvizsgálása, 's ha lehet, szép móddal eligazitása végett, királyi biztosokat, köztök veszprémi püspök (idővel esztergami érsek 's királyi helytartó) Fejérkövi Istvánt kinevezni. A' püspök, hosszas magára váratás után megérkezik Szomszédvárra, nyomozást tesz; de a' helyett hogy, mint utasitása tartá, maga próbálná, kiküldött társaival egyetértve, a' feleket egymással kibékéltetni: a' dolgot a' tótországi rendek elébe terjeszti, kik épen akkor tarták üléseiket zágrábi püspök 's egyszersmind bán, és választott kalocsai érsek (később kardinál és királyi helytartó, régebben a' tridenti zsinaton Ferdinánd' egyik nagyhirű küldöttje) Draskovics György' elnöksége alatt.

Az ide megidézett parasztok irásban nyilatkoznak; nyilatkozásuk röviden ide ment ki: „hogy ügyöket már előbb a' felség elébe vitték; panaszaik, megvizsgáltatván, igazaknak találtattak, de orvosolva mind ekkorig nincsenek; mellyre nézve ez napságtól fogva sem Tahi Ferenczet, sem örököseit uroknak nem ismerik, a' királynak mindazáltal, vagy kit Tahin kivül akarkit uroknak rendelend, szolgálni, engedelmeskedni készek.“ E' nem várt ellenszegülés tüzbe hozza a' gyülésen épen jelen volt Tahi Ferenczet, tüzbe mind a' többi rendeket is; 's rögtön, egészen ellenkezően, mint a' szelíd fejedelem akará, határozat lőn: hogy a' parasztokkal mint haza- és felségárulókkal kell bánni.

A' rettenetes itélet' hallására megdöbbennek előbb a' parasztok, majd, mi pillanatnyi megdöbbenésöket okozá, maga a' bizonyos, az elkerülhetetlen veszély, felkölti bátorságukat, fel a' soká, sokat szenvedetteknél olly természeti boszu- és szabadságvágyukat; fegyvert ragadnak, mint kiknek, miután vesztve minden reményök, veszteni merényökkel nem, csak nyerniök lehet, ha egyebet nem, nyerni legalább ennyit, hogy nem boszulatlanul vesznek. E' mellett a' győzedelem iránt sem estek egészen kétségbe, mert tudák a' rokon nagy néptömeg' elégületlenségét, tudák — magokból indulva ki — hogy rabot hűség nem,

csak félelem köt urához; 's a' félelemnek, ha még olly erős, olly kemény vas karokkal karolja is át martalékját, mutatkozzék csak legkisebb reménysugár, szakadnak lánczai, 's akkor a' kötözött helyett a' kötözőt ragadja meg. Tehát boszúra, vagy halálra elszánt lélekkel fölfegyverkeznek mindnyájan, ki mivel tud, puska, fejsze, kasza, kapa, ásó 's pusztító lángokkal kezökben. Fegyverre szólitják szomszédjaikat is. Ezek, még kiknek sorsuk türhetőbb volt is a' többiekénél, szabadságot inkább veszélylyel, mint nyugalommal szolgaságot választva, engednek a' hivásnak. Kevés nap alatt, az egész Kulpa és Száva közötti tartományban, talpon 's fegyverben minden, mi él, érez, 's fegyvert bir. A' sokaság maga növeli bátorságukat. Mint lánczról szabadult bőszűlt oroszlánok, esnek uraik, egykori bántóiknak; senkit életben, semmit tüzzel vassal illetetlenül nem hagynak. Fölébred bennök a' rablásvágy, édes, erős nem kevésbbé, és — minthogy maga magát táplálja — kielégíthetetlenebb, mint a' boszuvágy. Félelem, remény hozzájok csatolják a' szomszéd stiriai 's carnioliai parasztokat is.

Hogy teljes legyen a' veszedelem, csak fő, csak vezér hiányzott még, ki rendet szabjon, irányt adjon a' dúló, rendeletlen sokaságnak. Egy parasztot rendkivüli ereje, hasonló bátorsága, vad természete, határtalan gyülölsége a' nemesség iránt, különösen kitüntettek társai felett. Nem volt nálánál gyülésekben szájasabb, harczban kegyetlenebb, vérengezőbb, izgatás-, lázitásban nagyobb mester, rablásban telhetetlenebb. Ebben vélé a' szükséges tulajdonokat maga' vezérlésére föltalálni a' vad sereg. Ez volt *Gubecz Máté*, méltó feje illy bőszült csoportnak; kit azért köz akarattal fejöknek választanak mindent a' legnagyobbat álmodozó, örömittas övéi; mi több, 's dölyfök', eszeveszettségök' egyformán jellemzi, *királyi* nevezettel.

Most, — mit eddig egyes csapatok Száván innen kicsiben, — egy 16,000 főnyi, összetartó, szabadság-, boszú- 's rablásvágy gyulasztotta pórhad Száván túl nagyban űzi a' gyilkos mesterséget. Az uj király népének, az uj fővezér katonáinak bizodalmát valamelly nagy, nevezetes tettel megérdemlendő, egyszersmind hogy legyen egy köz, egy támaszpontja a' lázadásnak, legyen egy erős hely, honnan dúlásaikat szabadabban, jobb móddal folytatni, hová szükség' esetében menekülni lehessen rablósergeinek, először is a' meleg fürdőiről 's váráról hires

Stubiczát veszi czélba, 's azt, jövetelének hirére elfutván, vagy magokat önkényt megadván kik ótalmazni tartozák, szerencsésen hatalmába keríti. E' vártnál könnyebb, vér nélkül sikerűlt diadal után nagyobbakat forgatva eszökben, 's vélve már, hogy hegyeket mozdithatnak ki helyökből, mindenfelé követeket küldöznek szélyel a' lázadók, ótalmat, pártfogást igérve mindazoknak, kik haladék nélkül önkényt melléjök állandnak, véres boszút és pusztulást esküve a' kényszeritést várók' fejére.

Azonban a' naponként mindinkább növekedő veszély fölébreszti a' nemesség' egész figyelmét. Már előbb, mindjárt a' lázadás' kiütésekor összehivta Draskovics a' rendeket, tanácskozni velök, mi tevők legyenek. Legczélirányosabbnak itéltetett fölültetni a' közelebb eső nemességet, 's minthogy ebben a' sokkal számosabb neki dühűlt parasztság ellen alig látszék elegendő ótalom, egyszersmind a' közelében Gurkfeld mellett (Carnioliában) táborozó német gyalogság' parancsnokait gróf Auersberg Herbartot és Halleg Vidát is haladéktalan segélyre szólítni. Kik úgy nyilatkozván mind ketten, hogy ezt tenniök felsőbb parancs nélkül nincs hatalmukban: a' bán e' parancsot lehető sietséggel kieszközölni, Keglevics Simont és Berzey Jánost küldi Bécsbe, hova már azelőtt hirűl adni a' lázadást, sebes lovakon elsietett püspök Fejérkövi. A' felség, a' veszélyben forgókon minél előbb segítni, a' tüzet — mellynek az 1514-diki gyászos eset óta gyalázatos vas igába vert földnépe' általános elkeserűltsége miatt méltán lehetett hirtelen messze harapódzásától tartani — kezdetében megfojtani kivánva, ez úttal sem késik a' szükséges rendeleteket megtenni; de igen a' fő haditanács azokat teljesitni, kiadni. Azalatt erőt vesz a' támadás; Gubecz elfoglalja Stubiczát, a' pártos jobbágyoknak szerencséjökkel növekszik merészségök; félni lehetett az egész hazának tüzbe-lángba borulásától; nem volt többé helye a' késedelem 's tanácskozásnak; tett, rögtön segités kivántatott.

Illy helyzetében a' dolgoknak, nem várakozva a' Bécsből, a' Gurkfeldből sürgetve kért segitségre, Keglevics Máté és Alapi Gáspár, hősivadék, 's hős maga mind kettő (amaz a' török ellen Jajczát kétszer — 1521 és 1525-ben — vitézűl megvédett Keglevics Péternek, ez ugyancsak a' hont dúló ozman csoportokon nem egy fényes diadalt nyert

Nagy-Kemléki Alapi Jánosnak és Zrinyi Margitnak, a' szigetvári hős' testvérnénjének fia, tehát ez utóbbi Zrinyi-vér, növendéke, kedvencze egykor nagybátyjának a' nagy Zrinyi Miklósnak, 's tanuja ennek — hont, nemzetet, a' magyar nevet dicsőitő — hősi ritka magafeláldozásának) fölveszik a' boszuállás' fegyverét, lóra ülnek, 's nem több mint 800, de vezéreik' lelkesedését osztó, velök együtt mindenre, a' legutolsóra, győzni vagy halni kész vidékbeli nemesek', 's néhány, a' Kulpa mellett fekvő zsoldos őrcsapatok' kiséretében, egyenesen Stubiczának tartva, készülnek szembeszállni a' maroknyiságukhoz képest temérdek sokasággal.

Hallva közelgetésöket, nem hogy visszarezzenne, vagy falai közé vonulna, sőt inkább bátran elejbek áll Gubecz, ki úgy látszik kapva kapott az alkalmon, hogy nyilt csatában mérkőzhetik, 's mit, hadai' számában, eddigi jó szerencséjében bizakodva, mint bizonyost, hitt, annyi gyülölt ellenségnek, zsarnokfajnak egy rakáson egy csapással veheti fejét.

Igy egyik fél sem vonogatván magát, meglett Stubiczához közel az elhatárzó ütközet 1573-ban febr. 23-dika előtt; de mellyik nap, azt egész bizonyossággal meghatározni nem lehet. Mielőtt öszvecsaptak volna, a' vezérek sergeiket, ha talán még elég ingerültek nem volnának magoktól, nem mulasztták el — kiki maga' módja szerint szavakkal, mily-lyeket, ismerve övéik' helyzetét, indulatit, reményeit, félelmeit, leghathatósabbaknak itéltek — a' bátran, állhatatosan harczolásra buzditni, miben magok mutatták majd, elkezdetvén a' viadal, a' legjobb példát. A' harcz kemény és tartós volt. A' parasztok, mi nekik gyakorlat' 's fegyver' dolgában hiányzott, számmal, dühvel, vakmerőséggel pótolva, soká erősen tarták magokat a' kisded, de gyakorlottabb, jobban fegyverzett, és — mivel paraszt hóhérjaikkal szemben választás csak győzedelem vagy kinos halál közt maradt — elszántabb, meggondoltabb uri sereg ellen. Végre a' mint sorai fogytak, fogyott bátorsága a' pórhadnak; hiában biztatja őket vezérök, királyuk — Gubecz, hiában fenyegeti; erősebb a' szemeik előtt villogó ellenséges fegyvertőli, 's kézre kerülés' esetében — rettegett régi uraik' boszujátóli félelem. Csak a' szaladásban látszék még egyedül út nyilni előttök a' menekvésre. Tehát elhányva fegyvereiket, futnak ki merre lát. Nyomukban a' boszulihegő diadalmas ellenség. Harcz, futás többet megemésztett belőlök

négyezernél. Szerencsések, kik igy vesztek! A' boszujában emberiséget ritkán, mérséklést soha nem ismert győztes nemesség irtóztatóan érezteti haragját, diadalát a' hatalmába estekkel. Sokan közőlök megcsonkitott tagokkal, elmetszett orral, fülekkel bocsáttatnak haza; mások a' közel ért élőfákra, épületekre, falukban és faluk' közelében, rettentésűl és tanulságúl az élőknek, rakással aggattatnak fel. Csak egyetlenegy, az utfélen nőtt, igen magas, ágas-bogas vad körtvélyfán — mint Istvánfinál olvashatni — tizenhat vagy több illy boldogtalanoknak lehetett kötelen csüngő, vadak', 's madaraknak martalékúl hagyott, testeiket megszámlálni. Szomszédvárt és Szamobort — a' lázadás' fészkeit — minden paraszt lakjaikkal elhamvasztá a' győzők' vérrel be nem tölt boszúja. De a' legirtóztatóbb vég Gubeczre várakozott. Őt rosz sorsa megkimélé a' csata' dulongásaiban, 's élve juttatá — hogy egy helyett majdan ezer halált szenvedjen — rá fenekedő ellenségei' kezébe. Vele együtt foglyúl esék alvezértársa is Passanek András. Zágrábba hurczoltatván mindketten, itt előbb Gubecz tanuja lenni kényszeríttetett társa' embertelen kivégeztetésének; rá kerülvén azután a' sor, maga — a' királyi czimet bitorlott — mint elődője Dózsa egykor — tüzes vas koronával fején, megtüzesített királyi székbe ültettetett, teste tüzes vas fogókkal szaggattatott, 's végre négy felé vágatott.

Ez volt kimenetele Gubecznek, a' hont, nemzetet fölforgatás-, vég pusztulással fenyegető bősz merésznek. Ez folyama, vége a' gyászos, a' minden érző kebelt öszverázó történetnek, melly mellett kinek nem jutnak századunk' 's Németország' elhunyt egyik legnagyobb költőjének tapasztalás által annyiszor igazolt ama' szavai eszébe:

Weh, wenn sich in dem Schooss der Städte
  Der Feuerzunder still gehäuft,
Das Volk, zerreissend seine Kette,
  Zur Eigenhülfe schrecklich greift. *Schiller.*

'S most mit kivánjak, érted hő kebellel esdő fiad, édes hazám! javadra? Adjon a' fölötted őrködő istenség minden hasonló merénynek, mint adott azóta is, mindenkor hasonló véget! Nem. Őrizzen inkább minden hasonló diadaltól — győzzőn bármellyik fél — mindig gyászos, mindig siralmastól! őrizzen minden hasonló kitöréseitől a' fiaid' keblében fiaid ellen titkon forró boszúnak! Akarod ezt? Háritsd el örökre

minden okát, alkalmát az elégületlenség-, irigység-, testvérek közötti gyülölködésnek; törd — mit napjainkban olly dicsően, olly szivemelőleg megkezdél, mit minden, szivre nemes fiaid bensőkép ohajtnak, akarnak — törd minél előbb teljesen öszve a' vak önzés, boszu, tudatlanság-kovácsolta több mint háromszázados bilincseket, mellyeknek szomorú maradványaiban, a' nem annyira bünös, mint bünössé tett apák' ártatlan maradéka — gyermekeid' egy nagy része — maga' 's a' közjó' mondhatlan hátramaradásával, mái napig sinlődik; oszd egyaránt kegyeidet: akkor meleg szeretettel függünk rajtad, meleg szeretettel egymáson, mindnyájan gyermekeid, mindnyájan testvérek, szabad, nem szolga nép, egyek érdekben, egyek remény- 's félelemben, egyek szivben, lélekben; és igy egygyé forrva, anyai édes öledben, atyáskodó fejedelmeink' hű gondja, szelid kormánya alatt, béke, boldogság belül, kivül fény, hatalom, régi dicsőség várakozik ránk.

IX.

TÖRVÉNYEINK' TÖRTÉNETE
A' VEGYES HÁZAKBELI KIRÁLYOK ALATT.

NYOMOZTA

SZLEMENICS PÁL RT.

VENCZEL, OTTÓ, ÉS ROBERT KÁROLY KIRÁLYOKRÓL. 1301-d. ÉVI AUGUSTUSTÓL 1342-d. JULIUS' 16-DIKÁIG.

Venczel, vagy mint önmaga magát okleveleiben nevezi [a]), *László*, IV. Venczel cseh király' fia (1301—1305.), és *Ottó*, bajor herczeg, (1305. dec. 6. — 1307-d. nyár' végéig) —, kiket a' nemzet' függetlenségét romai pápák' követelt igényei ellen védő főpapok és országnagyok a' pápának pártfogoltja, Robert Károly, ellen IV. Bélától, következőleg szinte Árpád' véréből származásukat tekintetbe vevén, szabad választás' jogával királyi székbe helyezteténck [b]), és azon a' pápák' átkaira nem ügyel-

---

[a]) Lásd Poloche vára felett János kalocsai érsek' részére költ 1301-ki, Trenchin vára és megyéje felett Máté nádor', 's Gyula földe felett ráthولthi Demeter mester' néhány fegyveresei' részére szóló 1302-d., és Visk falu felett, Chaak' fia, János mester' részére költ 1303-d. adománylevelcit. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 67, 89, 91, 115. lap.

[b]) Lásd Thuróczi' krónikáján, 's más történetiróinkon túl VIII. Bonifácz pápának: 1) Követéhez, Miklós ostiai és velletrei püspökhöz irt 1301-d. levelét, mellyben János kalocsai érseket Romába idézteti azért, mert Venczelt a' romai széknek, — mellyhez, úgymond, Magyarország különösebben tartozik, 's mellynek azt sz. István minden jogával és hatalmával együtt átadá, — és a' már megkoronázott Robert Károlynak jogai ellen megkoronázni merészlette. Fejer Oklgy. VIII. köt. I. dar. 59—62. lap. — 2) IV. Venczel cseh királyhoz intézett

ve [a]), míglen amaz ugyan atyja által 1304-d. évben hazavitetvén, jövő esztendőben Ottónak a' koronát átadná, és annak javára jogairól lemondana [b]), emezt pedig László erdélyi vajda színmutató barátság' örve alatt tőrbe kerítve és szabadságától és koronájától megfosztva, 1307-d. évben megszökni, és honába visszatérni kényszerítené [c]), hathatósan védelmezének is, — törvényeikkel törvénykönyvünket nem bővítik, 's törvénykönyvünkön kivűl sem léteznek törvényleveleik. Sőt *Robert Károlytól*, — kit Ottónak elköltözte után az országnak mind 1307-d. octoberben Rákoson [d]), mind pedig jövő évi novemberben a' pápa' kö-

---

ugyanazon évi levelét, melly őtet azért, mert fiát magyar királylyá választatni, és koronáztatni megengedé, erősen megfeddi, és Magyarország iránti követelt jogainak előterjesztése végett itélőszéke elejébe idézi. Ugyanott 63—65. lap. — 3) Albert ausztriai herczeghez szóló 1303-d. levelét, melly nekie Robert Károlynak Venczel király elleni pártoltatását ajánlá. Ugyanott 120. lap. — 4) Azon 1303-d. majus' 22-d. költ itélőlevelét, mellyben Venczel királynak szabad választás által nyert jogát érvénytelennek nyilatkoztatván, és követeinek a' pápa' biráskodása elleni kifogását félre vetvén, Magyarországot Robert Károlynak, mint közelebbi vérrokonnak, odaitélé, és azokat, kik Venczelt még azután is követni, vagy akármikép segélni merészlenék, egyházi átok alá veté. Ismét ott 121—129. lap. — Lásd továbbá V. Kelemen pápának VIII. Bonifácz pápa' most érdeklett itéletét helybenhagyó, és az abban kimondott egyházi átkot Ottó királyra és követőire kiterjesztő 1307-d. levelét. Ugyanott 207—219. lap.

a) Lásd VIII. Bonifácz és V. Kelemen pápáknak föntebbi jegyz. 4) alatt elősorolt 1303-d. és 1307-d. itélőleveleit.

b) Lásd Thuróczi' krón. II. r. 82. és következő czikkeit, 's a' salzburgi krónikát Pez I. köt. 402. lap. Továbbá a' budai káptalannak a' taksonyi népek által elkövetett hatalmaskodás feletti vizsgálat felől Venczel királyhoz szóló 1305-d. tudositását, és a' székesfejérvári sz. Ágoston' remetéi' conventjának Henrik bán' fiaira mondott átok feletti ugyanazon évi tanusitó levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 181, és 183—190. lap.

c) Lásd Rozenich' történetiratát II. köt. 14. lap, és az ott előidézett Aventinus' bajor évkönyvei' VII. könyvét, és Pray' évkönyvei' I. köt. 381. lapját.

d) Lásd a' Károly királylyal Rákoson összegyült néhány ország' nagyainak ezen eskü alatti elfogadásról 1307-d. october' 10-d. költ levelét, mellyben egyszersmind minden akár királyi vagy királynéi, akár egyházi vagy nemesi általok jog nélkül elfoglalt javaknak visszabocsátását egyházi átok, 's fő- és jószágveszteség' büntetése alatt rendelik. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 221—223. lap.

vetének meghívására Budán [a]) még számosabban összegyült rendei, egyes akarattal, a' pápa' azon követelt jogának mindazáltal, mellynél fogva a' megürült királyi szék' betöltését magának igénylé, nyiltan ellenmondván [b]), királyoknak elfogadának, — sem bírunk törvénykönyvünkben egyebet, mint a' körmöczi kamara' megyéjének 1342-d. évrei bérbe adása felett Ipoly mester árvai várnagy' részére költ, 's egyszersmind a' pénzverés és beváltás' dolgát szabályozó levelét. És ezen levelet sem lehet országgyülési törvénynek tekinteni, részint mivel e' kifejezés: „főpapjainknak és bároinknak egybehangzó akaratjával és tanácslatából — Praelatorum et Baronum nostrorum voto unanimi, et de consilio eorumdem", — mellyre némellyek ellenkező véleményöket alapítják, Robert Károly' ünnepélyes adományzó leveleiben is [c]) rendszerint előfordúl, és csupán a' király' udvarában létező fő embereknek megegyezését jelenti, részint mivel Robert Károly, mint alább látni fogjuk, az ország' rendei közgyülekezeteinek barátja épen nem volt. De nem is valószinű, hogy a' király egy bérleti szerződésnek egy évrei megujítása végett, mi ezen levél által történék [d]), az ország' összeséges ren-

---

[a]) Lásd az ezen elfogadásról 1308-d. évi november' 27-d. költ oklevelet: Péterffy' zsinatai. I. r. 145—148. lap. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 264—269. lap.

[b]) Lásd az épen most előidézett 1308-d. oklevelet. Ezen oklevélben, mellyet a' pápa' követének parancsára két közjegyző ada ki, az is mondatik: hogy az ország' rendeinek egyébiránt tetszett legyen, hogy azt, kit ők az ország' régi szokása szerint királyi székre meghivának és királyuknak fogadának, a' pápa' követe a' romai szentszék' nevében megerősítse, és hogy a' pápáknak örök időkre joguk legyen Magyarországnak igaz királyi vérből származott királyait, kiket az ország' rendei egyes akarattal választandanak, megerősíteni és megkoronázni; és hogy ezeknek következésében a' követ országunk' főpapjai, világi nagyai és nemesei' esedezésökre Károlyt a' romai szentegyház' nevében mint valóságos magyar királyt megerősitette és elfogadta.

[c]) Lásd más többek közől például Rikolf mesternek Vörösalma és Tarkeő felett 1312-d. Akus nemebeli Mihály mesternek Pazdics és Deregnyeö felett 1315-d. Hench' fiának János mesternek, Simontornya felett 1324-d., cseh Chenigh mesternek Noztup felett 1332-d., Szomolnak és Gölniczbánya városoknak Schweidler és Remethe helységek felett 1338-d. évben nyert adományleveleiket. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 416, 561. II. dar. 519., III. dar. 579. IV. dar. 299. lap.

[d]) Tanusítja ezt magának e' bérleti szerződéslevélnek 1-ső §-a, valamint azon 1335-d. oklevél is, mellyről Hevenesi gyüjteményében szól. Lásd Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 82. lap.

deit egybehívta volna. Találunk mindazáltal ezen szerződésben törvényeink régiségeire nézve érdekes néhány adatokat, mellyeket itt előadni nem leend felesleges. Illyenek: 1) hogy a' törvényeinkben maiglan divatozó kapu, *porta*, szó e' korban ollyan udvarajtó-nyilást, mellyben gabonával terhelt szekér ki- 's bemehetett, következőleg egész belső telket jelente, és hogy a' kapuk már akkor is közadó' kulcsáúl szolgáltak, e' szerződésnek tanusága szerint kiki köteles levén kamara' nyeresége' fejében minden kaputól tizennyolcz denárt, vagyis három nehezéket (*pondus*) 's garast a' kamara-grófnak fizetni. 2) Hogy az ország' nemeseinek azon szabadsága, mellynél fogva IV. Béla' 1267-ki szabadságlevelének 1-ső, és III. András' 1291-ki törv. 13-d. czikkénél fogvást népeik is mindennemű kamara-nyereség alól fel valának mentve, melly általános mentesség mindazáltal már III. András alatt 1298. törv. 60. czikkének tanusága szerint, megszűnt, I. Károly alatt azoknak tisztviselőikre és szolgáikra volt szorítva. 3) Hogy e' korban a' kamarának is voltak grófságai, 's megyéi, *Comitatus Camerae*, és hogy némelly városok ezen grófságok' hatósága alatt állottak. Illy városok valának a' jelen szerződés' tanusága szerint Trenchin, Bách, Korpona, Bars, Nagyszombat és Tapolchán. — 4) Hogy a' jelen szerződés szerint veretendő új pénzért váltságúl értékének egy harmadával többet, vagy is 8 penzáért 12-ét finom ezüst penzát kellet fizetni. — 5) Hogy a' pénzverésre szolgáló formavasak az esztergomi érsek és királyi tárnokmester, az arany és ezüst vesszők pedig az érsek, tárnokmester és kamara' tisztjei' pecséteik alatt tartattak, és a' pénzverésnek mindenkor az érsek és tárnokmester' embereinek jelenlétökben kellett történnie. — 6) Hogy az érsek' emberének minden vert ezüst girától egy nehezék (*pondus*) vagyis garas, a' tárnokénak királyi bérén felül félnegyed gira (*dimidius ferto*) járt, a' kamara' nyereségéűl (*lucrum camerae*) beszedett girákból pedig mindegyiknek egy egy nehezék vagyis egy garas. — 7) Hogy az újonon vert pénzből hat denár egy garast, hét garas egy *penzát*, és nyolcz penza egy budai mértékű girát, hét ezüst gira egy arany girát, és kilenczven ezüst denár egy forintot, vagy is egy aranyat tett.

Jóllehet azonban e' korból törvénykönyvünkben a' most érdeklett bérleti szerződésnél egyebet nem találunk, 's országgyülési decretumokat e' királyainktól egyébként sem bírunk: fordulnak mindazál-

tal országlásuk alatt több ollyak elő, mellyek törvénytudományunkra nézve említést érdemlenek. Illyenek:

I. Hogy Venczel és Ottó' országlásuk alatt, és Károly királynak sz. István' koronájávali koronáztatását megelőző éveiben egyszerre több nádorok léteznek. Így azon 1304-ki oklevélben, melly által néhány főpapok és bárók Robert Károly' javára Rudolf Ausztria' herczegével szövetségre léptek, három, ugymint Omode, Rorand és Opour nádorok említtetnek [a]), oda nem számítván Venczel királynak azon évi nádorát, Henrik bán' fiát, Jánost [b]); a' Rákoson 1307-ik évben összegyült országunk' nagyainak Károlyt királylyá elfogadó esküleveléhen pedig négy, t. i. Omode, Kopoz, István és Roland nádorok fordulnak elő [c]), kiket Robert Károlynak Beke' részére költ 1307-ki adománylevele is [d]) nádor czímmel díszesít. És mindezen évek' lefolytában Máté is nádor névvel diszeskedett [e]).

II. Hogy e' korban II. András' arany bullája' 16-ik és III. András' 1291-ki törv. 2-d. ágazatának ellenére grófságok vagyis vármegyék (*Comitatus*) feletti több örök adományzások történtek. Nevezetesen: 1) Venczel király 1302-ik évben Trenchin várát, és megyéjét minden városaival, faluival, vámjaival 's mindennemű haszonvételeivel és járadékaival együtt Chák nemebeli Máté nádornak és örököseinek örökűl ajándékozta [f]). — 2) Robert Károly ugyanazon évben Nitra vármegyét egész és teljes mindennemű jogával, „cum omni integritate et plenitudine sui iuris" János nitrai püspöknek és általa püspökségének örökös és visszahúzhatlan birtokúl adta [g]). — 3) Ugyane' királyunk 1313-ik év-

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 160. lap.

[b]) Lásd a' győri káptalannak a' nagymártoni Simon gróf' fia, és János nádor közötti cserevallást tanusító 1304-ki levelét. Ugyanott 171. lap.

[c]) Ismét ott 221. lap.

[d]) Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 226. lap.

[e]) Lásd Venczel királynak Máté nádor' részére költ Trenchin vára és megyéje feletti 1302-ki adománylevelét, és Máté nádornak a' komáromi lakosok' Péter nádortól nyert szabadságlevelöket erősítő 1307-ki levelét. Ugyanott 89, és 238. lap.

[f]) Ugyanott 89. lap.

[g]) Lásd Károly királynak ezen adomány feletti levelét, és Gergely esztergomi 's János kalocsai választott érsekeknek, továbbá Mihály zágrábi, Pál pécsi, és

ben Veszprém vármegyét, vagyis a' veszprémi grófságot minden jogaival, haszonhajtásaival és hozzátartozandóival együtt részint lelke' üdvéért, és István veszprémi püspöknek érdemiért, részint a' cserébe kapott nagyszigeti dézsmákért most érdeklett János püspöknek, és őáltala a' veszprémi püspökségnek örökösen és visszahúzhatlanúl oda ajándékozá [a]). — Ugyancsak Károly király 1315-ik évben ugyan Komárom várát Komárom városával 's minden faluival és haszonvételeivel, továbbá Komárom kerületének grófságát, Comitatum eiusdem Districtus de Kamarun, mindennemű jogaival, vagyis vámaival, birságvételeivel 's másféle járulmányaival, későbben pedig 1320-ik évben Komárom vára, városa és megyéje helyett Bars városát és kerületének egész grófságát 's megyéjét birói és törvényhatóságával, vámaival, faluival, várembereivel és mindennemű haszonvételeivel egyetemben [b]) koronázasi ajándékúl Tamás esztergomi érseknek, és őáltala az esztergomi érsekségnek örökösen és visszahúzhatlanúl adományozá.

Azonban mi a' Veszprém vármegye feletti adományt érdekli: úgy látszik, ezen adomány, jóllehet a' király azt 1313-ki évben kettős pecséte alatt valójában kiadta [c]), és azután a' veszprémi püspök több oklevelekben veszprémi örökös grófnak, Comes eiusdem loci perpetuus, czímezve előfordul [d]), mégis teljesedésbe nem ment; mert 1330-ik évben Henrik veszprémi püspök, és János veszprémi prépost Károly ki-

---

Miklós bosnyai püspököknek azokra, kik ezen adományt felforgatnák vagy visszahúznák, egyházi átkot mondó 1302-ki levelét. Ugyanott 94, és 100. lap.

[a]) Lásd a' királynak ezen adomány feletti, 1313-ki october' 26-kán költ privilegiumát, és István veszprémi pöspöknek, 's azon hely' örökös grófjának és királyné' cancellárjának a' nagyszigeti dézsmákat áteresztő ugyanazon évi levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 512, és V. dar. 86. lap.

[b]) Lásd a' királynak ezen adományokról költ 1315., és 1320-ki leveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 63—69, és 251. lap.

[c]) Lásd az adománylevelet Fejér Oklgy. VIII. köt. V. dar. 86. lap.

[d]) Lásd Tamás esztergomi érseknek és néhány főpapoknak János nitrai püspök' ellenmondása feletti 1317-ki tanúlevelét, továbbá Erzsébet királynénak a' hanthai sz. Mihály' egyháza' részére költ 1326-ki erősitő privilegiumát; mellyekben a' veszprémi püspök önmaga magát veszprémi örökös grófnak czímezi. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 93, és III. dar. 119. lap.

rály' parancsára ünnepélyes esküt tevének arról László kalocsai érsek, és ugyancsak László pécsi, és Miklós győri püspökök előtt le: hogy a' nagy szigetbeli dézsmák a' veszprémi püspökhez és egyházához tartoznak, és hogy azokért a' veszprémi egyháznak cserét sem Magyarország' királyai sem mások soha nem adtak [a]).

III. Hogy e' korban a' romai pápák hazánkban magoknak igen nagy hatalmat igénylettek, és Károly király' engedékénységéből nagy részint gyakorlatba is hoztak. Jelesen:

1) III. András' halála után a' királyi szék' betöltése iránti igényöket kettőztetett erővel megujíták, 's annál fogva a' királyi székért vetélkedők feletti biráskodást is, és minekutána a' királynevezés iránti követelésök az ország' rendeinek állhatatos szilárd ellentállásán hajótörést szenvedett, a' nemzet által választandó király megerősitésének és elfogadásának jogát magoknak igényelék; a' mint ezeket VIII. Bonifácz pápának követéhez Miklós osztiai és veletrei püspökhöz, és Venczel cseh királyhoz intézett 1301-ki levelei, 's ugyanannak 1303-ik, és V. Kelemen pápának 1307-ik évben költ, 's a' magyar királyi széket Mária szicziliai királynénak és unokájának Robert Károlynak oda itélő leveleik, végre azon oklevél, mellyet a' pápa' követe, Gentilis kardinál, Károly királynak az ország' rendeivel Budán 1308-ik évben tartott gyülekezetében történt elfogadtatása felett adatott ki, nyilván tanusítják [b]).

2) Királyaink koronázását lényegesen érdeklő határozatokat hoztak. Jelesen V. Kelemen pápa követe, Gentilis kardinál által főpapjaink' 1308-ki zsinatában azt rendelteté: hogy ha sz. István' koronája valamikép elveszne, vagy valaki által lefoglaltatnék: az ország' főpapjai többségének egyetértésével, vagy ha illy egyetértés nem eszközöltethetnék, az apostoli szék által erőtelennek nyilváníttassék, és a' romai szent szék' nevében más korona készíttetvén, visszanyeréséig ez egyedül legyen érvényes [c]); XXII. János pápa pedig a' kalocsai érsekhez,

---

[a]) Lásd az ezen eskü' letételéről szóló 1330-iki tanúlevelet. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 476. lap.

[b]) Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 59, 63, 121, 207, 264. lap.

[c]) Lásd Gentilis kardinálnak erről szóló oklevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 270—282. lap. Péterffy' zsinatai I. r. 148—160. lap.

és a' váradi és zágrábi püspökökhez intézett 1333-ki levelében Károly király' kérésére azon rendelkezést tevé, hogy ha akkor, midőn a' király fiát, Lajos herczeget, vagy ez atyja' halála után önmagát megkoronáztatni akarandja, esztergomi érsek nem lenne, vagy a' koronázást megtenni nem akarná, vagy a' koronát netalán másnak fejére tenné: ezen három főpapok közől az, kit a' király vagy annak holta után Lajos herczeg megkeresend, teljesítse a' koronázást, fenmaradván egyébiránt jövendőre az esztergomi érsekek' koronázásjoga [a]).

3) A' főpapoknak káptalanaik általi szabad, vagyis királyi nevezés vagy közbenjövetel nélküli választását törvényűl tételék [b]), és mind az illy választásokat [c]), mind a' megürülendő egyházi hűbérek' betöltésének önmagok, a' pápák' részére fentartását, és az ollyanoknak tettleges betöltését [d]) gyakorlatba is hozták. Azonban Károly király e' részbeni engedékenységét, úgy látszik, későbben megbánta, mert hazánk' főpapjai XII. Benedek pápához 1338-ik évben intézett panaszlevelökben [e]) többek közt arról is panaszkodnak: hogy Károly király a' püspökségeket még birtokosaik' életében elajándékozza, és hogy 23 évtől fogva senki sem választaték máskép, mintsem az ő parancsára, püspökké.

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 697. lap.

[b]) Lásd Gentilis kardinálnak már említett 1308-ik évi rendeleteit. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 270—282. lap.

[c]) Lásd Theofil esztergomi prépostnak az egri káptalanhoz szóló 1323-ki levelét, mellyben nekiek tudomásúl adja: hogy Chanadin váradi prépostnak általok egri püspökké választását, mint érsekének meghatalmazottja, megerősítette, 's őtet a' pápa' helybenhagyásának reményében fel is szenteltette. Továbbá azon 1323-ik évi választási oklevelet, melly által a' szepesi káptalan' tagjai János bosnyai prépostnak megbizottjaik által prépostjokká és papi főnökjökké történt választatását helybenhagyják. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 477. és 482. lap.

[d]) Tanusítják ezt XXII. János pápának Demeter kalocsai nagy-prépost' kalocsai és bácsi érsekké választatását megsemmisítő, és László szerzetest azzá nevező 1317-ki 's a' pécsi püspökség' betöltését ha üres leend, önmagának fentartó 1325-ki, továbbá a' nyitrai és szeremi szinte önmagának fentartott püspökségeket betöltő két rendbeli 1334-ki levelei. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 85, 633. III. dar. 736, és 738. lap.

[e]) Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 321. lap.

4) Az apostoli szék és követe' részére teendő különbféle papi-adózásokat behoztak. Így Gentilis kardinál maga' részére ügyvivői költségadót (*procuratio*) gyűjtetett [a]). XXII. János pápa 1317-ik és rá következett három években mindennemű egyházi hűbérek' első évi jövedelmeit, és a' követje, Gentilis kardinál, által kiirt gyűjtelékeknek hátramaradásait [b]); 1332-ik évben pedig az összes világi és szerzetes papságra általa rótt tizedeket [c]) szedette. XII. Benedek pápa pediglen minden érsekekre, püspökökre, apátokra, prépostokra, esperestekre, és mindenféle egyházkormányzókra és helyetteseikre hat évi gyűjteléket, collecta sexennalis, vetett [d]).

5) Az egyházi jószágok' elidegenítéseit, habár jogszerűleg, sőt a' pápának engedelmével és helybenhagyásával történtek is, önhatalmokból érvénytelenekké nyilatkoztatták, és az elidegenített javakat egyházi büntetések' alkalmazásával is visszavétetni rendelték [e]).

6) Magokat az egyházi férfiak' világi biróság elejébe tartozó pereiknek itélésébe avatták [f]).

IV. Hogy e' kornak elején is divatban voltak a' nemességnek országunk' állapotjának jobbitása és az igazság' kinekkinek kiszolgálta-

---

[a]) Lásd Gentilis kardinálnak Benedek erdélyi püspök, és Tamás esztergomi érsek' részére költ 1311-ki leveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 402, és 403. lap.

[b]) Lásd Rufinnak, a' pápa' beszedőjének, számolásait. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 101—134, és 134—139. lap.

[c]) Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 679. lap.

[d]) Lásd Károly királynak ezen gyűjtelék' beszedését sürgető 1338-ki levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 319. lap.

[e]) Lásd XXII. János pápának a' veszprémi püspökhez szóló 1332-ki, és XII. Benedek pápának az esztergomi érsekhez intézett 1341-diki illyen tárgyú leveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 628. és IV. dar. 507. lap.

[f]) Tanusítja ezt Miklós győri püspöknek azt bizonyító 1325-ki levele: hogy az esztergomi káptalan Esztergom városa elleni birtokot érdeklő perét a' király' udvari itélő birájától és a' királytól magától, mint gyanús birótól (így merészlé őtet a' káptalan nevezni), az apostoli székhez feljebb vitte. Tanusítja továbbá XII. Benedek pápának azon 1337-ki levele, melly által a' batai apátnak némelly jószágai' elfoglalása miatt a' kalocsai érsek, pécsi püspök és néhány világiak ellen létező perében az esztergomi érseket birónak rendeli. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 641—646, és IV. dar. 243. lap.

tása végetti országos gyülekezetei, a' mint ezt — ha azon gyülekezeteket, mellyekben Robert Károly Gergely esztergomi választott érsek által 1301-ik évben Esztergomban megkoronáztaték [a]), 's Venczel és Ottó királyok megválasztattak és koronáztattak, nem említjük is, — az ország' rendeinek 1307-ben Rákoson [b]), és Károly király' 1309-ik és 1310-ik évekbeni koronáztatásai' alkalmával [c]) tartott gyülekezetei, és az egri káptalannak a' megöletett Omode nádor' özvegye, fiai és párthiveivel kötött egyezést előadó 1311-ki levele [d]), mellyben a' király és ország' husvétkor tartatni szokott gyülekezete említtetik, eléggé bizonyítják. — Nem sokára mindazáltal e' gyülekezetek Károly király előtt olly gyülöletesekké váltak: hogy 1318-ik évben ugyanilly gyülésnek összehivására csak az anyaszentegyház' javának eszközlése végett Kalocsán egymással szövetségre lépett főpapjainknak hathatós előterjesztései által vétethetnék [e]), azután pedig azokat egészlen eltiltaná [f]), és mindent csak maga vagy körüle levő főpapjainak és báróinak tanácslatával és megegyezésével, a' mint ezt számos adomány- és másféle oklevelei tanusítják, tenne és határozna.

V. Hogy Károly király egyrészről ugyan — jóllehet már III. András ellen a' nagyanyja, Mária szicziliai királyné, a' magyar királyi széket, mint azt III. András alatt említém, igénylené, és ő a' pápa'

---

[a]) Lásd VIII. Bonifácz pápának követéhez Miklós ostiai és velletrei püspökhez szóló 1301-ki, és az országot Robert Károlynak odaitélő 1303-ki leveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 59, 's 121. lap.

[b]) Lásd a' Károly királylyal ottan összegyűlt rendeknek eskülevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 221. lap.

[c]) Lásd Károly királynak Tamás esztergomi érsek' részére költ Komárom vára és megyéje feletti kettős pecsétű 1317-ki adománylevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 63—69. lap.

[d]) Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 405—412. lap.

[e]) Lásd László kalocsai érseknek Benedek erdélyi püspökhez ezen ügyben írt 1318-ki levelét, egybevetve Kalocsán összegyült főpapjainknak ugyanazon évi szövetséglevelével, és Károly királynak mindazokat, kik magokat ország' tagjainak vélik, akkori keresztelő sz. János' nyolczadán Rákoson tartandó gyülésre meghívó hirdetményével. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 144, 165, 168. lap.

[f]) Lásd hazánk' főpapjainak XII. Benedek pápához intézett 1338-ki panaszlevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 321—324. lap.

parancsára magyar királylyá meg is koronáztatnék [a]), 's magát magyar királynak tartaná, — III. Andrást mindazáltal okleveleiben jó emlékezetű elődjének, fenséges herczegnek, 's Magyarország' néhai jeles királyának czímezi [b]); más részről pedig, habár, mint láttuk, csak 1308-ik évben vétetett fel az ország' összeséges rendei által királynak, és annak következésében a' pápa' követe által ajándékozott új koronával ugyan 1309-ben, sz. István' koronájával pedig 1310-ben koronáztatott meg [c]): országlása' éveinek számitását mindazáltal okleveleiben III. András' halálától, vagyis 1301-ik évnek, mellyben Gergely esztergomi választott érsek által 's pápa' parancsára Esztergomban megkoronáztaték [d]), elejétől kezdi.

VI. Hogy Károly király minden jogtalan zsarolások' meggátlására főpapjainak és báróinak tanácslatával a' birságok' beszedése' módját pontosan meghatározta, általánosan rendelvén: 1) hogy a' nádor, vagy más akármelly biró által kiküldött birságszedő mindenekelőtt királyi levéllel magát ellátván, a' királynak abban kinevezett emberével és valamelly káptalan vagy convent' bizonyságával azon vármegye' törvényszékéhez járuljon, mellyben a' birságok behajtandók, és ott a' király' levelét a' küldő birónak jegyzékével együtt felolvastatván, a' marasztaltnak fizetésre határidőt adasson, és ha ez eddig eleget nem tenne, a' király és káptalan vagy convent' embereivel, és ha nádor vagy ország-

---

[a]) Lásd Kovachich' Országgyülések' nyomai czímű munkája 156-ik, 's Rozenich' tört. I. köt. 284. lapját, és az általa előidézett Pray és Katona' munkáit.

[b]) Lásd Károly királynak az esztergomi érsek' részére Rosnobánya, a' jerusalemi keresztes barátok' számára Komlous, és az aranyosi székelyek' részére Aranyos földe felett 1313-ik, továbbá a' hegyi sz. Mária' apátsága' számára 1317-ik, és Guthkeled nemebeli morouthi Mihály mester' részére 1319-ik évben költ adományerősítő leveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 492, 494, 501. 's II. dar. 50, és 209. lap.

[c]) Lásd Károly királynak Tamás esztergomi érsek' részére költ Komárom vára és megyéje feletti 1317-ki adománylevelét, és László erdélyi vajdának Károly királyt elismerő, és a' sz. koronának kiadását megigérő 1310-ki esküllevelét. Fejér Oklgy VIII. köt. I. dar. 389. és II. dar. 63. lap.

[d]) Lásd történetiróinkon túl VIII. Bonifácz pápának követéhez Miklós ostiai és velletrei püspökhez írt 1301-ki, és a' magyar királyi széket Robert Károlynak odaitélő 1303-ki leveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 59, és 121. lap.

biró' küldöttje volna, azokon kivül még a' megye' grófjának emberét, és a' négy megyei nemes birák közől kettőt maga mellé vevén a' marasztaltnak lakhelyére menjen, és a' helység' szélén megszállván, béke és igazság' jeleűl egy dárdát vasánál fogva földbe szúrjon, és az adóst megintetvén, a' fizetésre, élelmének egyedüli megtéritése mellett, három napig várakozzék, és ha ekkor sem fizetne az adós, annak ingó vagy ingatlan javaiból egyetérőt foglaljon el. — 2) Hogy a' beszedett birságoknak tizedrésze előlegesen a' király és káptalan' embereinek adassék ki, a' többinek egy harmadát a' gróf és nemes birák, két harmadát a' beszedőt kiküldő biró kapja. Végre — 3) hogy bevégződvén a' végrehajtás, azon káptalannak, melly a' bizonyságot kiküldé, jelentés tétessék, és ez minden feleknek bátorságuk végett nyugtató leveleket adjon [a]).

De továbbá e' királyunk még más néhány, perlekedést érdeklő, egyes rendeleteket is tett. Jelesen a' perlekedők' könnyebbségére éves meghagyó parancsokat, Annuales Literae, mellyeknél fogva a' káptalanok és conventek a' parancshozónak egy egész év' lefolyta alatt akármelly birói eljárásra bizonyságot kiküldeni tartozának, hozott divatba [b]). Továbbá Tamás erdélyi vajda' igazságkiszolgatást szabályozó 1342-ki évi levelének [c]) tanúsága szerint az alperesek' sok szószaporítás általi zavarba hozásának eltávoztatása végett egész országszerte azt rendelte, hogy az alperes felperese' keresetének előadásakor és eskületételkor, az országnak akármelly birája előtt, egyebet felelni, mintsem hogy ő azokra nézve, miket a' felperes előadott vagy keresetbe vett, egészlen ment és ártatlan, semmit se tartozzék.

Azon vélemény mindazonáltal, mellyet Verbőczy hárm. törv. 2. r. 6. czímében előad, hogy t. i. azon egész törvényszéki eljárást és perlekedési gyakorlatot, mellyel a' perek' elkezdésében, folytatásában, meghányásában és bevégzésében akkoron éltünk, ezen Károly király Francziaország' széleiről hozta legyen be hazánkba, meg nem áll; mert

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 612—615. lap.

[b]) Lásd a' vasvári káptalanhoz szóló, 's a' kedheli monostor' részére költ 1331-ki illyetén parancsát. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 524. lap.

[c]) Fejér Oklgy VIII. köt. IV. dar. 619—622. lap.

e' királyunk alatt is a' perlekedésnek azon módja divatozott, melly III. András alatt létezett, 's annak 1291-ki és 1298-ki törvényeiben le vagyon írva. Jelesen őalatta is a' jószág' törvény' útjáni visszaszerzésének pere a' jószág' visszafoglalásán kezdődött [a]), a' biró oklevelek' előadására három határidőnél többet adni nem tartozott [b]), a' több idézésekre meg nem jelenők három vásáron kikiáltatának [c]), a' kétes perek' sorsa vagy esküitársakkal (*Coniuratores*) teendő esküre [d]), vagy párviadalra [e]) bocsáttaték, a' király' udvarában rendesen a' király' udvari

[a]) Lásd 1) Kopoz nádornak Junk' fia, Péter gróf', Zekeres és Sorokan földek iránti perében költ 1308-ki itélő levelét; 2) Lampert mesternek, a' király' udvari itélő birájának, az egri káptalanhoz Imre fiai' perében intézett 1321-ki birói parancsát; 3) Sándor grófnak, a' király' udvari itélő birájának Magyar Pál, ghymesi várnagy', veszprémi káptalan elleni perében hozott 1327-ki itéletét; 4) Pál gróf, országbirájának, a' sághi prépostság' részére Palota helység iránt költ 1337-ki itélőlevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 252, II. dar. 320, III. dar. 258, IV. dar. 284. lap.

[b]) Lásd Pál gróf országbirájának kalnói Egyed' némelly trochani nemesek elleni perében költ 1338-ki itélőlevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 356—365. lap.

[c]) Lásd Lampert mester, királyi udvari itélő birónak Imre' fiai' perében az egri káptalanhoz illy kikiáltás végett intézett 1321-ki birói levelét, és Pál grófnak, szinte a' király' udvari itélő birájának, Endre fejérvári prépost' részére költ 1329-ki itéletét. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 320, és III. dar. 380—386. lap.

[d]) Lásd 1) Miklós grófnak, Vilmos mester' helyettes birájának (Vice Judex), Hogun' fiai ellen hozott 1332-ki itéletét; — 2) Sándor gróf országbirájának eőri István mester' perében költ 1327-ki itélőlevelét. — A' jászói prépostnak és conventnek János és Gergely' részére szóló eskületételről 1337-ki tanúlevelét; — 4) Zonk mesternek, a' nádor' algrófjának (Vice Comes Domini Palatini), és Sáros vármegye' négy nemesi birájinak Pethene' fiát, János mestert, vád alól felmentő 1341-ki birói levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 670, 763., IV. dar. 278 's 555. lap.

[e]) Lásd Miklós grófnak, Filep nádor' helyettes birájának (Vice Judex), Vz és István' fiai közötti perében párviadalt rendelő 1323-ki, és Halagus Jakab' fiát és Fertes' fiait párviadalra itélő 1329-ki leveleit. Továbbá Sándor gróf, király' udvari itélőbirájának imént [d]) alatt előidézett 1327-ki itéletét, és Pál gróf országbirájának Myke' fia, Pobur' perében költ 1334-ki itélőlevelét, és Filep nádornak felnempthi Miklós' fia, György, és Mihály' fia, János, között párviadalt rendelő 1325-ki határozatát. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 490., III. dar. 391, 758, 763., V. dar. 153. lap.

itélő birája, Judex Curiae Regis [a]), ritkábban a' nádor [b]), és csak néha más [c]), vagy önmaga a' király [d]) biráskodott, a' vármegyékben, midőn a' nádor országunk' megyéit bejárá, ő úgy nevezett nádori gyüléseiben [e]), vagy a' megye' grófjának és négy nemes biráinak társaságában [f]), máskor pedig a' megyés gróf, vagy annak udvari grófja, 's alispánya négy nemesi birákkal, Judices Nobilium, a' megye' nemeseinek és

[a]) Lásd a' fentebb 183. l. [a]) alatt előidézett oklevelet.

[b]) Lásd Drugeth Vilmos nádornak tótfalvai Hanek' némelly gergevi nemesek ellen indított perében létre jött egyezést előadó 1338-ki, és ugyanannak Gergely és Péter' perét elhalasztó 1342-ki levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 352, 618. lap.

[c]) Lásd Deseu királyi tárnokmesternek, mint a' király által megbízott birónak, Ompoicza és Abrudbánya helységek felett az ország' báróival és nemeseivel hozott 1320-ki itéletét. Továbbá Tamás erdélyi vajdának az esztergomi káptalanhoz intézett 1342-ki birói levelét, mellyben a' sághi monostor' részére a' vele biráskodott főpapokkal és bárókkal hozott itéletének végrehajtására káptalani bizonyság' kiküldését kéri. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 278, és IV. dar. 622—626. lap.

[d]) Lásd Károly királynak udvari itélő birája Pál gróf és öcscse Lőrincz mester, mint Praytenbrun helység' adományosai' részére költ két rendbeli 1332-ki itélőleveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 607 és 617. lap.

[e]) Lásd Filep nádornak Chanadin egri püspök' részére az ujvári nádori gyülésben költ 1323-ki levelét, — az egri káptalannak Károly királyhoz mokcsai Diénes' fiai' részére tett, 's Vngh, Beregh, és Zabolch vármegyék' részére Zuhun faluban tartott nádori gyülésről említést tevő 1337-ki jelentését, — Drugeth Vilmos nádornak Chahol János' részére Zathmár és Ugocha vármegyei nemeseknek tartott gyüléséből költ 1341-ki tanúlevelét, — ugyanannak Radoma helységét illető, és Sáros vármegyei nemesek' számára tartott gyülesében költ ugyanazon évi levelét, — ismét annak Torna és Borsod vármegyék' részére Edelyn mellett tartott gyülésében adott katai Miklós' fiát, Jánost érdeklő szinte 1341-ki tanúlevelét, végre szinte annak a' Szepes vármegyei nemesek' részére tartott gyülésében Dedhord' fiának, Pálnak Anthal és Donch ábrahám-falvai nemesek ellen hozott 1339-ki itéletét. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 487., IV. dar. 262, 543, 555, 669, és V. dar. 273. lap.

[f]) Lásd Kopoz nádornak Péter gróf' perében költ 1308-ki, 's Filep nádornak Zékelyhid felett Péter' fiai' részére költ 1325-ki itélő, és Iseyp mesternek a' jászói prépostot érdeklő 1339-ki birói levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 252., II. dar. 670, 's IV. dar. 421. lap.

elökelőinek gyülekezetében [a]) rendesen itéle. A' megyéknek itélését mindazáltal Károly király az 1298. törv. 32. czikke' világos tilalmának ellenére a' nádoron kivül néha másokra is bízta. Így Dausa mester, bihari és zabolchi gróf öt, ugymint: Bihar, Zabolch, Zathmár, Zonuk és Krazna vármegyékben [b]), Mik mester sárosi gróf azon egész kerületben [c]), Miklós machói bán Szerem, Bács, Valkó, Bodrog és Baranya vármegyékben [d]), mint királytól megbizott, 's annak, sőt Miklós bán a' nádornak személyét is viselő birák biráskodának.

Szinte némelly törvényünk' története' iróinak [e]) azon tanitása sem áll: hogy a' hihetősitő tanúkkal 's eskütársakkal (*Conjuratores*) élést e' királyunk hozta legyen az egyházi törvények' mintájára első be törvényszékeinknél; mert az eskütársakkal 's hihetősitő tanúkkal élés, mint II. András alatt megmutatám, már azon korban legünnepélyesebb

---

[a]) Lásd például Ditrik Pozson vármegye' itélőudvari grófjának, Comes Curialis Posoniensis, 's négy biráinak, és az egész csallóközi nemesek és nemtelenek' gyülekezetének Jakab udvarnok és fia ellen hozott 1301-ki itéletét. — Domokos mester sárosi alispánnak, és négy nemesi biráknak, Judices Nobilium, János jobbágy ellen általok rendelt vizsgálatnak eredményét előadó 1330-ki levelét. — Zonk mesternek és négy borsodi nemesi biráknak demáki Tamás' megölőit Jánost, Domokost és Bálintot, mivel a' megye' gyülése elejébe tett idézésre meg nem jelentek, akárhol befogatni rendelő 1335-ki parancsát. — Miklós mester, hunthi grófnak és azon megye' négy nemesi biráinak az elejökbe idézve volt esztergomi káptalant vád alól felmentő 1338-ki birói levelét. — János mester, Sáros vármegye' alispányának 's algrófjának, Vice Comes, és négy nemesi biráinak Peteuch' fiai' perét a' király' itélőszéke elébe átküldő 1339-ki levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 83., III. dar. 485., IV. dar. 146, 368, 425. lap.

[b]) Lásd Dausa mesternek az Vbuliak' Omode nádor es fiai által elfoglalt jószágaiknak azon öt vármegye' nemesei és közemberei' gyülekezetében történt visszaitélése felett Károly királyhoz tett 1317-ki jelentését. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 98. lap.

[c]) Lásd Mich mesternek hatalmasan elfoglalt Hanuspataka földét a' megyebeli nemesek' tanúságára uraiknak visszaadó 1317-ki birói levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 141. lap.

[d]) Lásd Miklós machói bánnak András, Miklós' fia' perében költ 1338-ki itélőlevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. V. dar. 265. lap.

[e]) Lásd Markovics Nep. János' Adumbratio historiae juris hung. privati czímű munkája' 30, és Kelemen' Historia juris hungarici privati munkája' 146 lapját.

alakjában divatozott, sőt annak néhány korábbi nyomdokaira is régi okleveleinkben akadunk [a]).

VII. Hogy hatalmas jószágelfoglalásokra, 's másféle hatalmaskodó tettekre nézve a' vizsgálat e' korban a' királynak vagy általa megbízott ügybeli birónak, avagy a' királyi udvarban rendszerint itélő országbirájának meghagyó levele mellett rendesen a' király' embere és káptalan bizonysága által, hol a' megye' grófja és négy nemesi vagy szolgabirái által gyülésekben, hol azokon kivül, 's néha a' káptalan' színe előtt tétetni szokott [b]), levén mindazáltal arra is példa, hogy illy vizsgálatot a' megye' grófjának és négy szolgabiráinak kiküldött emberei vivék végbe [c]).

VIII. Hogy Károly király hiteles kettős pecsétjét kétszer kénytelen volt megváltoztatni, mellynek okáért a' két első pecsétei alatt költ levelei hárm. törv. 2. r. 14. cz. 18 és 24. §-a szerint, — mellynek állítását Károly királynak Lorand gróf, budai biró' részére költ 1339-ki levele is [d]) tanusítja, — máskép nem érvényesek, mintsem ha azokat harmadik, vagy I. Lajos második hiteles pecsétjével megerősítette. Második pecsétével 1323-ik évi februariusban már élt [e]), a' harmadikkal pedig, mellyet a' Bazarád oláh vajdától szenvedett 1330-ik évi vereségben elvesztett második pecsétje helyett senisi Péter mester aranymüves,

---

[a]) Lásd az eskütársakról írt, 's ezekről bővebben szóló értekezésemet a' magyar t. társaság' Évkönyvei III. köt. 98—107. lapjain.

[b]) Lásd a' váradi káptalannak Tamás mester ugochai gróf által elkövetett hatalmas jószágelfoglalás feletti vizsgálatról Károly királyhoz jelentést tevő 1321-ki, — a' szexardi conventnek László pécsi püspök' részére Pál gróf országbirája' parancsára tett tanúvallatás' eredményét előadó 1331-ki, és Pál gróf országbirájának Myke' fia, Pobur' részére költ itélő 1334-ki levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 309., 's III. dar. 557, és 758—762. lap.

[c]) Lásd Domokos Sáros megye' algrófjának és négy szolgabiráinak bizonyos jobbágy' megsebesíttetése feletti 1330-ki tanúlevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 485. lap.

[d]) Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 369. lap.

[e]) Tanúsítja ezt Károly királynak Akus nemebeli Mihály mester, királynéi főtárnok' részére Pazdics és Deregnyeő faluk felett költ, 's 1323-ik évi februarius' 26-kán e' pecséttel megerősített levele. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 441. lap.

szepesi algróf és várnagy, Vice Comes et Castellanus, metszett [a]), mivel előbb kihirdetve nem volt [b]), csak 1332-ik év' folytában kezdett élni [c]).

IX. Hogy e' királyunk, az előbbi számos évekig tartó zavarok alatt nagy részint tönkre jött királyi jövedelmeket, és az ország' erejét helyreállítani akarván, mindazon jószágokat, mellyeknek birtoka' czíméről kétség támadott, azzal megbízott emberei által visszafoglaltatá, 's valljon birtokosaiknak örökségi jószágaik-e, vagy nem? törvény' útján megvizsgáltatá, és ha a' birtokosnak örökségi joga szomszédok, határosok és megyebeliek' tanuságából vagy hiteles oklevelek' előmutatása által be nem bizonyodott: a' koronának visszaadatá [d]), — a' váraktól elszakasztott jószágokat pedig, akármikép, habár királyi adomány által történt legyen is elidegeníttetésök, egész országszerte, minden kivétel nélkül akárkitől, — hasonlóképen előre bocsátott visszafoglalás (*recaptivatio*) 's törvényes eljárás, és az ellenkezőnek bebizonyíthatása mellett, — elvéteté és a' várakhoz visszacsatoltatá [e]). — Azonban a'

---

[a]) Lásd Károly királynak érdeklett Péter mester' részére költ Gemnik falu feletti 1331-ki adománylevelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 529. lap.

[b]) Lásd a' királynak Chanadin esztergomi érsek' részére 1332-ik évi böjt' második vasárnapján költ erősítő levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 526. lap.

[c]) Hogy 1332-ik év' folytában Károly király e' pecsétével már élni kezdett, tanusítják Myhalch' fiai', Miklós és Péter' részére augustus' 31-kén, és Chenigh mester' részére december' 12-kén ezen évben költ levelei. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 579 és 596. lap.

[d]) Bizonyítják ezt: 1) Azon 1323-ki levele, mellyben Tamás' fiának, Jánosnak, erdeui Péter gróf által király' joga' fejében visszafoglalt Darouch, Balasey, és Keecbabun faluit három tanúvallatás' erejénél fogva visszaadá. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 421. lap. — 2) Azon ugyanazon évi levele, melly által István grófnak és Illésnek Filep nádor által hasonló szin alatt visszafoglalt jószágait érdemeik' tekintetéből nekiek meghagyja. Fejér Oklgy. VIII. köt. V. dar. 133—137. lap. — 3) Vilmos mester, Szepes és Vjvár megyék' grófjának Márkus' fiai' jószágait érdeklő 1328-ki levele. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 336, és V. dar. 184. lap. — 4) A' szepesi káptalannak Károly királyhoz András' fia' jószágrészeinek minősége feletti vizsgálat iránt intézett 1330-ki jelentése. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 479. lap. — 5) Pál gróf országbirájának Hagun' fia, László' részére költ Zarwadfalu feletti 1331-ki itélőlevele. Ugyanott 566—568. lap.

[e]) Tanúsítják ezt: 1) Károly királynak Balázs mester' részére Kuryma földe felett

várjószágok' el nem ajándékozhatásának elvéhez, vagy felkérések' tilalmához, mellyeknek egyikén a' király' itt előadott rendeletének jogszerűleg alapulnia kelletett, Károly király nem sokáig maradott hív, a' mint ezt azon 1338-ik évben költ levele [a]), — mellyben Zathmár várához tartozó Rechege falut Péter és János, azon vár' emberei' magonszakadásuk által udvari ifjonczának nagy-sennyeni Istvánnak és atyafiainak, chengeri Miklósnak és Jánosnak örökűl ajándékozá, — világosan tanusítja.

X. Hogy Károly király azokat, kik az előbb lefolyt háborgó idők alatt magokat birtokaikból kiesetteknek panaszlák, iktató parancsa mellett a' király' embere és káptalan' bizonysága által, ha az öszszehítt szomszédok és határosok jogaikat ellenmondás nélkül elismerék, azonnal birtokaikba visszahelyezteté, és jogaikat privilégioma által is megerősíté; ellenkező esetben az ellenmondókat maga' elejébe idéztetvén, és így nekiek rendes per' utján igazságot szolgáltatván [b]).

XI. Hogy e' királyunk az arany vagy ezüst bányanyitás' akadályainak elháritása végett azon jogáról, mellynél fogvást az olly birtokot, mellyben arany vagy ezüst felfödeték, országunk' bevett régi szokása szerint igazságos csere mellett elveheté, lemondván, az ország' főpapjainak és báróinak egyetértő tanácslatával azt rendelte: hogy akárki, kinek birtokában jövendőre arany vagy ezüst bánya találtatandik, ha azt megnyitni nem ellenzi, azon birtokát örökre tartsa meg, és azonfelül az olly bányától járó királyi jövedelmeknek egy harmadát húzza, a' mint ezt Rikolf' fiai, Kokos mester, János, és Rikolf' ré-

---

1328-ki januarius' 27-kén költ levele. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 270—272. lap. — 2) Ugyanannak Loránd gróf budai biró' részére költ, 's őt Drugeth Vilmos nádor' ítéletének terhe alól felmentő 1339-ki levele. Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 369. lap. — 3) Karancsuk mester honthi grófnak, és azon megye' négy szolgabiráinak Olwár falut érdeklő 1342-ki itélő-levele. Ugyanott 627. lap.

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 310. lap.

[b]) Lásd Károly királynak egy 1326-ki, és két 1327-ki leveleit, mellyek közől elsőben a' nitrai káptalannak elfoglalt jószágait, másodikban Guthkeled nemebeli Berecz' fiainak Temfeut nevű örökségi földjüket, harmadikban a' kolosi monostornak némelly birtokait így visszaadatá. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 99, 180, 's 231—237. lap.

szére e' felett külön is költ 1327-ki levelének [a]) világos szavai tanúsitják.

XII. Hogy Károly király a' határszélek' pontosabb őrzése végett 1327-ben ugyan az előbb, IV. Béla, V. István, és IV. László alatt, Vjvár és Borostyán várak közt lakott, de később elszélyedt őröket (*Spiculatores*) régi helyeikre visszahívta, ottan régi szabadságaik és kötelességeik mellett élendőket, egyszersmind Péter' fiát, Miklóst, ki királyi vitéz-szolgaságra emeltetése előtt illyen őr vala, közöttök kapitánynyá, vagyis úgy nevezett eörnagysággá rendelvén, és visszabocsátatásukat minden kivétel nélkül mindenkinek kötelességűl tevén [b]), — 1339-ik évben pedig a' Katha helységbeli őröket Moson vármegyében azon feltétellel, hogy gyors lovakat tartsanak, és illően felfegyverezve őri kötelességöket pontoson teljesítsék, régi szabadságaikba visszahelyezte [c]).

XIII. Hogy e' királyunk a' slavóniai bán' tekintetének emelésére főpapjai és bárói' egyetértésével a' nemeseknek és akármelly rangú személyeknek slavóniai bánok' biró- és törvényhatósága alóli akár őtőle akár elődeitől nyert felmentettségét eltörlötte, és a' nádort, országbiráját, és hazánk' minden biráit, és igazságtevőit, a' drávántuliak' pereiknek itéletétől eltiltotta [d]).

XIV. Hogy jóllehet Verbőczy' tanitásának [e]) értelme, valamint szinte Ferencz thuróczi főispány 's nádori helytartó' 1549-ki itélőlevelének [f]) tanúsága szerint III. András' privilégiomainak érvényesítésére Károly király' veres viaszba nyomott gyürűpecsétje volt rendelve: mindazáltal léteznek III. Andrásnak olly adománylevelei is, mellyeket Károly király függő kettős pecsétével erősíte meg, a' mint ezt az esztergomi érsekség, 's aranyosi székelység és a' hegyi sz. Mária' apátsága' ré-

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 198. lap.

[b]) Lásd erről költ 1327-ki rendeletét. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 178. lap.

[c]) Lásd Lőrincz, János, és Miklós Katha helységbeli királyi őrök' részére költ 1339-ki levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 375. lap.

[d]) Lásd erről költ 1325-ki rendelő levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 629. l.

[e]) Hárm. törv. 2. r. 14. cz. 17. §.

[f]) Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 439. l.

szére költ, 's fentebb az V. szám alatt előidézett erősitő levelei tanusítják.

XV. Hogy e' királyunk' országlása alatt 1324-ik évben a' király' udvari itélő-birái, Judices Curiae Regis, gróf, Comes, mellékczímmel kezdettek díszesíttetni; melly szokás azután utódai alatt is [a]) divatban maradott. Az első, kit okleveleinkben gróf czímmel díszesítve találunk, Sándor országbirája volt [b]). Elődei I. Károly király alatt mester, Magister, mellékczímet viseltek.

XVI. Hogy az országbirája' itélőmesterének, Protonotarius, első nyomát okleveleinkben e' királyunk alatt találjuk, jelesen az esztergomi káptalannak azon örökvallás feletti 1338-diki tanúlevelében, melly által Ivánkának fia János Kubydpordán helységben 14 egész nemes telket nagymartoni Pál gróf ország' birájának és testvérének, Lőrincz mesternek, 250 girán eladott. Előfordúl továbbá az ország' birájának itélőmestere Károly királynak a' bozini Vörös Ábrahám' fiai, Sebus mester és Péter között végheczment osztályt előadó 1340-ki, 's az esztergomi káptalannak dobrakutyai Péter és Leukus rablók' megkegyelmeztetését tanusító 1342-ki és Tamás erdélyi vajdának Hachak és Iwa helységek felett a' sághi monostor' részére költ szinte 1342-ki itélőlevelében [c]).

XVII. Hogy Károly király számos községeknek különbféle szabadalmakat ajándékozott. Jelesen 1317-ik évben a' sidoupatakiakat Vjvár vármegyében a' kassaiak és gölniczbányaiak' szabadságával, — 1319-dikben az úgy nevezett kassai jövevényeket Vjvár és Zemlin vármegyékben minden vámpénz-fizetéstőli mentességgel, — 1324-ben Maros várossa' lakosit Visegrád várának átellenében a' budaiak' szabadságával, — 1328-ban a' kőszegieket, városukat közvetlen királyi uradalma alá vévén, a' soproniak' szabadalmaival, — 1329-ben a' marmarosi letelepülőket Visk, Huszt, Fecső és Hosszúmező helységekben a' szeuleusi

---

[a]) Lásd Sigmond király' II. és VI., Korvín Mátyás' II. és VI., II-dik Ulászló' I., II., III., V. és VII. decretumaiknak befejezéseit.

[b]) Lásd Károly királynak Othmár mester' részére tett Nagy-Palugya helység feletti 1314-ki adományát megerősítő, 's 1324-ki évi october' 28-kán költ levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 551. lap.

[c]) Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 347, 431, 592., 's 622. lap.

jövevények' szabadságával, — 1330-ban a' Bátor helységbelieket a' nádor, országbirája, és Zathmár vármegyei birák' hatósága, és némelly adózások alóli mentességgel, — 1331-ben Komárom városa' lakosit a' vármegyei birák' hatosága és némelly terhek alóli mentességen túl különösen azon szabadsággal, hogy pereiket városi birájoktól a' király vagy tárnokmestere elejébe vihessék, — 1332-ben a' hanusfalviakat Sáros vármegyében némelly egyes kedvezéseken és a' heti vásárjokra jövő árusoknak útközbeni minden vámfizetés alóli felmentéseken túl az eperjesiek' szabadságával, — 's 1334-ben Tamás erdélyi vajdának Gyungus faluja' lakosit a' budai polgárokéval, és 1339-ben a' rosenbergiakat a' lipcseiekével ajándékozá meg [a]). Továbbá a' soproniaknak, kik régi szabadságlevelöket égés' alkalmával elveszték, 1317-ik évben új levelet adott, és abban őket a' fejérváriak és budaiak' szabadságával felruházta, és a' lipcsei jövevényeknek szabadalmait Zsólom vármegyében 1323-ban megbővítette [b]). — Egyébiránt itt említést érdemel az is, hogy némelly hívei' helységeiknek könnyebb megnépesíthetése végett ollyan, vásárokon és közhelyeken kihirdettetni is parancsolt, királyi leveleket is adott ki, mellyek által azon helységekbe megtelepülőknek néhány évi adózástóli mentességet igért, és minden nemeseknek, kiknek illy királyi levél előmutatandnék, kötelességűl teszi, hogy az oda átköltözni akaró jobbágyaikat nyert engedelem és földbérök' lefizetése után minden akadálytétel nélkül bocsássák el; a' mint ezt Gál mester királyi jegyző' részére Lykuteleke, Cente, Hunduomank, Zenke és Sukteluk helységekre nézve 1317-ik, a' kedheli monostor' részére Ombus falura nézve 1330-ik, és Demeter tárnokmestere' részére Hanusfalvára nézve 1332-ik évben költ levelei [c]) tanusítják.

XVIII. Hogy a' királynéi adományzások e' korban is divatoztak [d]),

---

a) Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 49, 213, 514, 's III. dar. 279, 356, 404, 531, 591, 716, és IV. dar. 376. lap.

b) Lásd ezekről szóló leveleit. Fejér Oklgy VIII. köt. II. dar. 73, és III. dar. 416. lap.

c) Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 72, 's III. dar. 438, 591. lap.

d) Tanusítják ezt: 1) Károly királynak Tysa mester' részére Eth nevű királynéi földről Fejér vármegyében költ 1318-ki levele, mellyben nyilván kifejezi, hogy ezen adományát hitvesének, Mária királynénak, megegyezésével

és hogy az adományúl nyert királynéi földek iránt keletkezett perekben néha királyné által rendelt birák is itéltek [a]).

XIX. Hogy a' privilegium alakú királyi levelek' befejezésében I. Károly alatt is 1324-dik évig az ország' báróival vegyesen némelly vármegyék' grófjai is elősoroltatnak [b]); 1325-ik évtől fogva mindazáltal csupán a' király' és királyné' báróinak neveik, és csak néha, rendkivülileg, hol egy hol más vármegye' grófjáé [c]) adatnak elő. Továbbá hogy az 1318-ik év előtti illy leveleket [d]), mellyekben Demeter királyi tárnok-

---

tette. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 147. — 2) Erzsébet királynénak Chanád nemebeli Chanadin váradi prépost, Károly király' titkos cancellárja és kápolna-grófja' részére költ Zebun és Vosod királynéi helységek feletti 1321-ki iktató parancsa, és azon 1331-ki és 1336-ki levelei, mellyeknek egyike által Károly királynak István mester, visegrádi várnagy' részére Nyrmál felett 1326-ban, másika által pedig Lőrincz mester varasdi gróf' részére T. helység felett, menynyire az királynéi jószág volna, tett adományát megerősíti. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 288., III. dar. 533, és IV. dar. 177. lap. — 3) Ugyanannak IV László' hitvese, Erzsébet királyné' néhány adományait, jelesen a' szigetbeli apáczák, és a' hanti szentegyház' részére tetteket, megerősítő 1325 és 1326-ki levelei. Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 669, és III. dar. 119. lap.

[a]) Bizonyítják ezt Erzsébet királynénak két rendbeli 1336-ki levelei, mellyek közől az elsőben beeri István' fia, Leukus' részére némelly azzun-falvai halászatoknak és földrészeknek, másodikban a' nyulak-szigetebeli apáczák' részére Jenő helység' határit megjáratni, és a' netalán ellenmondókat önmagának vagy férjének elejébe idéztetni parancsolja. Tanusítja továbbá Pál grófnak, a' király' itélő udvari birájának, Vigonth helységet érdeklő 1341-ki birói levele, mellynek tanúsága szerint ezen helység iránt folyó perben ő néhány főpapokkal, bárókkal és nemesekkel úgy, mint a' királyné által rendelt birákkal biráskodott. Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 177, 180, és 547—551. lap.

[b]) Lásd az erdélyi szászok' részére költ 1312-ki, a' sopronyi polgárokat érdeklő 1317-ki, Pech nemebeli Lukács mestert, és ismét a' pécsváradi monostort illető 1322-ki, Geuchul sopronyi lakos' részére szóló 1323-ki, semjényi Vbul' fiai, Vörös gróf, és Lancsi András gróf' részeikre költ három rendbeli 1324-ki leveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 435., II. dar. 73, 324, 336, 406, 411, 524, és 553. lap.

[c]) Lásd a' veszprémi egyházat érdeklő 1327-ki, a' pécsváradi monostort illető 1329-diki és Fekete András' részére költ 1330-ki leveleit, mellyek közől az elsőben István máramarosi, a' két utóbbiban Vilmos mester' szepesi, sárosi, és ujvári gróf' neve fordúl elő. Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 212, 320, és 451. lap.

[d]) Lásd az erdélyi szászokat illető 1312-ki, Tamás esztergomi érseket érdeklő

mester neve áll elűl, kivevén, mindenkor a' nádor' nevének adatik az elsőség, a' többiekére nézve semmi állandó rend nem tartatván.

XX. Hogy Károly királynak néhány határozatai az önkénynek és hatalma' korlátai' nem ismerésének bélyegét viselik. Így például: 1) Egy 1326-ki levele által [a]) Miklós mesternek, enruhi Herczegh Imre fiának sólyom madarat czímerűl adván, elődeinek leveleit, mellyek által valakinek hasonló czímert ajándékoztak volna, visszahúzza, és azon levelek' tulajdonosit a' sólyomczímerrel éléstől eltiltja; — 2) A' zágrábiakhoz szóló 1327-ki levelében [b]) főpapjai és bárói' egyetértésével azt rendeli, hogy a' zágrábi lakosok, ellent nem állván azon régi szokásuk, mellynél fogva nem mindenből adtanak eddig a' püspöknek dézsmát, némelly dézsmákat pedig néhány denárral megváltottak, ezután mindenből teljes dézsmát adjanak; — 3) Emick' fia', Vass Miklós' részére költ 1338-iki levelében [c]) azon okból, mivel Vass Miklós Csicsov várát a' királynak kiadta, az erdélyi vajdának és mindennemű erdélyi biróságoknak megtiltja, hogy őt azon károk miatt, mellyeket a' vár' átadása előtt akárkinek tett, törvénybe idézni és elmarasztalni ne merjék; — 4) Udvari ifjonczának, Nemuth Jánosnak, és testvérének, Gergelynek részére adott 1339-ki levelében [d]), a' nádornak, országbirájának és minden vármegyei grófoknak és biráknak megtiltja, hogy azon birságokért és itéleti terhekért, mellyekben atyjok, vagy ők atyjoknak haláláig akárki ellen elmarasztaltatának, őket háborgatni ne merészeljék; — 5) Az esztergomi Miklós prépost és káptalan' arról költ 1342-ki levelének [e]) tanusága szerint dobrakutyai Péter és Leukus nyilvánságos, 's Drugeth János és Vilmos nádorok által már el is itélt rablókat és gyilkosokat, mivel Litua nevű váraikat a' királynak és örököseinek örökűl és visszahúzhatlanúl átengedték, minden el-

1317-ki, és a' soponyi lakosok' részére költ ugyanezen évi leveleit. Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 435, 's II. dar. 63 és 73. lap.

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 63. lap.

[b]) Ugyanott 218. lap.

[c]) Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 305. lap.

[d]) Ugyanott 373. lap.

[e]) Ismét ott 592. lap.

lenök hozott itéletek' terhe, és minden gonosztetteiknek következései alól teljesen felmentette. Végre

XXI. Említést érdemlenek még törvénytudományi tekintetből e korbeli következő oklevelek is:

1) Robert Károly 1309-ik évi junius' 15-kén történt koronázását tanusító két rendbeli oklevél [a]), mellynek egyikét Gentilis kardinál pápakövet' parancsára Sangvinettoi Vilmos közjegyző készítette, másikát hazánk' főpapjai adtanak ki. Amannak tanusága szerint ezen koronázás' alkalmával nemcsak a' király az anyaszentegyház, pápa és hit' védelmére, 's a' királyi jogok' oltalmazására, és a' nemesek' helybenhagyott régi jogaik' fentartására esküt teve le, hanem az ország' rendei is a' király iránti hüségre megesküvének. Amazé szerint pedig az ország' valóságos koronája, míglen László erdélyi vajda által vissza nem adatnék, erő nélkülinek nyilváníttatott, 's annak ereje azon új koronára, mellyet a' pápa' követe a' romai szentszék' nevében ajándékoza, átöntetett, és azzal azután Károly király az esztergomi érsek által megkoronaztaték.

2) Károly királynak a' szepesi nemesek' részére költ 1314-ki levele [b]), mellyben eldődeitől nyert szabadságaikat Béla király' levelének tartalma szerint megerősítvén őket a' szepesi gróf' és várnagy' hatósága és birói hatalma alól, a' tolvajság, vertpénz és dézsma' ügyeit kivevén, felmenti és azt rendeli, hogy minden peres ügyeiket, a' most érdeklett hármon kívül, tulajdon 's általok ideiglen választandó birájok itélje.

3) Szinte Károly királynak a' szepességi szászok' szabadságát megerősítő két rendbeli, ugymint 1312-ki német, és 1317-ki latín levelei [c]), mellyekben községeiket egyenként elősorolván, őket 1200 márka jó ezüst' évenkénti fizetése' fejében mindennemű adótól, gyüjteléktől és beszállásoktól felmenti. A' német szabadságlevélhez Károly királynak 1328-ki megerősitése is járult.

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 333, és 337. lap.

[b]) Fejér Oklgy. VIII. köt. V. dar. 93. lap.

[c]) Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 435—439, és II. dar. 57. lap.

4) Tamás esztergomi érseknek az egri káptalan' püspökjök elleni némelly dézsmák iránt inditott perében költ 1317-ki itélőlevele [a]), mellyből az egyházi törvényszékek előtti pernek egész folyamát láthatni. Tudniillik mindeneknek előtte a' káptalannak ügyvivői, Simon éneklő canonok és Valter főesperest, az érsektől mint rendes birájoktól idéző levelet kértek, azután kereseti levelöket benyujtották. Erre a' püspök harmadik idéztetésének határnapján megjelenvén ügyvivője által felelt. Azután a' per-elfogadás megtörténvén a' tanúk' kihallgatása, és az oklevelek' előmutatása és meghányása történt, és erre az itélethozás és annak kimondása következett.

5) Károly királynak a' Megyes Selk, és Schad Selk széki szászok' részére költ 1318-ki szabadságlevele [b]), melly által őket évenkénti 400 gira fizetésért a' táborozás, élelemadás és beszállás' terhétől örökre felmenti.

6) Lampert mester, a' király' itélő udvari birájának, 1320-ki itélőlevele [c]), mellyben Wezweres és Várhyg helységeket IV. László' privilegiománál fogvást Károly király adományi nyilt levele ellen minden további perfolytatás nélkül a' felpereseknek oda itéli. Ezen oklevél t. i. mutatja, hogy királyaink' úgy nevezett nyilt, vagyis privilegiom-előző levelei, *Patentes Literae*, az ingadozatlan gyökeres jog' bebizonyitására elégtelenek voltak. E' levélből továbbá, valamint több más e' korbeli itélőlevelekből, tanuljuk azt is, hogy a' felek egyezkedés' megkisértése végett pereiket több határnapokra halasztgatni szokták.

7) Károly királynak Rikolf mester' részére költ 1325-ki levele [d]), mellyben őt temérdek érdemeiért minden birtokaival és népeivel együtt minden igazságtevők, 's megyés grófok és nemesi birák hatósága alól felmentvén, őt magát ugyan tulajdon királyi személyének, népeit pedig Rikolf mesternek és tisztjeinek birósága alá helyezi, és egyszersmind azon joggal felruházza, hogy jószágaiban akár tulajdon jobbágyai, akár vidékiek által elkövetett minden tolvajságot, rablást,

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 680—687. lap.
[b]) Ugyanott 160. lap.
[c]) Ismét ott 280—283. lap.
[d]) Fejér Oklgy. VIII. köt. II. dar. 626. lap.

gyujtogatást, emberölést, 's más hasonló gonosztettet, kivevén ha a' bünös, nemes személy volna, itélhessen. — Ezen oklevélből t. i. látjuk, hogy a' nemesek e' korban sem állottak minden fenyítő törvényszék alatt.

8) Sándor gróf, király' udvari itélő-birájának, 1326-ki birói levele [a]), mellyben Miklós mester Pozson vármegye' grófjának és nemesi biráinak a' megye' kikiáltott gyülésében, Proclamata Congregatio, Padán helység' öröksége felett sz. László levelénél fogvást hozott itéletét azon okból megsemmisítette, mert országunk' régi szokása szerint jószágok' öröksége felett megyei grófok nem itélhetnek.

9) Magyarország 24, névszerint elősorolt, és más több világi nagyainak Zah nemebeli felségsértő Feliczián' nemzetsége ellen Visegrádon 1330-ik évi sz. György' napja' 22-kéjén költ itélő-levele [b]), mellyben Feliczíánnak szentségtörő tetteért ártatlan rokoni is, jóllehet arra jogosító törvény hazánkban nemcsak nem léteznék, hanem inkább sz. István' törvénye a' felségsértőnek ártatlan maradékit büntetetlenűl hagyatni rendelné, a' felbőszült birák által büntetés alá vetteténék, jelesen az ő nemebeli személyek egész harmad ízig rettentő halállal kivégeztetni határoztattak, nőtestvéreinek fiai és leányi főbenjáró itélet alá vettettek, leányai' férjeinek atyafiai a' király' udvarából örökre kizárattak, a' harmadik ízentúli Zah nemebeliek pedig minden jószágaiknak királyi fiscusra szállításán túl örökös szolgaságra kárhoztattak, — egyedül csak Feliczián' nőtestvéreinek unoka-fiai és leányai, mivel több jeles nemzetségekkel házasság által egybecsatolva valának, vétetvén ki a' büntetés' súlya alól.

Ezen vad itéletet Károly király 1339-ik évben ismétlé bizonyos László nevű udvari emberén, ki őt karddal megsebesíté, kinek nemzetségét szinte harmad ízig kiírtatá, és minden jószágait Marocsuk mesternek, lengyelországi jövevény János fiának, udvari fegyveresének ajándékozá [c]).

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 154. lap.

[b]) Ugyanott 413—427. lap.

[c]) Lásd Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 389. lap.

10) Károly királynak cseh nemzetbeli Chenigh mester' részére költ Vgod vára feletti 1332-ki adománylevele [a]), ugymint a' mellyből kiviláglik, hogy e' korban magonszakadás' czíméböli adománytételt az nem akadályozá, hogy a' nemzetségből valamelly szerzetes férfiú még életben volt.

11) Ugyane' királynak Tamás erdélyi vajda' részére költ 1334-diki levele [b]), melly által őt rendkivüli nagy érdemeiért rokonának, *Proximus noster*, felveszi, és Gyungus nevű örökségi helységét Buda városa' szabadságával felruházván megengedi, hogy Tamás vajda azt kőfallal körülvétethesse, 's tornyokkal és bástyákkal megerősíthesse. És valóban Károly király Tamás vajdát több későbbi leveleiben [c]) rokonának czímezi.

12) XII. Benedek pápának az esztergomi érsekhez szóló azon 1335-ki levele [d]), mellyben nekie a' király' kérésére azon visszaélés' eltörlését meghagyja, mellynél fogva a' papság akármikép megöletett ember' testét elébb el nem temette, mintsem atyafiai, vagy ezek szegények levén, a' község az esperestnek egyéb temetési költségeken túl egy gira ezüstöt le nem fizetett.

13) Miklós mester Honth vármegye' grófjának és négy nemesi biráinak 1338-ki birói levele [e]), mellynek tanúsága szerint Honth vármegyének törvényszéke azon oknál fogva, mivel a' tolvajok, rablók, 's más illy gonosztevők' büntetése a' vármegyék' törvényszékét illeti, az esztergomi káptalant bizonyos rablónak letartóztatásaért megidéztette, de minekutána az László királytól nyert főbenjáró hatalom feletti levelét előmutatá, azt a' vád alól teljesen felmentette. E' levélből kitetszik, hogy az egyházaknak és nemeseknek alattvalói a' büntettekre nézve e' korban is a' vármegye' birósága alá tartoztak, kivevén, ha

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 579—590. lap.

[b]) Ugyanott 716. lap.

[c]) L. Henel gróf' fiának, Mártonnak, részére költ kétrendbeli, 1337-ki óvalmi levelét, továbbá péterfalvi Heneg' fiának adott 1340-ki erősítő, és Tamás vajda' részére költ 1341-ki határjárató levelét. Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 220, 223, 436, 's 498. lap.

[d]) Ugyanot 97. lap.

[e]) Ismét ott 368. lap.

uraiknak büntető hatalom feletti királytól nyert privilegiumaik léteztek volna.

14) Tamás erdélyi vajdának és szónuki grófnak az egész erdélyi nemesség' Thordán tartott 1342-ik évi köz gyülésében költ ünnepélyes levele [a]), mellyben az ügyvédek' szószaporitásai, és némelly törvényt érdeklő határozatlanságok ellen panaszkodó nemességnek kérésére néhány igazságkiszolgáltatást illető rendeleteket teszen. Jelesen: a) hogy az alperes felperese' keresetének előadásakor, és az eskületételkor egyebet felelni ne tartozzék, mintsem hogy ő azokra nézve, miket felperese előadott, vagy kereset alá vett, egészen ment és ártatlan. — b) Hogy az, ki rablót vagy tolvajt befogott, vagyonának egy harmadát jutalmúl kapja. — c) Hogy minden nemes ember jobbágyait és birtoktalan szolgáit, a' tolvajság, rablás és hatalmaskodás' eseteit kivévén, itélhesse, és ha felettök igazságot nem szolgáltatna, a' nemes önmaga idéztessék a' vajda, alvajda, vagy megyés gróf elejébe. — d) Hogy a' vajdát, alvajdát, vagy megyés grófot illető birságok' szedője azokat szolgabiró vagy annak embere nélkűl be ne szedhesse, és ez fáradságaért a' birságból régi szokás szerint részt kapjon. — e) Hogy a' megyés gróf elejébe idézést a' szolgabirón vagy annak emberén kivűl senki más netehesse. — f) Hogy ha valaki' jobbágyának feje büntettei miatt veszélyeztetnék, vagyonának egy harmada uráé legyen. — g) Hogy ha nemes emberek bűntettek miatt a' vajda' itélőszékén kivűl befogatnak: őket a' közönséges birák vagyis tisztek és várnagyok, *Castellani*, ne itélhessék, hanem a' vajda vagy alvajda' itélőszéke elébe állíttassanak. — E' levélnek utolsó pontja tanúsítja, hogy még e' korban sem állottak az ország' nemesei a' vármegyei közönséges birák' biráskodása alatt.

I. LAJOSRÓL,

1342-D. JULIUS' 16-D., 1382-D. SEPTEMBER' 11-D.

I. Lajostól — ki atyjának halála után 1342-ik évi julius' 21-kén az ország' főpapjainak, világi nagyainak és nemeseinek egyetértő aka-

---

[a]) Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. dar. 619—622. lap.

ratjával Székes-Fejérváron megkoronáztatván [a]), mindjárt országlása' kezdetén a' zenebonáskodó erdélyi szászokat rendrehozta, és Bazarád oláh vajdát hajdani hívségére térítette, később pedig a' litvánok és tatárok által elfoglalt vörös Oroszországot, és a' velenczeiek által bitorlott Dalmácziát, továbbá Szerviát, Bosnyák-, Bolgár- és Moldvaországokat a' magyar koronának visszaszerzette, és Lengyelország' koronáját Kázmér király' halála után 1370-ik évben elnyervén a' balti, fekete, és adriai tengerek közötti minden tartományoknak urává lőn [b]), 's ki a' tudományoknak is Pécsett academiát alapított [c]), és sok dicső tettei által a' „nagy" melléknevet teljes joggal megérdemlette — egy egész hazánkat érdeklő, 's 1351-ik évben költ igen jeles decretumot, vagy inkább szabadságlevelet [d]) birunk, melly törvénykönyvünket is ékesíti.

I. *Az 1351-ik évi szabadságlevélről 's decretumról.*

Ezen szabadságlevél két részből áll. Első részében tekintetbe vevén a' király, a' mint önmaga előadja, fő embereinek és nemeseinek

---

[a]) Lásd történetiróinkon túl Pál gróf, király' itélőudvari birájának Chanadin esztergomi érsek' részére Tamás erdélyi vajda ellen költ 1343-ki itélőlevelét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 168—180. lap.

[b]) Lásd más történetiróinkon túl Rozenich' Historiae R. Hung. Compendium czímű munkája' II. köt. 28—56. lapjait és az általa előidézett irókat. Madarassy pozsonyi prépost' e' munkájának: Dissertationes historico-criticae super quibusdam vetustiorum rerum ungaricarum capitibus 23, 40, 55, 65, 66, 74, 75, 81, 's 82. lapjait, 's jelesen Dalmácziára nézve az I. Lajos és Delfino János velenczei herczeg közt 1358-ik évben kötött béke' oklevelét, mellyben ezen herczeg Dalmáczia iránti minden jogáról, sőt Dalmát- és Horváthország' czíméveli élésről is örökre lemond. Továbbá lengyel királylyá koronáztatására nézve Dlugoss irónak tanuságát, és I. Lajos királynak László nádor apúliai herczeget és Zudar Péter slavóniai bánt érdeklő, 's Krakóban 1370-ik évi Katalin' napján költ levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 654—660, és IV. dar. 237 és 240. lap.

[c]) Lásd V. Orbán pápának ezen főiskola' felállitását érdeklő 1367-ik évi september' 1-ső és 2-ik napján költ bulláit. Fejér Oklgy. IX. köt. IV. dar. 65 és 69. lap.

[d]) Lásd ezen oklevél' első részének 12 és 13-ik §-ait, és másod részének befejezését, mellyek szerint Lajos király ezen oklevélben foglalt intézkedéseit édes anyjának Erzsébet királynénak megegyező akaratjával és báróinak tanácslatára királyi bőkezüségből tett szabadságerősitéseknek, 's megujitásoknak, és új szabadságadásoknak 's engedéseknek nevezi.

azon dicséretes készségét, mellyel őt testvére, András néhai jerusalemi és sziczíliai király' 1345-ik évi september' 18-kán történt csufos halálának megbosszulása végett Szicziliába követék, II. Andrásnak általok előmutatott 1222-ki aranypecsétes levelét átirja, és a' benne foglalt minden szabadságokkal együtt, — azon egyetlen egy pontot, melly szerint a' fiúörökös nélkül elhalt nemesek birtokaikat egyházaknak, vagy másoknak, kiknek tetszett, akár élők közt, akár haláluk' esetére oda ajándékozhaták, vagy eladhaták, kivevén, — elfogadja és megerősíti; második részében pedig az ország' lakosinak nyugottabb állapotja és nagyobb java végett szabadságaikat némelly új határozatokkal bővíti, 's néhány új törvényrendeletekkel szilárdítja.

Azon kivétel által — mellyet Lajos király II. András' aranybullája' rendeletén tőn, mivel az által a' fiúgyermek nélkül elhalt nemesnek birtokairóli szabadon rendelkező tehetségét teljesen eltörülvén, azokat a' jog és törvény' kivánata szerint minden ellenmondás' félretételével oldalági atyafiaira szállani rendelte — közvetlen ugyanaz oldalági atyafiaknak II. András' aranybullája' 4-ik ágazatában kijelelt örökösödését a' fiúörökös nélkül kimúlt atyafinak kényétől függetlenné tette, következőleg szilárdabb lábra állította; közvetve pedig először ugyan az egyházak' ingatlan nemesi jószágokhoz jutásának egyik leggazdagabb forrását, mellyet a' fiúörökös nélkül elholtak' végintézetei tevének, elárkolta, és ezen értelemben valójában holt kézrejutást korlátozó törvényt, lex amortisationis, alapított; másodszor pedig, — minthogy II. András' aranybullája' érdeklett ágazatának csupán csak szabad rendelkezésről szóló részét törülvén el, annak azon rendeletét, melly a' magonszakadottnak jószágait, ha semmi ivadéka nem volna, királyra szállítja, teljes épségében meghagyá, — azon elvet, hogy ingatlan nemesi jószág-elidegenitéshez királyi helybenhagyás' hozzájárulása szükséges, ujontan megerősítette, 's tovább megállandósította. — Azon vélemény mindazáltal, — mellyet Verbőczy hárm. törv. I. r. 64-ik czímében előad, és utána sok törvényiróink tanítanak, — hogy t. i. I. Lajos király' kora előtt akármelly báró, országnagy, nemes, és birtokos ember ingatlan jószágairól 's birtoki jógairól, habár örökös nélkül magonszakadott is, a' királynak minden jóváhagyása nélkül tetszése szerint szabadon rendelkez-

hetett, legalább általánosan, 's jelesen az adományi örökjószágokra nézve, meg nem áll, a' mint ezt a' királyi helybenhagyás „consensus“ szükségességének viszontagságairól szóló értekezésemben [a]) bőven megmutatám; hol számos oklevelek' előidézésével bebizonyítám, hogy a' magános hazapolgárok' birtoki jogaikróli rendelkezéseikhez járuló királyi helyben-hagyások minden időkori divatban voltak; — hogy eleink közől sokan, és pedig minden időkorban, minekelőtte jószágaikról rendelkeznének, arra királyi engedelmet előre kérni, és rendelkezéseiket csak annak megnyerése után tenni szokták; — hogy II. András, IV. Béla, 's IV. László alatt olly adománylevelekre is akadunk, mellyekben az adományszerzőnek szabadon rendelkező tehetség különös kegyelem' jeléűl adatik, — és IV. Béla alatt ollyanokra is, mellyekben a' király örökösödési joga minden sérelmének bizonyosb megelőzése végett a' rendelkező tehetséget az adományszerzőtől világos szavakkal elzárja; — végre hogy különösen az adományi 's örökségi jószágokat *(bona haereditaria)* illetőleg, IV. Bélának Diénes főlovászmestere' részére költ Tupulchán helység feletti 1235-iki adományában [b]), és I. Károlynak azon ellenmondási pert érdeklő 1332-ki tanulevelében [c]), mellyet Pál gróf országbirája és testvére Lőrincz zarándi gróf Praytenbruni István' magonszakadása által adományúl nyert Praytenbrun helységök miatt Zegyi Imre és Praytenbruni István' atyjának özvegye ellen idítottak, a' királyi adomány által nyert 's örökségi jószágok ollyanoknak állíttatnak, mellyekről országunk' bevett szokása szerint királyi megegyezés nélkül foganatosan rendelkezni nem lehet.

A' mi pedig e' királyunk' tulajdon törvényágazatait illeti: ezek közől három igényel főképen különös emlitést, ugymint:

1) A' 6-ik ágazat, mellyben azon czélból: hogy a' király' dísze öregbüljön, és a' hazafiak nekie hívebben szolgálhassanak, azt rendelé: hogy mind a' király és királyné minden szántóvető és szőlőmíves jobbágyaitól, a' kőfallal bekerített városok' lakosait kivevén, mind a' bárók és nemesek magokéiktól mindennemű termékeikből és boraikból kilen-

---

[a]) Magyar tudós társaság' Évkönyvei' III. köt. II. része' 108—130. lap.
[b]) Fejér Oklgy. IV. köt. I. dar. 21. lap.
[c]) Fejér Oklgy. VIII. köt. III. dar. 612—622. lap.

czedet, a' főpapok és egyházi személyek pedig övéiktől tizedet és kilenczedet vegyenek, és ha ki e' törvényt pontosan nem teljesítené, az érdeklett kilenczedet az illyen ellenszegülőnek birtokaiban a' király önmaga' számára minden hijány és leengedés nélkül vétesse ki. Tudniillik e' rendelés által lőn a' kilenczed-adás szántóvető és szőlőmívelő jobbágyok' általános úrbéri terhévé.

2) A' 11-ik ágazat, melly által Lajos király nemesei' kérésére megegyezett abban, hogy Magyarország' határai közt, habár herczegi birtokokban, létező minden valóságos nemesek ugyanazon egy szabadsággal birjanak. — E' rendelés által Kollar Ádám és több más jeles tudósaink' véleménye szerint a' várjobbágyok vagyis várbeli nemesek, *Jobbagiones Castrorum*, *Nobiles Castrenses*, az ország' nemesei' szabadságára emeltetének. Azonban hogy e' vélemény, mellyet már Kovachich Márton egy külön értekezésben [a]) bőven megczáfolt, meg nem állhat, már csak abból is világosan bebizonyúl: mert, a' mint sz. István első királyunk alatt több oklevelek' előidézetével megmutatám, a' várjobbágy nevezet, és az egyes várjobbágyoknak országos nemességre 's királyi vitéz-szolgaságra emeltetéseik Lajos királynak ezen törvénye után, sőt még I. Mária királyné és Sigmond király alatt is előfordulnak, és a' várbeli nemesek, *Nobiles Castrenses*, kiváltságaikra és szabadságukra nézve az ország' nemeseitől még Corvin Mátyás' 1467-ik tör. 2-ik ágazatában is megkülönböztetnek. I. Lajosnak szóban forgó törvénye által tehát, a' mint tudós Kovachich Márton is előidézett értekezésében vélekedik, csak azon egyenlőtlenség törülteték el, melly a' valóságos ország' nemeseinek szabadságára nézve néhol, például Máté slavóniai bán' bánsága' nemesei' és várjobbágyai' jogait elősoroló 1270-ik évi levelének [b]), és III. András' 1291. törv. 41-ik czikkének [c]) tanúsága szerint Slavoniában és Erdélyben divatozott.

---

[a]) Tentamen, quo Jobbagiones Castri ceteris Regni Nobilibus per Ludovicum I. Hungariae Regem non esse exaequatos, contra communem opinionem demonstratum ibat. — Martinus Georgius Kovachich Senquiciensis. Claudiopoli, typis Lycei Regii 1814.

[b]) Fejér Oklgy. V. köt. I. dar. 87—92. lap.

[c]) Sylloge Decretorum Comitialium 26. lap.

3) A' 19-ik ágazat, mellyben Lajos király, valószinűleg azon vadságon eliszonyodva, melly atyjának országlása alatt Zah Feliciánnak, és bizonyos László nevű udvari emberének ártatlan nemzetségén elkövetteték, azt rendeli: hogy az atyának büntettiért 's kihágásiért ártatlan fia se személyében, se birtokaiban és vagyonában ne károsíttassék, 's el ne marasztaltassék.

Egyébiránt I. Lajos király' tulajdon törvényágazatit könnyebb áttekinthetés végett négy rendbeliekre lehet osztani: az ország' nemesei' és egyéb lakosai' szabadságát bővitőkre vagy bátorságositókra, — a' király' jövedelmeiről és jogairól gondoskodókra, — némelly divatozott visszaéléseket törlesztőkre, vagy visszaélések' elejét vevőkre, — és a' perlekedést 's törvényes eljárásokat szabályozókra.

Az I-ső rendbe, a' már különösen előadott 6. és 11-ik ágazatokon kívül, tartoznak:

Az 1-ső ágazat: hogy a' főpapok, vagy más egyházi férfiak az ország' nemeseit azon perre nézve, mellyben velök országunk' valamelly birája előtt állanak, egyházi tilalom vagy átok alá király' tudomása nélkül ne vethessék, és ha ellenök bepörölt követeléseikre nézve törvény előtt megbuknak: azon terhek alá essenek, mellyekkel ellenfelöket sujtatni törekvének.

A' 4-ik és 5-ik ágazat: hogy kamaranyereség, *lucrum Camerae*, fejében annak beszedői, úgy mint Károly király' idejében divatozék, egy egész udvarhelytől vagyis telektől csupán három garast vegyenek, 's azon felül a' telek' birtokosától semmit akár kivetési díj, akár élelemszer, akár másféle czím alatt ki ne csikarjanak, az uraság' tisztjeire, fegyvereseire, és szolgáira pedig kamaranyereség' fejében semmit se rójanak, 's tőlök kamaranyereséget ne szedjenek.

A' 12-ik ágazat: hogy a' Dráva és Száva közötti, továbbá a' pozsegai és valkói nemesek a' kamara' nyereségét az ország' más valóságos nemeseivel egyenlően tartozzanak fizetni; a' bánzalusmájának*) neve-

---

*) Bán' zalusmája által a' bánnak járó nyestadói (*mardurina*) és élelemszeri gyűjtelékek értetődtek, a' mint ez Kálmán Slavónia' herczegének vereuczei jövevényei' részére adott 1234-ik évi szabadságleveléből, és IV. László királynak Mihály' fia, István mester' részére költ 1275-ki privilégiomából kiviláglik [a]).

[a]) Fejér Oklgy. III. köt. II. dar. 412, 's V. köt. II. dar. 277. lap.

zett nyest (*mardurina*) gyűjtelékkel pedig ezután ne terheltessenek, és valamint az ország' más részeiben lakó nemesek, úgy ők is az eddig általok fizettetni szokott mindennemű gyűjtelékek' terhétől mentesek legyenek. — E' törvény egyben vetve a' már előadott 4. és 5-ik ágazatokkal, 's III. András' 1298. tör. 60-dik czikkével, és I. Károly' úgy nevezett 1342-ik decretumával, 's különösen annak 33-ik §-ával, melly szerint a' nemes a' kamara' grófjától, habár több falui voltak is, a' kamaranyereség' lefizetéséről nyugtatványt egyetlenegy garason válthatott, arra mutat, hogy országunk' nemesei a' népeik által fizetendő kamaranyereséget behajtani, 's azért jót állani köteleztettek.

A' 15-ik ágazat: hogy a' nemesek bizonyos vámhelyekre menni ne kényszeríttessenek, hanem tetszésök szerint akármelly révvel minden akadálytétel nélkül szabadon élhessenek.

A' 16-ik ágazat: hogy a' jobbágyok földesuraik' engedelme nélkül erőhatalommal el ne vitessenek. Végre

A' 17-dik ágazat, melly eltörli azon szokást, mellynél fogvást előbb a' menyasszonyát lakába vivő nemestől hidakon és vámhelyeken egy ezüst gira vétetni szokott.

A' II-ik rendbe, a' már fennebb is említett 4-ik és 6-ik ágazatokon túl, tartozik

A' 13-ik ágazat, mellyben rendeltetik: hogy ha valamelly nemesnek birtokában arany, ezüst, réz, vasércz vagy másféle bánya felfödöztetnék, olly birtoka tőle illendő csere nélkül el ne vétessék, és ha a' királynak olly birtokot csere mellett elvenni nem tetszenék: a' fejedelmi jogot illető bányavámot maga' részére vétesse ki, a' birtok maga minden jogaival és haszonhajtásaival együtt, Károly király' engedménye szerint, urának megmaradván. — E' rendelése által Lajos király atyjának itt előidézett, 's általam fenn előterjesztett engedményét visszahúzta, és az olly birtok' megtarthatását ismét a' király' tetszésétől függővé tette.

A' III-ik rendbe, hova némi tekintetből az 1-ső, 15, 17, és 19-dik ágazatokat is számítni lehet, tartoznak:

A' 2-dik ágazat: hogy az esperestek meggyilkolt emberek' temetéseért egy girát ne vehessenek, mit azelőtt rosz szokásból tevének.

A' 3-ik ágazat: hogy a' csekély conventek birtokörökítő levelek' kiadásától szűnjenek meg, 's pecséteik ezután érvénytelenek legyenek.

A' 7-ik ágazat: hogy az adománylevelekért ezután az iró csak egy negyed girát, az alcancellár pedig csak minden tiz girányi jövedelmű birtoktól egy girát vehessen.

A' 8-ik ágazat: hogy a' vámútakon, hidakon vagy réveken felül vagy alúl átmenőktől vámpénz ne vétessék, mint addiglan az ország' nemeseinek és nemteleneinek nagy terhére igazságtalanúl történni szokott, hanem csak a' vámhidakon es réveken átmenőktől. — E' törvényczikk, valamint szinte a' fenn említett 15-ik és 17-ik ágazat is, tanusítja, hogy a' nemesek e' korban révbér- és vám-fizetéstől még mentesek nem valának. Végre

A' IV-ik rendbe az 1-ső ágazaton túl, mellyet az első rendbeliek' sorában, mint oda is tartozót előadtam, számíthatók:

A' 9-ik és 10-ik ágazatok a' főbenjáró itélet' végrehajtásáról, hogy ha valamelly nemes hatalmaskodó tett, párviadalbani megbukás, ál levél-előadás, hamis tanúság, alaptalan kereset, 's más illyféle bűntett miatt törvény' utján a' nádor, országbirája, vagy más biró' jelenlétében főbenjáró itéletbe marasztaltatik, a' per' birája fogassa őtet be, és három napig, ellenfeléveli kibékülés végett, tartsa fogva; akkor pedig, ha a' kibékülés nem sikerűlt, a' rá mondott büntetés' végrehajtására ellenfelének adja át; ki ha azon büntetést rajta végrehajtatná, mind a' birónak, mind ellenfelének követelésétől, minden másféle teher vagy fizetés nélkül, fiaival, testvéreivel 's feleségével együtt ment legyen; ellenben ha a' győztes fél vele kibékült volna, azon felül, mit ellenfelének az egyezés szerint adni tartozik: a' biró tőle 50 girát, nem többet, vehessen, mellyet ha a' kitüzendő határnapon le nem fizetne, a' biró király' embere és hiteles káptalan vagy convent' bizonysága' jelenlétében birtokát 50 gira' erejéig foglalja le, és mindaddig birhassa, míglen azt, kiket a' jószág közelebbről illet, az érdeklett 50 girával kiváltandják.

A' 14-ik ágazat az adomány feletti perről: hogy az adományos az adományúl nyert jószágot tulajdon nevében foglalja el, a' pert is ellen-

mondóival nem a' király' nevében, hanem önmagáéban vigye, 's abba a' király' neve ne vegyíttessék, sem tőle illy per' vitelére ügyvédrendelő levél fel ne kérethessék.

A' 18-ik ágazat a' jobbágyok által tett sérelmek' elitéléséről: hogy a' hazafiaknak jobbágyaik régibb büntetteik miatt a' királyi vagy királynéi városokban vagy szabad helységekben, avagy az ország' főpapjai, nagyai, vagy nemesei' birtokaikban le ne tartóztathassanak, hanem a' sérelmet szenvedők őket tulajdon uraik előtt fogják perbe, 's azoktól kérjenek felettök törvényt és igazságot.

A' 20-ik ágazat a' tanuvallatási levelek' erejéről: hogy a' püspökök és más birtokos egyházi személyek vagy testületek ingatlan birtokot három tanuvallatási levél' erejével (kivevén, ha a' királyi felség általa szabadon kiküldendő jámbor férfiak által jogaik' alapossága felől felvilágosíttatnék) nemesek ellen se ne kereshessenek, se meg ne tarthassanak, hanem csak a' királynak, királynénak vagy királyi felségképét viselő biráknak privilegiom alakú leveleik' erejénél fogva.

A' 21-ik ágazat a' káptalan vagy convent' tanusága' kellékeiről: hogy a' király' parancsából tanuságúl küldendő káptalan vagy convent' emberei mások ne lehessenek, mint kik azon egyházban méltóságot viselnek, 's hogy a' káptalan vagy convent' embere, ha tulajdon lován utaz, két garast, máskép egyet kapjon napi díjúl.

A' 22-ik ágazat a' király' embere kellékeiről: hogy idézésre vagy tanuvallatásra király' embereképen más megyebeli ne vitethessék, mint mellyben azon személy lakik, ki ellen az idézés vagy tanuvallatás történik, káptalan' bizonyságai pedig ezen eljárásokra a' közelebbi káptalanból vétessenek.

A' 23-ik ágazat a' tanuzások' módjáról: hogy tanuvallatások 's valóság-nyomozások, Inquisitiones, másképne tétethessenek, mint királyi, nádori vagy országbirói levél mellett, és egybegyűjtve azon vármegyének vagy kerületnek nemeseit, és hogy a' vallás tőlök nyilvánosan vétessék ki.

A' 24-ik ágazat a' perbeli egyezkedésről: hogy a' biró a' perlekedőket, ha bármelly nagy érdekű perben egyezkedni akarnak, ne akadályozhassa, és tőlök a' béke' itéletéért (de iudicio pacis) három giránál többet semmiképen ne vehessen.

A' 25-ik ágazat a' birtoki per' folyamáról: hogy ingatlan birtokot érdeklő mindennemű, akár addig indított, akár azután inditandó per a' harmadik törvényidőszak alatt minden halasztás nélkül bevégeztessék.

II. *Erdélyt érdeklő három érdekes közrendelményeiről.*

I. Lajosnak ezen egész hazánkat érdeklő decretumán túl a' törvényszéki törvény- és igazság-kiszolgáltatás' történeteire nézve különös érdekkel bírnak e' királyunknak Erdélyt érdeklő következő közrendelményei is, ugymint:

I. Azon közrendelménye, mellyet azon viszálkodásoknak megszüntetésére, mellyek egy részről az erdélyi püspök, más részről az erdélyi nemesek, székelyek és szászok közt hatóságaik' határai iránt léteztek, erdélyi Fejérvárott 1344-ik évben kiadott *). Ezen rendelményében 1-ször ugyan az egyházi törvényszékhez tartozó pereket elhatározta, oda tartozók közé sorolván a' menyekzőt, hitbért és menyekzői ajándékot, a' leányi negyedet, a' pap- és asszonyveréseket érdeklő ügyeket akkor, ha a' sértett fél azokat önkényt oda vinné, továbbá a' szűz vagy asszony megfertőztetést érdeklő, nem fenyítő, pereket, végre a' végintézet irántiakat; — 2-szor pedig főpapjaival és bárói val tartott tanácskozás' következésében örökös törvényűl és szabályúl e' következőket rendelte: — a) Hogy birtok miatt folyó perben, annak lefolyása alatt, azon perre nézve a' püspök senkit egyházi tilalom vagy átok alá ne vethessen. — b) Hogy a' püspök által tett birtok-foglalásokat ez erdélyi vajda itélje, 's a' püspök a' nemesek' birtokát el ne foglalhassa, sőt királyi engedelem nélkül meg se szerezhesse. — c) Hogy a' püspök a' nemesek' birtokaikba és egyházaikba akaratjok ellen papot ne helyezhessen. — d) Hogy Erdélyország' lakosai tized' fejében minden tizedi kepeéért egy garast fizessenek, mellyet ha a' püspök el nem fogadna, a' kepét magát hagyják a' földön. — e) Hogy a' püspök vagy helyettesei, és az esperestek világi jogokba és ügyekbe a' fenn kijelelteken kivűl ne ereszkedjenek, valamint a' világiak se egyháziakba. — f) Hogy az

*) Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 193—195. lap.

esperest' egyházi széke semmi perlekedőt akárminő perben egy giránál többe ne marasztalhasson.

II. Azon 1365-ki évben Zsólyomban költ közrendelménye [a]), mellyben előre bocsátván azt, hogy az erdélyi egész nemességet azon szabadsági előjoggal, hogy valamint az országnak egyéb nemesei, úgy ők is népeiket 's jobbágyaikat és birtoktalan cselédjeiket, tolvajság, rablás és más főbenjáró bűntettek' kivételével, itélhessék, örökre megajándékozta, minden itélő-hatalommal biróknak meghagyja: hogy az erdélyi nemeseknek említett embereit senki törvényszéke elejébe állítani, 's azoknak személyét vagy vagyonát letartóztatni ne merészelje; hanem ha kiknek ellenök követelése lenne, azt uraik, és azoknak tisztviselőik előtt keressék, és ha ezek igazságot nem szolgáltatnának, ne alattvalóikat, hanem magokat a' nemeseket idézzék a' király vagy rendes biráik előtt perbe.

III. Azon 1366-ki privilegium alakú levél formában költ közrendelménye [b]), melly által az erdélyi egész nemességet birtokaival együtt kamara' nyereségének fizetése, 's élelemszerek' szolgáltatása, és kénytelen táborozás' (exercituatio invitus facienda) terhe alól azon kötés alatt felmenté: hogy a' szent koronának azon részekben létező pártütői és ellenségei' megalázásában a' királyt vagy a' király' nevében működő vajdát vagy alvajdát segélni kötelesek legyenek; továbbá őket szokásaiknak, és tőle nyert, 's eddiglen békeségesen gyakorlott szabadságaiknak élvezésében megerősité, és az igazság-kiszolgáltatás' módját, főképen a' bűntettekre nézve, mellyek által az erdélyi nemesség kiváltképen az oláhok' részéről nagy zavarnak és mindennapi károsításnak ki vala téve, számos rendelésekkel szabályozá. Jelesen az igazság-kiszolgáltatásra nézve a' következőket rendeli:

1) Hogy a' tolvajt, rablót, 's más illy gonosztevőt, ha tetten nem kapatott, ellenfele 50, ha pedig tetten kapva befogatott, 7 vele egyenlő szabadságú embernek, következőleg a' nemest nemesnek, vagy királyi levél által hivatalában megerősített *kenéz*nek, a' nemtelent nem-

---

a) Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 503. lap.

b) Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 552—558. lap.

telennek tanúsága mellett törvény' útján megölhesse, szabad levén az ellenfélnek azon esetben, ha a' vétkessel egyenlő szabadságú annyi tanút nem kaphatna, a' hiányt alsóbb rendűekkel, nyolcz közembert vagy oláht, és négy falunagyot vagy közönséges kenézt egy nemesért számítva kipótolni.

2) Hogy az erdélyi nemesek és jobbágyaik városok vagy szabad helységek által tolvajság, rablás, vagy más bűntett miatt le ne tartóztassanak, ha közöttök elkövetett illy tetten nyilván nem kapattak; továbbá hogy illy közönségek által semmi nemes a' tartományból ki ne tiltassék.

3) Hogy a' másnak hatalmaskodó tette által megsértetett ember magát hasonló hatalmaskodással meg ne boszúlja, hanem a' sértőt törvénybe idézze; máskép ellenfele ellen a' kárnak kétszeres megtérítésébe, a' vajda ellen pedig hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassék.

4) Hogy a' királynak vagy akarmelly birtokos embernek jobbágyát hatalmaskodás' büntetése alatt senki más be ne fogassa, meg ne zálogolja, és ne itélje tulajdon urán vagy annak tisztjén kivűl, kik ha elégtételt nem adnának, ők vonassanak a' vajda vagy helyettese előtt perbe.

5) Hogy mind a' királyi és vajdai várnagyok és tisztviselők, mind más birtokos embereknek tisztjeik az általok akárki ellen elkövetett kártételek és kihágásokért hívataluknál fogvást az erdélyi vajda vagy alvajda elébe törvényesen idéztetvén, tetteikért feleletre vonathassanak.

6) Hogy a' vajda, alvajda, vagy annak grófjai' itélőszéke által levelessé tett (*proscriptus*) közembert vagy oláht, ha királyi megkegyelmezést elő nem mutathat, akárhol akárki minden büntetés' félelme nélkül szabadon befoghasson, és érdeme szerint megbüntethessen; a' nemeseket mindazáltal levelesekké csak az erdélyi vajdának különös gyűlése vagy itélőszéke tehesse, és ha ki illy levelessé tett nemest befog, őt büntetés végett a' vajdának átadni köteleztessék.

7) Hogy ha ki hívségtelenség' vétkébe esettet és levelesítettet be nem fog, vagy befogván büntetés végett a' királynak át nem ad, vagy ollyant pártol, azonnal ugyanazon hívségtelenség vagy levelesítettség' (*proscriptio*) szennyje alá essék.

8) Hogy az ollyan per, melly jószágadomány vagy más kegyelem feletti királyi levéllel biró ellen az erdélyi vajda vagy alvajda előtt indíttatott, — ha a' felperes keresetét, érvényes oklevelei nem levén, pusztán emberi tanúsággal akarná igazolni, — a' király' udvari itélőszéke elébe tétessék át, és ott itéltessék el; az erdélyi nemeseknek minden egyéb ügyei mindazáltal a' vajda vagy alvajda által itéltessenek, ne is vonathassanak onnan el a' király' itélő udvarába.

9) Hogy a' káptalan' bizonysága, ha tulajdon lován megyen, élelmén felül egy negyed, máskép félnegyed gira denárt kapjon napi díjúl, 's azért dolgában szorgalmasan eljárni tartozzék. Továbbá hogy a' káptalan vagy convent szokott leveleiért nagyobb váltságot ne vegyen, mint zárt levelektől tiz, nyiltaktól húsz denárt; a' nagyobb oklevelek' váltságára nézve pedig a' régi rendelkezés legyen megtartandó.

III. *Törvénytudományunkra nézve említést érdemlő egyéb adatokról.*

Törvénytudományi tekintetből e' királyunk alatt említést érdemlenek még e' következők is:

I. Hogy a' nemesség országunk' állapotjának jobbítása, és az igazság' kinekkinek kiszolgáltatása végetti országos gyülekezeteinek, valamint atyja, úgy e' dicső királyunk sem volt barátja; mert ha azon ilyletén országos gyülekezetet, *Congregatio Regni*, mellyet, II. András' aranybulláját 1351-ik évben megerősítvén, annak kivánata szerint jövő esztendőben sz. István király' napján Székesfejérváron az ország' nádora és melléje rendelt főpapok és bárók által tartatott [a]), és netalán azon, országlása' első éveiben Budán, a' királyi udvar' székhelyén tartott, királyi gyülést (*Congregatio nostra Budae, ubi nostra residet Curia, celebrata*), mellyről az erdélyi nemesekhez szóló, 's dézsmáikat pénzben fizettetni rendelő 1352-ki parancsában [b]) említést teszen, és azt, melly-

---

[a]) Lásd Miklós nádornak bizonyos hamis pénzverésről vádoltat felmentő 1352-ki birói levelét, és I. Lajosnak az óbudai apáczák' részére költ sz. jakabfalvai szárazvám feletti ugyanazon évi adományát. Kovachich Supplem. ad Vestig. Comit. I. köt. 79 és 80, és Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 152, 's III. dar. 665. lap.

[b]) Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 143. lap.

ben az ország' bárói, főemberei, és nemesei II. András' aranybulláját elfogadás és megerősités végett alázatos esedezéssel átnyújták [a]), kiveszszük, egyéb nyomdokára többé az illy akár sz. István napi, akár máskori országos gyülekezeteknek egész hosszú országlása alatt nem akadunk.

II. Hogy I. Lajos közrendeleteit pusztán édes anyjának, Erzsébet özvegy királynénak, és báróinak tanácslatával, vagy épen egyedűli önhatalmával tenni szokta; a' mint ezen állításnak végső részét ugyan az erdélyi nemesek' részére költ, 's már fennebb előterjesztett 1365-ik és 1366-ik évi rendelményei, és szabadságlevelei, első részét pedig az 1351-ki decretuma' 12-ik és 13-ik §§-ainak világos szavai, továbbá az erdélyi püspök, és ugyanazon országbeli nemesek, székelyek és szászok közt fenforgott hatóság feletti visszálkodásokat elhatározó 1344-ki [b]), az óbudai apáczáknak minden vámhelyeiken minden akár bel- akár külföldiek által egész vámot adatni parancsoló, 's egyszersmind a' vám-mentességről akárkinek adott királyi leveleit e' részben érvénytelenné tevő 1365-diki [c]), az 1364-ki évi szűk termés miatt minden gabonabeli felesleget eskü alatt felfödöztető, és minden uzsora nélkűl hiteles helybeli bizonyság' jelenlétében eladatni parancsoló ugyanazon évi [d]), végre az árukkal terhelt, hazánkba be, vagy abból kievező hajóktól fizetendő vámot általánosan kiszabó, és nagyobb vámot vevő magányos hazafiakra ugyan vámjoguknak és azon birtokuknak, királyi vámszedőkre pedig a' király' parancsa megszegésének büntetésén felűl hivatalaiknak veszteségét rovó 1366-ki [e]) közrendeletei eléggé tanusítják.

III. Hogy valamint I. Károly király, úgy I. Lajos is magát törvény felett állónak, 's a' törvény' erején, mások' kárával és joga' sérelmével is, tágitó hatalommal felruházottnak tartotta. Bizonyítják ezen állítást: 1) Több megkegyelmező levelei, mellyekben kegyelmét a' magányos hazafiaknak okozott károkra, és nekiek itélt birságokra is ki-

---

[a]) Lásd I. Lajos' 1351-ki decretumának bevezetését.
[b]) Fejér Oklgy IX. köt. I. dar. 193—195. lap.
[c]) Ugyanott IX. köt. III. dar. 498. lap.
[d]) Ugyanott IX. köt. III. dar. 408—411. lap.
[e]) Ismét ott IX. köt. III. dar. 526. lap.

terjeszti. Így például Pál bánnak pártütő fiát, Gergelt 1347-ik, Lengyel Pétert 1350-ik, és Kene' fiát, Miklóst 1357-ik évben, amazt ugyan minden általa akárkinek okozott károk' megtéritésének terhe alól, emezeket pedig az ellenök már ki mondott rágalom, és alaptalan kereset' büntetése alól teljesen felmenté [a]); jóllehet egyébként, például nádasdi Darabas Lőrincz' részére szóló 1379-ki megkegyelmező levelében [b]) nyilván megismeri: hogy országunk' bevett szokása szerint a' megkegyelmezett ember ellenfelének elégtételt adni köteles. — 2) Azon parancsolatai, mellyeknél fogva az elidősitést néha, például a' jeruzsalemi sz. János' magyarországi és slavóniai perjelét illető 1359-ki, és a' pannonhegyi apátot érdeklő 1367-ki leveleiben [c]) az alperes mellett harczoló törvényes elidősitést félre tétetni parancsolja; jóllehet egyébiránt, jelesen a' veszprémi püspök és káptalan' részére költ 1359-ki, és a' báchi szentegyházat birtokaiban megerősitő 1355-ki leveleiben [d]) az elidősitésnek keresetölő, és jószágörökítő erőt tulajdonít. — 3) Az erdélyi nemesekhez szóló 1352-ik évi az iránti parancsa [e]), hogy a' pápa' kivánata szerint gabona dézsmáikat egykori Budán tartott gyülésében tett rendeletének ellenére pénzben fizessék. — 4) A' pozsonyi polgároknak adott azon 1371-ki kegyelem-levele [f]), melly által őket, 1351-ki decretumának ellenére akárkinek földén termett boraikra és gabonáikra nézve kilenczedadás alól örökre felmenti; jóllehet 1357-ik évben a' vele együtt itélő főpapokkal I. Károlynak azon privilegiomát, mellyel az ugyancsak a' pozsonyiakat minden vámpénzadás alól felmenté, az esztergomi szentegyház' kedvéért, ugymint Imre, II. András, és IV. Bélának ezen egyház' részére adott privilegiomával ellenkezőt, érvénytelennek itélé [g]). — 5) Azon előbbi 1353-ik évi adományát megerősitő 1364-ki levele [h]), melly által szikszowi Péter mester' leányát Annát, udvari ifjonczának Buletri

---

a) Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 472, 765, 's III. dar. 672. lap.
b) Ugyanott IX. köt. V. dar. 322. lap.
c) Ugyanott IX. köt. III. dar. 42, 's IV. dar. 65. lap.
d) Ugyanott IX. köt. II. dar. 364, 's III. dar. 679. lap.
e) Ugyanott IX. köt. II. dar. 143. lap.
f) Ugyanott IX. köt. IV. dar. 339. lap.
g) Lásd erről költ 1357-ki levelét ugyanott IX. köt. II. dar. 568. lap.
h) Ugyanott IX. köt. III. dar. 384. lap.

Simonnak hitvesét, az ország' e' részben ellenkező régi szokását félre tevén, atyja' minden jószágaiban fiúörökössé teszi; azon esetre pedig, ha Péter fiúörököst nyerni találna, őt azokban férfi testvérével egyenlő osztályhoz juttatni parancsolja; valamint szinte azon 1373-ki levele is [a]), fő ajtónállójának, János mesternek, már megszületett, és azután születendő leányait minden birtokaiban, ellent nem állhatván az országnak szokásbeli ellenkező törvénye, hasonlóképen fiúörökössé helyezi. — 6) Azon István zágrábi püspök' és testvére János mester' részére költ 1365-ki levele [b]), melly megigéri: hogy, a' mit egyébként a' törvények' ellenére tenni szokott, az ő jószágaikban azon törvényes rokonok' megegyezése nélkűl, kiket az örökösödés illet, leányfiúitást nem teend, és ha netalán már tett volna, avagy akár ő akár utódjai teendnének, azt egyszersmind megsemmisíti, és örökre érvénytelennek nyilatkoztatja. 7) Azon Táté faluban lakó Miklós' fiaihoz szóló 1379-ki parancsa [c]), melly által Goblin erdélyi püspök' kérésére őket anyjok' leányi negyedének Gombás Miklós' joszágaibóli keresésétől eltiltja, és nekiek az iránt örök hallgatást parancsol egyedűl csak azon oknál fogva, mert Goblinnak három elődjei ellen, mint Goblin ezt nekie előadá, e' jogukat nem keresték, és *talán* már az elévülés' ideje is betölt. — 8) Azon minden vámigazsággal birókhoz szóló 1367-ik évi parancsa [d]), mellyben nekiek királyi kegyelmének vesztesége alatt meghagyja: hogy a' szebenieket az általa nekiek megengedett akárhova üzendő kereskedésben, és áruiknak akárholi letételében, ellent nem állhatván Buda városának ellenkező szabadsága, ne akadályozzák.

Egyébiránt itt megjegyzésre méltó az, hogy ezen törvény feletti hatalom' gyakorlatát tanúsító oklevelek közől egyetlenegy sincsen, mellyben ezen I. Lajos király' okleveleiben egyébként igen gyakran használt záradék „főpapjaim és báróim' tanácslatával" előfordúlna.

IV. Hogy a' bosnyákországi eretnekek ellen viselt hadában hiteles pecsétének cancellárjánál, Miklós esztergomi érseknél létezett

---

[a]) Fejér Oklgy. IX. köt. IV. dar. 489. lap.
[b]) Ugyanott IX. köt. III. dar. 504. lap.
[c]) Ugyanott IX. köt. V. dar. 318. lap.
[d]) Ugyanott IX. köt. IV. dar. 50. lap.

mindkét példánya ellopatván, Lajos király új pecsétet csináltatott, és azzal előbbi pecséte alatt, 's jelesen hárm. törv. II. része' 14-ik czíme' 20-ik §-ának tanúsága szerint 1364-ik év előtt költ minden privilegiumait, valamint szinte atyjának két első pecsétei alatt kiadott kegyelemleveleit is, megerősíttetni, 's másként érvényteleneknek tekintetni rendelte; a' mint ezt ezen második pecsétével megerősített számos leveleinek bevezetése, mellyet Verbőczy hárm. törv. most érdeklett czíme' 22—25. §-aiban, és Mossóczy törvénykönyvünkben (ez jelesen I. Lajosnak a' nyitrai szentegyház' részére költ 1364-ki erősítő leveléből kölcsönözve) e' királyunk' 1351-ki decretuma előtt előad, nyilván tanusítja.

I. Lajos' Fejér' Oklevél-gyüjteményében előadott 's Krecz, Kupissa, és Raak nevű nemesek' részére költ 1354-ik évi erősítő levelének [a]), mellyben a' király Wzurában véletlenűl elveszett pecsetjéről említést teszen, és János esperest' kronikája' ugyanazon gyüjteményben [b]) előidézett III. része' 33-ik czikkének, mellyben Lajos király' első pecsétje 1359-ik évben mondatik elorozottnak, tanúságát e' királyunknak 1360—1363-ik években első pecséte alatt költ, és szinte azon gyüjteményben találtató több rendbeli hiteles oklevelei [c]) megczáfolják.

V. Hogy az Árpádok' példájára e' királyunk is öcscsének, István herczegnek, az ország' hol egyik, hol másik részének 's tartományának birtokát és kormányát átengedte, a' mint ezt több akkori okleveleink, mellyekben hol Magyarország' herczegének, és Szepes és Sáros földe' urának [d]), hol Erdély [e]), hol Szepes és Sáros [f]), hol végre Slavónia, 's

---

[a]) Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 316. lap.

[b]) Ugyanott IX. köt. III. dar. 39. lap.

[c]) Lásd az óbudai apáczák, az esztergomi káptalan, 's marmarusi Dragus nevű oláh' részére költ 1360-ki, ismét az óbudai apáczákat, a' dévéni szőlők' birtokosit, és a' bartfaiakat illető 1362-ki, és a' dubiczai sz. Pál' remetéit érdeklő 1363-ki privilegiumait. Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 145, 151, 159, 298, 306, 311, 's 346. lap.

[d]) Lásd István herczegnek a' szebeniekhez és ordouiakhoz intézett határjárató 1349-ki parancsát. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 662. lap.

[e]) Lásd István herczegnek 1351-ik évi két rendbeli levelét, mellyek közől egyikben édes anyjának István slavóniai bán' részére költ levelét megerősíté, másikban a' brassói grófnak és algrófnak parancsolá: hogy a' brassói kerület' dézsmái

Horvát- és Dalmátországok' [a]) herczegének czímeztetik, nyilván bizonyitják. Továbbá hogy ugyanazon oklevelek' tanusága szerint István herczeg nemesítő, és más néhány felségi jogokat gyakorlott, sót mind magát felségnek, *Maiestas*, czímezte [b]), mind mások által így czímeztette [c]). — Továbbá hogy özvegye, Margit herczegasszony, is magát Slavónia, 's Horvát- és Dalmátországok' herczegasszonyának és felségnek irá [d]), valamint fia, János herczeg is több oklevelekben [e]) ezen országok' herczegének czímeztetik. Végre hogy e' királyunk későbben Slavónia' herczegségével Károly durazzói herczeget is megajándékozá [f]).

nak negyedét többé magoknak ne tulajdonítsák. Továbbá Lajos királynak és István herczegnek Szicziliát a' pápa' kezébe átadatni rendelő szinte 1351-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 47, 84, és 85. lap.

[f]) Lásd István herczegnek 1352-ik évi két rendbeli levelét, mellyeknek egyikében Peréni Miklóst Vitézi Lőrincz ellen jelenlétébe idéztetni parancsolja; másikában pedig itélőudvari biráját Sáros, Eperjes, és Szeben városok' lakosain szabadságuk ellen gyakorlott fenyítő biráskodástól eltiltja. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 131 és 165. lap.

[a]) Lásd Lajos Királynak István erdélyi vajda' részére költ némelly Dráva és Mura közötti várak feletti 1350-ki adományát, — István herczegnek a' zágrábi egyház' előjogait erősítő 1353-ki, és Ruthk' fiát, Miklóst és atyafiait, Moroucha vármegye' nemes várjobbágyait királyi vitéz-szolgaságra 's országos nemességre emelő 1354-ki leveleit, végre Miklós egész Slavónia' bánjának a' herczegi felség' jogai' kikeresése végett tartott tinnini báni gyülésben költ, 's dézsmaadást érdeklő 1353-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 482, II. dar. 243, 273, és III. 666. lap.

[b]) Lásd jelesen Kublyi Miklós itélőudvari birájához szóló fenn említett 1352-ik parancsát. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 165. lap.

[c]) Lásd Miklós egész Slavónia' bánjának szinte már előidézett 1353-ki levelét. Ugyanott 273. lap.

[d]) Lásd özvegy Margit herczegasszonynak azon 1356-ik évi privilegiumát, mellyben Tamás' fiának, Istvánnak, Pochsoria nevű örök birtokát a' herczegnek járó hegyi adó alól örökre felmenti. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 500. lap.

[e]) Lásd azon 1355-ki oklevelet, melly által néhány főpapok és bárók Lajos királynak Kázmérral kötött szerződéseit megerősítik, és Rudolf ausztriai herczegnek az atya és Lajos király közt kötött frigyeket megújitó 1359-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 412, 's III. dar. 37. lap.

[f]) Lásd Eusztách Zágráb vármegye' grófjának és négy szolgabiráinak bizonyos hatalmaskodó tett feletti tanuvallatásról nekie tett 1371-ki tudósitását. Fejér Oklgy. IX. köt. IV. dar. 382. lap.

VI. Hogy a' királynéi adomány [a]) és másféle kegyelemosztogatások [b]), 's a' királynék' birói hatalommal éléseik [c]) e' korban is divatoztak.

VII. Hogy a' király' itélőudvarában I. Lajos alatt is rendszerint a' király' itélőudvari birája [d]) vagy a' nádor [e]), mások csak rendkivűl [f]) bi-

---

[a]) Lásd például Erzsébet özvegy királynénak az óbudai sz. Klára' apáczái' részére 1351-ik évben Edelyn, Borsad, és Saap királynéi faluk, és 1362-ikben egy Békes megyében fekvő jószágrész felett költ adományait, továbbá a' fiának néhány Dráva és Mura közötti várakról István slavóniai bán' részére tett adományát, mennyire királynéi földeket érdeklene, megerősítő 1351-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 53, 81, 's III. dar. 318. lap.

[b]) Lásd Erzsébet özvegy királynénak azon 1342-ki levelét, melly által István pilisi gróf és visegrádi várnagynak népeit Pozsega vármegyében minden más biráknak hatósága alól felmentvén uroknak kirekesztő birósága alá veti, 's a' nyestadó (*Nestalia*), és mindennemű gyüjtelékek alól felmenti. Továbbá azon 1362-ki levelét, mellyben szent-lőrinczi jobbágyait, fenyítő pereiken kivül, minden birák' hatalma alól kivevén, igazságkeresés végett mindenkit a' falu' tisztjéhez utasít. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 63, és III. dar. 319. lap.

[c]) Lásd Erzsébet özvegy királynénak azon 1342-ki levelét, mellyben az erdélyi vajdának meghagyá: hogy a' kolosmonostori apátnak jogtalanúl elfoglalt jószágait, a' valóság' kinyomozása után, az erdélyi püspök által adassa vissza, és ha a' püspök ezt megtenni vonakodnék, őt oklevelei' előadása végett törvényszéke elejébe allítsa. Továbbá a' szepesi káptalannak Peskyn' hitvese' részére költ 1349-ki tanúlevelét, mellyben Erzsébet királyné által rendelt birák' ítéletének ugyancsak a' királynénak meghagyása melletti végrehajtását előadja. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 66 és 699. lap.

[d]) Lásd Pál gróf, Zeechi Miklós gróf, és Bubek István gróf, király' itélői udvari biráinak több rendbeli itélőleveleit. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 256, 338, 442, 445, 563, 718. II. dar. 732, 744, 's III. dar. 203—211. lap.

[e]) Lásd Miklós nádor, Gelet' fiának, Gutha és Eketh faluk határit illető 1349-ki és Tarkewi László mester' Michk bán' fia elleni határperében költ 1355-ki birói leveleit. Továbbá I. Lajosnak Trenchin vármegye' grófjához és szolgabiráihoz szóló, 's Neporathi Miklós' Neporácz helység iránti perét a' király' itélő udvarába Konth Miklós nádor elejébe áttétető 1357-ki parancsát, és alább előadandó több rendbeli szabadságleveleit, mellyekben némellyeket királyi itélő udvarán kivűli minden biróság alól felment, és ottani biráknak önmagán túl, a' nádort, és az országbiráját nevezi. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 709—717, II. dar. 438—452, és 585. lap.

[f]) Így nevezet szerint a' lassypataki bánya' birtokát illető perben Lőrincz tárnok-

ráskodtak, 's hogy abban néha maga a' király is vitte az előlülést [a]). Továbbá hogy birtoki jogot érdeklő pereket ezen itélőszéken kivűl senki más nem itélhete [b]), és hogy viszont a' királyi felség' különös jelenléte (specialis Regiae Maiestatis praesentia) elejébe tartozó perekben, millyeknek néhány példái e' korbeli okleveleinkben előfordúlnak [c]), nem a' királyi itélőudvar' rend szerinti birái, hanem a' királyi udvar' cancellárja biráskodtak [d]).

VIII. Hogy a' vármegyéket III. András' 1298. törv. 32-ik czikke szerint I. Lajos király alatt a' megyéket itélettétel végett eljáró nádor úgy nevezett nádori köz gyüléseiben [e]), egyébkor pedig a' megyés gróf

---

mester biráskodott, a' mint ezt azon perben költ 1314-ki itélőlevele tanusítja. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 257—263. lap.

[a]) Lásd Lajos királynak, az országbirói hivatal' üressége alatt, Suul helység' öröksége felett 1360-ik évben, és az esztergomi lakosok' vásárpénzi tartozásukról 1365-ikben költ itélőleveleit. Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 139, 470. lap.

[b]) Lásd Lajos királynak Trenchin vármegye' grófjához és szolgábiráiboz szóló, 's Naporachi Miklósnak Neporácz helységet illető perét, mint biróságuk alá nem tartozót, királyi itélőudvarába áttetető 1357-ki parancsát. Továbbá Bwbek István gróf országbirájának a' pataki jövevények' részére költ 1366-ki itélőlevelét, mellynek tanúsága szerint Butkai Istvánnak Patak városa' lakosi ellen bizonyos rét' lekaszálása miatt tárnokmester előtt indított pere, mivel birtokot érdeklőnek találtaték, az ország' birája elébe áttétetett. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 585, és III. dar. 631. lap.

[c]) Lásd Lajos királynak Pál mester udvari ifjoncz' részére Zyzin vára iránt költ 1380-ki privilegiumát, mellyben a' slavóniai bánnak kötelességűl teszi: hogy ha ezen király' szavatossága alatt álló vár iránt birtokosi ellen előtte per indíttatnék, azt a' királyi felség' különös jelenléte elejébe küldje át. Továbbá Gara Miklós nádornak Demeter esztergomi érsek' Puthnuchi Mihály és János ellen lefolyt perében költ 1380-iki itélőlevelét, mellyben az érseknek ezen pere a' király' különös jelenléte előtt kezdetettnek mondatik. Fejér Oklgy. IX. köt. V. dar. 435, és 456. lap.

[d]) Lásd Gara Miklós nádornak most érdeklett 1380-ik évi itélőlevelét, mellyben nyilván mondatik, hogy a' királyi felség' különös jelenlétében folyó mindennemű pereknek birája hivatalánál fogva a' királyi udvari cancellár. Fejér Oklgy. IX. köt. V. dar. 435. lap.

[e]) Tanúsítják ezt számos illyen nádori gyülésekben költ, vagy illy gyülésekről említést tevő e' korbeli okleveleink, mellyek szerint jelesen Miklós nádor 1343-dikban Bodrog vármegyének Bodrog falu mellett, és Tolnának Kosok faluban, —

vagy algróf a' megyének négy szolgabiráival a' megyebelieknek köz gyülekezetében [a]) itélte, 's a' király csak kivételképen bízott néha mást meg valamelly megyének közgyülésbeni itélésével [b]). Továbbá, hogy ha a' nádori gyülés előtt kezdett per királyi jogokat érdeklett, vagy oklevelek általi bővebb bebizonyítást kivánt, az a' király' itélő udvarába a' nádor elejébe átvitetni szokott [c]).

1344-ben Zabolch és Beregh megyéknek Karaz falu alatt, — 1347-ben ugyane' megyeknék ugyanottan, Zathmár és Vgochának Gylyenus helység mellett, 's Kewe és Torontálnak Olnas falu alatt, — 1348-ban Chongrádnak Zeged mellett, — 1351-ben Győr és Komáromnak Győr mellett, Tholnának Szakal falu alatt, 1357-ben Nógrádnak és Honthnak Gyarmath falu mellett, — Konth Miklós nádor 1359-ben ugyane' megyéknek ugyanottan, — és László nádor, opúliai herczeg, 1370-ben Bors megyének Bors falu mellett tartának nádori gyüléseket. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 143, 163, 250, 546, 551, 553, 625, II. dar. 115, 119, 627, III. dar. 104, 's IV. dar. 305, és 443. lap.

[a]) Lásd többek közt János mester Sáros vármegye' algrófjának és négy szolgabiráinak Demeter mestert illető 1344-ki, Bwbek István és György Hevesujvár' grófjainak és négy szolgabiráinak Zechen' fiát, Mihályt, érdeklő 1346-ki, — Demeter Sáros megye' algrófjának és négy szolgabiráinak Zalánchi Lászlót illető 1350-iki — Pál mester Tolna vármegye' algrófjának és szolgabiráinak Péter ábrahámi apát' részére szóló 1355-ki, — István mester Krassó vármegye' grófja és szolgabiráinak Katalin asszony' fiait illető ugyanazon évi, — Sideu János Komárom' algrófja és négy szolgabiráinak várjobbágya, kezeui Kovács Péter' részére költ szinte 1355-ki, — Pál mester Honth vármegye' algrófjának és négy szolgabiráinak sághi prépost' részére szóló 1367-ki, — 's Mihály mester Sáros megye' algrófjának és négy szolgabiráinak Bodoló András' perét érdeklő ugyanazon évi, birói leveleiket. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 267, 455, 807, II. dar. 455, 457, 461, IV. dar. 103, 108. lap.

[b]) Lásd Szepesi Jakab gróf, király' itélőudvari birájának Thurócz vármegyei nemesség' közönségének részére királyi különös megbízatás mellett Magus faluban tartott köz gyülésében költ, 's Tamás turóczi megyés pap' részére szóló 1374-ki birói levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. IV. dar. 647. lap.

[c]) Lásd Miklós nádornak a' leleszi conventhez Nyakas Pál' részére szóló, 's Kyskerth helység' felét határjelekkel elválasztató 1344-ki parancsát, — Konth Miklós nádornak a' sághi monostor' részére költ Olwarthelek falu feletti 1359-ki itélőlevelét, — László nádor, opúliai herczegnek Geureudi Myke' leányai' Középgeureud helységet illető perében költ, 's a' garammelléki conventhez szóló 1370-ki birói levelét; mellyből egyszersmind az is kiviláglik, hogy nádori gyülésekben asszonyok is megjelenhetének, 's ügyeiket személyesen előadhaták. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 250, III. dar. 104, 's IV. dar. 305—312. lap.

IX. Hogy a' nádoriakhoz hasonló köz gyüléseket a' slavóniai és horvátországi bán [a]), és az erdélyi vajda is [b]) azon országok' összeséges nemeseinek, és más állapotú lakosainak tartani szoktak. Sőt Imre vajda Deesfalvát érdeklő perbeni 1371-ki birói levelében [c]), kétféle vajdai köz gyülésről, ugymint az erdélyi nemesek és más mindennemű emberek' közönségének részére Thordán, és a' hétszékbeli erdélyi szászok' egész községének számára a' király' parancsából Szebenben tartottról, teszen említést. — Egyébiránt e' tartományokban szinte néha mások által is tartatott a' király illyetén köz gyüléseket [d]).

X. Hogy e' királyunk a' királyi és királynéi jogok' kikeresésére királyi kiküldött ügyvédei' jelenlétökben néha ugyan a' megyei grófok és algrófok által egyes megyékben [e]), 1358-ik évben pedig az ország' ná-

---

[a]) Lásd István slavóniai és horvátországi bánnak a' nagy kemluki várjobbágyok' részére Zágrábban tartott illy gyülésben költ, és Erzsébet özvegy királyné által 1385-ik erősitő levelében foglalt 1352-ki szabadságlevelét, és Miklós slavóniai és horvátországi bánnak a' tinnini illy gyülésből Balázs tinnini püspök' részére költ, 's ezen püspöknek járó dézsmákat szabályozó 1353-ki privilegium alakú levelét, melly szerint az öt jobbágyos nemes önmaga, a' tiz jobbágyos pedig egy középszerű jobbágyával együtt dézsmaadástól ment vala. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 273, és X. köt. I. dar. 212. lap.

[b]) Lásd András erdélyi vajdának a' kolosmonostori apátot illető 1356-ki, és az erdélyi püspököt érdeklő 1358-ki, továbbá Diénes vajdának szinte e' püspököt illető 1360-ki, és a' kolosmonostori conventnek Gereu' fiai' részére költ, 's Miklós vajda által Thordán tartott vajdai gyülésről említést tevő 1368-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 547, 726, III. dar. 200, 's IV. dar. 155. lap.

[c]) Fejér Oklgy. IX. köt. IV. dar. 375. lap.

[d]) Lásd Lajos királynak a' kolosváriak' némi vámmentességéről szóló 1377-ki levelét, mellyben a' királynak az erdélyi nemesek és másféle lakosok' részére Demeter zágrábi püspök, és Zeechi Miklós horvátországi bán által Thordán tartatott köz gyüléséről tétetik említés. Lásd továbbá ugyancsak Lajos királynak a' hétszékbeli erdélyi szászokhoz szóló az iránti 1379-ki parancsát: hogy öregebbjeik, biráik, esküttjeik, és előbbkelőik a' köznépnek egy részével szokásuk szerint gyüljenek valamelly mezőn össze, és ott a' királynak hozzájok küldendő biztosai előtt minden szabadságleveleiket adják elő, 's azután azoknak tartalmát nekie mutassák be, hogy azokat megtekintvén a' közöttök fenforgó viszszálkodásokat megszüntethesse. Fejér Oklgy. IX. köt. V. dar. 161, és 314. lap.

[e]) Lásd Merencsuk mester Hont vármegye' grófjának és négy szolgabiráinak a' sághi apátság' részére illy gyülésben költ Olwar helység feletti 1346-ki itélőlevelét,

dora által egész országszerte [a]) köz gyüléseket tartatott, mellyekben azok, kiknek birtokaik királyi jog' színe alatt kereset alá vétettek, jogaikat oklevelek, vagy a' megyebelieknek nyilvánságos tanúsága által bebizonyítani tartozának.

Hasonló köz gyüléseket tartatott István herczeg is a' herczegi jógok' kikeresése végett a' slavóniai bán által [b]).

XI. Hogy e' korban divatba kezdett jőni a' nádornak királyt érdeklő perekbeni biráskodása. Tanúsítja ezt Lajos királynak némelly Thurócz vármegyei nemeseket tőle cserében kapott Muthna és Csepcsin falukba iktattatni, és az ellenmondókat, ha lennének, nádor' jelenlétébe idéztetni rendelő 1343-ki parancsa [c]). Tanúsítja továbbá Garovi Péter' részére szóló 's Teszér helységet érdeklő azon 1358-ki privilegiuma is, mellynek tanúsága szerint a' királyi és királynéi jogok iránti kereseteit kiküldött ügyvédei által egész országszerte a' nádori gyülésekben rendelte előterjesztetni [d]). Tanúsítja végre Konth Miklós nádornak azon 1359-ki itélőlevele is, melly által Olwar-teleket a' király' ügyvédei el-

— Lajos királynak Simon mester pozsonyi gróf' hasonló gyülésben hozott itéletét néhány kisudvarnoki nemesek' részére megerősitő 1356-ki privilegiumát, — és Pál mester Honth vármegye' algrófjának és négy szolgabiráinak a' sághi apát' részére Olwar helység felett szinte illy gyülésben hozott 1367-ki itéletét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 451, II. dar. 476, és IV. dar. 103. lap.

[a]) Lásd Lajos királynak Garovi Péter' részére Teszér helység felett költ 1358-ki privilegiumát, mellyben nyilván mondatik: hogy a' király akkor az ország' nádora által egész országszerte köz gyüléseket tartatott, és azokba a' királyi és királynei jogok' kikeresésére Nemze Miklós mestert, és Zudar Mihályt ügyvédekűl, Procuratores, kiküldötte. Továbba László nádor, opúliai herczegnek Pethe' fiai' részére szóló 1369-ki levelét, mellyben Konth Miklós nádornak Somogyvár mellett ugyanezen királyi ügyvédők' jelenlétében tartott 1358-ik évi köz gyülésében Felgamas helység iránt hozott itéletét előadja. Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 674, és IV. dar. 207. lap.

[b]) Lásd Miklós egész Slavónia és Horvátország' bánjának a' tinnini illy gyülésből Balázs tinnini püspök' részére dézsmajoga iránt költ 1353-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 273. lap.

[c]) Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 95. lap.

[d]) Ugyanott, IX. köt. III. dar. 674—677. lap.

len a' király' udvarában vele biráskodott ország' nagyainak és nemeseinek tanácslatával a' sághi monostornak itélte [a]).

XII. Hogy a' bányák' birtoka' ügyében [b]), és a' királyi vagy királynéi városok ellen indított perekben [c]), — ezekre nézve mindazáltal a' birtoki jogot érdeklőket kivevén [d]), — e' korban a' tárnokmester szokott biráskodni, a' nélkül mindazáltal, hogy az érdeklett városok feletti biráskodás őt egyedül kirekesztőleg illetné, a' mint azt Szepesi Dragul Jakab gróf, király' itélőudvari birájának több rendbeli levelei, mellyekben magát a' király' minden városai' birájának czímezi [e]), és több városoknak I. Lajos királytól nyert szabadságleveleik, mellyekben a' városnak igazságszolgáltatást megtagadó birája és esküttjei nem kirekesztőleg a' tárnoknak, hanem vagy a' királynak vagy a' tárnoknak elejébe idéztetni rendeltetnek [f]), eléggé tanúsítják.

XIII. Hogy e' korban is a' birtoki jogot érdeklő perek rendszerint a' jószág' visszafoglalásával (*recaptivatio*) kezdődtek [g]), — hogy a'

---

[a]) Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 104—109. lap.

[b]) Lásd Lőrincz királyi tárnokmesternek a' szomolnokiak' részére Chanadin esztergomi érsek és Bebek Domokos' fiai ellen a' lassyupataki bánya' birtoka iránt hozott 1344-ki itéletét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 257—263. lap.

[c]) Lásd Lajos királynak a' sárvári szigetiek' részére 1364-ki, a' kőszegiekére 1366-dik és a' kassaiakéra 1369-ik évben adott, 's minden főpapokhoz, bárókhoz, megyés grófokhoz, tisztviselőkhez, és birákhoz intézett parancsait, és Bwbek István gróf, király' itélőudvari birájának a' patakiak' részére költ 1366-ki itélőlevelét. Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 425, 571, 631, és IV. dar. 175. lap.

[d]) Lásd Bwbek István gróf, országbirájának épen most előidézett itélő-levelét.

[e]) Lásd például Bálint' fiát, Miklóst érdeklő 1376-ki, Jekelfalvai Domokos' fiát Miklóst illető két rendbeli 1377-ki, a' fejérvári keresztes barátokat, és Koronzo Miklóst és Ditriket érdeklő 1378-ki leveleit. Fejér Oklgy. IX. köt. V. dar. 124, 210, 212, 's 303. lap.

[f]) Lásd Lajos királynak a' sárváriak, kőszegiek és kassaiak' részére költ, 's itt [c]) alatt előidézett leveleit.

[g]) Lásd Pál gróf, király' itélőudvari birájának Chanadin esztergomi érsek' részére Tamás erdélyi vajda ellen hozott 1343-ki itéletét, — az egri káptalannak Pataki Demeter' özvegye' Kacsun helysége iránti perét érdeklő 1345-ki levelet, — a' sághi conventnek Kalade falu' visszafoglalásáról Miklós nádorhoz intézett 1347-ki hivatalos jelentését, — Pál gróf országbirájának a' pozsegai prépost' Kaprina és Zelna faluk iránti perében költ 1349-ki itélőlevelét, — Lajos királynak Suul-

két első, úgy nevezett tanácslati idézésekre (*evocationes consultativae*) [a]) meg nem jelenő alperes vagy szavatos három vásárban kikiáltaték [b]), és hogy jogtalan visszafoglalás és követelés miatt a' felperes mindenkor a' követelt vagy visszafoglalt jószág' becsűjével bünhödék [c]).

XIV. Hogy valamint I. Károly alatt, úgy e' korban is a' tanúvallatások, Inquisitiones, a' királynak vagy a' perben eljáró birónak parancsa mellett rendszerint ugyan a' király vagy biró' embere, és káptalan vagy convent' bizonysága [d]), néha mindazáltal a' vármegyének két kiküldöttje által is [e]) történtek; — hogy e' korban már egy főpap' esküje tiz nemeséért vétetett [f]), — hogy a' főpapok csak lelkiösméretökre esküd-

---

földe felett hozott 1360-ki gyürüpecsét alatti itéletét, — ugyanannak Tiburchtelehelységet illető, 's Imre vajdához vajdai gyülésben teendő tanúvallatás iránt intézett 1370-ki parancsát, — László nádor, opúliai herczegnek Vörös László' perében hozott 1372-ki itéletét, — 's Gara Miklós nádornak a' Lónyaiak' leleszi prépost elleni Zalóka helységet illető perében költ 1379-ki itélőlevelét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 168, 309, 541, 718, III. dar. 139, IV. dar. 235, 456, 's V. dar. 361. lap.

[a]) Lásd Szepesi Jakab gróf, országbirájának Simon' fia' osztályt kérő perét érdeklő 1377-ki birói levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. V. dar. 216—228. lap.

[b]) Lásd László nádor opúliai herczegnek a' szepesi sz. Márton' egyháza' részére Albénye földe iránt költ 1370-ki, és Vörös László perében kiadott 1372-ki itélőlevelét, és Szepesi Jakab gróf országbirájának itt [a]) alatt említett 1377-ki birói levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. IV. dar. 269, 456, és V. dar. 216. lap.

[c]) Lásd Lajos királynak Suul földét érdeklő 1370-ki, — Bwbek István gróf országbirájának a' patakiak' részére költ 1366-ki, — Gara Miklós nádornak Papy helység iránti 1379-ki, és a' Lónyaiak' leleszi prépost elleni perét illető ugyanazon évi itélőlevelét. Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 139, 631, 's V. dar. 351 és 361. lap.

[d]) Lásd a' szepesi káptalannak Jekel' fiai' részére tett tanuvallatásról Lajos királyhoz szóló 1344-ki jelentését, — Lajos királynak Nagymihál falut érdeklő, 's váradi káptalanhoz intézett tanúvallatási 1345-ki parancsát, — és a' jászói conventnek Peréni Miklós által elkövetett hatalmaskodás feletti tanúzásról Lajos királyhoz tett 1356-ki tudositását. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 239, 279, 's II. dar. 543. lap.

[e]) Lásd például Domokos mester Vng vármegye' algrófjának és négy szolgabiráinak illy két kiküldött általi tanuzásról Lajos királyhoz intézett 1354-ki jelentését. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 361. lap.

[f]) Lásd László nádor opúliai herczegnek a' szepesi sz. Márton' egyháza' részére

tek [a]), és — hogy határperekben a' tanúk mezítláb, feloldott övvel, és föld-göröngyöt fejök fölé tartván szokták letenni hitöket [b]). Továbbá hogy a' párviadallal [c]), esküttársakkal [d]), és az I. Károly alatt keletbe hozott meghagyó éves levelekkel (*literae annuales*) élés [e]) szinte divatozának.

XV. Hogy a' rablás, tolvajság, 's más illy gonosztettek miatt elmarasztaltaknak jószágaik a' biróra szállottak [f]).

Albénye nevű föld iránt költ 1370-ki itélőlevelét, mellynek tanusága szerint Benedek szepesi prépost' esküje, és pedig tulajdon egyházának ügyében, tíz nemes' esküjéért vétetvén, a' 13 nemesseli oda itélt esküt csak három nemessel tette le. Fejér Oklgy. IX. köt. IV. dar. 269—285. lap.

[a]) Lásd László nádornak ugyan most érdeklett itélőlevelén kivűl Drugeth Miklós gróf országbirájának a' bozóki prépost' határperében hozott 1354-ki itéletét. Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 343—355. lap.

[b]) Lásd László nádornak, és Drugeth Miklós gróf országbirájának itt [a]) alatt elődézett itélőleveleiket.

[c]) Lásd a' kassai lakosoknak 1347-ik, és a' kapronczaiaknak 1356-ik évben I. Lajos királytól nyert szabadságleveleit, mellyekben többek közt pereikre nézve párviadal' itélete alól felmentetnek. Lásd továbbá Pál gróf országbirájának a' leleszi prépostot párviadalvesztés' tíz girányi büntetésébe és a' peres jószág' becsűjébe marasztaló 1347-ki, — és Olivér gróf, király' itélőudvari albirájának File bán' fia és Péter erdélyi püspök közt Gyönd nevű föld felett létre jött perbeli egyezést előadó 1381-ki birói levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 466, 563, II. dar. 493, és V. dar. 549. lap.

[d]) Lásd Pál gróf, király' itélőudvari birájának Kubulkuthi László' két fiát ötven magokhoz hasonló nemesekkeli eskületételre itélő 1345-ki birói levelét, mellyből egyszersmind az is kitetszik: hogy a' hatalmaskodó tett' valóságának bebizonyitására két tanúvallatási levél törvény előtt elégségesnek nem tartatott. Lásd továbbá többek közt László nádornak és Drugeth Miklós grófnak fenn [f]), [a]) és [b]) betűk alatti itélőleveleiket. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 338, II. dar. 343, 's IV. dar. 269. lap.

[e]) Lásd Lajos királynak a' szepesi káptalan' részére költ 's jászói conventnek szóló 1344-ki, és a' kalocsai érsek' részére a' tituli, boznai, és keöi káptalanokhoz intézett 1366-ki illy éves leveleit. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 208, és III. dar. 573. lap.

[f]) Lásd Pál gróf, király' itélőudvari birájának itélőmesteréhez, Ygali Pál mesterhez szóló, 's alaptalan vád (*calumnia*) végett rá szállott Garaduch nevű jószágrész felett hiteles levelet kiadni rendelő 1343-ki parancsát, — András mester Külső Zónuk vármegye' algrófjának és szolgabiráinak Chán helységet, melly

XVI. Hogy e' korban egy részről ugyan már az ország' régi szokásának tartaték: hogy tulajdon jobbágyait és birtoktalan szalgáit, és cselédjeit, fenyítő pereiken kivül, minden nemes itélheti [a]); más részről pedig, hogy ez ellent nem állván a' vármegyei és másféle birák is magokat az azokon gyakorlandó biráskodásra feljogosítottaknak tartották, a' mint ezt Lajos király' 1351-ki decretumának 18-dik ágazata, és több ollyan oklevelei [b]) tanusítják, mellyek által a' megyei és másféle birákat egyes nemesek és egyházak' népeinek itélésétől különös kegyelemképen eltiltja, és azt rendeli: hogy a' kinek valamelly jobbágy vagy birtoktalan szolga ellen keresete vagyon, azt ura vagy annak tisztje előtt keresse, és ha ezek nekie igazságot nem szolgáltatnának, nem a' jobbágyot vagy szolgát, hanem ezeket idéztesse a' király vagy rendes biróságuk elébe.

XVI. Hogy e' korban azon elv már virágzó divatjában volt, hogy egyházi jószágoknak az egyház' pártfogója' közbenjövetele, 's jóváhagyása nélküli elidegenitéseik érvénytelenek [c]).

László' fiainak, János és Miklósnak, rablása miatt a' zónuki grófra, mint biróra szállottak, érdeklő 1346-ki levelét; — az erdélyi káptalannak arról költ 1374-ki tanúlevelét, hogy az erdélyi nemeseknek thordai gyülésökben egy szájjal tett vallomásuk szerint Dewecher helység Dewecheri Miklósnak tolvajságai és rablásaiért István vajdára mint biróra szállottak; — végre Miklós nádornak László' fia, Tamás' részére Suenháza' egy hatod része felett költ 1348-ki átengedő levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 182, 450, 524, 625. lap.

a) Lásd az itt alább b) betű alatt előadandó okleveleken túl Lajos királynak az erdélyi nemesek' részére 1365-ik évben költ, már fenn előterjesztett közrendelményét 's szabadságlevelét.

b) Lásd Lajos királynak Miklós mester pesti újhegy' főnöke' részére 1343-ik, — szepesi sz. Mária' monostora' részére 1347-ik, — Péter, Somusi György' fia' részére 1359-ik, — Ardoui Zovard' fia és rokonai' részére 1365-ik, — Domokos erdélyi püspök' részére 1367-ik, — és az esztergomi olvasó kanonokság' részére 1376-ik évben költ leveleit. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 83, 478, III. dar. 40, 490, IV. dar. 39, 's V. dar. 88. lap.

c) Lásd Pál gróf országbirájának a' rudinai apát' perében hozott 1349-ki itéletét, és Lajos királynak a' pannonhegyi monostort érdeklő 1338-ki, a' pilisi apátságot illető 1373-ki, 's a' chanádi sz. Gellért' monostorát érdeklő 1380-ki leveleit, mellyekben e' monostorok apátjaik által tett minden jószágelidegenítést, cserét, bérletet, szolgafelszabadítást, 's másféle terhes kötelezést azon oknál fog-

XVII. Hogy e' királyunk alatt a' rendes biráskodás alóli felmentetések igen eldivatoztak. Így e' királyunk jelesen 1347-ben István bán' fiát, Miklóst, Lindwa és Nempthi váraival együtt, 1350-ben Rozgonyi László mestert és Miklóst, 1355-ben a' jeruzsálemi sz. János' rendjének magyarországi és slavóniai perjelét, és 1365-ben Zovárd' fiát Györgyöt, és János' fiát János mestert minden maradékaikkal vagy utódjaikkal egyetemben király' itélőudvarán kivűli minden biráskodás alól [a]), továbbá 1353-ban a' borsmonostori apátot a' megyés grófén magáén, és birtoki jogait illető ügyeire nézve a' nádorén és országbirájáén, és 1357-ben a' kolosmonostori apátot és conventet a' királyén és erdélyi vajdáén kivűl minden más biróság alól [b]) felmenté.

XVIII. Hogy e' királyunk a' fejvesztő, kínzató, 's törvényfa-állító hatalmat egyes nemzetségeknek igen bőkezűleg ajándékozgatá. Jelesen illy hatalommal felruházá 1349-ben, Bertholdi Egyed' fiát Simont Bertholth falujára, — 1350-ben Rozgonyi Lászlót és Miklóst minden jószágaikra, — 1363-ban a' szent györgyi grófokat challokeuzi Cheuteurteuk helységökre, — 1365-ben Andoui Zovard' fiát és rokonit ugochai és bihari birtokaikra, — 1369-ben Benedek bolgárországi bánt rokonaival együtt Remete és Egerszegh nevű Temes vármegyei jószágaikra, — 1370-ben Berenthi Tamás mester bihari grófot és testvéreit minden birtokaikra, — 1373-ban Toroczkeui Elleus' fiait szinte minden jószágaikra, — 's 1380-ban Keczen Miklós' özvegyét hitvese és Hedwig leánya melletti érdemes szolgálataiért Gyarmath helységére nézve, mint ezt ezen kegyelemosztogatások felett költ levelei [c]) tanúsítják.

XIX. Hogy Lajos király a' bűnös' fejének magányos hazafiak' perében hozott fejvesztési itéletekben is meg szokott kegyelmezni, a' mint

---

va, mert a' királynak mint e' monostorok' pártfogójának tudta és megegyezése nélkül történtek, megsemmisít és érvénytelennek nyilatkoztat. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 718—734, II. dar. 680, IV. dar. 494, és V. dar. 372. lap.

[a]) Lásd ezen felmentésekről költ leveleit Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 480, 768, II. dar. 369, 573, 's III. dar. 490. lap.

[b]) Lásd Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 220 és 594. lap.

[c]) Lásd Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 647, 768, II. dar. 577, III. dar. 345, 490, IV. dar. 172, 229, 490, 's V. dar. 370, és X. köt. I. dar. 735—737. lap.

ezt azon 1366-ki levele [a]) tanusítja, mellyben hatalmaskodó tettei miatt nádori gyülésben elitélt Panylai László' fejének megkegyelmez, és az elmarasztaló birói levelet e' részben megerőtleníti.

XX. Hogy e' korban már világos nyomára akadunk azon törvényszokásnak, hogy leányokat leányi negyed csak az atyáról reánk szállott jószágokból illeti, 's hogy jelesen a' testvérről reánk jutottakban annak helye nincsen [b]).

XXI. Hogy e' királyunk azon kúnokat is, kik eddiglen az erdélyi vajda alatt állottak, az ország' nádorának zászlója és birósága alá helyezte [c]).

XXII. Hogy e' királyunk alatt is sok helységek királyi városi, vagy másféle jeles szabadalmakat nyertek. Jelesen hogy e' királyunk 1343-ban Podolint, 1364-ben Lublyót, 1370-ben Bartfát, 1372-ben Szakolczát, 1379-ben Libetfalvát királyi városai közé helyezé, — Lublyót Kassa, Bartfát Buda és Kassa, Libetfalvát Selmecz városa' szabadalmaival felruházván [d]), — továbbá hogy Kassát 1347-ben Buda, Kapronczát 1356-ban Grécz hegye, Eperjest 1374-ben Buda, 's Breznobányát 1380-dikban Szeben városa' szabadságában részesíté [e]). Azután hogy 1347-ben a' nagy- és zazurbányaiaknak, 1353-ban a' brassói szászoknak, és 1361-dikben a' modoriaknak elveszett szabadságleveleik helyett újakat ajándékozott, és ugyanezen utolsó évben a' debreczenieket általok királyi városiak' módjára választandó tulajdon birákkal, 1376-ban pedig a' nagy-

---

[a]) Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 546. lap.

[b]) Lásd a' szepesi káptalannak Peskyn' hitvesét illető, 's Erzsébet királyné által rendelt birák' itéletét és annak miképeni végrehajtását előadó 1349-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 699 lap.

[c]) Lásd Miklós nádornak azon 1343-ik évi köz hirdetményét, mellyben minden köz hatóságoknak hírűl adja: hogy Nonuchuch Buthemer grófot a' kapitánysága alatti minden kúnokkal együtt az erdélyi vajdának hatósága és más kún kapitányoknak biráskodása alól kivevén, az ő közvetlen hatósága és zászlója alá helyezte. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 166. lap.

[d]) Lásd ezen városok' részere költ szabadságleveleit. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 50, 97, 280, IV. dar. 230, 421, 's V. dar. 312. lap.

[e]) Lásd e' városok' Lajos királytól nyert szabadságleveleit. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 466, II. dar. 493, IV. dar. 575, 's V. dar. 390. lap.

és felsőbányaiakat szép szabadalmakkal megajándékozta [a]). Végre hogy Erzsébet özvegy királyné óvári jövevényeit budai lakosok' szabadalmaival felruházta [b]).

A' brassói szászok' szabadságlevelében különös megjegyzésre méltó az, hogy szabadságukért királyi gyűjtelék' fejében évenként 150 gira finom ezüstöt adni, továbbá a' királylyal ugyan személyesen felkelni, más oda küldött vezér mellé pedig 50 jól felfegyverzett katonát állítani parancsoltatnak.

Itt egyszersmind említést érdemel az is, hogy Lajos király a' helységek és földek' megnépesitésére nézve is atyjának példáját követte, 's e' czélja' elérésére ugyanazon módokat és eszközöket használta [c]).

XXIII. Hogy a' romai pápák hazánkban valamint I. Károly, úgy e' királyunk alatt is az egyházi hűbérek 's hivatalok' fentartásának és közvetlen betöltésének jogát gyakorlották [d]), — a' papoktól önmagok' ré-

---

[a]) Lásd az ezek feletti szabadságleveleket Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 497, II. dar. 236, III. dar. 248, 250, 's V. dar. 96. lap.

[b]) Lásd Erzsébet királyné' levelét, Fejér Oklgy. IX. köt. II. dar. 324—327. lap.

[c]) Lásd Lajos királynak Tarnuk vagy máskép Zolychk nevű helységet Pozson vármegyében érdeklő 1341-ki, Sárvár királyi várost Vas vármegyében illető 1351-diki, és az árvai királyi erdőre vonatkozó 1369-ki köz hirdetményét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 203, II. dar. 76, 's IV. dar. 171. lap.

[d]) Tanusítják ezt a' pápáknak e' korbeli számos illy egyházi hűbér-fentartásaik és betöltéseik. Jelesen VI. Kelemen pápa fentartási jogánál fogva 1343-ban Jakab chanádi pöspököt Zágrábba áttette, és helyébe chanádi püspökké János pécsi prépostot nevezte, — 1344-ben István chanádi püspököt Veszprémbe áttevén, a' chanádi püspökséget Gellért tituli prépostra ruházta, és a' tituli prépostság' betöltését magának fentartotta, — 1345-ben ezen Gellértet ismét Veszprémbe áthelyezvén, helyébe Chanádra a' chaszmai prépostot Gergelt, és ennek helyébe Miklós nádor' fiát Lászlót nevezte, és egy esztergomi kanonokságot János' fiának, Pálnak, ajándékozott, — 1346-ban Miklós pécsi kanonokot pécsi, — 1349-ben szászországi Peregrini szerzetest bosnyai, — és 1351-ben Tamás esztergomi prépostot chanádi püspökké nevezte. — Továbbá VI. Incze pápa 1362-ben chanádi püspökké meghalt Gergely' helyébe Domokost rendelte, — XI. Gergely pápa pedig 1373-ban Miklós tininiai püspököt Chanádra áttette, és 1376-ban a' pécsi káptalanban megüresülendő egy méltóságot Imre reguni esperest' számára fentartott; a' mint ezeket ezen fentartásokról és betöltésekről szóló pápai levelek

szére jövedelmi adókat és gyűjtelékeket [a]), követeik' számára pedig ügyvivői költségeket, procurationes [b]), szedettek, 's magokat az egyházi javak iránti igazság' kiszolgáltatásába avatgatták [c]).

XXIV. Hogy e' korban Slavónia, Horvát- és Dalmátországok elejéntén ugyan, 1356-ik évig, egy bán' hatósága alatt állottak, ezen év után pedig Slavónia más, Horvát- és Dalmátország ismét más külön bán által kormányoztaték; a' mint ezeket ezen országok' bánjainak néhány okleveleik, főképen pedig Lajos király' privilegiom alakú leveleinek befejezéseik bizonyitják, mellyeknek tanusága szerint Lindvay Miklós (1344—1348, és 1353—1356.), és István bán (1351 és 1352.) egész Slavónia és Horvátország, — ellenben Leustách ugyan (1356—1361.), István zágrábi püspök (1362—1366.), Zeechi Miklós (1367—1369.), Zudar Péter (1369—1381.), és Lindvai István (1381—1384.) Slavónia, — Chúz János pedig (1357 és 1358.), Zeechi Miklós (1359—1366.), Konya mester (1366 és 1367.), Imre (1368.), Simon (1369—1377.), Zeechi Miklós (1377—1380.), és Bwbek Imre (1380—1383.) Horvát- és Dalmátország' bánja valának.

---

bizonyítják. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 116, 117, 216, 217, 290, 291, 306, 377, 675, II. dar. 87, III. dar. 320, IV. dar. 508, és V. dar. 114. lap.

[a]) Lásd VI. Kelemen pápának az esztergomi érsekhez szóló 1345-ki levelét, mellyben minden egyházi jövedelmeknek általa előbb három évre fentartott tizedrészét a' török haború' szükségeire ismét két új évre magának fentartá. Lásd továbbá az apostoli kamara' részére 1346-ik évig beszedett egy évi jövedelmeknek pécsi megyét érdeklő jegyzékét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 296, és II. dar. 249. l.

[b]) Lásd a' pápa' követének, Ferencz trieszti püspöknek Chanadin esztergomi érsekhez szóló két rendbeli 1346-ik évi levelét, mellyekben 27 napi Pozsonban létele' költségeinek fejében magának 216 arany forintot lefizettetni sürget. Továbbá Illdebrandin páduai püspöknek, a' pápa' követe küldöttjének, az esztergomi érsekhez, 's a' győri és veszprémi püspökökhez szóló, és küldöttségi költségek' fejében 140 arany forintot követelő 1349-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 398, 400, és 686. lap.

[c]) Lásd VI. Kelemen pápának a' kalocsai érsek' elfoglalt jószágai' rövid úton, minden törvényszéki zaj nélkül, egyházi büntetések' segélyével eszközlendő visszavételét a' pécsi, egri, és bosnyai püspökökre bizó 1343-ki, és a' szigetbeli apáczáknak akár altalok elidegenített, akár tőlök elvett jószágait a' zágrábi püspök által hasonló úton visszavétetni parancsoló 1352-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 120, és II. dar. 174. lap.

XXV. Hogy Lajos király a' menedékhelyek', *asyla*, sikere' megszoritásának jogát, és pedig az egyházi hatóság' nézeteire és igényeire nem ügyelve, gyakorlotta, a' mint ezt Pozson városa' egész községéhez szóló 1359-ki levele [a]) tanusítja; mellyben minden szánszándékos gyilkosokat akármiféle menedékhelyekből, a' papok' ellenmondására nem ügyelve, kihúzatni és megbüntettetni rendel.

XXVI. Hogy e' királyunk azon visszaélést, mellynél fogva némelly urak, vagy köz hatóságok a' városoknak és más községeknek lakosait lakostársaiknak vagy elöljáróiknak vétke vagy adóssága miatt letartóztatni vagy megzálogolni szokták, 's melly visszaélés ellen még 1548-diki 65-dik, 1574-ki 38-ik, és 1647-ik 86-ik törvényeinknek is harczolniok kellett, már megszűntetni iparkodott [b]).

XXVII. Hogy e' királyunk' korában a' zsidóságnak egy országos saját birája létezett [c]).

XXVIII. Hogy I. Lajos alatt a' privilegium alakú királyi levelek' befejezésében, — az erdélyi szászok' részére költ 1366-ki szabadséglevelén [d]) kivül, mellynek végén több megyés grófok' nevei is felsoroltat-

---

[a]) Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 49. lap.

[b]) Lásd Lajos királynak az ország' mindenféle rendbelieihez, és hatósággal biróihoz intézett három rendbeli, t. i. a' sárvár-szigetieknek 1364-ik, a' kőszegieknek 1366-ik, és a' kassaiaknak 1369-ik évben adott oltalomleveleit, mellyekben minden rendbelieknek és hatósággal biróknak parancsolja: hogy ezen községeknek nálok dolgaikban megforduló lakosait itélni, 's lakostársaiknak vagy elöljáróiknak vétke vagy adóssága miatt letartóztatni ne merészeljék, hanem ha ellenök valamelly keresetök volna, őket tulajdon biráik és esküttjeik előtt vonják perbe, és ha ezek igazságszolgáltatási kötelességöket nem teljesítenék, ezeket idézzék a' királyi felség vagy tárnokmester' elébe. Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 425, 574, és IV. dar. 175. lap.

[c]) Lásd Lajos királynak szent-györgyi Feculin gróf, egész országbeli zsidók' birájához, és Pozson városa' birájához, esküttjeihez, és polgáraihoz szóló 1374-ki parancsát, melly által Nikulnak, Jakus néhai pozsonyi biró' fiának a' zsidók' részére adósság' fejében lefoglalt minden jószágait, a' tőkepénznek pozsoni káptalan előtt teendő lefizetése mellett, visszaadatni parancsolja, az uzsora vagy is kamatok feletti itélettételt magának és bároinak fentartván. Fejér Oklgy. IX. köt. IV. dar. 579. lap.

[d]) Lásd Fejér Oklgy. IX. köt. III. dar. 558—560. lap.

Jegyzet. A' törvénykönyvünkben I. Lajos király' 1351-ik évi decretuma után álló magyar nyelven szerkesztett eskü inkább II. Lajosnak korába látszik tartozni, részint mivel akkor a' rablások, tolvajságok, emberölések, 's másféle gonosztettek elhatalmazván [a]), az ellenszegülések, 's hivségtelenkedések csaknem napi renden levén [b]), sokan a' király' méltóságával és közjó' előmozdításával ellenkező szövetségekre is egymás közt lépni merészkedvén [c]) illy eskü méltán szükségesnek tartathatott, részint mivel az eskühez mint végső segédszerhez folyamodás II. Lajos alatt olly nagy divatban volt, hogy az országgyülésre meg nem jelenők az ott hozott törvényeknek megtartására is megesküdtetnének [d]), részint végre mivel ezen esküben többek közt a' fél hiten valóknak, és azoknak, kik az ország' veszedelmére pogányoknak segitséggel avagy tanácscsal voltak, felfödözése és kiadása is igértetik; melly kifejezések ismét II. Lajos' korára mutatnak [e]). Ide járul az is, hogy ezen eskünek magyarsága is ujabb azon, egyébként vele több kifejezésekben megegyező eskünél, mellyet Kovachich Márton György Ráday-féle gyűjteményből előadva Hunyadi János alattinak állít [f]).

I. MÁRIA, II. KÁROLY, ÉS ZSIGMOND KIRÁLY.

1382-D. ÉVI SEPTEMBER' 12-D., 1437-D. ÉVI DECEMBER' 8-D.

I. *Mária királynéról különösen.*

Mária királyné, I. Lajos' leánya (1382-ki september — 1395-ik majus' 17-ig) — ki az ország' rendei által 1378-ik évi budai gyülésökben tett

[a]) Lásd az 1518. báchi törv. 36, az 1519. törv. 36, és az 1525. törv. 26, 27-ik czikkeit Kovachich Józs. Miklós' Sylloge Decret. Comitialium czímű munkájában.

[b]) Lásd ugyanott a' báchi 1518. törv. 4, 1521. 44, 1523. 45, 's 1525, 7. czikkeit.

[c]) Lásd ugyanott az 1519. 44, és 1525. 22 cz.

[d]) Lásd ugyanott a' báchi 1518. 43, 1519. 42, és 1521. 43. cz.

[e]) Lásd ugyanott a' fél hiten valókra nézve az 1523. 53, és 1525, 4. cz. 5 §-át, a' pogányokra nézve pedig a' báchi 1518. 31, 1519. 31, 1521. 65, 66, és 1523. 59. czikkeit.

[f]) Lásd Kovachich Márton György' Vestigia Comitiorum czímű munkája' 629. és következő lapjait.

igéretéhez képest [a]) atyja' halála után királynénak elfogadtatván, és a' temetési ünnepélyt követő napon, september' 17-kén, Székesfejérváron országunk' sz. koronájával megkoronáztatván [b]), elejénte ugyan édes anyjával, özvegy Erzsébet királynéval [c]), azután pedig, minekutána t. i. ez a' pártütők által, kik a' királynékat az általok 1385-dik év' végén királyi székre emelt Károly' Sziczilia' királyának orozva történt megöletéseért fogságra veték, 1387-dik évi januarius' 16-dikán a' novigrádi tömlöczben megöletteték [d]), és férje Zsigmond 1387-ki martius' 31-kén esz-

---

[a]) Lásd az azon időkori kronikát, mellyet Turóczi lemásolt, 's Kovachich' Vestigia Comit. czimű munkáját 190. lap.

[b]) Lásd Pauloi Pál azonkori irónak emlékiratát Schwandtnernél III. köt. 724, és Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 38. lapján. Továbbá Mária királynénak Kozmáli Forgách Balázs mester fő pohárnok' részére Ghymes vára, és ahhoz tartozó faluk, haszonvételek, és jogok felett költ 1386-ki adománylevelét. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 279. lap.

[c]) Tanusítják ezt Erzsébet özvegy királynénak több adományi és másféle levelei. Jelesen: 1) Azon dalmát- és horvátországi városokhoz szóló 1382-ki levele, mellyben Bessenyő János mester veszprémi grófnak, mint küldöttjének, mindenben hitelt adatni parancsol. — 2) A' kassai lakosok' részére költ ugyanazon évi oltalomlevele. — 3) István erdélyi vajdát Bubek Imre helyett horvát- és dalmátországi bánná nevező és befogadtatni rendelő 1383-ki parancsa. — 4) Az erdélyi szebeniek' részére költ az iránti 1381-ki kegyelem-levele, hogy határaik közt külföldiek áruikkal ne kereskedhessenek. — 5) Az egri püspökség' jószágai' gondnokihoz szóló azon 1384-ki parancsa, hogy az eperjesi lakosokat dézsmákra nézve régi szokásukon túl ne terheljék. — 6) Szerecsen János mester kamaragrófot és tisztjeit a' kőszegiektől veendő kamaranyereségtől eltiltó 1385-ki parancsa. — 7) A' nagykemluki várjobbágyok' részére költ azon 1385-ki privilegium alaku levele, melly által István slavóniai és horvátországi bánnak a' feletti 1352-ki levelét, hogy ezen várjobbágyoknak esküjök az ország' nemeseié közé felvétessek, megerősíti. Ugyanezt tanusítja Mária királynénak édes atyja' 1351-diki decretumát megerősítő 1384-dik évi decretuma is. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 40, 44, 94, 145, 147, 208, 's 212. lap.

[d]) Lásd Turóczi kron. III. r. 2—8, és IV. r. 1-ső czikkelyét, Monacisi Lőrincznek Erzsébet és Mária királynék' esete feletti versezetét, az esztei kronikát Muratorius' XV. köt. 512. szeletén, Pauloi Pál' emlékiratát Schwandtnernél, Caresmus akkori iró' tanuságát Luciusnál V. köt. II. cz. 409. lap, 's a' pozsonyi egyház' kéziratban levő történetkönyvét. Továbbá Mária királynénak Kozmáli Forgách Balázs mester, kir. fő pohárnok, és Forgách Péter unokatestvére' részére Ghy-

tergomi érsek' nem létében a' veszprémi püspök által megkoronáztaték [a]), haláláig vagyis 1395-ik év' majus' 17-keig [b]) férjével [c]) uralkodék, — törvénykönyvünket 1384-ik évben költ egyetlenegy országos rendelménynyel 's decretummal bővítette; mellyben az ország' főpapjai, bárói, nagyai és nemesei' gyülekezetének követei által előterjesztett kérésére atyjának II. András' arany bulláját magában foglaló, és az abban foglalt szabadságokat újakkal bővítő, 's Vzur-vidéken elveszett pecsétje alatt költ [d]) 1351-ki privilegium alaku levelét, literae privilegiales, minden

---

mes vára és ahhoz tartozó, 's Nitra, Bars, és Esztergom vármegyékben fekvő helységek felett 1386-ik, és Kanisai István és testvérei' részére Baráthy helység felett 1387-ik valamint szinte Zsigmond királynak János wegliai és modrusi gróf' részére Cheten vára felett ugyanazon 1387-ik évben költ adománylevelét. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 279, 343, 355—361. lap.

a) Tanusítja ezt Caresimus azon korbeli iró' Luciusnál V. könyv. II. cz. 409. lapján, és Zsigmond királynak Kanisai János esztergomi érsek' részére Vjfalu, Bajóth, Moth, Schetten, Genemarotya helységek felett koronázási ajándék' fejében tett 1388-ki adománya. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 327, 454. lap.

b) Lásd Dlugossus' X. könyv. 147. szeletét, és Zsigmond királynak a' Kanizsaiak' részére tett minden előbbi adományait megerősítő, 's Mária királyné' halála' korát megérintő 1387-ki privilegiumát, továbbá ugyancsak Zsigmond királynak László opuliai herczeget a' dobrinai és cujóviai uradalmakróli szabad rendelkezhetéssel felruházó, 1396-ik évi februarius' elején, és Stiboriczi Stibor erdélyi vajdának 's pozsoni grófnak Nazilowi Jakus' részére tett adományát érdeklő, 1395-ik évi úrnapján költ leveleit, mellyekben Mária királynéról mint már meghóltról tétetik említés. Ide járulnak Zsigmond királynak Kanizsai István esztergomi érsek' részére Bajóth helység felett 1395-ik évi aprilis' 26-kán és Styborichi Stibor pozsoni gróf' részére Bolondócz vára felett ugyanazon évi majus' 4-kén költ levelei is, mellyekben Mária királynét, még mint életben levőt említi. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 264, 286, 340, 356, 438—453. lap.

c) Tanusítják ezt mindkettőjöknek Fejér' Oklgy. gyűjteményében találtató adományi, birói, és rendeleteket tevő leveleik. Jelesen Stibor pozsoni gróf' részére Bolondócz vára iránt költ adományerősítő 1395-ik évi épen most említett levelét is hitvesének megegyezésével és szives akaratjával, és János esztergomi érseknek, mint a' királyi és királynéi udvar' főcancellárjának kezei által adá ki. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 286—288. lap.

d) Lásd ezen erősitő levélnek, 's decretumnak az ország' levéltárában létező eredetiből vett példányát. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 148—151. lap.

változtatás és hozzáadás nélkűl, függő és hiteles pecsétje alatt megerősíti.

Ezen, országunk' főrendeit és nemeseit egyaránt illető, levelén túl e' királynénk jövő 1385-ik évi mindszent' nyolczadára összehívott budai országos gyülés alatt, — mellyre minden vármegyéből négy előkelő nemesnek meg kelleték jelennie, — az ország' nemeseinek törvényes szabadságaik' meg nem tartása iránt azon gyülésből előterjesztett panaszára különös oklevelet adott, mellyben szentűl igéri és fogadja: hogy a' szent és más királyainktól nyert, 's atyja és önmaga által is már megerősített, 's örök időkre és visszahúzhatlanúl élvezendő minden szabadságaikat megtartandja [a]).

Továbbá e' királynénk' korából bírjuk a' királynék' hívségében fogságban létök alatt is megmaradott ország' főpapjai, bárói, 's főemberei és összeséges nemesei' 1386-ki sz. István' nyolczadán országunk' kiváltsági szabadságánál fogvást Székesfejérváron tartott gyülésében a' köz béke' visszaállítása' ösztönéből hozott, 's esküvel pecsételt határozatainak töredékét, Kovachich József Miklós által újabb időkben felfödözve és közrebocsátva [b]), bevezetésétől kezdve 9-dik czikkének majd végéig; mellyben e' következők rendeltetnek:

1-ső czikk. Hogy, ha ezután tetemes zavarok vagy újítások történnének az országban, a' királyi felség tanácskozás végett főpapjaihoz és báróihoz az ország' előkelő nemesei közől is ragaszszon és vegyen fel néhányat.

2-ik czikk. Hogy egy személy két bárói méltóságot, továbbá egyházi férfiak világi, és világiak egyházi méltóságokat, főképen ürültségökben, ne bírhassanak.

3-ik czikk. Hogy a' király' tanácsosai közé felvett főpapok és bárók esküdjenek meg arra: hogy tanácslataikban nem pusztán a' királynak és önmagoknak hasznát, hanem az országét és szent koronáét veendik szemügyre; a' királyi felség pedig lelkiismeretesen igérje: hogy az

---

[a]) Lásd ezen oklevelet Kovachich Józs. Miklós' Sylloge Decret. Comit. czímű munkája' I. köt. 53—56, és Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 216—218. lapjain.

[b]) Lásd Kovachich Józs. Miklós' Notitiae praelim. ad Syllog. Decr. Comit. czímű munkájának 414—422. lapjait.

illy tanácslatokat követendi; végre hogy ha ki rosz tanácsot adna, a' király' tanácsából csúfosan zárassék ki, és oda többé be ne vétessék.

4-ik czikk. Hogy mind a' királyi, mind a' királynéi felség eskü alatt fogadja: hogy az addig történtekért senkit megbüntetni, 's nyilván vagy titkon üldözni nem fog.

5—7-ik czikk. Hogy János machói bán, és János auránai perjel a' királyi ház' drágaságait, mellyeket önmagok vagy pártosaik elfoglalták, eskü alatt mennél teljesebben szerezzék és állítsák vissza, továbbá foglyaikat bocsássák szabadon, és mindazoknak, mind a' király, királynénak, és az ország' más nemeseinek váraikat, városaikat, birtokaikat, 's mindennemű jogaikat adják vissza.

8-ik czikk. Hogy az előbbi lázadásoknak nem a' királynét sértő akarat, hanem a' felekezetek közötti régi ellenségeskedés levén oka, a' királyné János machói bánt, és az auránai perjelt az ország' java' helyreállitása végett fogadja királyi udvarába vissza, és őket egyéb bárói gyanánt illő méltóságokban részesítse.

9-ik czikk. Hogy, ha a' királynék vagy utódjaik az elmultakért akárkinek sugallására valakin bosszút állani akarnának, az ország' főpapjai, bárói, és nemesei nekiek abban segítségűl nem leendnek, sőt inkább nyiltan ellent mondani, és magokat visszahúzni tartozzanak.

Valószinűleg ugyanezen gyülés' alkalmával választák az országrendei, kik minekutána Zsigmond herczeg Csehországba elutazna, az ország' dolgait annak visszatértéig kormányozák [a]), Zeechi Miklós országbiráját is a' megöletett Gara Miklós' helyébe nádorrá [b]).

---

[a]) Lásd azon irományt, mellyet Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 323. lapján Veszprémben levő eredetijéből előad; mellynek tanusága szerint Magyarország' rendei ezen időszakban egy két felé osztott, 's egyik felén négy vonalt, másikán hármas dombon álló kettős keresztet ábrázoló, és e' körüliratot: „*Sigillum regnicolarum Hungariae*" viselő paizsú, a' dalmácziaiak pedig a' szavakkal „*Maria regina impedita*" ellátott pecséttel éltenek.

[b]) Lásd Zeechi Miklós nádornak Sár-Berény falut érdeklő 1386-ki birói levelét, és Bubek Imre gróf országbirájának Kis-Bándi Miklóst hatalmaskodási büntetésbe marasztaló 1386-ik évi itélőlevelét, mellyben Zeechi Miklós nádorról említést teszen. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 325, és 480—489. lap.

II. *II. Károlyról különösen.*

II. Károlynak (1385-ki december' 31-kétől 1386-ki februar' 24-keig), — ki a' pártütők által királyi székre emeltetvén, és 1385-ik évi december' 31-kén a' királynék' szinlelt megegyezésével és jelenlétökben megkoronáztatván, a' nekie ajánlott magyar koronának elfogadásáért fején 1386-ki februar' 7-kén Forgách Balázs által orozva ejtett sebek' következéséből ugyanazon hónap' 24-kén életével lakolt [a]), — csak néhány adomány- 's kegyelemleveleivel [b]) birunk, országos rendelményével egygyel sem.

III. *Zsigmond királyról különösen.*

Zsigmond királynak (1387-ki martius' 31-kétől 1437-ki december' 8-káig), — ki elejéntén hitvesével Mária királynéval, azután pedig egyedűl uralkodék, 's ki minden nagy érdemei mellett II. Károly' pártolói elleni mértéktelen szigorúsága, 's özvegy korábani fajtalan kicsapongásai és heveskedései által elejéntén mind önmagát veszedelembe, mind az országot több évekig tartó zavarba dönté [c]), továbbá Dalmatiának

---

[a]) Lásd a' fennebbi, 231. l. [d]) betű alatt előidézett történetiratokat, és Mária királynénak Kozmáli Forgách Balázs és Péter' részére költ Ghymes vára és ahhoz tartozó birtokok feletti ugyanott előidézett 1386-ki adománylevelét.

[b]) Illyenek Fejéregyházi Bálint és György' részére költ néhány királyi udvarnoki birtokrészeket minden teher alól felmentő, és merő nemes czimmeli birtokúl ajándékozó adománylevele, 's Bethleem János' fiát, Gergelyt, és Almakereki János' fiait, Pétert és Lászlót érdeklő, 's erdély-fejérvári káptalanhoz intézett iktató parancsa, — és István wegliai és modrusi grófnak első szülött leányát Erzsébetet minden addiglan bírt és azután szerzendő birtokaiban fiúörökössé nevező kegyelemlevele. Mind ezen levelek 1386-ik évi januariusban költek. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 271, 273, és 274—276. lap.

[c]) Lásd Turóczi kron. IV. r. 7—12. czikkeit, Pauloi Pál' többször említett emlékiratát, Zsigmond király' I. decr. 1-ső és 2-ik §-ait, továbbá a' Kanizsaiak' részére Simontornyai István és Csáktornyai István vajda' jószágaik felett költ 1397-ki adományát, — Maroth János bán' hívségét megajándékozó, és némelly nemesek' László király' pártolása, és felséges személyének bebörtönözése által elkövetett hűtlenségöknek teljesen megkegyelmező 1400-ik évi leveleit, végre az 1403-ik évi közbocsánati hirdetményét. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 415, 747, 's 748—760. lap.

néhány városait, mellyeket az elégűletlenek által 1397-ik évben Magyarország' királyi székére meghívott [a]) László nápolyi király, II. Károlynak fia, reményeitől elesvén eladott, a' velenczeiektől visszanyerni nem tudá [b]), 's Vörös-Oroszországot Podoliával együtt a' lengyelek által elfoglaltatni, és Moldvát tőlök függő állapotra jutni engedé, sőt még a' szepesi XIII városokat is Lyublyó és Podolin várakkal együtt hazánknak századokig tartó rövidségére nekiek elzálogítá [c]), — törvénykönyvünkben azon közbocsánati levelén túl, mellyet 1403-ik évben a' vele Budán összesereglett hű bároinak, főembereinek és nemeseinek esedezésére az ellene fellázadtaknak, ha akkori karácsonyig hívségre visszatérnének, újonan adott, hat országos rendelménye vagyis decretuma létezik.

IV. *Zsigmond királynak törvénykönyvünkben létező decretumairól.*

Az I-ső decretuma Budán 1404-ik évi böjt' első vasárnapja utáni kedden költ, 's 20 §-ra oszlik. Ezen, hív főpapjaival, báróival, és főembereivel, *Proceres*, tett rendelményében Zsigmond király azoknak esedezésére, kiknek jószágaik László nápolyi király' részére keletkezett pártütésbeni részvétel színe alatt elvétettek, és másoknak ajándékoztattak, előre bocsátott érett tanácskozás után e' következőket rendelte: 1) Az igazság' kiszolgáltatás-módjára nézve: hogy azok, kiknek jószágaik hűtlenkedés' színe alatt elajándékoztattak, az adományosokat király' embere és káptalan vagy convent' bizonysága által a' királyi felségnek akkor hív főpapjaival, báróival, 's más főembereivel akárhol létezendő jelenlétében magok ellen idéztessék, és elérkezvén a' megjelenés' napja, a' perlekedő felek ügyök' elitélésére a' királyhoz elejétől fogva híven maradt hazafiak közől köz megegyezéssel igazlátókat nevezzenek; ha

---

[a]) Lásd a' 235. l. [c]) betű alatt előidézteken túl Zsigmond királynak azon 1398-ki adománylevelét, mellyben Vrdungh István pártütőnek Szent-Bertalan, másképp Bakua nevű helységét Chornai Lászlónak és maradékainak, és ha ezek kihalnának, a' Kanizsaiaknak ajándékozá. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 557—563. l.

[b]) Lásd Madarassy pozsoni prépost' többször idézett munkájának 23 és 24-ik lapjait, 's Rozenich' történetirásának II. köt. 78. lapját, és az ott előadott kútfőket.

[c]) Lásd Madarassy prépost' munkája' 55, 56, 84—87. 's 160, 's Rozenich' történetirata' II. köt. 78—80. lapjait, és az ott előidézett kútfőket.

pedig az igazlátói nevezés nem sikerűlne, a' királyi felség maga birói levele által a' felperes' hűsége vagy hűtelensége felől hívségben maradt főpapjaitól, báróitól és nemeseitől, jelesen azon megyebeliektől, mellyben a' perbe fogott jószágok feküsznek, és ha azon megyében annyi kétségtelen hűségüek nem találtatnának, a' legközelebbi megyebeliektől szerezzen magának teljes bizonyosságot, és a' felek közt vég itéletet hozzon. — 2) Az itélettétel' elveire nézve: hogy azok közől, kik a' pártütésben részt vettek, csak azoknak itéltessék minden esetre jószáguk vissza, kik világos bizonyítvány vagy hitelt érdemlő tanúság által megmutatják, hogy az István érseknek, és Miklós erdélyi vajdának adott közbocsánati levél' feltételeit híven megtartották, más megkegyelmezettek közől pedig csak ollyaknak, kik nem csak fejökre, hanem jószágaikra nézve is kegyelmet nyertek, és ezeknek is csupán azon egy esetben, ha az adományos nyert adományát a' törvényes év' lefolyta alatt iktatással megerősíttetni merő gondatlanságból vagy hanyagságból elmulasztotta, és így adománylevelét erővesztetté válni engedte.

II-dik vagyis úgy nevezett kisebb decretuma 1405-ik évi aprilis' 15-kén privilegiom' alakjában költ, a' király' úri hatósága alatt levő városok és szabad helységek' állapotjának rendbeszedésével foglalkozik, és 21 ágazatra oszlik.

Bevezetésében előadja a' király, hogy azon pusztításoknak, mellyeket hazánk hajdan a' bessenyőktől és tatároktól, újabb korban pedig a' törököktől szenvedett, fő oka fallal bekerítettt városok és helységek' ritkaságának tulajdonítható levén, a' király' úri hatósága alatt levő egész országbeli városok, mezővárosok, és szabad helységek, *liberae villae*, követeit egybehítta, és kérelmeiket, felvilágosításaikat és véleményeiket meghallgatván, főpapjainak, báróinak és jelesb főemtereinek, 's azon küldötteknek is, tanácslatával érett meghányás után némelly városoknak kőfallali körűlvétetését, 's néhány szabad helységek és mezővárosok' városi rangra emelését elhatározta, és azon felűl jelen közrendelménye által az érdeklett városokban és helységekben divatozó némelly szokásokat ugyan, mellyek inkább visszaéléseknek látszattak, eltörlött; másokat pedig megmódosított, és néhány egészen új rendeleteket rájok nézve hozott légyen. Jelesen

Az I-ső rendbe tartoznak:

Az 1-ső ágazat. Hogy a' dézsmákat, hegyvámot, és egyházi személyek' járandóságait, mellyekre nézve az előbbi divat meghagyatik, kivevén, ezután egész ország-szerte minden, a' máskép mért áru' vesztesége alatt, Buda városának mértékeivel méressék.

A' 2-ik ágazat. Hogy külföldi kalmároknak posztót rőfönként árulni, az áruba bocsátott végposztónak, és netalán lefizetett árának vesztesége alatt, szabad ne legyen.

A' 3-ik ágazat. Hogy köz, vagyis császári és apostoli széki jegyzők két világi személy közt ügyvivők sem egyházi sem világi biró előtt ne lehessenek, és hogy városi vagy szabad helységi lakosok ellen egyházi férfiak vagy nemesek tanuvallatást ne tehessenek.

A' 4-ik ágazat. Hogy a' király' városainak vagy szabad helységeinek lakosai ügyeiket tulajdon biráiktól vagy a' tárnokmesterhez, vagy azon város' itélőszékéhez vigyék, mellynek szabadságával fel vannak ruházva, és ezek' itéletétől többé más biró elébe ne vihessék.

A' 7-ik ágazat. Hogy az érdeklett városok és helységek' lakosait lakostársaik' adosságai-, bűntettei-, vagy kihágásiért az ország' főpapjai, bárói, nemesei és egyéb emberei befogni vagy megzálogolni ne merészeljék; hanem ha mi keresetök volna, azt adósaiknak vagy megsértőiknek rendes birájok elébe vigyék.

A' 9-ik ágazat. Hogy melly perekben a' nyertes félen szokás volt eddiglen a' per' kilenczedét vagy tizedét megvenni, azt a' birák ezután az ügyevesztetten vegyék meg.

A' 10-ik ágazat. Hogy ezután a' királyi gyűjtelékekből és adókból rá eső részt, semmiféle szabadságlevél ellent nem állhatván, mindenik polgár és lakos kivétel nélkűl fizesse, és ha kit ezután a' teher alól a' király vagy utódai felmentenének, annak része az egész költség' tartozásából rovassék le.

A' 11-ik ágazat. Hogy a' budai polgároknak az ország' egész közönsége' javával ellenkező azon szabadsága, mellynél fogva a' kereskedők áruikat Budán túl sem alá sem felfelé nem viheték, hazai kereskedőinkre nézve ezennel eltörűltetvén, ezek áruikat országszerte akárhová, és hazán kivűlre is vihessék, külföldiekre nézve mindazáltal a' régi szokás továbbra is meghagyatván.

A' 13-ik ágazat. Hogy a' királyi városok és szabad helységek' polgárai a' királynak új esztendei ajándékot az újonan tett egyezség szerint, a' király' ajtónállói mesterének pedig ugyanazon határnapon évenként hat forintot adjanak; továbbá ha a' király vagy királyné közikbe érkezik, nekiek ugyan egy méltányos ebédet és vacsorát, a' fölovászmesternek pedig egyegy mesterséget üző minden mesteremberek összesen mesterművökből, egy évben egyszer, egy darabot, például a' szűcsök egy ködmönt, a' zablárok egy zablát, kivevén ha valamelly város régi szokásnál fogva ezekre köteles nem volna, adni tartozzanak, ellenben az egyéb udvari fő tisztek és szolgák tőlök épen semmit se követelhessenek.

A' 14-ik ágazat. Hogy az egyházi férfiak világi, a' világiak pedig egyházi törvényszék elébe tartozó ügyek' itélésébe magokat ne avassák, és közöttök azon kérdés felett, vajjon egyházi vagy világi biró elébe tartozzék-e az ügy, vetekedés támadván, ebbeli perüket eldöntés végett a' király' különös jelenléte elejébe terjeszszék.

A' 20-ik ágazat. Hogy már elődei által azon üdvös rendelés levén téve, hogy az ország' határai közt a' hazában ásotton kivűl másféle só keletben ne legyen, ezután külföldi sót behozni, vagy árulni és venni, a' sónak királyi fiscus' részére teendő elkobzása, vagy a' bűnös tetten nem kapatván, árának vesztesége alatt, senki se merészeljen.

A' II-ik rendbe tartoznak:

A' 6-ik ágazat. Hogy a' királyi városokban, mezővárosokban, szabad helységekben, és várak' birtokaiban lakó polgárok, jövevények, és királyi jobbágyok az egyházi férfiak, nemesek, és más akármelly ranguak' birtokaiba, és viszont ezeknek akármelly szabad sorsu embereik, — a' drávántúli jobbágyokat mindazáltal kivevén, — akár egymásnak, akár a' királynak fenn nevezett birtokaiba megtelepűlés és állandó ottmaradás végett jövendő örök időkre szabadon átköltözhessenek, és pedig azon nyilván kifejezett új módosítással: hogy, ha a' jobbágy' ura jobbágyon valamelly birságot, mellybe elmarasztaltaték, egy hónap' lefolyása alatt megvenni elmulasztana, azt rajta többé meg ne vehesse, sem azért őt vissza ne tartóztathassa.

A' 8-ik ágazat. Hogy valamint országunk' bevett szokása szerint ha ki, akár egyházi akár világi személy, valamelly földes úr' falujában kártételt vagy bántalmat szenved, igazságszolgáltatást a' földesurtól vagy

helységbeli birótól kérni köteles, és csak azután, ha ez igazságot nem szolgáltatott, folyamodhatik a' megye' grófjához, és ettől sem nyervén elégtételt, a' királyi felséghez; úgy szinte, ha ki, akár hazafi akár külföldi, valamelly királyi városban vagy szabad helységben valaki által kárral vagy bántalommal illettetik, először azon város vagy szabad helység' birája előtt keressen igazságot, és csak azután, ha ott nem nyerne igazságszolgáltatást, vigye ügyét a' tárnokmesterhez; és ha ez sem szolgáltatna törvényt, a' királyi felség' jelenlétébe; és ha ki e' rendet meg nem tartva, ezen rendelmény' áthágásával tulajdon hatalmával venne elégtételt: hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassék. Végre

A' III-ik rendbe tartoznak:

Az 5-ik ágazat. Hogy valamint eddig az ország' régi szokása szerint a' nádor, megyés grófok, és más bárói hivatalt viselők köz gyülekezetekben, és némelly nemesek királyi különös kegyelem mellett a' tolvajokat, rablókat és más gonosztevőket elitélheték és megbüntetheték: úgy ezután a' királyi felség' városai és szabad helységei, vagyis azoknak birái és esküttei is mindazokat, kik birtokaikban gonosztetteket elkövetnek, szinte elitélhessék, és érdemök szerint megbüntethessék, és ha őket kézre nem keríthetnék, levelesekké tehessék. Továbbá hogy valamint másféle birák, ugy a' városiak is az általok levelesítetteket, *proscripti*, elkövetett gonosztettök' rendjét magában foglaló levelök által egész országszerte minden birákkal és igazságtevőkkel megismertessék, és hogy ha illy levelesített gonosztevőt valamelly biró hatósága' körében felfödözne, azt azonnal befogatni, és gonosztettének mivolta szerint érdemlett büntetés alá vetni tartozzék, kivevén mindazáltal minden esetre, ha a' királyi felség nekie megkegyelmezett volna. Végre hogy kézrekerített gonosztevőt büntetlenűl hagyni, és gonosztevőket akármikép pártolni, a' királyi felség' elkerűlhetlen bosszúállása alatt, senki se merészeljen.

A' 12-ik ágazat. Hogy a' király által ujonan teremtett városok' lakosai tulajdon birájok' itéletével meg nem elégedvén, azt szabad választások szerint vagy azon városhoz, mellynek szabadságával felruháztatának, vagy pedig a' tárnokmesterhez vihessék feljebb; ha mindazáltal a' választott második biróság' itéletében sem nyugodnának meg: azt többé a' király' személyes jelenlétén kivűl máshova ne vihessék.

A' 15-ik ágazat a' harminczadi vizsgálatról. Hogy az arany, ezüst, réz, és másféle ércz' kivitele királyi rendeletek által már régtől fogva tilos levén, minden kereskedő vagy kalmár kiviteli áruinak kötegeit vagy hordóit, elkobzások' büntetése alatt, azon királyi város vagy szabad helység' birája és esküttjeitől választott két esküdt polgár által vizsgáltassa meg, és pecsételtesse le, és hogy a' harminczadosok ezen vizsgálatnak és lepecsétlésnek hitelét kétségbe vevén csak úgy vethessék lepecsételt áruikat, a' pecsételet felszakasztva, új vizsgálás alá, ha előbb a' szekérnek rudjára fél gira aranyat, és ha terhes szekér, vagyis úgy nevezett *mázsa* volna, egy egész gira aranyat, vagyis 60 forintot tettenek; melly pénz, a' kötegekben vagy hordókban arany vagy más tilos áru nem találtatván, az áru' uráé legyen, ellenkező esetben mindazáltal mind ezen pénz, mind a' tilos áruk mind azzal együtt, mi a' szekéren találtatik, a' harminczados által koboztassék el.

A' 16-ik ágazat. Hogy senki, akár kalmár, akár más hazafi, külföldi árukat tulajdon árui' neve alatt behozni, eladni, vagy cserélni, vagy illy czélból külföldiekkel társaságba lépni, az így becsempészett áruk' elkobzásának, és a' királyi felségtől határozandó személybeli büntetésnek terhe alatt ne merészeljen.

A' 17-ik ágazat. Hogy a' kereskedők, minthogy az ország' főpapjaival, báróival és jelesb főembereivel nem rég hozott királyi rendelés szerint mind az országból kivitt, mind az országba behozott áruiktól harminczadot adni tartoznak, némi könnyebbségök végett ezután a' királyi vámhelyeken egész ország-szerte minden vámfizetéstől szabadok legyenek, 's a' királyi vámszedők se lovaiktól, se szekereiktől, se áruiktól vagy egyéb vagyonoktól vámpénzt venni, a' királyi felség' haragjának terhe alatt, ne merészeljenek.

A' 18. és 19-ik ágazat. Hogy senki, akármelly sorsu és állapotu legyen, a' király által forgásba tett akár arany akár ezüst pénzt visszavetni, körülmetélni, vagy máskép meghijányítani, avagy a' nehezebb darabokat kiválogatni ne merje, és ha ki illyesmit tenne, a' királyi jó pénzt el nem fogadó ugyan árujának, vagy áruja' árának veszteségével, a' pénzt körülmetélő 's meghijányító vagy kiválogató pedig mint hamisító országunk' régi szokása szerint mind személyében mind vagyonában bünhödjék, és ha a' biró és esküttek illy vétkeseket büntetlenűl elbocsát-

nának, az első esetben ugyanazon áru' értékével, másodikban pedig a' királyi felség' akaratja szerint lakoljanak. Továbbá, hogy a' pénzhamisítás' bizonyos meggátlása végett minden királyi városban királyi pénzváltó legyen, és azonkivűl a' pénz' egy nemét másikra pénzért felváltani, a' felváltott pénz' vesztesége alatt, mindenkinek tilos legyen.

A' 21-ik ágazat. Hogy a' még pénzzé nem vert arany és ezüst' kivitelének meggátlása végett, a' bányamívelők aranyat vagy ezüstöt senkinek nyilván vagy titkon eladni ne merészeljenek, hanem az egész kiásott aranyat és ezüstöt minden hiány nélkűl a' királyi kamarának az eddig kiszabott áron átadni tartozzanak; sőt a' külföldről behozott aranyat vagy ezüstöt se legyen szabad másnak, mint királyi pénzkamarásnak, de mégis nem kamarai, hanem folyó áron, eladni. Továbbá hogy senkinek szabad ne legyen aranyat vagy ezüstöt, — a' tulajdon szükségére, vagy is edényre, övekre és fényüzésre szolgáló mennyiséget kivevén, — mástól, mint a' pénzkamara' tisztjétől vásárlani, és ha ki e' tilalmakat áthágná, a' vevő ugyan a' vásárlott aranyat vagy ezüstöt, az eladó pedig annak árát azonnal veszsze el, az elkobzott érték' fele a' királyi fiscust, fele a' feladót illetvén. Végre hogy próbakövet és olvasztó edényt tartani az aranyműveseken, arany és ezüst-elválasztás' mesterségét pedig űzni azokon kivűl, kikre e' munka királyi felség alatt bízva van, senkinek szabad ne legyen.

A' III-ik decretum ugyanazon 1405-ik évi augustus' 4-kén Budán költ, 's 16 ágazatból áll. E' rendelményét, mellyre bevezetésének előadása szerint okot a' különbféle, néha egymással ellenkező, szokásokból eredett károk szolgáltatának, Zsigmond király szinte bevezetésének tanusága szerint főpapjainak, báróinak, és jelesb főembereinek, potiores Proceres, gyülekezetében, és tanácslatuk, hatalmok és megegyezésök' hozzájárultával hozta. E' következők pedig egyes rendeletei:

Az 1-ső — 5-ik ágazatban hatalmaskodó tett' büntetése alatt parancsoltatik: hogy a' király' udvarába, táborozásra, 's máshova menő, vagy a' királyt kisérő főpapok, bárók 's nemesek, vagy mások átkelésök' alkalmával az ország' lakosit kárral vagy bántalommal ne illessék; — hogy senki, bár melly méltóságú személy legyen, a' király', királyné, szentegyházak vagy nemesek' birtokaiban a' lakosokat akárminemű tetteikért tulajdon hatalmával meg ne zálogolja; — hogy semmiféle bi-

rák azokon kivűl, kiknek arra királyi hatalom adva vagyon, csonkítással ne büntessenek; — hogy senki, akár birói hatalommal biró, akár más, rablásokat, vérontást, és másféle hatalmaskodásokat tenni ne vakmerősködjék; — hogy se királyi tisztviselők királyi jószágokban, se városi elűljárók városok' határai közt, se főpapok, bárók, vagy nemesek tulajdon birtokaikban valamelly közembernek jószágát akármelly szin alatt le ne tartóztassák, se le ne tiltassák, e' tételekkel élni csak köz helyen vagy mások' birtokában levén az ország' szokása szerint szabad. Azonkivűl a' mások' birtokán átkelők által okozott károkra nézve a' kártevő személy' rendes birájának kötelességűl tétetik, hogy minden törvényzaj nélkűl tüstént elégtételt eszközöljön.

A' 6. és 7-ik ágazatban rendeltetik: hogy ezután az eladandó árunak vesztesége alatt minden adásvevésekben budai mértékek, és vagy száz új denáros vagy pedig arany forintok szerinti számítások használtassanak, minden másféle értékű, néhol divatba jött, forintok jövendőre egészen eltörültetvén.

A' 8-ik ágazatban külföldi só' lehozása és használása elkobzás' büntetése alatt tilalmaztatik, a' felfödözött tilos só' elfoglalása azon birtok' urának birtoka' király' részére történendő elvétele alatt kötességűl tétetvén.

A' 9-ik ágazat rendeli: hogy király ellen hüségtelent, levelesítettet, vagy valamelly büntett' szennyébe kevertet a' rá váró büntetés alatt senki lakába fogadni, vagy akár nyilván akár titkon pártolni ne merjen.

A' 10-ik ágazat a' parasztok feletti igazságszolgáltatás' rendét szabályozza, jelesen: hogy ha kinek valaki' parasztja ellen keresete vagyon, azt törvényesen földesura elejébe terjeszsze, ki ha igazságot szolgáltatni késedelmeskednék vagy nem akarna, őt idéztesse az igazságtétel' megtagadása miatt a' megye' grófjának vagy algrófjának és szolgabiráinak elébe, kik a' király' kegyelmének, és hívataluknak vesztesége alatt minden haladék, perzaj és törvényszéki ünnepély nélkűl tüstént és rövid eljárás mellett igazságot szolgáltatni köteleztessenek.

A' 11-ik ágazat a' városi polgárok elleni keresetek' biróságát rendeli el, jelesen: hogy ha kinek, bármelly rendű és méltóságú legyen,

királyi polgárok ellen keresete volna, azt azon város' birája és esküttjei, vagy királyi felség által rendelt más elűljárója elébe terjeszsze, és ha ezek az igazságszolgáltatásban késedelmesek volnának, a' tárnokmesterhez folyamodván, az által szoríttassa őket kötelességök' teljesitésére. Hogy ha pedig a' perlekedők a' városi birák' itéletével meg nem elégednének, azt a' tárnokmesterhez, és ha ennek itélete sem nyugtatná meg őket, a' királyi felség' jelenlétébe vihessék orvoslás végett feljebb.

A' 13-ik ágazat az egyházi és világi törvényszékeknek egymás' körébe ereszkedését tilalmazza, 's a' II-ik decretum' 14-ik ágazatával szóról szóra megegyez.

13-ik ágazatban a' király igéri: hogy, ha ki, akár egyházi akár világi személy, jószágában ezután arany-, ezüst-, vagy másféle érczre találand, olly birtokát tőle, habár az iránt különös kegyelem-levéllel nem bírna is, akaratja ellen el nem veendi, azonban azon feltétel alatt, hogy a' talált érczből járó bányatized' felét királyi fiscusának átadni, és a' nyert aranyat és ezüstöt azon mennyiségen kivűl, mellyet talán tulajdon szükségére, ugymint kanalakra, billikomra 's másféle edényre vagy fényüzésre megtartani kivánna, a' királyi kamarának eladni tartozzék, azokat sem az országból kivinni, sem másoknak árulni szabad nem levén, és ezen rendeletnek akárminő áthágását az itt előadott királyi kegyelem' vesztesége követvén.

A' 14 — 16-ik ágazatok a' szabad sorsu emberek' elköltözhetéséről a' II-ik decretum' e' tárgyról szóló 6-ik ágazatát, a' drávántúliakról szóló 2-ik §-át egyedül kihagyva, szóról szóra ismételvén e' következő új határozatokkal bővitik: hogy a' földesúr jobbágyát akármelly rá rótt 's egy hónap' lefolyása alatt kielégítendő adózás miatt se tartóztathassa vissza, ha azt a' fizetés' határnapjától számított 15 nap alatt rajta megvenni elmulasztotta, és hogy a' miről jobbágyát költözési szabadságnyerés előtt nem vádolá, azért őt későbben költözésében ne gátolhassa, se kárba ne ejthesse; végre hogy a' megyék' grófjai vagy algrófjai és szolgabirái, a' királynak a' részben rájok ruházott hatalmával, mindenkit ezen rendelet' megtartására szorítsanak.

Jegyzet. Az eddig előadott decretumait önmaga Zsigmond király is I-ső, II-ik és III-ik számmal jeleli Kovachich József Miklós' állítása

szerint [a]) egy 1424-ki levelében, mellyben a' szabad költözésről tett rendeleteire nézve II-ik decretumának 6-ik, és III. decr. 14-ik ágazatára hivatkozik. Mi egyszersmind arra is tanúságúl szolgál, hogy Zsigmond király ezen decretumaiban foglalt rendeleteit mindeneket kötelező országos törvényeknek tekintette.

A' IV-ik decretuma 1411-ik évben Pozsonban költ, a' kamaranyereség- és főpapi dézsmaszedőkhez szól, és ezen adózások' kivetését és beszedését szabályozó 6 törvényczikkből áll.

A' bevezetésben, előre bocsátván a' kamaranyereség- és dézsmaszedők' üdvözletét, előadja a' király, hogy némelly országlakosainak panaszára és kérelmére főpapjaival és báróival ezen örök időre ható rendelményt hozta legyen. E' következők pedig annak egyes határozatai:

Az 1-ső — 4-ik ágazat a' kamaranyereségre nézve rendeli: 1) Hogy a' kamaranyereség' szedői a' kivetett pénz' befizetésekor az azt behozó falunagytól vagy más egyéntől egyebet semmit se vehessenek, mint nyugtatványi váltság' fejében két folyamatban levő denárt. — 2) Hogy egy egész kapura, mellyen szekér ki- 's bejárhat, habár több gazda laknék is a' telken, 30, egy úgy nevezett *verőczére*, vagyis kis ajtóra pedig 15 új denárnál többet ne rójanak. — 3) Hogy a' falunagyra, munkásokra és olly cselédekre, kik urok' kenyerén élnek, kamaranyereséget ne vessenek. — 4) Hogy a' fizetés' határnapja után hátramaradt tartozást a' kamaranyereség' grófja vagy annak tisztje tulajdon hatalmával behajtani ne merészelje, hanem csak a' megye' grófja, vagy algrófja és szolgabirái' segedelmével.

Az 5-ik, 6-ik ágazat pedig a' dézsmára nézve parancsolja: 1) Hogy a' dézsmaszedők ne tulajdon becsülésök szerint határozzák meg a' kepék' számát, hanem a' gazda vallja azt keresztfára tett esküje alatt be, és ezen valláson megnyugodni tartozzanak. — 2) Hogy a' meg nem adott dézsmát ne a' megye' grófja vagy algrófja' segítségével, hanem, előre bocsátván az egyházi törvény szerinti intést, egyházi büntetésekkel vegyék meg.

---

[a]) Lásd Notitiae praeliminares ad Syllogen Decretorum Comitialium czimű munkájának 119. lapját.

Az V-ik decretuma 1435-ik évi martius' 12-kén az eredeti példányok szerint nem Budán, mint törvénytárunkban tétetik, hanem Pozsonban a' királynak függő hiteles új pecséte alatt költ, 's költének napját tekintve a' VI-ik decretum után, melly négy nappal előbb adaték ki, kellene állania.

Ezen egész rendelmény, mellynek határozatait 1-ső és 2-ik ágazatának tanúsága szerint Zsigmond király országunk' főpapjai-, bárói- és nemeseivel hozá, 9 czikkelyben a' táborozás' kötelességének, és haza' védelmének szabályozásával, és a' táborozás alatti kihágások' boszulása' módjának elhatározásával foglalkozik. Jelesen

Bevezetésében és 1-ső ágazatában Zsigmond király a' határvárak és városok' megerősitését, 's élelmi és másféle szükséges szerekkeli ellátását és védelmezését tulajdon költségén eszközleni igéri, de mindazonáltal azon világos kifejezéssel: hogy ha az ellenség olly erővel tenné megtámadását, mellynek visszaverésére a' királyi had' ereje elégtelennek látszatnék, akkor az oda rendelt főpapok, Praelati deputati, zászlóaljaikkal, *banderia*, és fegyvereikkel a' bevett szokás szerint, valamint szinte az oda rendelt vármegyéknek grófjaik is az ország' báróival, főembereivel és nemeseivel, és azoknak fegyveres népeikkel együtt, országos táborozás' módjára, a' király' zászlója alá seregelvén segedelműl lenni tartozzanak. Ezek után rendeltetik:

A' 2-ik — 5-ik ágazatban: hogy minden országos táborozás' hirdetésekor minden országbáró, fő ember és birtokos nemes uradalmai mennyisége szerint, t. i. minden 33 telkes jobbágytól egy, és száztól három tegezes, vagyis kézíjjal, tegezzel, karddal és csákánynyal ellátott lovast magával hozni, a' kisebb birtokosok pedig jobbágyaikat másokéival egybe számítván minden 33 jobbágytól egy, hasonlóan felfegyverzett, lovas vitézt küldeni, végre a' jobbágytalan nemesek, — az öregség vagy másféle tehetetlenség által felmentetteket, és az egy kenyéren élő osztozatlan atyafiakat, kik közől csak egy tartozzék táborozni, kivevén, — tehetségök szerint felfegyverkezve megyés grófukkal egyenként személyesen megjelenni tartozzanak, egyébiránt szabad levén a' főpapoknak, báróknak és hatalmasb nemeseknek tulajdon váraik' őrzésére, és nemes lakaik' fényének fentartására nőjeik és családjok mellett néhány fegyvereseket oda haza hagyni.

A' 6-ik ágazatban. Hogy a' jobbágyok' számától fegyveresállítás' pontos létrehozása végett minden országos táborozás' kihirdetése' alkalmával a' nemesség' közönsége által mindenik megyében egy középszerű nemes választassék, ki a' szolgabiróval mind a' királynak és királynénak, mind a' bároknak és nemeseknek jobbágyait összeírja és egybeszámítsa, ezen jegyzék' egy másat a' megye' grófjának átadni tartozván.

A' 7-ik ágazatban. Hogy azoknak, kik a' táborozásról elmaradnának, vagy arra későn érkeznének, vagy végezete előtt haza térnének, minden jószágaik foglaltassanak le, és azoknak sorsa felett a' király főpapjaival és báróival határozzon.

A' 8. és 9-ik ágazatban. Hogy a' táborozók mindent, mi akár személyeiknek, akár lovaiknak élelmére szükséges, legelőn, fán és vizen kivűl, a' megye által mérséklendő áron megfizetni tartozzanak, és ha kinek kárt tennének, annak mennyiségéről a' megye' grófja és szolgabirái a' megkárosodott nemesnek ugyan tulajdon egyedűli, a' nemtelennek pedig, két tőszomszédjával letett esküje szerint tanúlevelet adjon, mellynél fogva a' kártékony táborozó a' király' itélőszéke által kármegtérítésre, és ha erőszakoskodás közbe jött volna, hatalmaskodás' büntetésére is kárhoztassék.

Egyébaránt ezen decretumra nézve itt még e' kettő is megjegyzést érdemel: 1) Hogy e' decretum a' hatodikkal valószinűleg ugyanazon egy országos gyülésben hozatott, és csak külön egészet tevő nagyszerű tartalma miatt adatott attól külön választva ki; ezen valószinűséget támogatja mind azon csekély 's csupán négy napi időkülönbség, melly e' két decretum' költe között létezik, mind pedig azon környülállás, hogy a' király VI-ik decretuma' bevezetésének tanúsága szerint csak akkor térvén hosszú utazásából vissza, két országos gyülést nem is tarthatott. — 2) Hogy ezen közrendelményre 's decretumra tárgya' azonságának tanúsága szerint Zsigmond királynak azon országos, és különösen csehek, bosnyákok és törökök elleni táborozás' szabályozása feletti irásba foglalt, 's Kovachich urak által *Regestrum exercituationis anni* 1433. czíme alatt közre bocsátott 's 38 czikkre osztott [a]) tervezete szolgáltatott alkalmat,

---

[a]) Lásd Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. I. köt. 374., és Sylloge Decr. Comit. I. köt. 416—440. lap.

mellyet, a' csehek és bosnyákok által elfoglalt némelly tartományrészeket visszaszerezni óhajtván, hazánktól távullétében alcancellárja által minden megyének azon czélból megküldetni parancsolt [a]): hogy a' nemesség megyénként összegyülekezvén, az abban foglalt nézeteket fontolná meg, és azután mindegyik vármegyének nemesei keblökből néhány egyedet határozataiknak előadásával megbízva az ország' főpapjai és bárói' gyülésébe küldenének e' tárgyban teendő véghatározatok végett.

Ezen tervezet, jóllehet maga Zsigmond sem kivánt nekie kötelező erőt tulajdoníttatni, mégis törvénytudományunkra nézve nem csekély érdekkel bír, részint mivel az 1500-ki 22-ik, valamint az 1518-ki báchi 3-ik törvényczikkely is rá hivatkozik, és a' fegyveresek' tartása' terhét a' főpapok és egyházi személyek által úgy kivánja viseltetni, mint abban kijelelve vagyon, részint mivel sok találtatik benne, mi törvényünk' régiségeire nézve említést érdemel: jelesen hogy az ország' határszélei' védelmének terhe főleg és rendesen a' királyi és királynéi felségeket, és a' főpapokat és más egyházi személyeket jövedelmeiknél fogvást érdeklé [b]); — hogy azelőtt az ország' rendei országos táborozáskor csak 15 napig szoktak a' seregnél maradni [c]); hogy Dalmát-, Horvát-, Kún-, és Bolgárországok, 's Ráma, Szervia, Galiczia és Lodoméria Zsigmond által egyaránt Magyarország' bekeblezett országainak, regna incorporata, neveztetének [d]); hogy a' bosnyákok és csehek akkoron Magyarország' részeiből sokat elfoglalva tartának [e]), 's hogy e' tervezetben egyenként feljegyezve találjuk azon főpapokat és országnagyokat, kik akkoron egész zászlóaljjal, banderiummal, kik ismét 100, 400, vagy 1000 lovassal, 's 50 vagy 25 lándzsással táborozni köteleztetének [f]).

---

[a]) Lásd 1., 11., és 24-ik czikkelyeit.

[b]) Lásd bevezetését.

[c]) Lásd 9-ik és 20-ik czikkelyeit.

[d]) Lásd bevezetését és 27-ik czikkelyét.

[e]) Lásd most érdeklett 27-ik czikkelyét.

[f]) Lásd 30—34-ik czikkelyeit, mellyek' előadása szerint az erdélyi vajda és a' székelyek' grófja két két, a' horvátországi bán, a' korbáczai, czetini, és segniai grófok, a' slavóniai bán, az auránai perjel, az esztergomi és kalocsai érsekek, a' zágrábi, pécsi, váradi, chanádi, erdélyi 's egri püspökök egyegy zászlóaljat, 's banderiumot, a' machói és maróthi bánok, és Ze-

A' VI-ik vagyis úgy nevezett nagyobb decretuma Pozsonban 1435-dik évi majus' 8-kán teljes privilegiom alakú levél-formában költ, 's 24 törvényczikkelyre terjed.

Bevezetésében előadja a' király, hogy minekutána romaiak' királyává először ugyan Aachen, azután Milano városában megkoronáztatván, és Romában IV. Eugén pápától a' császári infulákat illő ünnepelylyel felvevén, és Olasz- és Németországot bejárván, hosszas távulléte után Magyarországba, mellyben azalatt a' köz béke több bántalmak és hatalmaskodások által gyakran megzavartaték, visszatért volna, legelőször Pozsonban széket foglalván, országunk' hozzá sereglett hű főpapjaival és báróival az ország' minden vármegyéiből összesereglendő nemeseknek gyülekezetét egybehívatta, és ezen főpapok, bárók és az egész ország' testületét, a' jelen nem levők' teljes hatalmával képviselő ország' nemesei' egyetértő kivánatával, tanácsával és megegyezésével az igazság' mindenkinek egyenlő kiszolgáltatása, és az ország' minden rendü lakosai' békes állapotba helyezése végett következő rendeleteket, és örökre kötelező törvényeket hozta legyen:

1-ső ágazat. Hogy a' perlekedőknek részrehajlatlan igazságszolgáltatás iránti megnyugtatása végett, minden országos, 's tartománybeli vagy megyei birák, és azoknak helyetteseik és ülnökeik hivatalba lépésök' alkalmával az ezen ágazathoz kapcsolt forma szerinti birói esküt a' királyi felségnek vagy megbizottjainak kezeibe letenni tartozzanak.

2-ik ágazat. Hogy szolgabirák az egész megyebeli nemesség által nagyobb birtoku 's jelesebb nemesek közől választassanak, és a' megválasztottak ezen hivatalt, — kivevén, ha másféle hivataluk vagy fontos okok miatt a' megyében állandóan nem lakhatnának, — 25 gira büntetés alatt elfogadni, és ismertető pecsétnyomóval ellátva, legalább egy évig viselni tartozzanak, azután mindazáltal ötödik évig ugyanazon hivatal' újonani felvállalására nem kényszeríttethetvén. — E' törvényczikkely tanusítja, hogy a' megyebeli birói hivatalviselés e' korban a' nagyobb birtokú nemességet terhelő kötelességnek tartaték.

---

berniki Mathkó ezer ezer lovasokat, a' bosnyai püspök 100 lovast, a' veszprémi és győri püspökök egyenként ötven, a' szentmártoni apát huszonöt lándzsást kötelesek voltak tartani.

3-ik ágazat. Hogy a' megyei törvényszéki birságoknak birót illető része a' megyei gróf és szolgábirák között két egyenlő részre osztassék fel.

4-ik és 5-ik ágazat, mellyekben a' szegényebbeknek hatalmasbak általi elnyomatások' megzabolázása végett azon új rendelés tétetik: hogy, ha ezután birtok- vagy föld-elfoglalások, ingó vagyon-elvételek, megzálogolások, vagy másféle hatalmaskodó tettek történnének, a' kárt vagy bántalmat szenvedő a' királyi felségtől parancsoló levelet kérjen, mellynél fogva a' tett' szinhelyéűl szolgált megyének grófja és szolgabirái a' tő- és határszomszédokat a' perlekedő felekkel egyetemben, a' királyi levélben kijelelt büntetés alatti megjelenésre kikiáltott gyülés' (Proclamata Congregatio) alakjában tartandó törvényszékök elébe összehíni, és az összesereglett tő- és határszomszédoktól a' kérdesben forgó tett' valóságát az illető káptalan vagy convent' bizonyságával eskü által kinyomozván, és a' panasz' alaposságáról meggyőződvén, a' panaszló felet jószágainak birtokába tüstént visszahelyezni, és abban megtartani, az elvitt ingójavakat pedig azonnal visszaadatni tartozzanak. — Továbbá hogy egyszersmind a' perlekedő feleket, a' káptalan vagy convent' bizonyságával együtt kiadandó, és az egész ténynek rendét a' tanúskodók és birtokok' neveivel egyetemben magában foglaló birói levelök mellett, az elkövetett hatalmaskodás feletti végitélettétel végett a' királyi felségnek, 's nádorának, vagy itélőudvari birájának elébe bizonyos határnapra idézzék, és az ügyet átküldjék; hol a' király vagy más megkeresett biró minden további határidőadás és perfolytatás nélkűl, az ellenfél' meg nem jelenésére sem ügyelve, fejre teendő esküt határozni, és azután végitéletet hozni tartozzék; — a' perlekedőknek mindazáltal az egyezkedés országunk' régi szokása szerint, és pedig a' birónak megkeresése, és birság-fizetés' terhe nélkűl, mindenkor szabadon maradván.

Ugyanezen eljárás-módot parancsolja a' törvény a' megye' szolgabirái és nemesei által megtartatni a' bárói vagy más királyi hivatalt viselő országnagyok vagy megyés grófok ellen is, ha azok hivatalaik és birói hatóságuk alatt levőket akár önmagok akár helyetteseik által kártétellel vagy bántalommal illetnék.

Végre a' király kötelezi magát, hogy, ha illy főhivatalosok ellen a' hatalmok alatt álló egész közönség zajt ütne, a' megye' szolgabiráinak,

nemeseinek, és a' káptalan vagy convent' bizonyságának irásba foglalt előterjesztésére, tulajdon személyében vagy különös megbizottai által illendő igazságot szolgáltatni fog.

6-ik ágazat. Hogy, ha a' királynak, királynénak, főpapoknak, báróknak, vagy nemeseknek várnagyaik vagy másféle tisztjeik urok' várából vagy hivatalából azok' erőhatalmával károkat vagy bántalmakat tesznek, urok minden illy kár' tételére tulajdon javaiból eleget tenni, és azonkivűl magát az illy tettekrei parancsadás' gyanujától illő eskü által kitisztítani tartozzék, egyébaránt feljogósítva levén a' marasztalás' terhét bünös tisztviselőjén megvenni, annak erejéig vagyonát lefoglalni, sőt személyét is, míg eleget nem teszen, letartóztatni.

7-ik ágazat a' birságvételekről. Hogy világi birák itéleti terheket vagyis birságokat nádori gyüléseken, vagy király által különösen megbizott biráktól tartandókon kivűl csak következő esetekben vehessenek: 1) Ha ki jobbágyát, minekutána költözési szabadságot kérvén, tartozásait lefizette, erőszakkal visszatartóztatja, kit a' megye' grófja szolgabiráival, míglen jobbágyának kárát meg nem tériti, és őt el nem bocsátja, mennyiszer szükséges, három gira birságra szoríthat. — 2) Ha ki másnak költözésre szabadságot nem kért jobbágyát erőszakosan elviszi, vagy az így elvitt, avagy önkényt jobbágyot arra felszólítva vissza nem adja; melly tettnek mindegyike három gira birságot vonz maga után. — 3) Ha valaki széksértést elkövet; ki 25 girával bünhödik. — 4) Ha ki általa befogott gonosztevőt szántszándékkal elbocsát; kit a' megyés gróf a' gonosztevő' dijával büntethet. — 5) Ha valamelly falu kamaranyereségi tartozását kitűzött határnapra le nem fizeti. Illy falut a' megyés gróf 3 girával kötelessége' teljesítésére szorítni tartozik. — 6) Ha valamelly falu papi dézsmáját az isteni szolgálat' egy hónapi eltiltása után sem adja meg. Itt falu is három girával szoríttatik tartozása' teljesítésére a' megye' grófja által. — 7) Ha ki a' megyebeli nemesek közől kikiáltott gyülésre királyi levél mellet meghivatván arra meg nem jelenik. Az illy nemes azonnal 3 girába marasztaltathatik. Végre — 8) a' nádor, a' király' itélő udvari bírája, valamint szinte az országnak akár egyházi, akár világi más rendes birái is az előttök lefolyó perekben összegyült itéleti terheket végitélet után mindenkor tüstént megvehetik.

8. és 9-ik ágazat a' király' embere és hiteles hely' bizonysága általi eljárásokról. Hogy illy eljárásokra káptalanokból ugyan kanonokok vagy legalább hivatalviselők, conventekből pedig felszentelt papok küldessenek, és kötelességök' hűséges teljesítésére megesküdtessenek, a' király' embere pedig tudósitástételkor tegye le azon káptalan vagy convent előtt esküjét. Továbbá hogy a' káptalan vagy convent hamis eljárást, vagy tudósítást tevő bizonysága' hűbérét, ha volna, veszsze el, és holtiglan börtönbe zárassék, a' király' embere pedig, ha birtokbeli iktatásban, 's határjárás- vagy vizsgálásban hamisan tenné eljárását, mint eskütörő fejét és minden jószágait veszítse. Azután hogy a' királyi vagy másféle birói levélben király' emberének kijelelt nemes illy levél mellett felszólíttatván, az eljárás' terhét felvállalni vonakodnék, a' megye' grófja által azonnal megveendő 3 girába marasztaltassék. — Végre hogy birtokbeli iktatások és határjárások vagy vizsgálások máskép ne történjenek, mint a' tő- és határszomszédok' törvényes egybehivásával, és az eljárásról adandó levélben a' jelen volt tő- és határszomszédok névszerint elésoroltassanak.

10 — 12-ik ágazatok a' káptalanok és conventek, 's királyi itélőudvar, és kir. cancellaria által kiadatni szokott levelek' váltságainak jegyzékét foglalják magokban.

Itt a' 10-ik ágazatra nézve megjegyzést érdemel: — a) Hogy abban néhány levélfajtáknak háromféle, úgymint privilegiom alakú, nyilt, és zárt kiadásaik említtetnek. — b) Hogy 12. §-ának tanúsága szerint a' főbenjáró itéletbe marasztalt ember' biróilag elfoglalt jószágainak egy tizedrésze régi szokás szerint az eljáró káptalant illette. — c) Hogy a' káptalan vagy convent' segrestyéjében őrizetre letett pénzekben kilencz- és tizedrészét a' letételre okot adó félnek rovására lehúzhatá.

13 — 16-ik ágazatok a' letartóztatásokról. Hogy adósság vagy bántalom miatt valakit önmaga vagy osztályos atyafia' jószágában senki le ne tartóztasson, 's ha az tenné, 3 girával bünhödjék, és más három girával a' letartóztatást megszüntetni kényszeríttessék, sőt hogy közhelyen is a' helység' birája csak úgy engedje meg a' letartóztatást, ha a' panaszló vármegyei birói vagy más hiteles levéllel bebizonyítja, hogy a' letartóztatandó ellen annak földesurától, vagy helybeli birájától igazságszolgáltatást kért, és az tőle vagy ok nélkűl megtagadtatott, vagy

végrehajtás által nem teljesíttetett; ellenben hogy ezek bebizonyúlván a' közhelybeli biró a' letartóztatónak ellenfele' tüstént lefoglalandó vagyonából, és az elégséges nem levén, személyes letartóztatása által elégtételt szolgáltatni tartozzék, 's máskép annak egész kárát és keresetét magáéból kielégíteni köteles legyen. Továbbá hogy ezen rendelés a' király és királyné' városaiban és egyéb birtokaiban is megtartassék, a' birságok' megvétele a' tárnokmestert vagy a' vétkeseknek másféle elűljáróit illetvén. Végre hogy a' közhely' birója eljárásáért a' megmarasztalt félen 40, és ha csak a' falunagy biráskodott volna, 12 denárt vehessen.

17 — 20-ik ágazatok a' magonszakadottak' jószágairól. Hogy ha valaki leány gyermeket és özvegyet sem hagyva magonszakadván bizonyos nem volna: vajjon királyi jogot, vagy pedig valamelly férfiági atyafiakat vagy leányági utódokat illetők legyenek jószágai? illy esetben a' megye' grófja, szolgabirái, és összesereglett nemesei által a' közepszerű nemesek közől választassék valaki, ki a' megholtnak jószágait, azoknak szokott jövedelméből mérséklett költségeket tehetvén, számadás' terhe alatt addiglan kormányozza, míg azoknak megürültsége 's leháramlása a' király' udvari itélőszékén kihirdettetik és hogy ezen kihirdetés megtörténvén mindazok, kik a' jószágokhoz igényt tartanak, jogaikat a' király' itélőudvara' birái előtt mennél előbb, legfeljebb a' harmadik ünnepnyolczadi törvényszakon előterjeszteni és bebizonyítani tartozzanak; mit ha teljesítnének, az érdeklett birák őket tettleg azon jószágok' birtokába iktattassák, ellenkező esetben pedig azokat a' királyi jognak itéljék, és ha ki irántok tovább valamit igénylene, azokat a' király' kezeiből törvény' útján követelje.

Ha pedig a' fiúörökös nélkűl elhalt nemes, jószágaiban özvegyet vagy leány gyermeket hagyott maga után: ezeknek kezeiből az elholtnak jószágai előbb el ne foglaltassanak, mintsem a' valóság az iránt, vajjon a' jószágok' öröksége leányágat illető-e, vagy nem? kellőleg kinyomoztatnék, és ha a' jószágok azt nem illetni találtatnának, az özvegy ugyanazok' birtokából előbb ki ne zárassék, mintsem a' királyi felség vagy kikre a' jószágok háramlanak, őt hitbére és menyasszonyi jogaira nézve ki nem elégítik, a' leány gyermekeknek pedig férjhezmenetelökig az atyai ház az atyai jószágok' negyed részével országunk' régi szokása szerint leányinegyed' fejében szakasztassék ki, és birtokúl adas-

sék, férjhez menvén pedig a' leányok leánynegyedi jogaikra nézve pénzben elégíttessenek ki; kivevén ha valamellyik közőlök birtoktalan emberhez, de mégis testvéreinek vagy azon atyafiainak megegyező akaratjával menne férjhez, kikre a' leánynegyedi jószágnak vissza kellene szállania, melly esetben a' leánynegyedi jószág nekie örökjoggal meghagyandó.

21-ik ágazat. Hogy a' király' pártfogói joga alatt álló érseki, püspöki, és másféle egyházakat, vagy azoknak birtokait, dézsmáit, és jövedelmeit azon grófok, bárók, vajdák, 's más királyi hivatalosok, kiknek hatóságaik' körében léteznek, királyi különös parancs nélkűl elfoglalni, vagy magokat azokba avatni ne merészeljék.

22. és 23-ik ágazatok a' vámok' mérsékletéről. Hogy mind a' vámszedők által elkövettetni szokott visszaélések' megfékezhetése végett minden vármegyében nádor vagy király' megbizottja által tartandó nádori gyülésekben a' gyülés' esküttt ülnökeitől tudassék ki az azon megyebeli igaz vámhelyeknek száma és helye; azután mutattassanak elő az illy vámhelyek' birtokosi által a' vám' eredeti megállapításának oklevelei, és a' vámpénznek azokban meghatározott mennyisége folyó pénzre változtatván úgy mérsékeltessék: hogy se a' vámtulajdonos' igazságos jövedelme meg ne csonkíttassék, se a' vámfizetők feleslegesen ne terheltessenek; a' hol pedig eredeti vámalapítási levél nem léteznék, vagy a' vámpénz' mennyiségét ki nem jelelné: ugyanazon eskütt ülnököktől nyomoztassék ki, mekkora vámpénz szokott legyen legrégibb időben, mellyre az emberek visszaemlékeznek, mindegyik vám' terhe alá vetett árutól vétetni, és ezen régi vámpénz kulcsúl vétetvén, igazíttassék el folyó pénzben a' fenn előadott mérséklés szerint a' vámpénz' mennyisége. Továbbá hogy nyomoztassanak ki a' hamis utak, és melly távulságra szokták legyen az útasokat azoktól eltiltani a' vámszedők, és ezekre nézve is igazságos határozat tétessék. Végre hogy a' vám-igazsággal birók hídjaikat és kompjaikat jó karban tartsák, 's őket ezen kötelességök' teljesítésére a' megyés grófok fenn érdeklett köz gyülésben rendelendő büntetéssel szorítsák.

25-ik ágazat. Hogy király és ország ellen hívségteleneket, nyilvánságos, főleg levelesített tolvajokat és másféle gonosztevőket senki lakába vagy birtokába befogadni, segélni 's pártolni a' pártolt gonosz-

tevő' bűntettének büntetése alatt ne merjen, a' határszéli bárókat és várnagyokat egyedűl kivevén, kik a' határszéli várakba királyi kegyelem' megnyerése idejéig akármelly gonosztevőket, a' hűségtelenkedőkön kivűl, büntetlenűl befogadhatnak.

V. *Zsigmond királynak törvénykönyvünkben nem létező decretumairól.*

Zsigmond királynak itt előadott, törvénykönyvünkben létező, közbocsánati levelén, és 6 decretumain túl azon kivűl is bírunk: 1) Egy még előbbi, úgymint 1401-ik évi Pápán Simon-Judás előtti napon költ átalános közbocsánati levelével [a]), mellyben keresztfára tett eskü alatt igéré: hogy akárki által azon napig elkövetett mindennemü bántalmakat örökre megbocsát, egyedűl csak a' királyi jövedelmeknek pártütő főpapok és világi nagyok' rendelése nélkűl történt károsításait kivánván megtéríttetni. — 2) Néhány decretumaival. Jelesen

I. Azon 1404-ik évi husvét utáni vasárnapon Pozsonban költ decretumával [b]), mellyben azon már tűrhetlenekké vált sokféle rosszak' elháritására, mellyeket az apostoli szék' leveleivel ellátottaktól (*Bullati*), és annak hatalmával élőktől mind önmaga a' király méltóságátóli megfosztásra czélzó merények által, mind pedig az ország' minden rendű lakosai régtől fogva, de kiváltképen azon zavargó időkben szenvedtek, és még akkor is szenvedének, az ország' főpapjaival, báróival, főembereivel, vitézeivel, nemeseivel és közönségeivel (*Vniversitates*) tartott érett tanácskozás után a' szent korona' jogánál és királyi hatalom' teljességénél fogvást, felségsértés' büntetése, következőleg egyházi hűbér- és mindennemü vagyon-veszteség alatt parancsolja és rendeli: hogy ezután az apostoli széknek vagy követjének, és más főpapoknak levele mellett, király' különös megegyezése nélkűl, senki semmiféle egyházi hűbért és hivatalt el ne fogadhasson, és ha azon zavargó idők alatt elfogadott volna, meg ne tarthasson; továbbá hogy megürűlt vagy ez után megürűlendő akármiféle egyházi hűbéreket, úgymint mellyeknek betöltését, és elajándékozását a' királyi felség magának fentartja,

[a]) Lásd Kovachich Vestigia Comit. 194—196. lapjait.
[b]) Lásd ugyanezen munkának 199—203. lapjait.

— az egyház-pártfogói joggal biró világi nemeseket kivevén, — a' királyi felségen kivűl senki, akármelly méltóságu főpap vagy egyházi személy legyen, betölteni vagy rólok rendelkezni ne merészeljen. Végre hogy senki az egyházi személyek közől semmiféle akár egyházi hűbéreket, akár peres ügyeket érdeklő levelet az apostoli széktől és annak követjeitől vagy tisztviselőitől király' különös engedelme nélkűl elfogadni, kihirdetni, vagy végrehajtani ne merjen. És ezen rendelményét a' király illő helyeken és épületekben kihirdettetni is parancsolja.

II. Az 1427-ik évben Brassó városában költ, 's 9 ágazatra terjedő decretumával [a]), mellyben Zsigmond király, mint bevezetésében előadja, az ország' egyházi és világi lakosainak a' táborba menők' kártételei feletti gyakor panaszára főpapjaival és báróival tartott érett tanácskozás után rendeli:

1-ső ágazat. Hogy, ha a' táborozók szküséges élelmi szereket erőszakosan vagy áruk' megfizetése nélkűl elvennének, a' megkárosodott emberek falunagyjokkal együtt káruk' mennyisége felett két szolgabiró előtt esküt letevén, ezek nekiek a' megye' grófjának és önmagoknak pecsétjök alatt arról tanúlevelet adjanak, mellyel a' király' udvarában itélő országos birák törvényszéktartás' idején megkerestetvén, azonnal minden további bebizonyítás nélkűl az abban kijelelt károknak, és a' károsodottak' lelkiismeretesen mérséklendő költségeiknek megtéritése iránt itélőlevelet adni, 's itéletök' végrehajtását az illető vármegye' grófjának meghagyni tartozzanak, ez pedig a' végrehajtást tüstént eszközleni köteles legyen.

2-ik ágazat. Hogy azok, kik másféle tárgyakra 's nagyobb értékű állatokra nézve követnének el károsításokat, a' király' udvarában itélő biró elébe idéztetvén, ha meg nem jelennének, vagy megjelenvén bűntettöket elismernék, azonnal, ha pedig a' károsítást tagadnák, az illető vármegye által teendő tanúvallatássali bebizonyítás után, a' kárnak négyszeres megtéritésére itéltessenek.

3-ik ágazat. Hogy azok, kik nagyobb bűntettet, emberölést asszony- vagy szűzrablást, egyházfeltörést, nemesház-megtámadást követnének el, a' megkárosodtak által tétetendő három tanúvallatás mellett urok'

---

[a]) Lásd Kovachich Supplem. ad Vestig. Com. I. köt. 328—337. lap.

lakáról király' itélőudvarába bizonyos ünnepnyolczadra idéztessenek, és ha ott megjelenvén magokat ártatlanoknak állítanák, a' bűntett' bebizonyítása az illető vármegye' nemeseinek tanúságtételére utasíttassék; ha pedig meg nem jelennének, azonnal főbenjáró itéletbe marasztaltassanak, és kézre nem keríttethetvén, uraik tartozzanak díjaikat lefizetni, 's a' károkra és bántalmakra nézve elégtélelt adni.

4-ik ágazat. Hogy mind ezen esetekben, ha a' károsítók ismeretlenek vagy távullakók levén meg nem idéztethetnének, elégséges legyen az idézést azon úrnak lakásáról megtétetni, kinek nevében vagy zászlója alatt táboroznak, és ez tartozzék nekiek az idézést tudtokra adni.

5-ik ágazat. Hogy ha valamelly táborban létező báró fegyveresei által tett károk miatt igazságtételért megkéretvén elégtételt nem adatna, a' károsodottak azt magán a' bárón követelhessék.

6-ik ágazat. Hogy a' táborozók nyári vagy más jó időben mezőn szálljanak meg; füvet azonban a' legelőn, sőt ha ott nem lenne, kaszálás előtt a' réteken és kaszálókon is, továbbá tüzelőt, és téli időben szállást, akár kevesen akár sokan legyenek, tőlök megtagadni ne lehessen, lekaszált szénát csak pénzen követelhetvén.

7-ik ágazat. Ez meghatározza a' táborozóknak szükséges élelmi szerek, zab, árpa, rozs, széna, kenyér, lúd, csirke, malacz, bárány, 's tojások' árát, — az ökrök, nagyobb disznók és szalonna' árát szabadegyezkedésre hagyván, a' halra, hüvelykes veteményre, húsra, sajtra és vajra nézve pedig a' folyó árt állapítván meg.

8-ik ágazat. Hogy hol elég hazai só vagyon, külföldit adni-venni szabad ne legyen, 's a' vevő ugyan a' sóval vagy árával bünhödjék, az áruló pedig először a' sót, másodszor a' sóval együtt kocsiját és marháját veszsze el, harmadszor pedig személyében letartóztatván, a' sókamara' tisztjéveli egyezkedés szerint lakoljon.

9-ik ágazat. Hogy a' királyi sótól, míg király' neve alatt vitetik, valamint a' táborozókétól is, sehol vám ne vétessék; ellenben mihelyest akár királyi akár másféle sókereskedő' kezébe kerül, az attól azonnal vámot adni tartozzék.

III. Végre hozzánk jutottak egyes oklevelekben említve az 1397-

dik évi temesvári országos gyülésben [a]), — mellyre minden főpapok, apátok, prépostok, országnagyok, és mindenik vármegyéből nemes társaik által meghatalmazandó négy nemesek, és a' dalmácziai városok' követei is sz. Mihály' napjára meg valának hívatva [b]), — köz egyetértéssel hozott, de még eddig egész terjedelmében fel nem talált decretumnak néhány határozatai is, jelesen: hogy a' király minden olly adományokat visszahúzhasson, mellyeket az előbbi lázadások alatt akár a' lázadóknak magoknak tőlök féltében, akár a' lázadókkali kibékülést közbenjárásuk által eszközlőknek szolgálataikért tett [c]); — hogy a' király által elzálogított minden várak, városok, és birtokok, a' záloglevelek érvénytelenekké nyilváníttatván, királyi kézre bocsáttassanak vissza [d]); — végre hogy a' király a' slavóniai nemeseknek Lajos király alatt élvezett szokásait és szabadságait levélbe foglalja, és megerősítse, melly szabadságoknak egyike az volt: hogy a' slavóniai nemesek magoknak jegyzőt választhassanak, kinek joga legyen a' slavóniai megyés grófok' törvényszékén hozott minden ítéleteket azoknak pecsétéik alatt hitelesen kiadni, a' nélkűl mindazáltal, hogy birtokörökítő leveleket kiadhatna, vagy nemesek' ügyeit a' megyés gróffal szolgabirák' jelenléte nélkűl itélhetné [e]).

Zsigmond királynak, ezen részint törvénykönyvünkben foglalt, részint azon kivűl találtató törvénylevelei' gondos áttekintéséből kivilág-

---

[a]) Lásd Zsigmond királynak Kanizsai János esztergomi érsek és testvérei' részére tett minden adományait megerősítő 1397-ki levelét Fejér Okgy. X. köt. II. dar. 438—453. lapjain.

[b]) Tanusítják ezt egy részint Zsigmond királynak a' Kanizsaiaknak részére költ most említett levele, más részint pedig a' traguriak' ezen országos gyülésre küldött követeinek utasítása. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 435. lapján.

[c]) Lásd ismét Zsigmond királynak Kanizsai János érsek és testvérei' részére költ itt előidézett levelét.

[d]) Lásd Zsigmond királynak azon 1398-ki levelét, melly által Ozol várát, minden hozzátartozandóival együtt 17000 darab aranyért Miklós vegliai és modrusi grófnak azon nyilatkozással elzálogítá: hogy ezen elzálogítás' erejének a' temesvári országgyülésnek elzálogított városok, várak és birtokok' király' kezérei visszabocsáttatásáról tett rendelete ne árthasson. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 546. l.

[e]) Lásd Gara Miklós, Dalmát-, Horvát- és Slavóniaországok' bánjának a' slavóniai nemesek' ezen szabadsága felett költ 1398-ki függő pecsétes levelét. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 622—624. lapjain.

lik: hogy, habár az ország' köznemesei köz törvényhozásbani küldöttjeik általi részvételre e' korban néha meghívattak, 's abban valósággal részt vettek is, részvételök mindazáltal törvénykönyvünkbeli első négy decretumainak, úgymint csupán országunk' főpapjai, bárói, és más főembereivel hozottaknak tanusága szerint, elkerűlhetlenűl szükségesnek még nem tartaték; mit az ország' rendei' 1386-ik évi fenn előidézett határozatai' töredékének 1-ső czikke is némiképen elismer.

Némellyek e' korban már a' királyi városok' köz törvényck' hozásábani részvételének nyomára is akarnak akadni, jelesen Zsigmond' király II-ik törvénylevelének bevezetésében. Azonban a' városok' követeinek Zsigmond király általi itt említett összehívatását köz törvényhozásbani részvételnek tekinteni épenséggel nem lehet, részint mivel a' városok' követei, ugyanazon bevezetésnek világos szavai szerint, csak azért hívattak egybe, mert a' király némelly városokat falakkal körűlvétetni, 's némelly királyi helységeket városi szabadságra emelni, és a' közöttök divatozó szokások közől némellyeket, mellyek inkább visszaélések valának, eltörülni, másokat módositani vagy megjobbítani kivánván, kérelmeiket, felvilágosításaikat, véleményeiket, panaszaikat, 's önmagok' dolgaikban tanácslataikat hallani akarta, részint mivel a' király által nemcsak a' királyi városoknak, hanem a' király' mezővárosai és szabad faluinak követei is meghíva valának, részint mivel a' király ezen decretumában foglalt határozatait egy részint merő királyi hatalommal, más részint, a' 17 és 20-dik czikkek' tanusága szerint, az ország' főpapjai, bárói és más főemberei' megegyező akaratjával tette, 's a' városok' követeinek határozattételbeli közössége, 's részvétele sehol, sőt tanácslatuknak tekintetbe vétele is a' bevezetésben az iránt tett átalános emlitésén túl csupán a' 18-ik czikkelyben említtetik. Ide járúl egyébként még az is, hogy a' királyi város nevezetnek akkori jelentése a' mostanitól nagyon különbözött; az akkori királyi városok, úgy mint egyéb királyi helységek és faluk magán hazafiaknak el is ajándékoztathatván *), és

*) Lásd Zsigmond királynak azon 1390. és 1398-ki adományleveleit, mellyek közől az első által ugyan Patak és Ujhely nevű királyi városokat Zemplin vármegyében Peréni Miklós szörényi bánnak, a' másik által pedig Varasd királyi várost vámigazságával és Dráva folyón levő révjogával együtt Hermán czillei

azon közönségek közől, mellyek akkoron királyi város nevet viseltek, némellyek csak újabb időkben, némellyek maiglan sem jutván a' mostani királyi városok' rangjára 's országgyülésbeni ülésre. — Egyébaránt néhány oklevelek [a]) tanusítják, hogy Zsigmond király királyi városait az őket főleg illető tárgyak' elhatározására nemcsak ezen alkalommal, hanem több ízben is meghítta.

VI. *Törvénytudományunkra nézve említést érdemlő egyéb adatokról.*

Mária királyné és Zsigmond király' korából törvénytudományi tekintetből említést érdemlenek még e' következők is:

I. Hogy Mária királyné, jóllehet koronáztatásakor csak 12 éves volt, a' felségi jogokat tüstént gyakorlotta [b]).

II. Hogy Zsigmond király az adományzó jogot már koronáztatása előtt is gyakorlotta, de mindazáltal nem privilegiom alakú, hanem csak

---

grófoknak számos érdemeikért örökjoggali birtokúl ajándékozta. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 610—612. és II. dar. 553—556. lap.

[a]) Lásd Zsigmond királynak Pozson városához szóló, 's Zsólyomban költ 1419-ki meghívó levelét, mellynek tanusága szerint ezen évben minden királyi városok' biráit három három esküdt polgárral együtt némelly okokból magához Budára teljes hatalmazással jönni parancsolta. Lásd továbbá Budán 1432-ik évi januarius' 20-án költ, 's minden főpapokhoz, bárókhoz, vármegyékhez, várnagyokhoz, tisztviselőkhez, 's királyi és másféle városok és helységek' biráihoz, 's minden hazafiakhoz és idegenekhez intézett hirdetményét; mellyben némelly névszerint elősorolt főpapjaival 's ország' nagyaival, több vármegyék' előbbkelő nemeseivel, 's királyi városainak Budára magához meghitt biráival és esküdt polgáraival előre bocsátott egyezkedés és tanácskozásra hozott határozatának következésében azt parancsolá: hogy csak a' nagyobb denárok, mellyek közől száz egy arany forintot teszen, neveztessenek denároknak, és hogy a' denárok minden levél-váltságokban és adózásokban ezen értékben vétessenek. Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. I. köt. 326. és 338—342. lap.

[b]) Lásd a' komáromiaknak I. Károly' nyert szabadságlevelöket megerősítő 1382-ki 's számos adomány- és másféle 1383-ik évi leveleit, például kozmáli Forgách Balázs mester' részére Baronyunteleke felett költ adományi, 's Privigye királyi falut városi rangra emelő privilegiom alaku, szabadságlevelét. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 46, 58, 60—65. lap.

nyilt levél formában [a]), és azt, hogy arra még akkor teljes hatalma nem volt, Mária királyné' helybenhagyása kieszközlésének adománylevelcibe iktatni szokott igérete által hallgatólag [b]), sőt egyik adománylevelében [c]) világos szavakkal is elismerve.

III. Hogy Mária királyné fogságából kiszabadulván tüstént új pecsétet vésetett, de azt nemsokára, a' mint ezt önmaga Kanizsai István és Miklós' részére Baráthy helység felett ezen pecséte alatt költ adományát 1388-ik évi october' 31-kén megerősítő levelében [d]) előadja, ismét összetörette.

IV. Hogy Zsigmond király főpapjaival, báróival és más főembereivel tartott tanácskozása után Lajos királynak pusztán titkos pecséte, Erzsébet és Mária királynéknak pedig és önmagának akárminő pecséteik alatt költ leveleit 1405-ik évi sz. György' napjától jövő 1406-ik évi ugyanazon' napjáig, érvénytelenségök' büntetése alatt, megerősítés végett magának előterjesztetni parancsolta, ezen határidőnek elmúlta után pedig a' megyék' grófjai által minden megyében a' fenn érdeklett levelek' előmutatása végett gyűléseket tartatott, és mindazon leveleket, mellyekre nézve a' megerősítés' hozzájárulta be nem bizonyíttatható, visszahúzta, és érvényteleneknek nyilatkoztatta [e]).

V. Hogy Mária királyné' országlása alatt, valamint szinte Zsigmond' első éveiben is, gyakor divatban voltak országunk' főpapjai, bárói és nemeseinek országos gyülekezeteik. Nevezet szerint illy gyülekezet tartatott: 1) Mária királyné' 1384-ki megerősítő decretumának tanúsága szerint 1384-ik évben. — 2) Ugyane' királynénak országunk'

---

[a]) Lásd Thwrchi Beke' fiainak két, Keresen nevű, helységek, Ruszkai Domokos mesternek Chomene, Zerne, és Ignecz faluk, és Saroui László mesternek Szakács helység felett tett 1386-ik évi adományait. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 296, 297, 's 298. lap.

[b]) Lásd Beke' fiai és Sarouі László' részére költ itt említett leveleit.

[c]) Lász Ruszkai Domokos részére tett szinte itt előidézett adományát.

[d]) Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 413. lap.

[e]) Lásd Zsigmond király' illy visszahúzott levelek mellett bírt jószágokról költ adománylevelének törvénykönyvünkben decretumai előtt, és a' hárm. törv. II. része' 14-dik czímében olvasható példányát.

nemeseit régi szabadságaik' megtartásáról biztosító 1385-ki levele szerint 1385-ik évben Budán. Ezen gyülésre minden vármegyéből négy előkelő nemesnek meg kellett jelenni [a]. — 3) Az ország' főpapjai, bárói, 's nemesei' közönségének Domokos leleszi préposthoz, és rosali Kún Lukács mesterhez szóló azon 1394-ki levele után [b]), mellyben az ország' rendei által török háború' költségeire rendelt minden két kaputóli forintnak Vngh, Beregh, és Vgocha vármegyékbeni beszedését nekiek kötelességűl teszik, 1394-ik évben. — 4) Zsigmond király' azon 1396-ki levelének [c]) tanúsága szerint, mellyben László opúliai herczegnek, I. Lajostól csereképen nyert dobrinai és cuiáviai uradalmak' elidegenítését megengedé, 1396-ban. — 5) Zsigmond király' Kanizsai János érsek és testvérei' részére tett minden adományait megerősítő 1397-ki levelének [d]) bizonyítása szerint 1397-ik évben Temesváron. — 6) Zsigmond király' 1401-ben Pápán költ, 's már fenn előadott közbocsánati leveléből érthetőleg 1401-ben, és — 7) 1404-ik évi husvét utáni vasárnapon Pozsonban költ, szinte már fen tárgyalt közrendelményének tanúsága szerint 1404-ben.

Továbbá előfordúl egy Dalmátországnak, és egy Slavóniának részére Zsigmond király által, amazéra ugyan Segniában sz. Katalin' napjára [e]), emezére pedig Körözs városába 1398-ki februarius' utolsó napjaira [f]) hirdetett országos gyülésnek nyomdoka is.

VI. Hogy a' slavóniai bánság e' korban többnyire elválasztva volt a' dalmát- és horvátországi bánságtól [g]), néha mindazáltal egy személy-

---

[a]) Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 216—218. lap.

[b]) Ugyanott X. köt. II. dar. 256. lap.

[c]) Ugyanott 356. lap.

[d]) Ismét ott 438—453. lap.

[e]) Lásd Zsigmond királynak traguriakhoz szóló 1397-ki parancsát. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 453. lapján.

[f]) Lásd Turóczi' kronikája' IV. r. XII. czikkét, és Pauloi Pál' tanúságát Schwandtnernél III. köt. 736. lapon, 's Kovachich Vestigia Comit. 193., 's Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 537. lap., mellyek szerint ezen gyülésben Laczkovich István vajda unokájával együtt lenyakaztaték.

[g]) Lásd Mária királynénak Privigye királyi falut városi rangra emelő 1383-ki szabadságlevelét, 1384-ik évi decretumát, 's a' Kanizsaiak és Konya' fia, Frank

ben is egyesítteték [a]). — Továbbá hogy Körözs vármegye nem Horvátországhoz, hanem Slavóniához tartozék [b]), és hogy e' korbeli oklevelekben Jadra, Sibenico, Tragur, Spalato, Ragusa, Arbo, Cathari, 's Nona városok [c]), Pago, Lesnia, Bracia [d]) 's Kersy és Absary [e]) szigetek okleveleinkben mint Magyarországhoz tartozó dalmácziai városok említtetnek.

VII. Hogy Dalmátország magyar törvények szerint kormányoztaték. Tanúsítják ezt azon kivűl, hogy a' dalmát- és horvátországi bán

---

mester' részére tett adományait megerősítő 1388-ki leveleit. — Továbbá Zsigmond királynak Kanizsai János érsek' részére költ 1389-ki privilegiumát, és Bayoth helység feletti 1395-ki adománylevelét, — Demeter slavóniai bánnak Ördögh István mester' jószágai' harmadrészét bírságok' fejében János zágrábi püspökre szállító 1396-ki, 's János zágrábi püspöknek, és Gara Miklós dalmát- és horvátországi bánnak, mint királyi biztosoknak, Pago szigetbelieket Jadra városától függetlenekké tevő ugyanazon évi levelét. A' pozsoni káptalannak Zsigmond király' 1412-ki levelét Sárosfalvai Mátyás és Bohay András' részére átiró 1413-ki másolatát. Végre Zsigmond királynak hatodik decretumát. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 60, 407, 412, 499, 's II. dar. 261, 396, 402, 525. lap.

[a]) Lásd Zsigmond királynak Kolosvár' I. Lajostól 1378-ban nyert szabadságlevelét megerősítő 1391-ki, — János wegliai és modrusi gróf' részére költ 1392-ki, — Zech János mestert érdeklő 1393-ki, — 's Kanizsai János és testvérei' részére költ 1398-ki privilegiom alakú levelei', és II. decretuma' befejezéseit. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 672, 's II. dar. 50, 97, 429, 533. lap.

[b]) Lásd Zsigmond királynak pártütő Zenthei János' jószágait Kanizsai János érseknek és testvéreinek ajándékozó 1392-ki, és Demeter slavóniai bánnak János zágrábi püspök' részére szóló 1396-ki levelét. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 54. és 396. lap.

[c]) Lásd Erzsébet királynénak a' dalmácziai közönségekhez hajóik' készentartása iránt küldött 1382-ki parancsát, és azon 1383-ki levelét, mellyben a' dalmácziai városoknak tudomásúl adja: hogy Dalmát- és Horvátországok' bánjává Bubek Imre helyett István erdélyi vajdát nevezte. Fejér Oklgy. IX. köt. V. dar. 595., és X. köt. I. dar. 94. lap.

[d]) Lásd Erzsébet királynénak épen most érdeklett 1381-ki parancsát, 's János zágrábi püspöknek és Gara Miklós bánnak Pago szigetbelieket érdeklő, előbb említett, leveleit.

[e]) Lásd János zágrábi püspöknek, mint a' király' dalmát- és horvátországi helyettesének, és országos birájának, Szerechen János mester, Kersy és Absary szigetek' grófja részére nonai köz gyülésben költ 1396-ki levelét. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 366. lap.

királyaink' privilegium alakú levelei' befejezésében mindenkor az ország' bárói között nevezve előjön, 's hogy Zsigmond király táborozási 1433-diki tervezetében Dalmátországot is hazánk' bekeblezett (regnum incorporatum) tartományának nevezi, e' következők: 1) Mert nyoma van annak, hogy Magyarország' országos gyüléseire Zsigmond király által a' dalmácziai városok' követei is meg szoktak hívatni, a' mint ezt a' temesvári 1397-ik évben tartott országos gyülésről szóltomban megmutatám. — 2) Mert Zsigmond király, valamint Magyarország' megyéibe, úgy Dalmátországba is maga helyett, sőt a' nádor helyett is megbízott itélőbirákat küldeni szokott. Így János segniai püspök 1388. és 1389-ik évben Dalmát- és Horvátországban király és nádor' helyettese volt [a]). Így János zágrábi püspök 1396-ban, mint a' királynak ezen országokbani helyettese, és országos birája királyi különös parancs és meghagyás mellett Nona városában ezen országok' összeséges nemeseinek és minden rangu lakosainak részére köz gyülést tartott, és abban biráskodott [b]). — 3) Mert nyoma vagyon annak is, hogy a' közöttök folyó pereket a' király néha magyarországi birák elé áttétette. Így jelesen 1389-ik évben a' traguriak és Casvetus nevű nemes férfiú közt fenforgó visszálkodásokbani itélettételtől a' dalmácziai birákat eltiltván, a' perlekedő feleket Bubek Imre országbirája elé idéztetni rendelte [c]). — 4) Mert Zsigmond király adományzó jogát ott szintúgy, mint Magyarországban gyakorlá. Így jelesen jadrai házát 1389-ben Szirini Pál grófnak [d]), Kersy és Absary szigeteket 1397-ben [e]), 's az ottani harminczadokat és tengeri sók' kamará-

---

[a]) Lásd János szegniai püspöknek, mint a' király és nádor' helyettesének, nonai káptalanhoz szóló 1388-ki parancsát, — továbbá Pauloi Pál történetirónak tanúságát, melly szerint János püspök ezen tulajdonságában 1388-ki augustus' 28-kától fogva jövő évi augustus' 25-kéig Jadrában foglalkozott. Az itt említett mind két helyen István nádor jadrai grófnak is czímeztetik. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 460. lap.

[b]) Lásd János zágrábi püspöknek ezen gyülésből Szerechen János mester Kersy és Absary szigetek' grófja' részére költ 1396-ki itélőlevelét. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 366—371. lap.

[c]) Lásd Zsigmond királynak ez iránt költ 1389-ki parancsát. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 522. lapján.

[d]) Lásd erről költ adománylevelét ugyanott 523. lapon.

[e]) Lásd Meztegenewi Szerechen Balázs és Mihály mesterekhez szóló 1397-ki pa-

ját 1399-ben [a]), sőt az absaryi püspöki egyház' partfogási jogát is a' püspök-nevezési igazsággal együtt [b]) Gara Miklós Slavónia-, és egyszersmind Dalmát- és Horvátországok' bánjának ajándékozá.

VIII. Hogy Mária királyné Vörös-Oroszországban vagy is GalliczIában, mellyet valamint atyja [c]), úgy ő is magyar vajdák és kapitányok által, — kiknek neveiket mindazáltal királyi levelek' befejezésébe sem atyja, sem ő, sem elődeik IV. Bélát kivevén [d]), beiktatni nem szokták, — kormányoztatott [e]), — adományzási jogát, és pedig nem hűbéri, hanem hazánkban szokott mód szerint gyakorlotta [f]). Továbbá hogy Zsig-

---

rancsát, és a' nonai káptalannak Gara Miklós és János' végrehajtott iktatásáról Zsigmond királyhoz intézett ugyanazon évi jelentését. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 454 és 494. lapjain.

[a]) Lásd Zsigmond királynak erről költ 1399-ki adománylevelét ugyanottan 645. l.

[b]) Lásd Gara Miklós és János Slavónia, Dalmáczia és Horvátország' bánjainak azon 1399-ki levelét, melly által sz. Ágoston' kanonokjainak tartományi főnökét, Soklósi Miklóst, absaryi püspöknek nevezik. Ugyanottan 743. lapon.

[c]) Lásd János esperest, Lajos király' titoknoka' kronikájának III. része' 30-ik könyvét, és I. Lajosnak bizonyos négy zálogos falu' Zudar Péter vörös-oroszországi vajda általi átengedéséről szóló 1381-ki levelét. Fejér Oklgy. IX. köt. V. dar. 262 és 468. lap.

[d]) Lásd a' pilisi apátságnak IV. Bélától aranypecsét alatt nyert 1254-ki szabadságlevelét, mellynek befejezésében vejét, Ratisló Galliczia' herczegét és Machov' urát bárói közt elősorolja. Fejér Oklgy. IV. köt. II. dar. 214. lap.

[e]) Lásd Erzsébet királynénak Desew mester, és öcscse János oroszországi vajda' részére költ 1382-ki adományi, és Bubek Imre egész Oroszország' kapitányának Palugyay János' bizonyos ott fekvő jószágrészekbei iktatását tanúsító 1385-diki levelét. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 44 és 261. lap.

[f]) Lásd Mária királynénak anyja' megegyezésével, és főpapjai 's bárói' tanácslatával Palugyay János és testvérei' részére költ 1385-ki adománylevelét, melly által a' premizlai kerületben fekvő Jesmanich, Plesovich, Popovich és Demetrovich falukban néhány jószágrészeket, Deszknek, és Iwán' hitvesének magonszakadások által, nekiek és minden örököseiknek *örök és visszahúzhatatlan birtokúl* ajándékoz. Lásd továbbá Bubek Imre egész Oroszország' kapitányának, kit Mária királyné Palugyay Istvánnak és testvéreinek ezen jószág-részekbei azon ország' szokása szerinti iktatásával megbíza, 1385-ki levelét, mellyben tanusítja: hogy az adományosokat a' királyné' iktató parancsának tartalma szerint azon jószág-részek' birtokába, senki ellent nem mondván, beiktatta legyen. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 225 és 261. lap.

mond király a' fenn előadott 1433-ik évi táborozási tervezetében [a]) Gallicziát és Lodomériát is szinte mint Dalmát- és Horvátországokat, hazánk' régtől fogva bekeblezett tartományainak nevezi.

IX. Hogy Zsigmond király a' magyar királyok' egyházi hűbérek-osztogatási jogát, — mellyet a' romai pápák által elődei alatt gyakorlatba hozott, és még e' korban [b]) az országlása' kezdetén is néhány évekig gyakorlott egyházi hűbért fentartások és közvetlen osztogatások ellen az ország' egyházi és világi rendeivel kezet fogva fenn előadott 1404-ik évi közrendelménye által eredeti erőteljességébe visszahelyezett, — használván azon alkalmat, mellyet a' közönséges anyaszentegyház iránt szerzett tetemes érdemei nyujtának, a' pápák' jövendőrei hasonló kisérleteik elleni nagyobb biztosítás végett a' konstáncziai közönséges egyházi zsinatban összegyűlt atyák által, országunk' több más szabadságaival együtt, elismertette, és eskü' szentségével is megerősíttette [c]). Továbbá hogy Zsigmond király egyházi hűbérosztogatási jogát püspöki egyház' pártfogásának elajándékozására is használta [d]).

X. Hogy Zsigmond király az országot távullétében általa nevezett helyettesek 's helytartók (*Vicarii et Locumtenentes*) által kormányoz-

---

[a]) Lásd annak bevezetését és 27-ik ágazatát Kovachich: Sylloge Decret. Comit. I. köt. 416, 's 430. lap.

[b]) Tanusítják ezt VI. Orbán és IX. Bonifácz pápáknak néhány leveleik, mellyeknek tanusága szerint VI. Orbán pápa ugyan 1384-ik évben Imre egri püspököt imolai püspökségre áthelyezvén, helyébe Kanizsai János esztergomi prépostot egri püspökké, — IX. Bonifácz pedig 1391-ben Silvestri Imrét pécsváradi apáttá nevezte, és 1397-ben a' váradi püspökségre áttett Lukács' helyébe Chanádra Gergely szeremi püspököt áthelyezte. — Tanusítja továbbá IX. Bonifácznak Bálint cardinál 's pécsi püspökhez szóló 1389-ki levele is, mellyben őt több jógok közt két kanonokság' fentarthatásának jogával is felruházta. Lásd Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 154, 534, 690, és II. dar. 483. lap.

[c]) Lásd Verbőczy' hárm. törv. I. r. 11-ik czímét, hol a' szerző állításának gyámolítására az e' felett költ bullára is utal. Lásd továbbá Péterffy Károly' egyházi zsinatai' I. részének 75. és következő lapjait. Lásd végre az 1498. decr. 63 ágazatát.

[d]) Tanúsítja ezt Gara Miklós és János Slavónia, Dalmátia és Horvátország' bánjainak absaryi püspököt nevező 1399-ki levele, mellyben előadják: hogy ezen püspöki egyház' pártfogását, a' püspöknevezés' jogával együtt, Zsigmond királytól örökös adományúl nyerték. Lásd Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 743. lap.

tatá, millyenek jelesen 1414—1419-ik években Kanizsai János esztergomi érsek, és Gara Miklós nádor [a]), 1432—1434-ik években pedig Palóczi György esztergomi érsek, Rozgonyi Péter egri püspök, Gara Miklós nádor, Palóczi Mátyás országbirája, Tharkewi Péter tárnokmester, és Rozgonyi János kincstárnok (*Thesaurarius*) [b]) valának.

XI. Hogy a' szent korona Zsigmond' korában Buda várában király által nevezett őrök által őrizteték [c]).

XII. Hogy az esztergomi érsekek' primási és apostoli széki született követi méltósága e' korban vette kezdetét. Jelesen Kanizsai János érsek volt az első, kit IX. Bonifácz pápa Zsigmond királynak kérésére 1394-dik évi aprilis' 24-kén költ levele [d]) által primássá és apostoli szék' született követjévé nevezett. Jóllehet pedig Bonifácz pápa ezen levelében világos szavakkal a' primásságot és apostoli széki

---

[a]) Lásd Zsigmond királynak János esztergomi érsekhez Konstáncz városából intézett, 's XXIII. János pápa' azon évi bulláját felfüggesztető 1415-ki levelét, és azon okleveleket, mellyekre Kovachich Márton utal. Kovachich: Monumenta veteris legisl. II. füzet 14—34, és Supplem. ad Vestigia Comit. I köt. 422. lap.

[b]) Lásd Zsigmond királynak Kanizsai László, és Kelemen győri püspök közt folyó hatalmaskodási perben Ferrarában költ 1433-ki parancsát. Továbbá azon Senis városában költ 1433-ik évi levelét, mellyben Pozson vára és városa' védelmére az oda rendelt mást fegyveres népeken túl még a' szepességi tiz lándzsás nemeseket, és a' királyi városoknak fegyvereseit, és segedelempénzeit is fordíttatni parancsolja. Végre azon 1434-ki sz. Ambrus' napja utáni csötörtökön Basilea városában költ, 's Magyarország' bárói, nemesei, és minden rendű lakosaihoz intézett rendeletét, mellyben a' basileai zsinat által az egész kereszténységre vetett, 's husziták elleni hadfogadásra fordítandó adót vele levő tanácsosaival tartott tanácskozás' következésében Magyarországban is kiszedetni parancsolá. Kovachich: Supplem. ad Vest. Comit. I. köt. 423, 449—451, 's 452—456. lap.

[c]) Lásd Zsigmond királynak Kelemen győri püspökhez szóló, 's 1434-ik évi Fábián és Sebestyén' napja előtti vasárnapon Basileában költ levelét, mellyben nekie hűségtelenség' büntetése alatt meghagyja: hogy a' szent koronát, mellyet elútaztakor a' budai várban létező tárnokmesteri házban királyi pecsét alá rejtve Gara Miklós nádor' őrizetére bízott, annak özvegye és fia, László machói bán által, akár ott akár másutt legyen az, György esztergomi érseknek, és Matyus gróf' országbirájának, kikre annak őrizetét ujonan bizá, azonnal adassa át. Kovachich: Supplem. ad Vestig. Comit. I. köt. 460. lap.

[d]) Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 200—203.

született követséget pusztán az érseksége alá tartozó egyházi tartományban, és kolostorokban vagy egyházakban, és csak addig, míg az esztergomi érsekséggel bírand, ruházta Kanizsai János érsekre, az esztergomi egyház' 1397-ik évi látogatásáról szóló oklevélben [a]) mindazáltal az mondatik: hogy az esztergomi érsek Zsigmond király' kegyessége és előmozdítása által mind a' két, t. i. esztergomi és kalocsai egyházi tartományban primássá és apostoli széki született követté lőn, és hogy ezen czímmel ezután minden utódjai is bírandnak.

XIII. Hogy a' király' itélőudvarában e' korban is rendszerint a' nádor és országbirája [b]), és néha a' király maga az ország' néhány főpapjaival és világi nagyjaival személyesen [c]) itélt; ki némelly peres ügyeket tulajdon személyébeni itéletre különösen is fentartani szokott [d]).

XIV. Hogy a' köz itélettételek, *Judicia generalia*, e' korban is virágzó divatban voltak [e]), 's azokat hol egy hol több megyék' részére

---

[a]) Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 506—518. lap.

[b]) Tanusítja ezt több rendbeli okleveleken kivül Zsigmond király' VI. decretumának 5-ik törvényczikke is.

[c]) Tanusítják ezt Zsigmond király' most érdeklett törvényczikkének rendeletén túl néhány oklevelei is; például a' budai káptalan' részére a' pesti csajkások ellen Budán, es Sarowi László temesi gróf' részére a' nekie ajándékozott zalaőrök ellen Kismartonban 1392-ik, és Tornai László' özvegyének Doob Péter ellen lefolyt perében Visegrádon 1400-ik évben költ itélőlevelei. Fejér Oklgy. X. köt. II. 37, 44, 769—789. lapjain.

[d]) Bizonyítják ezt Zsigmond királynak több rendbeli levelei. Jelesen: 1) A' budai apáczák' részére költ azon 1395 ki levele, melly által őket birtoki pereikre nézve a' nádornak, országbirájának, és minden biráknak hatósága alól felmenti, és tulajdon személyének főpapjai és báróivali itéletére fentartja. — 2) A' nonai káptalannak 1397-ki tudósító levelében átírt parancsa, mellyben Gara Miklós slavóniai, dalmácziai és horvátországi bán' részére Absary és Kersy szigetekről tett adományát iktatással erősíttetni, és az ellenmondókat különös királyi jelenléte elejébe idéztetni rendeli. — 3) Pelseuchi Bubek Detrik nádornak 1400-ki birói levelében foglalt azon parancsa, mellyben a' nádornak, országbirájának és birói helyetteseiknek meghagyja: hogy Nethei Tamásnak és Lajosnak Ghymesi Forgách Péter és Miklós ellen előttök folyó perét az ő személyes jelenlétébe áttegyék. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 284, 494, és 827. lap.

[e]) Tanusítja ezt Zsigmond II. decr. 5-ik és VI. decr. 7-ik ágazatai.

rendszerint ugyan az ország' nádora' úgy nevezett nádori gyüléseiben [a]), néha mindazáltal a' király' különös megbízása mellett más bárók és főemberek is [b]) köz gyülekezeteikben tartották.

XV. Hogy a' két úgy nevezett tanácslati idézésre meg nem jelenőknek három megyebeli vásár-piaczi kikiáltásaik [c]), 's a' birtoki pe-

---

[a]) Tanusítják ezt Zsigmond' VI. decr. 7-ik ágaz. 1-ső §-án túl, többek közt a' nitrai káptalannak Koloni Mihály' részére költ, 's Nitra és Trenchín vármegyei nemeseknek Nitra mellett tartott nádori gyülésről említést tevő 1388-ki tanúlevele, — István nádornak a' fejérvári keresztes barátok' részére Fejér vármegyei nemeseknek Fejérvár alatt tartott gyülésében költ 1391-ki eltiltó, — Ilsvai Leustách nádornak Gergely líbeni apát által Rábcza helység iránt a' Győr megyei nemesek' közönsége' részére Győr alatt tartott gyülésében tett ellenmondás feletti 1391-ki tanusító, — Pelseuchi Bubek Demeter nádornak a' nyulak-szigetebeli prépost' részére Pest és Pilis vármegyéknek sz. Erzsébet falu mellett tartott gyülésében költ 1399-ki birói, — és ugyannak Márton kompoldi apát ottani váma iránt a' hevesujvári nemességgel Welprech falu alatt tartott gyülésében tett tanúvallások feletti szinte 1399-ki tanusító levele stb. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 467, 732, 's II. dar. 249, 710, és 716. lap.

[b]) Tanusítja ezt Losonczi István machói bán 's walkói grófnak Berzethe Lászlót némelly gonosztevők' elő nem állíthatása iránt felmentő 1390-ki levele, mellyben az általa Walkó vármegye' nemesei és másféle állapotú emberei' közönségének részére király' különös parancsa mellett Walkovár helységben tartott gyülésről emlékezik. — Tanusítja Bubek Imre gróf országbirájának azon 1391-ki szeptember' 28-kán költ levele, mellyben előadja: hogy Liptó megyében megégetésre itélt János deák, *Joannes literatus*, által több ál levelek koholtatván, a' királynak irásban foglalt különös rendelése mellett a' Thurócz vármegyei nemesek' közönségének sz. Mártonfalván köz gyülést tartott, és azon vármegyei nemesek által leveleiket átvizsgálás végett előadatta legyen. — Tanusítja továbbá János zágrábi püspök királyi titkos cancellárnak, mint a' király' dalmát- és horvátországi hellyettesének és országos birájának Szerechen János mester Kersy és Absary szigetek' grófja' részére költ 1396-ik évi itélőlevele, mellyben előadja: hogy a' király' különös parancsa és meghagyása mellett Dalmát- és Horvátországok' összeséges nemeseinek és másféle akarmelly állapotu vagy jelességü embereinek részére Nona városában köz gyülést tartott, 's ott a' panaszlóknak ügyeit kihallgatta és felettök törvényt szolgáltatott legyen. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 644, 725, és II. dar. 366—371. lap.

[c]) Tanusítja ezt: 1) Zeech Miklós gróf országbirájának István királyi főlovászmestert és öcsesét Diénest Palisna János auránai perjel ellen így kikiáltatni rendelő 1383-ki parancsa. — 2) Ugyanannak János ábrámi apát' részére Dalatha falu' fele

rek' visszafoglalás általi megkezdésök [a]), és az esküttársakkal élések [b]) e' korban is virágzó divatban valának.

XVI. Hogy e' korban hárm. törv. II. r. 11 és 12-ik czímeiben kifejezett azon elv, hogy a' törvényes év alatt iktatással meg nem erősített adomány, habár a' király új iktató parancsa által azt teljesedésbe vétetni rendelné, érvénytelen legyen, még nem divatozot [c]). Továbbá e' korban még az iktatás ellen netalán teendő ellenmondásrai 15 napig várakozás szükségesnek nem tartaték [d]), az iktató személyeknek három

---

feletti 1384-ki itélőlevele. — 3) Bubek Imre gróf országbirájának Kisbandi Miklóst hatalmaskodó tetteiért főbenjáró itéletben marasztaló 1388-ki levele. — E' levél is bizonyítja, hogy a' vásárpiaczi kikiáltást megelőző idézések tanácslatiaknak, evocationes consultativae, neveztetének. — 4) A' szepesi sz. Márton' káptalanának János dobokai esperest' három vásárpiaczi kikiáltásáról Zsigmond királyhoz intézett 1391-ki jelentése. — 5) Pelseuchi Bubek Detrik nádornak György tihonyi apát' részére Kövösdi Tamás és Szőlősi Miklós ellen költ 1398-ki birói levele. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 130, 182, 480, 707, és II. dar. 600—616. lap.

[a]) Tanusítja ezt az előbbi betű alatt előadott 2-ik és 3-ik okleveleken túl, a' simeghi conventnek György tihonyi apát' részére tett végrehajtási iktatásról Ilswai Leustách nádorhoz szóló 1392-ki jelentése, — az erdélyi káptalannak Miklós székelyek' volt grófja' részére Péter alvajdához intézett visszafoglalás és iktatás' kisérlete feletti 1394-ki tudósítása, — a' zalai sz. Adorján' conventjének arról költ ugyan ezen évi levele, hogy Leustách nádor' parancsára kiküldött bizonyságaik a' tihonyi apát' részére néhány jószág-részeket Wazoul helységben visszafoglalt, — és Zsigmond királynak a' szepesi káptalanhoz Olsonichai Miklós' részére költ 1395-ki visszafoglaltató parancsa. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 70, 222, 224, 288. lap.

[b]) Lásd többek közt a' szepesi káptalannak Zalazan, máskép Réthy helység iránt 12 nemessel letett esküről István nádorhoz intézett 1391-ki jelentését. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 708—710. lap.

[c]) Tanusítja ezt Zsigmond királynak az erdélyi káptalanhoz szóló azon 1398-ki parancsa, melly által Toha helység feletti adományát, jóllehet ezen helység az iktatásnak egy év alatti elmulasztása miatt országunk' szokásbeli törvénye szerint a' királyi jogra visszaszállott, mégis iktatás által végrehajtatni, és Toha helységet az adományosoknak előbbi adománylevele mellett örökbirtokúl átadatni rendeli. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 566—568. lap.

[d]) Lásd a' zalai sz. Adorján' conventjének Kanizsai János esztergomi érsek és testvérei' iktatása felett annak 12-ik napján 1388-ik, és a' váradi káptalannak Miklós temesi gróf Kerezzegh várábani iktatásáról annak 8-ik napján 1396-ik évben költ levelét. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 472, és II. dar. 381. lap.

napiglani maradását az iktatás' helyén mindazáltal az ország' szokása már ekkor is megkivánta [a]).

XVII. Hogy az alaptalan kereset, valamint I. Lajos alatt, úgy e' korban is a' követelt jószág' becsűárával büntették [b]), 's hogy az unokatestvérölés hívtelenség' szennyje gyanánt jószág' örökös veszteségét és királyra szállását maga után vonzotta [c]), és hogy a' hamis pénzverők, valamint azok is, kiknek jószágaikban vagy lakaikban ezen bűntettet üzék, habár nemesek voltak is, befogathatának, és minden akár ingó akár ingatlan jószágaik a' királyi felség' részére elfoglaltatának [d]).

XVIII. Hogy a' vérhatalom-ajándékozások [e]), és a' királyi udvari itélőszéken kivűl minden biróság alóli felmentések [f]) e' korban is gyakoriak valának.

XIX. Hogy e' korban a' bányászok és hevérek' ügyeit a' bányavárosok' birái és esküttjei itélték, és hogy azoknak itéletétől, ha ki azzal meg nem elégedett, a' tárnokmester' személyes jelenlétébe történt a'

---

[a]) Lásd az erdélyi káptalannak Kisdy Sándor mester' részére szóló 1396-ki, és a' zágrábi káptalannak Hermán czillei gróf' részére, jelesen Varasd városa iránt költ 1398-ki iktatási tanúlevelét. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 387. és 581. lap.

[b]) Lásd Bubek Imre országbirájának Zaturcháni Máté' fiai' részére költ 1391-ki itélőlevelét. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 727—730. lap.

[c]) Lásd Zsigmond királynak János esztergomi érsekhez, mint udvari főcancellárjához szóló 1396-ki parancsát, melly által nekie meghagyá: hogy Fancsika István unoka testvér-ölő' jószágai felett a' meggyilkoltnak fiai' részére, kiknek azokat új adomány' czíme alatt örökűl oda ajándékozá, királyi nagyobb pecsét alatt adománylevelet adjon ki. Fejér Oklgy. X. köt. II. dar. 354. lap.

[d]) Lásd Zsigmond királynak főpapjai és bárói' előterjesztésére és tanácslatára kibocsátott, 's minden birákhoz, esküttekhez, és haza' lakosihoz intézett, és minden vásárpiaczokon és közhelyeken kihirdettetni parancsolt ez iránti 1390-ik évi rendelményét. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 613. lap.

[e]) Így például Mária királyné 1392-ben Surányi Pál' fiainak, és Geech Tamás' fiának Györgynek, — Zsigmond király pedig 1387-ben Károlyi Menyhért' fiainak, — 1389-dikben Zerednai István' fiának Jakabnak, — 1397-ben Semsey Jánosnak, — 1405-dikben pedig azon évi első decretumában minden királyi városoknak vérhatalmat adott. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 370, 525, 's II. dar. 66. és 445. lap.

[f]) Lásd Zsigmond királynak Károlyi Menyhért' fiai' részére költ most említett 1387-diki, és a' veszprémi völgyi apáczák' részére adott 1390-ki kegyelemleveleit. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 370. és 591. lap.

feljebbvitel [a]). Továbbá hogy a' földgrófi, *Comes terrestris*, czímet, mellyel ma a' turopolyai nemesek' főnöke él, e' korban mások is, jelesen a' szepességi XXIV városoknak [b]), és némelly várjobbágyok' [c]) főnöke is viselé.

XX. Hogy a' hazafiúsított idegenek már a' korban is a' király és sz. korona iránti hűségtartásra, az ország' főpapjai, bárói, és nemeseinek tiszteletben-tartására, 's a' király', ország, és ország' rendei' jogaik' védelmére és javuk' lehető előmozditására esküt letenni szoktak, 's hogy a' honfiúsitás országunk' főpapjai és báróinak részvételével történt [d]).

XXI. Hogy rév-vámvételhez e' korban is már királyi adománylevél kivántaték, tanusítván ezt Zsigmond királynak azon 1388-ki levele [e]), melly által László chaztowchi nemesnek fiától, és unokáitól az általok Latorcza vizén királyi adomány nélkűl birt geyeuchi rév-vámot elvevén, azt Zerethwai Ramocha' fiának, Péternek ajándékozá. Végre

XXII. Megjegyzést érdemlenek következő oklevelek is:

1) Határozatainak rendkivűlisége és szokatlansága miatt Zsigmond királynak azon parancsa, mellynél fogva Lipthó vármegyének algrófja és szolgabirái által azon megyei nemesei és másféle lakosai' jelenlétében elevenen megégetésre itélt János deáknak lakában és szekré-

---

[a]) Lásd Zsigmond királynak az ország' főpapjai, bárói, grófjai, várnagyai, nemesei, és mindennemü biróságaihoz szóló, 's körmöczi bányászok és hevérek' részére költ 1393-ki parancsát, melly által a' rajtok gyakorlandó minden biráskodástól eltiltatnak, és kinek ellenök valamelly keresete volna, Körmöcz városa' birájához és esküttеihez, feljebbvitel' útján pedig kizárólag a' tárnokmester' személyes jelenlétéhez utasíttatik. Fejér Oklgy X. köt. II. dar. 102. lap.

[b]) Lásd Zsigmond királynak a' szepességi XXIV városok' földgrófjához és biráihoz szóló, 's Leibicz városa' lakosai' oltalmazását tárgyaló 1399-ki parancsát. Ugyanott 639. lap.

[c]) Lásd Erzsébet özvegy királynénak a' nagy-kemluki várjobbágyok' részére költ. 1385-ki szabadságlevelét. Ugyanottan I. dar. 212—214. lap.

[d]) Lásd Styboriczi Stibor pozsoni grófnak és két testvérének Budán 1398-ik évben költ levelét, mellyben az itt előadottakat eskü alatt igérik, világos szavakkal azt adván okúl: mert az ország' főpapjai és bárói őket jóságosan közükbe befogadták, és mindazon jogok és kiváltságok' részeseivé tették, mellyekkel önmagok az ország' régi szokásából birnak. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 561—563. lap.

[e]) Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 447. lap.

nyében több hamis pecsétek, ál levelek és levéllajstromok találtatván, főpapjai és bárói' tanácslatával az onnan származható károsodások' megelőzésére Bubek Imre gróf országbirájának meghagyta: hogy királyi hatalmával Thurócz vármegye' nemesei' részére köz gyülést tartván, abban minden nemesek által jószágaikról és szabadságaikról szóló leveleket szoros megvizsgáltatás végett adassa magának elő, és azoknak birtokait, kik leveleiket előmutatni vonakodnának, valamint azokéit is, kiknek leveleik hamisaknak találtatnának, a' királyi felség' részére adja el, vagy az e' részben rá ruházott királyi hatalommal a' királyi felség' híveinek ajándékozza [a]).

2) Országunk' 110 részint egyházi részint világi főembereinek, 's Pozson és Sopron városoknak 112 függő pecséttel erősített, 's a' felséges ausztriai ház' titkosb levéltárában létező azon 1402-ki levele [b]), melly által esküvel fogadják: hogy ellent nem állván közőlök némelylyeknek Zsigmond király' parancsára Jodóch Morvaország' határgrófja' részére költ, de a' király által ismét visszahúzott hasonló tárgyú levele — azon esetben, ha Zsigmond király IV. Albert ausztriai herczegnél hamarább férfi magzat nélkűl elhalna, Zsigmond király' azon adományának, melylyet a' herczeg' részére Magyarország iránt tett, következésében senkit mást, mint őt, IV. Albertet, királynak el nem fogadnak, és meg nem koronáznak.

3) A' budai káptalannak azon 1405-ik évi majus' 4-kén költ privilegium alakú levele [c]), hogy a' király' meghagyásából az akkor főpapjaival és báróival hozott decretumának felolvasása végett királyi írott parancs mellett Pest és Pilis vármegyék' nemesei és másféle méltóságu és állapotu emberei' részére Pest városa' közelében tartott nádori gyülésre, az ott megjelenő nemesek és másféle hazafiak' azon rendelménye iránti lelkületének megértésére nemcsak egy vagy két, hanem öt kano-

---

[a]) Lásd Bubek Imre gróf országbirájának 's lipthói grófnak mindezeket, és az e' czélból Szent-Mártonfalván tartott gyülését előadó 1391-ki levelét. Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 725—727. lapjain.

[b]) Lásd ezen oklevelet Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. I. köt. 295—299. lap.

[c]) Lásd ezen oklevelet Kovachich József' Notitiae praelim. ad Syllogen Decret. Comit. czímű munkájanak 114 és 115. lapjain.

nokot küldött legyen, és hogy ezek onnan visszatérvén egyhangulag előadák: hogy a' jelenlevők a' királynak azon decretumban foglalt rendeleteit, mint szivök szerintieket, mindjájan helyeslették, és az ország' javára, díszére és előmenetelére szolgálóknak állították legyen.

4) XXIII. János pápának Konstáncz városában 1415-ik évi febr. 1-sőjén költ azon levele*), mellyben a' Magyarország' összeséges bárói, vitézei, nemesei és egyéb lakosai' nevében némelly visszaélések eltörlése végett hozzá benyujtott folyamodásra e' következőket rendeli: 1) Hogy minden főpap dézsmája' negyedét a' helybeli lelkésznek adni tartozzék. 2) hogy az egyházi méltóságokban levők egyházak, oltárok, temetők, és isteni tiszteletre szolgáló arany vagy ezüst edények' szenteléseért, vagy vérrel megfertőztetett egyházak, kápolnák 's temetők' kiengesztelséeért az egyházi törvények' engedelmén felül semmit ki ne csikarjanak. — 3) hogy a' főpapok és egyházi elűljárók temetésre, keresztelésre, szentségek' kiszolgáltatására, és isteni tiszteletre rendelt helyeket egyházi átalános tilalom alá ne vessék, hanem a' tilalom mindenkor csak a' vétkesekre szoríttassék, sőt halál' ágazatában ezektől se tagadtassanak meg a' szentségek. — 4) hogy dézsmaadástól minden akár jobbágyos akár jobbágytalan nemesek, mivel a' hitet ellenségei ellen vérökkel oltalmazzák, boldog emlékü magyar királyok' rendeléséhez és régi idők' gyakorlatához képest tulajdon jószágaikra nézve mentesek legyenek. — 5) hogy az egyházat látogató főpapok vagy esperestek a' szokott taksán túl semmi ajándékot ne zsaroljanak a' helységek' lelkészeitől, 's jelesen XII. Benedek pápának „*Vas electionis*" szavakkal kezdő rendeletét tartsák meg. — 6) hogy apostoli, *Conquestus* név alatt ismeretes, levelek által senki ország' határin kivűl törvényt állani ne kényszeríttessék, 's mindenki csak rendes birája elé idéztethessék. — 7) hogy az esperestek megölt vagy máskép kimúlt emberek' temetéseért ezüst girákat ne vegyenek, hanem a' helybeli lelkész akármikép kimúltak' tetemét, ha csak egyházi törvény szerinti más akadály nem léteznék, felsőségtőli minden engedelemkérés nélkűl, illendően temesse el. — 8) hogy a' főpapok és egyházi férfiak világiakat bántalmak, emberölés,

*) Lásd ezen oklevelet Kovachich József' Monumenta veteris legisl. hungar. II. füzete' 2—14. lapjain.

vérontás, pénzbeli tartozás, és más puszta világi ügyek miatt törvényszékök elé ne vonhassák, hanem csupán csak házassági, dézsmai, és más olly ügyek miatt, mellyek természetöknél és egyházi törvényeknél fogva hozzájok tartoznak.

Ezen oklevél főleg azért érdekes, mert a' nemességnek dézsmafizetés alóli mentessége ebben fordúl legelőször elő.

5) Zsigmond királynak 1415-ik évi Mária-Magdolna' napja előtti pénteken, és a' konstánczi zsinatnak ugyanazon évi julius' 1-ső napján Konstáncz városában költ leveleik [a]), mellyekben néhány magyar-, dalmát-, és horvátországi főpapok' folyamodására XXIII. János, időközben méltóságától megfosztott, pápának itt előterjesztett rendeleteit, mint hamis előterjesztés mellett eszközlötteket, felfüggesztetni, és a' bullát magát ezen rendelet' híruladásától számított két hónap alatt birtokosa által a' szent zsinatnak elébe terjesztetni parancsolják.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉRÓL ÉS ALBERT KIRÁLYRÓL,

1437-D. ÉVI DECEMBER' 9-D., 1442-D. DECEMBER' 24-D.

Erzsébet királynétól, Zsigmond király' leányától, — ki az ország' rendei által, mint születésénél fogvást országunk' örökösnéje [b]), atyjának halála után férjével, V. Albert ausztriai herczeggel, együtt királyi székre emeltetvén, és 1438-ik évi új-esztendő' napján Székesfejérvárott megkoronáztatván [c]), először ugyan férjével [d]), és ez 1439-ik évi

---

a) Lásd ezen okleveleket ugyanottan a' 16—26. lapokon.

b) Elismerik ezt az ország' rendei Albert király' 1439 ik évi törvényleveléhez ragasztott befejezésöknek 1-ső és 3-ik §-aiban „ex consensu Serenissimae Principis Dominae Elisabeth Reginae conthoralis Suae carissimae, *Dominae nostrae naturalis*", és „et Dominae Reginae Suae Conthorali, *quam principaliter hoc regnum iure geniturae concernere dignoscitur.*" Lásd Sylloge Decret. Comit. 56—59. lap. — Ugyanezt tanusítja Erzsebet királynénak azon sz. Márton püspök' napja előtti hétfőn költ 1439-ki levele, melly által Bozini és Sz. Györgyi György grófot a' koronának visszaadása felett megnyugtatá. Lásd Kovachich Vestigia Comit. 231. lapját.

c) Lásd az ausztriai kronikának Pez I. köt. 734-ik szeletén, és Turóczi' kronikájának a' IV. r. 25-ik czikkeben foglalt, 's Kovachich által Vestigia Comitiorum czímű munkájában 225 és 226-ik lapokon előidézett tanúságát. — d) Hogy az ural-

october' 27-kén meghalván, egyedűl [a]), 's elejéntén ugyan békeségesen, minekutána pedig I. Ulászló lengyel királynak magyar királylyá választásához adott megegyezését, fia születvén, visszavonná, és a' Visegrádról alattomosan elorozott szent koronával csecsemőjét, Lászlót, 1440-ik évi pünkösd' napján néhány híveinek tanácslatára megkoronáztatván [b]), a' szent koronát 26500 aranyon Fridrik császárnak elzálogítá, és fiával együtt átadá [c]), haláláig folytonos háborúságban uralkodék, — semmi törvényeink sincsenek; ellenben férjének, Albert királynak, egy igen érdekes törvénylevelével bírunk, melly törvénykönyvünket is ékesíti.

Ezen, tartalmára nézve II. András' aranybullájához hasonlító decretum Budán 1439-ik évi sz. háromság' vasárnapját megelőző pénteken királyi titkos pecsét alatt költ, 's 39 törvényczikkre terjed.

---

kodás nem csupán férjét, hanem őt is illeté, tanusítja mind Albert király' 1439-diki decretumának utószava, mellyben a' király ezen decretum' törvényczikkeit Erzsébet királyné' megegyezésével erősíté meg, és az ország' oltalmazását önmaga és hitvese, Erzsébet királyné' nevében igéri, mind pedig az ország' rendeinek ezen decretumhoz ragasztott berekesztése, mellyben az ország' rendei ugyanezeket ismétlik, és Erzsébet királynét természetes úrnéjoknak vallják, 's jobbágyi sérthetlen hűséget nemcsak Albert királynak, hanem Erzsébet királynénak is, és pedig úgy, mint kit az ország születés és származás' jogán főképen illet, szentűl igérnek, és lelkiismeretesen fogadnak.

a) Tanusítják ezt Erzsébet királynénak Bozini és Szentgyörgyi György gróf' részére költ fennérdeklett 1439-ki, és Fridrik császárhoz szóló, 's remete sz. Pál' napján költ 1440 ki levelei, mellyekre Kovachich Márton Vestigia Comitiorum czímű munkájának 234-ik lapján hívatkozik. Tanusítja továbbá az is, hogy férje' halála után az ország' rendeit országos gyülekezetre többször, jelesen Turóczi' kron. IV. r. 28. czikkének tanusága szerint 1440-ik év' elején egybehítta.

b) Tanusítja mindezt a' Székesfejérváron összesereglett ország' főpapjai, bárói, vitézei (*milites*), főemberei és nemeseinek 1440-ki julius' 17-kén költ azon oklevele, melly által a' sz. István' koponyájáról levett aranykoronát, és Ulászlónak azzal véghezvitt koronáztatását teljes erejűnek, az előbbi szent koronát pedig míglen akkori letartóztatásából kiszabadúland, ereje-vesztettnek nyilatkoztaták. Lásd ezen oklevelet Kovachich Vestig. Comit. 235—243. lapjain. — Lásd továbbá a' koronázás' napjára nézve a' kassai templomon annak emlékét fentartó, 's Kovachich által ugyanottan a' 234-ik lapon Fray után előadott felirást.

c) Lásd Turóczi' IV. r. 28. czikkén 's Rovi Gellért ausztriai évkönyveinek V. könyvén túl, az ország' rendei' 1445-ik évi törvénylevele' bevezetésének 6-ik §-át Kovachich' Sylloge Decret. Comit. 95 és 96. lapjain.

Bevezetésében előadja a' király, hogy országunk' főpapjai, bárói, főemberei és nemeseinek közönsége színe elébe járulván, sz. királyaink, főleg Lajos király alatt élvezett szabadságaiknak sok részben történt megcsonkíttatásáról panaszkodék, és az ország' állapotjának jobb karba helyezésére a' jelen decretumban foglalt ágazatoknak királyi levélbei szerkesztetése, helybenhagyása, és sértetlen megtartásáért esedezett.

Négy rendbeliekre lehet pedig könnyebb áttekintés végett ezen decretum' rendeleteit tárgyaikra nézve osztani: nemesek és más hazafiak' szabadságát, — királyjogai' gyakorlását, — igazság-szolgáltatás' szabályozását, — és némelly kártékony szokások és visszaélések' eltörlését tárgyalókra.

Az I-ső rendbe tartoznak:

Az 1-ső czikk, mellyben a' király igéri: hogy az ország' régi törvényeit és szokásait, az ország' mindennemü akár egyházi akár világi lakosainak szabadságát, országunk' főpapjai, bárói, és nemesei' tanácsával és segedelmével tehetségéhez képest előbbi állapotjokba visszahelyezendi, 's abban jövendőre megtartandja.

A' 13-ik czikk. Hogy hadi foglyait mindenki magának megtarthassa, 's rólok szabadon rendelkezhessék, és egyedűl csak a' jelesb személyeket, vagy az ellenségi sereg' kapitányait tartozzék kiki illendő ajándékért a' királynak átengedni.

A' 18-dik czikk, mellyben a' király igéri: hogy a' nemeseknek és egyházaknak jószágait akaratjok ellen élelmi szer, vendéglés, vagy másféle adózással nem terhelendi, sem mások által terheltetni nem hagyandja, sem házaikba akármiféle szin alatt akaratjok' ellenére be nem szálland.

A' 19-ik czikk. Hogy az egyházak és egyházi személyek a' nem rég behozott taksa-fizetések alól mentessenek fel, táborozási szolgálataikat mindazáltal máskori szokás szerint megtenni tartozzanak.

A' 27-ik czikk. Hogy ország' nemesét akarmiféle tettekért, kivevén ha ellene főbenjáró itélet már hozatott volna, senki be ne foghasson, 's le ne tartóztathasson.

A' 28-ik czikk. Hogy a' nemesek, akár bírjanak jobbágyokkal akár nem: tizedet adni ne tartozzanak, ezt kivánván régi szabadságuk.

— És e' törvényben vagyon a' nemeseknek egyházi tized alóli mentessége legelőször kimondva.

A' nemesek' ebbeli régi szabadságukra tett itteni hivatkozás annál inkább szembeötlő, mert, habár Zsigmond király alatt XXIII. János pápának Magyarországot érdeklő, 's fenn előterjesztett 1415-ik évi bullájában ezen mentesség' igénylésének némi nyomára már akadunk is, a' magyar-, dalmát- és horvátországi némelly püspökök mindazáltal ezen bulla ellen a' konstánczi szent zsinathoz folyamodván nyiltan azt állíták: hogy a' jobbágytalan nemesek hazánkban tettleg egész dézsmát vagy helyette váltság-pénzt fizetnek, sőt a' jobbágyokkal birók közől is nemesi telkeiktől csak némellyek, és azok is nem jogczím mellett, hanem puszta önhatalmukkal tagadják azt meg, és valóban ezen előadásukkal XXIII. János pápa' bullájának felfüggesztését mind a' szent zsinattól mind Zsigmond királytól ki is eszközlötték [b]); továbbá Zsigmond király azon 1436-ik évi sz. Egyed' napján költ parancsoló levelében is [c]), — melly által György erdélyi püspök' kérésére azon erdélyi nemeseken és másféle embereken, kik dézsmáikat egy hónapi egyházi tilalom' lefolyta után le nem fizetnék, 1435-ki decretumára utalván a' megyei gróf, és szolgabirái által azokat három gira birsággal megvétetni parancsolá, — tehát Albert király' decretuma előtt három évvel még azt mondja: hogy mind isteni törvények, mind országunk' helybenhagyott és régtől fogva megtartott szokása szerint egyházi tizedet minden ember adni köteles.

A' II-ik rendbe sorolhatók:

A' 2-ik czikk. Hogy a' nádornak joga és kötelessége levén az ország' lakosai' részéről a' királyi felségnek, és a' felség' részéről az ország-lakosainak törvényt és igazságot szolgáltatni, a' királyi felség nádort,

---

[a]) Lásd ezen oklevelet Kovachich Monumenta Veteris legisl. hungar. II. fizet 3—12. lapokon.

[b]) Lásd Zsigmond királynak János esztergomi érsekhez mint magyarországi helyetteséhez, *Vicarius Generalis*, szóló, 's Konstáncz városában 1415-ik évi Mária-Magdolna előtti pénteken költ levelét, mellyben a' konstánczi zsinatnak XXIII. János pápa' fenn erdeklett bulláját felfüggesztő, ugyanazon hónap' első napján költ levelét is egész terjedelmeben előadja. Kovachich ugyanott 16—26. lap.

[c]) Lásd Kovachich Supplem. ad Vestigia Com. I. köt. 467—469. lapjait.

úgy kivánván azt országunk' régi szokása, az ország' főpapjai, bárói és nemesei' tanácslatából, és egyenlő akaratjával válaszszon.

A' 3-ik czikk. Hogy a' királyi felség az ország és határszélek' védelmére királyi zsolddal ellátott fegyvereseket tartson, és míg ezek az ellenségnek ellentállhatnak, mindaddig országos táborozás ne hirdettessék. Továbbá hogy, ha a' szükség úgy hozván magával, illy táborozás hirdettetnék, az ország' nemesei, azt kivánván régi szabadságuk, az ország' határain és határszélein túl akaratjok nélkűl ne vitessenek. Végre hogy a' király' zsoldosai az ország' lakosait ne rabolják, és ha azt tennék, más hatalmaskodó tett' elkövetői gyanánt bűnhödjenek.

A' 5-ik czikk, mellyben a' király fogadja: hogy hivatalokat Magyarországban külföldiekre nem bízand, 's várakat, birtokokat, egyházi vagy világi méltóságokat nekiek sem ideiglen sem örökre nem adand, hanem egyedűl csak magyaroknak. — Ugyanitt rendeltetik: hogy a' főpapok és bárók se tartsanak külföldi embereket.

A' 6-ik czikk. Hogy a' király harminczadok, kamaranyereség, bányatized, pénzverés, kamarák, és más tisztségek' akár bérbeadásáról akár másféle kezeléséről szokás szerint szabadon intézkedhessék ugyan; de mindazáltal illyekre is csak magyar koronai alattvalókat, nem pedig külföldieket, alkalmazhasson.

A' 7-ik czikk, mellyben a' király fogadja, hogy a' keletben levő adókat, ugymint Magyarországban a' kamaranyereséget, Erdélyben az ötvenedeket, Slavóniában a' nyestadót, *marturinae*, régi szokás szerint szedetendi be, mindent I. Lajos alatti lábra visszaállítván.

A' 8-ik czikk. Hogy főpap vagy báró két akár egyházi, akár világi méltóságot együtt ne bírhasson, és egyházi méltóságokat hatalmas elfoglalás mellett se egyházi se világi személy ne bitoroljon.

A' 10-ik czikk, mellyben a' király igéri: hogy az arany- és ezüstpénz' jelen értékét és folyamát az ország' főpapjai, bárói, és nemesei' tanácslata nélkűl meg nem változtatja. Ugyanitt rendeltetik: hogy a' féldenárok a' nagyobb denárokkal ugyanazon pénzláb szerint veretessenek, és hogy az esztergomi érsek és tárnokmester arany- és ezüstpénz verés' próbálójaúl alkalmas és hűséges férfit rendeljenek.

A' 12-ik czikk. Hogy Erzsébet királynénak, mint az ország' örökösnéjének illő tartásáról az országban tetszése szerint akárhol rendelés

tétessék, 's hogy udvari hivatalait a' hazafiak közől akárkinek tetszése szerint szabadon adhassa, 's azoktól akárkit kénye szerint meg is foszthasson.

A' 14-ik ágazat, mellyben a' király fogadja: hogy az ország' határai és határszélei' védelmében az ország' rendei' tanácslatával élend.

A' 15 és 26-ik czikkek. Hogy a' király világi hivatalokat magyarországi egyéneknek minden tanácslat nélkűl tetszése szerint adhasson, és tőlök elvehessen, követvén mindazáltal a' hivatalosztogatásban országunk' bevett régi szokásait.

A' 16 ik ágazat, mellyben a' király fogadja: hogy falukat és más birtoki jogokat nem külföldieknek, hanem magyar korona' alattvalóinak, és ezeknek is nem pénzért, hanem érdem és szolgálatokért ajándékozand; a' királyi és koronai jogokat pedig sem tanácslattal sem tanácslat nélkűl, sem örökűl sem zálogúl el nem idegenítendi.

A' 17-ik czikk. Hogy Magyarország és Ausztria közt az előbbi határintézkedések erőben maradjanak; a' Magyar- és Morvaországok közöttiekre nézve pedig a' király igéri, hogy mindent az ország' rendei' tanácslata szerint megteend.

A' 20-ik czikk, mellyben a' király fogadja: hogy leányai' férjhezadásában Magyarország' főpapjai, bárói és nemeseinek, továbbá atyafiai és rokonainak, 's egyéb országai' és herczegségei' alattvalóinak tanácslatával élend.

A' 21-dik czikk, mellyben igéri: hogy az egyházi hűbéreket üresen nem hagyandja, sem világiak által elfoglaltatni nem engedendi.

A' 22-ik czikk, mellyben szinte a' király igéri: hogy más királyaink' szokása szerint lakását Magyarországban tartandja.

A' 25-ik czikk, mellyben kieszközleni igéri: hogy Ráczország' despotja, a' cillei gróf és más országnagyok is magyarországi váraikat, erősségeiket, városaikat, 's helységeiket hivatalképen (*pro honore*) ne külföldieknek, hanem magyaroknak adják.

A' III. rendbe tartoznak:

A' 23-ik czikk. Hogy a' királyi és királynéi ügyvédek törvényszékben a' birák közt ne ülhessenek, hanem király vagy királyné' pere levén tárgyalás alatt, más perlekedők' sorában álljanak; továbbá hogy a'

felek' szószólói által törvényszék elé terjesztett irományokat kezeikbe ne vegyék, se ne olvassák, hanem csak az itélőmesterek.

A' 24-ik czikk. Hogy királyi és királynéi felségek is, ha királyi jog' szine alatt valamelly jószágot alaptalanúl visszafoglaltatnak (*recaptivant*), szinte úgy, mint más illy tettet elkövetők, azon jószág' becsűjébe marasztaltassanak, valamint azok is, kik valamelly jószágot királyi jog' szine alatt felkérvén a' királyi jogot be nem bizonyíthatnák; sőt ha magokat azon jószág' birtokába az iránta folyó per' vég elitéltetése előtt hatalmas elfoglalás által vagy máskép behelyezték volna, hatalmaskodási tett' büntetésére is itéltessenek.

A' 29 és 30-ik czikkek, mellyekben Zsigmond' VI. decr. 4 és 5-ik ágazatának az újonan történt nagyobb hatalmaskodás által elfoglalt jószágok' kikiáltott gyülés, *Proclamata congregatio*, általi visszadatását, és az illy hatalmaskodás' megbosszulásának módját érdeklő rendeletei következő hozzáadásokkal ismételtetnek: 1) hogy ugyanazon törvényszéki határidőszakon azonnal hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassék az ollyan is, ki a' tő- és határszomszédok' tanúságtételét, vagy a' károk és bántalmak iránti elégtételt gátlaná. — 2) hogy az illyen kikiáltott gyülés' formájában kezdett per se királyi vagy királynéi, se akármelly birói levelek által, még táborozás, vagy valamelly vár melletti szolgálat miatt se halasztathassék el; hanem az arra rendelt egyetlenegy törvényszéki határidőszak alatt végképen fejeztessék be. — 3) hogy az illy új hatalmaskodás' elkövetője, ha a' panaszló fél őt királyi felség, nádor, vagy országbirája előtt személyesen megkapná, rajta perhalasztás és óvás nem segélhetvén, tüstént felelni tartozzék.

A' 31-ik czikk. Hogy a' perlekedők országunk' dicséretes szokása szerint mind hatalmaskodási mind másféle tettek miatti perekben, minden birságfizetés és birónak megkeresése nélkűl, akármikor szabadon egyezségre léphessenek.

A' 32-ik czikk, melly a' levelek' váltságaira, káptalan vagy convent' bizonyságai' napi díjaikra, és az ál utakra nézve Zsigmond király' decretumának rendeleteit minden változtatás nélkűl megtartatni rendeli.

A' 33-ik czikk, melly a' kisebb hatalmaskodási tettekre nézve, mellyek iránt kikiáltott gyülés nem rendeltetik, azt rendeli: hogy a' per három ünnepnyolczadi széktartás alatt, t. i. két előre bocsátott idé-

zést három vásárpiaczi kikiáltás követvén, törvényszék által végképen befejeztessék.

A' 34 és 35-ik czikkek, mellyek birtokkövetelő perekre nézve rendelik: hogy két idézés és három vásárpiaczi kikiáltás, *trina forensis proclamatio*, előre bocsáttatván, az alperes felelni, és a' kezénél levő okleveleket ugyan, ha ollyakra hivatkoznék, három határnap alatt, mellyek közől az első minden teherfizetés nélkűl, a' többi törvényszéki terhek alatt engedendő, a' más' kezénél létezőket pedig azon egy évnek leforgása után, mellyet visszavételökre a' törvényszék nekie engedni köteles, tüstént a' kitűzendő első határnapon előterjeszteni tartozzék, és ha azokat akkor elő nem adná, vagy elő nem adhatná, az ügy minden további halasztás nélkűl végképen döntessék el.

A' 36 és 37-ik czikkek. Hogy több vérségi atyafiak ellen indított birtoki perekben táborban, határszél' védelmében, vagy más királyi szolgálatbani távullétel miatt perhalasztás csak akkor adassék, ha illy szolgálatban mindjáján távul vannak, és ekkor is a' kikiáltott gyüléssel kezdett pereket kivevén.

A' 38-ik czikk. Hogy valamint egyházi személy világi ellen, úgy világi személy is egyházi ellen soha nagyobb teherbe ne marasztaltassék, mint tulajdon emberdíjába, vagy is drága fejének váltságába, a' kártételekre nézve mindazáltal a' biró mindenkor teljes elégtelelt adatni tartozzék. Végre

A' IV-ik rendbe, az ide sorolható 18-ik czikken túl, tartoznak:

A' 4-ik czikk. Hogy a' behozott újítások és kártékony szokások törűltessenek el.

A' 9-ik czikk. Hogy külföldi, akármelly nemzetbeli, kereskedők kereskedés végett áruikkal Lajos király alatt kijelelt helyeknél tovább hazánk' belsejébe ne jöhessenek, hanem azon helyeken tartozzanak üzleteiket végezni.

A' 11-ik czikk. Hogy külföldi pénz és só az országba be ne hozassék, el se fogadtassék, és ez iránt minél hamarább tétessék intézkedés.

A' 39-ik czikk. Hogy, a' mint előbbi királyaink alatt már meg volt rendelve, meggyilkoltak' temetéseért az esperestek vagy helybeli lelkészek semmiféle pénzfizetést ne vehessenek.

A' decretum' befejezésében Albert király önmaga és hitvese' nevében ezen törvényczikkeket elfogadván igéri: hogy az országot és hazafiakat semmiféle szükségeikben el nem hagyandja, hanem velök egyesített erejével minden vetélytársak ellen tehetsége szerint védendi; hogy őket mind az itt elősorolt, mind minden más jogos régi szokásaik' élvezésében sértetlenűl megtartandja, és azok' fékezésében, kik azokat netalán megtámadnák, a' hazafiakkal egész hatalmával közre munkálni fogand.

Említést igényel itt ezen decretumban azon különössége is, hogy azt nemcsak a' király országunk' rendei' számára, hanem viszont országunk' rendei is a' király' részére ünnepélyesen kiadák, az egész decretumot király' bevezetésével és berekesztésével együtt tulajdon előszavuk és befejezésök közé iktatván [a]). Az így kiadott példány Kollár Ádám' tanusága szerint [b]) 56 aláirt nevekkel és ugyanannyi függőpecsétekkel, melylyek közől mindazáltal 6 már elveszett, ellátva a' felséges ausztriai háznak titkosb levéltárában eredeti kiadásban maiglan létezik.

Előszavukban előadják az egész ország' testületét képviselő főpapok, bárók és nemesek, hogy midőn Albert király kültartományaiból magyar honba visszatérvén Budán mulatna, hazánk' minden részeiből hozzája sereglettek, és más vele elintézett tárgyak közt az akkori idők' kivánatához képest elődei' rendelményeinek, és az ország' szokásainak némelly pontokbani módositásaért, és az alább következő levelében foglalt törvényágazatokért esedeztek legyen.

Utószavukban pedig azért, mert az érdeklett ágazatokat Erzsébet királynénak, természetes úrnéjoknak, egyetértésével kegyesen elfogadta, mind önmaguknak, mind felhatalmaztatásuknál fogva minden jelen nem levőknek nevében Albert királynak, és hitvesének, úgymint kit születés' jogán az ország főleg illet, sérthetlen hűséget fogadnak olly móddal: hogy a' királyi és királynéi felségek az országot és annak rendeit szükségeikben el ne hagyják, hanem velök egyesülve minden ve-

---

[a]) Az ország' rendeinek előszavát és befejezését lásd Kovachich Vestigia Comit. 228—230, és Sylloge Decret. Comit. I. köt. 56—59. lapjain.

[b]) Lásd: De potestate legisl. czímü munkájának 37-ik lapját.

télytársak ellen egész tehetségök szerint védeni, és minden igazságos régi szokásaik' élvezésében megtartani köteleztessenek. Továbbá szentűl igérik: hogy a' decretumban foglalt engedményekkel tökéletesen megelégedvén, a' királyi és királynéi felségeknek többé új engedmények' kérésével alkalmatlankodni nem fognak, és ő felségöket minden akármelly állapotu emberek ellen, kik a' decretumban foglaltak ellen törekednének, egész erejökkel segítendik, és megfékezésökben közre munkálandanak.

Végtére némi említést érdemel itt az is: hogy Erzsébet királyné' koronáztatása nem az esztergomi érsek, hanem a' veszprémi püspök által, — ki a' királynék' koronázási jogára nézve Zsigmond királytól nyert erősítő privilegiománál fogvást az érsek' jogát kétségbe voná, — viteték véghez, de mindazáltal az érseknek megegyezésével, ki a' koronázás' siettetése miatt Erzsébet' koronázását azon feltétellel engedé át: hogy, ha ő ebbeli jogát bővebben kimutatandja, a' püspök igényéről jövendőre lemondjon [a]).

I. ULÁSZLÓRÓL,

1440. JULIUS' 17-KÉTŐL, 1444. NOVEMBER' 10-KÉIG.

I. Ulászlónak, — ki a' valóságos szent korona' jelen nem létében sz. István' koponyájáról levett, 's országunk' rendei' határozata által ideiglen amannak teljes erejére emelt aranykoronával 1440-ik évi julius' 17-én Székesfejérvárott megkoronáztatván [b]), a' hazát elejéntén ugyan Erzsébet özvegy királyné és párthívei, jelesen a' királyné által segítségűl

---

[a]) Lásd György esztergomi érseknek e' feletti 1437-ki levelét Pray' Hyerarchia czímü munkájának I. r. 286. lapján. Továbbá Senging Márton melliczei akkori irónak tanúságát, és Albert királynak Rozgonyi István' részére 1439-ik évben költ adománylevelét, mellyekre Kovachich Supplem. ad Vestigia Comit. I. köt. 471 és 472. lapjain hivatkozik.

[b]) Lásd a' Székesfejérváron összesereglett ország' főpapjai, bárói, vitézei, főemberei és nemeseinek már fennebb is előidézett 1440-ki julius' 17-kén költ oklevelét, és I. Ulászló király' 1440-ki decretumának bevezetését. Kovachich Vestigia Comit. 235—243, és Supplem. ad Vest. Com. I. köt. 66—68. lapjain.

hitt husszitàk' vezére Giskra János, azután pedig a' törökök ellen dicsőségesen védelmezé [a]); de végre azon hadban, mellyet, eskü alatt adott szavát frigyeseinek, 's főleg Julián kardinál pápakövetnek unszolására, mellette levő főpapjai és bárói' egyetértésével megtörvén, Amuráth török császár ellen indított, 1444-ik évi november' 10-kén Várnánál hősi fiatal vak hevének áldozatául esék [b]), — két ujonan felfödözött, 's 1440. [c]), és 1444-ik [d]) években költ törvényleveleivel bírunk, sőt egy harmadik, 1443-ik évi decretumának nyomai is léteznek [e]), mellyet mindazáltal napfényre hozni eddiglen nem sikerűlt.

I. *Törvényleveleiről.*

Első törvénylevele Székesfejérváron 1440-ik évi julius' 20-kán költ, 's II. András' 1222-ki, III. András' 1298-ki, és I. Lajos' 1351-ki

---

[a]) Lásd Rezenich' Historia R. Hung. compendium czímü munkája' II. köt. 94—96. lapjait, és az ott előidézett irókat.

[b]) Lásd I. Ulászló' 1444-ki decretumának előszavát, továbbá Ulászló királynak és oldala mellett levő főpapjainak és báróinak a' pápa' követe, Julián cardinál előtt letett a' feletti esküjökről Szegeden 1444-ki augustus' 4-kén költ 's pecséteikkel erősített levelét: hogy ellent nem állván a' török követnek közbenjövetele, és a' törökökkel kötött 's esküvel pecsételt akármelly szerződések, a' minapi budai országos gyülés' határozatához képest sergeikkel september' 1-ső napján Orsovánál leendnek, és a' Dunán azonnal átkelvén Romaniába és Görögországba okvetetlenűl beütendnek. Kavachich Vestigia Comit. 244—248, és Sylloge Decr. Comit. I. köt. 74 és 75. lapjain. Lásd végre Rozenich' érdeklett munkájának 96—99. lapjait, és az ott előidézett iróknak, jelesen Turóczinak IV. r. 43 czikkét, és Calimachus Filepnek III könyvét.

[c]) Ezen decretumot előadja Kovachich Supplem. ad Vestig. Comit. I. köt. 66—225, és Sylloge Decret. I. köt. 59—74. lapjain.

[d]) Lásd e' decretumot ifjabb Kovachich Monumenta veteris legisl. hung. 30—55, és Sylloge Decret. Comit. 74—93. lapjain.

[e]) Jelesen Ulászló' 1444-ik évi decretuma' 26-ik ágazatában, mellyben a' mult évi decretum említtetik, és az ország' főpapjai, bárói és nemesei 's főemberei váczi káptalanhoz intézett azon 1446-ki levelében, melly által a' sághi prépostnak Gyarmathy Miklós' fiai ellen hatalmas jószágelfoglalás miatt folyó perében közös tanúvallatásra e' káptalan' bizonyságát kikuldetni rendelik. Ide járúl, hogy Aeneas Sylvius azonkori iró Fridrik császár' cancellárjához írt levelének tanúsága

decretumának átiratából és megerősítéséből, 's önmagának Ulászlónak 6 új törvényczikkéből áll.

A' decretum' bevezetésében előadja a' király: hogy meghalván Albert király, országunk' főpapjainak, báróinak, vitézeinek (*milites*), főembereinek és nemeseinek közönsége (*Vniversitas*) őt királylyá választotta, 's a' királyi székre sok kérelemmel meghítta, és jóllehet időközben azon koronát, mellyel előbb a' magyar királyok koronáztatni szoktak, Erzsébet özvegy királyné Visegrádról, hol igen gondatlanúl őrizteték, alattomosan elorozta; mégis az országnak rendkivűli nagy számmal összesereglett mindennemü rendei előbbi választatását megerősítvén, őt sz. István' tetemének koponyáját ékesítő drága müvű koronával megkoronázták legyen, ezen koronára, míglen az előbbi visszavétethetnék, annak minden erejét, és az ő személyére a' királyi hatalomnak teljességét az egyenes fejedelemséggel (*directus principatus*) együtt átruházván. Továbbá hogy ezek szerencsésen megtörténvén, az ország' rendei nekie egy általok megbányt, 's II. András és I. Lajos királyok' törvényczikkeit, és az ország' főpapjai, egyházi személyei és nemeseinek III. András' koronázása' alkalmával (igazán 1298-ik évben) költ törvénylevelét magában foglaló irományt átnyújtottak legyen azon kéréssel: hogy annak egész tartalmát megújítani és erősíteni méltóztatnék.

Az erősítéseket nézve tudnivaló: hogy azokból II. András' decretumának előszava, 18-ik czikkének 1-ső §-a, egész 23-ik czikke, 's 31-ik czikkének 2. és 3-ik §§-ai, továbbá I. Lajos' decretumának előszava, tulajdon 24-ik czikkének 1-ső §-a, és egész befejezése ki vannak hagyva.

Tulajdon ágazatai pedig, mellyeket erősítései' végéhez ragasztott, következő tárgyakról szólanak:

Az 1-ső ágazat rendeli: hogy az országnak akár birtokos akár birtoktalan nemesei, mint már Albert' decretuma tartja, tizedet adni ne tartozzanak, hanem ezen tartozást a' király' parancsára országunk' ellenségei ellen harczolva vérökkel róják le — Hasonló alapra épiték az ország' rendei és lakosai dézsmaadás alóli mentesség iránti igényeiket azon

---

szerint bizonyos, hogy 1443-ik évben Budára országgyülés egybe volt híva. Lásd Kovachich Supplem. ad Vestig. Comit. I. köt. 500—502. és 503. lapjait.

folyamodásukban is, mellyet a' konstánczi zsinat' alkalmával XXIII. János pápának benyujtottak, a' mint ezt azon pápának fennebb előidézett 1415-ki bullája tanúsítja.

A' 2-ik ágazatban rendeltetik: hogy, ha valamelly hűségtelenség' szennyjébe keveredett ember másnak faluit 's jószágait zálogban, vagy máskép elfoglalva birná, annak vétkeért az ártatlan tulajdonos örökjogától meg ne fosztassék, hanem azt törvény' útján akármikor kereshesse, ezen törvénynyel ellenkező minden előbbi eljárások és itéletek ezennel egyszersmind visszahuzatván.

A' 3-ik ágazat azt határozza: hogy egyházi személy jobbágy ember által tett, vagy szóbeli bántalommal illettetvén, azt csak akkor vonhassa a' püspök vagy megyei helyettes széke elébe, ha előbb urától elégtételt kért, és ez azt megtagadta, vagy ha annak itéletével meg nem elégszik.

A' 4-ik ágazat parancsolja: hogy senki, akár hazafi, akár idegen, király' engedelme nélkűl, pápa, zsinat', vagy küldöttjeiknek akármiféle levelét országunkba be ne hozza, 's annál fogva magát egyházi hűbérbe ne helyezze, és senkit országon kivűl perbe ne idézzen.

Az 5-ik ágazat e' tilalom' megszegésére büntetést rendel, de az eredeti oklevélben e' helyen létező hézag miatt nem tudhatni, millyent. Azonban minthogy a' 4-ik ágazat tartalmának lényegére nézve Zsigmond király' bullások ellenhozott 1404-ik évi decretumával megegyez, valószinűleg az ott kijeleltttel egyenlő büntetés, vagyis fej- és hűbérvesztetség volt itt is rendelve. Végre

A' 6-ik ágazat megengedi: hogy a' hazai szent székeken azoknak rendes birái által hozott itéleteket akárki apostoli székhez vagy zsinathoz feljebbvihesse.

Második törvénylevele 1444-ik évi aprilis' 18-kán Budán költ, 's 34 ágazatokra terjed.

Előszavában előterjeszti a' király, hogy, mivel azon szelidebb módok, mellyek némelly rosz akaratúak' merényei által okozott károsítások és zavarok' megszűntetésére használtattak, czélhoz nem vezetének, sőt a' zavargások napról napra növekedtek, ugyanazért visszatérvén a' törökök elleni szerencsés győzedelmekkel koszorúzott utolsó táborozásból: országos gyülést hirdetett, mellyre az ország' főpapjai, bárói, vité-

zei, és nemesei szokáson felüli számmal megjelenvén, több napokig tartó kölcsönös tanácskozás után vele a' béke és egyetértés' helyreállítása végett e' decretumba foglalt ágazatokba egyesűltek legyen.

Négy rendbeliekre lehet pedig könnyebb áttekintés végett e' decretum' ágazatait osztani: a' király' hatalmát és tekintetét szilárdítókra, — a' kibékülést elősegélőkre, — az igazságkiszolgáltatást tárgyalókra, — és a' visszaéléseket és kihágásokat fékezőkre.

Az I-ső rendbe sorolhatók ezek:

Az 1-ső ágazat. Hogy a' király' részén levő minden főpap, nemes, és főember tulajdon levele és pecséte által kötelezze magát jobbágyi hűségre, és arra, hogy míglen Ulászló király életben leend, mást magyar királynak el nem ismerend, őt pedig minden történhető esetben pártolandja.

A' 2-ik ágazat. Hogy a' király, valamint azt elődei tehették, szinte akárkitől hivatalát szabadon elvehesse, 's azt tetszése szerint a' hazafiak közől akárkinek adhassa, és hogy ennek következésében mindenki hivatalát, ugymint a' nádor nádorságát, a' vajda vajdaságát, a' bán bánságát, a' cancellár cancellárságát, a' gróf grófságát, és így tovább tüstént király' kezébe tegye le. Továbbá hogy ugyanezt tegyék a' sókamarák' tisztjei is mind Erdélyben mind Marmarosban.

A' 3-ik ágazat. Hogy a' kamara' nyeresége Magyarországban, a' nyestadó Slavóniában, és az ötvenedek Erdélyben királyi udvar' tanácsára és ország' védelmére levén rendelve, következőleg olly jövedelmek levén, mellyeknek nem kellett volna a' királyok által sem egészen sem egy részben elidegeníttethetniök, minden elidegenített illy jövedelmek a' koronához csatoltassanak vissza, és ezután az illy adózások, ellent nem állhatván akármelly király által irántok adott felszabadítások, mindennemü akár királyi vagy királynéi, akár világi akár egyházi birtokokban egészen, 's minden csonkítás nélkűl fizettessenek.

A' 4-ik ágazat. Hogy a' sókamarák-, bányák- 's bányatizedek-, harminczadok- 's városoktól, kúnoktól, jászoktól, és zsidóktól járó jövedelmek, mint a' koronától sem örökűl sem zálogúl el nem idegeníthetők, szinte tulajdoníttassanak a' koronához vissza. — Ezen két törvényczikkek a' koronai jövedelmek' elidegeníthetlenségének eredetiségére nézve igen érdekesek.

A' 7 és 8-ik ágazatok. Hogy pénzt hűségtelenség' büntetése alatt királyon kivűl senki ne veressen, 's a' király arra senkinek szabadságot ne adhasson. Továbbá a' király országunk' rendei' akaratja nélkűl a' pénzlábat meg ne változtathassa. Végre hogy olly pénz veressék, mellyből 100 denár egy arany forintot érjen.

A' 17-ik ágazat. Hogy azon vámok feletti adományok, mellyeket Albert és Ulászló királyok tettenek, mind vonassanak vissza, 's visszavonattaknak tekintessenek.

A' II-ik rendbe tartoznak:

Az 5 és 6-ik ágazatok. Hogy kiki azon jószágokat, 's dézsma- vagy másféle jövedelmeket, mellyeket ezen zavarok alatt a' király híveitől jogtalanúl magához húzott, azoknak visszatériteni tartozzék. Továbbá hogy azoknak jószágaik is, kik a' király' hűségére eddiglen visszatértek, vagy jövő pünkösdig visszatérendnek, habár azokat a' király már elajándékozta is, mind adassanak vissza, 's az illy adományosak más, koronára szállt vagy ezután szállandó, jószágokkal kármentesíttessenek; azok ellenben, kik jövő pünkösdig király hívségére nem térendnek, hívségtelenség' büntetése alatt maradjanak, 's többé kegyelmet se nyerhessenek.

A' 34-ik ágazat, mellyben a' király esküvel fogadja: hogy mind azt, mi ezen decretumban foglaltatik, szentűl megtartandja, és a' decretum' végén elősorolt hívei' tanácsával és segedelmével mások által is megtartatandja, 's a' kijelelt büntetések' végrehajtására alkalmas lépéseket teend.

A' III-ik rendbe számíthatók:

A' 9-ik ágazat. Hogy a' király azoktól, kiket nagyobb hivatalokkal, nádor-, vajda-, országbiró-, vagy grófsággal felruházand, kötelezést vegyen arról: hogy hivatalaik' vesztesége alatt sem önmaguk károkat, bántalmakat, 's jószágelfoglalásokat nem teendnek, sem hivataluk' határai közt illyeseket elkövetni nem engedendnek. Továbbá hogy a' vajda, bán, vagy gróf itéleteit, ha a' király' itélőudvarába átküldetni kéretnek, oda átküldeni, és az ott hozandó itéletet szinte hivatalvesztesség és hatalmaskodás' büntetése alatt végrehajtani tartozzék.

A' 10-ik ágazat. Hogy minden vármegyében annak közönsége által a' gróf és szolgabírák mellé azon vármegyei nemesek közől négy jám-

bor férfiak választassanak, kik azokkal minden panaszlóknak törvényt tegyenek; ha pedig az illy választottak közől valaki hatalmaskodó tettet elkövetne: az a' megye' grófja, szolgabirái és közönsége által itéltessék.

A' 11-ik ágazat. Hogy birtoki perekben törvény az ország' szokása szerint szolgáltassék.

A' 13-ik ágazat. Hogy a' zavargások alatt felek' jelenléte nélkűl hozott minden itéletek visszavonattaknak tekintessenek.

A' 14-ik ágazat. Hogy olly jószágokban történt beiktatások, melylyekre nézve az adományok fennebb visszavonatának, erő nélkűliek legyenek.

A' 23-ik ágazat. Hogy az oklevelek' taksái, és a' káptalan vagy convent' bizonyságainak napidíjaik a' néhai császár' decretuma szerint fizettessenek.

A' 26-ik ágazat. Hogy azok, kik ezen országos gyűlésen királyi felség, nádor, vagy ország' birája előtt találtatván vagy arra megidéztetvén a' múlt évi decretum óta elkövetettek miatt perbe vonatnak, azonnal felelni tartozzanak; és ha az idézésre meg nem jelentek: ellenök tüstént itélet hozassék.

A' 27-ik ágazat. Hogy, ha ki ezután birtokelfoglalásokat, fosztásokat, nemesember befogásokat vagy öléseket, és más hasonlókat elkövetne, király' embere által káptalan vagy convent' bizonysága' jelenlétében értesítés mellett az első ünnepnyolczadi székre idéztessék, és ott megjelenvén, a' peres ügy minden elhalaszthatás nélkűl, itélet által döntessék el; ha pedig ez alperes meg nem jelennék: a' főbenjáró itélet jószágveszteséggel együtt ellene azonnal mondassék ki, és végre is hajtassék.

A' 28-ik ágazat, melly az Albert király alatt folyamatban volt perek' folytatásáról rendelkezik.

A' 29-ik ágazat, melly némelly hatalmasok' hatalma alatt volt káptalanoknak és conventeknek közelebbi zavargások alatt kiadott mindennemü leveleit érvényteleneknek nyilatkoztatja.

A' IV-ik rendbe tartoznak:

A' 12-ik ágazat, melly azon új várakat és erősségeket, mellyek-

ből rablások, károsítások, zsarolások, vagy másféle bántalmak tétetnek, elvétetni, és lerontatni parancsolja.

A' 15-ik ágazat. Hogy világi bárók vagy nemesek püspöki vagy másféle egyházakat el ne foglaljanak, 's egyházak dolgába azokon kivűl, kik egyházalapitásnál fogvást pártfogói joggal birnak, semmi szin alatt ne avatkozzanak.

A' 16-ik ágazat. Hogy kik a' tavalyi taksákat beszedvén maguknak megtarták, azokat törvény' büntetése alatt térítsék vissza.

A' 17 és 18-ik ágazatok. Hogy táborba, király' udvarába, vagy akárhová menő bárók vagy mások nemesek' házait meg ne szállják, és ha valahol beszállának, kárt ne tegyenek, máskép egyszeri idézés mellett király' udvari itélőszéke elébe hivatván, akár jelenjenek meg akár nem, ugyanazon törvényszéken itéltessenek el.

A' 19-ik ágazat. Hogy az engedelem nélkűl elköltözött jobbágyok' visszaadására nézve a' régi büntetés és szokás maradjon keletben.

A' 20-ik ágazat, melly a' király' párthíveit is, ha király és ország' szolgálatán kivűl kárt tettek, elégtételre szoríttatni parancsolja.

A' 21 és 22-ik ágazatok. Hogy a' kik e' zavargós idők alatt mások' birtokát helytelenűl elfoglalták, jövő pünkösdig adják vissza, 's ugyan addig mindenki elégtételt szolgáltasson az utolsó decretum óta elkövetett hatalmaskodó tettekért is, máskép legközelebbi ünnepnyolczadra idéztetvén ellenök, ha meg nem jelennének is, azon törvényszéken itélet hozassék.

A' 25-ik ágazat. Hogy a' megyés gróf, hatalmaskodási büntetés alatt, nemesek' birtokába be ne szálljon, 's ha beszállana, kár ne tegyen, kivevén mindazáltal a' régi szokásokat és birságok' beszedését.

A' 30-ik ágazat. Hogy senki, feje és jószágai' vesztesége alatt, külföldi fegyvereseket kártételekre be ne hozzon.

A' 31—33-ik ágazatok. Hogy a' főpapok, bárók, és ország' főemberei közől a' király' megegyezése nélkűl senki a' király és ország' elleneivel békeséget kötni ne merészeljen, 's ha ki illyesmit tenne, vagy a' király' jogos és törvény-megengedte parancsának nem engedelmeskednék, azonnal hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassék.

A' decretum' befejezésében pedig a' király ezen törvényágazatok feletti hiteles levele' kiadásának említésén és a' levél' keltén túl megjegy-

zi, hogy az is határoztatott legyen: hogy ő, a' király, külföldieknek örökjószágokat, egyházi hűbéreket, hívatalokat és várnagyságokat nem adand, sőt a' Máté lengyelnek adott erdélyi püspökséget egyedűl kivevén, az eddiglen adottakat is tőlök elveendi. Továbbá kijelenti: hogy ezen rendelményt az országnak jelen volt rendei önmagoknak és az egész ország' közönségének nevében hozták, és pedig úgy, hogy ellent ne állhasson, ha mi az előbbi decretumokban azzal ellenkező rendeltetett volna is. Végre

A' királynak ezen utószavát az ezen országgyülésen jelen volt főembereknek és nemeseknek befejezése követi, mellyben 120 részint főpapok 's bárók, részint nemesek neveiknek előre bocsátásával kijelentik: hogy mindezek közös tanácslatukkal és megegyezésökkel határoztattak, és hogy ugyanazért mindazokat sértetlenűl megtartandják, 's mások általi megtartásukat egész tehetségökkel mindenkép eszközlendik, a' királyi pecsét mellé övéiket is oda függesztvén.

II. *Egyéb említést igénylőkről.*

Az itt előadott decretumokon túl e' helyett említést igényelnek e' királyunk' korából e' következő oklevelek is:

I. Ulászló királynak Krakóban 1440-ik évi martius' 8-kán költ azon oklevele *), mellyben magyar királylyá választatását, és a' magyarországi követek által előterjesztett feltételeket elfogadja, 's nevezet szerint igéri: 1) Hogy koronáztatása' alkalmával Magyarország' jogait, szabadságait, és jó szokásait eskü és királyi levél által megerősítendi. — 2) hogy elődei' decretumait, az egyházak és kolostorok' szabadságait fentartandja, 's az egyházakat jószágaikkal együtt minden bántalom ellen védendi. — 3) hogy elődeinek, jelesen Erzsébet királynénak akár egyháziak akár világiak' részére tett adományait meghagyandja. — 4) hogy Magyarországot Lengyelországnak, és viszont Lengyelországot Magyarországnak seregeivel és erejével minden ellenség ellen egész tehetsége szerint védendi. — 5) hogy Magyarország' jogai és részei' visszavételén mindenkép dolgozni fogand, azt mindazáltal nyiltan kijelentvén: hogy Oroszországnak és Podoliának Lengyelország' birtokában, Moldvának pedig mostani

---

*) Lásd ezen oklevelet Kovachich Supplem. ad Vestig. Com. I. köt. 476—491. lap.

állapotjában kelljen mind addig maradni, míg Magyarországnak és ezen tartományoknak rendei közt irántok egyezés és határozat tétethetik. — 6) hogy Magyarország' gyarapítására czélzó igyekezetének tetteli bebizonyítására az eddiglen Lengyelország' részére bírt Lublyó várát minden szepességi városokkal, mezővárosokkal és falukkal egyetemben a' zálogpénznek' teljes elengedésével és minden oklevelekkel együtt tüstént megkoronáztatása után visszabocsátandja. Végre — 7) hogy az ország' rendei' megegyezése nélkűl az ország iránti pártütések miatt kiűzötteknek bocsánatot nem adand, Borbála özvegy császárnét Magyarországba be nem fogadandja, 's a' Gara János' tömlöczben levő özvegye, Margit asszony, ellen hozott főbenjáró itéletet meg nem döntendi, 's azért senkit alkalmatlanítni nem engedend.

II. A' Székesfejérváron összesereglett ország' főpapjai, bárói, vitézei, főemberei, és nemeseinek 1440-ik évi julius' 17-kén I. Ulászló király' megkoronáztatása felett költ oklevele*); mellyben előadják: hogy Albert király' halála után Budán országos gyülést tartván azon tekintetből, mivel a' sok vetélytársak, de főkép a' pogányok által ostromoltató haza ügyes országló nélkűl el nem lehet, köz akarattal és Erzsébet özvegy királyné' megegyezésével Ulászló lengyel királyt magyar királylyá választották, 's követeik által az ország' koronájának felvételére meghívták, és — mivelhogy Erzsébet királyné, időközben fiat szülvén, némelly vetélytársaknak, vagy inkább polgári haború' magvát vetni törekvő külföldi embereknek tanácsára a' szent koronát Visegrád várából alattomosan elorozta, és azzal alig három hónapos csecsemőjét mindjájoknak akaratja, és a' koronázáshoz tartozó szent ruhák, sz. István' kardja, királyi pálczája, aranyalmája, és apostoli követségi keresztje nélkűl az ország és hazafiak' nagy rövidségére megkoronáztatá, — most ismét, és pedig olly nagy számmal, millyenre az emberek előbbi koronázásoknál nem emlékeznek, összeseregelvén több napokig tartó érett tanácskozás után, tekintetbe vevén az ország' szükségét, és főleg azt, hogy a' királyok' koronázása az ország' rendeinek akaratjától függ és a' koronának ereje és hatása azoknak helybenhagyásán alapszik, Ulászló királyt a' sz. István' teteme' koponyájának ladikájában nagy tisztelettel őrizte-

---

*) Lásd ezen oklevelet Kovachich Vestigia Comit. 235—243. lapjain.

tető mesteri müvű aranykoronával határozták megkoronáztatni, és valójában őt sz. István' köntösébe öltöztetvén, 's annak kardját, királyi pálczáját, almáját, és követségi keresztjét kezeibe adván azzal meg is koronáztaták, ezen koronára átöntvén az elorozott régi koronának minden erejét, és emezt, míglen vissza nem szereztetik, erő nélkűlivé nyilatkoztatván úgy, hogy addiglan királyaink jövendőre is csak ezen most használt, 's gondosan őrizendő koronával koronáztathassanak érvényesen; továbbá hogy Ulászlót a' királyi hatalomnak egész teljességével, kegyelem, adomány, hivatalok, egyházi hűbérek, 's kiváltságok' osztogatására, és mindazokra nézve, mik elődei alatt királyi hatalomhoz tartozának, felruházták épen úgy, mintha az előbbi elorozott koronával volna megkoronázva. Végre a' kétségből eredhető visszavonásoknak megelőzése végett az ország' rendei csecsemő Lászlónak koronáztatását érvénytelennek nyilatkoztatják, és mindazokat, kik a' főpapok, bárók, és nemesek közől az új korona és Ulászló' koronáztatása iránt hozott határozataikat komoly szóval vagy tettel megtámadnák, vagy felforgatni működnének, méltóságaik, hívatalaik, nemességök, és jószágaik' vesztességébe, 's felségsértés és hívségtelenség' büntetésébe, kegyelemnyerés' minden reményének elzárásával, marasztaltatni rendelik.

Ezen oklevél második példáját szolgáltatja sz. István' koronája' olly esetbeni erőnélkűlitésének, midőn az vetélytársak' hatalmába kerűlt. Az első, mint annak helyén előadám, I. Károly alatt fordúlt elő.

III. Ulászló királynak és oldalánál levő főpapjainak, és báróinak Szegeden 1444-ik évi augustus' 4-kén költ levele*), mellyben a' király előadja: hogy, jóllehet ő már egyszer Julián cardinál apostoli szék' követének kezébe letett esküvel, 's IV. Eugén pápához és a' keresztény fejedelmekhez tulajdon kezével írt levele által fogadta legyen, hogy az ország' főpapjai, bárói, és nemesei' minap Budán tartott köz gyülekezetének egybehangzó megegyezéssel és akarattal tett határozata szerint seregét még ezen évi nyár' lefolyása alatt személyesen a' törökök ellen Görögországba és Romaniába vezérlendi; mivel mindazáltal némellyeknél Amuráth török császár' követeinek közbenjövetele eskütt igéretének

*) Lásd ezen oklevelet Kovachich Vestigia Comitior. 244—248. lapjain.

teljesítése felől kétséget támasztott, hogy a' pápának követei Velenczei Ferencz, és Julián cardinálok, a' francziaországi kapitányok, a' burgundi grófok, és velenczei urak' azon fogadásának őszinteségéről minden kétséget le tegyenek: a' mellette levő főpapjainak és báróinak megegyezésével Julián cardinálnak újonan királyi becsületére és keresztény hitére fogadja, és esküvel pecsétli: hogy az érdeklett budai határozatot teljesítendő, ellent nem állván a' törökökkel kötött vagy ezután kötteten-dő szerződések, és esküvel tett igéretek, september' elején seregével Orsovánál leend, és okvetlenűl Romaniába és Görögországba beütend. — Végre az oklevél' végén a' királylyal hadba menendő főcancellár Rozgonyi Simon egri, János váradi, 's zegeni Herczegh Ráfael választott boznai püspökök, és Hunyady János erdélyi vajda ugyanazt eskü alatt fogadják, a' többi jelen volt otthon maradandó 11 világi főurak, és Péter chanádi püspök pedig kijelentik: hogy ezekbeni megegyezésöknek tanuságaúl pecséteiket a' király' pecséte mellé tétették.

Végre némi említést érdemel itt az is: hogy e' korban a' szent korona Visegrádon [a]), és pedig világi egyed által [b]) őrizteték; továbbá hogy Ulászló' okleveleiben az ország' bárói közt a' Ráczország' despotja, a' főkincstárnok (*Supremus Thesaurarius*), különböző a' király' tárnokmesterétől, a' királyi udvarmestere (*Magister Curiae Regis*) [c]), és a' maczedoniai bánok (*Bani de Macedonia*) is [d]) elősoroltatnak.

V. LÁSZLÓ KIRÁLYRÓL,

1444-KI NOVEMBER' 10-TŐL, 1457-KI NOVEMBER' 23-KÁIG.

V. László' országlása' korából, — kinek hazánk' királyi széke iránti jogát Ulászlónak eleste után országunk' rendei, habár királylyá elfogadását az 1445-ik évi pesti országos gyülésben némelly feltételektől füg-

---

[a]) Lásd az ország' rendeinek I. Ulászló' koronázása feletti oklevelét, és Ulászló' 1440-ik évi decretumának bevezetését.

[b]) Lásd Rozenich' történetirata' II. köt. 94. lapját, és az általa előidézett irókat.

[c]) Lásd I. Ulászló' 1444-ik évi decretumának bevégzését.

[d]) Lásd I. Ulászlónak és oldalánál levő főpapjainak és báróinak 1444-ik évi augustus' 4-kén Szegeden költ, 's itt előadott oklevelét.

gővé tették is [a]), az által, mert jóllehet azon feltételeket Fridrik császár nem teljesítette, más király' választásába még sem bocsátkoztak, valamint az által is, mert minekutána Fridrik császár Neustadtban az egyesült magyar, ausztriai, cseh és morva seregek által ostromoltatván, őt 1452-ik évben kényszerűlve kiadá [b]), újonnani koronáztatását nem szorgalmazák, tettleg elismerték, — azon időszakból ugyan, mind a' király Fridrik' hatalma alatt levén, az országot hazánk' rendei, elejéntén a' végrehajtó hatalmat hét úgy nevezett ország' kapitányaira vagy helyetteseire (*Capitanei* vagy *Vicarii Regni*) bízva [c]), azután pedig 1446-dik évben egy királyi hatalommal felruházott és csak némelly jogokban korlátolt ország-kormányzót (*Gubernator*) *Hunyady János* erdélyi vajda' személyében választván [d]) igazgaták, három, úgymint az 1445-ik, 1446-ik, és 1447-ik [e]), *László király'* tulajdon kormányzásának éviből pedig két, t. i. az 1453-ik és 1454-ik évi országos gyülési törvény-levelekkel bírunk; mellyek közől mindazáltal törvénykönyvünket csak e' két utolsó decretum, és az előbbeniek közől csupán kettőnek töredékei, jelesen az 1445-ki decretumnak 15-ik czikke, és az 1446-ik évinek első hat ágazatai, öt czikkekbe összehúzva, díszesítik.

---

[a]) Lásd az országrendei' 1445-ki decretumának előszavát Kovachich Sylloge Decret. Comit. I. köt. 94—96. lapjain.

[b]) Lásd Rozenich' többször említett munkája' II. köt. 105 és 106. lapjait, és Turóczi' kronikájának ott előidézett IV. r. 57 czikkét. Továbbá V. László király' 1453-ik decretumának bevezetését.

[c]) Lásd Ivanich azonkori irónak Hunyady János' 1445-dik évi aprilis' 18-ikán költ levelénél álló jegyzetét. Schwandtner II. köt. 27-ik lapján, 's Dlugossus' XIII. könyvét és Aeneas Sylvius' 81-ik levelét Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 1, 2, 20, 's 21. lapjain előadva. Lásd továbbá az 1445. decr. 5 ik, az 1446. decr. 2-ik, és 1447. decr. 13-ik ágazatait. Ezen utolsó törvényczikk a' kapitányságoknak az 1445. decr. 5-ik czikke általi felállítását eltörlé.

[d]) Lásd az 1446. decr. 1, 6, és 7-ik ágazatait.

[e]) Lásd ezen törvényleveleket eredetiekből átírva Kovachich Mártonnál a' 2-kat ugyan Vestigia Comit. 253—261, az 1-ső és 3-kat pedig Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 9—36, 's 52—102, vagy Kovachich József Sylloge Decret. Comit. I. köt. 94—107, 108—116, és 116—135. lapjain.

I. *Az e' korbeli törvénylevelekről.*

Az 1445-ik évi decretum a'Székesfejérváron februarius' első napjaiban összegyűlt főpapok és bárók' meghivására*) Pesten egybesereglett főpapok, bárók, vitézek, nemesek, városiak, és más országlakosok' nevében majus' 7-kén költ, 's előszaván túl 23 törvényczikkből áll.

Előszavokban az ország' rendei előre bocsátván, hogy az ország belsőzavarok, 's pogányok és más szomszéd nemzetek' ellenségeskedései, és Ulászló királynak a' törökökkel Bulgaria' szélén hét hónappal azelőtt történt ütközetből azon napig vissza nem térése által végveszedelemre jutott, kijelentik: hogy, ha Ulászló legközelebb jövő sz. háromság' ünnepe' nyolczad napjáig vissza nem tér, és Lengyelországba küldött követjök életben létéről bizonyos hírt nem hoz, Albert néhai magyar királynak fiát, Lászlót, ha Fridrik romaiak' királya őt országunk' koronájával együtt nekiek átadja, törvényes királyuknak holta' napjáig befogadják; ellenkező esetben mindazáltal semmiben sem akarnak nekie lekötelezettek lenni, sőt az ország' szomorú állapotjához és szükségéhez képest más királyról, kinek kormánya által az ország' veszélyeiből megmentethessék, és békés állapotra juthasson, gondoskodni fognak, addiglan pedig a' visszavonások lecsillapitására, és támadható rosszak' megelőzésére a' jelen decretumban foglaltakat rendelik.

E' következők pediglen e' decretumnak rendeletei:

Az 1, 4, és 5-ik ágazatokban rendeltetik: hogy a' jelen ellenségeskedések' kezdetétól akár hadi erő vagy hatalmaskodás által akár királyi' adomány czíme alatt elfoglalt minden várak és birtokok örökhivségtelenség' büntetése alatt jövő sz. háromság' napjáig adassanak előbbi birtokosaiknak vissza, 's hogy ugyanaddig és ugyanazon büntetés alatt a' zavargások alatt épített várak, néhány uraik' tulajdon jövedelméből fentartandó névszerint elősorolt várakat és mellyeket a' slavóniai nemesek netalán meghagyatni kivánnának, kivevén, birtokosaik által rontassanak le, végre hogy azok ellen, kik illy váraikat lerontani nem akarnák, mint lázadók ellen Tiszán innen és Dunán túl Ujfalusy Miklós vaj-

*) Lásd ezen decretumnak 12 és 19-ik czikkeit, Ivanich azonkori irónak már előidézett jegyzetét, és Fridrik császárnak késmárkiakhoz szóló levelét Kovachich Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 1 és 4. lapjain.

da, Tiszán túl Hunyady János vajda, Kassa felé Rozgonyi György, Giskra János sárosi gróf, és Pelseweczi Imre, Mátyás' földjén pedig Ország Mihály és Pongrácz urak azon részek' főuraival, nemeseivel és városaival, szinte hívségtelenség' büntetése alatt, fegyverre keljenek.

A' 2, 3, és 23-ik ágazatok rendelik: hogy az Albert király' halála után tett királyi vagy királynéi adományoknak megerősítése, vagy érvénytelenítése a' király' koronázásáig halasztassék, valamint a' jelen zavargások alatti hatalmaskodó tettek' elitélése is, kivevén mindazáltal az emberöléseket, birtok-elfoglalásokat, oklevél-elvételeket, 's leány- vagy tisztességes asszonyon elkövetett fertőztetéseket, mellyekre nézve az első ünnepnyolczadi széken igazság szolgáltassék.

A' 6-ik ágazat a' múlt évi decretum óta bevégzett vagy függő pereket folyamatban hagyatni, és minden ügyeket jövő sz. Jakab' nyolczadára halasztatni rendeli.

A' 7-ik ágazat azokat, kik az országnak törökök elleni védelmére beszedett pénzeket maguknak megtarták, hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltatni, és a' múlt táborozás alatt bántalmakat elkövető zsoldosokat biráik által elégtételre szoríttatni parancsolja.

A' 8 és 9-ik ágazatok a' pénzverést a' király' akaratjáig mindenütt megszüntetni, és a' királyi jövedelmeknek határszélek' ellátásától és védő főnökeik, 's kapitányaik, és fegyveres népeik' zsoldjaitól fenmaradó részét a' királyi fiscusnak átadatni rendelik.

A' 10-ik ágazat mindazon birtokokat, túszokat, és pénzbeli fizetéseket, mellyek a' csehek és németekkeli újabb ellenségeskedések alatt hadi fogságba esettek vagy kezeseik által elleneiknek váltságdíjúl adattak, minden illy kötelezések megsemmisíttetvén, ingyen visszaadatni parancsolja.

A' 11, 12, 19, és 20-ik ágazatok azokat, kik ezután hatalmaskodó bármelly tetteket elkövetnének, 's élelmi szereket erőszakosan elvennének, az első ünnepnyolczadi széken fej- és jószágvesztességbe, azokat pedig, kik az ezen országgyülésre meghívó levelek' költétől fogva illy tetteket elkövettek, vagy váraikba külföldieket behoztak és általok bántalmakat 's pusztításokat tétettek, értesités melletti idéztetés, és büntettökrőli meggyőzetés után hívségtelenség' büntetésébe marasztaltatni határozzák.

A' 13. és 21-ik ágazatok rendelik: hogy, ha a' török császár' jövetele felől támadt hír valósulna, az egész országnak minden birtokos emberei, és minden városiak, országunk' régi szokása és szabadsága szerint, ellene tulajdon személyeikben táborba szállani, az ország' főpapjai és bárói pedig, kik törvény vagy régi szokásnál fogva országos táborozáskor zászlóaljjal (*banderium*) szolgálni szoktak, zászlóaljaikat is kiállítani tartozzanak.

A' 14-ik ágazat minden megüresűlt püspökségeket és másféle egyházi hűbéreket minden haladék nélkűl alkalmas hazafiakkal, 's jelesen szerzetes apátságok- és prépostságokat ugyanazon szerzetbeliekkel betöltetni parancsol, és a' dézsmákat vagy másféle egyházi jövedelmeket azoknak fizettetni rendeli, kiket azok jog szerint illetnek.

A' 15-ik ágazat egy, Buda városában tartandó, pecsétet a' keresztnek, mint Magyarország' czimerének, jegyével készíttetni parancsol, melly alatt király' koronázásaig törvény szolgáltathassék, és a' perlekedők bírói leveleket nyerhessenek.

A' 16-ik ágazat a' hazafiakat akármelly ügyben egyszerű panasz' útján romai szék elébe idéztetni tilalmazván rendeli: hogy mindenki ellenfelét előbb megyei rendes birája előtt fogja perbe, és onnan ügyét érsekéhez vigye.

A' 17-ik ágazat Albert király' halála óta akárkinek adománya vagy meghagyása mellett felállított minden akár szárazföldi akár vízi vámokat eltörűltetni parancsol.

A' 18-ik ágazat megengedi: hogy minden akár hazai akár külföldi kereskedők áruikkal az országnak akármelly helységeibe és városaiba szabadon jöhessenek, megfizetvén mindazáltal szokott régi helyeken az igazságos harminczadokat, és vámpénzeket.

A' 22-ik ágazat parancsolja: hogy minden birtokos ember más' jószágára költözni akaró jobbágyát igazságos földbérének letétele, és másféle adósságainak lefizetése után, Zsigmond király' decretumában kijelelt büntetés alatt elbocsátani tartozzék, 's hogy e' király' decretuma tartassék meg az erőszakosan elvitt jobbágy' visszaadására nézve is, kivevén az erdélyi részeket, Slavóniát, 's Pozsega és Verőcze vármegyéket, mellyekben a' régi szokás meghagyatik. Végre

A' decretum' berekesztésében keresztény hitökre fogadják a' főpapok, bárók, nemesek, főemberek, városiak, és ország' lakosai (*incolae regni*): hogy mindezeket sértetlenűl megtartják, és tehetségök szerint mások által is megtartatják.

Ezen decretumból kiviláglik: hogy eldődeink e' korban egy részről ugyan, midőn az erők' nagyobb egyesitésére szükségök volt, a' városiakat, sőt az ország' másféle lakosait is, országos gyülésben és törvényhozásban részt venni engedték; más részről pedig a' főpapoknak és báróknak nemesek nélküli gyülésökben hozott törvényeket is érvényeseknek tartották, amazt ugyan ezen decretumnak elő- és utószava, emezt pedig 12 és 19-ik ágazatai, mellyekben a' Székesfejérváron azon évi februarius' első napjaiban egybegyült főpapoknak és báróknak néhány kihágásokra hívségtelenség' büntetését rendelő határozata érvényesnek ismertetik, nyilván tanúsítván.

Az 1446-ik decretum Hunyady Jánosnak, mint az ország' László király helyetti választott kormányozójának, nevében, a' pesti mezőn összesereglett főpapok, bárók, nemesek, és más birtokos emberek' gyülekezetében julius' 13-án költ, 's Kovachich Márton' számítása szerint*) 14 ágazatokból áll, mellyek két rendbeliekre: a' kormányozó' választását megelőzőkre, és a' választás utániakra, 's a' kormányzó' hatalmát és annak korlátozását érdeklőkre oszlanak. E' következők pediglen rendeleteik, jelesen a' választás előttieké:

1-ső ágazat. Hogy egy kormányzót választani és rendelni fognak.

2-ik ágazat. Hogy azok, kik az akkori ellenségeskedések alatt várakat, városokat, vagy akármi birtoki jogokat, püspökségeket vagy akármiféle egyházi hűbéreket, dézsmákat és igazakat elfoglaltak, valamint a' kapitányok is az addiglan általok bírt városokat hatalmok alól azonnal kieresztik; továbbá hogy az érdeklett zavargások alatt épített várakat, azokon kivűl, mellyeket a' múlt évi pesti gyülés meghagyatni határozott, és mellyeket az illető vármegyék' közönségei védelmök-

*) Lásd Vestigia Comit. 253—261. lapjait. — Ifjabb Kovachich e' decretumot Sylloge Decret. Comit. czímű munkája' 108—116. lapjain 16. ágazatra osztja. Idősb Kovachichnak számítása az 5 első czikkre nézve megegyez az 1447-dik decretum általi számitással, a' másik nem.

re netalán szükségeseknek tartandnak, tulajdonosaik még az országgyülésnek tartása alatt lerontandják, és hogy jelesen azok, kik az itt érdeklettek közől jelen vannak, ezen határozatok' teljesitése előtt a' gyülést el nem hagyják.

3-ik ágazat. Hogy a' báró urak hivatalaikról, mellyeknek jelenleg birtokában vannak, ezen gyülésben lemondanak, 's azokat minden ellenmondás nélkűl a' főpapok, bárók, és hazafiak' rendelkezésére bízandják.

4-ik ágazat. Hogy mind azokat, mik e' gyülésben a' haza' javára határoztatni fognak, híven megtartandják, 's mellettök szilárdúl megmaradnak.

5-ik ágazat. Hogy a' főpapok, bárók, és más hazafiak között létező, habár esküvel erősitett, minden olly szövetségek, mellyek az ország' közjavát gátolnák, érvényteleneknek tartassanak, 's a' főpapok és bárók a' közjó' létesitésére mindenben kezet fogjanak, és az ország' határozatai' megszegőik ellen egész erejökkel keljenek fel.

Ezen ágazat után előadja a' kormányozó: hogy minekutána ezekre mindenki, nagy és kicsiny, megesküdött volna, őt egy hanggal és lélekkel kormányzónak választottak, és minekutána ő esküjéhez képest, melly nekie mást tenni nem engedett, szolgálati készségét ajánlotta, és a' kormányzói hivatal' viselésének módjára nézve hatása és kötelessége' körének korlátait kijeleltetni kivánta volna, az összeséges főpapok, bárók és nemesek érett tanácskozás után nekie ezen hivatala' körét elhatárzó ágazatokat bemutatták legyen.

1-ső ágazat. Hogy a' választandó kormányozó azon hatalommal birjon, mellyel birna a' királyi felség, kivevén hogy jószág-örökadományokat alább kijelelt korláton túl ne tehessen, 's a' hazafiak' tudta és tanácsa nélkűl valakit se hívségtelenség' szennyje alá ne vethessen, se az alól megkegyelmezés által fel ne menthessen, és tanácsosinak megegyezése 's jóváhagyása nélkűl érsekség- vagy püspökségeket 's nagyobb apátságokat ne ajándékozhasson.

2-ik ágazat. Hogy a' kormányzó akármelly királyi vagy királynéi városban, várban, és mezővárosban tetszése szerint tartózkodhassék, 's nekie minden illy várak, 's városok, szóval minden királyi és királynéi birtokok, akármikor és akár hányszor akarja, szabad bemenetelt engedjenek. Továbbá hogy ünnepnyolczadi törvényszékek' alkalmával ugyan

2 főpap, 2 báró, kik arra rendeltetni fognak, a' nádorral, országbirájával, és hat nemessel, időközben pedig egy főpap, egy báró, és két nemes vele maradjanak, kikkel a' hazafiak' panaszait és bajait kihallgassa, és tanácslataikkal elintézze, hatalmában levén mindazáltal ezen melléje adott tanácsosokon kivűl az ország' főpapjai, bárói, és nemesei közől, a' mint jónak tartandja, akár hányat maga mellé venni, és tanácslataikat kikérni.

3-ik ágazat. Hogy a' kormányzót és tanácsosait illető királyi jövedelmek, és azoknak kézhez szolgáltatása két olly főpapra és báróra bízassék, kiknek a' királyi jövedelmeknek mineműségéről tökéletes ismeretök vagyon.

4-ik ágazat. Hogy a' szükség' nagysága megkívánván, a' kormányzó maga személyesen tartozzék hadba menni.

5-ik ágazat. Hogy magonszakadás, vagy büntett, úgymint állevélköltés, hamis pénzverés, álpecsét-metszés, idegen sereg behozás és gyújtogatás miatt koronára szállott jószágokat haza iránti hív szolgálatokért a' kormányzó ajándékozhasson ugyan, de csak ollyanokat, mellyek 32 telek' nagyságát meg nem haladnak, úgy hogy nekie ezen nagyságot meghaladó várost vagy másféle birtokot se egészen se több 32 telekre vagy kisebb részekre felosztva elajándékozni szabad ne legyen.

6-ik ágazat. Hogy a' kormányzó egyszernél többször senkinek jószágadományt ne tehessen, és mivel a' jószágadományzás csupán királyi felség' jogai közé tartozik, a' kormányzónak adományosai nyert adományaik' megerősitéseért annak idejében királyhoz folyamodni tartozzanak. — Ezen törvény is tanusítja, hogy hajdan, az ausztriai ház' uralkodása előtt, nádoraink koronára szállott jószágokból adományt nem tehettek.

7-ik ágazat. Hogy a' bűntettek miatt koronára szállt jószágokat a' kormányzó előbb el ne foglalhassa, és el ne ajándékozhassa, mintsem ha a' bűntevő birái által országunk' régi szokása szerint már elitéltetett.

8-ik ágazat. Hogy a' kormányzó tanácsosai' távulléteben is elintézhesse ugyan az előfordúló ügyeket; ha mindazáltal törvényes ügyben hozott elintézése törvénynyel ellenkezni találtatnék, azt az ország' rendes birái megjobbíthassák, valamint királyaink' korában azt tenni szokták.

9-ik ágazat. Hogy, ha a' királyi jövedelmekből az ország' költségeinek födözése után valami fen maradna, azt a' kormányzó elzálogitott királyi várak, városok, és birtokok' kiváltására fordíthassa. Végre Utószavában a' kormányzó hivatalának minél jobb kezelését, 's a' kijelelt hatalomkorlátoknak szoros megtartását eskü alatt igéri, és kijelenti: hogy ezek' tanúságára az ország' összeséges főpapjainak, báróinak, és nemeseinek ezen tulajdon pecsétjével, mellyel mint erdélyi vajda él, erősített levelét adja.

Ezen decretumnak ágazatait törvénykönyvünkben megelőzi azon eskü, mellyet országunk' összeséges rendei, Hunyady János' e' decretumbani előadásának tanúsága szerint, kormányzóválasztás előtt letettek, magyarból, mint a' törvénykönyvben kijelentve vagyon, latinra fordítva. Kollár, Szechényi, és Nádasdy Tamás' irott törvény-gyűjteményeikben ezen eskü eredeti magyar alakjában áll, mellyben azt Kovachich Márton régi helyesirását megtartva közrebocsátá *).

Az 1447-ik évi decretum az ország' összeséges főpapjai, bárói, nemesei, és főemberei' (*Proceres*) nevében Budán gyümölcs-oltó boldogasszony' napján az ország' közönségének pecséte alatt költ, 's Kovachich Márton' felosztása szerint 61 ágazatból áll.

Előszavokban előadják országunk' összeséges rendei, hogy múlt évi pünkösd tájban tartott gyülésökben némelly szükségeseknek látszó határozatokat megállapitottak, és decretumba foglaltak, másokat érettebb megfontolhatás végett elhalasztottak, most pedig mind amazokat mind a' jelen gyülésben hozottakat egy törvénylevélbe foglalták legyen.

Ezen előszó után előadatnak az 1446-ki decretum' határozatai, — a' kormányzóválasztást elrendelő 1-ső czikket, és Hunyady Jánosnak a' rá esett választást és annak elfogadása feletti előadását, és a' decretum' elő- és utószavát kivevén, — Kovachich Márton által 14 ágazatra osztva, mellyekre az újonan hozott határozatok 47 ágazatban, 15-diktől kezdve 61-dikig, következnek, mellyek közől:

I. Némellyek előbbi rendeleteket ismétlenek, millyenek

A' 17-ik ágazat. Hogy az ország' főpapjainak és báróinak 1445-ik

---

*) Lásd Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 43 és 44. lap.

évi februarius' elején tartott székesfejérvári gyülésök előtti zavargások alatt elkövetett hatalmaskodások' elitélése a' király' koronázásaig halasztassék.

A' 19-ik ágazat. Hogy hívségtelenség' terhe alatt senki akárkinek bántalmára külföldieket várába vagy birtokaiba be ne hozzon.

A' 25-ik ágazat. Hogy valamint egyházi személyek világiak ellen, úgy világiak is amazok ellen hatalmaskodás vagy alaptalan kereset miatt ne fejök és jószágaik' veszteségébe, hanem csak díjaikba, és károk' megtérítésébe marasztaltassanak.

A' 31-ik ágazat. Hogy kik ezután emberöléseket, vérengzéseket, oklevél-elégetéseket vagy elfoglalásokat, ház-megrohanásokat, 's másféle tetemesb illy bántalmakat elkövetnek, vagy a' múlt decretum óta elkövettek, az ország' rendeinek vagy kormányzónak, nádornak, vagy országbirájának levelével első ünnepnyolczadi székre értesítés mellett idéztessenek, és abban a' felek közt minden perhalasztás nélkűl törvény szolgáltassék.

A' 32-ik ágazat. Hogy a' pesti, és székesfejérvári (1445-ik évi) gyülésekben hozott rendeletek azokon kivűl, mellyek e' gyülés által netalán megváltoztatnak, erejöket tartsák meg.

A' 42-ik ágazat: melly a' káptalanok és conventek által költ levelek' váltságára nézve Zsigmond' törvényét megtartatni rendeli, és szóról szóra leírja, a' végéhez mindazáltal azon határozatot ragasztván: hogy, ha valamelly káptalan vagy convent e' törvényt megszegné, királyi felség vagy kormányzó és tanácsosai által pecsétjétől azonnal fosztassék meg, 's többé pecséttel ne bírhasson.

Az 50-ik ágazat. Hogy hívségtelenség és számüzés' terhe alatt senki az apostoli széktől egyházi hűbért közvetlen elfogadni, vagy valakit egyenesen oda, vagy országon kivűlre idéztetni ne merészeljen.

Az 55-ik ágazat. Hogy egyházi birák világi törvényszékek' köréhez tartozó tárgyakba ne ereszkedjenek.

II. A' többi ágazatok új rendeleteket foglalnak magokban, és ezeket könnyebb áttekintés végett 8 rendbeliekre oszthatni;

1) A' kormányzó' hatalmát és tisztét érdeklőkre, millyenek:

A' 15-ik ágazat. Hogy a' királyi jövedelmeket a' kormányzó vegye be, és híven haza' javára fordítsa.

A' 16-ik ágazat. Hogy a' kormányzó, valamelly vármegye által az iránt megkéretvén, annak részére a' nádor által közönséges gyülést tartasson.

A' 18-ik ágazat. Hogy megyés grófi hívatal örökösen előre senkinek ne adassék.

A' 26-ik ágazat. Hogy a' kormányzó, ha ki ellene vagy egész ország ellen fellázadna, annyi vármegyét felkelethessen, mennyit szükségesnek vél, sőt országos felkelést is hirdethessen.

A' 27-ik ágazat, melly által az előbbi, 1445-ki, pesti gyülésben felállított országos kapitányságok eltörültetnek.

Az 51-ik ágazat. Hogy a' kormányzó elitéltnek, levelesítettnek (*proscriptus*), vagy gonosztevőnek előbb meg ne kegyelmezzen, mintsem ha a' kitűzött szokott határidőben ellenfelének már elégtételt adott, és hogy illy embereket senki magához be ne fogadjon, és semmikép ne pártoljon, 's ha tenné, az által elkövetett gonosz tett' büntetése alá essék.

Az 56-ik ágazat. Hogy a' kormányzó melléje rendelt tanácsosaival a' megürült egyházakat illendő határidő alatt töltse be, 's azokat világiak által el ne foglaltassa, 's birtokaikat le ne tartóztassa.

Az 57-ik ágazat. Hogy megüresűlt szerzetes egyházakat azon szerzetbeli férfiakkal töltsön be.

2) Támadható zavaroknak, és hivatali visszaéléseknek elejét vevőkre; millyenek:

A' 44-ik ágazat. Hogy, ha a' királynak akármikor meghalni történnék, új király' választásában a' főpapok és bárók egymás közt meg ne hasonljanak, hanem mindegyik vármegyéből néhány nemest összehívatván, azokkal köz egyetértéssel tegyék a' választást.

A' 45-ik ágazat. Hogy az országnak főpapjai, bárói, nagyjai (*Magnates*), és nemesei, — a' jobbágytalanokat és kiknek húsznál kevesebb jobbágyuk vagyon, kivevén, — évenként pünkösd' napján összegyüljenek, és azon napon és helyen mind a' kormányzó mind a' többi bárók és tanácsosok hívatalaikat tegyék le, és úgy tárgyalják tovább az ország' dolgait.

A' 49-ik ágazat. Hogy egyező akarattal választott fejedelmök már létezvén, fejdelemségre emelés végett, a' hazafiak' közönségének akaratja nélkűl, senki valmelly külföldi fejedelemmel vagy más akár-

melly állapotú emberekkel nyilván vagy titkon szövetségbe állani, vagy az országban pártoskodni, 's pártfeleket gyűjteni, örök hivségtelenség' büntetése alatt, ne merészeljen, melly alól őt a' közönség' akaratja nélkül se a' király se a' kormányzó fel ne menthesse.

3) Táborozást és táborozókat illetőkre. Illyenek:

A' 23-ik ágazat. Hogy országos táborozást (*exercitus generalis*) se a' kormányzó se a' bán ne hirdessenek, hacsak annyi ellenség nem jön az országra, mellynek visszaverésére a' királyi jövedelmekből felállitható seregek, a' főpapok és bárók zászlóaljaikkal, és más kirendeltek és egyházi személyek zsoldosaikkal elégtelenek volnának, 's máskor a' kormányzó az itt említettekkel tartozzék táborozni.

A' 24-ik ágazat. Hogy a' nemesek régi szokáshoz képest országos táborozáskor se tartozzanak tovább, mint a' határszélekig menni.

Az 58 és 59-ik ágazatok. Hogy, ha ki a' táborozók közől fosztásokat, ragadozást, vagy verekedést elkövetne, értesítés mellett (*cum insinuatione*) megidéztetvén, az első ünnepnyolczadi széken hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassék; azok pedig, kik akár táborozáskor akár más alkalommal valahová utazván élelmi szereket kicsikarnak, hasonló idéztetés mellett a' felperesnek egyedűli esküjére az elvitt élelmi szerek' értékének, és a' perbeli eljárásra fordított költségeknek megtérítésére itéltessenek.

4) Nemesek és egyháziak' szabadságát érdeklőkre. Illyenek az előbbi szám alatt már előidézett 24-ik ágazaton túl:

A' 34-ik ágazat. Hogy főpapok, bárók, nemesek, és egyháziak' házaira Budán adó ne rovassék, zsellérejik mindazáltal vagyonuk' mennyiségéhez képest megrovathatván.

A' 38-ik ágazat. Hogy egyházi férfiaktól, idegenektől, és nemesek' élelmi szereiktől és olly holmijaiktól, mellyeket nem kicserélés végett visznek valahová, semmi vámpénz se vétessék.

Az 52-ik ágazat, melly a' pénz' értékének gyakor változása és meghamisíthatása miatt az rendeli: hogy ezután mind a' gabonából mind az apró állatokból járó dézsma mindenütt, ott is, hol eddig pénzen szokott megváltatni, természeti mivoltában vétessék ki, és hogy azon földekre, mellyeken a' dézsma fekszik, a' falusiak marháikat a' szokott idő' lefolytáig kár-megtérités' terhe alatt ne bocsássák.

A' 60-ik ágazat. Hogy a' hatalmasok és országnagyok akár táborozáskor akár más alkalommal ide 's tova kelvén se gazdag se szegény nemesek' házaikra ne szálljanak.

A' 61-ik ágazat. Hogy, a' mint az régi időktől fogva megtartatik, dézsmát és kamaranyereséget fizetni se jobbágyos se jobbágytalan nemes ne tartozzék.

5) Igazságtalan terheket és kötelezéseket törlesztőkre. Illyenek:

A' 33-ik ágazat. Hogy letartóztatásokat vagy megzálogolásokat akármiféle tett vagy adósság miatt tulajdon hatalmával senki se tegyen, 's ha ki tenne, és megöletnék vagy máskép megkárosíttatnék, rabló gyanánt tekintetvén, szenvedett sérelme semmi biróság által meg ne boszszúltassék.

A' 37-ik ágazat. Hogy az Albert király' halála óta felállított vámok, valamint a' hidak' fentartása végett adottak is, ha a' hidak jó karban nem tartatnak, törültessenek el.

A' 39-ik ágazat. Hogy, ha a' vám' ura oklevéllel be nem bizonyíthatná, mellyek legyenek vámhelyének hamis útjai, a' dolog' kinyomozása az illető vármegye' szolgabirájára bízassék.

A' 46-ik ágazat. Hogy minden, jogtalan kényszerítés által akár fogság alatt akár más körűlményekben eszközlött, felvallások, rólok költ oklevelekkel együtt, érvényteleneknek tekintessenek.

6) Gonosztetteket fenyítőkre; millyenek az egy részben ide sorolható 51-ik ágazaton kivűl:

A' 21 és 22-ik ágazatok. Hogy senki ismeretes gonosztevőket várába vagy másféle birtokába be ne fogadjon 's ott nekie menedéket ne adjon, másképࡱ mihelyest azon vármegyének megyei törvényszékén öszszegyült nemesei azokat gonosztevőknek nyilatkoztatták, és arról a' megye' grófjának vagy algrófjának és szolgabiráinak pecséte alatt levelet kiadtak, azonnal a' kormányzó vagy más, kit a' megyének közönsége megkeresend, mind a' gonosztevőnek magának mind pártolójának minden birtokait foglalja el, és mindaddig lefoglalva tartsa, míg kegyelmet nem nyerendhet, azonkivűl akárkinek minden büntetés' félelme nélkűl szabad levén az illy gonosztevőt magát, habár nemest, mindenétől megfosztani.

A' 43-ik ágazat. Hogy, ha ki, akár nemes akár nemtelen, urának várát, kastélyát, vagy házát árulólag másnak átadná, hívségtelenkedőnek tekintessék, 's őt a' ház vagy vár' ura akárhol befogathassa.

A' 48-ik ágazat. Hogy, ha ki egyszer már kiadott várat, kastélyt vagy más birtokot ismét visszafoglalna, hívségtelenség' büntetése alá essék.

7) Kamara' jogait érdeklőkre; millyenek:

A' 40-ik ágazat. Hogy kamaranyereség' fejében senkire több ne rovassék, mint régi időktől fogva rovatni szokott, és hogy folyó pénzben szedessék be, 's annak aranyforintokbani fizetésére senki se szoríttassék.

Az 53-ik ágazat. Hogy a' pénzverés előbbi állapotjára helyeztessék vissza úgy, hogy 200 denár egy aranyforint értékével bírjon, 's minden apró pénzben fizetetni szokott jövedelmek illy denárokban fizettessenek; továbbá hogy ezen pénzláb az egész közönség' megegyezése nélkűl többé meg ne változtathassék.

Az 54-ik ágazat. Hogy ezen pénzek' veréséhez az ország' közönsége által a' várasokból dologhoz értő, hív, és tetteikért felelettel tartozó emberek rendeltessenek, kik akármelly hatalmasok' kivánatára a' kijelelt pénzlábtól az illy vétségekben fenálló büntetések alatt eltérni ne merészeljenek.

8) Igazságkiszolgáltatást tárgyalókra. Illyenek a' már fenn előidézett 31-ik ágazaton túl:

A' 28-ik ágazat. Hogy ez után meghagyó éves levelek (*Literae Annuales*) az egyházaknak és egyházi férfiaknak részére ne adassanak ki. — Ezen leveleket, mint maga helyén megjegyzém, I. Károly király hozta divatba.

A' 29-ik ágazat. Hogy, ha ki tő- és határszomszédai, és azon megyebeli nemesek által igazolhatja, hogy oklevelei a' zavargások alatt elégtek, vagy elrablattak, azon nemes jószágaitól, mellyeknek birtokában létezik, vagy akkor létezett, meg ne fosztathassék, kivevén ha ellenfele alapos okokkal törvény előtt jogát kivíhatná.

A' 30-ik ágazat. Hogy évenként négy ünnepnyolczadi törvényszékek folyvást tartassanak, és országos táborozás' esetén kivűl el ne halasztassanak.

A' 35-ik ágazat. Hogy a' megye' grófja és algrófja a' nemesek' közönsége által kiküldött szolgabirák nélkűl birságot ki ne vehessenek, és ha azt tevén eljárásuknál valamelly bántalommal illettetnének, azt törvény előtt meg ne bosszúlhassák.

A' 36-ik ágazat. Hogy a' megyék' grófjai, algrófjai és szolgabirái az országrendei' köz gyülésein kivűl birságokat ne határozhassanak, se ne biráskodhassanak a' vármegyének törvényszékén kivűl. Továbbá hogy a' nemesek és jobbágyaik a' megye' grófjának vagy algrófjának élelmi szereket adni ne tartozzanak.

A' 41-ik ágazat. Hogy a' megyei, és más akármiféle birák egy gíra birság helyett 100 denárt elfogadni kötelesek legyenek.

A' 47-ik ágazat. Hogy a' jelen zavargások alatt elfoglalt várakba és jószágokba történt visszaiktatás feletti oklevéltől a' káptalan vagy convent aranyforintnál vagy annak értékénél többet ne vegyen.

V. László királynak I-ső decretuma, vagy inkább biztosítási levele 1453-ik évi Dorottya' napján Pozsonban az ott összegyűlt ország' főpapjai, bárói, és nemesei' közönségének részére költ, 's 10 ágazatra oszlik.

Előszavában előadja a' király, hogy Fridrik császár' hatalma és nevelése alól kiszabadulván, és a' nála Bécsben összegyült ország' rendei által egy szóval és lélekkel királylyá felvétetvén, általok Pozsonba vezettetett legyen, és hogy ott az ország' főpapjai, bárói, és nemesei többek közt, mik köz egyetértéssel elhatároztattak, jelesen az e' levélben foglalt ágazatokat jóváhagyás és megtartásuk' fogadása végett elébe terjesztették.

E' következő pedig azon ágazatoknak tartalma:

1-ső ágazat. Hogy a' király esküvel fogadandja Magyarországnak és lakosainak mindazon jogok, szabadságok, törvények, és jóváhagyott szokások' elvezésébeni sértetlen megtartását, mellyekében azokat elődei, jelesen Zsigmond és Albert császárok megtartották, valamint azt is: hogy az ország' határait el nem idegeníti, hanem tehetsége szerint védendi, és az elidegenítetteket visszaveendi.

2-ik ágazat. Hogy viszont az ország' főpapjai, bárói, főemberei, nemesei és összeséges hívei, valamint szinte a' jelenlevő nemes követek is a' királynak hűséget és engedelmességet esküdni tartozzanak.

3-ik ágazat. Hogy a' király Székesfejérváron tartandó országgyülés előtt, mellyre a' hazafiak 40 nappal előbb szétküldendő királyi levelek által meghívandók lesznek, külföldieknek sem egyházi sem világi hivatalokat, sem örökségeket nem adand, azután pedig azt, mi ott határoztatni fog, pontosan megtartja.

4-ik ágazat. Hogy minden, akármelly rendű és állapotú hazafiaknak, kik Albert király' halála óta ellene és koronája ellen valamit vétettek, minden kivétel nélkűl örökre teljes bocsánatot, és, ha kik azt kivánnák, különös kegyelmező leveleket is adand.

5-ik ágazat. Hogy édes anyjának és Ulászlónak minden, akárki' részére tett, adományait visszahúzza, és megérvényteleníti, egyedűl az anyjának fejérvári egyházat érdeklő adományát kivéve.

6-ik ágazat. Hogy minden ujonan épített kastélyok, — a' király' engedelmével és az ország' rendei' pecsétje mellett épülteket kivevén, — hívségtelenség' büntetése alatt, felső részeken ugyan e' levél' költétől 15 nap alatt, alsó vidékeken pedig félböjt utáni nyolczad napig rontassanak le.

7-ik ágazat. Hogy ugyanazon büntetés alatt félböjt utáni nyolczad napi minden, igazságos ok nélkűl elfoglalt, várak, kastélyok, birtokok, és másféle akár egyházi akár világi jogok letartóztatóik által adassanak vissza.

8-ik ágazat. Hogy a' kormányzó úr által törvény' értelmében tett minden adományok erősíttessenek meg.

9-ik ágazat. Hogy az értesitéssel tett idézések (*Insinuationes*) tartsák meg foganatosságukat.

10-ik ágazat. Hogy szokatlan taksák semmi szín alatt se vétessenek.

Végre utószavában előadja a' király, hogy mind ő az első ágazatra, mind az ország' rendei a' másodikra esküjöket letették, a' többiekre nézve pedig igéri, hogy azokat sértetlenűl megtartani, és foganatosan végrehajtani fogja.

E' decretumban két dolog különös megjegyzést igényel: 1) hogy az országgyülésre meghívó levelek' szétküldése' határidejének meghatározása e' decretumban fordúl legelőször elő. — 2) Hogy e' decretumban második példáját találjuk a' hűség' esküje' országunk' rendei általi letételének. — Az első I. Károly alatt tűnt elő.

V. Lászlónak II. decretuma, vagy inkább egyes vármegyéhez szóló, 's az országnak Budán összegyült rendeivel rendkivűli országos felkelés iránt hozott határozatait magában foglaló felkelési parancsa, Budán 1454-ik évi Pál' fordulása' napján költ, 's 16 ágazatra terjed.

Előszavában elbeszéli a' király, hogy a' török császár hír szerint hatalmas sereggel készűlvén hazánkra ütni, nehogy hazánkat, mint egykor a' tatár, készületlenűl lepje meg, és azt, mint közelebb múlt napokban Konstantinápolylyal tevé, egészen felforgassa, az országnak, királyi meghívására Budán összegyűlt, főpapjaival, báróival, nemeseivel, és a' vármegyék' választott követeivel tizenegy napi tanácskozás után erőteljes táborozást rendelt, és hogy az aziránti határozatokat e' levele által a' megye' rendeivel közlendőknek tartotta. E' következő pedig azon határozatoknak tartalma:

Az 1-ső ágazat előadja: hogy a' király Hunyady János bisztriczai örökös grófot folyó egész évre felkelő seregének főkapitányává (*Capitaneus Generalis*) nevezte.

A' 2-ik ágazat rendeli: hogy az ország' főpapjai, bárói, nemesei, és főemberei közől némellyek választassanak, kik először ugyan nyomozzák ki, hány királyi zászlóaljat lehessen a' királyi jövedelmekből állítani, azután pedig mind a' királyi jövedelmek' beszedéséről és czélirányos kezeleséről, mind pedig arról gondoskodjanak, hogy a' zászlóaljakkal táborozni szokott bárósági hivatalt viselők zsoldjaikat a' királyi jövedelmekből rendesen kikapják, és zászlóaljaikkal táborozásra készen legyenek.

A' 3-ik ágazat parancsolja: hogy a' főpapok és nagyobb méltóságú egyházi személyek zászlóaljaikkal és lándzsáikkal Zsigmond király alatti gyakorlat szerint táborozzanak; ha kiknek jövedelmeik mindazáltal az ellenségeskedések által megcsonkúltak volna: azoknak felkelési terhét a' fennérdeklett választott férfiak szállítsák alább. Továbbá hogy a' kisebb méltóságú egyházi férfiak ugyanazon választott férfiaknak lelkiismeretes mérséklése szerint jövedelmeikhez képest viseljék a' felkelés' terhét.

A' 4-ik ágazat azt rendeli: hogy minden akár egyházi akár világi személyek minden 100 jobbágy kaputól jól felfegyverzett 6 lovagot és 2 gyalogot állítsanak, a' jobbágytalan nemesek pedig fejenként keljenek

fel, és a' fiúgyermekek helyett is fegyveresek, az országnagyok által ugyan mindenik fejtől egyegy, mások által pedig értékeikhez képest állíttassanak. — Hogy pedig mindezek pontosan teljesíttessenek, a' nemesek' közönsége minden vármegyében annyi hitelt érdemlő előkelő férfiakat válaszszon, mennyi szolgabirák léteznek, kik letett hitök után a' szolgabirákkal egyesűlve a' jobbágy kapukat pontosan összeszámítván egyenként határozzák meg: hány és minő fegyverest tartozzék kiki állítani, és a' személyesen felkelő miképen tartozzék felkelni, egyebek pedig a' felkelés' terhét viselni, valamint azt is, kik legyenek szegénység, öregség vagy betegség miatt felkeléstől felmentve. Továbbá hogy mindenik vármegye alkalmas sereg-vezérlőt (*Ductor belli*) nevezzen, ki magát megyéje' fegyvereseivel annak idejében a' sereg' főkapitányához csatolja.

Az 5-ik és 6-ik ágazatban rendeltetik: hogy ez egyszer minden országnagy, báró, vitéz, nemes, kicsiny és nagy, fejenként önszemélyében felkelni tartozzék, több osztozatlan csekély értékü nemes testvérek közől mindazáltal a' kötelesség csak egyet terhelvén. Továbbá hogy a' várakban több várnagyok közől csak egy és annyi néppel maradjon otthon, mennyit a' választott személyek annak őrizetére szükségesnek tartandnak, az elők elő nemesek' házaikban pedig egy nemes, mint gondviselő, szinte otthon maradhasson ugyan, de maga helyett mást küldeni tartozzék.

A' 7-ik ágazat rendeli: hogy több megyékben birtokos nemeseknek felkelő jobbágyai az összeszámítók által uraik mellé azon vármegyébe küldessenek át, mellyben azok lakoznak, kik, ha úgy kivánnák, azokkal tulajdon zászlót emelhessenek, rólok mindazáltal a' főkapitánynak felelni tartozván.

A' 8-ik ágazatban rendeltetik: hogy kiki egész táborozás alatt tulajdon költségén éljen, 's mindent kész pénzen megfizessen, és ha ki mit erőszakosan elvenne, a' megye' hadának vezérlője által azonnal elégtételre szoríttassék.

A' 9-ik ágazat rendeli: hogy azok is, kik kamaranyereséget nem fizetnek, úgymint a' királynak, despotnak, Czillei grófnak, és országnagyoknak városai, egész Slavónia, továbbá a' jászok, kúnok, oláhok,

és tatárok, a' fen kijelelt mód szerint szinte számíttassanak össze, és a' szerint táborozni tartozzanak.

A' 10-ik ágazat az egyházi és világi mindennemű törvényszékeket ezen táborozás' végeig, a' jobbágy költözéseket és átviteleket pedig jövő sz. Márton' napjáig megszűnteti.

A' 11-ik ágazat azt határozza: hogy, ha ki hiányosan teljesítené felkelési kötelességét, a' megintés után 15 nap alatt tartozzék a' főkapitánynak mindenik hiányzó lovagért 16, gyalogért pedig 10 aranyforintot fizetni, máskép a' megyei hadvezér a' megyének szolgabiráival és választott összeszámitóival jószágait foglalja le.

A' 12-ik ágazat a' felkelési kötelességet pénzbeli fizetésre változtatni főbenjáró büntetés alatt tilalmazza.

A' 13-ik ágazat azokra, kik a' seregtől elszöknének, nemesekre ugyan birtok-, nemteleneknre pedig fővesztéséget rendel, valamint azokra is, kik uraik által kiállíttatván, vagy zsoldba szegődvén velök menni vonakodnának.

A' 14-ik ágazatban a' király és az ország' főpapjai, bárói, és nemesei keresztény hitökre fogadják: hogy illy szokatlan, 's a' hazafiak' szabadságától, és régi szokástól eltérő felkelést soha többé nem hirdetendnek, hanem régi szokás mellett maradandnak.

A' 15-ik ágazat rendeli: hogy a' fennemlített megyei választottak a' szolgabirákkal minden hatalmaskodó tett és birtokelfoglalások felett, minden elhalasztás' kizártával, igazságot szolgáltatni, a' megye' grófja vagy algrófja pedig méltóságának vesztesége alatt azt végrehajtani tartozzanak.

A' 16-ik ágazatban a' király ezeknek következésében a' vármegyei rendeknek meghagyja: hogy követeik ezen levéllel hozzájok visszaérkezvén, tüstént megyei törvényszékökbe gyűljenek össze, és mindent úgy intézzenek el: hogy, mihelyest a' főkapitány' levelét veendik, azonnal ellentállásra elkészülten a' megye' hadának vezérével a' kijelelendő helyen megjelenhessenek, a' kijelelt büntetések és király' neheztelése alatt máskép nem teendők.

II. *Egyéb említést igénylőkről.*

Az itt előterjesztett decretumokon kivűl törvénytudományi tekintetből említést igénylenek itt e' következők is:

I. Hogy e' korban évenként országos gyülések tartattak. Jelesen azon 1445, 1446, 1447, 1453 és 1454-ik évi országos gyüléseken túl, mellyeknek decretumaik előterjesztettek, országos gyülés tartatott: 1) 1446-ik évben a' rákosi országgyülés előtt Székesfejérváron, a' mint ezt az 1446-ki decretum' előszava tanúsítja. — 2) 1448-ik évben Pesten, miről az ország' rendeinek azon országgyülésből úrnapja utáni hétfőn költ, 's hárm. törv. II. r. 14 czíme' 50—82-ik §§-aiban előadott levele tanuságot ad. — 3) 1449-ik évben ismét Pesten, a' mint ez Hunyady János kormányzónak, és az ország' rendeinek V. Miklós pápához ezen gyülésből junius' 24-kén költ leveléből [a]) kiviláglik. — 4) 1450-ik évben szinte Pesten, a' mint ezt az ország' összeséges főpapjai, bárói, grófjai, vitézei, és főembereinek ezen országos gyülésből V. Miklós pápához demesi prépostság' ügyében azon évi junius' 12-kén irt levele [b]) tanusítja. — 5) 1455-ik évben, melly gyülés Győrött kezdődvén Budára áttétetett, tanusítván ezeket az ország' főpapjai, bárói, és főembereinek pápa ő szentségéhez ezen országos gyülésből julius' 21-kén költ levele, jelesen annak aláirása [c]). — 6) 1456-ik évben Pesten. Bizonyítja ezt a) V. László királynak 1455-ki sz. Márton' napja utáni vasárnapon költ, 's Bártfa városát az 1456-ik évi vízkereszt utáni nyolczad napon Pesten tartandó országos gyülésre meghívó levele [d]), és b) az országunk' Péterváradon összegyülve volt több főpapjai, bárói, és nemeseinek 1455-ik évi Tamás' napja előtti csötörtökön költ 's a' hét-székbeli erdélyi szászokhoz szóló levele [e]), mellyben a' szóban levő 1456-ki országgyülésnek kirendelve volt határnapját a' király' szószólóinak megegyezésével vízkereszt' tizenötöd napjára átteszik. — 7) 1457-ik évben Pozsonban, tanusítván ezt V. Lászlónak Sopron városához szóló, 's ugyanazon évi sz. László' napján költ levele [f]), mellyben azt azon évi sz. Margit' napján Pozsonban tartandó országos gyülésre meghíja.

---

[a]) Kovachich Vestigia Comit. 273. lap. — [b]) Ugyanott 273—278. lap. — [c]) Ugyanott 286. lap. — [d]) Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 123 és 124. lap. — [e]) Ugyanott 124—126. lap. — [f]) Ugyanott 129 és 130. lap.

II. Hogy e' korban, mind az ország' rendeinek igazgatása, mind pedig V. Lászlónak személyes országlása alatt, a' mint már az 1445-ik évi decretumnál megérintettem, nagyobb erőkifejtés és egyetértés szükséges levén, vagy a' feltett czélnak kivitele azt megkivánván, országos gyülésekre királyi városok is követeik általi megjelenésre meghívatni szoktak. Tanusítják ezt az ország' rendeinek már előadott 1445-ki pesti decretumán túl: 1) Az ország' összeséges főpapjai, bárói, nemesei, és főembereinek Bártfa városa' közönségéhez Budán 1447-ik évi februarius' 25-kén költ, 's azt az ugyanazon évi sz. Gergely' napján Pesten tartandó országos gyülésre meghívó levele [a]), mellyben más királyi várasoknak oda történt meghívatása is említtetik. — 2) Ugyanazoknak Kassa, Lőcse, Bártfa, és Eperjes királyi várasok' birái, igazgatói, és eskütteihez Budán 1449-ik évi sz. háromság' napján költ levele [b]), mellyben őket felszólítják: hogy jelen gyülésökbe, mivel az ő közbenjövetelökkel a' békét brandisi Giskra Jánossal könnyebben megköthetőnek remenylik, követeket küldjenek, kik az ország' javára és László király' dicsőségére, 's jelesen Giskra Jánossali békekötés iránt tartandó tanácskozásokban jelen legyenek. — 3) V. László királynak Kassa városához Bécsben 1452-ik évi sz. Gál' napján költ, 's ugyanott azon évi sz. Márton' napján tartandó diétára és gyülésre meghívó levele [c]), mellyben a' király kijelenti: hogy az ő közbenjövetelök, és közremunkálásuk által a' dolgoknak üdvösb elhatároztatását reményli. — 4) Ugyancsak V. László királynak 1455-ik évi sz. Márton' napja utáni vasárnapon Bécsben költ, 's Bártfa városát jövő 1456-ki vízkereszt' nyolczad napján tartandó pesti országos gyülésre meghívó, már fenn említett, levele [d]). — 5) Ráfael kalocsai érseknek, Hunyady János' országunk főkapitányának, Gara László nádornak, és Péterváradon gyülést tartó más főpapok, bárók, és nemeseknek a' hétszékbeli erdélyi szászokhoz szóló, 's 1455-ik évi Tamás' napja utáni csötörtökön költ levele [e]), mellyben a' király által jövő évi vízkereszt' nyol-

---

[a]) Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 50 's 51. lap.

[b]) Ugyanott 110. lap.

[c]) Ugyanott 115 és 116. lap.

[d]) Ismét ott 123. lap.

[e]) Szinte ott 124—126. lap.

czad napjára hirdetett országgyülésnek azon ünnep' tizenötöd napjára történt áttételét tudtokra adják, és őket mindenkép kérik: hogy közőlök legalább is négy jámbor férfiút jókorán küldeni el ne mulaszszanak, kikkel az annyira szükséges országos táborozás' állapotjáról tanácskozni, és határozni lehessen. — 6) V. László királynak 1457-ki sz. László' napján Bécsben költ, és Sopron városát azon évi sz. Margit' napján Posonban tartandó országos gyülésre meghívó levele [a]).

Egyébaránt, jóllehet ezeknek tanúsága szerint a' várasok országos gyülekezetekre e' korban meghívatni szoktak, a' decretumokban vagy azoknak előszavaikban mindazáltal, — az 1445-ki decretumot egyedűl kivevén, — úgy, mint törvényhozás' részvevői, nem említtetnek.

III. Hogy jóllehet az ország' rendei Hunyady János kormányzót királyi hatalommal és jószágadományzó tehetséggel felruházták, mindazáltal a' királyi jogokat önmagok is gyakorlák. Így például, mint az előbbi pontban láttuk, országgyülésre meghívó leveleket, kegyelemlevél-erősítéseket [b]), jószágelidegenitési jóváhagyásokat [c]), 's birói leveleket és parancsokat [d]) kiadának.

IV. Említést érdemlenek következő oklevelek is:

1) Az ország' összeséges főpapjai, bárói, főemberei, és nemeseinek Zabolch vármegye' főpapjai, bárói, nemesei, 's minden rangú birtokos embereihez, és királyi vagy királynéi szabad városaihoz intézett, 's

---

[a]) Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 129. lap.

[b]) Lásd az ország' főpapjai, bárói, nemesei, és főembereinek Pest mellett tartott gyülésökből, Berénszállásai Mártonnak önmaga és Magyarország' határai közt lakó minden filisteusok' nevében tett kérésére, 1446-ik évi pünkösd utáni pénteteken költ, 's Zsigmond királynak azon nyilt levelét megerősítő ünnepélyes levelöket, mellyben Zsigmond király az érdeklett jászokat mind személyeikre mind áruikra és javaikra nézve egész országszerte minden vámfizetés alól, és egyszersmind az ország' mindennemü biráinak és igazságtevőinek biróságától felmentette, és egyedűl ideiglen rendelt kapitányaik' itélete alá vetette. Kovachich Supplem. ad Vestig. Com. II. köt. 47—49. lap.

[c]) Lásd az ország' összeséges főpapjai, bárói, nemesei, és főembereinek azon 1447-ik évben Budán költ levelét, mellyben bizonyos horvátországi helységnek paulinusok' részére tett ajándékozásához megegyezésöket és jóváhagyásukat adják. Kovachich Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 106. lap.

[d]) Lásd az 1447-ki decretumnak 31-ik ágazatát ugyanottan a' 77-ik lapon.

Pest mezővárosában 1446-ik évi úrnapján költ levele [a]), mellyben — előadván akkori gyülésöknek azon határozatát, hogy az ország' védelmének eszközölhetésére minden akármelly mentességü várasban és községben minden öt kapura, és minden jobbágytalan öt nemesre egy egy forint rovassék, és az 15 nap alatt befizettessék, — azt parancsolják: hogy az ország' kormányzója által arra kinevezett János püspök vagy annak embere által ezen terhet magokra rovatni engedjék, és azt nekie jószágaik' lefoglaltatásának és tíz gírának terhe alatt 15 nap alatt kifizettessék.

2) Hunyady János kormányzónak, és névenként elősorolt 2 érseknek, 5 püspöknek, 8 országbárónak, 25 főembernek 's nemesnek, 121 magyar vármegyei, és 6 slavóniai követeknek, mint a' hazafiak' egész testülete' képviselőinek, Hédervárai Imre machói bán, néhai Hédervárai Lőrincz' fia' részére 1447-ik évi kereszt' felemeltetése utáni szerdán Budán költ, 's az országnak, Hunyady Jánosnak, és más néhányaknak pecséteikkel erősített levele [b]), mellyben őtet arról megnyugtatják: hogy az atyja által haláláig bírt Buda várát az ország' határozata szerint Hunyady János kormányzónak valóban átadta.

Ezen oklevélre nézve némi megjegyzést érlemlenek e' következők is: 1) Hogy abban 37 vármegyének követei fordulnak elő, mellyek közől ötnek egyegy, hatnak két két, kettőnek három három, kettőnek öt öt, huszonkettőnek pedig négy négy követei neveztetnek. — 2) Hogy Verőcze, Pozsega, és Valkó vármegyék Slavóniával ellentételben vétetnek, és magyarországi vármegyék közé számítva állanak.

3) Az ország' összeséges főpapjai, bárói, nemesei, és főembereinek pesti országos gyülésökből 1448-ki úrnap utáni hétfőn költ levele [c]), mellyben zömléni Deák Gábor (*Gabriel Literatus de Zömlén*) által költött minden ál leveleket, annak tulajdon vallomása szerint, elősorolnak, 's azokat mind érvénytelenekké nyilatkoztatják.

4) Az ország' összeséges főpapjai, bárói, grófjai, vitézei, és főembereinek pesti országos gyülésökben 1450-ik évi junius' 12-kén V.

---

[a]) Lásd Kovachich Vestigia Comit. 261—263. lapjait.

[b]) Lásd ugyanott a' 265—270. lapokat.

[c]) Lásd Verbőczy' hárm. törv. II. r. 14 czime' 50—82. §§-ait.

Miklós pápához költ, 's demesi prépostság' dolgát érdeklő levele [a]), melly prépostságot Hunyady János kormányzó István mester országitélőmesterének (*Protonotarius Regni*), 's esztergomi sz. Tamás' prépostjának, a' pápa pedig későbben sz. Pál remete' szerzetebéli Bálint atyának ajándékozott. Ezen oklevélben országunk' rendei a' magyar király' egyház pártfogói jogát férfiasan védik és nyiltan kimondják: hogy azon egyház' ajtaját előbb ellenségnek, mintsem az ország' szabadsága' sérelmével Bálint atyának nyitandják meg.

5) László királynak azon 1453-ik évi levele [b]), melly által Hunyady Jánost nagy érdemeiért fiaival és örököseivel együtt Bistricz városa' és egész kerűlete' örökös szabad nagyobb grófjává (*Perpetuus Liber Comes Major*) nevezi, és a' bisztriczai kerületet örökös grófsággá (*Perpetuus Comitatus*) változtatja.

6) Ismét László királynak 1457-ik évi szűz Mária' látogatása' napján Bécsben költ két rendbeli levele, mellyek közől egyik Pozson városához [c]), másik a' király' lovászmesteréhez, marsallokhoz és szállásosztogatókhoz [d]) szól. Amabban meghagyja, hogy a' város a' kalocsai érseknek, 's váradi, pécsi, és olmüczi püspököknek, és alcanczellárjának, az egri prépostnak, illendő szállásokat készítsenek; emebben pedig, hogy a' lovászmester, marsallok, és szállásosztogatók a' most említett személyeknek kijelelendő szállásokat minden változtatás nélkűl hagyják meg.

Itt van első oklevélbeli nyoma az országgyülési szállásosztogatásoknak. Végre

7) V. Miklós pápának azon 1452-ik évi aprilis' 22-kén költ levele [e]), mellyben némellyek által tett kétségeknek eloszlatása végett V. László király' közbenjárására kinyilatkoztatja: hogy az esztergomi érsek, mint az ország' papi főnöke 's primása, és az apostoli szék' született követje minden országos gyülekezetekben (*Parlamentis*) és akármelly ünnepélyes tételeknél a' király után ülési és szavazati elsőséggel bír, 's

---

a) Lásd Kovachich Vestigia Comit. 274—278. lapjait.

b) Lásd Kovachich Supplem. ad Vestig. Com. II. köt. 117. lapját.

c) Lásd ugyanott a' 130 és 131. lapokat.

d) Lásd ismét ott a' 131 és 132. lapokat.

e) Lásd ezen oklevelet Péterffy' egyházi zsinatai' II-ik kötetének 293 és 294. lap.

hogy követsége' határinak egész kiterjedésében akárhol maga előtt keresztet vitethet, és minden elébe terjesztett ügyeket közvetlen itélhet 's elintézhet. Ugyanezen levél tanusítja azt is, hogy V. Miklós pápa egy előbbi levele által az esztergomi érsekeknek primási, és született követségi méltóságát örökre megerősítette.

KORVÍN MÁTYÁSRÓL,

1458-DIKI JANUARIUS' 24-KÉTŐL 1490-DIKI APRILIS' 4-DIKÉIG.

Korvín Mátyás, Hunyady János egykori kormányzónak fia, — kit az V. László' halálakor Budán jelen volt főpapok és bárók' meghívására király-választás végett Pesten összesereglett ország' rendei [a]), ez úttal királyi származásrai tekintet nélkűl, fogolyból királylyá választottak [b]), 's ki Fridrik császárt magyar királyi székre emelni törekvő Gara László nádornak, és más néhány hatalmas országnagyoknak pártütését meghiúsítván [c]), 's Fridriket a' szent koronának és Sopron városának 60000

---

[a]) Lásd Kassa városához Budán 1457-ik évi sz. András' másod napján költ, 's királyválasztásra újév' napjára meghívó levelöket, melly Diénes kardinál 's esztergomi érseknek, 4 püspöknek, Gara László nádornak, és más 6 országnagynak aláírását viseli. Kovachich, Vestigia Comit. 290 és 291. lapjain.

[b]) Lásd Szilágyi Mihály' decretumának előszavát, és Kassa városához intézett, 's 1458-ik évi sz. Pál' fordulása előtti kedden Pest városában költ levelét, mellyben Mátyásnak szerencsésen megtörtént királylyá választását tudtokra adja. Kovachich Vestigia Comit. 294. lapján.

[c]) Lásd 1) Gara László nádornak és más névszerint kijelelt 20 főembernek Wynáron 1459-ik évi Bálint' napja utáni szombaton költ, 's Máté erdélyi püspök, Frangepán Márton, wegliai, szegniai és modrusi gróf, és kepchei Kapler János által is elfogadott szövetségi levelét, mellyben előadják: hogy Fridrik császárt azon oknál fogva, mert mint V. Lászlónak vérségi atyafia annak minden fejedelemségeiben és birtokaiban örökösűlt, és a' szent koronát eddiglen kezei közt híven őrzé, és jelenleg őrzi, magyar királylyá választották, és ő császársága ezen választást, és leendő koronáztatását elfogadta legyen, és eskü alatt fogadják: hogy a' császárnak megkoronáztatását, és királyi méltóságnak egyedűli birtokábani megtartását életök és minden vagyonuk' feláldozásával is eszközlendik. Kovachich, Vestigia Comit. 348—352. lap. — 2) Mátyás királynak Budán 1459-ik évi Scholastika' napján költ azon szövetség feletti levelét, mellyet 2 érsekkel, 8 püspökkel, és 36 névszerint elősorolt világi főemberekkel a' pártütők ellen kötött; mellyben ezek ugyan nekie tántoríthatlan hűséget, és pártolást igér-

arany váltságpénz iránti kiadására kénytelenítvén [a]), és magát 1464-ik évi nagy-csötörtökön (martius' 29-kén) megkoronáztatván [b]), nemcsak a' fellázadt erdélyieket [c]), 's a' moldvai vajdát Istvánt, ki fejedelemségét

---

nek; a' király pedig azoknak fogadja: hogy őket minden igazságos jogaikban és jó szokásaik' élvezésében meghagyja, a' pártütők ellen egész tehetsége szerint védendi, az ország' törvényeiben és szokásaiban tanácslatok és megegyezésök nélkűl változtatást nem teend; ha a' pártütők váraikat vagy más birtokaikat elfoglalnák, mihelyest azokat akárhogyan visszaveheti: nekiek minden váltságfizetés nélkűl visszaadandja. Kovachich, Vestig. Com. 352—355. lap. — 3) Ismét Mátyás királynak Budán 1459-ki sz. Imre' napja utáni kedden költ azon levelét, mellyben Rozgonyi Sebestyén erdélyi vajdának és vele Mátyás' részére összeszövetkezett hat főembernek a' hadnak egész lefolyása alatt évnegyedenként 4000 forint segédpénzt igér, és egyszersmind fogadja: hogy valamint ők a' külön békekötés' jogáról lemondottak, úgy ő is őket az elleneivel kötetendő békeszerződésből ki nem hagyandja. Ugyanott 355 és 356. lapon. — 4) Fridrik császár' azon levelének töredékét, mellyben 1459-ik évben a' bozini grófok' czímerét iránta tett érdemeikért megöregbíté. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 147. lapon. — Végre 5) Mátyás királynak Pozson városához szóló, 's Budán 1459-ik évi Gergely pápa' napján költ azon levelét, mellyben parancsolja: hogy esküjökről megemlékezvén, Fridrik császárt, ki magát néhány békezavarók által magyar királylyá neveztette, és Pozsonba bevezettetni akarja, se magát se követőit városukba be ne bocsássák. Ugyanott 148 és 149. lapon.

[a]) Lásd a' császárral kötött béke feletti szerződést Pray' Évkönyvei' III. köt. 282—298. lapjain. Továbbá az ország' rendeinek budai országos gyülésökből Fridrik császárhoz írt, 's az általa tett, habár környülményeikhez képest terhes feltételeknek elfogadását jelentő 1463-ik évi levelét. Kovachich Vestigia Comit. 368 és 369. lapjain. Végre István kalocsai érseknek, János váradi püspöknek, Palóczi László gróf országbirónak, és Zápolya Imre kincstárnoknak erdélyi szászokhoz 1463-ik évi sz. Jakab' napján Sopronban költ azon levelét, mellyben nekiek hírűl adják: hogy a' több évekig országon kivűl létezett szent korona azon évi sz. Jakab apostol' napja előtti vasárnapon hat óra tájban a' királynak és országnak visszaadatott legyen, és jelenleg az ő kezeik közt létezik. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 162. lapon.

[b]) Lásd Verbőczy' hárm. törv. II. r. 14. cz. 47. §-át, 's Mátyás király' II-ik decr. előszavát, és Pozson városa' birája-, esküdtjei-, és lakosaihoz szóló, 's 1464-ik évi gyertya-szentelő előtti szombaton Slavónia-, Dombró városában költ levelét, mellyben nekiek meghagyja: hogy koronázásának ünnepélyére jövő virágvasárnapra a' koronázásnak szokott helyére követeket küldjenek. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. 163. lapon. — [c]) Lásd Rozenich' többször említett munkája' II. köt. 125. lapját, és az ott előadott kútfőket.

ellene biztosítni akarván, magát törökök' hatalma alá veté [a]), és az országnak őtet koronájától későbben ismét megfosztani, és Kázmér lengyel királyi herczeget királyi székre emelni esküttörőleg mesterkedő számos főpapjait, világi nagyjait, és nemeseit [b]) jobbágyi hűségre téríteni, hanem külső ellenségeit is, Podiebrád György cseh királyt, kit a' pápának és császárnak sürgetésére hitvédelem' szine alatt támada meg, és a' több ízben szövetség-szegő Fridrik császárt legyőzvén, és a' törökök' roppant erejét számos ütközetek által megtörvén, Magyarország' birtokait épségökben megtartani, a' koronának Moldva iránti jogát szilárdabb lábra állítani [c]), Fridrik császár ellen az ausztriai tartományokat meghódítani [d]), 's Podiebrád' helyébe választott Ulászló cseh király ellen Morvának, Slézsiának és Luzácziának holtiglani birtokát és Cseh-ország' királya' czímét kivívni [e]) tudá, ki végre a' magyar királyok' egyház-pártfogói jogának férfias védelme [f]), hadi tudománya 's hős lelkü-

---

[a]) Lásd ugyanezen munkának 125 és 126., 's Madarassy pozsoni prépost' Dissertatio histor. crit. munkájának 89 és 90. lapjait, és Mátyás királynak lengyelekhez szóló, 's ott előidézett válaszát.

[b]) Lásd Rozenich' munkája' II. köt. 130 és 131. lapjait.

[c]) Lásd Madarassy prépost' említett munkájának 89—98. lapjait, és az ottan előidézett kútfőket, ugymint Mátyás királynak lengyelekhez, István moldvai vajdához, és Erdélyország' rendeihez szóló leveleit, és Báthory Istvánt érdeklő privilegiumát, és IV. Sixtus pápának Mátyás királyhoz intézett levelét.

[d]) Lásd Rozenich' munkája' II. köt. 132—137. lapjait, és az ott előadott kútfőket. Továbbá II. Ulászlónak Farkashida melletti táborból 1490-ik évi Péter' napja előtti szombaton költ azon levelét, mellyel az ország' egész testületét képviselő főpapok, bárók, és más főembereknek Korvín János herczeg' sorsa iránti igéreteiket magában foglaló oklevelét megerősíté. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 270—282. lap.

[e]) Lásd az Ulászlóval kötött békének oklevelét Dobnernál IV. köt. 419. lapon, 's annak főpontjait Rozenich' említett munkája' II. köt. 132. lapján előadva. Lásd továbbá Mátyás' törvényleveleinek, jelesen az 1486-dik évinek, előszavait, mellyekben magát Csehország' királyának, Slézsia' herczegének, és Morvaország és Luzáczia' határgrófjának czímezi.

[f]) Lásd Korvín Mátyásnak a' modrusi püspökség' dolgában Arragon kardinálhoz írt, 's Péterffy' magyarországi zsinatai' I. részének 74-ik lapján előidézett 1486-diki levelét, mellyben királyaink' egyház-pártfogói jogát a' magyar nemzet' véleményében olly nagyérdekűnek állítja, hogy az készebb a' kettős keresztet,

lete, tudományok és mesterségek' ápolása, rosz akaratúaknak féken tartása, 's igazság' részrehajlatlan kiszolgáltatása, egy szóval országlói ritka tulajdonai által, habár dicsőségének irígyei, fejetlenségnek barátjai, 's a' jó rend' ellenségei, és hazafiúi kötelességek' elhanyaglói által éltében gyülöltetnék, az utókornak határtalan tiszteletét megnyerte, 's magának halhatatlan nevet szerzett, — Korvín Mátyás, mondám, törvényeinket, Szilágyi Mihálynak, ki a' király-választási gyülésben Mátyás király' fiatalságának ürügye alatt öt évre országkormányozójává nevezteték [a]), 1458-ki, 's az ország' rendeinek király' távullétében hozott 1474-ki decretumán, és a' nádori hivatalról szóló 1485-ki ágazatokon kivűl, tizenöt, részint törvénykönyvünkben létező, részint újabb időkben felfödözött, törvénylevelekkel 's decretumokkal bővítette. Itt minden félreértés' eltávoztatása végett először a' törvénykönyvünkben létező ezenkori törvényleveleket mint törvényerejűeket, és csak ezek után a' többieket, mint pusztán történeti fontossággal bírókat, veendem tárgyalás alá.

I. *A' törvénykönyvünkben létező e' korbeli decretumokról.*

Törvénykönyvünkben Korvín Mátyás' országlása korából e' következő decretumok léteznek:

I. Szilágyi Mihálynak, mint országunk' Korvín Mátyás választott király' nevében és személyebeni kormányozójának, 1458-ik évi decretuma, melly elő- és utószavának tanusága szerint azon évi új-év' napjára király-választás végett összehítt pesti országos gyülésnek 24-ik napján költ, 's 15 ágazatból áll.

Előszavában előadja Szilágyi, hogy többek közt, mik e' gyülésben elhatároztattak, az országnak összeséges főpapjai, bárói, főemberei, és nemesei az ezen törvénylevélben foglalt ágazatokat elejébe terjesztették legyen olly kérelemmel: hogy azoknak megtartását mind önmagának mind Mátyás választott királynak nevében megigérni méltóztatnék.

---

melly országunknak címere, hármasra változtatni, mintsem abba megegyezni: hogy a' korona' jogaihoz tartozó egyházi hűbérek és főpapi hívatalok az apostoli szék által osztogattassanak.

[a]) Lásd Rozenich' II. köt. 120. lapját, és az általa ott előidézett kútfőket, és Szilágyi Mihály országkormányzó' decretumának előszavát.

A' törvényágazatokat négy rendbeliekre lehet különözni.

1) Némellyek az ország' védelmét és kormányát, 's a' király' hatalmát érdeklik. Illyenek:

A' 2-ik ágazat. Hogy az országot minden ellenségei és pusztitói ellen védeni a' király királyi jövedelmeiből tartozzék, úgy mindazáltal, hogy, ha a' király egyedűli erejével elégtelen lenne a' megtámadás' visszaüzésére, a' főpapok, bárok, és más egyházi személyek zászlóaljaikkal vagyis fegyveres népeikkel szent királyaink' szabályozásai szerint felkelni, és ha ezekkel sem lenne képes ellentállani, a' mint előbbi királyaink alatt divatban volt, minden nemes és más akármelly állapotú birtokos ember fegyvert fogni, és táborozni köteles legyen.

Az 5-ik ágazat. Hogy a' király vagy kormányzó a' hazafiak' jobbágyaitól vagy nemesektől semmiféle taksát vagyis pénzbeli fizetést, bármelly oknál fogva, ne vehessen.

A' 7 és 8-ik ágazat. Hogy a' király külföldi embereknek se egyházi méltóságokat, se főhivatalokat, tisztségeket és örökjószágokat ne adhasson, és az illy embereknek ajándékozott várakat és jószágokat visszavenni iparkodjék.

A' 11-ik ágazat. Hogy a' király és kormányzó atyafiaik és családbelieik' részéről minden panaszlónak részrehajlatlan igazságot szolgáltassanak, 's általok senkit elnyomatni ne engedjenek.

A' 12-ik ágazat. Hogy új pénz verettessék, mellyből 200 denár, vagy 400 batka (*obolus*) egy forintot tegyen, és soha meg ne változtassék.

A' 13-ik ágazat. Hogy minden hazalakosok (*Regnicolae*) és birtokos emberek minden évben pünkösd' ünnepére Pest mellett fejenként öszszegyülni tartozzanak és, ha kik helyes mentség nélkűl elmaradnának, a' király vagy kormányzó jószágaikat foglalja. — Azonban hogy ezen határozat Mátyás király alatt általános divatba nem jött, több, jelesen 4, 5 és 6-ik decretumainak előszavai, és országos gyülésekre meghívó levelei tanusítják.

2) Némellyek a' hazafiak' szabadságát érdeklik. Illyenek a' már előidézett 's ide is számítható 5, 11, és 13-ik ágazaton kivűl e' következők:

A' 10-ik ágazat. Hogy papokon, egyházszolgákon (*Scholares*), és nemeseken, úgy kivánván azt az ország' régi szokása, senki úti vámot és dézsmát ne vegyen.

A' 15-ik ágazat. Hogy minden birtokos ember jobbágyát, ha igazságos földbérét és más szokott tartozásait lefizetvén engedelmet nyert, országunk' régi szokásához képest, szabadon költözni engedje 's ha azt ellenzené, a' megye' grófja vagy algrófja és szolgabirái a' jobbágy' elbocsását 6 girával eszközöljék, és ha ki ezeknek sem engedne, a' király vagy kormányzó jószágait foglalja el, és mindaddig lefoglalva tartsa, miglen a' jobbágy 12 girával szabadon nem bocsáttatik.

3) Némellyek a' törvényszékeket és biráskodást illetik. Illyenek:

A' 4-ik ágazat. Hogy a' négy ünnepnyolczadi törvényszékek (ezeket az 1447: 30 törvényczikk alapítá meg) minden évben megtartassanak, 's azokat, az országos felkelés' esetét kivevén, bármelly súlyos ok miatt elmulasztani vagy elhalasztani szabad ne legyen.

A' 9-ik ágazat. Hogy egyházi birák, érsekek, püspökök, és helyetteseik hitbért, menyekzői ajándékot, leányi negyedet, dézsmát, pap- vagy nőszemély-verést 's vérzést, végintézetet, és házasságot érdeklő ügyeken túl semmi más pert ne itéljenek. Végre

4) Némellyek a' közelebbi kicsapongások' orvoslását tárgyalják; jelesen

Az 1-ső ágazat. Hogy az utolsó három évben elfoglalt akár egyházi akár világi jószágok, minthogy azóta ünnepnyolczadi szék nem tartaték, az elfoglalás' valósága a' megyének kikiáltott gyülésében tő- és határszomszédok és azon megyebeli nemesek' tanúságtételéből bebizonyodván, 15 nap alatt adassanak vissza, máskép az ellenszegűlő minden további perlekedés nélkűl hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassék, és az ország' kormányzója az illy elmarasztaltnak mind jószágait elfoglalhassa, mind személyét befogathassa.

A' 3-ik ágazat. Hogy az 1456-ik évi sz. Katalin' napja óta akárki által elkövetett mindenféle károsítások és bántalmak felett az egykori budai gyülés' határozata szerint (1454: 15) minden vármegyében kellessék igazságot szolgáltatni.

A' 6-ik ágazat. Hogy mindazon, akárki által 's akármelly megyében épített várak, mellyekből rablások történnek, a' megye' nemesei által

törvényszékökben teendő intés után, hívségtelenkedés' büntetése alatt, 15 nap' lefolyása alatt rontassanak le, és csupán a' megye' hasznára szolgáló 's az iránt káptalan vagy convent' levelével ellátott várak maradjanak fenn.

Végre zárszavában Szilágyi önmagának és Mátyás választott királynak nevében mindezen ágazatoknak sértetlen megtartását igéri, és kinyilatkoztatja: hogy az előre bocsátottak' tanúságára az ország' főpapjai, bárói, főemberei, és nemesei' közönségének ezen levelét adja.

Jegyzet. Ezen decretum' befejezése után, Kovachich Márton' tanusága szerint*), némelly régi írott törvény-gyüjteményekben még egy ágazat áll, melly kikiáltott gyülést rendelő királyi parancsnak erejéhez fejre, jelesen 6 tő- 's 6 határszomszéd, és azon megyebeli 12 nemes által teendő esküt rendel megkivántatónak, egyébaránt megengedvén: hogy, ha annyi határszomszéd nem találkoznék, a' hiány ugyanannyi tőszomszéd által pótoltathassék.

II. Korvín Mátyásnak 1462-ik évi, vagyis úgy nevezett I-ső törvénylevele, melly Budán sz. Márk' ünnepe' tizenötödikén kezdett országgyülésnek huszadik napján királyi titkos pecsét alatt költ, 's 3 ágazatból áll.

Előszavában előadja a' király, hogy minekutána e' gyülésben sok és nagy érdekü dolgok elrendeltettek volna, az ország' főpapjai, bárói, főemberei, és nemesei nekie köz megegyezéssel az ország' régi törvényét és szokását megújító és felvilágosító néhány ágazatokat elejébe terjesztettek legyen. — E' következő pedig azon ágazatoknak tartalma:

Az 1-ső ágazat elősorolja azon eseteket, mellyekben valaki ünnepnyolczadi széktartás' idején kivűl is akármikor és akárhol az ország' határai közt tartózkodó királyi felségnek személyes jelenlétébe idéztethetik. Jelesen pedig e' következő esetek soroltatnak elő: 1) Nemesvár-, vagy olly ház-megtámadás, mellyben nemesnek személyes lakása vagyon. — 2) Nemes személy-gyilkolás, befogás, letartóztatás, vagy sebesítés. — 3) Erőszakos oklevél-rablás. — 4) Gyujtogatás. — 5) Helységkirablás egyházfeltöréssel párosúlva. — 6) Erőszakos szűz leány-megszeplősítés,

---

*) Lásd Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 135. lapon.

vagy nőelcsábítás. — 7) Rabló vagy király' tekintete ellen szegülő külföldi emberek' behozatala. Azonban szükségesnek rendeli a' törvény: 1) Hogy megjelentésre a' helyek' távulságához képest 15—32 napra terjedő határidő adassék. — 2) Hogy az idézés ugyanazon vagy szomszédmegyebéli káptalan vagy convent' bizonysága által tétessék. — 3) Hogy ezen ügyek' elitélésénél a' király' udvarában létező főpapok és bárók is jelen legyenek. Továbbá rendeltetik: hogy illy perekben elhalasztás csak országos vagy részletes táborozásban és a' király vagy haza' követségében levőknek adathassék.

Végre ugyanezen ágazat' végén parancsoltatik: 1) Hogy a' király' választásakor elfoglalt jószágok adassanak vissza, és az ellenszegülők ellen a' most leírt idézés használtassék. — 2) Hogy kikiáltott gyülések (*Proclamatae congregationes*) Zsigmond' törvénye szerint adassanak. — 3) Hogy az ünnepnyolczadi négy törvényszékek évenként megtartassanak.

A' 2-ik ágazat elősorolja a' hívségtelenség' szennyjét magok után vonzó eseteket, mellyekért a' bűnösnek jószágai királyi felség által elajándékoztathatnak. Jelesen itt oda soroltatnak: 1) A' király és korona' közállodalma elleni nyilvános ellenszegülés. — 2) Az ál levélkészítés vagy azzal élés. — 3) Az ál pecsét-faragás vagy használás. — 4) A' hamis pénzverés vagy nagyobb mennyiségbeni kiadás. — 5) Külső embereknek haza' belcsendje' megzavarására czélzó behozatala. — 6) A' nyilvános és kárhozatos eretnekséghezi ragaszkodás. — 7) A' negyed ízigleni rokonölés. — 8) A' nyilvános helységgyujtogatás. — 9) A' rendes biráknak birói leveleik és itéleteik ellen idézés és eltiltás (*Prohibitio*) után tett önhatalmávali ellenszegülés. — 10) A' közbiztosítási, vagy szabadkelés 's menési levelek' (*Literae fidei publicae* vel *salvi conductus*) megszegése. — 11) Az ország' rendes biráin, főleg hívatalos eljárásuk' alkalmával elkövetett gyilkosság vagy megsebesítés. — 12) A' tulajdon ura várának feladása. — 13) Az ellenfelén nyilvános vagy nádori itélőszék' helyén elkövetett gyilkosság. — 14) A' negyed ízigleni vérfertőztetés.

A' 3-ik ágazat elősorolja az egyházi törvényszék elébe tartozó ügyeket, 's nevezet szerint itt oda számíttatnak a' hitet és annak titkait, a' szentségek' hiányosságát, az eretnekséget, a' bűnérti javítást és egyházi átok alá esést, a' hit- és esküttörést, a' végintézeteket, a' dézsmákat, az uzsorát, a' házassági szerződést, és annak járulékait, vagyis a'

hitbért, kiházasítási holmikat, menyekzői ajándékozást, és leányi negyedet érdeklő, és az özvegyek és ügyefogyott személyek által indított perek, kivevén ha örökbirtokok 's ingatlan javak' szerzésére lennének intézve.

Ezeken túl itt megjegyzést érdemel az is: hogy ezen országgyülésben, mellyre az ország' rendei egyenkénti megjelenésre valának meghíva, a' tanácskozások' fő tárgya a' Fridrik császárrali kibékülés, és a' szent koronának visszavétele volt, és hogy abban országunk' rendei a' korona' visszaváltására egy aranyforintnyi rendkivűli adózást rendeltek. Tanusítják ezt: 1) Mátyás királynak az ország' rendeit ezen országos gyülésre meghívó levele [a]), mellyben nyilván kijelenti: hogy minekutána János váradi püspök a' korona' visszaadására és az ellenségeskedések' megszűntetésére nézve Fridrik császárral némelly jó sikert igérő alkudozásokat tett, ő a' dolgot minél előbb végéhez juttatni kivánná, és minthogy az olly tárgyakat, mellyek az egész országnak közös javát érdeklik, méltán mindeneknek köz tanácsával szükség meghányni és elhatározni, ezen ügyet nem vélte pusztán az oldalánál levő főpapok, bárók, és nemesekkel eldönthetőnek; ugyanazért őket mindjájokat ezen levelének költétől számítandó 15-ik napra egyenkénti megjelenés végett Budára meghíja, egyébaránt különös királyi kegyességéből megengedvén, hogy ez úttal megjelenésre senki birságok által ne kényszeríttessék. — 2) Ugyancsak Mátyás királynak Budán 1462-ik évi áldozó-csötörtök utáni hétfőn költ azon levele [b]), mellyben az ország' főpapjai, bárói, és nemeseinek, kik, ugymond, e' gyülésben a' korona' kiváltására egyes akarattal egy aranyforintnyi adót határoztak, királyi szavát adja: hogy őket többé soha valamelly adófizetésre nem kényszerítendi, hanem szent királyaink alatt élvezett régi szabadságaikban megtartandja. — 3) Az ország' rendeinek, jelesen névszerint kijelelt 2 érseknek, 6 püspöknek, a' fejérvári prépostnak, 13 országbárónak és 6 más főembernek Budán szinte 1462-ik évi áldozó-csötörtök utáni szombaton költ levele [c]), mellyben

---

[a]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 362 és 363. lap.

[b]) Lásd ugyanott 365. lap.

[c]) Lásd Kovachich József, Monumenta veteris legisl. hung. 74—76. lapjain. Ezen oklevélből azt is tanuljuk: hogy a' kalocsai érsek, a' veszprémi, és győri püs-

az egy aranyforintnyi adónak egyes akarattal történt megajánlását szinte megemlítvén, a' királynak itt előadott igéreteért jót állanak, és egyszersmind fogadják: hogy többé soha adót se' nem adandnak, se' vétetni nem engedendnek.

III. Korvín Mátyásnak 1464-ik évi, vagyis úgy nevezett II-ik decretuma, melly azon évi aprilis' 8-kán függő kettős királyi pecsét alatt privilegiom' alakjában költ, 's 28 ágazatra terjed.

Előszavában elbeszéli a' király, hogy az ország' főpapjai, bárói, és nemesei, kik szerencsés koronáztatása végett Székesfejérváron tartott országgyülésre küldve valának, nekie elejébe terjesztették legyen boldog emlékezetü Lajos és Zsigmond királyoknak némelly decretumait, és a' jelen gyülésben szerzett önmagok' törvényágazatait, azoknak elfogadásaért és megerősítéseért esedezvén.

Az előbeszédet I. Lajos királynak II. András' aranybulláját megerősítő és némelly új törvényczikkekkel megtoldó 1351-ik évi, és Zsigmond királynak úgy nevezett VI-ik vagy is nagyobb decretuma, és ezeket az újonan szerzett 28 ágazat követi, mellyek közől

1) Némellyek az ország és hazafiak' jogainak biztosítását, és a' királyi jogok' gyakorlásának szabályozását érdeklik, millyenek:

Az 1-ső ágazat, mellyben a' király fogadja: hogy az országot és hazafiakat minden jó régi jogaikban és szabadságaikban megtartja, és I. Lajos és Zsigmond királyok fenn kijelelt decretumait megerősíti.

Az 2-ik ágazat, mellyben igéri: hogy az ország' főpapjai, bárói, és nemesei' köz megegyezésével ott Székesfejérváron a' koronának kellő őrizetéről, annak helyéről, és arra alkalmas egyedekről gondoskodni fog.

A' 3-ik ágazat. Hogy a' király országunk' főpapjai és bárói' tanácslata nélkűl senkit hivségtelenség' szennyjére ne kárhoztathasson.

A' 13-ik ágazat. Hogy Slavónia és az erdélyi részek minden régi szabadságaikban és jogaikban megtartassanak.

---

pökök e' korban magukat helybeli örökös grófoknak irák, — hogy a' slavóniai bánság a' horvát- és dalmatországitól elválasztva volt, — hogy a' királyi főpohárnoki és főasztalnoki hivatalt ketten ketten viselék, és hogy a' királyi tárnokmesteri, és főkincstárnoki hivatalok egymástól különbözők voltak.

A' 18-ik ágazat. Hogy a' király senki' jószágát se tulajdon keresete miatt, se másnak puszta panaszára el ne foglalja, hanem csak a' pernek régi szokás szerinti elitéltetése után.

A' 20-ik ágazat. Hogy a' király azoknak, kiket ellenecik birtokaiktól és okleveleiktől megfosztottak, ha a' megfosztatást és magoknak és eldődeiknek azon joszágok' békes uradalmában volt létét tő- és határszomszédok és megyebeli nemesek' tanúságtétele által bebizonyítják, azon jószágokra új adományt adjon.

A' 22-ik ágazat. Hogy a' király jó pénzt, jelesen Zsigmond király alatti pénzláb szerint veressen, melly minden birtokaiban forogjon, és mindenütt mind kamaranyereségi mind dézsmafizetésekben elfogadtassék.

A' 23-ik ágazat. Hogy a' király elődeinek, és önmagának koronáztatása előtti adományait, — azokat egyedűl, mellyeket László király vagy önmaga kamaranyereség, ötvenedek, harminczadok, vagy nyestadói jövedelmek felett tettenek, kivevén, — megerősíteni tartozzék, de viszont az adományosok is László királytól, vagy őtőle nyert minden adományi leveleiket azon évi aprilis' 1-ső napjától számított egy évnek lefolyta alatt, érvényességöknek vesztesége alatt, megerősítés végett előmutatni kötelesek legyenek.

Egyébaránt Mátyás király az itt kiszabott határidő után is több illy kegyelemleveleket megerősített úgy jelesen Dwymo wegliai és modrusi grófét, a' lipcseiek' szabadságlevelét stb*); melly megerősítéseknek erejéről kétkedni annál kevesebbé lehet, mert a' törvény nem a' király' kegyelmének, hanem megerősítésrei köteleztetésének szabott határidőt.

2) Némellyek a' törvényszékeket, 's bárói hatalmat, és igazság' kiszolgáltatását érdeklik. Illyenek:

A' 4-ik ágazat. Hogy ezután rövid idézéseknek (*Breves evocationes*) semmiféle tettekben 's kihágásokban helye ne legyen. — Azonban e' törvény nem sokáig maradt fenn, mert 1471-ik évben, azon évi 28-ik törvényczikknek tanúsága szerint, a' rövid idézések már ismét divatban valának. — Ezen, Zsigmond' VI. decr. 5-ik, és Albert' decr. 29 és 30-ik ágazatai' rendeléseiből eredő, 's Korvin Mátyás' I. decr. 1-ső ágazata ál-

---

*) Lásd Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 170 és 171. lap.

tal bővebben szabályozott rövid idézéseknek neve legelőször Korvín Mátyás' 1458 decr. 32, 33-ik, 1459 decr. 35, és 1463 decr. 21, 22, 23 és 26-ik ágazataiban fordúl elő.

Az 5-ik ágazat. Hogy országos táborozás' idejét kivevén, évenként mind a' négy ünnepnyolczadi törvényszékek, habár ország' dolgai miatt a' király Budán nem lenne is, megtartassanak, 's azokra az ország' nagyobb és rendes birái (*Maiores et ordinarii Judices*) helyetteseikkel együtt mindenkor megjelenni tartozzanak, és az idézések, mellyek egyébként az ország' minden rendes biráinak pecsétjeik alatt kiadhatók, mindenkor értesítéssel (*cum insinuatione*) tétessenek.

A' 6, 7, és 8-ik ágazatok a' perhalasztásokról; hogy perhalasztások (*Prorogationes*) ünnepnyolczadi szék' ideje alatt senkinek másnak ne használhassanak, mint kik határszéli, jelesen bosnyai várakat bírnak, 's hadban, vagy király és ország' követségében elfoglalva vannak, 's hogy azok, kik hazug előadással nyernének perhalasztást, nyelv-váltsággal bűnhödjenek. Továbbá hogy a' kijelelt három oknál fogva is nemesölés, helység- vagy nemeslak-elfoglalás, vagy oklevél-elvitel' eseteiben a' per ne továbbra, mint a' harmadik ünnepnyolczadi székre halasztathassék, és a' perhalasztás' végeig az azzal bírók se perlekedhessenek valakivel. Végre hogy, ha a' fenn érdeklett foglalkozásokban levőnek semmi olly foglalkozásban nem levő osztozatlan atyafiai volnának, ezeknek a' nyert perhalasztás csak az osztatlan birtokot, és oklevelek' előmutatását érdeklő perekben használhasson.

A' 11-ik ágazat. Hogy, ha ki valamelly birtokot királyi jog' czíme alatt felkérvén, vagy másféle jogczím alatt kereset alá vevén perét törvény' útján meg nem nyerné, a' jószág' birtokosa ellen helytelen háborgattatásaért azon birtoknak közönséges becsűjébe marasztaltassék.

A' 14-ik ágazat. Hogy világi személyek egyháziak ellen semminemű perben sulyosabban ne terheltessenek, mint az egyháziak világiak ellen.

A' 16-ik ágazat. Hogy az elmarasztaltnak birói részre eső jószágait a' királyi rendes birák máskép ne szállíthassák valakire, mint máskor divatozott mód szerint.

A' 17-ik ágazat. Hogy egyházi törvényszékek végintézeti, házas-

sági, hitbéri, menyekzőhozományi, esküttőrési, pap- és asszonyverességi és fosztási pereken kivűl semmi más világi ügyet ne tárgyaljanak.

A' 21-ik ágazat. Hogy az ország' minden vármegyéiben köz itélettétel (*Judicium generale*) régi idők' szokása szerint tartassék.

A' 28-ik ágazat. Hogy azok, kik táborozáskor kárt tennének, 's akkor vagy máskor nemesek vagy egyháziak' lakára szállnának, vagy szentegyházat feltörnének, értesitéssel idéztessenek ugyan ünnepnyolczadi törvényszékre; de felettök igazság, ha a' felperes kivánja, ne máskép szolgáltassék mint közös tanúvallatás' útján.

3) Némellyek kihágások, bűntettek, 's kárositások' fenyitését tárgyalják. Illyenek:

A' 9-ik ágazat. Hogy külföldi só, elkobzás' büntetése alatt, az országban és határszéleken ne árultassék és, ha ki az elkobzást gátlaná, jószágai a' kár' megtéritéséig foglaltassanak le.

A' 10-ik ágazat, melly Albert király' halála óta épitett minden várakat, néhány kivétellel, jövő pünkösdig hívségtelenség' büntetése alatt lerontatni parancsol.

A' 12-ik ágazat, melly ugyanazóta jogtalanúl elfoglalt minden jószágokat jövő keresztelő szent János' nyolczad napjáig visszaadatni rendel, és azokat, kik azt birói intésre sem tennék meg, értesités mellett legelső ünnepnyolczadi székre idéztetni, és abban minden perhalasztás' kizártával elitéltetni parancsolja.

A' 15-ik ágazat. Hogy ugyanazon helységben, bármelly visszavonások létezzenek a' vám' urai között, a' vámigazság' vesztesége alatt, vám ne több, hanem csak egy helyen, és csak régi mód szerint szedethessék, továbbá hogy vám nem fizetés miatt azon helység' határin kivűl senki se akadályoztathassék, és hogy a' vámszedők hamis útakat mások' birtokában régi gyakorlat nélkűl ne őriztethessenek.

A' 19-ik ágazat. Hogy, ha ki itélőmestert, alnádort, bánt, al-bánt, megyés grófot vagy algrófot 's más országos rendes birót törvényszéktartás' idejében vagy máskor ok nélkűl befog, megver, vagy megöl, örök hívségtelenség' büntetése alá essék.

A' 26-ik ágazat, melly a' hamis pénzverőket vagy pénz-hamisitókat előbb nyilván meggyaláztatni, és azután szokott büntetés alá vettetni rendeli.

A' 27-ik ágazat. Hogy, ha kinek embere szabadkelés 's menési levelet megszeg, maga a' tettes, nem pedig ura, marasztaltassék hivségtelenség' büntetésébe.

4) Végre az 24-ik ágazat a' dézsmaszedés' módját, a' 25-ik pedig a' vásártartását targyalják; jelesen

A' 24-ik ágazat rendeli: hogy a' dézsma minden vármegyében a' főpappal tett vagy ezután teendő szerződés szerint fizettessék, annak kivételében pedig Zsigmond' törvénye tartassék meg azon egy módosítással: hogy a' dézsmával a' jobbágy esküjének hinni nem tartozván, asztagát széthányathassa, és többet találván a' felesleget elvehesse; de viszont az ellenkező esetben egy aranyforintot fizessen, mellyért a' paraszt lovát le is tartóztathassa.

A' 25-ik ágazat pedig azt rendeli: hogy vasárnapon vagy boldogságos szűz' ünnepén, a' kalocsai érsek és váradi püspök' jószágaiban divatózó vásárokat kivevén, egész országszerte vásár sehol se tartassék.

Zárszavában a' király Lajos és Zsigmond királyok' decretumait, II. Andrásnak amabban foglalt aranybullájával és az újonan szerzett ágazatokkal együtt megerősíti, és magát megtartásukra kötelezi.

IV. Korvín Mátyásnak 1471-ik évi, vagyis úgy nevezett III. decretuma, melly Budán azon évi Mátyás' napja előtti kedden költ, 's 31 ágazatra oszlik.

Előszavában előadja a' király, hogy ezen budai gyülésben az ország' főpapjai, bárói, és nemesei magokat némelly szabadságok és előjogok iránt, mellyek az előbbi törvénylevelekben eléggé kifejezve nincsenek, kivánván bátorságositani, az alább megirt ágazatokat elébe terjesztették legyen. — És valójában ezen decretum' ágazatainak legnagyobb része a' királyi hatalmat, és királyi jogok' gyakorlásának módját, 's a' hazafiak' jogainak és szabadságainak oltalmazását érdeklik. Jelesen:

Az 1-ső ágazat: hogy a' király, ha szükség kivánná, főpapjai, és bárói' tanácslatával évenként áldozó-csötörtök' táján minden hazafiaknak átalános gyülést (*Conventus generalis*) hirdessen.

A' 2-ik ágazat. Hogy ország' nemesét törvény' rendjén kivűl senki, se király se országbiró, se főpap vagy báró le ne tartóztasson, kivevén ha másnak tisztje levén szolgálatának vége előtt urától elmenne; és hogy tisztek' kihágásaira nézve Zsigmond' törvénye tartassék meg.

A' 4-ik ágazat. Hogy a' királyi sókamarák Zsigmond király alatti helyeiken legyenek, 's ugyanazon mód és szabadság mellett.

A' 6-ik ágazat. Hogy határszéli akár királyi akár magányos várak' őrizete ne külföldiekre, hanem érdemes és alkalmatos magyarokra bizassék.

A' 7-ik ágazat. Hogy táborozásra, főpapok és bárók' zászlóik' emelésére, és hazafiak' országos felkelésére nézve a' Zsigmond király alatti mód szolgáljon szabályúl; azokra mindazáltal, kik jószágaikban pusztítást szenvedtek, tekintet vétetvén.

A' 8-ik ágazat. Hogy a' király négy vagy öt, t. i. kettős, titkos, birói, gyűrűs és aranypecséttel éljen.

A' 10-ik ágazat. Hogy a' király puszta kérelemre törvény' útján kivűl senkinek jószágát el ne foglaltassa, se az adományos az adományúl nyert jószágot birtokosától el ne foglalja.

A' 11-ik ágazat. Hogy a' király kamaranyereségen kivűl a' hazafiaktól akaratjok és megegyezésök nélkűl semmiféle országszerte fizetendő taksát 's adózást ne vegyen, se ne vétessen.

A' 12-ik ágazat. Hogy a' király ország' itélőszékén költ itélőleveleket meg ne semmisítsen, hanem a' követelőknek perújitási kegyelmet adjon, a' jószág időközben birtokosa' kezén maradván. Továbbá hogy, ha melly levelek ország' törvénye és régi szokása ellen adattak volna ki, semmi erővel se birjanak, és illy levelek' meg nem tartása a' biráknak vétkűl ne vétessék.

A' 13-ik ágazat. Hogy a' király két egyházi hűbért egy személynek ne adjon, és ha adna, az olly egyházi személy a' táborozás' terhét régi mód szerint mind a' két hűbérre nézve viselje.

A' 14-ik ágazat. Hogy megyés grófi (főispányi) méltóságot (*honorem Comitatus*) csak nemes birhasson.

A' 16-ik ágazat. Hogy, ha megyei grófok, algrófok, és szolgabirák törvénytelenűl elvitt jobbágyot vissza nem adatnak, vagy önmagok jobbágyokat így elvisznek, hivatalaik' veszteségével bűnhödjenek. Továbbá hogy az olly földesúr ellen, ki törvényesen költözni akaró jobbágyát el nem bocsátja, a' megyés gróf mellett minden nemes felkelni tartozzék, főleg ha gróf az elbocsáttatás' kieszközlésére másképp elégtelen volna.

A' 18-ik ágazat. Hogy a' király minden pecséttel biró egyházaknak és monostoroknak pártfogási jogát magányos hazafiaktól vegye el, és magának tartsa meg, magányosok' illy jogából a' hazafiakra sok alkalmatlanság háromolván.

A' 20-ik ágazat. Hogy a' király' ügynökei (*factores*) magányos hazafiak' birtokaiban vagy vásárain illő kész fizetés nélkűl semmit el ne vegyenek, 's el ne foglaljanak.

A' 21-ik ágazat. Hogy a' király' lovas vagy gyalog fegyveresei élelmi szereket se táborozás, se másféle eljárás közben fizetés nélkűl el ne vegyenek, 's ha illyesmit tennének, a' király kapitányaikat kellőleg büntesse meg, és panasz tétetvén kárpotlásra szorítsa.

A' 23-ik ágazat. Hogy a' jogtalanúl elfoglalt jószágokat a' királyi felség uraiknak adassa vissza.

A' 24-ik ágazat. Hogy adózással vagy taksákkal többé se nagyobb se kisebb egyházi személyek ne terheltessenek, a' táborozni kötelesek mindazáltal régi mód szerint táborozzanak.

A' 30-ik ágazat. Hogy a' király Simegh vármegyének esedezésére chorgói vámát szűntesse meg.

A' jelen törvénylevélnek egyéb ágazatai közől

1) Némellyek a' törvényszékeket, birákat, és igazság-kiszolgáltatás' módját érdeklik. Illyenek:

Az 5-ik ágazat. Hogy köz itélettételek (*Judicia generalia*) ezután ne másképp, mint az ország' bevett szokása szerint tartassanak.

A' 14-ik ágazat. Hogy az itélőmesterek szokott büntetés alatt mindenkinek igazságot szolgáltassanak, és se ők se ülnökeik ügyvédek ne lehessenek. Továbbá hogy, ha ellenök zajongás támadna, a' királyi felség báróival vizsgálja meg itéleteiket, és a' zajongókat, ha panaszuk valótlannak találtatnék, szokott büntetéssel fenyítse meg.

A' 17-ik ágazat. Hogy egyházi törvényszékek előtt a' koronázási decretumban elősorolt ügyeken kivűl semmi más ne tárgyaltassék, 's ha e' rendelés meg nem tartatnék, orvoslás végett királyhoz tétessék folyamodás.

A' 19-ik ágazat. Hogy az ország' sz. István' korától fogva háborítatlanúl élvezett szabadságának ellenére a' romai széktől beperlő levelet (*Conquestus*) senki, se egyházi se világi személy, egyenesen ne nyerjen, hanem

keresetét az országban rendes birái elébe terjeszsze, és csak azután vigye, ha akarja, ügyét feljebbvitel' útján tovább, és hogy azok, kik ellenkezőt tennének, egyházi hűbérrel birók ugyan hűbéröknek, hűbértelenek pedig fejöknek veszteségével bünködjenek.

A' 28-ik ágazat, melly nemesemberen elkövetett gyilkosság' perét szabályoz, 's jelesen rendeli: 1) Hogy, ha ki akár nagyobb akár kisebb nemest megöl vagy megölet, rövid idézés mellett király elébe idéztessék, szükséges levén mindazáltal a' királyi idéző parancsot az illető vármegye' törvényszékén előmutatni, 's egy megyebeli nemesnek kiküldetését kérni, és ennek jelenlétében történni király' embere és káptalan vagy convent' bizonysága által az idézésnek. — 2) Hogy az alperes idéztetése' napjától számított 25-ik napig tartozzék a' király elébe, akárhol legyen tartózkodása, megjelenni, az értesités' tartalma szerint itéletet veendő. — 3) Hogy az alperes eskü által magát ki ne tisztíthassa, hanem csak közös tanúvallatás (*Communis Inquisitio*), és párviadal által. — 4) Hogy az elmarasztalt alperes ne jószágait, hanem fejét veszítse el, 's azt felperesének akaratja nélkűl meg ne válthassa. — 5) Hogy viszont a' felperes is, ha alperese magát közös tanúvallatás vagy párviadal által kitisztítja, feje' váltságába marasztaltassék, mellyre nézve birtoki jogaiból a' biró alperesének elégtételt szolgáltasson, birói részt mindazáltal ne vehessen.

2) Némellyek bizonyos törvényszegésekre büntetéseket szabnak. Illyenek:

A' 9-ik ágazat, melly a' koronázási decretumnak pap- vagy nemesházra szállók, és egyházfeltörők elleni rendeletét a' papi vagy nemesi lakokbani kárt tevőkre, és temetőhely-sértőkre is kiterjeszti.

A' 22-ik ágazat, melly a' káptalani és conventi levelek' váltságára és úti költségek' taksájára nézve Zsigmond' törvényét megtartatni rendelvén, az elleni minden kihágást hűbérveszteséggel büntettetni parancsol.

A' 27-ik ágazat, melly azokat, kik a' király' koronáztatása óta elfoglalt jószágokat e' decretum' költétől számított 32 nap alatt vissza nem adnák, az első ünnepnyolczadi széken, minden további elhalasztás' kizártával, hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltatni rendeli.

A' 29-ik ágazat, melly Szenyér, Stropko, Dolha, Gellyénes, Abara, Czeeke, Knesyewcz, Farklewcz, és Lanka kastélyokat e' decretum' költétől számított 25-ik napig, hívségtelenkedés' büntetése alatt, lerontatni parancsolja.

3) A' többi ágazatok e' következő rendeleteket foglalják magokban:

A' 3-ik ágazat. Hogy a' dézsmaszedés egyébként a' koronázási decretum' rendelete szerint történjék, hanem a' megyebeli nemesek a' dézsmáló mellé egy megyebéli nemest és egy plebánost adhassanak, kik azt, ha tisztjében roszúl járna el, püspökénél bevádolják.

A' 25-ik ágazat. Hogy a' vámpénzek Zsigmond király alatti mód szerint vétessenek.

A' 31-ik ágazat. Hogy ezen decretum minden vármegyének megküldessék, és ott a' törvényszék' helyén tartatván, a' megyék' grófjai, algrófjai, és szolgabirái annak minden ágazatait mind önmagok megtartsák, mind mások által megtartassák, 's azoknak megszegőit büntetés alá vessék, másképp királyi curia elébe idéztetvén hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassanak. Továbbá hogy, ha ki a' király' ezen decretuma' ellenére valamelly levelet nyerne, az őtet törvény előtt ne oltalmazhassa.

A' decretum' berekesztése a' királynak megerősítését és azon nyilatkozatát adja elő, hogy ezen törvényágazatokat az ország' valóságos decretumának tartatni akarja, és önmaga is annak tartani fogja.

V. Az ország' egész hazát képviselő főpapjai, bárói, és választott nemeseinek (*Electi Nobiles*) 1474-ik évi decretuma, melly azoknak pecséteik alatt a' budai országos gyülésben sz. Ferencz hitvalló' napja előtti vasárnapon költ, 's 16 ágazatból áll.

Előszavokban előadják az ország' rendei: hogy azon napokban a' király' parancsára Budán az ország' különbféle dolgai, főképen pedig törökök elleni védelme feletti tanácskozásra összejöttek, 's e' decretumban foglalt törvényágazatokat köz egyetértéssel hozták legyen.

A' mi magokat az ágazatokat illeti:

Az 1—9-ik ágazatok a' törökök elleni segedelempénz' ajánlását érdeklik. Az ország' rendei t. i. ezen, hazánkat akkoron nagy veszélylyel fenyegető, ellenség ellen minden kaputól, mind a' királynak és anyjá-

nak, mind minden birtokos, habár máskép mentességes, embereknek birtokaikban és királyi várasokban is egész országszerte elengedhetetlenűl fizetendő, de mégis királyi sóban, és pedig előre megtérítendő egy aranyforint segedelempénzt (*Subsidium*) ajánlanak, meghatározván mind a' sószolgáltatásnak mind a' kapuk' összeszámításának módját, és ajánlásuk' feltételeit egyenként előadván, jelesen: hogy a' kapuszámító választott nemeseket a' királyi kincstárnok fizesse, — hogy a' kamaranyereség újonan elengedtessék, — hogy egy egész év' lefolytáig, habár a' pápától és keresztény fejedelmektől segedelem nem érkeznék is, semmi más adózással ne terheltessenek, — hogy ezen segedelempénz ne máshová, mintsem törökök ellen fordíttassék, — és hogy azon 25 dénárok, mellyeket némelly vármegyék fizettek, ezen segedelempénzbe beszámíttassanak.

A' 10, 11, 12, 14, 15, 's 16-ik ágazatokban a' köz dolgoknak ezen segedelempénz' beszedése, és a' török elleni táborozás alatti folyamára nézve némelly határozatok tétetnek. Jelesen: hogy az ünnepnyolczadi törvényszékek és jobbágyköltözések egy egész évig szűnjenek meg, — hogy a' király' eltávozása után elfoglalt minden jószágok bocsáttassanak vissza, 's az ellenszegülő arra királyi felség által jószágai' lefoglalásával kényszeríttethessék, — hogy a' király' elútazása után nemeseken elkövetett vagy jövendőben elkövetendő ölés, vereség, lakház- vagy birtok-megtámadás' eseteiben a' királyi felség' személynöke (*Persona Regiae Majestatis*) annak utasitása szerint igazságot szolgáltasson, — hogy a' táborozók ne fosztásból, hanem tulajdon költségükön éljenek, 's nemesek' házait meg ne szállják, és ha tennék, rövid idézés mellett a' királyi felségnek, vagy távullétében személynökének elejébe idéztessenek, — 's hogy a' dézsmaszedés Lajos és Zsigmond királyok' decretumainak tartalmok, és a' dézsmaadónak esküje szerint történjék.

A' 13-ik ágazatban azon határozatot teszik az ország' rendei: hogy jövendőre illy királyi sószámítássali segedelmezés vagy másféle adóvétel többé ne tétessék. Végre

Zárszavokban az ország' rendei ezen ágazatokat helybenhagyják, és ígérik: hogy azokat mindönmagok megtartják, mind minden akármelly allapotú és ajakú hazafiak által megtartatják.

Az ország' rendeinek ezen decretumát a' király is ugyancsak Bu-

dán és szinte sz. Ferencz' napja előtti vasárnapon költ külön levele által*) megerősítette.

VI. Korvín' Mátyás 1478-ik évi, vagyis úgy nevezett IV. decretuma, melly Budán fejérvasárnapon költ, 's 15 ágazatból áll.

Előszavában előadja a' király, hogy az ausztriai hadról nyert fényes diadalom után Budára visszaérkezvén, az ott országgyülésre összesereglett főpapok, bárók, főemberek, és minden vármegyéknek választott nemesei több más akkori dicséretes rendeleteik közől nekie e' decretum' ágazatait megerősítés végett átnyújtották legyen.

Az ágazatok magok tárgyokra nézve négy rendbeliekre oszthatók:

1) Segedelempénz' ajánlását érdeklőkre. Illyenek:

Az 1 és 2-ik ágazatok, mellyekben országunk' rendei benyújtott ágazataik' elfogadásának feltétele alatt, amabban ugyanazon folyó 1478-dik évre, emebben pedig a' következő öt évekre jobbágyaiknak minden kapujától, a' kamaranyereség' beszámításával, egy forintnyi adózást igérnek, és évenkénti befizetésének határnapjait kitűzik. — Az 1-ső ágazatban különös az: hogy az ország' rendei azt a' király' megszólításával „*Serenissime Princeps!*" kezdik.

A' 3-dik ágazat, mellyben a' rendek egyik feltételűl teszik: hogy ezen öt évek alatt a' király' ellenségei ellen felkelni ne tartozzanak, kivevén, ha a' romai vagy török császár, a' lengyel vagy cseh király, vagy a' romániai basa hazánkba személyesen beütnének.

A' 4-ik ágazat, mellyben másik feltételűl tétetik: hogy a' nemeseknek majorsági házaik, 's költségükön élő cselédjeiknek lakaik, az egy telkes nemesek, a' falunagyok, az igen szegények, az elhagyott telkek és malmok, és a' birtoktalan zsellérek minden adórovattól mentesek legyenek, a' rovatfejektől (*copia dicarum*) két denárnál több ne vétessék, a' falu és annak gazdája az adószedő' költségeit viselni ne tartozzék, 's egy forintért 100 denárnál több ne követeltessék.

Az 5-ik ágazat, melly rendeli: hogy az adórovó (*Dicator*) mellé ellenőrűl minden vármegyében egy arra alkalmas nemes adassék, és

---

*) Lásd a' király' megerősítő levelét Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. 238—240., és Sylloge Decret. Comit. I. köt. 219 és 220. lapjain.

hogy egy a' végre kitüzendő törvényszéken minden falunagy ugyan a' rovatfejeket három egész évtől fogva eskü alatt bevallani és jegyzékben beadni, a' vármegye pedig azokat a' királynak híven felterjeszteni tartozzék.

2) Hazafiak' szabadságát és jogait igazságtalan terhelések, elnyomások, jogtalan tettek és eljárások ellen védőkre. Illyenek:

A' 6-ik ágazat. Hogy a' király a' táborozó hadi nép' kihágásait foganatosan zabolázza, a' nemesek' házait és majorjait táborozók által megszállatni, 's a' föld' népét határszéli várak melletti munkák és élelmi szerek' kicsikarása által elnyomatni ne engedje.

A' 8-ik ágazat. Hogy a' jogtalan, habár királyi adomány melletti, jószágelfoglalók ellen rövid idézés mellett törvény szolgáltassék, 's az illyenek országunk' régi szokása szerint azon jószágok' becsüárába marasztaltassanak.

A' 9 és 10-ik ágazatok. Hogy a' király nemesnek jószágát puszta panaszra elfoglaltatni ne engedje; hogy se nagyobb se kisebb nemeseket, kivevén kiket az ország' törvénye befogatni megenged, törvény' rendén kivűl be ne fogasson, és senkit közőlők az ország' főpapjai, bárói, főemberei és nemeseinek tanácsa 's itélete nélkűl számkivetésbe ne küldjön.

A' 14-ik ágazat. Hogy a' király az ország' rendeit elődeinek általa is koronázásakor megerősített decretumai szerint minden régi szokásaikban és szabadságaikban megtartani kegyeskedjék.

A' 15-ik ágazat. Hogy a' dézsmaszedő a' paraszt' esküjén megnyugodni tartozván, az asztagot csak birság' letétele mellett hányathassa szét, — hogy a' parasztot, mihelyest esküjét letette, többé ne bosszonthassa, se tőle esküje' tartalmánál többet ne vehessen, 's hogy a' parasztoknak engedett esküért őket ezután két kepe' adására, kivevén ha az iránt törvényes szokás léteznék, ne szorítsa. Továbbá hogy hol a' dézsma pénzben vétetik, a' dézsmaszedők mellé azoknak költségére felvigyázókúl szolgabirák rendeltessenek, kik mindazáltal velök menni azonnal megszűnjenek, mihelyest a' szedésben törvénytelenkedni akarnak.

3) Törvényszékeket, és birói eljárásokat illetőkre. Illyenek:

A' 7-ik ágazat. Hogy az ország' szegénysége' tekintetéből a' fennirt öt év alatt országunk' vármegyéiben a' bennök egyébként tartatni

szokott közönséges gyülekezetek, vagyis átalános törvénytételek (*Congregationes Generales* seu *Judicia universalia*) ne tartassanak, kivevén Pozsega, Walkó, Szerem*), Baronya, Chanád, Themes, Zaránd, és Orod vármegyéket, úgymint mellyekben lopások, rablások, csonkítások, ember-eladások 's gyilkolások napi renden lenni mondatnak, és az ott tartandó illy törvénytételekben se vétessenek védelempénzek (*pecuniae defensuales*) és birságok, se birtoki perek ne itéltessenek. Továbbá hogy az érdeklett öt évek után is illy köz törvénytételek csak az ország' főpapjai, bárói, és más főemberei' tanácslatára tartathassanak.

A' 11-ik ágazat. Hogy a' machói bánok' székében jövendőre ünnepnyolczadi törvényszékek ne tartassanak.

A' 12-ik ágazat. Hogy rövid idézések (*Breves Evocationes*) a' király és főpapjai, bárói, és főemberei által kijelelt minden esetekben nádor és országbirája' pecséte alatt is adathassanak és ítéltethessenek, szinte úgy, mint a' királyi felség' személyes jelenlétének (*Personalis Presentia Regiae Maiestatis*) pecséte alatt, és hogy a' kalocsai érsek, nádor, országbirája, és a' jelen országgyülésben birákúl választott többi főpapok és bárók, vagy legalább felerészök mind ünnepnyolczadi, mind rövid idézeti törvényszékeken (*Judicia octavarum, et Brevium Evocationum*) jelen lenni tartozzanak.

A' 13-ik ágazat. Hogy jelenleg az eddig tartatni szokott négy ünnepnyolczadi székek közől csupán csak a' sz. Mihály' ünnepeé tartassék, a' többi most bizonyos okokból elmaradandó három, t. i. vizkereszt, György, és Jakab' ünnepeé helyett pedig ezen ünnepek' 25-ik napján kezdve rövid idézetek' törvényszékei tartassanak, és 25 napokon át félbenszakasztás nélkűl folytattassanak. — Ezen törvényczikkből tanuljuk, mellyek voltak e' korban a' rendes négy ünnepnyolczadi székeknek ünnepei. Végre

Zárszavában a' király mind ezen ágazatokat röviden elfogadja, megerősíti, és megtartásukat igéri.

VII. Korvín Mátyásnak 1481-ik évi, vagyis úgy nevezett V-ik decretuma, melly Budán julius' 15-kén költ, 's 17 ágazatot számlál.

*) Ezen ágazat is tanusítja, hogy a' most úgy nevezett Slavóniának vármegyéi e' korban Magyarország' közvetlen vármegyéi közé számíttatának.

Előszavában elbeszéli a' király: hogy a' budai jelen országgyülésben az egész országot képviselő főpapok, bárók 's más főemberek, és minden vármegyék' választott nemeseivel az egyházi és világi minden rendű személyek' sorsának javitásáról, 's az ország' védelméről, és hatalmának fentartásáról hosszabb ideig és éretten tanácskozván, több üdvös intézettételek közt velök ezen örökre kötelezendő törvényágazatokba egyesűlt legyen.

A' decretum' első tizenhárom ágazatai az egyházi tizedet és beszedése' módját targyalják. Jelesen:

Az 1-ső ágazat rendeli: hogy az ország' régi szokása úgy kivánván, másból semmiből egyházi tized ne vétessék, mint borból, gabonából, bárányokból, méhekből, kölesből, rozsból, árpából, és zabból, 's a' dézsmaszedők' minden másféle zsarolásai szűnjenek meg.

A' 2-ik ágazat. Hogy a' nemesek jobbágyaiknak dézsma-fizetésbeli hátramaradásukért és vétkeikért egyházi tilalom (*Interdictum*) alá ne vettethessenek, kivevén ha teljes bizonyossággal ők volnának azoknak okozói.

A' 3 és 4-ik ágazatok. Hogy a' ráczok és más illy hitszakadás-követők, míglen az országban megszilárdulnak, dézsmaadásra ne szoríttassanak, és pedig még akkor sem, ha más keresztényekkel közös gazdaságot űznének, a' reájok eső termékrészre nézve.

Az 5-ik ágazat. Hogy 14 képétől dézsma' fejében egy aranynál vagy 100 királyi denárnál több ne vétessék.

A' 6-ik ágazat. Hogy rovatfejekért a' falunagyoktól semmi se zsaroltassék, hanem megtörténvén a' tökéletes dézsmafizetés, a' tizedszedők tartozzanak ingyen vagy a' rovatfejeket nekiek visszaadni, vagy őket levél által feloldottaknak nyilatkoztatni.

A' 7-ik ágazat. Hogy a' dézsmaszedők ezután ne a' falu' nagyjához, hanem annak lelkészéhez szálljanak; azon falu' nagyja mindazáltal, hol a' dézsmaszedő ebédet vagy vacsorát veszen, annak 2 tál ételt, 2 köböl zabot, 2 kerek kenyeret, és 2 pint bort küldeni tartozzék, ellenben a' szomszéd faluk és főnökeik ezen czím alatti minden fizetéstől mentesek legyenek.

A' 8-ik ágazat. Hogy a' főpapok dézsmájokat ezután bérbe ne adhassák, kivevén ha arra nagy szükség által kényszerülnének; melly e-

setben a' bérlőt, ha a' főpappal kötött szerződéstől eltérne, a' vármegyének melléje adott embere azonnal befoghassa, a' királyi felség által megbüntetendőt.

A' 9-ik ágazat. Hogy a' főpap a' fizetni nem akarókat gyertyaszentelő boldogasszony' napja előtt egyházi tilalommal ne sujthassa, és előbb őket sz. Miklós' napján megintetni tartozzék. Továbbá hogy, hol bor nem terem, hanem csak gabona, ott a' tized eddiglen divatozó határidőkben vétessék ki, 's a' dézsmafizetési első határidő karácson, a' másod gyertyaszentelő legyen.

A' 10-ik ágazat a' dézsmarovás' módjára nézve az abbeli rendetlenségek' megszűntetése végett rendeli: hogy dézsmarovás (*Dicatio decimarum*) ideje elérkezvén, szándékát az illető megyebeli nemeseknek törvényszékök' alkalmával jelentse be, 's ezek közőlök a' főpap' költségére egy attól független, jámbor, és lelkiismeretes egyedet dézsmarovója mellé válaszszanak, ki részrehajlatlan ellenőrködésre feleskütetvén mindenre felügyelni, és a' dézsmarovót, ha tisztében a' törvény' rendeletétől eltérne, azonnal elhagyni tartozzék. Továbbá hogy a' főpap felszólíttatván, dézsmarovójának hibáját megjobbítani köteles legyen, mit ha elmulasztana, azzal bünhödjék, hogy dézsmáját soha többé pénzben ne szedhesse, hanem termékben szedetni tartozzék.

A' 11 és 12-ik ágazatok. Hogy a' dézsmafizetésrei szorítás ne máskép, mint divatban levő terhek által, és a' dézsmaszedés ne más móddal, mint az ország' törvénye és szokása vagy a' főpap és megyéje közt létező intézkedés szerint történhessék. Végre

A' 13-ik ágazat. Hogy, ha ki dézsmaszedés' dolgában királyi felséghez igazságtalan panaszszal járulna, nyelv-váltsággal bünhödjék.

A' többi ágazatok' tartalma pedig e' következő:

A' 14-ik ágazat rendeli: hogy a' király jövő sz. Márton' napjától számított egy év alatt a' magyar anyaországban köz törvénytételt (*Judicium Generale*) ne tartasson, és hogy az ország' főpapjai, bárói, és egyéb főemberei időközben más módról gondolkodjanak, melly szerint a' gonosztevőket kiirtani lehessen.

A' 15-ik ágazat az iktatás elleni ellenmondásról azt rendeli: hogy azok, kik valamelly királyi adomány ellen beiktatás' alkalmával ellenmondanak, a' jószág' birtokában hagyatván, az arra kitüzendő egy évi

határidő alatt jogaikat és privilegiumaikat királyi felség előtt előmutatni tartozzanak, és ha ezt nem teljesítenék, az adomány érvényes legyen, és a' jószág időközben bevett jövedelmeivel együtt adományosának itéltessék. Továbbá hogy, ha az ellenmondónak oklevelei más' kezei közt volnának, azt fél évvel a' kitüzött határnap előtt a' királyi felségnek bejelenteni tartozzék, ki a' levél' birtokosát minden czélirányos törvényes eszközökkel azoknak kiadására szorítandja.

A' 16-ik ágazat az olly káptalant vagy conventet, melly bizonyságai' kiküldésében valakit kiszabott díjon felül terhel, az illető vármegye által királyi felségnek feladatni, és a' felség által példásan megbüntettetni rendeli. Végre

A' 17-ik ágazat rendeli: hogy a' főpapok és helyetteseik ezután intő- vagy idézőleveleikben mindenkor mind a' megintendő vagy idézendő személyek' nevét, mind pedig azon tárgyat, mellyre nézve intés vagy idézés történik, világosan jeleljék ki, és intést vagy idézést ne előbb, hanem csak a' patvarkodás feletti eskünek *(juramentum de calumnia)* folyamodó fél általi letétele után határozzanak. Továbbá hogy csekély tárgy miatt, főleg egyházi törvényszéket nem illető ügyben, idézést ne rendeljenek, hanem a' folyamodót ellenfelének felsőségéhez utasítsák. Végre hogy mindenki, akár egyházi akár világi személy, csupán egyházi törvényszékhez tartozó ügyét először a' megyének püspöke elébe terjeszsze, és csak azután, ha annak itéletével meg nem elégszik, vigye azt annak érsekéhez, és így tovább feljebb.

A' decretum' zárszavában a' király ezen ágazatoknak örökre kötelező törvényck gyananti helybenhagyását röviden kijelenti.

VIII. A' nádori hivatalt érdeklő 12 ágazatok, mellyek azon alkalommal hozattak, midőn Mátyás király Zápolya Imre grófot 1485-ik évben az ország' rendei' megegyezésével nádorrá választotta.

A' bevezetésben előadatik: hogy a' jelen országgyülés nádor-választás végett levén egyben gyülve legelőbb is szükséges legyen kijelelni, mik tartozzanak régi rendeletek szerint hívatalához, 's mik legyenek teendői? hogy ezek tudva levén olly egyén választathassék, ki ezen hívatal' ügyes viseletéhez megkivántató tulajdonokkal díszeskedik.

A' mi pedig az ágazatok' tartalmát illeti, szerintök következők a' nádornak jogai és köteleztetései:

1-ső ágazat. Ha mikor a' királyi család magonszakadván, új király lenne választandó: a' választásban eldődeink' régi intézkedései szerint a' nádornak vagyon első szava.

2-ik ágazat. Ha a' király gyenge korú örököst hagy maga után: a' nádor hivatalánál fogva köteles őtet atyai országaiban és uradalmaiban mint gyámnoka híven védeni és megtartani; de viszont az örökös' felnövekedéséig annak alattvalói 's az országlakosok nekie úgy tartoznak, mint magának a' királynak mindenben engedelmeskedni.

3-ik ágazat. A' király magonszakadván, új király-választásig, valamint szinte királyi örökös' gyenge-korúsága alatt is, a' nádor hívatalánál fogva, akármikor azt szükségesnek tartja, országgyülést hirdethet, mellyre az ország' rendei mindenkor megjelenni kötelesek.

4-ik ágazat. Az ország' védelme felkelést kivánván, a' nádornak kell felvállalt hívatalánál fogva az ország és hazafiak' főkapitányának lenni és őket kormányozni; de mindazáltal a' királyi felség' akaratja és rendelkezése szerint.

5-ik ágazat. A' hazafiak közt visszavonások, 's lázadások történvén, a' nádornak kell hívatala' erejéből azokat lecsendesíteni 's kiegyenlíteni, a' bűnösöket megbüntetni, és mindent rendre hozni, a' király mindazáltal hatalmával mindenkor szabadon élhetvén.

6-ik ágazat. A' király és ország közt visszavonás 's egyenetlenkedés támadván, a' nádornak kell hívatalánál fogvást közbenjárónak (*mediator*) lenni, és őket minden kitelhető szorgalommal és hűséggel megegyeztetni.

7-ik ágazat. Ha a' király együgyű, vagy a' szószólók kihallgatásában rest találna lenni: a' nádor köteles tiszténél fogva gondoskodni, és a' hiányt pótolni.

8-ik ágazat. Ha a' király jószágadományt tevén, ellenmondók jelenkeznének, és az adományt igazságtalannak követelnék: a' nádornál tartoznak panaszkodni, kinek tisztje a' panaszt tüstént a' királynak, akárhol legyen, bejelenteni, 's őtet megkérni: hogy a' panasz' meghányására és elitélésére helyet és napot tűzzön ki.

9-ik ágazat. A' nádor, panasz tétetvén, akárkit a' hazafiak közől, akár hatalmaskodó tett, akár birtoki jog miatt, törvénybe idézhet, és e' részben a' király után legnagyobb hatósága vagyon, az ország' egyéb

birái régi korlátolás szerint csak hatalmaskodó tettek, nem pedig birtoki jogok miatt idézhetvén és itélhetvén valakit. Továbbá ha ki másnak törvényszéke előtt birságba vagy másféle itéleti terhekbe marasztaltatik, annak azokat a' király' rendes hatalmával elengedheti; ellenben a' nádor által elmarasztaltnak illy kegyelmet nem annyira rendes, mint határtalan 's rendkivűli hatalmával (*absoluta potentia et auctoritate*) tehet, a' nádornak mindenkor joga levén a' birságok felett kénye szerint rendelkezni.

10-ik ágazat. A' királynak seregnél vagy hazán kivűl létében a' nádornak kell hivatalból mindenkor helytartójának (*Locumtenens*) lennie, és a' melléje rendeltetendő néhány férfiakkal, kiknek ő feje leend, mindent megtehet, mit a' király tehetne, és tenni köteles lenne, — a' kegyelemosztogatást, koronára szállott jószágok' elajándékozását, és mik régi rendelmények szerint mindenkor egyenesen a' királyi méltósághoz tartoztak, mindazáltal kivevén.

11-ik ágazat. A' nádornak kell hívatalánál fogvást itélni az egész kúnságot, és ő mindenkor a' kúnok' grófja és birája, kiktől, a' mint Lajos és más előbbi királyok' leveleiből kiviláglik, nekie e' foglalkozásaért évenként 3000 arany jár.

12-ik ágazat. Egész Dalmátiának a' nádor' birósága alatt kell állani, 's ott jövedelem' fejében bizonyos szigeteket bír.

Ezen ágazatoknak hitelességét tudós Kovachich József [a]), és Madarassy Ferencz püspök 's pozsoni prépost [b]) kétségbe vonják következő okoknál fogvást: 1) Mert az előkorban semmi nyomára sem akadunk annak, hogy nádorválasztásra országgyülés tartatott volna. — 2) Mert 1485-dik évben a' váczinál más országgyülésnek nyoma nem létezvén, ezen ágazatoknak azon 1486-ik évi országgyülésben kellett volna hozatniok, mellyben Mátyás' VI-ik decretuma hozatott; már pedig annak sincs az előkorban nyoma, hogy ugyanazon egy országgyülésben két decretum hozatott volna. — 3) Mert ezen ágazatok egyetlen egy tárgyról szólanak; mi országgyülési decretum' természetével meg nem fér. — 4)

[a] Lásd, Notitiae praelim. ad Sylloge Decret. Comit. 126—132. lapjait.

[b]) Lásd, Dissertatio historico-critica super quibusdam vetustiorum rerum hungar. capitibus czímü munkájának 133—139. lapjait.

Mert ezen ágazatok országgyülési decretumnak sem elő- sem utószavával, sem stíljével nem bírnak, és megerősítő királyi oklevél nélkűl szűkölködnek. — 5) Mert az 5, 6, 8, és 9-ik ágazatokat kivevén, a' többiekben foglalt határozatoknak sem előbbi királyaink' decretumaiban, sem régi szokásainkban nyomát nem találjuk, sőt némellyeknek ellenkezőjére is akadunk. Jelesen: a) Oklevelekkel be lehet bizonyítani, hogy helytartókat királyaink neveztek, — hogy ország' kapitányai ezen ágazatok után is néha mások voltak, — 's hogy kiskorú királyainknak nem a' nádor, hanem más volt gyámnoka, nevezetesen V. László' gyámnoka Fridrik császár, II. Lajosé I. Maximilián császár és Zsigmond lengyel király volt. — b) A' nádorok magokat kúnok' birájának, habár semmi közrendelet által azzá nem tételének, többnyire czímezték ugyan; azonban néha nádor' létében is más volt a' kúnok' birája, például Ujlaky Miklós székelyek' grófja egy helyen kúnok' grófjának íratik. — c) Hogy a' királyválasztásban első szava lett legyen, legalább I. Ulászló és Korvín Mátyás' választatásokból alig lehet következtetni. — d) II. Lajosnak gyászos halála után Mária özvegy királyné [a]) hítta meg Komáromba országgyülésre a' kassaiakat, Báthory István pedig [b]) csak inté őket a' királyné' meghívásának teljesítésére. — e) Dalmatiában soha biróságot a' nádor nem gyakorlott, 's Mátyás király alatt nem is gyakorolhatott, már Zsigmond alatt el levén Dalmátia a' velenczeiek által hazánktól szakasztva; annak pedig, hogy ott némelly szigeteket bírt volna, sehol semmi nyoma. Végre — 6) mert semmi azon kori történetiratban vagy oklevélben sem fordúl ezen ágazatokról említés elő, 's reájok királyaink decretumaiban törvénykönyvünknek Mossóczy általi kiadása előtt nem tétetik hívatkozás.

Azonban mind ezen okok nem ollyanok, mellyekre felelni ne lehetne. Jelesen az 1-re felelni lehet: hogy Korvín Mátyásnak azon 1486-ik évi húsvét' második vasárnapja utáni hétfőn Budán költ levele, mellyet Kovachich maga ugyanazon helyen [c]) előad, nyilván tanú-

[a]) Lásd a' kassaiakhoz szóló, 's 1526-ik évi Diénes' napján költ levelét Kovachich, Vestigia Comit. 624 és 625. lapjain.

[b]) Lásd a' kassaikhoz ugyanazon napon költ levelét ugyanottan a' 626 és 627. lapjain.

[c]) Lásd, Notitiae praelim. ad Sylloge Decret. 125. lapon.

sítja, hogy Zápolyi Imre' választásánál, mellynek módjáról ezen ágazatok egyedűl szólanak, valóban országgyülés tartatott, következőleg az ágazatok' bevezetésének előadása hiteles. Ide járúl, hogy országunk' rendei az 1542. pozsoni decr. 28-ik és az 1548. decr. 18-ik ágazatában országunk' köz decretumára (*Decretum Generale*), és szokására utalva állítják: hogy nádor csak az országnak és pedig nem részletes, hanem minden hazafiaknak hirdetett, 's különös gyülésében (*specialis Diaeta*) választathatik. — A' 2-dikra azt: hogy megmutatva sem az nincs, hogy 1485-ik évben, melly az ágazatok felüliratában kijelelve áll, Budán nádorválasztási gyülés nem tartathatott, sem az, hogy egy országgyülésben hozott határozatok két külön decretumokba soha sem foglaltattak legyen, sőt Zsigmond királynak 5-ik és 6-ik decretumai, és III. Andrásnak 1298-ik évi törvényei, mellyeknek 44 első ágazatai egy különös befejezéssel ellátott decretumnak, a' többi ágazatai pedig ismét egy más törvénylevélnek alakját viselik, — ellenkezőre mutatnak. Az pedig, hogy országgyülésekben azon törvényágazatokon kivűl, mellyek ünnepélyes törvénylevél' alakjába foglaltatának, más fontos dolgok is tárgyaltatni, 's elintéztetni, sőt irásba foglaltatni is szoktanak, Korvín Mátyás' több rendbeli decretumainak előszavaiból, és 1462-ki decretumának tárgyalásánál fenn előadott biztosító levelének tanuságából kétségbe vehetetlen. Továbbá ha lehetett, a' mint azt az 1555. decr. 2. ágazata tanusítja, az 1554-ki pozsoni országgyülésnek bevégzése és azon évi decretumnak aprilis' 12-kén történt kiadása után néhány nappal, aprilis' 15-kén egy külön gyülésben nádort választani: nem láthatni át az okát, miért ne lehetett volna az 1486-ik évi januarius' elején kezdett országgyülés előtt, mellyben Korvín Mátyás' VI. decretuma hozatott, 1485-ik' végén szinte nádor-választási gyülést tartani. — A' 3-ikra azt, hogy az országgyülési decretumoknak lényegével épen nem látszik ellenkezni, hogy azok két vagy három vagy épen egy nagyobb érdekü 's terjedelmesb tárgyra szorítkozzanak, főleg tekintetbe vevén azt, hogy királyaink, jelesen Korvín Mátyás, mint itt előbb említém, nem minden országgyülési határozatokat szoktak törvényleveleikbe iktatni, 's nem minden elintézett tárgyakról ünnepélyes decretumot kiadni. Zsigmond királynak I, II, 's V-ik és a' romai bullások ellen hozott 1404-ik évi decretuma egyetlenegy, IV-ik decretuma két, Korvín Má-

tyásnak törvénykönyvünkön kivűl létező 1459-ik törvénylevele egy tárgyról, a' táborozásról, és a' törvénykönyvünkbeliek közől az I. decretuma három, és az V-ik ismét majd egészlen egy tárgyról, a' dézsmáról szólanak. — A' 4-ikre azt: hogy Mossóczy nem is állítja ezen ágazatokat ünnepélyes decretum' alakjában kiadottaknak; mi miatt mindazonáltal hitelességökről kétkedni épen olly kevéssé lehet, mint más olly határozatokéról, mellyek országgyülésekben, — mint p. o. a' korona' kiváltására ajánlott egy aranyforintnyi adózás iránt az 1462-ik évi országgyülésben, — hozattak a' nélkűl, hogy ünnepélyes decretumba foglaltatnának. — Az 5-ikre e' következőket: a) Hogy történetirataink' tanusága szerint [a]) I. Ferdinánd király' párthívei Zápolya János' koronáztatását többek közt azon oknál fogva ostromlották, mert a' királyválasztási országgyülés' egybehívása, és abbani első szavazat a' nádort illetvén, ő nem törvényes országgyülésben választatott és koronáztatott királylyá. Továbbá hogy önmaga Ferdinánd is 1527-ik évi junius' 29-kén költ levelében [b]) jogát arra alapítja, hogy ő az ország' nádora által, kit országgyülés' hirdetése királyi szék' üressége (*interregnum*) alatt egyedül illet, egybe hítt pozsoni országgyülésben szabadon fogadtatott és választatott királynak. Mária özvegy királynénak és Báthory István nádornak fenn előidézett leveleik itt semmit ki nem víhatnak, mert azok által nem királyválasztásra, hanem, királyválasztás' emlitésének mellőzésével, fenyegető veszélyek' elhárítása feletti tanácskozásra történt volt a' meghivás. Egyébiránt Báthory nádornak azon levele mindenkor tanúságúl szolgál arra, hogy ő mint nádor az országgyülés' hirdetésébeni részvételt fölöslegesnek nem tartotta. Ide járúl az is, hogy V. László' halála után a' királyválasztási pesti országgyülésrei meghivás, mint fennebb előadám, az akkor Budán létező főpapok, Gara László nádor, és más bárók' levele által történt. — b) Hogy a' nádorok kúnok feletti biróságát — azon túl, hogy IV. Lászlónak, sőt V. Istvánnak korától fogva szakadatlanúl kúnok' bi-

---

[a]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 633 és 634. lapjait, 's Bély Mátyásnak és Istvánfynak ott előadott helyeit, 's Rozenich' munkája' II. köt. 178 's 179. lapjait, és az ott előidézett kútfőket.

[b]) Lásd ezen oklevélnek ide tartozó szavait gróf Cziráky Mózses' többször említett munkájának 133. lapján.

rája' czímével éltenek, — tanusítja IV. Lászlónak kún nemzet' részére költ 1297-ik évi szabadságlevele [a]), mellyben világos szavakkal az ország' nádorának birósága alá rendeltetnek, valamint Miklós nádornak azon 1343-ki hirdetménye is [b]), hogy a' király (I. Lajos) Nonuchuch Buthemer grófot is a' kapitánysága alatti minden kúnokkal együtt, az erdédélyi vajdának és más kún kapitányoknak birósága alól kivevén, szinte az ő közvetlen hatósága alá vetette; tanusítja továbbá II. Ulászló' 1498 decr. 47-ik és II. Lajos' 1523. decr. 51-ik ágazata, úgy hogy Újlaky Miklósnak székelyek' grófja helyetti kúnok' grófja' czíméveli fenn előidézett iratása méltán tollhibának vétethetik. De egyébként is abból, hogy valamelly hivatal' hatóságának egyik vagy másik ága királyaink által fontos oknál fogva néha ideiglen másra ruháztatott, annak azon hivataltóli teljes elszakasztatását következtetni nem lehet. — c) Hogy abból, mert királyaink főkapitányokat, helytartókat, 's örökösüknek gyámokat, habár másokat, rendeltek, semmiképen sem következik: hogy ezen kötelesztetések hivatalánál fogva, 's midőn a' király vagy ország máskép nem rendelkezett, a' nádort nem illetik. — d) Hogy a' nádor' dalmátiai biróságának is vannak némelly, habár ritka és egy részint nem egészlen kétségbe vonhatlan nyomai, a' mint fenn III. Béla alatt Lucius és Dandulus' történetiratai, és Zsigmond király alatt János szegniai püspöknek, mint a' király és nádor' Horvát- és Dalmátországokbani helyettesének (*Generalis Vicarius*) nonai káptalanhoz szóló 1388-iki parancsa' [c]) tanúságánál fogva említettem. E' második tanúságot ugyan Madarassy prépost többször említett munkájában azon állitással igyekszik megerőtleníteni, hogy az akkori István nádor ugyanazon oklevél' szavai szerint egyszersmind jadrai választott gróf (*Comes*) levén, János püspök nekie nem mint nádornak, hanem mint jadrai grófnak helyettese volt legyen. Azonban hogy ezen következtetés meg nem áll, abból kitetszik, mert valamint hogy egész Dalmátia a' jadrai grófnak birósága alatt nem állott, úgy János püspök István' nádornak, mint jadrai grófnak, egész Dalmátország szerte országos helyettese nem lehetett. De továbbá Zsigmond király is

---

[a]) Lásd ezen oklevelet Fejér Oklgy. V. köt. II. dar. 512. lapján.
[b]) Lásd Fejér Oklgy. IX. köt. I. dar. 166. lap.
[c]) Lásd Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 160. lap.

nem egész Dalmátiát, hanem csak Aurana, Jadra, 's Novigrád városokat, és Pago szigetet, mellyeket t. i. László nápolyi király, Magyarország' koronája iránti reményeitől elesvén, a' velenczeieknek eladott, vesztette el [a]). — A' 6-ikra végre azt: hogy, ha azon kori oklevelekben nem jő is ezen ágazatokról említés elő; de megjelennek azok, mint maga Kovachich József úr tanúsítja [b]), decretumaink' XVI. századi kilencz irott gyűjteményeiben, mellyek közől az Illosvay-féle már 1544-ik évben, következőleg csak 59 évvel későbben iratott. Ide járúl, hogy a' nádornak főkapitányi méltóságát az 1550: 1, 1622: 2, és 1638: 1-ső törvényczikkelyek elismerik, I. Leopold pedig 1681: 1-ső czikke által, ezen ágazatokra hivatkozva, a' nádort azoknak első hat pontjaiban foglalt jogaiban megtartani igéri.

IX. Korvín Mátyásnak 1486-ik évi, vagyis úgy nevezett VI-ik máskép nagyobb decretuma, melly Budán azon évi Pál' fordulása' napján költ, 's 78 ágazatra terjed. Ezen törvénylevelében Mátyás az igazságkiszolgáltatásnak alakjára nézve tetemes változtatásokat tőn, és mind magának mind elődeinek majd minden érdekesb, főleg igazság-szolgáltatást érdeklő, 's akkor törvényszéki szokásban és divatban létező törvényrendeleteit egy egészbe foglalta.

Előszavában előadja a' király, hogy fejedelmi tisztje levén népének jogait és jóllétét nemcsak fegyverrel védeni, hanem üdvös törvények által is biztosítani, már régtől fogva szándékozott legyen többféle rendetlenségeket eltörleni, és olly üdvös törvényeket alkotni, mellyeket azután szükség ne legyen minden új király' felléptével változtatni, 's hogy most tehát, minekutána országát, mellynek majd minden határszélei ellenséges nemzetek által elfoglalva, 's feldúlva valának, sok munka-, költség, és vérfeláldozással szerencsésen helyreállította, 's meg is nagyobbította, és végre Fridrik császárt, ki azt ismét fegyveres erővel megtámadá, dicsőségesen legyőzte, 's Ausztriának fővárosát, Bécset, és az egész tartománynak legnagyobb részét meghódította, az ország' rendeinek kérésére Budán országgyülést tartván, ott az egész országot képviselő főpapjaival, báróival, 's egyéb főembereivel, és minden várme-

---

a) Lásd Rozenich' II. köt. 77 's 78. lapjait, és az ott előidézett kútfőket.
b) Notitiae praelim. ad Sylloge Decret. Comit. 370. lap.

gyéknek választott nemeseivel ezen törvénylevélbe foglalt, 's örök irott törvényűl szolgálandó ágazatokban egyesűlt légyen.

A' decretum' ágazatait könnyebb áttekintés végett következő rendbeliekre lehet osztani: I. Az igazság-szolgáltatást szabályozókra, 's jelesen a) törvényszékek' szabályzását és birói személyeket, — b) a' perfolyamot és perbéli tételeket átalánosan, — c) némelly egyes perek' folyamát, — és d) különösen a' büntettek' pereit érdeklőkre. — II. A' hazafiak' ingó és ingatlan jószágaik iránti jogait biztositókra. — III. A' dézsma' dolgát rendbeszedőkre. — IV. Némelly kihágásokat, és visszaéléseket korlátlókra vagy orvoslókra. — V. Új tilalmakat tevőkre.

Az I-ső rendbe és nevezet szerint

a) A' törvényszékek' szabályzását és birói személyeket érdeklők közé tartoznak:

Az 1-ső ágazat, melly a' két egész századon át divatozott köz vagy nádori itélettételeket (*Judicia Generalia* seu *Palatinalia*) örökre eltörli, de azonban, nehogy ezen eltörlés által büntettekre út nyittassék, egyszersmind rendeli: hogy, ha valamelly vármegyében gonosztevők mutatkoznának, a' királyi felség azon megyének, hozzája tett folyamodására, hatalmat és engedelmet adjon arra: hogy grófjával a' gonosztevőket felkerestethesse és kiirthassa. — Ezen törvény vetette meg a' vármegyék' mostani egyenkénti fenyítő hatalmának első talpkövét.

A' 2-ik ágazat, melly által a' kikiáltott gyülések (*Proclamatae Congregationes*) a' bennök történni szokott botrányok és véletlen veszélyek miatt, továbbá a' rövid idézések (*Breves Evocationes*), 's azok melletti rendkivűli törvénytételek egészen eltörűltetnek.

A' 3-ik ágazat, mellyben rendeltetik: hogy véletlen szükség' eseteit kivevén, évenként, akár az országban légyen a' király akár nem, két ünnepnyolczadi törvényszék, t. i. a' sz. György és Mihály napi tartassék, mellyek ezen ünnepek utáni huszadik napon kezdetvén a' szükség' megkivántáig tartsanak, és hogy azokon, a' törvénytételnek' érvénytelensége alatt, a' rendes birák közől legalább kettőnek jelen kelljen lenni, a' többiek' akadályoztatásának esetében pedig helyettesеik jelenjenek meg, és a' meg nem jelenhetők' helyébe a' király főpapjai és bárói közől másokat helyettesítsen. Továbbá hogy Erdélyben és Slavoniában évenként szinte két ünnepnyolczadi szék tartassék, a' vízkereszti és sz. Ja-

kab napi, mellyek szinte ezen ünnepek utáni huszadik napon kezdetvén szükség' megkivántáig folytattassanak.

A' 8-ik ágazat, melly azt rendeli: hogy minden vármegyében a' gróf és nemesek' közönsége az ottani előkelő nemesek közől a' megyének nagyságához képest 8, 10, vagy 12 egyedet válaszszon, kik egyedűl mehessenek a' káptalan vagy convent' bizonyságával tanúvallatásra, idézésre, iktatásra, és másféle végrehajtásokra, 's hogy a' megválasztottak e' terhet 25 nehéz gíra büntetés alatt felvállalni, és egy évig viselni, és valamint a' káptalan vagy convent' bizonyságai, úgy ők is mind választatásuk után mindjárt, mind pedig eljárásukról teendő mindegyik jelentésök' alkalmával hitöket letenni tartozzanak. Továbbá hogy eljárásukban elkövetett minden hamisságért becsületvesztességgel és 25 gírával bünhödjenek, 's király' különös kegyelme nélkűl többé semmiről tanúságot ne adhassanak.

A' 9-ik ágazat, mellyben rendeltetik: hogy nemesi birákká a' vármegyékben ne alsóbb rendű és csekély tehetségű nemesek, mint divatba jöve, hanem Zsigmond és más királyaink alatti gyakorlat szerint előkelő, 's jó birtokos nemesek választassanak, 's azok választatásukat gróf juk által azonnal megveendő 50 gíra büntetés alatt felvállalni, és ismeretes pecséttel ellátva lenni tartozzanak.

A' 10-ik ágazat, melly rendeli: hogy hiteles helyi bizonyságúl ezután törvényes eljárásokra mások ne küldethessenek, mint káptalanokból ugyan kanonokok, conventekből pedig misézö papok, kik mind tagokká létökkor hivataluk' hív teljesitésére, mind pedig bevégzett egyes eljárásukról teendő jelentésök' alkalmával hitöket letenni, úti költségeikre és tanúleveleik' váltságára nézve magokat a' törvényes taksákhoz tartani, tanuvallatásokban a' vallomást minden megkapható nemes- és nemtelenektől kivenni, a' tanúkat vallásuk előtt megeskűdtetni, 's azoknak neveiket, állapotjukat, és vallomásaikat szóról szóra feljegyezni tartozzanak. Végre hogy, ha ezen kötelességeiket megszegnék, mint eskütörők egyházi hűbéreiket azonnal veszitsék el, 's főpapjaik nekiek kegyelmet ne adhassanak.

A' 11 és 12-ik ágazatok, mellyekben rendeltetik: hogy a' conventek' bizonyságainak levélkiadás- és eljárásbani kihágásaik a' conventnek rosz igazgatásától eredvén, ezután szerzetes, főleg pecséttel biró conven-

tekben apátók vagy prépostok csupán azon szerzetbeli egyének lehessenek, 's azok szerzetök' szabályait erősen megtartani köteleztessenek. Továbbá hogy minden püspök megyéjében létező minden szerzett apátság- és prépostságban évenként kétszer egyházi látogatást tartson, vagy helyettese által tartasson, és a' netalán rosz életű, ellenszegülő, vagy szerzete' szabályait meg nem tartó apátot vagy prépostot tegye le és a' rosz 's engedetlen szerzetes tagokat pedig vesse ki.

A' 20-ik ágazat, melly rendeli: hogy az itélőmesterek szállásaikon semmiféle perben itéletet ne hozzanak, hanem csak a' *táblánál*, vagyis királyi felség' itélőszékében más rendes birák' jelenlétében, 's birói, főleg itélőleveleket is csak ott adjanak ki. Továbbá hogy ezen leveleket ott érthető hangon olvassák fel, és a' kiadónak aláirásán túl egy másik itélőmesterével, jelesen a' királyi itélőmesterek a' nádoréval, a' nádori itélőmester pedig a' királyiaknak egyikével vagy az országbiróéval láttassák el.

Ezen törvényágazatban fordúl legelőször a' *Tabula Regiae Majestatis* nevezet elő, és ezen ágazatból tanúljuk, hogy e' korban királyi személynöki itélőmesterek helyett királyi itélőmesterek léteztek.

A' 21-ik ágazat, melly sokféle visszaélések miatt a' bánok, vajdák, megyés grófok, és algrófok' birósága alóli minden felmentettségeket, az örökös grófokén kivűl, eltörűl, és a' jövendőben adandókat is érvényteleneknek nyilatkoztatja.

Az 50-ik ágazat, melly a' zagoriai grófoknak Varasdon tartatni szokott törvényszékét örökre eltörli, és az ezen megyebeli perlekedőket a' slavóniai bán' törvényszéke alá helyezi.

A' 60-ik ágazat, melly rendeli: hogy a' királyi felség főpapjainak és báróinak tanácslatával minden vármegyében valakit bárói közől vagy más alkalmas jó birtokos férfit megyés gróffá (főispánná) nevezzen, és ez ismét azon megyebéli előkelők közől egy vagy több algrófokat (alispánokat) nevezni köteles légyen. Továbbá hogy mind a' gróf mind algrófjai a' hivatalbeli esküt, amaz ugyan a' királyi felség előtt, ezek pedig a' megyében letenni tartozzanak.

A' 68-ik ágazat, melly előadja: hogy rendes biráknak (*Judices Ordinarii*) főleg a' nádor, azután az ország' birája, végre a' titkos cancellár, és ha ez jelen nincsen, a' helytartó, *Locumtenens*, ki t. i. a' király'

birói pecsétjét ideiglen bírja, neveztetni szoknak, és pedig azért, mert minden pert a' király' jelen nem létében elitélhetnek, a' király' törvényszékébe mind magok mind helyetteseik meghívás nélkűl is bemehetnek, és bizonyságtétel vagy mások végett másokat is bevihetnek. Továbbá hogy a' tárnokmester, fősenechál, dalmátiai, horvátországi, és slavóniai bán, 's erdélyi vajda, habár ők is itélőmestereikkel és helyetteseikkel együtt a' király' törvényszékébe szinte bebocsáttatnak, mivel mindazáltal oda megjelenni nem tartoznak, és másokat be nem vihetnek, rendes biráknak nem czímeztetnek.

A' 73-ik ágazat, melly rendeli: hogy minden egyházi és világi, akármelly méltóságú, biró hívatalába léptekor az ezen ágazatban foglalt esküpéldány szerint hívségtartásra és igazságos itélettételre megesküdni köteles legyen.

A' 74 és 75-ik ágazatok, mellyek a' káptalanok és conventek által kiadatni szokott oklevelek' váltságát elősorolják, és azon határozatot teszik: hogy a' káptalan előtte teendő fizetésekből csak akkor vehessen tizedet és kilenczedet, ha az illy pénzek sekrestyéjében őrizetre letétetnek, és hogy ezen részeket a' letételre okot adó fél veszítse.

A' 76-ik ágazat, melly a' királyi itélőszékből kiadatni szokott birói levelek' váltságát sorolja elő.

b) A' perfolyamot és perbeli tételeket átalánosan erdeklők közé számíthatók:

A' 4-ik ágazat. Hogy ezután mindennemű, akármelly biró előtt indítandó, habár birtoki jogot érdeklő perek minden halasztás és kifogások' félretételével négy ünnepnyolczadi törvényszék alatt teljesen bevégeztessenek.

Az 5-ik ágazat. Hogy a' felek akármelly perben szabadon egyességre léphessenek, 's a' biró a' kibékülésért tőlök semmit se vehessen.

A' 6-ik ágazat. Hogy hatalmaskodások, károsítások, és másféle bántalmak iránt tett értesítésseli idézésnek perei az első ünnepnyolczadi széken bevégeztessenek, a' birtokot és főleg jog és oklevél-előmutatást érdeklő illy idézések' perei mindazáltal az illy privilegiumok' előmutatása végett második ünnepnyolczadi székre is halasztathassanak, de tovább soha. Végre hogy értesítésseli idézést (*Evocatio cum insinuatio-*

ne) pecséte alatt minden akár királyi, nádori, országbirói, akár slavóniai báni vagy erdélyi vajdai rendes biró határozhasson.

A' 7-ik ágazat. Hogy a' királyi felségtől nyert perhalasztások (*Prorogationes*) másoknak oltalmúl ne szolgálhassanak, mint kik a' király és ország' követségében és szolgálatában, vagy táborában haza' határin kivűl léteznek, vagy hadban forgolódnak, sőt a' hazán kivűl táborban lévőknek is csak három törvényszék alatt. Továbbá hogy az osztatlan atyafiakat, ha öregebb testvérök otthon vagyon, az illy perhalasztás soha se védhesse. Végre hogy a' királytól perhalasztást hamis előadással nyert személy nyelv-váltsággal bünhödjék, mellyért a' biró őtet, és ha ő jelen nem volna, ügyvédét befogathassa.

A' 13-ik ágazat. Hogy a' nemeseknek nőik, anyáik, leánygyermekeik, és leánytestvéreik máskor soha meg ne idéztessenek, mintsem ha a' per őket is illető birtoki jogokat érdekel. Továbbá, hogy e' záradékkal: „T. és T. megegyezéséből, akaratjából és unszolásából" idézés soha se tétessék, 's ha tétetnék, érvénytelennek tekintessék.

A' 14-ik ágazatnak 1—6-ik §§-ai. Hogy közös tanúvallatások (*Communis Inquisitio*) az igazság' nagyobb felvilágosítására ezután is tartathassanak, de csak úgy, hogy mind a' két fél' részére együtt a' megye' törvényszékén ugyanazon napon, és nem külön, hanem ugyanazon káptalani vagy conventi bizonyságok és királyi emberek által, mindenkit egyenként megesküdtetve és kikérdezve, 's a' perlekedő feleknek kizártával tartassanak, 's az eskütörők, becstelenek, és nemtelenek, habár birtokosok, tanúsághoz ne engedtessenek. Továbbá hogy szemrevételekben (*Oculata Revisio*) a' régi mód és szokás megtartassék.

A' 16-ik ágazat. Hogy a' visszaűzés (*Repulsio*) törvényszék' megvetését árulván el, a' visszaűzéssel élők, kik eddigi szokás szerint csak egy, és másod ízben két arany gírával bünhödének, ezután hatalmaskodás' büntetésébe; és azon felűl, ha a' visszaűzés iktatás, visszaiktatás, vagy becsű' dolgában történt, azon birtoki jogok' becsűárába, ha pedig közös tanúvallatás vagy szemrevétel ellen intéztetett: a' peres ügy' örök veszteségébe marasztaltassanak.

A' 17-ik ágazat, melly a' birtoki jogok, oklevélelőadások, 's kötelezések' pereiben, és néhány más ügyekben divatozott három vásárpiaczi kikiáltásokat (*Trinae forenses proclamationes*) teljesen eltörli, és

egyszersmind a' kötelezésekre nézve azt rendeli: hogy a' ki magát mikép kötelezte, előre bocsáttatván a' törvényes idézés, úgy kapjon az első ünnepnyolczadi széken itéletet és igazságszolgáltatást.

A' 18-ik ágazat. Hogy párviadal soha máskor ne határoztassék, mint olly esetekben, mellyekben a' dolog' természeténél fogva minden más bizonyítás lehetetlen, és ollyakban is csak a' király' katonai itélőudvarában.

A' 19-ik ágazat. Hogy birtoki jog iránti perekben, mivel minden pernek négy törvényszéken be kell végeztetnie, az alperes mindjárt az első ünnepnyolczadi széken előkiáltassék, és ezt az ügy' birája feljegyezze. Továbbá hogy az első széken meg nem jelenő alperes ugyan minden birságtól ment legyen, de másodikról vagy harmadikról elmaradó szokott birsággal bünhödjék, a' negyedik széken pedig, akár jelenjék meg az alperes akár nem, a' per teljesen bevégeztessék, és elitéltessék.

A' 28-ik ágazat. Hogy főpapok és más egyházi személyek világiak ellen indított akármelly pereikben, míglen azok függenek, ellenfeleiket király' tudta nélkűl egyházi tilalom vagy átok alá ne vessék, és ha eltalálnak marasztaltatni, azonnal azon terhek alá essenek, mellyek alá ellenfeleiket vetni szándéklották.

Az 52-ik ágazat. Hogy ünnepnyolczadi széki birák által elitélt terhek és birságok mindjárt a' végitélet után vétessenek meg, és azokból mindig először az ellenfél' részét legyen szükség kiadni, és csak azután a' birói részt kivenni. Továbbá hogy a' megye' széke által birságba marasztalt fél azt, előre bocsátott intés mellett, 15 nap alatt letenni tartozzék, másképp birtoka azon teher' erejéig biróilag lefoglaltathassék.

Az 53-ik ágazat. Hogy, ha bánok, vajdák, vagy megyés grófok és helyettesei' törvényszékétől feljebb vitt itéleteket a' királyi felség' itélőszéke helybenhagyja, a' feljebb vivő fél kétszeres birságba marasztaltassék.

Az 54-ik ágazat. Hogy, ha ki az itélőmesterek' itéletében meg nem nyugszik, azt minden tiszteletmutatással vigye a' királyhoz, nádorhoz, országbirájához, vagy e' két utolsónak helyetteseihez feljebb, 's őket sértő szavakkal ne illesse, és ha ezt tevén, állítását be nem bizonyít-

hatná, ugyanazon büntetés alá essék, mellybe az itélőmester marasztalandó vala, ha a' szemére vetett büntett bebizonyíttatott volna.

Az 55-ik ágazat. Hogy, a' mint már Lajos király alatt határozva volt, a' főbenjáró itéletbe marasztalt nemest a' per' birája befogatni, három napig egyezkedés' kisérlete végett magánál fogva tartani, és ha az alatt egyesség nem sikerülne, ellenfelének átadni tartozzék; azonban ha az rajta a' halálbüntetést végrehajtatná, minden ingatlan jószágai és egyéb vagyona, — a' személyénél befogatásakor talált holmikat, mellyek a' birónak maradnak, kivevén, — minden teher nélkűl gyermekeire vagy rokonaira szálljanak.

Az 57-ik ágazat. Hogy, mint már Lajos király alatt rendelve volt, főpapok, káptalanok, és más egyházi személyek birtoki jogokat három tanúvallatási levéllel, — kivevén ha a' király tetszése szerint kiküldött jámbor férfiak által megvizsgáltatta volna a' dolgot, — se ne kereshessenek, se meg ne tarthassanak, hanem csak a' királyi felségnek vagy helyettes biráinak (*Judicum vices gerentium Suae Maiestatis*) privilegium alakú leveleik mellett.

Az 58-ik ágazat. Hogy a' törvényszék sértők, Zsigmond' törvénye szerint, 25 gíra birsággal bünhödjenek.

A' 67-ik ágazat. Hogy, ha kik a' megye' grófjának, vagy algrófjának eljárásaikban ellenszegülnének, 's testi erővel őket megtámadni merészlenék, és így az igazság' eszközlését akadályoznák, hívségtelenkedés' büntetésébe marasztaltassanak, vagy ha szolgák vagy parasztok volnának, uraik 25 gíra büntetés alatt őket a' megye' grófjának kiadni, és egyszersmind tulajdon ártatlanságuk felett esküt letenni tartozzanak.

A' 69-ik ágazat. Hogy ezután az ügyvédek közől senki 14 pernél többet fel ne vegyen, és hogy, ha kinek ügyvéde birságokba marasztaltatik, elégtétel védencze' jószágából vétessék.

A' 70-ik ágazat. Hogy a' törvények csak jövendőre kötelezvén, a' már folyamatban levő perek előbbi mód szerint folytattassanak.

A' 71-ik ágazat. Hogy az illető vármegye' nemeseinek királyi vagy rendes birói parancs mellett arról tett tanúsága, hogy valaki privilegiumaitól 60 év óta ellenség vagy tűz által megfosztatott vagy jelesen egyházi személyeket illetőleg, hogy egyháza sokáig világi kezek közt lé-

tezvén privilegiumai elvesztek, mindenkor és minden törvényszék előtt ügydöntő privilegiom gyanánt vétessék.

A' 72-ágazat. Hogy világi személy egyházi ellen semmiféle törvényszék előtt nagyobb teherbe ne marasztaltassék, mint az egyházi személy hasonló perben világi ellen marasztaltatnék.

c) Némelly egyes perek' folyamát tárgyalók közé sorolhatók:

A' 14-ik ágazatnak 7—11-ik §§-ai, és a' 15-ik ágazat: hogy hatalmaskodó tettek és másféle bántalmak miatt indított perekben a' bünös eddigleni hatalmaskodási büntetés vagyis főbenjáró itélet alá nemesek' laka' megrohanásának, faluik' elfoglalásának, és személyeik letartóztatásának, vereségének, vagy meggyilkolásának esetein kivűl ne vettessék, hanem a' károknak teljes megtérítésén túl csak a' biró és felperes közt egyenlően felosztandó 25 girába vagy 100 aranyba marasztaltassék. Továbbá hogy, ha a' felperes főbenjáró itéletet magok után vonzó esetek' perében panaszát törvényes módon tett tanúvallatással gyámolítaná, a' biró nagyobb igazolás végett közös tanúvallatást határozzon, mellyet ha az alperes el nem fogadna, a' felperes ellenfelének fejére esküdni tartozzék; ellenkező esetben pedig a' közös tanúvallatást tartassa meg, és az teljesen a' felperes' részére ütvén ki, nekie kedvező itéletet hozzon, a' vallomások' meghasonlásának esetében pedig a' dolgot esküre bocsássa. Végre hogy, ha illy nagyobb hatalmaskodási tetteket valakinek tisztviselői, szolgái, vagy jobbágyai követnének el, urok azért hatalmaskodás' büntetése alá ne essék, magát mindazáltal az iránt, hogy a' bántalom akaratja nélkűl történt, a' biró' itélete szerint kitisztítani, és a' büntevők' részéről, ha szolgálatában maradtak, igazságot szolgáltatni tartozzék.

A' 29-ik ágazat. Hogy senki másnak alattvalóját, — a' nyilvánságos adóst, ki köz helyen befogathatik, kivevén, — adóssága miatt kénye szerint be ne foghassa, hanem dolgát azon megye' grófjának elébe vigye, mellynek kebelében adósa lakik, ki annak urát letartóztatása végett felszólítani, ez pedig az adóst, ha azonnal eleget nem tenne, 12 nehéz gira büntetés alatt legelső törvénynapon azon grófnak törvényszéke elébe állítani, és ha ott elmarasztaltatnék, itéletét végrehajtani tartozzék. Továbbá hogy azon esetben, ha a' bünöst ura második törvényszék elébe se állítaná, a' gróf az úrnak vagyonából mind a' tőke-

pénzre mind a' költségekre nézve elégtételt eszközöljön, és ha az úr ellenszegűlne, a' királyi felség őtet azon túl még 25 gíra büntetésbe marasztalja.

d) A' büntettek' pereit érdeklők közé tartoznak:

A' 47-ik ágazat. Hogy a' király' hívségteleneit senki várába, vagy másféle jószágába, annak örökvesztesége alatt, be ne fogadja, kivevén ha valamelly illy bünös különös bizodalomból némelly főrangú személyhez vagy barátjához menekűlne, és az illyent is csak 12 napig tarthassa barátja magánál, szabad levén ezen idő alatt őtet, ha kegyelemnyerés vagy ártatlanságának megmutatása végett királyi felséghez járúlni kivánna, a' királyi felség' ezennel adott szabad meneti kegyelmének paizsa alatt oda vezetni, vagy emberei által kisértetni, valamint szinte érette könyörögni is.

A' 48-ik ágazat. Hogy, ha kinek birtokaiban tolvajok, rablók, gyilkosok, gyújtogatók, 's pénz-, oklevél- vagy aláirás-hamisítók találtatván, azokat a' megye' grófjának felszólítására ki nem űzné, a' gróf befogatásukra embereket küldjön, és ha a' helység' lakosai ezeknek ellenszegülnének, ellenök nagyobb erőt küldvén mind őket mint a' gonosztevőket fogassa össze; ha pedig ekkor az uraság' tisztei akár a' parasztokkal egyesülve akár külön ellenszegülnének, és sem a' gonosztevőket befogni nem hagynák, sem azoknak vármegye' széke elébe állítását nem igérnék: a' gróf azon birtokot király' kegyelméig, és ha illy ellenszegülést maga az úr tenne, örökösen foglalja el a' királyi felség' részére, ki azt szabadon akár magának megtarthassa, akár másnak érdemjutalomúl elajándékozhassa.

Az 51-ik ágazat. Hogy, ha ki, akármelly rangú személy, magát elhatározva ember-ölést elkövet, minden fejváltság' kizárásával ölettessék meg; ellenben ha a' gyilkosság sem előre forralt gonoszságból, sem maga' elhatározásával, hanem pusztán esetileg vagy máskép véletlenűl történt: a' gyilkos a' meggyilkoltnak rokonival szabadon egyezkedhessék. Továbbá hogy a' szántszándékos emberölőt, ha megszöknék, azon megyének grófja vagy algrófja és szolgabirái, mellynek határai közt befogatik, az ország' bevett szokása szerint elitélni tartozzanak, és senki házába vagy lakába, a' hívségtelenkedőkről kijelelt büntetés alatt be ne fogadja.

Az 56-ik ágazat. Hogy a' fiú atyjának, és ez fiának büntettei és kihágásaiért se személyében se vagyonában ne büntettessék.

A' 61 és 62-ik ágazatok. Hogy szentegyházat vagy nemeslakot megtámadó, és jobbágyoknak ott lerakott holmiját elrabló táborozók, ha nemtelenek, elevenen égetéssel, ha nemesek, mindennemű vagyonuk' veszteségével bűnhödjenek, — ezen büntetéseknek végrehajtását eszközleni a' sereg' kapitánya, és ha ez elmulasztaná, vagy önmaga volna a' tettes, a' királyi felség tartozván. Továbbá hogy a' kinek fegyveresei valamelly egyházat megfertőztettek, azt kiengesztelteti köteles legyen.

A' II-ik rendbe, vagyis a' hazafiak' ingó és ingatlan jószágaik iránti jogait biztosítók közé tartoznak:

A' 22-ik ágazat. Hogy, ha ki királytól nyert adomány mellett valamelly jószágot az ellenmondók' tilalmának megvetésével elfoglalna, a' megye' grófja megkéretvén, őtet azonnal a' jószág' kibocsátására intse meg, és ha intését megvetné, fogassa be, és a' jószág' birtokából kivetvén, minden hatalmában álló eszközökkel azon jószág' közönséges becsűjének lefizetésére, ezeknek végrehajtására, ha szükséges lenne, az egész megye grófja mellett felkelni, és ha az egész megyének ereje sem lenne elégséges, a' királyi felség közbe jönni tartozván.

A' 23-ik ágazat. Hogy minden, e' záradékkal „de manibus regiis" nyert, adományi levelek ezen záradékjokra nézve mind megyei grófoknak, mind az ország' rendes biráinak és itélőmestereinek törvényszéke előtt érvényteleneknek vétessenek.

A' 24-ik ágazat. Hogy 1485-ik év' kezdetétől 1486-ik évi vizkeresztig adományúl nyert minden jószágokat adományosaik, ha és menynyire azokat országunk' törvénye és szokása ellen foglalták volna el, királyi vagy nádori levél mellett felszólíttatván, egy hónap' lefolyta alatt előbbi birtokosaiknak bocsássanak vissza, adományi jogukat egyébiránt törvény' utján szabadon kereshetvén.

A' 25-ik ágazat, melly a' zálogi birtokost, ha a' zálog' váltságát, biróilag megintetvén, fel nem venné, vagy azt felvevén a' zálogos jószágot azonnal vissza nem bocsátaná, a' legelső ünnepnyolczadi széken annak minden fizetés nélkűli visszaadásába, és azon felűl a' zálog' árával egyetérő pénzösszeg' fizetésébe marasztaltatni rendeli.

A' 26-ik ágazat, melly a' magonszakadottak' jószágairól rendeli: hogy, ha ki magonszakadván, bizonyos nem lenne, valljon jószágai a' királyi jogot illetik-e, vagy pedig nemebéli atyafiait vagy leányági rokonait? illy esetben a' királyi felség azon jószágokat a' peres ügy' elhatározásaig foglaltassa le, és valamelly általa nevezendő jámbor férfinak gondviselése alá adassa; azok pedig, kik a' jószágok iránt örökösödést igényelnek, jogaikat egy év' lefolyása alatt, akár tartassanak ünnepnyolczadi törvényszékek akár nem, a' nádor előtt mutassák elő, miket ha ki vívnának, a' nádor adassa nekiek tettleg a' jószágokat át; ellenkező esetben pedig a' királyi adományos' kezére bocsáttassa, és ha kik továbbá azokra némi jogot igényelnének, azt törvény' utján keressék. — Továbbá hogy, ha a' magonszakadottnak özvegye vagy leányai maradtak, a' jószágok tőlök semmi esetre előbb el ne vétessenek, mint kinyomoztatnék: valljon bírnak-e azokhoz örökjoggal vagy nem, a' nőszemélyeknek is jogaik' előmutatására szinte egy év szolgálván, sőt ha kiviláglanék is, hogy a' peres jószágok leányágra nem szállók, még se zárassanak azoknak birtokából mindaddig ki, míg hitbérök és másféle igazaik iránt teljesen ki nem elégíttettek, jelesen szügséges levén a' leányokat férjhez menetelökig az atyai házban és atyjok' birtokainak negyed részében leányi negyed' fejében meghagyni, férjhez menetelök után pedig leányi negyedökre nézve pénzben kielégíteni; sőt ha a' leány atyjának vagy férfi testvéreinek megegyezésével birtoktalanhoz ment volna férjhez, a' jószágok' negyedrészét természetben nekie örökjoggal átengedni, 's azáltal őtet nemesíteni.

A' 27-ik ágazat. Hogy, ha akármelly czímből tett adomány ellen iktatáskor ellenmondás tétetik, az adományos annak engedni, és a' jószág' birtokába be nem lépni tartozzék; az ellenmondó mindazáltal, hacsak akkoriban jutott volna a' joszág' birtokába, az előbbi ágazat szerint, jogait egy év alatt bebizonyítani, és ha azt nem teljesítené, a' király vagy nádor a' jószágot, időközben bevett minden jövedelmeivel együtt, elvenni, és adományosának átadni köteles levén. Továbbá hogy, midőn a' jószág továbbra is még az ellenmondó' kezén marad, azt az adományos tőle ünnepnyolczadi törvényszék előtt követelje. Végre hogy az özvegy hitbérétől, akármikép holt legyen meg férje, meg ne fosztassék.

A' 46-ik ágazat. Hogy a' királyi felség puszta panaszra, bármelly súlyos legyen az, hazafiak' jószágait el ne foglaltassa, hanem az illető megyének grófja és választott nemesei által vizsgálatot tétessen, és ezeknek tudósítása után határozzon. Továbbá hogy a' bárók és főpapok' tanácslata nélkűl hívségtelenség' szennyjére ne kárhoztasson.

A' 49-ik ágazat. Hogy, ha kinek birtokában arany, ezüst, só, vagy másféle bánya ezután felfödöztetnék, a' király azon birtokát igazságos csere nélkűl tőle el ne vehesse, hanem azt nekie meghagyván, a' bányától csupán bányavámot, *urbura*, vehessen.

A' 77-ik ágazat. Hogy birtoki iktatások, határjárások, és határjel-vizsgálatok máskép ne tétessenek, mint a' tő- és határszomszédok' törvényes összehívásával, és hogy minden csalárdság' eltávolítása végett a' káptalannak vagy conventnek eljárása feletti levelében a' jelen volt tő- és határszomszédok' nevei pontosan elősoroltassanak.

A' III-ik rendbe, vagyis a' dézsma' dolgát rendbeszedők közé sorolhatók:

A' 40-ik ágazat. Hogy a' dézsmaszedés és adás ezután örök időkre a' koronázási decretum' határozata szerint történjék azon hozzáadással: hogy a' dézsmáló mindenütt főpapjának költségén királyi felség által kinevezendő egy vagy két nemest magával vinni tartozzék, ki az igazságtól eltérő dézsmálót azonnal főpapjának, és ha ez a' dolgon nem segélne, a' királyi felségnek bejelenteni tartozzék, kinek rendeletéig az egész dézsmaszedésnek függőben maradnia kelljen, és a' főpap egyházi tilalommal ne élhessen.

A' 41-ik ágazat. Hogy a' dézsmáló a' parasztnak esküjén megnyugodni tartozzék, 's a' gabona-asztagot csak lovának előre teendő zálogúl adása mellett hányathassa szét, és ha a' paraszt' esküje hűnek találtatik, lovát csak azonnal lefizetendő egy aranynyal válthassa meg; ellenkező esetben pedig az igazságos dézsmán túl az eltitkolt felesleg is a' dézsmaszedőé legyen.

A' 42-ik ágazat. Hogy a' dézsmáúl kijelelt állatdarabokat egri megyében a' paraszt csak sz. Mihály napig köteleztessék őrizni, 's ha későbben álnoksága nélkűl, mire mindazáltal megesküdni tartozik, valamikép elvesznének, semmikép se terheltethessék.

A' 43-ik ágazat, melly azon visszaélést eltörli, mellynél fogva a' földesurak egy gabonás kertnek, és egy boros pinczének dézsmáját magok' részére letartóztaták, az ellenszegülőknek a' törvény' megtartására szoríttatása a' megye' grófjának, és ha ez tisztét nem teljesítené, a' királyi felségnek kötelességűl tétetvén.

A' 44 és 45-ik ágazatok. Hogy a' kik, bármelly rangú és állapotú személyek, akármelly időtől fogva dézsmák miatt romai szent szék előtt perlekednek, peröket ott megszűntetni, és jövő sz. Fülep és Jakab' napjára királyi felség' törvényszéke elébe terjeszteni tartozzanak, 's ott az egyik fél' megjelenése mellett igazságos végitélet hozassék; ezután pedig, ha valamelly egyházi személy némelly hazafi ellen, avagy viszont dézsmát érdeklő ügyben, vagy akármelly tárgyban perlekedni akar, azt alább előadandó büntetés alatt ne a' romai széknél, hanem a' királyi felség előtt tegye; továbbá hogy a' dézsmaügyeket a' király' felség önmaga személyesen itélje, 's más rendes bírák ne itélhessék.

A' IV. rendbe, vagyis némelly visszaéléseket és kihágásokat korlátlók és orvoslók közé számíthatók:

A' 30 és 31-ik ágazat. Hogy főpapok, bárók, vagy nemesek királyhoz, hadba, vagy akárhová köz- vagy magános ügyeikben utazván, senkinek kárt vagy alkalmatlanságot ne okozzanak, 's hogy mind a' királynak mind másoknak fegyveres népeik minden élelmi szereket készpénzen fizessenek, és senkinek kárt ne tegyenek, jelesen pedig a' király tulajdon népei mellé mindenkor egy jámbor birtokos embert rendeljen, ki velök menvén őket kárt tenni ne engedje; továbbá hogy minden viszálkodások' megelőzése végett az élelmi szerek' árát az idő' környülményeihez képest szabja ki, mellyhez mind a' két fél magát alkalmaztatni tartozzék, 's a' népek' vezetői mindenkor illy királyi árjegyzékkel ellátva legyenek. Végre hogy a' könnyű lovasok vagyis huszárok, kik had és zsoldjok' megszűnése után is mások' jószágain lakni szoktak, azt többé ne tehessék, 's ha tennék, a' megye' grófja őket tulajdon hatalmával, és ha szükséges lenne, a' megye' erejével haza-menetelre és kártéritésre kényszerítse, másképp a' királyi felség minden károkat és költségeket tisztét elmulasztó grófnak jószágaiból teríttessen meg.

A' 33 és 34-ik ágazat. Hogy, ha valakinek tisztviselője ura' várából vagy jószágából bántalmat elkövet, ura tartozzék felette a' me-

gye' grófjának felszólítására igazságot és elégtételt szolgáltatni; ellenben ha az illy tisztviselő vagy sáfár tulajdonában lakván követne el bántalmat, a' megye' grófja előtt közvetlenűl tartozzék törvényt állani, 's ha ura őtet a' megye' grófja ellen pártolná, ez az urat ugyan szolgájának kétszeres díjába marasztalja, a' büntevőt pedig befogatván, róla a' megsértett félnek igazságot szolgáltasson. Továbbá hogy az úr szolgálatjában roszúl eljáró, másokat károsító, vagy számadás nélkűl eltávozó tisztjét vagy szolgáját, nemessége őtet nem oltalmazhatván, befogathassa, és elégtételre szoríthassa. Végre hogy, ha ki valakinek szökevény szolgáját felveszi, és birói intésre tüstént vissza nem bocsátja, annak kétszeres díjába marasztaltassék, és azontúl az első ünnepnyolczadi széke elébe idéztetvén a' szolga' urának teljes igazság szolgáltassék.

A' 35 és 36-ik ágazatok, mellyek vámpénzi zsarolások' megszűntetése végett azt rendelik, hogy jövő új évig mindegyik megyének grófja néhány előkelő nemessel minden úti vámhelyeket megvizsgálván, a' királynak írja meg: hány rőfnyi legyen mindegyik vám' gátja vagy hídja, hogy azután a' király főpapjaival és báróival a' vámpénz' mennyiségét mindegyik vámhelyre nézve kiszabhassa, mellyet ha a' vám' ura túlhágna, a' megyének grófja és választott nemesei a' vámpénzt helyreállítani, a' megsértetteknek elégtételt adatni, és ha a' vám' ura zsarolásait tovább is folytatná, őtet a' királytól nyerendő kegyelemig minden vámpénzszedéstől eltiltani, és az utasoknak azon vámhelyen szabad átkelést eszközleni tartozzanak. Továbbá hogy más faluból nőt hozó parasztoktól ezután semmi vámpénz ne vétessék, 's a' szabók és borbélyok mások által fizettetni szokott vámpénzen felül többé 40 denár fizetésre ne kényszeríttessenek.

A' 37-ik ágazat. Hogy a' király' pártfogási joga alatt álló egyházakat, és azoknak dézsmáit vagy birtokait, királyi felség' különös parancsa nélkűl, senki elfoglalni ne merészelje, 's azok' dolgába semmikép se avatkozzék.

A' 38-ik ágazat. Hogy, ha ki valamelly általa befogott tolvajt, vagy nyilvános gonosztevőt szántszándékkal elbocsát, a' megye' grófjának ugyanazon gonosztevő díját, a' kárvallottnak pedig minden kárát megfizetni tartozzék.

A' 39-ik ágazat. Hogy, ha kinek jobbágyai erőszakosan vagy máskép jogtalanúl elvitetnek, a' megye' grófja, előre bocsátott vizsgálat után, a' bünöst azonnal az elvitt jobbágyoknak díjaikkal együtti visszaadására szorítsa, a' díjak' fele őtet, fele a' jobbágyok' urát illetvén; hogy, ha ki pedig költözni akaró jobbágyát jogtalanúl, p. o. őtet, midőn költöző szándékát megérté, rendkivüli teher' reávetése által visszatartóztatná, a' megye' grófja által annak azonnali elbocsátására 6 gíra birsággal kényszeríttessék. Továbbá hogy, ha ki jobbágyán rendkivüli taksát venni akar, azt 60 nap alatt rajta megvenni tartozzék, 's miatta őtet tovább vissza ne tartóztathassa.

A' 63-ik ágazat. Hogy, mint már Károly király alatt pápa' bullája által megtiltva volt, az esperestek, alesperestek és helységek' lelkészei akárhogyan megölettek' temetésétől szokott temetési illetőségükön túl egy nehéz ezüst gírát, vagyis négy aranyat, mint eddig visszaélésből, főleg Somogy vármegyében gyakorlani szokták, kizsarolni egyházi hűbéreik' vesztesége alatt ne merészeljenek.

A' 64-ik ágazat. Hogy a' vármegyétől királyi felséghez küldendő követekre, 's más köz czélra tett költségeket minden egyházi és világi urak, nemesek, és más birtokosok birtokaik' aránya szerint viselni tartozván, az ellenszegülők a' megyének grófja által három hönnyű gíra birsággal szoríttassanak kötelességök' teljesítésére, egyedűl csak országos, gyülések' alkalmával vétetvén ki ezen teher' közös viselésétől azon egyének, kik királyi levél által személyesen meghívatnak. — E' törvény tanúsítja, hogy e' korban már némellyek országgyülésre királyi levél által személyesen meghívatni szoktak.

Az V-ik rendbe, vagyis új tilalmat tevők közé tartoznak:

A' 32-ik ágazat. Hogy velenczeieknek vagy lengyeleknek, mivel magokat országunkba befúrni mindenképen mesterkednek, hívségtelenség' büntetése alatt senki várakat, városokat, 's másféle ingatlan jószágokat eladni, elzálogítni, ajándékozni vagy akármikép átadni ne merészeljen.

Az 59-ik ágazat. Hogy a' csekély conventek, főleg a' szent jóghi, levél-kiadástól szűnjenek meg 's kiadandó leveleik érvénytelenek legyenek.

A' 65 és 66-ik ágazatok. Hogy a' perlekedő nemesek és embereik a' megye' törvényszékébe fegyveresen bemenni ne merjenek, 's ha ten-

nék, fegyvereiktől fosztassanak meg, és azon felül a' nemtelenek ugyan két napra és éjre minden étel-ital nélkűl kalodába tétessenek, a' nemesek pedig egy nehéz gírával bünhödjenek. Ugyanezen büntetés alatt tilalmaztatik mindenki vásárra, piaczra vagy korcsmába is fegyveresen megjelenni. Végre

A' berekesztő 78-ik ágazat előre bocsátván azon határozatot, hogy a' király mindezen egyhangú akarattal hozott ágazatokat mindenek által sértetlenűl megtartassa, és azok' áthágóit érzékenyen megbüntesse, a' királynak igen érdekes befejezését foglalja magában. E' befejezésben t. i. a' király kinyilatkoztatja: hogy ezen ágazatokat, mint az ország' örökös decretumaúl és írott törvényeűl szolgálandókat, ezennel megerősíti, és azoknak megtartására mind minden királyi utódait, mind az egész országot úgy kötelezi: hogy azokon változtatást tenni soha, se új királyválasztás vagy koronázás' alkalmával, sem az ország' átalános vagy részletes gyűléseiben, szabad ne legyen.

Megjegyzésre méltó e' befejezésben az is: hogy a' főpapok Geréb László választott erdélyi püspök apostoli szék' követének (*Apostolicae Sedis Legatus*) czímeztetik, 's neve minden érsekek és más főpapok' nevei előtt áll; továbbá hogy az ország' bárói között két szeremi bánnak, és a' temesi grófnak neve is előfordúl.

II. *A' törvénykönyvünkben nem létező e' korbeli decretumokról.*

A' törvénykönyvünkben nem létező Korvín Mátyás' országlása alatti decretumok e' következők:

I. Korvín Mátyásnak 1458-ik évi törvénylevele, melly az azon évi pünkösd' nyolczadában tartott*) országgyülés' 12-ik napján Pesten

---

*) Tanusítja ezt Mátyás királynak bártfaiakhoz 1458-ki majus' 12-kén költ levele, mellyben őket felszólítja: hogy a' latrok ellen Rozgonyi Sebestyén kapitány mellett keljenek fel, és megemlíti, hogy pünkösd' nyolczadán tartandó országos gyülésre követeket küldhetnek, kik által az ott végzetteket megtudhassák. Kovachich, Vestigia Comit. 297 és 298. lap. Erre mutat Szilágyi' decretumának évenként Pesten országgyülést tartatni rendelő 13-ik ágazata is.

költ, Kovachich József Miklós' számítása szerint *) 63 ágazatra terjed, 's királyi biztosító decretumnak lenni látszatik.

Előszavában elbeszéli a' király, hogy az ország' egész testének egyetértésével magyar királyi felségre emeltetvén, Pesten tartott országgyülés' alkalmával az országnak összeséges főpapjai, bárói, nemesei, és főemberei többek közt, mik az ország' javára és békes állapotjára határoztattak, a' jelen ágazatokat nekie átnyújtották azon esedezéssel, hogy azokat elfogadni, és megtartásukat igérni méltóztatnék.

Az ágazatoknak legnagyobb része Albert király' decretumának ágazatait Korvín Mátyásra alkalmazva ismételi. Jelesen az 1-ső ágazatban előre bocsáttatván azon határozat, hogy Albert király' decretuma, a' hatalmaskodó tetteknek három vásárpiaczi kikiáltás meletti tárgyalásáról szóló ágazatát egyedűl kivéve, teljes erejében maradjon, a' 2-ik ágazattól kezdve egész a' 43-kig Albert' decretumának 1, 3—11, 13—19, 21, 23, 24, 26—32, 38 és 39-ik ágazatai, és pedig nagyobb részint szóról szóra ismételtetnek, és csak néhányakhoz járulnak némi említést igénylő hozzátételek, nevezet szerint

1) Albert királynak a' király' zsoldosairól, és országos táborozásról szóló 3-ik ágazatához e' decretum' 3, 4, 5, és 6-ik ágazataiban hozzáadatik: a) Hogy a' prédát elkövető királyi zsoldosok értesítésseli idézés mellett az első ünnepnyolczadi széken hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassanak. — b) Hogy mindaddig, míg a' király tulajdon zsoldosaival, vagy a' főpapok és bárók' zászlóaljaival, és más egyházi személyek' fegyveres népeivel az ellenséges erőnek ellentállhat, országos táborozás ne hirdettessék. — c) Hogy, ha ott, hová az országos sereg vezettetik, ellenség nem léteznék, a' nemesség, úgy kivánván az ország' régi szokása, 15 napnál tovább táborba' maradni ne tartozzék.

2) Albert királynak egyházi méltóságok' elfoglalását tiltó 8-dik ágazata e' decretum' 11-ik ágazatában azon rendeléssel megtoldatik: hogy egyháziak se viselhessenek világi hívatalokat.

3) Albertnek új hatalmaskodások' peréről rendelkező 29-ik ágazatához e' decretum' 30-ik ágazata azon hozzáadást teszi: hogy a' királyi

*) Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 135—161. lapjait. Kovachich Márton, Vestigia Comit. 298—331. lapjain e' decretumot 60 ágazatra osztja.

felség király vagy ország' követségében, határvárak' védelmében, vagy hadban levőknek főpapjai és bárói' tanácslatára perhalasztást e' perben is adhasson. A' 32—36-ik ágazatok pedig annak rendelését e' következőkkel bővítik: hogy a' gyakor hatalmaskodások' megelőzése végett az illy új hatalmaskodó tettekben ünnepnyolczadi széken kivűli rövid idézések, mellyeket mégis az idézés' napjától számított 32-ik napra tétetni szükség, a' királyi különös jelenlét' biróságának minél előbb metszendő pecséte alatt is tétethessenek, ki egy mindig Budán maradandó itélőmesterrel és az ország által király' tanácsosaivá rendelendő 6 előkelő nemessel minden illy idézések' perét elitélhesse, továbbá hogy a' rövid idézéstétel iránt kiadott királyi levél mellett idézés csak 60 nap alatt tétethessék.

4) Albert királyunk' meggyilkoltak' temetésétőli fizetésvételt tiltó 39-ik ágazatát e' decretum' 43-ik ágazata oda módosítja: hogy az esperestek és helybeli lelkészek megölettek' temetéseért díjt ne a' meggyilkolttól, hanem gyilkosától vegyenek, a' meggyilkoltat minden fizetés és haladék nélkűl eltemetni köteleztetvén.

A' többi ágazatok közől

I. Némellyek az utolsó évekbeni kicsapongásokat orvosolják, vagy jövő lázadások' fékezését érdeklik. Illyenek:

A' 44—46-ik ágazatok, mellyekben örök hívségtelenség' büntetése alatt parancsoltatik: hogy jövő sz. Mihályig Albert király' halála óta épitett minden várak, kivevén mellyeket a' király főpapjai és bárói' tanácsával a' hazára nézve szükségeseknek vélend, rontassanak le, 's minden azóta elfoglalt várak, várasok és birtoki jogok uraiknak, a' koronától jogtalanúl elidegenített, vagy akármelly czím alatt mások' kezére jutott minden várak, birtokok, jogok, és jövedelmek pedig a' koronának adassanak vissza.

Az 52-ik ágazat. Hogy, ha ki, nagy vagy kicsiny, pártoskodni, 's a' király vagy hazafiak' veszedelmére összeeskűvésre lépni vakmerősködnék, azonnal felség elleni hívtelenség' örök szennyje alá essék, 's olylyannak a' királyi felség hazafiak' közönségének akaratja nélkűl meg se kegyelmezhessen. Továbbá hogy az illy pártütők' lerontására minden hívséges hazafiak letett esküjök' erejénél fejenként felkelni, és ellenök menni tartozzanak.

A' 63-ik ágazat. Hogy a' megholt király és Korvín Mátyás mostani király' pártolásában ennek és Mihály kormányzónak megválasztatásukig elkövetett minden kártételek engedtessenek el, oda nem értvén mindazáltal a' más czélból történt háborgásokban okozottakat.

II. Némellyek az országgyülés' tartását 's némelly királyi jogok' gyakorlását érdeklik. Illyenek:

Az 51-ik ágazat. Hogy a' királyi felség a' hazafiaknak minden évben pünkösdi ünnepekre fejenkénti országos gyülést hirdessen.

Az 53 és 58-ik ágazatok. Hogy a' kamaranyereségnek kivetése hajdani mód és szokás szerint történjék, továbbá hogy a' király a' kamaranyereségen, és hajdani szokás szerint szedetni szokott jövedelmeken kivűl, akármelly sulyos ok miatt, egy vagy fél forintnyi taksát vagy másféle nem köteles adózást a' hazafiakra, és azoknak jobbágyaira ne vessen.

Az 59-ik ágazat. Hogy a' király magányos hazafinak ellenségtől visszavett várát, ha annak vétke nélkűl foglaltatott el az ellenség által, nekie visszaadni tartozzék; ellenkező esetben pedig azt maga' részére megtarthassa.

A' 60—62-ik ágazatok. Hogy több szerzetes apátsági és prépostsági egyházak pártfogóik' gondatlansága miatt pusztulásra jutván, a' királyi felség azoknak helyreállításukról az érsekek és püspökök' egyre-munkálásával gondoskodjék. Továbbá hogy szerzetes apátságok és prépostságok azon szerzet' szabályait értő alkalmas férfiaknak ajándékoztassanak. Végre hogy az illy szerzetes egyházak' pártfogási joga feletti akármelly királyok által tett adományok érvényteleneknek nyilatkoztassanak, kivevén egyedűl azokat, mellyek azon egyházak' alapítóinak részökre tétettek.

III. Némellyek az egyháziak' dézsmajogát és biróhatóságát szabályozzák. Illyenek:

A' 47 és 48-ik ágazatok. Hogy mind a' gabona- mind a' bordézsma mindenütt természeti mivoltában vétessék ki, és annak kivétele végett a' dézsmafizető gabonáját kepékbe rakva nagy-boldogasszony' napjáig szántóföldén hagyni és őrizni tartozzék; de ha a' dézsmarész, addig ki nem vétetvén, későbben szántóföldön elveszne, a' dézsmának ura se perre ne kelhessen, se egyházi tilalom alávetéssel ne élhessen. Továbbá hogy

a' dézsmáló igazságos tizedét ugyan hiány nélkűl kivehesse, de a' néhol bitorlólag gyakorlott csűr- és pinczelefoglalások szűnjenek meg.

A' 49 és 50-ik ágazat. Hogy egyházi birák világi törvényszék' tárgyaiba, 's birtoki perek' itélésébe ne avatkozzanak, a' püspökök ugyan fejváltság, a' helyettesek pedig az érsek vagy püspök által reájok szabandó büntetés alatt; ellenben hitbér, menyekzői ajándék, leányi negyed, vérontás, dézsma, végintézet, papon vagy nőszemélyen elkövetett sebzés vagy verés, házasság, és eskütörés iránt inditott pereket teljes joggal itélhessék, és a' papi személy-rágalmazókat, ha elmarasztaltatván nem fizetnének, be is börtönözhessék. Végre

IV. Némellyek az igazság-kiszolgáltatást, birság-vételeket, és bűntevők' üldözését érdeklik. Illyenek:

Az 54 és 55-ik ágazatok. Hogy a' megye' grófja, algrófja, vagy szolgabirái máskép semmi zálogot ne vehessenek, mint a' nemesek' közönségének kiküldése mellett, máskép bármelly bántalommal illettetnének, a' tettest törvény elébe ne idéztethessék. Továbbá hogy birságok alá közgyülésen kivűl senkit se vethessenek.

Az 56-ik ágazat. Hogy a' négy ünnepnyolczadi székek, országos táborozás' esetén kivűl, rendesen megtartassanak, és hogy egyes perlekedőknek is perhalasztást egyedűl a' király és csupán a' fennemlitett négy esetben adhasson.

Az 57-ik ágazat. Hogy nyilvános tolvajt, latrot, rablót, vagy más gonosztevőt magánál, vagy jószágán senki se pártfogoljon, máskép a' király vagy megbízottja, mihelyest azon megyének nemesei a' törvényszék' helyén egybegyülvén a' pártfogoltat gonosztevőnek nyilvánitják, és a' felett grófjuk, algrófjuk, és szolgabiráik' pecsétei alatt oklevelet adnak, azonnal a' pártolónak minden jószágait kegyelemnyerés' idejéig lefoglalhassa, a' pártfogolt gonosztevőt pedig, akár nemes legyen akár nemtelen, mint levelesitettet (*proscriptus*) akárki holmijától és javaitól szabadon megfoszthassa a' nélkűl, hogy a' megfosztott őtet azért perbe vonhatná.

A' zárszó ezen ágazatok' elfogadásának, 's megtartásuk és végrehajtásuk' igéretének rövid kinyilatkoztatását foglalja magában.

II. Korvín Mátyásnak 1459-ik évi decretuma, melly a' zegedi országgyülésben vízkereszt elötti napon költ, 's ifjabb Kovachich' számítása szerint [a]) 50 ágazatra terjed.

Előszavában elbeszéli a' király, hogy hadi munkái után Zegedre jövén és ott országos gyülést [b]) tartván, az egész országot képviselő főpapok, bárók, nemesek, és vármegyéknek négy négy választottjai többek közt, mik ott az ország' javára elintéztettek, ezen ágazatokat helybehagyás végett nekie benyujtották.

E' decretum' ágazatai egyedűl azon évi felkelés és táborozás' szabályozásával foglalkoznak. Jelesen:

Az 1-ső és 2-ik ágazatok a' királyi felségnek táborozási terhe iránt rendelik: hogy a' királyi felség jövedelmei' mennyiségéhez képest zászlóit emelni tartozzék, és azon felül ország' határai közt fekvő minden királyi mezővárasok, birtokok, és tartományok, — a' hadi szerek mellett szolgálatot tevő királyi várasokat és mezővárosokat kivevén, — húszhúsz jobbágyonként összeszámíttatván illőleg felfegyverzett lovasokat állítsanak, kik akárhol hadakozni kötelesek legyenek.

A' 3, 4, 6, 7, és 8-ik ágazatok a' papi személyek' felkeléséről rendelik: hogy az érsekek, püspökök, 's nagyobb apátok és prépostok, — azokra, kik jövedelmeik' egy részét elvesztették, illő tekintet vétetvén, — Zsigmond király alatti divat szerint tartozzanak zászlóikkal és lándzsáikkal táborozni. Továbbá hogy az egyháziak' nemesei is ne az említett összeszámítás, hanem régi szokás szerint legyenek kötelesek felkelni, jobbágyaik mindazáltal azon számítás szerint táborozzanak. Végre hogy a' kisebb apátok és prépostok, 's a' káptalanok, conventek, és más birtokos egyházi személyek jobbágyaik' összeszámítása szerint viseljék a' táborozás' terhét.

---

[a]) Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 161—178. lapjait. Idősb Kovachich e' decretumot csak 45 ágazatra osztja Vestig. Comit. 335—347. lapjain.

[b]) Ezen országgyülés 1458-ik évi sz. Miklós' napjára volt hirdetve, a' mint ezt a' királynak 1458-iki sz. Márton' napja utáni szerdán Temesvárott költ azon levele tanusítja, mellyben Bártfa várasának meghagyá: hogy a' zegedi országgyülésre, hol a' szent korona' visszavételéről és a' török dolgokról tanácskozás leend, várasuk' pecsétével ellátott követeket, pecsétök' vesztesége alatt, küldjenek. Kovachich, Vestig. Comit. 331 és 232. lap.

Az 5-ik ágazat a' slavóniai nemeseket más hazafiak' módjára szinte összeszámítás szerinti felkelésre kötelezi.

A' 9-ik ágazat a' királytól zászlóaljakra zsoldot húzó világi bárókról azt rendeli: hogy köteles zászlóaljaikon felül jobbágyaiktól a' megyei zászló alá is az összeszámítás szerint fegyvereseket állítani tartozzanak.

A' 10, 11, 20—25, 36, és 41-ik ágazatokban az egyéb világi hazafiak' felkelési kötelességére nézve rendeltetik: 1) Hogy az ország' határai közt létező minden egyéb bárók, nemesek, és birtokos emberek a' fennérdeklett összeszámitás szerint, vagyis minden húsz, földbért fizető, jobbágytól, következőleg oda nem értvén a' zselléreket, egy karddal, paizszsal, tegezzel, íjjal, vagy lándzsával jól felfegyverzett lovassal tartozzanak táborozni, osztozatlan testvérek közől egyik, habár egy közőlök zsoldért katonáskodnék is, fegyvereseikkel hadba menni köteles levén. — 2) Hogy minden 10 jobbágygyal biró nemes személyesen hadba menni tartozzék, a' kevesebbel birók pedig, önmagok ugyan a' jobbágytalan nemesekkel, jobbágyaik pedig más nemesekéivel összeszámítva köteleztessenek a' fölkelés' terhét viselni. — 3) Hogy, ha kinek több megyékben volnának jobbágyai, az összeszámítás szerint azon megyének grófja alatt táborozzanak, mellynek keblében urok tartózkodik. — 4) Hogy ezen összeszámítás szerint fegyveresállítástól a' jobbágyos nemest az, hogy ő valamelly főpaptól vagy bárótól bizonyos számu lándzsákra vagy máskép zsoldot kap, fel ne menthesse. — 5) Hogy a' nemeseknek szolgái, kik élelmöket és ruházatjokat nemesi telkekből kapják, habár nemesek volnának is, számításba ne vétessenek. — 6) Hogy a' jobbágytalan nemesek értékök szerint táborozzanak, a' szegény nemesek pedig tizen együtt egy fenn kijelelt módra felkészült fegyverest tulajdon költségükön állítsanak, és három hónapon át tartsanak.

A' 12, 32, 33, 's 34-ik ágazatok rendelik: hogy azon akár királyi akár másféle oláhok, óruszok, és oláh hitű tótok, kik kamaranyereséget fizetni nem szoktak, egyébkénti táborozási köteleztetésökön túl most ezen összeszámítás szerint is tartozzanak táborozni, a' kúnok, jászok (*Philistaei*), 's tatárok, és szászok pedig most is régi szokás szerint táborozzanak.

A' 13, 14, 26, és 29-ik ágazatokban rendeltetik: hogy a' király mindenik vármegyében azon megyebeli nemesek közől összeszámítókat válaszszon, kik e' terhet 50 gíra büntetés alatt felvállalni tartozzanak. Továbbá hogy szinte mindenik megyében valakit kapitánynyá nevezzen, és hogy az összeszámítók lajstromaiknak mását mind a' kapitánynak mind a' királynak megküldeni köteleztessenek. Végre hogy, ha az öszszeszámítók eljárásukban csalárdságot tennének, vagy valaki iránt kedvezéssel lennének, azonnal díjokkal bűnhödjenek; ha pedig a' kapitányok pénzzel megvesztegetve valakit felkelési tartozására nézve valamitől felmentenének, mind ők mind megvesztegetőik, főbenjáró itéletbe marasztaltassanak.

A' 15—19, és 27-ik ágazatok azt határozzák: hogy, ha a' király főpapjaival és báróival zászlóikat emelendik, minden hazafiak a' fenn leírt mód szerint felkelni, és magokat a' királynak, ki ezen egy év' lefolyta alatt három hónapra minden megyéket akár egészen akár részenként felkelethet, akaratjához alkalmazni tartozzanak; de viszont ha a' király, 's főpapjai és bárói seregeiket ki nem állítanák, arra a' hazafiak se szoríttassanak. Továbbá hogy, ha a' király főpapjaival és báróival személyesen hadba menend, minden akár nagyobb akár kisebb nemes is személyesen táborba szállani tartozzék, de csak az ország' határáig, és míglen a' király vissza nem tér; az összeszámítás szerinti fegyveres népeik mindazáltal a' kapitányok' vezérlete alatt is az érdeklett három hónap' lefolytáig akárhol hadakozni tartozván. Végre hogy, ha az ellenség Nádorfejérvárt, vagy más, Dunán és Száván innneni, határvárunkat bekerítené és a' király főpapjaival és báróival a' miatt zászlót emelne, azok' védelmére minden hazafi összeszámított népeivel személyesen felkelni köteles legyen.

A' 28, 36—40, és 46-ik ágazatok a' személyes felkeléstől menteseket elősorolják, jelesen oda sorolván: az összeszámítókat, — a' nemesek' lakaira felvigyázó nemeseket, mindenik lakra egy egyént számítva, — a' nemesek' lovászait, asztalnokit, és pohárnokait, — a' hazafiak' magányos várainak őrizetére szükséges egy vagy több várnagyokat, — a' bárók, vagy báróság' rangjával biró (*statum Baroniae habentes*) nemesek' hitvesei' udvarának díszére az összeszámítók' itélete szerint hagyandó nemeseket, — az itélőmestereket hat esküdt ülnökeikkel együtt, — az

ország' ügyvédeit, — végre a' személyes felkelésre alkalmatlanokat, vagy is özvegyeket, árvákat, gyengélkedőket, bénákat, öregeket, és gyermekeket, úgy mindazáltal, hogy mind ezek jobbágyaikra nézve az összeszámítás szerint táborozni, sőt az összeszámítókat egyedül kivevén, magok helyett fegyverest is állítani köteleztessenek.

A' 30, 31, és 35-ik ágazatok rendelik: hogy e' decretumnak megyei törvényszékek előtti kihirdetésétől számított egy év' lefolytáig: 1) A' jobbágyok uraiktól el ne költözhessenek; 2) Minden történendő jószágelfoglalások a' pesti decretum szerint itéltessenek; 3) A' királyi felség minden ünnepnyolczadi és rövid idézéseket ugyanazon decretum szerint itélőmester és melléje rendelt birák által itéltessen, különös jelenléti pecsétjét tetszése szerint akárkire bízhatván.

A' 42—45-ik ágazatok a' táborozási fenyítéket tárgyazzák, jelesen: hogy a' táborozók nemes lakokba be ne szálljanak, és minden élelmi szereket jövetelök előtt divatozott áron fizessenek, 's másként a' pesti decretum szerint bűnhödjenek. Továbbá hogy a' táborból eltávozó akár nemes akár nemtelen, nagy vagy kicsiny, azonnal fejét és jószágait veszítse.

A' 47 és 48-ik ágazatok rendelik: hogy mindenki a' táborozásra felszólító királyi levél' vétele utáni 25-ik napon népeivel a' király által kijelelt helyen jelen legyen, és e' naptól számíttassék a' táborozási három hónap. Továbbá hogy a' királyi felség az itt rendelt felkelést csak újesztendő' napjától jövő újévig számított egy év alatt kelethesse fel.

A' 49-ik ágazat határozza: hogy, ha az ellenség olly erővel ütne az országra, mellynek a' király az itt leírt táborral sem állhatna ellent, olly esetben a' hazafiaknak egész közönsége fejenként lovas és gyalog fegyvereseivel felkelni tartozzék. Végre

Az 50-ik ágazat hívségtelenség' örök szennyje alá vettetni minden személybeli tekintet nélkül rendeli mind azokat, kik magokat a' fen rendeltekhez alkalmazni nem akarnák, de mindazáltal a' büntetésnek örököseikrei kiterjesztése nélkül.

A' zárszó ismét pusztán ezen ágazatoknak királyi felség általi rövid helybenhagyását, és teljesítésök' igéretét fejezi ki.

III. Korvín Mátyásnak 1463-ik évi decretuma , melly Tholnaváron azon évi feketevasárnap utáni kedden költ, 's 29 ágazatból áll *).

Előszavában elbeszéli a' király, hogy Magyarországnak, és alája vetett részeinek főpapjai, bárói, és nemeseivel Tholnavár' mezővárosában országos gyűlést tartván, és ország' közjaváról tanácskozván, ugyanazon főpapok, bárók, és nemesek ezen általok egyakarattal hozott ágazatokat királyi megegyezésének megnyerése végett elejébe terjesztették legyen.

A' királynak ezen előszavát Magyar-, Dalmát-, Horvát- és Slavónia országok, és erdélyi részek' főpapjai, bárói, és nemeseinek bevezetése követi, mellyben előadják: hogy ezen Mátyás király által egybehítt gyűlésökben tekintetbe vevén veszélyteljes állapotjukat, 's a' törökök' beütéséből, és más okfőkből származó zavarokat, ezen ágazatokba egyesültek.

A' decretum' ágazatai közől a' húsz első a' törökök ellen pünkösd' napjától számítandó három hónapi, egyszerre egészen, és nem részenként, felhívandó országos táborozást rendel, mellyre mind a' király mind a' hazafiak személyesen, király általi felmentés sem használhatván, megjelenni, — az 1—10 jobbágyu nemesek egyedül felkelni, a' tíz jobbágynál többel bírók pedig húszig 1, harminczig 2, negyvenig 3, és így minden tíz jobbágytól egyegy lovast magokkal vinni, — a' főpapok és bárók szinte minden tíz jobbágytól, kapuk' száma szerint, egy lovast velök vezetni vagy küldeni, — azon felül a' főpapok és dézsmával bíró apátok, prépostok, és káptalanok zászlóaljaikat vagy lándzsáikat is kiállítani, — a' király jövedelmeitől minél több hadinéppel kiállani, — a' királyi és királynéi várasok és helységek, valamint a' királyné anyjaéi is illetőségeiket kiállítani, — a' szolgálatjok vagy alkalmatlan létök miatt személyesen megjelenni nem kötelesek magok helyett másokat küldeni tartozzanak, — a' fegyveres' kivételében, melly hivatal ez alkalommal a' megyék' grófjai- vagy algrófjaira és minden megyében melléjök adandó egy nemesre bízaték, az egy forintnyi segedelempénzre tett összeszámítás szolgálván kulcsúl. Továbbá meghatároztatik a' seregnéli megjelenés'

*) Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 178—189, és Morium veteris legisl. hung. I. füzet 56. lap.

napja, 's hatalmasbak' részére a' felfegyverzés' módja, a' kihágásoknak és felkelés' elmulasztásának büntetése, és kijelentetik azon óvás, hogy a' hazafiak illy táborozásra ezentúl semmikép se kötelezettek, sőt e' most határozottra sem, ha a' király és bárói táborozni nem fognának.

A' mi pedig egyéb ágazatait illeti:

A' 21-ik ágazat azt rendeli: hogy azok, kik Mátyás' királylyá választatása óta jószág-elfoglalásokat tettek, ha az iránt megintetvén az elfoglalt jószágot vissza nem adnák, értesítésseli idézés mellett 32-ik napra királyi felség elébe idéztessenek, és felettök törvény végrehajtással együtt szolgáltassék, Wylaki Miklós erdélyi vajda, 's Bozyni János és Zsigmond grófok és monyorókeréki Elderboh Bertold mindazáltal e' törvény' rendelete alól fontos okokból kivétetvén.

A' 22, 23, és 26-ik ágazatokban a' rövid idézésekről rendeltetik: hogy csak a' múlt évi budai decretumban kijelelt esetekben engedtessenek, 's csak káptalan vagy convent által, és az alperesnek csak azon jószágáról, mellyben lakik, tétethessenek, továbbá hogy rövid idézési ügyeket egy vagy két itélőmester főpapok és bárók vagy helyetteseik nélkül ne itélhessen; végre hogy, ha illy ügyek a' mult évi decretum óta annak rendeletével ellenkező formában itéltettek volna, azok újra vizsgáltassanak meg.

A' 24-ik ágazat azt rendeli: hogy az ország' rendes birái tulajdon pereiket önmagok vagy itélőmestereik előtt ne vihessék, ezt kivánván országunk' régi szokása.

A' 25-ik ágazat azon határozatot teszi: hogy a' jelen táborozás bevégződvén ünnepnyolczadi törvényszékek tartassanak.

A' 27—29-ik ágazatok a' pénzverés iránt azt rendelik: hogy a' király új jó és állandó pénzt veressen, mellyből 100 denár vagy 200 batka egy arany forintot tegyen, — hogy az egész országban egyedül csak ezen pénznek legyen folyama, — hogy a' király ezen pénzt maga a' régi pénzverő helyeken veresse, 's másnak arra szabadságot ne adjon, — végre hogy a' király a' hamispénzverőket, vagy behozókat országa' régi szokása szerint büntesse.

A' decretum' zárszava a' királyi helybenhagyásnak rövid kifejezéséből áll.

IV. Korvín Mátyás' 1467-iki, vagyis azon évi nagy bőjtben Budán tartott országgyűlésen [a]) hozott decretumának töredéke vagyis 10 ágazatai [b]), mellyek mindjáján a' számtalan felszabadítások miatt országos szükségek' födözésére elégtelenné vált, és azért ezen országgyűlés által eltörlött kamaranyereség' helyébe behozatott királyi fiscus' adójának, *Tributum Fisci Regalis* [c]) szabályozását tárgyalják. Jelesen

Az 1 és 2-ik ágazat rendeli: hogy adórovatos földtől (*dicalis fundus*) ezen adóhoz mindenki fizessen, következőleg az ország' nemeseit (*Nobiles Regni*) nemesi, ugymint kamaranyereség' terhétől ment, földjeikre nézve kivevén [d]), mások akár várbeli nemesek (*Nobiles Castrenses*), akár egyházak' predialistái (*Praediales Ecclesiarum*), akár szabad várasok' polgárai, akár kúnok, jászok, óruszok (*Rutheni*), oláhok, vagy bár miféle sorsu és hitfelekezetü emberek legyenek, ezen adót fizessék egyedül a' wahahákon (*Wahahae*) kívűl, kik kamaranyereség' helyében tizedet adjanak. Hogy pedig az adó alól mentes ország' nemesei iránt kétség ne támadhasson, kinyilatkoztatja a' törvény, hogy ország' nemesein azok értessenek, kiknek a' királyoktól tiszta nemességök, vagyis magyarországi nemességi privilegiomuk vagyon, „*meram nobilitatem* seu *privilegium Nobilitatis Hungaricae habent*“, egyébként akár a' királynak vagy egyházaknak birtokaiban, akár más bármelly hatóságok alatt lakjanak.

---

[a]) Lásd Korvín Mátyásnak Ernst János koronai vám' országos kezelője' részére költ, 's Eperjes városához szóló 1467-ik évi parancsát. Kovachich, Vestigia Comit. 373—375. lapjain.

[b]) Lásd Kovachich, Sylloge Decret. Comit. I. köt. 190—193. lapjait.

[c]) Lásd Mátyás királynak Pozson vármegye' nemeseihez és más birtokos embereihez szóló, 's Budán 1467-ik évi husvét utáni szerdán költ parancsát, mellyben meghagyja: hogy az új országgyülési decretum által a' kamaranyereség' (*lucrum camerae*) helyébe behozott királyi fiscus' adójának kivetésére és beszedésére megjelenendő biztosokat bocsássák be jószágaikba, és azoknak eljárásukban segédkezet nyújtsanak. Kovachich, Vestigia Comit. 375—377. lap.

[d]) Az 1. ágazatnak ezen szavai: „*item et Nobiles Regni de fundis nobilitaribus*“ az ország' nemeseit is ezen adó alá vetni látszatnak; azonban az ország' nemesei a' 2-ik ágazat' rendelése, és az 5-ik ágazatnak, valamint szinte az 1468-ik évi 6-ik törvényczikknek világos tanúsága szerint ezen adótól mentesek levén az „*item et*“ szavak tollhibák, 's „*praeter*“ szó helyett állanak.

És ezen ágazatból kiviláglik: hogy a' várbeli nemesek, kik, mint más helyen előadám, hajdan várjobbágyoknak neveztetének, még e' korban is megkülönbözteténck mind nevezetökre mind szabadságukra nézve az ország'nemeseitől, vagyis a' valóságos nemesektől.

A' 3-ik ágazat adó alól kivétetetteknek nyilatkoztatja a' földesuraik' házából élőket, továbbá az urok' kenyerén élő mesterembereket és szolgákat is, ha semmi adórovatos vagy paraszt földet nem mívelnek.

A' 4-ik ágazat a' fizetést kapuk szerint tétetni rendeli úgy, hogy minden egész telektől 20 denár fizettessék, kivevén ha egy telken többen laknának; melly esetben, ha egy telken ketten laknak, egy és fél, ha hárman: két kapu' illetőségét fizessék. Továbbá e' törvény az olly zselléreket, kik valamelly földrészecskét ugyan bírnak, de attól uroknak nem fizetnek, ezen adó alól felmenti.

Az 5-ik ágazat rendeli: hogy azon ország' nemesei, kik a' török előtt elfutottak, akárhol lakjanak, mint nemesek, ezen adótól mentesek legyenek, kivévén ha magokat annak, kinek földén tartozkodnak, magokat alája vetették volna.

A' 6, és 7-ik ágazatok rendelik: hogy azon szerződések, mellyek által a' király kamaranyereségét cserébe adta, mind erőtleníttessenek meg, 's a' cserevevők a' főpapok és bárók' itélete szerint máskép kármentesíttessenek; azon főpapoknak pedig, kik jobbágyaiknak elengedett kamaranyereség' fejében táborozni tartoznak, a' királyi felség főpapjai és bárói' mérséklése szerint némi könnyítést adjon.

A' 8—9-ik ágazatok az adórovás- és szedésről rendelik: a) Hogy az adórovó mindig januarius' első napjaiban küldessék ki, 's az adókivetést mindenkor szolgabiró' jelenlétében tegye, és se több se kevesebb rovatot ne csináljon, mint földrészek azon faluban léteznek. — b) Hogy ezután az adórovónak minden lovastól három forint zsoldja ne legyen, mint eddig lenni szokott; hanem kevesebbre mérsékeltessék — c) Hogy mindenik rovat két denáron váltassék meg, 's több érette ne vétessék. — d) Hogy, ha adórováskor feleselés, példáúl az elhagyatott telkek vagy kapuk' száma iránt támad, a' falunagynak vagy tisztnek esküje határozza el a' dolgot. — e) Hogy a' falunagy, kinél az adószedő beszáll, minden adótól ment legyen; de tartozzék az adószedőt megvendégleni, jelesen nekie egy pint közönséges bort, egy kalácsot, egy csirkét, egy

budai negyed zabot adni; ha pedig egy faluban több falunagyok volnának, nekiek összesen egy kapu' adózása engedtessék el; de viszont az adószedőt is összesen tartozzanak megvendégleni. Továbbá hogy csak tíz és nem kevesebb kapura vétethessék egy falunagy vagy majoros. — f) Hogy az adórovó elvégezvén munkáját azon vármegye' törvényszéke helyén maradjon, és az adót 15 nap alatt szedje be. — g) Hogy, ha ki magát igazságtalanúl terheltnek vélné, a' szolgabirónak állitása legyen elhatározó, kivevén ha az adószedő a' panaszlónak esküjére bocsátaná a' dolgot. — h) Hogy az adó mind azokon, kik azt 15 nap alatt le nem fizetnék: három gíra birsággal vétessék meg, a' nemesek' széke köteles levén ezt 15-ik napon grófjának vagy algrófjának levele mellett eszközöltetni.

Továbbá ezen decretum-töredéknél megjegyzést igényelnek e' következők is: 1) Hogy ugyanazon budai országgyülésben, Mátyás király Ernst János udvari vitéz 's koronai vám' országos kezelője' (*Vectigalis Coronae Generalis Administrator*) részére 1467-ik évi gyümölcsoltó boldogasszony' napján költ 's Eperjes városához intézett parancsának [a]) tanusága szerint, — az addig úgynevezett harminczadvám eltörültetett, és annak helyébe az azután, nemesek' régi szabadságának kivételével, mindenek által minden behozott vagy kivitt áruktól, lovaktól és marháktól, kidolgozott vámjegyzék (*Registrum*) szerint, az előbbi harminczadhelyeken örök időkre veendő koronai vámadó (*Vectigal Coronae*) hozatott legyen be azon határozattal, hogy annak örökjoga és jövedelme' birtokában a' királyi felségen kivül senki se lehessen. Ezen koronai vámadóról az 1468: 4 ágazata is rendelkezik. — 2) Hogy Mátyás király' 1467-ik évi azon levelének tanusága szerint [b]), mellyben Fogaras, Olmas, és Radna vidékeket minden hozzájok tartozókkal együtt királyi kezekkel foglaltatni és mint királyi jószágokat védetni parancsolja, ugyanazon országgyülésben az is határoztatott: hogy ezen birtokokat a' király soha el ne idegenítse, hogy így a' havasokontúli vagy moldvai vajda, ha szükség azt kivánná, az ellenségnek félelemben tartása végett ott lakást vehessen.

V. Korvín Mátyásnak 1468-ik évi decretuma, vagy inkább az or-

---

[a]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 373—375. lapokon.

[b]) Lásd e' levél' töredékét Katona Criticájából átirva Kovachich, Supplem. ad Vestig Com. II. köt. 192. és 193. lapjain.

ság' főpapjai, bárói, és nemesei által azon évi pozsoni országgyülés' alkalmával benyújtott 17 panaszpontokra adott királyi válasza, melly azon évi september' 29-kén Pozsonban királyi titkos pecsét alatt költ, 's ifjabb Kovachich által 17 ágazatokra osztva*) adatik elő.

Előszavában elbeszéli a' király, hogy az egész nyáron át tartott hadból, Morvaországból, Pozsonba visszatérvén, és a' főpapokkal, bárókkal, és minden vármegyékből küldött nemesekkel néhány napokig ott maradni ohajtván, azok több hasznos határozatok után nekie némelly ágazatokat előadtak, és azokat nem kevessé sérelmeseknek állítván orvoslatukért esedeztek legyen, és hogy ő az országtól minden nyugtalanságot elhárítani, és a' hazafiakat király és korona' hív szolgálatára hajlandóbbakká tenni ohajtván, következőket rendelte legyen:

1) Hogy koronázási decretuma szerint minden ünnepnyolczadi székek, — a' küszöbön levő sz. Mihály napit fontos okoknál fogvást kivéve, — rendesen megtartassanak, és semmi perhalasztás, a' törvény' esetein kivűl, tekintetbe ne véttessék.

2) Hogy minden új elfoglalások intés utáni 15 nap alatt adassanak vissza, a' régiekben pedig országunk' törvénye szerint igazság szolgáltassék.

3) Hogy királylyá választatása óta épített, főkép elégtelen jövedelmü, 's privilegiummal el nem látott, és az ország' védelmére szükségtelen minden várak rontassanak le.

4) Hogy sókamarák szükséges helyeken, jelesen a' Zsigmond király alattiakon legyenek, a' tisztek magokat annak decretumához alkalmazzák, 's igazságtalanúl senkit se terheljenek. Továbbá hogy a' korona' vámadója szinte a' harminczadoknak Zsigmond alatti régi helyein szedessék, a' vámszedők jogtalan zsarolásokat ne tegyenek.

5) Hogy a' dézsmák Zsigmond' decretuma szerint szedessenek, és hol a' püspök és megyebeliek egyet nem értenek, lépjenek egymás közt, és ez nem sikerűlhetvén, a' király vagy érsek előtt egyességre.

6) Hogy a' jobbágytalan nemesek tartassanak meg szabadságaikban, 's nemesi telkeikre nézve se királyi fiscus' adójának, se a' jelenévi segedelempénznek, se dézsmáknak fizetésére ne szoríttassanak, mások'

*) Lásd Kovachich, Sylloge Decr. Comit. I. köt. 194—201. lapjain.

földén mindazáltal fizetni tartozván és az egyháziaknak Zsigmond király alatti igazaik is fenmaradván.

7) Hogy ő, a' király, nemesek' birtokait puszta panaszra el nem foglaltatja, 's a' netalán elfoglaltakat visszaadatja, 's hogy a' nemeseknek befogatásaik, az elmarasztaltakét és hívségtelenkedőkét kivevén, és birtokok' jogtalan elfoglalásaik szűnjenek meg; a' nagyobb vétekbe keveredett vagy számadásra köteles urasági tisztekre nézve pedig e' részben Zsigmond' decretuma tartassék meg.

8) Hogy a' táborozók mentökben kárt ne tegyenek, mindent kész pénzen fizessenek, zsoldjokkal megelégedvén nemesek vagy papok házába ne szálljanak; a' kihágók pedig koronázási decretuma szerint minden perhalasztás' kizártával itéltessenek el.

9) Hogy hadiszer- vagy más királyi holmi-vivők uton, vagy út mellett kárt ne tegyenek, 's élelmi szereket ne zsaroljanak.

10) Hogy a' köznép nem köteles munkákra ne szoríttassék a' fenyegetett határvárak mellettieket kivevén, és ezekről is a' vármegyével egyetértőleg tétessék intézkedés.

11) Hogy a' jobbágyok' költözése, országunk' hajdani szokása szerint, mindenütt, a' királyi jószágokban is, megengedtessék, és annak gátlói a' megyék' grófjai által szokott módon kényszeríttessenek.

12) Hogy megzálogolásokat tulajdon jószágaiban vagy máshol önhatalmával senki se tegyen, 's e' részben is Zsigmond' törvénye tartassék meg.

13) Hogy az ő vagy mások' udvari emberei másoknak kocsiját, lovait, 's más holmiját utazások' alkalmával el ne vegyék.

14) Hogy a' kapuk' rovatása mind a' most ajánlott 's egyedűl ez egyszer kiveendő segedelempénzre, mind a' királyi fiscus' jövő évi adójára nézve hajdani mód szerint történjék, egy telek, ha többen laknának is rajta, csak egy kapunak vétetvén, 's hogy jámbor adószedők választassanak, a' választottak jogtalan zsarolást ne tegyenek, 's eljárásuk' módja utasitási levelökben kijeleltessék.

15) Hogy e' decretum' költétől egy egész év' lefolytáig felkelni senki se tartozzék, kivevén ha a' török császár vagy más hatalmas ellenség ütne az országra.

16) Hogy koronázási decretumát mind önmaga sértetlenűl megtartja, mind mások által megtartatja.

17) Hogy az alsó részek' őrizetéről, főleg jég' idejében, lehetséghez képest gondoskodandik, valamint arról is, hogy határszéli várak' számára a' hazafiaktól semmi ki ne csikartassék, és ha mi illyest parancsolt volna, azt visszahúzandja.

A' zárszó pusztán e' levélnek emlékezet végetti titkos pecsét alatt történt kiadatását nyilvanítja.

VI. Korvín Mátyásnak 1470-ik évi decretuma, melly ezen évi budai országgyülésnek 25-ik napján költ, 's ifjabb Kovachich' felosztása szerint*) 18 ágazatból áll.

Előszavában előadja a' király, hogy az egész országot képviselő főpapok, bárók, és minden vármegyéknek választott nemesei ezen országgyülésben átlátván azt, hogy azon veszélyeknek elháritására, melylyek az országot többfelől, főleg pedig törökök részéről fenyegetik, a' király' tehetsége egyedül elégtelen: egész országszerte minden kaputól egyegy aranyforintot ajánlottak, fiscus' adója' módjára beszedendőt; továbbá hogy ő meggondolván azt, hogy ezen segedelempénznek elfogadása, mivel az szükséges köz czélok' elérésére és önkényt vagyon ajánlva, Pozsonban tett igéretébe nem ütközik, azt elfogadta, és hogy az ajánlóknak hazafiúi készségét némileg megjutalmazza, a' népnek könynyebbségére az ezen évi fiscus' adoját elengedte, és egyszersmind megigérte legyen: hogy akaratjok ellen soha, bármelly nagy szükségben, segedelempénzt vagy rendkivűli taksát nem vétetend, minden rendbeli hazafiakat régi szabadságaikban megtartand, 's jelesen a' fiscus' adójára nézve azon módot és rendet követendi, melly Zsigmond király alatt divatozék. Végre hogy némelly tárgyak intézkedést kivánván, a' fennérdeklett főpapok-, bárók-, és választott nemesekkel, érett tanácskozás után, még e' következőket rendelte legyen:

1, 2, és 3-ik ágazatok a' segedelempénz- és adókivetéséről. Hogy mind az ezen évi segedelempénznek, mind pedig a' jövendőben beszedendő fiscus' adójának kivetői minden megyében egy szolgabirónak tár-

*) Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 202—210. lapjain. — Idősb Kovachich Vestigia Comit. 383—391. lapjain e' decretumot csak 9 ágazatra osztja.

saságában tegyék eljárásaikat, és mihelyest kapuk' összeszámítása vagy adó' kivetése iránt feleselés támad, azt a' megyének közönsége legelső törvényszékén igazítsa el, 's addig az adószedő azon helységre semmi birságot ne vessen, és ha a' falunagyja esküt ajánlana, abban megnyugodni tartozzék. Továbbá hogy a' falunagyok a' rovatfejektől semmit se tartozzanak fizetni, sőt a' király' részére se rovassék reájok semmi, valamint a' telkes nemesekre, és a' nemesek' curiáján vagy majorján lakó jobbágyokra és szolgákra se.

4-ik ágazat. Hogy senkinek jobbágyai és népei erőszakosan el ne vitessenek, 's ha kik elvitetnének, azokat a' megyének grófja vagy közönsége szolgabirája által Zsigmond' törvénye szerint 6 gíra birsággal bocsáttassa vissza.

5-ik ágazat a' dézsmáról. Hogy a' dézsma mind Magyarországban mind Slavóniában Zsigmond' törvénye és Mátyás' koronázási decretumának hozzáadása szerint vettessék és szedessék ki, és hogy a' telkes vagyis jobbágytalan nemesek, és a' nemesek' curiáin vagy majorjain lakó jobbágyok dézsmaadásra ne szoríttassanak; ellenben pedig másnak dézsmás földét vagy szőlejét mivelő nemesek dézsmát adni tartozzanak.

7—12-ik ágazatok a' vámokról. Hogy minden szabad várasok, és akármiféle mezővárasok vagy helységek, ellen nem állhatván eddiglen bitorlott szabadságuk, míglen mentességöket ország' szokása szerint törvény' utján be nem bizonyítják, vámpénzt fizetni tartozzanak. Továbbá hogy a' várasoknak és helységeknek mindennemü, akár házas akár házatlan, lakosai határukon kivűl máshol mulatván vámpénzt fizetni szinte tartozzanak, 's a' király ezen adózástól csak tulajdon jószágaiban létező vámhelyeken menthessen fel valakit, és hogy, ha ki birtokában a' király' népeitől vámpénzt veszen, annak népeitől a' királynak vámszedői is vámot vegyenek. Végre hogy a' hamis utakra nézve a' hajdani királyaink alatti szokás tartassék meg.

13-ik ágazat. Hogy a' hazafiak e' decretum' költétől számított egy év alatt táborozni ne tartozzanak, kivevén ha a' török császár országunkra ütne.

14-ik ágazat. Hogy a' nemesek' jobbágyai se várak melletti munkákra, az ország' szükségét kivevén, se élelmi szerek' adására ne kényszeríttessenek.

15-ik ágazat. Hogy a' táborozók nemesek vagy papok' házaira ne szálljanak, zsarpénzt helységekre vagy jobbágyokra ne vessenek, tőlök élelmi szereket fizetés nélkűl ki ne csikarjanak, 's kárt ne tegyenek, végre hogy a' kihágók a' király' koronázási decretuma szerint bűnhödjenek.

16-ik ágazat. Hogy a' sókamarák Zsigmond alatti régi helyeiken tartassanak.

17-ik ágazat. Hogy a' levelek' váltságaira, úti díjakra, és ezek iránti kihágásokra nézve Zsigmond' decretuma szolgáljon zsinórmértékűl.

18-ik ágazat. Hogy az ünnepnyolczadi székek, mint hajdan szokás volt, 40 napnál tovább ne tartsanak.

A' zárszó ezen királyi levélnek az elősoroltaknak tanúságárai kiadatását nyilvánítja.

A' zárszót nevenként elősorolt 4 főpapnak, és 12 világi főembernek az iránti jótállása követi: hogy a' király mind ezeket megtartandja, a' hazafiakra megegyezésök nélkűl semmiféle adót nem vetend; továbbá a' jótálló tanácsosok igérik: hogy ők a' királyt semmiféle adószedetésre nem veendik, sőt inkább, mennyire rajtok állani fog, magok sem adandnak nekie semmiféle adót; végre kinyilatkoztatják, hogy ezeknek hitelére ők is pecséteiket a' király' pecséte mellé nyomták legyen.

VII. Korvín Mátyásnak 1472-ki decretuma, melly Budán azon évi sz. Jakab és Fülöp' napján költ, és eredetileg 15, külön külön számmal ellátott ágazatra van osztva*).

Előszavában előadja a' király, Kázmérnak, Kázmér lengyel király' fiának, ki hatalmas sereggel Magyarország' közepébe benyomult, kiűzetése után diadalmasan Budára jövén, és ott a' főpapokkal, bárókkal, 's más főemberekkel, és minden vármegyék' választott nemeseivel országos gyülést tartván, ugyanazok nekie következő ágazatokat bemutatták legyen, mellyek közől, úgymond;

Az 1-ső az: hogy minden, akárki által igazságtalanúl elfoglalt várak és birtoki jogok becsűjökkeli büntetés alatt jövő keresztelő sz. Já-

*) Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 211—219. lapjait.

nos' napjáig bocsáttassanak vissza, és kik ezt nem tennék, biróilag megintetvén az első ünnepnyolczadi széken hatalmaskodó tett' büntetésébe marasztaltassanak.

A' 2-ik az: hogy ugyanazon határnapig királyi engedelem nélkűl akárhol épített ollyan várak, mellyekből tolvajlások vagy rablások történnek, jelesen Abara, Czeke, és sz. András várak, rontassanak le, 's hogy ugyanaz történjék törvényes vizsgálat után azon várakkal is, melylyeket az illető megyéknek nemesei mint károsakat lerontatni kérendnek.

A' 3-ik az: hogy ő, a' királyi felség, minden pecséttel biró és vagy megürült vagy világi kezek által kormányoztató káptalanokba és conventekbe becsületes és alkalmas főpapokat rendeljen, és a' kolostorok vagy egyházak' világi birtokosait arra szorítsa: hogy hat hónap alatt azon szerzetbe lépjenek, kivevén ha az iránt apostoli széki felmentéssel birnának. Továbbá hogy a' sz. jóghi convent' pecséte, mellyel némelly hazafiak a' váradi szentegyház' sérelmére csak néhány év óta élnek, hiteles ne legyen.

A' 4-ik az: hogy ünnepnyolczadi székek' tartására és perhalasztó királyi levelekre nézve mindenben a' Zsigmond király alatti mód tartassék.

Az 5-ik az: hogy mindazon adományúl nyert birtoki jogok, mellyeket felkérőik törvény' rendén kivűl vagy az örökösök' ellenmondásának daczára elfoglaltak, becsűjökkeli büntetés alatt jövő keresztelő sz. János' napjáig bocsáttassanak vissza, 's a' felkérők felkérésökből szülemlett jogaikat törvény' utján keressék.

A' 6-ik az: hogy a' táborozók élelmi szereket kész fizetés nélkűl el ne vigyenek, 's ha tennék, a' külföldieket ugyan ő, a' király, vagy kapitányai érdemök szerint büntessék; az országbeliek pedig múlt országgyülési határozat szerint fogassanak törvénybe.

A' 7-ik az: hogy ő, a' király, jövedelmeit régi szokás szerint minden nyomás nélkűl szedesse, sókamarákat csak régi, Zsigmond király alatti, helyeiken tartson, jelesen Simegh vármegyébe egyet se helyezzen.

A' 8-ik az: hogy az egész országban csak hazai só, de hajdani renden és áron, 's elégséges mennyiségben árultassék, Slavóniában mind-

azáltal ollykor, midőn ott a' hazai só megfogyatkozik, külső sóval élni szabad legyen.

A' 9-ik az: hogy az egyházak és igazgatóik vagyis a' főpapok, a' bárók, 's Magyarországnak, és a' hozzá tartozó részeknek minden nemesei régi szabadságaikban hagyassanak.

A' 10-ik az: hogy az ország' kebelében akárhol tartózkodó egy telkes nemesek, valamint a' birtokos nemesek, taksa' és mindennemü adó' terhétől mentesek legyenek.

A' 11-ik az: hogy egyházi hűbérek' osztogatásában és határszéli várak' őrizetében a' régi mód mindenben megtartassék.

A' 12-ik az: hogy Slavónia azon hajdani szokásában is meghagyassék, mellynél fogvást csak fél annyi taksákat és más adózásokat fizet, mint Magyarország.

A' 13-ik az: hogy a' hazafiak gyakor országgyülések által nagyon terheltetvén, e' decretum' költétől szamítandó két egész esztendő alatt országgyülés ne tartassék.

A' 14-ik az: hogy az emberölők a' legelső ünnepnyolczadi székre idéztessenek, 's felettök ugyanazon széken, minden perhalasztás nélkűl, törvény szolgáltassék.

A' 15-ik az: hogy koronázási decretuma, abban levén az ország' szabadságai és szokásai legvilágosabban kifejezve, minden ágazataival és záradékaival együtt teljes erejében rendíthetlenűl maradjon.

A' zárszóban előadja a' király, hogy a' fenn érdeklett főpapok, bárók, és nemesek ezen ágazatokat nekie bemutatván, elfogadásukért esedeztek, és hogy ő azokat, mivel az ország és hazafiak' nem középszerü hasznára szolgálóknak látszatnak, ezen levelébe foglalva elfogadta, és helybenhagyta legyen, 's hogy azokat minden alattvalói által teljes erejü decretum gyanánt megtartatni akarja, és önmaga is megtartandja. Végre a' levél' költe után oda toldja a' király, hogy a' hazafiak' akaratja ellen semmiféle taksát ki nem vetend.

VIII. Korvín Mátyásnak 1475-ki decretuma, melly Budán azon évi úrnap utáni hétfőn költ, 's ifjabb Kovachich' felosztása szerint*) 11 ágazatból áll. Ezen decretumnak stílje rendkivülileg alázatos.

*) Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 221—226. lapjait.

Előszavában előadja a' király, hogy sz. György' napjától kezdve Budán országgyűlést tartván, az ott összesereglett főpapok, bárók, és az országnak összeséges nemesei az alábbírt ágazatokat nekie, elfogadásukért esedezve, átnyújtották legyen.

A' mi ágazatainak tartalmát illeti:

Az 1-ső ágazatban kéretik a' királyi felség: hogy koronázási decretumát megerősíteni és megtartani 's erősítő levelét minden vármegyének fizetés nélkül kiadatni méltóztassék.

A' 2-ik ágazatban rendeltetik: hogy a' most ajánlott segedelempénz egyedül a' törökök és párthíveik ellen fordíttassék, — hogy kivetésében ne a' kémények, hanem csupán a' kapuk vétessenek számba, kivevén ha kik többen csak a' kivetés előtt annak kijátszására mentek volna egybe lakásra, — hogy ezen segedelempénzbe a' jövő évi kamaranyereség beszámíttassék, — hogy a' falunagyokra semmi se rovassék, és hogy egy forintért száznál több dénár ne vétessék.

A' 3-ik ágazat rendeli: hogy egy év' lefolyta alatt se táborozás, kivevén ha a' török császár személyesen jönne az országra, se országgyűlés ne hirdettessék.

A' 4-ik ágazatban kéretik a' királyi felség, hogy a' hazafiakat ezután szabadságuk' ellenére taksákkal és pénzfizetésekkel ne terhelje, hanem az ország'szüksége megkivánván régi szokás szerint táborozni tartozzanak.

Az 5-ik ágazatban a' vámok' régi törvényes szabadságaikbani megtartása kivántatik.

A' 6-ik ágazat azt rendeli: hogy ezen segedelempénz egytelkü nemesekre, és egyházak' nemeseire ne vettessék.

A' 7-ik ágazatban esedezőleg kéretik a' király, hogy a' mostani segedelempénzt tulajdon jószágaiban, és édes anyjáéiban, szóval minden jószágokban kivétel nélkül szedesse, továbbá a' fizetés' ideje alatt a' bároknak és nemeseknek jobbágyaik a' királynak vagy anyjának jószágaiba el ne vitessenek, sőt ha önkényt jönnének is, be ne fogadtassanak.

A' 8-ik ágazatban rendeltetik: hogy a' királynak zsoldos lovas vagy gyalog katonái hazafiak' jószágain kárt ne tegyenek, 's nemes házakat meg ne szálljanak, és ha valahol illy kihágást tennének, az általok megfosztott szegények a' segedelempénzt megfizetni ne tartozzanak.

A' 9-ik ágazat rendeli: hogy jövő évben a' vízkeresztin kívül más ünnepnyolczadi szék ne tartassék, a' hazafiak sok terhek és költségek miatt azokra megjelenni képesek nem levén.

A' 10-ik ágazatban esedezőleg kéretik a' királyi fenség (*Serenitas Regia*), hogy a' nemeseknek puszta panasz vagy helytelen adomány mellett, avagy máskép akárki, habár királyi felség, vagy udvari emberei által elfoglalt jószágait adassa vissza.

A' 11-ik ágazatban ismét esedezőleg kéretik a' felség: hogy Slézsiába menetele után elkövetett minden emberölések, csonkítások, nemeslak-megtámadások, és birtok elfoglalások felett szükséges intézkedés és itélet tétessék. Végre

A' decretum' zárszavában előadja a' király: hogy az ország' főpapjai, bárói, és nemesei' legalázatosb esedezésére királyi kegyelmességgel hajolván, a' fenn előadott ágazatokat jelen levelébe foglalva elfogadja, 's helybenhagyja, és magát kötelezi: hogy azokat mind önmaga megtartja, mind minden hazafiak által megtartatja, az ország' főpapjai-, bárói- és nemeseivel egyszersmind rendelvén: hogy a' kik legújabb Morvába és Slézsiába menetele után birtokokat elfoglaltak, vagy ezután elfoglalnak, a' király' embere által egy káptalani bizonyság előtt megintetvén, azokat 32 nap alatt visszabocsátani tartozzanak, máskép az ország' szokása szerint hatalmaskodás' büntetésébe marasztaltassanak; azok pedig, kik azon időközben emberöléseket, csonkításokat, vagy nemesház-megrohanásokat elkövettek vagy ezután elkövetnek, káptalan vagy convent' bizonysága által megidéztetvén, 32 nap alatt Budán a' rendes birák előtt megjelenni, és tetteikről felelni tartozzanak.

III. *Egyéb említést érdemlőkről.*

Korvín Mátyás' korából, az itt elősorolt, részint törvénykönyvünkben létező, részint későbben napfényre hozott decretumokon kívül, törvénytudományi tekintetből említést érdemlenek e' következők is:

I. Hogy Mátyás' országlása alatt több országgyűlések is tartattak, mint mellyeknek decretumaival bírunk. Jelesen: 1) 1463-ik évben Budán: mint ezt az ország' főembereinek Fridrik császárhoz szóló, 's a' korona' kiadása iránt általa tett feltételek' elfogadását érdeklő ezen évi le-

vele [a]) tanusítja. — 2) 1466-ik évben szinte Budán bőjt' első vasárnapján. Tanusítják ezt Mátyás királynak Heves vármegyét ezen országgyűlésre meghívó [b]), és Győr vármegyéhez szóló, 's országos felkelést hirdető [c]) ezen évi levelei. — 3) 1485-ik évben Váczon, a' mint ezt Mátyás királynak Bécsben azon évi urnapja utáni szombaton költ, 's Kraszna vármegyének nemesei- és birtokos embereihez szólo azon levele [d]) bizonyítja, mellyben nekiek meghagyá: hogy az azon évi váczi országgyűlésen megajánlott egy forintnyi segedelempénznek beszedőjét fogadják, és nekie segédkezet nyújtsanak. — 4) 1487-ik évben sz. János' napján Budán, tanusítván ezt e' királyunknak a' romai császár elleni hadra ezen országgyűlésen ajánlott egy forintnyi segedelempénz' dolgában Gömör vármegyéhez intézett, és Schadduren' várasában költ ezen évi levele [e]). Végre — 5) Mátyás királynak Kassa' várasához szóló, 's 1000 forint' lefizetését parancsoló 1489-ik évi levelében [f]) egy 1489-ik évben tartott országgyűlésről is vagyon említés.

II. Hogy, jóllehet Szilágyi' decretumának 13-ik, és Korvín Mátyás 1458-ik decr. 51-ik czikkeik a' nemeseknek országgyűlésrei fejenkénti megjelenését parancsolák, legtöbb országgyűléseken mindazáltal e' királyunk' korában, mint ezt az 1459, 1464, 1468, 1470, 1472, 1474, 1478, 1481, és 1486-ik évi decretumoknak előszavai tanusítják, az ország' nemesei csak megyebeli választottaik által jelentek meg. Azon törvények t. i. főleg az ország' védelmének könnyebb és szaporább elintézhetése végett, következőleg fejedelem' javára levén alkotva, a' királyi felség terhök alól a' köznemességet szabadon felmentheté. A' választott nemesek' száma sem volt mindenkor egyenlő. Az 1459-iki országgyűlésen ezen évi törvénylevél' előszavának tanúsága szerint minden megyének négy követe volt jelen. Az 1466-iki országgyűlésre szinte négy [g]),

---

[a]) Kovachich, Vestigia Comit. 368, és 369. lap.

[b]) Kovachich, Supplem. ad Vestigia Comit. II. köt. 176. lap.

[c]) Ugyanottan 177, és 179. lap.

[d]) Kovachich, Vestigia Comit. 401, és 402. lap.

[e]) Kovachich, Supplem. ad Vestigia Comit. II. köt. 266—268. lap. [f]) Ugyanottan. 268. lap. [g]) Lásd Mátyás királynak Heves vármegyéhez 1466-ik évi vízkereszt' nyolczad-napján költ, 's bőjt első vasárnapján Budán tartandó országgyűlésre meghívó levelét. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 176. lapján.

de az 1478-ik évre csak két követ [a]) volt mindenik megyéből meghívatva.

III. Hogy, jóllehet a' várasoknak országgyűlésrei meghívása, a' mint ezt Korvín Mátyásnak meghívó több rendbeli levelei [b]) tanusítják, e' korban már divatozó szokásban volt, annak mindazáltal, hogy az ő követeik törvényhozásban részt vettek legyen, semmi nyoma sem fordul elő; sőt a' decretumoknak előszavaiban, mint törvényhozásban részt vevők, mindenütt csak a' főpapok, bárók, 's más főemberek, és az országnak néha ugyan összeséges, néha pedig vármegyék által választott nemesei említtetnek, a' várasiakról egyetlen egyben sem fordulván említés elő. Ide járúl, hogy Bártfa' várasa Korvín Mátyás' 1458-ik majus' 12-én költ levelében [c]) azon czélkijeleléssel szólíttatik fel az ugyanazon évi pesti országgyűlésrei követküldésre, hogy követei az ott közakarattal elhatározottakat a' polgárok' közönségének megvigyék, — az ugyanazon évi Márton' napján költ levelében [d]) pedig a' szent korona' visszavételéről és török dolgokról tanácskozandó szegedi gyűlésre pedig azon czélból, hogy küldöttjei az ott netalán felvállalandó köteleztetéseket várasuk' pecsétével biztosíthassák.

IV. Hogy a' slavóniai főemberek és nemesek külön országgyűléseket is szoktak tartani. Tanusítják ezt: 1) Mátyás királynak az akkor Körözsön összegyűlt slavóniai főemberekhez az iránt intézett 1467-ik

---

[a]) Lásd ismét Mátyás királynak Pozsega vármegyéhez 1477-ik karácson előtti hétfőn Korneuburgban költ, 's jövő évi Bálint' napján Budán' tartandó országgyűlésre meghívó levelét. Kovachich, Vestigia Comit. 398, és 399. lapjain.

[b]) Illyenek Mátyás királynak 1) 1458-iki majus' 12-én Budán költ, 's Bártfa' várasát azon évi pünkösd' nyolczadán Pesten tartandó országgyűlésre, — 2) 1458-iki Márton püspök' napján Temesváron költ, 's ugyanazon várast azon évi sz. Miklós' napján kezdendő zegedi országos gyülekezetre, — 3) 1464-iki gyertyaszentelő előtti szombaton Dombró slavóniai mezővárasban költ, 's Pozson' várasát azon évi virágvasárnapra rendelt koronáztatására, és — 4) 1475-iki húsvét előtti szerdán Brunában költ, 's Bártfa' várasát sz. Györgynapján tartandó budai országgyűlésre meghívó királyi levelei. Kovachich, Vestigia Comit. 297, 331, 394, és Supplem. ad Vestigia Comit. II. köt. 163. lapjain.

[c]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 297. lapján.

[d]) Lásd ugyanott a' 331, és 332. lapokon.

évi levele [a]): hogy előre bocsátott vizsgálat után jelentsék be nekie: vajjon a' zágrábi püspöknek predialistái valóban egyenlőknek tartatnak-e esküjökre nézve az ország' nemeseivel. — 2) Ugyanannak 1477-iki két rendbeli levelei [b]), mellyek közől egyikben Thuz János és Egerváry László bánoknak meghagyá, hogy országos gyülést hirdessenek, 's abban a' törökök ellen felkelést határozzanak; másikban pedig Körözs vármegyének parancsolá, hogy ezen gyülésre megjelenjen.

V. Hogy várasi polgároknak e' korban ünnepnyolczadi székeken a' királyi tárnokmester szolgáltatá az igazságot. Tanúsítja ezt a' királynak Bártfa' várasához 1475-ik évi húsvét előtti szerdán Brunából költ levele [c]), mellyben a' bártfaiaknak meghagyá: hogy jövő sz. György' napján tartandó budai országgyülésre két követet küldjenek, és az ugyanazon sz. György' nyolczad-napján tartandó ünnepnyolczadi széket, mellyben a' perlekedő polgároknak tárnokmestere által országunk' régi szokása szerint teljes igazság szolgáltatni fog, hirdettessék ki. — Ezen oklevélben, mint látjuk, a' tárnokmesternek polgárok' perébeni birósága nyilván országunk' régi szokásának mondatik, melly szokásnak nyomai valójában ezen értekezésben már több helyeken előfordúltak.

VI. Említést érdemlenek e' korbeli következő oklevelek is:

1) István kalocsai érseknek, János váradi püspöknek Wylaki Miklós erdélyi vajda- 's machói és slavóniai bánnak, Palóczi László országbirónak, és Zápolya Imre főkincstárnok- 's felső-magyarországi főkapitánynak, mint a' király és összeséges hazafiak' felhatalmazottjainak általok Fridrik császárral kötött békeszerződést előadó, 's 1463-ik évi Mária-Magdolna' napja előtti kedden Sopronban költ levele [d]), mellyben Fridrik császár a' szent koronának Sopron' várósávali visszaadására következő feltételek alatt reá állott: 1) Hogy Forchtenstein és Kobelstorff várakat minden hozzájok tartozó birtokokkal együtt megtartsa, szabad levén mindazáltal azokat az ő halála után örököseitől 40,000 magyar arany-

[a]) Lásd Kovachich, Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 188. lapján.
[b]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 397. lapján.
[c]) Lásd ezen oklevelet Kovachich, Vestigia Comit. 394—396. lapjain.
[d]) Lásd ezen oklevelet gróf Cziráky' *Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria* czímű munkájának 244—253. lapjain.

forinton visszaváltani. — 2) Hogy Magyarország' királya' czímét, mellyel addiglan jó és tisztességes tekintetekből élt, holta' napjáig megtarthassa. — 3) Hogy Mátyás királyt fogadott fiának tartsa, ez pedig őtet atyja gyanánt tisztelje, 's egymást ellenségeik ellen, Mátyás ugyan a' császárt fegyverrel, ez pedig a' királyt a' romai pápánál és birodalmi fejedelmeknél közbenjárásával segélje. — 4) Hogy Mátyásnak törvényes fiai és unokái kihalván, Fridrik császár vagy általa kijelelendő fia, a' császár' halála után fia, vagy ha több fiai maradnának, közőlök egy, kit az ország választand, magyar királylyá tétessék. — 5) Hogy mindezeket a' király, és az ország' főpapjai, bárói, és nemesei a' fenn említett felhatalmazottakkal együtt Mátyás király' megkoronáztatása előtt vagy legfeljebb két hónap alatt azután ünnepélyes levelök és pecséteik által megerősítsék, és a' romai pápa által is helybenhagyassák.

2) Slavónia' nemesei Körözsön 1467-ik évi sz. Jakab' ünnepnyolczadi székére összegyűlt közönségének az al-bánok-, körözsi grófok- és szolgabirák' pecséte alatt királyi felség elébe terjesztett azon jelentése [a]), mellyben hitökre és sz. korona iránti hűségökre tanúsítják: hogy a' zágrábi egyház' predialis nemesei eskütársaknak (*Coniuratores*) mind tulajdon rendes biráik, mind a' nemesek itélőszékeik előtt mindenkor az ország' nemeseivel egyenlően használtattak, és most is úgy használtatnak.

3) Mátyás királynak Szalad vármegyéhez szóló, szinte 1467-ik évi sz. Péter és Pál' napja előtti vasárnapon költ levele [b]), mellyben azon megye' főpapjai-, bárói- és nemeseinek kérelmére, — kik az akkor tartani szándéklott köz vagy is nádori itélettételnek (*Judicium Generale* seu *Palatinale*) terhe alól magokat felmentetni, a' nádornak abból járó jövedelmét megtériteni igérvén esedezének, — azon megyét nádori itélettartástól öt esztendőre felmenti; továbbá minden akármelly rendűeknek azon évi martiusig elkövetett büntetteikre és kihágásaikra nézve teljes bocsánatot ad, a' martiustól elkövettekre, mint csak öt év után elitélhetőkre, nézve pedig a' feleket egyezkedésre kötelezi, végre

---

[a]) Lásd Kovachich, Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 198. lap.
[b]) Lásd ugyanott 193—195. lap.

mindazon birságokat, mellyek alá közőlök valaki koronáztatása' napjáig birói itélet által esett, teljesen elengedi.

4) Ugyancsak Mátyás királynak 1487-ki havi szűz Mária' ünnepe utáni hétfőn Gömör vármegye' nemeseihez és másféle embereihez intézett az iránti parancsa [a]), hogy, — minekutána a' minapi budai országgyülésben egybegyűlt főpapok, és a' bárók a' romai császár elleni hadra egy forintnyi segedelempénzt megajánlottak, és ezen ajánlásba az ő, azon okból, mert illy köz dolgokban mindeneknek megegyezése szükséges, adott parancsára tartott megyei gyülések is megegyeztek, — magokat a' hozzájok küldött királyi emberek által összeszámíttatni engedjék, és a' segedelempénzt nekiek fizessék le, ez alkalommal arra az egy telkü nemesek, és az egyháziak' nemesei is szinte köteleztetvén.

Ezen oklevél tanúsítja, hogy a' gyakor országgyülésekrei megjelenésnek gyülölete, miről az 1472: 13, és 1475: 3-ik ágazatok is némi tanúságot nyújtanak, Mátyás király' országlásának vége felé sokaknál annyira növekedett: hogy a' király az összegyűlt hazafiaknak köz terhet rendelő határozatait azonnal végrehajtatni tanácsosnak nem tartotta, hanem, hogy senki jogosan ne panaszkodhassék, az illyetén dolgokat azontúl még a' vármegyék' egyes gyülésein is felvétette.

VII. Végre megjegyzést némikép igényel az is: hogy néhány, nevezet szerint Nádasdy Tamás és Festetics-féle törvénylevél-gyűjteményi kéziratokban Korvín Mátyásnak nagyobb decretuma' sarkán a' hárm. törv. 1-ső része' 133-ik czímjébenihez hasonló, 's azzal többnyire egybehangzó becsűár-jegyzék találtatik, mellyet tudós Kovachich Márton is [b]) előad.

II. ULÁSZLÓRÓL,

1490. JULIUS' 15-KÉTŐL, 1516. MARTIUS' 12-KÁIG.

II. Ulászló, Erzsébet királynénak és Albert királynak Erzsébet leányuktól és Kázmér lengyel királytól nemzett unokája, — ki Beatrix özvegy királyné és oldala mellett levő főpapjaink és országnagyaink

[a]) Lásd szinte ottan 266—268. lap.

[b]) Lásd Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 258—265. lapjait.

által királyválasztás végett Rákosra egybehítt országgyülésben [a]) 1490-dik évi julius' közepén országunk' rendeinek legnagyobb része által királylyá választatván [b]), és minekutána az ország' főpapjainak, és összeséges főembereinek Korvín János herczeggel kötött egyezését [c]), és királyiszékre hivatásának feltételeit [d]) Farkashida melletti táborában vasas sz. Péter' napja előtti szombaton ünnepélyes oklevelek által elfogadta volna, azon évi september' 18-kán Székesfejérváron megkoronáztatván [e]), vetélytársait [f]) csak nagy áldozatokkal, tulajdon öcsesét János Albertet ugyan Lengyelország iránti jogainak átengedése [g]), Maximilián romaiak' királyát és Ausztria' főherczegét pedig Korvín Mátyás alatt elfoglalt minden ausztriai tartományoknak visszaadása, 's magyar király' czíméveli élésnek megengedése, és a' magyar királyi székbeni örökösülő jogának elismerése [h]) által tudá lecsillapítani, 's kinek mód

---

[a]) Lásd Beatrix királynénak és oldala mellett levő főpapjaink- és báróinknak Bártfa' várasát azon országgyülésre meghívó, 's 1490-ik évi fejérvasárnap előtti szombaton Komáromban költ levelét. Kovachich, Vestigia Comit. 406 és 407. lapjain.

[b]) Lásd: 1) A' király' oldalánál volt főpapok és bároknak Bártfa' várasához 1490-dik évi sz. Lőrincz' napja utáni csötörtökön költ levelét, mellyben Ulászlónak megválasztatását, 's már Budán létét, és rövid idő alatt történendő koronáztatását hírűl adván, őket Albert lengyel herczeg elleni ellentállásra serkentik. Kovachich, Vestig. Comit. 411. lap. — 2) II. Ulászlónak Bártfa' várasához 1409-dik évi nagy-boldogasszony' napja előtti pénteken Budán költ, 's őket Székesfejérváron tartandó koronázására sz. kereszt' felemelése' napjára meghivó levelét, és a' király' oldalánál létezett főpapok és báróknak ugyanazon várashoz ugyanazon tárgyban egy nappal előbb költ iratát. Kovachich, Vestig. Comit. 412, és Supplem. ad Vestig. Com. II. köt. 285. lapjain.

[c]) Lásd Ulászlónak ezen erősítést magában foglaló levelét. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 270—282. lapjain, melyben egyszersmind ezen megerősítésnek koronázása utáni magyar királyi pecséte alatti kiadását is hite alatt igéri.

[d]) Lásd Ulászlónak ezen levelét törvénykönyvünkben első országos decretuma elébe függesztve.

[e]) Lásd az itt [b]) alatt előidézett okleveleket.

[f]) Lásd Maximilián romaiak' királyának Bártfa' várasához Linczből 1490-ik évi junius 1-ső napján, és Albert lengyel herczegnek Zenth-András melletti mezőről ugyanazon várashoz 1490-ik évi M. Magdolna' napja előtti szerdán költ levelét. Kovachich, Vestig. Comit. 408 és 409. lapjain.

[g]) Lásd a' herczeggeli békekötés' oklevelét. Pray, Annales IV. r. 247. lap.

[h]) Lásd: 1) A' III. Fridrik császárral és Maximiliánnal szerződött békekötésnek

felett szelíd és engedékeny jelleme, a' nemzet' előbbi több királyaink alatt visszavonásokhoz szokott hatalmasainak, kiket Korvin Mátyás' erőteljes országlása is csak ügygyel bajjal tudott féken tartani, nem sokára a' királyi tekintet' megvetésére, királyi jövedelmek' bitorlására, gyengébbek' elnyomására, és mint azt az országlásának vége felé kitört pórhad tanúsítja, átalános fejetlenségre utat nyitván, az országot, mellynek ereje Moldvának [a]), 's Zrebernik és több más váraknak [b]) török kézrejutása által is hanyatlott, igen szomorú állapotba dönté, — II. Ulászló, mondám, törvénykönyvünket, királylyá választatásának feltételeit elfogadó oklevelén túl, hét országos decretumokkal gazdagította; mellyek habár nem mentek is néhány olly határozatoktól, mellyek a' törvénytevő hatalom' kellő 's jogos határontúli kicsapongásának méltán tekintethetnek [c]): mindazáltal igen sok hasznos, 's törvénytudományunkra nézve érdekes törvény-rendeletekkel bővelkednek. Az pedig, hogy a' törvényszéki szokás- és gyakorlatban akkoron divatozott törvényeink Verbőczy István itélőmester által e' királyunk' országlása alatt, jelesen 1514-ik évben, és annak közvetlen parancsára alkottattak Magyarország' szokásbeli joga' hármas törvénykönyvének (*Opus tripartitum Juris Consvetudinarii Incliti Regni Hungariae*) czímezete alatt egy mindent magában foglaló rendszerezett egészszé, e' királyunknak egyébként több rész-

---

II. Ulászló által 1491-ik évi sz. Miklós' napján költ levelét, gróf Cziráky' *Disquis. hist. de modo conseq. imperium in Hungaria* czímű munkájának 255—289. lapjain. — 2) Országunk' tizenöt részint egyházi részint világi nagyainak ezen békekötést megerősítő iratát ugyanazon munkának 289—291. lapjain. — 3) Maximilián által Ulászló és Magyarország' rendei' felhatalmazottaival Bécsben 1506-ik évi julius' 19-kén kötött békeszerződésnek oklevelét, ugyanazon munkának 292—297. lapjain. — 4) Maximiliánnak Ulászlóhoz 1506-ik évi junius' 24-kén intézett levelét, mellyben magát Magyar-, Dalmát-, Horvát stb országok' királyának czímezi, és ezen évet magyarországi királysága' 17-ik évének nevezi. Kovachich, Vestigia Comit. 450. lapján.

a) Lásd Ulászló' II. Bajazeth török császárhoz 1496-ik évben küldött követének útasítását Madarassy püspök és prépost' többször említett munkájának 99, és Pray Annal. IV. r. 274. lapján.

b) Lásd Rozenich' történetirata' II. köt. 155. lapját.

c) Illyenek például az 1492: 9 és 83, az 1498: 27 és 46, az 1507: 5 és 8, 's az 1514: 24, 25, és 57-ik ágazataik.

ről nem dicső emlékezetű korát törvénytudományunk' tekintetéből különös nevezetességűvé teszi, minthogy ezen (mint a' király' megerősítő levele, és a' szerzőnek, olvasóihoz intézett sorai tanusítják) országgyülési választmány által átvizsgált, az ország' egybegyűlt összeséges rendei által jóváhagyott és megerősítés végett királynak benyújtott, 's végre a' király által is mind szóval mind ünnepélyes oklevéllel, mellyhez azonban a' királynak némelly fontos országos dolgai és bekövetkezett halála miatt a' királyi pecsét nem járúlhata, helybenhagyott munka 1517-ik évben szerzője által eszközlött kinyomatása után tüstént törvényszéki keletbe jövén, az igazság-kiszolgáltatás, melly előbb felette nehéz és bizonytalan vala, mind könnyebbé, mind bizonyosb kimenetelüvé vált [a]).

I. *Törvénykönyvünkben létező e' királyunk alatti törvény- és más oklevelekről.*

Törvénykönyvünkben II. Ulászló alatt első helyet foglal azon, Farkashida melletti táborában 1490-dik évi vasas sz. Péter' napja előtti szombaton költ ünnepélyes oklevél, melly által királylyá választatásának az elejébe küldött főpapok és bárók által előterjesztett feltételeit elfogadja. E' következők pedig e' feltételek:

1) Hogy a' király Magyarországot minden alája vetett országai- és tartományaival, 's a' főpapokat és bárókat, az egyházakat, egyházi személyeket, nemeseket, várasokat, és az országnak minden lakosait régi jogaikban, szabadságaikban, és helybenhagyott szokásaikban megtartsa, 's azok ellen az ő terhökre és károkra semmi újításokat be ne hozzon, sőt a' Mátyás király által behozottakat is törölje el, 's egy forintnyi segedelem-pénzeket vagy adózásokat semmikép ne kivánjon, hanem a' régi rendes királyi jövedelmekkel megelégedjék.

2) Hogy Mátyás király és királynéja, vagy mások által törvény' utján kivül elfoglalt mindennemü jogokat uraiknak adasson vissza.

3) Hogy az ország' koronáját a' főpapok és bárók' kezeiből semmi szín alatt el ne vegye, hanem megengedje: hogy az közőlök közakarat-

---

[a]) Lásd e' munkát törvénykönyvünk' I-ső kötetének elején.

tal választott egyedek által őriztessék, és hogy ezeknek a' visegrádi várat, mint korona' őrzésének régtől fogva kirendelt helyét, adassa át.

4) Hogy Morvát, Slézsiát, és mind a' két Luzácziát magyar koronától el ne idegenítse, hanem visszaváltásokig az olmüczi kötés szerint úgy, mint azon korona' jószágát, bírja, és ezen igéret' teljesítéséről azon esetre is, ha ő törvényes örökös nélkűl elhalni találna, gondoskodjék, valamint arról is, hogy ugyanazon kötés szerint hat váras, a' tárnoki házban leteendő ünnepélyes oklevél által, a' magyar szent koronának leköttessék; továbbá hogy, ha ezen várasok idő' lejártával visszaváltatnának, a' váltságpénz a' koronaőrzők' kezébe adatván országunk' főpapjai és bárói' tanácslata szerint Magyarország' védelmére és hasznára fordíttassék.

5) Hogy a' miket Mátyás király Fridrik császártól elvett, ugymint Ausztriát, és némelly stiriai, karinthiai, és karnióliai várakat és várasokat, a' király nekie vagy örököseinek főpapjaink és bároink' tanácslata és akaratja nélkűl vissza ne bocsássa, hanem a' magyar koronának tartsa meg.

6) Hogy ezen birtokok felett a' főpapok és bárók' szabad megegyezése nélkűl szerződésre ne lépjen, és ha ezeknek egyetértésével arra lépne, mind az, mi azon szerződés által megnyeretnék, a' földek és uradalmak ugyan a' magyar koronához csatoltassanak, a' pénzek pedig a' koronaőröknek visegrádoni őrzés végett adassanak át, 's rólok a' király csak a' főpapok és bárók' megegyezésével, és egyedűl Magyarország' javára rendelkezhessék.

7) Hogy a' király nagyobb részint Magyarországban tartózkodjék, és ha melly oknál fogva az országból eltávoznék, azt jó rendben hagyja, 's visszatérteig rendelkezést tegyen.

8) Hogy Magyarországban létekor tanácsosai, cancellárjai, kincstárnokai, komornokai, asztalnokai, pohárnokai, kamaragrófjai, szóval minden nagyobb és kisebb hivatalnokai magyarok legyenek.

9) Hogy Magyarországnak és alája vetett részeinek dolgai és ügyei felett magyar tanácsosain kivűl senkivel mással, 's idegenekkel ne tanácskozzék.

10) Hogy az egyházi, főleg nagyobb, hűbéreket főpapjai, bárói, és országos tanácsosai' megegyezése nélkűl csak jámbor és érdemes magyaroknak, vagy kik a' sz. koronának már régtől fogva alattvalói, adhassa.

11) Hogy az erdélyi vajdaságot, székelyek grófságát, a' temesi és pozsoni grofságokat, a' slavóniai, dalmátiai és horvátországi bánságokat, 's a' szeremi, nándorfejérvári, jaiczai, és határszéli várnagyságokat, 's a' királyi várasokat hivatalképen csak érdemes magyar egyedekre ruházhassa.

12) Hogy birtoki jogokat adományúl ne külföldieknek, hanem csak érdemes hazafiaknak, és magyar korona' alattvalóinak adjon.

13) Hogy az ünnepnyolczadi törvényszékeken országunk' rendes birái, ország' sulyos dolga általi elfoglaltatás' esetén kivűl, személyesen jelen legyenek, és mind ők mind helyetteseik és ülnök-társaik országunk' régi szokása szerint mindenkinek igazságot szabadon szolgáltathassanak, 's abban őket a' királyi felség ne akadályozza, se attól eltérni ne kényszerítse.

14—15) Hogy a' király puszta panasz és sugallás mellett törvény' utján kivűl, és felek' meghallgatása nélkűl bármelly sorsu hazafiak közől senkit személyében vagy vagyonában ne akadályozzon, valamint illy panasz mellett vagy tulajdon indulatjából megkárosítani se törekedjék.

16) Hogy a' forgásban levő pénz egy ideig meg ne változtassék, és ha megváltoztatása szükségessé válnék, az ne máskép mint a' főpapok és bárók' tanácslatával történjék.

17) Hogy mind az, mit a' főpapok, és bárók országunk' egyéb lakosaival az ország' szabadságára, nyugalmára, és megtartására koronázása' idejeig határozandnak, régi szokás szerint ország' decretumának neveztessék, 's a' király mind azt elődeinek példája szerint érvényes oklevél által megerősíteni, és mind önmaga megtartani, mind mások által megtartatni tartozzék.

18) Hogy a' megválasztott király mindazon királyi jövedelmeknek és jószágoknak megváltását, mellyeket a' Sléziában levő katonaság' zsoldjára szükséges pénz' kölcsönözőinek Mátyás király elzálogított, valamint azon katonaság hátra levő zsoldjának kifizetését is magára vállalni, és az országot ezen terhektől felszabadítani méltoztassék.

Ezen oklevelet törvénykönyvünkben II. Ulászlónak országgyülési decretumai követik.

Az I-ső decretuma 1492-ik évi gyertyaszentelő boldogasszony' napján Budán összegyűlt országos gyűlésben hozatott, 's 108 törvényczikkelyből áll; mellyekre Slavónia' nemeseinek a' király és országunk' főpapjai, bárói, és nemesei' határozatából e' decretumba iktatott 11 ágazatai következnek. Ezen ünnepélyes privilegiom' alakjában költ törvénylevél Ulászló' nagyobb decretumának (*decretum maius*) is neveztetik.

Előszavában előadja a' király, hogy a' királyi székre lepte után keletkezett hadakat és belső zavarokat szerencsésen lecsillapítván, az ország' főpapjainak és bároinak kivánatára ezen országgyűlést egybehitta, és a' hazafiak' közönsége (*Universitas Regnicolarum*) az e' decretumban foglalt ágazatokat megerősítés végett nekie benyújtotta legyen.

A' decretumnak első 12 ágazatában előterjesztetnek a' király által országunkba bejövetelekor Farkashida mellett elfogadott 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, és 15-ik választási feltételek, és pedig minden hozzáadás nélkül, a' 12-iket egyedül kivevén, mellyhez a' 9-ik ágazatban azon toldalék járult: hogy a' király 100 jobbágyig adományt kénye szerint akárkinek szabadon tehessen, de azonfelül, esküleveléneк tartalma szerint, csak főpapjai és bárói' tanácslatával. A' többi feltételek a' decretumból kihagyattak.

A' többi ágazatok nagyobb részint I. Lajos, Zsigmond, Albert, és főképen Korvín Mátyás' decretumaiból vannak kiszedve, és pedig nagy részint szóról szóra. Jelesen

1) A' 47, 48, 49, 61, és 85-ik ágazatok I-ső Lajosnak 6, 14, és 15-ik ágazatait ismétlik; a' 40-ik ágazat mindazáltal Lajos' 6-ik törvényéhez hozzá adja: hogy, ha valamelly jobbágy borából vagy gabonájából a' kilenczedet vagy szokott akókat megadni elmulasztaná, ezen terhek alatt bírt öröksége azonnal örökösen földesurára szálljon, és ha a' jobbágy magát kilenczed- vagy akóadástóli szabadsággal ellátottnak állítaná, közötte és földesura közt az ország' rendes birái legelső ünnepnyolczadi széken törvényt szolgáltassanak*). Hasonlóan a' 85-ik ágazat Lajos-

*) Ezen utolsó határozat ugyane' decretumban egy különös (101-ik) ágazat által is ismételtetik.

nak 15-ik törvényét azon határozattal bővíti: hogy, ha ki nemest vámjára vagy révjére, avagy fizetésre kényszerítene, annak élő díjával bűnhödjék, valamint az is, ki menyasszonyt vivő nemestől vagy kiserőitől vámpénzt kicsikarna.

2) A' 24, 43, 63, 87, 89, 91, 93, 94, 95, 98, és 99-ik ágazatok Zsigmond VI-ik decretumának 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, és 23-ik czikkeit adják elő. Itt megjegyzést érdemel: a) Hogy a' 63-ik ágazat a' férfi örökös nélkül elholt nemesnek jószágávali birói eljárásra nézve Mátyás' VI. törv. 26-ik czikkének rendelése helyett Zsigmondnak törvényét állítja vissza. — b) Hogy a' 93, és 94-ik ágazatok Zsigmondnak jobbágy-költözésről rendelkező törvényét előadván kijelentik: hogy a' költöző jobbágy általa tett épitményeiről a' falunagynak becsűje szerint rendelkezhetik, és arra, ki valakinek jobbágyát minden tartozásainak kielégitése előtt erőszakosan elviszi, 25 gíra büntetést rendelnek.

3) A' 26, 50, és 62-ik ágazatok Albertnek 7 és 8-ik czikkeit és 24-ik czikkének 2-ik §-át ismétlik, a' 26-ik ágazat mindazáltal Albert 7-ik czikkéhez hozzáfüggesztvén: hogy azon, ki a' kamaranyereséget' kellő idejében le nem fizeti, a' megye' grófja szolgabirájával azt három gíra birsággal megvenni tartozzék.

4) A' 13, 23, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 95 és 98-ik ágazatok Korvín Mátyás' II. törv. 3, 17, 's 19, és VI. törv. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 25, 27 cz. 5. §., 31 cz. 6—11. §., 36, 38, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 65, 67, 68, 72, 73, 74, 75, és 76-ik czikkeit ismételik, néhányakat mindazáltal némi csekély változtatással vagy hozzáadással; jelesen:

A' 33-ik ágazat Mátyás' VI. törv. 73-ik czikke elejébe függeszti: hogy a' nádornak tisztje levén a' király és hazafiak közt biráskodni, őtet a' királyi felség országunk' főpapjai, bárói, és nemesei' tanácsából közös akarattal válaszsza.

A' 34-ik ágazat a' megyei nemesi biróságot fel nem vállaló előkelő birtokos nemesnek büntetését, mellyet Mátyás' VI. törv. 9. czikke 50 girára tett, 25 girára alászállítja, és a' megválasztottnak meg-

engedi: hogy hívatalát egy év mulva letehesse, és jövő öt év alatt hivatalt felvállalni ne tartozzék.

A' 35-ik ágazat a' nádori gyűléseket eltörlő Mátyás' VI. törv. 1-ső czikkének gonosztevők' kiirtásáróli gondoskodását oda változtatja: hogy a' felség azokat, a' megyének hozzája tett folyamodására, a' nádor vagy országbirája által irtassa ki.

A' 46-ik ágazat Mátyás' II. törv. 17-ik czikkét azon hozzáadással bővíti: hogy az olly főpapi helyettes (*Vicarius*) vagy hívatalnok, ki valamelly világi biróság elébe tartozó pert illő parancslevél mellett ahhoz át nem küld, egyházi hűbérének vagy hívatalának veszteségével bűnhödjék, 's azt a' király azonnal másra ruházhassa.

A' 67-ik ágazat Mátyás' VI. törv. 58-ik czikkét azon rendeléssel toldja: hogy a' széksértés' birságának $\frac{2}{3}$ a' birót, $\frac{1}{3}$ az ellenfelet illesse.

A' 72-ik ágazat Mátyás' VI. törv. 53-ik czikkének rendeléséhez azon kivételt ragasztja: hogy tulajdon személyében leteendő eskü feletti megyei törvényszéki itéletet feljebb vinni ne lehessen.

A' 79-ik ágazat Mátyás' VI. törv. 65-ik czikkét azon határozattal bővíti: hogy az, ki törvényszékre menőt vagy onnan haza térőt megver vagy öl, hívségtelenkedés' büntetése alá essék.

A' 80-ik ágazat Mátyás' VI. törv. 38-ik czikkét azon hozzáadással ismétli: hogy a' neki átadott bűnöst elbocsátó megyés gróf annak emberdíját az átadónak lefizetni, és a' megsértettnek kárát megtériteni tartozzék; továbbá hogy algrófok (alispánok) mindig ugyanazon megyének előbbkelő nemesei közől választassanak.

A' 83-ik ágazat Mátyás' VI. törv. 47-ik czikkének azon engedelmét, hogy a' király' hívségteleneinek 12 napig menedékhelyet adni szabad legyen, 40 napra kiterjeszti.

A' 86-ik ágazat Mátyás' VI. törv. 36-ik czikkéhez azon toldalékot adja: hogy a' malomba gabonával menők, és a' földesúrnak borát, 's élelmi szereit, vagy más holmiját vivők vámpénzfizetéstől mentesek legyenek.

Az új ágazatok közől pedig

I. Némellyek Mátyás király' halála után történt roszak' orvoslását, és hasonlóknak jövendőrei megelőzését érdeklik. Illyenek:

A' 14, és 15-ik ágazatok, mellyek a' Mátyás király' halála óta elfoglalt jószágokra és épített várakra nézve hívségtelenség' büntetése alatt parancsolják: hogy jövő áldozó-csötörtökig amazok ugyan uraiknak visszaadassanak, emezek pedig, a' törökök vagy más ellenségek ellen épülteket kivevén, lerontassanak. Ugyanezen ágazatok az ellenszegülők ellen indítandó pert is szabályozzák.

A' 16-ik ágazat, melly ugyanazon idő óta tett mindennemü károkra nézve megidéztetés utáni első ünnepnyolczadi széken minden halasztás' kizártával törvényt szolgáltatni rendel.

A' 107-ik ágazat, melly hasonló tények' megelőzése végett azt rendeli: hogy, ha kik jövendőben valamelly királynak halála után várakat, várasokat, falukat elfoglalnának, 's égetéseket vagy rablásokat tennének, örök hívségtelenség' büntetése alá essenek, 's nekiek se a' király, se az egész ország meg ne kegyelmezhessen, hanem tettökért örök szolgasággal lakoljanak.

II. Némellyek a' haza' védelmének módját, és a' fegyveres népnek kihágásait tárgyálják. Illyenek:

A' 17-ik ágazat. Hogy a' király tisztjei és fegyveres népei' zsoldjának pontos fizetéséről gondoskodjék, és így az általok elkövettetni szokott rablásoknak elejét vegye. Továbbá hogy rablásokat elkövető fegyveres népek más hatalmaskodó tettet elkövetők gyanánt büntettessenek.

A' 18-ik ágazat. Hogy a' király addig, míg zsoldos fegyveres népei az ellenségnek ellentállhatnak, országos táborozást ne hirdessen, és hogy a' főpapok, zászlós bárók, és az ország' nemesei azokat, kik a' királytól zsoldot kapnak, kivevén, — akaratjok ellen az ország' határin túl hadba ne vitessenek, ezt kívánván ősi szabadságuk.

A' 19-ik ágazat a' táborozási kötelességről következőket rendeli: hogy, ha a' király tulajdon haszna végett hazán kívül hadat viselni akar, az ország' rendei vele menni, vagy fegyvereseiket vele küldeni ne tartozzanak; ellenben akkor, midőn valamelly ellenség király' zsoldos népe által vissza nem verethető erővel az országra ütvén, a' király, nádor, vagy az ország' ideigleni fő kapitánya (*Generalis Capitaneus Regni*) a' táborban személyesen megjelennek, az országnak zászlós főpapjai és bárói is zászlóaljaikkal, a' többi bárók és nemesek pedig az alább leírt módon velök az ország' határáig hadba menni tartozzanak.

A' 20-ik ágazat, melly minden perpatvarnak, és kötelesség alóli kibújásnak megelőzése végett kijelenti: hogy egy egész zászlóaljnak 400, fél zászlóaljnak pedig 200, felében tökéletesen felfegyverzett, felében pedig könnyü fegyverzetü vitézekből kell állania. Továbbá rendeli: hogy a' zászlótlan bárók méltóságuk-, értékök- és jobbágyaik' számához képest táborozzanak, 's a' birtokos nemesek és másféle hazafiak minden 20 kaputól vagyis egész jobbágytelektől egy jól felfegyverzett lovast, az egy telkü vagyis jobbágytalan nemesek pedig minden 10 nemes laktól egy, legalább dárdával, paizszsal, kézíjjal, és ha tőlök kitelik, pánczéllal ellátottat, hadba küldeni köteleztessenek.

A' 21-ik ágazat. Hogy a' hazában létező Korvín János, és Wylaky Lőrincz herczegek (*Duces*), és szepesföldi, bozyni és szentgyörgyi, frangepáni, és korbáviai örökös szabad grófok (*Comites Liberi ac Perpetui*) értékökhez és jobbágyaik' számához illőleg zászlós bárók gyanánt táborozzanak.

A' 22-ik ágazat, mellynek kezdetében Mátyás' VI. törv. 30-ik czikkének szavaival rendeli: hogy a' főpapok, bárók, nemesek és népeik királyhoz vagy táborba vagy akárhová utazván másoknak kárt vagy bántalmat ne tegyenek; azután pedig a' törvény' megszegőire Zsigmond' V. törv. 9-ik czikkében foglalthoz hasonló törvényes eljárást határoz. Végre

Ide tartozik a' 23-ik ágazat is, melly Mátyás' VI. törv. 31. czik. 6—11-ik §§-aibol van átvéve.

III. Némellyek a' királyt és annak jogait érdeklik. Illyenek:

A' 25-ik ágazat. Hogy országunk Ausztria felé levő határai Mátyás király alatt történt kiigazítás mellett hagyassanak, a' Morva és Lengyel országok felé létezőknek kiigazitására nézve pedig a' király határozza el, mi történhessék hazánkra nézve legüdvösebben.

A' 27-ik ágazat. Hogy a' harminczadok Lajos, Zsigmond, és Albert királyok alatti helyeiken szedessenek, — hogy egy forintot nem érő áruktól harminczad ne vétessék, és hogy Zápolya nádor és mások, kik harminczadokat zálogban birnak, magokat törvényhez alkalmazzák.

A' 28-ik ágazat. Hogy a' királyi felség egyházak, nemesek, és más hazafiak' jószágait erőszakos beszállásokkal, élelmi és másféle szerek' zsarolásával ne terhelje, 's hozzájok tanácstartás vagy más akármi-

féle dolog' elintézése végett akaratjok ellen be ne térjen, mint ez Mátyás alatt történt.

A' 30-ik ágazat. Hogy, ha kinek birtokában arany, ezüst, réz, vas vagy más érczes bánya felfödöztetik, a' jószág' ura azt, — kivévén a' sóbányákat, mellyek egyedül király' részére fentartvák, — örökösei-vel együtt szabadon mívelhesse, és használhassa, a' királynak mindazáltal az őtet illető jogokat és bányavámot (*urbura*) mindenkor megadni tartozván. Továbbá hogy azok, kik régi királyaink' adományából tulajdon birtokaikban illy bányákat mívelnek, azokat privilegiumaik' tartalma szerint használhassák.

E' törvény által Mátyás' VI. törv. 49-ik ágazata, melly a' királynak minden ujónan felfödözött bányára nézve birtok-cserejogot tulajdonítá, hallgatagúl eltörültetett.

A' 31-ik ágazat. Hogy külföldi pénz szokott büntetés alatt se be ne hozassék, se el ne fogadtassék.

A' 32-ik ágazat. Hogy pénzzé nem vert aranyat vagy ezüstöt országból kivinni senki se merészeljen, 's ha ki megtenné, azt tőle minden vele levő vagyonával együtt akárki elvehesse.

A' 101-ik ágazat. Hogy a' király és tisztjei senkit kaszálásra, aratásra, 's behordásra ne kényszerítsenek.

A' 108-ik ágazat. Hogy az országgyűlésnek kitűzött napjára meg nem jelenő főpapok, bárók, vagy nemesek négy napnál tovább ne várassanak, hanem a' király, azon négy nap eltelvén, az ország' dolgait a' jelenlevőkkel azonnal felvehesse és elhatározhassa, 's a' jelen nem levők minden illy határozatokat elfogadni köteleztessenek.

Ide tartozik az Albert' 7-ik ágazatát ismétlő 26-ik ágazat is a' kamaranyereség, 's erdélyi ötvenedek, és slavóniai marturínák' dolgában.

IV. Némellyek az igazság-kiszolgáltatását és törvényes eljárásokat tárgyalják. Jelesen.

A' 44-ik ágazat, melly rendeli: hogy minden hiteles pecséttel bíró szerzetes prépost vagy apát nyolcz vagy tíz, 's legalább hét szerzetes papot tartani, és a' levelek' kiadására vigyázni tartozzék. Továbbá hogy levélkiadásban történt hibákért a' perjel és őrszerzetes lakoljanak, és ezeknek neveik minden kiadott oklevél' végén kitétessenek.

A' 45-ik ágazat. Hogy ezután senki valakit valamelly ügy miatt romai szentszék vagy pápakövet elébe idézni illő büntetés alatt ne merészeljen, hanem ügyét a' megye' érsékének vagy püspökének széke elébe terjeszsze, és csak annak itéletétől vihesse feljebbvitel' útján a' pápához vagy követéhez.

Az 51 és 52-ik ágazatok, mellyek az ügyvéd-másolásról és perújitásról rendelik: hogy ügyvéd-visszahuzásnak csak a' peresügynek itélet általi eldöntése előtt lehessen helye, új itéletre pedig királyi felségtől szabadságot nyerni mindenkor, a' per' utolsó szakában is, lehessen ugyan, de azáltal a' hozott itélet' végrehajtását meggátlani, a' meg nem jelenés miatt hozott itéleteket kivevén, ne lehessen; megtörténvén mindazáltal a' végrehajtás, az új itéletre szabadságot nyert fél ügyét, ha akarja, törvény előtt folytathassa, és az így megujított per a' legelső ünnepnyolczadi széken minden más perek, ügyek előtt vétessék fel, és itéltessék el.

Az 53-ik ágazat, melly Mátyás' VI. törvényének birói eljárásokra alkalmazandó 8—12 esküdtek' minden vármegyébeni választását parancsoló 8-ik ágazatát eltörülvén azt rendeli: hogy, mint az előtt szokásban volt, ezután is a' vármegye' székén annak grófja vagy algrófja és szolgabirái itéljenek, az egyéb birói eljárásokat, ugymint idézéseket, tanuvallatásokat, intéseket, határjárásokat, 's végrehajtásokat pedig a' királyi emberek, káptalanok vagy conventek' bizonyságaival vigyék véghez.

Az 55-ik ágazat. Hogy kártételekért, 's kisebb hatalmaskodásokért ezután senki, habár tettét önmaga biró előtt megvallaná, hatalmaskodó tett' büntetésébe ne marasztaltassék, hanem a' károk és perbeli költségek' megtérítésén felül csak a' biró és ellenfele közt egyenlő részekben felosztandó 100 arany forinttal bűnhödjék.

A' 73-ik ágazat. Hogy a' királyi curiától visszaküldött perekben hozott itéletet a' megyének grófja vagy algrófja a' visszaküldő birónak felszólító levele mellett 15 nap alatt végrehajtani tartozzék; másképp 25 nehéz gíra büntetés alá essék, mellyet a' visszaküldő biró rajta megvenni elengedhetlenűl köteleztessék. Továbbá a' perek' gyorsabb bevégzése végett rendeltetik: hogy megyei székeken elitélt perek királyi curiához necsak ünnepnyolczadi székek' tartása alatt, hanem akármikor felküldethessenek, és rendes feljebbviteli biráik által Budán azonnal el-

itéltethessenek; végre hogy az alperes felperesének követelése elleni nyugtatványát a' legközelebbi ünnepnyolczadi széken, és ha a' per' bevégzésekor hivatkoznék arra, tüstént előterjeszteni tartozzék, 's e' czélra nekie új határidő ne adassék.

A' 78-ik ágazat, melly Mátyás' VI. törv. 71-ik czikkét oda változtatja: hogy a' királyi felség annak, ki jószágaitól és okleveleitől ellenség, tűz, vagy hatalmasok által megfosztatott, ha oklevelei' elégését vagy elrablását, és azt, hogy azon jószágokat ő és elődei mint tulajdonukat békeségesen bírták, tő- és határszomszédok és azon megyebeli nemesek' tanúsága által bebizonyítja, azon jószágokra új adományt adni tartozzék.

A' 90-ik ágazat. Hogy nemesek által tett károkért vagy más bántalmakért őket vagy jobbágyaikat letartóztatni, vagy megzálogolni, a' letartóztatott egyed' élő díjának és a' zálogúl lefoglalt vagyon becsűárának büntetése alatt szabad ne legyen, hanem a' sérelmet szenvedő őket biráik előtt fogja perbe.

A' 92-ik ágazat. Hogy *szembe való adóst* itélettétel végett letartóztatni országunk' szokása szerint szabad legyen.

A' 96-ik ágazat. Hogy a' káptalanok vagy conventek által parancsoló levél mellett, és a' királyi curiában királyi vagy rendesbirói pecsét alatt ugyan, de ünnepnyolczadi széken kivűl költ oklevél-másolatok, ha az ellenfél nekiek önkényt hitelt nem ad, bebizonyító erővel, eredetiök' előterjesztése nélkűl, ne bírjanak.

A' 97-ik ágazat. Hogy nő-személyeknek két káptalani vagy conventi kiküldöttek előtt történt ügyvéd-vallásaik is, azon káptalan vagy convent' tonúlevele mellett, teljes hitellel bírjanak.

A' 103-ik ágazat. Hogy, ha melly váras árületételi, és cserélési privilegiumára hivatkoznék, ügyét annak tartalmánál fogva rendes birája előtt előmozdíthassa.

V. A' többi új ágazatok pedig e' következők:

A' 84-ik ágazat. Hogy a' külföldi kereskedők országunk' belsejébe az eddig szokásban volt helyekre kereskedés végett szabadon jöhessenek.

A' 88-ik ágazat. Hogy vám- és rév-igazsággal bírók' kárára útazók' átvitelére alattomos kompot vagy gázlót senki jószágában, annak vesz-

tesége alatt, ne tartson, az illy alattomos kompokkal vagy gázlókkal élő útasok pedig vámcsalók gyanánt bünhödjenek.

A' 100-ik ágazat. Hogy Pest és Pilis vármegyéknek, mivel Budához közel vannak, valamint eddig nem kellett, úgy ezután se kelljen grófjaiknak lenni.

A' 102-ik ágazat, melly Visegrád' városának Mátyás királytól nyert azon, mint a' törvényczikkben mondatik, kárhozatos szabadságát, mellynél fogva polgárai kihágás vagy adósság miatt törvényt állani senki előtt sem tartoznak, eltörli.

A' 105 és 106-ik ágazatok. Hogy az ország' főpapjai, bárói, és nemesei budai házaiktól, mivel dicső királyaink által minden taksa-fizetés alól felmentettek, ellent nem állhatván a' budaiak által újabb időkben behozatott gyakorlat, a' polgárok közé semminemü fizetést tenni ne tartozzanak, és hogy a' nem-fizetés miatt addiglan elvett illy házak előbbi birtokosaiknak a' bennök netalán tett javítások' megtérítése mellett adassanak vissza; végre hogy az illy házakban lakó zselléreket mindazáltal a' város más házakban lakókkal egyenlő fizetésre szoríthassa.

A' slavóniai nemesek' e' decretumba iktatott ágazatainak tartalma pedig e' következő:

Az 1-ső ágazatban igéri a' király, hogy Slavóniát régi szabadságaiban, előjogaiban, és szokásaiban megtartja.

A' 2-ik ágazat rendeli: hogy, ha a' király Magyarország' lakosaira akármelly oknál fogva valamelly fizetést vetend, Slavóniában, annak addiglan mindenkor divatozott szokása szerint, azon fizetésnek csak felét vehesse, és venni tartozzék.

A' 3, 4, és 5-ik ágazat a' só' dolgára nézve rendeli: 1) Hogy sókamarák Zsigmond király alatti divat szerint Magyarországra nézve hozott rendeletekkel megegyezőleg ez országban is szükség' megkivántához képest állíttassanak. — 2) Hogy lakosok' házait tilos só miatt a' kamarások ne fürkészszék; hanem ha illy sót mezőn, vásáron, vagy piaczon felfödöznek, azt szabadon eltehessék, a' fürkészést mindazáltal a' megye' szolgabirái' jelenlétében minden bosszantás nélkűl tenni köteleztetvén, és az elkobzást kis darabocskákra ki nem terjeszthetvén. — 3) Hogy az ország' lakosai akármelly királyi kamarából akár vizen akár szárazon jött sóval, valamint a' szegényebbek által pénz' szűke miatt gabo-

náért becserélt tengeri sóval is szabadon élhessenek, olly tengeri sót mindazáltal, mellytől királyi felségnek harminczad jár, csak akkor használhatván, ha őket a' sókamarás királyi sóval el nem láthatná.

A' 6-ik ágazat. Hogy Slavónia' lakosai borral, gabonával, és akármiféle állatokkal szokott igazságos harminczad és vámfizetés mellett tetszésök szerint akárhová kereskedhessenek.

A' 7-ik ágazatban rendeltetik: hogy harminczad Lajos, Zsigmond és Albert királyok alatt divatozott szokás szerint a' máskor szokott helyeken vétessék, egy forintot nem erő árukra nézve mindazáltal semmi harminczad-vételnek helye nem levén.

A' 8-ik ágazat rendeli: hogy a' királyi felség Slavóniának Magyarország' dicső királyaitól nyert minden jogait és privilegiumait megerősíteni méltóztassék.

A' 9-ik ágazat parancsolja: hogy a' megyés grófok semmiféle végrehajtásra máskép ne mehessenek, mint a' törvényszékből, annak és a' hazafiaknak meghagyásából és levelével, a' mint ez régi időktől fogva divatozik. Végre

A' 10 és 11-ik ágazat rendeli: hogy a' Mátyás király' halála óta elfoglalt várak, városok, faluk, 's jószágok' visszavételére és azon időtől fogva tett károk és bántalmak' elitélésére nézve Slavóniában ugyanazon mód tartassék, melly Magyarországra nézve a' jelen decretumban megállapítva vagyon.

A' zárszó ezen decretumban foglalt minden ágazatok' elfogadásának és megerősítésének kijelentéséből áll, mellyre a' levél' költe az ország' főpapjai, és bárói' neveiknek és hivatalaiknak elősorolásával, és erre a' királynak azon nyilatkozása következik: hogy az ország' rendei az itt előadottakon kivűl még más némelly ágazatokat is a' dézsmák, egyházi hűbérek, megyei grófságok' betöltése, 's más némelly tárgyak iránt ezen decretumbai beiktatás végett nekie bemutattak; de mivelhogy e' tárgyak némelly okoknál fogva kellőleg meg nem hányathattak, azoknak elhatározása jövő országgyülésre halasztatott legyen; végre igéri a' király, hogy akkor a' rendeknek ezen tárgyak iránti határozatait elfogadni, és ünnepélyes oklevéllel megerősíteni fogja.

A' II. decretuma Budán az ország' főpapjai 's bárói, és a' várme-

gyék' választott nemesei' 1495-ik évi sz. György' tizenötödikére hirdetett országos gyülésének 32-ik napján ünnepélyes privilegium' alakjában költ, 's az ezen országgyülés' alkalmával újonan megerősített 1492-iki decretumból, és 45 új törvényágazatból áll.

Előszavában előadja a' király, hogy, minekutána múlt országgyüléskor némelly akkor még teljesen bevégezve nem volt tárgyak decretumba nem iktathatván, azoknak jövő országgyülésbeni felvételét megigérte volna, az ezen gyülésen összesereglett főpapok, bárók, és az ország' minden vármegyéinek választott nemesei mind a' múlt országgyülés' ágazatai felett költ privilegium alakú levelét, mind pedig a' jelen törvénylevélbe foglalt, 's újonan szerzett törvényágazatokat elfogadás, helybenhagyás és privilegium' alakjábani kiadás végett bemutatták.

Ezen előszót az 1492-ik évi törvénylevél, ezt pedig a' jelen országgyülésben szerzett ágazatok követik; mellyek közől némellyek az 1492-iki decretum' ágazataira hivatkoznak, 's azoknak toldalékáúl szolgálnak, a' többiek pedig többféle ott meg nem érdeklett tárgyakról rendelkeznek.

I-ső rendbe tartozik az első 26 ágazat. Jelesen:

Az 1-ső ágazat a' Mátyás király alatt elfoglalt jószágok' visszaadását parancsoló 1492. törv. 2-ik ágazatához az indítandó rövid pernek leirását ragasztja.

A' 2-ik ágazat az 1492-ki törv. 9-ik ágazatához azon határozatot toldja: hogy a' királynak ezen törvényczikk' tartalma ellen tett adományai teljesen érvényteleneknek tartassanak.

A' 3 és 4-ik ágazat az 1492. törv. 13-ik ágazatát a' király' hívségtelenei ellen indítandó pernek leirásával, és a' hívségtelenkedés' eseteinek elősorolásával bővíti, mellyek egyébként ugyanazok, mellyeket Mátyás' I-ső törv. 2-ik czikke előad, kivevén, hogy a' rendes birák' itéletei ellen szegülők itt kihagyatnak; ellenben pedig a' tagcsonkítással vagy szemkiszúratással élő birák — a' bánok, vajdák, és határszéli főnökök' kivételével, — itt hívségtelenkedők közé számítva léteznek. A' perre nézve pedig az rendeltetik: hogy, ha a' király valakit hívségtelenség' büntetésébe marasztaltatni akar, bizonyos napra országgyülést hirdessen, és a' bünöst annak elébe személyes megjelenésre idéztesse, ki ott, ha

vagy meg nem jelennék, vagy magát ki nem tisztíthatná, azonnal elitéltessék.

Az 5-ik ágazat az 1492. törv. 14. czikkét azzal toldja meg: hogy a' királyi felség az itt érdeklett hatalmaskodóknak jószágait is csak hazafiaknak ajándékozhassa.

A' 6-ik ágazat az 1492. törv. 29-ik czikkéhez azt adja: hogy a' király meggyilkoltak' temetésétől egy gíra ezüstöt vevő papoknak egyházi hűbéreit akárkinek elajándékozhassa.

A' 8-ik ágazat az 1492. törv. 40. czikkének rendelését azzal toldja meg: hogy a' király ünnepnyolczadi székekhez 3 főpapot, 3 bárót, és 14 előkelő nemest ülnök-társakká nevezni, és illő díjjal ellátni tartozzék.

A' 9-ik ágazat az 1492. törv. 43-ik czikkét a' törvényes végrehajtásokban eljáró királyi és hiteles helyi emberek' megsértői elleni büntetés-szabással bővíti, 's jelesen szóbeli sértésre egy arany gírát vagyis 72 aranyforintot, verésre vagy sebesítésre főben járó itéletet, halálra pedig hívségtelenségi szennyet szab büntetésűl.

A' 10-ik ágazat az 1492. törv. 45-ik czikkéhez azt toldja: hogy peres ügyet a' megyei szentszék' mellőzésével, necsak romai vagy pápaköveti, hanem érséki székhez se legyen szabad vinni, 's ha e' törvényt áthágná, keresetétől essék el, és a' vármegyei birák által ellenfele ellen költségek' fejében 40 aranyforintba, és ha annyit érő vagyona nem volna, személyének letartóztatásába marasztaltassék.

A' 11-ik ágazat az 1492. törv. 59-ik czikkét azon határozattal toldja meg: hogy az adományi jószágot ellenmondás' megvetésével elfoglaló adományos azon jószág' becsűjébe és ellenfele' minden kárának megtéritésébe marasztaltassék. Továbbá hogy az ezen törvényczikk szerinti tisztét nem teljesítő megyés gróf ugyanazon marasztalás alá essék, és azon túl még hivatalát is veszsze el.

A' 12-ik ágazat az 1492. törv. 66-ik czikkéhez azt adja: hogy a' birságok vármegyéken is csak a' pernek bevégzése után vétethessenek meg, $\frac{2}{3}$ a' birónak, és $\frac{1}{3}$ az ellenfélnek részére.

A' 13-ik ágazat az 1492. törv. 68-ik czikkét azzal bővíti: hogy, ha a' perlekedő felek egyezésre lépnek, bármelly biró a' birságokat se vehesse meg a' végrehajtás előtt.

A' 14-ik ágazat az 1492. törv. 71-ik czikkét következő rendeléssel világosítja: hogy perhalasztások határszéli várakban foglalkozóknak csak had' idejében, 's egyetlen egyszer, és csak akkor, midőn személyesen ott vagynak, a' követségben külföldön levőknek pedig csak ottani foglalkozásuk által használhassanak.

A' 15-ik ágazat némelly birósági kiváltságokra hivatkozó főpapok, bárók- és nemesekre nézve az 1492. törv. 72-ik czikkét oda változtatja: hogy necsak ők indíthassanak mások ellen vármegyei biróság előtt pereket, hanem ugyanazon biróság előtt törvényt állani is köteleztessenek.

A' 16—18-ik ágazat az 1492. törv. 75-ik czikkéhez e' hozzáadásokat teszi: 1) Hogy a' megyei birák kármegtérítés és fejváltság' terhe alatt semmi végrehajtást se tegyenek a' megye' törvényszékétőli irott kiküldés nélkűl, de hogy ellenben az is, ki közőlök valakit illy kiküldés melletti eljárásában megsértene, azon büntetés alá essék, melly királyi vagy káptalani ember' megsértőjére rendelve vagyon. — 2) Hogy, ha valamelly paraszt csínt elkövetvén más' jószágára szöknék, a' megyei birák kérjék őtet a' befogadótól vissza, és ha nekiek nem engedelmeskednék, rajta 25 gira birságot vehessenek, és ugyanezt tehesse a' vármegyének közönsége szolgabiráival a' megye' grófján is, ha ő fogadta volna be a' szökevény parasztot.

A' 19-ik ágazat az 1492. törv. 81-ik czikkének rendelését oda módosítja: hogy a' földesurak a' jószágaikon tartózkodó gonosztevőket a' megye' biráinak megkeresésére ne kikergetni, hanem büntetés végett a' megye' széke elébe állítani az olly gonosztevők' emberdíjainak büntetése alatt tartozzanak, kivevén egyedűl az úgy nevezett szabad grófokat, kiknek büntető hatalmok levén, ezt tenni nem kötelesek. Továbbá hogy a' megyei birák és szabad grófok, ha kezökbe kerűlt valamelly gonosztevőt gondatlanságból vagy épen szántszándékkal elbocsátanának, annak fejváltságával, melly főpapra és báróra nézve 400, nemesre nézve 200, parasztra nézve pedig 40 forintot teszen, és méltóságuk vagy hivataluk' veszteségével bűnhödjenek, soha hasonló hivatalra többé nem alkalmazandók, a' főváltságnak pedig $\frac{2}{3}$ a' birót, $\frac{1}{3}$ az ellenfelet illesse.

A' 20-ik ágazat az 1492. törv. 89-ik czikkéhez azt toldja: hogy Pest és Pilis vármegyéknek grófjai és algrófjai nem levén, azokban helytelen letartóztatások' dolgát a' szolgabirák tárgyalják.

A' 21-ik ágazat az 1492. törv. 90-ik czikke határozatának kiegészitésére rendeli: hogy nemesre nézve történt helytelen letartóztatás miatt nekie és jobbágyainak igazságot szolgáltatni a' megyei birák, vagy ha a' bántalom a' megye' grófjának jószágán történt, a' vármegye' nemeseinek közönsége szolgabiráival tartozzék, és ha ezek grófjuk ellen törvényt szolgáltatni vonakodnának, a' gróf országunk' rendes birái elébe idéztessék.

A' 22-ik ágazat az 1492. törv. 93-ik czikkét azon határozattal toldja meg: hogy épitményeit, sövényeit, 's földbe vert fáit 's karóit a' törvényes engedelemmel költöző jobbágy se merje magával elvinni, 's ha elvinné, ő maga, vagy ha arra elégtelen volna, új földesura, a' biró és felperes közt egyenlően felosztandó 100 aranyforintba marasztaltassék.

A' 23-ik ágazat az 1492. törv. 95-ik czikkéhez azon toldalékot adja: hogy az e' törvénynek valamelly pontját áthágó káptalan vagy convent pecsétének veszteségével bűnhödjék.

A' 24-ik ágazat az 1492. törv. 100-ik czikkének következésében rendeli: hogy Pest és Pilis vármegyék' nemesei szolgabiráik' választására evenként összegyülvén egyszersmind néhány előbbkelő nemeseket válaszszanak, 's a' szolgabirák gróf és algróf helyett minden ügyeket ezekkel itéljenek.

A' 25 és 26-ik ágazat az 1492. törv. 108-ik czikkét következő rendelésekkel bővíti: 1) Hogy az országgyülések' hosszas tartásának, és abból származó terheknek, és a' rendek' idő előtti eloszlásainak megelőzésére, ha ezután a' király országgyülést tartand, a' főpapokat, bárókat, és egyéb tanácsosait bizonyos helyre előbb hijja össze, és félretevén minden egyéb tanácskozásokat a' tartandó országgyülés' okait és tárgyait terjeszsze elejökbe, és ők mellőzvén minden magányos ügyeiket és bajaikat, a' király által előterjesztettekről mérséklettel, komolyan, 's lárma nélkűl tanácskozzanak, 's felettök határozzanak, és ha véleményeik valamelly tárgyra nézve meghasonlanának, a' királyi ajtónállók' mestere, kinek mindenkor jelen kell lennie, hallgatást parancsolván, a' szavazatokat egyenként szedje össze, hogy így legalább a' józanabb rész' véleménye által egyetértés eszközöltessék, és ezeknek következésében az előforduló ügyek az ország' gyülése által könnyebben

bevégeztethessenek. — 2) Hogy a' király országgyülést tartani akarván, annak határnapját mindenkor egy egész hónappal előbb levelei által hírűl adja. — 3) Hogy, ha ezután a' király az országnak valamelly fontos dolga miatt akármikor országgyülést hirdetend, arra necsak néhány választottakat minden vármegyéből, hanem minden főpapokat, bárókat, és országnemeseket egyenkénti megjelenésre híjjon meg, és mindent azoknak közös tanácslatával határozzon.

És ezen törvény' szavaiból tanuljuk az országgyülési ügyek, 's jelesen a' királyi előadások' tárgyalásának és meghányásának e' korbeli módját, hogy t. i. abba e' korban a' főpapokon, bárókon, és a' király' egyéb tanácsosain kivűl másoknak egyenes befolyása nem volt; hanem hogy, mire Verbőczy' hárm. törv. II. r. 3 czikke is mutat, csak a' főpapoknak, báróknak, és a' király' egyéb tanácsosainak már kész határozata terjesztetett elfogadás végett az országgyülés' egyéb összeséges tagjai elébe. Ugyanezen ágazatoknál megjegyzést némiképen érdemel a' király' azon tisztének megemlítése is, mellynél fogvást az országgyülési tanácskozásra meghitt főpapoknak, báróknak, és egyéb tanácsosainak méltóságukhoz illő lakásokról gondoskodni tartozék.

II. rendbe pedig tartoznak:

A' 27 és 28-ik ágazatok, mellyek a' lovakban, ökrökben, juhokban, és másféle állatokban éreztető szükség miatt jövő két év alatt mindennemü állatoknak országunkbóli kihajtását azoknak vesztesége alatt tilalmazzák; azoknak mindazáltal országos vagy heti vásárokoni hazafiak' szükségeire történő árulását minden harminczad-fizetés nélkűl megengedvén.

A' 29-ik ágazat, melly a' megyei törvényszékeket, ha valahol máshová áttétettek, régi helyeikre visszatétetni parancsolja.

A' 30—32-ik ágazatok, mellyek az egyházi hűbérek iránt rendelik: 1) Hogy külföldieknek semminemü egyházi hűbér ne adassék, 's ha ki pedig közőlök jelenleg azzal bírna, annak vesztesége alatt tartozzék a' király által kitüzendő határnapra hűbéri lakhelyén megjelenni, 's ott maradni. — 2) Hogy, ha külföldi emberek hazánkban egyházi hűbéreket mástól mint a' királyi felségtől, vagy azoktól, kik e' hazában egyház-pártfogói joggal bírnak, magoknak szerezni, és illy szerzés mellett azokhoz jogot követelni merészlenének, kézre keríttetvén, mint or-

ságunk' szabadságának ellenségei, vízbe vettessenek. Megjegyzi mindazáltal a' törvény, hogy ezen határozat a' főpapoknak és más egyházi személyeknek ellenzésével hozatott. — 3) Hogy a' főpapok egyházi helytartói hivatalt (*Vicariatus*) olaszokra vagy más külföldiekre ne ruházzanak, 's ha ruháznának: az általok hozandó itéletek érvénytelenek legyenek.

A' 33, 35, és 36-ik ágazatok, mellyek a' határszéli várak' védelméről rendelik: 1) Hogy a' király azokat mind élelemmel, hadiszerekkel és más szükségesekkel, különösen pedig birtokos és hadi dolgokban jártas tisztekkel ellátni kegyeskedjék. — 2) Hogy, ha ki illy jól ellátott várat elvesztene, hívségtelenség' büntetésébe marasztaltassék, és hogy a' várnagy a' vár' vagyonának mindennemü vesztesége iránt magát igazolni tartozzék. — 3) Hogy a' király nyomoztassa ki azokat, kik a' határszéli várakból, jelesen Nándorfejérvárból és Jaiczaból hadi vagy másféle szükséges szereket elhordattak, és bünök bebizonyodván, őket utánhívségtelenség' büntetésével; azokat pedig, kik tőlök illy szereket tudva vásárlottak, vagy ajándékkal elfogadtak, jószág-veszteséggel sujtassa. — 3) Hogy a' török határszéli várak mindig két főtisztre levén bízva, azoknak egyike fejveszteség alatt a' várban mindenkor jelen legyen.

A' 34-ik ágazat, melly rendeli: hogy a' király minden tisztjeitől évenként számot venni méltóztassék.

A' 37—45-ik ágazatok, mellyek a' dézsmák' dolgát, melly minden gyülésen czivakodást okozni szokott, hosszasan szabályozzák. Jelesen: 1) Hogy ezután minden akár székes akár társas egyházi főpapnak, akármikép behozott visszaélések ellent nem állhatván, mindenütt annak divatba levő módja szerint egész dézsma adassék, de csak azon tárgyakból, mellyekből eddig a' főpap dézsmát venni szokott, és ha a' főpapnak tisztje szokatlan vagy feleslegcs dézsmát venne, a' dolgot azonnal a' főpap, vagy ha ez meg nem tenné, valamint akkor is, ha a' dézsmabérlő tett volna illy zsárolást, a' vármegyének törvényszéke eligazítani tartozzék, a' bünöst minden esetben költségek' megtérítésére is szorítván. — 2) Hogy a' főpap egyházi tilalom alá vetéssel csak a' dézsma' fizetés-határnapjának elmúlta után az elégtételig, és csak azokra nézve élhessen, kik az igazságos szokott dézsmákat meg nem adták,

's hogy az egyházi tilalom a' földesurakra jobbágyaik' vonakodásaért soha ki ne terjesztessék. — 3) Hogy a' dézsmaszedő annak mennyiségére nézve a' dézsmaadásnak esküjében megnyugodni tartozzék, és a' gabona-asztagot csak egy forintnak falubiró' kezéhezi letétele mellett és esős időn kivül hányathassa szét; melly esetben ha a' paraszt' vallomása hamisnak találtatnék, a' felesleget az igazságos dézsmával együtt elvehesse ugyan, de viszont ellenkező esetben az előre letett forint az ártatlan paraszté legyen. — 3) Hogy méhek, gidák, és bárányok' dézsmálása annak idejében és módja szerint történjék, és a' dézsmába eső darabokra jegy tétessék, mellyeket a' paraszt csak sz. Mihály' napjáig tartozzék és addig is csak a' dézsmáló' szerencséjére tartani, 's a' későbben véletlenűl elveszteknek megtéritésére, ha arra esküjét leteszi, ne szoríttathassék. — 4) Hogy azon visszaélés, mellynél fogva némelly helyeken, jelesen Simeghben, szüret alatt eladott borokra nézve a' dézsmaszedők bizonyos pecsétekért hol 2, hol 12 denárt venni szoktak, teljesen szűnjék meg. — Hogy, hol a' dézsma pénzben fizettetik, egy forintért 100 denárnál több ne vétessék. — 6) Hogy a' falunagyok azon vendégtartásért, mellyel a' dézsmaszedőnek tartoznak, dézsmaadástól mentesek legyenek, és a' kepefejektől se vétessék tőlök semmi. — 7) Hogy a' kereszténységi és aratópénzekre nézve a' főpapok és hazafiak közt perlekedés levén, okleveleit mind a' két fél jövő sz. Mihály ünnepnyolczadi széken a' királyi felségnek előmutatni tartozzék. — 8) Hogy valamint eddig, úgy ezután is, a' kilenczed tized előtt vétessék ki. — 9) Hogy az ország' szélén több helyeken lakozó ráczok, ruthenek, 's oláhok, mivel a' királynak, vagy hivatalnokainak az iránti biztosításával telepedtek le, semmi dézsma ne vétessék.

Az utószó ismét csak az előbbi decretum, és az újonan szerzett ágazatok' elfogadásának és helybenhagyásának ünnepélyes kinyilatkoztatásából áll.

A' III. decretuma 1498-ik évi sz. György' napjára egybehitt ország' gyülésének 40-ik napján Budán privilegium' alakjában költ, 's különösen kisebb decretumnak neveztetik, és 74 ágazatra terjed.

Előszavában elbeszéli a' király, miképen az országnak főpapjai, bárói, és minden vármegyékből ezen országgyülésre egybegyült összeséges nemesei király' színe elé járulván, és szívök' keserüségével elő-

terjesztvén, hogy, jóllehet a' királyi felség néhai András királytól nyert, 's Lajos és Mátyás királyok által megerősített szabadságaikat koronázásakor megújította, mégis némelly önmagok' hasznát inkább mint közjót vadászók miatt, kik a' múlt sz. Márton' napján összesereglett pesti országgyülést is egyenetlenség' magvának szórása által határozat nélkűl széllyel menni kényszeríték, kivánságaik' czélját mindeddig el nem érheték, — a' jelen decretumba foglalt, 's András- és más dicső királyoktól nyert szabadságaikat tárgyaló törvényágazatokat megerősítés végett bemutatták legyen.

Ágazatai közől, mellőzvén a' Mátyás király' halála utáni kihágásokat, és azon évi Mihály' napjai törvényszék-tartást illető ideiglenes törvényeket,

I. Némellyek az ország' gyülése iránt rendelkeznek. Jelesen:

Az 1-ső ágazat. Hogy a' királyi felség az országnak minden főpapjait, báróit, nemeseit, és birtokos embereit országgyülésre jövő négy esztendőben ugyan évenként, azután pedig minden harmadik évben sz. György' napjára Rákosra egybehíjja, továbbá hogy minden országgyülés 15 nap alatt bevégeztessék, végre hogy arra mindenki, — kivevén a' királynak és hazafiaknak tisztjeit, a' határszélek' őrizetén vagy országon kivüli követségekben levőket, betegeket, nyomorúltakat, országon kivül útazókat, az osztatlan atyafiakat, kik közől egynek megjelenni, és az egy telkes nemeseket, kiknek tiztől egyet küldeni elégséges, — fejenként megjelenni tartozzék, úgy hogy, ha ki a' gyülés' első napjára meg nem jelennék, vagy 15 napig ott meg nem maradna: a' királyi felség által elengedhetlenűl, főpap vagy báró ugyan 800, nemes pedig minden különbség nélkűl 400 aranyforintba marasztaltassék, az olly megyés gróf vagy algróf pedig, ki pénz vagy másféle ajándék által megvesztegettetve valakinek otthon maradásra engedelmet adna, 100 girával bünhödjék.

A' 45-ik ágazat. Hogy, ha jövendőben valaha királyválasztási gyülést tartani megtörténnék, abba semmi külső fejedelemnek szószólója be ne bocsáttassék.

II. Némellyek a' királyi curiának és király' rendkivüli itélőszékének rendezését, és a' hiteles helyeket érdeklik. Illyenek:

A' 2-dik ágazat, melly rendeli: 1) Hogy Magyarországban évenként két nagy (*Octavae magnae*), és két rövid ünnepnyolczadi törvényszékek (*Octavae breves*), mellyek rövid itélőszékeknek (*Judicia brevia*) is neveztetnek, amazok ugyan sz. György és Mihály', emezek pedig vízkereszt, és sz. Jakab apostol' nyolczadaiban tartassanak. 2) Hogy mind ezen ünnepnyolczadi székek a' kijelelt ünnepek utáni huszadik napon kezdődjenek, és a' nagyok ugyan 40 napig, de a' hozandó itéletek' érvénytelensége alatt ne is tovább; a' rövidek pedig 25 törvénymondásra alkalmas köznapokon át tartsanak. — 3) Hogy minden akár nagyobb akár rövid ünnepnyolczadi széken az ország' rendes biráin túl 2 főpap, 2 báró, és a' nemességből a' nagyobbakon ugyan 16, a' rövideken pedig közölök felváltva nyolcz törvénytudó nemes ülnök jelen lenni tartozzék. — 4) Hogy a' király és ország az ülnököket hazánk' mind a' négy kerületéből válaszszák, és hogy a' főpapi és bárói ülnököket a' többi főpapok és bárók, a' nemességieket pedig az országlakosok (*Regnicolae*) fizetéssel ellátni tartozzanak. — 5) Hogy Erdélyben és Slavóniában évenként hasonlóképen két nagyobb, jelesen vízkereszti és Jakab apostoli, és két rövid, nevezet szerint sz. György- és Mihály-napi ünnepnyolczadi székek tartassanak, mellyek a' nagyobbak és rövidek közötti különbség nélkül a' fen nevezett ünnepeket megelőző tizenötödik napon kezdetvén tizenöt napon át tartsanak.

A' 4-ik ágazat. Hogy az itélőmesternek és az ünnepnyolczadi székeknek egyéb minden rendbeli ülnökei magokat igazságos itélethozásra a' rákosi forma szerinti esküvel kötelezzék. Továbbá hogy a' perlekedők az itélőmestereknek tetszésök szerint ajándékot adhassanak ugyan; de, ha az ellenfél bebizonyítaná, hogy az itélőmester illy ajándékért hamis itéletet hozott, ez feje és jószágai' veszteségével bünhödjék. Végre hogy nemtelen családból itélőmester ne választassék.

Az 5-ik ágazat. Hogy birói vagy birsági levelek' kiosztásakor az idéző levelek' költe mindenkor az itélőmesterek vagy írnokaik által jegyzőkönyvbe beirassék, és az előbbi idézések utóbbiak előtt vétessenek fel.

A' 6-ik ágazat, melly az ország' szokásait, mivel az itélőmesterek itélettételeikben azokra hivatkozni szoknak, átvizsgálhatás végett összeiratni, és ezen munkára a' királyi felség által a' hazafiak' költségére Ádám

mestert kineveztetni rendeli, és egyszersmind a' hazafiaknak azon kérését kifejezi, hogy azokat a' királyi felség maga' költségére is valaki által irassa össze.

A' 8-ik ágazat, melly azt rendeli: hogy a' nagyobb hatalmaskodás' eseteit ne csak az ünnepnyolczadi székek tárgyalhassák, hanem a' királyi felség ünnepnyolczadi szék' tartásának idején kivűl is, akárhol leend tartózkodása, a' távulsághoz mérendő határnaprai idézésnek előrebocsátásával, itélhesse.

A' 11—14-ik ágazatok, mellyekben a' sz. jóbi convent hitelességébe visszahelyeztetik, 's a' boszniai káptalan és saaghi convent hiteles eljárásokra, ez ugyan Gömör vármegyében, amaz pedig a' budai káptalan' módjára egész országszerte felhatalmaztatik, végre a' hamis leveleket pecsétlő káptalan vagy conventbeliek bélyegezéssel büntettetni rendeltetnek.

III. Némellyek a' királyi hatalom' gyakorlását, 's az ország' kormányát vagy jogai' fentartását illetik. Illyenek:

A' 7-ik ágazat, melly rendeli: hogy a' király mind azon dolgokban, mellyek az egész országot átalánosan érdeklik, az ünnepnyolczadi szék' 16 nemes ülnökei közől nyolczat királyi tanácsába vegyen, 's ezek arra esküdni tartozzanak: hogy ott mindent híven, titkon, és az ország' közjavára tárgyalandnak.

A' 23-ik ágazat. Hogy a' király mindenkép igyekezendik az első decretumában érdeklett 6 várasok és Luzáczia' lekötése iránti levelek' kiadását kieszközleni.

A' 24-ik ágazat, melly a' király által tanúlevelet kiván adatni arról: hogy a' hűbéri esküt minapában a' morváktól, slézsiaiaktól és luzácziaiktól nem mint Cseh-, hanem mint Magyarországnak és királyának hűbérnökeitől vette ki.

A' 25-ik ágazat. Hogy a' szent korona ne főpapok, hanem csupán bárók és világiak' őrizete alatt legyen.

A' 26-ik ágazat, melly azon megszorítást mint illetlent és jogsértőt eltörli, mellynél fogva a' király főpapjai és bárói' tanácslata nélkűl 100 jobbágynál többet nem ajándékozhatott.

A' 27-ik ágazat, melly a' király' minden hívségtelenének 40 napi szabad meneti biztositást ad, mellynek erejével ezen időszak alatt a' ki-

rályhoz bízvást járulhasson, és ügyét ki nem egyenlíthetvén minden akadály nélkűl eltávozhassék.

A' 28-ik ágazat. Hogy további viszálkodások' elhárításaért a' királyi felség Magyarországnak Lengyel-, Morva- 's Németországok és Ausztria felé létező határait igazíttassa el, a' törökök felé levőket pedig állítsa vissza.

A' 37-ik ágazat. Hogy a' királyi só' új rakhelyei eltörűltetvén, a' régieken rakassék le.

A' 46-ik ágazat. Hogy, ha valamelly hívségtelenség' szennyje alá eset hazafinak várnagyja urának várát a' király és egész ország ellen védelmezi, — azon eseten kivűl, ha hivatalát urának hívségtelenségbe marasztaltatása után vállalta volna fel, — ellenszegűléseért hívségtelenség' büntetése alá ne essék, a' károkat mindazáltal minden kárvallottnak teljesen megtériteni tartozzék.

A' 70-ik ágazat. Hogy András' törvénye szerint a' nádoron, ország' biráján, és slavóniai bánon kivűl senki két főbb hivatalt ne viselhessen, 's ha a' szükség illyesmit kivánna, azt a' király' főpapjai és bárói' egyetértésével tegye.

IV. Némellyek a' táborozási kötelességet és határszélek' védelmét tárgyalják. Illyenek:

A' 15-ik ágazat, melly az egyháziak' táborozásáról rendeli: 1) Hogy azon káptalanok, conventek, apátok, prépostok, és más akár szerzetes akár világi papi személyek, kiknek táborozási illetőségök alább a' 20-ik ágazatban meghatározva nincsen, ha dézsmajoggal bírnak, mind dézsma- jövedelmök-, mind jobbágyaik' mennyiségéhez képest táborozni, a' dézsmajoggal nem bírók pedig más zászlótlan hazafiak gyanánt minden 36 kaputól egy jól felfegyverzett lovast állítani és kitartani tartozzanak. — 2) Hogy mind a' dézsmabeli jövedelmektől, mind a' jobbágyok' mennyiségétől állítandó fegyveresek' számát a' megyei nemesek' közönsége a' szolgabiráknak és melléjök választott ugyanannyi esküdt nemeseknek összeszámítása és lajstroma után lelkiismeretesen határozza meg. — 3) Hogy, ha valamelly főpapnak vagy egyházi férfiúnak világi jószágai is volnának, azoktól is külön, 's világi férfiak gyanánt táborozni köteleztessék.

A' 16-ik ágazat, melly az I-ső decr. 20-ik ágazatának azon rendelését, melly szerint a' birtokos nemes minden 20 kaputól egy lovast állítani tartozék, oda változtatja: 1) Hogy a' birtokos nemesek minden 36 jobbágytelektől, az egytelkes nemesek minden 36 kaputól egy jól felfegyverzett lovast állítsanak, kivevén mindazáltal némelly alsó vármegyéket, jelesen Pozsegát, Valkót, Szeremet, Bácsot, Csongrádot, Csanádot, Zarándot, Thorontált, Orodot, Temesvárt, és Békest, melylyekben minden 24 kaputól egy paizszsal, dárdával, pánczéllal, és sisakkal ellátott huszár rendeltetik kiállítandónak. — 2) Hogy a' főpapok és bárók' zászlóaljának fele, az alsó megyéket ismét kivevén, huszár ne lehessen, hanem az egész zászlóalj nehéz lovasokból álljon.

A' 17-ik ágazat, melly az I. decr. 18-ik czikkének azon határozatából, hogy a' táborozó hazafiak országhatárain túl menni ne tartozzanak, ezen kivételt teszi: hogy a' főpapoknak, bároknak, és más hazafiaknak zsoldosai, kiket jobbágyaik közől tartaniok kell, a' szükség megkivánván, akárhová, az ország' határán kivülre is, vitethessenek.

A' 18-ik ágazat, melly hívségtelenség' büntetése alatt parancsolja: hogy a' fennérdeklett határozat szerinti hadinépek jövő sz. Márton' napjáig kiállíttassanak, és azután mindig készen tartassanak; a' királynak különös megegyezése nélkül mindazáltal ki ne kérethessenek. Továbbá rendeli: hogy, ha az ország' szüksége sz. Márton' napja előtt már hadnép-kiállítást kivánna, a' felség először a' királyi tiszteket, és zászlóaljat vagy fegyveres népet tartani köteles főpapokat 's más egyházi férfiakat és báró urakat híjja fel táborozásra, a' hazafiak' összeségét pedig csak akkor, ha amazok ellent nem állhatnának.

A' 19-ik ágazat, melly olly királyi kapitányra, ki hamis hírekre, vagy boszantó szándékból szükségtelenűl táborozást hirdetne, hívségtelenkedés' büntetését rendel.

A' 20-ik ágazat, melly elősorolja mindazon egyházi személyeket, kik zászlóaljakat, vagy bizonyos számu lovasokat állítani mindenkor kötelesek. Jelesen: 1) Az esztergomi érsek és egri püspök két zászlóaljat, 2) A' kalocsai érsek, a' váradi, pécsi, erdélyi, 's zágrábi püspökök, és az auránai perjel egy zászlóaljat, 3) A' győri, veszprémi, és váczi püspökök a' pécsváradi, péterváradi, és sz. mártoni apátok, a' lövöldi chartuziánusok, 's az esztergomi, egri, erdélyi, és pécsi kápta-

lanok 200 lovast, — 4) A' csanádi püspök, sexárdi apát, 's a' fejérvári nagy-prépost káptalanával és kis préposttal együtt 100 lovast, végre — 5) A' szeremi és nyitrai püspökök, a' zobori apát, a' bácsi káptalan, és thiteli prépost 50 lovast tartozának állítani.

A' 21-ik ágazat, melly előre bocsátván, hogy a' király zászlóalján (*banderium*) és határvárak' védelmén felül jövedelmeiből még némelly zászlóaljas tiszteket 's hivatalnokokat tartani köteles, — elősorolja a' királynak hadi erejét, jelesen ide sorolja: 1) Az 1000 lovasból álló királyi zászlóaljat. — 2) Az erdélyi vajdának egy, 3) a' székelyek' grófjának egy, 4) a' horvátországi bánnak egy, és 5) a' temesi grófnak szinte egy zászlóalját.

A' 22-ik ágazat, melly elősorolja azon báró urakat, kik a' fenn elószámlált főpapokkal, és zászlóaljas főhívatalnokokkal jobbágyaik' számához képest táborozni kötelesek. Elősorolva vannak pediglen itt: 1 herczeg, t. i. Wylaki Lőrincz, 4 örökös gróf: a' szepesföldi, bozini és szentgyörgyi, frangepáni, és korbáviai, 30 főember, végre a' despot és Belmusavith, és e' két utolsóra nézve kitétetik: hogy a' despot ugyan 1000 huszárral, Belmusavith pedig minden huszáraival táborozni köteles.

A' 42-ik ágazat: hogy a' király azoknak, kik valamelly határvárat gondatlanságból vagy tunyaság által elvesztenek, ezután a' hazafiak' megegyezése nélkül meg ne kegyelmezzen.

A' 43-ik ágazat, melly rendeli: hogy a' határvárak' állapotjának megvizsgálására a' királyi felségen kívül a' nádor és ország' birája is meghitelt embereiket évenként küldeni tartozzanak, és pedig úgy, hogy se a' király' embere ezeknek menetelét, se ezek amazét előre ne tudják. Továbbá hogy, ha ezen vizsgálók valamelly tiszt' kedvéért az általok tapasztalt hiányt a' királyi felségnek be nem jelentenék, azonnal fejök és jószágaik' örök veszteségével lakoljanak. Végre hogy a' vizsgálóknak költségeit a' királyi felség födözze.

V. Némellyek a' harminczadok és vámok' szabályozását érdeklik; jelesen:

A' 29-ik ágazat, melly rendeli: 1) Hogy harminczad csak az alább elősorolt helyeken vétessék 's az újonan keletkezett harminczadok, a' budait, fejérvárit és pathait kivevén, törültessenek el. — 2) Hogy egy forintot nem érő, vagy ki nem vitető áruktól harminczad ne vétessék.

— 3) Hogy a' harminczadcsalók, ha áruiktól meg nem fosztathattak is a' harminczados által, mégis törvény'útján azok' veszteségébe marasztaltassanak.

A' 30-ik ágazat: hogy harminczadszedők csak magyarok lehessenek.

A' 31-ik ágazat, mellyben rendeltetik: 1) Hogy a' hazafiak eladni való barmaikat vagy baromfiaikat a' harminczadi helyeken túl ne hajthassák, se a' külföldiek baromvásárlás végett azoknál tovább az országba be ne jöhessenek, hanem minden cserék a' harminczadok' helyein menjenek véghez. 2) Hogy lovakat, vagy még pénzzé nem vert aranyat vagy ezüstöt országból kivinni szabad ne legyen. 3) Hogy ezen tilalmak áthágóit akárki letartóztathassa, és minden nálok létező vagyonaiktól megfoszthassa, 's az elkobzott vagyonnak ⅔ a' királyt, ⅓ a' megfosztót munkája' jutalmaúl illesse.

A' 32-ik ágazat, melly harminczadosoknak, valamint másoknak is, minden pénzzé nem vert arany- és ezüst- vagy baromkivitel iránt külföldiekkel köttetendő társaságot vagy szerződést hívségtelenség-büntetés alatt tilalmaz.

A' 33-ik ágazat: hogy azon kérdést: melly királyi várasok bírjanak áruletételi joggal? a' királyi felség előmutatandó privilegiumaikból határozza el.

A' 34-ik ágazat, melly a' régi harminczadoknak mind fő- mind fiókhelyeit egyenként elősorolja.

A' 35-ik ágazat, melly 1) ugyan a' vám- és harminczadszedőket, ha nemesektől, felszentelt papoktól vagy szerzetesektől, és azoknak embereitől házi szükségökhez tartozó árukra nézve szabadságuk' ellenére harminczadot vagy vámpénzt venni merészlenének, a' kicsikart pénznek kétszeres megtérítésén túl, a' vámszedőket ugyan a' vámnak ura, vagy megye' grófja által két gírába marasztaltatni, a' harminczadosokat pedig a' királyi felség által érzékenyen megbüntettetni parancsolja. 2) pedig azt rendeli: hogy több királyi várasok és faluk minden áruikra nézve vámpénzfizetéstől egész országszerte felmentve levén, a' nemesek, kiknek elődeik a' hazát vérökkel szerzették, és most is védelmezik, ha valamelly árukkal kereskedést űznének, annál inkább vámpénzt fizetni ne tartozzanak; ha mindazáltal valamelly nemtelent, őtet társúl fogadván,

vámpénzfizetés alól kivonni mesterkednének, a' vámos büntetésűl őket is árúiktól szabadon megfoszthatván. — És ezen törvény a' legelső, melly a' nemeseket áruikra nézve vámpénzfizetéstől világos szavakkal felmenti.

A' 63-ik ágazat, melly az I. decr. 87-dik czikke' határozatának kiegészítésére az olly vámurat, ki azon czikk' ellenére mások' határában hamis útakat őriztetne, vámjogának veszteségével büntettetni parancsolja.

A' 74-ik ágazat, melly minden vármegyében néhány előkelő nemest választatni parancsol, kik eskü alatt minden vámhelyeket gondosan megvizsgálván a' vámpénzvétel' állapotját feljegyezni, és pecsétjeik alatt a' jövő országgyűlésnek netalán szükséges orvoslás végett bemutatni tartozzanak.

VI. Némellyek a' szabad királyi várasokat és azoknak lakosait érdeklik. Illyenek:

A' 38-ik ágazat, melly a' nemesek és szabad várasok vagy városi lakosok közötti biróságról rendeli: 1) Hogy, ha birtoki joggal vagyis nemes birtokkal bíró váras vagy várasi lakos abból nemes személy ellen kisebb hatalmaskodást elkövet, azon megyének grófja előtt törvényt állani tartozzék. — 2) Hogy azon esetben, midőn a' nemes és váras vagy várasi polgár közötti per nagyobb hatalmaskodási tettet, vagy birtoki jogot érdekel, habár a' váras vagy várasi lakosnak birtoki joga nem volna is, következőleg minden különbség nélkül, a' nemes ugyan a' várast, a' váras pedig a' nemest királyi felség' személyes jelenléte előtt perelje meg, és a' vesztes fél, a' nemesi sértést érdeklő öt eseten kívül, mellyek mindenkor főbenjáró itéletet (*sententia capitalis*) vonszanak magok után, 200 aranyforintnál nagyobb teherbe ne marasztaltassék. — 3) Hogy, ha valamelly úr vagy nemes' birtokán szőlővel vagy más örökséggel bíró várasi lakos ottan kihágásokat teszen, vagy valakit megkárosít, illy tetteért azon földesúr előtt törvényt állani köteleztessék.

A' 39-ik ágazat, melly Visegrád' várasának és Damas vára' környékének szabadságát, mivel az ország' szabadságával ellenkezik, teljesen eltörli.

A' 40-ik ágazat, mellyben a' királyi felség kéretik: hogy minden szabad várasokat, és más érdemes személyeket régi szabadságaikban megtartani méltóztasssék.

A' 41-ik ágazat. Hogy a' budai, fejérvári, és zalán-keméni lakosok, és mind a' királynak, mind másoknak várasai mások' jószágán bírt szőleiktől és földeiktől a' földesuraknak kilenczedet adni tartozzanak.

VII. Némellyek a' vármegyéket, és azoknak dolgait szabályozzák. Illyenek:

A' 44-ik ágazat. Hogy a' themesi gróf azon vármegyének méltóságánál, mellyben a' temesi vár fekszik, mást ne bírhasson; — hogy többé semmi vármegye az ország' többi vármegyéitől el ne szakasztassék, és — hogy minden vármegyének, Pestet és Pilist kivevén, azon megyének előkelői közől nevezendő grófja legyen.

Az 27-ik ágazat. Hogy a' királyi felség megyés grófi méltósággal főpapot vagy egyházi férfiút még csak ideiglen se ruházzon fel, hanem csak nemes vérből származó, érdemes, és azon megyében lakó világi férfiakat, és hogy azoktól, kik megyés grófságot örökösen vagy e' törvénynyel ellenkezőleg nyertek, azt vegye el, kivevén, ha az iránt szent királyainktól privilegiumaik volnának, mellyeket, máskénti érvénytelenségök alatt, még ezen gyülésben előmutatni tartozzanak.

A' 71-ik ágazat. Hogy a' vármegyéknek grófjai, algrófjai, és szolgabirái megyei törvényszékök elébe tartozó peres ügyeket, a' perlekedők' nagyobb könnyebbsége végett, ezután királyi felség' különös parancsa nélkűl is elfogadhassanak, 's azokban törvény' rendje szerint igazságot, végrehajtás' hozzájárultával is, szolgáltathassanak, azon pereket mindazáltal, mellyekben feljebbvitel közbejövend, a' királyi curiához, hívataluk' vesztesége alatt, szokott mód szerint átküldeni tartozván.

VIII. Némellyek a' kúnokat, jászokat, és ruthénokat érdeklik. Illyenek:

A' 47-ik ágazat. Hogy valamint a' kúnok, filiszteusok, és ruthénok közől nemesek' jószágára átköltözni senki sem engedtetik, úgy viszont a' nemesek' jobbágyai se vitessenek azok közé letelepülés végett át, és ha illy átvitel történnék, a' tettes ország' nádora elébe idéztessék.

A' 48-ik ágazat, mellyben a' királyi felség kéretik, hogy a' nemesek és kúnok vagy filiszteusok közt határjelek és más elfoglalások miatt támadt kérdések és villongások' eligazítására itélőmestereket kiküldeni méltóztassék.

IX. Némellyek az egyháziakat, 's azoknak hűbéreit, jövedelmeit, 's bíróhatóságát illetik. Illyenek:

A' 49—52 és 54-ik ágazatok, mellyek a' dézsmajogra nézve következőket rendelik: 1) Hogy a' tized ezután örök időkre ne pénzben, hanem András király' törvénye szerint termékben vétessék. — 2) Hogy a' dézsmajogos főpap vagy káptalan a' helység' lelkészének dézsmanegyedet adni csak ottan tartozzék, hol az szokásban volt, és ha némelly lelkésznek dézsmanegyed iránt igénye volna, azt törvény' utján keresse. — 3) Hogy dézsmálás' ideje elérkezvén a' helység' birája az alperesnek jelentést tegyen, kinek tisztje a' tizedelőt arra inteni: hogy 12 nap alatt tizedvételre jelenjék meg, 's hogy azon esetben, ha a' tizedelő 12 nap alatt meg nem jelennék, a' falu' birája tartozzék a' tizedelést végrehajtani, 's a' tized maga a' tizedelőnek szerencséjére szántóföldön hagyathassék, és ha a' tizedszedő a' jelen nem létében tett tizedelés' helyességét kétségbe vonná, a' falu' biráját ugyan esküre szoríthassa, de viszont esküjében megnyugodni tartozzék. Továbbá hogy a' jobbágy tulajdon tizedét annak tizedeért a' tizedszedő által kijelelendő azon határbeli helyre behordani köteleztessék, szabad levén mindazáltal a' tizedszedőnek, ha ezen bért sokallaná, a' behordásról máskép gondoskodni, 's hogy a' falu' birája is ezután tizedet adni tartozzék; de viszont a' tizedszedő köteles legyen tulajdon költségén élni, és dézsmája' asztagba rakásának terhét viselni. Végre hogy dézsma csupán csak gabonából, borból, rozsból, árpából, zabból, és tönkölyből vétessek. — 4) Hogy a' kik valamelly megyében gabonából vagy borból tizedet adnak, se kereszténységi, se aratói pénzt adni ne tartozzanak, — hogy az aratók, ha dézsmás földön arattak, aratói részökből dézsmát adni, és e' végre részeiket tizedelés' idejéig a' földön hagyni köteleztessenek, — 's hogy azok, kik semmi gabona- vagy bordézsmát nem adnak, kereszténység' pénze' fejében csak hat denárt fizessenek. — 5) Hogy a' tizes számot felül haladó bárány vagy méhkas-daraboktól többé ne két, hanem csak egy denár vétessék, és hogy a' tizedszedő bárányait és kasait egy hónap alatt elvitetni tartozzék.

Az 53-ik ágazat, melly a' főesperestek' jövedelmére nézve rendeli: hogy cathedrapénz' fejében a' néplelkészektől (*Plebani*) többet ne ve-

gyenek, mint egy úgy nevezett egész egyháztól egy, féltől pedig fél forintot.

Az 55-ik ágazat, melly rendeli: hogy püspökök és egyházi főnökök személyökre vagy egyházaik' részére világi birtoki jogokat ezután se a' felségtől ne nyerhessenek, se pénzen akár örök akár zálogjoggal ne szerezhessenek; de viszont a' báró urak és világiak se huzzák magokhoz az egyházak' jószágait. — És ezen ágazat által mondatott ki az egyházakra egész kiterjedésében az úgy nevezett holt kéztől tiltó törvény (*Lex amortisationis*).

Az 56-ik ágazat, mellyben határoztatik: hogy a' főpapok és egyházak' főnökei közől senki, — a' boszniai püspököt jövedelmei' hiánya miatt, és mivel némelly határvárakat ellátni köteles, kivevén, — két egyházi méltóságot vagy bármelly csekély hűbért ne bírhasson. Továbbá hogy a' kik jelenleg több egyházi hűbérrel bírnak, egyet tetszésök szerint tartsanak meg, a' többit pedig a' királyi felség tőlök jövő sz. Jakab' napjáig vegye el, és másokra ruházza. Végre hogy a' kik valamelly egyházi hűbért romai széknél létező egyedeknek lekötöttek, azt egy év' lefolyása alatt szabadítsák, másképׂ a' felség foglalja azt el, és alkalmas hazafiaknak ajándékozza.

Az 57-ik már fenn is érdeklett, ágazat, melly rendeli: hogy a' felség egyházi férfiakra többé megyés grófi méltóságot ne ruházzon.

Az 58-ik ágazat. Hogy szerzetes prépostság- vagy apátságot csak azon szerzetbeli egyed bírhasson, 's ha más ollyant nyerne, hűbérének vesztesége alatt azon szerzet' ruháját egy év alatt felvenni köteleztessék.

Az 59-ik ágazat. Hogy semmiféle egyházi személy világi öltözetben egyházi hűbért rövid időre se bírhasson.

A' 60—62-ik ágazatok. Hogy az egyházi személyek világi törvényszéket illető ügyekben senkit itélőszékeik elejébe ne idézzenek, se világi ügyekben egyházi átok által vagy másképׂ feleletre ne szorítsanak, másképׂ a' kényszerített egyednek emberdíjába; azon esetben pedig, ha illy törvényellenes idézés mellett birtoki jogot illető perben tovább mentek, itéleteik' érvénytelenségén túl, az ország' rendes birái előtt azon jószágnak becsűárába marasztaltassanak.

A' 63-ik ágazat, melly országunknak a' konstanczi zsinatban öszszegyült kardináloktól nyert azon előjogánál fogva, hogy apostoli leve-

lek' erejével, a' törvényes feljebb-vitel' esetén kivűl, az országon kivűlre törvény elébe senki se vonathassék, azt rendeli: hogy, ha ki, akár egyházi akár világi személy feljebbvitel' esetén kivűl apostoli idéző levéllel akárki ellen, — azokat egyedűl, kik apostoli széktől nyert kiváltságuknál fogvást honi egyházi törvényszékeink előtt perbe nem vonathatnak, kivevén, — élni merészlene: fogattassék be, és érdemlett büntetésének elvételére királyi felség által a' csonka toronyba zárattassék.

A' 64-ik ágazat, melly azt rendeli: hogy a' II. decr. 40-ik czikkében visszaélés gyanánt eltörűltetni parancsolt pecsétpénz' vételére a' győri püspök és sz. mártoni apát magokat valódi joggal birni állítván, jogaikat jövő sz. Mihály' ünnepnyolczadi székén minden további perhalasztás nélkűl előmutatni tartozzanak.

A' 65-ik ágazat, melly által minden ollyan szerződés, mellyel valaki akármelly, főkép királyi felségre szállandó birtoki jogaira 's jószágaira nézve valamelly főpappal vagy más egyházi személylyel lépendne vagy már lépett volna, a' felette akármelly hiteles hely előtt költ levelekkel együtt, habár királyi helybenhagyással el volna is látva, érvénytelenné tétetik, az illy szerződés' fejében már lefizetett pénzek mindazáltal visszaadatni parancsoltatván.

A' 66-ik ágazat. Hogy a' főpapok a' plebánosokat hűbéreikbe iktatásuk' elfogadására egyház-pártfogóik' akaratja ellen ne kényszerítsék.

A' 67-ik ágazat, melly azon visszaélésnek eltörlése végett, mellynél fogva némelly főpapok és egyházi személyek egyházi hűbéreket fiatal és tudatlan személyekre névszerint ruházni, és azoknak jövedelmeit magoknak megtartani szokták, azt rendeli: hogy ezután az egyházi főnökök semmi megürült hűbért a' királyi felségnek, kit országunk' régi szabadsága szerint minden egyházaknak, és egyházi hűbéreknek osztogatása egyház-pártfogói jogánál fogva illet, megegyezése nélkűl valakire ne ruházzanak; továbbá hogy a' királyi felség az eddiglen megegyezése nélkűl fiatal és tudatlan egyedekre ruházott hűbéreket tőlök viszszavevén, alkalmas személyekre ruházza, és jövendőre gondoskodjék: hogy mind önmaga, mind azon egyházi férfiak, kiket arra feljogozand, egyházi hűbéreket csak éltesebb, és érdemes egyedeknek osztogassanak.

A' 68-ik ágazat, melly megyei zsinatok' tartását az egyházi főnököknek szivére kötvén parancsolja: hogy a' néplelkészeket, plebánoso-

kat, az azokbani megjelenéstől, mint eddig tenni szokták, bizonyos váltságfizetésért fel ne szabadítsák.

A' 69-ik ágazat, melly azon botrányoknak megszűntetésére, mellyeket némelly lelkészek a' főpapok által reájok vetett taksák miatt helyhek 's más egyházi vagyon' elidegenítésére vagy egyházaik' elhagyására vetemedvén elkövetének, azt rendeli: hogy a' főpapok lelkészeiktől csupán bullájok' váltságára egyetlen egyszer, és akkor is csak mérsékelt taksát vehessenek, és hogy a' népet lelkésze miatt egyházi tilalom alá ne vessék. Végre

X. Némellyek a' hívségtelenkedés' eseteit újakkal bővítik. Illyenek a' már fennelőidézett 32-ik ágazaton túl, melly azon harminczadosokat és másokat, kik pénzzé nem vert arany és ezüst vagy barom' kivitele iránt külföldiekkel társaságba lépnek, hívségtelenség' büntetésével fenyíttetni parancsolja; jelesen:

A' 72-ik és 73-ik ágazatok, mellyek közől amaz ugyanazon határszéli tisztekre, kereskedőkre és akármelly rendbeli emberekre, kik törököknek vagy más hitetleneknek fegyvert, eleséget, vagy akármiféle hadi szereket pénzen vagy csereképen adnának, emez pedig mindenkire, ki a' török földről hozzánk átköltözőket személyökben vagy vagyonukban károsítaná, avagy bántalommal illetné, hívségtelenségi büntetést rendel.

Az utószó ismét csupán csak ezen ágazatok' elfogadásának és helybenhagyásának ünnepélyes kinyilatkoztatásából áll.

A' IV-ik decretuma az 1500-ik évi sz. György' napjára Rákos' mezején összesereglett országgyülésnek 15-ik napján privilegium' alakjában költ, 's 43 ágazatra terjed.

Előszavában előadja a' király, hogy ezen három évben az ország' főpapjaival, báróival, és összeséges nemeseivel évenként sz. György' napján Rákos' mezején gyülést tartott, és hogy az azokban hozott törvények, mivel mindjáján előbb teljesen be nem végeztethetének, ezen országgyülésben e' decretumba foglaltattak legyen.

Ágazatai legnagyobb részint az 1498-ik évi decretum' egyes ágazataira hivatkoznak, 's azoknak toldalékúl szolgálnak, új tárgyakkal csupán csak öt ágazat foglalkozik.

Az 1-ső rendbeliek e' következők:

Az 1-ső ágazat, melly a' III. decr. 1-ső czikkének országon kivül utazókat országgyülésrei megjelenés alól felmentő rendelését a' törvényszék előtti megjelenésre is kiterjeszti, és ezen engedményben az iskolába járókat is részesíti.

A' 2-ik ágazat, melly a' III. decr. 2-ik czikkéhez azt toldja: hogy hatalmaskodó tettek felett tartandó rövid törvényszékhez az idézés 32-ik napra történjék.

A' 3—6-ik ágazatok, mellyek a' III. decr. 5-ik czikkének azon rendeletét, hogy az előbb történt idézések későbbiek előtt vétessenek fel, úgy parancsolják értetni: hogy az előbb tett idézetü per, minekutána abban tanúvallatás, oklevélelőadás, 's más perbeli tételek bekövetkeztek, a' közelebbi törvényszéken más későbbi idézetü perek előtt tárgyaltassék, 's hogy az előbb tett idézés még akkor is tárgyalási elsőbbséggel bírjon, ha a' felperes első, második, vagy harmadik törvényszéken meg nem jelent volna. Továbbá annak toldalékaúl rendelik: hogy a' törvényszék által szerkesztett perlajstrom (*Regestrum*) az abban foglalt minden pereknek bevégeztéig megtartassék, és a' perek' lajstrom szerinti elsőbbségén a' netalán közbenjött makacssági elmarasztalás, vagy a' pernek örökösökre történt háromlása se tegyen változást, és hogy a' perlajstrom' mása a' törvényszéken jelenlevő ülnököknél mindenkor meglegyen, és azt mind ők mind az itélőmesterek akármelly perlekedőnek előmutatni tartozzanak. Végre hogy a' slavóniai és erdélyi nemeseknek feljebbvitt pereit a' király' curiájának grófja és birája (*Comes et Judex Curiae Regiae Maiestatis*), mint azoknak rendes birájok, soron kívül itélje, közőlök naponként egyet egyet felvevén.

A' 7—9-ik ágazatok, mellyek a' III. decr. 2-ik czikkének rendeleteit következőkkel bővítik: 1) Hogy azon rendes birák, itélőmesterek, és ülnökök, kik királyi felség' jelenlétébe feljebbvitt valamelly perben már itéltek, annak ottani előadásakor jelen lehessenek ugyan, de az ügyhez ne szóljanak. — 2) Hogy a' felség' törvényszékén valamelly tagjának pere felvétetvén, se azon tag maga, se itélőmestere vagy helyettese, se atyafia jelen ne lehessen. — 3) Hogy Erdélyben csupán a' vízkereszti ünnepnyolczadi szék tartassék, Slavoniában pedig a' többi is

megtartathassék ugyan; de nem a' decretumban kijelelt rendben, hanem azon ország' régi bevett szokása szerint.

A' 10-ik ágazat, melly a' III. decr. 2, 6, és 7-ik czikkeit azon toldalékrendeletekkel bővíti: hogy az ünnepnyolczadi széki 16 nemes ülnökökhez az ország' minden kerületeiből még 4 főpap és 4 báró választassék, és így az ülnökök' száma 24 legyen, kik az ünnepnyolczadi székeken ugyan mindjáján, a' rövideket és a' felség' tanácsában pedig feleszámmal, félévenként egymást felváltva, jelen lenni, azontúl az országnak törvény előtt előidéztető törvényeit és szokásait összeírni, és a' tartandó országgyűlésben helybenhagyás vagy megjobbítás végett előadni, hivatalaikról pedig minden harmadik évben az országgyűlésben, melly a' királyi felséggel új választásokat teend, lemondani tartozzanak, a' lemondott ülnökök egyébiránt újra megint megválasztathatván, elválasztásukat mindazáltal többé elvállalni nem tartozván. Továbbá hogy az időközben elholt ülnökök' helyébe másokat a' király' törvényszéke' ülnökeivel országgyűlésen kívül is választhassanak. Végre hogy az ünnepnyolczadi széki ülnökök a' rövid törvényszékeken és a' király' tanácsában sorokon kívül mindenkor megjelenhessenek, 's ott nekiek illő hely adassék.

A' 11 és 12-ik ágazatok, mellyek a' III. decr. 5-ik czikkét azon rendelettel bővítik: hogy az itélőmesterek birtoki jogot vagy más fontos tárgyakat érdeklő minden itélőleveleket helybenhagyás végett a' törvényszékben, vagy ha annak tartása alá azokat el nem késztheték, a' királyi tanácsnak esküdt ülnökei előtt felolvasni 's helybenhagyatásuk után ugyanottan aláírni, továbbá a' pert bevégző itéletet nyitott ablakból érthető hangon kihirdetni, és ha ellene tilalom (*Prohibitio*) nem történt, ki is adni tartozzanak. Végre hogy a' tilalommal élők tüstént felelni köteleztessenek.

A' 13-ik ágazat, melly a' III. decr. 8-ik czikkének rendeletét oda módosítja: hogy az öt esetben történő király' rendkivüli széke elébei idézés mindenkor 32-ik napra tétessék, és az alperes tetszése szerint ügyvéde által is megjelenhessék ugyan, de annak előadását ezen esetek' perében vissza ne húzhassa.

A' 15-ik ágazat, melly a' III. decr. 51-ik czikkének visszahúzásróli határozatát csupán hosszú folyamu perekről vétetni parancsolja, rö-

vid folyamúakban pedig ügyvéd' visszahuzásának itélethozás után is helyt enged, és pedig az itélethozás' napján minden birságfizetés nélkül, későbben pedig, ugyanazon törvényszéktartás alatt ugyan a' kisebb teher vagyis 6 forint, annak elmúlta után pedig, valamint akkor is, ha ki a' visszahuzást patvarkodó szándékkal törvényszék' utolsó napjára halasztotta, nagyobb teher vagyis 200 forint' letétele mellett.

A' 16-ik ágazat, melly a' III. decr. 5-ik czikkére vonatkozólag azt rendeli: hogy hitbért és asszonyi hozományt érdeklő perek ünnepnyolczadi és rövid törvényszékeken persoron kivül itéltessenek.

A' 21-ik ágazat, melly a' III. decr. 16-ik czikkének rendelését azzal toldja meg: hogy mindazon egyházi vagy világi személyek, kiknek neveit azon törvény zászlósok közé nem sorolja, minden jószágaikat zászlótlan nemesekéi közé számíttatni engedjék, és táborozáspénzi illetőségöket azon vármegye' pénztárába fizetni tartozzanak, mellyben jószágaik fekszenek, 's magokat onnan elkülönözni semmi szin alatt se merészeljék. Ugyanezt rendeli e' törvény a' zászlós uraknak zászlótlanok' kezein levő zálogos jószágaikra nézve is, ezen rendelések alól csak néhány udvari emberekre nézve tevén kivételt. Továbbá ezen rendeletek', ha szükség lenne, birságolás által is teendő eszközlését a' megye' grófjának, és ha ez azt meg nem tenné, a' megye' közönségének kötelességűl teszi.

A' 22-ik ágazat, melly a' III. decr. 15-dik czikkére hivatkozva azt rendeli: hogy a' zászlós főpapok és egyházi személyek Zsigmond király' lajstroma szerint, a' zászlótlan, de mégis dézsmajoggal bíró egyháziak pedig az előidézett 15-ik czikk' határozata szerint táborozzanak.

A' 23-ik ágazat, melly a' III. decr. 25-ik czikkét azzal bővíti: hogy koronaőrökké a' király és országunk' összeséges főpapjai, bárói, és más országpolgárai által a' világi urak közől mindenkor két, 's nem több egyed választassék. — És itt van első világos nyoma a' koronaőrök' országgyűléseni választása' szükségének.

A' 24-ik ágazat, melly a' III. decr. 33 és 40-ik czikkeihez azt toldja: hogy a' felségnek szabad városai ezután szabadságaikban megtartassanak, és hogy cserére szolgáló áruk' rakhelyei azok maradjanak, mellyek eddiglen voltanak.

A' 25 és 26-ik ágazatok a' III. decr. 29 és 31-ik czikkei' rendeléseihez azt ragasztják: hogy, ha valamelly harminczados a' kisebb decretumban elősorolt helyeken kívül harminczadot venni merészlene, a' rajta netalán teendő bántalmat törvényes megboszúlhatás nélkül eltűrni tartozzék.

A' 27-ik ágazat, melly a' III. decr. 41-ik czikkét azon rendelettel bővíti: hogy jobbágyi földektől és szőlőktől a' kilenczed mindenhol termékben vétessék.

A' 28-ik ágazat, melly a' III. decr. 44-ik czikkét azzal toldja meg: hogy a' melly birtokok valamelly vármegyétől elszakasztattak, azokhoz ismét csatoltassanak vissza.

A' 29—38-ik ágazatok, mellyek a' III. decretumnak egyházakat érdeklő 49, 53, 54, 56, 58, 61, 64, és 69-ik czikkeit következő rendeletekkel bővítik: 1) Hogy a' kilenczed mindenütt tized előtt vétessék ki, 's hogy a' bortized' kivétele ne Márton' napja tájban, hanem mindjárt szüretkor történjék, és hogy a' ruthénok dézsmától csak első letelepülési földeikre, ne pedig későbben szerzett dézsmás földekre nézve legyenek mentesek. — 2) Hogy azon visszaélés, mellynél fogvást az igazságos dézsmán túl minden telektől egy csirke vétetek, örökre szűnjék meg. — 3) Hogy György veszprémi püspök sok érdemeiért a' budai felsőhévvizi prépostságot kivételképen bírhassa. — 4) Hogy a' törvény' ellenére világi ruhát viselő papoktól apátság- vagy prépostságaikat a' királyi felség vegye el, és szerzetesekre ruházza. — 5) Hogy világi ügyekben városi polgárok se idéztessenek szent székek elébe, — hogy az egyházak' fiscalisai szűnjenek meg, — hogy a' főpapok' birói helyettesei ne külföldiek, hanem magyarok legyenek, és — hogy a' szent szék' ügyvédje, midőn pere előadatik, az ülésben jelen ne legyen. — 6) Hogy a' főpapok plebánosaikat hivatalaik' rövidségére dézsmaszedéssel és más illy dolgaikkal ne terheljék. — 7) Hogy, ha a' győri püspök és szent-mártoni apát pecsétpénzvétel feletti privilegiomaikat jövő ünnepnyolczadi széken elő nem mutatják, erejöket veszítsék, 's pecsétpénzt többé ne vegyenek. — 8) Hogy egészen elpusztúlt egyházaktól cathedrapénz ne vétessék, a' leégett vagy máskép megkárosodottakra nézve pedig annak mennyisége lelkiismeretes mérséklés által alább szállíttassék.

A' 40—42-ik ágazatok, mellyek a' III. decretumnak vámok' vizsgálatáról rendelkező 74-ik czikkét következőleg módosítják és bővítik: hogy t. i. a' vármegye által választott nemesek előtt a' megye' székében privilegiumaikat necsak a' vámjoggal birók, hanem a' hazafiaknak vámfizetéstőli mentességet igénylő városaik, mezővárosaik, és faluik, valamint szinte a' király' bányászainak városaik is, szóval minden városok és helységek, a' királynak 8 szabad városait, Budát, Kassát, Pestet, Pozsont, Nagyszombatot, Sopront, Bártfát, és Eperjest egyedül kivevén, előmutatni tartozzanak, és hogy a' választott nemesek jelentésöket ne a' jövő országgyűlésnek, hanem a' királynak jövő sz. Mihály' napjára adják be, és ez tanácsosaival határozatot hozzon, 's jelesen a' vámmentességet illetőleg csak privilegiumaik' költe után keletkezett vámhelyekre nézve engedjen vámfizetés alóli mentességet. Továbbá hogy az olly nemesek, kiknek nemességök a' vámszedők előtt tudva nincsen, magokat megyéik' algrófjának és szolgabiráinak tanúlevelével igazolni tartozzanak. Végre hogy a' vám' ura nemesen vámpénzt vevő vámosát elégtétel végett a' megye' grófjának vagy algrófjának 100 aranyforint büntetés alatt átadni köteleztessék.

A' II-ik rendbeli, vagyis új tárgyakat érdeklő ágazatok e' következők:

A' 14-ik ágazat, melly rendeli: hogy férjes asszony által elkövetett akár nagyobb akár kisebb hatalmaskodásért ne ő, hanem férje idéztessék perbe, kivevén, ha azon jószág, mellyből a' hatalmaskodás történt, nem a' férjet, hanem az asszonyt illetné; melly esetben maga az asszony megidéztetendő. Továbbá hogy az özvegyasszonyok neveletlen gyermekeiknek jószágaiból elkövetett hatalmaskodó tetteikért is megidéztethetnek. Végre hogy az asszonyok bevett szokás szerint ügyvédeik által felelni tartozzanak.

A' 17-ik ágazat, melly a' Zsigmond és Mátyás királyok' idejében külföldiek által elfoglalt várak felett ugyanazoknak adott záloglevelelket, minthogy azon várak többnyire szerződések által vagy máskép kiszabadíttattak, érvényteleneknek tekintetni parancsolja, kivevén ha a' felperesek azon várakbóli jogtalanúl történt kivettetésöket bebizonyítanák.

A' 18-ik ágazat, melly rendeli: hogy, ha olly valaki, kinek Magyarországon túl Erdélyben vagy Slavóniában is jószága vagyon, ugyan-

azon határnapon két ünnepnyolczadi szék előtti eskületételre szoríttatnék, egyik esküt letevén a' másikra nézve rendes birájától, minden teherletétel nélkül, más illendő határnapot kérhessen, ezt mindazáltal hevenyében tenni köteles levén.

A' 19-ik ágazat, melly a' visszaűzésről rendeli: hogy visszaűzéssel élni csak egyszer és csupán kivont kard' mutatásával legyen szabad, 's annak a' győztes fél ügye' vesztesége alatt helyt adni tartozzék. Továbbá hogy, ha ki visszaűzést sok néppel vagy erőszak-használással tenni merészlene, helytelen visszaüzés' terhén túl szinte perének veszteségével bűnhödjék. Végre hogy a' visszaüzés felett adandó tanulevélben a' jelen volt tő- és határszomszédok' nevei mindenkor kitétessenek, és hogy a' visszaűzés mellett birtokban maradt fél per' bevégeztéig a' jószágra semmi rendkívüli adózást ne vessen, hanem igazságos jövedelmével megelégedni tartozzék.

A' 39-ik ágazat. Hogy az itélő, adományzó, és erősítő levelek' váltságai Zsigmond' törvénye szerint történjenek.

Az utószó ismét ezen ágazatok' elfogadásának puszta kijelentéséből áll.

E' helyen egyszersmind méltán meg lehet érinteni: hogy Ulászlónak itt előadott III. és IV-ik decretumait az országgyűlés' minden három évbeni tartásának meghatározása, az országgyűlésre megjelenési kötelességnek pontos szabályozása, az ünnepnyolczadi törvényszékek' bővebb rendbeszedése, a' persor és perlajstrom' divatba hozása, a' törvényszéki szokások' egybeszedése iránti gondoskodás, a' táborozási kötelességnek környülményesb előadása, a' vármegyék' királyi parancs nélküli átalános biráskodásának behozása, a' dézsmaügynek sok részbeni új szabályozása, és a' holt kéztől tiltó törvénynek egyházakra nézve egész kiterjedésébeni kimondása különösen érdekesekké teszik.

Az V-ik decretuma az 1504-ik évi sz. György' napjára egybehitt rákosmezei országgyűlésnek 15-ik napján költ, 's rövid, és csupán csak az országgyűlésnek mikorra történt egybehivatását és az abban szerzett törvényágazatoknak helybenhagyás végetti benyujtását előadó bevezetésén túl 31 ágazatra terjed, mellyek közől

I. Némellyek az ország'szükségei' födözésének módját, 's jogainak fentartását, és védelmét érdeklik. Illyenek:

Az 1-ső ágazat, melly az onnan szülemlő károknak és zavaroknak elhárítására, hogy az országgyülések néha végök felé támadni szokott zavarok miatt szétoszolván némelly vármegyék más megyék' akaratjára nem ügyelvén segedelempénzeket ajánlanak, azt rendeli: hogy ezután az ország' védelme megkívánván, segedelempénz csak országgyülésen és csak az összeséges főpapok, bárók, és nemesek' köz megegyezésével ajánltathassék, mellynek fizetése alól azután magát senki ki ne húzhassa; ellenben hogy, ha némelly vármegyék máskép, akármelly szin alatt, valamelly adót vagy segedelempénzt ajánlanának, azok' nemeseinek közönsége hitszegés-büntetés és becsületvesztesség alá essék, 's a' jövő országgyülés által nyilván abba marasztaltassék.

A' 20 és 21-ik ágazatok, mellyekben az ország' rendei, mint már az 1498. decr. 23 és 24-ik czikkeiben is tevék, magokat a' király által arról tudósíttatni ismét sürgetik: vajjon a' hat városok és Luzáczia' lekötése feletti oklevelek már kiadattak-e? és vajjon a' morvák és slézsiaiak hűbérnöki esküjöket nekie mint magyar királynak, úgy mint Magyarország' hűbérnökei tették-e le? minthogy ezen tartományokhozi jogoktól elállani semmikép sem akarnak.

A' 22-ik ágazat. Hogy a' király Sopron' várasát azon nevü vármegyével együtt, és Bártfát, mellyeket hír szerint országunk' törvényének ellenére külföldieknek lekötött, váltsa vissza, és az ország' határit Morva felé igazíttassa el.

A' 24-ik ágazat, melly a' táborozási kötelesség iránt rendeli: hogy a' dézsmajoggal biró főpapok és más egyházi férfiak fegyveres népeiket a' III. decretum' határozata szerint mindenkor készen tartsák, és mihelyest a' király' népei az országot eléggé nem védhetik, tüstént táborba szállítsák; továbbá hogy, ha ezek sem lennének az ellentállásra elégségesek, a' világi főurak, és végre a' többi hazafiak is legyenek hívségtelenség' büntetése alatt kötelesek népeiket kiállítani.

II. Némellyek a' király' hatalmát érdeklik. Jelesen:

A' 3-ik ágazat. Hogy a' király ezután megyés grófi méltósággal senkit örökösen fel ne ruházzon, és azon főpapoktól, kik megyés grófi méltóságaikat sz. királyaink' privilegiumával be nem bizonyították, azokat vegye el.

A' 10-ik ágazat, melly a' király' adományzó jogáról hozott különbféle határozatokból támadható kétség' eloszlatására kinyilatkoztatja: hogy a' király reája szállott minden birtoki jogokról akaratja szerint rendelkezhessék, külföldieknek mindazáltal se egyházi se világi ingatlan jószágokat nem ajándékozhatván.

III. Némellyek a' vármegyéket, 's azoknak grófjait, és más elöljáróit illetik. Jelesen:

A' 2-ik ágazat. Hogy minden megyés gróf hivatalbeli esküjét a' királyi felség és törvényszékének ülnökei előtt, hivatalának vesztesége alatt, letenni tartozzék. Továbbá hogy minden megyés gróf algrófját megyéje' valóságos nemesei közől azoknak megegyezésével válaszsza. Végre hogy megyei grófságot ezután külföldi, vagy külföldön lakozó ne bírhasson, 's ha jelenleg bírna, azt a' királyi felség tőle szabadon elvehesse.

A' 7-ik ágazat. Hogy az elzálogított birtoki jogok feletti perek ezután 100 forintig vármegye' törvényszéke előtt is itéltethessenek; de mindazáltal a' törvény-rendelte büntetések és terhek nélkűl, mellyeknek oda itélése továbbra is egyedűl a' király' itélőszékét illeti, hová a' vesztes fél perét szabadon feljebb is viheti.

A' 8-dik ágazat. Hogy a' vármegyének törvényszéke a' most előadott megszorítással tiz holdnak erejéig az újonan vagyis Mátyás király' halála után történt szántóföld- vagy erdő-elfoglalásokban is biráskodhassék.

És ezen két törvényczikkben találjuk kezdetét a' vármegyék' zálog- és hatalmaskodási perekbeni biráskodásának.

A' 9-ik ágazat, melly a' megyés grófot vagy algrófot, ha a' megye' törvényszékének, vagy az ország' rendes biráinak itéleteit, törvényesen megkerestetvén, végrehajtani elmulasztaná, király' itélőszéke elébe idéztetni, 's ott soron kivűl felperese' költségeinek és kárának megtéritésén felűl 100 aranyforintba marasztaltatni parancsolja.

IV. Némellyek a' per' folyamáról 's perbeli tételekről rendelkeznek. Jelesen:

A' 4-ik ágazat. Hogy visszaüzéssel csak egyszer levén szabad élni, ha ki azt másodszor használná, hívségtelenség' büntetésébe marasztassék, 's vagyonának és birtoki jogainak fele a' királyi felségre, fele pe-

dig ellenfelére örökösen szálljon, és a' felség ellenfelének megegyezése nélkűl annak részére nézve nekie meg se kegyelmezhessen.

Az 5-ik ágazat, melly a' közös tanuvallatások és szemre-vételek' háborgatóit, ha azokat meghiusították, mindenkor nagyobb hatalmaskodás' büntetése alá vettetni határozza.

A' 11-ik ágazat, melly az új itéleti kegyelemnyerőt, ha ellenfelét az itélőlevélnek végrehajtásában meggátlaná, patvarkodás' büntetésébe marasztaltatni rendeli.

A' 14-ik ágazat, melly tanulás, útazás, vagy szolgálat végett külföldön tartózkodóknak visszajövetelökig szóló ügyvéd-vallásaikat valóságos megérkezésökig érvényeseknek tartatni parancsolja.

A' 15-ik ágazat, melly azon visszaélést, mellynél fogva a' felek törvény' szine előtt adott tulajdon feleletöket is visszahúzhaták, örökre eltörli, és minden illy visszahúzás mellett hozott itéleteket érvényteleneknek nyilatkoztat.

A' 25-ik ágazat. Hogy egyházi törvényszékek idézést csak a' keresetnek előterjesztése mellett határozzanak, és ha a' kereset' előterjesztéséből kisülne, hogy az nem szent szék elébe tartozó, azt a' kisebb decretumban kijelelt büntetés alatt tárgyalás alá ne vegyék.

A' 30-ik ágazat, melly a' dalmátiai, horvátországi, slavóniai, és erdélyi nemesek' királyi curiához feljebb vitt pereiknek haladéktalan megvizsgálhatása végett a' nagyobb ünnepnyolczadi székek' tartásának napjaihoz négy napot adatni parancsol, mellyekben e' perek rendes birájok által elitéltethessenek.

V. Némellyek néhány egyházi visszaéléseket tárgyalnak. Illyenek:

A' 12-ik ágazat. Hogy a' főpapok plebánosaiktól megerősitésök' napjától számitott négy év lefolyta alatt semmi taksát se vehessenek, és azután is csak egyszer kivánhassanak tőlök bulláik' váltságára jövedelmeikhez arányzott segedelempénzt.

A' 13-ik ágazat, melly a' fejérvári, simeghi, és zaladi nemesek' közönségének a' plebánosok' dézsmanegyede iránt veszprémi káptalan ellen régóta folyó perét végre az országgyülés utáni első ünnepnyolczadi széken elitéltetni parancsolja.

A' 23-ik ágazat, melly a' jogtalan dézsmavételek, 's azok miatti egyházi átok vagy tilalom alá vetések' zabolázására rendeli: hogy a'

megsértett fél panaszát a' főpap vagyannak tisztje elébe terjeszsze, ki ha elégtételt nem szolgáltatna, 32-ik napra a' királyi felségnek vagy távullétében helytartójának elébe idéztetvén, a' panaszttevőnek díjába, vagy ha egész községet érdeklene a' sérelem, 100 forintba haladék nélkűl marasztaltassék.

A' 26-ik ágazat, melly rendeli: hogy a' nemeseknek sz. István' idejétől fogva joguk levén magoknak plebánost választani, őket a' főpapok ezen jogukban semmiféleképen ne gátolják, 's az egyházpártfogók' akaratja ellen plebánosokat meg ne erősítsenek, máskép azon helységbeli dézsmáik a' határszéli várak' szükségeire fordíttassanak.

A' 27-ik ágazat. Hogy szerzetes apátságok- vagy prépostságokat világi ruhában senki se kormányozhasson, továbbá hogy a' királyi felség az egyházakhoz ragasztott illy apátságok- vagy prépostságokat, — a' péterváradit, melly a' királynak, és egész országnak megegyezésével igazságos okoknál fogvást régóta a' kalocsai érsekséghez csatolva vagyon, kivevén, — azoktól szakaszsza el, és szerzetes férfiakra ruházza.

VI. Némellyek a' jobbágyság' dolgáról rendelkeznek. Jelesen:

A' 16-ik ágazat. Hogy másnak jobbágyát senki máskép el ne szabadíttassa, mint azon megyének szolgabirájá által, mellyben a' jobbágy lakik, és hogy, ha kinek az illy jobbágy ellen valamelly adósság vagy bántalom miatt keresete volna, az iránt a' földesúr ugyanazon szolgabiró' jelenlétében a' költözésrei szabadságnyerés' napjától számított 15 nap alatt törvényt szolgáltasson, és a' jobbágyot, ha magát kitisztította vagy eleget tett, tüstént azon szolgabiró' jelenlétében költözni engedje. Továbbá hogy a' ki máskép valamelly jobbágyot elviszen, vagy jogtalanúl letartóztat, 25 nehéz gíra büntetés alá essék, 's annak fejében a' megyei birák ingó javait, és azoknak nem létében ingatlan vagyonát végrehajtás alá vehessék. Továbbá hogy azok, kik a' szolgabirót itt előadott eljárásában háborgatnák, azon büntetés alá essenek, melly törvényeink által a' király vagy káptalan' emberét eljárásaikban háborgatókra vagyon kiszabva.

A' 18-ik ágazat, melly a' jobbágyoknak és parasztoknak szarvasok, őzök, erdeick, nyulak, fáczánok, fűrjek, és császár-madarak' akárminemü vadászatát, mivel a' miatt előbb munkáikat és az isteni szolgálatot elhanyagolák, 3 forint büntetés alatt megtiltja, és egyszersmind

rendeli: hogy, ha ezen büntetést a' földesúr jobbágyán meg nem venné, a' vármegyei birák a' földesuron magán megvenni köteleztessenek.

VII. A' többi ágazatok több egymástól független tárgyakról rendelkeznek. Illyenek:

A' 6-ik ágazat. Hogy az újonan, vagyis Mátyás király' halála óta elkövetett jószág-elfoglalások a' rövid itélőszékeken soron kivűl tárgyaltathassanak, a' birói levelek, mint másféle hatalmaskodó tettekben, az ország' minden rendes biráinak pecsétei alatt kiadathatván.

A' 17-ik ágazat. Hogy gabona- és boreladásra egész országszerte egyenlő mérték készíttessék, és mindenütt egyedűl az használtassék.

A' 19-ik ágazat, melly a' kassaiaknak és soproniaknak azon viszszaélését, mellynél fogva a' boraikat máshová vivő nemes és más rendbeli hazafiakat hozzájok betérni kényszeríték, örökre eltörli.

A' 28-ik ágazat, melly eladó lovaknak és másféle állatoknak hazafiak általi kihajtását elkobzás' büntetése alatt azon czélból tilalmazza, hogy a' harminczadot ne a' hazafiak, hanem a' vételre bejönni kényszerűlt külföldiek fizessék.

A' 29-ik ágazat, melly a' vámszedők által szabadságában megsértett nemesnek megengedi: hogy, ha sérelmét nem a' megye' székén, hanem a' király' itélőszéke előtt akarná megboszúlni, a' bünös vámszedőt 32-ik napra oda idéztethesse, és egyszersmind rendeli: hogy ott nekie azonnal törvény szolgáltassék.

A' 31-ik ágazat, mellyben a' királyi felség kéretik, hogy mindaddig szétszórva létező minden decretumait és rendeleteit egy törvénylevél' alakjába gyűjtesse.

Az utószó ismét az itt előterjesztett ágazatoknak puszta elfogadásából áll.

A' VI-ik decretuma az 1507-ik évi rákosmezei országgyülésben költ, 's a' királynak mind elő mind utószava nélkűl szükölködvén, pusztán 20 ágazatból áll, mellyek közől a' 11, 12 és 13-ik előbbi rendeleteket ismétel, a' 16—19-ik csupán azon időre nézve bír némi érdekkel, a' többieknek tartalma pedig e' következő:

Az 1-ső ágazat rendeli: hogy, minekutána valaki hívségtelenség' szennyjébe marasztaltatott, a' nádor, 's ország' birája, vagy főkapitánya, a' per' rendes birájának itélőlevele mellett felszólíttatván, az itéletet hi-

vatalának vesztesége alatt végrehajtani tartozzék; ha tulajdon ereje arra elégtelen lenne: egy vagy több megyét, sőt az egész ország' főemberei és nemeseinek fegyveres népeit is e' czélra felkelethetvén. Továbbá azokat, kik az elmarasztaltnak a' végrehajtás' meggátlásában segéd kezet nyujtanának, vagy a' nádor, országbiró, vagy főkapitány' felszólitására fegyvereseiket fel nem keletnék, hívségtelenkedés' büntetésével sújtatni parancsolja. Végre kijelenti: hogy egyébiránt illy végrehajtásokat Erdélyben a' vajda vagy székely gróf, Slavóniában a' bán, sőt minden megyés grófok vagy algrófok is, ha arra elégséges erejök volna, szinte megtehetnek.

A' 2-ik ágazatban rendeltetik: hogy, ha ki visszaűzéssel nem élvén a' felperest végrehajtás mellett jószág' birtokába bocsátaná, és mégis az későbben visszafoglalná, a' jószág minden per nélkűl az 1-ső ágazatban leírt mód szerint azonnal foglaltassék vissza.

A' 3-ik ágazat rendeli: hogy a' nagyobb ünnepnyolczadi székek, habár némelly ülnökök meg nem jelennének is, mégis biráskodjanak, és a' betegség' esetén kivűl meg nem jelenő ülnök jószágai vagy egyházi hűbére' és hívatala' veszteségével bünhödjék. Továbbá hogy költségeik' fejében évenként a' főpapi és bárói ülnökök ugyan 700, a' nemesiek pedig 300 aranyforintot húzzanak, és e' czélra mind a' királynak vagy királynénak mind a' magányos hazafiaknak városaiban és egyéb birtokaiban kivétel nélkűl minden kaputól 3 denár fizettessék, 's e' teher alól az ország' valóságos nemesein kivűl senki felmentve ne legyen.

A' 4-ik ágazat azokra, kik ünnepnyolczadi széki ülnökökké választatván e' hívatalt fel nem vállalnák, főpapokra ugyan főpapságuk, bárókra vagy nemesekre pedig jószágaik' veszteségének büntetését rendeli, és egyszersmind az itélettételek és gonosztevők' megbüntetése' akadályainak elháritása végett azt határozza: hogy a' királyi felségnek birói pecsétjét, melly alatt a' főbenjáró itéletek kiadatni szoknak, ezután érdemteljes és törvénytudó világi egyed birja. — És e' törvény által ruháztatott a' királyi személynöki hívatal világiakra.

Az 5-ik ágazat rendeli: hogy a' király mindazt, mi az ország' dolgát illeti, fenérdeklett ülnökeinek és egyéb tanácsosainak tanácslatával tegye, 's mit a' nélkűl tenne, mind érvénytelen legyen. Továbbá hogy

ugyanazok' tanácslatával nevezze az erdélyi vajdát, székelyek' grófját, Slavónia, 's Dalmát- és Horvátországok' bánját, a' temesi grófot és határvári kapitányokat, és pedig minden határvárba kettőt válaszszon, kik közől egyik, hívségtelenség' büntetése alatt, mindenkor a' várban lenni, és a' várbeli hadi népet készen tartani köteleztessék. Végre hogy a' király' kincstárnoka ezen kapitányoknak és Ráczország' despotjának, ki határvárat őrizni és jeles zászlóaljat tartani köteles, zsoldjaikat, jószágai' vesztesége alatt, pontosan fizesse.

A' 6-ik ágazat rendeli: hogy a' király országunk' régi szokása szerint mindenkor 1000 lovast, jelesen királyi udvarában négy, és a' török határszéleken hatszázat, és pedig egy szálig mind magyart, lábon tartson. Továbbá hogy a' nádornak és ország' birájának emberei a' határvárakat évenként megvizsgálni el ne mulaszszák.

A' 7-ik ágazat az olly tanácsost, ki a' király' tanácsában valamit az ország' szabadsága és közjava ellen tenni merészlene, azon tanács' ülnökei által országgyülésének névszerint feladatni és ottan megbüntettetni parancsolja.

A' 8-ik ágazat azokat, kik az ország' határozatait vakmerően áthágni merészlenék, az egyháziakat ugyan egyházi méltóságaik és hűbéreik, a' világiakat pedig mindennemü jószágaik' veszteségével büntettetni rendeli, és ezen büntetést, ha a' király vonakodnék, rajtok, a' csekélyebbeken ugyan az illető megyék' grófjai és nemeseinek közönsége, a' hatalmasokon pedig a' nádor, 's országbirája vagy főkapitánya által, azon megye' nemesei' közönségének felszólítására, mellyben az áthágás történt, végrehajtatni méltóságaik' vesztesége alatt parancsolja.

A' 9-ik ágazat azt határozza: hogy követségben, útazáson, vagy határvárakban levők perhalasztást ugyanazon perben csak egyetlen egyszer nyerhessenek.

A' 12-ik ágazat rendeli: hogy országgyülés alatt a' törvénytételek mind a' királyi curiában, mind a' vármegyéken és szent székeken szűnjenek meg, továbbá arra, ki országgyülésen valakit megverne vagy sebesítne, vagy a' gyülés' szabadságát megsértené, hívségtelenségi büntetést rendel.

A' 14-ik ágazat azoknak, kik a' törvényszéken megjelentek, vagy

valamelly perben ügyvédvalló levelet előadtak, ugyanazon törvényszéken a' perújitásképeni bentiltással élést (*inhibitio*) is megtagadja.

A' 15-ik ágazat a' dézsmát ezután olly módon parancsolja vétetni: hogy minden tíz kepéből egy a' főpapé, egy a' földesuré, és nyolcz a' termesztőé legyen.

A' 20-ik ágazat a' király és ország' minden decretumainak és rendeleteinek egybeszerkesztetését ismét sürgeti.

A' VII-ik decretuma az 1514-ik évi sz. Lucza' napján egybesereglett budai országgyűlésnek 33-ik napján privilegiom alakú levél formában költ, 's 71 ágazatra terjed.

Előszavában előadja a' király, hogy meggondolván azt, hogy a' pogány ellenség által e' hazán ejtett sebek, a' határvárak' elpusztulása, a' pártütő pórhad által múlt nyáron elkövetett vérengzések, 's az országnak folyvást habozó állapotja a' jó rendnek minden részrőli számüzéséből vették eredetöket, a' jó rendnek helyreállitása, és olly tetemes roszaknak orvoslása végett ezen országgyűlést egybehítta, 's abban az ország' rendei hosszú tanácskozás után az e' decretumban foglalt ágazatokat, — a' bűntetteket, és papi tisztességet érdeklőkön kívül, mellyekbe a' főpapok meg nem egyezhetének, — köz egyetértéssel hozták, és nekie helybenhagyás végett benyújtották legyen.

E' törvénylevél' ágazatai közől némellyek a' királyi kincstárnak szomorú állapotjára, mások és pedig legszámosabbak a' múlt nyáron dühöngött pórhadra vonatkoznak, egyéb tárgyakról csak néhány rendelkezik.

I. A' kincstár' szomorú állapotjára vonatkozó ágazatok e' következők:

Az 1-ső ágazat, melly rendeli: hogy mindazok, kik királyi jövedelmeket, ugymint harminczadokat, bányahuszadokat, sókamarákat, arany vagy ezüst bányákat, és királyi városokat bírnak, azokat, — János erdélyi vajdát egyedül kivevén, — azonnal tettleg bocsássák vissza, és ha a' király számvetés után nekiek valamivel tartozni találtatnék, azt nekiek részenként fizesse vissza, e' czélra mindazáltal csak azon jogok' jövedelmének fele fordíttathatván, másik felének a' király' szükségei' födözésére meg kelletvén maradnia. János vajdára nézve pedig az határoztatik: hogy a' birtokában levő harminczadok és városok' visszaváltására a' táborozási pénzek két ízben egy egy kaputól tíz denárral toldas-

sanak meg, és ő azokat csak a' zálogpénz' lefizetése után tartozzék visszabocsátani.

A' 2-ik ágazat, mellyben rendeltetik: hogy a' királyi felség királyi jövedelmeit ezután tanácsosainak megegyezése nélkül bármelly szükségben le ne kösse, és hogy azok, kik illy jövedelmeket magoknak leköttetnének, rajtok fekvő pénzeiket veszítsék, és azontúl még a' lekötött jövedelem' becsűárába marasztaltassanak.

A' 3-ik ágazat, melly minden ürügyűl vehető kétség' eltávolítására minden királyi jövedelmet és birtoki jogokat mind Magyarországban mind Erdélyben és Slavoniában egyenként elősorol.

II. A' pártütő pórhadra vonatkozó ágazatok közé tartoznak:

A' 4—12-ik és 38-ik ágazatok, mellyekben rendeltetik: hogy a' pártütő parasztok és velök tartott nemesek minden elkövetett károkat, a' megye' biráinak és e' végre választandó 12 nemeseinek becsűje, és mikben illy becsűnek helye nem lehetne, a' kárvallott nemesnek esküje szerint megtériteni, és a' megölt nemeseknek ugyan egész, a' másként megsértetteknek pedig fél díját lefizetni tartozzanak, ezen kötelesség azon eseten kívül, ha némelly községből csak egyes lakosok vettek volna részt a' pártütésben, az egész községet terhelvén. Továbbá hogy, ha a' megye' felszólítására a' bűnösök ezekre nézve elégtételt nem adnának, arra a' vármegye, vagy ez elégtelen levén, a' királyi felség által, több megyék' hadi népének segítségével is, kényszeríttessenek, 's ugyanezen erőszaknak a' földesúr ellen legyen helye, ha az segédkezet nem nyújtana, vagy az elégtétel' eszközlését akármikép meghiúsitani törekednék.

A' 13, 14, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 's 48-ik ágazatok, mellyek a' pártütők és más ezen pártütés alatti gonosztevők' büntetései iránt rendelik: 1) Hogy a' pártütő parasztoknak kapitányaik és egyéb vezéreik, kivevén ha arra kényszeríttettek volna, és a' kik másokat felizgattak, vagy nemes szüzet vagy asszonyt megfertőztettek, minden kegyelem nélkül ölessenek meg, a' többi pártütő parasztok pedig költözési szabadságuktól megfosztatván, földesuraiknak merő és örökös jobbágysággal alájok vetve és lekötve legyenek, 's jelesen azoknak szülőik, fiaik, leányaik, és testvéreik, kik nemes szüzet vagy asszonyt megfertőztettek, falusi előljáróságot, vagy a' király, ország-nagyok, vagy nemesek' udvarában udvari szolgálatot ne viselhessenek.

2) Hogy a' pártütő parasztokhoz állott nemesek, kivevén, ha azt kényszerítve tették, és rés nyílván őket tüstént elhagyták volna, jószágaik' örök veszteségébe marasztaltassanak, a' papi személyek pedig főpapjaik által holtiglani tömlöczre vettessenek. — 3) Hogy a' megye' grófja, algrófja, szolgabirái, és 12 választandó nemesei a' pártütésben részt vett minden nemeseket és nemteleneket, valamint más gonosztevőket is keressenek ki, 's azokat nekiek mindenki fejenkénti 40 forint büntetés alatt kiadni, és a' megszököttekre nézve magát a' nemes ugyan tized, a' nemtelen pedig negyvened magával teendő eskü által kitisztítani tartozzék. — 4) Hogy a' megyés gróf a' pártütők és gonosztevők' kiirtására a' királyi felségtől nádori itélőszék-tartást is kérhessen, és hogy ez alkalommal a' király általi megkegyelmezés a' gonosztevő parasztokat személyeikre, és a' pártütésben részt vett nemeseket jószágaikra nézve ne ótalmazhassa.

A' 15—25-ik ágazatok, mellyek a' parasztoknak jövendő tartozásaikról és állapotjáról következőket rendelik: 1) Hogy minden feleséges, akár telkes akár telketlen paraszt egy aranyforintot tevő száz denárt évenként, ötvenet sz. György, ötvenet sz. Mihály' napján, fizetni, minden héten egy napot dolgozni, minden héten egy csirkét, pünkösdre egy libát, sz. Márton' napjára egy anyaludat, a' földnek minden termékeiből és boraiból kilenczedet adni, és minden helység, más eddig netalán divatban volt adózásain felül, minden tíz telektől egy hizlalt disznót szolgáltatni tartozzék, és hogy mind ezen adózásokat és szolgálatokat a' jászok, kúnok, és a' királyi felségnek egyéb jobbágyai is, a' szabad és fallal bekerített várasokban lakozókat kivevén, szinte megtenni kötelesek legyenek. — 2) Hogy jobbágy' helyét viselő özvegy, ha férjhez menne is, telkéről földesura' engedelme nélkül el ne távozhassék, a' leányoknak és másféle özvegyeknek mindazáltal ez szabad levén, és csak házasságra alkalmas fiaikat tartozván visszahagyni, vagy annak idejében visszaküldeni. — 3) Hogy a' zsellérek magoknak mind házakat építsenek, és ezen szin alatt három évig füstpénzt ne fizessenek, azután mindazáltal évenként a' háztól járó egy forintot megadni, habár más' házában laknának, kötelesek legyenek. — 4) Hogy az említett pártütésnek örök emlékére a' királyi felség paraszt vérből származót ezután püspökké vagy érsekké ne nevezzen, és ha nevezne, annak

senki tizedet adni ne tartozzék. Végre — 5) Hogy a' jobbágyok' költözése sok alkalmatlansággal és majd mindennapi perlekedéssel járván, az annak eltörléséről szóló törvényczikk Magyarországban és alája vetett részeiben akárhol lakozó mindennemü jobbágyi és pórállapotu emberekről értessék, úgy hogy minden jobbágy költözés és átvitel, — a' királyi felség és hazafiak' városainak lakosait kivevén, — teljesen és örökre szűnjék meg.

A' 26—32-ik ágazatok, mellyek az erőszakosan elvitt, és szökevény jobbágyok' visszaadásáról rendelik: 1) Hogy az erőszakosan elvitt jobbágy' urának kérésére egy szolgabiró és négy választott nemes, száz forint büntetés alatt, a' jobbágy' letartóztatásának helyén vizsgálatot tenni, 's az erőszakos elvitel bebizonyodván a' letartóztatót a' jobbágynak holmijaival együtti visszabocsátására meginteni, és az erőszakoskodásért rajta 100 forintot megvenni tartozzék, ki, ha ezen birság' lefizetése után is még magánál tartóztatná a' jobbágyot, azon birtokának veszteségével bünhödjék. — 2) Hogy, ha kinek tisztviselője, urának tudta nélkül, illy erőszakoskodást tenne, a' tisztviselő ugyan 100 forinttal bűnhödjék, ura pedig a' jobbágyot fennérdeklett büntetés alatt visszaadni tartozzék; hogyha pedig az illy tisztviselőnek ura messzeföldön volna, és a' tiszt birói intés után sem adná ki a' jobbágyot, azon tiszt minden nemesi jószágait veszítse el. — 3) Hogy jobbágyok' erőszakos elvitelének esetében a' főpapok szinte 100 forinttal, és ha makacsságukban megmaradnának, azon birtokuk' becsűárával, a' királynak szabad vagy megerősitett városai, kúnjai, jászai, és másféle jobbágyai pedig, ha a' jobbágyot birói intésre ki nem adnák, annyiszor a' mennyiszer kétszáz forinttal büntettessenek. — 4) Hogy az itt előadott büntetés alá essenek azok is, kik a' szökevényt egy vagy két szolgabiró által tett intésre ki nem adják. — 5) Hogy az erőszakosan elvitt vagy szökevény jobbágyot földesura szabad helyen le is tartóztathassa, és mindenestül visszavihesse. Végre — 6) Hogy e' tárgyban is mások a' papi személyek, vagy a' királynak városai, kúnjai 's másféle jobbágyai ellen nagyobb büntetésbe ne marasztaltathassanak, mintsem a' mellyek ezek ellen kiszabva vannak.

A' 35-ik ágazat, melly azt rendeli: hogy a' pártütő parasztokhoz állott nemeseknek jószágait a' király országnagyoknak ne ajándé-

kozza, azoknak úgy is elég jószágaik levén, hanem ollyaknak, kiknek szülőik vagy testvéreik a' parasztok által megölettek, vagy kik a' királynak és országnak fegyverrel szolgáltak, vagy pedig olly paraszt születésűeknek, kik uraiknak hívek maradtak, és veszély' idején nekiek segítségűl voltak.

A' 44 és 45-ik ágazatok, mellyek azon parasztokat is, kik ezen zavarok alatt uraik' akaratja nélkül elköltöztek, az újonani jobbágy-elvitelekre nézve rendelt mód szerint parancsolja minden vagyonukkal együtt visszaadatni.

A' 49 és 50-ik ágazatok, mellyek az ezen zavarok alatt hívségtelenség vagy magonszakadás' czíme alatt felkért és hatalmasok által elfoglalt jószágokat jövedelmeikkel együtt azonnal visszabocsáttatni parancsolják, és a' felkérőt törvény' útjára igazítják, az ellenszegülőket a' jószágok' kibocsátására a' megye' grófja és algrófja által, és ha ezek magok volnának a' tettesek, a' szolgabirák és nemesek' közönsége által szoríttatni rendelvén.

Az 51 és 52-ik ágazatok, mellyek a' nemesektől elvett akár miféle holmikat, a' csatában elfoglaltakat kivevén valamint a' parasztokon elkövetett zsarolásokat is megtéríttetni hatalmaskodás' büntetése alatt parancsolják.

A' 53-ik ágazat, mellyben rendeltetik: hogy a' királyi felség azon nemeseknek, kik a' pórhad alatt jószágaik feletti okleveleiket elvesztették, ezen körülmény' megemlítésével új adományi leveleket adjon, 's azokért a' cancellár semmi váltságot se vegyen.

A' 62-ik ágazat, melly azt rendeli: hogy a' királyi felség a' parasztok által megöletett magonszakadásban levő nemesnek jószágait leányainak, és ha leányai nem maradtak, özvegyének ajándékozza, kik mindazáltal nyert adományaiknak vesztesége alatt paraszthoz férjhez ne menjenek. Ugyanezen ágazat az illy jószágokról mások' részére, habár ezen törvény előtt, tett adományokat érvényteleneknek nyilatkoztatja.

A' 69-ik ágazat, melly az ezen zavarok alatt, jelesen szent György' napjától fogva elkövetett hatalmaskodásokat és jószágelfoglalásokat a' rövid itélőszékeken minden más perek előtt tárgyaltatni határozza.

A' 70-ik ágazat, melly szomszéd országokba iratni rendel: hogy a' netalán hozzájok átfutandó parasztokat be ne fogadják, hanem visszaszolgáltassák.

A' 71-ik ágazat, melly az elmúlt zavargások alatt égés által szenvedett helységeket királyi és táborozási adó alól három évre felmenti.

III. Az egyéb különbféle tárgyakról szóló ágazatok közől némi érdekkel bírnak:

A' 46, 60, és 61-ik ágazatok, mellyek a' közbátorságnak nagyobb bíztositására rendelik: az első ugyan, hogy az alsó részeken létező vajdák és besliák szűnjenek, amazokat ugyan uraik fejenkénti 400 forint büntetés alatt aprószentekig letenni tartozván, emezeknek pedig a' prédára-menés akasztófa büntetés alatt megtiltatván, — a' második, hogy a' hűbértelen papok és iskolához tartozó személyek, 's a' hajduk, és parasztok semmiféle fegyvert magokkal ne hordozzanak, — a' harmadik végre, hogy paraszt vagy várasi lakos másnak földjén bármai' őrjének számára kunyhót tartani ne merészeljen; a' kiknek pedig tulajdon földjeiken illy kunyhóik vannak, azokba becsületes feleséges embereket helyezzenek, kik minden ott találtató barmoknak vesztesége alatt másoknak semmi roszat ne tegyenek.

Az 55-ik ágazat, mellyben rendeltetik: hogy a' királyi felség birói pecsétjét érdemes irás- és törvénytudó világi férfiúra bízza, ki mindig Budán maradjon, és minden feljebbvitt és rövid idézetü rövid törvényszéki pereket (*Causas breves brevium*) itéljen, továbbá hogy ezen utóbbi perekre nézve birói levelek ugyan az országnak akármelly rendes birája által adathassanak, de az idézés mindenkor a' király' jelenlétébe történjék, és azokat maga a' személyes jelenlét (*Personalis Praesentia*) itélje, kivevén ha annak átküldése mellett vitetnének más biró elébe.

Az 57-ik ágazat, melly megengedi: hogy a' király' tudtával minden vármegye nemesei' közönségének számára egy várat, és minden nemes személye és vagyona' védelmére tornyokat és erősségeket építhessen.

Az 58-ik ágazat: hogy a' más' földén szőlőt vagy szántóföldet mívelő városiak is kilenczedet adni tartozzanak.

A' 63-ik ágazat: hogy valahára már minden decretumok gyűjtessenek egybe, és hogy az ország' jogait a' királyi felség tüstént fel-

olvastatni, 's megerősíteni, és pecsétje alatt az ország' minden vármegyéinek megküldeni méltóztassék.

Ezen ágazat is tanusítja, hogy az országnak Verbőczy István által összeírt jogait, mellyekről egyedűl itt szó lehet, az országnak rendei helyeslették.

A' 64-ik ágazat, melly a' tizedelőket azon visszaéléstől eltiltja, mellynél fogvást bortizedvétel' alkalmával nemeseket és nemteleneket bármelly csekély adósság vagy mások miatt befogatni szoktak, nekiek pusztán tizedszedő, nem pedig biráskodó hatalmok levén, és egyszersmind rendeli: hogy, ha ezen visszaéléstől meg nem szűnnének, a' jobbágyok dézsmát nekiek adni ne tartozzanak, hanem azt a' földesúr országunk' határvárai' részére szedje be.

A' 65-ik ágazat, melly azon visszaélés' meggátlása végett, mellynél fogva a' pápák Romában meghalálozó főpapjainknak hűbéreit országunk' szabadsága ellen többször külföldi emberekre ruházták, azt rendeli: hogy, ha ezután a' főpapok és más egyházi hűbérrel biró papi személyek közől valaki Romába útazni akar, tartozzék elutazása előtt a' királyi felségnek és sz. koronának nemzetségi jószágait egy évi egyházi jövedelmének erejéig lekötelezni, és ha annyi tulajdon jószága nem volna, a' pápától az iránt biztosító levelet nyerni: hogy, ha megtalálna is Romában halni, a' pápa egyházi hűbéréről rendelkezni nem fog.

A' 68-ik ágazat, mellyben rendeltetik: hogy a' királyi felség minden határvárakba gondnokokat rendeljen, kik szükséges fegyverről és élelmi szerekről gondoskodjanak; továbbá hogy a' királyi kincstárnok más hívatalt ne viseljen, és mindig király' oldalánál maradjon: hogy hivatalbeli dolgaira jobban ügyelhessen, és mindent a' király és ország' határozása szerint tehessen.

Az utószó ismét az előterjesztett ágazatok' elfogadásának szokott puszta kinyilatkoztatásából áll.

II. *Verbőczy Istvánnak hármas törvénykönyvéről.*

Verbőczy Istvánnak törvénykönyve, — mellynek törvényerejét, minekutána azt az 1514. törv. 63-ik ágazata tüstént felolvastatni, megerősíttetni, és királyi pecsét alatt minden vármegyéknek megküldetni,

az 1518. báchi törv. 41-ik czikke pedig minden vármegyéken az itélettételekben, és minden peres ügyek' meghányásában szabályúl vétetni parancsolta, és minekutána törvényszékeink három század óta valójában a' szerint itélnek, és a' törvényhozó test maga törvényleveleiben annak czímeire mint országunk' kétségtelen törvényeire hivatkozni szokott, kétségbe vonni nem lehet, — egy előszóra, és három részre oszlik.

Az előszó (*Prologus*) 16 czímben némelly szükséges előismereteket terjeszt elő. Jelesen:

Az 1-ső czím az igazság' eszméjét fejtegeti, és azt természetire (*naturalis*), és törvényszabály szerintire (*legalis*) osztja.

A' 2-ik czím a' jognak eszméjét magyarázza, 's azt: 1) köz és magányos jogra, 2) természet, népek, és polgári társaság' jogára, továbbá 3) a' népek' jogát (*Jus Gentium*) ismét eredetire, és utóbb alakultra osztja; végre a' polgári jognak (*Jus Civile*) háromféle, ugymint a) minden polgári társaságnak, b) bizonyos polgárzatnak 's országnak, és c) kitüntetőleg a' romai császárságnak jogáérti vételét magyarázza.

A' 3-ik czím a' természet, népek, és polgárzatok' joga közötti különbözéseket fejtegeti.

A' 4-ik czím a' katonai 's hadijognak, és a' jogtudománynak (*Jurisprudentia*) ismertetését adja.

Az 5-ik czím az igazság, jog, és jogtudomány közötti különbséget nyomozza.

A' 6 és 7-ik czímek a' törvény' (*lex*) eszméjét, feltételeit, kellékeit, czélját, és tisztét fejtegetik.

A' 8-ik czím a' rendelménynek (*Statutum*) vagyis úgy nevezett decretumnak jelentését, és a' helyhatósági jognak (*Jus municipale*) majd bizonyos ország 's tartomány, majd pedig egyes város vagy helység' jogáérti vételét magyarázza.

A' 9-ik czím azon kérdést: vajjon érvényes lehet-e az egyházi, természeti, vagy isteni jog elleni rendelmény? azzal oldja meg: hogy az ország' rendelménye világi dolgokra nézve ugyan erősebb az egyházi törvényeknél, de az egyházaknak régi szabadságát, 's a' nekiek engedett privilegiomokat, és az egyháznak lelkünk' üdvösségét érdeklő rendeleteit el nem törülheti, valamint szinte a' természeti vagy isteni

törvényt sem semmisítheti meg átalában, hanem csak némileg modósíthatja, 's megszoríthatja.

A' 10-ik czím előadja a' szokásnak (*Consvetudo*) ismertetését, és kellékeit, hogy annak törvényhozó tehetséggel biró nép' nyilvános, többször ismételt, 's egész közönség' tudomására jutott tettei által behozottnak, okszerűnek, 's bizonyos idő, jelesen romai jog szerint tíz év' lefolyta által erősödöttnek, sőt ha valaki' jogának eltörlésére czéloz (itt Verbőczy a' szokást az elidősítéssel egybe keveri), az elidősítés' törvényes évei' betölteig tartónak is kell lenni.

A' 11-ik czím a' szokásnak írott törvénytőli különbözéseit, és háromféle, ugymint törvény-magyarázó, törlő, és utánozó erejét magyarázza.

A' 12-ik czím tanítja: hogy irott törvény és szokás közötti ellenkezésnek esetében a' későbbi átalános törvény az előbbi szokást, és a' későbbi szokás az előbbi törvényt, és pedig az országos szokás egész országra, a' helybeli azon községre nézve eltörli. Továbbá hogy, ha valamelly törvény és szokás által el nem határozott, de mégis valamelly törvény vagy szokás' esetéhez hasonlító eset előfordúl, azon törvény vagy szokás szerint határoztassék el, mellyhez tett- és okszerűségre nézve inkább hasonlít.

A' 12-ik czím a' birónak, itélettételnek, peres ügynek, fel- és alperesnek, 's tanúnak ismertetését adja.

A' 14-ik czím előterjeszti, mik kívántassanak meg ahhoz, hogy az itélet igazságos legyen, 's mi legyen a' birói hatalom, 's miktől kellessék annak gyakorlásában magát a' birónak óvni.

A' 15 és 16-ik czímek e' kérdést: vajjon a' birónak az előadottak és bebizonyítottak, vagy pedig tulajdon tudomása és lelkiismerete szerint kellessék-e itélni? oda dönti el: hogy hamis előadások és bizonyitások' esetében iparkodnia kell ugyan a' birónak az ártatlan vádlott' megmentésén; de, ha sem ezt nem eszközölhetné, se tisztét másnak át nem engedhetné vagy átengedni nem akarná, az előadottak és bebizonyítottak szerint köteles itélni, 's tulajdon tudomását nem követheti, kivevén ha olly egyén volna, kit a' törvény nem kötelez, például a' pápa vagy császár, vagy ha a' tett előtte birói székén ültében követtetett el.

I-ső Rész.

Az első rész 134 czímre terjed, mellyek' tartalmának lényege a' következőkből áll.

Az 1-ső czímben előadván a' szerző, hogy azon jogszokás, melylyel élünk, vagy személyeket, vagy vagyont, vagy perlekedést illet, munkáját három részre osztja, és a' mindegyik részben előterjesztendő tárgyakat, tárgyalásuk' rendjével együtt, elősorolja.

A' 2—9-ik czímek a' nemességről értekeznek. Jelesen:

A' 2-ik czím. Hogy a' főpapok és egyházak' igazgatói, 's a' bárók, országnagyok, és nemesek mind nemességökre, mind jószágaikra nézve egyenlő szabadsággal, mentességgel, 's kiváltsággal bírnak, 's ugyanazon törvényekkel, szokásokkal, és perlekedési renddel élnek, és egyedűl díjaikra nézve különböznek, a' főpapok és bárók' díja, nem szabadságuk, hanem méltóságuk és hivataluk' tekintetéből 100, a' nemeseké pedig 50 nehéz gíra levén.

A' czím. Hogy a' magyar, eredetére nézve egyenlő, népnek nemesekre és parasztokra oszlása azon, elődeinknél egészlen Geiza vezérig divatban volt, szokásból támadt, mellynél fogva országos táborozás szükségessé válván az egész népség véres kardnak körűlhordatása által tehetségéhez képest felfegyverkezve bizonyos helyre megjelenni parancsoltaték, és ha kik a' közönségnek parancsát elégséges ok nélkűl nem teljesíték, vagy késsel hason ketté vágatának, vagy örökös közszolgaság alá vetteténck. Továbbá, hogy sz. István királylyá választatván és megkoronáztatván, a' nemesítés' joga az országló hatalommal együtt a' közönségtől és annak hatalmától a' koronára, következőleg a' fejedelemre átruháztatott, úgy hogy némi kölcsönös összekapcsoltatás és viszonyosság' erejével valamint a' király csak nemesek által választatik, úgy viszont nemest is csak a' király teremthet.

A' 4 és 5-ik czímek. Hogy, ha a' király valakit jeles tetteiért és szolgálataiért valamelly birtoki joggal megajándékoz, az, bekövetkezvén a' törvényes iktatás, tüstént nemessé leszen, és hogy az illy nemesek a' fennérdeklett kölcsönös egybekapcsoltatás' erejénél a' szent korona' tagjainak tartatnak, és a' törvényesen megkoronázott királyén kivűl senkinek hatalma alá vetve nincsenek. Továbbá hogy az így nyert birtoki

jog, a' mint vagy hadi szolgálat, vagy tudomány és tanúltság által nyeretett vagy tábori vagy táboriféle külön tulajdonnak (*Peculium castrense*, vel *quasi castrense*) neveztetik, 's arról a' fiú atyjának, és az atya fiának akaratja nélkűl is tetszése szerint rendelkezhetik.

A' 6-ik czím. Hogy valaki igaz nemessé birtoki jog-ajándékozás nélkűl a' királynak pusztán nemesítő levele által is lehet. Továbbá hogy a' királytól nyert czímer, valamint magában pusztán nem nemesít, úgy viszont a' nemességhez lényegesen nem is szükséges, és hogy ugyanazért a' nemesség' bebizonyítására törvény előtt nemesi czímer' előmutatása nem is kívántatik, hanem az adományi levelet, vagy a' jószágadománynak beirásával költ iktató levelet, sőt ezen' hiányában, minthogy leányi negyed csak érdemmel szerzett, nem pedig pénzen vett birtoki jogokból adatik, a' leányi negyed' kiadatását tanúsitó levelet is, ha az költére nézve a' királyi jogok' elidősitése' éveit meghaladja, előadni elégséges.

A' 7-ik czím. Hogy nemes atyától és nemtelen anyától nemzett gyermekek valóságos nemeseknek tartatnak, de nem viszont a' nemes anyától és paraszt atyától nemzettek, azon esetet, ha az illy anya királyi felség által atyai jószágainak valóságos örökösévé fiúsittatott volna, egyedűl kivevén.

A' 8-ik czím. Hogy nemessé lehet a' nemtelen országnagy vagy nemes által tett fiúvá és jószágörökössé fogadás által is, ha ahhoz királyi helybenhagyás és törvényes jószágbai iktatás járúlt.

A' 9-ik czím. Hogy a' nemeseknek többek között e' következő négy fő előjogai vannak: 1) Hogy néhány törvény-kijelelte eseteken kivűl törvényes idézés és elmarasztalás előtt be nem fogathatnak. 2) Hogy egyedül király' hatalma alatt állanak, és törvény' utján kivűl őket személyeikben vagy vagyonukban rendes hatalmával a' király sem akadályozhatja. 3) Hogy birtokaiknak határai közt minden adózástól, továbbá vámpénz- és harminczad-fizetéstől mentek, 's egyedűl csak haza' védelmeért táborozni kötelesek. 4) Hogy, ha a' király András' aranybullájában foglalt szabadságaikat megsértené, hívségtelenség' szennyje nélkűl ellene szegülhetnek.

A' 10—12-ik czímek a' királynak magonszakadási örökösödését, 's egyház-pártfogói jogát tárgyalják. Jelesen:

A' 10-ik czím. Hogy a' fejedelem minden magvánszakadó országnagynak és nemesnek törvényes örököse, 's hogy ezen okból a' magonszakadásban levők birtoki jogaikról királyi megegyezés nélkűl örökösen, sőt azoknak közönséges becsűárán túl zálogképen sem rendelkezhetnek. Továbbá hogy a' fejedelem törvényes örököse a' főpapoknak, és egyházi férfiaknak is; azonban nem úgy, hogy a' reá szállott egyházi jószágokat az egyháztól elidegeníthesse, hanem hogy azokat a' megürült egyháznak kormányával együtt ismét másnak ajándékozhatja, fenmaradvan egyébiránt a' romai széknek a' király által nevezett érsekek és püspökök' megerősítésének joga.

A' 11-ik czím előre bocsátván, hogy a' romai pápa hazánkban megürült egyházi hűbérek' osztogatásának jogával nem bír, elősorolja a' király' fő egyházpártfogói jogának alapjait, oda számítván: a) minden püspökségeknek és egyházaknak királyaink által történt alapítását, — b) a' magyar népnek sz. István király' apostoli munkája által eszközlött keresztény hitre-térését, — c) az egyházi jogok' elidősítése' éveinek sz. István' korától, ki a' pápának akaratjával minden egyházi hűbéreket önmaga osztogatott, már többszörös betöltét, és végre — d) országunk' ezen szabadságának a' konstanczi közönséges zsinatban egybegyült szent atyák általi megerősítését.

A' 12-ik czím. Hogy a' főpapok és egyházi személyek ellentnem állhatván méltóságaik és papi felmentettségeik, a' királyi felségnek hűségi hódolattal tartoznak, és mulandó javaikra, és hatalmaskodó tetteikre nézve, szinte úgy, mint a' világiak, országunk' rendes biráinak birósága alatt állanak.

A' 13—39-ik czímek a' birtoki jogok' szerzésének módjairól és háromlási mineműségökről, 's főképen a' királyi adományok' czímeiről értekeznek. Jelesen:

A' 13-ik czím. Hogy a' királyi adomány vagy tiszta, vagy vegyes lehet, 's hogy a' király országunk' régi szokása szerint mind a' magonszakadottaknak, mind a' hívségtelenség' szennyjébe esetteknek jószágait szabadon vagy magának megtarthatja, vagy érdemes hazafiaknak elajándékozhatja.

A' 14-ik czím elősorolja a' felségsértésnek és hívségtelenkedésnek eseteit. Négy esettel vagyon pedig itt több, mint II. Ulászló' II. törv.

4-ik czikkében előszámolva, millyenek: a) a' királyi, káptalan vagy conventbeli embereknek eljárásukban történő veresége, megsebesitése vagy meggyilkolása, — b) a' határvárak' elvesztése, — c) a' hadi vagy élelmi szereknek országunk' ellenségei' részére teendő szolgáltatása, és — d) azoknak akadályozása, letartóztatása, vagy megfosztása, kik lemondván hamis hitökről Törökországból letelepedés végett hazánkba átköltöznek.

A' 15-ik czím. Hogy egyéb gonosztevőknek jószágaik királyi fiscusra nem szállanak, hanem vagy halállal, a' tolvajok' akasztásával, a' rablók karóval vagy kerékkel a' többiek pallossal büntettetnek, és akkor jószágaik fiaikra vagy más vérséges rokonaikra szállanak, vagy pedig fejökre nézve királyi felségtől kegyelmet nyervén, jószágaik a' birónak és ellenfelöknek részére elfoglaltatnak, kiktől azokat fiaik, és más vérséges atyafiaik közönséges becsűárok mellett visszaválthatják.

A' 16-ik czím. Hogy a' hívségtelenségi és főbenjáró itélet közt kétféle különbség van, t. i. 1) Névségtelenségi itélet által a' bünösnek jószágai örökre elvesznek, és az örökösödés' fonala közötte, és elmarasztaltatása előtt született gyermekei vagy oldalági atyafiai között örökre megszűnik úgy, hogy az még megkegyelmeztetése által sem újul meg; a' főbenjáró itélet által ellenben a' bünös' jószága semmi esetben örökösen el nem vesz. — 2) Ha a' főbenjáró itéletbe marasztalt ellenfelével megegyezhet, a' biró magát jószágainak úri jogába nem avathatja; ellenben a' hivségtelenség' szennyjébe marasztalt illy egyezés által magát az ellen, kinek a' királyi felség jószágait oda ajándékozta, nem védelmezheti.

A' 17-ik czím. Hogy az „örökös“ (*haeres*) szó tulajdonképen csak a' jószághagyónak fiát, a' „maradék“ (*posteritas*) szó pedig mind két nemebeli nemzedékét jelenti; a' jószágbani öröködésre nézve mindazáltal mindkét ágra szálló jószágban az „örökös“ leányt is, pusztán férfi ágra szállóban pedig a' „maradék“ csak férfiági nemzedéket jelent. Továbbá hogy atyai vagy anyai pénzen vett, vagy megölt nemes' díjáért, vagy leányi negyed' fejében átengedett, vagy leányfiúsitás által nyilván mindkét ágra szabályozott birtoki jogokban mind a' két ág egyenlően, máskép akár hogyan szerzettekben pedig csupán férfi ág örökösödik.

A' 18-ik czím. Hogy a' szolgálatok által nyert birtoki jogok azért egyedül férfiágra szállók, mert eleink azokat vérrel szerzették, és maiglan is a' katonáskodás' terhe velök egybe kapcsolva vagyon, mellyre a' nőszemélyek nem alkalmasak.

A' 19-ik czím. Hogy ellenben a' pénzen vett jószágok azért mind két ágra szállók, mert a' pénz ingó vagyonok közé számíttatik, mellyekből a' fiúk és leányok egyenlő osztályrészt kapnak.

A' 20-ik czím. Hogy a' hívségtelenség' szennyjébe marasztalt nemesnek mind két ágat illető jószágai, ha a' felség megkegyelmező levelében világos szavakkal ellenkezőt nem rendel, megkegyelmezés után ismét mind két ágra szállók lesznek, mert a' megkegyelmezés az előbbi privilegiomokat föleleveníti.

A' 21-ik czím. Hogy a' jószágszerzésben mindenkor a' szerzésnek gyökerét 's fő okát, nem pedig valamelly toldalékát 's ágát kell tekinteni, és hogy ugyanazért a' részint szolgálat részint pénzfizetés által akár királyi felségtől akár valamelly úrtól vagy nemestől örökűl nyert birtoki jogok csupán férfiágra szállók, a' szerzőnek leányait mindazáltal a' szerzésre fordított pénzből, vagy ha ez a' jószágnak értékét kimerítené vagy felülhaladná, a' jószágnak közönséges becsűárából osztályrész illetvén. Továbbá hogy az egyik férfiági tag által másiknak pénzen eladott jogközösségü jószágrész ennél szinte leányágra nem száll.

A' 22-ik czím. Hogy a' magonszakadás általi adomány' zaradékában, ha a' jószág a' magonszakadottnál férfiágra szálló volt, elég legyen pusztán tenni: „magonszakadás által“ (*per defectum seminis*), a' mag szó magában csak férfiágat jelentvén; ellenben ha a' jószág nála mind két ágat illető volt, szükség legyen a' záradékot így tenni: „mind két ági magonszakadás által.“

A' 23-ik czím. Hogy a' királyi jog akármiféle rosz hiszemü birtokos' jószágaiban száz évig tart, és ellent nem állhatván a' hosszúkorig tartó birtok' szine alatt tett kifogás kikerestethetik.

A' 24-ik czím a' királyi jognak, birtoknak, birtoki jognak (*jus possessionarium*), pusztának, teleknek, várnak, 's kastélynak, és tartozékoknak (*pertinentiae*) jelentését magyarázza, és egyszersmind előadja: hogy, jóllehet a' királyi jog a' királynak mindazon jószágokhozi jogát jelenti, mellyek királyi adomány alá akármiféle módon és czím

alatt tartoznak, a' magonszakadóknak és hívségteleneknek jószágai mindazáltal nem pusztán királyi jognak, hanem különösen magonszakadásnak vagy hívségtelenségnek czíme alatt szoktak felkéretni, és az illy adományhoz néha a' királyi jognak czíme csak hozzá mellékeltetni.

A' 25-ik czím. Hogy a' királyi jognak csalárd felkérője, ha a' jószágnak ura érvényes jogát bebizonyítja, a' felkért jószág örök becsűjébe marasztaltatik, valamint hasonló esetben az is, ki valakinek jószágát hívségtelenség' czíme alatt felkérvén, és az állított bűntettet be nem bizonyíthatván, perétől el nem állana.

A' 26-ik czím. Hogy ezen büntetésnek a' magonszakadásból tett felkérésekben, habár az egyenes örökös nélkül elholtnak oldalági atyafiai jogközösségöket bebizonyítanák, helye nincsen, sőt az illy adományos felkérését az oda mellékelt királyi jog mellett továbbá is védelmezheti.

A' 27-ik czím. Hogy olly jószágot, mellynek örökségét valaki perrel kereste ugyan, de perét be nem végezheté, annak magonszakadása által felkérni nem lehet. Továbbá hogy e' jogszabály: „pereket eladni nem lehet“, csak azt jelenti: hogy a' vevő a' megvásárlott pert 's keresetet nem folytathatja, hanem ezt csak az eladónak neve- és jogával teheti.

A' 28-ik czím. Hogy az adományi jószág azért, mert az ellentmondóknak az adományos egyezés szerint pénzt fizetett, eredeti természetét meg nem változtatja, 's pénzen vett jószággá nem válik.

A' 29-ik czím Ulászló' I-ső törv. 63. czikkét szóról szóra előadja.

A' 30-ik czím azon három pontot kijeleli, mellyekre nézve Ulászló ezen törvénye által országunk' régi szokását megváltoztatta.

A' 31-ik czím. Hogy, ha ki magát felkért királyi jog mellett valakinek perébe avatja, a' felek ellene mindjárt okleveleket előmutatni nem tartoznak; hanem ő köteles a' királyi jogot országunk' szokása szerint igazolni, kivevén ha a' bebizonyításban mind a' két fél megfogyatkoznék; melly esetben a' királyi jog helyet fogna.

A' 32—34-ik czímek az iktatásról: 1) Hogy minden adománynak, máskénti érvénytelensége alatt, költétől számított egy év' lefolyása alatt birtokba iktatással meg kell erősíttetnie — 2) Hogy a' „Mivel mi“ szavakkal kezdő iktató parancs' ereje egy egész évig, a' „Mondatik nekünk“

szavakkal kezdőké pedig csak 60 napig tart. — 3) Hogy ezen utóbbi parancs az adomány' valóságáról az eredeti adománylevélnek előmutatása nélkül bebizonyítást nem teszen; ellenben az előbbi arra önmagában is elegendő.

A' 35-ik czím. Hogy a' királyi helybenhagyás' levele is csak akkor teszen a' felvallás' valóságáról bebizonyítást: ha abba a' felvallás szóról szóra átírva vagyon.

A' 36 és 37-ik czímek. Hogy az új adományt vagy a' fejedelem' jogára, vagy az atyafiakra nézve lehet tekinteni, 's hogy az első tekintetben nem tételez fel más előre ment adományt, hanem csak azt, hogy a' felkérő vagy elődei a' jószágnak békes uradalmában voltak legyen, és hogy ekkor, ha királyi jog mellé nem lenne is csatolva, érvényes annyira, hogy azon jószág többé sem királyi jog, sem magonszakadás, vagy más czím alatt fel nem kérethető; ellenben hogy második tekintetben a' vérséges atyafiaknak, vagy leányágnak azon jószágokbóli kizárására az uj adomány soha sem elégséges, hanem ahhoz a' szerzésről szóló eredeti levelek szükségesek.

A' 38 és 39-ik czím. Hogy azok rokon vér-árulást követnek el, kik rokonaikat a' családi jószágokból új adomány vagy leányfiúítás által kiörökíteni mesterkednek, vagy azoknak rokonságát nyakasan tagadják, 's hogy ezen gonosz tett örök gyalázatot, szolgaságot, és jószágveszteséget von maga után, a' véráruló elárult rokonának szolgájává, 's jószága azévá leszen.

A' 40—50-ik czímek az atyafiságos osztályt tárgyalják. Jelesen:

A' 40 és 42-ik czímek. Hogy az uraknak és nemeseknek atyai és ősi jószágaik fiaik közt annyi egyenlő részekre osztatnak, a' mennyien vannak; az atyai ház mindazáltal külső birtokával együtt, vagy szegényebbekre nézve, a' nélkül a' legifjabb fiúnak hagyatik, azonban szükséges levén a' többieknek is közös költségen hasonló házat épiteni, kivevén ha az atyai ház igen nagy értékü levén, az ki nem tellenék; — melly esetben a' legifjabb fiútestvér, ha még kis korú, testvéreit a' ház' lelkiismeretes becsűjéből kifizetheti, másképp pedig azt magát osztályra bocsátni tartozik.

A' 42-ik czím. Hogy a' nemzetség' okleveleinek őrzése az öregebb fiútestvért illeti, ki mindazáltal az ország' rendes birái elébe idéztetvén

a' család' mindkét ági jószágait illető oklevelei' mását a' leánytestvéreknek kiadni, és osztály' idejéig testvérei ellen inditandó minden pereket közös költséggel vinni tartozik.

A' 43 és 44-ik czímek. Hogy az osztozó atyafiak osztály' alkalmával minden, habár rokonaik' nevének beiktatása nélkül nyert királyi adomány melletti, szerzeményeiket is, — azokról csak osztály előtt, és csak másoknak, nem pedig tulajdon gyermekeiknek javára szabad levén rendelkezniök, — közös osztály alá bocsátani tartoznak, ezen kénytelenség alól csak úgy menekülhetvén, ha az atyai jószágokból reájok jutó osztályrészökről teljesen lemondanak.

A' 45 és 46-ik czímek. Hogy a' testvérek közötti osztálynak nem per által, hanem királyi parancs mellett az illető vármegye' birái, vagy ha a' jószágok több vármegyékben elszórvák, egy itélőmester által kell véghezmennie, és hogy, ha ki az osztozó felek közől némelly követelt hiány miatt újonani osztályt kivánna, az csak per' útján, de mégis egyetlenegy ünnepnyolczadi szék alatt, nyerheti meg. Továbbá hogy illyetén új osztálykéréssel a' testvéreknek fiai is élhetnek, a' távolabbi osztályos atyafiak közt mindazáltal, vagy ha az osztály nagy vagy ősatyák' korában, és osztálylevél' kiadásával történt, annak máskép helye nem levén, mintsem ha bebizonyíttathatnék: hogy valamelly osztályos atyafi másikának osztályrészéből osztály után valamit hatalmasan elfoglalt, és akkor is csak hosszú per mellett. Végre hogy, ha az osztozó felek osztályrészeiket határjelek' felállitásával már elkülönözték, újonani osztályt semmi esetben sem kérhetnek.

A' 47-ik czím. Hogy a' testvérek közt megosztott jószágok, egyik testvér magonszakadván, 100, 200, vagy több évek után is a' többi osztozó testvérekre és maradékaikra szállanak; ellenben pedig az osztály után szerzett jószágok, valamint az ollyak is, mellyeket két vagy több nem rokon személyek királyi adomány által vagy más úton nyertek, magonszakadás' esetében királyi fiscusra esnek.

A' 48-ik czím. Hogy, ha egyik hites társ másikának nevét adományi vagy másféle szerzeményi levelébe iktatja, egyik fél örökös nélkül meghalván, illy szerzeményi jószága nem oldalági atyafiára, hanem fenmaradt hitestársára száll, és hogy illy esetben a' férj által szerzett

adományi jószág, ha az adomány nyilván mindkét nemre nem tétetett, nejének maradékainál csupán férfiágra három ló leend.

A' 49-ik czím. Hogy a' hívségtelenség' szennyjébe marasztaltnak jószágai, ha azokat kegyelmezés által visszanyeri, arra, kit bűntette előtt szerződés által testvérévé fogadott, többé nem háromlanak, hanem fiscusra szállnak.

Az 50-ik czím. Hogy, ha két testvérek leányaikat jószágaikban királyi felség által külön fiúsíttatják, egyik illy leány kihalván, jószága a' másikra nem háromlik, hanem fiscusra száll.

A' 51—56-ik czímek az atyai hatalmat fejtegetik. Jelesen

Az 51-ik czím. Hogy az atyai hatalom az atyának nemcsak tulajdon magzataira, hanem atyai hatalma alatt levő fiának gyermekeire is kiterjed, — hogy annak erejénél fogva a' fiúnak atyja' jószágairól akár élők közt akár végintézet által tett rendelkezése érvénytelen; ellenben pedig az atya annak erejével fiát, kihágásai megkívánván, feddéssel, veréssel, 's börtönnel büntetheti, szükség' esetében osztatlan jószágrészét elidegenítheti, őtet akárkitől visszaveheti, 's hadifogságba esvén maga helyett túszúl adhatja.

Az 52-ik czím. Hogy az atya már törvényes korra jutott fiát némelly esetekben osztályra kényszerítheti, jelesen: ha őtet nagyobb bántalommal illette, vagy valamelly bűntettről, király- vagy hazaveszélyeztetőn kivül, bevádolta, vagy élete ellen leselkedett, vagy gonosztevőkkel társalkodván vagyonát pazarlotta, vagy végre őtet, habár teheté, hadi fogságból ki nem váltotta.

Az 53 és 54-ik czímek. Hogy viszont a' fiú is némelly esetekben atyját osztályra szoríthatja; jelesen: ha az a' család' jószágait pazarolja, vagy pusztulásra jutni engedi, ha fiával ok nélkül kegyetlenűl bánik, ha őtet teljeskorúsága után házasodni nem engedi, ha őtet bűnre kényszeríti, vagy ha nekie a' házasságra lépést megengedte. Továbbá hogy ezen legutolsó esetben mind a' két félnek összeséges vagyona, a' fiúnak anyai jószágait kivevén, osztály alá vétetik; ellenben a' kénytelen osztálynak minden egyéb eseteiben annak tárgyát csak az atyának ősi vagyona teszi.

Az 55-ik czím. Hogy az esztelen fiúk atyai hatalom alól soha ki nem szabadulnak, meghalván pedig az atya legöregebb testvérjök' gondviselése alá jutnak.

Az 56-ik czím. Hogy az atyai hatalom jószág-osztály által szokott rendszerint megszűnni, rendkivül pedig az atyának gyámságróli intézkedés nélkül történt halála, vagy jószág-veszteségbe, 's főbenjáró itéletbe marasztaltatása, végre hadifogságba esése által.

Az 57—69-ik czímek a' jószágainkról örök elidegenítés általi rendelkezhetésünket tárgyalják. Jelesen:

A' 57-ik czím. Hogy minden országnagy, nemes, és birtokos ember mindennemü akár saját szolgálatjával akár tulajdon pénzén szerzett jószágairól és vagyonáról egész élete' fogytáig gyermekeinek akaratja ellen is szabadon rendelkezhetik, 's azokat teljes joggal elidegenítheti, és ha azokban gyermekei közt osztályt teszen, annál holta után megmaradni tartoznak. Továbbá hogy mind ezeknek az örökbe-fogadás vagy fiúsitás által nyert jószágokra nézve is helye vagyon.

Az 58 és 59-ik czímek. Hogy atyai vagy ősi jószágait senki, fia vagy jogközösséggel biró rokona' jogainak sérelmével, annak megegyezése nélkül érvényesen el nem idegenítheti, — hogy az illy jószágoknak elidegenítőik felvallásaiknak nagyobb erejére gyermekeiknek és testvéreiknek terheit is magokra vállalni szokták, és hogy az illy teherfelvállalások háromféleképen történhetnek: 1) pusztán, 's minden alapos ok nélkül, 2) némelly alapos oknál fogvást, például zálogos jószágok' visszaváltása, hitbér vagy leányi negyed' kifizetése, 's más, talán nagyobb hasznot hajtó, jószág' megszerzése végett, 3) végszükség' megkivántából, jelesen hogy a' felvalló fejét főbenjáró itélet alól megváltsa, vagy magát hadifogságból kiszabadítsa. Továbbá hogy az első rendbeli teher-felvétellel tett felvallás minden teherfizetés nélkül megerőtleníttetik, valamint a' másod rendbeli is, ha a' teherfelvállalás a' fiak vagy testvérek' nevének kijelelése nélkül történt; ellenben hogy a' fiak vagy testvérek' nevének kitételével tett teherfelvállalást csak a' felvalló egyén' összeséges birtoki jogai' közönséges becsűárának, sőt ha a' felvalló még életben volna, egész díjának is, lefizetése mellett lehet visszahúzni, és megsemmisíteni; végre hogy a' harmadik rendbeli teherfelvállalás semmikép vissza nem húzható, 's meg nem erőtleníthető, sőt az illy szükségbeni felvalláshoz, habár magonszakadásban levő által tétetnék, királyi megegyezés sem szükséges.

A' 60-ik czím. Hogy a' birtoki jogok' akár örök akár zálogi minden felvallásánál, a' szükségnek törvény-kijelelte két esetét kivevén, mindenkor szükséges azon rokonokat, kik az elidegenítendő jószághoz jogközösséggel bírnak, biróilag megintetni, kik a' jószágot az intetést tétető biró által meghatározandó közönséges becsűárának ugyanazon biró által kitüzendő napon teljesítendő lefizetése mellett magoknak megtarthatják, az intés' elmulasztásának esetében pedig a' vevőt királyi curia elébe idéztetvén a' jószágot szinte közönséges becsűárának letételével egy ünnepnyolczadi széken bevégzendő perrel magokhoz válthatják. Továbbá hogy a' jogközösséggel biró rokonok után elővételi joggal bírnak a' leányági atyafiak, és ezek után a' tő- és határszomszédok; de csak az egész felvallási pénzösszegnek, vagy a' jószág' örök becsűárának letétele, és általok tétetendő birói intés mellett, egyébiránt, ha ezen joguk megsértetnék, a' jószágot egy ünnepnyolczadi széken bevégzendő perrel ők is magokhoz válthatván.

A' 61-ik czím. Hogy, ha egyik testvér még osztatlan közös jószágot testvéreinek megegyezése nélkűl örökűl vagy zálogképen elidegenít, a' többi testvérek a' legelső ünnepnyolczadi széken tulajdon részeiket ugyan minden fizetés nélkűl visszanyerhetik, a' felvallóét pedig alaptalan felvallás' esetében ugyanannak közönséges becsűárával, okszerü felvallás' esetében pedig az 59-ik czímben kijelelt terhek' letételével magokhoz válthatják. Továbbá hogy ugyanezeknek helye vagyon akkor is, ha az atya mind magának mind fiainak ősi jószágrészeit azok' megegyezése nélkűl alaptalan felvallás mellett örökűl eladta, vagy elzálogította.

A' 62-ik czím. Hogy a' testvér testvérének, vagy a' fiú atyjának felvallását, ha az elidegenített jószágért kapott vagyonnal törvényes ellenmondás nélkűl él, többé vissza nem vonhatja. Továbbá hogy szinte azon felvallások is megdönthetlenek, mellyek per alatt levő jószágokról azok' egy részének átengedésével és másik részének megtartásával tétettek.

A' 63-ik czím. Hogy a' jogközösséggel biró rokonok' részére tett felvallások sem királyi helybenhagyást sem birtokba iktatást nem kivánnak, a' jogközösséggel nem birók' részére tetteket pedig, az örökvallásokat ugyan mindenkor, a' zálogiakat pedig, ha a' zálogpénz 50 forin-

tot felülhalad, iktatással erősíteni szükség, és pedig ha a' vevő birtokban nincsen, se abba a' felvalló által tettleg be nem helyeztethetik, egy év' lefolyása alatt, és hogy ezen év királyi helybenhagyást kivánó felvallásokban nem a' felvalló, hanem helybenhagyó királyi levélnek költétől, sőt örökbe-fogadásokban az örökbe-fogadónak halála' napjától számíttatik, — az illy örökbe-fogadás' helybenhagyásához netalán csatolt királyi jogra mindazáltal minden esetben a' levél' költétől számított egy év alatt szükség levén az iktatást megtétetni.

A' 64 és 65-ik czímek. Hogy a' királyi megegyezés (*Consensus Regius*) által a' szent korona reája örökösödés' utján háramlandó jószágokhozi jogának önkényes átengedése értetik, 's hogy ennek szüksége I. Lajos' korában vette eredetét, minthogy annak országlása előtt minden országnagy, nemes, és birtokos ember magonszakadásának esetében is minden királyi megegyezés nélkűl rendelkezhetett. Továbbá hogy a' királyi helybenhagyás magonszakadó által tett minden örökvallásnak erejéhez, sőt a' zálogvalláséhoz is, ha a' zálogpénz a' jószág' közönséges becsűárát meghaladja, szükségképen megkivántatik; ellenben pedig a' jogközösséggel bírók' részére tett felvallásokban arra szükség nincsen.

A' 66-ik czím. Hogy a' testvéri örökbe-fogadás csak örökös' nem létében és királyi megegyezés' hozzájárultával lehet érvényes, és hogy azt az örökbe-fogadónak magonszakadása' napjától számított egy év alatt törvényes iktatással erősíteni szükséges.

A' 67-ik czím. Hogy valamelly jószágnak uradalma valakit kétféleképp illethet, t. i. vagy valóságos birtokban lételi, vagy pedig örökösülési joggal, millyennel például a' legközelebbi ágon levő két rokon egymás' jószágaira nézve kölcsönösen bír, és hogy ennek erejével az illy rokonok közől egyik örökös nélkűl kihalván, a' másik annak jószágait, — kivevén ha az osztály elődeik között olly régen történt volna, hogy többé származásuk' közössége sem tudatnék, — minden per és birói iktatás nélkűl átveheti, annak özvegyét és leányait egyébiránt minden szükségesekkel a' jószágok' mennyiségéhez képest haláluk, vagy ha férjhez mennének, férjhez menetelökig ellátni, és ezen esetben őket illőleg kiházasítani, és az özvegynek azon túl hitbérét is hozományával együtt kiadni köteles levén. Végre hogy mindezeknek a' testvéri örökbe-fogadásokban is helye vagyon.

A' 68-ik czím. Hogy, ha ki örökösödés' jogán mást illető jószágnak birtokát erőszakosan vagy máskép]) magának tulajdonítaná, azt az örökösülés' jogával biró abból egy egész év' lefolyása alatt erőhatalommal kivetheti; egy évnek lefolyta után mindazáltal azt tőle csak rövid idézés vagy értesités melletti perrel veheti el, mellyben egyébiránt az erőszakos elfoglaló, mintha a' jószágot tulajdonosa' kezéből foglalta volna el, főbenjáró itéletbe marasztaltatik. Továbbá hogy egy év alatt hasonló erőhatalommali visszafoglalással élhet az is, ki valamelly hoszszabb ideig birt jószágának birtokából erőszakosan kivetteték.

A' 69-ik czím. Hogy, ha e' záradék: „semmi jogot fen nem tartván" valamelly örökvallásba betétetik, a' jószágszerző kihalván, a' felvallott jószág fiscusra száll; ellenben ha ezen záradék kimaradott, a' felvalló félre visszatér.

A' 70—73-ik czímek a' jószágcseréről értekeznek. Jelesen:

A' 70-ik czím. Hogy a' jószágcsere békeségesb birtoklás vagy nagyobb haszonvétel végett hozatott be, 's hogy ugyanazért hasznos jószágcserét minden birtokos ember gyermekei vagy rokonai' ellenmondásával is szabadon tehet, és hogy a' cserébe kapott jószágban mindazok örökösödnek, kik a' cserébe adottban örökösülendők valának.

A' 71-ik czím. Hogy, ha jószágcserének palástja alatt csalárdúl örök eladás történt, az illető rokonok pert indítván, a' jószág közönséges becsűárának letétele mellett egyetlenegy ünnepnyolczadi szék alatt nekiek itéltetik.

A' 72-ik czím. Hogy a' cserevallónak örököse, ha a' cserében kapott jószág' haszonvételével ellenmondás nélkűl él, a' cserevallást többé fel nem forgathatja.

A' 73-ik czim. Hogy, ha ki férfi ágra szálló jószágot adott cserébe, habár a' cserébe kapott nagyobb jószág' értekének kiegyenlitésére némi pénzt felül fizetett is, mégis az egész cserébe kapott jószág örököseinél egyedűl férfi ágra szálló leend, 's a' leányok csupán a' felül fizetett pénzből nyernek osztályrészt.

A' 74—77-ik czímek a' szavatosságot fejtegetik. Jelesen:

A' 74-ik czím. Hogy, ha ki csere vagy másféle örökvallásban szavatosságot magára vállalván, védenczét jószágának birtokában a' törvényes megtámadók ellen meg nem tarthatná, őtet a' különös kötésekkel

történt felvállalás' esetében ugyanannak tartalma szerint, az átalánosan történt szavatossági felvállalásokban pedig más egyetérő ingatlan jószággal, jelesen cserevallásokban ugyanazzal, mellyet cserében kapott, ha még megvan, tartozik kármentesíteni.

A' 75-ik czím. Hogy törvényes megtámadókon csak a' per' utjával élők értetnek. Továbbá hogy a' szavatost kötelességének teljesítésére az ügynek elitéltetése előtt törvénybe idézni szükséges.

A' 76-ik czím. Hogy a' szavatos határperekben védenczét a' másnak itélt határszélekre nézve csak akkor köteles kármentesíteni, ha magát világos szavakkal úgy kötelezte: hogy őtet ugyanazon határvonalokkal fogja birtokban megtartani, mellyekkel ő maga a' jószágot bírá.

A' 77-ik czím. Hogy a' szavatosság' felvállalása mindig csak más törvényes megtámadókra vonatkozván, annak teljesíthetlensége a' felvallónak jószága' visszavételére alapúl nem szolgál.

A' 78 és 79-ik czímek az elidősítést tárgyalják. Jelesen előre bocsátván annak ismertetését előadják: hogy az elidősítés elfoglalt vagy elidegenített királyi ingatlan javakban 100, egyháziakban 40, nemesiekben 32, város-polgáriakban 12, a' hatalmaskodó tettekben és függő perekben 32 évek, a' jobbágyi földekben pedig egy év és nap' lefolytával telik be, 's hogy az osztályos atyafiak közt birtoki jogaikra, 's általok teendő hitbér és leányi negyed' fizetésére nézve elidősítésnek helye nincsen, valamint némi értelemben a' határigazitásokban, és zálogos jószágokban sem. Továbbá hogy az elidősités' évei hadifogságban levők, és számüzött atyát külföldre követő fiak ellen nem folynak. Végre hogy az elidősitést per-indítás nélkűl is ellenmondási levelek által ki lehet zárni.

A' 80—83-ik czímek a' zálogos jószágokról értekeznek. Jelesen a' zálogi birtokosok' uzsoráskodása ellen némelly keserű kikeléseket előre bocsátván, előadja a' szerző: hogy a' zálogba-vevő a' zálogba-adók ellen, ha a' zálogczímet örök felvallás által meg nem változtatták, habár a' zálogos jószágot időközben királyi jog' czime alatt felkérte is, elidősitéssel soha sem élhet; de ellenben a' zálogba-adó azt régi záloglevelek ellen foganatosan használhatja, azon esetet kivevén, ha a' zálogba-vevő azt bebizonyíthatná, hogy a' zálogba-adó őtet a' követelt zálogos jószágok' birtokából erőszakosan vagy másképp jogtalanúl kivetette. Továbbá

hogy senkinek sem szabad jószágát közönséges becsűárán felül, abba értvén mindazáltal nem a' belső teleknek, hanem külső tartozékainak becsűjét is, elzálogítani, és ha ki azt tenné, önmaga ugyan a' jószágot csak az egész zálogpénznek lefizetésével válthassa vissza, fiai vagy rokonai ellenben azt a' jószág' közönséges becsűjének letételével is megtehessék.

A' 84—87-ik czímek a' határjelekről szólanak. Jelesen:

A' 84-ik czím. Hogy első királyaink valamelly birtokot valamelly királyi vártól elszakasztván és elajándékozván egyszersmind határjelekkel is elkülönözék, továbbá hogy időjártával ugyanazon egy birtoknak határai közt több faluk, és pedig sokszor új határjelek' felállításával támadtak, végre hogy illy határjel-felállitások néha testvéri osztályok' alkalmával is történtek, 's hogy ezen különbféle határok iránt azután sok perek támadni kezdének.

A' 85-ik czím. Hogy érvényes határlevelek' erejével a' birtokoknak határától elszakasztott részecskék, ellent nem állhatván akármelly elidősitésnek kifogása, visszacsatoltathatnak, a' birtok' határai közt idővel támadt faluk mindazáltal sem el nem foglaltathatnak, se meg nem semmisíttethetnek.

A' 86-ik czím. Hogy a' törvényesen költ határlevelek ugyan teljes erejűek, a' „Mondatik nekünk" szavakon kezdőknek mindazáltal, több így költ hamis levelek levén forgásban, csak akkor adatik hitel, ha a' felperes bebizonyítja: hogy az érdeklett birtokot a' levélben kijelelt határjelekkel valóban bírta.

A' 87-ik czím. Hogy olly esetben, midőn valamelly határúl szolgáló víz folyását megváltoztatván, másnak földére tér, a' folyónak előbbi ura annak minden haszonvételeit továbbra is megtartja, valamint szinte az illy vízfolyás' megváltozása által elszakasztott erdők és másféle földek is előbbi uraikéi maradnak. Továbbá hogy az illy vízfolyása' változásainak, és általok okoztatni szokott károknak megelőzésére sarkantyúkat, és védelmező gátokat szomszédunknak birtokában is építeni szabad.

A' 88—92-ik czímek a' leányi negyed' jogát magyarázzák. Jelesen:

A' 88-ik czím. Hogy a' leányi negyed' joga olly birtoki jog, melly

a' leányoknak atyjok' örökségi jószágából tőle történt nemzetésök' jeléűl nem örökösen, hanem megválthatólag vagyon rendelve.

A' 89-ik czím. Hogy a' leányi negyed (*quartalitium*), akárhány legyen valamelly országnagynak vagy nemes atyának leánya, mindenkor birtoki jogai' negyed részének készpénzben egyszer fizetendő közönséges becsűi árát teszi, a' jószágoknak örökjoga mindenkor a' fiak és örökösök mellett maradván. Továbbá hogy leányi negyedét mindenik leány külön kérheti, és az örökösöknek óvakodniok szükség, hogy egyik leánynak annyit ne fizessenek, mennyit többeknek fizetniök kell.

A' 90-ik czím. Hogy, ha egyik leánynak leányi negyede per nélkűl kifizettetett is, a' másik mégis az atyai jószágnak férfi vagy mind két ágra szállása iránt perre kelhet.

A' 91-ik czím. Hogy hajadon, habár teljes korú, leányok könynyelműségök miatt önmagoknak vagy utódaiknak és rokonaiknak sérelmével örök- vagy zálogvallásokat nem tehetnek, sem testvéreik' gyámságához nem bocsáttatnak.

A' 92-ik czím. Hogy, mint már fennebb mondatott, a' hajadonok egész férhez menő korukig megmaradnak az atyai házban és jószágokban, 's azokból illendő kiházasítást kapnak.

A' 93—109-ik czímek a' hitbérről, menyekzői vagyonról, és más özvegyi jogokról értekeznek. Jelesen:

A' 93-ik czím. Hogy hitbér nálunk az, mi a' feleségnek elhálásáért adatik; menyekzői vagyon (*Res paraffernales*) pedig mind azon ingó vagyon, mit az asszony eljegyzése vagy menyegzője' alkalmával férjétől, szülőitől, vagy mástól akárkitől kap. Továbbá hogy hitbér a' férjnek birtoki jogaiból állapotjához képest jár, jelesen hogy hitbér' fejében országbárói hivatalt viselő országnagy hitvesének 100, más országnagyénak, vagy 50 jobbágytelkes nemesének 50 nehéz gíra, más kisebb birtokú nemesének pedig birtoki jogainak közönséges becsűi ára jár, a' földek, erdők, és más belső telken kivűli tartozványok mindazáltal a' becsűből kihagyatván. Továbbá hogy az asszony meghalván, hitbérét legközelebbi rokona követelheti.

A' 94-ik czím. Hogy valóságos országbárók' nevezete alatt azok értetnek, kiknek neveik királyaink' törvény- és másféle leveleik' végén

elősoroltatni szoknak, úgymint: a' nádor, az országbirája, a' dalmácziai, horvátországi, és slavóniai bán, az erdélyi vajda, a' zörinyi bán, a' királyi és királynéi tárnokok, ajtónállók, pohárnokok, asztalnokok és lovászok' mesterei, 's a' temesi és pozsoni grófok.

A' 95-ik czím. Hogy a' hitbér' fizetésének részint készpénzben, részint piaczon eladható ingó vagyonban például állatokban kell történnie, 's hogy jelesen kész ruhák vagy sánta marhák fizetés' fejébe nem adathatnak.

A' 96-ik czím. Hogy a' nő első férjétől egész, másodiktól fél, harmadiktól egy negyed, negyediktől egy nyolczad hitbért kap, és így tovább. Továbbá hogy a' nő hitbérét férjének birtoki jogaitól, mellyekbe átviteték, kapja.

A' 97-ik czím. Hogy anyjának és nagy-anyjának hitbéreit ugyanazon egy személy nem keresheti, hanem anyjának leányi negyedét és nagyanyjának hitbérét együtt keresnie lehet; valamint anyámnak is tulajdon leányi negyedét és anyjának, nem pedig nagyanyjának hitbérét kell keresnie, mert nagyanyja' hitbérének keresete azon család' tagjait illeti, mellyből nagyanyja származott.

A' 98-ik czím. Hogy a' férj gyermektelenűl és végintézet nélkül meghalván, minden ingó javai özvegyére szállanak sőt míglen férjének nevét viseli, annak nemes lakából és birtoki jogaiból sem zárathatik ki, szabad levén mindazáltal férje' örökösének azon esetben, ha a' megholtnak laka jeles kastély volna, nekie más kástélyt, vagy több kastély nem levén, más nemes házat özvegyi lakásúl rendelni, sőt ha a' jószágok' jövedelmei özvegyi illetőségeit sokkal felülmulnák, tőle a' jószágoknak felesleges részét is törvény' útján elvenni. Továbbá hogy, ha az özvegy férjhez menne, előbbi férjének örököse őtet hitbérének kifizetésével annak minden jószágaiból szabadon kirekesztheti.

A' 99-ik czím. Hogy azon esetben, midőn az özvegyet hagyó fél testvéreivel és gyermekeivel osztozatlan állapotban halt meg, szükség legyen először a' férjnek minden ingó javakból járó részét testvéreinek részétől osztály által elkülönözni, és azután a' férjnek részét, — kivevén kocsis lovait és drágább öltözetét, mellyek külön özvegyét, és a' fegyvereit, mellyek osztály nélkül fiait vagy testvéreit illetik, — özvegye és osztozatlan gyermekei közt egyenlő részekben felosztani.

A' 100-dik czím. Hogy a' nő, ha újra férjhezmenne is, hitbérétől és menyekzői vagyonától meg nem fosztathatik, sem azt megholt férjének gyermekeivel osztályra bocsátani nem tartozik. Továbbá hogy a' nő gyermek és végintézet nélkül elhalván, menyekzői vagyona atyjára vagy közelebbi rokonaira száll. Végre hogy a' jegyes, ha mátkája jegybenjárta alatt meghal, az általa nekie ajándékozott holmikat, vissza nem veheti; de ellenben hogy mindezek nála maradnak, ha mátkája már elhálás után gyermek és végintézet nélkül elhal.

A' 101-ik czím. Hogy a' férjnek szerzeményi ménese, ha 50 főre nem megyen, özvegye és gyermekei közt egyenlő osztályra bocsáttatik; ellenben a' több darabra menő vagy ősi ménes, fiaira vagy örököseire száll, szerzeményi méneséről mindazáltal, valamint az ősinek reá eső részéről is végintézetet szabadon tehetvén. Továbbá hogy az illy ménesi lovak hitbérek és leányi negyedek' fizetésére rendeltetvék, melly terhet az örökösök viselik, kik azon túl a' leányokat, ha atyjok' halála után annak ingó javaiból részt nem kaptak, kiházasítani is tartoznak.

A' 102-ik czím. Hogy a' nő férjének házasság alatt örökjoggal, habár pénzen szerzett birtoki jogaiból, ha nevét férje' szerzeményi levelébe be nem iktattatá, osztályrészt nem kap, hanem, mint fennebb mondaték, csak azoknak birtokában özvegysége alatt maradhat; ellenben férjének akár házasság alatt akár azelőtt szerzett minden zálogos jószágaiban, nevének záloglevélbei iktatása nélkül is, annak osztatlan gyermekeivel ingó javak' módjára osztozik.

A' 103-ik czím. Hogy a' nő hitbérét a' férje által elzálogított birtoki jogok' birtokosán is megveheti, kinek azután az a' jószág' visszaváltásakor megtéríttetik.

A' 104-ik czím. Hogy a' férj gonosztettéért birtoki jogait elvesztvén, nejének hitbérét az is, kire a' jószágok szállanak, megadni szinte köteles.

A' 105-ik czím. Hogy a' nő házasság-törésért férjétől elválasztatván hitbérét ugyan elveszti, menyekzői vagyonát mindazáltal megtartja, 's azt, ha illy büntettéért törvény' utján feje vétetnek, rokonai is férjétől visszavehetik. Továbbá hogy, ha a' férj nejének tudtára jött első hitszegését elengedte, a' nő hitbérét visszanyeri 's férje további hitszegéseiért többé fejét nem kérheti.

A' 106 és 107-ik czímek. Hogy a' nő férjétől közöttök létező, de előttök tudva nem levő, negyed izigleni rokonság vagy sógorság miatt elválasztatván, férjén mind hitbérét mind menyekzői vagyonát követelheti, 's az általok elválasztásokig nemzett gyermekek vagyonaikban törvényes ágybeliek gyanánt örökösödnek; ellenben ha a' köztök levő akadályt tudták, gyermekeik, habár azokat a' pápa megtörvényesítené, jószágaikban nem örökösülnek, és a' nő hitbérét vesztvén, férjétől csak menyekzői vagyonát kérheti vissza.

A' 108-ik czím. Hogy a' törvényes ágybeli gyermekeknek és más örökösöknek sérelmével nemcsak a' pápa, hanem a' fejedelem sem tehet gyermektörvényesítést.

A' 109-ik czím. Hogy, jóllehet a' nők hitbéreiket elengedni rendszerint jószágaik' öregbitése vagy javítása' tekintetéből vagy lelki üdvökért teendők miatt szokták, mindazáltal azt ezen okok nélkül is tehetik, csak hogy arra ijesztés és félelem által ne vétessenek, melly esetben tettöket visszavonhatnák, és megerőtleníthetnék.

A' 110-ik czím tanítja: hogy a' férj nejének, és a' nő férjének jószágait örökös joggal érvényesen felvallhatja, csakhogy azt rokoninak jogsérelme, 's minden erőszak vagy ijesztés általi kényszerítés nélkül tegye; a' közöttök teendő zálogvallások mindazáltal, hacsak a' zálogért adott pénznek vagy más értéknek átadása világosan be nem bizonyíttatik, teljesen érvénytelenek.

A' 111-ik czím, előre bocsátván az emberkornak tökéletesre és tökéletlenre, és ennek törvényesre és törvénytelenre osztását, előadja: hogy a' törvénytelen korúak másokkal nem perlekedhetnek, ellenben a' törvényes korúak 12-ik évökben már ügyvédet vallhatnak, a' 16 éves fiúk adósság és zálog, a' 18 évesek arany, ezüst és más ingó jószágok, a' 24 évesek ingatlan vagyonaik felett is rendelkezhetnek, 's a' leányok 14-dik évökben a' 16 és 18 éves fiúkkal, és 16-ik évökben a' 24 évesekkel egyenlő joggal bírván, és férjhezmenetelök előtt tett örök vallásaikat, ha azokra kényszerítés által vétettek, férjhez-menetelök után szabadon visszahúzhatván.

A' 112—132-ik czímek a' gyámságról értekeznek. Jelesen:

A' 112-ik czím. Hogy a' gyámság annak védelmére jog szerint adott vagy engedett hatalom, ki magát tökéletlen kora miatt nem vé-

delmezheti, 's hogy háromféle, t. i. törvényes, végintézeti, és adás általi lehet, és hogy a' leányok könnyelműségök miatt férjhez-menetelökig mindig gyámság alatt állanak.

A' 113-ik czím. Hogy törvényes gyámság, az atya halván előbb meg, az anyát, és ha ez halna előbb meg, az atyát illeti, és pedig még akkor is, ha az anyai jószág nemesi, és az atya nemtelen. Továbbá hogy az anya férjhez- menvén, az atyai javak' védése tőle a' közelebbi jogközösségü testvérre átmegyen.

A' 114-ik czím. Hogy az atya, gyanútalan rokona nem levén, végintézete által gyámot és pedig nemcsak már létező, hanem halála után születendő gyermekeinek is rendelhet.

A' 115-ik czím. Hogy törvényes és végintézeti gyámság' hiányában az adás általi, máskép fejedelmi vagy pártfogói gyámság foglal helyet, 's hogy a' gyámnok-adás országlási hívatalánál és örökösödési jogánál fogvást fejedelmünket illeti, általa alkalmas, 's az árvának jószágaira nem ásitozó, az árvával ugyanazon vármegyében lakó, 's nem pazarló gyámnok levén rendelendő. Továbbá hogy a' gyámnok a' megyének grófja, algrófja, vagy legalább két szolgabirája, és azon esetben, midőn az árvajószágok több vármegyékben fekszenek, az ország' egyik rendes birája vagy annak helyettese előtt árvái' vagyonáról lajstromot késziteni, hivatala bevégződvén számot adni, és a' rosz gazdálkodás által elpazarlottat megtériteni tartozik.

A' 116-ik czím. Hogy a' gyámság' terhe a' jószágokbani örökösödés' rendét követvén, végintézeti gyám' nemlétében a' gyámság a' férfiági atyafiakat, és ezek' nemlétében, ha az árva-jószágok világosan mindkét ágra szállók, a' leányágiakat, örökösödési joguk' rende szerint, illeti.

A' 117-ik czím. Hogy, ha tökéletes korú férfiági atyafi nem létezvén, a' gyámság leányági rokonra jutna, ez azt a' férfiági rokonnak, mihelyest tökéletes korát eléri, tüstént átengedni köteles. Továbbá hogy a' férfiági atyafi néha, ha t. i. az árva-jószágok pusztulásnak kitéve vannak, tökéletes kora előtt is gyámságviseléshez bocsáttatik.

A' 118-ik czím. Hogy a' férfiági rokonság (*Agnatio*) egy fajtája a' rokonságnak (*Cognatio*), mint nemnek, 's hogy e' tárgyban a' rokonok (*cognati*) csupán leányágiak' jelentésében vétetnek.

A' 119 és 120-ik czímek. Hogy a' végintézeti gyámság, ha alkalmas egyedekre az atyafiaknak alapos oknál fogvásti kizárásával ruháztaték, megelőzi mind a' törvényes mind az adás általi 's pártfogói gyámságot. Továbbá hogy a' király' megegyezésével örökbe-fogadottak a' gyámságban férfiági rokonok gyanánt megelőzik a' leányági vérséges rokonokat.

A' 121-ik czím. Hogy a' férfiági rokonok négy oknál fogva nem bocsáttatnak gyámsághoz: 1) Ha főbenjáró itélet alá estek, míglen az alól nem szabadúlnak. — 2) Ha jószágaikat alapos ok nélkül elidegenítették, — 3) Ha magokat másnak hatalma alá vetették, vagy vettetni engedték. — 4) Ha hívségtelenség' szennyje vagy más törvény'gyalázata alá estek, vagy levelesítettekké lettek.

A' 122-ik czím. Hogy gyámság' felvállalása alól következő okokból mentetheti fel valaki magát: tulajdon gyermekeinek sokasága, lakának távulsága, jószágainak több vármegyékbeni fekvése, katonai állapotja, közhívatala, gyógyíthatlan betegsége, irástudatlansága, hatvan évet meghaladó öregsége, 24-ik év alatti kora, és az árvák' atyjával létezett vagy az árvákkal magokkal létező ellenségeskedése miatt.

A' 123-ik czím. Hogy a' gyámok híven tartoznak hivatalaikban eljárni, és hogy a' gyanuságba esett gyámok nemcsak elmozdíttatnak hívatalaiktól, hanem az árvák' vagyona megröviditésének kétszeres megtéritésébe, sőt ha hívtelenségök azoknak személye vagy birtoki jogaik iránti peröket illette, örök gyalázatba is marasztaltatnak. — Továbbá hogy a' gyámok következő okoknál fogva esnek gyanúság alá: ha tulajdon vagyonukat pazarolják, hogy árváikat illő élelemmel és ruházattal el nem látják; ha velök ok nélkül roszúl bánnak, ha őket jó erkölcsre nem tanítják, vagy önmagok rosz erkölcsűek; ha nagyon szegények, ha az árvák ellen ellenségeskedéssel vannak vagy szülőik ellen azzal voltanak, 's ha az árvák' jószágaira ásítoznak.

A' 124 és 125-ik czímek. Hogy a' gyanús gyámot akárki atyafi nem atyafi, férfi vagy asszony, 's maga az árva is, ha már 12-ik évét elérte, bevádolhatja, 's hogy a' bevádolás törvényszéktartás' idején kívül is a' királyi felség előtt megtétethetik, ki annak, habár kezest állítana magáért, az árvajószágok' kezelését azonnal megtiltja, és a' per' elitéléseig más alkalmas kezekre bízza. Továbbá hogy az atya már törvényes

korra jutott fiának, annak megegyezése nélkül, gyámnokot nem rendelhet, sőt annak megegyezésével is többé nem gyámot, hanem csak gondviselőt nevezhet, a' megtébolyodott fiúk mindazáltal mindig gyámnokság alá tartozván. Végre hogy a' gyámnokok szükség' esetében, főképen az árvák' élelme azt megkivánván, adósságokat tehetnek, sőt a' szükség' mivoltához képest árváik' jószágairól is rendelkezhetnek, azokat mindazáltal el nem idegeníthetvén.

A' 126 és 127-ik czímek. Hogy a' gyámnokok árváik' korvizsgálati levelének (*Literae Revisionales*) erejével árváiknak mindennemü ügyeikben és pereikben akár az országnak rendes birái akár más birák előtt eljárhatnak, személyökben mindent előadhatnak, sőt ha a' pernek rosz kimeneteletől méltán félni lehetne, azok' hasznára perbeli egyezésre is léphetnek; ellenben az árvák gyámnokaiknak tudta és megegyezése nélkül érvényes felvallásokat nem tehetnek, valamint ügyvédet sem vallhatnak, és hogy ezt törvényes koruk' eljöttével sem kell tenniök. Továbbá hogy az árvák' kora' vizsgálatának országunk' rendes birái vagy azoknak itélőmesterei, avagy hiteles káptalanok vagy conventek előtt, és korvizsgálati levél' kiadásával kell véghezmennie.

A' 128-ik czím. Hogy az árvák, ha melly örök vallásokat birtoki jogaikról tettek volna, azokat mint gondolatlanúl tetteket korvizsgálati levelök mellett tökéletes koruk' eljöttéig országunk' valamelly rendes birája vagy annak itélőmestere, avagy valamelly hiteles káptalan vagy convent előtt visszahúzhatják, és ezt megtevén 32 év' lefolyása alatt tulajdon felperességök alatt megtámadhatják. Továbbá hogy, ha illy tökéletlen korukban tett örök vallásaikat tökéletes koruk' eljöttéig vissza nem vonták, azok tökéletes korukban tettek gyanánt tekintetnek.

A' 129—132-ik czímek. Hogy a' törvénytelen korú árvák, kivevén ha melly perek már szülőik ellen megkezdettek, vagy ha az ő részökről olly jószágban tett iktatásra nézve, mellynek birtokában nincsenek, ellenmondás tétetett volna, törvényt állani nem tartoznak, sőt ha hatalmaskodási perbe olly előadással vonatnának, hogy a' hatalmaskodó tett őáltalok vagy megbízásokból követtetett el, a' felperes díjaik' lefizetésébe is marasztaltatik. Továbbá hogy egyébiránt az illy árvák ellen indított hosszú folyamú per egészen alá nem szállíttatik, hanem csak törvényes korukig elhalasztatik, és hogy ugyanez történik az olly pe-

rekben nekiek itélt eskületételre nézve, mellyekben a' fenmondottak szerint felelni kötelesek.

A' 133-ik czím előre bocsátván, hogy a' birói becsű kétféle, t. i. közönséges, és örökbecsű, és hogy ez tízszer annyit teszen mint amaz; előterjeszti egyenként az ingó és ingatlan jószágoknak közönséges becsűjét, valamint azt is, hogy egy ekényi föld 150 királyi mértékü holdból, és egy hold hosszában 72, szélességében pedig 12 királyi rőfből áll; végre oda mellékel egy vonalt, melly tizenhatszor véve egy királyi rőföt teszen.

A' 134-ik czím előadja a' közönséges becsűnek szabályait, jelesen: 1) Hogy az itéleti terhek, vagyis birságok' fizetésében mind a' barmok, mind a' földek és birtoki jogok becsűbe vétetnek. — 2) Hogy leányi negyedek' fizetésében, 's elzálogított, örökűl eladott, vagy büntett miatt itélet által másra átszállított jószágoknak magához váltásában minden, mi a' helységben vagy azon kivűl vagyon, oda értvén a' templomokat, klastromokat, és jobbágyok' irtás-földeiket is, és egyedül a' barmokat, és a' megnépesített jobbágy telkekhez tartozó szántóföldeket és réteket kivevén, becsű alá tartozik. — 3) Hogy hitbérek' kifizetésében csak az, mi a' helységben vagyon, t. i. a' nemes curiák, és jobbágyi megnépesített és elhagyott belső telkek, ellenben pedig akkor, midőn az özvegységben maradott nőnek hitbére jószágokban kiszakíttatik, nemcsak ezek, hanem a' helységen kivüli javak, ugymint földek, erdők, gyümölcsösök, kaszálók, és malmok is, mennyire nekie átadatnak, becsű alá vétetnek. — 4) Hogy adósságok vagy károk' megtérítésében, 's patvarkodás, nyelvváltság, széksértés és más illy büntetések' fizetésében közönséges becsű nem tétetik, hanem minden valóságos árán adatik át a' nyertesnek. Végre — 5) Hogy határjárásokban a' per alatt levő földek, erdők, szőlők, 's rétek csak azért vétetnek közönséges becsű alá, mert a' nyertes fél annyi nemesnek esküjével tehetendi magáévá a' peres tájékot, a' mennyi girára közönséges becsűje megyen.

II-ik Rész.

Az 1—17-ik czímek. Előre bocsátván Verbőczy az első czímben azt, hogy minekelőtte e' résznek tárgyához, a' perlekedés, 's itéletek' magyarázatához fogna, mivel abban az ország' rendeleteinek többször elő kell

fordulniok, azért előbb arról szóland: hogy mikép kell a' fejedelem és ország' decretumait venni, és honnét vette legyen a' keletben levő törvényszéki szokás kezdetét. Jelesen előadja:

A' 2-ik czímben: 1) Hogy az országnak azon közrendeletei, mellyek későbbi törvény által teljesen eltöröltettek, p. o. a' nádori gyülések, jövendőben helyet nem foglalhatnak ugyan, a' szerintek indított perekben mindazáltal még az előbbi mód megtartandó, kivevén ha nyilván ellenkező volna rendelve. — 2) Hogy az olly régi törvények, mellyeknek egy része eltöröltetett, más része megerősíttetett, megerősített részökre nézve megtartandók, valamint szinte 3) az új törvények, és 4) az új törvényekben elhallgatott régiebb törvények is, kivevén ha azokat a' népnek ellenkező szokása eltörlötte volna.

A' 3-ik czímben. Hogy a' keresztény hitnek felvétele és királyi méltóságnak behozatala előtt nálunk a' törvényhozó hatalom a' népnél volt, ezen változások által pedig ezen hatalom az országló, adományzó, és itélő hatalmakkal együtt a' szent koronára, és azzal megkoronázott fejedelemre szállott, 's hogy a' fejedelem mindazáltal pusztán tulajdon hatalmából törvényt nem adhat, hanem csak a' nép' tetszésének rendeletéhezi járultával, és hogy viszont néha a' nép is a' haza' közjavára némelly határozatokat hoz, és azokat a' fejedelemnek irásban benyújtja, mellyeket ha az elfogad, szinte törvénynyé válnak, és hogy az illyen mind két rendbeli határozatok fejedelem' rendeleteinek és néha, ország' decretumainak 's törvényleveleinek neveztetnek.

A' 4-ik czímben. Hogy „nép" nevezete alatt tágasb értelemben ugyan átalánosan mind a' nemesek mind a' nemtelenek, szorosabban pedig csak a' főpapok, országnagyok, és nemesek értetnek, a' nemtelenek külön köznép, 's porság (*plebs*) névvel jeleltetvén.

Az 5-ik czímben. Hogy a' törvény mind a' fejedelmet magát, mind annak alattvalóit, sőt az országunkban létező külföldieket is kötelezi; ezeket azonban, ha a' törvénynek hozatalakor hazánkban nem voltak, nem kihirdetése' napjától kezdve, hanem egy, vagy ha áthágása kárt vagy büntetést vonzana magával, három hónap után.

A' 6-ik czímben. Hogy azon szokásunk, mellyel törvényszékeinkben élünk, eredetét 1) fejedelmeinknek, jelesen sz. István, sz. László, II. András, I. Lajos, Zsigmond, Albert, Mátyás, és II. Ulászló kirá-

lyainknak törvényleveleiből, 2) fejedelmeinknek kiváltsági leveleiből, és 3) országunk' rendesbiróinak itéleteiből és itélőleveleiből vette; különösen pedig hogy azon törvényszéki eljárást, mellyet pereink' kezdetében, folytatásában, meghányásában, és bevégzésében, némelly határidőknek későbbi törvények általi megváltoztatásával, követünk, közvélemény szerint, Károly király Francziaország' határaiból hozta be.

A' 7-ik czímben. Hogy a' kiváltság (*Privilegium*) fejedelem által néha közjog ellen engedett jótétemény, 's hogy vagy átalános (*Generale*), egész közönséget, vagy különös (*Speciale*), egyes személyt vagy családot érdeklő lehet.

A' 8-ik czímben. Hogy a' kiváltságot az országnak későbbi köz törvénye csak akkor törli el, ha abban a' kiváltságnak eltörültetése nyilván megemlíttetik, máskép nem.

A' 9-ik czímben. Hogy a' privilegiom, mennyire fejedelmünk' merő hatalmának kifolyása, és senki' jogát nem sérti, mindenkor érvényes; ellenben a' mennyire valakinek jogára nézve sérelmes, megerőtleníttetik.

A' 10-ik czímben. Hogy a' piacz-, vásár-, vagy rév-pénzvételi privilegiom kétféleképen lehet másnak illy privilegiomára nézve sérelmes; először idejére nézve, ha annál későbbi; és másodszor helyére nézve, ha áttól egy mérföldnél csekélyebb távulságra vagyon adva.

A' 11-ik czímben. Hogy az olly kiváltság, melly másnak sérelmes vagy a' közjoggal és országos rendelettel 's törvénynyel ellenkezik, érvénytelen.

A' 12-ik czímben. Hogy a' kiváltság 's privilegiom erejét többféleképp vesztheti, nevezet szerint: 1) Ha ki vele visszaél. — 2) Ha ki privilegiomát egy év' lefolytáig végrehajtásba nem véteti, például nyert adományát a' törvényes év alatt iktatás által vagy épen nem, vagy törvényesen nem hajtatja végre. — 3) Felségsértés vagy hívségtelenkedés által. — 4) Ha a' privilegiom másnak kárára van. — 5) Ha a' fejedelem, vagy országos rendes biró tudva többször tartalma ellen itél. — 6) Nyilvánságos vagy hallgatólagos lemondás által. — 7) Ellenkező privilegiom' felkérése által, és — 8) a' felségnek tetemes okoknál fogva tett visszahuzása által.

A' 13-ik czímben. Hogy a' kiváltsági levelek pecsétekkel szoktak megerősíttetni; hogy a' pecsét vagy hiteles 's köz, vagy nem hiteles 's

magányos pecsét; hogy hiteles pecsétek közé a' királynak, országunk' rendes biráinak, káptalanoknak, és conventeknek pecséteik tartoznak, 's ezek alatt ügyvédi és mindenféle örökvallások tétethetnek; hogy a' városoknak és mezővárosoknak pecséteik is a' körükbe tartozó tárgyakra nézve szinte hitelesek. Ellenben hogy a' magányos pecsétek örökvallásokra, sőt ügyvéd-vallásra is, — az érsekek, püspökök, auránai perjel, szabad és örökös grófok, és ráczországi despot' pecséteit kivevén, érvénytelenek.

A' 14-ik czímben elősorolja mindazon királyainkat, kiknek kiváltsági leveleik akár átalánosan akár némi feltételekkel érvényesek, mind pedig azokat, kiké érvénytelenek; és végre előadja azon ál leveleknek jegyzékét, mellyeket zömlényi Deák Gábor tulajdon vallomása szerint költött országunk főpapjainak, báróinak, nemeseinek és főembereinek 1448-ik évi pesti országos gyülésökben hozott azon itéletével együtt, melly által mindazokat érvényteleneknek nyilatkoztaták.

A' 15-ik czímben. Hogy csak olly levélmásolatok bírnak teljes bebizonyító erővel, mellyek az ellenfélnek megidéztetése mellett, a' királyi felség' itélőszékében vagy az ünnepnyolczadi székekben országunk' rendes birái előtt költek, vagy pedig hiteles káptalanok vagy conventek által levéltáraikban létező eredeti levelekből vétettek.

A' 16-ik czímben. Hogy káptalan vagy convent által kiadott minden olly felvallási vagy másféle levelek, mellyekben e' záradék: „minek vagy miknek tudomásáról minket ez vagy amaz tudósított" előfordúl, teljesen érvénytelenek. Továbbá hogy néha káptalanok vagy ország' rendes birái elébe álorczás személyek is szoktak megjelenni, kik mások' nevét hazudván azok' nevében felvallásokat tesznek, és hogy illy esetben a' hiteles hely vagy személy, ha a' csalárdságot nem tudva privilegiom alaku levelet kiadott, nem bünhödik ugyan; de ellenben, ha azt tudva tette, a' hiteles hely ugyan pecsétjének, és a' kiadásnál jelen volt tagjai azon hiteles hely' égő pecsétének homlokaikra és képeikre süttetésén túl egyházi hűbéreiknek, a' világi rendes biró pedig fejének 's jószágainak, és pecsétének örök veszteségébe marasztaltatik.

A' 17-ik czímben. Hogy az ál levelek' megismerésére a' levél' költe, a' pecsét, 's annak körülete és felirata, a' lényeges szavakban történt vakarás vagy szóbeszurás főleg vezetnek, a' pecsétnek lehullta mind-

azáltal, ha még volt helye és körülete látható, a' levélnek hitelét egyedűl meg nem ronthatván. Továbbá hogy az, ki helyett valamelly álorczás személy felvallást tett, mihelyest a' csalárdság tudtára esett, azonnal iparkodjék a' felvallásnak ellene mondani, és hogy az illy csalárdságot ő főképen azon időbeni máshollétének bebizonyítása által mutathatja meg.

A' 18—26-ik czímek az idézésekről szólanak. Jelesen:

A' 18-ik czím. Hogy az idézés vagy egyszerű (*simplex*), vagy rögtönző, 's véghatárnapot vető (*peremtorialis*), vagy értesítésseli (*insinuationalis*), vagy intés, iktatás, vagy határjárás melletti; — hogy a' jószág-zálogoknak, leányi negyedeknek, hitbéreknek, menyekzői vagyonoknak, adósságoknak, kötelezéseknek, új itéleteknek, szavatosságoknak és levél-letartóztatásoknak akármillyen idézés mellett inditott pereik, az értesités mellett kezdettek' módjára, egy rövid törvényszéktartás alatt teljesen bevégzendők; ellenben pedig az egyéb intés 's más egyszerü meghívás, vagy iktatás és visszafoglalás vagy határjárás mellett kezdett perek négy ünnepnyolczadi szék alatt szoknak bevégeztetni. Továbbá hogy értesitésseli idézés előidősítés' éveit meg nem haladó minden hatalmaskodó tettre nézve rendeltethetik. Végre hogy hosszú folyamú perekben a' három vásárpiaczi kikiáltás helyett háromszori értesitések (*Insinuatio*) tétetnek.

A' 19-ik czím. Hogy minden idézésnek király vagy nádor' embere és valamelly hiteles helynek bizonysága által az alperesnek örök vagy zálogos jószágairól, és tiszti hivatalból elkövetett hatalmaskodó tettekre nézve annak tiszti hivatalából kell történnie, 's hogy minden akár idézést, akár iktatást, határjárást, vagy másféle végrehajtást teendő királyi vagy nádori embernek, — kivevén ha királyi curiának irnoka vagy jegyzője küldetnék arra az ország' rendes birái által ki, — azon megyében, mellyben a' végrehajtás megteendő, nemesi örökséggel birónak szükség lennie.

A' 20-ik czím. Hogy, ha ki diétán, közgyülésen, ünnepnyolczadi vagy rövid törvényszéken levőt megöl, megver, megsebesít, vagy meggyaláz, tüstént országunk' valamelly rendes birájától kiküldött királyi curiai irnok vagy jegyző által káptalan vagy convent' bizonysága nélkűl is személyesen megidéztethetik, és hogy szinte a' zálog' tulajdono-

sa vagy annak ügyvéde is a' zálog birtokosát, ha ótet országunk' valamelly rendes birája előtt találja, a' zálogpénz' felvételére és jószágának visszabocsátására azonnal megintetheti, és a' záloglevél' mása nála levén, tüstént vagy három nap alatti feleletre szoríthatja. Továbbá hogy a' felperes az így talált alperese ellen örök jószágát, jelesen annak hatalmas vagy helytelen letartóztatását érdeklő ügyében is személyes letiltással (*prohibitio personalis*) élhet, mellyre az harmad napon felelni, és ha nem felelne, felperesét egy év alatt megidéztetni tartozik, másképp a' felperes által először egyszerű, másodszor pedig értesités mellett megidéztetvén, és a' jogtalan letartóztatás a' felperesnek érvényes jogával együtt bebizonyíttatván, ugyanazon törvényszék alatt elmarasztaltatik. Végre hogy az ellenkező esetben, ha t. i. a' személyesen letiltott alperes perét a' törvényes idő alatt megkezdi, a' letiltó pedig vagy épen meg nem jelenik, vagy okleveleit tüstént elő nem mutatja: ez hat gírányi királyi itélet' terhére, sőt ha a' letiltott fél azon jószágokhozi érvényes jogát bebizonyítja, azonnal azoknak közönséges becsűi árára is kárhoztattatik.

A' 21-ik czím. Hogy idézések, iktatások, 's más illy eljárások a' király vagy nádor' embere által csak azon vármegyében létező káptalannak vagy conventnek, és ha ott illy hiteles hely nem volna, a' közelebbinek bizonysága előtt vitethetnek érvényesen véghez, kivevén mindazáltal a' fejérvári, budai, és bosznai káptalanokat, és a' fejérvári keresztes barátok' conventjét, mellyeknek bizonyságaik az egész országban és alája vetett részeiben hiteles eljárásokat tehetnek, kivevén továbbá a' hatalmaskodási tettek feletti egyszerü tanúvallatásokat, mellyeket más közelebb fekvő káptalan vagy conventeknek bizonyságaik is akárhol megtehetnek.

A' 22-ik czím. Hogy a' király vagy nádor' embere, az őtet kiküldő birót képviselvén, tulajdon díjának büntetése alatt azon perben egyszersmind ügyvéd nem lehet.

A' 23-ik czím. Hogy, ha ki meghólt nemest megidéztet, vagy nemest törvény elébe állíttatni kér, vagy végre még törvénytelen korú nemes árvát hatalmaskodási tett miatt maga ellen törvénybe hívat, azonnal 50 nehéz gírába marasztaltatik.

A' 24-ik czím. Hogy zálogért, hitbérért, leányi negyedért, 's más illy igazokért járó pénzek' felvétele, és jószágok' visszabocsátása végetti intések az alperesnek személye iránt vagy szokott lakásáról tétethetnek; ellenben pedig az illy intések utáni idézéseket, az alperes' díjának büntetése alatt, annak ingatlan jószágairól, és azon esetben, ha jobbágyai nem volnának, szokott lakása' helyéről tenni szükséges. Továbbá hogy a' megintett fél, ha a' pénzt felvenni vagy a' jószágot viszszaadni nem akarná, és idézés bekövetkezvén az ünnepnyolczadi vagy rövid törvényszék elébe a' kitüzött határnapra meg nem jelennék, ugyanazon törvényszéktartás alatt a' beperelt jószágnak minden fizetés nélküli kibocsátásába, sőt különösen a' zálogos jószágok' vissza nem bocsátásának esetében, ha maga a' zálogba adó vagy annak örököse, nem pedig tő- vagy határszomszéd volna a' felperes, még annyi pénzfizetésbe marasztaltatik, mennyit a' zálogpénz teszen. Végre hogy a' férje' jószágát hitbére és menyekzői vagyona' fejében bíró asszony, ha azt illy birói intésre ok nélkül ki nem adná, és az iránta inditott pert alaptalan kifogások, 's kitérő feleletek által másik törvényszéktartásra húzná, és feleletének alaposságát akkor sem bizonyítaná be, csalárdságának büntetéseül hitbére és menyekzói vagyona' veszteségére, és a' jószágnak ingyenes visszabocsátására itéltetik.

A' 25-ik czím. Hogy ezen záradék „a' per függése ellent nem állván" az első idézőlevélbe és abba is csak akkor szokott a' patvarkodás' büntetése' kérésének megelőzése végett betétetni, ha azon fel- és alperes között már valamelly más tárgy iránti, vagy más jogczímen alapuló per már folyik.

A' 26-ik czím. Hogy az idézőlevélben és kereset' előterjesztésében, főkép hatalmaskodó tettekre nézve hármat szükséges világosan kijelelni: 1) Azon személyt, ki által és ki ellen vád tétetik vagy kereset indíttatik. 2) A' bántalom vagy kártételnek idejét. 3) Azon helyet és vármegyét, mellyben a' bántalom vagy kártétel történt, és elfoglalt jószágrészekre nézve azoknak fekvésök és határaik szerinti meghatározását.

A' 27—31-ik czímek a' közös tanúvallatást tárgyalják. Jelesen:

A' 27-ik czím. Hogy a' felek' előadásaiból szülemlett kétségnek bizonyos felvilágosítása közös tanuvallatásokban tő- és határszomszédok és azon megyebeli nemesek' tanuvallása által rendesen ugyan a' megye'

törvényszékében, néha mindazáltal a' peres földnek színe előtt történik. Továbbá hogy a' közös tanúvallatás' törvényességére a' tanukban öt feltétel kivántatik: 1) A' szabadság, hogy a' tanú minden félelem és testi erőszak nélkül mondhassa ki a' valót. 2) Alkalmas életkor, hogy a' kétségbe vett tényről teljes tudomása lehessen. 3) Tudomásmód, vagyis hogy azon tulajdon ép érzéke által szerzette legyen tudomását, melly a' ténynek ismeretére megkivántató. 4) Illő polgári állapot, mert nemes ellen nemtelen, az uradalmi tiszteket kivevén, felek' megegyezése nélkül nem bocsáttathatik. 5) Az eskületétel.

A' 28-ik czím. Hogy a' tanúnak előre eskü alatt fogadni kell, hogy a' valót úgy, mint tudja, minden részrehajlás nélkül megmondandja, 's hogy a' megye' grófja vagy algrófja azon megyének minden nemesét, rendes birónak itélőlevele, vagy vallató parancs mellett, rajta azonnal megveendő 16 nehéz gíra' terhével tanuságtételre szoríthatja.

A' 29-ik czím. Hogy a' tanuvallatás felett káptalan vagy convent által kiadandó oklevélben a' tanúknak kereszt- és vezetéknevét, és azt, hogy ki legyen közőlök szomszéd és ki csak azon megyebeli, világosan kitenni két okból szükséges: 1) Mert két vagy három tő- vagy határszomszédnak tanúsága törvényben többet nyom, mint húsz pusztán azon megyebelié. 2) Hogy a' gyanús vagy nem képes tanúk ellen kifogást tenni, és a' hitszegőket megbüntetni lehessen.

A' 30-ik czím. Hogy az eskütörő olly gyalázatba esik, mellynél fogva keresztények közől kizáratván tarkabarka köntösben, kenderkötéllel övedzve, meztelen lábbal, és hajadon fővel járni kényszeríttetik, senki ellen pert nem indíthat, és ezeken túl fejváltságba vagyis 200 forintba, vagy ha sz. koronánk' jogai' kárára esküdött hamisan, minden ingó és ingatlan vagyonának örök veszteségébe marasztaltatik. Továbbá hogy eskütörés kétfélekép követethetik el: hazugságnak esküvel bizonyítása, és igaz eskünek meg nem tartása által, és hogy ez utolsó esetben az, ki esküje' teljesítésében nagy betegség, zavargós idők, 's más alapos okok által gátoltaték, hitszegés' büntetése alá nem esik, hanem megszűnvén az akadály, esküje' teljesítésére szoríttatik.

A' 31-ik czím. Hogy, ha közös tanuvallatás mind két fél' részére egyszer már tétetettt, azon ügy valamellyik fél' kérésére másodszor közös tanuvallatásra ismét nem bocsáttathatik.

A' 32—40-ik czímek a' felek általi eskületételről, mellyel a' közös tanuvallatás végződni szokott, értekeznek. Jelesen:

A' 32-ik czím. Hogy az eskünek oda itélése következő szabályok szerint szokott történni: 1) Ha a' felperes nemes örök jószág iránti keresetét 6 tő- 's 6 határszomszédok, és 12 megyebeli nemesek' tanúságával igazolja, alperese pedig feleletét vagy épen nem vagy igen gyengén igazolhatja, a' felperes alperesének fejére 50 nemessel esküszik. — 2) Ha mind a' felperes keresetét, mind az alperes feleletét közös tanúvallatás által elégségesen igazolják: az alperesnek itéltetik az eskü, eskütársainak száma a' szerint változván, mint a' pernek közös tanúvallatásra utasíttatásakor a' felperes ellene vagy három, vagy két, vagy egy vallatási levelet (*Literae inquisitoriae*) mutatott elő, úgy hogy magát első esetben 50-ed, másodikban 25-öd, harmadikban 12-ed magávali esküvel tisztíthatja ki felperesének keresete alól. — 3) Ha a' közös tanuvallatás az alperes' részére kedvezőbben ütött ki, mint a' felperesére, az alperes akkor három vallatási levél ellen 25-öd, kettő ellen 12-ed, egy ellen 6-od magával tartozik csak esküdni. — 4) Ha a' felperes közös tanúvallatást nem tartatott, vagy ott tanúsági igazolás nélkül maradott: az alperes egyszerűleg felmentetik a' kereset alól, valamint ellenben az alperes is hasonló teljes tanúsági fogyatkozás' esetében végképen elmarasztaltatik. Továbbá hogy hasonlólag történik az eskületétel másféle idézetekben is, úgymint: 1) Ha a' felperes három vallatási levelet előad, az alperes pedig pusztán csak tagadással él ellene: a' felperes 50-ed magával esküszik; de viszont ha az alperes tagadását közös tanúvallatással is akarja igazolni, és a' felperes azt el nem fogadja, az eskü nem őtet, hanem az alperest illeti, és pedig magát három vallatási levél ellen 25-öd, kettő ellen 12-ed, egy ellen 3-ad magávali eskü által kitisztíthatja. 2) Hasonlóképen csupán harmad magávali esküvel kitisztítja magát az alperes akkor is, ha a' dolgot mindjárt első törvényszéktartás alatt felperese által ország-szokás szerint fejére teendő esküre bocsátotta, és ez azt el nem fogadta, sőt ha az alperes pusztán felperesének személyes esküjére bocsátotta a' dolgot, és ez azt sem fogadta el, a' kereset alól minden eskületétel nélkül felmentetik. — 3) Hogy csekélyebb ügyekben, mellyekben vallatási levelek elő nem adatnak, mindenkor az alperes harmad magával, hozzá hasonló nemessel esküszik, az adósságokban

pedig az adós, ha hitelezője semmi oklevelet elő nem ad, csak tulajdon személyében teszi le esküjét. — Végre hogy az adósság' mennyiségének eskü általi bebizonyítására nézve az szolgál szabályúl: hogy minden nehéz gírát egy nemesnek, vagy négy parasztnak (kik mindazáltal csak nem-nemesek' perében alkalmazhatók) esküjével lehet megnyerni.

A' 33-ik czím. Hogy a' nemes mind nemes mind nemtelen mellett vagy ellen esküt letehet; de nem viszont a' nemtelen nemes mellett vagy nemes ellen, kivevén az által nemes ellen netalán indított adóssági és más hasonló pereket, mellyekben magához hasonló nemtelenekkel esküdhetik.

A' 34-ik czím. Hogy oklevél-letartóztatás' dolgában az alperes még terhesebb tisztító eskü alá vettetik, jelesen ha csak egyetlen egy vagy legfeljebb két vallatási levéllel igazolja is a' felperes keresetét, már 50-ed magávali esküre szoríttatik, sőt ha egyetlen egy vallatási levéllel se gyámolíthatná a' felperes állítását, mégis 25 nemesekkeli esküvel köteles magát kitisztítani. Továbbá hogy, ha az alperes így magát ki nem tisztíthatja, azon jószágokra nézve, mellyeket a' követelt levelek érdeklenek, örökös szavatosságnak terhe alá vettetik, tartozván egyébiránt a' felperes azon eseten kivül, ha valamelly jószágot érdeklő minden okleveleket követelne, idéztető levelében a' követeltető okleveleket egyenként kijelelni. Végre hogy, midőn a' leányág több osztozatlan rokonokat oklevél-közlés végett perbe fog, csupán az oklevélőrző tag szoríttatik ötvened magávali eskületételre.

A' 35-ik czím. Hogy az eskütársak' neveit csak négy esetben, t. i. származás-bebizonyítást, oklevél-kiadást, 's határjárást érdeklő, és némellyek' fejére teendő esküt kívánó perekben szükség a' tanúlevélben elősorolni.

A' 36-ik czím. Hogy, ha az ellenfél valamelly ellene használt eskütársnak nemességét tagadja, vagy őtet hitszegőnek vagy gyalázatosnak állítja, azon eskütárs nemességét oklevél-, becsületességét pedig valószínű bizonyítmánynyal igazolván, ellene az első törvényszéken 200 aranyforintba marasztaltatik. Továbbá hogy valahányszor az esküre kötelezett fél azt az itéletben kijelelt mód szerint meg nem teheti, ellenfele mindenkor ügyét megnyeri.

A' 37-ik czím. Hogy, ha az, kinek az eskü oda itéletett, annak letétele előtt meghal, az eskületételnek terhe idősb fiára, és fia nem levén azon rokonára száll, ki perbe fogott jószágaiban örökösödik, 's hogy annak arra új határnapot adni kelletik.

A' 38-ik czím. Hogy egy perben ugyanazon egy egyed két személynek eskütársa nem lehet, és ha ki két személyért letette volna esküjét, az csak arra nézve érvényes, kiért azt előbb tevé le.

A' 39-ik czím. Hogy a' királyi felség országunk' nádora előtt ügyeinek igazgatója által törvényt állani ugyan köteles, de főbenjáró itéletbe, fejváltságba, 's jószágveszteségbe nem marasztaltathatik, valamint a' szent koronájára szálló jószágokat érdeklő okleveleknek előadására sem szoríttathatik. Továbbá hogy a' nekie itélt perbeli esküt nevében ügyeinek igazgatója teszi le.

A' 40-ik czím. Hogy minden főpapnak, hivatalbeli bárónak, gyűrűs apát- vagy prépostnak esküje tíz nemeséért számíttatik, és hogy ezen egyházi főszemélyek esküjöket csak székes egyházaikban lelki ismeretök' tisztaságára, minden egyéb eskütársak pedig, valamint minden bárók és nemesek is, a' biró-kijelte helyen istennek tartozó hitökre tartoznak letenni.

A' 41-ik czím a' jogtalanúl elfoglalt jószágokra nézve divatozó szemre-vételről tanítja: hogy annak a' király vagy nádor' embere és valamelly hiteles helynek bizonysága által tő- és határszomszédok, 's azon megyebeli nemesek' jelenlétében kell véghezmennie, és bevégzése után a' megye' törvényszékén, és néha a' helyszinén, ugyanazoknak tanúságtétele által megerősíttetnie. Továbbá hogy a' szemre-vételnek nagyobb, mint a' közös tanuvallatásnak, az ereje, mivel ezután mindenkor eskületételnek is kell következni, szemre-vétel után pedig csupán csak akkor, ha a' felperes bebizonyításában megfogyatkozik.

A' 42—72-ik czímek az itéletekről értekeznek. Jelesen:

A' 42-ik czím. Hogy az itéletek főbenjárókra, fejváltságiakra, hivségtelenkedésiekre, egyszerűkre, nyelvváltságiakra, és patvarkodásiakra oszlanak. Továbbá hogy főbenjáró itéletnek e' korban rendszerint csak az így nevezett öt esetekben, és azokban is csak világi, férfi nembeli, és nem rokon személyek közt van helye; ellenben egyházi, nő-

nembeli, és rokon személyek között csak az alább előadandó néhány esetekben.

A' 43-ik czím. Hogy a' fejváltsági itélet a' főbenjáróval abban különbözik, hogy a' fejváltságba marasztalt se be nem fogathatik se le nem nyakaztathatik, hanem csak részére jutó minden ingó és ingatlan jószágai két harmadára ugyan a' birónak, egy harmadára pedig a' nyertes félnek itéltetnek, és azon túl a' felperes ellen tulajdon díjába marasztaltatik; továbbá hogy először a' díj fizettetik ki a' felperesnek a' vesztes félnek ingó, és illyek hiányozván, ingatlan javaiból, és a' többi közötte és a' biró közt felosztatik, kiktől az ingatlan jószágok közönséges becsűi árok' lefizetésével kiváltathatnak. Végre hogy az asszonyok ingó és ingatlan jószágaikon felül hitbéröket és leányi negyedöket is elvesztik, férjök vagy gyermekeik' megöléséért pedig fejökkel bűnhödnek.

A' 44-ik czím. Hogy az egyházi személyek felségsértés, hívségtelenkedés, szántszándékos emberölés, és rabló gyilkosságért egyházi hűbéreik' veszteségén túl, papságuktóli megfosztatásuknak előrebocsátása után, fejvétellel is büntettetnek, sőt felségsértés és hívségtelenség' esetében nemzetségi jószágaikat is örökösen elvesztik.

A' 45-ik czím. Hogy a' papi személyek, adósság miatt elmarasztaltatván, készpénzzel tartoznak eleget tenni, másképp egyházi jószágaik mindaddigra átadatnak a' hitelezőnek, míglen az adósság jövedelmeikből kifizetődik; ellenben hogy kártéritésrei marasztaltatásuk' esetében ingó javaik vétetnek foglalás alá, és csak azok után egyházi jószágaik.

A' 46 és 47-ik czímek. Hogy a' káptalan vagy convent közös névvel tett hatalmaskodásáért, az emberölés' esetét kivevén, egy személy gyanánt marasztaltatik el; ellenben hogy, ha illy tettet egyes tagok követnek el, külön elmarasztalások alá vettetnek, és hogy illy esetben a' káptalan köteles vétkes tagjának hűbéri jövedelmeiből elégtételt adni.

A' 48-ik czím. Hogy, ha az egyházaknak akár egyházi akár világi tisztjei hivataluknál fogvást hatalmaskodást tesznek, mint olly tisztek törvénybe idéztetnek, és elmarasztaltatván elégtétel az egyháznak vagyonából vétetik, mellynek megtéritésére mindazáltal az egyház tisztjét személye' letartóztatásával is kényszerítheti.

A' 49-ik czím. Hogy a' prépost káptalanával vagy conventjével együtt hatalmaskodó tettekért perbe vonattatván, ha azon jószágok, mellyekből a' tett elkövetteték, nincsenek közötte és káptalana vagy conventje között megosztva, azzal együtt, ha pedig meg vannak közöttök osztva, attól külön itéltetik eskületételre, és külön marasztaltatik el.

Az 50-ik czím. Hogy az olly főpap, kinek káptalanától vagy conventjétől külön jószágai vannak, azokra nézve választatása' napjától árvák' kiváltságával bír, kik atyjok halála után egy egész évig atyjok ellen megkezdett pereikben sem tartoznak felelni, 's hogy mindazáltal ezen kiváltság csak olly perekben fog helyet, mellyekben oklevelek' előadása szükséges.

Az 51-ik czím. Hogy, ha azon főpap, kinek jószágaiból hatalmaskodás történt, törvénybe idéztetése előtt meghalt, vagy máshová áttétetett, utódja, — kivevén ha az elődje alatt elfoglalt jószágot megtartaná, — személyében el nem marasztaltathatik, hanem csak egyházának azon jobbágyaira nézve köteles igazságot szolgáltatni, kik által a' tény elkövetteték. Továbbá hogy az itt érdeklett kivétel' esetén kívül a' fiú sem marasztaltathatik el atyjának tettéért, hanem csupán atyja' jószágrésze' becsűárának lefizetésére szoríttathatik, és arra is csak akkor, ha atyja már holta előtt megidézve volt.

Az 52-ik czím. Hogy egyházi biróság által semmi olly per, melly birtoki jogot érdekel, habár igéret vagy végintézet közben jött volna, nem tárgyaltathatik, 's hogy ugyanez áll az olly adóssági és másféle ügyekről is, mellyekben eskü közbenjöve, hogy t. i. az illy ügyekben is az egyházi törvényszék csupán az esküről, de nem magáról az ügyről itélhet.

Az 53-ik czím. Hogy a káptalanok vagy conventek által rendelt tisztek azoknak jobbágyaik felett igazságot érvényesen szolgáltathatnak; továbbá a' dékán a' káptalan' jószágaiban annak hatalmával bír, de az uradalmi hívatal' körén kivül a' káptalanért különös ügyviselői levél nélkül nem felelhet.

Az 54-ik czím. Hogy az auránai perjel főpap és világi báró egyszersmind levén nagyobb hatalmaskodó tettért világiak ellen nemcsak feje' váltságába, hanem egyházi javaiból teendő minden károk' megtéritésébe, és minden mind tulajdon mind családi jószágainak veszteségébe

marasztaltatik; egyházi személyekre nézve mindazáltal ő sem terheltetik nagyobban, mint ellenfele őellene terheltetnék. Továbbá hogy az ország' jogaira nézve más dolgokban főpapi kiváltsággal él, de táborozni a' bárók és országnagyok' módjára köteles.

Az 55 és 56-ik czímek. Hogy a' főbenjáró itéletbe marasztalt az itélőlevélnek erejénél rendes birája vagy annak embere által egy év' lefolyása alatt (az ellenfélnek magának arra joga nem levén) befogathatik, hogy a' biró őtet három napig egyezésnek kisérlete végett magánál tarthatja; de az alatt a' kibékülés nem sikerülvén őtet a' nyertes félnek halál vagy másféle büntetés' végrehajtására kiadni köteles. Továbbá azon esetben' ha a' nyertes fél az itélet által kimondott halál' vagy más büntetést ellenfelén végrehajtatná, annak mindennemü vagyona, — a' befogatásakor nála talált holmikat, mellyek a' birónak maradnak, kivevén, — minden teher nélkül törvényes örökösére száll. Hogy ha pedig az elmarasztalt megszökik, jószágai a' birónak és nyertes félnek részére elfoglaltatnak, kiktől mindazáltal azokat a' törvényszék által kitüzendő határnapig fiai vagy rokonai, 's azok' nem-létében szomszédai közönséges becsűjök' letétele mellett magokhoz válthatják.

Az 57-ik czím. Hogy a' királyi felség az elmarasztaltnak csak fejére, és jószágainak birót illető részére nézve, sőt erre nézve is a' nádor előtt folyó perek' kivételével, kegyelmezhet meg, és ezen megkegyelmezés is a' hatalmaskodási itéletekben csak egy évig érvényes, úgy hogy, ha azalatt a' bünös felperesével ki nem békülhetne, ez nenekie fejét vétetheti.

Az 58-ik czím. Hogy meg nem jelenés miatt hozott főbenjáró itélet mellett az elmarasztalt, míglen az itéleti levél ellenfelének át nem adatott, be nem fogathatik, hanem mindaddig mind a' birót annak kiadásától, mind a' káptalant vagy conventet, mellyhez szól, a' végrehajtástól eltilthatja, tartozván mindazáltal tüstént mind a' terheket lefizetni, mind pedig a' vádra felelni; de hogy ellenben a' kölcsönös feleselésekre hozott itélet mellett az elmarasztalt, ha jelen van, a' nyertes félnek vagy ügyvédének kérésére a' biró által itéleti levél nélkül is befogattathatik.

Az 59-ik czím. Hogy a' birsági levelekben ezen záradék: „ha magát okszerűleg ki nem mentheti,“ azért szokott előfordulni; mert, ha

az alperes olly rögtön támadott akadályt bebizonyíthat, melly miatt, mint p. o. hirtelen megbetegedése, vagy lovainak ellopatása miatt, a' határnapra meg nem jelenhetett, az illy makacssági itéletek és birságok' terhétől felmentetik.

A' 60-ik czím. Hogy a' főbenjáró itéletnek jószágokbani végrehajtásakor mindenek előtt az osztozatlan testvéreknek, azután pedig a' fiaknak, leányoknak, és a' nőnek részeiket szükség az elmarasztaltétól elkülöníteni. Továbbá hogy a' nő hitbérét és menyekzői vagyonát mind elmarasztalt férjének fiaitól, mind pedig azoktól, kik férjének jószágrészét bírják, követelheti.

A' 61-ik czím. Hogy a' hatalmaskodás miatt megidézett nemes elitéltetése előtt elhalván, az, kire birtoki jogai örökségűl szállanak, csupán csak a' bünös' jogainak közönséges becsűjébe, 's az elfoglaltaknak visszabocsátásába, és a' károk' megtérítésébe marasztaltatik, a' károk' mennyisége, a' makacssági itéletet kivéve, eskü által szokván meghatároztatni.

A' 62—64-ik czímek. Hogy az elmarasztalt atyának jószágaiból részt csak a' már megszületett vagy legalább anyjok' méhében megfogamzott gyermekek kapnak, és hogy az atya' részének váltsága is ezeket, a' végrehajtás után szülötteket pedig csak akkor illeti, ha ezek jogukkal nem élnének. Továbbá hogy olly esetben, midőn az atya fiaival és jogközösségű testvéreivel elmarasztaltatik, a' jószágnak magához váltása azt illetendi, kinek a' király annak úri jogát ajándékozandja, és hogy, ha a' szomszédok váltották volna magokhoz a' jószágot, azt tőlök a' végrehajtás után nemzett gyermekek, vagy az elmarasztalt személy maga, vagy azon jószágnak jövendő adományosa rövid perrel megválthatják. Végre hogy az atya' halála után született gyermek ezen jogokkal csak akkor bír, ha születése annak halála' napjától tíz hónapnál továbbra el nem késett, minthogy máskép törvényes ágyból született gyermeknek nem tartatnék.

A' 65-ik czím. Hogy hatalmaskodás miatt hozott főbenjáró itélet által az elmarasztaltnak csak azon országban fekvő jószágai vesznek el, mellynek törvényszéke az itéletet hozá; a' hívségtelenség miatt hozott itélet által ellenben a' veszteség annak szent koronánk alatt akárhol lé-

tező jószágaira kiterjed, a' végrehajtást mindazáltal az itéletet hozó biró csak önmaga hatóságának határai közt tehetvén meg.

A' 66-ik czím. Hogy a' hívségtelenség miatti itéletre nézve is ugyanazon eljárás követendő, melly a' főbenjáró itéletekben.

A' 67-ik czím. Hogy a' fenn előadott nagyobb hatalmaskodásnak öt esetein kivűl a' hatalmaskodók, országnagy, főpap, és nemes közötti különbség nélkűl, Mátyás és Ulászló' törvénye óta, csak 100 forintba, és kár-megtéritésbe marasztaltatnak, 's hogy a' birságnak fele a' birót, fele a' győztest illeti. Végre e' czím Ulászló I. törv. 55 és 56-ik ágazatát is szóról szóra előadja.

A' 68-ik czím. Hogy a' kisebb hatalmaskodás' büntetésébe elmarasztalt nemes, ha a' birságnak és károknak megfizetésére szükséges értékkel nem bír, a' biró által személyében is letartóztathatik. Továbbá hogy a' biró az így letartóztatott nemest ellenfeléveli egyezkedés végett 15 napig magánál tartani, és az egyezés addig nem sikerűlvén, ellenfelének átadni köteles, ki azután őtet mindaddig szolga gyanánt magánál tartóztathatja, míglen vele egyességre nem lép, vagy az egész marasztalási pénzösszeget le nem fizeti.

A' 69-ik czím. Hogy a' kisebb hatalmaskodási 25 girát nem lehet soha 25 forinttal letenni, hanem mindenkor csak százzal, szabad levén mindazáltal pénz helyett ingó javakat valóságos áruk szerint fizetésűl adni.

A' 70 és 71-ik czímek. Hogy patvarkodási itélet által (*Sententia Calumniae*) a' patvarkodó ügyét örökre elveszti, és 200 aranyforint birságba marasztaltatik. Továbbá hogy patvarkodás három esetben követtetik el: 1) Ha ki valamit kétféle szin- vagyis jogczím mellett, vagy egyféle jogczímű két perrel keres. — 2) Ha ki valakit olly tartozásért, mellynek kielégitéséről nekie nyugtatványt adott, ismét perbe fog. — 3) Ha ki valamelly törvény' utján bevégzett pert perújitási kegyelem nélkűl újra megindít. Végre hogy patvarkodás csak jó hiszemű birtokos ellen követtethetik el.

A' 72-ik czím. Hogy nyelv-váltsági itélet alatt, melly királyi felség vagy más rendes birák előtt tett hamis panasz, vagy becsűletes egyed ellen intézett gyalázó szavak miatt hozatni szokott, a' bünös csak 25 girára vagyis 100 forintra kárhoztatik, és ügyét sem veszti, hanem

a' birságnak $\frac{2}{3}$-dát ugyan a' birónak, $\frac{1}{3}$ pedig ellenfelének lefizetvén, azt annak helyes utján ujra megindíthatja.

A' 73—76-ik czímek a' visszaüzést tárgyalják. Jelesen:

A' 73 és 74-ik czímek. Hogy visszaüzéssel, mellynek terhe egy arany gíra vagy is 72 forint, a' birói végitélet' kimondása után csak egyszer szabad élni, 's hogy az ugyanazon perben másodszor használt visszaűzés hívségtelenkedés' büntetését vonsza maga után. Továbbá, hogy Ulászlónak (IV. törv. 19 cz.) törvényét, melly a' visszaüzést nem seregnéppel és erőszakos kézzel, hanem kivont kardnak puszta mutatásával tétetni, és a' visszaüzés feletti tanúlevélben a' jelen volt tő- és határszomszédok' neveit elősoroltatni rendeli, nem úgy kell érteni, mintha a' végrehajtásnak bot' felemelése, vagy más gyengébb módon tett megakadályozása a' visszaüzés' következéseit maga után nem vonná, és mintha csak tő- és határszomszédok által lehetne a' visszaüzést bebizonyítani, hanem hogy az, ki puszta fenyegetésnél többre vetemedik, a' helytelen visszaűzés' büntetésén túl ügyét is örökre elveszti, és hogy a' történhető csalárdságok' megelőzése végett a' visszaüzés' megtörténte felett adott levél a' jelen volt tő- és határszomszédok neveinek elősorolása nélkűl bebizonyító erővel nem bir.

A' 75-ik czím. Hogy hívségtelenkedés' büntetésébei marasztalásokban, mellyek három módon, ugymint: 1) a' királyi felség által az a' végre egybehitt országgyülésen, 2) másodszori visszaüzés miatt, és 3) hívségtelenség' czíme alatt nyert adomány' következésében hozatnak, visszaüzésnek nem mindenkor, hanem csak az itt előadott utolsó esetben van helye; mellyben arra szolgál, hogy a' vesztes fél új itéleti kegyelem mellett még jószágábóli kivettetése előtt az addig elő nem mutatott okleveleit előadhassa, 's ügyvédjének hibás előadásait megmásolhassa, és ezek által ügyén ségelhessen.

A' 76-ik czím. Hogy visszaüzéssel az nem élhet, ki a' perben nem állott, kivevén, ha a' végrehajtás olly jószágra vitetnék, melly nem a' vesztes félnek, hanem valamelly azon perben nem állott személynek birtokában vagyon, kit törvényes megidézés és elmarasztalás nélkűl abból kivetni nem lehet.

A' 77 és 78-ik czímekben a' per-újitásról, II. Ulászló' I. törv. 51-

dik czikkének szóról szórai előadása mellett, előterjesztetik: hogy a' vesztes fél visszaüzéssel élés után is nyerhet ugyan királyi felségtől új itéleti kegyelmet, és a' mellett új kifogásokat, oklevél vagy másféle bizonyítmány-előadásokat, 's hibajavításokat tehet, de csak az itéletnek megtörtént végrehajtása után, mellyet illy per-újitási kegyelem mellett, — kivevén ha az itélet nem a' felek' előadásaira, hanem meg nem jelenés miatt hozatott volna, — megakadályozni nem lehet. Továbbá hogy minden illy megújított per egyetlen egy törvényszék-tartás alatt 's minden más perek előtt elitéltetik. Végre per-újitással, míg a' vesztes fél életben van, csak ő maga élhet, holta után mindazáltal az is, kire azon pernek folytatása országunk' szokása szerint háromlott.

A' 79—81-ik czímek az ügyvéd-visszahuzásról tanítják: 1) Hogy minden ügyvéd-visszahuzásnak azon biró, vagy annak arra rendelt embere előtt kell történnie, ki előtt a' visszahuzandó előadás tétetett, és hogy csak akkor lenne más biró előtt teendő, ha a' per más birónak jelenlétébe áttétetett volna. — 2) Hogy hosszú folyamú perekben ügyvédvisszahuzásnak helye csak az ügynek végitélet általi eldöntése előtt, rövid folyamúakban pedig végitélet után is lehet, 's hogy minden visszahúzás hibát feltételez, mellyet új felelet által kijavítani szükség, és hogy ügyvéd-visszahuzással élni az itélet' kihirdetése' napján minden teher nélkűl, későbben csak teher mellett, jelesen azon törvényszéktartás alatt ugyan, az utolsó napot kivevén, hat, annak elmúlta után pedig 200 forint' letételével lehet. — 3) Hogy ügyvédvisszahuzással kétfélekép élhetni, ugymint felség' kegyelme nélkűl az ügydöntő itélet előtt, és felség' perújitási kegyelmével illy itélet és azon ünnepnyolczadi vagy rövid törvényszéktartásnak lefolyta után. Végre 4) hogy az ügyvéd által pártfogoltjának jószágai felett 200 forintig vagy tovább tett örök vagy zálogvallás egyedűl felség' kegyelme és nagyobb teher vagyis 200 forint' letétele mellett vonathatik vissza.

A' 82 és 83-ik czímek a' per' alászállítását magyarázzák. Jelesen:

A' 82-ik czím. Hogy a' per' alászállítása kétféleképen történik: 1) A' biró által az alperesnek kifogására, például ha a' kereseti levélben teljes meghatározással ki nem jeleltetnék a' kereset alá vett falu' vármegyejére vagy külön nevére nézve, vagy hatalmaskodó tettre nézve elkövettésének ideje vagy módja. És itt előadja Verbőczy egyszersmind

azon különbséget, melly a' hatalmaskodó tettre felvettek, küldöttek, és megbizottak közt létezik, és azt, hogy az előre tett megbizás vagy feltétlen, vagy bizonyos esetnek vagy tettnek bekövetkezése által feltételezett lehet. — 2) A' felperes által, midőn az perét kereseti levelébe beczúszott valamelly hibáért 6 forintnyi teher' lefizetésével vagy önmaga leteszi, vagy ügyvédje által letéteti.

A' 83-ik czím. Hogy a' felperes általi perletételnek ügydöntő itélet után soha helye nem lehet, ellenben ügydöntő itélet előtt akármikor, azon esetet egyedűl kivevén, ha a' perben a' felperesre patvarkodási, nyelv-váltsági, vagy másféle büntetés várakozván, ellenfele által azon oklevelek, mellyekből büntette kiviláglik, már előadattak volna.

A' 84 és 85-ik czímek a' perbe-avatkozást tárgyalják. Jelesen:

A' 84-ik czím. Hogy birtoki jogok' örökségéről folyó perekbe ügydöntő itélet' hozatala előtt a' felperes addiglani perbeli költségeinek aránylagos megtéritése mellett akárki, kit azok örök vagy zálogjoggal vagy más jogczímnél fogva illetnek, magát beavathatja, de mindazáltal származásának ágát, ha azt az alperes tagadná, azonnal bebizonyítani tartozván. Továbbá hogy az alperes a' perbe-avatkozó ellen, főképen ha ki királyi jog' szine alatt avatná magát a' perbe, oklevelet vagy más irományokat tüstént külön előadni nem tartozik, sőt ha feleselésében ellene némelly nyugtatványokra vagy másféle irományokra hivatkoznék is, azoknak előmutatására a' biró nekie új határnapot adni köteles. Végre hogy birtoki jog' elzálogitása vagy elfoglalása miatt indított perbe az, ki azon jószágnak örökségét keresi, magát be nem avathatja.

A' 85-ik czím. Hogy, ha a' felperes és alperes a' perben egyességre léptek, azt a' beavatkozó, habár az oklevelek mindkét részről előadattak is, magányosan nem folytathatja, 's hogy azt egyedűl csak akkor teheti: ha a' perben illy egyezés előtt már olly itélet hozva volt, melly vagy mindjájokra, felperesre, alperes-, és beavatkozóra, kiterjed, vagy az alperesnek a' beavatkozó elleni irományainak előmutatását kötelességűl tette.

A' 86-ik czím a' perben egybegyült birságokról előadja: 1) Hogy, ha ki az illy birságokat a' per' bevégeztével birája előtt készpénzben tüstént kifizetni akarja, egy egy girát egy forinttal letehet, ha pedig később, de mégis végrehajtás előtt, a' biró által valakit jószágainak birsá-

gok' fejében teendő lefoglalására kiküldetni kér, minden gírát két forinton megválthat, végre ha a' dolgot végrehajtásra jönni hagyja, mindegyik gírát négy forintjával fizetni köteles, e' végre először ingó javai, és azok utáni ingatlan jószágai vétetvén lefoglalás alá. — 2) Hogy az illy birságoknak ⅔ a' bírót, ⅓ az ellenfelet illeti. — 3) Hogy régenten a' birságok egyik határnaptól másikig kettőztetni, 's néha négyszereztetni is szoktak; de most az első és második idézésben 3 gíra egyszeresen vétetik, és csupán a' harmadikban kétszereztetik; továbbá hogy egyszerü iktatás- vagy határjárásban a' birságok mindig csak egyszeresen halmozódnak, a' rövid perekben pedig az alperes magáért ugyan 3 gírával, mindenik törvény elébe nem állított jobbágyáért vagy nemtelen szolgájáért pedig egy gírával, végre a' meg nem jelenő felperes királyi itélet' terhével vagyis hat gírával bünhödik, és hogy ezen gírák ismét tüstént az itélőszékben egy egy forintjával lefizettethetnek, végrehajtáskor pedig szinte négy négy forintjával számíttatnak, az alperesnek egyébiránt szabad levén készpénz helyett ingó jószágokat, azoknak az első rész' 133-ik czímében kijelelt becsűárok szerint, fizetésűl adni.

III-ik Rész.

Az 1-ső czímben előadja a' szerző, hogy e' résznek tárgya a' pereknek királyi curiához feljebbvitele levén, itt Dalmát-, Horvát-, Tót-, és Erdélyországnak, 's a' szabad királyi városoknak, és jobbágyoknak tőlünk sokakban különböző törvényszokásait szükség legyen tárgyalni.

A' 2-ik czímben előadatik: hogy külön rendeleteket (*Statuta*) minden tulajdon hatósággal biró közönség önmagától, az úri hatalom alatt álló pedig feljebbvalójának megegyezésével hozhat, de csak ollyanokat, mellyek semmi igazságtalant, 's mások' jogaival, és az országnak köztörvényeivel, vagy az ország' rendes biráinak királyi curiában hozott határozataival ellenkezőt magokban nem foglalnak. Hogy ezen megszorításokkal jelesen a' király' megegyezésével külön rendeleteket hozhatnak a' dalmátiaiak, horvátok, slavóniaiak, és erdélyeik, valamint szinte a' vármegyék is és a' királyi városok, sőt a' király' egyezése' hozzájárultával a' kereskedőknek és mesterembereknek egyesületeik is, melly akármiféle közönség által hozott külön rendeletek mindazáltal csak annak körében, és annak tagjaira nézve kötelezők. Továbbá hogy az illy külön rendele-

teknek mindenkor a' népnek nagyobb és értelmesebb része által, és ha a nép két részre szakadna, az értelmesb fél által kell hozatniok, és hogy értelmesb résznek az mondatik, mellyben nagyobb méltósággal és tudománynyal birók léteznek.

A' 3-ik czím a' slavóniai és erdélyi nemesek' törvényszokásaiknak miéinktőli eltéréseit adja elő, jelesen hogy a' slavóniai nemeseknek egész díja csak 100, az erdélyieké pedig csak 66 forint, hogy ugyannyi nálok az ügyvéd-visszahuzásnak nagyobb terhe, és 50 egész jobbágy telekkel biró' nejének hitbére is, 's hogy a' birtoki jogokat, 's más érdekesb tárgyakat illető ünnepnyolczadi széki perek feljebbvitel' utján mind a' két országból az országbirájának jelenlétébe küldetnek. Az e' czímben előadott többi eltérések egyedül Erdélyt érdeklik.

A' 4-ik czím az erdélyi székelyek' törvényszokásának némelly különösségeit terjeszti elő.

Az 5-ik czímben előadatik: hogy a' „*homagium*" szó törvényünkben kétféle értelemben vétetik, t. i. először hodolatért vagyis egyedül a' fejedelem maga iránt köteles hívségért, és másodszor fej-váltságért, vagyis azon pénzbeli büntetésért, mellyet az emberölő feje' váltságáért a' hatalmaskodó tettet követő egyéb büntetéseken túl fizetni köteles.

A' 6 és 7-ik czímek tanítják: hogy a' vármegyék' törvényszékeiktől az ott elitélt perek többnyire a' királyi curiához feljebbvitetni, és a' megyei itélet ott helybenhagyatván vagy megváltoztatván végrehajtás végett sokszor ismét a' vármegyei birákhoz visszaküldetni, 's ott királyi kegyelem mellett megujíttatni, és a' törzsökös perben elkövetett hibák ügyvéd-visszahuzás által kijavíttatni szoktak, 's hogy az illy királyi curiátóli visszaküldés után megújított perben hozott itéletet a' feljebbvitellel még nem élt fél ugyan a' királyi curia elébe feljebbviheti, de az azzal már élt ellenfél semmi esetben sem, és hogy a' vármegye' törvényszéke előtt használt ügyvéd-visszahuzásnak terhe 3 forintot teszen, azon esetet kivevén, midőn a' visszahúzás a' királyi curiátóli visszaküldés után megújított perben történik, mellyben a' visszahuzásért 6 forint fizetendő. Továbbá hogy a' királyi curia csak olly feljebbvitt pereket köteles végrehajtás végett a' vármegyei birákhoz visszaküldeni, mellyekben némelly itéletbeli terhek és birságokbai elmarasztalások előfordulnak; ellenben minden más feljebbviteli perekben hozott itéleteit

a' királyi curia maga végrehajtathatja. Végre hogy 100 forintnál többre terjedő hitbéri, menyekzői, vagyoni, vagy zálogváltsági pereket a' vármegyei törvényszékek nem tárgyalhatnak, 's el nem itélhetnek.

A' 8—20-ik czímek a' szabad királyi városok' jogait tárgyalják. Jelesen:

A' 8-ik czím. Hogy a' városi községek kiváltságaikra és törvényszokásaikra nézve egymástól különböznek, jelesen hogy némelly városok, ugymint Székesfejérvár, Esztergom, és Lőcse a' királyi felség' személyes jelenlétének, mások pedig, ugymint Buda, Pest, Kassa, Pozson, Nagyszombat, Sopron, Bártfa, Eperjes a' király' tárnokmesterének hatósága alatt állanak.

A' 9-ik czím. Hogy a' városok' polgárai és lakosai díjokra nézve ugyan az ország' nemeseivel egyenlők, de más szabadságaikra nézve nem, jelesen kiváltságaikkal nem birnak, tanúságtételeik városaik' határin kivűl nemesek mellett el nem fogadtatnak, 's adósságok vagy kártételek' megtéritésében esküjöknek ereje egy forinton túl nem terjed.

A' 10-ik czím. Hogy némelly városoknak polgármestereik, másoknak biráik, és esküdt polgáraik 's tanácsosaik vannak, kik a' városok' polgárai és lakosai ellen akárki által indított mindennemü perekben biráskodnak, 's hogy ezeknek itéletétől a' feljebbvitel a' tárnoki székhez, és onnét a' királyi felség' személyes jelenlétéhez történik, és hogy a' feljebbviteli törvényszékeknél semmi új okok' előadásának helye nincsen, kivevén, ha olly okok adatnának elő, mellyek az ügynek bővebb felvilágosítására szolgálnak, millyekkel élni mind a' két félnek szabadságában áll.

A' 11-ik czím. Hogy, ha a' per némelly adatoknak érettebb megvizsgálása végett a' király' személyes jelenlététől az első birósághoz visszaküldetik, ennek újonan hozott itéletétől többé nem a' tárnokmesterhez, hanem egyenesen a' személyes jelenléthez kell tenni a' feljebbvitelt, — hogy mind a' két perlekedő fél a' felségtől egyszer perújítási kegyelmet kérhet és perújítással élhet, de az a' mellett kapott itélettel örökre megelégedni köteles, — hogy feljebbvitellel a' város' privilegiomának tartalmához képest vagy a' tárnoki székhez, vagy a' felség' személyes jelenlétéhez minden perben élni lehet, a' büntető pereket kivevén, mellyekben csak valamelly ártatlannak vakmerően történt halálra itéltetése mi-

att folyamodhatnak annak atyafiai egyenesen a' királyi felséghez, és királyi curiájához. Végre hogy a' pernek akár visszaküldetése után akár annak előtte teendő ügyvédvisszahuzásokra nézve azon törvényszéknek szokása követendő, melly előtt a' hibás előadás történt, és a' visszahúzás tétetik.

A' 12-ik czím. Hogy városi biróság előtt örökségek miatt indított perekben semmiféle idegen, tanúsághoz nem bocsáttatik; adósságokért mindazáltal és határaikon kívül történt akármelly dolgokért minden becsületes embernek tanúsága elfogadtatik.

A' 13-ik czím. Hogy a' biró vagy két esküdt polgár előtt a' város' határában levő minden ingó és ingatlan vagyon felett felvallás érvényesen tétethetik, sőt az országunk' rendes birái vagy hiteles helyei előtt illy tárgyakról tett minden örök felvallás városi polgárok közt érvénytelen.

A' 14—16-ik czímek. Hogy a' biró és esküdt polgárok előtt valamelly ingatlan jószág felett felvallás történvén, a' vevőnek két kiküldött esküdt polgár előtt annak birtokába lépni szükséges, és hogy, ha valaki ez alkalommal ellenmondással élne, a' város' birája és esküdt polgárai előtt 15 nap alatt ellenmondásának okát adni tartozik, 's hogy egyébiránt ha ki az illy jószághoz valamelly jogot igényel, egy év és nap alatt akármikor akár nyilván, t. i. a' pernek megkezdése által, akár titkon, t. i. biró és esküdt polgárok, és azon esetben, ha ezek azt a' város' jegyzőkönyvébe beírni, és arról tanúlevelet adni nem akarnának, az ország' rendes birái vagy hiteles helyei előtt ellenmondással élhet, mellyet nekie, ha mindjárt meg nem indíthatná a' pert, minden évben megújítani szükség, minthogy városiak között az elidősülés egy év és nap alatt betelik. Továbbá hogy, ha ki valamelly örökséget tartozékaival együtt megveszen, elégséges a' főjószágnak magának birtokába lépni, 's e' tételt minden tartozványaiban ismétleni szükségtelen.

A' 17-ik czím. Hogy, ha valamelly adósságért perbe fogott polgár ellen felperese semmi bizonyítmányt elő nem adhat, az a' városok' régi szokása szerint magát tulajdon egyedüli esküjével kitisztítja.

A' 18-ik czím. Hogy földesurak' birtokában örökséggel biró polgárok földesuraiknak attól járó minden adózásokat teljesíteni, 's illy

örökségükre, sőt azon elkövetett kihágásaikra nézve is előttök törvényt állani tartoznak.

A' 19-ik czím. Hogy nemes jószágokkal biró minden akár szabad akár másféle városok azokra nézve, nemesek gyanánt, országunk' rendes biráinak birósága alatt állanak, és ha azokból a' nemeseket vagy azoknak jobbágyait bántalommal illetnék, a' városnak birája, esküdt polgárai és egész közönsége a' megsértett fél által a' királyi curiánál, vagy az illető vármegyének törvényszéke előtt perbe fogathatnak. Itt egyszersmind Verbőczy Ulászló' III. törvényének e' tárgyról rendelkező 38-ik ágazatát szóról szóra átirja.

A' 20-ik czím. Hogy a' szabad várasok tolvajokat, rablógyilkosokat, emberölőket, gyújtogatókat, 's más illy nyilvános gonosztevőket érdemeik szerint megbüntethetnek, de senkit meg nem csonkíthatnak, nemeseket pedig a' gonosztett' helyén kivül be sem foghatnak, sem gyanú miatt kinzó vallatás alá nem vethetnek, és hogy, ha valamelly város, mint község, nemest igazságos ok nélkül megöletne, nem minden polgárok egyenként, hanem csak a' biró és esküdt polgárok vettetnek főbenjáró itélet alá, részökre jutó örökségeiknek és másféle javaiknak ⅔ a' királyi felségre mint földesurokra, ⅓ az ellenfélre szállván. Végre hogy a' városoknak egyéb jogaik privilegiomaikban foglaltatnak, és hogy azoknak tartalmán és városaiknak határain kívül mindenben országunk' köz törvényei és szokásai alatt állanak.

A' 21—24-ik czímek a' bűntelen önvédelemről tanítják: 1) Hogy, ha ki okszerű és igazságos önvédelmében ellenfelét, ki őtet kivont karddal megtámadá, megöli, mind feje' váltságától mind ellene' vérének kiontásától ment, de mindazáltal csak úgy, ha ellenét előbb ölte meg, mintsem az őtet valósággal megvervén vagy sebesítvén megtámadását abban hagyá, mert illy esetben büntetést érdemlő bosszút követne el. — 2) Hogy a' vétek olly esetben, midőn ki nem világlik, mellyik fél tette legyen az első csapást, a' kihívó félre súlyosodik. — 3) Hogy ingatlan vagyonát és birtoki jogait nemcsak megtámadás ellen védeni, hanem egy egész év' lefolytáig a' jogtalan elfoglalótól erőszakkal visszafoglalni is szabad, 's hogy illy esetben a' jogtalan elfoglaló magát önvédelem' jogával ki nem mentheti. — 4) Hogy a' fenyegetőt ha bár halállali fenyegetésért, kivevén ha hatalmas 's fenyegetéseit végrehajtani szokott

ember volna, vagy ha talán a' megtámadásra elkészülten társaira várakoznék, és a' késedelem veszélylyel járna, megölni nem szabad. Végre 5) hogy megtámadója ellen mást is lehet büntetlenül védeni; ellenben rablógyilkost vagy más nyilvános gonosztevőt más' kezéből kiszabadítani nem kötelesség, sőt nem is szabad.

A' 25—33-ik czímek a' jobbágyokról értekeznek. Jelesen:

A' 25-ik czím. Hogy, jóllehet ez előtt minden akár magyar, akár szász, német, tót, cseh, oláh, orosz, szerbus, bolgár, jász, vagy kún eredetü jobbágyok, a' király' jászain, kúnain, oroszain, és bolgárain kívül, földbérök' lefizetése után uraiktól szabadon elköltözhetének, jelenleg mindazáltal a' nemesek ellen Székely György' vezérlete alatt kezdett pártütésök által hívségtelenség' örök szennyje alá esvén ezen szabadságuktól mindjáján megfosztattak, 's merő és örökös parasztsággal uraik alá vettettek. Továbbá hogy jobbágyokat, egyházi törvényszéket érdeklő pereken kívül, sem az ország' rendes birái, sem egyházi vagy vármegyei birák elébe egyenesen 's közvetlen idéztetni nem lehet, hanem felettök földesurok egy vagy két szolgabiró' jelenlétében igazságot szolgáltatni tartozik, kihez mindenféle akár királyi curiában meghívás (*Evocatio*), akár vármegyei vagy egyházi törvényszék előtt idézés mellett indított pernek át kell küldetnie, és hogy csak azután a' földesúrnak itéletétől vitethetik a' per felsőbb biróhoz, a' vármegye' székéhez, feljebb.

A' 26-ik czím. Hogy, jóllehet a' földesúr isteni és emberi törvény szerint jobbágya és nemtelen szolgája felett minden panaszlónak puszta megkérés mellett is igazságot szolgáltatni tartozik, ha mindazáltal arra birói idézés és intés által felhíva nem volt, az igazság-kiszolgáltatásnak elmulasztásaért semmi büntetés alá nem vettethetik. Ezeknek előrebocsátása után előadja Verbőczy a' hatalmaskodási illyetén pernek rendjét. Jelesen: 1) Hogy, ha a' földesúr jobbágyainak vagy nemtelen szolgáinak nagyobb hatalmaskodási tette miatt királyi curiához, vagy kisebb kihágása miatt megyei törvényszékhez megjelenésre, és bünös jobbágyai' törvény elébei állítására megidéztetvén meg nem jelennék, önmaga három, jobbágyai pedig egyenként egy egy nehéz gírába, és azontul nagyobb hatalmaskodás' esetében ugyan mind maga a' földesúr, mind jobbágyai főbenjáró itéletbe, kisebb hatalmaskodás' esetében

pedig a' földesúr birája és ellenfele közt felosztandó 25 nehéz gírába, és jobbágyai egyenként, egészen ellenfelének jutandó 40 forintba marasztaltatnak. Ellenben 2) hogy, ha a' földesur idézésre megjelenvén jobbágyai felett igazságszolgáltatást igért, azt a' rendes birája által kitüzendő határnapon teljesíteni tartozik, 's ha meg nem teszi, elmulasztásaért minden jobbágyra nézve 3 gírába marasztaltatik, és más szinte minden jobbágyra nézve számitandó 3 gírával egy újonan kitüzendő határnapon ismét igazságszolgáltatásra szoríttatik, és ha akkor sem szolgáltatna törvényt, kisebb hatalmaskodás' esetében ugyan ő minden bünös jobbágyra nézve 40 forintba marasztaltatik, nagyobb hatalmaskodás' esetében pedig magoknak a' bünös jobbágyoknak minden ingó és ingatlan javaik a' sértett félnek oda itéltetnek, ki azon túl őket az itéleti levél mellett büntetésök' végrehajtása végett akárhol be is fogathatja. — 3) Hogy egyébként, ha t. i. a' földesúr jobbágyairól törvényt szolgáltat, nagyobb hatalmaskodás miatt elmarasztalásokban a' bünös jobbágyok' javainak két harmadrésze őreá száll. — 4) Hogy, ha a' büntevő jobbágy előbb megszökik, mintsem ura felette igazságszolgáltatást igért, azért urát semmi büntetés nem érheti, valamint akkor sem, ha későbben ugyan, de annak tudta nélkül szökött meg, annak vagyonából mindazáltal, melly illy esetben reá száll, kisebb hatalmaskodás' eseteiben ugyan a' jobbágy' díját kifizetni és a' károkat megtériteni, nagyobb hatalmaskodásokban pedig annak díján túl vagyonai' egy harmadának közönséges becsűi árát felperesének kiadni tartozik. Végre 5) hogy azon esetben, ha a' bűntevő jobbágyok igazságszolgáltatásnak megigérése után urok' tudtával megszöktek, vagy ha az őket elitéltetésök után büntetésre ki nem adta, a' vétkes földesúr mindegyikre nézve 40 forintba is marasztaltatik.

A' 27-ik czím. Hogy a' jobbágyok, ha az ellenök indított per eskületételre bocsáttatván a' felperes' tanuvallatási levelei ellen puszta tagadással élnének, három illy levél ellen 40-ed, kettő ellen 20-ad, egy ellen 10-ed magokkal tartoznak esküdni; ellenben ha ártatlanságukat szomszédaik' tanúsága vagy más valószinű bizonyítmány által igazolhatják, fele számu becsületes paraszt eskütársakkal is kitisztúlnak. Továbbá hogy a' most előadott erővel csak olly tanuvallatási levelek bírnak, mellyek a' királynak, vagy országunk' rendes biráinak levele mellett

hiteles helyeken, vagy az urak és nemesek közgyűléseiben országunk' rendes birái előtt, nem pedig azon egyszerü levelek, mellyek perlekedók' kérésére a' megyés grófok törvényszékein költek. Végre hogy a' feljebb előadott eljárásnak csak nemesek által inditott perekben van helye, a' nemtelenek és parasztok közötti perekben pedig az igazságszolgáltatás helybeli szokás és rend szerint történik.

A' 28-ik czím. Hogy, ha valamelly kártétel vagy adósság miatt elmarasztalt paraszt eleget nem tehetne, földesura őtet ellenfelének átadni köteles, és hogy az őtet 15 nap alatt, de mégis minden bántalommal illetés nélkül fogva tarthatja, akkor pedig olly esküvel tett igérete mellett, hogy annak, mit akár munkával akár koldulással keresend, harmadrészét nekie átadandja, szabadon bocsátani tartozik; azon esetben mindazáltal, ha igéretére megesküdni nem akarna, őtet tovább is letartóztathatván, igérete' nem teljesitésének esetében pedig újra befogathatván. Végre hogy az adosságnak azon esetrei kétszereztetése, ha a' biró által kitüzött napig le nem fizettetnék, többé divatban nincsen.

A' 29-ik czím. Hogy a' parasztnak fia és ki nem házasitott leánya maradván, minden atyai akár ingó akár ingatlan javakban egyaránt örökösödnek; ha pedig az atya leányát éltében már kiházasitotta, a' leány atyának szerzeményi ingó javaiból, habár hasonfelök kiházasitására nem fordíttatott, többé semmit sem kap, az ősi ingó javakból mindazáltal illy esetben potlást kérhetvén. Továbbá hogy a' paraszt férj maga részéről végintézetet tehet ugyan, de a' házasság alatti keresménynek felét hitvesének, mint közös keresőnek, meghagyni köteles, és hogy a' férj végintézet nélkül meghalván, az illy egész keresmény nejére száll. Végre hogy a' paraszt atya második házasságra lépvén, az első feleségével nemzett fiának részéhez, ha az vele már megosztozott, sem az illy második nőnek, sem a' második házasságból született gyermekeknek semmi joguk sincsen, hanem arról azon fiú szabadon rendelkezést tehet.

A' 30-ik czím előadja: 1) Hogy az örökös nélküli paraszt ingó javairól, és szerzeményi örökségeinek feléről végintézetet tehet, ellenben ezeknek felét, és ősi örökségeit földesurának hagyni tartozik. — 2) Hogy a' paraszt örökös és végintézet nélkül elhalván, mindene föl-

desurára száll, és hogy ez azért őtet eltemettetni és minden adósságait kifizetni köteles. — 3) Hogy a' paraszt törvénytelen korú fia' halálának esetére végintézet által örököst is helyettesíthet, melly helyettesítésnek ereje mindazáltal fiának törvényes korba lépte által örökre megszűnik. — 4) Hogy egyébiránt valamint a' parasztoknak állapotja, úgy törvényszokása is különbféle, melly a' helyek' gyakorlata szerint megtartandó. — 5) Hogy az által, ha a' paraszt valamelly örökséget elad, vagy valakinek végintézet által hagy, az a' földesúrnak tulajdona lenni meg nem szűnik; mivel a' parasztnak ura' földében munkájának bérén és jutalmán kívül semmi tulajdona nincsen, és hogy ugyanazért a' földesúr jobbágyától földét, rétjét, és malmát közönséges becsűi, szőlőjét pedig illendő ára szerint visszaveheti.

A' 31-ik czím. Hogy a' paraszt ura iránti alávettetése miatt nemes ellen tulajdon felperessége alatt semmiféle ügyben nem perlekedhetik. Továbbá hogy, ha valamelly nemes valakinek parasztját megveri, vagy más bántalommal illeti, azt a' parasztnak ura perbe vonván önmagára nézve ugyan 100 forintba, a' parasztra nézve pedig, a' dolog' minemüségéhez képest annak díjába, vagy kárának megtéritésébe marasztaltatja.

A' 32-ik czím. Hogy vérhatalom feletti királyi levéllel nem biró nemesek, mezővárosok, vagy faluk a' határaik közt befogott tolvajokat vagy más gonosztevőket azoknak díja alatt a' vármegyének átadni tartoznak, és ha három napnál tovább őket magoknál tartóztatnák, minden személyért naponkénti három nehéz gírába marasztaltatnak, a' tetten kapott emberölőket, gyújtogatókat, és erőszakos nősparáznákat mindazáltal törvény' rendének megtartásával ők is megbüntethetvén. Továbbá hogy mindenki, akár vérhatalommal biró akár nem, ha gonosztevőt elbocsát, annak díjával bűnhödik.

A' 33-ik czím. Hogy, ha ki, nemes vagy paraszt munkát vagy szárnyas állatot kárból behajt, azt, ura meg nem jelenvén, három napnál tovább magánál nem tartóztathatja, hanem naponkénti 3 nehéz gíra büntetés alatt a' megye' grófjának, algrófjának, és ezek' távullétében valamellyik szolgabirájának átadni köteles. Továbbá hogy a' behajtott állat által okozott kár annak ura által a' helység' birájának és esküdtjeinek lelkiismeretes becsűje szerint megtéritendő, a' különös tilalom-

pénz' fizetésére csak azon helységnek lakosai szoríttathatván. Végre hogy valamelly paraszt erdőhántásban vagy vágásban találtatván díján túl minden vele levő vagyonának veszteségével bűnhödik.

A' 34-ik czím a' lopott lóról tanítja: hogy, ha a' lopott ló a' seregnél födöztetik fel, urának azonnal törvény nem szolgáltatik, hanem a' ló megbecsültetvén táborozás' végéig kezesség mellett birtokosánál hagyatik, és csak annak bevégződése után hoz illy ügyben a' királyi lovászmester, vagy a' hadvezér által nevezendő rendes biró itéletet; ellenben pedig ha valamelly lopott ló vagy más állat nem a' seregnél, hanem máshol találtatik meg, az alperes vételéről világos bizonyítmányt elő nem állíthatván, felperese három magához hasonló eskütárssal hitét letenni tartozik. Továbbá hogy az alperes, ha a' lovat vásáron vettnek állítván, sem tanút, sem olly egyént, ki az áldomást szokás szerint megáldotta volna, elő nem állíthatna, akasztófával büntetendő.

A' 35-ik czím a' perek' átküldéséről előadja: hogy a' székesegyházi helyetteseknek, és vármegyéknek törvényszékein indított, valamint szinte a' földesúr' székétől oda feljebbvitt perek is, -- a' felperesnek egyedüli esküje alá bocsátott vármegyei pereket kivevén, — érettebb meghányás végett királyi curiához feljebbvitetni és átküldetni szoktak, és hogy a' feljebbvitellel élő fél a' végitélet' hozatala utáni első vagy legfeljebb második vármegyei törvényszéken az itéleti és átküldési levelet kivenni, és a' pert a' biró által kitüzendő határnapra királyi curiához átvinni köteles, 's hogy máskép az ügy, kivevén ha az elmulasztás nem a' feljebbvivő félnek, hanem a' jegyzőnek vagy biráknak részéről történt volt, elitélt dologgá válik, és az itéleti levél a' nyertes félnek kiadatván végrehajtásba vétetik. Végre

A' 36-ik czímben előre bocsátván Verbőczy, hogy sokszor az eskü keresztény ellen zsidóknak is odaitéltetik, szóról szóra előadja a' zsidók' esküjének formáját, és egyszersmind megjegyzi: hogy az esküdni akaró zsidónak nap felé fordulva, felső ruhába vagy köpönyegbe öltözve, fejét zsidó kalappal födve meztelen lábon állania, 's a' törvény' könyvét vagyis az úgy nevezett Mózses' tábláját kezével érintenie és tartania, 's az eskü' szavait illy helyezetben mondania kell.

III. *Egyéb említést érdemlőkről.*

A' fennelőterjesztetett törvényleveleken és Verbőczy Istvánnak hármas törvénykönyvén túl II. Ulászló alatt törvénytudományi tekintetből megemlíthetők e' következők is:

I. Hogy II. Ulászló alatt is több országgyülések tartattak, mint mellyeknek törvényleveleivel birunk. Jelesen:

1) 1491-ik évi sz. György' napján Rákos' mezején, a' mint ezt e' királyunknak Sáros, Borsod, és néhány más felső vármegyéket érdeklő 's ezen évi Pünkösd' második napján költ azon levele [a]) tanusítja: mellyben őket azért, mert követeik az azon évi sz. György' napján tartott országgyülésről előbb eltávoztak, mintsem az általok előterjesztett ágazatokra feleletet adhatott volna, és mivel fegyveres népeket gyűjtenek, és azokkal királyi hív alattvalóit háborgatják, erősen megfeddi, és nekiek minden illyetén tetteket hívségtelenség' büntetése alatt megtilt.

2) 1493-ik évi sz. Mihály' napján Budán, bizonyítván ezt Ulászló királynak hívségtelenség' vétkebe marasztalt illaposichi Kishorváth János és dalmoczi Bánfy Lőrincz' jószágai felett Péter kalocsai érsek' részére ezen országgyülésből october' 20-kán költ adománylevele [b]); mellyből egyszersmind tanuljuk, hogy az országgyülésre útazók mind személyökre mind jószágaikra nézve király' különös ótalma alatt állottak, 's jószágaik' elfoglalása felségsértésnek tartatott.

3) 1497-ik évi sz. Márton' napján Pesten, melly országgyülés mindazáltal, mint azt az 1498-ik évi decretumnak előszava tanusítja, némelly bujtogatók által támasztott egyenetlenségek miatt minden határozathozás nélkűl szétoszlani kényteleníttetett.

4) 1499-ik évi sz. György' napján Rákos' mezején, mint azt az 1500-ik évi decretum' előszava bizonyítja.

5) 1501-ik évi sz. kereszt' feltalálása' napján Pesten, mint erről sz. Györgyi és Bozini Péter gróf országbirájának Uzfalvai Uz Péter és

---

[a]) Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 288—292. lap.
[b]) Kovachich Vestigia Comit. 419—425. lap.

Tóbiás' részére tartott tanúvallatást előadó, 's ezen országgyűlés' harmadik napján költ levele [a]) tanúságot teszen.

6) 1502-ik évben Kovachich Márton által előadott némelly oklevél-töredékek' [b]) tanúsága szerint Budán. — Ugyanezen évben sz. Lőrincz' napján királyné-koronázási országgyülés is tartatott Székesfejérvárott. Tanúsítja ezt Ulászló királynak Kassa' városát Anna királyné' koronázására és lakadalmára meghívó azon évi levele [c]), valamint Frangepán választott veszprémi püspök' részére az iránt adott ünnepélyes biztosító oklevele [d]) is, hogy a' veszprémi püspökök' királyné-koronázási jogok ellen abból, mert Frangepán püspök még meg nem történt felszenteltetése miatt a' koronázást véghez nem vihetvén, ez uttal Anna királynét nem ő, hanem Tamás esztergomi érsek koronázta meg, semmi következtetés sem vonathatik.

7) 1503-ik évben Kovachich Márton által előadott levelek' [e]) tanúsága szerint Rákos' mezején.

8) 1505-ik évi sz. Mihály' napján ismét Rákos' mezején. Bizonyítja ezt Ulászló királynak Sopron' városához ezen évi sz. Jakab' napja előtti szerdán költ levele [f]), mellyben előadja: hogy a' sok és költséges gyűléseknek végett kivánván vetni, jövő sz. Mihály' napjára egy átalános (*Universalis*) országgyülést hirdet, és meghagyja: hegy arra ők, valamint más városok is követeket küldjenek. — És ezen országgyűlés' alkalmával hozatott azon esküvel pecsételt határozat: hogy Ulászló királynak férfi maradékai kihalván, az ország' rendei többé külföldit királylyá nem választanak, és ha ki külföldi fejedelmek közül magát nyakukra tolni akarná, az ellen magokat egyesített egész erejökkel védeni fogják, a' mint ezt az ország' rendeinek ezen határozat felett a' fenn említett gyülés' 15-ik napján költ ünnepélyes oklevelök tanúsítja, mellynek bevezetésében 2 érsek, 7 püspök, az auránai perjel, a' nádor és más

---

[a]) Kovachich, Vestigia Comit. 439—441. lap.
[b]) Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 300—304. lap.
[c]) Kovachich, Vestigia Comit. 441 és 442. lap.
[d]) Ugyanott 443 és 444. lap.
[e]) Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 300—304. lap.
[f]) Ugyanott 331 és 332. lap.

38 országnagy, 14 főhivatalnok és főnemes, 's 53 vármegyének és Solth széknek 153 követei névszerint elősoroltatnak. Ezen oklevélnek Kovachich [a]) csak költe' helyét 's napját és bevezetését adja.

Ugyanezen évben Slavóniában is tartatott országos gyülés, a' mint ezt a' királynak Thuróczy Bernáthoz intézett azon levele [b]) tanúsítja, mellyben nekie ezen gyülésnek megzavarását komolyan megtiltja.

9) 1506-ik évi juniusban Fejérvárott, tanúságúl szolgálván erre Maximilián romai királynak Ulászlóhoz szóló 's 1506-ki junius' 24-kén költ levele [c]).

10) 1508-ik évi sz. György' napján Budán. Bizonyítja ezt Ulászlónak mind azon sz. Gergely' napján költ levele [d]), mellyben Sopron' városát fia, Lajos herczeg', koronázása végett oda meghíja, mind pedig azon privilegiom alaku 's ugyanezen gyülés' 15-ik napján költ oklevele [e]), mellyben az ország' rendeit szabadságaik' sértetlen fentartásáról önmagának és megkoronáztatandó fiának nevében biztosítja. Hogy pedig ezen országgyülési végzés' következésében Lajos herczeg Székesfejérváron valóban meg is koronáztatott, ugyancsak Ulászló királynak ezen évi keresztelő sz. János' napján Budán költ, 's Pozson, Buda, Sopron, és Nagyszombat városokat érdeklő vám és kereskedés iránti levele [f]) bizonyítja.

11) 1511-ik évi sz. György' napján Budán, a' mint ezt az ország' főpapjainak, báróinak és más főembereinek 36 pecséttel erősített azon évi levele [g]) tanúsítja, mellyben az ezen évi átalános országgyülésen ajánlott segedelempénznek pontos lefizetésére magokat minden jószágaiknak örök vesztesége alatt kötelezik.

II. Hogy e' királyunk alatt, jelesen III. törv. 1. czikkének rendeléséből, Rákos' mezeje országgyüléseink' tartásának szokott helyévé lőn, minek azt az V. törv. 1-ső czikke nyilván is nevezi.

---

[a]) Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 332 és 336. lap.
[b]) Kovachich, Vestig. Comit. 447. lap.
[c]) Ugyanott 450 és 451. lap.
[d]) Kovachich, Supplem. ad Vest. Com. II. köt. 344 és 345. lap.
[e]) Kovachich, Vestigia Comit. 455—462. lap.
[f]) Kovachich, Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 346 és 347. lap.
[g]) Kovachich, Sylloge Decret. Comit. I. köt. 446—448. lap.

III. Hogy, jóllehet Ulászló' II. törv. 26-ik czikke országgyülésekre a' vármegyékből jövendőre többé nem néhány választottakat, hanem minden nemeseket meghívatni rendel, III. törv. 1-ső ágazata pedig a' megjelenést minden nemesnek és birtokos embernek kötelességűl teszi; az 1505-ik évi rákos-mezei gyülésen mindazáltal, az ott egybe seregletl ország' rendei fenn érdeklett oklevelének tanúsága szerint, a' főpapokon, országnagyokon, és más hivatalnokokon és főembereken túl a' vármegyékből követek jelentenek meg.

IV. Hogy még e' királyunk alatt sem találtatik annak világos nyoma, hogy a' meghívott városok országgyüléseinken mint törvényhozásban résztvevők jelentek legyen meg, mert habár az 1504-ik évi törvénylevél' előszavának e' kifejezésében: „*Iidem Domini Barones, Proceres, et Nobiles, ceterique Regnicolae nostri — quosdam articulos de novo formatos et conceptos Maiestati nostrae obtulerunt*“ e' szavak „*ceterique Regnicolae nostri*“ első tekintettel reájok húzhatóknak látszatnak is; ezen magyarázatot mindazáltal ugyanazon törvénylevélnek 1-ső ágazata mindjárt megczáfolja, a' segedelempénz-ajánláshoz pusztán a' főpapok, bárók, és más országos nemesek' köz megyezését rendelvén megkivántatónak.

V. Hogy II. Ulászló is magát az országgyülésen hozott törvény' kötelezése alóli felmentés' jogával birónak vélte. Tanúsítja ezt: 1) Azon 1497-ik évben Szegeden költ levele [a]), melly által a' pétervaradi apátság' Angyal nevű igazgatójának, olasz embernek, megengedé, hogy ellent nem állván az országnak minden külföldit egyházi hűbér-nyeréstől eltiltó minapi határozata, az országban akármelly egyházi hűbért törvényes utján megnyerhessen, és birhasson. — 2) Azon 1498-ik évi böjt' első vasárnapján Budán költ levele [b]), mellyben Slavónia' nemesei' közönségének kérésére azt határozta: hogy a' bosnyai káptalan, — ellent nem állhatván az azon évi rákosi országgyülésnek azon határozata, mellynél fogva e' káptalan birói eljárásokra egész országszerte bizonyságot küldhet, — Slavóniába káptalani bizonyságot ne küldhessen, 's hogy általa

[a]) Kovachich, Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 294 és 295. lap.
[b]) Kovachich, Monum. Veteris legisl. hung. II. füzet 72—74. lap.

Slavónia' részére kiadandó felvallási, iktatási, és peres ügyi minden levelek érvénytelenek legyenek.

VI. Hogy e' királyunk' törvénylevelei' befejezéseiben a' temesi gróf már rendszerint országunk' bárói közt elősoroltatik. Végre:

VII. Említést érdemlenek némi tekintetből e' korbeli következő oklevelek is:

1) Azon, Ulászló király által is Farkashida melletti táborában mindjárt országunkba bejövetelekor megerősített oklevél [*]), mellyet az egész ország' testületét képviselő főpapok, bárók, és más főemberek budai országos gyülésökben 1490-ik évi úrnapja' nyolczadik napján Korvín János herczegnek azon esetre, ha királylyá más választatnék, adtanak. Ezen oklevél Ipoly választott és megerősített esztergomi érsek, 's névszerint elősorolt 7 püspök, és 25 főember által az ország' összeséges főembereinek nevében költ, 's általa Korvín János herczeg biztosíttatik: 1) Hogy mihelyest más valaki magyar királynak választatandik, ő ugyanazon helyen tüstént Bosnya' királyának választatni, és az új magyar király által koronáztatása utáni harmad vagy negyed napon azzá koronáztatni fog. — 2) Hogy Bosnyán túl a' slavóniai herczegséget ugyan minden hozzátartozandóival holta' napjáig mint örökös úr, Dalmát- és Horvátországok' bánságát pedig hivatalképen megnyerendi, 's mindenek által Bosnya' királyának, Slavónia, Opávia, és Lypthóvia' herczegének, 's Dalmát- és Horvátországok' bánjának czímeztetni, és azon joggal felruháztatni fog: hogy Bosnyában és Slavóniában koronára szálló minden olly jószágot, melly 50 jobbágytelket felül nem halad, érvényesen elajándékozhasson, minden illy adományait a' király megerősíteni tartozván, 's hogy azon országokban al-bánokat és más tisztviselőket szabadon nevezhessen, a' királynak mindazáltal hűséggel tartozván, és itélőszékétől a' királyhoz és annak itélőszékéhezi feljebbviteleket megengedni köteles levén. — 3) Hogy a' király nekie a' bosnyai és horvátországi várak' védelmére évenként 12,000 aranyat és bizonyos só-mennyiséget adni fog. — 4) Hogy az atyjának minden örökségi jószágait, valamint mind azokat is, mellyeket tőle adományúl nyert, örökre tartsa meg; továbbá

[*]) Lásd ezen oklevelet Kovachich, Supplem. ad Vestig. Com. II. köt. 270—282. lapjain.

hogy az opáviai herczegség is öröke legyen, és a' király ezeken túl még néhány névszerint elősorolt várakat, mihelyest megürülnek, nekie ajándékozni köteleztessék; egyébiránt ha gyermektelenűl halna meg, egyedűl csak az atyjától adományúl nyertekről rendelkezhetvén, a' többi pedig mind a' koronára visszaszállván. Ellenben — 5) hogy Korvín János herczeg, mihelyest ezen oklevél alá leend írva, a' koronát, továbbá Buda, Visegrád, és Nándorfejér-várakat és más korona-jószágokat tüstént vagy legalább a' királynak átadni, és annak idejében minden ausztriai, stíriai, karinthiai, és slézsiai várakat kezéből kiereszteni tartozzék.

Ezen oklevél érdekes azért is, mert abból tanuljuk, melly tartomány neveztetett legyen akkor Slavóniának, melly ismét Horvátországnak, 's hogy jelesen a' mostani Zágráb, Körözs, és Varasd vármegyék akkor nem Horvátországnak, hanem Slavóniának neveztettek. Ezen oklevélben t. i. a) Zagória vármegye, 's Medwe, Lwkavecz, Rokonok, Kemlek, Krapyna, Varasd, Werbowecz, Trokenstein, Wynnicza, Greben, Lobor, Ozthercz, és Béla várak *Slavóniában*, — b) Zeng, Zthenychnyak, Lipowcz, Woyewodina, 's Ripacz várak, 's Nowe, Ztharygrad, Boog, Othozeck, Prozor, Obrowacz, Klytowacz, Pochytel, Werh, Krwpa, Japra mezővárosok és városok, 's Obrowaczky kastély *Horvátországban* lenni mondatnak.

2) II. Ulászlónak azon 1491-ik évi sz. Miklós' napján költ levele [*]), melly által III. Fridrik császárral és Maximilián romaiak' királyával 1491-ki november' 7-kén szerződött békekötésnek levelét helybenhagyja. Ezen oklevél által Ulaszló Magyarország' birtokának maga és férfiági maradékai' részére megtarthatásáért nemcsak Korvín Mátyás alatt elfoglalt minden tartományait Fridrik császárnak és fiának Maximiliánnak ingyen visszaadja, és azon százezer forintot, mellyet Fridrik császár Mátyás királynak az első békekötésben lekötelezett, elengedi; hanem hadi költségek' fejében nekiek százezer magyar forintot is lekötelez, továbbá Maximiliánnak a' magyar királyi czímmel élést megengedi, és a' magyar királyi székbeni követelt örökösülő jogát férfi örökösei' kihaltának esetére elismervén minden ezen jogról szóló régi szerződé-

[*]) Lásd ezen oklevelet gróf Cziráky Mózses' *Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria* czímű munkájának 255—289. lapjain.

seket egyszersmind megerősít, végre magát lekötelezi: hogy ezen, minden királyi utódai által ünnepélyesen megerősítendő, szerződésnek megtartására a' jövő két országgyülésen országának mindennemü rendeit Maximilián' követeinek jelenlétében megesküdteti, és senkinek semmiféle egyházi vagy világi hivatalt ezen szerződésrei eskünek letétele nélkűl nem adand. Egyébiránt ezen béke' szerződésben az ország' rendeinek részére azon jog, hogy Maximilián' férfi maradékai közől akarkit királylyá választhatnak, világosan fel vagyon tartva, és az illy választatandó királynak kötelességűl tétetik: hogy az országnak jogait, és helybenhagyott régi szokásait, valamint minden hazafiaknak szabadságait is megerősítse, és sértetlenűl megtartsa. — Ezen oklevélre nézve megjegyzést igényel az is, hogy hazánkra nézve ebben fordúl először a' „*Status Regni*" nevezet elő.

3) Magyarország' tizenöt részint egyházi részint világi főembereinek azon 1491-ik évi november 29-én Budán költ levele [a]), mellyben elismerik: hogy Tamás győri püspököt, királyi cancellárt, gróf Báthory István ország' biráját, gróthi Országh László lovász-, és Rozgonyi László főkomornok mestereket stb, kik az előbbi szám alatti békeszerződést kötötték, arra Ulászló király az akkor mellette jelen volt főpapoknak, bároknak és főembereknek, jelesen az ő megegyezésökkel is, hatalmazta fel, következőleg ők ezen szerződést egész kiterjedésében elfogadják, és helybenhagyják.

4) II. Ulászló királynak Slavónia' nemeseinek közönségéhez szóló azon 1499-ik évi levele [b]), mellyben a' nemesek, és főpapok 's bárók közt táborozási köteleztetéseik felett támadott visszálkodásoknak lecsillapítására tanácsosaival és az illető felekkel tartott tanácskozás után a' slavóniai rendeknek táborozását következőleg rendelé el: 1) Hogy minden 33 jobbágytól egy, 's száztól három könnyű lovas, ne asszonyilag felékesítve, hanem jó lóval és fegyverrel ellátva állíttassék. — 2) Hogy azon főpapok és bárók, kiknek mind Magyarországban, mind Slavóniában jószágaik vannak, slavóniai jobbágyaiktól járó fegyvereseiket

---

[a]) Lásd ugyanottan 289—291. lapokon.

[b]) Lásd ezen oklevelet Kovachich, Monum. veteris legisl. II. fűzet 34—37. lapjain.

Slavónia' védelmére fordítsák, 's őket onnét el ne szakaszszák. — 3) Hogy a' nemesek' zsoldosainak kapitányságát a' bán magának ne tulajdonítsa, hanem a' király nevezzen számokra kapitányt, ki egyébiránt seregével a' bán' parancsát is teljesíteni tartozzék. — 4) Hogy a' központártárba a' király által kitűzendő napon minden nemes mindenik jobbágyától táborozási pénzt fizessen, mellyen alkalmas katonák tartassanak, szabad levén azon pénztárbóli fizetésért kinek kinek magának is szolgálni és fegyvereseket tartani. — 5) Hogy a' birtokos főpapok és bárók jobbágyaiktól járó fegyvereseiket tartozzanak mindig készen tartani, és a' nemesség' kapitányának felszólitására táborba küldeni, a' táborozási pénzt mindazáltal részökre megkérhetvén. Végre — 6) hogy azon esetben, ha a' fenn érdeklett fegyveres népek a' nagyobb számmal jövő ellenségnek visszaverésére elégtelenek lennének, minden nemes fejenként felkelni köteles legyen.

5) Maximilián romaiak, 's Magyar, Dalmát, Horvát stb országok' királyának, Ausztria' főherczegének II. Ulászló királyhoz intézett, 's 1506-ik évi junius' 24-kén költ levele [a]), mellyben Magyarország iránti örökösödési jogát a' múlt évi rákosi végzés, és az ország' rendeinek azon évi székesfejérvári gyülésökben tett erőlködései ellen fentartatni sürgeti. — E' levélben Maximilián országunk' rendeit „*Proceres et Status Regni Hungariae*"-nek czímezi.

6) A' király' oldala mellett Székesfejérváron jelen volt, 's az egész országot képviselő főpapoknak, bároknak, nemeseknek, és főembereknek, jelesen Tamás esztergomi érseknek, királyi felség' fő és titkos cancellárjának, 3 püspöknek, az auraniai perjelnek, az ország' nádorának, Peréni Imrének, és 21 más ország-báróknak és nagyoknak 1506-ik évi junius' 24-kén költ levele [b]), melly által Ulászló királynak Maximilián romaiak' királyához küldendő szószólóit, nevezet szerint György kalocsai érseket, György pécsi püspököt 's királyi cancellárt, Péter szentgyörgyi és bozini gróf, ország' biráját 's erdélyi vajdát, és Bwzlay Mózses királyi főudvari mestert, felhatalmazzák arra: hogy az ő és egész ország' nevé-

[a]) Lásd ezen oklevelet Kovachich, Vestigia Comit. 450 és 451. lapjain.
[b]) Lásd ezen oklevelet gróf Cziráky' fenn előidézett munkájának 297—300. lapjain.

ben Maximiliánnal vagy szószólóival minden szükséges ügyek és tárgyak felett, nekiek adott utasításuk szerint, tanácskozhassanak, és egyezkedhessenek, mikről őnekiek magoknak, ha személyesen jelen lennének, határozni lehetne és kellene, szavokra és jó lélekkel igérvén: hogy mindazt, miben Maximilián királylyal vagy szószólóival megegyezendnek, mind önmagok helybenhagyandják, és megtartandják, mind, mennyire tőlök kitelik, mások által is megtartatandják, és oklevelök által megerősítendik.

7) Maximilián királynak, és Ulászló király és Magyarország' meghatalmazott szószólóinak az általok akkor kötött békeszerződést előadó, 's 1506-ik évi julius' 19-kén költ levele [a]), melly által az ellenséges seregeknek mind két részről̈i haza-hívatása, az elfoglaltaknak és hadi foglyoknak szinte mind két részről̈i ingyenes visszabocsátása, a' két országok közötti kereskedésnek illő vám- és harminczadfizetés melletti szabadon üzése rendeltetik, és jövendőre a' békességnek állandó és szigorú megtartása mindkét részről igértetik, Maximilián által mindazáltal világosan bele iktatatván az oklevélbe: hogy ő magának és örököseinek Magyarország iránt mind öröködési mind más akármelly jogait, mellyekkel addiglan élt, nyilván fentartja, és azoknak ezen egyezés által semmiképen sem akar ártani. — Ezen oklevélben is országunk' rendei „*Status Regni Hungariae*"-nek neveztetnek.

8) II. Ulászló királynak az 1508-ik évi országgyűlésnek 15-ik napján költ privilegiom alakú biztosító levele [b]), mellyben előre bocsátván azt: hogy az akkor országgyűlésileg egybesereglett országunk' főpapjai, bárói, és hazafiai (*Regnicolae*) fiának, Lajos herczegnek, őáltala tervezett megkoronáztatását, ugymint mind a' külső hadaknak, mind a' belső zavaroknak megelőzésére szolgáló legsikeresb szert, egész készséggel elfogadták, — a' hazafiaknak az iránt tett kérésére mind önmagának mind fiának nevében fogadja: hogy a' hazafiaknak minden szabadságait és jogait mind önmaga mind fia épen fentartandja, 's hogy ő Lajos herczeget sem éltében sem holta után Maximilián romaiak' királyának vagy más külső fejedelemnek gondviselése alá nem adandja, hanem

---

[a]) Lásd ezen oklevelet is ugyanottan a' 292—297 lapokon.

[b]) Lásd ezen oklevelet Kovachich, Vestigia Comit. 455—462. lapjain.

az ország' főpapjainak, báróinak, és nemeseinek kezére bízandja; továbbá Lajos herczeget kötelezi: hogy idősb korra jutván, az ország' főpapjainak, báróinak, és egyéb hazafiaknak szabadságait és jogait királyi szavával megerősíteni tartozzék úgy, hogy míg azt nem teljesítené, a' királyi hatalom reá ruházottnak ne értessék.

Ezen oklevélnek befejezésében némi tekintetből említést igényel: 1) Hogy abban István nyitrai püspök királyi jelenlét' helytartójának (*Praesentiae nostrae Locumtenens*) czímeztetik. Ugyanezen István az V-ik decretum' utószavában mint akkor szeremi püspök, szinte királyi jelenlét' törvényszéki személyes helytartójának (*in Judicio Personalis Praesentiae nostrae Locumtenens*) czímezve fordúl elő. — 2) Hogy ugyanabban Ráczország' despotja, 's a' ziverni, nándorfejérvári, jajczai, zrebernyiki, és szabáchi bánok, továbbá Zápolya János, Szepesföldének örökös grófja, Ujlaky Lőrincz herczeg, és a' király' gyermekeinek nevelője (*Maestro*) Petheő János is az ország' bárói közt elősoroltatnak.

II. LAJOSRÓL,

1516-IK ÉVI MARTIUS' 13-KÁTÓL 1526-IK ÉVI AUGUSTUS' 29-KÉIG.

II. Lajos, — ki atyja' királyi székében már tíz éves korában öröködvén a' szokott királyi esküt csak 1521-ik év' végén hitvese' megkoronáztatásának alkalmával tevé le *), 's ki történetiróink' tanusitása szerint fő gyámjától, brandenburgi György határgróftól, elhanyaglott nevelése, és úgy is éretlen kora miatt a' már atyja alatt elharapódzott fejetlenségnek, melly országunk' főemberei, és köz nemessége közt Báthory Istvánnak nádorrá választatása miatt szülemlett meghasonlás által még

*) Tanusítja azt II. Lajosnak: 1) Az erdélyi szászokat Budán azon évi sz. Erzsébet' napján tartandó országgyűlésre meghívó 1521-ki levele, mellyben egyszersmind kijelenti: hogy Budáról sz. András' napján Székesfejérvárra menni akar, részint hogy a' királyi esküt elődei' szokása szerint letehesse, részint hogy a' királyné ott megkoronáztassék. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 509. lap. — 2) A' Báthory és Rozgonyi családok' jószágait megerősítő, 's ugyanazon évi sz. Mária' fogantatása utáni szerdán Székesfejérváron költ levele, mellynek befejezésében költének napját eskületétele utáni másod napnak nevezi. Kovachich, Vestigia Comit. 506. lap.

nagyobb erőre kapott [a]), gátot vetni [b]), és a' veszélyben forgó haza' megmentésére nemzetünk' lelkesebbjei által szerzett üdvös törvényeknek, és határozatoknak sikert eszközleni képes nem levén, a' magokat túlbecsülő vezérei' vak hevének hozzájárultával, a' mohácsi gyászos napot előidézte, — atyjának példája szerint gyakor hol részletes (*Particularis*), hol átalános (*Generalis Conventio*) országgyűléseket [c]) tartott, úgy hogy 1518-ik évben magában öt illy gyűléseknek nyomára akadunk [d]), mely-

---

[a]) Lásd Rozenich' többször előidézett történetírata' II. köt. 167 's 168 lapjait és az ott előadott kútfőket. Lásd továbbá Balbus Jeromosnak Sydlovicz Kristóf Lengyelország' alcancellárjához 1519-ik évi februariusban az ugyanazon évi januarius' 25-kén kezdett pesti részletes gyűlésből írt levelét, mellyben többek közt azt is említi: hogy Perényi Imre nádor e' gyűlés alatt februarius' 5-kén meghalván, az új nádor' kinevezése iránt zavarok támadtak, 's hogy a' nép Zápolya János erdélyi vajdát kivánta nádornak, mit a' jobban gondolkodók ellenezvén ez alkalommal csak nádori helyettest, ki az itélőszékeken elnökölljön, ohajtottak választatni. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 431—436 lap. — Lásd végre II. Lajosnak Báthoryak' részére 1819-iki junius' 2-kán költ királyi helybenhagyási levelét, mellyben a' király Báthory Istvánt már nádornak czímezi. Ugyanottan 440 és 441. lapon.

[b]) A' fejetlenség' e' királyunk alatti elhatalmazásának tanúságaira nemcsak történetiratainkban, hanem törvényeinkben magokban is akadunk. Illyenek jelesen az 1519. törv. 44, 's 1523. törv. 22-ik ágazatai, mellyek a' hazafiak közötti részletes szövetkezések ellen kikelnek, és azoknak, mint közjóval ellenkezőknek, megszűntetését parancsolják. Illyen az 1523. törv. 45. czikke, melly a' hazafiaknak kötelességűl teszi: hogy, ha a' hatalmasok közől valaki király ellen fellázadna, a' király mellett mindjáján fejenként kapitányaikkal együtt felkelni tartozzanak. Illyenek továbbá az 1525-ik évi rákosi decretumnak számos határozata, sőt az 1526-ik évinek is néhány, például 6, 15, 24, 25, és 26-ik czikkei.

[c]) Hogy hazafiaknak részletes országgyűléseik II. Ulászló' országlása alatt is tartatni szoktak, tanúsítja Ulászló királynak Sopron' városához szóló azon 1505-ki levele, mellyben azt mondja: hogy a' sok és költséges gyűléseknek véget kivánván vetni, jövő sz. Mihály' napjára egy átalános országgyűlést (*Universalis Diaeta*) hirdet. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 331 és 332. lap.

[d]) Tanusítják ezt az ezen évi budai, tholnai és báchi törvénylevelek, és Lajos királynak 1518-ik évi böjt' negyedik vasárnapján költ, 's Zápolya János erdélyi vajdát azon évi sz. György' napján Budán tartandó országgyűlésre meghívó levele, mellynek előadása szerint a' király azon évben már két gyűlést tartott. Kovachich, Vestig. Comit. 500. lap.

lyek közől háromnak törvényleveleit is birjuk. Kilencz törvénylevelek 's decretumok jutottak pedig összesen e' korból kezünkhöz, három 1518, egy 1519, egy 1521, egy 1523, kettő 1525, és egy 1526-ik évből, mellyek közől hetet törvénykönyvünk' első kiadója Mossóczy is, az 1526-ik évit ugyan egész kiterjedésében, hatot pedig több ágazatok' kihagyásával mintegy töredékekben előad, és csupán csak az 1518-ik évi budai, és 1525-ik évi hatvani decretumokat mellőzi el egészen, mellyeket tudós Kovachich Márton' szorgalma csak újabb időkben hozott napfényre, ki egyszersmind a' Mossóczy által töredékekben közlött decretumokat, elő- és utószavaikat kivéve, teljesen kiegészítette. Itt ezen decretumok, mivel egymásra vonatkoznak, időrendben, a' törvénykönyben levők az ott nem létezőkkel vegyest, adatnak elő.

I. *Az e' korbeli törvénylevelekről.*

Az I-ső törvénylevél, mellyel II. Lajos' korából birunk, Tamás esztergomi érsek, 9 püspök, 3 prépost, 's a' nádor, és 31 más világi főemberek által, kiknek neveik a' decretum' befejezésében egyenként elősorolva vannak, az 1518-ik évi sz. György' napján tartott budai országgyűlésben hozatott, 's 21 ágazatra terjed *).

Előszavában előadatik : hogy, jóllehet e' gyűlésben a' határvárak' szükségeire ajánlandó segedelempénzre kerülvén a' sor, 's a' főurak és hazafiak között meghasonlás történvén, a' hazafiak, kik parasztjaik' szegénysége miatt fél forintnál többet ajánlani nem akarának, a' gyűlést elhagyták; az ország' főpapjai, bárói, és más főemberei mindazáltal tekintvén a' szükségnek nagyságát, egy egész forintot ajánlottak azon bizodalommal, hogy a' közveszedelem' elháritásaért ezen rendelkezést a' hazafiak (*Regnicolae*) is elfogadandják. Ezen, Ulászló' V-ik törv. 1-ső ágazatába ütköző határozat tanusítja, milly nehéz legyen a' korlátozó, főkép nem elégséges előrelátással hozott, törvényrendeléseket a' szükség' esetének beálltával fentartani. A' mi a' törvényágazatokat illeti :

Az 1—10-ik ágazatok ezen segedelempénz' beszedéséről, 's hová és miképeni forditásáról, továbbá a' főpapok és bárók' zászlóaljainak,

*) Lásd ezen törvénylevelet Kovachich, Sylloge Decret. Comit. I. köt. 449—459, vagy pedig Supplem. ad Vestig. Com. II. köt. 398—414. lapjain.

és a' vármegyék' népeinek sz. Mária' látogatása' napjárai kiállitásáról rendelkeznek.

A' 11-ik ágazat az ünnepnyolczadi és rövid törvényszékeket szokott idejökben mindenkor megtartatni rendeli.

A' 12-ik ágazat a' cancelláron, kincstárnokon, és király' udvari mesterén túl 4 főpapot, és 4 bárót választatni parancsol, kik közől négy mint tanácsnok mindenkor a' király mellett lenni, és fél évenként egymást felváltani tartozzék.

A' 13—20. ágazatok ezen tanácsosok' hatásának körét szabályozzák, jelesen oda számítják a' királyi jövedelmek' javitására és kezelésérei felügyelést, 's a' határszélek' szükségeire megkívántató pénz' mennyiségének meghatározását, valamint továbbá azt is: hogy a' király csak azok' tanácslatával adhasson 200 jobbágyon felül adományt, csak azzal nevezhessen érsekeket, püspököket, bánokat, 's határszéli tiszteket, csak azzal küldhessen követeket, csak azzal hozhasson a' nekie benyújtott akármiféle levelekre határozatokat, 's csak azok' jelenlétében fogadhasson el külföldi követeket, a' tanácsosok ezen jogaik' gyakorlására a' királyi felségnél hetenként rendszerint hétfőn, szerdán, és pénteken egybegyűlni tartozván. Végre

A' 21-ik ágazat rendeli: hogy ezen rendelkezés jövő sz. Györgyig, ugymint jövő országgyűlés' kezdetéig érvényes legyen.

A' II-ik (törvénykönyvünkben első) decretum Tolnán 1518-ik évi sz. Jakab apostol' napján tartott országgyűlésben hozatott, 's Mossóczy' számítása szerint 19, Kovachich urak' felosztása szerint pedig 20 ágazatra terjed, mellyek közől tizenegy törvénykönyvünkben is előadatik[a]). Ezen törvénylevelet Lajos király Polyánkay Péter' részére Polyánka helység felett 1519-ik évben költ levelében [b]) a' választott nemesek' részletes gyűlésében (*in Conventione particulari Electorum Nobilium*) hozott, és általa főpapjaival és báróival megerősitett rendeleteinek (*Con-*

---

[a]) Lásd ezen decretumot kiegészítve Kovachich, Vestigia Comit. 466—477, és Sylloge Decret. Comit. I. köt. 231—241. lapjain.

[b]) Lásd Kovachich, Supplem ad Vestig. Comit. II. köt. 420 és 421. lapjain. A' Rádayféle törvénylevélgyüjtemény is e' decretumot úgy, mint az ország' nemesei' közönségének 1518-ik évi Jakab apostol' napján Tolna' mezővárosában tartott részletes gyűlésében hozatott ágazatait adja elő.

stitutiones) nevezi. Mit itt megjegyezni azért is érdekes, mert ebből a' részletes országgyűlésnek akkori jelentése kitünik.

E' decretumban mindenek előtt Jaicza vára, nehogy Bogach és Jezew várak' példájára török' kezére jusson, őrsereggel és élelmi szerekkel megrakatni rendeltetik, azután országos táborozás hirdettetik, mellyre a' zászlós főpapok és bárók zászlóaljaikkal, a' többi főemberek állapotjukhoz képest, a' nemesek és más birtokosok minden 20 kaputól vagyis jobbágytelektől egyegy lovassal, a' felső, jelesen Árva, Nyitra, Thurócz, Lipthó, Zsólyom, és Szepes vármegyeiek pedig egyegy puskás gyaloggal sz. Mihály' napjára Bács mellé személyesen megjelenni tartozzanak. Továbbá a' királyi felségnek királyi zászlóalja' kiállíthatására és zsoldosai' fizethetésére minden jobbágytelektől azonnal lefizetendő 50 dénárnyi segedelempénz ajánltatik, és annak kifizetésére nézve szükséges rendelkezések tétetnek. Végre a' romai pápához, a' császárhoz, és a' lengyel királyhoz követek küldetni rendeltetnek.

A' III-ik (törvénykönyvünkben második) decretum a' Rádayféle törvénylevélgyűjteménynek, és Lajos király' Pozson' városához intézett 1518-iki parancsának [a]) tanúsága szerint az 1518-ik évi sz. Mihály' napján Bács' városában tartott átalános országgyűlésben hozatott, és 45 ágazatra terjed, mellyek közől huszonhat törvénykönyvünkben is olvasható [b]).

E' decretumban, mellynek rendeleteit a' 44-ik ágazat jövő harmadik évi sz. György' napján egybesereglendő országgyűlésig kötelezőknek nyilatkoztatja, egy részint Ulászló' decretumainak néhány határozatai ismételtetnek, 's a' koronai jövedelmek' visszabocsátásáról és a' keresztes pórhad által okozott károk' megtérítéséről szóló törvények eszközöltetni rendeltetnek. Egyéb ágazatai közől itt említést érdemlenek:

---

[a]) Lásd II. Lajosnak Pozson' városához 1518-ik évi Lukács' napja utáni napon intézett azon parancsát, mellyben ezen országgyűlés királyi jövedelmek' visszabocsátása iránti rendeletének következésében Pozson' városának meghagyja: hogy Sárkány Ambrús és Solczer Jeromos által bírató fiókharminczadnak viszszavételére nézve királyi kincstárnokának mindenben segédkezet nyújtson. Kovachich, Supplem. ad Vestigia Comit. II. köt. 423 és 424. lap.

[b]) Lásd e' decretumot kiegészítve Kovachich. Vestigia Comit. 475—500, és Sylloge Decr. Com. I. köt. 241—270. lap.

Az 1-ső (1 és 2.*) ágazat, melly a' hadi nép' tartására szükséges pénznek hiány nélkűli kezelése és alkalmas hadi népek' fogadása végett két kincstárnokot, egyiket Dunán innen, másikat Dunán túl, neveztetni, és minden megyében az urak és nemesek' jószágai' összeirására, és a' táborozási pénzek' beszedésére egy meghitelendő nemest választatni rendel. Továbbá kötelességűl teszi: hogy a' zászlóaljas bárók és határvárbeli tisztek ugyan minden hadinépeiket, a' főpapok pedig mind dézsmájoktól mind jobbágyaiktól járó fegyvereseiknek felét folyvást a' határszéleken tartsák, azoknak másik felét is a' királyi kapitányoknak felszólitására tüstént oda küldeni tartozván. Végre a' zászlóaljatlan urakat a' többi nemesek közé számíttatni parancsolja.

A' 2-ik (3.) ágazat, melly a' főpapoknak dézsma- és másféle jövedelmeit minden vármegyében a' szolgabirák és melléjök adandó szinte annyi nemesek által pontoson összeiratni határozza, hogy hadinép-tartásrai aránytalan szoríttatásuk iránt tett panaszaik jövő országgyülésen eligazíttathassanak.

A' 3, 4, 13, 19 's 20-ik (4, 5, 14, 20, 21.) ágazatok, mellyek a' királyi kincstárnokokat felhatalmazzák, és kötelezik: hogy azokat, kik a' királyi jószágokat és jövedelmeket vissza nem bocsátják, vagy roszúl kezelik, kötelességök' teljesítésére szorítsák; hogy a' király 's annak jelenléte, a' nádor vagy ország' birája előtti perekben hozott itéleteket, ha e' birák magok elmulasztanák vagy meg nem tehetnék, végrehajtsák, ezen czélokra, ha szükséges lenne, fegyveres erőt, sőt szomszéd vármegyék' felkeletését is használhatván; továbbá hogy az arany és ezüst' kivitelének megakadályozására, és a' bányák' virágzó állapotba hozására ügyeljenek. Végre rendelik: hogy egy melléjök rendelendő király' tanácsabeli ülnökkel minden bevételeket, és kiadásokat jegyeztessenek fel, és évenként vízkeresztkor számot adjanak, 's ha hívatalukban roszúl jártak el, minden jószágaiknak, a' papok egyházi hűbéreiknek is, veszteségével bűnhödjenek.

A' 9 és 10-ik (10 és 11.) ágazatok, mellyek azokat, kiknél használat, vagy eladás végett külföldi só találtatnék, minden jószágaiknak

---

*) A' zárjelek közötti számok az ágazatoknak Kovachich' „Sylloge Decretorum-"ja szerinti számát jelentik.

örök veszteségével büntettetni parancsolják, a' parasztokra nézve kijelentvén, hogy azoknak örökségeik földesuraikra, ingó vagyonaik pedig a' királyi fiscusra szálljanak.

A' 14-ik (15.) ágazat, melly Huszt' várát, a' marmarosi és erdélyi sókamarákat, harminczad-, huszad- és ötvenedeket, az arany és ezüst bányákat, a' szabad városokat és királyi szászokat az ideigleni királyi kincstárnoknak, ellenben Munkách, Thata, és Komárom várakat, a' visegrádi részeket, Ó-Budát, Ros és Chepel szigeteket, Sambok, Salmar, és Kezeő mezővárosokat, 's a' kúnokat és jászokat a' királyi felség' konyhájának szükségeire a' budai tisztartónak rendelkezése alá adatni parancsolja.

A' 15 és 16-ik (16 és 17.) ágazatok, mellyek Lajos király és atyja által egyházpártfogási jogok felett tett minden adományokat visszahúzottaknak nyilvánítnak, és a' királynak kötelességűl teszik: hogy azoktól, kiknek több egyházi hűbéreik volnának, habár egybekapcsolásukhoz romai szent széki helybenhagyás járúlt volna is, azokat, az ország' decretumában elősoroltakon kivül, vegye el, és a' gazdagabbakat mindaddig kezeinél tartsa meg, míglen régi adósságai kifizettetendnek.

A' 17-ik (18.) ágazat, melly a' világiaktól is, ha több megyés grófi hivatalokat bírnának, azokat elvétetni, és a' megyés grófok által a' hivatalbeli esküt királyi felség és tanácsosai előtt letétetni rendeli, a' megyebeli nemesek őket ezen eskü feletti levélnek előmutatása nélkűl befogadni nem tartozván. — Itt megjegyzést igényel, hogy ezen törvényczikkben a' megyés gróf „*Principalis Comes*"-nek czímeztetik.

A' 18-ik (19.) ágazat, melly azon prépostoknak, és főesperesteknek, kik haza' védelmére a' káptalantól külön semmi terhet nem viselnek, továbbá a' városok és faluk' lelkészeinek minden jövedelmeiket a' vármegyétől választott nemes által gondosan összeiratni parancsolja, és tőlök minden tíz forinttól egyet vétetni rendel, a' püspököknek egyszersmind kötelességűl tevén, hogy a' netalán ellenszegülőket ezen adózásra felelet' terhe alatt szorítsák.

A' 26-ik (27.) ágazat, melly a' szexárdi apátot egyháza' nemesei' szabadságainak megtartására szorítja.

A' 29-ik (30.) ágazat, melly rendeli: hogy a' kik az oda itélt eskületétel ellen új itéleti kegyelmet nyervén, magokat attól érvényes

okok' előadásával meg nem menthetik, esküjöktől elesvén, törvény' büntetése alá essenek.

A' 35-ik (36.) ágazat, mellyben rendeltetik: hogy a' megyék' grófjai tolvajok és más gonosztevők' kiirtásában restek levén, a' királyi felség azoknak kiirtására a' megyebeli nemesek' kérésére ülnökei közől valakit küldjön.

A' 36-ik (37.) ágazat, melly az egy telkes nemeseket, mivel az ország' végszükségében fejenként felkelni tartoznak, ezután a' hadinép' tartásárai taksáltatás alól felmenti.

A' 39 és 40-ik (40 és 41.) ágazatok, mellyekben névszerint elősoroltatnak azon 4 főpapok, 4 bárók, és 16 nemesek, kiknek legalább fele a' királyi tanácsban jelen lenni tartozik; továbbá hatásuknak köre egyenként előadatik, és kijelentetik: hogy a' királyi tanácsban a' királynak egyéb tanácsosai is, sőt az alnádor, alország-biró, és az itélőmesterek is mindenkor részt vehetnek, végre a' fenn érdeklett ülnököknek hivataluk' vesztesége és díjok' büntetése alatt kötelességűl tétetik: hogy az ünnepnyolczadi törvényszékekre megjelenjenek.

A' 41-ik (42.) ágazat, melly a' rövid törvényszékek' tartásáróli rendelkezését azon határozattal rekeszti be: hogy ezután minden ügyek az országnak már minden vármegyéihez intézett irott jogai szerint itéltessenek. — És ez azon törvény, melly főképen Ulászló' VII. törv. 63-ik ágazatával egybevetve Verbőczy' munkája' törvényerejének kivivására méltán előidéztetni szokott.

A' 45-ik ágazat, mellyben a' hazafiak' hadinépének tartására jövő két évre két forint, a' király' szükségeire pedig 120 denár azon határozással ajánltatik: hogy abból 20 denár az erdélyi vajdánál levő királyi városok és harminczadok' kiváltására, 20 denár adósságok és királyi ülnökök' fizetésére, 80 denár pedig a' király' udvarának tartására fordíttassék.

A' IV-ik (törvénykönyvünkben harmadik) decretum az 1519-ik évi úgy neveztett bácsi, de Balbus Jeromos' már fenn előidézett levelének [a]) tanúsága szerint inkább pesti decretum, melly 44 ágazatra ter-

---

[a]) E' levélben t. i. előadatik: hogy Pesten 1519-ik évi januarius' 25-kén részletes

jed *). Ezen törvénylevélben, mellyből törvénykönyvünk csak a' 7, 8, 9, 22, és 44. ágazatot adja elő, az 1518-ik évi bácsi decretumnak ágazatai a' 8-diktól kezdve, a' 41 és 45-ik czikkek' kivételével, ismételtetnek, és pedig legnagyobb részint szóról szóra. Ujonan szerzett törvényczikk benne csak hét fordúl elő; jelesen:

A' 7-ik ágazat, melly rendeli: hogy a' körmöczi és nagybányai kamaratisztek arany és czüst bányákat azokon kivül, mellyeket önmagok újonan vettek mívelés alá, ne mívelhessenek.

A' 8-ik ágazat, melly a' kamaratiszteket a' bányavárosok' jogai' sérelmével gyakorlott hús-, bor- és serméréstől eltiltja.

A' 9-ik ágazat, melly azt rendeli: hogy a' királyi kamarák az aranyat és ezüstöt Korvín Mátyás alatt divatozott szokás' mintájára tisztaságuk és igaz mértékök szerint váltsák be, ez által biztosabban remélyhető levén, hogy a' kivándorlott bányamívelők visszatérjenek, és az országnak arany és ezüst bányákbóli jövedelme tízszerte nagyobb legyen.

A' 22-ik ágazat, melly az itéleteket Slavoniában és Erdélyben ugyanazon feltételek és büntetések alatt parancsolja végrehajtatni, mellyek Magyarországra nézve rendelve vannak.

A' 37-ik ágazat, mellyben a' királyi felségnek segedelempénze és az erdélyi vajdának és adósságoknak fizetése iránt szóbeli biztosítás adatni jelentetik.

A' 38-ik ágazat, melly a' tanácsosoknak és ülnököknek meghagyja: hogy Jaycza' várának élelmi szerekkel ellátása, továbbá a' pápához, császárhoz 's lengyel királyhoz küldendő szószólók, és az azon évi részletes táborozás iránt tanácskozzanak, és végezzenek.

A' 44-ik ágazat, melly azt parancsolja: hogy a' király és ország' dolgainak szabadabb és czélirányosb előmozdítása azt igényelvén, az urak között szerződött minden összeszövetkezések és lekötelezések azonnal szűnjenek meg.

---

országgyülés tartatván, a' nemesek' kivánsága szerint az 1518-ik évi báchi rendelések nehány újakkal megtoldatván, helybenhagyattak. Kovachich, Supplem. ad Vestig. Com. II. köt. 131—136. lap.

*) Lásd e' decretumot kiegészítve Kovachich, Supplem. ad Vest. Com. II. köt. 445—481, és Sylloge Decret. Comit. I. köt. 270—290. lap.

Az V-ik (törvénykönyvünkben negyedik) decretum a' Rádayféle törvénylevél-gyűjteménynek [a]) II. Lajosnak az erdélyi szászokhoz intézett 1521-ik évi meghívó levele [b]) által is igazlott tanúsága szerint az ország' összeséges főpapjai, bárói, és nemesei' 1521-ik évi sz. Erzsébet' napjára egybehítt budai gyülésében hozatott, és Mossóczy' számítása szerint [c]) 61 ágazatra terjed, mellyek közől tizenhármat törvénykönyvünkben is előad.

Ezen decretumban, mellynek határozataira a' hazának Nándorfejér- és Sabách váraknak azon évben történt elvesztése [d]) által szülemlett veszedelmes állapotja szolgáltatott alkalmat, a' törökök ellen nagyobb erőveli kikelhetés végett rendkivűli, csak ez egyszer, és soha többé ki nem veendő, segedelempénz-adás rendeltetett, jelesen: 1) Hogy minden akár városban akár másutt lakó nemtelenek, a' zselléreket is oda értvén, a' kamaranyereségen túl, melly ez úttal szinte öt denárral felemelteték, minden családtól, — a' zsidók pedig minden fejtől, a' kis gyermekek és leányok sem vétetvén ki, — egy forintot fizessenek; sőt hogy ezen minden családtól fizetendő forinton túl még, — a) minden serfőző serfőzésétől, minden városi vagy mezővárosi mesterember műhelyétől, minden molnár, hámoros, vagy hutás minden malomkerekétől, minden halász minden hálójától egy egy forintot, — b) minden bekerített városban lakó kalmár vagy kereskedő árui' értékéből egy huszadot, illy városon kivűl lakó kalmár vagy posztós pedig minden kocsis lovától 40 denárt, — c) mindenki minden akár tulajdon termesztési akár vett hordó

---

[a]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 513. lapján.

[b]) Lásd Kovachich, Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 509. lapján.

[c]) Kovachich Márton' számitása szerint e' decretum 58, fijáé szerint pedig 66 ágazatra terjed, a' mint azt amannak ugyan „Vestigia Comitiorum" munkája az 513—547, emennek pedig „Sylloge Decretorum" czímü müve' I. köt. a' 291—324. lapokon tanusítja.

[d]) Hogy e' két vár ezen évben kerűlt török kézre, nyilván bizonyítja e' decretumnak törvénykönyvünkben előadott 60-ik ágazata, melly azoknak, kik e' várakat minapában, ugymond a' törvény, elvesztették, minden jószágaikat királyi felség által lefoglaltatni, és ha bűntelenségöket be nem bizonyíthatnák, magának megtartatni, vagy a' haza' védelmében magokat kitűntető férfiaknak ajándékoztatni rendeli.

borától, a' hordónak nagyságához képest 25, 50, 75, vagy 100 denárt, minden ökrétől, tehenétől, 's lovától 5, juhától, kecskéjétől, 's disznójától 2 denárt adózzon. — 2) Hogy a' plébánosok és egyéb, hadinépet nem tartó, alsóbb rendbeli papok arany és ezüst holmijaiknak és kész pénzeiknek tized részét segedelműl adják. — 3) Hogy a' főpapok, és más felsőbb egyházi személyek, a' bárók, és nemesek, — a' megyék' grófjait, algrófjait és szolgabiráit sem vevén ki, — nemesi szabadságuk ellent nem állhatván, ez úttal minden akár honnan jövő pénzbeli jövedelmeiknek, vagy ha jövedelmök jobbágyi szolgálatokban áll, ezen szolgálatok' árának, 's a' dézsmával biró, de hadinépet nem tartó, papi személyek dézsmáik' értékének felét lelkiismeretes bevallások szerint haza' oltárára tenni, és azon túl boraiktól és barmaiktól a' parasztokra nézve fenn előterjesztett módon adózni tartozzanak, az egytelkes országnemesek, és az egyházak' nemesei, kik pénz- vagy jobbágyszolgálatbeli jövedelmekkel nem bírnak, a' barmaiktól fizetendő denárokon túl személyenként egy forintot fizetni kötelesek levén.

Ugyanazon czélból, hogy a' király zászlóaljait kiállíthassa, és a' még el nem veszett határvárakat megtarthassa, megengedtetik nekie: hogy a' szándéklott török haború alatt az ökörtől, lovaktól, 's más illy barmoktól fizetendő harminczadot 20 denártól 50-re emelhesse. Továbbá a' hazafiak' jószágaiból beszedendő segedelempénzből minden forinttól 25 denár a' királynak adatni rendeltetik. Végre jövedelmeinek gyarapitása végett határoztatik: hogy az erdélyi sókamarák, mellyek évenként könnyen 100 ezer forintot behozhatnának, jobb karba állíttassanak, hogy a' király' jövedelmei letartóztatóik' kezeiből mennél előbb kiszabadíttassanak, más részről pedig pénzveretés és külső pénzeknek folyamba tétele, sőt utánveretése által is gyarapíttassanak.

Különösek e' decretumnak táborozás iránti rendelkezései is. Illyenek: 1) Hogy jövő táborozásban, a' zászlóaljas főpapokon, és határszéli királyi tiszteken kivűl, az urak és nemesek személyesen megjelenni ne tartozzanak, hanem az ajánlott segedelempénzből dologhoz értő ügyes hadinép fogadtassék, szabad levén mindazáltal azon báróknak és tíz személyeknek, kik országunk' decretuma szerint hadi népet tartani szoktak, ha akarnák, fegyvereseiket táborba vezetni, és a' kincstárnok köteles levén e' czélra nekiek pénzt szolgáltatni. — 2) Hogy a' király ma-

ga mindenre fel nem ügyelhetvén, egy vagy két, illendő zsolddal ellátandó, főkapitányt nevezzen, kik a' hadat vezéreljék, tudós alkapitányokat és alkalmas fegyvereseket, mennyire lehet, magyarokat fogadjanak, a' hadi népet féken tartsák, 's kihágásaik felett törvényt szolgáltassanak, és az ország' kincstárnokival egyetértve minden hadi szükségekről gondoskodjanak.

Különösek végre az ezen rendelkezések' teljesitésének biztosítására tett határozatok is, millyenek: 1) Hogy mind ezen rendeletek' pontos megtartását a' király ugyan királyi szavára, a' főpapok és bárók pedig keresztény hitökre leveleik által igérjék. — 2) Hogy a' királyi felség az ellenszegülőket minden személy-válogatás nélkűl mind személyeikben mind jószágaikban, mellyek fiscusra szállandók lesznek, szigorúan büntesse, a' hazafiak pedig a' királyt ebben egész erejökkel és hatalmukkal segéljék. — 3) Hogy e' decretum' rendeletei két hónap alatt, jelesen sz. Péter' széke ünnepeig, okvetetlenűl teljesíttessenek.

Egyébiránt ezen törvénylevél' ágazatainak legnagyobb része csak országunk' akkori környülményeiben érdekes rendeléseket foglal magában, és csak néhány vagyon közöttük továbbra ható érdekü. Illyenek:

A' 19-ik ágazat, melly a' pénzveretésből szülemlő jövedelmek' elsikkasztásának meggátlása, és igaz belső értékü és nehézségü pénzek' veretésének eszközlése végett azt rendeli: hogy a' pénzverésnél Budán ugyan a' tárnokmesternek, Körmöczön pedig az esztergomi érseknek embere mindenkor jelen legyen, és mindenre ügyeljen.

A' 36-ik ágazat, melly a' szentegyház-feltörő, vagy leány- 's asszonyfertőztető táborozókat főkapitányaik által halállal büntettetni parancsolja, 's azoknak kötelességűl teszi: hogy a' hadinépet nemesek és papok' házaikba, akaratjok ellen, beszállani ne engedjék.

A' 41-ik ágazat (Sylloge' számítása szerint), melly rendeli: hogy ez alkalommal mindenféle fenn érdeklett adózásokat Slavónia és Erdély Magyarországgal egyenlően fizessen. — Ezen törvényczikk t. i. tanusítja: hogy Slavóniának azon külön jogát, mellynél fogva a' magyarországi adózásoknak csak felét tartozik viselni, országunk' rendei már e' korban sem tartották olly természetünek, hogy azt, úgy kivánván az ország' szüksége, felfüggeszteni ne lehessen. Ugyanezt tanusítja a' jövő 1523. törv. 26-ágazata is.

A' VI-ik (törvénykönyvünkben ötödik) decretum az 1523-ik évi sz. György' napján tartott budai országgyülésben hozatott, 's ifjabb Kovachich' számítása szerint 59 ágazatra terjed*), mellyek közől törvénykönyvünk huszonhármat ad elő.

E' decretum' ágazatainak legnagyobb része szinte csak azon időre nézve érdekes rendeleteket foglal magában. Jelesen:

Az 1—8-ik ágazatok a' király' jövedelmei' összeszámitásáról, a' pénzverés, és utolsó segedelempénz feletti számvételről, és azoknak, kik az a' tárgy iránti törvényeket áthágták, szigorú büntetéséről rendelkeznek.

A' 12, 13, 15—21, 's 40—44-ik ágazatok a' határvárak' kormányáról, 's az azon évi országos táborozásnak, mellyre az egy telkes nemesek személyesen, a' birtokosok pedig minden tíz jobbágytelektől egy egy jól felfegyverzett lovassal megjelenni tartozának, módjáról, és a' hadi népek' fenyitékéről szólanak.

A' 23—27, és 46-ik ágazatok az ezen évi táborozás' szükségeire ajánlott, 's mindenütt, Slavóniában és Erdélyben, jelesen a' szászok által is, egyenlően fizetendő két forintnyi segedelempénz' dolgát tárgyalják.

A' 28—39-ik ágazatok a' pénz' ügyéről, ugymint a' föld' gyomrából nyert arany és ezüst' királyi kamara általi beváltásáról, — arany 's ezüst, és régi pénz' ki nem viteléről, 's ennek új pénzzeli beváltásáról, — az új pénz' elfogadásának kötelességéről, — a' király' pénzverési egyedüli jogáról, a' szabad bányanyíthatásról és külföldi bányamunkások' szabad behozásáról rendelkeznek.

A' 47, 55, és 58-ik ágazatok harminczadokról, levelek' taksáiról, és barmok' külföldrei eladásáról szóló régi törvényrendeléseket ismételnek.

A' 48—50-ik ágazatok az 1521-ik évi sz. Margit' napjától elkövetett, vagy ezen táborozás alatt elkövetendő hatalmaskodási tettek, 's

*) Lásd Kovachich, Sylloge Decret. Comit. I. köt. 325—348. lapjait, hol e' decretum kiegészítve előadatik. Olvashatni e' decretumot Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 515—555. lapjain is.

más indítandó vagy feljebbvitt perek' királyi felség általi elitélését szabályozzák, 's jelesen e' perekben tizenötöd naprai idézést rendelnek.

Az 51, 52, és 59-ik ágazatok némelly 1521-ik évi törvényeknek, jelesen a' kúnok és némelly nemesek' birtoka közötti határjelek felállitását, a' szökevény vagy elvitt jobbágyok' visszabocsátását, 's Belgrád és Sabách várak' elvesztői' jószágaiknak elajándékozását érdeklő rendeleteit ismételik.

Továbbra ható érdekkel e' törvénylevélnek ágazatai közől csak e' következők bírnak:

A' 9 és 10-ik ágazatok, mellyek azon megyés grófokat vagy algrófokat, kik valakit ezen országgyűlésrei vagy a' mult táborozásrai megjelenéstől bizonyos pénzösszegért felmentettek, hivataluk' veszteségével és 400 forinttal büntettetni parancsolja.

A' 14-ik (17.*) ágazat, melly azt rendeli: hogy a' király és királyné minden hivatalaikra csak magyarokat, vagy más sz. korona alá vetett nemzetbelieket alkalmazzanak.

A' 26-ik ágazat, melly az 1523-ik évi segedelempénzt is Slavónia és Erdély által is egyaránt fizettetni parancsolja.

A' 32-ik (33.) ágazat, melly egy gíra ezüstnek beváltását 6 forintra és 50 denárra határozza.

A' 38-ik (39.) ágazat, melly mennél több arany és ezüst' nyerhetése végett megengedi: hogy bányát akárki szabadon mívelhessen, és e' czélra bányamunkásokat külföldről hozhasson.

A' 39-ik (40.) ágazat, melly azt rendeli: hogy pénzt, mint a' régi gyakorlat is magával hozza, a' királyon kívül senki se verethessen, és ha melly paraszt pénzt verni merészlene, földesura őtet minden jószágainak vesztesége alatt megbüntetni tartozzék.

Az 50-ik ágazat, melly az 1486. törv. 2-ik czikke által eltörlött kikiáltott gyűlések' útjáni visszahelyezést Ulászló' halála után történt jószágelfoglalásokra nézve ismét visszaállítja.

Az 51-ik ágazat, melly a' kúnokat, jászokat, és királyi oroszokat (*Rutheni*) határjel-lerontások, károsítások, és jószágelfoglalások miatt ná-

---

*) A' zárjelek közötti számok itt az ágazatoknak törvénykönyvünkbeli számát jelentik.

dor előtt parancsolja perbe vonatni. — Ezen ágazat tanusítja, hogy a' király' népeinek nemesek által indított pereiben e' korban országunk' nádorát illeté a' biróság.

Az 53-ik (54.) ágazat, melly a' lutheránusokat, mint nyilvános eretnekeket, és azoknak pártolóit a' király által fej- és jószágveszteséggel kéri büntettetni.

Az 54-ik (55.) ágazat, melly az itélőmesterekre, ha magokat az ország' rendes birái' helyetteseinek, ugymint alnádornak vagy alországbirónak hivatalaikba avatnák, 's azoknak jövedelmeit magokhoz vonnák, hivatalveszteséget rendel, és e' rendelést a' királyi felség' egyéb tisztviselőiről is vétetni parancsolja.

Az 56-ik (57.) ágazat, melly kisebb hatalmaskodást érdeklő itélőlevelekért, — kivevén ha tetemesb kárpótlásról vagy pénzfizetésről szólanának, — ezután 6 forintnál többet vétetni tilalmaz.

Az 57-ik (58.) ágazat, melly a' királyi curiából királyi vagy nádori embereket a' felek' akaratja nélkül közös tanúvallatásra kiküldetni, kivevén ha annak elmulasztása a' feleket tetemes kárba döntené, jövőre tilalmaz.

A' VII-ik (törvénykönyvünkben hatodik) decretum az 1525-ik évi rákosi decretum, melly a' Rádayféle törvénylevél-gyüjteménynek tanúsága szerint [a]) az 1524-ik évi kisasszony' napján tartott átalános országgyülésen hozatott, és a' jövő évi husvét utáni harmadik vasárnapra egybehívatott rákosmezei szinte átalános, de Burgio apostoli széki jelen volt követnek alább előterjesztendő tanúsága szerint majdan zajossá vált, és a' nemesség által Hatvanban folytatott országgyűlésben megváltoztatott. Ezen törvénylevél Kovachich Márton' számítása szerint [b]), mellyel Mossóczy' számítása is egybehangzani látszatik, 46 ágazatra terjed, mellyek közől törvénykönyvünkben csak négy, t. i. a' 3, 4, 23, és 36-ik ágazatok vannak előadva.

A' mi ágazatainak tartalmát illeti

---

[a]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 574 lapján e' decretumnak felülirátát.

[b]) Lásd ugyanott az 574—592. lapokat, mellyeken ezen decretum kiegészítve előadatik. Olvashatni e' decretumot a' Sylloge Decret. Comit. I. köt. 348—369. lapjain is 54 ágazatra felosztva.

Az 1—5-ik ágazatok a' királyi tanácsnak átalakítását, és a' külföldieknek országunk' dolgai' kezelésétőli elmozdítását tárgyalják, jelesen rendelik: 1) Hogy a' királyi tanács, melly addig nagy részint külföldiek által kormányoztaték, és a' tanácsosok' visszavonásaik miatt az ország' dolgait elhanyagolá, a' király által országunk' főpapjai és bárói közől azonnal választandó egyedek' beléptével úgy átalakíttassék: hogy a' többi tanácsosok úgy, mint addiglan, azután is véleményeiket előadhassák ugyan, de az ügyek' elhatározása, jövő keresztelő sz. János napján Nagy-Hatvan' mezővárosában tartandó országgyűlésig, ezen most választandó tagoknak hatalmában legyen. — 2) Hogy a' külföldiek a' királyi tanácsból, ország' főhivatalaiból, várnagyságokból, sókamarai, pénzverői, harminczadi, 's más jövedelemszedési, vármegyei, és egyházi hivatalokból kizáratván, mind ezekre nemes vérből származó magyarok alkalmaztassanak. — 3) Hogy a' király' gyűrűpecsétje magyar titoknokra' a' királyné' pecséte pedig cancellárpüspökjére bízassak. — 4) Hogy a' császári, és velenczei követek, 's a' vám- vagy más jövedelembérlő idegenek, kik a' pénzt országból kiviszik, azonnal űzessenek el, katonaszolgálatba mindazáltal szabad levén külföldieket is azon feltétellel, hogy a' határszéleken is katonáskodjanak, jövendőre is fogadni. — 5) Hogy a' királyi jövedelmek külföldiek' részére rendelt minden zsoldoktól és mindennemü lekötelezésektől felmentetvén, tüstént a' királyi kincstárnok' kezére bizassanak, Salamon Imre, másképp Zerenches, pedig ne csak hivatalától megfosztassék, hanem gonosztetteihez képest tüstént meg is büntettessék. Végre — 6) Hogy a' lutheránusok irtassanak ki, szabad levén őket világi embernek is megégetni.

A' 6—11-ik ágazatok a' kúnok által megsemmisített határjeleket visszaállíttatni, — a' brandenburgi határgróf és más hatalmasok által elfoglalt jószágokat uraiknak visszaadatni, — barmokat országból ki nem hajtatni, — fegyver és só' török földrei kivitelének meggátlása végett a' nándorfejérvári és zalankeméni harminczadokat Péterváradra áttétetni, — a' szökevény vagy elvitt jobbágyokat visszaadatni, — és az országnak Morva és Ausztria felé létező határait megigazíttatni rendelik.

A' 12—19-ik ágazatok az ország' védelméről rendelkeznek, jelesen: 1) Hogy a' hadinép-tartásban előforduló hiányok' orvoslása végett minden fő és más papiszemélyek, bárók, és nemesek, kik 50 ne-

héz vagy könnyű fegyverzetü lovast nem tarthatnak, jószágaiktól a' megye' nemesei közé táborozási pénzt fizessenek. — 2) Hogy a' nemesek' közönsége minden megyében egy kapitányt válaszszon, ki az urak és nemesek' jószágait felróni, hadinépet fogadni, 's azt a' tanácsosok' határozata szerint határszéleken tartani, a' rovatok' lajstromát az alispánnak átadni, 's a' nemességet a' hadfogadásról és a' fogadott hadak' határszélekre küldéséről értesíteni tartozzék, a' nemesség' kötelességében állván a' küldendő hadinépnek és a' hadinépet tartó urak' jobbágyainak számát a' főkapitánynak az előforduló hiányok' felfödözhetése végett megküldeni. — 3) Hogy azonfelül minden vármegyében 4 jámbor nemesek választassanak, kik mind a' dézsmával bíró fő és más papoknak, mind a' bároknak, és különös nemeseknek (*Speciales Nobiles*) mindennemü jövedelmeikről lajstromot készítsenek, mellynél fogva a' jövő hatvani országgyűlés táborozási illetőségeiket meghatározhassa, a' nemesekre nézve ezen meghatározást a' vármegye levén köteles megtenni. — 4) Hogy az egyházak és árvák' jószágai ne pártfogóik vagy gyámjaik, hanem a' megyei nemesek' jószágai közé számíttassanak, 's hogy ugyanezek közé vétessenek a' városoknak nemesi jószágaik is. — 5) Hogy hadinépeiket a' királyi felség és határvári tisztek is mindig teljes számmal tartani köteleztessenek. — 6) Hogy a' táborozási pénzt házas zsellérek is fizessék, 's attól csak a' török által feldúlt helységek, és uraik' kenyerén élő szabadosok legyenek mentesek. — 7) Hogy a' határszéli tisztek' zsoldja' fizetésének biztosítása végett a' király' tanácsosai külön jelöljék ki azon máshová nem fordíthatandó jövedelmeket, mellyekből azokat bizonyos, szinte kijelelendő, helyeken felvehessék.

A' 20—23-ik ágazatok a' pénz' dolgáról rendelik: hogy az áruk' nagy drágaságának oka a' folyamatban létező sok hamis, és akkor veretni kezdett réz pénz levén, a' király ugyan a' rézpénz-veretést szűntesse meg, és ezután csak jó pénzt veressen, a' pénzhamisítók és külföldi pénzbehozók vagy kiadók pedig törvényes büntetés alá vettessenek, és aranyat vagy ezüstöt országból kivenni annak vesztesége alatt tilos legyen.

A' 24 és 25-ik ágazat rendeli: hogy a' felség Thahy Jánost, slavóniai, dalmácziai, és horvátországi bánt, a' közötte és azon országok' nemesei között létező nyilvános visszavonások miatt bánságától,

Koczka Stanislót és Lászlót pedig az általok előbbi évben elkövetett gyilkosságért ezen országokban szerzett pénzeiktől foszsza meg.

A' 26, 27, 29, 's 30-ik ágazatok György esztergomi érsek' végintézetét végrehajtatni, 's annak és Gergely kalocsai érseknek végintézeti vagyonát kikerestetni és ország' szükségeire fordíttatni, Hedervány Ferencznek magaigazolhatására szabad meneteli levelet adatni, és a' 12 alsó vármegyét Zeremtől Pozsegáig szabadságaikban megtartatni sürgetik.

A' 31—43-ik ágazatok azon oknál fogva, hogy sok eddiglen hozott közjóra czélzó rendeletek némelly ellenszegülők miatt foganatba nem jöhettek, jövő, keresztelő sz. János' napjára Nagy-Hatvanban Heves vármegyében tartandó országgyűlést rendelvén, a' megjelenésre nézve parancsolják: 1) Hogy oda hívségtelelenség' büntetése alatt minden akár birtokos akár birtoktalan nemes, ha legalább száz forintnyi ingó javakkal bír, személyesen megjelenni, és a' birtokosok azon túl minden tíz jobbágytól egy könnyü fegyverzetü lovast (a' felső vármegyeiek egy puskás gyalogot) magokkal hozni, a' szegényebb nemesek pedig magok közől tizenként egyet küldeni tartozzanak. — 2) Hogy a' birtokos káptalanok, conventek, prépostok, apátok, 's apáczák személyöktől egy, és azontúl minden tiz jobbágytól ismét egyegy lovast küldjenek. — 3) Hogy szinte személyöktől egy lovast küldeni tartozzanak az osztozatlan testvérek, és olly nemesek is, kik mint másoknak várnagyai vagy másféle tisztviselői otthon maradnak, amazok ugyan összesen, ezek pedig egyenként. — 4) Hogy Themes, Thorontál, Bách, Walkó, Zerem, és Pozsega vármegyék az alsó részek' védelmére, valamint szinte Slavónia, és Erdély is, otthon maradhassanak ugyan, de követeket küldeni, és mind Slavónia mind Erdély ezer ezer lovasokat készen tartani tartozzanak*). — 5) Hogy a' főpapok és bárók is, ha a' hazát szeretik, jelenjenek meg azon országgyűlésre, de nem külföldi, hanem hazai hadinépeikkel, és hogy, ha kik közőlök meg nem jelennének, azokat a' vár-

---

*) Valkó, Szerem, és Pozsega vármegyék itt is, a' 36 és 37-ik ágazatokban, Slavoniától megkülönböztetnek isméti bizonyságául annak, hogy e' vármegyék ekkor közvetlen Magyarországhoz tartoztak, és hogy Slavónia nem a' mostani Slavóniát jelentette.

nagyi vagy másféle szolgálatjokban levő nemesek hívségtelenkedés' büntetése alatt elhagyni köteleztessenek. — 6) Hogy a' megyebeli nemesek azon országgyűlésre alispányaik vagy választott kapitányaik' vezérlete alatt jőjenek, és ha nem előbb, legalább az ülés' első napján már jelen legyenek. Végre — 7) hogy azon országgyűlés' bevégeztéig az egyházi tized' kivétele függőben maradjon, és itéletek, a' becsületsértést, és Lőrincz herceg' jószágait érdeklő pereket kivevén, — se a' királyi curiában, se a' szentszékeken, se a' vármegyéken ne hozassanak.

A' 44—46-ik ágazatok némelly törvényszéki visszaéléseket orvoslanak, jelesen a' királyhoz feljebbvitt és törvény' ellenére megvizsgálni elmulasztott pereket az itélőmestereknek visszaadatni parancsolják,— a' király által országunk' szabadsága és törvényszéki szokása ellen kiadni parancsolt itélőleveleket érvényteleneknek nyilatkoztatják, — az ollyak által tett eltiltásokat (*Inhibitiones*), kik a' törvényszék előtt jelen vannak, vagy más pereikben lépést tesznek, tekintetbe vétetni tiltják, végre az utazás végetti perhalasztásokat teljesen eltörlik.

Ezen decretumnál még kettő igényel megjegyzést: 1) Hogy ezen rákosmezei gyűlés, mellyben a' jelen törvénylevél hozatott, Burgio báró apostoli széki követnek tanúsága szerint [a]) pár napi tanácskozás után, majus' 10-én zajossá vált, és az ingerültség annyira növekedett: hogy a' nemesség majus' 20-ika felé Hatvanra, hová őket majus' 21-én a' király is Burgio apostoli széki követtel, Zalkán esztergomi érsekkel, Báthory István nádorral, és néhány országnagyokkal követé, átköltözne, és ottan Báthory István nádor, a' cancellár, az ország' birája, és a' királyi kincstárnok hivatalaiktól megfosztatnának, és azoknak helyökbe Verbőczy István királyi személynök nádorrá [b]), az egri püspök cancellárrá, Drágffy János ország' birájává, és Kanisay László kincstárnokká választatnának. — 2) Hogy, jóllehet a' király, ugyancsak Burgio' tanúsága szerint, a' körülményeknek engedvén Verbőczynek nádorrá választatását megerősitené, és a' nemesség' egyéb kivánatainak

---

[a]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 558—562. lapjait.

[b]) Verbőczy Istvánnak ezen országgyűlésbeni nádorrá választatását, a' hatvani ezen évi decretumnak 6-ik ágazata is, úgymint mellyben Báthory István néhai nádornak (*pridem Palatinus*) czímeztetik, tanusítja.

is elejéntén engedne, későbben mindazáltal e' decretumtól királyi helybenhagyását megtagadta [a]).

A' VIII-ik törvénylevél az 1525-ik évi rákosi decretum' határozata' következésében ugyanazon évi keresztelő sz. János' napján egybesereglett hatvani országgyűlésben hozatott, 's Kovachich Márton' számítása szerint [b]) 42 ágazatra terjed. E' decretum törvénykönyvünkből ki vagyon hagyva.

Ágazatait két rendbeliekre lehet osztani: a' rákosi határozatokat ismétlőkre, és újonan szerzettekre.

Az első rendbe tartoznak, a' 13, 14, és 24-ket kivevén, a' 31 első ágazatok, mellyekben az ezen évi rákosi decretumnak első harmincz ágazatai, a' 13, 24, 25, és 29-iknek kivételével, és a' 46-ik ágazata ismételtetnek, néhányak mindazáltal némi változtatásokkal. Igy jelesen:

Az 1-ső ágazat a' rákosi 1-ső ágazat' határozatának következésében a' király mellé főtanácsosokúl a' nádort, cancellárt, országbiráját, és kincstárnokot nevezi, és a' királyi tanácsba törvényeink' rendelése szerint a' nemességből is 8 választottat bebocsáttatni rendel.

A' 2-ik ágazat a' rákosi 5-ik ágazatból a' Salamon Imre iránt tett határozatot kihagyja.

A' 7-ik ágazat a' rákosi 7-ik ágazatot azon rendeléssel toldja meg: hogy a' királyi személynök, az alnádor, az alországbiró, és négy itélőmester a' királyi felség' kiküldése mellett minden vármegyébe menjenek, és a' megye' közönsége által melléjök adandó két törvénytudó nemessel Korvín Mátyás' halála óta jogtalanúl elfoglalt minden jószágokat, a' törvénytelen elfoglalás' valósága bebizonyodván, adassanak vissza.

A' 20-ik ágazat a' rákosi 19-ik ágazatot azon rendeléssel bővíti: hogy a' királyi kincstárnok és a' budai tisztttartó a' bevett királyi jöve-

---

[a]) Tanusítják ezt II. Lajosnak az új pénz' elfogadása iránt Pozson' városához 1525-ik évi Bertalan' napja utáni vasárnapon, és Kis-Szeben' városához 1526-ik évi januarius' 22-kén költ levelei, mellyekben a' hatvani decretumra hivatkozik, a' rákosi ezen évi decretumot pedig általa helyben nem hagyottnak mondja. Kovachich, Supplem. ad Vest. Com. III. köt. 51 és 52. lap.

[b]) Lásd Kovachich, Vestigia Comit. 593—616. lapjait, mellyeken ezen egész törvénylevél előadva vagyon.

delmek feletti számadásaikat a' király' tanácsosainak és ülnökeinek évenként vizkereszt' napján beadni köteleztessenek.

Az újonan szerzett ágazatok e' következők:

A' 13-ik ágazat. Hogy azon országunk' főpapjai, bárói, és grófjai, kik hadinépeiket kirendelt helyeikre még el nem küldötték, azokat a' decretum' büntetése alatt azonnal küldjék el.

A' 14-ik ágazat, melly az 1518-ik évi báchi decretumnak a' magokat aránytalanúl terheltetni panaszló dézsmás fő és másféle papok' jövedelmeinek összeiratását parancsoló 3-ik ágazatát ismétli.

A' 32-ik ágazat, melly rendeli: hogy a' király' tanácsosai és ülnökei jövő országgyülésre minden királyi decretumokat egy decretum' alakjába gyűjtsenek, és hogy az írott törvények és jogok is addig ismét vizsgáltassanak át, és a' király azokat átvizsgáltatásuk után azon országgyülésen erősítse meg.

A' 33-ik ágazat. Hogy a' királyi felség a' megyebeli nemesek' kérésére megyés grófokká olly egyedeket nevezzen, kik azoknak kedvesek.

A' 34-ik ágazat, melly Zápolya János erdélyi vajda és testvér öcscse által bírt királyi városok és harminczadok' kiszabadítása végett azt rendeli: hogy Lőrincz herczegnek minden jószágai, felettök eddig kiadott adományi vagy lekötelező levelek e' törvény által megsemmisíttetvén, Zápolya Jánosnak, és testvérének Györgynek, kiknek azokhoz egyébként is némi joguk vagyon, ajándékoztassanak, kik azokért minden királyi jövedelmeket azonnal kiadni tartozzanak.

A' 35-ik ágazat, melly a' haszontalan vámhelyek' eltörlése, és igazságtalan vámpénzek' mérséklése feletti törvényeink' foganatositására minden megyében 8 jámbor nemest valasztatni parancsol, kik minden vámhelyeket megvizsgálni, a' vámpénzek' mennyiségét, és a' gátaknak és hidaknak hosszaságát pontosan feljegyezni, 's ezen munkájokat jövő sz. Márton püspök' napjára a' királyi felség' tanácsosainak és ülnökeinek benyújtani tartozzanak, kiknek kötelességök leend a' hasztalan vámhelyeket ugyan eltörleni, a' többire nézve pedig a' fizetést mérsékleni, melly mérséklethez azután minden vámúr vámjának vesztesége alatt magát alkalmazni köteles legyen.

A' 36-ik ágazat. Hogy a' király minden akár önmaga akár atyja által egyház-pártfogói jog felett tett adományokat húzzon vissza, és ezután minden egyházi hűbéreket, — a' kanonokságokat, egyszerü esperestségeket, és oltár-igazgatásokat kivevén, — önmaga osztogasson; továbbá hogy a' kiknek egynél több egyházi hűbérjök volna, tőlök vegye el, hogy mind istennek többen szolgáljanak, mind hadinépet az ország' védelmére többen tartsanak.

A' 37-ik ágazat, melly a' dézsmafizetésnek rákosi 42-ik ágazat általi felfüggesztését, annak oka megszűnvén, teljesen megszűnteti.

A' 38-ik ágazat. Hogy a' királyi felség a' cancellár, ország' birája, kincstárnok, királyi udvari mester, és budai tiszttartó' helyébe más ügyesebb és munkásabb egyedeket nevezzen.

A' 39-ik ágazat. Hogy jövő sz. Márton püspök' napjára mind a' király és királyné, mind a' hazafiak' jószágaiból a' kamaranyereség' beszámitásával 100 régi denárnyi segedelempénz szedessék, mellyből 75 a' királyi, 25 pedig a' királynéi zászlóaljak' tartására fordíttassék.

A' 40-ik ágazat. Hogy jövő sz. György' napján Rákos' mezején egy átalános országgyülés (*Generalis Diaeta*) tartassék, mellyben a' decretumok egy decretumba öntessenek, 's az ország' irott törvényei átvizsgáltassanak, és közjót érdeklő más határozások hozassanak.

A' 41-ik ágazat. Hogy, minekutána a' királyi felség Therek Bálintnak, Swolyok Istvánnak és Balázsnak, kik Belgrád és Sabách várak' elvesztése' bünében részesek valának, megkegyelmezett, az ország' nagyai' és nemesei' kérésére Hedervàry Ferencz néhai belgrádi bánnak is szinte kegyelmezzen meg.

A' 42-ik ágazat, melly néhai Bodó János' özvegyének Buzlay Mózses' özvegye ellen folyó hatalmaskodási perében, ellent nem állhatván az alperesné által teljesített eskületétel, ugymint mellyet a' királyi személyes jelenlét országunk' helybenhagyott szokása ellen itélt oda, a' jövő rövid törvényszéken új itéletet tétetni, és az ország' régi szokása szerint igazságot szolgáltatni parancsol.

Jegyzet. Ezen decretumot a' király, — jóllehet 1525-ik évi junius' 6-kán minden vármegyékhez intézett levele által*) a' hatvani gyü-

*) Lásd ezen királyi levelet ugyanott az 582 és 583. lapokon!

lésrei megjelenéstől a' nemességet királyi haragjának büntetése alatt eltiltotta, és azon évi sz. Mihály' napjára Budán tartandó országgyülést hirdetett, — mégis azután helybenhagyta és megerősíttette, a' mint ezt Pozson és Kis-Szeben városokhoz intézett, 's fenn az 1525-ik évi rákosi decretumnál tett jegyzetemben előidézett két rendbeli levele, továbbá ezen hatvani decretumnak 42-ik ágazata, mellyben a' király maga beszél, és végre az is tanusítja: hogy az 1526-ik évi országgyülés valójában az ezen decretumban kitűzött napon és helyen, ugymint sz. György' napján Rákos' mezején gyült egybe.

A' IX-ik (törvénykönyvünkben hetedik) decretum az 1526-ik évi sz. György' napján tartott rákos-mezei országgyülésen hozatott, 's 41 ágazatra terjed, mellyeket törvénykönyvünk is mind előad. Következő pedig ágazatainak tartalma:

Az 1, 2, 21, 25, 31, 33, és 40-ik ágazatok a' király' hatalmát, melly az előbbi decretumok által minden fontos ügyekben királyi tanácsának megegyezésére szorítva volt, némelly korlátaitól felszabadítva következőleg rendezik: hogy a' király mind az ország' kormányzására, mind jövedelmei feletti rendelkezésre nézve létező hatalmával éljen; — hogy nádoron kivül minden más tisztviselőket szabadon nevezhessen, jelesen a' mostaniakat tetszése szerint megtarthassa vagy másokkal felcserélhesse; — hogy egyházi hűbéreket, egyszerű kanonokságon kivül, csak a' király osztogathasson, minden akár egyházi akár világi hivatalokat mindazáltal mind a' király mind a' királyné sz. koronánk' alattvalóival tartozván betölteni; — hogy a' király országunk' szabadságával ellenkező leveleket külföldi nemzeteknek ne adhasson, és az eddig adottak is érvényteleneknek tekintessenek. Továbbá hogy a' főpapok és bárók király' tanácsosai levén, közőlök azokat, kiket akarand, maga mellett megtarthassa, de a' nemesek közől is nyolczat királyi tanácsának ülnökeivé válaszszon. Végre hogy némelly országnagyoknak megyés grófok' birósága alóli mentességöket törülje el.

A' 3—7-ik ágazatok a' királyi jövedelmek' kezelését tárgyalják: jelesen: hogy a' királyi felség azonnal egy jámbor, ügyes, és szorgalmas kincstárnokot három évre nevezzen, ki minden királyi jövedelmeket kezeljen, 's tartozását mindenkin eskü alatt megvegye, és a' közjövedelmek' pazarlását senkinek meg ne engedje, — ki főleg a' határ-

széli várak' ellátását és határszéli zsoldok' pontos fizetését, 's a' király zászlóaljaira és udvara' tartására megkivántató pénznek kézhez szolgáltatását szivén viselje, — ki szükséges hadiszerek' beszerzésére jámbor és hív segédtiszteket maga mellé választani tartozzék. Végre hogy a' királyi jövedelmek' kezelésében elkövetett minden büntett törvény' utján bosszúltassék meg.

A' 8—15, 18, 23, 27, 29, 30, és 39-ik ágazatok a' haza' védelméről, és azon évi táborozásról rendelkeznek; jelesen rendeltetik: hogy a' király, főpapok, bárók, és főbb nemesek ezen alkalommal necsak annyi hadinépet, mellyre ország' törvénye szerint kötelesek, hanem mennél többet állítsanak, és azon túl a' nemességgel együtt fejenként is felkelni, és a' táborban jókorán megjelenni tartozzanak; — hogy a' király' parancsára a' parasztságnak ötöd része, sőt minden paraszt fejenként is felkelni tartozzék, 's ezen fejenkénti parasztfelkelés mindazáltal csak végszély' idejében rendeltessék; — hogy az erdélyiek és slavóniaiak' táborozási rendeletei olvastassanak fel, és a' mennyire czélirányosak, teljesíttessenek; — hogy a' királyi felség a' jövő táborozásról hadi tudományhoz értő férfiakkal tanácskozzék, 's a' pápát és keresztény fejedelmeket segedelemküldésre serkentse, és egy vagy két ügyes főkapitányt nevezzen, — hogy azokat, kik határvárakat elvesztettek, ellent nem állhatván a' nekiek adott kegyelem, mások' elrettentése végett büntesse meg, ezután pedig illyeneknek meg ne kegyelmezzen; — hogy a' szerzeteseknek jószágaik, ne pártfogóiknak hanem a' megyebeli nemeseknek jószágai közé számíttassanak; — hogy minden báró vagy nemes, ki jószágaiból legalább 50 lovast nem tarthat, a' megyebeli nemesek közé táborozási pénzt (*Pecunia exercitualis*) fizessen; — hogy az urak és vármegyék hadi népeiket tüstént állítsák ki, és a' király' parancsára készen tartsák; — hogy a' múlt évi segedelempénz' hátramaradásai szedessenek be, végre — hogy jövő sz. Márton' napjára ismét minden jobbágyi kaputól, a' kamaranyereség' beszámitásával, 50 dénár fizettessék.

A' 16-ik ágazat rendeli: hogy a' szegény nemesség, sok országgyüléstartások miatt jószágait elzálogosítani kénytelen levén, az országgyülésnek szokott határidején kivül, a' rendkivüli szükség' esetét kivevén, egybegyülni ne kényszeríttessék.

A' 17, 22, 26, és 32-ik ágazatok a' hatvani és rákosi 1525-ik évi országgyülésekre vonatkoznak. Jelesen: a) A' 17-ik ágazat a' hatvani országgyülést, mivel király' parancsa és országunk' szabadsága ellen tartaték, érvénytelennek nyilatkoztatja. — b) A' 22-ik ágazat a' nádorságról rendeli: hogy az ezután holtig tartson, 's attól senki másképép, mint törvény' utján, és olly bűntettért, melly nemcsak hivatala, hanem feje' veszteségét is maga után vonsza, meg ne fosztathassék, és hogy ezután a' nádort senki pártütőleg megtámadni ne merészelje. — c) A' 26-ik ágazat a' királyt sürgeti: hogy szóbeli igéretének következésében Verbőczy István és Zoby Mihály ellen a' számüző leveleket adassa ki, és őket büntettesse meg. — d) A' 32-ik ágazat végre rendeli: hogy, jóllehet Verbőczy István magát a' hatvani gyülésben nyílt pártütés' utján nádorságra emelvén hívségtelenség' szennyje alá esett, annak törvényesen és helyesen kiadott nádori leveleit mindazáltal Báthory István megerősíteni, és minden fizetés nélkül kiadatni tartozzék.

A' 19-ik ágazat a' csehektől Buda' vára alatt elvett holmik iránt nekiek igazságot szolgáltatni rendel.

A' 20-ik ágazat mind a' nagyobb mind a' kisebb ünnepnyolczadi székeket Korvín Mátyás' törvénye szerint mindenkor megtartatni parancsolja.

A' 24-ik ágazat rendeli: hogy a' cancellár ellenkező leveleket, mit eddig tenni szokott, ezután ki ne adjon.

A' 25-ik ágazat az ország' Ausztria és Morva felé létező határainak megigazítását, és a' nálok zálogban levő váraknak kiváltását, mire György esztergomi érsek tetemes pénzösszeget hagyott, a' királyi felségnél sürgeti.

A' 34—37-ik ágazatok a' pénz' dolgát érdeklik, 's jelesen rendelik: hogy a' király jó pénzt veressen, a' réz pénzt pedig, mellynek folyama sz. Jakab' napján megszűnend, Budán kincstárnoka által váltassa be; — hogy réz pénzt a' királyi kamarán kivül beváltani, az országból kivinni, vagy külföldről behozni fejveszteség alatt senki ne merészeljen; végre — hogy másféle külföldi pénzzel is élni csupán csak a' jövő országos táborozás alatt legyen szabad. Végre:

A' 41-ik ágazat a' kúnok és jászok' határai' dolgát rendbe szedetni sürgeti.

II. *Egyéb említést érdemlőkről II. Lajos' korából.*

Az itt előterjesztett törvény-leveleken túl II. Lajos' korából törvénytudományi tekintetből megemlíthetők a' következő oklevelek is:

I. II. Lajos királynak azon perben költ 1516-ki ítélőlevele[a]), mely-lyet a' Simegh, Fejér, és Zala vármegyei plebánosok a' veszprémi káptalan ellen fél dézsmanegyed iránt még Korvín Mátyás alatt indítottak, 's melly jóllehet már Mátyás király által, ki a' biróságot Péter kalocsai érsekre bízta, 1482-ik évben a' káptalan' részére eldöntetett, és az akkor hozott ítélet II. Ulászló alatt is 1496-ik esztendőben helyben hagyatott; mégis az 1504. törv. 13-ik czikke által ismét a' királyi felségnek ítélőszéke által felvétetni és bevégeztetni rendeltetett. Ezen ítéletben a' király' udvarában ítélő biráknak törvényünk' régiségeibeni nagy járatlansága tűnik elő. Ezen ítéletben t. i. a' birák Lodomér érseknek 1280-ik évi levelét, mellyet a' plebánosok joguk' védelmére előadtanak, többek közt azon okból mondják hamisnak, mert abban Lodomér érsek magát sem apostoli szék' született követének sem Magyarország' prímásának nem czímezi.

II. A' Verbőczy István és Zoby Mihály, mint király és haza' ellenségei ellen, 1526-ik évi sz. kereszt-feltalálási törvényszék' negyedik napján Budán hozott, 's a' király, nádor, és országbirája' pecsételik alatt kiadott ítéletnek levele[b]), mellyben előadatik: hogy, az ország' főpapjai, bárói, főemberei, és egész nemessége sz. kereszt' feltalálása utáni pénteken a' király mellett Budán összejövén, — minekutána Thuróczy Miklós mester királyi személynök a' budai káptalannak idézőlevelét előmutatván előadta volna, hogy Verbőczy István és Zoby Mihály a' múlt évi rákosi gyülést minden igazságos ok nélkűl felbontván, a' király' parancsa ellen, és az ország' rendei legnagyobb részének megegyezése nélkűl Hatvanra országgyülést egybehíttak, a' királyt mind két rendbeli főembereivel többszöri követeik által oda jönni kényszerítették, ott az ország' legfőbb embereit legyalázták, Báthory Istvánt nádorságától meg-

---

[a]) Lásd ezen oklevelet Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. II. köt. 360—394. lapjain.

[b]) Lásd ezen oklevelet, Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. 62—66. lapjain.

fosztották, Verbőczyt nem szavazás, hanem zűrzavar által nádorrá tették, a' meg nem jelent főembereket hazaárulóknak nyilatkoztatták, és ezek által magokat király és haza' ellenségeinek bizonyították' — a' király' megegyezésével mindkettejöket haza' ellenségének nyilvánították, és mindennemü jószágaiknak örök veszteségébe marasztalták legyen, feleségeiknek és gyermekeiknek mindazáltal a' király' különös kegyelméből minden jogaikat meghagyván.

III. II. Lajos királynak 1526-ik évi kereszt' feltalálása utáni csötörtökön Budán költ azon levele*), mellyben Verbőczy István és Zoby Mihályra nézve az előbbi oklevélbeni vádakat előre bocsátván, Báthory Istvánt nádori méltóságába visszahelyezi azon hozzáadással: hogy a' nádorok, valamint hogy az országos gyűlésben az ország' minden rendeinek szavazataik által tétetnek, úgy viszont, ha bűntettet elkövetnének, hivataluktól csak országgyűlésben a' főpapok, bárók, és egész nemesség által, és pedig mindenkor csak életökkel együtt fosztathassanak meg.

Ezen két utolsó oklevél a' miatt is említést érdemel, mert az ország' rendeinek (*Ordines Regni*) nevezete eddiglen napfényre hozott okleveleink közől azokban fordúl legelőször elő.

---

*) Lásd ezen oklevelet ugyanottan a' 66—68. lapokon.

